מחשבת ישראל · אחרונים

פרשת דרכים

רבי יהודה רוזאניס

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פרשת דרכים

רבי יהודה רוזאניס

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פרשת-דרכים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמת המחבר 4
הקדמת המסדר 7
פרק א 12
פרק ב 40
פרק ג 60
פרק ד 78
פרק ה 86
פרק ו 102
פרק ז 110
פרק ח 126
פרק ט 139
פרק י 144
פרק יא 158
פרק יב 170
פרק יג 181
פרק יד 202
פרק טו 214
פרק טז 224
פרק יז 238
פרק יח 248
פרק יט 258
פרק כ 274
פרק כא 281
פרק כב 300
פרק כג 318
פרק כד 330
פרק כה 337
פרק כו 349

הקדמת המחבר

סֵפֶר

פָּרָשַׁת דְּרָכִים

וְהֵם שִׁשָּׁה וְעֶשְׂרִים דְּרוּשִׁים

הֶכֵינָם וְגַם חֶקְרָם הַתַּיָּר הַגָּדוֹל מוֹפֵת הַדּוֹר וַהֲדָרוֹ הָרַב הַמֻּפְלָא שֶׁבַּסַּנְהֶדְרִין וָרֹכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו כמהר"ר יְהוּדָה רוֹזַאנֶיס זלה"ה

בַּעַל מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ עַל הַיָּד הַחֲזָקָה לְהָרַמְבַּ"ם זַ"ל

הקדמת החכם השלם הדיין המצויין כמהור"ר אברהם רוזאניס נר"ו

מלתא דתמיהא מידכר דכירי אינשי כל כי האי כוותיה ומטעמיה דמר ליתנהו בזכירה לא בסבי דאזלי אתיגרי ואיתהפיך כרעי: כי הפלה ה' יחיד בדורו לשם ולתפארת ומאן דתני עדיה"ן לא משתבש דמעטרא להו כסאסא וצבי עדיו לגאון שמהו לעילא מכל לא הניח דבר קטן ודבר גדול ספרא וספרי כולהו שמעי: כי גמ"ר חסיד מיום עד לילה ולילה כיום אחת ארוכה ואחת קצרה רבי לא שנא"ה ויהי ע"ר לבו כלב האריה בקש להתנמנם מקום אשר יפול שם תהא מטת"ו אדו"ר בלבושו וילט פניו באדרתו אינו דומה שונ"ה לא שכב בפאת מטה בלבל יצועי: זה דרכו דרך הקדש כולהו שני דרב יהודה אשר בצאתו מרחם קדשוהו שמים קדושי תורה כבר שית כבר שבע ותנח עליו הרוח אורייתא יהבה ליה לאשה וישנא"ה במשלם שער"י על כפים כסה אור קדמה וימה אל ארבעת מקצועי: האי מאן דחזי ליה לרבי אגלימא דאכתפיה זרחה השמש עליו ורבי יתקרי ויחכם מכל אדם אלו בדידיה קא משתעי: ויותר שהיה חכם הרבה גבולו פועלים לתורה כולהו רבנן דמתיבתא מרב יהודה גמרי כל יומא ויומא שמעתתיה בפומייהו ודרדיג משחא ארישייהו חכמתא לחכימין ומנדעא ליודעי: כי יפלא מעיני העדה ויספו"ק עלימו ספיקא דאורייתא לא דברו חכמים בהוה וגם דמ"ו הנה נדרש שאינו נקו"ב דרבנן סגר עליהם המדב"ר אקצירי ואמריעי: מלתא אגב אורחא כד סליק אדרגא את מקורו הערה שורש דבר נמצא הדמי"ן יתעבד דוגמא לדבר ברגע קטון מהר צועה: את הדבר הקשה והלכה מקופחת נזרקה מפי חבורה ולשון חכמים מלאו עלומי"ו ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם אם אבן הוא נמוח לפי שכלו ואם ברזל מפעפעו ועשה אותם ריקועי: כי יתפו"ס איש לבטא בשפתים ועליו יציץ נזר"ו דרך בני אדם לאתפוס"י אדר"א ושרים עצר"ו כחא דהיתרא ונעלם דבר ברוח שפתיו כאשר ינתק פתיל הנעורת נדרים פורחים ושבועות מטו"ת ק"ל נדרי ושבועי: כי ינצו אנשים דבר הגורם לממון חב"ל על דעבדי"ן דרך התגרים מעשה נצי"ם אחד באחד יגשו האידנא דשכיחי גשושאי מילי דנזיקין השור

והבור והמבעה: ד"ן ידין עמו כאשר ישאל איש בדבר האלהים וכל היוצא מפיו הן הן הדברים שנאמרו למשה בסיני ומשפטיו עם ישראל בשובה ונחת כרועה עדרו ירעה: אם יהיו כל חכמי ישראל בשקול הדעת שאני רב יהודה דאפילו ספיקי דגברי גריס גדול שבכולם לגבי דידיה בדבר הלכה כבן ננ"ס באחד ענ"ק ומשכילים בכל חכמה כי התעסק"ו עמו תנו"ע דעתם בביטול כל מודעי: מי בשחק יערוך כמוהו מורה ולבבו ל"ו כן יחשוב אדם כיוצא בו ותורה יבקשו מפיהו לשמוע כלמודים רחמנא ליצלן מהאי דעתא קלישתא הוא צריך לשקועי:

אוי לו לדור שכך עלה בימיו מה אנו"ש כי תזכרנו כי עלה שרטון וכ"ל בשלי"ש והא הכא שני שלישי גדי"ל וחד גלא"י: כי נשבה ארון האלהים נצחו אראלים את המצוקים והנה מהרה ק"ל מן שמיא נפל יהודה יעלה בישיבה של מעלה אתר דמתבעי: אך גדול היה באותו היום בהנח"ל עליון נחל"ה מבוהלה שדי מומא בדוקין שבעין שוריני דעינא דתלו אליב"א דכולי עלמא נש"א לבבנו אל כפים רחמנא ליבא בעי: על זאת ישומו ישרים והנם צועקים איה סופר איה שוקל גופי הלכות אהרוניות ערניות ובין טמא לטהור יודיענו כל כי האי גוונא צריך לאודועי: כי מי יוכל לדון ספיקות וספיקי ספיקות דכל שעתא ושעתא מתרחיש בבי מדרשא דבר שבערוה חומ"ר מים רבים וספק טריפה דאשתכחת בה תרי בועי: על כן תפוג תורה כי אבדה כלי חמדתה והיולדה ומחזיקה האי תנא הוא ובמקום הרים קאי תחת אב"ן ספנא דארעיה: על דא ודאי יבכון כל מרירי ליבא דחסרא לארעא חסרון לא יוכל להמנות ימים או עשור צריך לממני יומי ולממני שבועי: על זאת תאבל הארץ וכל האיש אשר נגע אלהים בלבו המ"ר ימירנ"ו כהמ"ר על הבכור כי פק"ד ה' את עמו יום שמת רבי גלה כבוד מישראל וגם דל"ה דל"ה מאי עניות עניות דתורה מאן יהיב לן מעפריה ונכחול לעייניו כחו"ל שוויוה רבנן עפרא דתותי כרעיה:

לולי ה' צבאות הותיר לנו ספרי דבי רב מתורתו של רבי תורה שלימה והמה בכתובים אשר שמענו ונדעם מפיו יקרא אלינו בשבתנו על צי"ר מזוזות פתחיו משכן צל"ו לעומת קלעי: זה יצא ראשונה אשר כוננו ידיו גלילי זהב הגיע ל**פרשת דרכים** קטן הכמות ורב הערך דרושים הנחמדים מזהב ומפז לפניו לא היה כן נא"ה דור"ש טוב לעמו כל חיך שטועמו בתר ערב"א קא אזיל ורהיט כי פרס"ה אפילו המלך שואל בשלומ"ו מי הוא זה ער"ב לכל שומעי: ולדידי חזי לי יושב ודורש כמשה מפי הגבורה וארשת שפתיו נהרי נחלי דבש וחל"ב ביהודה בהדי דדרי"ש שדי זיהרי"ה כזוהר הרקיע גלייה לדרעיה: הני מילי דאגדתא אשר חכמים יגיד"ו דברים הקשים כגידים דברו לשון הבאי תבנית כל רמ"ז מאלמי"ם אלומי"ם וכל הרוצה ליטול דברים ככתבן אינו אלא טועה: שנה ופירש

דברי חכמים וחידותם הקיפן בהלכות ילמד סתום מן המפורש דברי ספרים מדברי סופרים סיועי מסייעי: כל שישנו במקרא דלאו רישיה סיפיה קשו קראי אהדדי דרשינהו מר כסיני וירכב אותם במרכבת המשנ"ה והתלמוד איתקוש הוייו"ת דאביי וכללן זה בזה מקרא מעט והלכות מרובות בחדא מחתא מחתינהו ובלולי"ם יעלו נכוחים למבין וישרים חיים לכל מוצאיהם סם חיי מאן בעי:

ומחזיקנא טיבותא לב' צנתרות הזהב אחים גם יחד להרב המחבר זלה"ה ראשון שבראשון החכם השלם כמה"ר **חיים** רוזאניס יצ"ו מחיה חיים ישמרו ויחייהו ומשנהו כלאב החכם השלם הוא **אהרן** בחיר ה' שניהם מלאים התורה והמצוה יחיו דגן ויפרחו כגפן וכגנה זרועי: העומדים על משמרת להוציא לאור כל כתבי הקודש של הרב ז"ל בל יראה ובל ימצא דבצרי חדא מכל הנמצא כתוב יושר דברי אמת ותפלתי קבע דלא ליתו לאמנועי: על משמרתי אעמודה כפי פרושות קדם מרנא דבשמיא כהדין נקדים רחמין למיבעי: עד אימת נצטער וניזיל בידי אדונים קשים מלכות שאינה הוגנת מכים ועונשים שלא מן הדין בשבט אנשים ובנגע"י: אין לך יום שאין קללתו מרובה דשים אותנו כדבילה להכות באגרוף אחת ושתים על שלשה פצע"י: אומה של בוזזים אשר בידיהם זימ"ה לחשוב מחשבות היכא דקיימי זוזי מוציאין מיד המוחזק וארעא היכא דקיימא נחתי לנכסייהו דאלימי לאפקועי: הבט נא וראה כל אשר המה עושים אולי לא תאבה זכור נא את בנך את יחידך שנשבה לבין הגוים חיים בלעונו אחו"י לך בלועי: לא חייש מר משום לזות שפתים אז יאמרו בגוים כי גע"ל ה' את יעקב וישליכם אל ארץ שוינהו לדמייהו לתרי מעי: וזרע אברהם אשר אהב הפיצם ה' על פני כל הארץ אפקריה רחמנא לזרעיה: ליתי בר נפלי ולינקוט פיזרא וליתיב אריישייהו על חד תרין תלתא דפורענותא כל קבל דאשתכחא בהו כמה ריעי: מאי רבותייהו כלפי שמיא לאפס ותוהו נחשבו כמו שבלול תמס הני עכברי רשיעי: ואנחנו עמך נקומה ונעלה בית אל כדי שיקלוט העי"ן כהנים בעבודתם נזונים בזרוע לחיים והקיבה שיתין צעי: ואנא בריה קלה ישבתי משתומם מראות ברע כי נפקד ממנו את המור"ה לצדקה גונח מלבו מיפעא פעי: וחליתי והייתי כגבר אין איל אין בפי מענה ולא גמירנא שותא אפילו שיחה קלה לישני קטיעי: זאת היתה לי הנה ארש"י אר"ש לא מטוהרה היא על כן יהיו דברי מעטים לישנא יתירא לגרועי: נאם הגבר דשף מדוכתיה מעת הוסר התמיד ור"ב סליק לבי קברי אין דעתו מיושבת עליו דולג על המפתן מבית לבית ומחצר לחצר כארי ידי ורגלי מסיעי"ן מסוע"ת אלה מסעי:

כותב בדמע כל זמן ועת שאני בעולם יגון בלבבי יהא מונ"ח עד שיבא אליהו יבשו"ר רוח נגידים כי בא השמש משיח אלהי יעקב נחזי אנן בנו"ת ירושלים דדהבא נדחי ישראל יכנס: הצעיר **אברהם רוזאניס**:

הקדמת המסדר

דרך הקדימ"ה

הקדמת המסדר החכם המרומם כמה"ר יעקב כולי נר"ו

קול הנער הנצב פורץ לעשות לו דרך בתוך הבאים. זכות הוא לעבד עומד ומשמש לעבוד עבודה: עמוס בלשונו כרוך ותני עשרה תנאי"ם. תני תנא קמיה דרבי יהודה:

תנא ארישא קאי. הלא מראש הבינותם מוסדות הארץ ורוזנים יחוקקו צדק מילין לצד עילאה ועד עתיק יומיא מטא. כי ה' הוא האלהים היושבי בשמים ושם חביון עזו מעולם לא ירדה שכינה למטה. ראו חיבתכם לפני המקום הופיע מהר פארן וירד ה' על הר סיני שביק פתחא רב"א ועייל בפתחא זוטא. בהראותו את יקר תפארת גדולתו בשביל ישראל שנקראו ראשית אלהים נצב בעדת אל כגבור איש מלחמה הרים נזלו וינועו אמות הסיפים ארץ יראה מוט התמוטטה. מימינו אש דת ויתן לנו נחלת שדי ממרומים חמדה גנוזה בחקל תפוחין קדישין חלקת השדה אשר נטה. ולא זו בלבד אלא שבכל דור ודור קדמה שכינה ואתיא תוך תוך בהתאסף ראשי עם קדש אלופינו בתורה שמופלאים במעשיהם העומדים ברומו של עולם הן הן מעשה מרכבה תואמים מלמטה. עוד זאת יתירה שה פזורה לעטרת צבי ולצפירת תפארה שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ה"ן השכינה שורה ונהורא עמיה שריא על ראש המטה. ואף גם זאת בכל צרתם לו צר בכל המקום שגלו הבנים מעל שלחן אביהם שכינה שרויה ביניהם וה' הולך לפניהם כנשר יעיר קנו ולהחיות לכם לפליטה. ועמא דארעא לא ידעו ולא יבינו היש ה' בקרבנו כלם נפנו על כסף וזהב דרך גבר בעלמא דהבא טבע"א הוי דעתיה אפרוטה. ושנות"ם בבהלה על עסקי קש ותבן איש לפי אכלו ובגד ללבוש אגב עמר נקי סדינא בקייטא. והחי יתן אל לבו לעולם שכולו טוב כי גרים אנחנו כצל ימינו עלי ארץ האחד בא לגור וכארח נטה. כמה גדולים מעשה צדיקים זבחי אלהים מאנין תבירין דקב"ה דיתבין ועסקין באורייתא קדישתא מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח שם יתנו צדקות ה' פמליא של מעלה ופמליא של מטה. ה"ן עומדין להתפלל יעשו דרך בקשה בעד השארית הנמצאה פליטת בית **יהודה**:

תנא דידן קא חשיב ממעל לחשוב חטיבה אחת בעולם ועם קדושים נאמן אהוב למעלה ונחמד למטה. והנה אמת דרך התגרים כותבי ספרים דרך הקדי"ם מרבים העם להביא מילי"ן על גבי מילין בשבח המגיע לכתפים וכל המרבה לספר חשיב"א בעלמא הוי יעשה טוב ולא יחטא. לא כאלה חלק יעקב כי מי הוא זה ערב אל לבו לגשת בארשת שאין הפה יכול לדבר וכל הרוצה ליטול את השם אפילו הוא עושה כן אלף אלפי אלפים עדין לא הגיע לחצי כבוד אפילו כמכחול בשפופרת ק"ו מחטה. תמיה אני הנמצא כזה אחד מאלף שיכול להשמיע כל תהלתו וחכם לכשירצה עדיו לבלום משתקין אותו בנזיפה הדר חזא סיוטא. יחשוב ה' לו עון האמור"י כי מגרעות נתן מעלה עליו הכתוב כאלו חטא. הלא אב בחכמה וכתרה של תורה משיירי כנסת הגדולה ביודעה ומכירה קא אמינא אגב ריהטא. מה דמות תערכו לו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים אין היקש למחצה ויחכם מכל האדם בשעה שפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשין פותחין בחרטה. דומה הרב למלאך וצדיק יסוד עולם אדבורא דידיה קא סמיך ונשמע קולו בבואו אל הקודש פנימה שמע ה' קול **יהודה**:

תנא בעלמא קאי. עלמא דקשוט אזיל תגא ויתיב בדוכתא בבית מותבא רבא בי גזא דרחמנא ונפשי אותה זה השלחן אשר לפני ה' מקשטא ליה תכא ומקשטא. אנן מה תהוי עלן יד ענייי יתמי דיתמי לן יאות למבכי לספוד לצר"ה דרך אני"ה ויהי העם כמתאוננים"ם ה"ן אנינות שהיה העולם שמם ויסעו ממתק"ה ויבאו מרת"ה והמה בוכים כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה. איכה ישבה בדד העיר רבתי עם אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבדה קברניטה. מי שצריך לו עם קדש מטיפה של גשמים אבי יתומים ולכל בני ישראל היה אור זה כלל גדול בתורה גברא דנפיש נהוריה צדיק כתמר יפרח בתוך האהל אשר נטה. מי האיש הירא את דבר ה' פורש ובוכה בכיה לדורות וכך היא חובתנו להיות קו"ל איש צור"ר בביתו ואדמה על ראשו הלוך ערום ויחף רבי יהודה מחייב בכפיית המטה. תיתי לי כי זה שנתים ימים ביום פקדי לחזות בנועם ה' חזיתיה לרבי מצער נפשיה ברחמי טובא אמר מר קרבה שנת השבע שנת השמיטה. שמעתי ותרגז בטני אז אמרתי אני אל לבי ווי לעלמא בההיא שעתא כד תסתלק מיניה אשר נשיא יחט"א. הן בעון נח נפשיה דרבי ביום שמיני של פסח משנת התפ"ז ומעת הוסר התמיד תשש כחן של חכמים וכהה מאור עיניהם ונסתלקה עטרה מראש כל אדם כי נשבה ארון הקודש גלתה **יהודה**:

תנא ושייר. ה' השאיר לנו שריד תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים מהני מילי מעלייתא המצויינים בהלכה מילי דאפילו בימי יהושע בן נון לא אתמר כותייהו ואיהו

עבד מלמטה. ידו פרש ש"ר לכל היד החזקה אשר עשה משה הר"ם במז"ל וסיעת מרחמוהי אעיקרא קאי ספרא וספרי וכולי תלמודא דינא רבה ודינא זוטא. ואגבן ידיו רב לו בתורת עסקא טובה תוכחת מגולה עם כל ראשי בשמים כמה גדולים דברי חכמים ראשונים ואת אחרונים איגלגל מלתא ומטא. אף כי רוב חכמתו תורה יוצאה לכל ישראל הלכתא למשיחא וכלהו תנויי בסדר קדשים וסדר טהרות דברים שלא שמעתן אזן מעולם וזה דבר השמיט"ה. זו היא תורה של חסד וכתב לה לשמה נפקא מינא כמה הלכתא גברוותא כך היא דרכה של תורה נעוץ סופה בתחלתה הנה היא לוטה. ועוד ידו נטויה לו זרוע עם גבורה כל שאתה יכול לרבות ספיקות בתר דבעיא הדר פשטה. הדור אתם ממנו תראו עצמותי"ו של יהודה הן הן גבורותיו עצמו מספר זה הים גדול כמעין המתגבר והזהר"ו כזהר הרקיע שהלכות קבועות הן הן גופי תורה הבו גודל לאלהינו ברוך שחלק מחכמתו ליריאיו להשאיר לנו פליטה. שארית **יהודה**:

תנא אקרא קאי. זה יצא ראשונה מידי דאתיא ליה מדרשא דברים שהם מתוקים מחלב חטה. מן התורה ומן הנביאים ומשולש בכתובים דרשינהו לקראי כסיני באמתה של תורה ול"ו המדרש הוא העיקר מזהב ומפז רב כאן שנה רבי מקרא מועט והלכות מרובות הלכה אדם מישראל בריא בחיובא לקוח את ספר התורה הזה וימלא כריסו מקדשי שמים יכנסו בעלי מקרא ירוצו לשמוע דברי עתיק יומיא אגרא דפרקא ריהטא. אלו ואלו דברי אלהים חיים וקרני ראם יפוצו מעיינותיו חוצה לעיני כל ישראל תרוממנה קרנות צדיק בצוותא דעלמא טפי מעלי ומלאה הארץ דעה אתן במדבר ארז שטה. וינחם **יהודה**:

תנא גמר מאברהם. פרי צדיק עץ חיים כי חפץ חסד הוא זכה ונעשה אושפיזכאן לשכינה כי ש"ם ביתו בית וועד לפני כל יודעי דת ודין האי מאן דרחים ומוקיר רבנן תפשו והושיבו על מטה. דרכו של איש לקדם בשלום כל אדם בסבר פנים יפות ועושה חסד לאלפים הענקה והעבטה. גדול המעשה נודע ביהודה שממנו מכלל יופיו של עולם הוא הראש הרב הכולל שר וגדול בישראל כמהר"ר **חיים קמחי** נר"ו רץ כצבי לעשות רצון צדיק המצדיק עצמו מלמטה. ואני תפלתי ניעול מר ברישא לעילא מן כל כל ברכתא בבנים הראוים להוראה סימן יפה לבנים העומדים בבית ה' בלילות מגידי בעלטה. ואען ואומר אמן תבנה בעולם הזה ותכונן בעולם הבא ועשה פרי למעלה ושרש למטה. והיה לאב ליושבי **ירושלם** ולבית **יהודה**:

תנא שלמי"ם הבאים האנשים האלה שלמים טובים השנים תרוייהו אית להו דרב חסד"א חסד ואמת נפגשו שבת אחים ולא יתפרדו מזרעא דיוסף דלא שלטא. ה"ה החכמים השלמים כמה"ר **חיים** וכמה"ר **אהרן** רוזאניש יצ"ו אחי הרב המחבר ז"ל יחדיו יהיו

תמים דשנים ורעננים משמע שניהם כאחד ומשמע כל אחד בפני עצמו ברואים זה את זה חיים ארוכים ומתוקנים איש תחת גפנו התאנה חנטה. זכות הרב המחבר יגן עליהם במעמד שלשתם וינטלם וינשאם עליונים למעלה וזכרם לא יסוף מזרעם לא יסור שבט מ **יהודה**:

תנא ירושלמאה דתני לישנא קלילא ואר"ש לא מטוהרה ואריכנא מגלתא אל אר"ש אשר לא עבר בה איש כי פי המדבר בריה קלה ינוקא דלא מטא. הן קדם מי אנכי לשוב בדרך הזה באתרא דמרי ביתא תלי זייניה קולבא רעיא קולתיה תלה אם אמרתי מטה. חסדך ה' יסעדני זאת הפעם אודה את ה' שהביאני עד הלום אשרי עיני שכך ראו ותהי זאת נחמתי שאתבשם גם אני מתורתו של רבי מאיר לרגל המלאכה אשר לפני הנה אלהים שליט בעולמו נאמן עלי כמה גדול כח של מלאכה ולבי ער לילו כיומו ראוי להיות חוזר כל כתבי הקדש בין רגע לרגע לא נתחלף לי והיד כותבת אלכה נא השדה ואלקטה. כל כי האי מילתא שרי ליה לאיניש לאודועי כי מלאכה היא ואינה חכמה והוא דרך חול הלא זה הדבר כי בעמדי לשרת בקדש הנה באתי במעמקי מים שאין להם סוף הני מילי דדרשא עייפינהו וסדרינהו רבינו הגדול ז"ל ענינים ארוכים וקשורים זה בזה ובהקדמה אחת הוא פור"ש כמה מאמרים ובנה עליה מצודים גדולים מחתינהו בחדא מחטא. ואף גם זאת יגעתי ול"ו מצאתי כמה ענינים נפלאים זעיר שם זעיר שם והמה בכתובים על הנייר קטן הכמות והדברים עתיקים שלחופי הוו משלחפי ואב"א זה שלא כנגד זה הוו קיימי זוהי שקשה מלתא דשף מדוכתיה סחור סחור והדבר צריך תלמוד למען דעת תנא אהיכא קאי מה למעלה מה למטה. אז אמרתי אין התורה נקנית אלא בסימנים ושנוי בנביאים הציבי לך ציונים ואחשבה לדעת לתת ריוח מענין לענין למען ירוץ הקורא בו וראיתי אני כי נכון הדבר לסדר כל סוג בפני עצמו בדרך בדרך אלך אברך את ה' אשר יעצני ותאורנה עיני לחבר את האהל להיות אחד טעמו וראו כמה יפין דרכיו זה לזה כל שיטה ושיטה. הלא מעתה כל הרוצה ליהנות להתבונן בדרכים נכון לבו בטוח בחזקה שקנ"ה חכמה הגיע ל**פרשת דרכים** דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא זה שמו אשר יקראו לו והוא שם העצם ועוד בה דברים בגו אשר יש"א את שמו כי חשבון **פרשת דרכים** עולה לחשבון **רב יהודה רוזאניס זכר צדיק לברכה** מזקנים אתבונן מעשה רוקח זו היא דרך ישרה טוב לגבר לרשום שמו על ספרו תיתי לי דעבידנא ליה נייח נפשיה וערבה לה' מנחת **יהודה**:

תנא גזלות וחבלות. מכאן לקובלנא מן התורה אך גדול היה יצא מנח"ם וערבה קו"ל שמחה ותהי צעקה מוחלפת השיטה. על שבעתה באתי מן המודיעי"ת להודיע לבני

האדם שבהיותי סובב הולך דרך העברה לתקן את הדרכים אשתומם כשעה חדא וידי נטפו מ"ר מעוצר רעה ויגון ומוצא אני מר ממות כי רובא דמנכר אורייתא דיליה היא חסורי מחסרא גזלה יש כאן גזל הנאכל בית הצביטה. והנה שלש ספרים ארוכים ומתוקנים מזה ומזה הם כתובים ספו תמו נאמרה שליחות יד למטה. חבל על דאבדין ועוד זאת רעה חולה שרוב הענינים אדוקים זה בזה ודברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר והיה המחנה הנשאר לפליט"ה. ה"ן עניות במקום עשירות יען שהרב המחבר סמך על מ"ש במקום אחר כאשר ראה ראיתי בכמה דוכתי מרגלא בפומיה למימר ובמקום אחר הארכתי ש"ם רמז נתן בהם סימנים באותו פרק באותו מקום ולא אתנו יודע עד מה מי אשר חטא. הלא לאמונה לאיש אשר אלה לו אשר שלח ידו כבלע את הקדש כבר מלתיה אמורה אל יהי ברוך הוא כיבה אורו של עולם וחרבו שלופה עליו מאשר חטא. ומונע בר יקבוהו לאום והוא חטא רבים נש"א על שתי כתפיו לזכרון מזכרת עון ונפשו של הרב המחבר ז"ל עליו תאבל אהא ליט"א ול"ו תהא מלטטא. וגמולו ישוב בראשו דבר שה"ן זרעו כלה יש אש אוכלת אש תמיד תוקד בקיץ ובחורף יהיה אשתא דסתוא קשה מדקייטא. ולמוכיחים ינעם זה השב בינתים שידע בעצמו שחטא. והיה שכרו רבוע יהיה כפול זה מעלה ארוכה לזכות את ישראל ויגל את מסך **יהודה**:

תנא אסיפא קאי. ותפלתי על חיקי תשוב מי שזיכני לסדר האי ספר"א דבי רב הקל הקל תחלה הוא יגמור בעדי כי חנוניו הם חנונים ויעזרני על דבר כבוד שמו שאשמש בכהונה גדולה לסדר החבור הגדול הנזכר על סדר הלכות הר"ם במז"ל אלהא דמאי"ר ענני לבל אכשל בדבר הלכה גל עיני ואביטה. ישמח לבי גם אני כי המ"ר שדי לי צ"ר לי המקום אבי השביענ"י במרורים וכסלי מלאו נקלה ותזנח משלום נפשי אפילו שבתות וימים טובים מרוב שיחי אמאס בקול שירי"ם למען דגני בבית אפל בי סתוא בקייטא. ועוצם עיניו מראות עולם כמנהגו יתיצב על דרך לא טוב ליכא קושטא. וימאסו באר"ש חמדה הכל היה בכלל אחד מוכר מרגליות ואחד מוכר מיני סדקית עשו את שאינו זוכה כזוכה כאן בהגבהה כאן בהבטה. אין לי מועדות אלא אלו הני ספרי דברי רב פקודי ה' ישרים משמחי לב הן הן החזירוני לנערותי כי באלה חפצתי כל ימי הייתי מצטער מתי יבא לידי ומשער ראשי אמרטה. ועכשיו שבא לידי אחזתיו ולא ארפנו בטחתי בקוני בזאת יכופר עון יעקב לפום צערא יהא כפרה עלי על כל דבר פשע אנא ה' מלטה. ועל שאר התפלה ספרא בתר צלותיה קאמר הכי בעד כל קהל ישראל וגלות החל הזה דא כנסת ישראל שרחמ"ה ס"ר קפץ רחמיו שחמת"ה מרובה ביום חמ"ה מהלכת למטה. אף לילות עברה וזעם וצרה וישראל לבוזזים דבקו צערי"ם זה בזה ברשעת הגוים מכין ועונשין שלא מן

הדין ישנה לשחיטה. ועל המדינות יאמר נא ישראל הנה נא העיר הזאת נעמי קרתא קדישא דירושלם היינו עזובה היינו שכוחה ניטל טעם ביאה מבלי באי מועד עד מתי עשנת בתפלת עמך ואתה אמרת ה"ן בן דוד בא עד שתכלה פרוטה. אם כן אוי למה לנצח תשכחנו ראה נא בעניינו אתה תשמע קו"ל בית ישראל טובא מגר"ר גריר עלמא בתר דוד מתי יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו במטאטא השמד שקולי טאטא. זיל פייסינהו ליתמי השת"א לשקול מר אגר ביתא מייתבא יתיב כהנים בעבודתם ולוים במעמדם וישראל עושה חיל אסא דקאי ביני חלפא אף על פי שחטא. והיינו לעם אחד בארעא דישראל נכסי רשיעייא צדיקיא יחסנון קל מן שמיא יריע אף יצריח אבוא בירושלים מטה. הלא דוד מסתתר מלך ביפיו בא יבא ברנה ושמח את אשתו דא כנסת ישראל וסימן לדבר ישמח הר ציון תגלנה **בנות יהודה**:

הלא כה דברי איש צעי"ר מתאבק בעפר לפני כל יודעי דת יומי ולילי.<qr>

הצעיר **יעקב כולי**:

פרק א

דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים

וּבוֹ שִׁלְשָׁה דְּרוּשִׁים

שִׂים עֵינֶיךָ בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה כִּי הוּא מִקְצוֹעַ גָּדוֹל. עַל פִּיו יַחֲנוּ כָּהֳנָּה וְכָהֳנָּה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ וּמַאֲמְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל תַּלְמוּד גָּדוֹל. וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ הַזֶּה אָז תִּקְרָ"א שְׁלֹשָׁה דְּרוּשִׁים עוֹלִים בְּקֶנֶה אֶחָד וְהַדְּרָשָׁא תִּדְרֹשׁ דֶּרֶךְ הַתַּיָּר הַגָּדוֹל.

הַדְּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן: בּוֹ יִתְבָּאֵר אִם אַבְרָהָם אָבִינוּ יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי אֲפִלּוּ לְהָקֵל, מֵאַחַר שֶׁקִּיֵּם כָּל הַתּוֹרָה, אוֹ לֹא. וְעַל פִּי הַקְּדָמָה זוֹ הוּא פּוֹרֵ"שׁ כַּמָּה מַאֲמְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל. / נָתַן בְּלִבּוֹ לְיַשֵּׁב קֻשְׁיַת הַמְפָרְשִׁים מִי הִתִּיר לְתָמָר לְהַכְשִׁיל לְאוֹתוֹ צַדִּיק לָבוֹא עַל כַּלָּתוֹ. / נִסְתַּפֵּק בְּגוֹי שֶׁבָּא עַל אִמּוֹ וְכֵן לְקָנוֹתָהּ בִּבְיאָה זוֹ אִי חֲשִׁיבָא אֵשֶׁת אִישׁ לְחַיֵּב הַבָּא עָלֶיהָ, אוֹ דִּלְמָא כֵּיוָן דְּחַיָּב מִיתָה לָא מְהַנֵּי לְקָנוֹתָהּ. וּבָתַר דְּבָעֵיָא הֲדַר פַּשְׁטַהּ. / חָקַר וְדָרַשׁ אֵיךְ עָשָׂה מַעֲשֶׂה רְאוּבֵן לִשְׁכַּב עִם אֵשֶׁת אָבִיו.

הַדְּרוּשׁ הַשֵּׁנִי: בְּעִנְיַן בֶּן נֹחַ שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, וְאִיהוּ דִּידֵהּ אָמַר דְּאֵינוֹ אֶלָּא בַּעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת, אֲבָל בִּשְׁפִיכוּת דָּמִים יֶהֱרֹג וְאַל יַעֲבֹר, דְּהָא מִסְבָּרָא נָפְקָא דְּמַאי חֲזָיְתָ וְכוּ'. / מְצַדֵּד לוֹמַר דְּבִבְנֵי נֹחַ אֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה חוּץ מִשְּׁפִיכוּת דָּמִים דְּחַיָּב הַמְשַׁלֵּחַ דְּגַלִּי בֵּהּ קְרָא. / מַיְתִי פְּלֻגְתָּא אִם בֶּן נֹחַ רַשַּׁאי לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ, דִּלְדַעַת מַהֲרִימַ"ט אַף לְמַאן דְּאָמַר דְּגַבֵּי יִשְׂרָאֵל רַשַּׁאי מוֹדֶה בְּבֶן נֹחַ דְּאֵינוֹ רַשַּׁאי לַחְבֹּל בְּעַצְמוֹ,

וּלְדַעַת מַהֲר"ש יָפֶה אַף לְמָאן דְּאָמַר דְּגַבֵּי יִשְׂרָאֵל מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ בֶּן נֹחַ רַשַּׁאי לִמְסֹר עַצְמוֹ. אִי נָמֵי אֵין חִלּוּק בֵּינֵיהֶם וּכְמַחֲלֹקֶת בְּיִשְׂרָאֵל הֲכִי נָמֵי פְּלִיגִי בִּבְנֵי נֹחַ.

הַדְּרוּשׁ הַשְּׁלִישִׁי: לַחְקֹר אִם הָאָבוֹת הָיוּ נֶעֱנָשִׁים בְּעָנְשֵׁי שְׁמִים כְּשֶׁלֹּא הָיוּ מְקַיְּמִים אַחַת מִמִּצְוֹת הַשֵּׁם, אוֹ דִּלְמָא לֹא הָיוּ נֶעֱנָשִׁים אֶלָּא בְּשֶׁבַע מִצְוֹת דִּידְהוּ. / בְּנֵי נֹחַ אֵינָן מֻזְהָרִין עַל לָאו דְּ'לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ' אֲפִלּוּ בַּמֶּה שֶׁנּוֹדְרִים לַשָּׁמַיִם. / לְעִנְיַן קִיּוּם הַמִּצְוֹת אִם שְׂכָרָם כְּמִצְוֶה וְעוֹשֶׂה אוֹ לֹא. / הָא דְּהָאוֹמֵר סֶלַע זוֹ לִצְדָקָה בִּשְׁבִיל שֶׁיִּחְיֶה בְּנִי וְכוּ' הֲרֵי זֶה צַדִּיק גָּמוּר, אִם הַיְנוּ דְּוָקָא בְּמִצְוֹת הַצְּדָקָה אוֹ בְּכָל מִצְוָה שֶׁתִּהְיֶה שְׂרִי לֵהּ לֶאֱנַשׁ לַעֲשׂוֹתָהּ כְּדֵי לִזְכּוֹת לְעוֹלָם הַבָּא.

דְּרוּשׁ רִאשׁוֹן

בְּרֵאשִׁית רַבָּה פָּרָשַׁת וַיֵּשֶׁב (פרשה פד סימן ז) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת יוֹסֵף" וְגוֹמֵר, "וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ" (בראשית לז, ג-ד). רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ בְּשֵׁם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה: "לְכוּ וּרְאוּ מִפְעָלוֹת אֱלֹהִים" (תהלים סו, ה), וּכְתִיב בָּתְרֵהּ (פסוק ו): "הָפַךְ יָם לְיַבָּשָׁה". לָמָּה 'וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ'? כְּדֵי שֶׁיִּקָּרַע הַיָּם לְפָנֵיהֶם. עַד כָּאן.

מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶשְׁא עֵינַי בַּחֻקִּירָה אַחַת עָמְדוּ עָלֶיהָ הַמְפָרְשִׁים זַ"ל מַעֲרָכָה מוּל מַעֲרָכָה, אִם קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה, מֵאַחַר שֶׁנִּמּוֹל אַבְרָהָם וְקִיֵּם כָּל הַמִּצְוֹת וַאֲפִלּוּ עֵרוּבֵי תַּבְשִׁילִין, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (יומא כח ע"ב), אִם יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וַאֲפִלּוּ לְהָקֵל אוֹ לֹא? **וְהִנֵּה** מַהֲר"ש יָפֶה זַ"ל פָּרָשַׁת וַיִּגַּשׁ (פרשה צג סימן ה) אַהָא דְּאָמְרִינַן הָתָם: אָמַר רַבִּי סִימוֹן: אָמַר לוֹ: בְּנִימוּסוֹת שֶׁלָּנוּ כָּתוּב (שמות כב, ב): "אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ", וְזֶה יֵשׁ לוֹ לְשַׁלֵּם, הִקְשָׁה, שֶׁהֲרֵי קַיְמָא לָן (ע"ז עא ע"ב) דְּבֶן נֹחַ נֶהֱרָג עַל שָׁוֶה פְּרוּטָה וְלֹא נִתַּן לְהִשָּׁבוֹן, וּמִי הוֹצִיאָם מִדִּין זֶה כֹּל שֶׁלֹּא נִתְּנָה תּוֹרָה עֲדַיִן? וְתֵרֵץ, שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָצְאוּ מִדִּין בְּנֵי נֹחַ אַף לְהָקֵל מִשֶּׁנִּבְדַּל אַבְרָהָם בְּמִילָה. עַד כָּאן. וְכֵן כָּתַב הָרַב הַנִּזְכָּר בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (פרשה טז סימן ט ד"ה ג"ע מנין ודבק באשתו) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאֵיכָא לְמֵידַק: לְמָאן דְּיָלֵף כָּל עֲרָיוֹת בִּבְנֵי נֹחַ, הֵיכִי נָסֵב יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת? וְתֵרֵץ, דְּאַחַר שֶׁנִּמּוֹל אַבְרָהָם נִבְדַּל הוּא וְזַרְעוֹ מִדִּין שְׁאָר בְּנֵי נֹחַ, וּכְשֶׁנִּשָּׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת וְגִיֹּרָן לֵית בֵּהּ אִסּוּר קְרָבָה, דְּהָווּ לְהוּ כְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר דְּמִדִּין תּוֹרָה לֵית בֵּהּ אִסּוּר קְרָבָה וְנוֹשֵׂא אֲפִלּוּ אֲחוֹתוֹ (רמב"ם איסורי ביאה פי"ד הי"ב). עַד כָּאן. וְהַדָּבָר פָּשׁוּט, שֶׁכָּל זֶה הוּא אִי אָמְרִינַן דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, חֲשִׁיבִי רָחֵל וְלֵאָה כְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר דְּלֵית בֵּהּ קְרָבָה; אַף אִם לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְהָקֵל, אֵיךְ הֻתְּרוּ לוֹ רָחֵל וְלֵאָה, כֵּיוָן דִּלְבְנֵי נֹחַ חֲשִׁיבִי עֲרָיוֹת.

וְיֵשׁ סַעַד לָזֶה מִדְּאָמְרִינַן בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר וַיִּשְׁלַח (פרשה עט סימן ז) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיִּחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר" (בראשית לג, יח) — נִכְנַס בְּעֶרֶב שַׁבָּת עִם דִּמְדּוּמֵי חַמָּה מִבְּעוֹד יוֹם וְקָבַע

תְּחוּמִין מִבְּעוֹד יוֹם. הָדָא אָמְרָה, שֶׁשָּׁמַר יַעֲקֹב הַשַּׁבָּת קוֹדֶם שֶׁנִּתַּן. עַד כָּאן. גַּם בְּפָרָשַׁת מִקֵּץ (פרשה צב סימן ד) אָמְרִינַן: "וּטְבַח טֶבַח וְהָכֵן" (בראשית מג, טז). אֵין 'וְהָכֵן' אֶלָּא שַׁבָּת, כְּמָה דְאַתְּ אָמַר (שמות טז, ה): "וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ". הָדָא אָמְרָה, שֶׁשָּׁמַר יוֹסֵף אֶת הַשַּׁבָּת. עַד כָּאן. וְקָשֶׁה, דְּהָא קַיְמָא לָן בְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת (סנהדרין נח, ב) דְּבֶן נֹחַ שֶׁשָּׁבַת חַיָּב מִיתָה, דִּכְתִיב (בראשית ח, כב): "וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ"; וְאִם כֵּן, אֵיךְ שָׁמְרוּ יַעֲקֹב וְיוֹסֵף אֶת הַשַּׁבָּת? אֶלָּא וַדַּאי דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אֲפִלּוּ לְהָקֵל.

וּמַהָא דְּאָמְרִינַן בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה טז סימן ח עה"פ בראשית ב, טו): "וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן עֵדֶן" — שְׁנָתַן לוֹ מִצְוַת שַׁבָּת, הֵיךְ מָה דְאַתְּ אָמַר (שמות כ, יא): "וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי"; "לְעָבְדָהּ" — "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד" (שם שם, ט); "וּלְשָׁמְרָהּ" — "שָׁמוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" (דברים ה, יב). עַד כָּאן. אֵין לְהוֹכִיחַ כְּלָל, מִשּׁוּם דַּעֲדַיִן לֹא נֶאֱמְרָה אַזְהָרָה זוֹ דְּ'יוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ', וּמִשּׁוּם הָכֵי שָׁמַר אָדָם הָרִאשׁוֹן אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת. גַּם מֵהַהִיא דְּאָמְרִינַן בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה צד סימן ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי לֵוִי בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן בַּר שָׁאוּל: אָמַר לָהֶם (יוֹסֵף לְאֶחָיו): אִם יַאֲמִין לָכֶם — הֲרֵי מוּטָב, וְאִם לָאו — אַתֶּם אוֹמְרִים לוֹ: בְּשָׁעָה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי מִמְּךָ לֹא בְּפָרָשַׁת עֶגְלָה עֲרוּפָה הָיִיתִי עוֹסֵק?! הָדָא הוּא דִכְתִיב (בראשית מה, כז): "וַיַּרְא אֶת הָעֲגָלוֹת וְגוֹ' וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב". עַד כָּאן. אֵין לִלְמֹד מִכָּאן דְּהָיָה לָהֶם דִּין יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ לְהָקֵל, דְּאִם לֹא כֵּן, מִי הִתִּיר לְיַעֲקֹב וְיוֹסֵף לַעֲסֹק בְּפָרָשַׁת עֶגְלָה עֲרוּפָה, וַהֲלוֹא הֲלָכָה רוֹוַחַת: גּוֹי שֶׁעָסַק בַּתּוֹרָה — חַיָּב מִיתָה, וְלֹא הֻתַּר לָהֶם לִלְמֹד אֶלָּא בְּשָׁבַע מִצְוֹת דִּידְהוּ, כִּדְאִיתָא בְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת (סנהדרין נט, א). מִשּׁוּם דְּמִידֵּי הוּא טַעְמָא אֶלָּא מִשּׁוּם דִּכְתִיב (דברים לג, ד): "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה" — לָנוּ מוֹרָשָׁה וְלֹא לָהֶם, וְחַיָּבִים עָלֶיהָ מִשּׁוּם גָּזֵל. וְאִיכָּא מָאן דְּאָמַר מִשּׁוּם גִּלּוּי עֲרָיוֹת, וְאַל תִּקְרֵי 'מוֹרָשָׁה' אֶלָּא 'מְאֹרָשָׂה'. וְכָל הָנֵי טַעֲמֵי לָא שָׁיְכִי אֶלָּא מִסִּינַי וְאֵילָךְ שֶׁנִּתְנָה תּוֹרָה, אֲבָל מִקַּמֵּי הָכֵי לָא שָׁיְכִי כְּלָל. בְּאֹפֶן דְּאֵין לְהַכְרִיחַ סְבָרַת מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל, דְּדִין יִשְׂרָאֵל הָיָה לָהֶם אֲפִלּוּ לְהָקֵל, כִּי אִם מֵהַהִיא דְּיַעֲקֹב וְיוֹסֵף שֶׁשָּׁמְרוּ אֶת הַשַּׁבָּת, וּכְדִכְתַבְנָא.

וְרָאִיתִי לְהַרְאַ"ם פָּרָשַׁת שְׁמוֹת, אַהָא דְּאָמְרִינַן אָמוּל וְאַצָּא סַכָּנָה הִיא לַוָּלָד, שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אַף קָשֶׁה, הֵיאַךְ הִתִּיר לַעֲבֹר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה דְּמִילָה מִשּׁוּם סַכָּנַת הַוָּלָד, וְהַלֹּא עֲדַיִן לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה, דִּכְתִיב בָּהּ (ויקרא יח, ה): "וָחַי בָּהֶם" — וְלֹא שֶׁיָּמוּת בָּהֶם, עַד שֶׁיַּתִּיר בְּמָקוֹם סַכָּנָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁאַבְרָהָם אָבִינוּ קִיֵּם כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, כִּדְאִיתָא בְּיוֹמָא (כח ע"ב), וּמִסְתָּמָא מִסַּר אוֹתָהּ לְבָנָיו אַחֲרָיו, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ גַּבֵּי 'וַיַּרְא אֶת הָעֲגָלוֹת' שֶׁהָיָה עוֹסֵק בְּפָרָשַׁת עֶגְלָה עֲרוּפָה כְּשֶׁפֵּרַשׁ הֵימֶנּוּ, הֲוָה מָצֵי לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ לְקַיֵּם גַּם הַמִּצְוֹת שֶׁאֵינָן מִכְּלַל הַשֵּׁבַע מִצְוֹת, אֲבָל לְהַתִּיר הַמִּילָה שֶׁנִּצְטַוָּה עָלֶיהָ בְּמָקוֹם סַכָּנָה, שֶׁעֲדַיִן לֹא נִתְּנָה

תּוֹרָה לְהַתִּיר בְּמָקוֹם סַכָּנָה, מִי מָצִי לְהָקֵל?! עַד כָּאן. וּמַה שֶּׁיֵּשׁ לַעֲמֹד בְּדִבְרֵי הָרְאֵ"ם הַלָּלוּ עַיִן לְקַמָּן בִּדְרוּשׁ שֵׁנִי. הֲרֵי מְבֹאָר מִדְּבָרָיו דִּסְבִירָא לֵהּ דְּמַה שֶּׁקִּימוּ כָּל הַתּוֹרָה הוּא דַּוְקָא לְהַחְמִיר עֲלֵיהֶם, אֲבָל לֹא לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם מִמַּה שֶּׁחַיָּבִים בְּנֵי נֹחַ. אַלְמָא דְּסְבִירָא לֵהּ דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְהָקֵל.

שׁוּב רָאִיתִי שֶׁדָּבָר זֶה הוּא מַחֲלֹקֶת קְדוּם בֵּין אֲבוֹת הָעוֹלָם, הוּבָא בְּהַרַמְבַּ"ן זַ"ל פָּרָשַׁת אֱמֹר בְּעִנְיַן מְגַדֵּף, דִּכְתִיב בֵּהּ (ויקרא כד, י): "בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְדָרְשׁוּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים: מְלַמֵּד שֶׁנִּתְגַּיֵּר. וְהִקְשָׁה הָרַמְבַּ"ן, דִּלְמַאי אִצְטְרִיךְ שֶׁנִּתְגַּיֵּר? הָא קָיְמָא לָן (יבמות כג ע"א), דְּגוֹי וְעֶבֶד הַבָּא עַל בַּת יִשְׂרָאֵל — הַוָּלָד כָּמוֹהָ. וְכָתַב, שֶׁחַכְמֵי צָרְפַת אָמְרוּ, כִּי טַעַם הַגֵּרוּת הָיָה מִפְּנֵי שֶׁהָיָה קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה, וְהָיָה מִשְׁפָּטוֹ לֵילֵךְ אַחַר הַזָּכָר, מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ (קידושין סז ע"א): בָּאֻמּוֹת הַלֵּךְ אַחַר הַזָּכָר. וְכַאֲשֶׁר נוֹלַד זֶה לֹא מָלוּ אוֹתוֹ, כִּי מִצְרִי הָיָה כְּדִינוֹ, אֲבָל כְּשֶׁגָּדַל נִתְגַּיֵּר לְדַעְתּוֹ וְנִמּוֹל. וְהָרַמְבַּ"ן הֵשִׁיב עֲלֵיהֶם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאֵין דַּעְתִּי כֵּן, כִּי מֵעֵת שֶׁבָּא אַבְרָהָם בַּבְּרִית הָיוּ יִשְׂרָאֵל וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁבוּ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּעֵשָׂו (שם יח ע"א): וְדִלְמָא יִשְׂרָאֵל מוּמָר שָׁנֵי? וּמַה שֶּׁאָמְרוּ שֶׁנִּתְגַּיֵּר, הוּא שֶׁנִּכְנַס לִבְרִית מִילָה וּטְבִילָה וְהַרְצָאַת דָּמִים בִּשְׁעַת מַתַּן תּוֹרָה כְּכָל יִשְׂרָאֵל וְכוּ', יְעַיֵּן שָׁם. הֲרֵי מְבֹאָר, שֶׁדַּעַת חַכְמֵי צָרְפַת הוּא כְּדַעַת הָרְאֵ"ם זַ"ל, שֶׁקֹּדֶם מַתַּן תּוֹרָה לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְהָקֵל, וּלְפִיכָךְ הֻצְרַךְ לְהִתְגַּיֵּר מִשּׁוּם דְּקָיְמָא לָן בְּאֻמּוֹת הַלֵּךְ אַחַר הַזָּכָר. אַךְ הָרַמְבַּ"ן אָזַל לְשִׁיטַת הָרַ"שׁ יָפֶה, שֶׁהָאָבוֹת יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אַף לְהָקֵל.

וּלְדַעְתִּי, הָרְאָיָה שֶׁהֵבִיא הָרַמְבַּ"ן מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ גַּבֵּי עֵשָׂו וְדִלְמָא יִשְׂרָאֵל מוּמָר שָׁנֵי, הִיא רְאָיָה חוֹתֶכֶת. וְכֵן נִרְאֶה דְּיֵשׁ לְהַכְרִיחַ מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ פֶּרֶק הַמּוֹכֵר פֵּרוֹת (ב"ב ק ע"א): תַּנְיָא, הָלַךְ בָּהּ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ — קָנָה, דִּכְתִיב (בראשית יג, יז): "קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ". עַד כָּאן. וְאֵין סָפֵק שֶׁמִּדִּין חֲזָקָה נָגְעוּ בָּהּ, וְהָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק רִאשׁוֹן מֵהִלְכוֹת מְכִירָה (דין יז) וּבְפֶרֶק רִאשׁוֹן מֵהִלְכוֹת זְכִיָּה וּמַתָּנָה (דין יד) כָּתַב שֶׁאֵין הַגּוֹי קוֹנֶה בַּחֲזָקָה; וְאִם אָמַרְתָּ דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אֵיךְ קָנָה אַבְרָהָם בַּחֲזָקָה?

וְרָאִיתִי לְהַתּוֹסָפוֹת פֶּרֶק מִי שֶׁמֵּת (ב"ב קמא ע"א ד"ה בת), אַהָא דְּאָמְרִינַן: "וַיְ"י בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל" (בראשית כד, א) — רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: שֶׁהָיְתָה לוֹ בַּת וּבַכֹּל שְׁמָהּ, שֶׁהִקְשׁוּ: וְאִם תֹּאמַר, לְמָה לֹא הִשִּׁיאָהּ לְיִצְחָק, לְמָאן דְּאָמַר בְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת (סנהדרין נח ע"ב) דְּגוֹי מֻתָּר בַּאֲחוֹתוֹ? עַד כָּאן. כַּנִּרְאֶה דְּאִזְלִי לְשִׁיטָתָם דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ עַד שֶׁבָּאוּ לְהַר סִינַי. וַאֲנִי תְּמֵהַּ, דְּהֵן לוֹ יְהִי דְּנִימָא דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, הוּא דַּוְקָא לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם מֵחֲמָרוֹת דִּבְנֵי נֹחַ; אֲבָל שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם דִּין בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, זוֹ לֹא שָׁמַעְנוּ. וַהֲרֵי בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּיוֹמָא (כח ע"ב) וּבְשֻׁלְחֲנֵי קְדוּשִׁין (פב ע"א) אָמְרִינַן: קַיִּם אַבְרָהָם אָבִינוּ כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ

עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כו, ה): "עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי" וְגוֹמֵר. וְתוּ אָמְרִינַן הָתָם, דְּקִיֵּם אָפִלּוּ עֵרוּבֵי תַּבְשִׁילִין, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): "תּוֹרֹתָי" — אֶחָד תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְאֶחָד תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. וְאֵיךְ יִתָּכֵן, דְּמָה שֶׁאָסַר אַבְרָהָם אָבִינוּ עַל עַצְמוֹ, וְקִבֵּל לוֹ הַשֵּׁם שָׂכָר עַל הַדָּבָר לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו לֶלֶכֶת בְּדַרְכָיו, שֶׁיִּשְׁיֵא לִבְנוֹ אֲהוּבוֹ אֶת אֲחוֹתוֹ שֶׁעֲתִידָה תּוֹרָה לֶאֱסֹר וְעָנַשׁ עָלָיו כָּרֵת. וְהַתּוֹסְפוֹת בְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת (סנהדרין נז ע"ב ד"ה לנערה המאורסה) כָּתְבוּ, שֶׁסִּפֵּר הַכָּתוּב בִּגְנוּתוֹ שֶׁל לוֹט בְּדָבָר שֶׁעֲתִידָה תּוֹרָה לֶאֱסֹר. דְּאָמְרִינַן (סנהדרין נח ע"ב): גּוֹי מֵתֵר בְּבִתּוֹ, וּבְפֶרֶק כֹּהֵן מָשִׁיחַ (הוריות י ע"ב) אָמְרִינַן גַּבֵּי לוֹט וּשְׁתֵּי בְּנוֹתָיו: הֵם שֶׁנִּתְכַּוְּונוּ לִדְבָר מִצְוָה — "וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם" (הושע יד, י), הוּא שֶׁנִּתְכַּוֵּן לִדְבַר עֲבֵרָה — "וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם" (שם). עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁקָּרָאוֹ הַכָּתוּב לְלוֹט פּוֹשֵׁעַ בַּמֶּה שֶׁבָּא עַל בִּתּוֹ, אַף שֶׁהִיא מֻתֶּרֶת לוֹ, לְפִי שֶׁעֲתִידָה תּוֹרָה לֶאֱסֹר. וְאִם כֵּן, אֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיִּשֵּׂא אַבְרָהָם לְיִצְחָק אֶת אֲחוֹתוֹ?

וְאַף לְמַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן בְּפָרָשַׁת תּוֹלְדֹת (בראשית כו, ה) עֲלַהּ דְּהַהִיא דְּשָׁמַר אַבְרָהָם אָבִינוּ כָּל הַתּוֹרָה עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה, וְהִקְשָׁה מִיַּעֲקֹב שֶׁנָּשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת, וְתֵרֵץ שֶׁאַבְרָהָם אָבִינוּ שָׁמַר כָּל הַתּוֹרָה בָּאָרֶץ וְיַעֲקֹב נָשָׂא הָאֲחָיוֹת בְּחוּץ לָאָרֶץ, כִּי הַמִּצְוֹת מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וְכוּ', יְעַיֵּן שָׁם. הִנֵּה הַתֵּרוּץ הַזֶּה לֹא יִצְדַּק גַּבֵּי יִצְחָק, שֶׁהֲרֵי יִצְחָק לֹא הֻרְשָׁה לָצֵאת מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְחוּץ לָאָרֶץ, וְכִדְאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר תּוֹלְדֹת (פרשה סד סימן ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת" (בראשית כו, ג). אָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא: אַתָּה עוֹלֶה תְּמִימָה, מָה עוֹלָה תְּמִימָה אִם יְצָאָה חוּץ לַקְּלָעִים נִפְסֶלֶת, אַף אַתָּה אִם יָצָאתָ חוּץ לָאָרֶץ נִפְסַלְתָּ. עַד כָּאן. וְאַבְרָהָם אָבִינוּ יָדַע כָּל זֶה, וּמִטַּעַם זֶה אָמַר לְעַבְדּוֹ (שם כד, ח): "רַק אֶת בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה", וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה בְּסֵדֶר חַיֵּי שָׂרָה (פרשה נט סימן יד ד"ה בן בני), יְעַיֵּן שָׁם.

וְכִי תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ: לְדִידַן נָמֵי תִּקְשֵׁי מֵהַהִיא דְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת (סנהדרין דף נח), שֶׁנֶּחְלְקוּ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי עֲקִיבָא, דִּלְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֲחוֹתוֹ מֵאִמּוֹ אֲסוּרָה לְבְנֵי נֹחַ וְלֹא אֲחוֹתוֹ מֵאָבִיו, מְשׁוּם דְּאֵין אָבוּת לְגוֹי, וּלְרַבִּי עֲקִיבָא אַף אֲחוֹתוֹ מֵאִמּוֹ שַׁרְיָא לְבֶן נֹחַ. וְהִקְשׁוּ לְרַבִּי עֲקִיבָא מִדִּכְתִיב (בראשית כ, יב): "וְגַם אָמְנָה אֲחֹתִי בַת אָבִי הִיא אַךְ לֹא בַת אִמִּי", מִכְּלָל דְּבַת הָאֵם אֲסוּרָה. עַד כָּאן. וּלְדִידַן דְּקִיֵּם אַבְרָהָם אָבִינוּ כָּל הַתּוֹרָה תִּקְשֵׁי, דְּהֵיכִי קָאָמַר 'אֲחֹתִי בַת אָבִי הִיא'? דְּאַכַּתִּי אֵיךְ נִשְׂאָהּ מֵאַחַר שֶׁעֲתִידָה תּוֹרָה לֶאֱסֹר? הָא לָא קַשְׁיָא כְּלָל מִתֵּרֵי טַעֲמֵי. חֲדָא, דְּאַבְרָהָם לֹא בָּא אֶלָּא לְהַצִּיל עַצְמוֹ מִקַּשְׁיַת אֲבִימֶלֶךְ, דְּאֵיךְ אָמַר דְּשָׂרָה הִיא אֲחוֹתוֹ וְהִנֵּה הִיא אִשְׁתּוֹ, וְהֵם מַאֲמָרִים סוֹתְרִים, דַּאֲחוֹתוֹ אֲסוּרָה לְבֶן נֹחַ. וְלָזֶה הֵשִׁיב אַבְרָהָם דְּאֵין זֶה מַאֲמָר סוֹתֵר, דַּאֲחוֹתִי בַת אָבִי הִיא וְלֹא בַת אִמִּי, וּמֻתֶּרֶת הִיא לִבְנֵי נֹחַ

מִשּׁוּם דְּאֵין אָבוּת לְגוֹי. וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַע שֶׁקִּיֵּם אַבְרָהָם כָּל הַתּוֹרָה. וּלְפִי הָאֱמֶת מֻתֶּרֶת הָיְתָה לְאַבְרָהָם אַף בְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי בַּת אָחִיו הָרָן הָיְתָה, אֶלָּא שֶׁאַבְרָהָם לֹא בָּא אֶלָּא לְתַקֵּן דְּבָרָיו שֶׁאָמַר שֶׁהִיא אֲחוֹתוֹ וְאֵיךְ הָיְתָה אִשְׁתּוֹ, וְהֵשִׁיב דִּיתָּכֵן שֶׁתִּהְיֶה אֲחוֹתוֹ וְתִהְיֶה אִשְׁתּוֹ מֵאַחַר שֶׁאֵינָהּ אֲחוֹתוֹ מֵאִמּוֹ. וְעוֹד, דְּאַף דְּנַיְמָא דַּאֲבִימֶלֶךְ יָדַע שֶׁאַבְרָהָם הָיָה מְקַיֵּם הַתּוֹרָה עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה, שֶׁפִּיר הֵשִׁיב אַבְרָהָם 'אֲחוֹתִי בַת אָבִי הִיא', מִשּׁוּם דְּקַיְמָא לָן דְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר מֻתָּר מִן הַדִּין בַּאֲחוֹתוֹ וְכֵן בְּכָל הָעֲרָיוֹת, מִשּׁוּם דְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק שֵׁנִי דִּיבָמוֹת (כב ע"א) וּבְפֶרֶק נוֹשְׂאִין עַל הָאֲנוּסָה (יבמות צז ע"ב). וּמֵיהוּ בַּעֲרָיוֹת שֶׁהָיָה אָסוּר בְּעוֹדוֹ גּוֹי אָסוּר אַף לְאַחַר שֶׁנִּתְגַּיֵּר, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ בָּאנוּ מִקְּדֻשָּׁה חֲמוּרָה לִקְדֻשָּׁה קַלָּה. וְכִדְתַנְיָא (שם צח ע"א): גֵּר יֵשׁ לוֹ שְׁאֵר הָאֵם וְאֵין לוֹ שְׁאֵר הָאָב. כֵּיצַד? נָשָׂא אֲחוֹתוֹ מִן הָאֵם — יוֹצִיא, מִן הָאָב — יְקַיֵּם וְכוּ'. וְטַעְמָא הוּא: דַּאֲחוֹתוֹ מִן הָאֵם, שֶׁהָיְתָה אֲסוּרָה לוֹ אַף בְּעוֹדוֹ גּוֹי — יוֹצִיא, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ בָּאנוּ מִקְּדֻשָּׁה חֲמוּרָה לִקְדֻשָּׁה קַלָּה; אֲבָל אֲחוֹתוֹ מִן הָאָב — יְקַיֵּם, מִשּׁוּם דְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי. וְאִם כֵּן, מִן הַדִּין אַף שֶׁשָּׂרָה הָיְתָה אֲחוֹת אַבְרָהָם שֶׁרְיָא לֵהּ, דְּכֵיוָן שֶׁנִּתְגַּיְּרוּ שׁוּב אֵין לָהֶם אַחְוָה וּכְקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְעֵיל בְּשֵׁם מַהֲר"ש יָפֶה בְּטַעְמָא דְּאֵיךְ נָשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת. אֶלָּא דְּמִכָּל מָקוֹם, אִם הָיְתָה אֲסוּרָה שָׂרָה לְאַבְרָהָם קֹדֶם שֶׁנִּתְגַּיְּרוּ מִדִּין בֶּן נֹחַ, אַף שֶׁנִּתְגַּיְּרוּ אַכַּתִּי אֲסוּרָה לְאַבְרָהָם, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ בָּאנוּ מִקְּדֻשָּׁה חֲמוּרָה לִקְדֻשָּׁה קַלָּה. וְלָזֶה הָאֲשִׁים אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם, דְּכֵיוָן שֶׁהִיא אֲחוֹתוֹ אֵיךְ הִיא אִשְׁתּוֹ? דְּאַף שֶׁנִּתְגַּיֵּר וּכְקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, מִכָּל מָקוֹם אַכַּתִּי אֲסוּרָה לֵהּ מִטַּעְמָא דְּשֶׁלֹּא יֹאמְרוּ. וְלָזֶה הֵשִׁיב אַבְרָהָם דְּהָא לָא קַשְׁיָא כְּלָל, מִשּׁוּם דַּ'אֲחוֹתִי בַת אָבִי הִיא אַךְ לֹא בַת אִמִּי', וּמֵעוֹלָם לֹא הָיְתָה אֲסוּרָה לִבְנֵי נֹחַ, וְאִם כֵּן לֹא שַׁיָּךְ כָּאן גְּזֵרָה כְּלָל, וּכְפִי דִּין תּוֹרָה מֻתֶּרֶת הִיא לוֹ כֵּיוָן שֶׁנִּתְגַּיְּרוּ. אֶלָּא דִּלְרַבִּי עֲקִיבָא דִּסְבִירָא לֵהּ דְּאֵין חִלּוּק בֵּין אֲחוֹתוֹ מֵאֲבִיו לַאֲחוֹתוֹ מֵאִמּוֹ, דִּבְכֻלְּהוּ לֵיכָּא אִסּוּרָא לִבְנֵי נֹחַ, הִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא דִּלְאֵיזֶה תַּכְלִית אָמַר אַבְרָהָם 'אֲחוֹתִי בַת אָבִי הִיא אַךְ לֹא בַת אִמִּי'. הַכְּלָל הָעוֹלֶה: דִּלְכֻלֵּי עָלְמָא קַיְמוּ הָאָבוֹת הַתּוֹרָה עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה, אֶלָּא דִּלְהָרֵא"ם לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְהָקֵל עֲלֵיהֶם מִדִּין בְּנֵי נֹחַ אֶלָּא לְהַחְמִיר עֲלֵיהֶם מִדִּין תּוֹרָה.

שׁוּב רְאִיתִי דְּמַחֲלֹקֶת זֶה קָדוּם וְנֶחְלְקוּ בּוֹ חַכְמֵי הַתַּלְמוּד. דִּבְפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת (סנהדרין נח ע"ב) אָמְרִינַן: אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: גּוֹי שֶׁהִכָּה אֶת יִשְׂרָאֵל — חַיָּב מִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב, יב): "וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: 'וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי', מִשּׁוּם דְּהִכָּה אֶת הָעִבְרִי. וְאִם כֵּן עַל כָּרְחִין לוֹמַר דִּסְבִירָא לֵהּ דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, דְּהָא פְּשִׁיטָא דְּבֶן נֹחַ הַמַּכֶּה לְבֶן נֹחַ חֲבֵרוֹ אֵינוֹ חַיָּב מִיתָה, וְאִם אִיתָא דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ כִּי אִם לְהַחְמִיר — אֵיךְ הֻתַּר לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ לַהֲרֹג אֶת הַמִּצְרִי, כֵּיוָן שֶׁכְּפִי דִּינֵי בְּנֵי נֹחַ לֹא

הָיָה חַיָּב מִיתָה? אֶלָּא וַדַּאי דִּסְבִירָא לֵהּ לְתַלְמוּדָא דִּידַן דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי אֲפִלּוּ לְהָקֵל. וּבִשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה א סימן ב) אָמְרִינַן וְזֶה לְשׁוֹנָם: כֵּיוָן שֶׁיָּדַע הַנּוֹגֵשׁ שֶׁהִרְגִּישׁ בּוֹ הֶחֱזִירוֹ לַעֲבוֹדַת פֶּרֶךְ וְהָיָה מַכֶּה אוֹתוֹ וּמְבַקֵּשׁ לְהָרְגוֹ וְכוּ'. אָמַר מֹשֶׁה: וַדַּאי זֶה חַיָּב מִיתָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ויקרא כד, כא): "וּמַכֵּה אָדָם יוּמָת". עַד כָּאן. וְכָתַב שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה: אֲבָל לוּלֵא זֶה, מִפְּנֵי מַה שֶּׁהָיָה מַלְקֶהוּ וּמְרַדֵּהוּ לֹא הָיָה לוֹ מִשְׁפַּט מָוֶת. וּמַה שֶּׁכָּתַב הָרַא"ם עַל דִּבְרֵי רַשִׁ"י שֶׁפֵּרֵשׁ וּמַלְקֶהוּ וּמְרַדֵּהוּ, וְאָמַר: וַאֲפִלּוּ הָכֵי קָטְלֵהּ, דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא: גּוֹי שֶׁהִכָּה אֶת יִשְׂרָאֵל — חַיָּב מִיתָה, כִּדְאִיתָא בְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת. אֶפְשָׁר דִּפְלִיג מִדְּרַשׁ זֶה עֲלַהּ וּסְבִירָא לֵהּ דְּהַיְנוּ בָּתַר מַתַּן תּוֹרָה שֶׁנִּבְדְּלוּ יִשְׂרָאֵל לְשֶׁבַח, אֲבָל מִתְּחִלָּה — כֻּלְּהוּ בְּנֵי נֹחַ חֲשִׁיבִי, וְלֵיכָא מִיתָה אֶלָּא לְשׁוֹפֵךְ דַּם הָאָדָם. עַד כָּאן. הֲרֵי דִּסְבִירָא לֵהּ לְמִדְרַשׁ דִּלֹּא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי לְהָקֵל.

וּבִשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה ד סימן א) אָמְרִינַן וְזֶה לְשׁוֹנָם: (תהלים כד, ד) "נְקִי כַפַּיִם" — זֶה מֹשֶׁה, "אֲשֶׁר לֹא נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשׁוֹ" — שֶׁל מִצְרִי, שֶׁלֹּא הָרַג אֶת הַמִּצְרִי עַד שֶׁעָמַד עָלָיו בַּדִּין וְרָאָה שֶׁחַיָּב מִיתָה וַהֲרָגוֹ. וְכָתַב שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, כִּי לֹא הֲרָגוֹ עַל מַה שֶּׁהָיָה מַכֶּה אֶת הָעִבְרִי לְבַד, אֶלָּא עַל עִנְיָנִים נִסְתָּרִים וְכוּ', שֶׁרָאָה אֶת הַמַּלְאָכִים וְנִמְלַךְ בָּהֶם, וְהַיְנוּ שֶׁהוֹדִיעוּהוּ מַה שֶּׁבָּא עַל אִשְׁתּוֹ. וְלָכֵן אָמְרוּ שֶׁעָמַד עָלָיו בְּדִין וְרָאָה שֶׁחַיָּב מִיתָה וַהֲרָגוֹ וְכוּ', דִּסְבִירָא לֵהּ שֶׁלֹּא הָיָה חַיָּב מִיתָה עַל הַכָּאַת הָעִבְרִי, כִּי לֹא הִכָּהוּ מַכַּת מָוֶת. וְאַף עַל גַּב דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת, דְּנִתְחַיֵּב מִיתָה מִשּׁוּם דְּסוֹטֵר לְעוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל חַיָּב מִיתָה, סְבִירָא לֵהּ דְּאַכַּתִּי לָא הֲוֹו רַק בְּנֵי נֹחַ, וּפְלִיג אַהַהִיא וּסְבִירָא לֵהּ כְּהַהִיא דִּלְעֵיל (פרשה א סימן לב) דִּסְבִירָא לֵהּ דַּחֲשִׁיבִי כִּבְנֵי נֹחַ. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. הֲרֵי דִּסְבִירָא לֵהּ, דִּלְדַעַת הַמִּדְרָשׁ לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי. בְּאֹפֶן שֶׁמַּחֲלֹקֶת זֶה אִם קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי אוֹ לֹא יָצְאוּ לְגַמְרֵי נִפְתַּח בְּגִדּוֹלִים וְנִסְתַּיֵּם בִּגְדוֹלִים, דְּתַלְמוּדָא דִּידַן אָזֵל בְּשִׁיטַת הָרַמְבַּ"ן וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה, וְהַמִּדְרָשׁ אָזֵל בְּשִׁיטַת חַכְמֵי צָרְפַת וְהָרַא"ם זַ"ל.

וּבְפֶרֶק קַמָּא דַּחֲגִיגָה (ג ע"א) אָמְרִינַן: דַּרַשׁ רָבָא: מַאי דִּכְתִיב (שה"ש ז, ב): "מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת נָדִיב"? בִּתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁנִּקְרָא נָדִיב, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מז, י): "נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם". וְכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְלֹא אֱלֹהֵי יִצְחָק וְיַעֲקֹב?! אֶלָּא אֱלֹהֵי אַבְרָהָם שֶׁהָיָה תְּחִלָּה לַגֵּרִים. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת: תְּחִלָּה לַגֵּרִים, שֶׁנִּצְטַוָּה עַל הַמִּילָה טְפֵי מִכָּל אוֹתָם שֶׁלְּפָנָיו. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ, דְּתַלְמוּדָא דִּידַן סְבִירָא לֵהּ דְּאַבְרָהָם יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב וַאֲפִלּוּ לְהָקֵל, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן, אֵין צוֹרֶךְ לְמַה שֶּׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת, אֶלָּא הוּא כִּפְשׁוּטוֹ, דּוּמְיָא דְכָל גֵּרִים דְּעָלְמָא שֶׁיּוֹצְאִים מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, כָּךְ אַבְרָהָם יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי.

וּבִשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה א סימן לג) אִיתָא, שֶׁמשֶׁה רַבֵּנוּ נִמְלַךְ בַּמַּלְאָכִים וְאָמַר לָהֶם: חַיָּב זֶה הֲרִיגָה? אָמְרוּ לוֹ: הֵן. וְכָתַב מַהַר"שׁ יָפֶה, שֶׁנִּמְלַךְ בַּמַּלְאָכִים וְחָקַר בְּחֶלְקֵי הַסּוֹתֵר כֹּה וְכֹה, אִם חַיָּב מִיתָה עַל הַכָּאתוֹ כְּגוֹי הַמַּכֶּה יִשְׂרָאֵל שֶׁחַיָּב מִיתָה, אוֹ שֶׁמָּא אֵין עֲדַיִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּכְלַל דִּין זֶה עַד שֶׁבָּאוּ לְסִינַי. וְהַמַּלְאָכִים הֵשִׁיבוּ לוֹ: הֵן, דְּחַיָּב מִיתָה, מִשּׁוּם דְּמִימוֹת אַבְרָהָם יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ וְיֵשׁ לָהֶם דִּין יִשְׂרָאֵל. וְהִסְכִּימָה דַעְתּוֹ דַּעַת עֶלְיוֹן לִדְבָרֵי הַמַּלְאָכִים וְהִכָּה אֶת הַמִּצְרִי כְּדִין גּוֹי הַמַּכֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁחַיָּב מִיתָה.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה צח סימן ח) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "אֲז חִלַּלְתָּ יְצוּעַי עָלָה" (בראשית מט, ד). רַבָּנָן אָמְרִי: אָמַר לוֹ יַעֲקֹב: אֵינִי לֹא מְרַחֶקְךָ וְלֹא מְקָרֶבְךָ, אֶלָּא אֲנִי תּוֹלֶה אוֹתְךָ בְּרִפְיוֹן עַד שֶׁיָּבוֹא מֹשֶׁה שֶׁכָּתוּב בּוֹ (שמות יט, ג): "וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים", מַה שֶּׁדַּעְתּוֹ רוֹאֶה לַעֲשׂוֹת בְּךָ עוֹשֶׂה. כֵּיוָן שֶׁבָּא מֹשֶׁה הִתְחִיל מְקָרְבוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, ו): "יְחִי רְאוּבֵן". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, בַּמֶּה נִסְתַּפֵּק יַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁאָמַר אֵינִי לֹא מְרַחֶקְךָ וְלֹא מְקָרֶבְךָ? וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁתָּלָה סָפֵק זֶה בְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ, דְּמַה שַּׁיָּכוּת יֵשׁ לוֹ בַּדָּבָר הַזֶּה שֶׁל רְאוּבֵן? אָמְנָם עַל פִּי הַקְּדָמָתֵנוּ יָבוֹא עַל נָכוֹן. דְּהִנֵּה מוּדַעַת זֹאת דְּפִילַגְשִׁים הֵם בְּלֹא קִדּוּשִׁין. וְאִם כֵּן, בִּלְהָה שֶׁהָיְתָה פִּילֶגֶשׁ יַעֲקֹב לָא חֲשִׁיבָא אֵשֶׁת יַעֲקֹב מֵאַחַר שֶׁלֹּא קִדְּשָׁה, וּמִשְּׁנָה שְׁלֵמָה שָׁנִינוּ (יבמות צז, א): נוֹשֵׂא אָדָם אֲנוּסַת אָבִיו וּמְפֻתַּת אָבִיו, וְהוּא הַדִּין פִּילֶגֶשׁ אָבִיו. וְכָל זֶה הוּא בְּיִשְׂרָאֵל דַּוְקָא; אֲבָל בִּבְנֵי נֹחַ, דְּלֵית בְּהוּ קִדּוּשִׁין אֶלָּא בְּבָעִילָה תַּלְיָא מִלְּתָא — מִלְּתָא דְּפִשִׁיטָא הוּא שֶׁחַיָּב עַל פִּילֶגֶשׁ אָבִיו מִשּׁוּם אֵשֶׁת אִישׁ וּמִשּׁוּם אֵשֶׁת אָב. וְהִנֵּה יַעֲקֹב נִסְתַּפֵּק אִם יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וְיֵשׁ לָהֶם דִּין יִשְׂרָאֵל אוֹ לֹא יָצְאוּ. דְּאִם יָצְאוּ — אֵין עַל רְאוּבֵן עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא, דְּלָא חֲשִׁיבָא בִּלְהָה אֵשֶׁת יַעֲקֹב; וְאִם לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ — יֵשׁ עַל רְאוּבֵן חֵטְא דְּאֵשֶׁת אִישׁ וְאֵשֶׁת אָב. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר יַעֲקֹב לִרְאוּבֵן: אֵינִי מְרַחֶקְךָ, דְּשָׁמָּא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְאֵינִי מְקָרֶבְךָ, דְּשָׁמָּא לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, עַד שֶׁיָּבוֹא מֹשֶׁה, שֶׁהוּא גַּם כֵּן עָמַד בַּחֲקִירָה זוֹ, וְשָׁאַל לַמַּלְאָכִים אִם חַיָּב הַמִּצְרִי מִיתָה כְּדִין גּוֹי הַמַּכֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל, מִשּׁוּם דְּמִימוֹת אַבְרָהָם יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, [אוֹ שֶׁמָּא לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ] עַד סִינַי. וְהֵשִׁיבוּ לוֹ הַמַּלְאָכִים: הֵן, דְּחַיָּב מִיתָה מִשּׁוּם דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ. וְעָשָׂה מַעֲשֶׂה עַל פִּיהֶם וְהָרַג אֶת הַמִּצְרִי. וְאִם כֵּן, מֹשֶׁה הוּא יְקָרֶבְךָ, דְּכֵיוָן דְּנִפְשַׁט לוֹ הַסָּפֵק וְגָזַר אֹמֶר דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אִם כֵּן אֵין לִרְאוּבֵן עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא בְּמַעֲשֵׂה בִּלְהָה, וּמִשּׁוּם הָכִי אָמַר מֹשֶׁה: "יְחִי רְאוּבֵן".

וְרָאִיתִי לְהָרֵא"ם פָּרָשַׁת קְדֹשִׁים עַל פָּסוּק (ויקרא כ, יז) "אִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת אֲחֹתוֹ חֶסֶד הוּא", שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י זַ"ל וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וּמִדְּרָשׁוֹ: אִם תֹּאמַר קַיִן נָשָׂא אֲחוֹתוֹ, חֶסֶד עָשָׂה הַמָּקוֹם לִבְנוֹת עוֹלָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט, ג): "עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה". וְכָתַב הָרֵא"ם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְיֵשׁ

לְתִמֹהַּ עַל הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה, שֶׁמִּמֶּנּוּ נִרְאֶה שֶׁאִלּוּ לֹא הָיָה שָׁם חֶסֶד הָעוֹלָם לֹא הָיָה מַנִּיחוֹ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ לִשָּׂא אֶת אֲחוֹתוֹ, וְאִם כֵּן אֵיךְ הִנִּיחַ אֶת הַשְּׁבָטִים שֶׁיִּשְּׂאוּ אַחְיוֹתֵיהֶם, אַלְבָּא דְּרַבִּי יְהוּדָה דְּאָמַר: תְּאוֹמוֹת נוֹלְדוּ עִם כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט וְנִשָּׂאוּם (רש"י בראשית לז, לה), וְעַמְרָם אֵיךְ נָשָׂא אֶת דּוֹדָתוֹ, וְיַעֲקֹב אֵיךְ נָשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת? וְלֵיכָּא לְמֵימַר שֶׁיַּעֲקֹב אָבִינוּ גֵּירָן וְגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, דְּאִם כֵּן לָמָּה אָמַר יַעֲקֹב אֵינִי מְבָרֵךְ שֶׁנָּשָׂאתִי שְׁתֵּי אֲחָיוֹת, כְּשֶׁאָמְרוּ לוֹ טֹל וּבָרֵךְ (פסחים קיט ע"ב). אֲבָל מִמַּה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן בְּפָרָשַׁת תּוֹלְדוֹת, שֶׁשְּׁמִירַת הַמִּצְוֹת שֶׁשָּׁמְרוּ הָאָבוֹת אֵינוֹ אֶלָּא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְבַד, וְיַעֲקֹב בְּחוּץ לָאָרֶץ נָשָׂא הָאֲחָיוֹת, וְכֵן עַמְרָם אֶת דּוֹדָתוֹ, כִּי הַמִּצְוֹת מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ הֵם, אַף עַל פִּי שֶׁהֻזְהַרְנוּ בְּחוֹבַת הַגּוּף בְּכָל מָקוֹם; הִנֵּה זֶה הַטַּעַם יַסְפִּיק גַּם לַשְּׁבָטִים שֶׁנָּשְׂאוּ אַחְיוֹתֵיהֶם, מִפְּנֵי שֶׁהַשְּׁבָטִים לֹא הָיוּ יוֹשְׁבִים אָז בָּאָרֶץ רַק דֶּרֶךְ עֲרָאי, כִּי כְּבָר נִגְזַר עֲלֵיהֶם גְּזֵרַת "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ" (בראשית טו, יג). אֲבָל קַיִן הָיָה מְקוֹם דִּירָתוֹ בָּאָרֶץ, כִּי מִשָּׁם הֻצְבַּר הֶעָפָר שֶׁמִּמֶּנּוּ נִבְרָא אָבִיו וְכוּ' וְשָׁם נוֹלַד קַיִן וּנְשָׂאָהּ שָׁם. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וְדִבְרֵי הָרַאֵ"ם הַלָּלוּ נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי. חֲדָא, בַּמֶּה שֶׁהֻקְשָׁה לוֹ מֵאַגָּדָה זוֹ דְּ'חֶסֶד הוּא', דְּנִלְמַד מִמֶּנָּה דִּלְבָנֵי נֹחַ אֲסִירֵי הָאֲחָיוֹת, דְּאֵיךְ נָשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת? דְּנִרְאֶה דִּסְבִירָא לַהּ דְּהָא בְּהָא תַּלְיָא, דְּמַאן דְּאָסַר הָאֲחוֹת לִבְנֵי נֹחַ אָסַר נָמֵי שְׁתֵּי אֲחָיוֹת. וְלֹא יָדַעְתִּי הֵיכָן רְמִיָזָא, דְּהָא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּסָבַר דַּאֲחוֹתוֹ אֲסִירָא לַהּ, וּמִכָּל מָקוֹם שְׁתֵּי אֲחָיוֹת אֵינָם עֲרָוָה לִבְנֵי נֹחַ. וַהֲרֵי הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּפֶרֶק תְּשִׁיעִי מֵהִלְכוֹת מְלָכִים (דין ה) פָּסַק דְּהָאֲחוֹת אֲסוּרָה לִבְנֵי נֹחַ, וַאֲפִלּוּ הָכֵי לֹא מָנָה אֶלָּא שֵׁשׁ עֲרָיוֹת דַּאֲסוּרוֹת לָהֶם. אַלְמָא דִּשְׁתֵּי אֲחָיוֹת לֹא אֲסִירִי לִבְנֵי נֹחַ. וְכֵן כָּתַב רַשׁ"י בְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת בְּסַנְהֶדְרִין זוֹ דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר (נח ע"א ד"ה לאתויי אשת אביו), יַעַיֵּן שָׁם. גַּם מַה שֶּׁהֻקְשָׁה הָרַאֵ"ם דְּאֵיךְ הַשְּׁבָטִים נָשְׂאוּ אַחְיוֹתֵיהֶם אַלְבָּא דְּרַבִּי יְהוּדָה, גַּם בָּזֶה לֹא יָדַעְתִּי כַּוָּנָתוֹ. דְּאַף דְּנֵימָא דְּחֶסֶד עָשָׂה הַמָּקוֹם עִם עוֹלָמוֹ בַּמֶּה שֶׁהִנִּיחַ לְקַיִן לִשָּׂא אֶת אֲחוֹתוֹ, הֵינוּ לְפִי שֶׁהָיְתָה אֲחוֹתוֹ מִן הָאֵם, דְּאַף מַאן דְּאָסַר אֲחוֹתוֹ לִבְנֵי נֹחַ הֵינוּ דַּוְקָא אֲחוֹתוֹ מֵאִמּוֹ, אֲבָל אֲחוֹתוֹ מֵאָבִיו שַׁרְיָא, דְּאֵין אָבוּת לְגוֹי, כְּדַאֲמַרַן לְעֵיל. וְאִם כֵּן, אֶפְשָׁר שֶׁבְּנֵי לֵאָה נָשְׂאוּ תְּאוֹמוֹת הַשְּׁבָטִים שֶׁל שְׁאָר הָאִמָּהוֹת, וְהַשְּׁבָטִים שֶׁל שְׁאָר הָאִמָּהוֹת נָשְׂאוּ תְּאוֹמוֹת הַשְּׁבָטִים שֶׁל בְּנֵי לֵאָה, שֶׁאֵין אָבוּת לְגוֹי. וְאִי קַשְׁיָא, לָא קַשְׁיָא אֶלָּא לְאוֹתָהּ אַגָּדָה שֶׁדָּרְשׁוּ עַל פָּסוּק (בראשית מו, י) "וְשָׁאוּל בֶּן הַכְּנַעֲנִית" — בֶּן דִּינָה שֶׁנִּבְעֲלָה לִכְנַעֲנִי, דְּשִׁמְעוֹן אֵיךְ נָשָׂא אֶת דִּינָה שֶׁהִיא אֲחוֹתוֹ מֵאָב וְאֵם? אֲבָל לְאַגָּדָה זוֹ דְּרַבִּי יְהוּדָה, דְּאָמַר: תְּאוֹמוֹת נוֹלְדוּ עִם כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט וּנְשָׂאוּם, לָא קַשְׁיָא כְּלָל אַהֲדָּדֵי דְּדָרְשָׁה דְּ'חֶסֶד הוּא'. וְכֵן כָּתַב הָרַאֵ"ם עַצְמוֹ בְּפָרָשַׁת וַיִּגַּשׁ, יַעַיֵּן שָׁם. גַּם מַה שֶּׁהֻקְשָׁה דְּעַמְרָם אֵיךְ נָשָׂא דּוֹדָתוֹ, הֵכִי נָמֵי לָא קַשְׁיָא כְּלָל, מִשּׁוּם דְּיוֹכֶבֶד הָיְתָה אֲחוֹת קְהָת מִן

הָאָב וְלֹא מִן הָאֵם, וְזוֹ שַׁרְיָא לִבְנֵי נֹחַ כֹּל שֶׁלֹּא הָיְתָה אֲחוֹת קְרָבַת מִן הָאֵם. וְהָכִי אִיתָא בְּפִרוּשׁ בְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת (סנהדרין נח ע"ב), שֶׁהִקְשׁוּ לְמָאן דְּאָמַר דַּאֲחוֹת אָבִיו אֲסוּרָה לִבְנֵי נֹחַ מִדִּכְתִיב (שמות ו, כ): "וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ", מַאי לָאו דּוֹדָתוֹ מִן הָאֵם. וְתֵרְצוּ: לָא, דּוֹדָתוֹ מִן הָאָב. וּמַה שֶּׁדָּרְשׁוּ הָכָא 'חֶסֶד הוּא' עַל מַה שֶּׁנִּשָּׂא קִנְיָן אֶת אֲחוֹתוֹ, הַיְנוּ מִשּׁוּם שֶׁהָיְתָה אֲחוֹתוֹ אַף מֵאִמּוֹ; אֲבָל קְרָבָה דְּמִצַּד הָאָב לֹא אָסִיר לִבְנֵי נֹחַ, דְּאֵין אָבוּת לְגוֹי. עוֹד אֲנִי תְּמֵהַּ בְּדִבְרֵי הָרַב, דְּאַף דְּנִימָא דְּגַם שִׁתֵּי אֲחָיוֹת אֲסִירִי לְבֶן נֹחַ, הַיְנוּ בַּאֲחָיוֹת מִן הָאֵם, אֲבָל בַּאֲחָיוֹת מִן הָאָב וְלֹא מִן הָאֵם — פְּשִׁיטָא דִּשְׁרִי! דּוּמְיָא דַּאֲחוֹתוֹ וַאֲחוֹת אָבִיו דַּאֲסִירִי לִבְנֵי נֹחַ, וַאֲפִלּוּ הָכֵי לָא אֲסִירִי אֶלָּא בִּשְׁאָר דְּמִצַּד הָאֵם, אֲבָל בִּשְׁאָר דְּמִצַּד הָאָב וְלֹא מִן הָאֵם לָא אֲסִירִי. וְאִם כֵּן, אַף אִם תִּמְצֵי לוֹמַר דִּשְׁתֵּי אֲחָיוֹת אֲסִירִי לִבְנֵי נֹחַ, הַיְנוּ דַוְקָא בַּאֲחָיוֹת מִן הָאֵם. וְאִם כֵּן, מָאן אָמַר לָן דְּרָחֵל וְלֵאָה הָיוּ מֵאֵם אַחַת, אֵימָא דִּשְׁתֵּי נָשִׁים נָשָׂא לָבָן.

וְהִנֵּה לְתֵרֶץ כָּל זֶה סָבוּר הָיִיתִי לוֹמַר דְּהָרֵא"ם סְבִירָא לֵהּ כִּסְבָרַת הַתּוֹסָפוֹת (סנהדרין נח ע"א ד"ה נשא), דְּאִית לְהוּ דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּדָרַשׁ (בראשית ב, כד) "עַל כֵּן יַעֲזָב אִישׁ אֶת אָבִיו" דְּהַיְנוּ אֲחוֹת אָבִיו, "וְאֶת אִמּוֹ" דְּהַיְנוּ אֲחוֹת אִמּוֹ, מוֹדָה דְּבַאֲחוֹתוֹ אֲפִלּוּ מֵאִמּוֹ לֹא אָסַר לְבֶן נֹחַ, וּפְלִיג עִם רַשְׁ"י דְּאִית לֵהּ דִּלְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּאָסַר לְבֶן נֹחַ אֲחוֹת אָבִיו כָּל שֶׁבֵּן אֲחוֹתוֹ מֵאִמּוֹ. וְהַשְׁתָּא כֵּיוָן דִּסְבִירָא לֵהּ כְּהַתּוֹסָפוֹת, לָזֶה הַקְשָׁה לוֹ, דְּהַהִוא אַגַּדְתָּא דְּ'חֶסֶד הוּא', דְּמַשְׁמַע דִּסְבִירָא לַהּ דַּאֲחוֹתוֹ אֲסִירָא לְבֶן נֹחַ, כְּמָאן אָתְיָא? אִי כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר — אֵיהוּ לֹא אָסַר אֶלָּא אֲחוֹת אָבִיו וְלֹא אֲחוֹתוֹ, וְאִי כְּרַבִּי עֲקִיבָא — הָא לֹא אָסַר אֶלָּא חַיָּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין וְלֹא חַיָּבֵי כָּרֵתוֹת, כַּמְבֹאָר שָׁם בַּסַּגְיָא. אֶלָּא עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּלָא אָתְיָא אֶלָּא כַּהֲכָמִים, דְּקָאָמְרִי הָתָם (נז ע"ב): הַרְבֵּה עֲרָיוֹת יֵשׁ שֶׁאֵין בֵּית דִּין שֶׁל יִשְׂרָאֵל מְמִיתִין עֲלֵיהֶן וּבֶן נֹחַ מֻזְהָר עֲלֵיהֶן. וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י: הַרְבֵּה עֲרָיוֹת יֵשׁ, כְּגוֹן כָּל חַיָּבֵי כָּרֵתוֹת. בֶּן נֹחַ מֻזְהָר עֲלֵיהֶן, דִּלְרַבָּנָן אִתְרַבּוּ בְּנֵי נֹחַ מֵ'אִישׁ אִישׁ' לְכָל הָאֲמוּר בַּפָּרָשָׁה. וְכֵיוָן דְּלַהֲכָמִים בְּנֵי נֹחַ מֻזְהָרִים עַל כָּל הָעֲרָיוֹת כְּיִשְׂרָאֵל, מִשּׁוּם הָכֵי הַקְשָׁה לוֹ מִיַּעֲקֹב וְעַמְרָם וְהַשְׁבָטִים. **אֲמָנָם** מִלְּבַד הַדּוֹחַק שֶׁיֵּשׁ בְּתֵרוּץ זֶה, דְּאֵיךְ סָתַם הָרֵא"ם קַשְׁיָתוֹ אַלְבָּא דְּהַתּוֹסָפוֹת, מֵאַחַר דְּאַלְבָּא דְּרַשְׁ"י, דְּכָל יוֹמָא וְיוֹמָא שְׁמַעְתְּתָהּ בְּפָמֵהּ, לָא קַשְׁיָא כְּלָל, דִּלְדִידֵהּ הַהִוא אַגַּדְתָּא דְּ'חֶסֶד הוּא' אִתְיָא כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּאִית לֵהּ דַּאֲחוֹתוֹ אֲסִירָא לְבֶן נֹחַ. וְעוֹד נִרְאֶה לִי, דְּאַף לַהֲכָמִים דִּסְבִירָא לְהוּ דְּכָל חַיָּבֵי כָּרֵתוֹת בֶּן נֹחַ מֻזְהָר עֲלֵיהֶן, הוּא דַוְקָא בְּקְרָבָה דְּמִצַּד הָאֵם, אַךְ קְרָבָה דְּמִצַּד הָאָב — כֻּלֵּי עָלְמָא לָא פְּלִיגִי דְּלֵית לְהוּ קְרָבָה. וּרְאָיָה לַדָּבָר, דְּבַגְּמָרָא הַקְשׁוּ מִדִּכְתִיב "וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ", וְתֵרְצוּ: דּוֹדָתוֹ מִן הָאָב הָיְתָה. וְאִם אִיתָא, דְּלַהֲכָמִים אַף בְּקְרָבָה דְּמִצַּד הָאָב נִצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, מַה יַּעֲנוּ הֲכָמִים בְּקְרָא דְּ"וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת

יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ"? אֶלָּא וַדַּאי דְּאַף אַלְּבָא דַּחֲכָמִים לֹא הֲזָהֲרוּ בְּנֵי נֹחַ אֶלָּא בְּקָרָבָה דְּמִצַּד הָאֵם, אֲבָל בְּקָרָבָה דְּמִצַּד הָאָב — לֹא, מִשּׁוּם דְּאֵין אָבוּת לְגוֹי. וְאִם כֵּן, אַף דְּנִימָא דְּאַגָּדָה הַלָּזוּ דְּ'חֶסֶד הוּא' אָתְיָא כַּחֲכָמִים, עֲדַיִן כָּל מַה שֶּׁהִקְשִׁינוּ לְהָרְאֵ"ם זַ"ל בְּמָקוֹמוֹ עוֹמֵד, דְּלֵיכָּא קֻשְׁיָא מִיַּעֲקֹב וְעַמְרָם וְהַשְּׁבָטִים, דְּאֵיכָּא לְמֵימַר דְּכָל הָנֵי לֹא הָיְתָה קְרָבָתָם מִצַּד הָאֵם כִּי אִם מִצַּד הָאָב, וּכְדִכְתַבְנָא.

עוֹד אֲנִי תָּמֵהַּ בְּדִבְרֵי הָרַב, דְּאֵיךְ הִכְרִיחַ מֵאַגָּדָה זוֹ דְּ'חֶסֶד הוּא' דַּאֲחוֹתוֹ אָסוּרָה לְבֶן נֹחַ, וְהַקְשָׁה לוֹ מֵהַשְּׁבָטִים אֵיךְ נָשְׂאוּ אַחְיוֹתֵיהֶם, דְּהָא בַּגְּמָרָא בְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת (סנהדרין נח ע"ב) הֵבִיאוּ אַגָּדָה זוֹ לְהַקְשׁוֹת לְמָאן דְּאָמַר אֲחוֹתוֹ שְׁרָיָא, וְתֵרֵץ כֵּיוָן דְּאִשְׁתְּרִי אִשְׁתְּרִי. עַד כָּאן. וְאִם כֵּן לֵיכָּא לְאוֹכוֹחֵי מֵאַגָּדָה זוֹ דִּסְבִירָא לַהּ דַּאֲחוֹתוֹ אֲסוּרָה לְבֶן נֹחַ, דְּאֵיכָּא לְמֵימַר כֵּיוָן דְּאִשְׁתְּרִי אִשְׁתְּרִי. וְאַף עַל גַּב דִּלְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּאִית לֵהּ דַּאֲחוֹתוֹ אֲסוּרָה לְבֶן נֹחַ, אָתְיָא אַגָּדָה זוֹ כְּפִשּׁוּטָהּ, דְּדַוְקָא לְקַיֵּן הַתּוֹרָה אֲחוֹתוֹ מִשּׁוּם חֶסֶד, הָא לָאו הָכֵי אֲסוּרָה, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן דְּאַגָּדָה הַלָּזוּ סוֹבֶלֶת שְׁנֵי פֵּרוּשִׁים, וְאֵיכָּא לְמֵימַר דִּסְבִירָא לַהּ כֵּיוָן דְּאִשְׁתְּרִי אִשְׁתְּרִי, לֵיכָּא לְאַקְשׁוּיֵי עֲלַהּ מֵהַשְּׁבָטִים.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּדִבְרֵי הָרַב, בַּמֶּה שֶׁרָצָה לְצַדֵּד עַל יַעֲקֹב דְּמַה שֶּׁנָּשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת הוּא מִשּׁוּם דְּיַעֲקֹב אֲבִינוּ גֵּירָן וְגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, וְדָחָה זֶה מִשּׁוּם דְּאִם כֵּן לָמָּה אָמַר יַעֲקֹב אֲבִינוּ אֵינִי מְבָרֵךְ שֶׁנָּשָׂאתִי שְׁתֵּי אֲחָיוֹת כְּשֶׁאָמְרוּ לוֹ טֹל וּבָרֵךְ. עַד כָּאן. דְּמָה מַיְתִי מֵהָתָם, דְּעַל כָּרְחִין אוֹתָהּ אַגָּדָה פְּלִיגָא אַהַהִ אַגָּדָה דְּ'חֶסֶד הוּא'. דְּאִלּוּ מֵהָכָא מַשְׁמַע דְּבֶן נֹחַ אָסוּר בַּאֲחוֹתוֹ, וְאִלּוּ בְּעַרְבֵי פְּסָחִים אָמְרִינַן שֶׁאָמַר יַעֲקֹב אֵינִי מְבָרֵךְ לְפִי שֶׁנָּשָׂאתִי שְׁתֵּי אֲחָיוֹת שֶׁעָתִידָה תּוֹרָה לְאָסְרָן, אַלְמָא דְּבֶן נֹחַ מֻתָּר בַּאֲחוֹתוֹ. וְאוּלַי כַּוָּנַת הָרַב הִיא, דִּנְהִי דִּפְלִיגִי בְּדִינָא אִם בֶּן נֹחַ מֻזְהָר בַּאֲחוֹתוֹ אוֹ לֹא, מִכָּל מָקוֹם אִם אִיתָא שֶׁגִּיְּרָן — הֵיכִי קָאָמַר אֵינִי מְבָרֵךְ לְפִי שֶׁעֲתִידָה תּוֹרָה לְאָסְרָן, הָא אֲפִלּוּ מִדִּין תּוֹרָה מֻתָּר בִּשְׁתֵּי אֲחָיוֹת שֶׁנִּתְגַּיְּרוּ, מִשּׁוּם דְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי.

עוֹד אֲנִי תָּמֵהַּ בַּמֶּה שֶׁרָצָה לְתָרֵץ כָּל מַה שֶּׁהִקְשָׁה עִם מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן בְּפָרָשַׁת תּוֹלְדֹת יִצְחָק שֶׁשְּׁמִירַת הַמִּצְוֹת שֶׁשָּׁמְרוּ הָאָבוֹת אֵינָהּ אֶלָּא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְבַד, כִּי הַמִּצְוֹת מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ הֵם וְכוּ'. דְּמִלְּבַד שֶׁהָרַב עַצְמוֹ בְּפָרָשַׁת תּוֹלְדֹת יִצְחָק הֵבִיא כָּל דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ן הַלָּלוּ וְתָמַהּ עֲלֵיהֶם, דְּאִם אֵין הַמִּצְוֹת חוֹבָה אֶלָּא בָּאָרֶץ לְבַדָּהּ, מַה זֶּה שֶׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק עַרְבֵי פְּסָחִים כְּשֶׁאָמְרוּ לְיַעֲקֹב אֲבִינוּ טֹל וּבָרֵךְ אָמַר אֵינִי מְבָרֵךְ מִפְּנֵי שֶׁנָּשָׂאתִי שְׁתֵּי אֲחָיוֹת, וַהֲלוֹא לֹא חָטָא בָּזֶה כְּלוּם מִכֵּיוָן שֶׁנִּשָּׂאן בְּחוּצָה לָאָרֶץ. וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה כָּאן נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתּוֹ בְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ן הַלָּלוּ.

עוד אֲנִי תְּמֵהַּ עַל הָרַב, דְּעַד כָּאן לֹא קָאָמַר הָרַמְבַּ"ן שֶׁשְּׁמִירַת הַמִּצְוֹת שֶׁשָּׁמְרוּ הָאָבוֹת אֵינָהּ אֶלָּא בָּאָרֶץ לְבַד אֶלָּא עֲלַהּ דְּמֵה שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁשָּׁמַר אַבְרָהָם אָבִינוּ כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה וַאֲפִלּוּ עֵרוּבֵי תַּבְשִׁילִין, וְהֶקְשָׁה לוֹ דְּאִם כֵּן אֵיךְ הֵקִים יַעֲקֹב אָבִינוּ מַצֵּבָה וְנָשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת וְעַמְרָם נָשָׂא אֶת דּוֹדָתוֹ, וְאֵיךְ אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ נוֹהֲגִים הֶתֵּר בַּמֶּה שֶׁאָסַר אַבְרָהָם אֲבִיהֶם עַל עַצְמוֹ, וְהוּא יְצִוָּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו לְלֶכֶת בִּדְבָרָיו? לָזֶה תֵּרֵץ, שֶׁמַּה שֶׁשָּׁמְרוּ הָאָבוֹת הַתּוֹרָה עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה לֹא הָיָה אֶלָּא בָּאָרֶץ לְבַד. אֲבָל כְּפִי סְבָרַת הָרַב, דְּהִכְרִיחַ מֵאַגָּדָה זוֹ דְּ'חֶסֶד הוּא' דְּבָן נֹחַ אָסוּר בַּאֲחוֹתוֹ וְאָסוּר בִּשְׁתֵּי אֲחָיוֹת, מַה הֶּפְרֵשׁ יֵשׁ בֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְחוּץ לָאָרֶץ? וְכִי שֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, בָּאָרֶץ נִצְטַוּוּ וְלֹא בְּחוּץ לָאָרֶץ?! הָא וַדַּאי לֹא נִתַּן לְהֵאָמֵר דָּבָר זֶה. וְאַף שֶׁאֵין צוֹרֶךְ לְהָבִיא רְאָיָה לָזֶה, שֶׁהַדְּבָרִים הֵם פְּשׁוּטִים מִצַּד עַצְמָם, יֵשׁ לְהַכְרִיחַ זֶה מִמַּה שֶׁהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא מֵעַמְרָם שֶׁנָּשָׂא אֶת דּוֹדָתוֹ וְהֶצְרְכוּ לוֹמַר שֶׁהָיְתָה אֲחוֹת אָבִיו מִן הָאָב וְלֹא מִן הָאֵם, וְלָמָּה לֹא תֵּרְצוּ דְּעַמְרָם נָשָׂאהּ בְּחוּץ לָאָרֶץ? אֶלָּא וַדַּאי דִּלְגַבֵּי מַה שֶׁהֶזְהִירוּ בְּנֵי נֹחַ אֵין חִלּוּק בֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְחוּץ לָאָרֶץ, וְזֶה פָּשׁוּט. בְּאֹפֶן שֶׁדִּבְרֵי הָרַב הַלָּלוּ נִפְלָאוּ מִמֶּנִּי.

עוד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּדִבְרֵי הָרֵא"ם הַלָּלוּ, בַּמֶּה שֶׁצִּדֵּד לוֹמַר דְּמֵה שֶׁנָּשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת הוּא לְפִי שֶׁגִּיְּרָן וְקִיְּמָא לָן דְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי. שֶׁהֲרֵי הוּא עַצְמוֹ כָּתַב בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת, וְכָתַבְנוּ דְּבָרָיו לְעֵיל, דְּמֵה שֶׁקִּיְּמוּ הָאָבוֹת הַתּוֹרָה עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה הוּא דַּוְקָא לְהַחְמִיר עַל עַצְמָם לְקַיֵּם עֲלֵיהֶם גַּם הַמִּצְוֹת שֶׁאֵינָם מִכְּלַל הַשֶּׁבַע מִצְוֹת, אֲבָל לֹא לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם מִמַּה שֶּׁאָסוּר לִבְנֵי נֹחַ. וְאִם כֵּן, כְּפִי דִּבְרֵי הָרַב דִּשְׁתֵּי אֲחָיוֹת אֲסִירִי לִבְנֵי נֹחַ, אִם כֵּן מַה מּוֹעִיל מַה שֶׁנִּתְגַּיְּרוּ וְקִבְּלוּ עֲלֵיהֶם לִשְׁמֹר כָּל הַתּוֹרָה עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם אִסּוּר דִּשְׁתֵּי אֲחָיוֹת, שֶׁהֲרֵי קֹדֶם הַגֵּרוּת כְּפִי דְּבָרָיו הָיוּ אֲסוּרוֹת לְיַעֲקֹב, וְאִם כֵּן אֵיךְ יִתְּכֵן שֶׁיּוֹעִיל הַגֵּרוּת לְהָקֵל מֵעֲלָיו?

וְיֵשׁ לְיַשֵּׁב דִּבְרֵי הָרַב דְּהָכִי קָאָמַר: וְלֵיכָּא לְמֵימַר שֶׁיַּעֲקֹב אָבִינוּ גִּיְּרָן וְגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, דְּוַדַּאי לֹא מְהַנֵּי הַגֵּרוּת לְהָקֵל מֵעֲלָיו מִמַּה שֶׁהָיָה אָסוּר לִבְנֵי נֹחַ. וְהֵבִיא רְאָיָה מִמַּה שֶׁאָמַר יַעֲקֹב אֵינִי מְבָרֵךְ מִפְּנֵי שֶׁנָּשָׂאתִי שְׁתֵּי אֲחָיוֹת, וְאִם אִיתָא שֶׁהַגֵּרוּת מְהַנֵּי אַף לְהָקֵל — הָא אֵין בְּיַעֲקֹב עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא בַּמֶּה שֶׁנָּשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת, מֵאַחַר שֶׁגִּיְּרָן וְקִיְּמָא לָן גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי. וְלֵיכָּא לְמֵימַר שֶׁאוֹתָהּ אַגָּדָה סְבִירָא לַהּ שֶׁיַּעֲקֹב אָבִינוּ לֹא גִּיְּרָן וּמִשּׁוּם הָכִי לֹא רָצָה לְבָרֵךְ, דְּהָא פְּשִׁיטָא לַהּ לְהָרַב, דִּכְלֵי עָלְמָא מוֹדוּ שֶׁיַּעֲקֹב אָבִינוּ לֹא הָיָה נוֹשֵׂא אִשָּׁה אֶלָּא אִם כֵּן הָיְתָה מִתְגַּיֶּרֶת וּמְקַבֶּלֶת כָּל מַה שֶּׁקִּבֵּל אַבְרָהָם אָבִינוּ עַל עַצְמוֹ וְצִוָּה לְבָנָיו וּבֵיתוֹ אַחֲרָיו לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו. אֶלָּא עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּאַף שֶׁגִּיְּרָן מִכָּל מָקוֹם לֹא רָצָה לְבָרֵךְ, מִשּׁוּם דְּהַגֵּרוּת לָא מְהַנֵּי לְהָקֵל אֶלָּא לְהַחְמִיר.

וּמִכָּל מָקוֹם לֹא נִתְקָרְרָה דַּעְתִּי בָּזֶה. דְּלֵיכָא לְמֵימַר שֶׁאוֹתָהּ אַגָּדָה דְּעַרְבֵי פְּסָחִים סְבִירָא לַהּ דְּטַעְמָא דְּלָא מְהַנֵּי מַה שֶּׁגִּירְרָן יַעֲקֹב הוּא מִשּׁוּם דְּלָא מְהַנֵּי גֵּרוּת לְהָקֵל, שֶׁהֲרֵי סִיְּמוּ שָׁם בְּטַעֲנַת יַעֲקֹב: שֶׁנָּשָׂאתִי שְׁתֵּי אֲחָיוֹת שֶׁעֲתִידָה תּוֹרָה לְאָסְרָן. וְאִי אָמְרַת בְּשִׁלְמָא דְּאִסּוּר זֶה דִּשְׁתֵּי אֲחָיוֹת הָיָה נוֹהֵג בִּבְנֵי נֹחַ, נִיחָא דְּלָא מְהַנֵּי הַגֵּרוּת לְהָקֵל מִדִּין בֶּן נֹחַ; אֲבָל כֵּיוָן דְּאֵין אִסּוּר זֶה נוֹהֵג אֶלָּא בְּיִשְׂרָאֵל, מֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁלֹּא יוֹעִיל הַגֵּרוּת לְהָקֵל מֵעָלָיו בַּמֶּה שֶׁרָצָה לְהַחְמִיר וּלְקַיֵּם הַתּוֹרָה קֹדֶם שֶׁנִּתְּנָה, מֵאַחַר דְּאַחַר שֶׁנִּתְּנָה הַתּוֹרָה הַדִּין הוּא כֵּן דְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי? אֶלָּא וַדַּאי עַל כָּרְחִין לוֹמַר שֶׁכַּוָּנַת הָרַב בְּאָמְרוֹ וְלֵיכָּא לְמֵימַר שֶׁיַּעֲקֹב אֲבִינוּ גִּירָן וְכוּ', טַעְמוֹ הוּא: אוֹ מִשּׁוּם דְּסְבִירָא לֵהּ דְּלֹא נִתְגַּיְּרוּ, וְהִכְרִיחַ זֶה מִמַּה שֶּׁלֹּא רָצָה יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְבָרֵךְ. אוֹ דְּסְבִירָא לֵהּ דְּגֵרוּת לָא מְהַנֵּי לוֹמַר דִּכְקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי אֶלָּא לְאַחַר שֶׁנִּתְּנָה תּוֹרָה וְאָנוּ מְצֻוִּים לְקַיְּמָהּ, אִם כֵּן הַמִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי; אֲבָל קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה, דְּמַה שֶּׁהָיוּ מְקַיְּמִים הַתּוֹרָה הָיָה מֵרְצוֹנָם כְּמִי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה, לָא חָשִׁיב כְּשֶׁנִּתְגַּיְּרוּ לְהַחְשִׁיבָם כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד. וְהִכְרִיחַ זֶה הָרַב מִמַּה שֶּׁלֹּא רָצָה יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְבָרֵךְ, דְּאִי חָשִׁיב גֵּרוּת מַה שֶּׁנִּתְגַּיְּרוּ קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה — הָא אֵין בְּיַעֲקֹב עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא בַּמֶּה שֶׁנָּשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת. אִם כֵּן הַדָּרָא קַשְׁיָן לְדוּכְתַּהּ, דְּלָמָּה לֹא דָחָה הָרַא"ם סְבָרָא זוֹ, דְּמַה שֶּׁנָּשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת הוּא מִשּׁוּם דְּגִירָן וְקַיְּמָא לַן דְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, מִשּׁוּם דְּגֵרוּת לָא מְהַנֵּי כִּי אִם לְהַחְמִיר, לֹא לְהָקֵל מִמַּה שֶּׁהָיוּ מְצֻוִּים מִדִּין בְּנֵי נֹחַ, מֵאַחַר דְּהָרַב סָבוּר דִּשְׁתֵּי אֲחָיוֹת אֲסִירִי לִבְנֵי נֹחַ.

הַן אֱמֶת דִּבְשֶׁנֵּי מְקוֹמוֹת שֶׁהֵבִיא הָרְאַ"ם אַגָּדָה הַלָּזוּ דְּעַרְבֵי פְּסָחִים, לֹא הֵבִיא הַהּ סְיוּמָא דְּקָאָמַר שֶׁעֲתִידָה תּוֹרָה לְאָסְרָן, אֶלָּא בְּקִצּוּר שֶׁלֹּא רָצָה לְבָרֵךְ לְפִי שֶׁנָּשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת. וְאֶפְשָׁר דְּהַהּ אַגָּדָה סְבִירָא לַהּ כַּחֲכָמִים, דְּסְבִירָא לְהוּ דְּאַף אִסּוּר דִּשְׁתֵּי אֲחָיוֹת נוֹהֵג בִּבְנֵי נֹחַ. וּלְפִי זֶה אֶפְשָׁר לְצַדֵּד וְלוֹמַר, שֶׁכַּוָּנַת הָרְאַ"ם בְּאָמְרוֹ וְלֵיכָּא לְמֵימַר שֶׁגִּירָן וְכוּ', הוּא מִשּׁוּם דְּגֵרוּת לָא מְהַנֵּי לְהָקֵל, וְהִכְרִיחַ זֶה מִמַּה שֶּׁלֹּא רָצָה יַעֲקֹב לְבָרֵךְ לְפִי שֶׁנָּשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת.

וּבָזֶה נִבְאַר קְצָת פְּסוּקִים דִּישַׁעְיָה (כט, כב-כג): "לָכֵן כֹּה אָמַר יְיָ אֶל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם, לֹא עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ. כִּי בְרְאוֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי, וְהִקְדִּישׁוּ אֶת קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּפְסוּקִים אֵלּוּ טוּבָא. חֲדָא בַּמֶּה שֶׁאָמַר 'לֹא עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ', דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי דְּבִשְׁבִיל שֶׁאָמַר 'יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם' יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וּפָנָיו יֶחֱוָרוּ, עַד שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר 'לֹא עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ'. וְעוֹד, בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם 'כִּי בְרְאוֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ' וְגוֹמֵר, דִּנְהִי דְּהַשְׁבָּטִים הֵם גְּדוֹלִים בְּחָכְמָה וּבְמִנְיָן, מִכָּל מָקוֹם

פְּשִׁיטָא דְּגָדֳלַת יַעֲקֹב הִיא לְמַעְלָה מֵהֶם, וְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ב"ר פרשה עו סימן א) קְרָאוּהוּ לְיַעֲקֹב בָּחוּר שֶׁבָּאָבוֹת, וְאִם כֵּן אֵיךְ אָמַר שֶׁלֹּא יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב בִּשְׁבִיל רְאוֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדֵי בְּקִרְבּוֹ? וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם 'וְהִקְדִּישׁוּ אֶת קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ', מַה הִיא הַכַּוָּנָה?

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּשֵׁם מַהֲר"ש יָפֶה, שֶׁהִקְשָׁה לְמָאן דְּאָמַר דְּכָל הָעֲרָיוֹת הָאֲסוּרוֹת לְיִשְׂרָאֵל אֲסוּרוֹת לִבְנֵי נֹחַ הֵיכִי נָסֵב יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת? וְתֵרֵץ, דְּאַחַר שֶׁנִּמּוֹל אַבְרָהָם נִבְדַּל הוּא וְזַרְעוֹ מִבֵּין שְׁאָר בְּנֵי נֹחַ, וּכְשֶׁנָּשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת וְגִיֵּרָן לֵית בְּהוּ אִסּוּר קְרָבָה, דְּהָווּ לְהוּ כְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר דְּמִדִּין תּוֹרָה לֵית בְּהוּ אִסּוּר קְרָבָה וְנוֹשֵׂא אֲפִלּוּ אֲחוֹתוֹ. עַד כָּאן. וּכְבָר כָּתַבְתִּי לְעֵיל דְּתֵרוּץ זֶה מוֹעִיל אִי אָמְרִינַן דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי — חֲשִׁיבִי רָחֵל וְלֵאָה כְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר דְּלֵית בְּהוּ קְרָבָה, אַךְ אִם לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי לְהָקֵל עֲלֵיהֶם — פְּשִׁיטָא דְּלֹא הֻתְּרוּ לוֹ רָחֵל וְלֵאָה, כֵּיוָן דְּלִבְנֵי נֹחַ חֲשִׁיבִי עֲרָיוֹת. וְאִם כֵּן יֵשׁ לַחְקֹר לְמָאן דְּאָמַר דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְהָקֵל, לְמָאן דְּיָלֵף כָּל הָעֲרָיוֹת בִּבְנֵי נֹחַ הֵיכִי נָסֵב יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת? לָזֶה צָרִיךְ לוֹמַר הַתֵּרוּץ הָאַחֵר שֶׁתֵּרֵץ שָׁם מַהֲר"ש יָפֶה, דְּיַעֲקֹב עַל פִּי הַדִּבּוּר נִסְבִינְהוּ. וְכֵן כָּתַב הָר"ש יָפֶה בְּפָרָשַׁת וַיֵּצֵא יַעֲקֹב (פרשה ע סימן יג) אַהֲהִיא דְּאָמְרִינַן דַּאֲמַר לֵהּ יַעֲקֹב: מָה אַתְּ סָבוּר, מִמּוֹן אֲתֵית בָּעֵי מֵינַר? לָא אֲתֵית אֶלָּא בְּגִין תַּרְתֵּין טַלְיָתָא. עַד כָּאן. וְכָתַב שָׁם הָרַב: וְאֵין לְהַקְשׁוֹת אֵיךְ בִּקֵּשׁ מֵעַצְמוֹ לִשָּׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת, דְּעַל פִּי הַדִּבּוּר נְשָׂאָן. עַד כָּאן. וְכֵן כָּתַב בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (פרשה יא סימן ח) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְלִי אֶפְשָׁר לוֹמַר, דְּיַעֲקֹב עַל פִּי הַדִּבּוּר נְשָׂאָן לְצֹרֶךְ קִיּוּם שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים. עַד כָּאן.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה מִמַּה שֶּׁכָּתַבְנוּ, דִּלְמָאן דְּאָמַר דְּיִשְׂרָאֵל יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה, הַתֵּרוּץ לְיַעֲקֹב אֵיךְ נָשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת הוּא מִשּׁוּם דְּגִיֵּרָן וְגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי; וּלְמָאן דְּאָמַר דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, הַתֵּרוּץ לְיַעֲקֹב אֵיךְ נָשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת הוּא דְּעַל פִּי הַדִּבּוּר נְשָׂאָן. וְהַחִלּוּק שֶׁיֵּשׁ בֵּין שְׁנֵי הַתֵּרוּצִים הַלָּלוּ הוּא, דְּאִי אָמְרִינַן דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וְהַטַּעַם שֶׁנָּשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת הוּא מִשּׁוּם דְּגִיֵּרָן, הוּא תֵּרוּץ פָּשׁוּט לְכָל בַּאֵי עוֹלָם; כְּשֶׁיִּשְׂאֲלוּ אֵיךְ נָשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת — הַתֵּרוּץ הוּא מְבֹאָר, שֶׁכְּבָר יוֹדְעִים הַכֹּל שֶׁהָאָבוֹת לֹא הָיוּ לוֹקְחִים נָשִׁים בְּגִיּוּתָן, וּפְשִׁיטָא שֶׁגִּיְּרָן יַעֲקֹב, וְגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי. אַךְ אִי אָמְרִינַן שֶׁלֹּא יָצְאוּ קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, וּמַה שֶּׁנָּשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת הָיָה עַל פִּי הַדִּבּוּר — הִנֵּה תֵּרוּץ זֶה הוּא נֶעְלָם, דְּלֹא יָדְעוּ אֶלָּא הַשֵּׁם שֶׁהוּא הַמְצַוֶּה, וְכָל בַּאֵי עוֹלָם לְפִי פְּשׁוּטָן שֶׁל דְּבָרִים יִקְשֶׁה בְּעֵינֵיהֶם אֵיךְ נָשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת.

וְהִנֵּה הַמִּבְחָן לֵידַע אִם יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי אוֹ לֹא הוּא הַצָּלָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ מֵאוּר כַּשְׂדִּים. שֶׁהֲרֵי בְּנֵי נֹחַ אֵינָם מַזְהָרִים עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, וְכִדְאִיתָא בַּגְּמָרָא (סנהדרין עד ע"ב — עה ע"א). וְקִימָא לָן (רמב"ם יסודי התורה פ"ה ה"ד), דְּכָל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג, אִם נֶהֱרַג — הֲרֵי זֶה חוֹבֵל בְּעַצְמוֹ וְעוֹבֵר עַל מַה שֶּׁכָּתוּב (בראשית ט, ה): "וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ". וְאִם אַבְרָהָם אָבִינוּ נִצּוֹל בִּשְׂכַר זְכוּתוֹ, עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי אֲפִלּוּ לְהָקֵל, וּמִשּׁוּם הָכִי מָסַר עַצְמוֹ עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם כְּדִין יִשְׂרָאֵל שֶׁמְּזָהָר עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם, וְהַשֵּׁם הִצִּילוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁמַּצִּיל לְכָל הַצַּדִּיקִים הַמּוֹסְרִים עַצְמָן עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם, וּכְמוֹ שֶׁעָשָׂה לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה. אַךְ אִם נֹאמַר שֶׁלֹּא נִצּוֹל אַבְרָהָם בִּשְׂבִילוֹ כִּי אִם בִּשְׂבִיל יַעֲקֹב, וְכִדְאִיתָא בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה סג סימן ב): רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר רַב יִצְחָק אָמַר: אַבְרָהָם לֹא נִצּוֹל מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ אֶלָּא בִּזְכוּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וכו'. הָדָא הוּא דִכְתִיב: "לָכֵן כֹּה אָמַר יְיָ אֶל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם" — יַעֲקֹב פָּדָה אֶת אַבְרָהָם. לְפִי זֶה עַל כָּרְחִין לוֹמַר שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי כִּי אִם לְהַחְמִיר, וְאִם כֵּן אַבְרָהָם עָשָׂה שֶׁלֹּא כַּדִּין בַּמָּה שֶׁמָּסַר עַצְמוֹ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, דְּהָא בְּנֵי נֹחַ אֵינָן מְצֻוִּין עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, מִשּׁוּם הָכִי לֹא נִצּוֹל בִּשְׂבִילוֹ אֶלָּא בִּשְׂבִיל יַעֲקֹב.

עוֹד נַקְדִּים מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא בְּקִדּוּשִׁין (ע ע"א): כָּל הַנּוֹשֵׂא אִשָּׁה שֶׁאֵינָהּ הוֹגֶנֶת לוֹ — הֲוִין לֵהּ בָּנִים שֶׁאֵינָן מְהֻגָּנִים; שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ה, ז): "בַּייְ בָּגְדוּ כִּי בָנִים זָרִים יָלָדוּ". וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ, וֶהֱבִיאוֹ הָרַאֲנ"ח פָּרָשַׁת מַסְעֵי: כָּל הַנּוֹשֵׂא אִשָּׁה הֲגוּנָה — הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹצִיא מֵהֶם בַּעֲלֵי הוֹרָאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח, ז): "אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת"; וְאֵין יָחִיד אֶלָּא לְשׁוֹן גְּדֻלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כו, י): "כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם", וְאוֹמֵר (דהי"א יז, כא): "וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד". עַד כָּאן. לָמַדְנוּ מִכָּאן, שֶׁהַמִּבְחָן לִרְאוֹת אִם הָאִשָּׁה שֶׁלָּקַח הִיא הוֹגֶנֶת הֵם הַבָּנִים, שֶׁאִם הֵם הֲגוּנִים הִיא הוֹכָחָה שֶׁהָאִשָּׁה הוֹגֶנֶת לוֹ.

וּבָזֶה נָבוֹא לְבֵאוּר הַכְּתוּבִים: "כֹּה אָמַר יְיָ אֶל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם". כְּלוֹמַר, יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם, דְּבִשְׂבִיל יַעֲקֹב נִצּוֹל אַבְרָהָם מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ. וְכִי תֵּימָא זוֹ אֵלִיָּה וְקוֹץ בָּהּ, דְּנִהְיֶה דָּזֶה הוּא שֶׁבַח גָּדוֹל לְיַעֲקֹב דְּבִשְׂבִיל זְכוּתוֹ נִצּוֹל אַבְרָהָם, מִכָּל מָקוֹם מוּכָח מִזֶּה, מִדְּלֹא נִצּוֹל אַבְרָהָם בִּשְׂבִיל עַצְמוֹ, שְׁמַע מִנַּהּ דְּלֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי. וְאִם כֵּן הָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁיְּבוֹשׁ יַעֲקֹב מִזֶּה, שֶׁהֲרֵי אֵין לוֹ תְּשׁוּבָה נִצַּחַת לְשׂוֹאֲלִין אוֹתוֹ מִפְּנֵי מָה נָשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת. שֶׁאִם יָשִׁיב שֶׁעַל פִּי הַדִּבּוּר נָשָׂאן — זוֹ הִיא תְּשׁוּבָה נֶעְלֶמֶת שֶׁלֹּא יָדַע בָּהּ שׁוּם אָדָם וְנֶעֱלָמָה מֵעֵינֵי כָל חָי בִּלְתִּי לַיְיָ לְבַדּוֹ. לָזֶה אָמַר: "לֹא עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ", לְפִי שֶׁהַתְּשׁוּבָה שֶׁיֵּשׁ לוֹ שֶׁעַל פִּי הַדִּבּוּר נִשְׂאָן הִיא גַּם כֵּן

גְּלוּיָה וּמְפֻרְסֶמֶת לַכֹּל, "כִּי בְרִאוֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ" — כֻּלּוֹ זֶרַע אֱמֶת, מַטַּע יְיָ לְהִתְפָּאֵר, עַל כָּרְחָם יוֹדוּ דְּעַל פִּי הַשֵּׁם נִשְׁאָן. דְּאִם אִיתָא דְּשָׁלְאׁ מֵהַדִּין נִשָּׂאָן — אֵיךְ נוֹלְדוּ לוֹ בָּנִים כָּאֵלּוּ? וְאִם כֵּן עַל כָּרְחָם "יַקְדִּישׁוּ אֶת קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ", וְיֹאמְרוּ: גְּזֵרַת מֶלֶךְ הִיא, וְאֵין לָנוּ עֵסֶק בַּנִּסְתָּרוֹת.

וְזוֹ הָיְתָה כַּוָּנַת הַזְּקֵנִים בְּאָמְרָם לְבֹעַז (רות ד, יא): "יִתֵּן יְיָ אֶת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה" וְגוֹמֵר, דְּמַאי שְׁיָטֵיהוּ דְּרָחֵל וְלֵאָה בַּבְּרָכָה הַלָּזוּ? וְהִנֵּה רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (רות רבה פרשה ז סימן ו) אָמְרוּ, דְּטַעַם הַגּוֹאֵל שֶׁאָמַר (רות ד, ו): "לֹא אוּכַל לִגְאֹל לִי פֶּן אַשְׁחִית אֶת נַחֲלָתִי", שֶׁאָמַר: חַס לִי לִטְלָהּ, אֵינִי מְעָרֵב פְּסֹלֶת בְּבָנַי. וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁכְּבָר נִתְחַדְּשָׁה הַהֲלָכָה מוֹאָבִי וְלֹא מוֹאָבִית. הֲרֵי שֶׁהַגּוֹאֵל הָיָה סָבוּר שֶׁרוּת הָיְתָה אֲסוּרָה לְבוֹא בַּקָּהָל. וּמָצִינוּ גַּם כֵּן (יבמות עו ע"ב), דְּבִזְמַן שֶׁאוּל הָיָה מַחֲלֹקֶת בַּדָּבָר, וְדוֹאֵג הָיָה סָבוּר שֶׁגַּם מוֹאָבִית אֲסוּרָה לָבוֹא בַּקָּהָל. וְהִנֵּה כְּבָר הִקְדַּמְנוּ, שֶׁהַמְבָחָן לָדַעַת שֶׁהָאִשָּׁה שֶׁלּוֹקֵחַ הָאָדָם אִם הִיא הוֹגֶנֶת לוֹ הֵם הַבָּנִים, וּמִמַּה שֶׁרָאִינוּ שֶׁבְּנֵי יַעֲקֹב הָיוּ צַדִּיקִים, זֶרַע אֱמֶת, יָדַעְנוּ שֶׁמִּזֶּה שֶׁלָּקַח יַעֲקֹב רָחֵל וְלֵאָה מֵאֵת הַשֵּׁם הָיְתָה לוֹ. וְזֶהוּ כַּוָּנָתָם בְּאָמְרָם לְבֹעַז: אַל תִּצְטַעַר שֶׁאַתָּה לוֹקֵחַ אִשָּׁה דְּאִית בָּהּ קְצָת פִּקְפּוּק בַּדָּבָר, כִּי עַל כֵּן לֹא לָקְחָהּ הַגּוֹאֵל, לְפִי שֶׁהַשֵּׁם יִתֵּן אֶת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה וְגוֹמֵר, דְּכִי הֵיכִי דְּהָתָם הֶרְאָה הַשֵּׁם אֵיךְ אוֹתוֹ הַזִּוּוּג הָיָה דָּבָר נָאֶה וּמִתְקַבֵּל מֵאֵת הַשֵּׁם מִן הַשָּׁמַיִם, הָכָא נָמֵי כֹּה יַעֲשֶׂה הַשֵּׁם. וְכֵן הָיָה, שֶׁנּוֹלְדוּ מִמֶּנּוּ אֲנָשִׁים צַדִּיקִים וְיָצָא מִשָּׁם כָּל זֶרַע הַמְּלוּכָה.

וְעַל פִּי זֶה יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּסוֹף רוּת רַבָּתִי וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי אַבָּא בַּר כָּהֲנָא פָּתַח (תהלים ד, ה): "רִגְזוּ וְאַל תֶּחֱטָאוּ". אָמַר דָּוִד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: עַד מָתַי הֵם מִתְרַגְּזִים עָלַי וְאוֹמְרִים: לֹא פְּסוּל מִשְׁפָּחָה הוּא, וְלֹא מֵרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה הוּא? "אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל מִשְׁכַּבְכֶם". אַף אַתָּם לֹא בָאתֶם מִשְּׁתֵי אֲחָיוֹת? אַתֶּם רְאוּ מָה עִקָּרְכֶם "וְדֹמּוּ סֶלָה". וְאַף תָּמָר שֶׁלְּקָחָהּ יְהוּדָה זְקֵנְכֶם לֹא מִפְּסוּל מִשְׁפָּחָה הוּא? עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה טוּבָא. חֲדָא, שֶׁאִם בְּנֵי דּוֹרוֹ הָיוּ מִתְרַגְּזִים עַל דָּוִד וְהָיוּ אוֹמְרִים לוֹ שֶׁהוּא מִפְּסוּל מִשְׁפָּחָה שֶׁבָּא מֵרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה, לְפִי שֶׁהָיוּ סְבוּרִים שֶׁגַּם הַנְּקֵבוֹת הֵם בִּכְלַל הָאִסּוּר — מַה הוֹעִיל לְדָוִד בְּאָמְרוֹ שֶׁגַּם הֵם בָּאִים מִשְּׁתֵי אֲחָיוֹת? הֲרֵי אוֹתוֹ הַפֶּגֶם שָׁוֶה בַּכֹּל, וְאַף דָּוִד הוּא בִּכְלַל אוֹתוֹ הַפֶּגֶם וְנוֹסַף גַּם הוּא שֶׁבָּא מֵרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה. עוֹד יֵשׁ לְתְמֹהַּ בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם דָּוִד וְאָמַר: וְאַף תָּמָר שֶׁלְּקָחָהּ יְהוּדָה לֹא מִפְּסוּל מִשְׁפָּחָה הוּא? דְּמִלְּבַד שֶׁטַּעֲנָה זוֹ אֵינֶנָּה מַעֲלָה אֲרוּכָה לְמַחֲלָתוֹ, זֹאת וְעוֹד, דִּבְפֶגֶם זֶה אֵין בּוֹ שׁוּם דֹּפִי לְיִשְׂרָאֵל כִּי אִם לְדָוִד.

וְהַנִּרְאֶה אֲצְלִי הוּא, שֶׁבְּנֵי דּוֹרוֹ שֶׁל דָּוִד הָיוּ רוֹצִים לוֹמַר, שֶׁגַּם הַנְּקֵבוֹת הָיוּ בִּכְלַל הָאִסּוּר, וְכָךְ הָיְתָה סְבָרַת הַגּוֹאֵל וּסְבָרַת דּוֹאֵג, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה. וְדָוִד הָיָה רוֹצֶה לְהַכְרִיחַ אֵיךְ

הַדִּין הוּא דְמוֹאֲבִי וְלֹא מוֹאֲבִית מִמַּה שֶׁרָאִינוּ שֶׁיָּצְאוּ מֵאוֹתוֹ הַזִּוּוּג כֻּלָּם צַדִּיקִים, וְאִם הָיָה פָּסוּל מִשְׁפָּחָה בְּאוֹתוֹ הַזִּוּוּג לֹא הָיָה הַזֶּרַע מֵאוֹתוֹ הַזִּוּוּג שֶׁלְּשֶׁלֶת יֶחֱסִין שֶׁכֻּלָּם צַדִּיקִים. אַךְ אַנְשֵׁי דּוֹרוֹ הָיוּ חוֹלְקִים בְּהֶכְרֵחַ זֶה, וְהָיוּ אוֹמְרִים, דְּהֵן לוֹ יְהִי דְּרוּת הָיְתָה אֶסּוּרָה לָבוֹא בַּקָּהָל אֶפְשָׁר דְּיֵצְאוּ מִמֶּנָּה צַדִּיקִים. וְזֶהוּ מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד: עַד אֵימָתַי הֵם מִתְרַגְּזִים עָלַי וְאוֹמְרִים שֶׁאֲנִי בָּא מִפְּסוּל מִשְׁפָּחָה, וְאוֹמְרִים שֶׁרוּת הָיְתָה אֶסּוּרָה לָבוֹא בַּקָּהָל, וְאַף עַל פִּי שֶׁרוֹאִים שֶׁיָּצְאוּ מִמֶּנָּה צַדִּיקִים אֵין זֶה הֶכְרֵחַ בְּעֵינֵיהֶם. לָזֶה אָמַר לָהֶם: אִם כֵּן, אַתֶּם בָּאִים גַּם כֵּן מִפְּסוּל מִשְׁפָּחָה, דְּהַיְנוּ מִשְּׁתֵי אֲחָיוֹת. וּמִי מוֹדִיעַ הַדָּבָר, דְּחַס וְשָׁלוֹם דְּיַעֲקֹב נָשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת בְּאִסּוּר? "בְּרֵאוֹתוֹ יְלָדָיו" — מִשָּׁם לָמַדְנוּ דְּאוֹתוֹ הַזִּוּוּג הָיָה מֵאֵת הַשֵּׁם מִן הַשָּׁמַיִם. וְאִם כֵּן, הָכָא נָמֵי בְּדִידֵי יֵשׁ לָכֶם לְהוֹדוֹת כִּי אוֹתוֹ הַזִּוּוּג שֶׁל רוּת הָיָה נָאֶה וּמִתְקַבֵּל מִמַּה שֶׁרְאִיתֶם שֶׁיָּצְאוּ מִמֶּנָּה אֲנָשִׁים צַדִּיקִים. וְכִי תֵּימָא, מִנָּא לָן דִּבְרָחֵל וְלֵאָה הָיָה אִסּוּר בַּדָּבָר בְּאוֹתוֹ זִוּוּג? אֵימָא דְּמַה שֶׁנָּשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת הוּא מְשׁוּם דְּנִתְגַּיְּרוּ, וְקַיְמָא לָן דְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, וְהָאָבוֹת יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אַף קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה, וְאִם כֵּן רָחֵל וְלֵאָה חֲשִׁיבִי גֵּרִים גְּמוּרִים וְאֵין לָהֶם עוֹד אַחֲוָה כְּלָל. לָזֶה אָמַר, דְּאִם כֵּן דְּאַתֶּם סְבוּרִים דְּקֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אִם כֵּן תָּמָר שֶׁלְּקַחָהּ יְהוּדָה לֹא מִפְּסוּל מִשְׁפָּחָה הוּא? וְהָעִנְיָן הוּא, דְּטַעְמָא דְּתָמָר הַצַּדֶּקֶת שֶׁהַתַּר לָהּ לְשַׁכֵּב עִם חָמִיהָ הוּא מְשׁוּם דְּעֵר וְאוֹנָן שִׁמְּשׁוּ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּן, וּבִבְנֵי נֹחַ אֵין הָאִשָּׁה נִקְנֵית בִּבְעִילָה שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ, וְאִם כֵּן לֹא חֲשִׁיב יְהוּדָה חָמִיהָ, דְּמֵעוֹלָם לֹא הָיְתָה תָּמָר אֵשֶׁת עֵר וְאוֹנָן, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱרִיךְ בָּזֶה לְקַמָּן. וְאִם כֵּן, עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּקֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמְשׁוּם הָכֵי הֲתָרָה תָּמָר לִיהוּדָה. וְאִם כֵּן אָזְדָא לֵהּ תְּרוּצָא דְּאֵיךְ נָשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת. דְּלֵיכָא לְמֵימַר מְשׁוּם דְּנִתְגַּיְּרוּ, דְּקֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה לֹא שַׁיָּךְ לוֹמַר גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, מֵאַחַר דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ. אֶלָּא עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּעַל פִּי הַדִּבּוּר נְשָׂאָן. וּמִי מוֹדִיעַ הַדָּבָר שֶׁעַל פִּי הַדִּבּוּר נְשָׂאָן וְלֹא שֶׁחַס וְשָׁלוֹם בְּאִסּוּר נְשָׂאָן? הַבָּנִים שֶׁיָּצְאוּ מֵאוֹתוֹ הַזִּוּוּג, שֶׁהָיָה כֻּלּוֹ זֶרַע אֱמֶת. וְאִם כֵּן, עַל כָּרְחֲכֶם לוֹמַר שֶׁבְּהֵיוֹת הַזֶּרַע זֶרַע אֱמֶת מוֹרֶה עַל הַזִּוּוּג שֶׁאֵין בּוֹ שׁוּם פְּסוּל כְּלָל. אִם כֵּן זֶה הַהֶכְרֵחַ עַצְמוֹ שַׁיָּךְ בְּדִידִי, דְּעַל כָּרְחִין רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה בְּהֶתֵּר לְקָחָהּ בֹּעַז, מִמַּה שֶׁרָאִינוּ שֶׁיָּצְאוּ מִמֶּנָּה אֲנָשִׁים צַדִּיקִים, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וּמֵעַתָּה אֶשָּׂא עֵינַי לְפָרֵשׁ מַאֲמַר הַקְּדוּם. וְנַקְדִּים מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּמִדְרַשׁ אַבְכִּיר, הֲבִיאוֹ מַהֲרַ"שׁ יָפֶה פְּרָשַׁת בְּשַׁלַּח (פרשה כא סימן ז ד"ה ער) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה" (שמות יד, כב). מְלַמֵּד, שֶׁיָּרַד ס"מ וְאָמַר: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, לֹא עָבְדוּ יִשְׂרָאֵל עֲבוֹדָה זָרָה בְּמִצְרַיִם וְאַתָּה עוֹשֶׂה לָהֶם נִסִּים? מָה הַלָּלוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, אַף הַלָּלוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שׁוֹטֶה שֶׁבָּעוֹלָם! וַהֲלוֹא לֹא עָבְדוּ אֶלָּא מִתּוֹךְ שִׁעְבּוּד

וּמִתּוֹךְ טֵרוּף הַדַּעַת, וְאַתָּה דָּן שׁוֹגֵג כְּמֵזִיד וְאֹנֶס כִּרְצוֹן. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה טוּבָא. חֲדָא, בַּמֶּה שֶׁקָּרָא הַשֵּׁם לְס"מ שׁוֹטֶה שֶׁבָּעוֹלָם, שֶׁלֹּא יִצְדַּק לוֹ תֹּאַר זֶה, וְאֵינוֹ אֶלָּא חָכָם לְהָרַע, וּבְשָׁאַר מְקוֹמוֹת רָאִיתִי לְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁמְּכַנִּים אוֹתוֹ בְּשֵׁם רָשָׁע. עוֹד קָשֶׁה, מַאי דַּעְתֵּהּ דְּס"מ שֶׁרָצָה לְקַטְרֵג עַל יִשְׂרָאֵל? וְכִי לֹא יָדַע שֶׁיִּשְׂרָאֵל הֵיוּ אֲנוּסִים וְשׁוֹגְגִים וּפְטוּרִים מִן הַדִּין?! וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁהֵשִׁיב לוֹ הַשֵּׁם: וַהֲלוֹא לֹא עָבְדוּ אֶלָּא מִתּוֹךְ הַשִּׁעְבּוּד, דְּהַיְנוּ שֶׁהָיוּ אֲנוּסִים, וּמִתּוֹךְ טֵרוּף הַדַּעַת, דְּהַיְנוּ שֶׁהָיוּ שׁוֹגְגִים, דִּתְרֵי טַעְמֵי נִינְהוּ, וּכְדִמְסַיֵּם וְאַתָּה דָּן שׁוֹגֵג כְּמֵזִיד וְאֹנֶס כִּרְצוֹן. דִּלְמַאי אִצְטְרִיכוּ תְּרֵי טַעְמֵי? וַהֲלוֹא בְּמַאֲמָר אֶחָד יָכֹל לְפָטְרָם מִן הַדִּין, אוֹ מִטַּעַם שֶׁהָיוּ שׁוֹגְגִים אוֹ מִטַּעַם שֶׁהָיוּ אֲנוּסִים.

אֲמָנָם נִרְאֶה, דִּפְרוּשׁ הָעִנְיָן כָּךְ הוּא. דְּהִנֵּה מוּדַעַת זֹאת, דְּבָן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, אַךְ יִשְׂרָאֵל מֻזְהָרִים עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. וּבְמִצְוֹת שֶׁדִּינָם לֵהָרֵג וְלֹא לַעֲבֹר, אִם עָבְרוּ וְלֹא נֶהֱרְגוּ — נֶעֱנָשִׁים עַל זֶה עֹנֶשׁ גָּדוֹל. כִּדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּמַגִּלָּה (יב ע"א): שָׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי: מִפְּנֵי מָה נִתְחַיְּבוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּאוֹתוֹ הַדּוֹר כְּלָיָה? וְהֵשִׁיב לָהֶם: מִפְּנֵי שֶׁהִשְׁתַּחֲווּ לַצֶּלֶם. וַהֲרֵי מַה שֶּׁהִשְׁתַּחֲווּ לַצֶּלֶם הָיָה בְּאֹנֶס דִּנְבוּכַדְנֶצַּר, כְּדִכְתִיב (דניאל ג, ו): "וּמַן דִּי לָא יִפֹּל וְיִסְגֻּד יִתְרְמֵא לְגוֹ אַתּוּן נוּרָא יָקִדְתָּא"; הֲרֵי דְּיִשְׂרָאֵל שֶׁעָבַד עֲבוֹדָה זָרָה בְּאֹנֶס — חַיָּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם. וְזוֹ הִיא חֻמְרָא שֶׁיֵּשׁ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּבְנֵי נֹחַ. וְאִלּוּ בְּדִין שׁוֹגֵג הוּא בְּהֶפְקֵּר, כִּדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁנֵי דְמַכּוֹת (ט ע"א): לְפִיכָךְ, גֵּר וְגוֹי שֶׁהָרְגוּ — נֶהֱרָגִין. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: לְפִיכָךְ — אַשֶּׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ קָאֵי, וְקַיְּמָא לָן אַזְהָרָתוֹ זוֹ הִיא מִיתָתוֹ, לְפִיכָךְ גֵּר תּוֹשָׁב אוֹ גּוֹי שֶׁהָרְגוּ — נֶהֱרָגִין, וַאֲפִלּוּ בְּשׁוֹגֵג, שֶׁאֵין בְּנֵי נֹחַ צְרִיכִין הַתְרָאָה, כִּדְאָמְרִינַן בְּסַנְהֶדְרִין (נז ע"א). נִמְצָא, שֶׁבְּדִין שׁוֹגֵג יֵשׁ חֻמְרָא בִּבְנֵי נֹחַ מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּיִשְׂרָאֵל, וְגַבֵּי אֹנֶס הָווּ אִפְּכָא.

אֲמַר מֵעַתָּה, דִּכְבָר יָדַע ס"מ שֶׁיִּשְׂרָאֵל עָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה בְּמִצָּרִים מִתּוֹךְ שִׁעְבּוּד וּמִתּוֹךְ טֵרוּף הַדַּעַת, דְּהַיְנוּ שֶׁהָיוּ אֲנוּסִים וְשׁוֹגְגִים, אֶלָּא שֶׁהָיָה מְסֻפָּק בַּדָּבָר אִם יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי אַף לְהֶקֵל, אוֹ דִּלְמָא דִּלְעוֹלָם חֻמְרָא דִּבְנֵי נֹחַ אִית לְהוּ. וּמִשּׁוּם הָכֵי כְּשֶׁבָּא לְקַטְרֵג קִטְרֵג אַף שֶׁיָּדַע שֶׁהָיוּ אֲנוּסִים וְשׁוֹגְגִים, מִשּׁוּם דְּאִם בָּאנוּ לְפָטְרָם מִטַּעַם אֲנוּסִים — יְהֵבִינַן לְהוּ חֻמְרָא דְּיִשְׂרָאֵל דְּנֶעֱנָשִׁים עַל הָאֹנֶס, וְאִם בָּאנוּ לְפָטְרָם מִטַּעַם שׁוֹגְגִים — יְהֵבִינַן לְהוּ חֻמְרָא דִּבְנֵי נֹחַ דְּקַיְּמָא לָן דְּנֶהֱרָגִין עַל הַשּׁוֹגֵג. וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק אֵלּוּ טְרֵפוֹת (חולין מג ע"ב - מד ע"א): הָרוֹצֶה לַעֲשׂוֹת כְּדִבְרֵי בֵּית שַׁמַּאי — עוֹשֶׂה, כְּדִבְרֵי בֵּית הִלֵּל — עוֹשֶׂה, מֵחֲמְרֵי בֵּית שַׁמַּאי וּמֵחֲמְרֵי בֵּית הִלֵּל — עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (קהלת ב, יד): "וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ". וּמִשּׁוּם הָכֵי, כְּשֶׁבָּא ס"מ לְקַטְרֵג עַל יִשְׂרָאֵל אַף שֶׁהָיוּ שׁוֹגְגִים וַאֲנוּסִים, מִטַּעַם דְּיָהֲבִינַן לְהוּ חֻמְרֵי דְּיִשְׂרָאֵל וְחֻמְרֵי דִּבְנֵי נֹחַ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שׁוֹטֶה

שֶׁבָּעוֹלָם! כֵּיוָן שֶׁאַתָּה רוֹצֶה לִתְפֹּס חֲמֹרֵי דְיִשְׂרָאֵל וְחֲמֹרֵי דְבָן נֹחַ, עָלֶיךָ נֶאֱמַר: "וְהַכְסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ", דְּאַתָּה דָן שׁוֹגֵג כְּמֵזִיד וְאֹנֶס כְּרָצוֹן. הֵיתֵכֶן דִּבְהִצְטָרְפוּת שְׁנֵי דְבָרִים הַלָּלוּ בְּבַת אַחַת שֶׁיִּתְחַיְּבוּ?! דְּלֹא יִמָּנַע, אִם יֵשׁ לָהֶם דִּין יִשְׂרָאֵל — הֲרֵי הֵם פְּטוּרִים מִטַּעַם שֶׁהֵם שׁוֹגְגִים, וְאִם דִּין בְּנֵי נֹחַ יֵשׁ לָהֶם — הֲרֵי הֵם פְּטוּרִים מִטַּעַם שֶׁהֵם אֲנוּסִים.

עוֹד נַקְדִּים מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה פד סימן ז): "וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם" (בראשית לז, ב). מָה אָמַר? רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: חֲשׁוּדִים הֵם בָּנֶיךָ עַל אֵיבָר מִן הַחַי. עַד כָּאן. וְהִנֵּה הָרְאֵ"ם הִקְשָׁה בָּזֶה, דְּאִם כֵּן לָמָּה לָקָה יוֹסֵף עַל זֶה? וַהֲלוֹא לֹא הִגִּיד לְאָבִיו אֶלָּא מַה שֶּׁרָאָה. וְעוֹד, אֵיךְ אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁהַשְׁבָטִים עָשׂוּ כֵּן? וְתֵרֵץ הָרַב זַ"ל, שֶׁהַשְׁבָטִים כַּדִּין הָיוּ עוֹשִׂים, אֶלָּא שֶׁיּוֹסֵף הָיָה טוֹעֶה בַּדִּין וְהָיָה דָן אוֹתָם שֶׁעָשׂוּ שֶׁלֹּא כַּדִּין. וְהוּא, שֶׁהַשְׁבָטִים הָיוּ חוֹתְכִים בָּשָׂר מִבֵּית הַשְׁחִיטָה בְּעוֹדָהּ מְפַרְכֶּסֶת וּמַנִּיחִין אוֹתָהּ עַד שֶׁתָּמוּת וְאַחַר כָּךְ הָיוּ אוֹכְלִין אוֹתוֹ כְּדֵי שֶׁיַּבְרִיאוּ. וְיוֹסֵף הָיָה סָבוּר, שֶׁכֵּיוָן שֶׁחוֹתְכִין אוֹתוֹ בְּעוֹדָהּ מְפַרְכֶּסֶת יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם אֵיבָר מִן הַחַי. וְאֵין הַדָּבָר כֵּן, מִשּׁוּם דַּאֲפִלּוּ לְרַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב דְּאָמַר (חולין לג ע"א) דְּאֵית בֵּהּ מִשּׁוּם אֵיבָר מִן הַחַי, הָנֵי מִלֵּי בְּגוֹי, מִשּׁוּם דְּגוֹיִם לֵית לְהוּ שְׁחִיטָה, אֶלָּא אֲפִלּוּ בִּנְחִירָה בְּעָלְמָא סַגִּי, וְכֵיוָן דִּבְמִיתָה תַּלְיָא מִלְּתָא אֵינָהּ יוֹצְאָה מִידֵי אֵיבָר מִן הַחַי שֶׁהֵם מֻזְהָרִים בּוֹ עַד שֶׁתָּמוּת, אֲבָל בְּעוֹדָהּ מְפַרְכֶּסֶת — לֹא. אֲבָל בְּיִשְׂרָאֵל, דְּבִשְׁחִיטָה תַּלְיָא מִלְּתָא, כֵּיוָן דְּשָׁחַט בָּהּ שְׁחִיטָה מְעַלְיָא כְּבָר יָצְאַת מִידֵי אִסּוּר אֵיבָר מִן הַחַי. עוֹד כָּתַב הָרְאֵ"ם, דְּאִיכָּא מָאן דְּאָמַר בַּגְּמָרָא (שם) דַּאֲפִלּוּ לְגוֹי שְׁרֵי אֲפִלּוּ בְּעוֹדָהּ מְפַרְכֶּסֶת. וְאַף עַל גַּב דִּלְגוֹיִם בְּמִיתָה תַּלְיָא מִלְּתָא וְכָל זְמַן שֶׁהִיא מְפַרְכֶּסֶת יֵשׁ בָּהּ מִשּׁוּם אֵיבָר מִן הַחַי, אֲפִלּוּ הָכֵי שְׁרֵי, מִשּׁוּם דְּלֵיכָּא מִידִי דְּלִישְׂרָאֵל שְׁרֵי וּלְגוֹי אָסוּר. וְאִם כֵּן, כֵּיוָן דְּלִישְׂרָאֵל שְׁרֵי מִשּׁוּם דְּבִשְׁחִיטָה תַּלְיָא מִלְּתָא, אַף לְגוֹי דְּבְמִיתָה תַּלְיָא מִלְּתָא לֵית בֵּהּ מִשּׁוּם אֵיבָר מִן הַחַי, מִשּׁוּם דְּלֵיכָּא מִידִי דְּלִישְׂרָאֵל שְׁרֵי וּלְגוֹי אָסוּר. נִמְצָא דְּלַרַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, דְּמַפְלֵג דְּלִישְׂרָאֵל שְׁרֵי וּלְגוֹי אָסוּר, טַעוּתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הָיְתָה שֶׁלֹּא חִלֵּק חִלּוּק זֶה וְהָיָה סָבוּר שֶׁגַּם לְיִשְׂרָאֵל יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם אֵיבָר מִן הַחַי כֵּיוָן שֶׁהִיא מְפַרְכֶּסֶת. וּלְאִידָךְ מָאן דְּאָמַר, דְּאֶחָד גּוֹי וְאֶחָד יִשְׂרָאֵל שְׁרֵי, טַעוּתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הָיָה שֶׁלֹּא יָדַע דִּין זֶה דְּלֵיכָּא מִלְּתָא דְּלִישְׂרָאֵל שְׁרֵי וּלְגוֹי אָסוּר.

וְהָרַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל הִקְשָׁה עָלָיו וְאָמַר, דִּכְפִי דִּבְרֵי הָרַב, יוֹסֵף לֹא טָעָה בַּדִּין, וּמִן הַדִּין הָיָה אָסוּר לָהֶם בְּשַׂר מְפַרְכֶּסֶת, אִם הַדִּין כְּרַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב דְּמְחַלֵּק בֵּין יִשְׂרָאֵל לְגוֹי, שֶׁהֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב תּוֹרַת בְּנֵי נֹחַ לָהֶם, אֶלָּא שֶׁאַחַר כָּךְ נִתְחַדְּשָׁה הֲלָכָה לְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁרֵי לְהוּ מִשּׁוּם דְּבִשְׁחִיטָה תַּלְיָא מִלְּתָא. וְהִנֵּה כַּוָּנַת הָרַב זַ"ל הִיא, דְּאַף שֶׁבְּנֵי יַעֲקֹב קִיְּמוּ כָּל הַתּוֹרָה, מִכָּל מָקוֹם לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְהַקֵּל אֶלָּא לְהַחְמִיר, וּמִשּׁוּם הָכֵי הִקְשָׁה

דְּאַדְרַבָּה הַשְׁבָטִים הָיוּ טוֹעִים שֶׁהָיוּ סְבוּרִים שֶׁיָּצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אֲפִלּוּ לְהָקֵל. וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה שָׁכַח תַּלְמוּדוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל מִשְׁמוֹ, דִּסְבִירָא לֵהּ מִשְּׁנִמּוֹל אַבְרָהָם אָבִינוּ יָצָא הוּא וְזַרְעוֹ אַחֲרָיו מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אֲפִלּוּ לְהָקֵל, וְחִזְּקָנוּ זְרוֹעוֹתָיו מֵהַהִיא דְיַעֲקֹב וְיוֹסֵף שֶׁשָּׁמְרוּ אֶת הַשַּׁבָּת. וּלְפִי זֶה הַשְׁבָטִים כַּדִּין עָשׂוּ בַּמֶּה שֶׁחָתְכוּ בְּעוֹדָהּ מְפֹרֶכֶסֶת וְאָכְלוּ אַלְבָּא דְרַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, מִשּׁוּם דְּסְבִירָא לְהוּ דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אֲפִלּוּ לְהָקֵל.

עוֹד הִקְשָׁה עָלָיו, דְּאַף לְמָאן דְּאָמַר דְּאֶחָד יִשְׂרָאֵל וְאֶחָד גּוֹי דְּמַתִּירִים בִּמְפֹרֶכֶסֶת, הֵינוּ אַחַר שֶׁהֻתַּר לְיִשְׂרָאֵל הֻתַּר גַּם כֵּן לְגוֹי, מִשּׁוּם דְּלֵיכָּא מִידֵי דְּלִישְׂרָאֵל שְׂרִי וּלְגוֹי אָסוּר, אֲבָל מֵעִקָּרָא הָוֶה אָסִיר. עַד כָּאן. וְדַעַת הָרְאֵ"ם הוּא, דְּהָא דְּאָמְרִינַן דְּאֶחָד גּוֹי וְאֶחָד יִשְׂרָאֵל מֻתָּרִין מִשּׁוּם דְּלֵיכָּא מִידֵי דְּלִישְׂרָאֵל שְׂרִי וּלְגוֹי אָסוּר, הֵינוּ דְּעַל כָּרְחִין מֵעוֹלָם לֹא נֶאֱסַר לִבְנֵי נֹחַ; דְּאִי נֶאֱסַר לִבְנֵי נֹחַ — אֵיךְ יִתְּכֵן שֶׁאַחַר כָּךְ יִהְיֶה מֻתָּר לְיִשְׂרָאֵל וּבֶן נֹחַ יִשָּׁאֵר בְּאִסּוּרוֹ? מִי אִיכָּא מִידֵי דְּלִישְׂרָאֵל שְׂרִי וּלְגוֹי אָסוּר?! וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשְׁ"י בְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת (סנהדרין נט ע"א ד"ה לזה ולזה נאמרה) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: לֵיכָּא מִידֵי דְּלִישְׂרָאֵל שְׂרִי וּלְגוֹי אָסִיר, שֶׁכְּשֶׁיָּצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְהִתְקַדֵּשׁ יָצְאוּ וְלֹא לְהָקֵל. עַד כָּאן. מַשְׁמַע דְּמִטַּעַם דְּלְהִתְקַדֵּשׁ יָצְאוּ וְלֹא לְהָקֵל אָנוּ מַכְרִיחִים דְּלֵיכָּא מִידֵי דְּלִישְׂרָאֵל שְׂרִי וּלְגוֹי אָסוּר, וְאִם כֵּן מֵעוֹלָם לֹא נֶאֱסַר לִבְנֵי נֹחַ מְפֹרֶכֶסֶת מִשּׁוּם אֵיבָר מִן הַחַי, מִשּׁוּם דְּיִשְׂרָאֵל כְּשֶׁיָּצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְהִתְקַדֵּשׁ יָצְאוּ וְלֹא לְהָקֵל. וְאַף מַהֲרַ"שׁ יָפֶה בִּדֶּרֶךְ אֶפְשָׁר אָמַר שֶׁאַחַר כָּךְ הֻתַּר לִבְנֵי נֹחַ, וְכַמְבֹאָר בְּדִבָּרָיו.

וְרָאִיתִי לְהָרַב מַהֲרַ"שׁ יְפֶה שֶׁכָּתַב בְּשֵׁם רַבּוֹ זַ"ל, שֶׁטָּעוּת יוֹסֵף הָיָה שֶׁרָאָה אֶת אֶחָיו אוֹכְלִין בֶּן פְּקוּעָה בְּלֹא שְׁחִיטָה, דִּשְׁרֵי כִּדְאִיתָא בְּפֶרֶק בְּהֵמָה הַמְקַשָּׁה (חולין עד ע"א), וְיוֹסֵף לֹא יָדַע שֶׁהָיָה בֶּן פְּקוּעָה. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וְנוֹרָאוֹת נִפְלְאוֹתֶיךָ עַל הָרַב אֵיךְ נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתּוֹ בְּשִׁיטַת רַבּוֹ, שֶׁהֲרֵי כָּל מַה שֶּׁהִקְשָׁה לְהָרְאֵ"ם קָשֶׁה גַּם כֵּן לְשִׁיטַת רַבּוֹ. שֶׁהֲרֵי בֶּן פְּקוּעָה דְּכְשֵׁרָה בְּלֹא שְׁחִיטָה הוּא דַּוְקָא לְדִידַן דִּבְשְׁחִיטָה תַּלְיָא מִלְּתָא וַאֲפִלּוּ מְפֹרֶכֶסֶת שְׁרִי, אִם כֵּן בֶּן פְּקוּעָה דַּחֲשִׁיבָא כִּשְׁחוּטָה בִּשְׁחִיטַת אִמּוֹ וְלֹא בָּעֵי שְׁחִיטָה אֵין בָּהּ מִשּׁוּם אֵיבָר מִן הַחַי מִשּׁוּם דַּחֲשִׁיבָא כִּמְפֹרֶכֶסֶת; אֲבָל לִבְנֵי נֹחַ דִּבְמִיתָה תַּלְיָא מִלְּתָא וּמְפֹרֶכֶסֶת אָסִיר לְהוּ, אֵיךְ יִתְּכֵן דִּבֶּן פְּקוּעָה לֵיכָּא אִסּוּר מִן הַחַי? מִי גָּרַע בֶּן פְּקוּעָה מִמְּפֹרֶכֶסֶת?! וְאִם כֵּן, מַה שֶּׁהִקְשָׁה הָרַב לְהָרְאֵ"ם דְּיוֹסֵף לֹא טָעָה בַּדִּין, וּמִן הַדִּין הָיָה שֶׁהָיָה אָסוּר לָהֶם מְפֹרֶכֶסֶת, אִם הַדִּין כְּרַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב דְּמַחֲלֵק בֵּין יִשְׂרָאֵל לְגוֹי, מִשּׁוּם דִּבְנֵי יַעֲקֹב תּוֹרַת בְּנֵי נֹחַ לָהֶם וְכוּ' — קָשְׁיָא הַלָּזוּ בְּעַצְמָהּ שָׁיְכָא לְשִׁיטַת רַבּוֹ. דְּוַדַּאי דִּלְשִׁיטַת רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, דְּמַחֲלֵק בֵּין יִשְׂרָאֵל לְגוֹי בִּמְפֹרֶכֶסֶת, בֶּן פְּקוּעָה אָסוּר לִבְנֵי נֹחַ וְיֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם אֵיבָר

מִן הַחַי. וְאִם כֵּן יוֹסֵף לֹא טָעָה בַּדִּין, וּמִן הַדִּין הָיָה אָסוּר לָהֶם בֶּן פְּקוּעָה מִשּׁוּם אֵיבָר מִן הַחַי.

גַּם מַה שֶּׁהִקְשָׁה, דְּאַף לְמָאן דְּאָמַר דְּאֶחָד יִשְׂרָאֵל וְאֶחָד גּוֹי דְּמֻתָּרִים בִּמְפַרְכֶּסֶת, דְּהוּא דָּוְקָא אַחַר שֶׁהַתַּר לְיִשְׂרָאֵל הֻתַּר גַּם כֵּן לְגוֹיִם, אֲבָל מֵעִקָּרָא הֲוָה אָסִיר — גַּם קָשְׁיָא זוֹ שָׁיְכָא לְשִׁיטַת רַבּוֹ. דְּאַף דְּנַיְמָא דְּבֶן פְּקוּעָה דְּאֵין בּוֹ מִשּׁוּם אֵיבָר מִן הַחַי אַף לְגוֹיִם מִשּׁוּם דְּלֵיכָּא מִידִּי דְּלִיְשְׂרָאֵל שְׁרִי וּלְגוֹי אָסוּר, הוּא דָּוְקָא אַחַר שֶׁהַתַּר לְיִשְׂרָאֵל הֻתַּר גַּם כֵּן לְגוֹי, אֲבָל מֵעִקָּרָא הֲוָה אָסִיר. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: אֵין חִלּוּק כְּלָל בֵּין מְפַרְכֶּסֶת לְבֶן פְּקוּעָה, וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה נָשָׂא פָּנִים לְרַבּוֹ.

עוֹד אֲנִי תָּמֵהַּ בְּשִׁיטַת רַבּוֹ הַלָּזוּ, דְּמוֹקֵי לְטָעוּתוֹ שֶׁל יוֹסֵף בְּבֶן פְּקוּעָה, שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהָיָה בֶּן פְּקוּעָה. דְּהָא פְּשִׁיטָא לִי, דְּהָא דְּבֶן פְּקוּעָה דִּשְׁרִי בְּלֹא שְׁחִיטָה הוּא דַּוְקָא דְּלֹא בָּעֵי שְׁחִיטָה, אֲבָל נְחִירָה בָּעֵי, וְאִי לֹא — אָסוּר מִשּׁוּם "לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם" (ויקרא יט, כו). שֶׁהֲרֵי כָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק רִאשׁוֹן מֵהִלְכוֹת שְׁחִיטָה (דין ב) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאָסוּר לֶאֱכֹל מִן הַשְּׁחוּטָה כָּל זְמַן שֶׁהִיא מְפַרְכֶּסֶת, וְהָאוֹכֵל מִמֶּנָּה קֹדֶם שֶׁתֵּצֵא נַפְשָׁהּ — עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, וְהֲרֵי הוּא בִּכְלַל "לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם". עַד כָּאן. וּפְשִׁיטָא דְּלֹא גָּרַע בֶּן פְּקוּעָה מִמְּפַרְכֶּסֶת, וְאַף דַּחֲשִׁיב כְּשָׁחוּט בִּשְׁחִיטַת אִמּוֹ, מִכָּל מָקוֹם קֹדֶם שֶׁתֵּצֵא נַפְשׁוֹ אָסוּר מִשּׁוּם "לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם" דּוּמְיָא דִּמְפַרְכֶּסֶת. וְאִם כֵּן, מַה הוּא שֶׁרָאָה יוֹסֵף בְּאֶחָיו? אִם רָאָה שֶׁהָיוּ חוֹתְכִין מִמֶּנָּה קֹדֶם שֶׁתָּמוּת, אִם כֵּן נִמְצָא שֶׁגַּם הַשְּׁבָטִים טָעוּ, דִּנְהִי דְּלֵית בָּהּ מִשּׁוּם אֵיבָר מִן הַחַי הָא אִיכָּא מִשּׁוּם "לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם"; וְאִם חָתְכוּ לְאַחַר נְחִירָה, הֲלוֹא אֵין כָּאן לְהָא דְּאֵיבָר מִן הַחַי, וְהָיָה לוֹ לְהָבִיא דִּבָּה רָעָה שֶׁאוֹכְלִים נְבֵלוֹת, כֵּיוָן שֶׁלֹּא יָדַע יוֹסֵף שֶׁהָיָה בֶּן פְּקוּעָה. סוֹף דָּבָר: לֹא מָצָאתִי קֹרֶת רוּחַ בְּשִׁיטַת רַבּוֹ דְּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה, וְהַנָּכוֹן הוּא מַה שֶּׁכָּתַב הָרַאֵ"ם דְּטָעוּתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הָיָה בַּמֶּה שֶׁרָאָה אֶת אֶחָיו שֶׁהָיוּ חוֹתְכִין בָּשָׂר מִבֵּית הַשְּׁחִיטָה בְּעוֹדָהּ מְפַרְכֶּסֶת.

אַךְ מַה שֶּׁקִּשָּׁה לְשִׁיטַת הָרַאֵ"ם זַ"ל הוּא, דְּאֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיּוֹסֵף הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו בְּחָכְמָה, וְכִדְאָמְרִינַן (ב"ר פרשה פד סימן ח): "כִּי בֶן זְקֻנִים הוּא לוֹ" (בראשית לז, ג) — שֶׁכָּל הַהֲלָכוֹת שֶׁמָּסְרוּ שֵׁם וְעֵבֶר לְיַעֲקֹב מְסָרָן לוֹ, וְאִם כֵּן אֵיךְ יִהְיֶה טוֹעֶה בְּדִין שֶׁהָיוּ בְּקִיאִין בּוֹ אֶחָיו? וּכְבָר הִקְשָׁה קָשְׁיָא זוֹ מַהֲרַ"שׁ יָפֶה לְהָרַאֵ"ם זַ"ל.

וְהַנִּרְאֶה אֲצָלִי, דְּיוֹסֵף וְהַשְּׁבָטִים כֻּלָּם הָיוּ בְּקִיאִים בַּדִּין, וְסָלְקָא לְהוּ שְׁמַעְתְּתָא אַלְבָּא דְּהִלְכְתָא, וּסְבִירָא לְהוּ כְּרַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב דְּאִית לֵהּ דִּמְפַרְכֶּסֶת שְׁרִי לְיִשְׂרָאֵל מִשּׁוּם דְּבִשְׁחִיטָה תַּלְיָא מִלְּתָא, וְאָסוּר לִבְנֵי נֹחַ מִשּׁוּם דִּלְדִידְהוּ בְּמִיתָה תַּלְיָא מִלְּתָא, וּכְמוֹ שֶׁפָּסַק הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק תְּשִׁיעִי מֵהִלְכוֹת מְלָכִים (דין יא-יב), יְעַיֵּן שָׁם. אַךְ מַחְלֹקְתָּם שֶׁל הַשְּׁבָטִים

עִם יוֹסֵף הָיָה, דְּהַשְׁבָּטִים הָיוּ סוֹבְרִים שֶׁיָּצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אַף לְהָקֵל, וְיֵשׁ לָהֶם דִּין יִשְׂרָאֵל גָּמוּר אַף לְהָקֵל, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּשֵׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, וּמִשּׁוּם הָכִי הָיוּ אוֹכְלִים מְפֹרָכֶסֶת כֵּיוָן דְּשָׂרֵי לְיִשְׂרָאֵל; אַף יוֹסֵף מֵרֹב חֲסִידוּתוֹ הָיָה סוֹבֵר דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְהָקֵל, וּלְעוֹלָם חַיָּבִים בְּחֻמְרוֹת בְּנֵי נֹחַ וּבְחֻמְרוֹת יִשְׂרָאֵל.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְסוֹטָה (י ע"ב): "הַכָּר נָא" (בראשית לח, כה). אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא: בְּ'הַכָּר' בְּשֵׂר לְאָבִיו, בְּ'הַכָּר' בְּשְׂרוּהוּ. בְּ'הַכָּר' בְּשֵׂר — "הַכָּר נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִיא" (שם לז, לב); בְּ'הַכָּר' בְּשְׂרוּהוּ — "הַכָּר נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת" וְגוֹמֵר. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמָה עִנְיַן זֶה לָזֶה? וְכִי גְּזֵרָה שָׁוָה דְּ'הַכָּר' 'הַכָּר' קָא עָבֵד?! וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַה שֶּׁהִקְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים זַ"ל בְּעִנְיַן זֶה דְּתָמָר עִם יְהוּדָה, דְּנִהְיִ דְּיהוּדָה לֹא יָדַע שֶׁהָיְתָה כַּלָּתוֹ וּמִשּׁוּם הָכִי בָּא עָלֶיהָ, וּכְדִכְתִיב (שם לח, טו): "וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ", אַךְ תָּמָר הַצַּדֶּקֶת מִי הִתִּיר לָהּ לִשְׁכַּב עִם חָמִיהָ וּלְהַכְשִׁיל לְאוֹתוֹ צַדִּיק שֶׁיָּבוֹא עַל כַּלָּתוֹ? וּבִפְרָט לְרַבִּי מֵאִיר דְּאָמַר דְּכָל הָעֲרָיוֹת שֶׁיִּשְׂרָאֵל מֻזְהָרִין בְּנֵי נֹחַ נָמֵי מֻזְהָרִין, וְיָלַף לַהּ מֵרִבּוּיָא דְּ'אִישׁ אִישׁ', וּכְמוֹ שֶׁהֵאֲרַכְנוּ בָּזֶה לְעֵיל, אִם כֵּן מַה תַּעֲנֶה תָּמָר לְמַעֲשֶׂה זֶה? וְאֵיךְ יְהוּדָה לֹא חָרָה אַפּוֹ לְשָׂרְפָהּ בָּאֵשׁ, דְּהָא אִיכָּא תַּרְתֵּי לְרֵעוּתָא: שֶׁזְּנָתָה, וְעוֹד שֶׁהָיְתָה הַזְנוּת עִם חָמִיהָ.

וְזֶה לִי יָמִים נִסְתַּפַּקְתִּי בְּגוֹי שֶׁבָּא עַל אִמּוֹ, שֶׁנֶּהֱרָג עָלֶיהָ, אִם כֵּוָן לְקִנּוּתָהּ בְּבִיאָה זוֹ אִי חֲשִׁיבָא אֵשֶׁת אִישׁ, וְנִפְקָא מִנַּהּ לְאַחַר שֶׁבָּא עָלֶיהָ שֶׁחַיָּב מִשּׁוּם בָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ, אוֹ דְּלָמָא כֵּיוָן דְּעַל אוֹתָהּ בִּיאָה חַיָּב מִיתָה לֹא מְהַנֵּי לְקִנּוּת בָּהּ. וְרָאִיתִי לְאֶחָד מֵחַכְמֵי אַשְׁכְּנַז שֶׁכָּתַב, דְּטַעְמָא דְּתָמָר הוּא, דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת (סנהדרין נח ע"ב): אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: בֶּן נֹחַ שֶׁבָּא עַל אִשְׁתּוֹ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ — חַיָּב, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ב, כד): "וְדָבַק" — וְלֹא שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ. עַד כָּאן. וּבְפֶרֶק אַרְבָּעָה אַחִין (יבמות לד ע"ב) אָמְרִינַן, דְּיֵשׁ וְאוֹנָן שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּן שִׁמְּשׁוּ. וְאִם כֵּן, כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ וְאוֹנָן שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּן שִׁמְּשׁוּ, אִם כֵּן לֹא קָנוּ אֶת תָּמָר לְאִשָּׁה, מֵאַחַר שֶׁבְּאוֹתָהּ בִּיאָה נִתְחַיְּבוּ מִיתָה, דּוּמְיָא דְּלִדְיַדַן אֵין קִדּוּשִׁין תּוֹפְסִין בְּחַיָּבֵי מִיתָה, וְאִם כֵּן לֹא הָיְתָה אֵשֶׁת עֵר וְאוֹנָן וְלֹא חֲשִׁיבָא כַּלָּתוֹ דְּיהוּדָה. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וּמִכָּאן יֵשׁ לִלְמֹד לַנִּדּוֹן שֶׁלָּנוּ, דְּבֶן נֹחַ שֶׁבָּא עַל הָעֲרָוָה — לֹא קְנָאָהּ. וְדוּק.

וְהִנֵּה כָּל זֶה הוּא בִּבְנֵי נֹחַ, דְּאִלּוּ בְּיִשְׂרָאֵל קוֹנֶה אוֹתָהּ בְּבִיאָה בֵּין כְּדַרְכָּהּ בֵּין שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ. וְתָמָר הָיְתָה סְבוּרָה שֶׁדִּין בֶּן נֹחַ יֵשׁ לָהֶם כָּל זְמַן שֶׁלֹּא נִתְּנָה תּוֹרָה, וְאִם כֵּן עֵר וְאוֹנָן לֹא קָנוּ אֶת תָּמָר לְאִשָּׁה, שֶׁהֲרֵי בְּנֵי נֹחַ אֵין לָהֶם קִדּוּשִׁין, כִּי אִם בִּבְעִילָה תַּלְיָא מִלְּתָא, וְאוֹתָהּ בְּעִילָה כֵּיוָן שֶׁהָיְתָה שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ דְּחַיָּב עָלֶיהָ מִיתָה לֹא קְנָאָהּ בְּאוֹתָהּ בְּעִילָה.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר: בְּ'הַכֶּר' בַּשֵּׁר לְאָבִיו, בְּ'הַכֶּר' בִּשְׂרוּהוּ. דְּזֶה הַמַּאֲמָר סוֹבֵר דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְאִם כֵּן כַּדִּין הָיָה אוֹמֵר יוֹסֵף שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים אֵיבָר מִן הַחַי בַּמֶּה שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים מְפֹרָכֶסֶת. דְּאַף שֶׁמַּתָּר לְיִשְׂרָאֵל, מִכָּל מָקוֹם לִבְנֵי נֹחַ אָסוּר, מִשּׁוּם דִּלְדִידְהוּ בְּמִיתָה תַּלְיָא מִלְּתָא. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: בְּ'הַכֶּר' בַּשֵּׁר, דְּכָל טַעְמוֹ שֶׁל יְהוּדָה בְּמִכְירַת יוֹסֵף הוּא לְפִי שֶׁהָיָה סָבוּר שֶׁהוּא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, וְיוֹסֵף שֶׁהָיָה אוֹמֵר שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ הָיָה פּוֹגֵם בִּכְבוֹדָם, שֶׁלֹּא הָיָה דָּן אוֹתָם כְּדִין יִשְׂרָאֵל גָּמוּר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְעֵיל. וְלָזֶה, כְּדֵי לְהוֹרוֹת לוֹ שֶׁהָיָה טוֹעֶה בַּדִּין, וּלְפִי הָאֱמֶת לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, בְּ'הַכֶּר' בִּשְׂרוּהוּ, שֶׁאָמְרָה לוֹ תָּמָר: "הַכֶּר נָא לְמִי הַחוֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים" וְגוֹמֵר. וּמַה טַּעֲנָה הִיא זוֹ לְהַצִּיל אֶת נַפְשָׁהּ? וְאַדְרַבָּה, תִּגְדַּל חֲמַת יְהוּדָה בַּמֶּה שֶׁהִכְשִׁילָה אוֹתוֹ לָבוֹא עַל כַּלָּתוֹ. אֶלָּא וַדַּאי שֶׁטַּעֲנַת תָּמָר הָיְתָה דְּקוֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְאִם כֵּן לָא חֲשִׁיבָא כַּלָּתוֹ, כֵּיוָן שֶׁעֵר וְאוֹנָן שִׁמְּשׁוּ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּן. וּמִשְּׁמַיָּא הִסְכִּימוּ לְדַעְתָּהּ, דְּיָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה: מִמֶּנִּי יָצְאוּ הַדְּבָרִים כְּבוּשִׁים (סוטה י ע"ב), וּפְשִׁיטָא דְּמִשָּׁמַיִם לֹא הָיוּ מַחֲטִיאִים אֶת יְהוּדָה לָבוֹא עַל כַּלָּתוֹ. וְאַף עַל גַּב דְּהַרַב אִבֵּן עֶזְרָא עָלַהּ דְּקָרָא דְ"וַיְהִי בָּעֵת הַהִיא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו" (בראשית לח, א) כָּתַב דְּמַעֲשֶׂה דְּתָמָר קֹדֶם לְמִכְירַת יוֹסֵף, כְּבָר סָתַר שָׁם הָרַא"ם זַ"ל אֶת דְּבָרָיו, יְעַיֵּן שָׁם. וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה בְּסֵדֶר וַיֵּשֶׁב (פרשה פה סימן ג) הָאֲרִיךְ בָּזֶה וְכָתַב דְּרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל הֵם חֲלוּקִים בָּזֶה אֵיזֶה מַעֲשֶׂה קֹדֶם, יְעַיֵּן שָׁם.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּסוֹטָה (ז ע"ב): אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: מַאי דִּכְתִיב (דברים לג, ו-ז): "יְחִי רְאוּבֵן וְאַל יָמֹת וְזֹאת לִיהוּדָה"? כָּל אוֹתָן שָׁנִים שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר הָיוּ עַצְמוֹתָיו שֶׁל יְהוּדָה מְגֻלְגָּלִין, עַד שֶׁעָמַד מֹשֶׁה וּבִקֵּשׁ עָלָיו רַחֲמִים. אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מִי גָּרַם לִרְאוּבֵן שֶׁיּוֹדֶה? יְהוּדָה! "וְזֹאת לִיהוּדָה". מִיָּד "שְׁמַע יְיָ קוֹל יְהוּדָה" (שם). עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשַׁ"י זַ"ל: מִי גָּרַם לִרְאוּבֵן שֶׁיּוֹדֶה בְּמַעֲשֶׂה יְצוּעֵי אָבִיו? יְהוּדָה, שֶׁהוֹדָה בְּמַעֲשֶׂה תָּמָר. וְכֵן הִיא מָסֹרֶת בִּידֵיהֶם. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה דְּרַבִּי תַּנְחוּמָא: כְּשֶׁאָמַר יְהוּדָה 'צָדְקָה מִמֶּנִּי' (בראשית לח, כו), עָמַד רְאוּבֵן וְאָמַר 'בִּלְבַלְתִּי יְצוּעֵי אָבִי'. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לִתְמֹהַּ, דְּמָה עָלְתָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל רְאוּבֵן שֶׁלֹּא לְהוֹדוֹת עַל חַטָּאתוֹ וּלְבַקֵּשׁ מְחִילָה מֵהַשֵּׁם עַד שֶׁהוֹדָה יְהוּדָה? וְעוֹד, מַה נִּתְחַדֵּשׁ לוֹ בַּמֶּה שֶׁהוֹדָה יְהוּדָה לְהוֹדוֹת גַּם הוּא? שֶׁהֲרֵי יְהוּדָה הוֹדָה כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּשָּׂרֵף, שֶׁהֲרֵי לְפִי דַּעְתּוֹ כֵּיוָן שֶׁמִּמֶּנּוּ הָיְתָה מְעֻבֶּרֶת לֹא הָיְתָה חַיֶּבֶת מִיתָה, וְאִם כֵּן אֵיךְ יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁלֹּא יוֹדֶה יְהוּדָה וְיִשְׂפֹּךְ דָּם נָקִי חִנָּם? אֲבָל רְאוּבֵן מֵעִקָּרָא מַאי סְבַר וּלְבַסּוֹף מַאי סְבַר? אַךְ עִם מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ יוּבַן. וְקֹדֶם כָּל דָּבָר יֵשׁ לַחְקֹר, דְּאֵיךְ עָשָׂה אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה רְאוּבֵן לִשְׁכַּב עִם אֵשֶׁת אָבִיו, וְזוֹ הִיא מִן

הָעֲרִיוֹת שֶׁמְּזָהָרִים עֲלֵיהֶן אַף בְּנֵי נֹחַ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק תְּשִׁיעִי מֵהִלְכוֹת מְלָכִים (דין ה).

וּמַה שֶּׁנִּרְאֶה בָּזֶה הוּא עִם מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּסַנְהֶדְרִין (כא ע"א): מַאי נָשִׁים וּמַאי פִּילַגְשִׁים? אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: נָשִׁים בִּכְתֻבָּה וְקִדּוּשִׁין, פִּילַגְשִׁים בְּלֹא כְתֻבָּה וּבְלֹא קִדּוּשִׁין. עַד כָּאן. וְזוֹ הִיא גִּרְסַת הָרַמְבַּ"ם פֶּרֶק רְבִיעִי מֵהִלְכוֹת מְלָכִים (דין ד), וְכֵן הוּא דַּעַת הָרַמְבַּ"ן פָּרָשַׁת חַיֵּי שָׂרָה בְּפָסוּק 'וּלְבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים' (בראשית כה, ו), יְעַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה חִלּוּק זֶה דָּנָשִׁים וּפִילַגְשִׁים הוּא לְדִידַן דְּאִית לַן קִדּוּשִׁין, אִם כֵּן כֹּל שֶׁלֹּא קִדְּשָׁהּ בִּבְיאָה, אַף שֶׁהָיְתָה אֶצְלוֹ זְמַן רַב, לֹא חֲשִׁיבָא אִשְׁתּוֹ וְנִקְרֵאת פִּילֶגֶשׁ; אַךְ לִבְנֵי נֹחַ דְּלֵית לְהוּ קִדּוּשִׁין כִּי אִם בִּבְעִילָה תַּלְיָא מִלְּתָא, כֵּיוָן שֶׁלְּקָחָהּ וּבָא עָלֶיהָ חֲשִׁיבָא אֵשֶׁת אִישׁ, דְּלֹא מָצִינוּ בִּבְנֵי נֹחַ שֶׁיְּכוֹן בִּבְעִילָה לְשֵׁם קִדּוּשִׁין, אֶלָּא מִשֶּׁלְּקָחָהּ לְאִשָּׁה וּבָא עָלֶיהָ חֲשִׁיבָא אֵשֶׁת אִישׁ. וּמַאי דִּכְתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק תְּשִׁיעִי מֵהִלְכוֹת מְלָכִים (דין ו): בֶּן נֹחַ חַיָּב עַל מְפַתַּת אָבִיו וְעַל אֲנוּסַת אָבִיו, הֲרֵי הִיא אִמּוֹ מִכָּל מָקוֹם; דְּמַשְׁמַע, דְּוַקָא מִשּׁוּם אִמּוֹ חַיָּב אֲבָל מִשּׁוּם אֵשֶׁת אָבִיו לֹא. הָא לָא קַשְׁיָא כְּלָל, דְּדַוְקָא אֲנוּסָה אוֹ מְפֻתָּה, שֶׁלֹּא הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ לְקַחְתָּהּ לוֹ לְאִשָּׁה, אֶלָּא בְּמִקְרֶה בָּעָלְמָא בָּא עָלֶיהָ — פְּשִׁיטָא דְּלָא חֲשִׁיבָא אֵשֶׁת אִישׁ, מִשּׁוּם דְּבָעֵינַן שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתוֹ לְקַחְתָּהּ לוֹ לְאִשָּׁה בִּבְעִילָה זוֹ; אֲבָל הַמְיַחֵד לוֹ אִשָּׁה וּבָא עָלֶיהָ — פְּשִׁיטָא דְּמִשְּׁעָה שֶׁבָּא עָלֶיהָ חֲשִׁיבָא אֵשֶׁת אִישׁ, דְּלֹא גָּרַע מִבֶּן נֹחַ שֶׁיִּחֵד שִׁפְחָה לְעַבְדּוֹ שֶׁנֶּהֱרַג עָלֶיהָ מִשּׁוּם אֵשֶׁת חֲבֵרוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם זַ"ל שָׁם (דין ח).

אִבְרָא דְּאִיכָּא לְמֵידַק מֵהָא דְּאָמְרִינַן בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה יח סימן ט) וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי אַבָּהוּ בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: בְּנֵי נֹחַ עַל הַנְּשׁוּאוֹת חַיָּבִים וְעַל הָאֲרוּסוֹת פְּטוּרִים. רַבִּי יוֹנָה בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל אָמַר: זוֹנָה שֶׁהִיא עוֹמֶדֶת בַּשּׁוּק וּבָאוּ עָלֶיהָ שְׁנַיִם — הָרִאשׁוֹן פָּטוּר וְהַשֵּׁנִי חַיָּב מִשּׁוּם 'בְּעֻלַת בָּעַל' (בראשית כ, ג). וְכִי נִתְכַּוֵּן הָרִאשׁוֹן לְקָנוֹתָהּ בִּבְעִילָה? הָדָא אָמְרָה: בְּעִילָה בִּבְנֵי נֹחַ קוֹנָה שֶׁלֹּא כַּדָּת. עַד כָּאן. הֲרֵי דְּמוּכָח מֵהָכָא דְּלָא בָּעֵינַן שֶׁיִּתְכַּוֵּן לְקָנוֹתָהּ, אֶלָּא כֹּל שֶׁבָּא עָלֶיהָ חֲשִׁיבָא אֵשֶׁת אִישׁ. וְאִם כֵּן יֵשׁ לְתִמְהַּ עַל הָרַמְבַּ"ם, דְּמְפַתַּת אָבִיו לָמָּה לִי מִשּׁוּם אִמּוֹ? תִּפְקַ לֵהּ דַּאֲפִלּוּ אֵינָהּ אִמּוֹ חַיָּב עָלֶיהָ מִשּׁוּם אֵשֶׁת אָב, דְּחַיָּב עָלֶיהָ אֲפִלּוּ לְאַחַר מִיתַת אָבִיו.

שׁוּב רָאִיתִי מְקוֹר דִּין זֶה דְּהָרַמְבַּ"ם בַּגְּמָרָא בְּפֶרֶק שְׁבִיעִי דְּסַנְהֶדְרִין (נח ע"א). שֶׁהִקְשׁוּ לְרַבִּי עֲקִיבָא דְּאָמַר 'אִמּוֹ' אִמּוֹ מַמָּשׁ: הַיְנוּ 'בְּאִשְׁתּוֹ' וְלֹא בְּאֵשֶׁת חֲבֵרוֹ? וְתֵרְצוּ: אִמּוֹ מֵאֲנוּסָתוֹ. עַד כָּאן. וְאֶפְשָׁר דְּדַוְקָא אֲנוּסָתוֹ לָא חֲשִׁיבָא אִשְׁתּוֹ, אַךְ מְפֻתָּה חֲשִׁיבָא אִשְׁתּוֹ, וְכִפְשׁוּטָא דִּבְרֵי הַמִּדְרָשׁ. וְהֵכִי דִּיקִי דִּבְרֵי הַגְּמָרָא, דְּלָא נָקַט אֶלָּא אִמּוֹ מֵאֲנוּסָתוֹ וְלֹא אִמּוֹ

מִמְּפָתְּתוֹ. וְאִם כֵּן יֵשׁ לִתְמֹהַּ עַל הָרַמְבַּ"ם דְּכָתַב בִּמְפָתַּת אָבִיו מִשּׁוּם אִמּוֹ, דְּתִפֵּק לִי מִשּׁוּם אֵשֶׁת אָב.

שׁוּב רָאִיתִי, שֶׁדִּין זֶה הוּא מַחֲלֹקֶת בִּירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק קַמָּא דְקִדּוּשִׁין (הלכה א). דְּגָרְסִינַן הָתָם: עַל הַבְּעוּלוֹת הֵם חַיָּבִים וְאֵינָם חַיָּבִים עַל הָאֲרוּסוֹת. מִלְּתָא דְּרַבִּי אֶלְעָזָר אָמְרָה: וְהוּא שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְקִנּוֹתָהּ. מִלְּתָא דִשְׁמוּאֵל אָמְרָה: אֲפִלּוּ לֹא נִתְכַּוֵּן לְקִנּוֹתָהּ. דְּאָמַר רַבִּי יוֹנָה בְּשֵׁם שְׁמוּאֵל: זוֹנָה עוֹמֶדֶת בַּשּׁוּק, בָּאוּ עָלֶיהָ שְׁנַיִם — הָרִאשׁוֹן אֵינוֹ נֶהֱרָג וְהַשֵּׁנִי נֶהֱרָג עַל יָדוֹ. עַד כָּאן. וּלְפִי זֶה הָרַמְבַּ"ם פָּסַק כְּרַבִּי אֶלְעָזָר, וּמִשּׁוּם הָכִי לֹא חַיֵּב בִּמְפָתְּתָהּ כִּי אִם מִשּׁוּם אִמּוֹ. וְצָרִיךְ טַעַם לָמָּה פָּסַק כְּרַבִּי אֶלְעָזָר וְלֹא כִּשְׁמוּאֵל.

וְהִנֵּה בְּרֵישׁ פֶּרֶק נוֹשְׂאִין עַל הָאֲנוּסָה (יבמות צז, א) תְּנַן: נוֹשֵׂא אָדָם אֲנוּסַת אָבִיו וּמְפָתַּת אָבִיו. וּפְשִׁיטָא דְּהוּא הַדִּין פִּילֶגֶשׁ אָבִיו, לְמָאן דְּאָמַר פִּילַגְשִׁים בְּלֹא קִדּוּשִׁין. וּבְפֶרֶק שִׁשֵּׁי דְּיוֹמָא (סו ע"ב) אָמְרִינַן: שָׁאֲלוּ אֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: פְּלוֹנִי מַהוּ לְעוֹלָם הַבָּא? וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת (ד"ה פלוני): פֵּרֵשׁ רַבֵּנוּ חֲנַנְאֵל: אַבְשָׁלוֹם שֶׁבָּא עַל פִּילַגְשֵׁי אָבִיו מַהוּ לָעוֹלָם הַבָּא? מִי סְבִירָא לָן הָא דְּאָמַר רַב: נָשִׁים בִּכְתֻבָּה וְקִדּוּשִׁין, פִּילַגְשִׁים בְּלֹא כְּתֻבָּה וּבְלֹא קִדּוּשִׁין? עַד כָּאן. הֲרֵי דְּלְמָאן דְּאָמַר פִּילַגְשִׁים בְּלֹא קִדּוּשִׁין לֵיכָּא אִסּוּרָא בְּפִילֶגֶשׁ אָבִיו.

וְהָא דְּאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה לח סימן א) דַּאֲחִיתֹפֶל הִתִּיר גִּלּוּי עֲרָיוֹת, מִשּׁוּם דְּאָמַר: "בּוֹא אֶל פִּלַגְשֵׁי אָבִיךָ" (ש"ב טז, כא), כְּבָר עָמַד עַל זֶה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה בְּפָרָשַׁת נֹחַ (פרשה לב סימן א), וְכָתַב דְּאוּלַי סְבִירָא לַהּ לְהַהִוא אַגָּדָה כְּרַבִּי יְהוּדָה, דְּסְבִירָא לֵהּ דְּ"לֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו" (דברים כג, א) הַיְנוּ אֲנוּסַת אָבִיו וּמְפָתַּת אָבִיו (יבמות צז, א), עַד כָּאן. אֲבָל אֲנַן קַיְמָא לָן כְּרַבָּנָן, דְּמוֹקְמֵי לִקְרָא דְּ"לֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו" בְּשׁוֹמֶרֶת יָבָם שֶׁל אָבִיו, כִּדְאִיתָא הָתָם. וְאִם כֵּן, אִי אָמְרִינַן דְּקֻדָּם מַתַּן תּוֹרָה יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, אִם כֵּן לֹא חָטָא רְאוּבֵן בַּעֲוֹן גִּלּוּי עֲרָיוֹת כְּלָל. אַף אִם לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אִם כֵּן חֲשִׁיבָא בִּלְהָה אֵשֶׁת יַעֲקֹב, וְאִם כֵּן נִכְשַׁל רְאוּבֵן בְּעָוֹן דְּאֵשֶׁת אִישׁ וְעָוֹן דְּאֵשֶׁת אָב, וְתַרְוַיְהוּ מֵעֲרָיוֹת שֶׁמַּזְהִירִים עֲלֵיהֶן בְּנֵי נֹחַ נִינְהוּ.

וְהָא דְּאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא פֶּרֶק חֲמִישִׁי דְּשַׁבָּת (נה ע"ב): "פַּחַז כַּמַּיִם אַל תּוֹתַר" (בראשית מט, ד). רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: פַּזְתָּ, חַבְתָּ, זָלְתָּ. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: פָּסַעְתָּ עַל דַּת, חָטָאתָ, זָנִיתָ. רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: פִּלַּלְתָּ, חָלְתָּ, זָרְחָה תְּפִלָּתְךָ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: זִעְזַעְתָּ, הִרְתַּעְתָּ, פָּרַח חֵטְא מִמְּךָ. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ חָטָא, לְרַבָּן גַּמְלִיאֵל וּלְרַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי לֹא חָטָא. אֶפְשָׁר לוֹמַר, דִּפְלִיגִי בְּאוֹתוֹ מַחֲלֹקֶת קָדוּם שֶׁכָּתַבְנוּ, אִם יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי אוֹ לֹא יָצְאוּ. דְּמָאן דְּאָמְרִי דְּחָטָא סְבִירָא לְהוּ דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמָאן דְּאָמְרִי דְּלֹא חָטָא סְבִירָא לְהוּ דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ. אִי נָמֵי, דְּכֻלֵּי עָלְמָא אִית לְהוּ

דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, אֶלָּא דִּפְלִיגִי בְּמַחֲלֹקֶת רַשִׁ"י וְהָרַמְבַּ"ם. דְּמָאן דְּאָמְרִי דְּחָטָא סְבִירָא לְהוּ כְּרַשִׁ"י דְּפִילַגְשִׁים בְּקִדּוּשִׁין וּבְלֹא כְּתֻבָּה, וּמָאן דְּאָמְרִי דְּלֹא חָטָא סְבִירָא לְהוּ כְּהָרַמְבַּ"ם דְּפִילַגְשִׁים בְּלֹא קִדּוּשִׁין. אִי נָמֵי, דְּכֻלֵּי עָלְמָא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ וּפִילַגְשִׁים בְּלֹא קִדּוּשִׁין, וּפְלִיגִי בְּמַחֲלֹקֶת רַבִּי יְהוּדָה וְרַבָּנָן. דְּמָאן דְּאָמְרִי דְּחָטָא סְבִירָא לְהוּ כְּרַבִּי יְהוּדָה דְּאוֹסֵר אֲנוּסַת אָבִיו וּמְפֻתַּת אָבִיו וּלְאֹ יִגַּלֶּה כְּנַף אָבִיו", וּמָאן דְּאָמְרִי דְּלֹא חָטָא סְבִירָא לְהוּ כְּרַבָּנָן דְּאָמְרִי דְּנוֹשֵׂא אָדָם אֲנוּסַת אָבִיו וּמְפֻתַּת אָבִיו, וּמוֹקְמֵי לִקְרָא דְּ"לֹא יִגַּלֶּה כְּנַף אָבִיו" בְּשׁוֹמֶרֶת יָבָם שֶׁל אָבִיו. וְדוּק.

וְהִנֵּה רְאוּבֵן הָיָה סָבוּר דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, שֶׁהֲרֵי הוּא גַּם כֵּן הָיָה מֵהַשּׁוֹנְאִים אֶת יוֹסֵף עַל שֶׁהָיָה מוֹכִיחָם שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים אֵיבָר מִן הַחַי; אַף כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע רְאוּבֵן לִיהוּדָה שֶׁהוֹדָה לְתָמָר וְאָמַר 'צָדְקָה מִמֶּנִּי', וְעַל כָּרְחֵיהֶן הַסַּעַם שֶׁהוֹדָה יְהוּדָה הוּא מִשּׁוּם דְּסָבִירָא לֵהּ דְּלֹא הָיְתָה נֶחְשֶׁבֶת תָּמָר אֵשֶׁת עֵר וְאוֹנָן מִשּׁוּם דְּבָאוּ עָלֶיהָ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ, וְאִם כֵּן סְבִירָא לֵהּ לִיהוּדָה דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה חָזַר רְאוּבֵן וְהוֹדָה עַל חַטָּאתוֹ, דְּכֵיוָן דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אִם כֵּן יֵשׁ עַל רְאוּבֵן עָוֹן אֶשֶׁר חָטָא בַּמֶּה שֶׁבָּא עַל פִּילֶגֶשׁ אָבִיו. וְדוּק.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר מִקֵּץ (פרשה צב סימן ח) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיִּמְצָא הַגְּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן" (בראשית מד, יב). כֵּיוָן שֶׁנִּמְצָא הַגְּבִיעַ, אָמְרוּ לוֹ: מָה גַּנָּבָא בַּר גַּנְבְתָא. אָמַר לְהוֹן: גַּבְרָא דְּיוֹסֵף יֵשׁ כָּאן? שְׁעִירִים יֵשׁ כָּאן שֶׁמָּכְרוּ אֲחִיהֶם? אֶתְמְהָא. עַד כָּאן. וְרָאִיתִי בְּתַנְחוּמָא (סוף מקץ) נֶסְחָא אַחֶרֶת, דְּגָרַס הָכֵי: הָיוּ עוֹמְדִין וּמְחַבְּטִין לְבִנְיָמִין עַל כְּתֵפָיו וְאוֹמְרִים לוֹ: אִי גַּנָּבָא בַּר גַּנְבְתָא וְכוּ'. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַה טַּעַם הָיוּ מְחַבְּטִין לְבִנְיָמִין עַל כְּתֵפָיו? הָיָה לָהֶם לְהַכּוֹתוֹ בְּיָדָיו אוֹ בְּרַגְלָיו כַּמִּשְׁפָּט! וְאִי מִקְרֶה הָיָה, לְאֵיזֶה תַּכְלִית לִמְּדוּ אוֹתָנוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁהַמַּכּוֹת שֶׁהִכּוּ הַשְּׁבָטִים לְבִנְיָמִין הָיוּ עַל כְּתֵפָיו?

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר וַיְחִי (פרשה צט סימן א): "לָמָּה תִּרָצְדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים" (תהלים סח, יז). רַבִּי עֲקִיבָא פָּתַר קְרָא בַּשְּׁבָטִים. בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הָיוּ הַשְּׁבָטִים רָצִים וּמְדַיְּנִים אֵלּוּ עִם אֵלּוּ. זֶה אוֹמֵר בִּתְחוּמִי יִבָּנֶה, וְזֶה אוֹמֵר בִּתְחוּמִי יִבָּנֶה. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שְׁבָטִים, לָמָּה תִּרָצְדוּן? כֻּלְּכֶם שְׁבָטִים, כֻּלְּכֶם צַדִּיקִים, אֶלָּא גַּבְנֻנִּים. מַהוּ גַּבְנֻנִּים? גַּנָּבִים. כֻּלְּכֶם הֱיִיתֶם שֻׁתָּפִים בְּמִכְירָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף. אֲבָל בִּנְיָמִין, שֶׁלֹּא נִשְׁתַּתֵּף בְּמִכְירָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, יִבָּנֶה בִּתְחוּמוֹ. הָדָא הוּא דִכְתִיב (שם): "הַהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ". וְכָתַב שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, שֶׁהַסַּעַם שֶׁנִּדְחָה יוֹסֵף אַף שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא, שֶׁהוּא הָיָה הַנִּמְכָּר, דְּמֵאַחַר שֶׁנִּדְחוּ הַשְּׁבָטִים מִפְּנֵי מְכִירַת יוֹסֵף אֵינוֹ נָכוֹן שֶׁיִּזְכֶּה יוֹסֵף בַּדָּבָר, לְפִי שֶׁנֶּעֱנְשׁוּ עַל יָדוֹ, יְעַיֵּן שָׁם.

וְהִנֵּה יָדוּעַ הוּא, דְּמַה שֶּׁזָּכָה בִּנְיָמִין שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּתְחוּמוֹ הוּא מִבִּרְכָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁאָמַר (דברים לג, יב): "וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן", שֶׁפֵּרוּשׁוֹ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּתְחוּמוֹ, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר, דִּבְשָׁעָה שֶׁנִּמְצָא הַגְּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִין הִתְחִילוּ הַשְּׁבָטִים וְהָיוּ מְחַבְּטִין לְבִנְיָמִין עַל כְּתֵפָיו. כְּלוֹמַר, כְּתֵפַיִם אֵלּוּ מִפְּנֵי מָה זָכוּ לִבְנוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּחֶלְקָךְ וְלֹא בְּחֶלְקֵנוּ, מִשּׁוּם דַּאֲנַחְנוּ חַיָּבִים בִּמְכִירָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְאַתָּה לֹא נִשְׁתַּתַּפְתָּ עִמָּנוּ, לְפִיכָךְ זָכִית שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּחֶלְקָךְ. לְפִיכָךְ הָיוּ מְחַבְּטִין עַל כְּתֵפָיו וְאוֹמְרִים לוֹ: אִי גַּנְבָא בַּר גַּנְבְתָא. כְּלוֹמַר, הֲלוֹא גַּם בְּךָ נִמְצָא עָוֹן גְּנֵבָה, מִפְּנֵי מָה יִבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּחֶלְקָךְ, מֵאַחַר שֶׁאַתָּה גַּנָּבָא בַּר גַּנְבְתָא.

וּבָזֶה נָבוֹא לְבֵאוּר הַמַּאֲמָר: אָמַר לָהֶם: גַּבְרָא דְיוֹסֵף יֵשׁ כָּאן וְכוּ'. וּפֵרֵשׁ שָׁם מַהֲר"שׁ יָפֶה, דְּהַכַּוָּנָה הִיא: הֲיֵשׁ כָּאן אֲדוֹנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אוֹתוֹ? הֲיֵשׁ כָּאן שְׁעִירִים שֶׁשְּׁחַטְתֶּם וּטְבַלְתֶּם כֻּתָּנְתּוֹ בְּדָמוֹ? וְאֵיךְ אַתֶּם מְחָרְפִים אוֹתִי? עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַה טַּעֲנָה הִיא זוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין? דִּבְשִׁלְמָא הַשְּׁבָטִים עָשׂוּ מַה שֶּׁעָשׂוּ בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁהָיָה מֵבִיא דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם, אֲבָל בִּנְיָמִין אֵין לוֹ תְּשׁוּבָה כְּלָל. דְּמֵאַחַר שֶׁהֵיטִיב עִמּוֹ הַמּוֹשֵׁל, כְּדִכְתִיב (בראשית מג, לד): "וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֵת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת", אֵיךְ מָלְאוֹ לִבּוֹ לִגְנֹב הַגְּבִיעַ? וְעוֹד, מַה הוּא זֶה שֶׁרָצָה בִּנְיָמִין לְחָרֵף אוֹתָם בִּשְׁעִירִים? לֹא הָיָה לוֹ לְהַזְכִּיר אֶלָּא עִקַּר הַמְּכִירָה. גַּם מַה שֶּׁסִּיֵּם הַמִּדְרָשׁ אֶתְמְהָא, לֹא יָדַעְתִּי אִם הֵם דִּבְרֵי בִּנְיָמִין אוֹ דִּבְרֵי בַּעַל הָאַגָּדָה, וּלְכָל הַצְּדָדִים יֵשׁ לְדַקְדֵּק דְּמַה תִּמַּהּ יֵשׁ כָּאן?

וְנִרְאֶה דְּהַכַּוָּנָה הִיא, דִּכְבָר נִתְבָּאֵר לְעֵיל דְּמַחֲלֹקֶת הַשְּׁבָטִים עִם יוֹסֵף הוּא, דְּיוֹסֵף הָיָה אוֹמֵר שֶׁאֲחֵיו הָיוּ אוֹכְלִים אֵיבָר מִן הַחַי. וְחָס וְשָׁלוֹם שֶׁהַשְּׁבָטִים נֶחְשְׁדוּ עַל כָּךְ, אֶלָּא מַה שֶּׁהָיוּ אוֹכְלִים הָיָה מְפֹרָכֶסֶת קֹדֶם שֶׁתֵּצֵא נַפְשָׁהּ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרְאֵ"ם. וּמְפֹרָכֶסֶת הַדִּין הוּא דְּלִיְשְׂרָאֵל שְׁרִי וּלְבֶן נֹחַ אָסוּר, וְהַשְּׁבָטִים הָיוּ סְבוּרִים שֶׁיָּצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וַהֲרֵי הֵם כְּיִשְׂרָאֵל גָּמוּר, וּמִשּׁוּם הָכֵי הָיוּ אוֹכְלִים מְפֹרָכֶסֶת דְּשְׁרִי לְיִשְׂרָאֵל, וְיוֹסֵף הָיָה סָבוּר דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ כִּי אִם לְהַחְמִיר, וּמִשּׁוּם הָכֵי אָמַר שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים אֵיבָר מִן הַחַי כְּיָון דְּלִבְנֵי נֹחַ אָסוּר, דְּלִדִידְהוּ בְּמִיתָה תַּלְיָא מִלְּתָא, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר כָּל זֶה לְעֵיל. וּמִשּׁוּם הָכֵי 'וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ' וּמָכְרוּ אוֹתוֹ, לְפִי שֶׁפָּגַם בִּכְבוֹדָם שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ וְאֵין לָהֶם דִּין יִשְׂרָאֵל גָּמוּר.

וּבְסֵדֶר וַיֵּשֶׁב (פרשה פד סימן ז) אָמְרִינַן: אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַתָּה אָמַרְתָּ חֲשׁוּדִין בָּנֶיךָ עַל אֵיבָר מִן הַחַי, חַייֶךָ אֲפִלּוּ בִּשְׁעַת הַקַּלְקָלָה אֵינָם אֶלָּא שׂוֹחֲטִים, "וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים" (בראשית לז, לא). הֲרֵי שֶׁהַהוֹרָאָה אֵיךְ לֹא צָדַק יוֹסֵף בַּדִּבָּה שֶׁהָיָה מֵבִיא שֶׁהָיוּ אוֹכְלִין אֵיבָר מִן הַחַי, אֶלָּא שֶׁהַשְּׁבָטִים צָדְקוּ בִּדְבָרֵיהֶם, הוּא מַה שֶּׁשָּׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים.

וְהִנֵּה מָצִינוּ שֶׁהַשְׁבָטִים אָמְרוּ לְאֲשֶׁר עַל הַבַּיִת (שם מד, ט): "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת, וְגַם אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים". וְיוֹסֵף הֱשִׁיבָם (שם שם, י ויז): "וַיֹּאמֶר גַּם עַתָּה כִּדְבָרֵיכֶם כֵּן הוּא, אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה לִי עֶבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם". וּבְפָרָשָׁה צב (סימן ח) הֵבִיא מַהֲרַ"שׁ יָפֶה בְּשֵׁם הַמִּדְרָשׁ: "גַּם עַתָּה כִּדְבָרֵיכֶם כֵּן הוּא". וַהֲלוֹא לֹא הֱשִׁיבָם כֵּן? אָמַר רַבִּי אִידִי: אָמַר לָהֶם: יָפֶה אֲמַרְתֶּם וְכָךְ הוּא הַדִּין: עֶשְׂרָה בְּנֵי אָדָם שֶׁנִּמְצָא בְּיַד אֶחָד מֵהֶם גְּנֵבָה — הוּא נֶהֱרָג וְהַשְּׁאָר נִתָּנִים בַּסְּירָה, שֶׁיֹּאמַר לָהֶם: אִלּוּלֵא שְׁקַבַּלְתֶּם מִמֶּנּוּ לֹא הָיָה גּוֹנֵב. וַאֲנִי אֵינִי עוֹשֶׂה כֵּן, אֶלָּא "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה לִי עֶבֶד". עַד כָּאן.

וְהִנֵּה דִּין זֶה שֶׁפָּסְקוּ הַשְּׁבָטִים וְהִסְכִּים יוֹסֵף עִמָּהֶם שֶׁכָּךְ הוּא הַדִּין דְּ"אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ וָמֵת", הוּא מִדִּין בְּנֵי נֹחַ, דְּקַיְמָא לָן (ע"ז עא ע"ב) דְּנֶהֱרָג אֲפִלּוּ עַל פָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה וְאֵינוֹ נִתָּן לְהִשָּׁבוֹן. וְכֵן מַה שֶּׁאָמְרוּ "וְגַם אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים" הוּא מִנִּימוּסֵי בְּנֵי נֹחַ, אַךְ בְּיִשְׂרָאֵל אֵינוֹ חַיָּב הַגַּנָּב כִּי אִם בְּתַשְׁלוּמִין. וְהָכָא אִיתָא בְּפָרָשָׁה צג (סימן ה), שֶׁאָמַר לוֹ יְהוּדָה לְיוֹסֵף: בְּתוֹרָתֵנוּ כְּתִיב (שמות כב, ב): "אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ", וְזֶה יֵשׁ לוֹ לְשַׁלֵּם. עַד כָּאן. וְהִקְשָׁה שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה: וַהֲלוֹא בֶּן נֹחַ נֶהֱרָג עַל שָׁוֶה פְּרוּטָה? וְתֵרֵץ, שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְהָקֵל וְכוּ', וּכְבָר כָּתַבְנוּ כָּל זֶה לְעֵיל. וְהִנֵּה בִּנְיָמִין רָאָה לְאֶחָיו פּוֹסְקִים אֶת הַדִּין "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת", וְיוֹסֵף מִתְחַסֵּד עִמָּהֶם וְאוֹמֵר: אַף עַל פִּי שֶׁהַדִּין כֵּן, אֲנִי אֶעֱשֶׂה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין שֶׁלֹּא יָמוּת אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה לִי עֶבֶד — עַל זֶה תָּמַהּ וְאָמַר: עַל כָּרְחִין שֶׁהַשְׁבָטִים סוֹבְרִים שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, מִשּׁוּם הָכֵי דִּינָא יְתֵב וְסָפְרִין פְּתִיחוּ "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ וָמֵת". וְאָמַר לָהֶם: גַּבְרָא דְּיוֹסֵף יֵשׁ כָּאן? כְּלוֹמַר, הֲיֵשׁ כָּאן אֲדוֹנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אוֹתוֹ? וְלָמָּה מְכַרְתֶּם אוֹתוֹ? לְפִי שֶׁהוּא הָיָה סָבוּר שֶׁעֲדַיִן דִּין בְּנֵי נֹחַ יֵשׁ לָכֶם וְאַתֶּם סְבוּרִים שֶׁכְּבָר יְצָאתֶם מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי. גַּבְרָא דִּשְׁעִירִים יֵשׁ כָּאן? כְּלוֹמַר, עֲשִׂיתֶם אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה דִּשְׁעִירִים אֶלָּא לְהַחֲזִיק בִּסְבָרַתְכֶם וּלְהַכְרִיחַ שֶׁיּוֹסֵף שֶׁלֹּא כַּדִּין הוֹצִיא דִּבָּה רָעָה. אֶתְמְהָא, שֶׁדִּבְרֵיכֶם סוֹתְרִים אֵלּוּ אֶת אֵלּוּ, שֶׁכְּשֶׁהַדָּבָר נוֹגֵעַ לָכֶם אַתֶּם אוֹמְרִים שֶׁאֵין לָכֶם דִּין בְּנֵי נֹחַ כְּלָל, וּמִשּׁוּם הָכֵי מְכַרְתֶּם לְיוֹסֵף וּשְׁחַטְתֶּם שְׂעִירִים לְהוֹרוֹת שֶׁהַדִּין עִמָּכֶם, וּכְשֶׁאֵין הַדָּבָר נוֹגֵעַ לָכֶם אַתֶּם אוֹמְרִים שֶׁלֹּא יְצָאתֶם מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, שֶׁהֲרֵי פְּסַקְתֶּם אֶת הַדִּין וַאֲמַרְתֶּם "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת". וְזֶהוּ שֶׁסִּיֵּם בַּעַל הָאַגָּדָה אֶתְמְהָא, וְהֵן דִּבְרֵי בַּעַל הָאַגָּדָה, כְּלוֹמַר, תְּשׁוּבָה נִצַּחַת הֱשִׁיבָם בִּנְיָמִין לְאֶחָיו, וּכְדִכְתַבְנָא.

וְעַל פִּי הָאָמוּר בָּעִנְיָן עָלָה בְּיָדֵנוּ יִשּׁוּב הַמַּאֲמָר הַפּוֹנֶה קָדִים. הֵם אָמְרוּ: לָמָּה 'וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ' וְכוּ'. דְּהִנֵּה כְּבָר נִתְבָּאֵר לְעֵיל דְּהַשְׁבָטִים וְיוֹסֵף הָיוּ חֲלוּקִים בְּעִסְקָם, דְּהַשְׁבָטִים הָוָה סְבִירָא לְהוּ דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וְיֵשׁ לָהֶם דִּין יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ לְהָקֵל, וּמִשּׁוּם הָכֵי הָיוּ אוֹכְלִים מְפֹרָכֶסֶת כֵּיוָן דִּשְׁרֵי לְיִשְׂרָאֵל; אֲבָל יוֹסֵף הָוָה סְבִירָא לֵהּ דְּלֹא יָצְאוּ

מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְהָקֵל, וּלְעוֹלָם חַיָּבִים לְקַיֵּם חֲמִרוֹת בְּנֵי נֹחַ. וְאַהָא פָּרֵךְ: לָמָּה 'וַיִּשְׁנָאוּ אֹתוֹ'? דְּאַטּוּ מָאן דְּאָמַר מִלֵּי דְאוֹרַיְתָא לָקֵי?! וְאַדְּרַבָּה, הֲוָה לְהוּ לַעֲשׂוֹת אָזְנָם כַּאֲפַרְכֶּסֶת לִשְׁמֹעַ לְיוֹסֵף, מֵאַחַר שֶׁהָיָה חָכָם שֶׁבְּכֻלָּם, כִּדְכְתִיב (בראשית לז, ג): "כִּי בֶן זְקֻנִים הוּא לוֹ". וְעוֹד, דְּמִלְּתָא דַּחֲסִידוּתָא קָאָמַר, שֶׁרָאוּי לִתְפֹּס חֲמִרוֹת דִּבְנֵי נֹחַ וְחֲמִרוֹת דְּיִשְׂרָאֵל. לָזֶה הֵשִׁיב: כְּדֵי שֶׁיִּקָּרַע הַיָּם לְפָנֵיהֶם. כְּלוֹמַר, שֶׁאִם הָיוּ תּוֹפְסִים כָּל הַחֲמִרוֹת, חֲמָרָא דִּבְנֵי נֹחַ וְחֲמָרָא דְּיִשְׂרָאֵל, הָיָה מָקוֹם לְס"מ לְקַטְרֵג בְּשָׁעַת קְרִיעַת הַיָּם שֶׁלֹּא יִקָּרַע לְיִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה. וְאַף שֶׁהָיוּ שׁוֹגְגִים וַאֲנוּסִים, מִכָּל מָקוֹם רָאוּי לְתְפֹּס חֲמָרָא דִּבְנֵי נֹחַ וְחֲמָרָא דְּיִשְׂרָאֵל, וּמִטַּעַם שׁוֹגְגִים אֵין לְפָטְרָן מִשּׁוּם חֲמָרָא דִּבְנֵי נֹחַ, וּמִטַּעַם אֲנוּסִים אֵין לְפָטְרָם מִטַּעַם חֲמָרָא דְּיִשְׂרָאֵל, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל. וּמִשּׁוּם הָכֵי שָׁנְאוּ אוֹתוֹ, דִּכְפֵי סְבָרָתוֹ לֹא הָיָה הַיָּם נִקְרָע לְיִשְׂרָאֵל. אַךְ כְּפִי סְבָרָתָם, שֶׁדִּין יִשְׂרָאֵל גָּמוּר יֵשׁ לָהֶם אַף לְהָקֵל, שֶׁפִּיר נִקְרָע הַיָּם לְיִשְׂרָאֵל אַף שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ שׁוֹגְגִים, וְגַבֵּי יִשְׂרָאֵל שֶׁעָבַד עֲבוֹדָה זָרָה בְּשׁוֹגֵג — רַחֲמָנָא פַּטְרֵהּ, לֹא יַחְשֹׁב יְיָ לוֹ עָוֹן כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא, וְרַב טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל.

פרק ב

דְּרוּשׁ שֵׁנִי

בְּרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה טל סימן ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי בֶּרֶכְיָה פְּתַח (שה"ש ח, ח-י): "אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשַׁדַּיִם אֵין לָהּ". "אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה" — זֶה אַבְרָהָם שֶׁאִחָה אֶת כָּל הָעוֹלָם וְכוּ'. "קְטַנָּה" — שֶׁעַד שֶׁהוּא קָטָן הָיָה מְסַגֵּל מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. "וְשַׁדַּיִם אֵין לָהּ" — לֹא הֵינִיקוּהוּ לֹא מִצְוֹת וְלֹא מַעֲשִׂים טוֹבִים. "מַה נַּעֲשֶׂה לַאֲחוֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר בָּהּ" — בַּיּוֹם שֶׁגָּזַר עָלָיו נִמְרוֹד לֵירֵד לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ. "אִם חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ" — אִם מַעֲמִיד דְּבָרִים כְּחוֹמָה, אַצִּילֶנּוּ וְנִבְנֶה אוֹתוֹ בָּעוֹלָם וְכוּ'. אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, "אֲנִי חוֹמָה" — מַעֲמִיד אֲנִי דְּבָרִים כְּחוֹמָה; "וְשָׁדַי כַּמִּגְדְּלוֹת" — זֶה חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה. עַד כָּאן.

בְּרֵישׁ כָּל מַרְאֵי"ן אַצִּיגָה נָא עִמְּךָ סָגֵית הַשַּׁ"ס סוֹף פֶּרֶק בֵּן סוֹרֵר (סנהדרין עד ע"ב — עה ע"א) וְזֶה פְּרִיהּ: בְּעוֹ מִנֵּהּ מֵרַבִּי אָמִי: בֶּן נֹחַ מְצֻוֶּה עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם אוֹ אֵין מְצֻוֶּה עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם וְכוּ'. מַאי הֲוֵי עֲלָהּ? אָמַר רַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה אָמְרִי בֵּי רַב: כְּתִיב (מ"ב ה, יח): "לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח יְיָ לְעַבְדֶּךָ, בְּבוֹא אֲדֹנִי בֵית רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת שָׁמָּה וְהוּא נִשְׁעָן עַל יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי" וְגוֹמֵר. וּכְתִיב (שם שם, יט): "וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם". וְאִם אֵיתָא, לֵימָא לֵהּ: הָא בְּצִנְעָא הָא בְּפַרְהֶסְיָא. עַד כָּאן. זוֹ הִיא גִּרְסַת הַתּוֹסָפוֹת וְהָרַמְבַּ"ם זַ"ל, דִּסְבִירָא

לְהוּ דְּנִפְשְׁטָה הָאִבַּעְיָא דְּבָן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, וְאִם אָנְסוּהוּ לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה — יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג.

וְרָאִיתִי לְהָרֵא"ם בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת, אַהָא דְּאָמְרִינַן אָמוּל וְאֵצֵא סַכָּנָה הִיא לַוָּלָד, שֶׁכָּתַב: אַךְ קָשֶׁה, הַאֵיךְ הִתִּיר לַעֲבֹר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה דְּמִילָה מִשּׁוּם סַכָּנַת הַוָּלָד, וְהָלֹא עֲדַיִן לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה, דִּכְתִיב בָּהּ (ויקרא יח, ה): "וְחַי בָּהֶם" וְכוּ'. וּכְבָר הֵבֵאתִי דְּבָרָיו לְעֵיל בְּדִרוּשׁ רִאשׁוֹן, יְעַיֵּן שָׁם. וְזֹאת אוֹמֶרֶת, שֶׁדִּבְרֵי הָרַב הַלָּלוּ לְדַעְתִּי הֵם מַתְמִיהִים. דְּנִרְאֶה דִּסְבִירָא לֵהּ, דְּהַאי דִּכְתַב רַחֲמָנָא: "וְחַי בָּהֶם" — וְלֹא שֶׁיָּמוּת בָּהֶם, חִדּוּשׁ הוּא שֶׁחִדְּשָׁה תּוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל, אֲבָל בִּבְנֵי נֹחַ לֹא אָמְרִינַן 'וְחַי בָּהֶם', אֶלָּא יָמוּת וְלֹא יַעֲבֹר עַל שׁוּם מִצְוָה דְּשָׁבַע מִצְוֹת דִּידְהוּ. וְתַמַּהּ הוּא בְּעֵינַי, דְּהָא דְּקַיְמָא לַן דְּבִמְקוֹם סַכָּנָה דּוֹחֶה אֶת כָּל הַמִּצְוֹת חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, נָפְקָא לַן מִדְּאַזְהַר רַחֲמָנָא שֶׁאִם אָנְסוּהוּ עַל אַחַת מִכָּל מִצְוֹת הַשֵּׁם דְּיַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג חוּץ מֵאֵלּוּ, וּמִשָּׁם לָמְדוּ גַּבֵּי חֹלִי גַּם כֵּן דְּבַכֹּל מִתְרַפְּאִין חוּץ מִשְּׁלֹשָׁה אֵלּוּ, כִּדְאִיתָא בְּפֶרֶק יוֹם הַכִּפּוּרִים (יומא דף פב) וּבְפֶרֶק כָּל שָׁעָה (פסחים דף כה). וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק חֲמִישִׁי מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה (דין ו): כָּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ בָּאֳנָסִין כָּךְ אָמְרוּ בָּחֲלָאִים. וְזֶה מִבֹּאֹר שֶׁדִּין אֶחָד לִשְׁנֵיהֶם. וְאִם כֵּן, בִּבְנֵי נֹחַ, דְּקַיְמָא לַן דַּאֲפִלּוּ בְּשָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג, מֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁיְּהֵא מֻזְהָר בֶּן נֹחַ לָבוֹא לִידֵי סַכָּנָה כְּדֵי לְקַיֵּם שֶׁבַע מִצְוֹת דִּידְהוּ? וּלְדִידִי חָזֵי לִי דְּבָן נֹחַ מִתְרַפֵּא אֲפִלּוּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת. כֵּיוָן שֶׁאִם אָנְסוּהוּ לַעֲבֹר עֲלֵיהֶם הַדַּת נְתוּנָה דְּיַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג, הוּא הַדִּין גַּבֵּי חֹלִי. וְהָא דִּכְתִיב 'וְחַי בָּהֶם', לֹא לְחִדּוּשָׁא אֲתָא קְרָא לְיִשְׂרָאֵל, אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּפֶרֶק בֶּן סוֹרֵר (סנהדרין עד ע"ב ד"ה בן נח) דְּאִצְטְרִיךְ 'וְחַי בָּהֶם' כִּי הֵיכָא דְּלָא נֵילַף שְׁאָר מִצְוֹת מֵרוֹצֵחַ וְנַעֲרָה הַמְאֹרָסָה דַּאֲפִלּוּ בְּצִנְעָא יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר. עַד כָּאן. וּמֵכָרַח הוּא לוֹמַר כֵּן. דְּאִי לָא תֵּימָא הָכֵי, תִּקְשֵׁי מַאי בָּעוּ בַּגְּמָרָא אִי בֶּן נֹחַ מְצֻוֶּה עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם אוֹ לֹא, וַהֲלוֹא 'וְחַי בָּהֶם' בְּיִשְׂרָאֵל כְּתִיב, וּכְמוֹ שֶׁהִקְשׁוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם. אֶלָּא וַדַּאי דְּ'וְחַי בָּהֶם' אִצְטְרִיךְ דְּלָא נֵילַף שְׁאָר מִצְוֹת מֵרוֹצֵחַ וְנַעֲרָה הַמְאֹרָסָה. וְאִם כֵּן גַּבֵּי בֶּן נֹחַ, דַּאֲפִלּוּ בְּאֵלּוּ קַיְמָא לַן דְּיַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג, פְּשִׁיטָא דְּלֹא הֻתַּר לוֹ בִּמְקוֹם סַכָּנָה לְקַיֵּם שׁוּם מִצְוָה, וְהֵרֵי זֶה עוֹבֵר מִשּׁוּם "וְאַךְ אֶת דְּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ" (בראשית ט, ה). וְאִם כֵּן, שַׁפִּיר עָבַד מֹשֶׁה רַבֵּנוּ לְדָחוֹת הַמִּילָה מִשּׁוּם סַכָּנַת הַוָּלָד.

וְאַף לְפִי גִּרְסַת הַתּוֹסָפוֹת וְרַשִׁ"י, דִּסְבִירָא לְהוּ דְּלֹא נִפְשְׁטָה הָאִבַּעְיָא, וְנָרְסִי: הָא בְּצִנְעָא הָא בְּפַרְהֶסְיָא, דְּהַהִיא דְּנַעֲמָן שֶׁאָמַר לֶאֱלִישָׁע 'לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח', וְהֵשִׁיב לוֹ אֱלִישָׁע 'לֵךְ לְשָׁלוֹם', הוּא מִשּׁוּם דְּהָיָה בְּצִנְעָא, דְּלֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּבֵית רִמּוֹן שֶׁהוּא מִשְׁתַּחֲוֶה שָׁם, אֲבָל בְּפַרְהֶסְיָא אֶפְשָׁר דְּאַף בֶּן נֹחַ הוּא מְצֻוֶּה בְּקִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם — אַכַּתִּי קָשֶׁה, דְּהָתָם גַּבֵּי מֹשֶׁה

בְּצִנְעָא הֲוָה, דְּלָא הֲווֹ יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ. זֹאת וְעוֹד אַחֶרֶת, דְּלֹא נֶאֶמְרוּ חִלּוּקִים אֵלּוּ דִּבְצִנְעָא לְפַרְהֶסְיָא אֶלָּא גַּבֵּי אֲנָסִין, אֲבָל גַּבֵּי חֲלָאִים לֹא נֶאֱמַר חִלּוּק זֶה, וְזֶה פָּשׁוּט. וַהֲרֵי לְדִידַן, דְּקָיְמָא לַן דִּבְפַרְהֶסְיָא אַף בִּשְׁאָר מִצְוֹת יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר, גַּבֵּי חֲלָאִים אֵין חִלּוּק בֵּין צִנְעָא לְפַרְהֶסְיָא, אֶלָּא בַּכֹּל מִתְרַפְּאִין חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים.

עוֹד אֲנִי צוֹוֵחַ עַל דִּבְרֵי הָרִאֵ"ם, דְּהֵן לוּ יְהִי דִּקְרָא דְּ'וְחַי בָּהֶם' חִדּוּשׁ הוּא שֶׁחִדְּשָׁה תּוֹרָה גַּבֵּי יִשְׂרָאֵל, וּבִבְנֵי נֹחַ יָמוּת וְאַל יַעֲבֹר — זֶהוּ דָּוְקָא בְּגוּף אֶחָד, כְּגוֹן שֶׁאִם הָיָה מְסֻכָּן וְהֻצְרַךְ לַעֲבֹר עַל אַחַת מִשֶּׁבַע מִצְוֹת דִּידְהוּ, אָמְרִינַן דְּיָמוּת וְלֹא יַעֲבֹר; אֲבָל כְּדֵי לְקַיֵּם הוּא הַמִּצְוָה שֶׁיְּבִיא לְאַחֵר לִידֵי סַכָּנָה, זוֹ לֹא שָׁמַעְנוּ. וְאִם כֵּן הָכָא גַּבֵּי מֹשֶׁה, שֶׁהוּא הָיָה מֻזְהָר לְמוּל וְהַתִּינוֹק לְאוֹ בַּר מִצְוָה הוּא, אֵיךְ יִתְּכֵן שֶׁנֹּאמַר שֶׁבִּשְׁבִיל שֶׁיְּקַיֵּם מִצְוַת מִילָה שֶׁיְּבִיא הַתִּינוֹק לִידֵי סַכָּנָה?

עוֹד אֲנִי תָּמֵהַּ, דְּהָא דְּאִצְטְרִיךְ 'וְחַי בָּהֶם' הוּא דַּוְקָא כְּשֶׁקָּדְמָה הַסַּכָּנָה וְצָרִיךְ לְהִתְרַפֹּאת בְּאֶחָד מֵאִסּוּרֵי תּוֹרָה, דַּהֲוָה סָלְקָא דַּעְתִּין שֶׁלֹּא יַעֲבֹר בְּקוּם עֲשֵׂה לֶאֱכֹל אֶחָד מֵהָאִסּוּרִין כְּדֵי שֶׁיִּתְרַפֵּא, אַשְׁמְעִינַן קְרָא דְּ'וְחַי בָּהֶם' דְּיַעֲבֹר וְלֹא יָמוּת. אֲבָל שֶׁיְּבִיא אָדָם עַצְמוֹ לִידֵי סַכָּנָה כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת הַשֵּׁם — לְהָהּ לָא אִצְטְרִיךְ קְרָא, דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁיְּבִיא עַצְמוֹ לִידֵי סַכָּנָה כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוָה אַחַת? וַהֲלוֹא מִקְרָא מַלֵּא דִּבֵּר הַכָּתוּב: "וְאַךְ אֶת דְּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ", וּמַאי חֲזִיתְ דִּכְדֵי לְקַיֵּם מִצְוָה אַחַת יַעֲבֹר עַל דִּבְרֵי תּוֹרָה בְּקוּם עֲשֵׂה? וְאִם כֵּן, אַף דְּנֵימָא דִּבִבְנֵי נֹחַ לָא אָמְרִינַן 'וְחַי בָּהֶם' וְלֹא שָׁמְעִינַן בָּהֶם, אֶלָּא יָמוּת וְאַל יַעֲבֹר — הוּא דַּוְקָא כְּשֶׁקָּדְמָה הַסַּכָּנָה, שֶׁאֵין מִתְרַפְּאִין בְּשׁוּם דָּבָר אִסּוּר; אֲבָל לְהָבִיא עַצְמוֹ לִידֵי סַכָּנָה כְּדֵי לְקַיֵּם אַחַת מֵהַמִּצְוֹת — פְּשִׁיטָא דְּלֹא. וְאִם כֵּן, אֵיךְ יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת דִּכְדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת מִילָה יָבִיא הַתִּינוֹק לִידֵי סַכָּנָה? וְגַם זֶה בְּעֵינַי קָשְׁיָא אַלִּימְתָּא, וְצָרִיךְ עִיּוּן.

עוֹד רְאִיתִי לְהָרַב זַ"ל שֶׁתֵּרֵץ לְקֻשְׁיָתוֹ וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְשֶׁמָּא יֵשׁ לוֹמַר, דְּהַאי קָלָא קָלָא דְּאָתֵי לִידֵי חֻמְרָא הִיא, שֶׁיּוֹתֵר טוֹב לְבַטֵּל מִצְוָה אַחַת בְּמָקוֹם סַכָּנָה שֶׁיְּקַיֵּם כָּל הַמִּצְוֹת מִמַּה שֶׁיְּקַיֵּם מִצְוָה אַחַת וְיבַטֵּל כָּל הַמִּצְוֹת. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְהִנֵּה שׁוּתֵּהּ דְּמַר לָא יָדַעְנָא. שֶׁאִם כַּוָּנָתוֹ הִיא לוֹמַר דְּגַם בִּבְנֵי נֹחַ שֶׁלֹּא נֶאֱמַר 'וְחַי בָּהֶם' מִכָּל מָקוֹם חָשִׁיב חֻמְרָא אִם נֹאמַר בָּהֶם יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג, מִשּׁוּם דְּיוֹתֵר טוֹב לְבַטֵּל מִצְוָה אַחַת בְּמָקוֹם סַכָּנָה וְיקַיֵּם כָּל הַמִּצְוֹת מִמַּה שֶׁיְּקַיֵּם מִצְוָה אַחַת וְיבַטֵּל כָּל הַמִּצְוֹת, אִם כֵּן תִּקְשֵׁי דִּלְמַאי אִצְטְרִיךְ קְרָא דְּ'וְחַי בָּהֶם' גַּבֵּי יִשְׂרָאֵל? דְּהָא לְדִידְהוּ חִדּוּשׁ הוּא שֶׁחִדְּשָׁה תּוֹרָה בְּסִינַי, וְאַשְׁמְעִינַן 'וְחַי בָּהֶם' גַּבֵּי יִשְׂרָאֵל, וַהֲלוֹא לְדִידְהוּ מִלְּתָא דְּפְשִׁיטָא הִיא דְּאָזְלִינַן לְחֻמְרָא. וְאִם כַּוָּנָתוֹ לוֹמַר דִּלְעוֹלָם חִדּוּשׁ הוּא שֶׁחִדְּשָׁה תּוֹרָה בְּסִינַי 'וְחַי בָּהֶם', וּמִכָּל מָקוֹם מַה שֶּׁמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ רָצָה לְקַיֵּם מִצְוָה זוֹ דְּ'וְחַי בָּהֶם' קֹדֶם שֶׁנִּתְּנָה לָא חָשִׁיב קָלָא אֶלָּא חֻמְרָא — זֶה לֹא יִתָּכֵן. דְּהָא וַדַּאי

אִם נֹאמַר דְּגַבֵּי בֶּן נֹחַ לֹא נֶאֱמַר 'וְחַי בָּהֶם' אֶלָּא יָמוּת וְאַל יַעֲבֹר, פְּשִׁיטָא שֶׁאִם עָבַר נֶעֱנָשׁ, דּוּמְיָא דִלְדִידַן דְּהֵיכָא דְקַיְמָא לָן דְּיֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר אִם עָבַר וְלֹא נֶהֱרַג נֶעֱנָשׁ. וְאִם כֵּן עֲדַיִן קָשְׁיַת הָרַב בְּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, דְּמִי הִתִּיר לוֹ לְמֹשֶׁה לַעֲבֹר עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה דְּמִילָּה מִשּׁוּם סַכָּנַת הַוָּלָד?

וּגְדוֹלָה מִזּוֹ רָאִיתִי לְהָרַב בַּעַל תְּרוּמַת הַדֶּשֶׁן (סימן קצט), דְּהֵיכָא דְּאִיכָּא פְּלֻגְתָּא אִי יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג אוֹ יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר, דְּאַף עַל גַּב דִּבְכֹלָּא תַּלְמוּדָא קַיְמָא לָן סְפֵק נְפָשׁוֹת לְהָקֵל, אֶפְשָׁר דְּהָכָא שֶׁלֹּא הִקְפִּידָה תּוֹרָה עַל אִבּוּד נְפָשׁוֹת מִיִּשְׂרָאֵל וְאָמְרָה מְסֹר עַצְמְךָ עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, לָא יָלְפִינַן לַהּ מִשּׁוּם סְפֵקָא. עַד כָּאן. סוֹף דָּבָר, שֶׁדִּבְרֵי הָרִאֵ"ם זַ"ל נֶעֱלְמוּ מִמֶּנִּי וּצְרִיכִים אֲצִלִּי תַּלְמוּד.

וְדַע דְּמַשְׁמַע לִי, דְּהָא דְּאָמְרִינַן דְּבֶן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם, הַיְנוּ דַוְקָא בַּעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת, אֲבָל בִּשְׁפִיכוּת דָּמִים יֵהָרֵג וְאַל יַהֲרֹג. וְטַעְמָא דְּמִלְּתָא, מִשּׁוּם דְּבַעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת מַה שֶּׁיִּשְׂרָאֵל מֻזְהָרִין הוּא מִשּׁוּם דְּגָלֵי בְּהוּ קְרָא. בַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּתִיב (דברים ו, ה): "וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ", וְדָרְשִׁינַן (ברכות נד ע"א): אֲפִלּוּ הוּא נוֹטֵל אֶת נַפְשֶׁךָ. וְגִלּוּי עֲרָיוֹת דִּכְתִיב (שם כב, כו): "כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה" — מַקִּישׁ רוֹצֵחַ לְנַעֲרָה הַמְאֹרָסָה: מָה רוֹצֵחַ יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר, אַף נַעֲרָה הַמְאֹרָסָה וְכוּ' (פסחים כה ע"ב). הֲרֵי דְּאִצְטְרִיךְ קְרָא לְתַרְוִיהוּ לְלַמְּדֵנוּ דְּיִשְׂרָאֵל מֻזְהָרִים בְּאֵלּוּ לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם. וְאִם כֵּן אֵיכָא לְמֵימַר, דִּבְבֶן נֹחַ דְּלָא גָּלֵי קְרָא בְּהוּ, אֵיכָא לְמֵימַר דְּלֹא הֻזְהָרוּ עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם. אֲבָל שְׁפִיכוּת דָּמִים דְּלָאו מִקְרָא נָפְקָא אֶלָּא מִסְּבָרָא (שם), דְּמַאי חֲזֵיתְ דְּדָמָא דִידָךְ סָמֵק טְפֵי, אֵימָא דְּדָמָא דְּחַבְרָךְ סָמֵק טְפֵי — בְּסָבָרָא זוֹ מֵהֵיכָא תֵּיתֵי דְּיֵשׁ חִלּוּק בֵּין יִשְׂרָאֵל לְבֶן נֹחַ?

וְיֵשׁ סַעַד לְחִלּוּק זֶה מִמַּה שֶּׁכָּתַב הָרִאֵ"ם פָּרָשַׁת וַיִּשְׁלַח עַל מַה שֶּׁכָּתַב רַשִׁ"י: "וַיְצַו לוֹ" (בראשית לב, ז) — שֶׁמָּא יַהֲרֹג אֶת אֲחֵרִים, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאִם תֹּאמַר, וְהָלוֹא עֲשָׂו גַּבְרָא אַלְמָא הֲוָה, וְשֶׁמָּא הֲבִיאָם בְּעַל כָּרְחָם? וְתֵרֵץ, דַּאֲפִלּוּ הָכֵי לֹא הָיָה לָהֶם לִשְׁמֹעַ לוֹ, שֶׁהֲרֵי נִמְנוּ וְגָמְרוּ דְּבַעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר. וְדִבְרֵי הָרַב תְּמוּהִים, שֶׁהֲרֵי בֶּן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם, וַאֲפִלּוּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ נִיחָא, דִּשְׁפִיכוּת דָּמִים שָׁנֵי, מִשּׁוּם דְּסָבָרָא הוּא דְּמַאי חֲזֵיתְ וְכוּ', וַאֲפִלּוּ בְּבֶן נֹחַ יֵהָרֵג וְאַל יַהֲרֹג. הֵן אֱמֶת דְּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל בְּסֵדֶר לֶךְ לְךָ (פרשה מד סימן ה ד"ה שהיה) כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: דְּאַף עַל גַּב דְּמִסְּבָרָא נָפְקָא דְּמַאי חֲזֵיתְ וְכוּ', וְכֵיוָן דִּבְנֵי נֹחַ לֹא נִצְטַוּוּ לְמָסֹר עַצְמָם עַל עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת, כִּי לְיִשְׂרָאֵל נִתְחַדֵּשׁ זֶה מִקְּרָאֵי, מִסְתָּמָא

גַּם עַל שְׁפִיכוּת דָּמִים לֹא נִצְטַוּוּ לִמְסֹר נַפְשָׁם. עַד כָּאן. וּמִכָּל מָקוֹם הַסְּבָרָא שֶׁכָּתַבְנוּ נִרְאֶה בְּעֵינַי, וּמַה גַּם שֶׁיֵּשׁ לוֹ סִימָנִים בְּדִבְרֵי הָרְאֵ"ם כַּנִּזְכָּר.

וְדַע עוֹד, דְּאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה לד סימן יט): "מִיַּד אִישׁ אָחִיו" (בראשית ט, ה) — זֶה הַשּׁוֹכֵר אֶת אֲחֵרִים לַהֲרֹג אֶת חֲבֵרוֹ. וְאָמְרִינַן תּוּ הָתָם: אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: כְּלָם כְּהִלְכוֹת בְּנֵי נֹחַ — בְּעֵד אֶחָד, בְּדַיָּן אֶחָד וְכוּ'. עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, ו): "שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם — עַל יְדֵי אָדָם — דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ". וְכָתַב מַהֲר"ש יָפֶה זַ"ל: עַל יְדֵי שָׁלִיחַ — שֶׁהָרַג חֲבֵרוֹ עַל יְדֵי אַחֵר. דִּבְדִינֵי יִשְׂרָאֵל הַמְשַׁלֵּחַ פָּטוּר, דְּאֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, רַק שֶׁדִּינוֹ מָסוּר לַשָּׁמַיִם, אֲבָל בְּנֵי נֹחַ הוֹרְגִין אוֹתוֹ בְּבֵית דִּין. עַד כָּאן. וְקַשְׁיָא לִי מֵהָא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק זֶה בּוֹרֵר (סנהדרין כט ע"א): אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: מִנַּיִן שֶׁאֵין טוֹעֲנִין לְמֵסִית? מִנָּחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי. דְּאָמַר רַבִּי שִׁמְלַאי: הַרְבֵּה טְעָנוֹת הָיוּ לוֹ לַנָּחָשׁ לִטְעֹן וְלֹא טָעַן וְכוּ'. מַאי הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר? דִּבְרֵי הָרַב וְדִבְרֵי הַתַּלְמִיד — דִּבְרֵי מִי שׁוֹמְעִין? עַד כָּאן. וּלְפִי הַמִּדְרָשׁ הַנִּזְכָּר, מָה הָיָה מוֹעִיל לַנָּחָשׁ טַעֲנָה זוֹ? הֲרֵי טַעֲנָה זוֹ לָא מְהַנְּיָא בִּבְנֵי נֹחַ, כֵּיוָן דְּהַמְשַׁלֵּחַ נֶהֱרָג בְּבֵית דִּין. וְעַיֵּן בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה א סימן יז) בְּפָסוּק "וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת הָעִבְרִיּוֹת" (שמות א, טז), דְּאָמְרִינַן: לָמָּה צִוָּה לַהֲרֹג אוֹתָם עַל יְדֵי הַמְיַלְּדוֹת? כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִמֶּנּוּ וְיִפָּרַע מֵהֶם. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַב מַהֲר"ש יָפֶה.

וְסָבוּר הָיִיתִי לוֹמַר, דְּהָא דְּאָמְרִינַן דִּבְנֵי נֹחַ חַיָּב הַמְשַׁלֵּחַ, הַיְנוּ דַוְקָא בִּשְׁפִיכוּת דָּמִים, אֲבָל בִּשְׁאָר עֲבֵרוֹת אֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, דּוּמְיָא דְּיִשְׂרָאֵל, וְדַוְקָא בִּשְׁפִיכוּת דָּמִים דְּגַלֵּי קְרָא דְּשֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם' אָמְרִינַן דְּיֵשׁ שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה. וּמְצִינוּ כַּיּוֹצֵא בָּזֶה בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּקִדּוּשִׁין (מג ע"א), דְּתָנְיָא: הָאוֹמֵר לִשְׁלוּחוֹ צֵא וַהֲרֹג אֶת הַנֶּפֶשׁ וְכוּ'. שַׁמַּאי הַזָּקֵן אוֹמֵר מִשֵּׁם חַגַּי הַנָּבִיא: שׁוֹלְחוֹ חַיָּב, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"ב יב, ט): "וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן". וְאָמְרִינַן: מַאי טַעְמָא דְּשַׁמַּאי? וּמִשְּׁנֵי: וְאִיבָּעֵית אֵימָא: שְׁנֵי הָתָם דְּגַלֵּי רַחֲמָנָא 'אֹתוֹ הָרַגְתָּ'. עַד כָּאן. הֲרֵי דִּלְשַׁמַּאי הַזָּקֵן בְּיִשְׂרָאֵל יֵשׁ חִלּוּק בֵּין שְׁפִיכוּת דָּמִים לִשְׁאָר עֲבֵרוֹת, דְּבִשְׁפִיכוּת דָּמִים יֵשׁ שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה. וְאִם כֵּן אֶפְשָׁר דְּבִבְנֵי נֹחַ נָמֵי יֵשׁ חִלּוּק. וּבְהָכֵי מִתְיַשְּׁבָא הֵהִיא דְּאֵין טוֹעֲנִין לְמֵסִית. וְעוֹד יֵשׁ לוֹמַר, דְּשֶׁנֵי נָחָשׁ שֶׁהֵסִית בְּדָבָר שֶׁל אֲכִילָה, וּבְכָהֵאי גַּוְנָא אַף בִּבְנֵי נֹחַ אֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה. וְכִדְאָמְרִינַן בְּקִדּוּשִׁין (מג ע"א): אָמַר רָבָא: אִם תִּמְצֵי לוֹמַר סָבַר שַׁמַּאי וְכוּ', מוֹדֶה בְּאוֹמֵר לִשְׁלוּחוֹ צֵא בְּעֹל אֶת הָעֶרְוָה וֶאֱכֹל אֶת הַחֵלֶב שֶׁהוּא חַיָּב, שֶׁלֹּא מָצִינוּ בְּכָל הַתּוֹרָה זֶה נֶהֱנֶה וְזֶה מִתְחַיֵּב. וְאִם כֵּן, גַּבֵּי בְּנֵי נֹחַ נָמֵי בְּדָבָר שֶׁל הֲנָאָה לָא אָמְרִינַן יֵשׁ שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה. וְדוּק.

וְדַע, דְּנֶחְלְקוּ רַבָּנָתָא בְּמִי שֶׁמַּעֲבִירִין אוֹתוֹ עַל דָּבָר שֶׁאֵינוֹ חַיָּב לִמְסֹר עַצְמוֹ עָלָיו, כְּגוֹן שְׁאָר עֲבֵרוֹת חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים וּבְצִנְעָא, דִּלְכֻלֵּי עָלְמָא יַעֲבֹר וְאַל

יֵהָרֵג, אִם רוֹצֶה לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ לֵהָרֵג וְלֹא יַעֲבֹר — אִם הוּא רַשַּׁאי. וְדַעַת הָרַמְבַּ"ם זַ"ל (יסודי התורה פ"ה ה"ד), דְּכָל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג וְנֶהֱרַג וְלֹא עָבַר — הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, דְּרַשַּׁאי לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ. וְרָאִיתִי לְמַהֲרִימַ"ט בִּדְרָשׁוֹתָיו (סוף פרשת תולדות) שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּתַב הָרַב נְמוּקֵי יוֹסֵף שֶׁאִם הָיָה אָדָם גָּדוֹל רַשַּׁאי לְמְסֹר עַצְמוֹ אֲפִלּוּ עַל מִצְוָה קַלָּה כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּ הָעָם לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם, זֶה הוּא בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁמְּצֻוִּים עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם בָּרַבִּים, שֶׁיִּלְמְדוּ מִמֶּנּוּ לְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ בְּפַרְהֶסְיָא; אֲבָל בִּבְנֵי נֹחַ שֶׁאֵינָם מְצֻוִּין לָגַמְרֵי, מַה בֶּצַע לַחֲבֹל בְּעַצְמוֹ. עַד כָּאן. וְהִנֵּה נִלְמַד מִדְּבָרָיו, דַּאֲפִלּוּ הַחוֹלְקִים עַל הָרַמְבַּ"ם וּסְבִירָא לְהוּ דְּהָרְשׁוּת בְּיָדוֹ לִמְסֹר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, מִכָּל מָקוֹם בִּבְנֵי נֹחַ סְבִירָא לְהוּ דְּאֵינָן רַשָּׁאִים לַחֲבֹל בְּעַצְמָם, מֵהַטַּעַם שֶׁכָּתַב.

וְאַף שֶׁהָרַב זַ"ל בַּתְּחִלָּה הֵבִיא דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם שֶׁכָּתַב בְּהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה, שֶׁכָּל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג וְנֶהֱרַג וְלֹא עָבַר — הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, וְאַחַר כָּךְ הֶקְשָׁה לוֹ מִדִּבְרֵי הַנִּמּוּקֵי יוֹסֵף שֶׁכָּתַב דְּאָדָם גָּדוֹל רַשַּׁאי לְמְסֹר עַצְמוֹ, דְּאַף שֶׁדַּעַת הַנִּמּוּקֵי יוֹסֵף הוּא כִּסְבָרַת הָרַמְבַּ"ם וְכַמְבֹאָר מִכָּל מָקוֹם חֵלֶק הַנִּמּוּקֵי יוֹסֵף דְּאָדָם גָּדוֹל רַשַּׁאי לְהַחְמִיר, וַאֲתָא מַהֲרִימַ"ט לְחַלֵּק בְּדַעַת הַנִּמּוּקֵי יוֹסֵף בֵּין יִשְׂרָאֵל לְבֶן נֹחַ. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ, אַעִקָּרָא דְּמִלְּתָא לֹא הָיָה צָרִיךְ הָרַב לְהִסְתַּיֵּעַ מִדִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם שֶׁכָּתַב שֶׁהוּא מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, מִשּׁוּם דַּאֲפִלּוּ לְדַעַת הַחוֹלְקִים דִּסְבִירָא לְהוּ דְּרַשַּׁאי לְהַחְמִיר זֶהוּ דַּוְקָא בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁמְּצֻוִּים עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, אֲבָל בִּבְנֵי נֹחַ לֹא נֶאֱמַר דִּין זֶה, וּכְמוֹ שֶׁחִלֵּק הָרַב לְדַעַת הַנִּמּוּקֵי.

וְלִכְאוֹרָה הָיָה נִרְאֶה, דְּעַל כָּרְחֵין לֹא חִלֵּק הָרַב בֵּין יִשְׂרָאֵל לְבֶן נֹחַ אֶלָּא לְדַעַת הַנִּמּוּקֵי, דְּאִית לֵהּ דְּאָדָם גָּדוֹל שָׁנֵי, לָזֶה בָּא הָרַב לוֹמַר שֶׁדִּין זֶה דְּאָדָם גָּדוֹל לֹא נֶאֱמַר כִּי אִם בְּיִשְׂרָאֵל וְלֹא בִּבְנֵי נֹחַ; אֲבָל לְדַעַת הַחוֹלְקִים עַל הָרַמְבַּ"ם וּסְבִירָא לְהוּ דְּכָל אָדָם נָמֵי רַשַּׁאי לְמְסֹר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם אֲפִלּוּ בְּמָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג, הִנֵּה לִסְבָרָא זוֹ אֵין חִלּוּק בֵּין בְּנֵי נֹחַ לְיִשְׂרָאֵל, דְּאַף בְּנֵי נֹחַ רַשָּׁאִים לִמְסֹר עַצְמָם עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם. אַךְ כָּל הַיָּשָׁר הוֹלֵךְ יִרְאֶה, שֶׁלִּדְעַת הָרַב, אֲפִלּוּ לְמָאן דְּאָמַר דְּכָל אָדָם רַשַּׁאי לִמְסֹר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, מִכָּל מָקוֹם בִּבְנֵי נֹחַ כֵּיוָן שֶׁאֵינָם מְצֻוִּים עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם אֵינָם רַשָּׁאִים לַחֲבֹל בְּעַצְמָם.

וּסְבָרַת הָרַב הַלֵּזוּ נִרְאֶה לִי דְּאֵינָהּ מֻסְכֶּמֶת. לְפִי שֶׁרְאִיתִי בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר נֹחַ (פרשה לד סימן יט): "וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם". יָכוֹל כַּחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה? תַּלְמוּד לוֹמַר "וְאַךְ". עַד כָּאן. וְכָתַב שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אֵין לְהַקְשׁוֹת דְּהָא מ"וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ" נָפְקָא, "בְּכָל נַפְשְׁךָ" — אֲפִלּוּ נוֹטֵל אֶת נַפְשֶׁךָ. דְּהָתָם בְּיִשְׂרָאֵל וְהָכָא בִּבְנֵי נֹחַ מַיְירִי, לְאַשְׁמוֹעִינַן דְּאִי מָסְרִי נַפְשַׁיְיהוּ שֶׁלֹּא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה לָא מִחַיְּבִי מִשּׁוּם חוֹבֵל בְּעַצְמוֹ. וְאַף עַל גַּב דִּבְיִשְׂרָאֵל מִצְוָה הִיא וְלֹא רְשׁוּת, אֶפְשָׁר סְבִירָא לֵהּ דִּבְנֵי נֹחַ אֵינוֹ אֶלָּא רְשׁוּת, כְּמָאן דְּאָמַר

בְּסַנְהֶדְרִין דְּבָן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. עַד כָּאן דְּבָרָיו. הֲרֵי מְבֹאָר, דְּאַף דְּבָן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם, מִכָּל מָקוֹם הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ לִמְסֹר עַצְמוֹ עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם וְלֹא מִקְּרֵי חוֹבֵל בְּעַצְמוֹ.

וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁמִּדִּבְרֵי מַהֲרַ"שׁ יָפֶה ז"ל הַלָּלוּ נִרְאֶה דְּסָבִירָא לֵהּ, דְּבָן נֹחַ רַשַּׁאי לִמְסֹר עַצְמוֹ אַף כְּפִי סְבָרַת הַפּוֹסְקִים שֶׁהַמּוֹסֵר עַצְמוֹ כְּשֶׁאֵינוֹ חַיָּב לֵהָרֵג דְּמִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. שֶׁהֲרֵי כָּתַב הָרַב: וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת (כתובות לג ע"ב ד"ה אילמלי) גַּבֵּי אִלּוּ נַגְדּוּהּ, דְּלֹא הֲוָה עָבוֹדָה זָרָה אֶלָּא אַנְדְּרִיטֵי שֶׁל מְלָכִים, נִיחָא טְפֵי. דְּאַשְׁמְעִינַן, דְּאַף עַל גַּב דְּאִי בָּעֵי לָא מָסַר נַפְשֵׁהּ הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ, מִכָּל מָקוֹם הַמּוֹסֵר עַצְמוֹ לָא מִקְּרֵי חוֹבֵל בְּעַצְמוֹ, שֶׁלֹּא כְּדַעַת קְצָת הַפּוֹסְקִים שֶׁהַמּוֹסֵר עַצְמוֹ כְּשֶׁאֵינוֹ חַיָּב לֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, דִּמְאַבֵּד עַצְמוֹ לְדַעַת. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וּמִדְּלֹא כָּתַב בְּתַרְוִיץ רִאשׁוֹן, דְּאוֹקְמוּהּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה מַמָּשׁ וּבִבְנֵי נֹחַ דְּרַשַּׁאי, שֶׁהוּא שֶׁלֹּא כְּדַעַת קְצָת הַפּוֹסְקִים שֶׁהַמּוֹסֵר עַצְמוֹ בְּמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ חַיָּב דְּמִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בַּתְּרוּץ הַשֵּׁנִי, נִרְאֶה קְצָת דִּלְפִי הַתֵּרוּץ הָרִאשׁוֹן דְּאוֹקְמוּהּ בִּבְנֵי נֹחַ, אַף לְמָאן דְּאָמַר שֶׁהַמּוֹסֵר עַצְמוֹ כְּשֶׁאֵינוֹ חַיָּב דְּמִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ — זֶהוּ דַּוְקָא בְּיִשְׂרָאֵל; אֲבָל בְּבֶן נֹחַ, אַף שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם, רַשַּׁאי לִמְסֹר נַפְשׁוֹ עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. וְזֶהוּ הֻפַּךְ סְבָרַת מַהֲרִימַ"ט מִן הַקָּצָה אֶל הַקָּצָה.

וּמִיהוּ אֶפְשָׁר לִדְחֹק וְלוֹמַר, דְּמַה שֶּׁכָּתַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה ז"ל שֶׁלֹּא כְּדַעַת הַפּוֹסְקִים וְכוּ' קַאֵי לִשְׁנֵי הַתֵּרוּצִים, דְּגַם כְּפִי תֵּרוּץ רִאשׁוֹן דְּאוֹקְמוּהּ בִּבְנֵי נֹחַ הוּא שֶׁלֹּא כְּדַעַת קְצָת מֵהַפּוֹסְקִים שֶׁהַמּוֹסֵר עַצְמוֹ כְּשֶׁאֵינוֹ חַיָּב מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, אַדְּ לְדַעַת הָרַמְבַּ"ם פְּשִׁיטָא דְּגַם בֶּן נֹחַ הַמּוֹסֵר עַצְמוֹ עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם הֲוֵי מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. וּמִכָּל מָקוֹם פְּלִיג מַהֲרַ"שׁ יָפֶה עִם מַהֲרִימַ"ט בַּמֶּה שֶׁרָצָה לְחַלֵּק בֵּין בְּנֵי נֹחַ לְיִשְׂרָאֵל, וּלְדַעַת מַהֲרַ"שׁ יָפֶה אֵין חִלּוּק בֵּינֵיהֶם, וּכְמַחֲלֹקֶת בְּיִשְׂרָאֵל אִם רַשַּׁאי לִמְסֹר עַצְמוֹ בְּמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ חַיָּב, הָכִי נָמֵי מַחֲלֹקֶת בְּבֶן נֹחַ אִם רַשַּׁאי לִמְסֹר עַצְמוֹ מֵאַחַר שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם, וּכְדִכְתַבְנָא.

וְעַל פִּי הָאֲמוּר יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה א סימן חי) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרַיִם" (שמות א, יז). 'לָהֶן' לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא 'אֲלֵיהֶן'. מְלַמֵּד, שֶׁתְּבַע אוֹתָן לְהַזְדַּוֵּג לָהֶם וְלֹא קִבְּלוּ מִמֶּנּוּ. "וַתְּחַיֶּיןָ אֶת הַיְלָדִים" (שם). וְכִי מֵאַחַר שֶׁלֹּא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן, אֵין אָנוּ יוֹדְעִים שֶׁקִּיְּמוּ אֶת הַיְלָדִים?! לָמָּה הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר "וַתְּחַיֶּיןָ אֶת הַיְלָדִים"? יֵשׁ קֶלֶס בְּתוֹךְ קֶלֶס — לֹא דַיָּן שֶׁלֹּא קִיְּמוּ אֶת דְּבָרָיו, אֶלָּא הוֹסִיפוּ לַעֲשׂוֹת לָהֶם טוֹבָה. יֵשׁ מֵהֶן שֶׁהָיוּ עֲנִיּוֹת, וְהוֹלְכוֹת הַמְיַלְּדוֹת וּמַגְבּוֹת מַיִם וּמָזוֹן מִבָּתֵּיהֶם שֶׁל עֲשִׁירוֹת וּבָאוֹת וְנוֹתְנוֹת לָעֲנִיּוֹת וְהֵן מְחַיּוֹת אֶת בְּנֵיהֶן. הוּא שֶׁכָּתַב: "וַתְּחַיֶּיןָ אֶת הַיְלָדִים". עַד כָּאן. וְהִנֵּה הַמַּאֲמָר הַזֶּה אוֹמֵר דְּרוּשׁוּנִי וְחָיוּ, וּכְבָר צִוָּחוּ בָּהּ קַמָּאֵי דְּקַמָּאֵי.

דְּמֵאַחַר שֶׁדָּרְשׁוּ קְרָא דְּ'וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן' לְעִנְיַן שֶׁתְּבַע אוֹתָן לְהַזְדַּוֵּג לָהֶן וְלֹא קִבְּלוּ, מַה הֶקֵּשֶׁה לָהֶם עוֹד וְכִי מֵאַחַר וְכוּ'? הָא כֵּלֵּה קְרָא אִצְטְרִיךְ, דְּקְרָא דְּ'וְלֹא עָשׂוּ' אִצְטְרִיךְ לְמַה שֶׁתְּבָעָן וְלֹא קִבְּלוּ, וּקְרָא דְּ'וַתְּחַיֶּיךָן' אִצְטְרִיךְ שֶׁלֹּא הֵמִיתוּ הַיְלָדִים.

וְנִרְאֶה שֶׁלָּזֶה כִּוֵּן רַשִׁ"י בְּפֶרֶק קַמָּא דְּסוֹטָה (יא ע"ב). דְּאָמְרִינַן: "וַתְּחַיֶּיךָן אֶת הַיְלָדִים". תָּנָא: לֹא דַיָּן שֶׁלֹּא הֵמִיתוּ אֶת הַיְלָדִים, אֶלָּא שֶׁהָיוּ מְסַפְּקוֹת לָהֶם מַיִם וּמָזוֹן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: 'וַתְּחַיֶּיךָן' — הָוָה לֵהּ לְמִכְתַּב 'וְלֹא הֵמִיתוּ הַיְלָדִים', 'וַתְּחַיֶּיךָן' מַשְׁמַע שֶׁהָיוּ מְסַיְּעוֹת לְהַחֲיוֹתָם, שֶׁהָיוּ טוֹמְנוֹת אוֹתָם בְּבָתֵּיהֶם וּמְגַדְּלוֹת אוֹתָם. עַד כָּאן. שֶׁהֶכְרַח רַשִׁ"י לוֹמַר, דְּמַה שֶׁהִכְרִיחוּ דָּרְשָׁתָם בַּגְּמָרָא הוּא מִשּׁוּם דַּהָוָה לֵהּ לְמִכְתַּב 'וְלֹא הֵמִיתוּ', וְלֹא מִשּׁוּם יִתּוּרָא דִּקְרָא, מִשּׁוּם דְּסָמוּךְ לִדְרָשָׁא זוֹ דְּרְשׁוּ גַּם כֵּן הַדְּרָשָׁא הָאַחֶרֶת: "כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן", 'לָהֶן' מִבְּעֵי לֵהּ? אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא: מְלַמֵּד שֶׁתְּבָעָן לִדְבַר עֲבֵרָה וְלֹא נִתְבָּעוּ. וְהֲקֶשֶׁה לוֹ לָרַשִׁ"י הַקֶּשְׁיָא עַצְמָהּ שֶׁהִקְשִׁינוּ בְּדִבְרֵי הַמִּדְרָשׁ, דְּהָא אִצְטְרִיךְ 'וַתְּחַיֶּיךָן' לְגוּפֵהּ? וּמִשּׁוּם הָכִי אָמַר, שֶׁהֶכְרַח הַתַּלְמוּד הוּא דַּהָוָה לֵהּ לְמִכְתַּב 'וְלֹא הֵמִיתוּ', וּמִדִּכְתִיב 'וַתְּחַיֶּיךָן' מַשְׁמַע שֶׁהָיוּ מְסַיְּעוֹת לְהַחֲיוֹתָן.

וְרַשִׁ"י בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה כָּתַב בִּסְתָם: "וַתְּחַיֶּיךָן אֶת הַיְלָדִים" — מְסַפְּקוֹת לָהֶם מָזוֹן, וְלֹא פֵּרֵשׁ מֵהֵיכָא מַפִּיק לֵהּ. וְאֶפְשָׁר דְּמִיתּוּרָא דִּקְרָא מַפִּיק לַהּ, לְפִי שֶׁרַשִׁ"י לֹא הֵבִיא הַדְּרָשָׁה הָאַחֶרֶת דְּהַיְנוּ שֶׁתְּבָעָן, וְאִם כֵּן אִיתַּר לֵהּ קְרָא דְּ'וַתְּחַיֶּיךָן' לוֹמַר שֶׁהָיוּ מְסַפְּקוֹת לָהֶם מָזוֹן. וּתְמַהֲנִי מֵהָרַאֲ"ם שֶׁהֵבִיא דִּבְרֵי רַשִׁ"י דְּפֶרֶק קַמָּא דְּסוֹטָה וְכָתַב עָלָיו: וְקָשֶׁה בְּעֵינַי מְאֹד מַאי דַּהָוָה לֵהּ לְמִכְתַּב 'וְלֹא הֵמִיתוּ' דְּקָאָמַר, הֲרֵי כְּבָר כְּתִיב 'וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרַיִם', וּמָה הָיָה צָרִיךְ לְכָתֹב עוֹד 'וְלֹא הֵמִיתוּ אֶת הַיְלָדִים'? וְשֶׁמָּא יֵשׁ לוֹמַר, דְּהַאי דַּהָוָה לֵהּ לְמִכְתַּב 'וְלֹא הֵמִיתוּ' דְּקָאָמַר, הַיְנוּ 'וְלֹא עָשׂוּ' דִּקְרָא, שֶׁפֵּרוּשׁוֹ וְלֹא הֵמִיתוּ, וּכְאִלּוּ אָמַר: הָוָה לֵהּ לְמִכְתַּב 'וְלֹא עָשׂוּ', מַאי 'וַתְּחַיֶּיךָן'? עַד כָּאן. וְהִנֵּה מִלְּבַד שֶׁדְּבָרָיו הֵם קָשִׁים לִשְׁמֹעַ בִּפְשָׁט דִּבְרֵי רַשִׁ"י, דְּאִם כֵּן לֹא הָוָה לֵהּ לְרַשִׁ"י לְמֵימַר דַּהָוָה לֵהּ לְמִכְתַּב, שֶׁהֲרֵי כְּבָר כָּתוּב 'וְלֹא עָשׂוּ', וְהָכִי הָוָה לֵהּ לְמֵימַר: דְּלֹא הָוָה לֵהּ לְמִכְתַּב אֶלָּא 'וְלֹא הֵמִיתוּ'. זֹאת וְעוֹד אַחֶרֶת, דְּקֶשְׁיָא מֵעִקָּרָא לֵיתָא, וּכְדִכְתַבְנָא, דִּקְרָא דְּ'וְלֹא עָשׂוּ' אִצְטְרִיךְ לִדְרָשָׁא אַחֲרִיתִי, וְאִם כֵּן שַׁפִּיר דִּיֵּק רַשִׁ"י דַּהָוָה לֵהּ לְמִכְתַּב 'וְלֹא הֵמִיתוּ'. בְּאֹפֶן שֶׁדִּבְרֵי רַשִׁ"י שֶׁבַּסָּגְיָא הֵם מְדֻקְדָּקִים. אַף דִּבְרֵי הַמִּדְרָשׁ דְּקָאָמַר: וְכִי מֵאַחַר שֶׁלֹּא עָשׂוּ וְכוּ' אֵין אָנוּ יוֹדְעִים שֶׁקִּיְּמוּ אֶת הַיְלָדִים, קָשִׁים הֵם כִּדְכַתַבְנָא.

אָמְנָם עַל פִּי הָאֱמוּר בָּעִנְיָן, דְּאַף עַל גַּב דְּבָן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם מִכָּל מָקוֹם לְעִנְיַן שְׁפִיכוּת דָּמִים דִּינוֹ כְּיִשְׂרָאֵל גָּמוּר וְיֵהָרֵג וְאַל יַהֲרֹג אֶת אֲחֵרִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, אָתְיָא שַׁפִּיר. וְהָכֵי פֵּרוּשׁוֹ: וְכִי מֵאַחַר שֶׁלֹּא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן, דְּהַיְנוּ שֶׁתְּבָעָן לְהַזְדַּוֵּג לָהֶם

וְלֹא קִבְּלוּ, דְּבָזֶה אִם הָיוּ רוֹצוֹת לְקַבֵּל וּלְהִזְדַּוֵּג לוֹ — הָיָה לָהֶם מָקוֹם פְּטוֹר בְּטַעֲנָה דְּהֵן לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ וּבֶן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם, וַאֲפִלּוּ הָכֵי הֶחְמִירוּ עַל עַצְמָן וְרָצוּ לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם, אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁוַּתְחַיֶּיךָ אֶת הַיְלָדִים'?! דְּהָא בִּשְׁפִיכוּת דָּמִים אֲפִלּוּ בֶּן נֹחַ מְזֻהָר, וְאִם כֵּן פְּשִׁיטָא שֶׁיִּמְסְרוּ עַצְמָן לַהֲרִיגָה וְלֹא יְמִיתוּ הַיְלָדִים. וְתֵרְצוּ: אֶלָּא יֵשׁ קֶלֶס בְּתוֹךְ קֶלֶס — לֹא דַּיָּן שֶׁלֹּא קִיְּמוּ אֶת דְּבָרָיו, אֶלָּא שֶׁהָיוּ מְסַפְּקוֹת לָהֶם מַיִם וּמָזוֹן. וּבְלֶכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ צְדָקָה (דרוש יז) רָאוֹ תִּרְאֶה מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּכַוָּנַת הַפְּסוּקִים לְפִי שִׁיטַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל, יְעַיֵּן שָׁם.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל סֶדֶר וַיֵּשֶׁב (פרשה פז סימן י) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיֵּצֵא הַחוּצָה" (בראשית לט, יב) — קְפֵץ בִּזְכוּת אַבְרָהָם, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר (שם טו, ה): "וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה". עַד כָּאן. וְכָתַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, דְּהַכַּוָּנָה, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁסָּכַן בְּעַצְמוֹ, שֶׁאֲדוֹנָתוֹ הָיְתָה מְאַיֶּמֶת אוֹתוֹ שֶׁאִם לֹא יִשְׁמַע לָהּ שֶׁתַּעֲלִיל עָלָיו וְיֵהָרֵג, כִּדְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ, מִכָּל מָקוֹם סָמַךְ שֶׁיִּנָּצֵל בִּזְכוּת אַבְרָהָם. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וְהִנֵּה אֱמֶת וְיַצִּיב שֶׁזְּכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם גָּדוֹל בִּמְאֹד וְהִיא שֶׁעָמְדָה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ, אַךְ הַדָּבָר קָשֶׁה: לָמָּה יִחְסוּ זְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בְּמַאי דְּכְתִיב 'וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה'? הָיָה לָהֶם לְיַחְסוֹ בְּמֶה שֶׁעָמַד בָּעֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת.

וְהִנֵּה רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (שבת קנו ע"א) דָּרְשׁוּ: "וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה" — אָמַר לוֹ: צֵא מֵאַצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ. לְפִי שֶׁאָמַר לוֹ אַבְרָהָם: רוֹאֶה אֲנִי בְּאַצְטַגְנִינוּת שֶׁלִּי שֶׁאֵין לִי בֵּן וְכוּ'. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּאֵיךְ אַבְרָהָם אָבִינוּ נִתְיָרֵא מֵהַמַּזָּל? וְכִי לֹא יָדַע שֶׁמִּי שֶׁבָּרָא שָׁמַיִם וָאָרֶץ מֵאֶפֶס הַמַּחְלָט הוּא יָכוֹל לְשַׁנּוֹת אֶת הַמַּזָּל?!

אַךְ לְפִי דַּרְכֵּנוּ נֹאמַר, בְּהַקְדִּים מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא בְּשִׁלְהֵי שַׁבָּת (קנו ע"א): אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מִנַּיִן שֶׁאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל? שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה י, ב): "כֹּה אָמַר יְיָ, אֶל דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אַל תִּלְמָדוּ וּמֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל תֵּחָתּוּ, כִּי יֵחַתּוּ הַגּוֹיִם מֵהֵמָּה" — גּוֹיִם יֵחַתּוּ וְלֹא יִשְׂרָאֵל. עַד כָּאן. הֲרֵי דְּיֵשׁ חִלּוּק בֵּין יִשְׂרָאֵל לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם, דְּיִשְׂרָאֵל אֵינָם תַּחַת הַמַּזָּל וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם הֵם תַּחַת הַמַּזָּל, וּכְעוֹבָדָא דִּשְׁמוּאֵל וְאַבְלָט (שבת קנו ע"ב), דַּאֲמַר לֵהּ שְׁמוּאֵל לְאַבְלָט: אִי בַּר יִשְׂרָאֵל הוּא, אָזֵל וְאָתֵי. וְהִנֵּה אַבְרָהָם הָיָה סָבוּר שֶׁלֹּא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּלְפִיכָךְ נִתְיָרֵא לְפִי שֶׁרָאָה בְּמַזָּלוֹ שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ בֵּן. וְהִשִּׁיב לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: צֵא מֵאַצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ, לְפִי שֶׁאַתָּה יָצָאתָ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ וְיֵשׁ לְךָ דִּין יִשְׂרָאֵל וְאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל. וְכִדְאָמְרִינַן הָתָם: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: מִנַּיִן שֶׁאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל? שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה". אָמַר אַבְרָהָם לְפָנֶיךָ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, נִסְתַּכַּלְתִּי בְּאַצְטַגְנִינוּת שֶׁלִּי וְאֵינִי רָאוּי לְהוֹלִיד בֵּן. אָמַר לוֹ: צֵא מֵאַצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ, שֶׁאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל. מַאי דַּעְתָּךְ, דְּקָאֵי צֶדֶק בְּמַעֲרָב; מַהְדְּרִנָא וּמוֹקְמִינָא לֵהּ בְּמִזְרָח. וְהַיְנוּ דִּכְתִיב (ישעיה מא, ב): "מִי הֵעִיר

מִמִּזְרָח, צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ". עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁכָּל טַעֲנָתוֹ שֶׁל ה' שֶׁאָמַר לוֹ צֵא מֵאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ, הַיְנוּ מִשּׁוּם דְּאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל וְהוֹצִיאוֹ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר: "וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה" — קְפַץ בִּזְכוּת אַבְרָהָם וְכוּ'. שֶׁהֶקְשָׁה לְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל, דְּמִי הִתִּיר לְיוֹסֵף שֶׁיְּסַכֵּן עַצְמוֹ, מֵאַחַר שֶׁאֲדוֹנָתוֹ הָיְתָה מְאַיֶּמֶת אוֹתוֹ שֶׁאִם לֹא יִשְׁמַע אֵלֶיהָ שֶׁתַּעֲלִיל עָלָיו וְיַהַרְגֶנּוּ, וְכִדְאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ, הֶבִיאוֹ מַהֲרַ"שׁ יָפֶה שָׁם וּבְפָרְשָׁה פז (סימן ה) יְעַיֵּן שָׁם, וַהֲלוֹא בֶּן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קִדּוּשֵׁת הַשֵּׁם. וְלֵיכָא לְמֵימַר שֶׁרָצָה לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ, שֶׁהֲרֵי כְּתַב הָרַמְבַּ"ם, שֶׁכָּל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג וְנֶהֱרַג וְלֹא עָבַר — הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. לָזֶה הֵשִׁיב, שֶׁקִּפֵּץ בִּשְׁבִיל אַבְרָהָם שֶׁכְּתַב בּוֹ "וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה", שֶׁפֵּרוּשׁוֹ שֶׁאָמַר לוֹ צֵא מֵאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ מִשּׁוּם דְּאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל, וְכֵיוָן שֶׁדִּינוֹ כְּיִשְׂרָאֵל — פְּשִׁיטָא שֶׁכָּל זַרְעוֹ הַבָּא אַחֲרָיו יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ וְדִינָם כְּיִשְׂרָאֵל, וּמִשּׁוּם הָכֵי "וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה", וְסָכַן בְּעַצְמוֹ, כְּדֵין יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא מֻזְהָר בְּגִלּוּי עֲרָיוֹת שֶׁיֵּהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר הַשֵּׁם, דְּאַחַר שֶׁאָמַר לוֹ (בראשית טו, ה): "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ", כְּתִיב (שם שם, ו-ז): "וְהֶאֱמַן בַּיְיָ וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה. וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְיָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים" וְגוֹמֵר. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַאי שְׁנָא דְּהַצָּלַת אוּר כַּשְׂדִּים הָכָא? אֲמְנָם פֵּרוּשׁ הָעִנְיָן כָּךְ הוּא. דְּהִנֵּה מַהֲרִימַ"ט בִּדְרָשׁוֹתָיו (סוף פרשת תולדות) הִקְשָׁה, דְּמִי הִתִּיר לוֹ לְאַבְרָהָם שֶׁיַּשְׁלִיךְ עַצְמוֹ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, מֵאַחַר שֶׁבֶּן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קִדּוּשֵׁת הַשֵּׁם, וְאִם נֶהֱרַג וְלֹא עָבַר — הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. וְהֶאֱרִיךְ בָּזֶה. וְכָתַב, שֶׁמִּטַּעַם זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל דְּבִשְׁבִיל יַעֲקֹב נִצּוֹל אַבְרָהָם, כִּדְאִיתָא בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה סג סימן יב), מִשּׁוּם דְּבִשְׁבִיל עַצְמוֹ לֹא הָיָה נִצּוֹל, מִשּׁוּם דְּעָשָׂה שֶׁלֹּא כַּדִּין בַּמָּה שֶׁמָּסַר עַצְמוֹ עַל קִדּוּשֵׁת הַשֵּׁם, וּכְדֵי הָיָה לְחוּב בְּעַצְמוֹ. וְהִנֵּה כְּתִיב: "וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה", שֶׁפֵּרוּשׁוֹ צֵא מֵאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ לְפִי שֶׁאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁהוֹרָה לוֹ הַשֵּׁם שֶׁיָּצָא מִכְּלַל בֶּן נֹחַ לְגַמְרֵי. וְעַל זֶה כְּתִיב: "וְהֶאֱמַן בַּיְיָ וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה", כְּלוֹמַר, שֶׁאַבְרָהָם חָשַׁבְתָּ לְטוֹבָה לְדָבָר הַזֶּה שֶׁהוֹצִיאוֹ הַשֵּׁם מִכְּלַל בֶּן נֹחַ וְדָן אוֹתוֹ כְּיִשְׂרָאֵל לְגַמְרֵי. וְעַל זֶה אָמַר לוֹ הַשֵּׁם: מַה נִּתְחַדֵּשׁ לְךָ עַכְשָׁו שֶׁאֲנִי הוֹצֵאתִיךָ מִכְּלַל בֶּן נֹחַ? וַהֲלוֹא "אֲנִי יְיָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים"! כֵּיוָן שֶׁהוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים, עַל כָּרְחֲךָ הַטַּעַם הוּא מִשּׁוּם שֶׁהוֹצֵאתִיךָ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ וְיֵשׁ לְךָ דִּין יִשְׂרָאֵל שֶׁמֻּזְהָר עַל קִדּוּשֵׁת הַשֵּׁם; שֶׁאִם הָיָה לְךָ דִּין בֶּן נֹחַ, פְּשִׁיטָא שֶׁאֵין הַשֵּׁם עוֹשֶׂה נֵס בְּדָבָר שֶׁעָשָׂה שֶׁלֹּא כַּדִּין.

וְעַל פִּי זֶה יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה פָּרָשַׁת לֶךְ לְךָ (פרשה טל סימן ט) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל אַבְרָם לֶךְ לְךָ" (בראשית יב, א). הָדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים קי, ג): "עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ" — עִמְּךָ הָיִיתִי בָּעֵת שֶׁנִּדַּבְתָּ לִשְׁמִי לֵירֵד לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ

וְכוּ'. "לְךָ טַל יַלְדָּתֶךָ" (שם). לְפִי שֶׁהָיָה אָבִינוּ אַבְרָהָם מִתְפַּחֵד וְאוֹמֵר: תֹּאמַר שֶׁיֵּשׁ בִּי עָוֹן, שֶׁהָיִיתִי עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה כָּל הַשָּׁנִים הַלָּלוּ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "לְךָ טַל יַלְדָּתֶךָ" — מַה טַּל זֶה פּוֹרֵחַ, אַף עֲוֹנוֹתֶיךָ פּוֹרְחִים; מַה טַּל זֶה סִימַן בְּרָכָה לָעוֹלָם, אַף אַתָּה סִימַן בְּרָכָה לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יב, ג): "וְנִבְרְכוּ בְךָ". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק טוֹבָא. חֲדָא, בְּמַאי דְּקָאָמַר עִמְּךָ הָיִיתִי בָּעֵת שֶׁנִּדְבַּקְתָּ לִשְׁמִי לֵירֵד וְכוּ', דְּמַאי קָמַשְׁמַע לָן? מִלְּתָא דְּפְשִׁיטָא הִיא! שֶׁכֵּיוָן שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ נֵס שֶׁנִּצּוֹל מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, פְּשִׁיטָא שֶׁהַשֵּׁם הָיָה עִמּוֹ. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בִּדְרָשָׁא זוֹ דְּ'לְךָ טַל יַלְדָּתֶךָ', שֶׁבָּא לוֹמַר דְּמַה טַּל זֶה פּוֹרֵחַ וְכוּ', דְּאִם כֵּן דְּרָשָׁא זוֹ דְּ'לְךָ טַל' הֲוָה לֵהּ לְמֵימַר מֵעִקָּרָא, וּבָתַר הָכֵי קְרָא דְּ'עִמְּךָ נְדֻבוֹת', דְּהָא מִשְׁעָה שֶׁנִּתְגַּיֵּר אַבְרָהָם וְהִכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ עַד אוּר כַּשְׂדִּים עָבַר זְמַן רַב, כְּדְאִיתָא בְּסֵדֶר עוֹלָם. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר שֶׁהָיָה אַבְרָהָם מִתְפַּחֵד וְאוֹמֵר: תֹּאמַר שֶׁיֵּשׁ בִּי עָוֹן, שֶׁהָיִיתִי עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה כָּל הַשָּׁנִים הַלָּלוּ. וְכִי לֹא יָדַע אַבְרָהָם אָבִינוּ כִּי גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, וְלֹא תִּזָּכְרֶנָּה לוֹ הָרִאשׁוֹנוֹת אֶפִלּוּ בֵּרֵךְ אֶת הַשֵּׁם וְעָבַד עֲבוֹדָה זָרָה?! וּכְבָר הֻקְשָׁה גַּם זֶה לְמַהֲרַ"שׁ יָפֶה, וְתֵרֵץ דְּאַבְרָהָם לָא הֲוָה גְּמִיר דִּינָא. עַד כָּאן. וְזֶה הוּא דּוֹחֵק בְּעֵינַי, שֶׁמִּי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ שֶׁאֶפִלּוּ הֶלְכוֹת שֶׁמְּחַדֵּשׁ הַשֵּׁם בְּכָל יוֹם וְיוֹם בְּבֵית דִּין שֶׁל מַעְלָה יָדַע אוֹתָם אַבְרָהָם אָבִינוּ, וְכִדְאִיתָא בְּפָרָשַׁת תּוֹלְדוֹת יִצְחָק (פרשה פד סימן ד), אֵיךְ לֹא יָדַע תֵּכֶף וּמִיָּד דִּין פָּשׁוּט כְּזֶה דְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, שֶׁהוּא פָּשׁוּט אֲפִלּוּ לְתִינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם הַמַּאֲמָר: מַה טַּל זֶה סִימַן בְּרָכָה לָעוֹלָם, אַף אַתָּה סִימַן בְּרָכָה לָעוֹלָם. דְּאַף דְּנִימָא כְּדִבְרֵי מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, דְּאַף עַל גַּב דְּאִצְטְרִיךְ דְּמִיוֹן זֶה דְּטַל לוֹמַר מַה טַּל פּוֹרֵחַ אַף עֲוֹנוֹתֶיךָ פּוֹרְחִים, מִכָּל מָקוֹם מִדְּמַיְתִּי טַל וְלָא קָאָמַר בְּהֶדְיָא עֲוֹנוֹתֶיךָ פּוֹרְחִים שְׁמָעַת מִנַּהּ תַּרְתֵּי; מִכָּל מָקוֹם אַכַּתִּי קָשֶׁה, דְּמֵאַחַר שֶׁכָּל עִקַּר פַּחְדּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם לֹא הָיָה אֶלָּא מִפְּנֵי אוֹתָם שָׁנִים שֶׁעָבַד עֲבוֹדָה זָרָה, וְעַל זֶה הֵשִׁיב לוֹ הַשֵּׁם וְנִחֲמוֹ מִפַּחְדּוֹ וְאָמַר לוֹ מַה טַּל זֶה פּוֹרֵחַ אַף עֲוֹנוֹתֶיךָ פּוֹרְחִים, לְמַאי אִצְטְרִיךְ לוֹמַר לוֹ עוֹד הַשֵּׁם מַה טַּל סִימַן בְּרָכָה לָעוֹלָם אַף אַתָּה סִימַן בְּרָכָה לָעוֹלָם, שֶׁהֲרֵי לֹא שַׁיָּךְ זֶה לְמָה שֶׁהָיָה מִתְפַּחֵד אַבְרָהָם אָבִינוּ. אַף עִם מַה שֶׁכְּתַבְנוּ יִתְיַשֵּׁב הַכֹּל. וְנַקְדִּים סָגְיָא אַחַת בְּפֶרֶק בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה (סנהדרין עא ע"ב): אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: בֶּן נֹחַ שֶׁבֵּרַךְ אֶת הַשֵּׁם וְאַחַר כָּךְ נִתְגַּיֵּר — פָּטוּר, הוֹאִיל וְנִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ נִשְׁתַּנָּה מִיתָתוֹ. וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י: הוֹאִיל וְנִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ — דְּאִלּוּ מֵעִקָּרָא נִדּוֹן בְּעֵד אֶחָד וּבְדַיָּן אֶחָד וּבְלֹא הַתְרָאָה, וְאִלּוּ עָבֵד הַשְׁתָּא בָּעֵי הַתְרָאָה וְסַנְהֶדְרִין שֶׁל עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה וְעֵדִים. וְנִשְׁתַּנָּה מִיתָתוֹ — דְּכָל מִיתַת בְּנֵי נֹחַ בְּסַיִף, וְאִלּוּ עָבֵד הַשְׁתָּא בָּעוּ לְמֵדִינֵהּ בִּסְקִילָה, וְהוּא לָא אִחַיַּב בְּהָא מִיתָה, הִלְכָךְ פָּטוּר. תּוּ אָמְרִינַן הָתָם, דְּגוֹי שֶׁהָרַג אֶת יִשְׂרָאֵל אוֹ שֶׁבָּא עַל אֵשֶׁת יִשְׂרָאֵל וְנִתְגַּיֵּר, דְּחַיָּב. דְּאַף עַל גַּב דְּאֶשְׁתַּנִּי דִּינוֹ, דְּהַיְנוּ בְּעֵדָה וְעֵדִים וְהַתְרָאָה, מִכָּל

מָקוֹם לָא אֶשְׁתַּנִּי מִיתָתוֹ, דְּרוֹצֵחַ מֵעִקָּרָא בְּסַיִף וְהַשְׁתָּא נָמֵי בְּסַיִף. הַכְלָל הָעוֹלֶה: דְּהֵיכָא דְּנִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ וּמִיתָתוֹ — פָּטוּר, וְהֵיכָא דְּלֹא נִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ וּמִיתָתוֹ — חַיָּב.

וְהִנֵּה אֵין סָפֵק דְּאַלְבָּא דְּהָרַמְבַּ"ן וְכַת דְּעִמֵּהּ, דְּסָבְרָה לְהוּ דְּאַבְרָהָם יָצָא מִכְּלַל בֶּן נֹחַ לְגַמְרֵי וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְעֵיל דְּרוּשׁ רִאשׁוֹן, פְּשִׁיטָא שֶׁפָּטוּר עַל מַה שֶּׁעָבַד עֲבוֹדָה זָרָה כָּל אוֹתָם הַשָּׁנִים, שֶׁהֲרֵי נִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ וּמִיתָתוֹ. אַךְ לְדַעַת חַכְמֵי צָרְפַת, דְּסָבְרָא לְהוּ דְּלֹא יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ עַד שְׁעַת מַתַּן תּוֹרָה, פְּשִׁיטָא שֶׁחַיָּב אַבְרָהָם אָבִינוּ עַל כָּל אוֹתָם הַשָּׁנִים שֶׁעָבַד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁהֲרֵי לֹא נִשְׁתַּנָּה לֹא דִּינוֹ וְלֹא מִיתָתוֹ, דְּמֵעִקָּרָא בֶּן נֹחַ הָוֶה וְהַשְׁתָּא נָמֵי בֶּן נֹחַ הוּא.

וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת זַ"ל עָלֶיהָ דְּהַךְ דְּרַבִּי חֲנִינָא דְּבֶן נֹחַ שֶׁבֵּרַךְ אֶת הַשֵּׁם וְאַחַר כָּךְ נִתְגַּיֵּר דְּפָטוּר, וְזֶה לְשׁוֹנָם: תֵּמַהּ, אִי הָוֵי מִלְתָא דְּרַבִּי חֲנִינָא כְּתַנָּאֵי דְּפְלִיגִי בְּפֶרֶק הַחוֹלֵץ (יבמות מח ע"ב): מִפְּנֵי מַה גֵּרִים מְעֻנִּים בַּזְּמַן הַזֶּה? מִפְּנֵי שֶׁלֹּא קִיְּמוּ שֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם בְּנֵי נֹחַ. וְרַבִּי יוֹסֵי פְּלִיג הָתָם וְאָמַר: גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי וְלָא מִעַנְשֵׁי כְּלָל. וּלְפִי זֶה, הַךְ סָגְיָא דְּהָכָא דְּרַבִּי חֲנִינָא אָתְיָא כְּרַבִּי יוֹסֵי. וְחָזְרוּ וְהִקְשׁוּ, דְּהַךְ סָגְיָא לָא אָתְיָא כְּחַד מִנַּיְהוּ, מִשּׁוּם דְּאָמְרִינַן: עָשָׂה בֵּן בְּיִשְׂרָאֵל — חַיָּב; וְאִי כְּרַבִּי יוֹסֵי, כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי. וְתֵרְצוּ: וְנִרְאֶה שֶׁיֵּשׁ לְחַלֵּק דְּכֻלֵּהּ שְׁמַעְתִּין בְּדִינֵי אָדָם וְהָתָם בְּדִינֵי שָׁמַיִם. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ בַּעֲלֵי הַתּוֹסָפוֹת, דְּלְרַבִּי יוֹסֵי בְּדִינֵי שָׁמַיִם לְעוֹלָם פָּטוּר בֶּן נֹחַ עַל מַה שֶּׁעָבַר מִשֶּׁבַע מִצְוֹת בְּעוֹדוֹ בְּגִיּוּתוֹ, וַאֲפִלּוּ הֵיכָא דְּלֹא נִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ וּמִיתָתוֹ; אַךְ בְּדִינֵי אָדָם יֵשׁ חִלּוּק בֵּינֵיהֶם, דְּהֵיכָא דְּנִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ וּמִיתָתוֹ — פָּטוּר אַף מִדִּינֵי אָדָם, אַךְ הֵיכָא דְּלֹא נִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ וּמִיתָתוֹ — נְהִי דְּפָטוּר מִדִּינֵי שָׁמַיִם מִשּׁוּם דְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, בְּדִינֵי אָדָם מִיהָא חַיָּב.

וְאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא פֶּרֶק כָּל כִּתְבֵי (שבת קיט ע"ב): אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ מִשֵּׁם רַבִּי יְהוּדָה נְשִׂיאָה: אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם אֶלָּא בְּהֶבֶל פִּיהֶם שֶׁל תִּינוֹקוֹת. אָמַר לֵיהּ רַב פַּפָּא לְאַבָּיֵי: דִּידִי וְדִידָךְ מַאי? אָמַר לֵיהּ: אֵינוֹ דּוֹמֶה הֶבֶל פֶּה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֵטְא לְהֶבֶל פֶּה שֶׁאֵין בּוֹ חֵטְא. עַד כָּאן. וְהִקְשָׁה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, דְּמַאי פְּסָקָא שֶׁהַתִּינוֹקוֹת אֵינָם חוֹטְאִים וְאַבָּיֵי וְרַב פַּפָּא חוֹטְאִים, דְּקָאָמְרוּ אֵינוֹ דּוֹמֶה הֶבֶל שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֵטְא לְהֶבֶל שֶׁאֵין בּוֹ חֵטְא. וְתֵרֵץ, דְּ"אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא" (קהלת ז, כ); אֶלָּא שֶׁהַתִּינוֹקוֹת אַף עַל פִּי שֶׁחוֹטְאִים לֹא נֶחְשָׁב לְחֵטְא, מִשּׁוּם דְּאֵין לָהֶם עֹנֶשׁ עַל זֶה וַחֲשִׁיב כְּאִלּוּ לֹא חָטְאוּ. וְאַף עַל גַּב דְּאָמְרִינַן (ירושלמי בכורות פ"ב ה"א) דְּבֵית דִּין שֶׁל מַעְלָה אֵינָם מַעֲנִישִׁים פָּחוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים, וְהָכָא מַשְׁמַע דְּדַוְקָא מִשּׁוּם תִּינוֹקוֹת הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם. וְתֵרֵץ דְּהָא לָא קַשְׁיָא, דִּנְהִי דְּאֵינָם מַעֲנִישִׁים

בְּדִינֵי שָׁמַיִם, כֵּיוָן דִּבְדִינֵי אָדָם מִיהוּ מַעֲנִישִׁים — אֵין מְטִיבִים לַאֲחֵרִים בִּשְׁבִילָם, כֵּיוָן דִּבְדִינֵי אָדָם מִיהוּ חַיָּב.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר. דְּהִנֵּה אַבְרָהָם נִסְתַּפֵּק בְּמַחְלֹקְתָּם שֶׁל רִאשׁוֹנִים דְּבַעֲלֵי הַתּוֹסָפוֹת וְהָרַמְבַּ"ן שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּדִרוּשׁ רִאשׁוֹן. דְּלִסְבָרַת בַּעֲלֵי הַתּוֹסָפוֹת שֶׁעַד שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל לְסִינַי לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אִם כֵּן אַבְרָהָם עָשָׂה שֶׁלֹּא כַּדִּין מַה שֶּׁהִשְׁלַךְ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ שֶׁלֹּא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, דְּהָא קַיְמָא לַן דְּבֶן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קִדּוּשַׁת הַשֵּׁם. וּמַה שֶּׁנִּצּוֹל לֹא הָיָה בִּשְׁבִילוֹ, לְפִי שֶׁהוּא עָשָׂה שֶׁלֹּא כַּדִּין, אֶלָּא מַה שֶּׁנִּצּוֹל הוּא מִשּׁוּם שֶׁנִּסְתַּכֵּל הַשֵּׁם בְּיַעֲקֹב שֶׁעָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ וּמִשּׁוּם הָכֵי הִצִּילוֹ הַשֵּׁם מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ מִשֵּׁם מַהֲרִימַ"ט דְּהַיְנוּ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ב"ר פרשה סג סימן ב) בְּ"יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם" (ישעיה כט, כב), דְּמִשּׁוּם יַעֲקֹב נִצּוֹל אַבְרָהָם מֵאוּר כַּשְׂדִּים. אוֹ דִלְמָא דְּהִלְכָתָא כְּהָרַמְבַּ"ן דְּמֵעֵת אֲשֶׁר בָּחַר הַשֵּׁם בְּאַבְרָהָם הָיָה לוֹ דִּין יִשְׂרָאֵל גָּמוּר וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב, וְכִדִּין עָשָׂה בַּמֶּה שֶׁהִשְׁלַךְ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁהֲרֵי יִשְׂרָאֵל מֻזְהָרִים עַל קִדּוּשַׁת הַשֵּׁם. וּבְהָיוֹת אַבְרָהָם עַל מְבוּכָה זוֹ אָמַר לוֹ הַשֵּׁם: אַל יַעֲלוּ דְּבָרִים אֵלּוּ עַל לִבְּךָ שֶׁבְּעֵת שֶׁיָּרַדְתָּ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ נִסְתַּכַּלְתִּי בְּאִישׁ אַחֵר וְהִצַּלְתִּיךָ, אֶלָּא "עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ" — עִמְּךָ הָיִיתִי בַּשָּׁעָה שֶׁנִּדַּבְקָתָ בִּשְׁמִי לֵירֵד לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וּבִשְׁבִילְךָ הִצַּלְתִּיךָ. שֶׁכְּךָ הִיא הַמִּדָּה לְיִרְאֵי הַשֵּׁם וּלְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ, כְּדָנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, לְפִי שֶׁאַתָּה יָצָאתָ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי. וּרְאָיָה לַדָּבָר, כִּי "לְךָ טַל יַלְדָּתֶךָ" — מַה טַּל פּוֹרֵחַ אַף עֲנוֹתָיִךְ פּוֹרְחִים, וְכָל אוֹתָן הַשָּׁנִים שֶׁעָבַדְתָּ עֲבוֹדָה זָרָה עֲנוֹתָיִךְ פּוֹרְחִים. וְעַל כָּרְחָךְ הַטַּעַם הוּא מִפְּנֵי שֶׁיָּצָאתָ מִכְּלַל בֶּן נֹחַ וּבָאתָ לִכְלַל יִשְׂרָאֵל, וְקַיְמָא לַן דְּכֹל שֶׁנִּשְׁתַּנָּה דִּינוֹ וּמִיתָתוֹ פָּטוּר; וְאִם אִיתָא שֶׁלֹּא יָצָאתָ מִכְּלַל בֶּן נֹחַ, אֵיךְ עֲנוֹתָיִךְ פּוֹרְחִים, וַהֲלוֹא לֹא נִשְׁתַּנָּה לֹא דִינְךָ וְלֹא מִיתָתְךָ.

אֶלָּא שֶׁעֲדַיִן הָיָה אַבְרָהָם יָכוֹל לִטְעֹן דְּאֵין מִכָּאן רְאָיָה כְּלָל, דִּלְעוֹלָם דִּלְמָא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמַה שֶּׁעֲנוֹתָיו פּוֹרְחִים אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִשְׁתַּנָּה לֹא דִינוֹ וְלֹא מִיתָתוֹ הוּא לְפִי שֶׁכָּךְ הוּא הַדִּין, דִּבְדִינֵי שָׁמַיִם אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִשְׁתַּנָּה לֹא דִינוֹ וְלֹא מִיתָתוֹ פָּטוּר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ רַבּוֹתֵינוּ בַּעֲלֵי הַתּוֹסָפוֹת, וּלְעוֹלָם שֶׁבְּדִינֵי אָדָם חַיָּב, שֶׁלֹּא נִשְׁתַּנָּה לֹא דִינוֹ וְלֹא מִיתָתוֹ. וְאִם כֵּן, הַמְּבוּכָה שֶׁהָיָה עוֹמֵד אַבְרָהָם אָבִינוּ עֲדַיִן לֹא נִפְשְׁטָה. לָזֶה חָזַר וְאָמַר: וּמַה טַּל בָּרְכָה לְעוֹלָם אַף אַתָּה בָּרְכָה לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנִבְרְכוּ בְךָ". וְאִם כֵּן עַל כָּרְחִין אַף בְּדִינֵי אָדָם אֵין בְּךָ עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא, מִשּׁוּם דְּכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ חִיּוּב בְּדִינֵי אָדָם, אַף שֶׁבְּדִינֵי שָׁמַיִם פָּטוּר, מִכָּל מָקוֹם אֵין מְטִיבִין לַאֲחֵרִים בִּשְׁבִילוֹ. וְאִם כֵּן עַל כָּרְחִין שֶׁאַף בְּדִינֵי אָדָם אֵין בְּךָ עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא. וְאִם כֵּן הוּא מֻכְרָח שֶׁאַתָּה יָצָאתָ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמִשּׁוּם הָכֵי אַתָּה פָּטוּר

אֲפִלּוּ מִדִּינֵי אָדָם, מִשּׁוּם שֶׁנִּשְׁתַּנָּה דִּינְךָ וּמִיתָתְךָ. וְכֵיוָן שֶׁיָּצָאתָ מִכְּלַל בֶּן נֹחַ, אִם כֵּן כַּדִּין עָשִׂיתָ בַּמָּה שֶׁמָּסַרְתָּ עַצְמְךָ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, וַאֲנִי הִצַּלְתִּיךָ בִּשְׁבִילְךָ כַּמִּשְׁפָּט לְאוֹהֲבֵי הַשֵּׁם וּלְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ, וְעִמְּךָ הָיִיתִי בַּשָּׁעָה שֶׁנִּדְבַּקְתָּ בִּשְׁמִי לֵירֵד לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ סֵדֶר וַיֵּשֶׁב (פרשה פז סימן י) וְזֶה לְשׁוֹנָם: שִׁמְעוֹן אִישׁ קְטְרוֹן אוֹמֵר: בִּזְכוּת יוֹסֵף נִקְרַע הַיָּם לְיִשְׂרָאֵל. הֲדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים קיד, ג): "הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס" — בִּזְכוּת "וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְיָדָהּ וַיָּנָס" (בראשית לט, יב). עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּאֵיךְ תֵּלֶה קְרִיעַת יַם סוּף בְּמַאי דִּכְתִיב "וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְיָדָהּ וַיָּנָס". אַךְ לְפִי דַּרְכֵּנוּ יוּבַן. שֶׁכְּבָר כְּתַבְנוּ לְעֵיל בְּדִרּוּשׁ רִאשׁוֹן, שֶׁטַּעֲנַת ס"מ שֶׁלֹּא יִקָּרַע הַיָּם לְיִשְׂרָאֵל הוּא לְפִי שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אֶלָּא לְהַחְמִיר עֲלֵיהֶם בַּמָּה שֶׁיֵּשׁ קַלָּא מִצַּד הֱיוֹתָם בְּנֵי נֹחַ, אֲבָל לְעוֹלָם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם חֶמְרָא דִּבְנֵי נֹחַ, וּמִטַּעַם זֶה הָיָה רוֹצֶה לְחַיֵּב אֶת יִשְׂרָאֵל אַף שֶׁהָיוּ שׁוֹגְגִין וַאֲנוּסִין, וּכְדִכְתַבְנָא. וְאִם הָיָה הַדִּין כָּךְ, פְּשִׁיטָא שֶׁיּוֹסֵף לֹא הָיָה מְסַכֵּן עַצְמוֹ אִם לֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ כִּי אִם לְהַחְמִיר. אַךְ כְּפִי סְבָרַת יוֹסֵף שֶׁיָּצְאוּ מִכְּלַל בֶּן נֹחַ מִכֹּל וָכֹל, וּמִשּׁוּם הָכֵי מָסַר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, אִם כֵּן בְּדִין הוּא שֶׁיִּקָּרַע הַיָּם לְיִשְׂרָאֵל אַף שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה, לְפִי שֶׁהָיוּ שׁוֹגְגִים, וְשׁוֹגֵג בְּיִשְׂרָאֵל פָּטוּר. זֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: "הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס" — שֶׁנִּקְרַע הַיָּם לְיִשְׂרָאֵל, דְּמַשְׁמַע שֶׁיָּצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, בִּזְכוּת "וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְיָדָהּ וַיָּנָס", דְּקַיְּם בְּעַצְמוֹ שֶׁיָּצָא מִכְּלַל בֶּן נֹחַ לְגַמְרֵי וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב, וּפְשִׁיטָא דְּהַבָּאִים אַחֲרָיו בְּשִׁיטַתֵּהּ אָזְלִי, וּמִשּׁוּם הָכֵי נִקְרַע הַיָּם לִפְנֵיהֶם, לְפִי שֶׁיָּצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וַעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁעָבְדוּ הָיוּ שׁוֹגְגִים, וְשׁוֹגֵג בְּיִשְׂרָאֵל אֵינָם נֶעֱנָשִׁים עָלֶיהָ כְּמִבֹּאר.

וְעַל פִּי זֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ וְזֶה לְשׁוֹנָם: מֵהֵיכָן זָכוּ יִשְׂרָאֵל לִבְרָכַת כֹּהֲנִים? מֵאַבְרָהָם. דִּכְתִיב (בראשית טו, ה): "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ", וּכְתִיב (במדבר ו, כג): "כֹּה תְבָרְכוּ". וְרַבָּנָן אָמְרִי: מִמַּתַּן תּוֹרָה. שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ, יט): "כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וּכְתִיב: "כֹּה תְבָרְכוּ". עַד כָּאן. וְהִנֵּה הַמַּאֲמָר הַזֶּה אוֹמֵר דְּרִשׁוּנִי וְחָיוּ, דְּבִשְׁבִיל דְּרָשָׁה דְּ'כֹּה' 'כֹּה' אָמְרוּ דְּרָשָׁה זוֹ. וְעוֹד, דְּלִמָּאן דְּאָמַר מִמַּתַּן תּוֹרָה, הָא כְּתִיב "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ"? וְעוֹד, דַּהֲרֵי כַּמָּה 'כֹּה' אִיכָּא בִּקְרָאֵי: "כֹּה אָמַר יְיָ כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה" (שם יא, ד), "כֹּה תֹאמַר אֲלֵיהֶם", וְכָאֵלֶּה רַבּוֹת, וְאִם כֵּן מַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ?

וְנִרְאֶה דִּפְלִיגִי בְּאוֹתוֹ מַחֲלֹקֶת שֶׁכְּתַבְנוּ לְעֵיל בְּדִרּוּשׁ רִאשׁוֹן, אִם יִשְׂרָאֵל קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי אוֹ לֹא. וְהִנֵּה בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּבָרָכוֹת (כ ע"ב) אָמְרִינַן: דָּרַשׁ רַב עֻוִירָא: אָמְרוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כָּתוּב בְּתוֹרָתְךָ (דברים י, יז): "אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים", וְהָלוֹא אַתָּה נוֹשֵׂא פָּנִים לְיִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (במדבר ו, כו): "יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ". אָמַר לָהֶם: וְלֹא אֶשָּׂא פָּנִים לְיִשְׂרָאֵל?! שֶׁכָּתַבְתִּי לָהֶם (דברים ח, י): "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ

וּבֵרַכְתִּ", וְהֵם מְדַקְדְּקִים עַל עַצְמָם עַד כְּזַיִת וְעַד כְּבֵיצָה. לְמַדְנוּ מִכָּאן, דִּבְבִרְכַּת כֹּהֲנִים הֶרְאָנוּ הַשֵּׁם אַהֲבָתוֹ אוֹתָנוּ שֶׁהִבְדִּילָנוּ מִן הָעַמִּים, דְּלִבְנֵי נֹחַ אֵינוֹ נוֹשֵׂא פָּנִים וּלְיִשְׂרָאֵל נוֹשֵׂא פָּנִים. וְעַל זֶה שָׁאֲלוּ: מֵהֵיכָן זָכוּ יִשְׂרָאֵל לִבְרַכַּת כֹּהֲנִים? כְּלוֹמַר, מֵאֵיזֶה זְמַן זָכוּ לְגֻדְלָה זוֹ שֶׁנִּבְדְּלוּ מֵהָעַמִּים? וְאָמְרוּ: מֵאַבְרָהָם, שֶׁאָמַר לוֹ הַשֵּׁם "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ". וּכְבָר נִתְבָּאֵר, שֶׁוִּוּחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם עִם הַשֵּׁם הוּא, שֶׁאַבְרָהָם הָיָה סָבוּר שֶׁלֹּא יָצָא מִכְלַל בְּנֵי נֹחַ, וּלְפִיכָךְ נִתְיָרֵא לְפִי שֶׁרָאָה בְּמַזָּלוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ בֵּן, מִשּׁוּם דְּלִבְנֵי נֹחַ אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁנֶּה אֶת הַמַּזָּל. וְהֵשִׁיב לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: צֵא מֵאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ, לְפִי שֶׁיָּצָאתָ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ וְיֵשׁ לְךָ דִּין יִשְׂרָאֵל וְאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל. נִמְצָא שֶׁמַּאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ", הֶרְאָנוּ לְדַעַת שֶׁיָּצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי. וְאִם כֵּן, מֵאוֹתָהּ שָׁעָה זָכוּ לִבְרַכַּת כֹּהֲנִים, דְּהַיְנוּ שֶׁהִבְדִּילָנוּ מִשְּׁאָר הָעַמִּים. וְרַבָּנָן סְבִירָא לְהוּ כְּמָאן דְּאָמַר שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי עַד מַתַּן תּוֹרָה, וּמִשּׁוּם הָכֵי אָמְרוּ דִּלֹּא זָכוּ לִבְרַכַּת כֹּהֲנִים כִּי אִם בְּמַתַּן תּוֹרָה, שֶׁאָז הֻבְדְּלוּ מֵהָעַמִּים לְגַמְרֵי.

וְאֶל זֶה סוֹבֵב הוֹלֵךְ כַּוָּנַת רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בַּמִּדְרָשׁ, וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיִּפֶּן כֹּה וְכֹה" (שמות ב, יב) — נִסְתַּכֵּל בְּמֶה שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ", "וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי". עַד כָּאן. וְהַדָּבָר קָשֶׁה, דְּאֵיךְ הוּא סְבָרָה מַה שֶּׁאָמַר הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ" שֶׁיַּכֶּה אֶת הַמִּצְרִי, וּמַה שַּׁיְכוּת יֵשׁ לָזֶה עִם זֶה? אֶלָּא פֵּרוּשׁ הָעִנְיָן כָּךְ הוּא. שֶׁכְּבָר כָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּדִרוּשׁ רִאשׁוֹן, דְּאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ (שמו"ר פרשה א סימן לג): "וַיִּפֶּן כֹּה וְכֹה", שֶׁנִּמְלַךְ בַּמַּלְאָכִים אִם חַיָּב מִיתָה אוֹ לֹא. וּפֵרֵשׁ מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, שֶׁמִּשֶּׁה רַבֵּנוּ חָקַר בְּחֶלְקֵי הַסּוֹתֵר כֹּה וְכֹה אִם חַיָּב מִיתָה עַל הַכָּאתוֹ, כְּגוֹי הַמַּכֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁחַיָּב מִיתָה עַל הַכָּאתוֹ, אוֹ שֶׁמָּא אֵין יִשְׂרָאֵל בִּכְלָל זֶה עַד מַתַּן תּוֹרָה שֶׁאָז יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר: נִסְתַּכֵּל בַּמֶּה שֶׁאָמַר הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ", כְּלוֹמַר, שֶׁעַל יְדֵי זֶה הוֹרָה הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם שֶׁיָּצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמִשּׁוּם הָכֵי אָמַר לוֹ: צֵא מֵאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ דְּאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל, וּמִשּׁוּם הָכֵי "וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי", כְּדֵין גּוֹי שֶׁהִכָּה אֶת יִשְׂרָאֵל דְּחַיָּב מִיתָה וּכְדִכְתַבְנָא.

וּבָזֶה נָבוֹא לְיַשֵּׁב הַמַּאֲמָר הַנִּצָּב פֶּתַח הַשַּׁעַר: רַבִּי בֶּרֶכְיָה פָּתַח: "אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה" וְכוּ'. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה טוּבָא. חֲדָא, בַּמֶּה שֶׁאָמַר: "וְשֻׁדַּיִם אֵין לָהּ" — לֹא הֵינִיקוּהוּ לֹא מִצְוֹת וְלֹא מַעֲשִׂים טוֹבִים. וּפֵרֵשׁ מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, שֶׁמַּה שְּׁקִיִּים — מַעֲצָמוֹ קַיָּם וְלֹא מִלְּמוּד אָב אוֹ רַב, וְגַם עֲדַיִן לֹא דִּבֶּר בּוֹ רוּחַ הַשֵּׁם וְכוּ'. דְּמַה קָּשֶׁר יֵשׁ לָזֶה עִם מַה שֶּׁסִּיֵּם: "מַה נַּעֲשֶׂה לַאֲחוֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר בָּהּ", שֶׁפֵּרוּשׁוֹ בַּיּוֹם שֶׁגָּזוּר עָלֶיהָ נִמְרוֹד לֵירֵד לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ? דְּאַדְרַבָּה, מֵאַחַר שֶׁלֹּא הֵינִיקוּהוּ מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, שֶׁלֹּא קִבֵּל אוֹתָם מֵאָב אוֹ מֵרַב,

וְגַם עֲדַיִן רוּחַ הַשֵּׁם לֹא דִבֶּר בּוֹ, וְאַף עַל פִּי כֵן קִיֵּם מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים מֵעַצְמוֹ, דִּין הוּא שֶׁיַּצִּילֵהוּ הַשֵּׁם מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר: "מַה נַּעֲשֶׂה לַאֲחוֹתֵנוּ" — בַּיּוֹם שֶׁנָּזַר עָלָיו נִמְרוֹד לֵירֵד לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ. וּפֵרֵשׁ שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁל הַמַּלְאָכִים, וּקְשֵׁי 'מַה נַּעֲשֶׂה' הוּא מִפְּנֵי שֶׁעֲדַיִן לֹא בָּא לִכְלַל מִצְוֹת כַּהֶגֶן, כִּדְקָאָמַר "וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ", וְלָכֵן מַה נַּעֲשֶׂה לַחֲנוּתוֹ שֶׁיִּמָּלֵט, מֵאַחַר שֶׁאֵין לוֹ זְכוּת. וְהִקְשָׁה לָזֶה, דְּלֹא יִמָּנַע: אִם יִמְסֹר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם — פְּשִׁיטָא שֶׁדַּי זְכוּת זֶה, כִּי אֵין לְךָ זְכוּת גָּדוֹל מִזֶּה; וְאִם לֹא יִמְסֹר נַפְשׁוֹ — הֲרֵי הוּא נִצּוֹל, שֶׁלֹּא יַשְׁלִיכֻנוּ נִמְרוֹד לַכִּבְשָׁן. וְהָרַב נִדְחַק בָּזֶה וְכָתַב דְּהָכִי פֵּרוּשׁוֹ: מַה יֵּשׁ לָנוּ לַעֲשׂוֹת שֶׁלֹּא יָבוֹא לִידֵי נִסָּיוֹן זֶה, שֶׁאָנוּ מְפַחֲדִים שֶׁלֹּא יִמְסֹר נַפְשׁוֹ, לְפִי שֶׁעֲדַיִן אֵינוֹ מְלֻמָּד בַּמִּצְוֹת כַּהֶגֶן וְנִרְאֶה שֶׁלֹּא יִמְסֹר נַפְשׁוֹ, וְהָיָה רָאוּי שֶׁיְּשִׂים הַשֵּׁם בְּלֵב נִמְרוֹד שֶׁלֹּא יַפִּילֶנּוּ לַכִּבְשָׁן וְלֹא יָבוֹא לִידֵי נִסָּיוֹן. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וְהִנֵּה מִלְּבַד הַדּוֹחַק שֶׁיֵּשׁ בְּפֵרוּשׁ זֶה, תּוּ קָשֶׁה, דְּאִם כֵּן מַהוּ זֶה שֶׁהֵשִׁיב הַשֵּׁם: "אִם חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ", וּפֵרֵשׁ הָרַב שֶׁתְּשׁוּבַת הַשֵּׁם הָיְתָה כִּי יֵשׁ לוֹ לַהֲבִיאוֹ בְּנִסָּיוֹן, וְאִם יִמְסֹר נַפְשׁוֹ — יַצִּילֶנּוּ, וְאִם לָאו — לֹא תַּתְמִיד אַהֲבָתוֹ עִמּוֹ. שֶׁהֲרֵי לְפִי דַּרְכּוֹ מֵעוֹלָם לֹא נִסְתַּפְּקוּ הַמַּלְאָכִים שֶׁאִם אַבְרָהָם הָיָה מוֹסֵר עַצְמוֹ שֶׁיַּצִּילֵהוּ הַשֵּׁם, דְּהָא פְּשִׁיטָא לְהוּ שֶׁהַשֵּׁם הָיָה מַצִּילוֹ, אֶלָּא שֶׁהָיוּ מִסְתַּפְּקִים שֶׁמָּא לֹא יִמְסֹר עַצְמוֹ לְפִי שֶׁעֲדַיִן אֵינוֹ מְלֻמָּד בַּמִּצְוֹת כַּהֶגֶן, אִם כֵּן מַהוּ זֶה שֶׁהֵשִׁיב הַשֵּׁם "אִם חוֹמָה הִיא", כְּלוֹמַר, אִם יִמְסֹר עַצְמוֹ אַצִּילֶנּוּ? בָּזֶה לֹא נִסְתַּפְּקוּ מֵעוֹלָם. וְהָיָה לוֹ לְהַשִּׁיבָם: אַל תְּפַחֲדוּ שֶׁמָּא לֹא יִמְסֹר עַצְמוֹ, שֶׁגָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנַי שֶׁיִּמְסֹר נַפְשׁוֹ, שֶׁזֶּהוּ הַסָּפֵק שֶׁהָיוּ מִתְפַּחֲדִים הַמַּלְאָכִים.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בִּתְשׁוּבַת הַשֵּׁם: אִם מַעֲמִיד דְּבָרִים כְּחוֹמָה, נַצִּילֶנּוּ וְנִבְנֶה אוֹתוֹ. וּפֵרֵשׁ שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, שֶׁדָּרְשׁוּ 'נִבְנֶה' מִגְּזֵרַת "אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה" (בראשית טז, ב). וְהַכַּוָּנָה, שֶׁיִּבָּנֶה בָּעוֹלָם אַף עַל פִּי שֶׁהוּא עָקָר. עַד כָּאן. וְלֹא יָדַעְתִּי מַאי עִנְיָן זֶה לְסִפְקָם שֶׁל מַלְאָכִים, וְלֹא הָיָה לוֹ לְהַשִּׁיבָם אֶלָּא אִם יַצִּילֶהוּ אוֹ לֹא יַצִּילֶהוּ, אַךְ מַה שֶּׁיִּבָּנֶה אוֹתוֹ בְּבָנִים לֹא יָדַעְתִּי מַה שַּׁיְכוּת יֵשׁ לוֹ בְּכָאן. וְעוֹד, דְּעִקַּר הַתְּשׁוּבָה שֶׁהִיא הַהַצָּלָה אֵין לָהּ שׁוּם רֶמֶז בַּכָּתוּב. וּכְבָר נִרְגַּשׁ מִזֶּה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה וְנִדְחַק, וְכָתַב דְּבִכְלַל 'נִבְנֶה' הִיא הַהַצָּלָה בְּהֶכְרֵחַ, שֶׁאִם לֹא יַצִּילֶנּוּ אֵיךְ יִבָּנֶה בָּעוֹלָם, וּבִכְלַל מָאתַיִם מָנֶה. עַד כָּאן. וְהִנֵּה מְבֹאָר הוּא כַּמָּה יֵשׁ מֵהַדּוֹחַק בְּפֵרוּשׁ זֶה.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁהֵשִׁיב אַבְרָהָם: "אֲנִי חוֹמָה" — מַעֲמִיד אֲנִי דְּבָרִים כְּחוֹמָה; "וְשָׁדַי כְּמִגְדָּלוֹת" — זֶה חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה. דְּמָה עִנְיָן חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה לְכָאן? וְרָאִיתִי לְמַהֲרַ"שׁ יָפֶה שֶׁכָּתַב, שֶׁהַכַּוָּנָה שֶׁגַּם זְכוּת בָּנָיו הָעֲתִידִים לָצֵאת מִמֶּנּוּ גָּרְמוּ לוֹ לְנֶצַח, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ: לֹא נִצּוֹל אַבְרָהָם אָבִינוּ מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ אֶלָּא בִּזְכוּת יַעֲקֹב. עַד כָּאן. וְלֹא

הֲבִינוֹתִי דְבָרָיו, דִּדְבָרִים אֵלּוּ הָווּ שָׁיְכִי בִּתְשׁוּבַת הַשֵּׁם שֶׁאָמַר "אִם חוֹמָה הִיא", שֶׁפֵּרוּשׁוֹ אִם מַעֲמִיד דְּבָרִים כְּחוֹמָה נַצִּילֶנּוּ, הָיָה לוֹ לוֹמַר גַּם כֵּן "וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת" — אֵלּוּ חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, דִּזְכוּת בָּנָיו הָעֲתִידִים לָצֵאת מִמֶּנּוּ יִגְרְמוּ לוֹ לְנָצֵל. אֲבָל בִּדְבָרֵי אַבְרָהָם אֵין שַׁיָּכוּת לִדְבָרִים אֵלּוּ כְּלָל, דְּלֹא יִתָּכֵן שֶׁיֹּאמַר אַבְרָהָם דְּבִשְׁבִיל זְכוּת בָּנָיו הָעֲתִידִים לָצֵאת מִמֶּנּוּ יִנָּצֵל. וְעוֹד, עַל הָרִאשׁוֹנִים אָנוּ מִצְטַעֲרִים, בַּמֶּה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל דְּבִשְׁבִיל יַעֲקֹב נִצּוֹל אַבְרָהָם, דְּלָמָּה לֹא הִסְפִּיק לוֹ לְאַבְרָהָם זְכוּת עַצְמוֹ שֶׁמָּסַר נַפְשׁוֹ עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם, וְהָרַב הוֹסִיף לָנוּ דִּבְזְכוּת חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה נִצּוֹל אַבְרָהָם, דְּלָמָּה הֻצְרַךְ אַבְרָהָם לִזְכוּת אֲחֵרִים וְלֹא הִסְפִּיק לוֹ זְכוּתוֹ? וְעוֹד קָשֶׁה, דְּאַטּוּ בְּזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ לֹא נִמְצְאוּ גְּדוֹלִים כַּחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה שֶׁיִּנָּצֵל אַבְרָהָם בִּזְכוּתָם?! וְלָמָּה הִזְכִּיר אֵלּוּ טִפֵּי מֵאֲחֵרִים? עוֹד פֵּרֵשׁ הָרַב פִּרוּשׁ אַחֵר, שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁעַל יְדֵי שֶׁאַבְרָהָם מָסַר נַפְשׁוֹ מָסְרוּ גַּם כֵּן בָּנָיו נַפְשָׁם, שֶׁדָּמוּ לַשֹּׂרֶשׁ אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ חָצָבוּ. עַד כָּאן. וְהִנֵּה מִלְּבַד שֶׁגַּם לְפֵרוּשׁ זֶה קָשֶׁה כָּל מַה שֶּׁהִקְשִׁינוּ לַפֵּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן וְכַמְבֹאָר, עוֹד קָשֶׁה, דְּאֵיךְ יִתָּכֵן דִּבְשִׁבִיל שָׁרְאוּ חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה לְאַבְרָהָם שֶׁמָּסַר נַפְשׁוֹ עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם מָסְרוּ הֵם גַּם כֵּן נַפְשָׁם, דְּתִפֵּק לֵהּ מִשּׁוּם דִּכְתִיב: "וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ", וְדָרְשִׁינַן: אֲפִלּוּ הוּא נוֹטֵל אֶת נַפְשְׁךָ, וְאִם כֵּן פְּשִׁיטָא דִּבְלֹא אַבְרָהָם נָמֵי הָיוּ מוֹסְרִים נַפְשָׁם עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם. בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא מָצָאתִי קֹרֶת רוּחַ בְּדִבְרֵי הָרַב, וְהַמַּאֲמָר מִצַּד עַצְמוֹ אוֹמֵר דְּרֹשׁוּנִי וְחָיוּ.

וְהַנִּרְאֶה אֲצִלִּי, שֶׁהַמַּלְאָכִים הָיוּ נְבוּכִים בְּאוֹתָהּ חֲקִירָה שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, אִם הָאָבוֹת יֵצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וּבָנוּיִם לֹא יִתְחַשְּׁבוּ, אוֹ דִּלְמָא דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, מֵאַחַר שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ מִפִּי הַשֵּׁם בְּמִצְוֹת וַהֲרֵי הֵם כְּדִין מִי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. וּכְמוֹ הַנָּשִׁים בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָא שֶׁהֵן פְּטוּרוֹת, וְאִם רָצוּ מֵעַצְמָן לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת, אַף שֶׁיֵּשׁ לָהֶן שָׂכָר בַּעֲשִׂיָתָן — לֹא בִּשְׁבִיל זֶה יָצְאוּ מִכְּלַל נָשִׁים לְכְלַל אֲנָשִׁים בְּמִלְּתָא דְּאִיכָּא חֻמְרָא לְנָשִׁים מֵהָאֲנָשִׁים. וְאִם כֵּן הָאָבוֹת גַּם כֵּן, מֵאַחַר שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ עַל הַמִּצְוֹת לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ. וּכְבָר נִתְבָּאֵר לְעֵיל, דִּבְנֵי נֹחַ לֹא נִצְטַוּוּ עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם אֶלָּא דִּינָם הוּא אַף בַּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁיַּעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג. וּכְבָר נִתְבָּאֵר גַּם כֵּן דַּעַת הָרַמְבַּ"ם, שֶׁכָּל מִי שֶׁדִּינוֹ הוּא שֶׁיַּעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג, אִם נֶהֱרַג וְלֹא עָבַר — הוּא מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. וְאִם כֵּן, אִם אַבְרָהָם לֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ — דִּין הוּא שֶׁלֹּא יִמְסֹר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם, וְאִם מָסַר עַצְמוֹ — הֲרֵי הוּא מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, וְאֵינוֹ מֵהָרְאוּי שֶׁיֵּעָשֶׂה לוֹ נֵס מֵאַחַר שֶׁחָבַל בְּעַצְמוֹ. וְזֶה אָמְרוּ: "אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה" — זֶה אַבְרָהָם, שֶׁעַד שֶׁהוּא קָטָן הָיָה מְסֻגָּל מִצּוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. "וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ" — לֹא הֵינִיקוּהוּ מִצּוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. כְּלוֹמַר, שֶׁלֹּא הָיָה מְצֻוֶּה מִפִּי הַשֵּׁם בְּקִיּוּם הַמִּצּוֹת. וְאִם כֵּן הֲרֵי הוּא כְּמִי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה, וְאִם כֵּן לֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ. וְעַל זֶה בָּאוּ הַמַּלְאָכִים וְאָמְרוּ: מֵאַחַר

שֶׁלֹּא הֵינִיקוּהוּ מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים וְלֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אִם כֵּן "מַה נַּעֲשֶׂה לַאֲחוֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר בָּהּ" — בַּיּוֹם שֶׁגָּזַר עָלָיו נְמְרוֹד לֵירֵד לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ? דִּילְמָא יְמַנַּע זוֹ רָעָה חוֹלָה, שֶׁאִם אַבְרָהָם לֹא יִמְסֹר עַצְמוֹ, כְּדִין בֶּן נֹחַ שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה, אִם כֵּן תִּתְפָּרְסֵם הָעֲבוֹדָה זָרָה בָּעוֹלָם, שֶׁזּוֹ הָיְתָה כַּוָּנַת נִמְרוֹד לְפַרְסֵם הָעֲבוֹדָה זָרָה בָּעוֹלָם. וְאִם יַחְמִיר עַל עַצְמוֹ — זוֹ יוֹתֵר רָעָה חוֹלָה, שֶׁפְּשִׁיטָא שֶׁאֵין הַשֵּׁם מְצִילוֹ מֵאַחַר שֶׁהוּא נִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, וְאֵיכָא חִלּוּל הַשֵּׁם טוּבָא וְתִתְפָּרְסֵם בָּעוֹלָם יוֹתֵר הָעֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁהֲרֵי אַבְרָהָם שֶׁמָּסַר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם נִשְׁתַּרַּךְ. וְאִם כֵּן בֵּין הָכִי וּבֵין הָכִי אֵיכָא חִלּוּל הַשֵּׁם בַּדָּבָר. וְזֶהוּ אָמְרָם: מַה נַּעֲשֶׂה לַאֲחוֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁגָּזַר עָלָיו נְמְרוֹד לֵירֵד לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ?

וְלָזֶה הֵשִׁיב לָהֶם הַשֵּׁם, שֶׁאֵין הַדָּבָר כְּמוֹ שֶׁהֵם סְבוּרִים דִּבְשְׁבִיל שֶׁלֹּא הֵינִיקוּהוּ מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים דִּילְמָא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמִכֹּחַ זֶה יָצָא לָהֶם דְּאֵינוֹ חַיָּב לִמְסֹר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם וְאִם יִמְסֹר עַצְמוֹ אֵין הַשֵּׁם מַצִּילוֹ לְפִי שֶׁהוּא מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. אֶלָּא "אִם חוֹמָה הִיא", דְּהַיְנוּ שֶׁמַּעֲמִיד דְּבָרֵי כְּחוֹמָה — אֲנִי מַצִּילוֹ. מִשּׁוּם דְּאַף שֶׁלֹּא הֵינִיקוּהוּ מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים כְּבָר יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב, וַהֲרֵי דִּינוֹ כְּדִין יִשְׂרָאֵל גָּמוּר שֶׁמְּצֻוֶּה עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם שֶׁאִם מוֹסֵר עַצְמוֹ הַשֵּׁם מַצִּילוֹ. וּרְאָיָה לַדָּבָר: "נִבְנָה עָלֶיהָ" — שֶׁיִּבָּנֶה בָּעוֹלָם, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא עִקָּר אֲנִי מְשַׁבֵּד מַעֲרֻכוֹת הַשָּׁמַיִם בִּשְׁבִילוֹ. וְזוֹ רְאָיָה עֲצוּמָה אֵיךְ יָצָא מִכְּלַל בֶּן נֹחַ לְגַמְרֵי, שֶׁהֲרֵי כְּבָר נִתְבָּאֵר לְעֵיל דִּבְנֵי נֹחַ הָיוּ תַּחַת הַמַּזָּל וְאֵין הַשֵּׁם מְשַׁבֵּד מַעֲרֻכוֹת הַשָּׁמַיִם בִּשְׁבִילָם, כְּדִכְתִיב (ירמיה י, ב): "כִּי יֵחַתּוּ הַגּוֹיִם מֵהֵמָּה", אֲבָל יִשְׂרָאֵל אֵינָם תַּחַת הַמַּזָּל. וְאִם כֵּן מַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ 'נִבְנָה עָלֶיהָ' נִתְבָּאֵר שֶׁיָּצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, וְאִם כֵּן הֲרֵי הוּא מְצֻוֶּה עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, וְאִם מַעֲמִיד דְּבָרָיו אַצִּילֶנּוּ.

וְהִנֵּה אַבְרָהָם נִסְתַּכֵּל בְּוִכּוּחַ זֶה שֶׁל הַמַּלְאָכִים עִם הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, דִּלְפִי סְבָרַת הַמַּלְאָכִים לֹא יָצָא אַבְרָהָם מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְאִם כֵּן לֹא הָיָה מִן הַדִּין לִמְסֹר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, וּלְפִי סְבָרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, וַהֲרֵי הוּא כְּיִשְׂרָאֵל גָּמוּר וְחַיָּב הָיָה לִמְסֹר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם. לָזֶה הֵשִׁיב אַבְרָהָם וְאָמַר: "אֲנִי חוֹמָה". כְּלוֹמַר, אֲפִלּוּ כְּפִי סְבָרַת הַמַּלְאָכִים שֶׁלֹּא יָצָאתִי מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, "אֲנִי חוֹמָה" — מַעֲמִיד אֲנִי דְּבָרָיו וּמוֹסֵר עַצְמִי עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, מִשּׁוּם דְּ"שַׁדַּי כַּמִּגְדִּלוֹת" — זֶה חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה. וְהַכַּוָּנָה הוּא עִם הַהִיא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק רְבִיעִי דְּסַנְהֶדְרִין (נג ע"ב): מָה רָאוּ חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם? וְאָמְרִינַן דְּנָשְׂאוּ קַל וָחֹמֶר מִצַּפַּרְדְּעִים: וּמַה צְפַרְדְּעִים, שֶׁאֵין מְצֻוִּים עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, כְּתִיב בָּהוּ (שמות ז, כח): "וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ". אֵימָתַי מִשְׁאֲרוֹת מְצוּיוֹת אֵצֶל תַּנּוּר? הֱוֵי אוֹמֵר: בְּשָׁעָה שֶׁהַתַּנּוּר חַם. אָנוּ, שֶׁמְּצֻוִּים עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. עַד כָּאן. וְהִקְשׁוּ הָרִאשׁוֹנִים זַ"ל, דְּמַה שְׁאֵלָה הִיא זוֹ דְּמָה רָאוּ

חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה? וַהֲלוֹא בַּעֲבוּדָה זָרָה חַיָּב אָדָם לִמְסֹר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם. וְעוֹד, דְּהָתָם בְּפַרְהֶסְיָא הָיָה, וּבְפַרְהֶסְיָא עַל כָּל הַמִּצְוֹת יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר. וְהַתּוֹסָפוֹת שָׁם כָּתְבוּ, דְּצֶלֶם זֶה שֶׁעָשָׂה נְבוּכַדְנֶצַּר לָאו עֲבוֹדָה זָרָה הָוָה, אֶלָּא אַנְדְּרִיטֵי שֶׁעָשָׂה לִכְבוֹדוֹ, וּלְכָךְ אָמַר מָה רָאוּ. עַד כָּאן. וְהָר"ן בְּחִדּוּשָׁיו, הֲבִיאוֹ בַּעַל עֵין יַעֲקֹב, הֵבִיא דִּבְרֵי רַבֵּנוּ תָּם הַלָּלוּ, וְסֵיֵם וְכָתַב, דְּכֵיוָן שֶׁרָאוּ שֶׁהָיָה מִתְכַּוֵּן לְהַרְבּוֹת כָּבוֹד לְעַצְמוֹ וּלְמַעֵט בִּכְבוֹד שָׁמַיִם מָסְרוּ עַצְמָן לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ מִקַּל וָחֹמֶר דִּצְפַרְדְּעִים שֶׁמָּסְרוּ עַצְמָן לְהַרְבּוֹת בְּקִדֻּשַׁת הַשֵּׁם. עַד כָּאן.

וְהִנֵּה מַהַר"שׁ יָפֶה בִּשְׁמוֹת רַבָּה סֵדֶר וָאֵרָא (פרשה י סימן ה) עָלַהּ דְּהַהִיא אַגָּדָה דְּמָה רָאוּ חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה וְכוּ' כְּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כְּבָר יָדַעְתָּ שֶׁמַּחֲלֹקֶת בְּחַכְמֵי הַפְּסָק בְּמִי שֶׁמַּעֲבִירִין אוֹתוֹ עַל דָּבָר שֶׁאֵינוֹ חַיָּב לִמְסֹר עַצְמוֹ עָלָיו, כְּגוֹן שְׁאָר עֲבֵרוֹת חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים וּבְצִנְעָה, דְּלִכְלֵי עָלְמָא יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג, אִם רוֹצֶה לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ לֵהָרֵג וְלֹא יַעֲבֹר — אִם הוּא רַשַּׁאי. דְּיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהוּא רַשַּׁאי, וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהוּא מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. וְהִנֵּה מִכָּאן יֵרָאֶה לְכְאוֹרָה סִיְּעָתָא לְמָאן דְּאָמַר רַשַּׁאי, אֲבָל כִּי מְעַיְּנַת הָוֵי סִיְּעָתָא לְאִידָךְ גִּיסָא, דְּדַוְקָא מִשּׁוּם קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָר"ן מִשּׁוּם קְדֻשָּׁה הוּא שֶׁמָּסְרוּ עַצְמָם. וְהֵיכִי דָּבְעֵי מָה רָאוּ חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה וְכוּ'? וְתֵרְצוּ מִפְּנֵי שֶׁלָּמְדוּ מִצְּפַרְדְּעִים לְקַדֵּשׁ שֵׁם שָׁמַיִם, וְלֹא קָאָמַר מִפְּנֵי שֶׁהֶחְמִירוּ עַל עַצְמָם וְכוּ', יְעַיֵּן שָׁם.

וְכֵן הוּא דַּעַת הַנִּמּוּקֵי דְּבְפֶרֶק בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה. שֶׁאַף שֶׁהוּא בַּתְּחִלָּה הִסְכִּים לְדַעַת הָרַמְבַּ"ם שֶׁכָּל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג אִם נֶהֱרַג וְלֹא עָבַר שֶׁהוּא מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, כָּתַב: וְאִם הוּא אָדָם גָּדוֹל וְרוֹאֶה שֶׁהַדּוֹר פָּרוּץ בְּכָךְ, רַשַּׁאי לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם וְלִמְסֹר עַצְמוֹ אֲפִלּוּ עַל מִצְוָה קַלָּה, כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּ הָעָם וְיִלְמְדוּ לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם וְכוּ'. וְהֵיכִי דְּאָמְרִינַן: מָה רָאוּ חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה שֶׁהִפִּילוּ אֶת עַצְמָם לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ? פֵּרוּשׁ, וְלֹא הִשְׁתַּחֲווּ לַצֶּלֶם, שֶׁהֲרֵי לָאו עֲבוֹדָה זָרָה הָיְתָה אֶלָּא אַנְדְּרִיטֵי שֶׁל מְלָכִים לְכָבוֹד בָּעָלְמָא. אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ רַבָּן טוֹעִין וּסְבוּרִים שֶׁהָיָה עֲבוֹדָה זָרָה, הָיָה קִדּוּשׁ הַשֵּׁם בַּמֶּה שֶׁעָשׂוּ. עַד כָּאן.

הֵן אֱמֶת שֶׁהָרַב עַצְמוֹ כָּתַב בְּהֵפֶךְ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר נֹחַ (פרשה לד סימן יט ד"ה יכול כחנניה מישאל ועזריה וכו') וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּפֶרֶק אֵלּוּ נְעָרוֹת (כתובות לג ע"ב ד"ה אילמלי) גַּבֵּי אִלּוּ נִגְּדוּהוּ לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, דְּלֹא הָוֵה עֲבוֹדָה זָרָה אֶלָּא אַנְדְּרִיטֵי שֶׁל מְלָכִים, נִיחָא טְפֵי. דְּאִשְׁתְּמִעִינַן, דְּאַף עַל גַּב דְּאִי בָּעֵי לָא מָסַר נַפְשֵׁהּ הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ, מִכָּל מָקוֹם הַמּוֹסֵר עַצְמוֹ לָא מִקָּרֵי חוֹבֵל בְּעַצְמוֹ, שֶׁלֹּא כְּדַעַת קְצָת מֵהַפּוֹסְקִים שֶׁהַמּוֹסֵר עַצְמוֹ כְּשֶׁאֵינוֹ חַיָּב לֵהָרֵג מִתְחַיֵּב כְּמַאֲבֵד עַצְמוֹ לְדַעַת. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַב הָרַב בְּפָרָשַׁת וָאֵרָא לָא קַשְׁיָא וְלָא מִידִי, דְּאֵימָא דְּהָכִי קָאָמַר: יָכוֹל כַּחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, שֶׁלֹּא הָיָה מְשׁוּם חֻמְרָא בְּעָלְמָא אֶלָּא מְשׁוּם קִדּוּשׁ הַשֵּׁם הוּא

שֶׁמָּסְרוּ עַצְמָם, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַ"ן, וַעֲלֵהּ קָאֵי מִעוּטָא דְּ'וְאַךְ' לוֹמַר דְּרַשַּׁאי; אֲבָל לְעוֹלָם דִּבְעָלְמָא הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ.

וְהִנֵּה אֶפְשָׁר לוֹמַר, שֶׁאַבְרָהָם נֶחֱלַק עַל סְבָרַת הַמַּלְאָכִים שֶׁהָיוּ סְבוּרִים דְּכֵיוָן דְּלֹא יָצָא אַבְרָהָם מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לֹא הָיָה רַשַּׁאי לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ, וְעַל זֶה נֶחֱלַק עֲלֵיהֶם אַבְרָהָם, דִּסְבִירָא לֵהּ כִּסְבָרַת הַחוֹלְקִים דְּרַשַּׁאי לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ. וְאִם כֵּן, אֲפִלּוּ שֶׁיִּהְיֶה לְאַבְרָהָם דִּין דְּבֶן נֹחַ רַשַּׁאי לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ, דּוּמְיָא דְּיִשְׂרָאֵל בְּשִׁאָר מִצְוֹת בְּצִנְעָא דְּרַשַּׁאי לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ. וְזֶה אָמְרוֹ: "אֲנִי חוֹמָה". כְּלוֹמַר, אֲנִי מַעֲמִיד אֶת דְּבָרַי וּמוֹסֵר אֶת נַפְשִׁי, לְפִי שֶׁאֲנִי סָבוּר שֶׁמִּי שֶׁרוֹצֶה לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ רַשַּׁאי. וּרְאֵיָה, דְּ"שַׁדַּי כַּמִּגְדָּלוֹת" — אֵלּוּ חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, דְּאַף שֶׁהָיוּ פְּטוּרִים, שֶׁהֲרֵי לֹא הָיָה שָׁם עֲבוֹדָה זָרָה כִּי אִם אַנְדְּרִיטֵי שֶׁל מְלָכִים, מָסְרוּ עַצְמָם עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם.

וְעוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר, שֶׁגַּם אַבְרָהָם סְבִירָא לֵהּ כִּסְבָרַת הָרַמְבַּ"ם, שֶׁהוּא סְבָרַת הַמַּלְאָכִים, דְּאֵינוֹ רַשַּׁאי לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ, אֶלָּא שֶׁאַבְרָהָם בָּא לְחַדֵּשׁ לַמַּלְאָכִים מַה שֶּׁחִלֵּק מַהֲרַ"שׁ יָפֶה וְהַנִּמּוּקִי, דְּכֻלְּהוּ אִיתַּנְהוּ בְּנִמְרוֹד, שֶׁכָּל כַּוָּנָתוֹ הָיְתָה לְהַשְׁכִּיחַ שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ מִן הָעוֹלָם וּלְפַרְסֵם הָעֲבוֹדָה זָרָה בָּעוֹלָם, וְגַם הַדּוֹר הַהוּא הָיָה מְאֹד פָּרוּץ בַּעֲבוֹדָה זָרָה עַד בְּמְאֹד, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל, וּמִשּׁוּם הָכֵי רָצָה אַבְרָהָם לְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ, כְּדֵי שֶׁמִּמֶּנּוּ יִרְאוּ הָעוֹלָם וְלֹא יַעַבְדוּ עוֹד עֲבוֹדָה זָרָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר אַבְרָהָם: אֲפִלּוּ לְפִי דִּבְרֵיכֶם שֶׁלֹּא יָצָאתִי מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אֲפִלּוּ הָכֵי "אֲנִי חוֹמָה" וּמַעֲמִיד אֲנִי אֶת דְּבָרַי, לְפִי שֶׁכָּל כַּוָּנָתוֹ שֶׁל נִמְרוֹד הוּא לְפַרְסֵם הָעֲבוֹדָה זָרָה בָּעוֹלָם וּלְמַעַט בִּכְבוֹד שָׁמַיִם, וְעוֹד שֶׁהַדּוֹר הוּא פָּרוּץ הַרְבֵּה בַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְאִם כֵּן אֲנִי רוֹצֶה לְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, וּבָזֶה אַף הָרַמְבַּ"ם יוֹדֶה דְּמִצְוָה רַבָּה הִיא. וּרְאֵיָה, דְּ"שַׁדַּי כַּמִּגְדָּלוֹת" — זֶה חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, דְּאַף שֶׁלֹּא הָיָה שָׁם כִּי אִם אַנְדְּרִיטֵי שֶׁל מְלָכִים מָסְרוּ עַצְמָם עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם מִטַּעֲמִים אֵלּוּ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הָרַב הַנִּמּוּקִי וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה, שֶׁאַבְרָהָם בָּא לַחֲלֹק עַל הַמַּלְאָכִים וְלוֹמַר, דְּאַף דְּלֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ הָיָה מוֹסֵר נַפְשׁוֹ עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם. וְהֵביא רְאָיָה מֵחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, שֶׁאַף שֶׁלֹּא הָיָה שָׁם עֲבוֹדָה זָרָה מָסְרוּ עַצְמָם עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם, וּכְדִכְתַבְנָא.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל פֶּרֶק קַמָּא דְּסוֹטָה (י ע"ב): "צָדְקָה מִמֶּנִּי" (בראשית לח, כו). יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה: אַתָּה הִצַּלְתָּ תָּמָר וּשְׁנֵי בָנֶיהָ, חַייֶךְ שֶׁאֲנִי מַצִּיל שְׁלֹשָׁה מִבָּנֶיךָ מִן הָאוּר. וּמָאן נִינְהוּ? חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, מַה שִּׁיכוּת יֵשׁ לְהַצָּלַת תָּמָר וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִם הַצָּלַת חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה? וְעוֹד, דִּלְמָה לֹא יִנָּצְלוּ חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה בִּזְכוּת עַצְמָם שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם? אֶלָּא נִרְאֶה שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא, שֶׁכְּבָר כָּתַבְנוּ

לְעֵיל בִּדְרוּשׁ רִאשׁוֹן שֶׁיֵּשׁ לִתְמֹהַּ עַל יְהוּדָה: אֵיךְ פִּטְרָה לְתָמָר מֵהַמִּיתָה בְּאָמְרָהּ (שם שם, כה) "לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לוֹ אָנכִי הָרָה"? וַהֲלוֹא כְּפִי דְבָרֶיהָ יִגְדַּל הֶעָוֹן, שֶׁהִכְשִׁילָה לְאוֹתוֹ צַדִּיק בְּכַלָּתוֹ. וְכָל שֶׁכֵּן לְמָאן דְּאָמַר דִּבְנֵי נֹחַ מְזַהֲרִים בְּכָל הָעֲרָיוֹת שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְזַהֲרִים בָּהֶם. וְכָתַבְנוּ דְּטַעֲנָתָא דְתָמָר הִיא, לְפִי שֶׁעֵר וְאוֹנָן שִׁמְּשׁוּ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּן, וּבְנֵי נֹחַ אֵין קוֹנִין בְּבְעִילָה דְשֶׁלֹּא כְּדַרְכָּן לְפִי שֶׁהֵן מְזַהֲרִים עַל זֶה, וִיהוּדָה הוֹדָה לְדִבְרֶיהָ וְאָמַר: "צָדְקָה מִמֶּנִּי" — שֶׁאֵין בָּהּ עָוֹן לְפִי שֶׁאֵינָהּ נֶחְשֶׁבֶת אֵשֶׁת עֵר וְאוֹנָן. וְאִם כֵּן, עַל כָּרְחִין יְהוּדָה סָבוּר שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמִשּׁוּם הָכֵי לֹא חָשִׁיבָא תָּמָר כַּלָּתוֹ; דְּאִלּוּ הָיָה סָבוּר שֶׁיָּצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, חָשִׁיבָא תָּמָר אֵשֶׁת עֵר וְאוֹנָן, מִשּׁוּם דְּיִשְׂרָאֵל קוֹנָה בִּבְעִילָה דְשֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ. וּלְפִי זֶה תִּקְשֵׁי לִיהוּדָה: דְּאֵיךְ עָלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וַהֲלוֹא אַבְרָהָם מָסַר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם וְהִשִּׁים הִצִּילוֹ, דְּזֶה מוֹרֶה דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, מִשּׁוּם דִּבְנֵי נֹחַ אֵינָם מְצֻוִּין עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם. אֶלָּא שֶׁיְּהוּדָה יִתֵּרֵץ לָזֶה, דִּלְעוֹלָם לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמַה שֶּׁמָּסַר אַבְרָהָם עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם הוּא מִשּׁוּם דְּאַבְרָהָם סְבִירָא לֵהּ כְּסִבָּרַת הַחוֹלְקִים עַל הָרַמְבַּ"ם וְאִית לְהוּ דַּאֲפִלּוּ מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ יַעֲבֹר וְאַל יֵהָרֵג רַשַּׁאי לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ, אוֹ כְּסִבָּרַת הַנִּמּוּקֵי וּמַהַר"שׁ יָפֶה דְּאַף הָרַמְבַּ"ם מוֹדֶה דְּהֵיכָא דְּהַדּוֹר פָּרוּץ אוֹ הֵיכָא שֶׁהָאוֹנֵס כַּוָּנָתוֹ לְמַעַט כְּבוֹד שָׁמַיִם שָׁאז אֵיכָא קִדּוּשׁ הַשֵּׁם אִם מוֹסֵר עַצְמוֹ. זֶה הָיָה דַּעְתּוֹ שֶׁל יְהוּדָה בַּמֶּה שֶׁמָּסַר אַבְרָהָם נַפְשׁוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם. וְהִנֵּה הַשֵּׁם רָצָה לְהוֹדוֹת לִדְבָרָיו, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (סוטה י ע"ב), שֶׁיָּצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה: "צָדְקָה מִמֶּנִּי" — מִמֶּנִּי יָצְאוּ הַדְּבָרִים כְּבוּשִׁים, שֶׁגַּם אֲנִי הִסְכַּמְתִּי בָּזֶה שֶׁלֹּא הָיְתָה תָּמָר אֵשֶׁת עֵר וְאוֹנָן, לְפִי שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמַה שֶּׁאַבְרָהָם מָסַר עַצְמוֹ הוּא מֵהַטְּעָמִים הַנִּזְכָּרִים. וְזֶה שֶׁאָמַר הַשֵּׁם לִיהוּדָה: אַתָּה הִצַּלְתָּ תָּמָר וּשְׁנֵי בָּנֶיהָ, וְנִזְרְתָּ אֹמֶר שֶׁאַבְרָהָם אַף שֶׁלֹּא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ יָפֶה עָשָׂה בַּמֶּה שֶׁמָּסַר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, גַּם אֲנִי הִנְנִי מוֹדֶה לִדְבָרֶיךָ וַאֲנִי מַצִּיל לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וְהוּא רְאָיָה לִדְבָרֶיךָ, שֶׁאַף שֶׁהָיוּ פְּטוּרִים, שֶׁהֲרֵי לֹא הָיָה שָׁם עֲבוֹדָה זָרָה כִּי אִם אַנְדְּרִיטֵי שֶׁל מְלָכִים, אֲפִלּוּ הָכֵי מָסְרוּ עַצְמָם, וַאֲנִי מַצִּילָם לְהוֹרוֹת לְכָל בְּאֵי עוֹלָם שֶׁכַּדִּין עָשׂוּ בַּמֶּה שֶׁמָּסְרוּ עַצְמָם עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם. וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם, וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם.

פרק ג

דְּרוּשׁ שְׁלִישִׁי

בְּרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה מד סימן ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "אַל תִּירָא אַבְרָם" (בראשית טו, א). רַבָּנָן אָמְרִי: לְפִי שֶׁהָיָה אַבְרָהָם אָבִינוּ מִתְפַּחֵד וְאוֹמֵר: יָרַדְתִּי לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְנִצַּלְתִּי, לְמִלְחֶמֶת

מְלָכִים וְנִצַּלְתִּי, תֹּאמַר שֶׁנִּתְקַבַּלְתִּי שְׂכָרִי. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "אַל תִּירָא". "שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד" (שם). הֵיךְ מָה דְּאַתְּ אָמַר (תהלים לא, כ): "מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ". עַד כָּאן.

דֶּרֶךְ הַקָּדְי"ם רָאוּי לַחְקֹר וְלָשִׂים לֵב, אִם הָאָבוֹת שֶׁהָיוּ מְקַיְּמִים כָּל הַתּוֹרָה קֹדֶם שֶׁנִּתְּנָה, אִם הָיוּ נֶעֱנָשִׁים בְּעָנְשֵׁי שָׁמַיִם כְּשֶׁלֹּא הָיוּ מְקַיְּמִין אַחַת מִמִּצְוֹת הַשֵּׁם, אוֹ דִּלְמָא דַּוְקָא בְּשֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ עֲלֵיהֶם נֶעֱנָשִׁים עֲלֵיהֶם, אֲבָל בִּשְׁאָר מִצְוֹת לֹא נִתְחַיְּבוּ מִכֹּל וָכֹל, לֹא בִּידֵי אָדָם וְלֹא בִּידֵי שָׁמַיִם.

וְהִנֵּה הָרְאֵ"ם זַ"ל פָּרְשַׁת חַיֵּי שָׂרָה (בראשית כג, א, ד"ה שהרי אינה בת עונשין) כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: בְּשִׁלְמָא גַּבֵּי אַבְרָהָם שֶׁאָמְרוּ: בֶּן מֵאָה כְּבֶן שִׁבְעִים וּבֶן שִׁבְעִים כְּבֶן חֲמֵשׁ לְחֵטְא — נִיחָא, שֶׁלֹּא חָטָא אַבְרָהָם לֹא בְּעָנְשֵׁי אָדָם וְלֹא בְּעָנְשֵׁי שָׁמַיִם; אֶלָּא שָׂרָה, שֶׁלֹּא אָמְרוּ אֶלָּא בַּת מֵאָה כְּבַת עֶשְׂרִים לְחֵטְא — תִּינַח מֵעָנְשֵׁי שָׁמַיִם, אֶלָּא מֵעָנְשֵׁי אָדָם מַאי אִיכָּא לְמֵימַר? וַהֲלוֹא בַּת עֶשְׂרִים שָׁנָה אֵינָהּ נְקִיָּה אֶלָּא מֵעָנְשֵׁי שָׁמַיִם, אֲבָל לֹא מֵעָנְשֵׁי אָדָם. יֵשׁ לוֹמַר, כֵּיוָן דְּבִזְמַנָּם עֲדַיִן לֹא נִתְּנָה הַתּוֹרָה, אֶלָּא שֶׁהֵם קִבְּלוּהָ מֵעַצְמָם, וְאֵין שָׁם אֶלָּא עָנְשֵׁי שָׁמַיִם בִּלְבַד, לֹא הֶצְרִיךְ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁהָיוּ נְקִיִּים אֶלָּא מֵעָנְשֵׁי שָׁמַיִם בִּלְבַד; אֲבָל מֵעָנְשֵׁי אָדָם, שֶׁעֲדַיִן לֹא הָיוּ נוֹהֲגִין בְּאוֹתוֹ זְמַן, לֹא. אַף קָשֶׁה מִשֶּׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ, שֶׁכְּבָר הֻזְהֲרוּ עֲלֵיהֶם קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה, וְיֵשׁ בָּהֶם עָנְשֵׁי אָדָם. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. מוּכָח מִדְּבָרָיו דְּסְבִירָא לֵהּ דְּבִשְׁאָר מִצְוֹת חוּץ מִשֶּׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ אֵיכָא עָנְשׁ שָׁמַיִם, וְאֵין חִלּוּק בֵּין שֶׁבַע מִצְוֹת לִשְׁאָר כָּל הַמִּצְוֹת אֶלָּא לְעִנְיַן עָנְשֵׁי אָדָם.

אַף מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל חָלַק עָלָיו בָּזֶה. שֶׁכָּתַב בְּסֵדֶר חַיֵּי שָׂרָה (פרשה נח סימן א ד"ה בת מאה כבת עשרים לחטא) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וּלְדִידִי אֵין עִנְיָן לְמַה שֶּׁכָּתַב דְּבִזְמַנָּם שֶׁעֲדַיִן לֹא נִתְּנָה הַתּוֹרָה אֶלָּא שֶׁקִּבְּלוּהָ מֵאֲלֵיהֶן אֵין שָׁם אֶלָּא עָנְשֵׁי שָׁמַיִם בִּלְבַד, דְּאַף עָנְשֵׁי שָׁמַיִם אֵין כָּאן, כֵּיוָן שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ בַּמִּצְוֹת מֵהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. תֵּדַע, שֶׁהֲרֵי יַעֲקֹב נָשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וְהִנֵּה מַה שֶּׁהֵבִיא רְאָיָה לִדְבָרָיו דְּכֵיוָן שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ בַּמִּצְוֹת לֵיכָּא עָנְשֵׁי שָׁמַיִם מִמַּה שֶּׁנָּשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת, לֹא יָדַעְתִּי כַּוָּנָתוֹ. דְּמַה יַּעֲנֶה הָרַב לְמָאן דְּאָמַר דְּכָל הָעֲרָיוֹת הָאֲסוּרוֹת לְיִשְׂרָאֵל אֲסוּרוֹת לִבְנֵי נֹחַ, דְּאֵיךְ נָשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת. אֶלָּא עַל כָּרְחֵין לוֹמַר שֶׁהָיָה עַל פִּי הַדִּבּוּר, אוֹ שֶׁיִּשְׂרָאֵל אַף קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְנִתְגַּיְּרוּ רָחֵל וְלֵאָה, וְאֵין בָּהֶם שׁוּם אִסּוּר קְרָבָה, דְּקַיְּמָא לַן דְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַב עַצְמוֹ, כָּתַבְנוּ דְּבָרָיו לְעֵיל בְּדִרוּשׁ רִאשׁוֹן, יְעַיֵּן שָׁם. וְאִם כֵּן אַף אֲנוּ נֹאמַר, שֶׁאַף שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ בַּמִּצְוֹת מֵהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, יֵשׁ בָּהֶם עָנְשֵׁי שָׁמַיִם. בְּאֹפֶן שֶׁדִּבְּרֵי הָרַב זַ"ל צְרִיכִין אֲצִלִּי תַּלְמוּד.

וּבְעִקַּר הַדָּבָר שֶׁנֶּחְלְקוּ בּוֹ הָרַאַ"ם וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה אִם נֶעֱנָשִׁים בְּעָנְשֵׁי שָׁמַיִם עַל שְׁאָר מִצְוֹת, נִרְאֶה לִי שֶׁדָּבָר זֶה תָּלוּי בְּאוֹתוֹ הַמַּחֲלֹקֶת הַקָּדוּם שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בִּדְרוּשׁ רִאשׁוֹן, אִם קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי אֲפִלּוּ לְהָקֵל אוֹ לֹא יָצְאוּ לְגַמְרֵי כִּי אִם לְהַחְמִיר וְלֹא לְהָקֵל. דְּלְמַאן דְּאָמַר שֶׁיָּצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אֲפִלּוּ לְהָקֵל נִרְאֶה שֶׁחַיָּבִים הֵם בְּדִינֵי שָׁמַיִם, דְּאֵיךְ יִתְכַּן דִּכְשֶׁיָּבוֹא לָהֶם קַלָּא מִצַּד הַתּוֹרָה יַעַבְרוּ עַל מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ, וּבְמִצְוֹת הַתּוֹרָה יִהְיֶה הַדָּבָר בִּרְצוֹנָם, כִּי אִם יִרְצוּ יְקַיְּמוּ וְאִם לֹא יִרְצוּ לֹא יְקַיְּמוּ? הֲלוֹא זֶה הַדָּבָר שֶׁאֵין הַדַּעַת סוֹבַלְתּוֹ. אַךְ לְמַאן דְּאָמַר דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ כִּי אִם לְהַחְמִיר, אֲ אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יֵעָנְשׁוּ עַל הַתּוֹרָה, וַהֲרֵי דִּינָם כְּנָשִׁים בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָא שֶׁאֵינָם מְצֻוּוֹת, שֶׁאִם רוֹצוֹת לְקַיֵּם מְקַיְּמוֹת, וְאִם לֹא אֵינָן נֶעֱנָשִׁין עֲלֵיהֶן. וְכֵן רָאִיתִי לְאֶחָד מִגְּדוֹלֵי הַמְחַבְּרִים שֶׁכָּתַב, שֶׁהָאָבוֹת הָיוּ מְקַיְּמִים אֶת הַתּוֹרָה כְּמִי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. וְאִם כֵּן, מִי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה מְקֻבָּל שָׂכָר עַל הַדְּרִישָׁה וְאֵינוֹ נֶעֱנָשׁ עַל הַפְּרִישָׁה.

הֵן אֱמֶת דִּכְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בִּדְרוּשׁ רִאשׁוֹן, דְּהָרַאַ"ם הוּא דְּאִית לֵהּ דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה אִית לֵהּ דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, לְפִי זֶה נִמְצְאוּ דִּבְרֵיהֶם דְּסָתְרֵי אַהֲדָדֵי, דְּהָרַאַ"ם דִּסְבִירָא לֵהּ דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ כָּתַב שֶׁנֶּעֱנָשִׁים בִּידֵי שָׁמַיִם, וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה שֶׁכָּתַב דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי סוֹבֵר שֶׁאֵינָם נֶעֱנָשִׁים בִּידֵי שָׁמַיִם. וּבֶאֱמֶת דִּלְדַעְתִּי הֵם הֵם דְּבָרִים מַתְמִיהִים, וְהַנְּכוֹן אֶצְלִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי דְּתַלְיָא הַדָּן פְּלָגְתָּא בְּהַדֵּן פְּלָגְתָּא, דְּלְמַאן דְּאָמַר דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי — נֶעֱנָשִׁים, וּלְמַאן דְּאָמַר דְּלֹא יָצְאוּ — אֵינָם נֶעֱנָשִׁים.

וְעַל פִּי הַצָּעָה זוֹ בּוֹא נָבוֹא לְבָאֵר פְּסוּקֵי פָּרָשַׁת וַיֵּחִי (בראשית מח, ג-ז), וְזֶה תָּאָרַם: "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יוֹסֵף, אֵל שַׁדַּי נִרְאָה אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וַיְבָרֶךְ אֹתִי. וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים" וְגוֹמֵר. "וְאַנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל" וְגוֹמֵר. וְהוֹאִיל וְאָתֵי לִידֵּן הַנְהוּ קְרָאֵי, נֵימָא בְּהוּ מִלְּתָא. וְאֵיכָא לְמֵידַק בְּהוּ טוּבָא. חֲדָא, דִּלְמַאי הִלְכְתָא סֵיֵם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נִרְאָה אֵלָיו הַשֵּׁם שֶׁהָיָה בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. וְתוּ, בַּמֶּה שֶׁאָמַר "מֵתָה עָלַי", דְּמִלַּת 'עָלַי' הִיא מְיֻתֶּרֶת. גַּם בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם יַעֲקֹב דְּבָרָיו וְאָמַר "וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן" וְגוֹמֵר, יֵשׁ לְדַקְדֵּק דְּמַה שַּׁיְכוּת יֵשׁ לִדְבָרִים אֵלּוּ עִם מַה שֶּׁסִּפֵּר לוֹ שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו הַשֵּׁם וְהִבְטִיחוֹ "הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ" וְגוֹמֵר. וּכְבָר נִתְעוֹרְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בָּזֶה וְאָמְרוּ: וְאַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי מַטְרִיחַ עָלֶיךָ לְהוֹלִיכֵנִי לִקְבֹּר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וְלֹא כֵּן עָשִׂיתִי לְאִמְּךָ, וְיָדַעְתִּי שֶׁיֵּשׁ בְּלִבְּךָ עָלַי, אֲבָל דַּע לְךָ שֶׁעַל פִּי הַדִּבּוּר קְבַרְתִּיהָ שָׁם וְכוּ'. וַאֲנִי תָּמֵהַּ בָּזֶה, דִּכְפִי שִׁיטַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל הָיָה לוֹ לְיַעֲקֹב לוֹמַר כָּל זֶה בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת, כְּשֶׁצִּוָּה לוֹ (שם מז, ל): "וּנְשָׁאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בְּקִבְרָתָם", אָז הָיָה לוֹ לְסַיֵּם דְּבָרָיו: "וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן" וְגוֹמֵר; אֲבָל הָכָא שֶׁאֵינוֹ

מַזְהִיר אוֹתוֹ עַל הַקִּבּוּרָה, לְאַיֶּזֶה תַּכְלִית מְסַפֵּר לוֹ מִיתַת רָחֵל? וְעַיִן בַּמֶּה שֶׁכָּתַבְתִּי לְיַשֵּׁב שִׁיטַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל לְקַמָּן בְּדֶרֶךְ הַמִּצְפָּה (דרוש כו), יְעַיֵּן שָׁם.

וְהִנֵּה חוֹץ מִכַּוָּנָתָנוּ יֹאמַר נָא בְּאֹפֶן אַחֵר. וּנְדַקְדֵּק עוֹד בַּמֶּה שֶׁאָמַר "וַעֲתָּה שְׁנֵי בָנֶיךָ", דְּיֹתֶבֶת 'וַעֲתָּה' הִיא מְיֻתֶּרֶת. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַתָּנָה זוֹ שֶׁנָּתַן יַעֲקֹב לְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, שֶׁאָמַר: "אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי". שֶׁכְּפִי מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן, אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נֶחְלְקָה לִשְׁנֵים עָשָׂר חֲלָקִים, וְשֵׁבֶט לֵוִי לֹא נָטַל חֵלֶק בָּאָרֶץ, וְנָטַל רְאוּבֵן חֵלֶק אֶחָד וְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה שְׁנֵי חֲלָקִים בִּשְׁבִיל בְּכוֹרַת יוֹסֵף, כְּדִין כָּל בְּכוֹר שֶׁנּוֹטֵל שְׁנֵי חֲלָקִים. וּסְבִירָא לֵהּ לְהָרַמְבַּ"ן שֶׁיּוֹסֵף הָיוּ לוֹ בָּנִים אֲחֵרִים, כְּפַשְׁטֵהּ דִּקְרָא דִּכְתִיב: "וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם", וּסְבִירָא לֵהּ דְּחַס וְשָׁלוֹם לֹא יָצָא מִפִּי הַנָּבִיא דָּבָר לְבַטָּלָה, אֶלָּא דְּשִׁאַר הַבָּנִים לֹא נָטְלוּ עִם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם אֶלָּא בְּחֵלֶק אֶחָד, דְּהַיְנוּ חֵלֶק הַפְּשִׁיטוּת, וּכְדִכְתִיב: "וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם", וְכָתַב הָרַמְבַּ"ן דְּנַחֲלָה הַיְנוּ חֵלֶק הַפָּשׁוּט, אֲבָל חֵלֶק הָאַחַר, דְּהַיְנוּ חֵלֶק בְּכוֹרָה, לֹא נָטְלוּ שְׁאָר הַבָּנִים כְּלוּם. וְעַל כָּרְחִין לוֹמַר כֵּן, דְּאִי לָא תֵּימָא הָכִי, אֶלָּא שֶׁגַּם בְּחֵלֶק הַבְּכוֹרָה נָטְלוּ שְׁאָר הַבָּנִים עִם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם, אִם כֵּן מַה הֻפְרַשׁ יֵשׁ בֵּין אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה לִשְׁאָר הַבָּנִים. וְאִם כֵּן יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמִי הִכְנִיסוֹ לְיַעֲקֹב בְּתוֹךְ זֶה לְחַלֵּק בְּבֵן בֵּין הַבָּנִים? הָיָה לוֹ לָתֵת בִּסְתָם שְׁנֵי חֲלָקִים לְיוֹסֵף, וְאָז הָיוּ מְחַלְּקִים אֶת הָאָרֶץ בְּשָׁוֶה מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם עִם שְׁאָר הַבָּנִים. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם דְּבָרָיו "וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן" וְגוֹמֵר, דְּלְאֵיזֶה תַּכְלִית סִיֵּם מְקוֹם הַמִּיתָה שֶׁהָיָה בַּדָּרֶךְ, וּמְקוֹם הַקְּבוּרָה שֶׁהָיָה בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת.

וְנַרְאֶה דְּזֶה יוּבַן בְּהַהִיא דְּאָמְרִינַן פֶּרֶק יֵשׁ נוֹחָלִין (ב"ב קלז ע"א): נְכָסַי לְךָ וְאַחֲרֶיךָ לְפְלוֹנִי, וְיָרַד הָאָחַד וּמָכַר — הַשֵּׁנִי מוֹצִיא מִיַּד הַלָּקוֹחוֹת. דִּבְרֵי רַבִּי. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: אֵין לַשֵּׁנִי אֶלָּא מַה שֶּׁשִּׁיֵּר רִאשׁוֹן. וְאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: הֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל. וּמוֹדֶה, שֶׁאִם נָתָנָם בְּמַתָּנַת שְׂכִיב מְרַע — לֹא עָשָׂה וְלֹא כְּלוּם. מַאי טַעְמָא? אָמַר אַבָּיֵי: מַתָּנַת שְׂכִיב מְרַע לֹא קָנָה אֶלָּא לְאַחַר מִיתָה, וּכְבָר קָדְמוֹ אַחֲרֶיךָ. תּוּ אָמְרִינַן הָתָם (עמוד ב): הַהִיא אִתְּתָא דַּהֲוָה לַהּ דִּקְלָא בְּאַרְעָא דְּרַב בִּיבִי בַּר אַבָּיֵי. כָּל אִימַת דַּהֲוַת אָזְלָא לְמִגְזְרֵהּ הֲוָה קָפֵד עֲלָוֵהּ. אַקְנְיֵתֵהּ נִיהְלֵהּ כָּל שְׁנֵי חַיָּיו. אָזַל אִיהוּ אַקְנְיֵהּ לְבְנוֹ. אָמַר רַב הוּנָא בְּרֵהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ: מִשּׁוּם דַּאֲתוֹ מִמּוֹלֵאי אָמְרִיתוּ מִלֵּי מוּלְיָתָא? אֲפִלּוּ רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל לֹא אָמַר אֶלָּא לְאַחֵר, אֲבָל לְעַצְמוֹ לֹא. עַד כָּאן. וּבְפֵרוּשׁ חִלּוּק זֶה דְּרַב הוּנָא נֶחְלְקוּ הָרִאשׁוֹנִים זַ"ל, וְדַעַת הָרַמְבַּ"ם הוּא לוֹמַר, דְּעַד כָּאן לֹא קָאָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אֵין לַשֵּׁנִי אֶלָּא מַה שֶּׁשִּׁיֵּר רִאשׁוֹן, וְאִם נָתַן הָרִאשׁוֹן — מַעֲשָׂיו קַיָּמִים וְאֵין לַשֵּׁנִי כְּלוּם, אֶלָּא כְּשֶׁנָּתַן הָרִאשׁוֹן לְאַחֵר; אֲבָל לְעַצְמוֹ, כְּגוֹן שֶׁנָּתָנָם לְמִי שֶׁרָאוּי לְיוֹרְשׁוֹ, שֶׁהוּא כְּעַצְמוֹ, לָאו

כֹּל כְּמִנְהֵ. וּמִשּׁוּם הָכֵי פָּסַק בְּהִלְכוֹת זְכִיָּה (פי"ב ה"י), שֶׁאִם הָרִאשׁוֹן נָתַן לִבְנוֹ אוֹ לְאֶחָד מִיּוֹרְשָׁיו מַתָּנָה — לֹא עָשָׂה כְּלוּם, וְהַשֵּׁנִי מוֹצִיא מִיָּד הַיּוֹרֵשׁ. וְכָתַב הָרַב הַמַּגִּיד, דְּטַעְמָא דְּמִלְּתָא הוּא, מִפְּנֵי דְּכַוָּנַת הַנּוֹתֵן כְּשֶׁאָמַר וְאַחֲרֶיךָ לְפִלּוֹנִי לֹא הָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁיּוּכַל הַמְקַבֵּל הָרִאשׁוֹן לְתִתָּם לְבָנָיו אוֹ לְיוֹרְשָׁיו, שֶׁאִם כֵּן לֹא עָשָׂה וְלֹא כְּלוּם בְּשִׁיּוּרוֹ, שֶׁכָּל מָה שֶׁיֵּשׁ לְאָדָם הוּא נוֹתֵן לְבָנָיו; אֲבָל כְּשֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְתִתָּם לְבָנָיו אוֹ לְיוֹרְשָׁיו, אַף עַל פִּי שֶׁיּוּכַל לְתִתָּם לַאֲחֵרִים — אֵין אָדָם חוֹטֵא וְנוֹתֵן לַאֲחֵרִים. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, שֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי דְּבָרִים בְּאוֹמֵר וְאַחֲרֶיךָ לְפִלּוֹנִי שֶׁאִם נָתַן הָרִאשׁוֹן שֶׁלֹּא יִהְיוּ מַעֲשָׂיו מוֹעִילִין: הָאֶחָד הוּא הֵיכָא דְּנָתַן הָרִאשׁוֹן בְּמַתְּנַת שְׂכִיב מְרַע, מִשּׁוּם דְּקָדְמוֹ אַחֲרֶיךָ. וְהַשֵּׁנִי הוּא הֵיכָא דְּנָתַן הָרִאשׁוֹן לִבְנוֹ, דְּלֹא עָשָׂה וְלֹא כְּלוּם.

וְהָא דְּאָמְרִינַן דְּאִם נָתַן הָרִאשׁוֹן בְּמַתְּנַת שְׂכִיב מְרַע שֶׁלֹּא עָשָׂה וְלֹא כְּלוּם, הַיְנוּ דַּוְקָא הֵיכָא דְּנָתַן בְּסָתָם. וְהַטַּעַם, דְּכָל מַתְּנַת שְׂכִיב מְרַע בְּסָתָם אֵינוֹ קוֹנֶה אֶלָּא לְאַחַר מִיתָה, וּכְבָר קָדְמוֹ אַחֲרֶיךָ. אֲבָל אִם הָיָה שְׂכִיב מְרַע וּפֵרֵשׁ דְּבָרָיו שֶׁנּוֹתֵן מַעַכְשָׁו — אָז פְּשִׁיטָא שֶׁזָּכָה הַמְקַבֵּל וְאֵין לְאַחֲרֶיךָ כְּלוּם; לְפִי שֶׁכֹּל שֶׁבֵּאֵר דְּבָרָיו וְאָמַר שֶׁנּוֹתֵן מַעַכְשָׁו, אֵין לָהּ דִּין מַתְּנַת שְׂכִיב מְרַע כִּי אִם מַתְּנַת בָּרִיא. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת זְכִיָּה (פ"ח הי"ח): אַל תִּטְעֶה בְּשִׂכִיב מְרַע שֶׁכָּתַב כָּל נְכָסָיו וּפֵרֵשׁ שֶׁנָּתַן הַכֹּל מֵעַכְשָׁו וְכוּ'. שֶׁאֵין זֶה מַתְּנַת שְׂכִיב מְרַע, אֶלָּא כְּשְׁאָר כָּל מַתְּנוֹת הַבְּרִיאִים. וְזֶה פָּשׁוּט.

וְהִנֵּה מָצִינוּ, כְּשֶׁהִבְטִיחַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיַעֲקֹב בִּבְשׂוֹרַת הָאָרֶץ כְּשֶׁנִּגְלָה אֵלָיו בְּלוּז, אָמַר לוֹ (בראשית לה, יב): "וְאֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה, וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ". נִמְצָא שֶׁנָּתַן אֶת הָאָרֶץ לְיַעֲקֹב וְאַחֲרָיו לְזַרְעוֹ, וְהַיְנוּ כְּאוֹמֵר נְכָסַי לְךָ וְאַחֲרֶיךָ לְפִלּוֹנִי. וְהִנֵּה בַּמַּתָּנָה הַלָּזוּ שֶׁהָיָה נוֹתֵן יַעֲקֹב בְּכוֹרָה לְיוֹסֵף, הֲרֵי הוּא כְּאִלּוּ עָמַד הָרִאשׁוֹן וּמָכַר וְנָתַן. שֶׁהֲרֵי כְּבָר אָמְרִנוּ בְּשֵׁם רַשְׁבַּ"ם ז"ל, דְּמִשָּׁעָה שֶׁחָטָא רְאוּבֵן זָכוּ כָּל הַשְּׁבָטִים בְּחֵלֶק הַבְּכוֹרָה, וְאִם כֵּן יַעֲקֹב כְּשֶׁנָּתַן הַבְּכוֹרָה לְיוֹסֵף הָוָה לֵהּ כְּאִלּוּ נָתַן מִנְכְסֵי שְׁאָר הַשְּׁבָטִים. וּבְאנוּ לְמַחֲלֹקֶת רַבִּי וְרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל. דְּלְדַעַת רַבִּי, דְּקָאָמַר הַשֵּׁנִי מוֹצִיא מִיַּד הַלְּקוֹחוֹת, לֹא הוֹעִילוּ מַעֲשָׂיו דְּיַעֲקֹב כְּלוּם, וְהַשְּׁבָטִים אֵינָם נוֹתְנִים לְיוֹסֵף חֵלֶק בְּכוֹרָה, אֶלָּא נוֹטֵל בָּאָרֶץ כְּשְׁאָר הַשְּׁבָטִים חֵלֶק אֶחָד; אַךְ לְדַעַת רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל זָכָה יוֹסֵף בְּמַתְּנָתוֹ, דְּאִית לֵהּ דְּאֵין לַשֵּׁנִי אֶלָּא מַה שֶּׁשִּׁיֵּר רִאשׁוֹן.

וְהִנֵּה יַעֲקֹב אָבִינוּ כְּבָר יָדַע דְּהִלְכְתָא כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, דְּאֵין לַשֵּׁנִי אֶלָּא מַה שֶּׁשִּׁיֵּר רִאשׁוֹן. אֶלָּא שֶׁהַקְּשָׁה לוֹ שֶׁהָיָה חוֹלֶה, וּכְדִכְתִיב: "וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה" (בראשית מח, א), "וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל הַמִּטָּה" (שם שם, ב), וּלְדַעַת רַבִּי יוֹחָנָן אִם נָתַן הָאֶחָד בְּמַתְּנַת שְׂכִיב מְרַע לֹא עָשָׂה כְּלוּם לְפִי שֶׁכְּבָר קָדְמוֹ אַחֲרֶיךָ. וְעוֹד הֶקְשָׁה

לוֹ שֶׁנּוֹתֵן לִבְנוֹ, וּלְדַעַת הָרַמְבַּ"ם כֹּל שֶׁנּוֹתֵן לִבְנוֹ לֹא עָשָׂה וְלֹא כְּלוּם וְאַחֲרֵיךְ מוֹצִיא מִיַּד הַבֵּן. וּלְפִי שְׁנֵי טְעָנוֹת אֵלּוּ לֹא הָיָה זוֹכֶה יוֹסֵף בַּמַּתָּנָה הַלָּזוּ שֶׁנּוֹתֵן לוֹ יַעֲקֹב.

וּלְיַשֵּׁב כָּל זֶה אָמַר לוֹ: "אֵל שַׁדַּי נִרְאָה אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" וְגוֹמֵר, וְאָמַר לִי: "וְנָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם". דְּהַיְנוּ נְכָסַי לְךָ וְאַחֲרֶיךָ לְפִלּוּנִי. "וְעַתָּה שְׁנֵי בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי הֵם". כְּלוֹמַר, אַף שֶׁאֲנִי חוֹלֶה, אֵינִי נוֹתֵן מַתָּנָה זוֹ סְתָם כִּשְׁאָר הַחוֹלִים, שֶׁאֵין מַתְּנָתָם חָלָה אֶלָּא לְאַחַר מִיתָה, אֶלָּא אֲנִי מְפָרֵשׁ דְּבָרַי: "וְעַתָּה שְׁנֵי בָנֶיךָ", כְּלוֹמַר, מֵעַכְשָׁו אֲנִי נוֹתֵן הַמַּתָּנָה לִשְׁנֵי בָנֶיךָ. וּכְבָר לִמְּדָנוּ הָרַמְבַּ"ם ז"ל, שֶׁכָּל שִׁכִּיב מְרַע שֶׁמְּפָרֵשׁ דְּבָרָיו וְאוֹמֵר שֶׁנּוֹתֵן מֵעַכְשָׁו, הֲרֵי מַתְּנָתוֹ כְּמַתְּנַת כָּל הַבְּרִיאִים שֶׁקּוֹנִים מֵאוֹתָהּ שָׁעָה, וְאִם כֵּן לֹא שַׁיָּךְ הָכָא טַעְמָא דְּרַבִּי יוֹחָנָן דְּאָמַר מִשּׁוּם דִּיקְדְּמוֹ אַחֲרֶיךָ, שֶׁהֲרֵי כָּאן קָדְמוֹ מְקַבֵּל מַתָּנָה לְאַחֲרֶיךָ.

אַךְ עֲדַיִן קָשֶׁה, שֶׁמַּתָּנָה זוֹ הִיא לְיוֹסֵף, וּכְבָר אָמַרְנוּ בְּשֵׁם הָרַמְבַּ"ם שֶׁכֹּל שֶׁנּוֹתֵן הָרִאשׁוֹן לִבְנוֹ לֹא עָשָׂה וְלֹא כְּלוּם. לָזֶה אָמַר: "אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי". כְּלוֹמַר, אַל יַעֲלֶה בְּדַעְתְּךָ שֶׁמַּתָּנָה זוֹ דִּבְכוֹרָה אֲנִי נוֹתֵנָהּ לְיוֹסֵף, אֶלָּא דַּוְקָא לִמְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם שֶׁאֵינָם יוֹרְשִׁים שֶׁלִּי. וּרְאָיָה לַדָּבָר, שֶׁ"מּוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם"; וְאִם אִיתָא שֶׁמַּתָּנָה זוֹ הָיְתָה לְיוֹסֵף, אֵין חִלּוּק בֵּין מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם לִשְׁאָר הַבָּנִים. אֶלָּא וַדַּאי מַה שֶּׁאָמַרְתִּי דִּשְׁאָר הַבָּנִים לֹא יִטְלוּ עִם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם כִּי אִם בְּחֵלֶק הַפְּשִׁיטוּת וְלֹא חֵלֶק בְּכוֹרָה, מִזֶּה תִּלְמַד שֶׁאֵין מַתָּנָתִי כִּי אִם לִמְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם. וְהַדָּבָר פָּשׁוּט, שֶׁכֹּל שֶׁהָרִאשׁוֹן אֵינוֹ נוֹתֵן לְיוֹרְשָׁיו שֶׁמַּתָּנָתוֹ קַיֶּמֶת. בְּאוֹפָן שֶׁהַשְׁנֵי רֵעוּתוֹת שֶׁאָמַרְנוּ שֶׁהָיוּ בְּמַתָּנָה זוֹ בְּיַעֲקֹב, דְּהַיְנוּ שֶׁהָיָה חוֹלֶה וְשֶׁהָיְתָה הַמַּתָּנָה לְיוֹרְשָׁיו, כְּבָר יִשְׁבָּם יַעֲקֹב אָבִינוּ.

אַךְ עֲדַיִן לֹא נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתּוֹ בָּזֶה. אוּלַי יֹאמַר יוֹסֵף, דְּכָל זֶה נִיחָא אַלְבָּא דְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, דְּאָמַר אֵין לַשֵּׁנִי אֶלָּא מַה שֶּׁשִּׁיֵּר רִאשׁוֹן; אַךְ אַלְבָּא דְּרַבִּי, דְּאָמַר הַשֵּׁנִי מוֹצִיא מִיַּד הַלָּקוֹחוֹת, אַף שֶׁנָּתַן רִאשׁוֹן מַתָּנַת בָּרִיא וְלֹא נָתַן לְיוֹרְשָׁיו לֹא עָשָׂה וְלֹא כְּלוּם, וְאֶפְשָׁר דַּהֲלָכָה כְּרַבִּי. לָזֶה בָּא יַעֲקֹב וְאָמַר: אַל יַעֲלֶה בְּדַעְתְּךָ דִּדְלָמָא הֲלָכָה כְּרַבִּי, לָזֶה אָמַר: "וַאֲנִי בָּבֹאִי מִפַּדָּן" וְגוֹמֵר, וְרָצָה לְלַמְּדוֹ שָׁרְשֵׁי הַדִּינִים עַד הֵיכָן דַּעְתּוֹ שֶׁהֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל. וְהָעִנְיָן הוּא, דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק יֵשׁ נוֹחָלִין (ב"ב קלז ע"א): אָמַר רַב יוֹסֵף אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: הֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל וַאֲפִלּוּ עֶשְׂרִים תַּקְרִיכִין לְמֵת. וְהִקְשׁוּ: פְּשִׁיטָא! וְתֵרְצוּ: מַהוּ דְּתֵימָא לְשַׁוּוֹינְהוּ אִסּוּרֵי הֲנָאָה לָא יַהֲבִינְהוּ נִיהֲלֵהּ. קָא מַשְׁמַע לָן. וּפֵרֵשׁ רַשְׁבַּ"ם זַ"ל: לְשַׁוּוֹינְהוּ אִסּוּרֵי הֲנָאָה לָא וְכוּ', אֶלָּא עַל מְנָת לֵהָנוֹת בָּהֶן בְּנֵי אָדָם, דְּנִיחָא לֵהּ לֶאֱנָשׁ דְּלִיהֲנוּ אֱנָשֵׁי בְּמָמוֹנֵהּ וְלֹא יֵלֵךְ לְאִבּוּד. עַד כָּאן. נִמְצָא דְּהָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת, דִּבְדָבָר שֶׁהָיָה אוֹסְרוֹ בַּהֲנָאָה אַף רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל הָיָה מוֹדֶה בַּדָּבָר דְּלֹא עָשָׂה וְלֹא כְּלוּם, וְלָזֶה בָּא רַבִּי

יוֹחָנָן וְלִמְּדָנוּ דְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אַף בְּאִסּוּרֵי הֲנָאָה סְבִירָא לֵהּ דְּמַעֲשָׂיו קַיָּמִים. וְזוֹ הִיא כַּוָּנַת יַעֲקֹב בְּאָמְרוֹ: "וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בַּדֶּרֶךְ וָאֶקְבְּרָה שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת". כְּלוֹמַר, תֵּדַע וְתַשְׂכִּיל עַד הֵיכָן אֲנִי סָבוּר שֶׁהֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, שֶׁמֵּתָה בַּדֶּרֶךְ וּקְבַרְתִּיהָ שָׁם בַּדֶּרֶךְ, וְאַסְרְתִּי אוֹתוֹ הַמָּקוֹם, וְלֹא הוֹלַכְתִּיהָ לְבֵית הַקְּבָרוֹת, אֶלָּא אַסְרְתִּי מָקוֹם מֻחְדָּשׁ, לְפִי שֶׁאֲנִי סָבוּר שֶׁאַף בְּאִסּוּרֵי הֲנָאָה הֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל. וְהַדָּבָר יָדוּעַ שֶׁאוֹתוֹ הַמָּקוֹם שֶׁנִּקְבְּרָה שָׁם רָחֵל הָיָה מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּכְדִכְתִיב: "בְּאֶרֶץ כְּנַעַן", וּכְמוֹ שֶׁהִכְרִיעַ הָרַמְבַּ"ן זַ"ל. הֲרֵי שֶׁאִסַּרְתִּי מָקוֹם מֻחְדָּשׁ שֶׁהָיָה שֶׁל אַחֲרִיךְ, מִשּׁוּם דִּפְשִׁיטָא לִי דַּהֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל. בְּאֹפֶן דְּמַתְנָה הַלָּזוּ שָׁנִתַּתִּי לִמְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מְאֻשֶּׁרֶת הִיא וְקַיֶּמֶת, יְתֵד הִיא שֶׁלֹּא תִּמּוֹט.

עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין בְּיִשּׁוּב פְּסוּקִים אֵלּוּ בְּאֹפֶן אַחֵר. וְנַקְדִּים מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: "מוֹקֵשׁ אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ, וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר" (משלי כ, כה). אָמַר רַבִּי יַנַּאי: אַחַר אָדָם אֶת נִדְרוֹ — נִתְבַּקֵּרָה פִּנְקָסוֹ. תֵּדַע לְךָ, שֶׁכֵּן יַעֲקֹב עַל יְדֵי שֶׁאַחַר אֶת נִדְרוֹ נִתְבַּקְּרָה פִּנְקָסוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לה, א): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית אֵל וְעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ". עַד כָּאן. וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשַׁ"י זַ"ל: "קוּם עֲלֵה", לְפִי שֶׁאַחַרְתָּ נִדְרְךָ נֶעֱנַשְׁתָּ וּבָאָה זֹאת לְךָ מִבִּתְּךָ. עַד כָּאן. וְהִנֵּה לֹא נִתְבָּאֵר בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל מָה הָיָה נֶדֶר זֶה שֶׁאַחַר יַעֲקֹב שֶׁנֶּעֱנַשׁ עָלָיו. וְהָרַא"ם כָּתַב, שֶׁהוּא מַה שֶּׁנָּדַר (שם כח, כב): "וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים". וְזֶהוּ שֶׁאָמַר לוֹ הַשֵּׁם: "קוּם עֲלֵה בֵית אֵל וְעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ". וּמַה שֶּׁנֶּעֱנַשׁ הוּא עַל מַה שֶּׁנִּתְאַחֵר בְּסֵכּוֹת. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיָה בְּבֵית לָבָן לֹא הָיָה מַקְפִּיד עָלָיו עַל זֶה, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא חָל עָלָיו הַנֶּדֶר אֶלָּא מִשֶּׁיָּצָא מִשָּׁם לָשׁוּב, כְּדִכְתִיב (שם שם, כא): "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי", אָז "וְהָאֶבֶן הַזֹּאת". לְפִיכָךְ כְּשֶׁאַחַר בְּסֵכּוֹת הִקְפִּיד עָלָיו הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְהֶעֱנִישׁוֹ בְּבִתּוֹ. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וְהָרַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה תָּמַהּ עָלָיו וְאָמַר, שֶׁאִם נֶדֶר זֶה שֶׁאַחַר יַעֲקֹב הוּא שֶׁיִּבְנֶה מִזְבֵּחַ בֵּית אֵל, נֶדֶר זֶה לֹא חָל עֲדַיִן עַד שֶׁיָּבוֹא לְבֵית אָבִיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יַעֲקֹב: "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי". וּמַה שֶּׁכָּתַב הָרַא"ם דְּמִשֶּׁיָּצָא מִבֵּית לָבָן לָשׁוּב אֶל בֵּית אָבִיו חָל הַנֶּדֶר, צָרִיךְ אוֹהֲבִים שִׁיּוּדוּ לוֹ שֶׁפֵּרוּשׁ 'וְשַׁבְתִּי' יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ מִשֶּׁהִתְחִיל לֵילֵךְ בַּדֶּרֶךְ לָשׁוּב לְבֵית אָבִיו, דְּפַשְׁטֵהּ דִּקְרָא הוּא שֶׁיָּשׁוּב בְּפֹעַל לְבֵית אָבִיו וְאָז 'וְהָאֶבֶן הַזֹּאת'. וּמִכֹּחַ קֻשְׁיוֹת אֵלּוּ כָּתַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, שֶׁנֶּדֶר זֶה שֶׁנֶּעֱנַשׁ יַעֲקֹב עַל אַחוֹרוֹ הוּא מַה שֶּׁנָּדַר (שם שם, כב): "וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ", כִּי זֶה אֵינוֹ תְּלוּי בִּתְנַאי, אֶלָּא מִלְּתָא בְּאַנְפֵּי נַפְשֵׁהּ הוּא, שֶׁנָּדַר שֶׁכָּל זְמַן שֶׁיְּחֻנֶּנּוּ הַשֵּׁם וְיִתֵּן לוֹ עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ. וּלְעוֹלָם דְּמַה שֶּׁנָּדַר

לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ תְּלוּי בְּתִנַּאי שֶׁיָּבוֹא לְבֵית אָבִיו בְּפֹעַל, דְּנֶדֶר זֶה לֹא חָל עֲדַיִן לְפִי שֶׁעֲדַיִן לֹא שָׁב לְבֵית אָבִיו. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וְהִנֵּה מַה שֶּׁכָּתַב הָרַב, שֶׁמַּה שֶּׁנָּדַר "וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ" אֵינוֹ תָּלוּי בַּתְּנַאי דְּ"וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי" אֶלָּא מִלְּתָא פְּסִיקְתָּא הוּא, נִתָּן לֵאָמֵר. וְכֵן הוּא דַּעַת הָרַא"ם. מִפְּנֵי שֶׁהַקְּשָׁה לוֹ, דְּאֵיךְ יִתְּכֵן שֶׁאִם לֹא יִשְׁמֹר לוֹ כָּל הַהַבְטָחוֹת שֶׁלֹּא יוֹצִיא מַעֲשֵׂר? דְּבִשְׁלָמָא מַה שֶּׁאָמַר "וְהָאֶבֶן הַזֹּאת יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים" לָא קַשְׁיָא אִם הוּא בְּתִנַּאי, דְּכִוָּנָתוֹ הִיא שֶׁאִם לֹא יִשְׁמֹר לוֹ כָּל הַהַבְטָחוֹת הַלָּלוּ לֹא יִהְיֶה עוֹבֵד אֶת הַשֵּׁם עַל הָאֶבֶן הַזֹּאת אֲבָל יִהְיֶה עוֹבֵד בְּמָקוֹם אַחֵר שֶׁיִּרְצֶה, אַף חִיּוּב הַמַּעֲשֵׂר לֹא שַׁיָּךְ בּוֹ תְּנַאי. אַף מַה שֶּׁכָּתַב מַהֲר"ש יָפֶה דְּנֶדֶר זֶה שֶׁנֶּעֱנַשׁ עָלָיו מִפְּנֵי שֶׁאַחֲרוֹ הוּא נֶדֶר דְּ'עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ', הַדָּבָר קָשֶׁה בְּעֵינַי, דְּהַכָּתוּב אוֹמֵר: "קוּם עֲלֵה בֵית אֵל וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ", אִלְמָא דְּנֶדֶר זֶה שֶׁהֶעֱנִישׁ אוֹתוֹ הַשֵּׁם הוּא מַה שֶּׁאָמַר "וְהָאֶבֶן הַזֹּאת". וּמַה שֶּׁכָּתַב הָרַב, שֶׁצִּוָּהוּ הַשֵּׁם לַעֲלוֹת לְבֵית אֵל לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא חָלָה עָלָיו חוֹבָה זוֹ, כְּדֵי שֶׁיַּפְרִישׁ שָׁם מַעֲשְׂרוֹתָיו שֶׁחָל הַנֶּדֶר בָּהֶם וְיִקַּח מֵהֶם עוֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים — דְּבָרִים הַלָּלוּ הֵם דְּחוּקִים בְּעֵינַי הַרְבֵּה, דְּאִם כֵּן עִקַּר הַנֶּדֶר שֶׁמַּעֲנִישׁ אוֹתוֹ הַשֵּׁם, דְּהַיְנוּ הַפְרָשַׁת הַמַּעֲשֵׂר, חָסֵר מִן הַכָּתוּב. וְהַנִּרְאֶה אֶצְלִי הוּא סְבָרַת הָרַא"ם, שֶׁעִקַּר הַנֶּדֶר שֶׁהֶעֱנִישׁ אוֹתוֹ הַשֵּׁם הוּא מַה שֶּׁנָּדַר "וְהָאֶבֶן הַזֹּאת", וּכְפַשְׁטֵהּ דִּקְרָא דִכְתִיב "קוּם עֲלֵה בֵית אֵל וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ". וְאַף עַל פִּי שֶׁהִתְנָה "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי" וַעֲדַיִן לֹא שָׁב אֶל בֵּית אָבִיו, מִכָּל מָקוֹם חֲשִׁיב שַׁפִּיר דְּחָל הַנֶּדֶר.

וְדָבָר זֶה מִתּוֹרָתוֹ שֶׁל מוֹהַרְדְּ"ךְ זַ"ל יֵשׁ לִלְמֹד אוֹתוֹ. שֶׁכָּתַב בְּבֵית לֵב, שֶׁנִּשְׁאַל עַל תַּקָּנָה שֶׁעָשׂוּ שֶׁכָּל מִי שֶׁיִּשְׁכֹּר בַּיִת מִכּוּתִי וְיֹצֵא שֶׁאֵין יְהוּדִי אַחֵר רַשַּׁאי לִשְׂכֹּרָהּ עַד שֶׁיַּעַבְרוּ שָׁלֹשׁ שָׁנִים, וְכוּתִי שֶׁמִּשְׁכֵּן בֵּיתוֹ לִיהוּדִי אִי מַשְׁכַּנְתָּא הָוֵי בְּכָלַל שְׂכִירוּת? וְהֵשִׁיב הָרַב, דְּאַף דְּבִלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם לָא הָוֵי מַשְׁכַּנְתָּא בִּכְלַל שְׂכִירוּת, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן דְּאִיכָּא אֻמְדָּנָא אֻמְרִינַן דְּאַף בְּמַשְׁכַּנְתָּא חָלָה הַהֶסְכֵּמָה. וְהֵבִיא רְאָיָה לִדְבָרָיו מִמַּאי דְּתָנַן בְּפֶרֶק שְׁבִיעִי דְּנָדָרִים (משנה ג): אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: הָיָה טָעוּן פִּשְׁתָּן וְהוּזַע, וְאָמַר: קוֹנָם צֶמֶר וּפִשְׁתָּן עוֹלָה עָלַי — מֻתָּר לְהִתְכַּסּוֹת וְאָסוּר לִטְעֹן. וְהָרַב מַהַר"י טַיְטָצָק זַ"ל נֶחְלַק עָלָיו וְכָתַב, דְּנִהְיוּ דְּמֹכֵּחַ אֻמְדָּנָא אֲנוּ עוֹשִׂים מִלְּשׁוֹן כְּלָלִי פְּרָטִי, אַף מִלְּשׁוֹן פְּרָטִי כְּלָלִי, כְּגוֹן הַךְ דִּשְׂכִירוּת לַעֲשׂוֹתוֹ כְּלָלִי וְלוֹמַר דְּאַף בְּמַשְׁכַּנְתָּא תִּקְנוּ — זוֹ מִנַּיִן לָנוּ? שֶׁהֲרֵי בִּנְדָרִים בָּעֵינַן שֶׁיּוֹצִיא בִּשְׂפָתָיו, וַהֲרֵי מְתַקְּנֵי הַתַּקָּנָה לֹא הוֹצִיאוּ מִפִּיהֶם מַשְׁכַּנְתָּא. וְלָזֶה חָזַר מוֹהַרְדְּ"ךְ זַ"ל וְהִכְרִיחַ בִּרְאָיוֹת דְּיֵשׁ כֹּחַ בְּאֻמְדָּנָא לַעֲשׂוֹת מִלְּשׁוֹן פְּרָטִי כְּלָלִי, וְהִכְרִיחַ דְּאַף בְּמַשְׁכַּנְתָּא חָלָה הַתַּקָּנָה, יְעַיֵּן שָׁם.

וְהִנֵּה נֶדֶר זֶה דְּיַעֲקֹב, שֶׁהִתְנָה וְאָמַר: "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי", הוּא לְפִי שֶׁהָיָה מִתְיָרֵא מֵעֵשָׂו וְלָבָן. וְכִדְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם" — מֵעֵשָׂו וְלָבָן. וְהִנֵּה יִרְאָתוֹ מֵעֵשָׂו לֹא תָּסוּר אֶלָּא בְּבוֹאוֹ אֶל בֵּית אָבִיו, אַךְ כָּל זְמַן שֶׁהָיָה בַּדֶּרֶךְ עֲדַיִן הָיָה מִתְיָרֵא שֶׁמָּא יָבוֹא עָלָיו עֵשָׂו וְיַהַרְגֶנּוּ, אַךְ בְּבוֹאוֹ אֶל בֵּית אָבִיו הָיָה בָּטוּחַ מִזֶּה. וְיַעֲקֹב לֹא עָלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁיִּהְיֶה פּוֹגֵעַ בְּעֵשָׂו בַּדֶּרֶךְ וְשֶׁיַּשְׁלִים עִמּוֹ, וּמִשּׁוּם הָכִי הִתְנָה: "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי", שֶׁבְּבוֹאוֹ שָׁם כְּבָר הוּא בָּטוּחַ מֵעֵשָׂו. אַךְ כֵּיוָן שֶׁבִּהְיוֹתוֹ בַּדֶּרֶךְ פָּגַע בְּעֵשָׂו וְהִשְׁלִים עִמּוֹ כְּבָר נִתְקַיֵּם תְּנָאוֹ דִּ'וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם', וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ וֶהֱבִיאוֹ רַשִׁ"י: "וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם" (בראשית לג, יח) — מֵעֵשָׂו וּמִלָּבָן. וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (ב"ר פרשה עט סימן ג): "וְתִגְזֹר אֹמֶר וְיָקֻם לָךְ" (איוב כב, כח) — זֶה יַעֲקֹב. לְפִי שֶׁכָּתוּב: "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי", וּכְתִיב: "וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם". הֲרֵי שֶׁבְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְקַיֵּם מַה שֶּׁהִתְנָה "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי". וְאַף עַל פִּי שֶׁעֲדַיִן לֹא הָלַךְ אֵצֶל אָבִיו, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁהִשְׁלִים עִמּוֹ בָּטוּחַ הָיָה שֶׁשּׁוּב לֹא יְזִיקֶנּוּ.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר הַכָּתוּב שֶׁאָמַר: "קוּם עֲלֵה בֵית אֵל וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּסִימָנִים הַלָּלוּ דִּ'בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ' לָמָּה לִי? עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּאֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיַּעֲקֹב שֶׁהוּא בָּחִיר שֶׁבָּאָבוֹת יְאַחֵר אֶת נִדְרוֹ? אַךְ לְפִי דַּרְכֵּנוּ נִיחָא. דְּיַעֲקֹב הָיָה סָבוּר דַּעֲדַיִן לֹא חָל הַנֶּדֶר, כֵּיוָן שֶׁהִתְנָה "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי" וַעֲדַיִן לֹא הָלַךְ אֵצֶל אָבִיו. אַךְ הַכָּתוּב הֶאֱשִׁימוֹ בָּזֶה וְאָמַר לוֹ: "קוּם עֲלֵה בֵית אֵל" וְגוֹמֵר. כְּלוֹמַר, אֲחַרְתָּ אֶת נִדְרְךָ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י. וּבָא הַכָּתוּב לְתֵת טַעַם, דְּאֵיךְ חָל הַנֶּדֶר מֵאַחַר שֶׁהִתְנָה וְאָמַר "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי"? לָזֶה אָמַר: "לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ". כְּלוֹמַר, אִם נֶדֶר זֶה שֶׁנָּדַרְתָּ "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי" לֹא הָיָה מִיִּרְאָתְךָ מֵעֵשָׂו, אִם כֵּן כָּל זְמַן שֶׁלֹּא בָּאתָ אֵצֶל אָבִיךָ לֹא חָל עָלֶיךָ נִדְרְךָ וְלֹא הָיִיתָ נֶעֱנָשׁ; אַךְ כֵּיוָן שֶׁנֶּדֶר זֶה שֶׁנָּדַרְתָּ "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי" הָיָה בִּבְרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ, וּמִיִּרְאָתוֹ אָמַרְתָּ "וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי", לְפִי שֶׁאָז לִבְּךָ בָּטוּחַ מֵעֵשָׂו, אִם כֵּן כֵּיוָן שֶׁהִשְׁלַמְתָּ עִמּוֹ בַּדֶּרֶךְ — שֹׁפִיר מִקְרֵי דְּחָל הַנֶּדֶר, וַהֲרֵי אַתָּה נֶעֱנָשׁ בִּשְׁבִיל אִחוּר הַנֶּדֶר. בְּאֹפֶן שֶׁיַּעֲקֹב אַחַר נִדְרוֹ וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר.

וּבָעֲנָשׁ דְּאִחוּר הַנֶּדֶר נֶחְלְקוּ בַּמִּדְרָשׁ פָּרָשַׁת בְּחֻקֹּתַי (פרשה לז סימן א): אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן: כָּל מִי שֶׁנּוֹדֵר וּמְשַׁהֶה אֶת נִדְרוֹ — בָּא לִידֵי גִלּוּי עֲרָיוֹת. מְנָא לָן? מִיַּעֲקֹב, שֶׁעַל יְדֵי שֶׁנָּדַר וְשִׁהָה אֶת נִדְרוֹ כְּתִיב (בראשית לד, א): "וַתֵּצֵא דִינָה". רַבָּנָן אָמְרִי: כָּל מִי שֶׁנּוֹדֵר וּמְשַׁהֶה נִדְרוֹ — קוֹבֵר אֶת אִשְׁתּוֹ; שֶׁנֶּאֱמַר: "וַאֲנִי בָּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל. עַד כָּאן. וְהִנֵּה מַחֲלֹקֶת זֶה דְּרַבִּי שְׁמוּאֵל וְרַבָּנָן שֶׁנֶּחְלְקוּ מָה הָעֹנֶשׁ שֶׁהִגִּיעַ לְיַעֲקֹב בִּשְׁבִיל אִחוּר הַנֶּדֶר,

דְּמַר סָבַר שֶׁהָיָה מִיתַת רָחֵל, וּמַר סָבַר שֶׁהָיָה מַה שֶּׁאֵרַע לוֹ מִדִּינָה, נִרְאֶה שֶׁתְּלוּי בַּמֶּה שֶׁנֶּחְלְקוּ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וּבֶן עַזַּאי בְּפֶרֶק שֵׁנִי דִּזְבָחִים (דף כט).

דְּאָמְרִינַן: "הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵרָצֶה" (ויקרא ז, יח). מַה תַּלְמוּד לוֹמַר 'אֹתוֹ'? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כג, כב): "לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ", יָכוֹל אַף מְאַחֵר נִדְרוֹ בְּ'לֹא יֵרָצֶה'? תַּלְמוּד לוֹמַר: "אֹתוֹ" — אוֹתוֹ בְּ'לֹא יֵרָצֶה', וְאֵין מְאַחֵר נִדְרוֹ בְּ'לֹא יֵרָצֶה'. וְהִקְשׁוּ: וְהָא מֵהָתָם נָפְקָא, דִּכְתִיב (שם): "וְהָיָה בָךְ חֵטְא" — וְלֹא בְּקָרְבָּנְךָ חֵטְא. וְתֵרְצוּ, דְּהַהוּא מְעוּטָא דְּ'בְךָ' אִצְטְרִיךְ לְדָרְשָׁא אַחֲרִיתִי: "וְהָיָה בְךָ חֵטְא" — וְלֹא בְּאִשְׁתְּךָ חֵטְא. סָלְקָא דַּעְתָּךְ אֲמֵינָא: הוֹאִיל וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: אֵין אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מֵתָה אֶלָּא אִם כֵּן מְבַקְּשִׁים מִמֶּנּוּ מָמוֹן וְאֵין לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב, כז): "אִם אֵין לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ", בְּהַאי עָוֹן דְּבַל תְּאַחֵר נָמֵי מֵתָה. קָא מַשְׁמַע לָן 'בְּךָ חֵטְא' וְלֹא בְּאִשְׁתְּךָ חֵטְא. וּכְבָר כָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם וּבְפֶרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (ו ע"א ד"ה אלא אם כן), דְּמַאי דְּאָמְרִינַן אֵין אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מֵתָה אֶלָּא אִם כֵּן מְבַקְּשִׁים מִמֶּנּוּ מָמוֹן וְאֵין לוֹ, דְּהַיְינוּ מָמוֹן שֶׁל נְדָרִים, וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּשַׁבָּת (לב ע"ב): בַּעֲוֹן נְדָרִים אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מֵתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִם אֵין לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ". וּמַאי דְּאָמְרִינַן 'בְּךָ חֵטְא' וְלֹא בְּאִשְׁתְּךָ חֵטְא, מַיְרֵי בְּמְשַׁלֵּם אַחַר כְּךָ אֶלָּא שֶׁעָבַר בְּבַל תְּאַחֵר.

וְהִנֵּה לָבֶן עַזַּאי, דְּדָרַשׁ 'אֹתוֹ' לוֹמַר אוֹתוֹ בְּ'לֹא יֵרָצֶה' וְאֵין מְאַחֵר נִדְרוֹ בְּ'לֹא יֵרָצֶה', אִיתַּר לָן מְעוּטָא דְּ'בְךָ חֵטְא' לוֹמַר בְּךָ חֵטְא וְלֹא בְּאִשְׁתְּךָ חֵטְא; אַף רַבִּי אֱלִיעֶזֶר פְּלִיג הָתָם וְדָרַשׁ קְרָא דְּ'אֹתוֹ' לִדְרָשָׁא אַחֲרִיתִי, וְקָאָמַר: 'אֹתוֹ' בְּזֶבַח הוּא מְדַבֵּר וְאֵינוֹ מְדַבֵּר בִּכֹהֵן. וּכְבָר בֵּאֲרוּ כָּל זֶה הַתּוֹסָפוֹת שָׁם דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר פְּלִיג אַבֶּן עַזַּאי בִּדְרָשָׁא דְּ'אֹתוֹ'. וְאִם כֵּן, לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּלֵית לֵהּ מְעוּטָא דְּ'אֹתוֹ' לוֹמַר דְּאֵין מְאַחֵר נִדְרוֹ בְּ'לֹא יֵרָצֶה', אִצְטְרִיךְ מְעוּטָא דְּ'בְךָ חֵטְא' לוֹמַר וְלֹא בְּקָרְבָּנְךָ חֵטְא, לוֹמַר שֶׁאִם עָבַר זְמַנּוֹ לֹא נִפְסַל הַקָּרְבָּן. וְאִם כֵּן, לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר לֵית לָן מְעוּטָא לוֹמַר דְּמִשּׁוּם בַּל תְּאַחֵר אֵין אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מֵתָה, דְּאֶפְשָׁר דְּכְלָלָא הוּא דְּמִשּׁוּם עָוֹן נְדָרִים אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מֵתָה וַאֲפִלּוּ מִשּׁוּם עָוֹן דְּבַל תְּאַחֵר. וְנִרְאֶה דְּהַבָּרַיְתָא הַשְּׁנוּיָה בְּפֶרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (ה ע"ב), דְּקָתָנֵי: "בְּךָ חֵטְא" — וְלֹא בְּקָרְבָּנְךָ חֵטְא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הִיא, דְּדָרַשׁ 'אֹתוֹ' לְמִלְתָא אַחֲרִיתִי וְאִצְטְרִיךְ מְעוּטָא דְּ'בְךָ' לוֹמַר שֶׁאֵין הַקָּרְבָּן נִפְסָל אִם נִתְאַחֵר.

וּלְפִי זֶה, רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן דְּאָמַר דְּהָעֹנֶשׁ שֶׁבָּא לְיַעֲקֹב מֵאָחוֹר נִדְרוֹ הוּא מַה שֶּׁאֵרַע לוֹ מִדִּינָה, וְלֹא קָאָמַר דְּהָעֹנֶשׁ שֶׁבָּא לוֹ מִסִּבַּת אָחוֹר הַנֶּדֶר הוּא מִיתַת רָחֵל, הַיְינוּ מִשּׁוּם דְּסָבִירָא לֵהּ כְּבֶן עַזַּאי דְּדָרַשׁ: אוֹתוֹ בְּ'לֹא יֵרָצֶה' וְאֵין מְאַחֵר נִדְרוֹ 'בְּלֹא יֵרָצֶה', וְאִם כֵּן אִיתַּר לָן מְעוּטָא דְּ'בְךָ חֵטְא' לוֹמַר: בְּךָ חֵטְא וְלֹא בְּאִשְׁתְּךָ חֵטְא, לוֹמַר דְּאֵין אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מֵתָה

בִּשְׁבִיל עָוֹן דְּאִחוּר נְדָרִים, וּמִשּׁוּם הָכִי אָמַר דְּמַה שֶּׁאֲרַע לְיַעֲקֹב בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁאִחַר אֶת נִדְרוֹ הַיְנוּ מַה שֶּׁאֲרַע לוֹ מֵאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה דְּדִינָה. וְרַבָּנָן דְּאָמְרִי דְּמַה שֶּׁהִגִּיעַ לְיַעֲקֹב מֵהָעֹנֶשׁ שֶׁאִחַר אֶת נִדְרוֹ הַיְנוּ מִיתַת רָחֵל, סְבִירָא לְהוּ כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּלֵית לֵהּ מְעוּטָא לְמַעֵט מִיתַת אִשְׁתּוֹ מִשּׁוּם עָוֹן דְּבַל תְּאַחֵר.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַפְּסוּקִים. שֶׁיַּעֲקֹב נִסְתַּפֵּק אוּלַי יוֹסֵף יִהְיֶה סָבוּר כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּדָרַשׁ 'בְּךָ חֵטְא' וְלֹא בְּקָרְבָּנְךָ חֵטְא, וְלֵית לֵהּ מְעוּטָא לְמַעֵט וְלֹא בְּאִשְׁתְּךָ חֵטְא, וְיִהְיֶה סָבוּר דְּאַף בִּשְׁבִיל עָוֹן דְּאִחוּר נְדָרִים אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מֵתָה, וּלְפִי זֶה יִהְיֶה לוֹ קְצָת מַשְׁטֵמָה בְּלִבּוֹ, שֶׁיַּעֲקֹב הָיָה סִבָּה בְּמִיתַת רָחֵל, דְּמִשּׁוּם דְּאִחַר נִדְרוֹ מֵתָה רָחֵל. לָזֶה אָמַר: "אֵל שַׁדַּי" וְגוֹמֵר. וּבְגְמָרָא פֶּרֶק שֵׁנִי דְּשַׁבָּת תַּנְיָא: רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: בַּעָוֹן נְדָרִים מֵתָה אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִם אֵין לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מֵתַחְתֶּיךָ". וּמֵאַחַר שֶׁהֲרִשֵּׁינוּ מֵרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁהַדְּרָשָׁה תִּדְחֵשׁ, כְּדִכְתִיב (ירמיה כג, כט): "וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע", אֶעֱנֶה אַף אֲנִי חֶלְקִי בְּכַוָּנַת הַפָּתוּב בְּאָמְרוֹ: "אִם אֵין לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מֵתַחְתֶּיךָ". דִּלְפִי דְּרָשַׁת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל דְּמַיְרֵי בַּעָוֹן נְדָרִים לֹא יָדַעְתִּי הֵיכָן נִרְמַז עָוֹן דִּנְדָרִים בְּכָתוּב זֶה.

וְהַנִּרְאֶה אֲצָלִי דְּפָסוּק זֶה הוּא מְקֻשָּׁר עִם פָּסוּק הַקּוֹדֵם: "אַל תְּהִי בְתוֹקְעֵי כָף, בַּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת. אִם אֵין לְךָ לְשַׁלֵּם" וְגוֹמֵר. וְהַכַּוָּנָה הִיא עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּסוֹף פֶּרֶק הַמְקַבֵּל (ב"מ קטו ע"א): "לֹא תָבֹא אֶל בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ" (דברים כד, י) — לְבֵיתוֹ אִין אַתָּה נִכְנָס, אֲבָל אַתָּה נִכְנָס לְבֵיתוֹ שֶׁל עֵרֶב. וְכָתַב הָרַב בַּעַל הַתְּרוּמוֹת, דְּאַף דְּקַיְמָא לַן דְּמִסַּדְּרִין לְבַעַל חוֹב, בְּעֵרֶב אֵין מְסַדְּרִין; דְּכֵשֵׁם דְּנִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ שֶׁל עֵרֶב שֶׁמֻּתָּר לְמַשְׁכְּנוֹ בִּזְרוֹעַ לִכְנֹס בְּבֵיתוֹ, כָּךְ נָקֵל בְּחוֹבוֹ שֶׁאֵין מְסַדְּרִין לוֹ. וְהַדָּבָר יָדוּעַ, שֶׁהַסִּדּוּר הוּא דְּמַנִּיחִין לוֹ מִטָּה וּמִשְׁכָּב וְכַמְבֹאָר. וְהִנֵּה שְׁלֹמֹה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת הִזְהִיר עַל הָעַרְבוּת, כְּדִכְתִיב (משלי ו, א): "בְּנִי אִם עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ" וְגוֹמֵר, וְעַל זֶה בָּא וְהִזְהִיר עַל הָעַרְבוּת וְאָמַר: "אַל תְּהִי בְתוֹקְעֵי כָף, בַּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת". לְפִי שֶׁחוֹב שֶׁל עַרְבוּת אֵינוֹ כִּשְׁאָר חוֹבוֹת שֶׁמְּרַחֲמִים עֲלֵיהֶם שֶׁאֵינוֹ נִכְנָס לְבֵיתוֹ שֶׁל לֹוֶה וּמְסַדְּרִין לוֹ שֶׁמַּנִּיחִין לוֹ בַּמֶּה שֶׁיִּשְׁכַּב, אֲבָל כָּאן בְּעַרְבוּת, "אִם אֵין לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מֵתַחְתֶּיךָ". כְּלוֹמַר, יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ דִּבְעַלְמָא אֵינוֹ לוֹקְחָהּ, וְעוֹד שֶׁיִּקַּח אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ תַּחְתֶּיךָ, דְּהַיְנוּ שֶׁנִּכְנָס לְבֵיתְךָ וְלוֹקְחָהּ. בְּאֹפֶן שֶׁשָּׁתִים רָעוֹת יִקְרֶה לְךָ בְּעַרְבוּת. מֵעַתָּה נַחֲזֹר לְדָרַשַׁת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁדָּרְשׁוּ פָּסוּק זֶה לוֹמַר דִּבְעָוֹן דִּנְדָרִים אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מֵתָה.

עוֹד אָמְרִינַן הָתָם בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּשַׁבָּת: רַבִּי אוֹמֵר: בַּעָוֹן נְדָרִים בָּנִים מֵתִים כְּשֶׁהֵם קְטַנִּים, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ה, ה): "אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ וְאַל תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא, לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל קוֹלֶךָ וְחִבֵּל אֶת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ". אֵיזֶה הֵם מַעֲשֵׂה יָדָיו

שֶׁל אָדָם? הֲוֵי אוֹמֵר: בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שֶׁל אָדָם. עַד כָּאן. וְהִנֵּה אֵין סָפֵק דְּרַבִּי וְרַבִּי נָתָן לָא פְּלִיגִי, דְּהָא כָּל חַד וְחַד קְרָא קָא דָרֵשׁ, וְלֹא הִקְשׁוּ לְרַבִּי נָתָן מִקְרָא דִּ'וְחִבֵּל אֶת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ', וְכֵן לְרַבִּי לֹא הִקְשׁוּ מִקְרָא דִּ'לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ'. אֶלָּא וַדַּאי לָא פְּלִיגִי, אֶלָּא דָּעוֹן זֶה דִּנְדָרִים לִפְעָמִים נִפְרָעִים מִמֶּנּוּ בְּמִיתַת אִשְׁתּוֹ וְלִפְעָמִים נִפְרָעִים מִמֶּנּוּ בְּמִיתַת בָּנָיו וּבְנוֹתָיו הַקְּטַנִּים, וְהַכֹּל תָּלוּי בְּשִׁקּוּל אֵל דֵּעוֹת. אַךְ נְהִי דִּלְפְעָמִים בְּעָוֹן דִּנְדָרִים אֵין נִפְרָעִים מִמֶּנּוּ בְּמִיתַת בָּנָיו אֶלָּא בְּמִיתַת אִשְׁתּוֹ, אַךְ לֹא יִתָּכֵן שֶׁמִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עָוֹן דִּנְדָרִים שֶׁיַּבְטִיחֶנּוּ הַשֵּׁם בִּרְבוּי זַרְעוֹ, מֵאַחַר שֶׁנִּדּוֹן זֶה לִפְעָמִים עָנְשׁוֹ הוּא מִיתַת הַבָּנִים.

וְהִנֵּה כְּשֶׁנִּגְלָה הַשֵּׁם לְיַעֲקֹב בְּלוּז הִבְטִיחוֹ וְאָמַר לוֹ (בראשית לה, יא): "גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ". וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ב"ר פרשה פב סימן ה): 'גּוֹי' — זֶה בִּנְיָמִין, 'וּקְהַל גּוֹיִם' — זֶה אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, שֶׁעֲתִידִים לִהְיוֹת בְּמִנְיַן הַשְּׁבָטִים. וְזוֹ הִיא כַּוָּנַת יַעֲקֹב שֶׁבָּא לוֹמַר לְיוֹסֵף: אַל יַעֲלֶה בְּדַעְתְּךָ לוֹמַר דִּבְשְׁבִיל אִחוּר דִּנְדָרִים נָמֵי אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מֵתָה דּוּמְיָא דִּנְדָרִים עַצְמָם, וּבִשְׁבִיל זֶה תִּהְיֶה לְךָ טִינָא בְּלִבְּךָ שֶׁאֲנִי גָּרַמְתִּי מִיתַת רָחֵל. שֶׁאִם כֵּן, לְפִי דְּבָרֶיךָ שֶׁאֵין אַתָּה מְחַלֵּק בֵּין עָוֹן דִּנְדָרִים לְעָוֹן דָּבָר תְּאַחֵר, נִמְצָא שֶׁכְּשֵׁם שֶׁבָּנָיו שֶׁל אָדָם מֵתִים בַּעֲוֹן נְדָרִים הָכֵי נָמֵי בְּעָוֹן דָּבָר תְּאַחֵר מֵתִים. וְעַל זֶה אָמַר: "אֵל שַׁדַּי נִרְאָה אֵלַי בְּלוּז" וְגוֹמֵר, וְאָמַר לִי: "הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל 'מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ' עַל בָּנִימִין, 'וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים' עַל מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם, הֲרֵי שֶׁבִּשְׁרַנִי בִּרְבוּי בָּנִים. וְאִם כֵּן אֵיךְ יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁ"אֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל", כְּלוֹמַר, בְּסִבָּתִי בִּשְׁבִיל שֶׁאַחַרְתִּי אֶת נִדְרִי? שֶׁאִם אִיתָא שֶׁהָיָה בְּיָדִי עָוֹן אֲשֶׁר בִּשְׁבִילוֹ נֶעֱנָשׁ הָאָדָם בְּמִיתַת אִשְׁתּוֹ אוֹ בְּמִיתַת בָּנָיו, אֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁהַשֵּׁם יַבְטִיחֵנִי בִּרְבוּי בָּנִים, מֵאַחַר שֶׁעָוֹן זֶה לִפְעָמִים נִפְרָעִים מִמֶּנּוּ בְּמִיתַת הַבָּנִים. אֶלָּא וַדַּאי דָּעוֹן דָּבָר תְּאַחֵר אֵינוֹ בְּכָלָל עָוֹן דִּנְדָרִים, וּמִיתַת רָחֵל לֹא הָיְתָה בִּשְׁבִיל שֶׁאַחַרְתִּי אֶת נִדְרִי.

וְעַל פִּי הַקְּדָמָתֵנוּ נֹאמַר בְּדֶרֶךְ אַחֶרֶת בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם וְאָמַר: "וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן" וְגוֹמֵר. וְהַכַּוָּנָה, דִּכְבָר כָּתַבְנוּ לְעֵיל דְּאִיכָּא פְּלֻגְתָּא אִם הָאָבוֹת שֶׁהָיוּ מְקַיְּמִים הַתּוֹרָה אִם הָיוּ נֶעֱנָשִׁים בְּעָנְשֵׁי שְׁמַיִם כְּשֶׁלֹּא הָיוּ מְקַיְּמִים אוֹתָהּ, וְשָׁם בְּאַרְנוּ שֶׁזֶּה תָּלוּי בְּאוֹתוֹ מַחֲלֹקֶת אִם הָאָבוֹת יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אוֹ לֹא. וְהִנֵּה הַדָּבָר יָדוּעַ שֶׁבְּנֵי נֹחַ אֵינָם מְזֻהָרִים עַל "לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ" (במדבר ל, ג) אֶפִלּוּ בַּמֶּה שֶׁנּוֹדָרִים לַשָּׁמַיִם, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּפֶרֶק בָּתְרָא דְּנָזִיר (סב ע"א) אַהָא דְּאָמְרִינַן הָתָם: אֶפִלּוּ לְמָאן דְּאָמַר מֻפְלָא סָמוּךְ לְאִישׁ דִּישְׂרָאֵל דְּרַבָּנָן, מֻפְלָא סָמוּךְ לְאִישׁ דְּגוֹי דְּאוֹרָיְתָא. וְהִקְשׁוּ: וְתַמָּה הוּא דִּבְיִשְׂרָאֵל לֵיתֵיהּ אֶלָּא מִדְּרַבָּנָן וּבְגוֹי הָוֵי מִן הַתּוֹרָה. וְתֵרְצוּ: דְּיִשְׂרָאֵל, דְּלָא הָוֵי בְּבַל יַחֵל עַד שֶׁיַּגְדִּיל, וְכִי הָוֵי גָּדוֹל מִיָּהָא אִיתֵיהּ בְּבַל יַחֵל, הִלְכָךְ דָּרְשִׁינַן כֹּל דְּלֵיתֵיהּ בְּבַל יַחֵל לֵיתֵיהּ בְּהַפְלָאָה, וּמְמַעֲטִים מֻפְלָא

סְמוּךְ לְאִישׁ דְּיִשְׂרְאֵל; אֲבָל גּוֹי, שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לָבוֹא לִכְלַל בַּל יַחֵל, שַׁיָּךְ לְמַעוֹטֵי. עַד כָּאן. וּבִבְרַאשִׁית רַבָּה סֵדֶר נֹחַ (פרשה לד סימן ז) אָמְרִינַן דִּבְנֵי נֹחַ מֻזְהָרִים עַל הַכְּשָׁפִים. וְכָתַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, דְּטַעְמָא מִשּׁוּם דִּכְתִיב (שמות כב, יז-יח): "מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה. כָּל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת". כֹּל שֶׁיֵּשְׁנוֹ בִּכְלַל 'כָּל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה', יֶשְׁנוֹ בִּכְלַל 'מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה'. וְהִקְשָׁה, כֵּיוָן דְּדָרְשִׁינַן סְמוּכִים לְהַרְבּוֹת מִצּוֹת בְּנֵי נֹחַ, נֵימָא נָמֵי דְּמֻזְהָרִים עַל שְׁבוּעַת שָׁוְא וְכוּ'. הֲרֵי דִּפְשִׁיטָא לַהּ דְּאֵין בְּנֵי נֹחַ מֻזְהָרִים עַל הַשְּׁבוּעוֹת דַּחֲמִירִי, וְכָל שֶׁכֵּן עַל נְדָרִים. שׁוּב רְאִיתִי הַדָּבָר מְפֹרָשׁ בִּירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק בָּתְרָא דְנָזִיר, דְּאִיתָא בְּהָדְיָא: יִשְׂרָאֵל בְּבַל יַחֵל, וְאֵין הַגּוֹיִם בְּבַל יַחֵל. וּכְבָר הֶאֱרַכְתִּי בָּזֶה בְּמָקוֹם אַחֵר. וְאִם כֵּן, כֵּיוָן דְּאֵין בְּנֵי נֹחַ מֻזְהָרִים בְּבַל יַחֵל, אַף שֶׁהָאָבוֹת מְקַיְּמִים הַתּוֹרָה, לֹא הָיוּ נֶעֱנָשִׁים, כֵּיוָן דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי. אַךְ אִי אְמְרִינַן דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, אָז הָיוּ נֶעֱנָשִׁים.

וְהִנֵּה הָרַמְבַּ"ן זַ"ל בְּפָרָשַׁת וַיְחִי כָּתַב, שֶׁהַטַּעַם שֶׁלֹּא הוֹלִיךְ לְרַחֵל לִמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה הוּא כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקְבֹּר שָׁם שְׁתֵּי אֲחָיוֹת כִּי יֵבוֹשׁ מֵאֲבוֹתָיו, וְלֵאָה הִיא הַנִּשָּׁאת לוֹ בְּהֶתֵּר וְרָחֵל בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתָהּ. וְכֵן כָּתַב מַהֲרִימַ"ט בִּדְרָשׁוֹתָיו (סוף פרשת ויחי), דְּהַטַּעַם שֶׁמַּתָּה רָחֵל תֵּכֶף בִּכְנִיסָתוֹ לָאָרֶץ, שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּשְׁתֵּי אֲחָיוֹת. וּמַה שֶּׁלֹּא מֵתָה לֵאָה, הַיְנוּ מִשּׁוּם דְּקַדְמוּ נִשּׂוּאֶיהָ, וְאִם כֵּן בְּהֶתֵּר נִשָּׂאָהּ; אֲבָל רָחֵל, שֶׁנִּשָּׂאָהּ אַחַר לֵאָה, מֵתָה תֵּכֶף וּמִיָּד וְנִקְבְּרָה שָׁם. וְהִקְשָׁה, שֶׁהֲרֵי אֶת רָחֵל קִדֵּשׁ תְּחִלָּה בָּעֲבוֹדָה, וְאִם כֵּן נִמְצָא שֶׁאֶת לֵאָה נָשָׂא בְּאִסּוּר. וְתֵרֵץ דִּבְבְנֵי נֹחַ בִּבְעִילָה תַּלְיָא מִלְּתָא, וְקִדּוּשִׁין אֵין לָהֶם. וְכִדְאָמְרִינַן (סנהדרין נז ע"ב): "וְהִיא בְּעָלַת בָּעַל" (בראשית כ, ג) — בְּעוּלַת בַּעַל יֵשׁ לָהֶם, נִכְנָסָת לְחֻפָּה וְלֹא נִבְעָלָה אֵין לָהֶם. עַד כָּאן דִּבְרָיו. נִמְצִינוּ לְמֵדִין מִדִּבְרֵי הָרַב מַהֲרִימַ"ט, דְּמִמֵּיתַת רָחֵל שָׁם תֵּכֶף לִכְנִיסָתוֹ לָאָרֶץ וּמִקְבּוּרָתָהּ שָׁם, מִכָּאן מוֹדָעָא דְּלֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמִשּׁוּם הָכֵי מֵתָה רָחֵל וְנִקְבְּרָה שָׁם לְפִי שֶׁהִיא הַנִּשָּׁאת בְּאִסּוּר, דִּבְנֵי נֹחַ אֵין לָהֶם קִדּוּשִׁין. דְּאִם אִיתָא דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, מִן הַדִּין הָיָה שֶׁתָּמוּת לֵאָה תֵּכֶף בִּכְנִיסָתוֹ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְרָחֵל תִּקָּבֵר בְּמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה, שֶׁהִיא הַנִּשָּׁאת לוֹ בְּהֶתֵּר, שֶׁהֲרֵי קָדְמוּ קִדּוּשֵׁי רָחֵל, דְּהַיְנוּ הָעֲבוֹדָה.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוֶּנֶת הַפָּרָשָׁה. שֶׁכְּבָר כָּתַבְנוּ, שֶׁכָּל מְגַמָּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הָיְתָה שֶׁלֹּא יִהְיֶה לְיוֹסֵף טִינָא בְּלִבּוֹ לוֹמַר דְּבִשְׁבִיל שֶׁאַחַר נְדָרוֹ מֵתָה רָחֵל, וְנִמְצָא שֶׁיַּעֲקֹב הָיָה סִבָּה בְּמִיתַת רָחֵל. וְלָזֶה אָמַר לוֹ, דָּזֶה לֹא יִתָּכֵן דִּבְשִׁבִיל עָוֹן דְּאַחוֹר נְדָרִים תָּמוּת אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם, וְהִכְרִיחַ הַדָּבָר מִמַּה שֶּׁנִּגְלָה אֵלָיו הַשֵּׁם בְּלוּז וְהִבְטִיחוֹ בְּרִבּוּי בָּנִים, עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּעָוֹן דְּאַחוֹר הַנָּדֶר אֵינוֹ כְּמוֹ עָוֹן דִּנְדָרִים, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. עוֹד אָמַר לוֹ טַעֲנָה אַחֶרֶת, דַּאֲפִלּוּ כְּפִי שִׁיטָתְךָ דְּעָוֹן דְּבַל תְּאַחֵר שָׁוֶה לַעָוֹן נְדָרִים, מִכָּל מָקוֹם לֹא יִתָּכֵן שֶׁבִּשְׁבִיל זֶה מֵתָה רָחֵל, שֶׁהֲרֵי אֵין

בְּנֵי נֹחַ מֻזְהָרִים אַנְדְּרִים, וְכֵיוָן שֶׁאֵינָם מֻזְהָרִים אֵין אָנוּ נֶעֱנָשִׁים בְּעָנְשֵׁי שְׁמַיִם אַף שֶׁאָנוּ מְקַיְּמִים כָּל הַתּוֹרָה. וְכִי תֵּימָא, הָתִינַח אִם לֹא יָצְאוּ הָאָבוֹת מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ יִתְכֵּן דְּאֵינָם נֶעֱנָשִׁים, אַךְ אִם יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ עַל כָּרְחִין לוֹמַר שֶׁהֵם נֶעֱנָשִׁים. לָזֶה אָמַר: "וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בַּדֶּרֶךְ וָאֶקְבְּרֶהָ שָׁם", וּמַה שֶּׁמַּתָּה בַּדֶּרֶךְ תֵּכֶף לִכְנִיסָתִי לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּמַה שֶּׁקְּבַרְתִּיהָ שָׁם וְלֹא הוֹלַכְתִּיהָ לִמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה, מִשָּׁם יִתְבָּרֵר לְךָ אֵיךְ לֹא יָצְאנוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמִשּׁוּם הָכִי מֵתָה רָחֵל וָאֶקְבְּרָהּ שָׁם מִשּׁוּם דִּנְשָׁאת בְּאֶסּוּר, מִשּׁוּם דִּבְנֵי נֹחַ אֵין לָהֶם קִדּוּשִׁין. וְכֵיוָן שֶׁהִכְרַחְנוּ דְּלֹא יָצָאנוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אִם כֵּן אֵין אָנוּ נֶעֱנָשִׁים בְּעָנְשֵׁי שְׁמַיִם בַּמֶּה שֶׁאֵין אָנוּ מְקַיְּמִים הַמִּצְוֹת. וְאִם כֵּן, אֲפִלּוּ כְּפִי דְּבָרֶיךָ דְּבִשְׁבִיל עָוֹן דָּבָל תְּאַחֵר נָמֵי אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מֵתָה, לֹא יִתְכֵּן דְּרָחֵל מֵתָה בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁאֲחַרְתִּי הַנֵּדֶר, דְּאֵין אָנוּ נֶעֱנָשִׁים בִּידֵי שָׁמַיִם עַל אִחוּר נְדָרִים, כֵּיוָן שֶׁאֵין הַנְּדָרִים מִכְּלַל מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ.

וְדַע, דְּכִי הֵיכִי דִּלְעִנְיַן עָנְשֵׁי שָׁמַיִם כָּתַבְנוּ דְּהַדָּבָר תָּלוּי בְּאוֹתוֹ הַמַּחֲלֹקֶת אִם הָאָבוֹת יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי אוֹ לֹא, הָכִי נָמֵי לְעִנְיַן הַשָּׂכָר יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם. דִּלְמָאן דְּאָמַר דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְאִם כֵּן אֵינָם נֶעֱנָשִׁים עַל בִּטּוּל הַמִּצְוֹת לְפִי שֶׁדִּינָם כְּמִי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה, וְאִם כֵּן אֵין שְׂכָרָם גָּדוֹל כְּשֶׁמְּקַיְּמִים הַמִּצְוֹת כִּשְׁאָר כָּל יִשְׂרָאֵל אַחַר שֶׁנִּתְּנָה הַתּוֹרָה. וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּקִדּוּשִׁין (לא ע"א): אָמַר רַב יוֹסֵף: מֵרֵישׁ הֲוָה אָמֵינָא: מָאן דְּאָמַר לִי הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה דְּאָמַר סוּמָא פְּטוּר מִן הַמִּצְוֹת — עֲבִדְנָא יוֹמָא טָבָא לְרַבָּנָן, דְּאָמֵינָא: לָא מְפַקִּידְנָא וְהָא עֲבִדְנָא. הַשְׁתָּא דְּשַׁמְעִיתָא לְהָא דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא: גָּדוֹל הַמְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה יוֹתֵר מִמִּי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה, מָאן דְּאָמַר לִי דְּאֵין הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה — עֲבִדְנָא יוֹמָא טָבָא לְרַבָּנָן. עַד כָּאן. וְכָתְבוּ שָׁם הַתּוֹסָפוֹת (ד"ה גדול המצווה), דְּהַיְנוּ טַעְמָא דְּמִי שֶׁמְּצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה עָדִיף, לְפִי שֶׁדּוֹאֵג וּמְצַטַּעֵר יוֹתֵר פֶּן יַעֲבֹר, מִמִּי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ, שֶׁאִם יִרְצֶה יִנִּיחַ. עַד כָּאן. לְמַדְנוּ מִדִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת, דְּטַעְמָא דְּגָדוֹל הַמְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה הוּא לְפִי שֶׁאֵין לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ וְדוֹאֵג וּמְצַטַּעֵר פֶּן יַעֲבֹר וְיַעֲנִישׁוּהוּ; אֲבָל מִי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה, דְּאֵינוֹ נֶעֱנָשׁ, אֵינוֹ דוֹאֵג וּמְצַטַּעֵר, לְפִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ. וְאִם כֵּן, לְמָאן דְּאָמַר דְּלֹא יָצְאוּ הָאָבוֹת מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְאִם כֵּן אֵינָם נֶעֱנָשִׁים, הָכִי נָמֵי כְּשֶׁמְּקַיְּמִים הַמִּצְוֹת אֵין שְׂכָרָם גָּדוֹל, לְפִי שֶׁאֵינוֹ דוֹאֵג וּמְצַטַּעֵר, שֶׁהֲרֵי יֵשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ, כֵּיוָן שֶׁאֵינוֹ נֶעֱנָשׁ. אַךְ לְמָאן דְּאָמַר דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ וְהֵם נֶעֱנָשִׁים, אִם כֵּן כְּשֶׁמְּקַיְּמִים הַמִּצְוֹת שְׂכָרָם גָּדוֹל, לְפִי שֶׁדּוֹאֵג וּמְצַטַּעֵר פֶּן יַעֲבֹר, שֶׁהֲרֵי הוּא נֶעֱנָשׁ בִּידֵי שָׁמַיִם.

וּבָזֶה יִתְבָּאֵר מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר לֶךְ לְךָ (פרשה מד סימן ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "אַל תִּירָא אַבְרָם" (בראשית טו, א). כְּתִיב (משלי ג, ז): "אַל תְּהִי חָכָם בְּעֵינֶיךָ, יְרָא אֶת יְיָ וְסוּר מֵרָע". "אַל תְּהִי חָכָם בְּעֵינֶיךָ" — בַּמֶּה שֶׁאַתָּה רוֹאֶה בְּעֵינֶיךָ, תֹּאמַר שֶׁאֲנִי

מוֹלִיד תֹּאמַר שֶׁאֵין אֲנִי מוֹלִיד. "יְרָא אֶת יְיָ" — "אַל תִּירָא אַבְרָם". עַד כָּאן. וְהִנֵּה הַמַּאֲמָר הַזֶּה אוֹמֵר דְּרְשׁוּנִי וְחְיוּ. דְּאִי סְבִירָא לֵהּ דְּמַה שֶׁאָמַר לוֹ הַשֵּׁם "אַל תִּירָא" הוּא לְפִי שֶׁהָיָה מִתְיָרֵא שֶׁלֹּא יִהְיוּ לוֹ בָּנִים, אִם כֵּן מַה תְּשׁוּבָה הֵשִׁיבוֹ הַשֵּׁם (בראשית שם): "שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד"? דְּאֵין זוֹ סִבָּה שֶׁיִּהְיוּ לוֹ בָּנִים. וְהָכִי הָוָה לֵהּ לְמֵימַר: אַל תִּירָא אַבְרָם כִּי אֶשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ. וְעוֹד קָשֶׁה בְּתֹאַר זֶה שֶׁאָמַר הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם "אַל תְּהִי חָכָם בְּעֵינֶיךָ". הַדָּבָר קָשֶׁה, דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁאַבְרָהָם אָבִינוּ יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו? וְעוֹד, אֵיךְ הוּא מַקְבִּיל לְ"אַל תְּהִי חָכָם בְּעֵינֶיךָ" "יְרָא אֶת יְיָ"? וּמַהוּ זֶה שֶׁסִּיֵּם: "יְרָא אֶת יְיָ" — "אַל תִּירָא אַבְרָם", מַה קֶּשֶׁר יֵשׁ לַדְּבָרִים הַלָּלוּ?

אַךְ עִם מַה שֶׁכָּתַבְנוּ יָבוֹא עַל נְכוֹן. שֶׁאַבְרָהָם הָיָה נָבוֹךְ בַּחֲקִירָה זוֹ אִם יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אוֹ לֹא יָצָא, וְאִם כֵּן אֵינוֹ נֶעֱנָשׁ, וְכֵיוָן שֶׁאֵינוֹ נֶעֱנָשׁ עַל בִּטּוּל הַמִּצְוֹת אֵין שְׂכָרוֹ מְרֻבֶּה כִּמְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. לָזֶה אָמַר לוֹ הַשֵּׁם: "אַל תְּהִי חָכָם בְּעֵינֶיךָ", לוֹמַר תֹּאמַר שֶׁאֲנִי מוֹלִיד תֹּאמַר שֶׁאֵינִי מוֹלִיד, וְכֵיוָן שֶׁאֵינְךָ מוֹלִיד אִם כֵּן לֹא יָצָאתָ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמִשּׁוּם הָכִי הַמַּזָּל דּוֹחֲקָךְ, לְפִי שֶׁבְּנֵי נֹחַ הֵם תַּחַת הַמַּזָּל, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל (בדרוש ב), וְאִם כֵּן אֵין אַתָּה נֶעֱנָשׁ בִּידֵי שָׁמַיִם, וּמִשּׁוּם הָכִי אַתָּה מִתְיָרֵא שֶׁמָּא קִבַּלְתָּ שְׂכָרְךָ, מֵאַחַר שֶׁאֵין לְךָ שָׂכָר הַרְבֵּה, לְפִי שֶׁאֵין אַתָּה דּוֹאֵג וּמְצַטַּעֵר. אַל יַעֲלוּ דְּבָרִים אֵלּוּ עַל לִבֶּבְךָ, אֶלָּא "יְרָא אֶת יְיָ", וְתָמִיד תִּהְיֶה יִרְאָתִי עַל פָּנֶיךָ דִּלְמָא תַּעֲבֹר, וְאִם כֵּן "שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד", לְפִי שֶׁאַתָּה מִתְפַּחֵד וְדוֹאֵג תָּמִיד. וְזֶהוּ שֶׁסִּיֵּם הַמַּאֲמָר: "יְרָא אֶת יְיָ" — "אַל תִּירָא אַבְרָם שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד". כְּלוֹמַר, דְּמֻחֲמַת שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ "יְרָא אֶת יְיָ", יִתְבָּאֵר לְךָ שֶׁ"שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד".

וְעַל פִּי דֶּרֶךְ זֶה יוּבַן מַה שֶּׁחָזַר אַבְרָהָם וְאָמַר: "אֲדֹנָי אֱלֹהִים בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה" (בראשית טו, ח). "וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת" וְגוֹמֵר (שם שם, ט). וְהִנֵּה הַסְּכָמַת כָּל הַמְפָרְשִׁים ז"ל, דְּחַס וְשָׁלוֹם אַבְרָהָם לֹא בִּקֵּשׁ אוֹת מֵאֵת הַשֵּׁם, אֶלָּא שֶׁשָּׁאַל מִמֶּנּוּ: בְּאֵיזֶה זְכוּת יִתְקַיֵּם לוֹ בְּשׁוֹרַת הָאָרֶץ? וְהָכִי אִיתָא בַּמִּדְרָשׁ (פרשה מד סימן יז) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים בַּמָּה אֵדַע". רַבִּי חִיָּא בַּר חֲנִינָא אָמַר: לֹא בִקֵּשׁ תְּנַר, אֶלָּא אָמַר לוֹ: בְּאֵיזֶה זְכוּת? וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י ז"ל. אֶלָּא שֶׁאֲנִי תְּמֵהַּ בָּזֶה, שֶׁהֲרֵי מִתְּחִלָּה כְּשֶׁצִּוָּהוּ וְאָמַר לוֹ (בראשית יב, א): "לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ", אָמַר לוֹ (שם שם, ז): "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת", וְאַחֲרֵי כֵן כְּשֶׁנִּפְרַד לוֹט מֵעִמּוֹ נִרְאָה אֵלָיו הַשֵּׁם וְאָמַר לוֹ (שם יג, טו): "כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם", וְלֹא שָׁאַל מֵאֵת הַשֵּׁם בְּשֶׁתֵּי הַבְטָחוֹת הַלָּלוּ בְּאֵיזֶה זְכוּת יִתְקַיְּמוּ בְּיָדוֹ, וְאִם כֵּן מָה רָאָה עַכְשָׁו לִשְׁאֹל בְּאֵיזֶה זְכוּת תִּתְקַיֵּם בְּיָדוֹ?

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוֹבֵן בְּהָא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַשָּׁתְפִין (ב"ב י ע"ב): אָמַר לָהֶן רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לְתַלְמִידָיו: מַהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי יד, לד): "צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת"? נַעֲנָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְאָמַר: "צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי" — אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (דהי"א יז, כא): "וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ". "וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת" — כָּל צְדָקָה וָחֶסֶד שֶׁבְּנֵי נֹחַ עוֹשִׂים חֵטְא הוּא לָהֶם, שֶׁאֵינָם עוֹשִׂים אֶלָּא לְהִתְגַּדֵּל בּוֹ וְכוּ'. וְהִקְשָׁה: וּדְעָבֵד הָכֵי לָאו צְדָקָה גְּמוּרָה הִיא? וְהַתַּנְיָא: הָאוֹמֵר סֶלַע זוֹ לִצְדָקָה בִּשְׁבִיל שֶׁיִּחְיֶה בְּנִי וּבִשְׁבִיל שֶׁאֶזְכֶּה לָעוֹלָם הַבָּא — הֲרֵי זֶה צַדִּיק גָּמוּר. וְתַרֵץ: לָא קַשְׁיָא, כָּאן בְּיִשְׂרָאֵל, כָּאן בִּבְנֵי נֹחַ. וְכֵיוָן דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (ד ע"א), יְעֵיִן שָׁם. וְהָא דְּאָמְרִינַן דִּבְיִשְׂרָאֵל הֲוֵי צַדִּיק גָּמוּר — לָאו דַּוְקָא בְּמִצְוַת הַצְּדָקָה, אֶלָּא בְּאֵיזוֹ מִצְוָה שֶׁתִּהְיֶה הַתֹּר לַעֲשׂוֹתָהּ עַל מְנָת שֶׁיִּחְיוּ בָּנָיו. וּרְאָיָה לַדָּבָר, מִדְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּפֶסָחִים (דף ח): תָּנָא, אֵין מְחַיְּבִין אוֹתוֹ לְהַכְנִיס יָדוֹ לְחוֹרִין וְלִסְדָקִין לִבְדֹּק, מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה. וְהִקְשׁוּ: וְהָא אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָן נִזּוֹקִין. וְתַרֵץ: אָמַר רַב אָשֵׁי: שָׁמָא תֹּאבַד לוֹ מַחַט וְאָתֵי לְעַיּוֹנֵי בָּתְרָהּ. וְהִקְשׁוּ: וּכְהַאי גַּוְנָא לָאו מִצְוָה הִיא? וְהַתַּנְיָא: הָאוֹמֵר סֶלַע זוֹ לִצְדָקָה בִּשְׁבִיל שֶׁיִּחְיֶה בְּנִי וְכוּ'. וְתַרֵץ: דִּלְמָא בָּתַר דְּבָדַק אָתֵי לְעַיּוֹנֵי בָּתְרָהּ. עַד כָּאן. נִתְבָּאֵר מִכָּאן, דִּבְיִשְׂרָאֵל בְּכָל מִצְוָה שֶׁתִּהְיֶה מֻתָּר לוֹ לַעֲשׂוֹתָהּ כְּדֵי לִזְכּוֹת בְּאֵיזֶה דָּבָר, אֲבָל בִּבְנֵי נֹחַ חֵטְא הוּא לָהֶם.

וְרָאִיתִי לְמַהֲרִימַ"ט (סוף פרשת קדושים) שֶׁכָּתַב, דְּלֹא אָמְרוּ הֲרֵי זֶה צַדִּיק גָּמוּר אֶלָּא בְּמִצְוַת הַצְּדָקָה וְכֵיוֹצֵא בָּהּ שֶׁנִּמְשַׁךְ בָּהּ תּוֹעֶלֶת לַאֲחֵרִים, וְהֻקְשָׁה לוֹ מִסַּגְיָא זוֹ דִּפְסָחִים וְיִשְּׁבָהּ, יְעֵיַן שָׁם. וּמִכָּל מָקוֹם דִּבְרֵי הָרַב שָׁם הֵם לְיַשֵּׁב קֻשְׁיַת הַתּוֹסָפוֹת שָׁם (ד"ה שיזכה) שֶׁהֻקְשׁוּ מִמַּתְנִיתִין דְּאָבוֹת, אַךְ דַּעַת הַתּוֹסָפוֹת הוּא דְּאֵין לְחַלֵּק בֵּין מִצְוַת צְדָקָה לִשְׁאָר מִצְוֹת. וּמַהֲרָאנַ"ח פָּרְשַׁת שׁוֹפְטִים חֵלֶק חִלּוּק זֶה דְּמַהֲרִימַ"ט לְיַשֵּׁב קֻשְׁיַת הַתּוֹסָפוֹת, אַךְ בְּפָרְשַׁת בְּהַר הִכְרִיחַ מִסַּגְיָא זוֹ דִּפְסָחִים דְּאֵין לְחַלֵּק בֵּין צְדָקָה לִשְׁאָר מִצוֹת, יְעֵיַן שָׁם.

וְהִנֵּה כְּפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ שֶׁאַבְרָהָם הָיָה נָבוֹךְ בַּחֲקִירָה זוֹ אִם יָצָא מִכְּלַל בֶּן נֹחַ לְגַמְרֵי אוֹ לֹא, מִשּׁוּם הֶכֵי כְּשֶׁהָיָה הַשֵּׁם מַבְטִיחוֹ עַל נְתִינַת הָאָרֶץ לֹא שָׁאַל מֵאֵת הַשֵּׁם בְּאֵיזֶה זְכוּת תִּתְקַיֵּם בְּיָדוֹ, דְּאִם תִּמְצָא לוֹמַר דְּלֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ — חֵטְא הוּא לוֹ לַעֲשׂוֹת שׁוּם דָּבָר כְּדֵי לִזְכּוֹת בִּירֻשַּׁת הָאָרֶץ. אֲבָל עַכְשָׁו שֶׁרָאָה שֶׁאָמַר לוֹ הַשֵּׁם צֵא מֵאַצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ לְפִי שֶׁאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל, וְאָמַר לוֹ גַּם כֵּן "שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד", שֶׁזֶּה מוֹרֶה בְּהֶדְיָא אֵיךְ יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי. וְאִדְּרַבָּה, הַשֵּׁם תָּמַהּ עָלָיו אֵיךְ הָיָה מִסְתַּפֵּק בָּזֶה, וְאָמַר לוֹ (בראשית טו, ז): "אֲנִי יְיָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים", וּמֵאַחַר דְּהִצַּלְתִּיךָ מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ תִּפְשֹׁט מִנַּהּ שֶׁאֵין לְךָ דִּין בְּנֵי נֹחַ, דְּאִם הָיָה לְךָ דִּין בְּנֵי נֹחַ לֹא הָיִיתִי עוֹשֶׂה לְךָ נֵס, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר כָּל זֶה לְעֵיל בְּדִרוּשׁ שֵׁנִי. אִם כֵּן אֲפוֹא, מֵאַחַר שֶׁנִּתְבָּרֵר לוֹ בֵּרוּר גָּמוּר שֶׁיָּצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ,

אָז שְׁאַל מֵאֵת הַשֵּׁם "בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה". כְּלוֹמַר, בְּאֵיזֶה זְכוּת תִּתְקַיֵּם בְּיָדִי? דְּיִשְׂרָאֵל הָעוֹשֶׂה מִצְוָה כְּדַי לִזְכּוֹת בְּאֵיזֶה דָּבָר — הֲרֵי זֶה צַדִּיק גָּמוּר.

וְאָל זֶה כִּוְּנוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּמִדְרָשׁ סֵדֶר שְׁמִינִי (פרשה יא סימן ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "עִם חָסִיד תִּתְחַסָּד" (תהלים יח, כו). רַבִּי יְהוּדָה פָּתַר קְרָא בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ. בְּשָׁעָה שֶׁבָּא בַּחֲסִידוּת, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּא עִמּוֹ בַּחֲסִידוּת וְכוּ'. בְּשָׁעָה שֶׁנִּתְבָּרֵר עַל עָסָקָיו, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בֵּרַר לוֹ עָסָקָיו. אֵימָתַי נִתְבָּרֵר עַל עָסָקָיו? בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר: "בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה". מָה כְּתִיב תָּמָן (בראשית טו, יג): "יָדֹעַ תֵּדַע". עַד כָּאן. הֲרֵי דְּקָרֵי לֵהּ לְמַאָמַר אַבְרָהָם שֶׁאָמַר 'בַּמָּה אֵדַע' שֶׁנִּתְבָּרֵר בַּעֲסָקָיו, וְדוּק.

וּבָזֶה נָבוֹא לְיַשֵּׁב מַאֲמַר הַקּוֹדֶם. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דִּבְשִׁלְמָא מַה שֶּׁהָיָה אַבְרָהָם מִתְפַּחֵד מִמַּה שֶּׁיָּרַד לְמִלְחֶמֶת הַמְּלָכִים וְנִצּוֹל — נִיחָא, שֶׁמֵּעַצְמוֹ רָדַף הַמְּלָכִים וְהַשֵּׁם עָשָׂה לוֹ נֵס שֶׁבְּמֹתֵי מְעַט הִצְלִיחַ בְּאוֹתָהּ מִלְחָמָה, וְאִם כֵּן אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְקַבֵּל שְׂכָרוֹ. אַךְ מִמַּה שֶּׁיָּרַד לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְנִצּוֹל לָמָּה הָיָה מִתְפַּחֵד? הֲלוֹא הוּא מָסַר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם וְהַשֵּׁם דָּרְכּוֹ לְהַצִּיל הַמּוֹסְרִים עַצְמָם עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם. תּוּ יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּהֶמְשֵׁךְ הַפְּסוּקִים הֵם הַמְדַבְּרִים (שם שם, א-ב): "אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר יְיָ אֶל אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר, אַל תִּירָא אַבְרָם שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד. וַיֹּאמֶר אַבְרָם, אֲדֹנָי אֱלֹהִים מַה תִּתֶּן לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי" וְגוֹמֵר. וְקַשְׁיָא טוּבָא. חֲדָא, מֶה הָיְתָה יִרְאָתוֹ שֶׁל אַבְרָם שֶׁהֻצְרַךְ הַשֵּׁם לֵאמֹר "אַל תִּירָא"? וְתוּ, בַּמֶּה שֶׁאָמַר לוֹ "שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד". וְכִי אַבְרָהָם הָיָה עוֹבֵד אֶת הַשֵּׁם מִפְּנֵי קִבּוּל שְׂכָרָן?! וַהֲלוֹא הָעוֹבֵד אֶת הַשֵּׁם מִפְּנֵי קִבּוּל שָׂכָר — נִקְרָא עוֹבֵד מִיִּרְאָה וְלֹא עוֹבֵד מֵאַהֲבָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק עֲשִׂירִי מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה (דין א). וְעוֹד, מֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁלֹּא הָיָה שְׂכָרוֹ שֶׁל אַבְרָהָם מְרֻבֶּה? וְעוֹד יֵשׁ לִתְמֹהַּ בִּתְשׁוּבָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם "אֲדֹנָי אֱלֹהִים מַה תִּתֶּן לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי", וְכִי עִקַּר הַשָּׂכָר שֶׁל צַדִּיקִים הוּא בָּנִים?! וַהֲלוֹא כַּמָּה חֲסִידִים וַאֲנָשֵׁי מַעֲשֶׂה מֵתוּ בְּלֹא בָּנִים, וְעִקַּר הַשָּׂכָר הוּא לָעוֹלָם הַבָּא, וְהֵיכִי קָאָמַר אַבְרָהָם דְּמַה שָּׂכָר יִתֶּן לוֹ מֵאַחַר שֶׁהוֹלֵךְ עֲרִירִי?

וְיֵשׁ מָקוֹם לְיַשֵּׁב דִּבְרֵי הַמַּאֲמָר בְּהָא דְכָתַב מַהֲר"שׁ יָפֶה סֵדֶר פְּקוּדֵי (פרשה נב סימן ג), דְּהָא דְאָמְרִינַן (פאה פ"א מ"א): אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם הָעוֹשֶׂה אוֹתָן אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, הַיְנוּ דַּוְקָא כְּשֶׁנֶּהֱנָה דֶּרֶךְ מִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם; אֲבָל כְּשֶׁצָּרִיךְ לְהִיוֹת דֶּרֶךְ נֵס — מְנַכִּין לוֹ מֵהַקֶּרֶן, וְכִדְאָמְרִינַן (תענית כ ע"ב), שֶׁאִם עוֹשִׂים לוֹ נֵס — מְנַכִּין מִזְכֻיּוֹתָיו. וְאֶפְשָׁר שֶׁזֶּהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב (בראשית לב, י): "קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת עַבְדֶּךָ, כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה". וּפֵרֵשׁ רַשׁ"י: "קָטֹנְתִּי" — נִתְמַעֲטוּ זְכֻיּוֹתַי. שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא, דְּעַל כָּרְחִין נִכּוּ לִי מִזְכֻיּוֹתַי, שֶׁהֲרֵי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת

הַיַּרְדֵּן, וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁקָּרַע אֶת הַיַּרְדֵּן בְּמַקְלוֹ, וְנֵס כָּזֶה אֵינוֹ מֵהַפְּרוֹת אֶלָּא מֵהַקֶּרֶן. וְהַשְׁתָּא אָתֵי שַׁפִּיר דְּנָקֵט יָרְדְתִּי לְכִבְשָׁן הָאֵשׁ וְנִצַּלְתִּי, יָרַדְתִּי לְמִלְחֶמֶת הַמְּלָכִים וְנִצַּלְתִּי, תֹּאמַר נִתְקַבַּלְתִּי שְׂכָרִי. דְּנָקֵט הָנֵי לְפִי שֶׁהֵם בְּנֵס.

אָמְנָם עַל פִּי הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים לְעֵיל יִתְיַשֵּׁב הָעִנְיָן הֶדֵק הֵיטֵב. וְהִנֵּה כְּבָר כָּתַבְנוּ, שֶׁאַבְרָהָם הָיָה נָבוֹךְ בַּחֲקִירָה זוֹ אִם הָאָבוֹת יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי אוֹ לֹא, וְיוֹתֵר הָיָה דַּעְתּוֹ נוֹטָה לוֹמַר שֶׁלֹּא יָצְאוּ, מִמַּה שֶׁרָאָה בַּמִּזְבֵּחַ שֶׁלּוֹ שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים וְהָיָה סָבוּר שֶׁהַטַּעַם הוּא מִשּׁוּם שֶׁהַשֵּׁם לֹא הָיָה מְשַׂנֶּה הַמַּזָּל בִּשְׁבִילוֹ, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְעֵיל בִּדְרוּשׁ שֵׁנִי דִּבְנֵי נֹחַ הֵם תַּחַת הַמַּזָּל וְלָאו בִּזְכוּתָא תַּלְיָא מִלְּתָא. וְגַם כְּבָר נִתְבָּאֵר, שֶׁאִם תִּמְצָא לוֹמַר שֶׁאַבְרָהָם לֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אִם כֵּן מַה שֶּׁמָּסַר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם עָשָׂה שֶׁלֹּא כַּדִּין, לְפִי שֶׁבְּנֵי נֹחַ אֵינָם מְצֻוִּים עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם, וְכָל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ יַעֲבֹר וְלֹא יֵהָרֵג וְנֶהֱרַג וְלֹא עָבַר — הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, וְאִם כֵּן כְּפִי צַד זֶה רָאוּי הָיָה אַבְרָהָם לָחוּב בְּעַצְמוֹ. עוֹד נִתְבָּאֵר לְעֵיל בְּסָמוּךְ, שֶׁאִם לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ אֵין שְׂכָרוֹ גָּדוֹל, מֵאַחַר שֶׁאֵינוֹ דּוֹאֵג, לְפִי שֶׁאֵינוֹ נֶעֱנָשׁ בִּידֵי שָׁמַיִם. וּבְהִיוֹת אַבְרָהָם עַל חֲקִירָה זוֹ נִתְיָרֵא הַרְבֵּה וְאָמַר: דִּלְמָא לֹא יָצָאתִי מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְאִם כֵּן אֵין שְׂכָרִי מֻרְבֶּה. וּמֵאַחַר שֶׁנִּצַּלְתִּי מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, שֶׁלֹּא הָיִיתִי רָאוּי לְהִצָּלָה מֵאַחַר שֶׁעָשִׂיתִי שֶׁלֹּא כַּהֶגֶן לְמִסֹּר עַצְמִי, וְכֵן הַנֵּס שֶׁנַּעֲשָׂה לִי בְּהַצָּלַת הַמְּלָכִים, אִם כֵּן נִתְקַבַּלְתִּי שְׂכָרִי. שֶׁהֲרֵי מִעֵט אֲשֶׁר הָיָה לְפָנַי מֵאַחַר שֶׁלֹּא הָיִיתִי מְצֻוֶּה, וְעָשָׂה לִי נִסִּים כָּאֵלּוּ שֶׁלֹּא הָיִיתִי רָאוּי לָהֶם, אִם כֵּן נִתְקַבַּלְתִּי שְׂכָרִי. לָזֶה אָמַר לוֹ הַשֵּׁם: "אַל תִּירָא אַבְרָם שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד", כְּדִין מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה, לְפִי שֶׁיָּצָאתָ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וַאֲתָּה נֶעֱנָשׁ בִּידֵי שָׁמַיִם, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן יֵשׁ לְךָ לִדְאֹג וּלְהִצְטַעֵר וְחוֹשֵׁשׁ מֵחַטָּאת, הִנֵּה כִּי כֵן שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד.

וְזֶהוּ שֶׁסִּיֵּם בַּעַל הַמַּאֲמָר: הֵיךְ מָה דְּאַתְּ אָמַר: "מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ". דְּהַכַּוָּנָה הִיא, שֶׁבָּא לוֹמַר, שֶׁמַּה שֶּׁאָמַר לוֹ הַשֵּׁם "שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד", הַטַּעַם הוּא לְפִי שֶׁכֵּיוָן שֶׁאַתָּה מִתְיָרֵא וּמִתְפַּחֵד דִּלְאֹ תֵּעָבֵד, אִם כֵּן שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד. וְהַכָּתוּב מְלַמְּדֵנוּ זֶה: "מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ", וְתֵדַע לְמִי הוּא רַב טוּבְךָ, "לִירֵאֶיךָ" — כְּלוֹמַר, לְאוֹתָם שֶׁהֵם יְרֵאִים דִּלְמָא יַעֲבְרוּ, וְיֵשׁ לָהֶם צַעַר בְּקִיּוּם הַמִּצְוֹת.

וְהִנֵּה כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע אַבְרָהָם שֶׁאָמַר לוֹ הַשֵּׁם "שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד", שֶׁפֵּרוּשׁוֹ שֶׁיָּצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, עַל זֶה תָּמַהּ וְאָמַר: "אֲדֹנָי אֱלֹהִים מַה תִּתֶּן לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי". כְּלוֹמַר, רְאֵה דְּבָרֶיךָ סוֹתְרִים אֵלּוּ לְאֵלּוּ. דְּמֵאַחַר שֶׁאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי הָיִיתִי סָבוּר דְּהַטַּעַם הוּא לְפִי שֶׁלֹּא יָצָאתִי מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ וְהַמַּזָּל דּוֹחֲקֵנִי שֶׁאֵין לִי בֵּן; דְּאִם לֹא כֵּן, אֶלָּא דְּיָצָאתִי מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, הֲרֵי אָמְרוּ אֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל. וְהַשְׁתָּא דְּאַתָּה אוֹמֵר לִי "שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד", אִם כֵּן אֵפוֹא

לָמָּה הַמַּזָּל דּוֹחֲקֵנִי? וַהֲלוֹא יִשְׂרָאֵל אֵינָם תַּחַת הַמַּזָּל. מִיָּד "וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה", וְאָמַר לוֹ: צֵא מֵאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ, שֶׁאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל, וְאַתָּה קָדוֹשׁ יָצָאתָ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְיֵשׁ לְךָ דִּין יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר.

פרק ד

דֶּרֶךְ מִצְרַיִם

וּבוֹ שְׁנֵי דְּרוּשִׁים

הַדְּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן (דרוש ד): בּוֹ יִתְבָּאֵר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ דָן אֶת הָאָדָם כִּי אִם לְפִי מְקוֹמוֹ וּשְׁעָתוֹ בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם; אֲבָל לְעִנְיַן הַטּוֹבָה אֵינוֹ כֵּן, דְּצוֹפֶה וּמַבִּיט וּמַרְבֶּה לְהֵיטִיב. / בָּזֶה נוֹתֵן טַעַם לְשַׁבָּט לֵוִי אַמַּאי לֹא נִשְׁתַּעְבֵּד. / וְעוֹד לוֹ דְּבָרִים בְּגוֹ, דְּכֵיוָן דְּשַׁבָּט לֵוִי לֹא הָיָה לוֹ חֵלֶק בָּאָרֶץ לֹא הוּטַל עָלָיו פְּרִיעַת חוֹב הַשְׁטָר דִּ'כִי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ'. / מְיַשֵּׁב קֻשְׁיַת הַמִּדְרָשִׁים דְּלְמָה לֹא הָיוּ בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי מְרֻבִּים כִּשְׁאָר הַשְּׁבָטִים.

הַדְּרוּשׁ הַשֵּׁנִי (דרוש ה): יְסוֹדָתוֹ סוֹבֵב הוֹלֵךְ דִּבְשִׁכַּר נָשִׁים צִדְקָנִיּוֹת מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ זְמַנּוֹ, וּמְיַשֵּׁב קֻשְׁיַת הַמְפָרְשִׁים הֵיכָן נִתְקַיֵּם גְּזֵרַת 'וְעַבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה'. / הַבְטָחַת 'וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל' מִדִּין הַעֲנָקָה הוּא.

דְּרוּשׁ רְבִיעִי

שְׁמוֹת רַבָּה (**פרשה ה סימן ד**): "**וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מָלֵךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן**" (**שמות ה, ד**). **מַהוּ 'לָמָּה'? אָמַר לָהֶם: אַתֶּם לָמָּה וְדִבְרֵיכֶם לָמָּה? "לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם"** (**שם**). **אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי פָּנוּי הָיָה מֵעֲבוֹדַת פַּרְךָ. עַד כָּאן.**

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל, וְרֹב טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ דָן אֶת הָאָדָם כִּי אִם בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם, וְאַף שֶׁעָתִיד לַחֲטֹא — לֹא יַחְשֹׁב הַשֵּׁם לוֹ עָוֹן לְפִי זְמַנּוֹ, וּגְמוּלוֹ יָשִׁיב בְּרֹאשׁוֹ לְפִי מְקוֹמוֹ וּשְׁעָתוֹ. אֲבָל לְעִנְיַן הַטּוֹבָה אֵינוֹ כֵּן, כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא וּמַרְבֶּה לְהֵיטִיב לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ שֶׁעָתִיד לַעֲשׂוֹת. כַּאֲשֶׁר חָכָמִים יַגִּידוּ, הֵיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבְּרוּ, בְּטַעַם הַדָּבָר אַמַּאי שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי לֹא הָיָה בִּכְלַל הַשִּׁעְבּוּד. וְזֶה לְשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בַּמִּדְרָשׁ: לְפִי שֶׁצָּפָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהָיָה עָתִיד שֵׁבֶט לֵוִי לַעֲבוֹדַת הַשֵּׁם, לְפִיכָךְ לֹא נִתַּן בְּשִׁעְבּוּד פַּרְעֹה. עַד כָּאן.

גַּם בְּשִׁמּוֹת רַבָּה (פרשה ב סימן א) אָמְרִינַן וְזֶה לְשׁוֹנָם: "יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה, לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו וְגוֹ', אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד" (תהלים קג, ז-ח). 'אֶרֶךְ אַפַּיִם' — שֶׁהֶאֱרִיךְ אַף עִמָּהֶם; 'וְרַב חֶסֶד' — שֶׁהוּא מַטֶּה כְּלַפֵּי חֶסֶד, וְנִסְתַּכֵּל בַּטּוֹב וְלֹא בָּרַע שֶׁהָיוּ עֲתִידִין לַעֲשׂוֹת. עַד כָּאן. וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה נִדְחַק בְּמַאֲמָר זֶה, מַהוּ כַּוָּנָתָם בְּאָמְרָם נִסְתַּכֵּל בַּטּוֹב וְלֹא בָּרַע.

וַיֵּרָאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַה שֶּׁאָמְרוּ בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה ג סימן ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיֹּאמֶר יְיָ רָאֹה רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי" (שמות ג, ז). הָדָא הוּא דִכְתִיב (איוב יא, יא): "כִּי הוּא יָדַע מְתֵי שָׁוְא, וַיַּרְא אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן". כֵּיצַד? אַתָּה מוֹצֵא, בְּשָׁעָה שֶׁיָּצָתָה הָגָר מִבֵּיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, מַה כְּתִיב שָׁם (בראשית כא, טו): "וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן הַחֵמֶת". אָמַר רַבִּי סִימוֹן: בִּקְּשׁוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לְקַטְרְגוֹ. אָמְרוּ לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אָדָם שֶׁעָתִיד לְהָמִית אֶת בָּנֶיךָ בַּצָּמָא אַתָּה מַעֲלֶה לוֹ אֶת הַבְּאֵר?! אָמַר לָהֶם: אֵינִי דָן אֶת הָאָדָם אֶלָּא בְּשָׁעָתוֹ וְכוּ'. וְכֵן כְּשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם רָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַה שֶּׁעֲתִידִין לַעֲשׂוֹת, דִּכְתִיב: "וַיֹּאמֶר יְיָ רָאֹה רָאִיתִי" — זוֹ רְאִיַּת מַעֲשֶׂה הָעֵגֶל וְכוּ'. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֵינִי דָנָם לְפִי הַמַּעֲשִׂים הָעֲתִידִים לַעֲשׂוֹת. הַיְנוּ דִכְתִיב: כִּי שָׁמַעְתִּי אֶת צַעֲקָתָם, אַף עַל פִּי שֶׁיָּדַעְתִּי מַכְאוֹבָיו. יוֹדֵעַ אֲנִי כַּמָּה עֲתִידִין לְהַכְאִיבֵנִי בַּמִּדְבָּר וְכוּ', וְאַף עַל פִּי כֵן אֵינִי נִמְנָע מִלְּגָאֳלָם. הַיְנוּ דִכְתִיב: "וַיַּרְא אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן". עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, שֶׁאַף שֶׁיּוֹדֵעַ הַשֵּׁם שֶׁעֲתִידִין לַחֲטֹא אֵינוֹ נִמְנָע מִלְּהֵיטִיב עִמָּהֶם, לְפִי שֶׁאֵינוֹ דָן אֶת הָאָדָם אֶלָּא בִּשְׁעָתוֹ.

וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק עַל זֶה מִמַּאי דְּאָמְרִינַן בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה ג סימן ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות ג, יא). אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִיךְ אֲנִי יָכוֹל לִכָּנֵס לְמָקוֹם הוֹרְגֵי נְפָשׁוֹת וְכוּ'. "וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" — מַה זְּכוּת יֵשׁ בְּיָדָם שֶׁאוּכַל לְגָאֳלָם. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (שם שם, יב): "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ". וּמַה שֶּׁאָמַרְתָּ מַה זְּכוּת יֵשׁ בְּיָדָם, "בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (שם). הֲוֵי יוֹדֵעַ, שֶׁבִּשְׁבִיל הַתּוֹרָה שֶׁהֵם עֲתִידִים לְקַבֵּל הֵם נִגְאָלִים. עַד כָּאן. הֲרֵי מוּכָח מִמַּאֲמָר זֶה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּן אֶת הָאָדָם עַל הֶעָתִיד, שֶׁאַף שֶׁלֹּא הָיוּ רְאוּיִים לְגָאֳלָה גָּאַל אוֹתָם בִּשְׁבִיל שֶׁעֲתִידִים לְקַבֵּל הַתּוֹרָה, וְהֵיכִי קָאָמַר שֶׁאֵינוֹ דָן אֶת הָאָדָם אֶלָּא בִּשְׁעָתוֹ?

אַךְ הַתֵּרוּץ לָזֶה הוּא מִבְּאֹר, שֶׁבִּכְלַל רַחֲמָיו וַחֲסָדָיו יִתְבָּרֵךְ שֶׁהוּא מִתְנַהֵג עִם בְּרִיּוֹתָיו הוּא זֶה: שֶׁאִם עֲתִידִים לִהְיוֹת צַדִּיקִים — הוּא מְסַתֵּכֵל בֶּעָתִיד וּמֵיטִיב עִמָּהֶם, אַךְ אִם עֲתִידִים לַחֲטֹא — אֵינוֹ מְסַתֵּכֵל בַּמָּה שֶׁעֲתִידִים לַחֲטֹא, וְאֵינוֹ דָן אֶת הָאָדָם אֶלָּא בִּשְׁעָתוֹ. וְהַיְנוּ דִכְתִיב: "וַיַּרְא אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן" — דַּוְקָא אָוֶן לֹא יִתְבּוֹנָן, אֲבָל מַה שֶּׁעֲתִידִים לְהֵיטִיב יִתְבּוֹנָן. וּמְשׁוּם הָכִי נִסְתַּכֵּל בַּמָּה שֶׁעֲתִידִין לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה וּגְאָלָם, וְלֹא נִסְתַּכֵּל בַּמָּה שֶׁעֲתִידִין לַחֲטֹא בַּמִּדְבָּר, לְפִי שֶׁלְּהָרַע אֵינוֹ דָן אֶת הָאָדָם אֶלָּא בִּשְׁעָתוֹ. וּרְאַיַּת הַדָּבָר מִבְּאֹר בִּמְדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי: בּוֹא וּרְאֵה כֵּיצַד מִתְנַהֵג הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם בְּרִיּוֹתָיו! בְּשָׁעָה שֶׁצּוֹפָה שֶׁעֲתִידִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ — הוּא מֵיטִיב עִמָּהֶם, וּבְשָׁעָה שֶׁצּוֹפָה שֶׁעֲתִידִים לַחֲטֹא — אֵינוֹ מַעֲנִישׁ אוֹתָם. הַיְנוּ דִכְתִיב: "וַיַּרְא אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן". עַד כָּאן.

וְזֶהוּ כַּוָּנָתָם בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה א סימן מב): "וַיִּרְא אֱלֹהִים" (שמות ב, כה). אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ: שֶׁרָאָה שֶׁעֲתִידִים לְהַמְרוֹת עַל יַם סוּף, דִּכְתִיב (תהלים קו, ז): "וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף". "וַיֵּדַע אֱלֹהִים" (שמות שם) — שֶׁהֵם עֲתִידִים לוֹמַר "זֶה אֵלִי" (שמות טו, ב). רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר: רָאָה שֶׁעֲתִידִין לוֹמַר "אֱלֶה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל" (שם לב, ד). "וַיֵּדַע אֱלֹהִים" — שֶׁעֲתִידִין לְהַקְדִּים נַעֲשֶׂה לְנִשְׁמַע (שם כד, ז). עַד כָּאן. וְהִנֵּה מַהַר"שׁ יָפֶה ז"ל פֵּרֵשׁ, שֶׁכַּוָּנָתָם הוּא: אַף עַל פִּי שֶׁיָּדַע שֶׁעֲתִידִים לְהַמְרוֹת בְּיַם סוּף, מִכָּל מָקוֹם רָאָה מַה שֶּׁעֲתִידִים לוֹמַר 'זֶה אֵלִי', וּבָא זֶה וְכִפֶּר עַל זֶה. וְכֵן אַף שֶׁרָאָה שֶׁעֲתִידִין לוֹמַר 'אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל', 'וַיֵּדַע אֱלֹהִים' שֶׁעֲתִידִים לְהַקְדִּים נַעֲשֶׂה לְנִשְׁמַע, וּבַעֲבוּר זֶה לֹא הִשְׁגִּיחַ הַשֵּׁם עַל מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. וְהֻקְשָׁה לוֹ לָרַב ז"ל עַל זֶה, דִּבְלָאו הָכִי לָמָּה יַשְׁגִּיחַ עַל הֶעָתִיד, וְהִנֵּה אֵין רָאוּי לָדוּן אֶלָּא אַמַּעֲשֶׂה דְּהַשְׁתָּא, וְכִדְאָמְרִינַן: "בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם" (בראשית כא, יז), וְנִדְחַק בָּזֶה, יְעַיֵּן שָׁם.

אַךְ נִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַמַּאֲמָר הוּא עִם מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ, שֶׁבָּא לְהוֹדִיעַ כַּמָּה הֵם חַסְדֵי הַשֵּׁם. דְּמִלְּבַד שֶׁכְּבָר כָּתַבְנוּ שֶׁהַשֵּׁם מַשְׁגִּיחַ עַל הַטּוֹב שֶׁעֲתִידִים לַעֲשׂוֹת וּמֵיטִיב עִמָּהֶם וְאֵינוֹ מַשְׁגִּיחַ עַל הָרַע שֶׁעֲתִידִין לַעֲשׂוֹת לְהָרַע עִמָּהֶם, עוֹד הִפְלִיא חַסְדּוֹ, שֶׁאִם רוֹאֶה שֶׁעֲתִידִין לְהָרַע וּלְהֵיטִיב — מֵיטִיב עִמָּהֶם בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁעֲתִידִין לְהֵיטִיב, וְאֵינוֹ נִמְנָע מִלְּהֵיטִיב בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁעֲתִידִין לְהָרַע, מַאַחַר שֶׁעֲתִידִין גַּם כֵּן לְהֵיטִיב. וְהִנֵּה פֵּרוּשׁ 'וַיֵּדַע אֱלֹהִים' תִּרְגֵּם אֲנְקְלוֹס: וַאֲמַר בְּמֵימְרֵהּ לְמִפְרַקְהוֹן. וְזֶהוּ כַּוָּנָתָם: 'וַיִּרְא אֱלֹהִים' מַה שֶּׁעֲתִידִין לְהַמְרוֹת בְּיַם סוּף, וְאַף עַל פִּי כֵן 'וַיֵּדַע אֱלֹהִים' מַה שֶּׁעֲתִידִין לוֹמַר 'זֶה אֵלִי', וּגְאָלָן בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁעֲתִידִין לוֹמַר 'זֶה אֵלִי' אַף שֶׁעֲתִידִין לַחֲטֹא בְּיַם סוּף, וְדָן אוֹתָם כְּפִי הַטּוֹב שֶׁעֲתִידִין לַעֲשׂוֹת אַף שֶׁעֲתִידִין גַּם כֵּן לַעֲשׂוֹת הָרַע. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי נָמֵי הָכִי סְבִירָא לֵהּ, וְהָכִי קָאָמַר: רָאָה שֶׁעֲתִידִין לוֹמַר 'אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל', וְאַף עַל פִּי כֵן 'וַיֵּדַע אֱלֹהִים' מַה שֶּׁעֲתִידִין לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה, וּגְאָלָם בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁעֲתִידִין לְהֵיטִיב, וּכְדִכְתִיב: "בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה", וְנִסְתַּכֵּל בַּטּוֹב שֶׁעֲתִידִין לַעֲשׂוֹת וְדָן אוֹתָם עַל הֶעָתִיד אַף שֶׁעֲתִידִים לַחֲטֹא.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר שֶׁכָּתַבְנוּ: "אֶרֶךְ אַפַּיִם" — שֶׁהֶאֱרִיךְ אַף עִמָּהֶם; "וְרַב חֶסֶד" — מַטָּה כְּלַפֵּי חֶסֶד, וְנִסְתַּכֵּל בַּטּוֹב וְלֹא בָּרַע שֶׁהָיוּ עֲתִידִין לַעֲשׂוֹת. כְּלוֹמַר, דִּכְשֶׁנִּסְתַּכֵּל בָּרַע שֶׁעֲתִידִין לַעֲשׂוֹת — 'אֶרֶךְ אַפַּיִם', הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ וְלֹא הֵעֱנִישׁ אוֹתָם. 'וְרַב חֶסֶד' מַטָּה כְּלַפֵּי חֶסֶד — וּכְשֶׁבָּא לַעֲשׂוֹת חֶסֶד מַטָּה כְּלַפֵּי חֶסֶד, וְנִסְתַּכֵּל בַּטּוֹב שֶׁהָיוּ עֲתִידִין לְהֵיטִיב, דְּהַיְנוּ לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה אוֹ לוֹמַר 'זֶה אֵלִי', וּגְאָלָם; וְלֹא נִסְתַּכֵּל בָּרַע שֶׁעֲתִידִים לַעֲשׂוֹת, דְּהַיְנוּ מַה שֶּׁעֲתִידִין לְהַמְרוֹת בְּיַם סוּף אוֹ בַּמֶּה שֶׁעֲתִידִים לַעֲשׂוֹת אֶת הָעֵגֶל.

וּבָזֶה יוּבַן פָּסוּק אֶחָד בְּפָרָשַׁת בָּלָק (במדבר כג, כא-כב): "לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל, יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ. אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם" וְגוֹמֵר. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, מָה הָיְתָה כַּוָּנַת בִּלְעָם בְּאָמְרוֹ "לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל"? וְרַשְׁ"י ז"ל פֵּרֵשׁ: לֹא הִבִּיט הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָוֶן שֶׁבְּיַעֲקֹב; כְּשֶׁהֵם עוֹבְרִים עַל דְּבָרָיו, אֵינוֹ מְדַקְדֵּק אַחֲרֵיהֶם לְהִתְבּוֹנֵן בְּאוֹנָיוֹת שֶׁלָּהֶם וּבַעֲמָלָן שֶׁהֵם עוֹבְרִים עַל דָּתוֹ. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בָּזֶה, דְּהֵיכִי קָאָמַר דִּכְשֶׁהֵם עוֹבְרִים עַל דְּבָרָיו אֵינוֹ מְדַקְדֵּק אַחֲרֵיהֶם, וְאִפְכָּא אָמְרִינַן (ירושלמי שקלים פ"ה ה"א): כָּל הָאוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וַתָּרוּ — יִוָּתְרוּ בְּנֵי מֵעָיו. וְאָמְרִינַן: "וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד" (דברים י, יז) — שֶׁאֵינוֹ לוֹקֵחַ שֹׁחַד שֶׁל מִצְוֹת, אֶלָּא נִפְרָע מֵהָעֲבֵרוֹת וּמְשַׁלֵּם שָׂכָר עַל הַמִּצְוֹת. וּבִפְרָט בְּיִשְׂרָאֵל דִּכְתִיב בְּהוּ (עמוס ג, ב): "רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל עֲוֹנֹתֵיכֶם". וְהֵיכִי קָאָמַר שֶׁאֵינוֹ מְדַקְדֵּק אַחֲרֵיהֶם כְּשֶׁהֵם עוֹבְרִים עַל דְּבָרָיו? וּכְבָר כָּתַבְנוּ כַּוָּנָה אַחַת בְּפָסוּק זֶה בְּדֶרֶךְ הָעֲרָבָה (דרוש כב), יְעַיֵּן שָׁם. אַךְ כְּפִי דַּרְכֵּנוּ נֹאמַר בְּעִנְיָן אַחֵר, וּנְדַקְדֵּק עוֹד בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם בִּלְעָם דְּבָרָיו וְאָמַר: "אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם", דְּמַאי אֲתָא לְאַשְׁמוֹעִינַן, דְּמִי לָא יָדַע בְּכָל זֶה. וְרִבּוֹתֵינוּ ז"ל נִתְעוֹרְרוּ בָּזֶה וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (תנחומא בלק יד): "אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם". אַתָּה אָמַרְתָּ לִי (במדבר כב, ה): "הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם" — מֵעַצְמָן, וְאֵינוֹ כֵּן, אֶלָּא הַשֵּׁם הוֹצִיאָם. וּכְבָר הֵבִיא רַשְׁ"י ז"ל אַגָּדָה הַלָּזוּ בְּפֵרוּשׁוֹ.

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (תנחומא שם): "לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב". אָמַר בִּלְעָם: אֵינוֹ מִסְתַּכֵּל בָּעֲבֵרוֹת שֶׁבָּהֶם, וְאֵינוֹ מִסְתַּכֵּל אֶלָּא בַּמִּצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, מָה הָיְתָה כַּוָּנַת בִּלְעָם בָּזֶה לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ מִסְתַּכֵּל בָּעֲבֵרוֹת וְהוּא מִסְתַּכֵּל בַּמִּצְוֹת. וְנִרְאֶה, דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (תנחומא בלק ט): "כִּי הִכִּיתָנִי זֶה שֶׁלֹּשׁ רְגָלִים" (במדבר כב, כח). אָמְרָה לוֹ: אֲמָה זוֹ עֲתִידָה לָחֹג שָׁלֹשׁ רְגָלִים בַּשָּׁנָה, וְאַתָּה מְבַקֵּשׁ לְעָקְרָהּ מִן הָעוֹלָם?! וּכְבָר הֵבִיא רַשְׁ"י ז"ל אַגָּדָה הַלָּזוּ בְּפֵרוּשׁוֹ. וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (תנחומא בלק יג): "וַיִּקְחֵהוּ שְׂדֵה צֹפִים אֶל רֹאשׁ הַפִּסְגָּה" (במדבר כג, יד). קוֹסֵם גָּדוֹל הָיָה בָּלָק, רָאָה פִּרְצָה גְּדוֹלָה שֶׁעֲתִידָה לְהִתְפָּרֵץ שָׁם. וְהֵינוּ שֶׁמֵּת שָׁם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ. וְהוּא לֹא יָדַע זֶה, אֶלָּא רָאָה הַפִּרְצָה וְסָבוּר שֶׁעֲתִידִים יִשְׂרָאֵל שָׁם לַחֲטֹא, וְרָצָה שֶׁיְּקַלְקְלֵם שָׁם בִּלְעָם כְּדֵי שֶׁתְּחוּל עֲלֵיהֶם הַקְּלָלָה.

וְהִנֵּה כַּוָּנַת בָּלָק בָּזֶה הָיְתָה, לְפִי שֶׁרָאָה שֶׁהַשֵּׁם מָנַע אֶת בִּלְעָם מִלְּקַלְלָם לְפִי שֶׁעֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לָחֹג לְפָנָיו שָׁלֹשׁ רְגָלִים בַּשָּׁנָה, וְאִם כֵּן נִמְצִינוּ לְמֵדִין שֶׁהַשֵּׁם דָּן אֶת הָאָדָם עַל הֶעָתִיד, שֶׁהֲרֵי בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁעֲתִידִין לָחֹג לְפָנָיו שָׁלֹשׁ רְגָלִים מָנַע לְבִלְעָם מִלְּקַלְלָם, וְלָזֶה הֵבִיא לְבִלְעָם רֹאשׁ הַפִּסְגָּה, שֶׁהוּא מָקוֹם שֶׁעֲתִידִים לַחֲטֹא שָׁם, וְיַעֲנִישׁ אוֹתָם עַל הֶעָתִיד.

כִּי הֵיכִי דְּמִסְתַּכֵּל בַּמֶּה שֶׁעָתִידִין לְהֵיטִיב וּמֵיטִיב עִמָּהֶם, הָכִי נָמֵי יִסְתַּכֵּל בַּמֶּה שֶׁעָתִידִין לַחֲטֹא וְיַעֲנִישׁ אוֹתָם עַל הֶעָתִיד. לָזֶה בָּא בִּלְעָם וְאָמַר לוֹ: אַל יַעֲלוּ דְבָרִים אֵלּוּ עַל לְבָבְךָ, שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ אֹפִי אֻמָּה זוֹ עִם אֱלֹהֶיהָ. "לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב" — אֵינוֹ מִסְתַּכֵּל בָּעֲבֵרוֹת שֶׁעָתִידִין לַחֲטֹא, וְאֵינוֹ דָן אוֹתָם אֶלָּא בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם; אֲבָל בַּמִּצְוֹת מִסְתַּכֵּל הוּא בַּמֶּה שֶׁעָתִידִין לְהֵיטִיב וּמֵיטִיב עִמָּהֶם, וַ"יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ". וְאִם כֵּן, אַף שֶׁנִּסְתַּכֵּל בַּמֶּה שֶׁעָתִידִים לְחֹג שְׁלֹשׁ רְגָלִים, אֵינוֹ מִסְתַּכֵּל בַּמֶּה שֶׁעָתִידִין לַחֲטֹא בְּרֹאשׁ הַפִּסְגָּה. וְכִי תֵּימָא מְנָלַן זֶה, דְּהָווּ תַּרְתֵּי דְּסָתְרָן אַהֲדָדֵי. לָזֶה אָמַר: "אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם" — מִשָּׁם יִתְבָּרֵר לְךָ דְּמִסְתַּכֵּל בַּמִּצְוֹת שֶׁעָתִידִים לַעֲשׂוֹת וְאֵינוֹ מִסְתַּכֵּל בָּעֲבֵרוֹת שֶׁעָתִידִין לַעֲשׂוֹת, שֶׁהֲרֵי בִּשְׁבִיל זֶה יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם. וַהֲלוֹא לֹא הָיָה לָהֶם שׁוּם זְכוּת, אֶלָּא שֶׁנִּסְתַּכֵּל בַּמֶּה שֶׁעָתִידִין לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה; וַהֲלוֹא תֵּכֶף וּמִיָּד אַחַר מַתַּן תּוֹרָה עָתִידִין לוֹמַר "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל", אֶלָּא עַל כָּרְחִין לוֹמַר שֶׁדָּן אוֹתָם עַל הַמִּצְוֹת שֶׁעָתִידִין לַעֲשׂוֹת וְאֵינוֹ דָן אוֹתָם עַל עֲבֵרוֹת שֶׁעָתִידִים לַעֲשׂוֹת, וְאִם כֵּן אֵין לְךָ שׁוּם תּוֹעֶלֶת בְּזֶה הַמָּקוֹם שֶׁל רֹאשׁ הַפִּסְגָּה שֶׁרָאִיתָ שֶׁעָתִידִין לַחֲטֹא שָׁם.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר הַפּוֹנֶה קְדִים: אַתֶּם לָמָּה וְדִבְרֵיכֶם לָמָּה? דִּלְכְאוֹרָה אֵין מוּבָן לְדִבְרִים אֵלּוּ. וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל נִדְחַק בְּפֵרוּשׁוֹ, יְעַיֵּן שָׁם. וְלִי נִרְאֶה דְּהִכֵּי פֵּרוּשׁוֹ, דְּהִנֵּה אָמְרוּ זַ"ל בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה א סימן מב) שֶׁמִּדַּת הַדִּין הָיְתָה מְקַטְרֶגֶת עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לְהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁעָתִידִין לַעֲשׂוֹת הָעֵגֶל. וּכְבָר נִתְבָּאֵר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא הִשְׁגִּיחַ בָּזֶה, לְפִי שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּן אֶת הָאָדָם אֶלָּא בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם, וּכְדִכְתִיב (איוב יא, יא): "וַיַּרְא אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן". עוֹד נִתְבָּאֵר, דְּשִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי לֹא נִשְׁתַּעְבֵּד בְּמִצְרַיִם מִשּׁוּם שֶׁעָתִיד לִהְיוֹת שֵׁבֶט זֶה לַעֲבוֹדַת הַשֵּׁם. וְהִנֵּה פַּרְעֹה חָכָם גָּדוֹל הָיָה וְרָאָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל עֲתִידִין לוֹמַר "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל", וּמִשּׁוּם הָכֵי כְּשֶׁרָאָה לְמֹשֶׁה שֶׁבָּא לִגְאֹל אֶת יִשְׂרָאֵל תָּמַהּ בָּזֶה וְאָמַר: אֵיךְ יִתְכֵּן שֶׁהוּא רוֹצֶה לְגָאֳלָם מֵאַחַר שֶׁהֵם עֲתִידִין לַעֲשׂוֹת הָעֵגֶל? וְכִי תֹּאמַר אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּן אֶלָּא בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם — זֶה לֹא יִתָּכֵן, שֶׁהֲרֵי שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי לֹא נִשְׁתַּעְבֵּד בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁעָתִידִין לִהְיוֹת בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם, וְאִם כֵּן מוּכָח מֵהָכָא שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּן אֶת הָאָדָם אַף עַל הֶעָתִיד. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: אַתֶּם לָמָּה? כְּלוֹמַר, לָמָּה אַתֶּם פְּנוּיִים? עַל כָּרְחִין לוֹמַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּן עַל הֶעָתִיד, וְרָאָה שֶׁאַתֶּם עֲתִידִים לִהְיוֹת תַּחַת עֲבוֹדָתוֹ לְשָׂרֵת בְּשֵׁם הַשֵּׁם, וּמִשּׁוּם הָכֵי פָּטַר אֶתְכֶם מִשִּׁעְבּוּד מִצְרַיִם. אִם כֵּן אֵפוֹא דִּבְרֵיכֶם לָמָּה? שֶׁאַתֶּם בָּאִים בְּמַאֲמַר הַשֵּׁם לִגְאֹל אֶת יִשְׂרָאֵל, וַהֲלוֹא עֲתִידִין הֵם לַעֲשׂוֹת הָעֵגֶל וְאֵינָם רְאוּיִם לִגְאֻלָּה. וְהוּא לֹא יָדַע דַּרְכֵי הַשֵּׁם, שֶׁאֵינוֹ מִסְתַּכֵּל בַּמֶּה

שֶׁעֲתִידִין לַחֲטֹא, וְאֵינוֹ דָן אוֹתָם אֶלָּא לְפִי מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל אוֹתָהּ שָׁעָה, אֲבָל לְעִנְיַן הַטּוֹבָה מְסִתַּכֵּל בַּמָּה שֶׁעֲתִידִין לְהֵיטִיב וְדָן אוֹתָם עַל הֶעָתִיד.

עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר כַּוָּנָה אַחֶרֶת בְּמַאֲמָר זֶה. וְנֹאמַר טַעַם אַחֵר בְּהָא דְּשַׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי לֹא הָיָה בִּכְלַל הַשִּׁעְבּוּד. וְהָעִנְיָן הוּא בְּהָא דְּאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה פב סימן יד) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב" (בראשית לו, ו). רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: מִפְּנֵי שְׂטַר חוֹב "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ" (שם טו, יג). עַד כָּאן. וְהִקְשָׁה מַהֲר"ש יָפֶה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְצָרִיךְ עִיּוּן אֵיךְ הָיָה בְּיָדוֹ לְהַנְצִל מִפְּנֵי הַפְּרִדוֹ מֵעַל אֶחָיו. וְרַשִׁ"י ז"ל בְּפֵרוּשׁ הַחֲמֵשׁ כְּתַב: אֵלֵךְ לִי מִכָּאן וְאֵין לִי חֵלֶק בַּמַּתָּנָה שֶׁנִּתְּנָה לוֹ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ וְלֹא בְּפִרְעוֹן הַשְּׂטָר. כַּנִּרְאֶה דְּסָבִירָא לֵהּ לְרַשִׁ"י שֶׁמַּתְּנַת הָאָרֶץ עִם גְּזֵרַת "יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ" הֵם שְׁנֵי דְּבָרִים דְּשִׁיְכִי אַהֲדָדֵי, דְּמִי שֶׁזָּכָה בָּאָרֶץ חַיָּב לְפָרֵעַ הַשְּׂטַר חוֹב, וּמִי שֶׁאֵינוֹ זוֹכֶה בָּאָרֶץ אֵינוֹ חַיָּב לְפָרֵעַ הַשְּׂטַר חוֹב. וּמִשּׁוּם הָכֵי אָמַר עֵשָׂו: אֵין לִי חֵלֶק בָּאָרֶץ שֶׁנִּתְּנָה לוֹ וְלֹא בְּפִרְעוֹן הַשְּׂטָר. וְהָכֵי אִיתָא בְּסִפְרֵי פָּרָשַׁת חֻקַּת: "כֹּה אָמַר אֲחִיךָ יִשְׂרָאֵל" (במדבר כ, יד). מָה רָאָה לְהַזְכִּיר כָּאן אַחֲוָה? אֶלָּא אָמַר: אַחִים אֲנַחְנוּ, בְּנֵי אַבְרָהָם שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ", וְעַל שְׁנֵינוּ הָיָה הַחוֹב לְפָרְעוֹ. "נַעְבְּרָה נָּא בְאַרְצֶךָ" (שם שם, יז). אֵין לְךָ לְעוֹרֵר עַל הַיְרֻשָּׁה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּשֵׁם שֶׁלֹּא פָּרַעְתָּ הַחוֹב. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דְּמִי שֶׁזּוֹכֶה בָּאָרֶץ חַיָּב לְפָרֵעַ הַשְּׂטָר, וְעֵשָׂו כֵּיוָן שֶׁלֹּא זָכָה בָּאָרֶץ לֹא הוּטַל עָלָיו חוֹב הַשְּׂטָר. וְאִם כֵּן לְפִי זֶה, שֵׁבֶט לֵוִי שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ חֵלֶק בָּאָרֶץ, וּכְדִכְתִיב (דברים יח, א): "לֹא יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם יִשְׂרָאֵל", לְפִיכָךְ לֹא הוּטַל עֲלֵיהֶם פְּרִיעַת הַשְּׂטַר חוֹב דְּ"כִי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ". וְאָמְרִינַן בְּשָׁמוֹת רַבָּה (פרשה ה סימן כו) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר מֹשֶׁה: מִפְּנֵי מָה נִשְׁתַּעְבְּדוּ יִשְׂרָאֵל? אִם בִּשְׁבִיל שֶׁאָמַר אַבְרָהָם אָבִינוּ (בראשית טו, ח): "בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה", וְאָמַרְתָּ לוֹ: "יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ"; אִם כֵּן, הֲרֵי עֶשְׂו מִבָּנָיו וְהֵם צְרִיכִים לְהִשְׁתַּעְבֵּד כְּמוֹהֶם. עַד כָּאן. **וּבָזֶה** נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר. דְּפַרְעֹה כְּבָר יָדַע שֶׁגְּזֵרַת הַשֶּׁם הָיְתָה שֶׁיִּהְיוּ גֵּרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְעַכְשָׁו רָאָה לְמֹשֶׁה שֶׁרוֹצֶה לִגְאֹל אוֹתָם וַעֲדַיִן לֹא הָיוּ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם כִּי אִם רד"ו שָׁנָה. חָשַׁב פַּרְעֹה, אוּלַי עָלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ לוֹמַר, דְּכֵיוָן דְּחוֹב זֶה הָיָה מוּטָל עַל כָּל זַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וּכְבָר פָּרְעוּ יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִמַּחֲצִית הַחוֹב, שֶׁרְאוּי שֶׁיִּגָּאֲלוּ אוֹתָם וְיִבְוֹא עֵשָׂו וְיִפְרַע הַמֻּחֲצָה הָאַחֵר. וְעַל זֶה בָּא פַּרְעֹה וְהִקְשָׁה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן קָשְׁיָא חֲזָקָה וְאָמַר לָהֶם: אֵיךְ עָלָה בְּדַעְתְּכֶם שֶׁאֵין עֲלֵיכֶם לְפָרֵעַ כִּי אִם מַחֲצִית הַחוֹב, וּמִשּׁוּם הָכֵי אַתֶּם סְבוּרִים שֶׁכְּבָר נִשְׁלַם הַקֵּץ וְאֵין עוֹד חוֹב לְפָרֵעַ, אִם כֵּן אֵפוֹא אַתֶּם לָמָּה? כְּלוֹמַר, לָמָּה אַתֶּם פְּנוּיִים מִשִּׁעְבּוּד? וְכִי אֵין אַתֶּם בִּכְלַל "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ"?! אֶלָּא עַל כָּרְחֵיכֶן לוֹמַר שֶׁהַטַּעַם הוּא לְפִי שֶׁאֵין לָכֶם חֵלֶק בָּאָרֶץ וּלְפִיכָךְ לֹא הוּטַל עֲלֵיכֶם פְּרִיעַת

הַשְׁטָר חוֹב, אִם כֵּן וְדִבְרֵיכֶם לָמָּה? שֶׁאַתֶּם בָּאִים לוֹמַר שֶׁכְּבָר הִגִּיעַ הַקֵּץ לִגְאֹל אֶת יִשְׂרָאֵל בְּטַעֲנָה שֶׁכְּבָר פָּרְעוּ הֵם חֶלְקָם וְיָבוֹאוּ בְּנֵי עֵשָׂו וְיִפְרְעוּ חֶלְקָם, וַהֲלוֹא כֵּיוָן שֶׁבְּנֵי עֵשָׂו לֹא נָטְלוּ חֵלֶק בָּאָרֶץ אֵין לָהֶם שׁוּם חִיּוּב לִפְרֹעַ הַשְׁטָר, כְּמוֹ שֶׁאֵין עֲלֵיכֶם חִיּוּב כְּלָל לְפִי שֶׁלֹּא נָטַלְתֶּם חֵלֶק בָּאָרֶץ.

עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר כַּוָּנָה אַחֶרֶת בְּמַאֲמָר זֶה עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה מג סימן ו) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר מֹשֶׁה בְּמַעֲשֵׂה הָעֶגֶל: רִבּוֹן הָעוֹלָם, כָּךְ אָמַרְתָּ בְּסִינַי (שמות כ, ב): "אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ". 'אֱלֹהֵיכֶם' לֹא נֶאֱמַר. לֹא לִי אָמַרְתָּ?! שֶׁמָּא לָהֶם אָמַרְתָּ? וַאֲנִי בִּטַּלְתִּי אֶת הַדִּבּוּר?! אָתְמְהָא. עַד כָּאן. וְהִקְשָׁה מַהֲר"שׁ יָפֶה זַ"ל, דְּאִם כֵּן מַאי (שם) "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים"? וַהֲלוֹא מֹשֶׁה לֹא נִשְׁתַּעְבֵּד מֵעוֹלָם וְלֹא הֻצְרַךְ לְהוֹצִיאוֹ. וְתֵרֵץ, דְּשֶׁמָּא עַל מַה שֶּׁבָּרַח תְּחִלָּה מִפְּנֵי פַּרְעֹה וְעַל מַה שֶּׁנִּתְגַּדֵּל בְּבֵיתוֹ וְלֹא בָּא לִכְלַל שִׁעְבּוּד. עַד כָּאן. וְהַנִּרְאֶה שֶׁהָרַב זַ"ל רָצָה לְתָרֵץ שְׁנֵי תֵּרוּצִים. הָאֶחָד הוּא, דְּפֵרוּשׁ 'אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ' הוּא עַל שֶׁבָּרַח תְּחִלָּה מִפְּנֵי פַּרְעֹה. וְזֶה הוּא דַּחַק גָּדוֹל בְּמַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב כַּמְבֹאָר. וְהַתֵּרוּץ הַשֵּׁנִי הוּא, דִּלְעוֹלָם 'אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים' הוּא כִּפְשׁוּטוֹ, וְהַכַּוָּנָה בָּאָמְרוֹ 'אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ' הוּא שֶׁסִּבַּבְתִּי שֶׁתִּתְגַּדֵּל בְּבֵיתוֹ וּמִטַּעַם זֶה לֹא בָּאתָ לִכְלַל שִׁעְבּוּד. וְגַם תֵּרוּץ זֶה קָשֶׁה בְּעֵינַי, שֶׁהֲרֵי כָּל שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי לֹא הָיָה בִּכְלַל הַשִּׁעְבּוּד, וּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁמֹּשֶׁה יִשְׁתַּעְבֵּד? וְלוֹמַר דְּהַטַּעַם שֶׁלֹּא נִשְׁתַּעְבֵּד שֵׁבֶט לֵוִי הָיָה בִּשְׁבִיל מֹשֶׁה שֶׁנִּתְגַּדֵּל בְּבֵית פַּרְעֹה וּבִשְׁבִיל כְּבוֹדוֹ פָּטְרוּ כָּל הַשֵּׁבֶט, זוֹ לֹא שָׁמַעְנוּ. וְהַנָּכוֹן אֶצְלִי, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נָתַן בְּלִבּוֹ שֶׁל פַּרְעֹה שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּעְבֵּד בְּשִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי מִן הַטַּעֲמִים הָאֲמוּרִים לְעֵיל, טוֹבִים הַשְּׁנַיִם. וְאִם כֵּן עִקַּר הַסִּבָּה מֵאֵת הַשֵּׁם הָיְתָה זֹאת, וְשַׁפִּיר קָאָמַר 'אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ', שֶׁהוּא הָיָה הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה.

וְהִנֵּה כְּבָר כָּתַבְנוּ שֶׁמִּדַּת הַדִּין הָיְתָה מְקַטְרֶגֶת שֶׁלֹּא יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין לְפִי שֶׁעֲתִידִין לוֹמַר "אֱלֹה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל". וְהִנֵּה פַּרְעֹה חָכָם גָּדוֹל הָיָה, וְעַל זֶה טָעַן וְאָמַר: אַתֶּם לָמָּה? כְּלוֹמַר, שֶׁאֵין לָכֶם שִׁעְבּוּד. וְכִי תֵּימָא שֶׁכָּךְ הָיְתָה הַגְּזֵרָה בְּשִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי, אִם כֵּן אֵפוֹא דִּבְרֵיכֶם לָמָּה? שֶׁבָּאתֶם לִגְאֹל אֶת יִשְׂרָאֵל, וַהֲלוֹא אֵין לָכֶם טַעֲנָה לִפְטֹר אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעֹון הָעֲגֶל בַּטַּעֲנָה: 'אֱלֹהֵיכֶם' לֹא נֶאֱמַר, לִי אָמַרְתָּ וְלֹא לָהֶם. דְּאִם כֵּן, מַאי 'אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ', וַהֲלוֹא שֵׁבֶט לֵוִי לֹא נִשְׁתַּעְבֵּד? וּכְקַשְׁיֵת הָרַב מַהֲר"שׁ יָפֶה, וְדוּק.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה, דְּשֵׁבֶט לֵוִי לֹא הָיָה בִּכְלַל הַשִּׁעְבּוּד. וּבָזֶה נִתְיַשֵּׁב קֻשְׁיָא חֲזָקָה שֶׁהִקְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים, הֲלוֹא זֶה הַדָּבָר שֶׁמָּצִינוּ בְּפָרָשַׁת בַּמִּדְבָּר בְּמִנְיַן הַלְוִיִּם, שֶׁמָּנָה אוֹתָם מִבֶּן חֹדֶשׁ וָמַעְלָה וְהָיוּ שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף (במדבר ג, לט), וּמִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים (שם ד, מח). וְהִנֵּה לֹא יַגִּיעוּ מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה

לַחֲצִי שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל הַפָּחוּת שֶׁבְּכֻלָּם, וְזֶה תֵּמַהּ אֵיךְ לֹא יִהְיוּ עֲבָדָיו וַחֲסִידָיו עַם בְּרוּכֵי הַשֵּׁם כִּשְׁאָר כָּל יִשְׂרָאֵל. וְרַבּוֹתֵינוּ ז"ל נִתְעוֹרְרוּ בָּזֶה וְאָמְרוּ שֶׁהָיָה הָאָרוֹן מְכַלֶּה בָּהֶם. וְיֵשׁ לִתְמֹהַּ בָּזֶה, שֶׁהֲרֵי נוֹשְׂאֵי הָאָרוֹן לֹא הָיוּ כִּי אִם בְּנֵי קְהָת, וְאִם כֵּן בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי הָיָה לָהֶם לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת כִּשְׁאָר הַשְּׁבָטִים. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁמָּצִינוּ שֶׁבְּנֵי קְהָת שֶׁהָיוּ נוֹשְׂאֵי הָאָרוֹן הָיוּ מְרֻבִּים מִבְּנֵי גֵּרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי, וְהוּא פֶּלֶא לְפִי דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ ז"ל. שׁוּב רָאִיתִי בְּמִדְרַשׁ בַּמִּדְבָּר רַבָּה (פרשה ה סימן א) הַתִּרוּץ מְבֹאָר, דְּאַדְרַבָּה בְּנֵי קְהָת הָיוּ מוּעָטִים מִכֻּלָּם בְּסִבַּת הָאָרוֹן. וְהוּא, לְפִי שֶׁמָּצִינוּ בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן מִבֶּן חֹדֶשׁ וְמַעְלָה שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת (במדבר ג, כב); וּכְשֶׁחָזַר וּמָנָה אוֹתָם מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה, שֶׁהוּא זְמַן הָעֲבוֹדָה, הָיוּ אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים (שם ד, מ). הֲרֵי שֶׁהָיוּ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹתֵר עַל שְׁלֵישׁ. וְכֵן בְּנֵי מְרָרִי מִבֶּן חֹדֶשׁ וְמַעְלָה הָיוּ שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתַיִם (שם ג, לד); וּמִבֶּן שְׁלֹשִׁים, שֶׁהוּא זְמַן הָעֲבוֹדָה, שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתַיִם (שם ד, מד). הֲרֵי שֶׁהָיוּ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים מֵאָה יוֹתֵר עַל חֶצְיָן. אֲבָל מִשְׁפַּחַת בְּנֵי קְהָת אַתְּ מוֹצֵא מִבֶּן חֹדֶשׁ מֵרֻבֶּה מִכָּל הַמִּשְׁפָּחוֹת, שֶׁהָיוּ שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת (שם ג, כח); וּכְשֶׁהוּא מוֹנֶה אוֹתָם מִבֶּן שְׁלֹשִׁים, שֶׁהוּא זְמַן הָעֲבוֹדָה, הָיוּ אַלְפַּיִם שְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים (שם ד, לו). הֲרֵי שֶׁהָיוּ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים פָּחוֹת מֵהַשְּׁלִישׁ מֵאָה וְשִׁשָּׁה עָשָׂר. וְהַטַּעַם לָזֶה, לְפִי שֶׁבְּנֵי קְהָת הָיוּ טוֹעֲנֵי הָאָרוֹן וְהָיָה מְכַלֶּה בָּהֶם, לְפִיכָךְ נִתְמַעֲטוּ מִבֶּן שְׁלֹשִׁים יוֹתֵר מִכָּל הַמִּשְׁפָּחוֹת. אַךְ עִקַּר הַקֻּשְׁיָא בְּמִקּוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, דְּלָמָּה לֹא הָיוּ בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי מְרֻבִּים כִּשְׁאָר כָּל הַשְּׁבָטִים. וְעוֹד תֵּמַהּ עַל רַבּוֹתֵינוּ ז"ל, שֶׁעָדַיִן בְּמִנְיָן זֶה לֹא נִשְׁאוּ הָאָרוֹן שֶׁתִּהְיֶה הַקְּדֻשָּׁה מְכַלָּה בָּהֶם. וּכְבָר הֻקְשָׁה זֶה לָרִאשׁוֹנִים ז"ל. אַךְ כְּפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְקַמָּן (דרוש ה), שֶׁטַּעַם הָרִבּוּי הָיָה כְּדֵי לְהַשְׁלִים גְּזֵרַת הַשִּׁעְבּוּד שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, נִיחָא. דִּשְׁאָר הַשְּׁבָטִים שֶׁהָיוּ בַּשִּׁעְבּוּד הֶצְרֵךְ הַשֵּׁם לְרַבּוֹת אוֹתָם כְּדֵי שֶׁיַּשְׁלִימוּ גְּזֵרַת הַשִּׁעְבּוּד, אֲבָל שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי שֶׁלֹּא הָיָה בִּכְלַל הַשִּׁעְבּוּד לֹא הָיָה שׁוּם תּוֹעֶלֶת נִמְשָׁךְ מֵרִבּוּיָם, וְאִם כֵּן הָיוּ פְּרִים וְרְבִים כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר הַכָּתוּב (שמות יא, ג): "וַיִּתֵּן יְיָ אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם, גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד" וְגוֹמֵר. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּתֹאַר זֶה שֶׁתֹּאַר אֶת יִשְׂרָאֵל בִּלְשׁוֹן 'עָם', שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ ז"ל (תנחומא בלק יז): "וַיָּחֶל הָעָם" (במדבר כה, א). כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר 'הָעָם' — לְשׁוֹן גְּנַאי הוּא, וְכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר 'יִשְׂרָאֵל' — לְשׁוֹן שֶׁבַח הוּא וְכוּ', יְעַיֵּן שָׁם. וְאִם כֵּן הָכָא בִּשְׁעַת רָצוֹן הָיָה לוֹ לְקָרוֹתָם בִּלְשׁוֹן שֶׁל שֶׁבַח וְלוֹמַר 'וַיִּ נָתַן אֶת חֵן יִשְׂרָאֵל'. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בָּזֶה לְקַמָּן בִּדְרוּשׁ חֲמִישִׁי. תּוּ קָשֶׁה בְּמַאי דְּקָאָמַר "גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה", דְּאֵין לוֹ קֶשֶׁר עִם הַקּוֹדֵם. גַּם מִלַּת 'גַּם' הִיא מְיֻתֶּרֶת. וּכְבָר נִדְחֲקוּ בָּזֶה הָרַב אִבֶּן עֶזְרָא וְהָרַמְבַּ"ן וְאָמְרוּ: וְטַעַם

"גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה", כִּי הָיוּ רַבִּים מֵהֶם מַשְׁאִילִים אוֹתָם מִפְּנֵי כְּבוֹד מֹשֶׁה. וְלֹא יָדַעְתִּי לְמַאי אִצְטְרִיךְ לָזֶה מֵאַחַר שֶׁכְּבָר נָתַן הַשֵּׁם אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם.

וְלִי נִרְאֶה דְּהָכִי פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב. דְּהִנֵּה כְּבָר כָּתַבְנוּ בְּדָרוּשׁ חֲמִישִׁי, דְּמַה שֶּׁזָּכוּ יִשְׂרָאֵל בְּבִזַּת מִצְרַיִם הָיָה חֵלֶף עֲבוֹדָתָם מִמַּה שֶּׁנִּשְׁתַּעְבְּדוּ בָּהֶם, וּכְמַאֲמַר גְּבִיהָא בֶּן פְּסִיסָא (סנהדרין צא ע"א). וְאִם כֵּן, שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי שֶׁלֹּא הָיוּ בְּכָלַל הַשִּׁעְבּוּד לֹא הָיוּ בִּכְלַל הַחֵן. עוֹד נַקְדִּים מַאי דְּאָמְרִינַן סוֹף פֶּרֶק קַמָּא דְּשָׁבוּעוֹת (יג ע"ב): "וְכִפֶּר אֶת מִקְדַּשׁ הַקֹּדֶשׁ" (ויקרא טז, לג) — זֶה לְפָנַי וְלִפְנִים וְכוּ'; "עַם הַקָּהָל" — אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל; "יְכַפֵּר" — אֵלּוּ הַלְוִיִּם. עַד כָּאן. וְאָמְרִינַן הָתָם, דְּאִצְטְרִיךְ קְרָא לְרַבּוֹת אֶת הַלְוִיִּם מִשּׁוּם דִּלְוִיִּם לָא אִקְרוּ עָם. וּמֵהַאי טַעְמָא אָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַזּוֹרֵעַ (חולין דף קלא) דִּלְוִיִּם פְּטוּרִים מִלִּתֵּן זְרוֹעַ וּלְחָיַיִם וְהַקֵּבָה, מִשּׁוּם דִּכְתִיב (דברים יח, ג): "וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם", וּלְוִיִּם אֵינָם בִּכְלַל עָם. עוֹד נַקְדִּים מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּסוֹטָה (יג, א): בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה חֲבִיבוֹת מִצְוֹת עַל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ! שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל כֻּלָּם נִתְעַסְּקוּ בְּבִזָּה, וְהוּא נִתְעַסֵּק בְּמִצְוֹת; שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יג, יט): "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף".

וְהִנֵּה כָּל הַשֶּׁבַח הַזֶּה שֶׁל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ אָתְיָא שַׁפִּיר אִם הָיָה בִּכְלַל הַחֵן, שֶׁהָיָה יָכוֹל לִשְׁאֹל מֵאֵת הַמִּצְרִים; אֲבָל אִם לֹא הָיָה בִּכְלַל הַחֵן, אֵין כָּאן שֶׁבַח בַּמָּה שֶּׁלֹּא נִתְעַסֵּק בְּבִזַּת מִצְרַיִם, דְּאֶפְשָׁר שֶׁאִם הָיָה שׁוֹאֵל כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב לֹא הָיוּ נוֹתְנִים לוֹ. וְלָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְאָמַר: "וַיִּתֵּן נָתַן אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם". וְדִקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר 'עָם', לְמַעֵט שֵׁבֶט לֵוִי שֶׁלֹּא הָיוּ בִּכְלַל הַחֵן. וְכִי תֵּימָא, אִם כֵּן אֵין שֶׁבַח לְמֹשֶׁה בַּמָּה שֶּׁלֹּא נִתְעַסֵּק בַּבִּזָּה, מֵאַחַר שֶׁלֹּא הָיָה בִּכְלַל הַחֵן. לָזֶה אָמַר: "גַּם מֹשֶׁה הָאִישׁ גָּדוֹל מְאֹד" וְגוֹמֵר, וְאִם הָיָה רוֹצֶה לִשְׁאֹל מֵהֶם כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב הָיוּ נוֹתְנִים לוֹ בְּיֶתֶר שְׂאֵת, אֶלָּא שֶׁהַמִּצְוֹת הָיוּ חֲבִיבוֹת עָלָיו בְּיוֹתֵר וְלֹא רָצָה לְהִתְעַסֵּק בְּבִזַּת מִצְרַיִם אֶלָּא בְּהוֹלָכַת עַצְמוֹת יוֹסֵף, כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא. וְעָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ (משלי י, ח): "חֲכַם לֵב יִקַּח מִצוֹת".

פרק ה

דְּרוּשׁ חֲמִישִׁי

פֶּרֶק קַמָּא דְּבְרָכוֹת (ט ע"א): "דַּבֵּר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם" (שמות יא, ב). אָמְרִי דְּבֵי רַבִּי יַנַּאי: אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: בְּבַקָּשָׁה מִמֶּנִּי, לֵךְ וֶאֱמֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל: בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם, שַׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב. שֶׁלֹּא יֹאמַר אוֹתוֹ צַדִּיק: "וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם" (בראשית טו, יג) קַיֵּם בָּהֶם, "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" (שם שם, יד) לֹא קַיֵּם בָּהֶם. עַד כָּאן.

מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֶת נוֹדַע יְיָ מִשְׁפָּט עָשָׂה בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, כִּי הִפְלָה יְיָ חָסִיד לוֹ, הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם תּוֹךְ זְמַנּוֹ כְּלִפְנֵי זְמַנּוֹ. קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים. וְהִנֵּה רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל הֵיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבְּרוּ בְּפֶרֶק קַמָּא דְסוֹטָה (יא ע"ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: דָּרַשׁ רַבִּי עֲקִיבָא: בִּשְׂכַר נָשִׁים צִדְקָנִיּוֹת שֶׁהָיוּ בְאוֹתוֹ הַדּוֹר נִגְאֲלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם. שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁהוֹלְכוֹת לִשְׁאֹב מַיִם, הַקְּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְזַמְּין לָהֶם דָּגִים קְטַנִּים בְּכַדֵּיהֶם וְשׁוֹאֲבוֹת מֶחֱצָה מַיִם וּמֶחֱצָה דָגִים, וּבָאוֹת וְשׂוֹפְתוֹת שְׁתֵּי קְדֵרוֹת וְכוּ', וּמַשְׁקוֹת אוֹתָן וְנִזְקָקוֹת לָהֶם בֵּין שְׁפָתַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח, יד): "אִם תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׁפָתָיִם כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף". בִּשְׂכַר תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׁפָתַיִם זָכוּ יִשְׂרָאֵל לִבְזַת מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף" וְכוּ'. וְהוֹלְכוֹת וְיוֹלְדוֹת בַּשָּׂדֶה תַּחַת הַתַּפּוּחַ וְכוּ'. וּכְשֶׁנִּגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַיָּם הֵם הִכִּירוּהוּ תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טו, ב): "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ". עַד כָּאן.

וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה, דְּבַתְּחִלָּה אָמַר בִּשְׂכַר נָשִׁים צִדְקָנִיּוֹת נִגְאֲלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וְלֹא הֵבִיא רְאָיָה לִדְבָרָיו אֶלָּא דִּבְזִכּוּתָן זָכוּ לִבְזַת מִצְרַיִם, אֲבָל עַל עִקַּר הַגְּאֻלָּה שֶׁהָיְתָה בִּשְׂכַר הַנָּשִׁים צִדְקָנִיּוֹת לֹא הֵבִיא שׁוּם רְאָיָה לִדְבָרָיו, וְאַכַּתִּי אֵיכָא לְמֵימַר דְּאַף שֶׁבִּזַּת מִצְרַיִם הָיְתָה בִּשְׂכָרָן מִכָּל מָקוֹם עִקַּר הַגְּאֻלָּה לֹא הָיְתָה בִּשְׂבִילָן. וְלָזֶה אֶפְשָׁר לְיַשֵּׁב עִם מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּשָׁמוֹת רַבָּה (פרשה א סימן מב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים" (שמות ב, כה) — יְדַע שֶׁהֵן עֲתִידִין לוֹמַר "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ" וְעָמַד וּגְאָלָם. עַד כָּאן. וְהִנֵּה רַבִּי עֲקִיבָא בְּסִיּוּם הַמַּאֲמָר כֹּה דִּבֵּר, דְּאֵלּוּ הַיְלָדִים הִכִּירוּהוּ תְּחִלָּה. וּפֵרֵשׁ רַשַׁ"י: שֶׁרָאוּ שְׁכִינָתוֹ כְּבָר, וְאָמְרוּ זֶה אֵלִי שֶׁרָאִינוּ כְּבָר. הֲרֵי שֶׁאֵלּוּ הַנָּשִׁים צִדְקָנִיּוֹת הָיוּ סִבָּה לִגְאֻלַּת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי בְּסִבָּתָם בָּאוּ לְעוֹלָם אוֹתָם הַיְלָדִים וְאָמְרוּ "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ", וּבִשְׂבִיל שֶׁיָּדַע הַשֵּׁם שֶׁעֲתִידִים לוֹמַר "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ" גְּאָלָם.

אַךְ אַכַּתִּי יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דִּלְמַאי אִצְטְרִיךְ זְכוּת הַנָּשִׁים לִגְאֻלַּת יִשְׂרָאֵל, וַהֲלוֹא כְּבָר הִבְטִיחַ הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל". וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה (פרשה א סימן טז) תֵּרֵץ לָזֶה, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁיָּעַד הַשֵּׁם לִפְדּוֹתָם, הֵינוּ לְסוֹף אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, אֲבָל בִּזְכוּת הַנָּשִׁים צִדְקָנִיּוֹת דִּלֵּג עַל הַקֵּץ, כִּי לֹא הָיוּ בְּמִצְרַיִם אֶלָּא רִד"וּ שָׁנָה. עַד כָּאן. וְדִבְרֵי הָרַב זַ"ל נֶאֱמְנוּ מְאֹד, וְכִדְאָמְרִינַן בְּמִדְרַשׁ חָזִית (פרשה ב סימן יט) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה זֶה בָּא, מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת" (שה"ש ב, ח). רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: "קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה זֶה בָּא" — זֶה מֹשֶׁה. בְּשָׁעָה שֶׁבָּא וְאָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל: בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה אַתֶּם יוֹצְאִים, אָמְרוּ לוֹ: מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, הֱיֹאַךְ אָנוּ נִגְאָלִים? וַהֲלוֹא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם "וְעַבְדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה", וַעֲדַיִן אֵין בְּיָדֵנוּ אֶלָּא רִד"וּ שָׁנָה. אָמַר לָהֶם: הוֹאִיל וְהוּא חָפֵץ בִּגְאֻלַּתְכֶם אֵינוֹ מַבִּיט בְּחֶשְׁבּוֹנוֹתֵיכֶם, אֶלָּא "מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת".

וְאֵין הָרִים וּגְבָעוֹת הָאֲמוּרִים כָּאן אֶלָּא קִצִּים וְעִבּוּרִים. מְדַלֵּג עַל הַחֶשְׁבּוֹנוֹת וְעַל הַקִּצִּים, וּבַחֹדֶשׁ הַזֶּה אַתֶּם נִגְאָלִים. עַד כָּאן. הֲרֵי מְבֹאָר שֶׁהַשֵּׁם דִּלֵּג עַל הַקֵּץ מִמַּה שֶּׁגָּזַר, וּסְבִירָא לֵהּ לְרַבִּי עֲקִיבָא שֶׁדִּלּוּג זֶה הָיָה בִּשְׁבִיל הַנָּשִׁים צַדְקָנִיּוֹת.

אַךְ אַכַּתַּי יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַה הִתְיַחֲסוּת יֵשׁ בִּפְעֻלַּת אֵלּוּ הַנָּשִׁים אֲשֶׁר הִשְׁתַּדְּלוּ שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל פָּרִים וְרַבִּים עִם בִּזַּת מִצְרַיִם, עַד שֶׁנֹּאמַר שֶׁבִּשְׁבִיל זְכוּתָם זָכוּ לְבִזַּת מִצְרַיִם.

וְהִנֵּה סָמוּךְ לְמַאֲמָר זֶה דְּרַבִּי עֲקִיבָא אָמְרִינַן הָתָם: "וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת" (שמות א, יא) — שֶׁמִּמַּסְכְּנוֹת אֶת בַּעְלֵיהֶם. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: שֶׁמִּמַּסְכְּנוֹת אֶת בַּעְלֵיהֶם — מְדַלְדְּלוֹת, כְּדִכְתִיב (שמות יב, לו): "וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם". וּבִשְׁבִיל עֲבוֹדָה זוֹ הוּא דְּאַרַע לְהֶם. עַד כָּאן. וְהִנֵּה אִם כְּמַאֲמָר זֶה דְּקָאָמַר דִּבְשִׁבִיל עֲבוֹדָה זוֹ זָכוּ יִשְׂרָאֵל לְבִזַּת מִצְרַיִם, יֵשׁ לְדַקְדֵּק גַּם כֵּן כָּל מַה שֶּׁדִּקְדְּקוּנוּ לְדַעַת רַבִּי עֲקִיבָא, דְּהָא הֵיכָן רְמִיזָא דִּבְשִׁבִיל עֲבוֹדָה זוֹ זָכוּ יִשְׂרָאֵל בְּבִזַּת מִצְרַיִם? וַהֲלוֹא בִּזַּת מִצְרַיִם הִיא הַבְטָחַת הַשֵּׁם שֶׁהִבְטִיחוֹ לְאַבְרָהָם. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, בְּמַאי פְּלִיג רַב וּשְׁמוּאֵל עִם רַבִּי עֲקִיבָא, דְּמַר אָמַר דִּבְשִׁבִיל כֹּבֶד הָעֲבוֹדָה זָכוּ יִשְׂרָאֵל לְבִזַּת מִצְרַיִם, וּמַר אָמַר דִּבְשִׁבִיל מַעֲשֶׂה הַנָּשִׁים צַדְקָנִיּוֹת זָכוּ יִשְׂרָאֵל לְבִזַּת מִצְרַיִם.

וְנִרְאֶה דְּכָל זֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בָּאַחֲרוֹן דְּסַנְהֶדְרִין (צא ע"א): פַּעַם אַחַת בָּאוּ בְּנֵי מִצְרַיִם לָדוּן עִם יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אֱלֶכְסַנְדְּרוֹס מֻקְדּוֹן. אָמְרוּ לוֹ: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר (שמות יב, לו): "וַיְיָ נָתַן אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם", תְּנוּ לָנוּ כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁנִּטַּלְתֶּם. אָמַר לָהֶם גְּבִיהָא בֶּן פְּסִיסָא: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר (שם שם, מ): "וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה", תְּנוּ לָנוּ שְׂכַר שֶׁל שִׁשִּׁים רִבּוֹא. וְלֹא מָצְאוּ תְּשׁוּבָה לָזֶה וּבָרְחוּ לָהֶם. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּטַעֲנָה זוֹ שֶׁל גְּבִיהָא בֶּן פְּסִיסָא: אֵיךְ הֵבִיא פְּסוּק זֶה דְּ"וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה", דְּעַל כָּרְחִין אֵינוֹ כְּפָשׁוּטוֹ, שֶׁהֲרֵי לֹא יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם כִּי אִם רד"ו שָׁנָה, וְכַמְבֹאָר, וּמִכֹּאן זֶה הֲצָרְכוּ לְשַׁנּוֹת לְתַלְמֵי הַמֶּלֶךְ וְלוֹמַר: "וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם וּבִשְׁאָר אֲרָצוֹת אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה" (מגילה ט, א). וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דַּאֲפִלּוּ רד"ו שָׁנָה שֶׁיָּשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם לֹא הָיוּ כֻּלָּם בַּעֲבוֹדָה, וְכִדְאָמְרִינַן בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה א סימן ז): "וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא" (שמות א, ו). לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיָה אֶחָד מֵהֶם קַיָּם מֵאוֹתָם שֶׁיָּרְדוּ לְמִצְרַיִם לֹא שִׁעְבְּדוּ הַמִּצְרִיִּים בְּיִשְׂרָאֵל. עַד כָּאן. וְאִם כֵּן, אֵיךְ טָעַן גְּבִיהָא בֶּן פְּסִיסָא אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁל שִׁעְבּוּד?

וְהַנִּרְאֶה לְיַשֵּׁב כָּל זֶה הוּא עִם מַה שֶּׁהַקְשָׁה לַמְפָרְשִׁים, דְּהֵיכָן נִתְקַיֵּם גְּזֵרַת הַשֵּׁם שֶׁגָּזַר "וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה"? וַהֲלוֹא לֹא הָיָה מַעֲבוֹדָה וְעִנּוּי לְמֻחֱצָה לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ וְכַמְבֹאָר. וְנֶאֱמְרוּ בָּזֶה שְׁנֵי תֵּרוּצִים. הָאֶחָד הוּא כֹּבֶד הָעֲבוֹדָה, דִּכְתִיב (שם שם,

יד): "וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה", וְכָל זֶה לֹא הָיָה בְּכָלַל גְּזֵרַת הַשֵּׁם שֶׁל "וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה", אֶלָּא כֹּבֶד זֶה שֶׁל עֲבוֹדָה שֶׁעָשׂוּ בָּהֶם בְּאוֹתָן הַשָּׁנִים נֶחְשַׁב כְּאִלּוּ נִשְׁתַּעְבְּדוּ בָּהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וּכְבָר יֵחַס תֵּרוּץ זֶה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה לְמַאֲמָרָם בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה טז סימן א): "קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי לָךְ" (שה"ש ב, י). אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל: רִבּוֹן הָעוֹלָם, אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה אָמַרְתָּ לָנוּ לְהִשְׁתַּעְבֵּד, וַעֲדַיִן לֹא שָׁלְמוּ. אָמַר לָהֶם: כְּבָר שָׁלְמוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, יא): "כִּי הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר". עַד כָּאן. דִּלְפִי הָאֱמֶת לֹא שָׁלְמוּ, אֶלָּא דְּסָבִירָא לַהּ לְאוֹתָהּ אַגָּדָה שֶׁהַשֵּׁם רִחֵם עֲלֵיהֶם מִפְּנֵי צַעֲרָם וְכֹבֶד הָעֲבוֹדָה וְדִלֵּג עַל הַקֵּץ. וְזֶהוּ שֶׁהֵשִׁיב הַשֵּׁם: "כִּי הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר", כִּי לִהְיוֹת הַשִּׁעְבּוּד קָשֶׁה כַּסְּתָו הִסְפִּיק לָהֶם הַזְּמַן שֶׁעָבַר. עַד כָּאן. עוֹד אָמְרוּ תֵּרוּץ אַחֵר: דְּמַה שֶּׁנִּתְרַבּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע, כְּדִכְתִיב (שמות א, ז): "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד", הִשְׁלִים הַחֶשְׁבּוֹן שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. כְּלוֹמַר, כְּשִׁעוּר הָעֲבוֹדָה שֶׁהָיוּ רְאוּיִים לַעֲשׂוֹת בְּאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה עָשׂוּ בִּזְמַן מוּעָט מֵחֲמַת רִבּוּי הָאֲנָשִׁים.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר הַכָּתוּב (ישעיה ס, כב): "הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם, אֲנִי יְיָ בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמַר 'בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה' שֶׁהֵם דְּבָרִים סוֹתְרִים זֶה לָזֶה, דְּאִם הוּא בְּעִתָּהּ אֵינוֹ אָחִישֶׁנָּה וְאִם הוּא אָחִישֶׁנָּה אֵינוֹ בְּעִתָּהּ. וְרִבּוֹתֵינוּ זַ"ל נִתְעוֹרְרוּ בָּזֶה וְאָמְרוּ (סנהדרין צח ע"א): לֹא זָכוּ — בְּעִתָּהּ, זָכוּ — אֲחִישֶׁנָּה. אַךְ כְּפִי דַּרְכֵּנוּ נֹאמַר בְּעִנְיָן אַחֵר. וְהִנֵּה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה הִקְשָׁה בְּאוֹתָהּ אַגָּדָה דְּרַבִּי עֲקִיבָא שֶׁכָּתַבְנוּ, דְּבִשְׁבִיל "אִם תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׁפָתָיִם" זָכוּ יִשְׂרָאֵל לִבְזִזַת מִצְרַיִם, דְּהֵיכִי קָאָמַר 'אִם תִּשְׁכְּבוּן' שֶׁהוּא עָתִיד, וַהֲלוֹא קְרָא בְּלָעָבָר קָא מַיְרֵי? וְתֵרֶץ, שֶׁהַכָּתוּב יִרְמֹז עַל הֶעָתִיד לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ שֶׁיִּהְיֶה כִּימֵי צֵאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. עַד כָּאן. וְזֶהוּ הַכַּוָּנָה, דְּכִי הֵיכִי דִּבְמִצְרַיִם רִבּוּי הָאֲנָשִׁים הָיָה סִבָּה לְמַהֵר אֶת הַקֵּץ, הֵכִי נָמֵי לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁאַף שֶׁגָּזַר הַשֵּׁם שֶׁנִּהְיֶה בַּגָּלוּת סַךְ מָה, מִכָּל מָקוֹם בְּסִבַּת רִבּוּי יִשְׂרָאֵל יָבוֹא הַגּוֹאֵל קֹדֶם הַזְּמַן שֶׁגָּזַר הַשֵּׁם. לְפִי שֶׁכָּךְ הִיא הַמִּדָּה, שֶׁרִבּוּי יִשְׂרָאֵל מַשְׁלִים הַזְּמַן. וְזֶהוּ אָמְרוֹ: "הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם", וּלְפִיכָךְ "אֲנִי יְיָ בְּעִתָּהּ" — הוּא בְּעִתָּהּ, לְפִי שֶׁכָּךְ הִיא הַמִּדָּה, וַ"אֲחִישֶׁנָּה" — לְפִי שֶׁהַשֵּׁם הוּא הַמַּרְבֶּה לְיִשְׂרָאֵל כְּדֵי לְהָבִיא הַגּוֹאֵל קֹדֶם זְמַנּוֹ.

וּבָזֶה הָיָה מְתֻרָּץ הָרַב מַר דּוֹדִי זַ"ל מַה שֶּׁהִקְשָׁה הָרְאַ"ם בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת (ב, כג) עַל מַה שֶּׁכָּתַב רַשִׁ"י: "וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם" — מְלַמֵּד שֶׁנִּצְטָרַע, וְהָיָה שׁוֹחֵט תִּינוֹקוֹת יִשְׂרָאֵל וְרוֹחֵץ בְּדָמָם. עַד כָּאן. וְהֵבִיא מַה שֶּׁאָמְרוּ בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה א סימן מא), שֶׁאָמְרוּ לוֹ חַרְטֻמָּיו: אֵין לְךָ רְפוּאָה אֶלָּא כְּשֶׁתִּשְׁחַט מִקְּטַנֵּי יִשְׂרָאֵל מֵאָה וַחֲמִשִּׁים בַּבֹּקֶר וּמֵאָה וַחֲמִשִּׁים בָּעֶרֶב, וְתִרְחַץ בְּדָמֵיהֶם שְׁתֵּי פְּעָמִים בַּיּוֹם. דְּאִם כֵּן אֵיךְ יִתְיַשֵּׁב הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה עַל "וַיֶּאֱנְחוּ בְנֵי

יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה", דִּלְפִי הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה 'וַיֵּאָנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' סְתָמָא מִבָּעֵי לֵהּ, שֶׁאָז הָיוּ מְפָרְשִׁים שֶׁנֶּאֶנְחוּ מֵחֲמַת הַגְּזֵרָה רָעָה עַל שְׁחִיטַת הַבָּנִים, וְלֹא מִן הָעֲבוֹדָה. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וְהִנֵּיחַ הַדָּבָר בְּתֵמַהּ. וְהוּא ז"ל הָיָה מְפָרֵשׁ, דְּיִשְׂרָאֵל בִּרְאוֹתָם הַשִּׁעְבּוּד הָיוּ מִצְטַעֲרִים מֵחֲמַת שֶׁרָאוּ שֶׁהַגְּזֵרָה הָיְתָה אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַעֲדַיִן הָיָה חָסֵר מִן הַמִּנְיָן הָרְבֵּה, אֶלָּא שֶׁכְּשֶׁרָאוּ שֶׁהָיוּ מִתְרַבִּים שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע הָיוּ מִתְנַחֲמִים וְאוֹמְרִים דְּאֵין סָפֵק דְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְדַלֵּג עַל הַקֵּץ מֵחֲמַת רִבּוּי הָאֲנָשִׁים. אֲבָל עַכְשָׁו שֶׁנִּצְטָרַע פַּרְעֹה וְהָיָה שׁוֹחֵט לְרִפּוּאָתוֹ מֵאָה וַחֲמִשִּׁים יְלָדִים בַּבֹּקֶר וּמֵאָה וַחֲמִשִּׁים בָּעֶרֶב, וְאִם כֵּן אֵין כָּאן רִבּוּי אֲנָשִׁים כְּדֵי לְמַהֵר אֶת הַקֵּץ, וְעַל זֶה "וַיֵּאָנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה". כְּלוֹמַר, מִי יוּכַל לִסְבֹּל עֲבוֹדָה זוֹ עַד תַּשְׁלוּם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. אֵלּוּ דְּבָרָיו ז"ל.

וּבָזֶה נִיחָא מַה שֶּׁתָּבַע גְּבִיהָא בֶּן פְּסִיסָא שִׁכַּר עֲבוֹדָה שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁל שִׁשִּׁים רִבּוֹא, דְּאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִשְׁתַּעְבְּדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם כָּל זֶה הַזְּמַן, מִכָּל מָקוֹם קְשֵׁי הָעֲבוֹדָה וּמַה שֶּׁנִּתְרַבּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע הַשְׁלִים הַזְּמַן. וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם יוֹתֵר מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא, וְכִדְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (מכילתא בשלח, פתיחתא): "וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות יג, יח) — מְלַמֵּד שֶׁאֶחָד מֵחֲמִשָּׁה עָלוּ וְהַשְּׁאָר מֵתוּ בִּשְׁלֹשֶׁת יְמֵי הַחֹשֶׁךְ, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁהָרִבּוּי הַשְׁלִים הַחֶשְׁבּוֹן שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, כֵּיוָן שֶׁתָּבַע אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁל שִׁעְבּוּד מִשּׁוּם הָכֵי לֹא תָּבַע אֶלָּא שִׁכַּר שֶׁל שִׁשִּׁים רִבּוֹא.

וּבָזֶה נִיחָא דְּרַבִּי עֲקִיבָא וְרַב וּשְׁמוּאֵל לָא פְּלִיגִי, וּמַר אָמַר חֲדָא וּמַר אָמַר חֲדָא וְלָא פְּלִיגִי. דְּרַבִּי עֲקִיבָא נָקֵט הַטַּעַם דְּמַה שֶּׁהִשְׁלִים הַקֵּץ הָיָה בְּסִבַּת מַה שֶּׁנִּתְרַבּוּ שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע, וְלָזֶה אָמַר דְּבִשְׁבִיל נָשִׁים צַדְקָנִיּוֹת נִגְאֲלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, דְּבִשְׁבִיל שֶׁהִשְׁתַּדְּלוּ לְהִזְדַּקֵּק לְבַעְלֵיהֶן וְנִתְרַבּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע נִשְׁלַם הַקֵּץ קֹדֶם הַזְּמַן וּגְאָלָם. וּמִשּׁוּם הָכֵי זָכוּ יִשְׂרָאֵל לְבַזַּת מִצְרַיִם, לְפִי שֶׁאִם הָיוּ נִגְאָלִים בִּלְתִּי הַשְׁלָמָה לֹא הָיוּ זוֹכִים בְּבַזַּת מִצְרַיִם, שֶׁהֲרֵי הַבְטָחַת "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" הוּא בְּתָנַאי שֶׁיִּשְׁתַּעְבְּדוּ בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה; אֲבָל עַכְשָׁו דְּבִשְׁבִילָם נִתְרַבּוּ יִשְׂרָאֵל, נִמְצָא דִּכְבָר נִשְׁלַם הַזְּמַן שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְאִם כֵּן בְּדִין זוֹכִים יִשְׂרָאֵל בְּבַזַּת מִצְרַיִם. וְרַב וּשְׁמוּאֵל סְבִירָא לְהוּ דִּרְבּוּי הָעֲבוֹדָה הִשְׁלִים הַקֵּץ, וּמִשּׁוּם הָכֵי אָמְרוּ דְּבִשְׁבִיל רִבּוּי הָעֲבוֹדָה זָכוּ לְבַזַּת מִצְרַיִם.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה, דִּשְׁנֵי טְעָמִים הֻצְרְכוּ יִשְׂרָאֵל כְּדֵי לְדַלֵּג אֶת הַקֵּץ וּלְהַשְׁלִים הַגְּזֵרָה שֶׁל "וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה": הָאֶחָד הוּא כֹּבֶד הָעֲבוֹדָה, וְהַשֵּׁנִי מַה שֶּׁנִּתְרַבּוּ שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע. וְזֶהוּ כַּוָּנָתָם בְּאוֹתָהּ אַגָּדָה שֶׁכְּשֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל: אֵיךְ אָנוּ נִגְאָלִים? הֵשִׁיב לָהֶם מֹשֶׁה: אֵינוֹ מַבִּיט בְּחֶשְׁבּוֹנוֹתֵיכֶם, אֶלָּא "מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת".

וְאֵין הָרִים וּגְבָעוֹת אֶלָּא קְצִים וְחֶשְׁבּוֹנוֹת וְכוּ'. דִּלְמַאי אִצְטְרִיכוּ תְּרֵי דִּלּוּגִים "מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת"? בְּחַד דִּלּוּג סַגֵּי! אֶלָּא שֶׁכַּוָּנָתָם הִיא, שֶׁשְּׁתֵּי סִבּוֹת הָיוּ שֶׁנִּשְׁלַם הַקֵּץ בְּאוֹתוֹ זְמַן וְעָמַד וּגְאָלָם: הָאַחַת הִיא כֹּבֶד הָעֲבוֹדָה, וְהַשֵּׁנִית הִיא מַה שֶּׁנִּתְרַבּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע. וְזֶה מַה שֶּׁהֵשִׁיב לָהֶם מֹשֶׁה: "מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת".

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה ג סימן יא): "וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ" (שמות ג, יח). לָמָּה? שֶׁמְּסֹרֶת גְּאֻלָּה הִיא בְּיָדָם, שֶׁכָּל גּוֹאֵל שֶׁיָּבוֹא וְיֹאמַר לָהֶם פְּקִידָה כְּפוּלָה — גּוֹאֵל שֶׁל אֱמֶת הוּא. עַד כָּאן. וּכְבָר הֵבִיא רַשִׁ"י אַגָּדָה הַלָּזוּ בְּפֵרוּשׁוֹ. וְהָרַמְבַּ"ן הֶקְשָׁה לוֹ וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְיֵשׁ עָלֶיךָ לִשְׁאֹל, וּמִנַּיִן לָהֶם שֶׁיַּאֲמִינוּ? שֶׁמָּא מֹשֶׁה שָׁמַע בְּמַסֹּרֶת הַזֹּאת כְּמוֹתָם? וְיֵשׁ לוֹמַר: כָּךְ קִבְּלוּ מִיּוֹסֵף, שֶׁשָּׁמַע מִפִּי הַנָּבִיא אֲבִיהֶם, שֶׁהָרִאשׁוֹן שֶׁיָּבוֹא וְיֹאמַר לָהֶם בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה הוּא יִהְיֶה הַגּוֹאֵל. וְגָלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא יָבוֹא אָדָם וְיכַזֵּב בָּהֶם, וּבָכָךְ הִבְטִיחָם. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּכֵיוָן שֶׁכָּךְ הִבְטִיחַ הַשֵּׁם שֶׁלֹּא יָבוֹא וְיכַזֵּב שׁוּם אָדָם, לָמָּה זֶה נָתַן סִימָן זֶה דִּפְקִידָה? בְּכָל סִימָן שֶׁיִּהְיֶה יַאֲמִינוּ, מֵאַחַר שֶׁכְּבָר הִבְטִיחַ הַשֵּׁם שֶׁלֹּא יָבוֹא אָדָם וְיכַזֵּב! וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה, דִּקְאָמַר: שֶׁכָּל מִי שֶׁיָּבוֹא וְיֹאמַר פְּקִידָה כְּפוּלָה גּוֹאֵל שֶׁל אֱמֶת הוּא. דִּלְמַאי אִצְטְרִיךְ כֻּלָּךְ הַפְקִידָה? בַּחֲדָא פְּקִידָה סַגֵּי! אַךְ עִם מַה שֶּׁכַּתַבְנוּ בְּשֵׁם הַמְפָרְשִׁים יִתְיַשֵּׁב הַכֹּל, דְּמַסֹּרֶת הִיא בְּיָדָם שֶׁכָּל מִי שֶׁיֹּאמַר פְּקִידָה כְּפוּלָה הוּא הַגּוֹאֵל. וְהַכַּוָּנָה הוּא, דִּשְׁתֵּי פְּקִידוֹת הֻצְרְכוּ יִשְׂרָאֵל כְּדֵי לִגְאֹל קֹדֶם זְמַנָּם: הָאַחַת הִיא קְשִׁי הַשִּׁעְבּוּד שֶׁנִּשְׁתַּעְבְּדוּ בָּהֶם הַמִּצְרִיִּים, וְהַשֵּׁנִית הִיא מַה שֶּׁנִּתְרַבּוּ יִשְׂרָאֵל. וְיִשְׂרָאֵל הָיָה לָהֶם בְּקַבָּלָה, שֶׁכָּל מִי שֶׁיֹּאמַר פְּקִידָה כְּפוּלָה וְיֹאמַר לָהֶם הַפְּרוּשׁ דִּלְמַאי אִצְטְרִיךְ פְּקִידָה כְּפוּלָה, הוּא גּוֹאֵל שֶׁל אֱמֶת. וְיִשְׂרָאֵל לֹא הָיוּ יוֹדְעִים טַעַם כָּפֶל הַפְּקִידָה, וְגַם הָיָה קָשֶׁה בְּעֵינֵיהֶם דְּאֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיוּ נִגְאָלִים קֹדֶם שֶׁנִּשְׁלַם הַזְּמַן שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גִּלָּה לְמֹשֶׁה טַעַם כָּפֶל הַפְּקִידָה, וּבָזֶה הוֹדִיעַ לוֹ אֵיךְ נִשְׁלַם הַזְּמַן. וְהוּא אָמְרוֹ (שמות ג, טז-יח): "לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם". דְּהֵינוּ, פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם שֶׁאַתֶּם מִתְרַבִּים שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע, וּפָקַדְתִּי הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרַיִם, דְּהֵינוּ כֹּבֶד הָעֲבוֹדָה. "וְאָמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם". "וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ", אַף שֶׁלֹּא הִגִּיעַ הַזְּמַן, לְפִי שֶׁאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם הַטַּעַם שֶׁהוּא רָמוּז בַּמַּסֹּרֶת שֶׁבְּיָדָם שֶׁכָּל מִי שֶׁיָּבוֹא וְיֹאמַר פְּקִידָה כְּפוּלָה הוּא גּוֹאֵל שֶׁל אֱמֶת.

וְעִם זֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה ב סימן א): "וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה" (שמות ג, א). הָדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים קג, ז): "יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה" — שֶׁהוֹדִיעַ דֶּרֶךְ הַקֵּץ לְמֹשֶׁה. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַה הִיא כַּוָּנָתָם בְּאָמְרָם שֶׁהוֹדִיעַ דֶּרֶךְ הַקֵּץ לְמֹשֶׁה, וַהֲלוֹא כָּל יִשְׂרָאֵל יָדְעוּ הַקֵּץ, כֵּיוָן שֶׁבָּא מֹשֶׁה וְאָמַר לָהֶם מִפִּי הַשֵּׁם שֶׁרוֹצֶה לְגָאֳלָם. אַךְ עִם מַה

שֶׁכָּתַבְנוּ הַדְּבָרִים כִּפְשׁוּטָם. שֶׁהוֹדִיעַ הַשֵּׁם לְמֹשֶׁה דֶּרֶךְ הַקֵּץ, כְּלוֹמַר, דְּאַף שֶׁלֹּא נִשְׁלַם הַזְּמַן שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וְדֵלֵּג עַל הַקֵּץ, מִכָּל מָקוֹם הוֹדִיעַ לוֹ מֵאֵיזֶה טַעַם דִּלֵּג עַל הַקֵּץ, וְזֶהוּ בְּאָמְרוֹ: "פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם", דְּהַיְנוּ כֹּבֶד הָעֲבוֹדָה וְרִבּוּי הָאֲנָשִׁים, שֶׁשָּׁתֵי סִבּוֹת אֵלּוּ הָיוּ סִבָּה לְדַלֵּג אֶת הַקֵּץ.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה ה סימן יו) וְזֶה לְשׁוֹנָם: (שמות ד, לא) "וַיַּאֲמֵן הָעָם". שֶׁכָּךְ הָיָה מְסֹרָת בְּיָדָם, שֶׁכָּל גּוֹאֵל שֶׁיָּבֹא וְיֹאמַר 'פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם' — הוּא גּוֹאֵל שֶׁל אֱמֶת. כֵּיוָן שֶׁבָּא מֹשֶׁה וְאָמַר 'פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם', מִיָּד 'וַיַּאֲמֵן הָעָם'. בַּמָּה הֶאֱמִינוּ? "כִּי פָקֹד יִפְקֹד יְיָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עָנְיָם". "וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ". 'וַיִּקְּדוּ' — עַל הַפְּקִידָה, 'וַיִּשְׁתַּחֲווּ' — עַל כִּי רָאָה אֶת עָנְיָם. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה טוּבָא. חֲדָא, דְּמַה שֶׁאָלוּ בַּמָּה הֶאֱמִינוּ, וַהֲלוֹא יִשְׂרָאֵל הֵם מַאֲמִינִים בְּנֵי מַאֲמִינִים. וְעוֹד, שֶׁכְּבָר אָמְרוּ שֶׁכָּךְ הוּא מְסֹרֶת בְּיָדָם שֶׁכָּל גּוֹאֵל שֶׁיָּבוֹא וְיֹאמַר 'פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם' הוּא גּוֹאֵל שֶׁל אֱמֶת, וְאִם כֵּן בָּזֶה הוּא שֶׁהֶאֱמִינוּ. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁתֵּרְצוּ "כִּי פָקֹד פָּקַד יְיָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עָנְיָם", דְּמַה תְּשׁוּבָה הִיא זֹאת לִשְׁאֵלָתָם בַּמָּה הֶאֱמִינוּ? דְּאַכַּתִּי יֵשׁ לִשְׁאֹל: בַּמָּה הֶאֱמִינוּ כִּי פָקֹד יְיָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עָנְיָם? עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁסִּיְּמוּ: "וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ". 'וַיִּקְּדוּ' — 'כִּי פָקֹד פָּקַד יְיָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל', 'וַיִּשְׁתַּחֲווּ' — 'כִּי רָאָה אֶת עָנְיָם', דְּמַשְׁמַע שֶׁהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים נִפְרָדִים: הָאֶחָד הוּא 'כִּי פָקֹד יְיָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל', וְהַשֵּׁנִי הוּא 'וְכִי רָאָה אֶת עָנְיָם', וְנָתְנוּ הוֹדָאָה לַשֵּׁם עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד. וַהֲלוֹא הַכֹּל הוּא דָּבָר אֶחָד, דְּהַיְנוּ 'כִּי פָקֹד פָּקַד יְיָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'. וּבְעֵקֶר הַכָּתוּב גַּם כֵּן יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּקָאָמַר: "כִּי פָקֹד יְיָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עָנְיָם", דְּמַשְׁמַע שֶׁנָּתְנוּ הוֹדָאָה לַשֵּׁם עַל שְׁנֵי דְּבָרִים. וַהֲלוֹא עִקַּר הַהוֹדָאָה אֵינָהּ אֶלָּא עַל 'כִּי פָקֹד פָּקַד יְיָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל', וּמָה אִכְפַּת לְהוּ לְיִשְׂרָאֵל לְבַקֵּשׁ טַעַם עַל הַפְּקִידָה? **אַךְ** עִם מַה שֶׁכָּתַבְנוּ יִתְיַשֵּׁב. וְהִנֵּה בַּתְּחִלָּה אָמְרוּ: "וַיַּאֲמֵן הָעָם" — שֶׁכָּךְ הָיָה מְסֹרֶת בְּיָדָם, שֶׁכָּל גּוֹאֵל שֶׁיָּבֹא וְיֹאמַר 'פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם' הוּא גּוֹאֵל שֶׁל אֱמֶת. וְאַחַר כָּךְ שָׁאֲלוּ: וּבַמָּה הֶאֱמִינוּ? וְהִיא מִמֹּשֶׁ קִשְׁיָתוֹ שֶׁל הָרַמְבַּ"ן: בַּמָּה הֶאֱמִינוּ? שֶׁמָּא מֹשֶׁה שָׁמַע בַּמְּסֹרֶת כְּמוֹתָם? וְתֵרְצוּ: "כִּי פָקֹד יְיָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עָנְיָם" — שֶׁפֵּרֵשׁ לָהֶם מֹשֶׁה פֵּרוּשׁ שֶׁל 'פָּקֹד פָּקַדְתִּי', שֶׁהֶצְרַךְ הַשֵּׁם כְּדֵי לְדַלֵּג עַל הַקֵּץ וּלְגָאלָם קֹדֶם הַזְּמַן לִשְׁתֵּי פְּקִידוֹת. דְּהַיְנוּ, לִפְקֹד אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל — שֶׁנִּתְרַבּוּ שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע, 'וְכִי רָאָה אֶת עָנְיָם' — דְּהַיְנוּ כֹּבֶד הָעֲבוֹדָה מַה שֶּׁלֹּא נִגְזַר עֲלֵיהֶם, וּמִשּׁוּם הָכֵי דִּלֵּג עַל הַקֵּץ. וְזֶהוּ שֶׁסִּיְּמוּ: "וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ". 'וַיִּקְּדוּ' — 'כִּי פָקֹד פָּקַד יְיָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל', 'וַיִּשְׁתַּחֲווּ' — 'כִּי רָאָה אֶת עָנְיָם'. שֶׁנָּתְנוּ הוֹדָאָה לַשֵּׁם עַל שֶׁבִּקֵּשׁ שְׁנֵי חֶשְׁבּוֹנוֹת כְּדֵי לְדַלֵּג עַל הַקֵּץ וּלְמַהֵר לְגָאלָם, וּבְאֵלּוּ שְׁנֵי חֶשְׁבּוֹנוֹת נֶחְשַׁב כְּאִלּוּ נִשְׁתַּעְבְּדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה.

וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (שמות יד, ה): "וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לִבַּב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי שִׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ". וּפֵרַשׁ רַשִׁ"י: "וַיֵּהָפֵךְ" — נֶהְפַּךְ מִמַּה שֶּׁהָיָה. שֶׁהָרֵי אָמַר לָהֶם (שם יב, לא): "קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי"; וְנֶהְפַּךְ לֵב עֲבָדָיו, שֶׁהָרֵי לְשֶׁעָבַר הָיוּ אוֹמְרִים (שם י, ז): "עַד מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ", וְעַכְשָׁו נֶהֶפְכוּ לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם, בִּשְׁבִיל מָמוֹנָם שֶׁהִשְׁאִילוּם. וְהֵן הֵן דִּבְרֵי הַמְכִילְתָּא. וַאֲנִי תְּמֵהַ בָּזֶה, דְּמַשְׁמַע מִדִּבְרֵיהֶם, דְּמַה שֶּׁנֶּהֶפְכוּ לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם הוּא דַּוְקָא בִּשְׁבִיל מָמוֹנָם שֶׁהִשְׁאִילוּם, וְאִלְמָלֵא הַמָּמוֹן לֹא הָיוּ רוֹדְפִין אַחֲרֵיהֶם, וְהַפְּסוּק אוֹמֵר בְּהֵפֶךְ: "מַה זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי שִׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ", דְּמַשְׁמַע דְּמַה שֶּׁרָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם הוּא מִשּׁוּם שֶׁהָיוּ רוֹצִים לְהִשְׁתַּעְבֵּד בָּהֶם וְלֹא בִּשְׁבִיל מָמוֹנָם שֶׁהִשְׁאִילוּם.

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּסִפְרִי: "הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ וְגוֹ', וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (דברים טו, יד-טו). כְּשֵׁם שֶׁאֲנִי הֶעֱנַקְתִּי לְךָ בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יב, לו): "וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם", אַף אַתָּה הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ. עַד כָּאן. וְכֵן פֵּרַשׁ רַשִׁ"י: "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ" — וְהֶעֱנַקְתִּי וְשָׁנִיתִי לְךָ מִבִּזַּת מִצְרַיִם וּבִזַּת הַיָּם, אַף אַתָּה הַעֲנֵק וּשְׁנֵה לוֹ. הֵן אֱמֶת שֶׁדִּבְרֵי רַשִׁ"י הַלָּלוּ, דְּדָרַשׁ 'הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק' לוֹמַר שֶׁיַּעֲנִיק וְיִשְׁנֶה, לֹא יָדַעְתִּי פֵּרוּשׁוֹ. גַּם בְּהָרַ"ם לֹא מָצָאתִי רֶמֶז לַדִּין הַזֶּה. וּמַהַסָּגְיָא דְּפֶרֶק קַמָּא דְּקִדּוּשִׁין (יז ע"ב) נִרְאֶה הֵפֶךְ מִזֶּה. דְּאָמְרִינַן: "אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ" (דברים טו, יד). יָכוֹל נִתְבָּרֵךְ הַבַּיִת בִּגְלָלוֹ מַעֲנִיקִין לוֹ, לֹא נִתְבָּרֵךְ הַבַּיִת בִּגְלָלוֹ אֵין מַעֲנִיקִין לוֹ? תַּלְמוּד לוֹמַר: "הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק" — מִכָּל מָקוֹם. הֲרֵי דְּרִבּוּי דְּ'הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק' אִצְטְרִיךְ לוֹמַר דַּאֲפִלּוּ לֹא נִתְבָּרֵךְ הַבַּיִת בִּגְלָלוֹ מַעֲנִיקִין לוֹ. וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, דִּסְבִירָא לֵהּ דִּבְרִים כִּכְתָבָן: נִתְבָּרֵךְ הַבַּיִת בִּגְלָלוֹ מַעֲנִיקִין לוֹ, לֹא נִתְבָּרֵךְ הַבַּיִת בִּגְלָלוֹ אֵין מַעֲנִיקִין לוֹ, אָמְרִינַן הָתָם דִּלְדִידֵהּ מַאי דִּכְתִיב 'הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק' הוּא מִשּׁוּם דִּדְבָרָה תּוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם. הֲרֵי דְּדָרְשָׁה הַלָּזוּ דְּרַשׁ"י דְּיַעֲנִיק וְיִשְׁנֶה לָא אָתֵי לֹא כְּרַבָּנָן וְלֹא כְּרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה. וְדִבְרֵי רַשִׁ"י צְרִיכִים לִי תַּלְמוּד. הַכְּלָל הָעוֹלֶה, דִּסְבָרַת הַסִּפְרִי וְרַשִׁ"י הוּא, דְּמַה שֶּׁזָּכוּ יִשְׂרָאֵל בְּבִזַּת מִצְרַיִם — מִדִּין הַעֲנָקָה נָגְעוּ בָּהּ.

וְעִם זֶה יִתְיַשֵּׁב מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסִפְרִי (מכילתא בא, פסחא פי"ד): "וְגַם עֵרֶב רַב וְגוֹ' וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד" (שמות יב, לח). כָּאן נִתְקַיֵּם "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לִתְמֹהַּ, דְּלָמָּה לֹא נִתְקַיֵּם הַבְטָחַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דְּ'וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל' בַּמֶּה שֶׁנִּטְלוּ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב, וְנִתְקַיְּמָה בַּמֶּה שֶׁנִּטְלוּ צֹאן וּבָקָר? וְנִרְאֶה שֶׁדַּעַת זֹאת הָאַגָּדָה, דְּהַבְטָחַת הַשֵּׁם דְּ'וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל' מִדִּין הַעֲנָקָה נָגְעוּ בָּהּ. וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּקִדּוּשִׁין (יז ע"א): תַּנְיָא. יָכוֹל לֹא יְהוּ מַעֲנִיקִין אֶלָּא מִצֹּאן גֹּרֶן וְיֶקֶב, מִנַּיִן

לְרַבּוֹת כָּל דָּבָר? תַּלְמוּד לוֹמַר: "אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ". אִם כֵּן, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר צֹאן גֹּרֶן וְיֶקֶב? לוֹמַר לָךְ: מַה צֹּאן גֹּרֶן וְיֶקֶב יֶשְׁנָן בִּכְלַל בְּרָכָה, אַף כֹּל שֶׁיֶּשְׁנָן בִּכְלַל בְּרָכָה, יָצְאוּ כְּסָפִים. עַד כָּאן. וּמְשׁוּם הָכֵי אָמְרוּ בְּסִפְרִי, דְּדָוְקָא בַּמֶּה שֶׁהוֹלִיכוּ עִמָּהֶם צֹאן וּבָקָר נִתְקַיְּמָה הַבְטָחַת הַשֵּׁם דְּ'וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל', לְפִי שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁפְּרָה וְרָבֶה וְיֶשְׁנָן בִּכְלַל בְּרָכָה; לְמַעוֹטֵי כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁאֵינָם בִּכְלַל בְּרָכָה וְאֵין מַעֲנִיקִין מֵהֶם, שֶׁלֹּא נִתְקַיְּמָה בָּהֶם הַבְטָחַת הַשֵּׁם דְּ'וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל', מִשּׁוּם דְּהַבְטָחָה זוֹ מִדִּין הַעֲנָקָה נָגְעוּ בָּהּ וּכְדִכְתַבְנָא. **וְאָמְרִינַן** בְּפֶרֶק קַמָּא דְקִדּוּשִׁין (טז ע"ב): תָּנוּ רַבָּנָן: יָכוֹל לֹא יְהוּ מַעֲנִיקִין אֶלָּא לְיוֹצֵא בְּשֵׁשׁ, מִנַּיִן לְרַבּוֹת יוֹצֵא בְּיוֹבֵל וּבְמִיתַת הָאָדוֹן וְאָמָה הָעִבְרִיָּה בְּסִימָנִין? תַּלְמוּד לוֹמַר (דברים טו, יב-יג): "תְּשַׁלְּחֶנּוּ" "וְכִי תְשַׁלְּחֶנּוּ". יָכוֹל שֶׁאֲנִי מְרַבֶּה בּוֹרֵחַ? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְכִי תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ" — יָצָא בּוֹרֵחַ שֶׁאֵין שִׁלּוּחוֹ מֵעִמָּךְ. עַד כָּאן. לָמַדְנוּ מִכָּאן דִּבְבוֹרֵחַ לֵיכָּא הַעֲנָקָה.

וּבָזֶה יִתְיַשֵּׁב מַאֲמָר אֶחָד לְרַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּסִפְרִי, שֶׁאָמַר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה: אֵין אָנוּ יוֹצְאִין מִכָּאן עַד שֶׁתֹּאמַר: הֲרֵי אַתֶּם בִּרְשׁוּתְכֶם, הֲרֵי אַתֶּם בְּנֵי חוֹרִין. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דִּלְאֵיזֶה תַּכְלִית הֵצָרְךְ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ לְכָל זֹאת? דְּמֵאַחַר שֶׁאֵינוֹ מְעַכֵּב לְיִשְׂרָאֵל בַּהֲלִיכָתָם, יֵצְאוּ עַל כָּרְחוֹ שֶׁלֹּא בְּטוֹבָתוֹ! אַךְ לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ דִּבְבוֹרֵחַ לֵיכָּא הַעֲנָקָה, אֶפְשָׁר לוֹמַר דִּסְבִירָא לַהּ לְאַגָּדָה זוֹ דְּמַה שֶּׁלָּקְחוּ יִשְׂרָאֵל כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב — מִדִּין הַעֲנָקָה נָגְעוּ בָּהּ, וְאִם הָיוּ יוֹצְאִים שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת פַּרְעֹה — לֹא הָיוּ זוֹכִים בְּבִזַּת מִצְרַיִם, דְּלָא קָרֵינַן בֵּהּ "וְכִי תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ". מִשּׁוּם הָכֵי הֵצְרַךְ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁיֹּאמַר פַּרְעֹה: הֲרֵי אַתֶּם בִּרְשׁוּתְכֶם, הֲרֵי אַתֶּם בְּנֵי חוֹרִין, כְּדֵי שֶׁבָּזֶה יִהְיוּ זוֹכִים בְּבִזַּת מִצְרַיִם מִדִּין הַעֲנָקָה.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַכָּתוּב "וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם" וְגוֹמֵר. דְּרָאָה פַּרְעֹה דְּיִשְׂרָאֵל לָקְחוּ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרַיִם, וְדָן בְּדַעְתּוֹ שֶׁאֵין זֶה מִשּׁוּם שְׂכַר עֲבוֹדָתָם, שֶׁהֲרֵי לָקְחוּ שְׂכַר עַבְדוּת שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וְהֵם לֹא נִשְׁתַּעְבְּדוּ בָּהֶן כָּל זֶה הַזְּמַן, אֶלָּא מִדִּין הַעֲנָקָה נָגְעוּ בָּהּ, וְהַעֲנָקָה אֵין לָהּ שִׁעוּר. אֲבָל עַכְשָׁו שֶׁהֻגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם, וּבְבוֹרֵחַ לֵיכָּא הַעֲנָקָה, וַיֵּהָפֵךְ לִבַּב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו בִּשְׁבִיל מָמוֹנָם שֶׁהִשְׁאִילוּם, וְאָמְרוּ דְּעַל כָּרְחֵיהֶן אֵין זֶה מִטַּעַם הַעֲנָקָה אֶלָּא בִּשְׁבִיל שְׂכַר פְּעֻלָּתָם, וְכִסְבָרַת גְּבִיהָא בֶּן פְּסִיסָא, וְרָאוּ שֶׁלָּקְחוּ שְׂכַר פְּעֻלָּה שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְהֵם לֹא נִשְׁתַּעְבְּדוּ בָּהֶם כָּל זֶה הַזְּמַן, אִם כֵּן נָטְלוּ יִשְׂרָאֵל מֵקֶדֶם מַה שֶּׁהוּא חֵלֶף עֲבוֹדָתָם, וְאִם כֵּן "מַה זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי שִׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ", שֶׁהֲרֵי כְּבָר שִׁלְּמוּנוּ לָהֶם אַף מַה שֶּׁעֲתִידִים לַעֲבֹד אוֹתָנוּ. נִמְצָא דִּבְשִׁבִיל הַמָּמוֹן רָצוּ לְרַדֵּף אַחֲרֵיהֶם לְהִשְׁתַּעְבֵּד בָּהֶם. אַךְ לְפִי הָאֱמֶת טָעָה פַּרְעֹה, לְפִי דִּבְסִבַּת רִבּוּי הָעֲבוֹדָה וּמַה

שֶׁנִּתְרַבּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע חֲשִׁיב כְּאִלּוּ נִשְׁתַּעְבֵּד בָּהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וּלְעוֹלָם דְּמַה שֶּׁלָּקְחוּ הוּא חֶלֶף עֲבוֹדָתָם שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְכִסְבָרַת גְּבִיהָא בֶּן פְּסִיסָא.

וּמַעֲתָּה נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה לְיַשֵּׁב מַאֲמַר הַקּוֹדֵם. וְהַקּשֵׁי מִפָּרָשָׁם, דְּלְמָה לָן לְטַעְמָא שֶׁלֹּא יֹאמַר אוֹתוֹ צַדִּיק "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" לֹא קַיֵּם, תִּפֵּק לֵהּ דְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִבְטִיחוֹ לְאַבְרָהָם וְצָרִיךְ לְקַיֵּם הַבְטָחָתוֹ. הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה?! עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּלְמַאי אִצְטְרִיךְ לֵהּ לְאַבְרָהָם לוֹמַר "וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם" קַיֵּם בָּהֶם? לָא הֲוָה לֵהּ לְמֵימַר אֶלָּא "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" לֹא קַיֵּם בָּהֶם, דְּזֶהוּ עִקַּר הַתַּרְעֹמֶת. וְלִכְאוֹרָה הָיָה נִרְאֶה לוֹמַר, דְּהַכַּוָּנָה הִיא, דְּוַדַּאי אַבְרָהָם יָדַע דְּהַבְטָחַת "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" הָיְתָה בְּתְנַאי שֶׁיִּשְׁתַּעְבְּדוּ בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וּכְדִכְתִיב: "וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה"; אַךְ תְּלָנָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הִיא, דְּ"וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם" מִיהָא קַיֵּם בָּהֶם, דִּנְהִי דְּלֹא קַיֵּם "אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" לְפִי שֶׁדִּלֵּג עַל הַקֵּץ, מִכָּל מָקוֹם כְּבָר קַיֵּם קְצָת מַאֲמַר "וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם", אֲבָל "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" לֹא קַיֵּם בָּהֶם כְּלָל. וּמִשּׁוּם הָכֵי הֲצָרַךְ הַשֵּׁם לְחַלּוֹת פְּנֵי מֹשֶׁה שֶׁיִּשְׁאֲלוּ יִשְׂרָאֵל כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ לְאוֹתוֹ צַדִּיק אֲפִלּוּ תַּרְעֹמֶת דְּבָרִים.

אָמְנָם נִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַגּוֹזֵל קַמָּא (ב"ק צז ע"א), שֶׁהִקְשׁוּ לָרַב דְּאָמַר דְּעַבְדָּא כִּמְקַרְקְעֵי דְּמֵי: וְהָאָמַר רַב דִּנְיֵאל בַּר קַטִּינָא אָמַר רַב: הַתּוֹקֵף בְּעַבְדּוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ וְעָשָׂה בּוֹ מְלָאכָה — פָּטוּר. וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ עַבְדָּא כִּמְקַרְקְעֵי דְּמֵי, אַמַּאי פָּטוּר? בְּרִשׁוּת מָרֵהּ קָאֵי! וְתַרְצוּ: הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן, שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת מְלָאכָה. וּפֵרַשׁ רַשְׁ"י: שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת מְלָאכָה — בְּשָׁעָה שֶׁאֵינָם רְגִילִים לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה, אוֹ שֶׁאֵין עַכְשָׁו מְלָאכָה לִבְעָלָיו לַעֲשׂוֹת. וְחָזְרוּ וְהִקְשׁוּ: מִי נִיחָא לֵהּ דְּלִכְחֵשׁ עַבְדֵּהּ?! וְתֵרְצוּ: אָמְרִי: הָכָא נָמֵי נִיחָא לֵהּ דְּלָא לִסְתְּרֵהּ עַבְדֵּהּ. וּפֵרַשׁ רַשְׁ"י זַ"ל: דְּלָא לִסְתְּרֵהּ עַבְדֵּהּ — שֶׁלֹּא יַרְגִּיל לִהְיוֹת בָּטֵל וּמִתְעַצֵּל. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דְּהַתּוֹקֵף בְּעַבְדּוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, אִם מְבַטֵּל אוֹתוֹ מִמְּלֶאכֶת רַבּוֹ — חַיָּב, אַךְ אִם אֵינוֹ מְבַטֵּל אוֹתוֹ מִמְּלֶאכֶת רַבּוֹ — פָּטוּר, וְאַף דְּנִכְחֵשׁ עַבְדֵּהּ. וְהִנֵּה אֵין סָפֵק שֶׁיִּשְׂרָאֵל הֵם עֲבָדִים לַמָּקוֹם, וּכְמַאֲמַר הַכָּתוּב (ויקרא כה, נה): "עֲבָדַי הֵם". וְהִנֵּה פַּרְעֹה תָּקַף בַּעֲבָדָיו שֶׁל מָקוֹם וְעָשָׂה בָּהֶם מְלָאכָה. וְאִם יִשְׂרָאֵל הָיוּ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם — פְּשִׁיטָא שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִיִּים חַיָּבִים לְשַׁלֵּם שְׂכַר פְּעֻלָּתָם, לְפִי שֶׁהָיוּ מְבַטְּלִים אוֹתָם מִמְּלֶאכֶת רַבָּם, שֶׁלֹּא הָיוּ יְכוֹלִים לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת בְּסִבַּת הַשִּׁעְבּוּד, וְאֵין לְךָ מְבַטֵּל מִמְּלֶאכֶת רַבּוֹ גָּדוֹל מִזֶּה. אַךְ אִם לֹא הָיוּ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם — פְּשִׁיטָא דִּפְטוּרִים מִלְּשַׁלֵּם שְׂכַר פְּעֻלָּתָם, שֶׁהֲרֵי לֹא בִּטְּלוּ אוֹתָם מִמְּלֶאכֶת רַבָּם. וְאַדְרַבָּה, רָאוּי לְהַחֲזִיק לָהֶם טוֹבָה, דְּאֶפְשָׁר דִּבְסִבַּת

הַשִּׁעְבּוּד לֹא הָיָה לָהֶם פְּנַאי לַחֲטֹא, וְכֵדְאָמְרִינַן דְּנִיחָא לֵהּ לָאָדוֹן דְּלֹא לִסְתְּרֵהּ עַבְדֵּהּ, וְכָל שֶׁכֵּן אִם בְּסִבַּת הַשִּׁעְבּוּד לֹא הָיוּ חוֹטְאִים.

וְהִנֵּה מָצִינוּ לְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁאָמְרוּ: "גּוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי" (דברים ד, לד) — מָה אִלּוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, אַף אִלּוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה. וּבִשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה ו סימן ז) אָמְרוּ: "וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה" (שמות ו, ט) — הָיָה קָשֶׁה בְּעֵינֵיהֶם לִפְרֹשׁ מֵעֲבוֹדָה זָרָה. וְכֵן יְחֶזְקֵאל מְפֹרָשׁ (יחזקאל כ, ז): "וְאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל תִּטַּמָּאוּ". רְאֵה מַה כְּתִיב (שם שם, ח): "אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו לֹא הִשְׁלִיכוּ". עַד כָּאן. וְכָאֵלֶּה רַבּוֹת לְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל. וְאִם כֵּן מִן הַדִּין אֵין לָהֶם לִקַּח שְׂכַר פְּעֻלָּתָם. אֶלָּא שֶׁהַשֵּׁם בָּרֹב חֲסָדָיו הִפְלִיא לַעֲשׂוֹת עִמָּהֶם, שֶׁאַף שֶׁמִּן הַדִּין לֹא הָיָה לָהֶם לִקַּח שְׂכַר פְּעֻלָּתָם, נָתַן לָהֶם שְׂכַר פְּעֻלָּתָם.

וּבָזֶה יוּבַן פָּסוּק "וַיְיָ נָתַן אֶת חֵן הָעָם" וְגוֹמֵר (שמות יב, לו). דְּיֵשׁ לְדַקְדֵּק, לְפִי דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (תנחומא בלק יז) שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר 'עָם' — לְשׁוֹן גְּנַאי הוּא, אִם כֵּן הָכָא דִּשְׁעַת רָצוֹן הָיָה, הָיָה לוֹ לִקְרוֹתָם בְּלָשׁוֹן שֶׁל שֶׁבַח וְלוֹמַר 'וַיְיָ נָתַן אֶת חֵן יִשְׂרָאֵל'. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בַּדְּרוּשׁ הַקּוֹדֵם, יְעַיֵּן שָׁם. אָמְנָם עַל פִּי הָאָמוּר יָבוֹא עַל נָכוֹן. דְּכַוָּנַת הַכָּתוּב לוֹמַר, דְּאַף עַל פִּי שֶׁבְּאוֹתוֹ פֶּרֶק לֹא הָיוּ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם וְלֹא הָיוּ זַכָּאִים בְּבִזַּת מִצְרַיִם, אֲפִלּוּ הָכִי הִגְדִּיל הַשֵּׁם לַעֲשׂוֹת עִם אִלֶּה וְנָתַן אֶת חֵן הָעָם, כְּדֵי לְזַכּוֹתָם בְּבִזַּת מִצְרַיִם חֶלֶף עֲבוֹדָתָם.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּשִׁמּוֹת רַבָּה (פרשה ב סימן א) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה וְגוֹ', רַחוּם וְחַנּוּן יְיָ" (תהלים קג, ז-ח). 'יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה' — שֶׁהוֹדִיעַ דֶּרֶךְ הַקֵּץ לְמֹשֶׁה; 'רַחוּם' — שֶׁרִחֵם עַל יִשְׂרָאֵל וְלֹא נָגְעוּ בָּהֶם הַמַּכּוֹת; 'וְחַנּוּן' — שֶׁנָּתַן חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמְרוּ: 'רַחוּם' — שֶׁרִחֵם עַל יִשְׂרָאֵל וְלֹא נָגְעוּ בָּהֶם הַמַּכּוֹת, דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁיִּגְעוּ בָּהֶם הַמַּכּוֹת? וּכְבָר נִתְעוֹרֵר בָּזֶה שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, וְכָתַב שֶׁהָיוּ רְאוּיִים שֶׁיִּהְיוּ הַמַּכּוֹת נוֹגְעוֹת בָּהֶם, לְפִי שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים, וּמַה נִּשְׁתַּנּוּ אִלּוּ מֵאִלּוּ. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם הַמַּאֲמָר: 'וְחַנּוּן' — שֶׁנָּתַן חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם, דְּמַה שַּׁיָּכוּת יֵשׁ לְדַבְּרִים הַלָּלוּ עִם הַקּוֹדֵם?

אַךְ עִם מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ יוּבַן הֵיטֵב. שֶׁכְּבָר הִקְדַּמְנוּ, דִּלְפִי הָאֱמֶת לֹא נִשְׁלַם הַקֵּץ שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה שֶׁגָּזַר הַשֵּׁם בֵּין הַבְּתָרִים, אֶלָּא שֶׁבִּשְׁנֵי דְּבָרִים נֶחְשַׁב כְּאִלּוּ נִשְׁלַם הַקֵּץ, דְּהַיְנוּ בְּכֹבֶד הָעֲבוֹדָה וּבַמֶּה שֶׁנִּתְרַבּוּ יִשְׂרָאֵל. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: 'יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה' — שֶׁהוֹדִיעַ דֶּרֶךְ הַקֵּץ לְמֹשֶׁה. דְּהַיְנוּ שֶׁאָמַר לוֹ: "פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם", דִּבְשָׁתֵּי פְּקִידוֹת הַלָּלוּ נִשְׁלַם הַקֵּץ. וְחָזַר וְאָמַר: 'רַחוּם' — שֶׁרִחֵם עַל יִשְׂרָאֵל וְלֹא נָגְעוּ בָּהֶם הַמַּכּוֹת,

שֶׁמִּן הַדִּין הָיוּ רְאוּיִים לְלָקוֹת כְּמוֹ הַמִּצְרִיִּים. וְהַכַּוָּנָה, בּוֹאוּ וּרְאוּ חַסְדֵי הַמָּקוֹם עִם יִשְׂרָאֵל! לְמִי עוֹלֶל כֹּה לַעֲשׂוֹת תַּחְבּוּלוֹת כְּדֵי לְמַהֵר אֶת הַקֵּץ? לְעַם שֶׁבְּרֻחָמָיו לֹא נָגְעוּ בָּהֶם הַמַּכּוֹת. שֶׁהָיוּ רְאוּיִים לְלָקוֹת גַּם הֵם, וּמִלְּבַד שֶׁלֹּא נָגְעוּ בָּהֶם הַמַּכּוֹת עָשָׂה תַּחְבּוּלוֹת כְּדֵי לְמַהֵר אֶת הַקֵּץ. וּמִלְּבַד כָּל זֶה, 'וְחַנּוּן' — שֶׁנָּתַן חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם, כְּדֵי שֶׁיִּקְחוּ שְׂכַר פְּעֻלָּתָם כְּאִלּוּ הָיוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים וּבִטְּלוּ אוֹתָם מִמְּלֶאכֶת רַבָּם. וּמִן הַדִּין הָיוּ פְּטוּרִים הַמִּצְרִיִּים מִלְּשַׁלֵּם לָהֶם שְׂכַר פְּעֻלָּתָם, שֶׁהֲרֵי לֹא בִּטְּלוּ אוֹתָם מִמְּלֶאכֶת רַבָּם, וְאַדְרַבָּה, רְאוּי לְהַחֲזִיק לָהֶם טוֹבָה, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁבְּסִבַּת הַשִּׁעְבּוּד לֹא הָיָה לָהֶם פְּנַאי לַחֲטֹא, וְכִדְאָמְרִינַן: נִיחָא לֵיהּ לְאָדוֹן דְּלָא לִסְתְּרֵי עַבְדֵּיהּ.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב (תהלים קה, לז): "וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב וְאֵין בִּשְׁבָטָיו כּוֹשֵׁל". וְתִרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְאֵין בִּשְׁבָטָיו כּוֹשֵׁל" — וְלָא אִתְּדַנוּ עִם מִצְרָאֵי לְאִתְקְטָלָא. וְהִנֵּה כַּוָּנָתוֹ הִיא, שֶׁמִּן הַדִּין הָיָה רָאוּי שֶׁיִּהְיוּ נִדּוֹנִים עִם הַמִּצְרִיִּים, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ: 'רַחוּם' — שֶׁלֹּא נָגְעוּ בָּהֶם הַמַּכּוֹת. אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לְדַקְדֵּק, מָה עִנְיַן זֶה עִם 'וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב'? דְּמֵאַחַר שֶׁאָנוּ נוֹתְנִים הוֹדָאָה לַשֵּׁם שֶׁנָּתַן לָהֶם כֶּסֶף וְזָהָב, אֵיךְ נַחֲזֹר וְנוֹדֶה לַשֵּׁם שֶׁלֹּא הָרָגָם עִם הַמִּצְרִיִּים? אַף עִם מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ יוּבַן. שֶׁדָּוִד שִׁבַּח לַשֵּׁם וְאָמַר: "וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב". וְכִי תֵּימָא מַה שֶּׁבַּח הוּא זֶה, וַהֲלוֹא חַיָּבִים הָיוּ לְתֵת לָהֶם שְׂכַר פְּעֻלָּתָם? לָזֶה אָמַר: "וְאֵין בִּשְׁבָטָיו כּוֹשֵׁל". כְּלוֹמַר, שֶׁמִּן הַדִּין שֶׁיִּהְיוּ נִדּוֹנִים עִם הַמִּצְרִיִּים לְרָעָה, לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה שׁוּם הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם, אֶלָּא שֶׁהַשֵּׁם בַּחֲסָדָיו לֹא דָן אוֹתָם עִם הַמִּצְרִיִּים, וְאִם כֵּן אֵין לָהֶם לַמִּצְרִיִּים חִיּוּב לְתֵת לָהֶם שְׂכַר פְּעֻלָּתָם, דְּמֵאַחַר שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים הֲרֵי לֹא בִּטְּלוּ אוֹתָם מִמְּלֶאכֶת רַבָּם, וְאַף עַל פִּי כֵן "וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב" כְּאִלּוּ הָיוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים וּבִטְּלוּ אוֹתָם מִמְּלֶאכֶת רַבָּם.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמָר אֶחָד בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה מ סימן ח): "וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ" (בראשית יב, טז). רַבִּי פִּנְחָס בְּשֵׁם רַבִּי הוֹשַׁעְיָא רַבָּה אָמַר: אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ: צֵא וּכְבֹשׁ הַדֶּרֶךְ לִפְנֵי בָּנֶיךָ. אַתָּה מוֹצֵא, כָּל מַה שֶּׁכָּתוּב בְּאַבְרָהָם כָּתוּב בְּבָנָיו וְכוּ'. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב (שם יג, ב): "וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב", וּבְיִשְׂרָאֵל כְּתִיב: "וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב". עַד כָּאן. וּכְבָר נִכְפַּל מַאֲמָר זֶה בְּפָרָשָׁה מא (סימן ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב". הָדָא הוּא דִכְתִיב: "וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב". עַד כָּאן. וְכָתַב שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, שֶׁעִנְיְנֵי הָאֲבוֹת סִימָן לַבָּנִים, וּמַה שֶּׁכָּתוּב כָּאן "וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד" — לְרָמֹז שֶׁגַּם בָּנָיו יֵצְאוּ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל מִמִּצְרַיִם, כְּדֵי לְתָרוֹצֵי מִי מִשְׁתַּבֵּחַ אַבְרָם בְּעֹשֶׁר אֲשֶׁר בָּא לוֹ בְּעִנְיַן רָע שֶׁלִּקְחוּ אֶת אִשְׁתּוֹ וְכוּ', יְעַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה דְּבָרָיו הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק בְּמַה שֶּׁכָּתַב שֶׁכָּל עִנְיְנֵי הָאָבוֹת הָיוּ סִימָן לַבָּנִים, וּכְבָר הֶאֱרִיךְ בָּזֶה הָרַמְבַּ"ן בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה. אַךְ יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּלָמָּה הֵבִיאוּ פָּסוּק מִכְּתוּבִים "וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב", וְלָמָּה לֹא

הֵבִיאוּ מִקְרָא מְלֵא כָּתוּב בַּתּוֹרָה (שמות יב, לה-לו): "וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב, וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם"?

אֲמָנָם בַּמֶּה שֶׁכָּתַבְנוּ יִתְיַשֵּׁב. שֶׁכְּבָר יָדוּעַ מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה: וְדַע, כִּי אַבְרָהָם אָבִינוּ חָטָא חֵטְא גָּדוֹל בִּשְׁגָגָה שֶׁהֵבִיא אִשְׁתּוֹ הַצַּדֶּקֶת בְּמִכְשׁוֹל עָוֹן מִפְּנֵי פַּחְדּוֹ פֶּן יַהַרְגוּהוּ, וְהָיָה לוֹ לִבְטֹחַ בַּשֵּׁם שֶׁיַּצִּיל אוֹתוֹ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ. גַּם יְצִיאָתוֹ מִן הָאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב יֵשׁ בּוֹ עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא, כִּי הָאֱלֹהִים בָּרָעָב יִפְדֶּנּוּ מִמָּוֶת. וְעוֹד הֶאֱרִיךְ בָּזֶה, יְעַיֵּן שָׁם. וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר. שֶׁהַקְשָׁה לוֹ, דְּמֵאַחַר שֶׁאַבְרָהָם אָבִינוּ חָטָא בָּזֶה בַּמֶּה שֶׁהֵבִיא אֶת אִשְׁתּוֹ הַצַּדֶּקֶת בְּמִכְשׁוֹל, אֵיךְ יִתְּכֵן שֶׁהַשֵּׁם יִתֵּן לוֹ עֹשֶׁר וּנְכָסִים, שֶׁנִּתְעַשֵּׁר אַבְרָהָם אָבִינוּ בִּשְׁבִיל הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הַמְגֻנֶּה? לָזֶה הַשִּׁיב: הָדָא הוּא דִכְתִיב: "וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב וְאֵין בִּשְׁבָטָיו כּוֹשֵׁל". כְּלוֹמַר, דְּכָל מַה שֶּׁאֵרַע לָאָבוֹת הוּא סִימָן לַבָּנִים, וּכְשֵׁם שֶׁאַבְרָהָם אָבִינוּ לֹא הָיָה מִן הָרָאוּי לִזְכוֹת בָּעֹשֶׁר הַהוּא שֶׁל פַּרְעֹה, אֶלָּא שֶׁהַשֵּׁם הִפְלִיא חֶסְדָּיו עִמּוֹ, הָכִי נָמֵי בָּנָיו, אַף עַל פִּי שֶׁמִּן הַדִּין לֹא הָיוּ רְאוּיִים לְבִזַּת מִצְרַיִם מִשּׁוּם חֵלֶף עֲבוֹדָתָם, וְאַף עַל פִּי כֵן זָכוּ בְּבִזַּת מִצְרַיִם. וְדָבָר זֶה, דְּיִשְׂרָאֵל לֹא הָיוּ רְאוּיִים לִזְכוֹת בְּבִזַּת מִצְרַיִם, אֵינוֹ נִלְמָד אֶלָּא מִפְּסוּק דְּ"וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב וְאֵין בִּשְׁבָטָיו כּוֹשֵׁל", וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, כְּפִי מַה שֶּׁתִּרְגֵּם יוֹנָתָן.

עַלָּה בְיָדֵנוּ, דְּמַה שֶּׁזָּכוּ יִשְׂרָאֵל בְּבִזַּת מִצְרַיִם הוּא חֵלֶף עֲבוֹדָתָם. אַךְ קָשֶׁה, דְּמִמַּאֲמָר הַקּוֹדֶם, דְּקָאָמַר שֶׁלֹּא יֹאמַר אוֹתוֹ צַדִּיק "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" לֹא קַיֶּם בָּהֶם, מוּכָח דְּהַבְטָחַת הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" הַיְנוּ מַה שֶּׁזָּכוּ בְּבִזַּת מִצְרַיִם.

וּבַמִּדְרָשׁ אָמְרִינַן: "וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת" (שמות יד, ב) — כָּאן נִתְקַיְּים בָּהֶם "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל", לְפִי שֶׁכָּל אוֹצָרוֹת יוֹסֵף הָיוּ שָׁם. וְתֵמַּה, שֶׁהֲרֵי כְּבָר קַיֶּם הַשֵּׁם הַבְטָחָתוֹ בַּמֶּה שֶׁשָּׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי כֶסֶף וְזָהָב. וְעוֹד, לִסְבָרַת רַבִּי הוּנָא דְּאִיתָא בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה מד סימן ו), דְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר 'אַחַר' — סָמוּךְ, 'אַחֲרֵי' — מֻפְלָג, אֵיךְ יִתְּכֵן לוֹמַר דְּבִזַּת מִצְרַיִם נִתְקַיְּים "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל", שֶׁהֲרֵי אֵין לְךָ סָמוּךְ גָּדוֹל מִזֶּה? וְהַנִּרְאֶה לִי בָּזֶה הוּא, דְּלְעוֹלָם הַבְטָחַת הַשֵּׁם נִתְקַיְּים בְּפִי הַחִירוֹת, וְכִסְבָרַת רַבִּי הוּנָא דְּ'אַחֲרֵי' מֻפְלָג. וּסְבִירָא לְהוּ לְרַבּוֹתֵינוּ ז"ל, דְּמַה שֶּׁלָּקְחוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב הָיָה חֵלֶף עֲבוֹדָתָם, וְאֵינוֹ מַה שֶּׁהִבְטִיחַ אוֹתָם הַשֵּׁם "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל", דְּלָזֶה מַה צָּרִיךְ הַבְטָחָה? דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁלֹּא יִשְׁלְמוּ לָנוּ שְׂכַר עֲבוֹדָתֵנוּ? אֶלָּא שֶׁהַבְטָחַת הַשֵּׁם הִיא, דְּמִלְּבַד מַה שֶּׁלָּקְחוּ שְׂכַר עֲבוֹדָתֵנוּ, עוֹד זֹאת "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל", שֶׁהַשֵּׁם הֶעֱנִישׁ אֶת הַמִּצְרִיִּים בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁנִּשְׁתַּעְבְּדוּ בָּנוּ עַל כָּרְחֵנוּ בְּגוּפֵנוּ וּבְמָמוֹנֵנוּ.

וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם: "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל", שֶׁהַכֹּל הוּא גְּמוּל לְמִצְרַיִם עַל מַה שֶּׁהֵרֵעוּ לָנוּ.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ, לֵךְ וֶאֱמֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל: בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם, שֶׁאֲלוּ מִמִּצְרִים כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב, שֶׁלֹּא יֹאמַר אוֹתוֹ צַדִּיק וְכוּ'. דִּלְפִי הָאֱמֶת, הַבְטָחָה הַלָּזוּ שֶׁהִבְטִיחַ הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" נִתְקַיְּמָה כְּשֶׁשָּׁבוּ לִפְנֵי פִּי הַחֵירוֹת, וּכְמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל, וּבִזַּת מִצְרַיִם הָיְתָה שְׂכַר עֲבוֹדָתָם. אֶלָּא שֶׁמִּן הַדִּין הַגְּמוּר לֹא הָיוּ חַיָּבִים הַמִּצְרִיִּים לְשַׁלֵּם לָהֶם שְׂכַר עֲבוֹדָתָם, לְפִי שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים וְלֹא הָיוּ מְבַטְּלִים אוֹתָם מִמְּלֶאכֶת רַבָּם. אֶלָּא שֶׁאִם לֹא הָיוּ זוֹכִים לְבִזַּת מִצְרַיִם וְאַחַר כְּךָ הָיוּ זוֹכִים בְּבִזַּת פִּי הַחֵירוֹת — אַבְרָהָם, שֶׁלֹּא יָדַע שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא הָיוּ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם בְּמִצְרַיִם, אָמוֹר יֹאמַר: "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" לֹא קַיֵּם בָּהֶם, לְפִי שֶׁיֹּאמַר דְּמַה שֶּׁזָּכוּ בְּבִזַּת פִּי הַחֵירוֹת הוּא בִּשְׁבִיל שְׂכַר פְּעֻלָּתָם. וְזֶהוּ אָמְרוֹ: בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם, שַׁאֲלוּ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּקְחוּ שְׂכַר פְּעֻלַּתְכֶם, וּכְשֶׁתְּבוֹאוּ לִפְנֵי פִּי הַחֵירוֹת אָז אֲקַיֵּם מַה שֶּׁהִבְטַחְתִּי לְאַבְרָהָם "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל"; שֶׁאִם לֹא כֵּן, יֹאמַר אוֹתוֹ צַדִּיק: "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" לֹא קַיֵּם בָּהֶם. כִּי עַל כֵּן "דַּבֵּר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם" וְגוֹמֵר.

וְכִי תֹּאמַר: אֵיךְ דָּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַמִּצְרִיִּים בְּמִיתָה וּמָמוֹן, וְהָא קַיְמָא לָן דְּאֵין אָדָם מֵת וּמְשַׁלֵּם. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּפֶרֶק חֲמִישִׁי דְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (עא ע"ב) דְּגַם בִּבְנֵי נֹחַ אָמְרִינַן קָם לֵהּ בְּדַרְבָּה מִנַּהּ. וְאִם כֵּן, כֵּיוָן שֶׁהַמִּצְרִיִּים נִתְחַיְּבוּ מִיתָה, אֵיךְ נִתְחַיְּבוּ גַּם כֵּן מָמוֹן? הָא לָא קַשְׁיָא, מִשּׁוּם דְּקַיְמָא לָן כְּרַבָּנָן, דִּסְבִירָא לְהוּ דְּלֹא נֶאֱמַר כְּלָל זֶה אֶלָּא בְּמִיתָה בִּידֵי אָדָם, אֲבָל בְּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם אָדָם מֵת וּמְשַׁלֵּם, כִּדְאִיתָא בְּפֶרֶק אֵלּוּ נְעָרוֹת (כתובות ל ע"א), דְּלֹא קַיְמָא לָן כְּרַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה אֶת יוֹם הַכִּפּוּרִים כַּשַּׁבָּת. וְכֵן פָּסַק הָרַ"ם בְּהִלְכוֹת גְּנֵבָה (פ"ג ה"ב), יְעַיֵּן שָׁם.

וּבָזֶה נָבִין מַאֲמַר הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם בְּמַעֲמַד בֵּין הַבְּתָרִים, שֶׁאָמַר לוֹ (בראשית טו, יד-טו): "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי, וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל. וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם, תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר 'דָּן אָנֹכִי', דְּמִלְּתָא דְּפִשִׁיטָא הוּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּן אֶת כָּל הָעוֹלָם. וּכְבָר נִתְעוֹרְרוּ בָּזֶה רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה מד סימן כב) וְאָמְרוּ: "דָּן אָנֹכִי". אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא: בִּשְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת הַלָּלוּ הִבְטִיחַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁהוּא גּוֹאֵל אֶת בָּנָיו, וְשֶׁאִם יַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה שֶׁיִּגָּאֲלֵם בְּשִׁבְעִים וּשְׁתַּיִם אוֹתִיּוֹת. וְחוֹזֵר מִכַּוָּנָתֵנוּ נִרְאֶה לְיַשֵּׁב בַּמֶּה שֶׁנִּדְקַדֵּק עוֹד בְּאָמְרוֹ 'דָּן אָנֹכִי', שֶׁהוּא לְשׁוֹן הֹוֶה, וְהָיָה לוֹ לוֹמַר 'אָדִין אָנֹכִי', שֶׁהוּא לְשׁוֹן עָתִיד. אָמְנָם כַּוָּנַת הָעִנְיָן עִם מַה שֶּׁהִקְשָׁה הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק שִׁשִּׁי מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה (דין ה), דְּמַאַחַר

שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה "וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם", הֲרֵי גָּזַר עַל הַמְצָרְיִים לַעֲשׂוֹת רַע, וְאֵיךְ נִפְרַע מֵהֶם? וְתֵרֵץ. יְעַיֵּן שָׁם. וְהָרַאֲבָ"ד תֵּרֵץ, כִּי הַדָּבָר יָדוּעַ שֶׁאֵין הַבּוֹרֵא נִפְרָע מִן הָאָדָם אֶלָּא בְּרַע מִמֶּנּוּ, וְאַחַר שֶׁיִּפָּרַע מִזֶּה יַחֲזֹר וְיִפָּרַע מִזֶּה, מִן הָרַע מִמֶּנּוּ בִּרְשָׁעוֹ, וְהַמְצָרְיִים גַּם כֵּן רְשָׁעִים הָיוּ וּרְאוּיִים לַמַּכּוֹת הָהֵם. וְהִנֵּה אַבְרָהָם אָבִינוּ, בְּשָׁעָה שֶׁגָּזַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם", חָשַׁב בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יִפָּרַע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵאוֹתָהּ אֻמָּה הַמְשַׁעְבֶּדֶת בְּיִשְׂרָאֵל כְּיָוֹן דְּגָזְרַת מָלְךְ הִיא. לָזֶה אָמַר לוֹ: אַל תִּתְיָרֵא מִזֶּה, לְפִי שֶׁ'גַּם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי' מִקֹּדֶם שֶׁיִּהְיוּ חַיָּבִים עֹנֶשׁ, וּבְאוֹתָהּ אֻמָּה שֶׁאֶרְאֶה שֶׁהִיא חַיֶּבֶת אֲנִי מְשַׁעְבֵּד אֶת בָּנֶיךָ. וּבָזֶה יֵעָנְשׁוּ שֶׁ'וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל' בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁנִּשְׁתַּעְבְּדוּ בָּהֶם, לְפִי שֶׁהֵם מֵעַצְמָם הֵם חַיָּבִים בְּכָל עֶנְשִׁים הַלָּלוּ.

אַךְ כְּפִי דַּרְכֵּנוּ נֹאמַר בְּאֹפֶן אַחֵר. וּנְדַקְדֵּק עוֹד בַּמָּה שֶׁסִּיֵּם הַכָּתוּב "תִּקְבֹּר בְּשִׁיבָה טוֹבָה", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל: בִּשְׂרוֹ שֶׁיִּשְׁמָעֵאל יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה, כִּדְאִיתָא בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה פָּרָשַׁת נֹחַ (פרשה ל סימן ד) וֶהֱבִיאוֹ רַשִׁ"י זַ"ל. דְּמַה שַּׁיָּכוּת יֵשׁ לִבְשׂוֹרָה זוֹ עִם הַקֹּדֶם, וְהָיָה לוֹ לְסַיֵּם עִנְיַן גָּלוּת מִצְרַיִם וְלוֹמַר (בראשית טו, טז): "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה" וְגוֹמֵר, וְאַחַר כָּךְ יְבַשֵּׂר אוֹתוֹ בַּמָּה שֶׁיִּשְׁמָעֵאל יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה.

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה נג סימן יט) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם" (בראשית כא, יז). אָמַר רַבִּי סִימוֹן: קִפְצוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לִקְטָרְגוֹ, אָמְרוּ לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אָדָם שֶׁהוּא עָתִיד לְהָמִית אֶת בָּנָיךָ בַּצָּמָא אַתָּה מַעֲלֶה לוֹ בְּאֵר?! אָמַר לָהֶם: עַכְשָׁו מַה הוּא, צַדִּיק אוֹ רָשָׁע? אָמְרוּ לוֹ: צַדִּיק. אָמַר לָהֶם: אֵינִי דָן אֶת הָאָדָם אֶלָּא כְּשָׁעָתוֹ. עַד כָּאן. וְהִקְשָׁה הָרְאֵ"ם: וַהֲרֵי בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה, שֶׁנֶּהֱרַג עַל שֵׁם סוֹפוֹ וְאָמְרָה תּוֹרָה יָמוּת זַכַּאי וְאַל יָמוּת חַיָּב. וְתֵרֵץ, דְּשָׁנֵי בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה, דְּאַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ חַיָּב מִיתָה עַכְשָׁו, מִכָּל מָקוֹם כְּבָר הִתְחִיל לַעֲשׂוֹת הַדְּבָרִים הַמְבִיאִים אוֹתוֹ לִידֵי חִיּוּב מִיתָה. וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה תֵּרֵץ, דְּשָׁנֵי בֵּית דִּין שֶׁלְּמַטָּה שֶׁהוּא יוֹתֵר קָשֶׁה וּמְשׁוּם הֶכֵי מַעֲנִישִׁין עַל הֶעָתִיד, כְּמוֹ שֶׁעוֹנְשִׁין מִשְּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְאִלּוּ בְּבֵית דִּין שֶׁל מַעְלָה אֵין עוֹנְשִׁין אֶלָּא מִבֶּן עֶשְׂרִים. וְעַיֵּן בִּיפֵה מַרְאֵה פֶּרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (סימן ט).

עוֹד הִקְשָׁה הָרְאֵ"ם, דְּאַמַּאי לֹא קִטְרְגוּ הַמַּלְאָכִים מֵהֶעֱבֵרוֹת שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה יִשְׁמָעֵאל, דְּהַיְנוּ עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ב"ר פרשה נג סימן טו) בְּמַאי דִּכְתִיב (בראשית כא, ט): "אֶשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק", וְאֵין מְצַחֵק אֶלָּא עֲבוֹדָה זָרָה. וְכִי תֵּימָא שֶׁהַמַּלְאָכִים לֹא רָצוּ לְקַטְרֵג אֶלָּא מֵעֲבֵרַת הַצָּמָא שֶׁהִיא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, מִכָּל מָקוֹם יִקָּשֶׁה: כֵּיוָן שֶׁלֹּא יָכְלוּ לְקַטְרֵג מֵאוֹתָהּ עֲבֵרָה שֶׁל צָמָא, הָיָה לָהֶם לְקַטְרֵג מֵהֶעֱבֵרוֹת שֶׁבְּיָדוֹ. וְלֵיכָּא לְמֵימַר, שֶׁבִּרְאוֹת יִשְׁמָעֵאל אֶת עַצְמוֹ בְּאוֹתָהּ צָרָה שֶׁהָיָה מֵת

בַּצָּמָא עָשָׂה תְּשׁוּבָה, וְזֶהוּ מַה שֶּׁהַשֵּׁם הִבְטִיחַ אוֹתוֹ שֶׁיִּשְׁמְעֵאל יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה בְּחַיָּיו. הָא לֵיתָא, שֶׁהֲרֵי אַחַר זֶה (פסוק כ) כְּתִיב: "וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בַּמִּדְבָּר וּמְלַסְטֵם אֶת הַבְּרִיּוֹת, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י. וְתֵרֶץ, שֶׁאַגָּדָה זוֹ שֶׁאוֹמֶרֶת שֶׁהַמַּלְאָכִים לֹא קִטְרְגוּ עַל יִשְׁמָעֵאל מֵהֶעָבֵרוֹת שֶׁבְּיָדוֹ חוֹלֶקֶת עִם אוֹתָהּ אַגָּדָה שֶׁדָּרְשׁוּ קְרָא דִּ'מְצַחֵק' לְגָנַאי, אֶלָּא אָתְיָא אַלְבָּא דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן שֶׁדּוֹרֵשׁ קְרָא לְשֶׁבַח, דְּהַיְנוּ שֶׁהָיָה חוֹלֵק עִם יִצְחָק. עַד כָּאן.

וַאֲנִי תְּמַהּ עַל זֶה. שֶׁהֲרֵי רַשִׁ"י פֵּרֵשׁ דִּ'מְצַחֵק' הַיְנוּ עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, וּבְקָרָא דְּ'בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם' הֵבִיא אוֹתָהּ אַגָּדָה שֶׁקִּטְרְגוּ הַמַּלְאָכִים. וּלְפִי דִּבְרֵי הָרַב הֵם סוֹתְרִים אֵלּוּ לְאֵלּוּ. וְאַף שֶׁהָרַאֲ"ם כָּיֵל לָן בִּמְקֹצַת מְקוֹמוֹת שֶׁדַּרְכּוֹ שֶׁל רַשִׁ"י לְהָבִיא אַגָּדוֹת חֲלוּקוֹת, מִכָּל מָקוֹם הַדָּבָר קָשֶׁה, שֶׁעֲדַיִן לַחֲלוּחִית הַדְּיוֹ קַיֶּמֶת דְּדָרַשׁ תֵּבֵת 'מְצַחֵק' לְגָנַאי כְּשֶׁהֵבִיא אוֹתָהּ אַגָּדָה דְּקִטְרוּג הַמַּלְאָכִים.

וּמַהַר"שׁ יָפֶה תֵּרֵץ, דְּמַה שֶּׁלֹּא קִטְרְגוּ הַמַּלְאָכִים בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, לְפִי שֶׁבֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה יִשְׁמָעֵאל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, כִּדְאִיתָא בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְצַדִּיק הָיָה לְפִי שֶׁאֵין בֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה מַעֲנִישִׁים עַד עֶשְׂרִים שָׁנָה. הַכְּלָל הָעוֹלֶה מִמַּה שֶּׁכָּתַבְנוּ, שֶׁאִם הָיָה דּוֹמֶה דִּין שֶׁל מַעְלָה לְדִין שֶׁל מַטָּה, לֹא הָיָה נִצּוֹל יִשְׁמָעֵאל מֵאוֹתָהּ צָרָה, שֶׁהָיָה מֵת בַּצָּמָא וְלֹא הָיָה בָּא לִכְלַל תְּשׁוּבָה, מִתְּרֵי טַעֲמֵי: אִי מִשּׁוּם שֶׁעֲתִיד לְהָמִית לְיִשְׂרָאֵל בַּצָּמָא, דּוּמְיָא דְּבֶן סוֹרֵר שֶׁנֶּהֱרָג עַל הֶעָתִיד, וְאִי מִשּׁוּם הָעֲבֵרוֹת שֶׁהָיוּ בְּיָדוֹ, עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים. אֶלָּא לְפִי שֶׁנִּבְהוּ דַּרְכֵי הַשֵּׁם מִדִּינֵי אָדָם לֹא נֶעֱנַשׁ לֹא עַל הֶעָבָר וְלֹא עַל הֶעָתִיד וְזָכָה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה.

עוֹד נַקְדִּים מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק אֵלּוּ נְעָרוֹת (כתובות ל ע"ב), דְּטַעְמָא דְּרַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה יוֹם הַכִּפּוּרִים כְּשַׁבָּת הוּא מִשּׁוּם דִּכְתִיב (ויקרא כ, ד-ה): "וְאִם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עַם הָאָרֶץ אֶת עֵינֵיהֶם מִן הָאִישׁ הַהוּא בְּתִתּוֹ מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ, וְשַׂמְתִּי אֲנִי אֶת פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ". אָמְרָה תּוֹרָה: כָּרֵת שֶׁלִּי כְּמִיתָה שֶׁלָּכֶם, מַה מִּיתָה שֶׁלָּכֶם פָּטוּר מִן הַתַּשְׁלוּמִין, אַף כָּרֵת שֶׁלִּי פָּטוּר. וְרַבָּנָן לָא סְבִירָא לְהוּ הַאי הֶקֵּשָׁא דְּכָרֵת שֶׁלִּי כְּמִיתָה שֶׁלָּכֶם.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַכְּתוּבִים. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לְאַבְרָהָם: "וְעַבְדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה", וְחָזַר וְאָמַר לוֹ: "וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי"; וְכֵיוָן שֶׁאֲנִי הוּא הַדָּן וְהַמְעַנִּישׁ אוֹתָם, "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל", דְּדַוְקָא בְּדִינֵי אָדָם אֵין אָדָם מֵת וּמְשַׁלֵּם, אֲבָל בְּדִינֵי שָׁמַיִם אָדָם מֵת וּמְשַׁלֵּם, וְכֵיוָן שֶׁאֲנִי הוּא הַדָּן אֶת הַמְצָרִיִּים יֵצְאוּ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל. וְשֶׁמָּא יַעֲלֶה בְּדַעַת אַבְרָהָם דְּהִלְכְתָא כְּרַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה אֶת יוֹם

הַכְּפוּרִים כַּשַּׁבָּת, מִטַּעְמָא דְּהֶקְשָׁא כָּרֵת שֶׁלִּי כְּמִיתָה שֶׁלָּכֶם, לָזֶה אָמַר לוֹ: הָא לֵיתָא, כִּי לֹא דַּרְכֵי דְּרָכַי. וּרְאָיָה לָזֶה, כִּי "אַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם, תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה", וַאֲנִי מְבַשֶּׂרְךָ שֶׁיִּשְׁמָעֵאל יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה. וַהֲלוֹא רָאוּי הָיָה שֶׁיָּמוּת כְּשֶׁקִּטְרְגוּ הַמַּלְאָכִים, אִי מִשּׁוּם הָעֲבֵרוֹת שֶׁהָיוּ בְּיָדוֹ וְאִי מִשּׁוּם דְּעָתִיד לְהָמִית אֶת יִשְׂרָאֵל בַּצָּמָא וְרָאוּי הָיָה לֵעָנֵשׁ דּוּמְיָא דְּבֶן סוֹרֵר וּמוֹרֶה דְּנֶהֱרָג עַל שֵׁם סוֹפוֹ? אֶלָּא וַדַּאי דְּמַה שֶּׁלֹּא נֶעֱנַשׁ יִשְׁמָעֵאל בְּאוֹתוֹ פֶּרֶק הַיְנוּ מִשּׁוּם שֶׁאֵינִי מַעֲנִישׁ אֶלָּא מִבֶּן עֶשְׂרִים, כְּתַרְוַיְיהוּ מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל, וְכֵן אֵינִי מַעֲנִישׁ עַל הֶעָתִיד אֶלָּא בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם. וְאִם כֵּן, כְּשֶׁם שֶׁגָּבְהוּ דְּרָכַי מִדַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם בְּאֵלּוּ הַדְּבָרִים, הָכִי נָמֵי גָּבְהוּ דְּרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם לְעִנְיַן מִיתָה וְתַשְׁלוּמִים, דְּאַף עַל גַּב דִּבְדִינֵי אָדָם אֵין אָדָם מֵת וּמְשֻׁלָּם, מִכָּל מָקוֹם בְּדִינֵי שָׁמַיִם אָדָם מֵת וּמְשֻׁלָּם. הֲרֵי שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ, דִּבְזֹאת מְצָרַיִם הָיָה חֶלְקָהּ הָעֲבוֹדָה, וּכְמַאֲמַר גְּבִיהָא בֶּן פְּסִיסָא, וּבְזֹאת פִּי הַחֵירוֹת הָיְתָה הַבְּטָחַת הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם בְּאָמְרוֹ "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל".

פרק ו

דֶּרֶךְ הַקֹּדֶשׁ

וּבוֹ אַרְבָּעָה דְּרוּשִׁים לְמַעֲלַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל

הַדְּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן (דרוש ו): בּוֹ יִתְבָּאֵר אִם קְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה קְדֻשָּׁה לֶעָתִיד לָבוֹא. / לֶעָתִיד לָבוֹא אֵינוֹ מְקֻדָּשׁ מֵחָדָשׁ מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְאוֹתָם הָאֲרָצוֹת שֶׁנִּתְקַדְּשׁוּ מִקֶּדֶם, וּלְעוֹלָם בְּקִדֻּשָּׁתָם עוֹמְדוֹת, וְאַף לֶעָתִיד שֶׁכּוֹבֵשׁ אוֹתָם מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ וְנוֹתֵן מֵהֶם חֵלֶק לְשֵׁבֶט לֵוִי לֹא בִּשְׁבִיל זֶה פָּקְעָה קְדֻשָּׁתָם. / אַף הָאֲרָצוֹת שֶׁכּוֹבֵשׁ אוֹתָם מֵחָדָשׁ שֶׁלֹּא כְּבָשׁוּם יְהוֹשֻׁעַ וְעֶזְרָא הֵי"ן הַמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ יְקַדֵּשׁ אוֹתָם וְאֵינָם חַיָּבוֹת בִּתְרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת.

הַדְּרוּשׁ הַשֵּׁנִי (דרוש ז): יְבֹאַר דַּאֲוִירָא דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַחְכִּים וּירוּשָׁלַיִם יֵשׁ בָּהּ סְגֻלּוֹת הַרְבֵּה, וְהַשְּׁלשָׁה דְּבָרִים דְּאִיתַּנְהוּ בִּכְרַכִּים לְגָרִיעוּתָא, הֲלוֹא הֵמָּה: דִּישִׁיבַת כְּרַכִּים קָשָׁה שֶׁהַבָּתִּים קְרוֹבִים זֶה אֶל זֶה וְאֵין אֲוִירָם טוֹב, וְשֶׁהֵם פְּרוּצִים בְּגֶזֶל וַעֲרָיוֹת, וּדְאִיכָּא מוֹשְׁלִים רָעִים בַּעֲלִילוֹת בְּרֶשַׁע. הֲנֵי תְּלָת מִלֵּי אֶשְׁתַּנִּי שְׁמַיְהוּ לְמַעֲלְיוּתָא בְּתוֹכְכֵי יְרוּשָׁלַיִם. / זֶרַע פָּסוּל לָא מִקְּרֵי זֶרַע, וְאַף פָּסוּל בַּעֲבֵרָה כְּגוֹן עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה נָמֵי לָא חֲשִׁיב זֶרַע, כֵּן כָּתַב מהר"ר יְחִיאֵל בָּסָן זַ"ל, וְשָׁקֵל וְטָרֵי בִּדְבָרָיו. / הֶאֱרִיךְ לְהוֹכִיחַ דְּקֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי שֶׁהֵם אֱדוֹם וְעַמּוֹן וּמוֹאָב נִכְרַת עֲלֵיהֶם בְּרִית לְהִנָּחֵילֵם לְיִשְׂרָאֵל, וְשֶׁלֹּא כְּדִבְרֵי הָרַאֲ"ם זַ"ל שֶׁכָּתַב דְּמֵעִקָּרָא נִתְּנָם הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם כְּדֵי שֶׁיִּתֵּן שְׁנַיִם מֵהֶם לִבְנֵי לוֹט וְאַחַת לִבְנֵי עֵשָׂו.

הַדְּרוּשׁ הַשְּׁלִישִׁי (דרוש ח): יְבָאֵר דְּזִכּוּתָא דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מָגֵן הוּא לְבַטֵּל יִצְרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה. / הִקְשָׁה הֵיאַךְ כָּבַשׁ מֹשֶׁה אֶרֶץ סִיחוֹן וָעוֹג, שֶׁהֲרֵי בִּכְלַל שִׁבְעָה עַמְמִין הֵן? / קוֹנָם לְבֵיתְךָ שֶׁאֲנִי נִכְנָס וְנָפַל וּבָנָאוֹ, אִם מֻתָּר לְכָנֵס בּוֹ.

הַדְּרוּשׁ הָרְבִיעִי (דרוש ט): יְבָאֵר דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻחְזֶקֶת הִיא בְּיָדֵנוּ מִימֵי קֶדֶם, מִשָּׁעָה שֶׁנֶּאֱמַר לְאַבְרָהָם 'לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ' זָכָה בָּהּ, וְהוֹכִיחַ זֶה בִּרְאָיוֹת.

דְּרוּשׁ שִׁשִּׁי

שְׁמוֹת רַבָּה (**פרשה טו סימן גן**) **וְזֶה לְשׁוֹנָם**: "**הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם**" (**שמות יב, ב**). **הָדָא הוּא דִכְתִיב** (**משלי ה, יז**): "**יִהְיוּ לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ**". **הַצְּדָקָה שֶׁלָּכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר** (**דברים כד, יג**): "**וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה**". **הָרַחֲמִים שֶׁלָּכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר** (**שם יג, יח**): "**וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים**". **אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁלָּכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר** (**ויקרא כה, לח**): "**לָתֵת לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן**". **וְלֹא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּלְבַד, אֶלָּא אַפִּלּוּ כָּל הָאֲרָצוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר** (**דברים יא, כד**): "**כָּל מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה**". **עַד כָּאן.**

הִנֵּה זֹאת חֶקְרְנוּהָ כֵּן הִיא, כַּמָּה גְּדֻלָּה מַעֲלַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִכָּל הָאֲרָצוֹת, קְדֻשַּׁת עוֹלָם קְדֻשָּׁה לִשְׁעָתָהּ וְקְדֻשָּׁה לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁרֹב גּוּפֵי תּוֹרָה תְּלוּיִים בָּהּ. וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֶזְקַת הַבָּתִּים (ב"ב נו ע"א): אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל: כֹּל שֶׁהֶרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה חַיָּיב בְּמַעֲשֵׂר. לְאַפּוֹקֵי מַאי? לְאַפּוֹקֵי קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי. וּפֵרֵשׁ רַשְׁבַּ"ם זַ"ל: כֹּל שֶׁהֶרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה בִּשְׁעַת מִיתָתוֹ, דְּהֵם שִׁבְעָה עַמְמִים הַכְּתוּבִים בְּכָל מָקוֹם, חַיָּיב בְּמַעֲשֵׂר; אֲבָל קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי, שֶׁנִּתְּנוֹ לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בֵּין הַבְּתָרִים, לֹא יִתְחַיְּבוּ בְּמַעֲשֵׂר לֶעָתִיד לָבוֹא כְּשֶׁיַּחֲזִירֵם לָנוּ לֶעָתִיד. עַד כָּאן.

הֵן אֱמֶת, דְּמֵימְרָא זוֹ דִשְׁמוּאֵל הִיא תְּמוּהָה בְּעֵינַי מִכַּמָּה אַנְפֵּי. חֲדָא, בְּמַאי דְּקָאָמַר כָּל מַה שֶׁהֶרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, דְּהַיְנוּ אֶרֶץ שִׁבְעָה עַמְמִין, חַיָּיב בְּמַעֲשֵׂר. פְּשִׁיטָא! וְאִי הֲנֵי לָא מַחַיְבִי, מָאן מְחַיַּב? וַהֲלוֹא אֵין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גָּמוּר אֶלָּא אֶרֶץ שִׁבְעָה עַמְמִין. וְכִי תֵּימָא לְדִיּוּקָא אָתָא, לְאַשְׁמוֹעִינַן דְּמַה שֶּׁלֹּא הֶרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה פָּטוּר מִן הַמַּעֲשֵׂר, אִם כֵּן לָא הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר אֶלָּא כָּל מַה שֶּׁלֹּא הֶרְאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה פָּטוּר מִן הַמַּעֲשֵׂר, דְּבְמָה שֶׁהוּא חַיָּיב לֵית בֵּיהּ חִדּוּשָׁא כְּלָל. עוֹד אֲנִי תְּמֵהַּ בְּמַאי דְּקָאָמַר שְׁמוּאֵל דְּקֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי לֹא יִתְחַיְּבוּ בִּתְרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת לֶעָתִיד, דְּהֵן לוּ יְהִי שֶׁהֵם חוּץ לָאָרֶץ גָּמוּר וְלֹא נִכְרַת עֲלֵיהֶם בְּרִית לְאַבְרָהָם שֶׁיִּנְחִילֶנָּה לְיִשְׂרָאֵל, וְכִסְבָרַת הָרַא"ם זַ"ל שֶׁאָכְתֹּב לְקַמָּן בְּדִרּוּשׁ שְׁבִיעִי, אַכַּתִּי קָשֶׁה, דְּהָא שָׁנִינוּ בְּסִפְרֵי פָּרָשַׁת עֵקֶב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "כָּל מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה". אָמַר לָהֶם: כָּל מָקוֹם שֶׁתִּכְבְּשׁוּ חוּץ מִמְּקוֹמוֹת אֵלּוּ הוּא שֶׁלָּכֶם. הֲרֵי שֶׁכָּבְשׁוּ חוּצָה לָאָרֶץ, מִנַּיִן שֶׁמִּצְוֹת נוֹהֲגוֹת שָׁם? הֲרֵי

אַתָּה דָּן: נֶאֱמַר כָּאן 'יְהֹיָה', וְנֶאֱמַר לְהַלָּן 'יְהֹיָה'; מַה 'יְהֹיָה' הָאָמוּר לְהַלָּן — מִצְוֹת נוֹהֲגוֹת שָׁם, אַף 'יְהֹיָה' הָאָמוּר כָּאן — מִצְוֹת נוֹהֲגוֹת שָׁם. וְאִם תֹּאמַר: מִפְּנֵי מָה כָּבַשׁ דָּוִד אֲרַם נַהֲרַיִם וַאֲרַם צוֹבָה וְאֵין מִצְוֹת נוֹהֲגוֹת שָׁם? אָמַרְתָּ: דָּוִד עָשָׂה שֶׁלֹּא כַּתּוֹרָה. הַתּוֹרָה אָמְרָה: מִשֶּׁתִּכְבְּשׁוּ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל תְּהוּ רַשָּׁאִין לִכְבּשׁ חוּצָה לָאָרֶץ, וְהוּא לֹא עָשָׂה כֵּן, אֶלָּא חוֹזֵר וְכוֹבֵשׁ אֲרַם נַהֲרַיִם וַאֲרַם צוֹבָה, וְאֶת הַיְבוּסִי סְמוּךְ לִירוּשָׁלַיִם לֹא הוֹרִישׁ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: סְמוּךְ לַפָּלָטִין שֶׁלִּי לֹא הוֹרַשְׁתָּ, הֵיאַךְ אַתָּה חוֹזֵר וְכוֹבֵשׁ אֲרַם נַהֲרַיִם וַאֲרַם צוֹבָה? עַד כָּאן. וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּרֵישׁ הִלְכוֹת תְּרוּמוֹת (פ"א ה"ג) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אֲרַם נַהֲרַיִם וַאֲרַם צוֹבָה אֵין לָהֶם דִּין כְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּמִפְּנֵי מָה יָרְדוּ מִמַּעֲלַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל? מִפְּנֵי שֶׁכָּבַשׁ אוֹתָם קֹדֶם שֶׁיִּכְבּשׁ כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא נִשְׁאַר בָּהּ מִשִּׁבְעָה עֲמָמִין. וְאִלּוּ תָּפַס כָּל אֶרֶץ כְּנַעַן לִגְבוּלוֹתֶיהָ וְאַחַר כָּךְ כָּבַשׁ אֲרָצוֹת אֲחֵרוֹת, הָיָה כִּבּוּשׁוֹ כֵּלוֹ כְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְכָל דָּבָר. עַד כָּאן. הֲרֵי בְּהֶדְיָא, שֶׁאַף חוּץ לָאָרֶץ אִם כְּבָשָׁהּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כְּדִינָהּ חַיֶּבֶת בִּתְרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת, וְאִם כֵּן יֵשׁ לִתְמֹהַּ לָמָּה זֶה קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי לֹא יִתְחַיְּבוּ בְּמַעֲשֵׂר לֶעָתִיד לָבוֹא? וְכִי תֵּימָא שֶׁמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ כּוֹבֵשׁ אוֹתָם קֹדֶם שֶׁיִּכְבּשׁ כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּמִשּׁוּם הָכֵי אֵינָם חַיָּבִים בְּמַעֲשֵׂר דּוּמְיָא דְּסוּרְיָא, לֹא יָדַעְתִּי מֵהֵיכָן קִבְּלוּ דָּבָר זֶה. וְעוֹד, הַדָּבָר הוּא תָּמֹהַּ בְּעֵינַי, שֶׁחִלֵּילָה לָאֲדוֹנֵנוּ מֹשִׁיחַ צִדְקֵנוּ שֶׁיַּעֲשֶׂה שׁוּם דָּבָר שֶׁלֹּא כִּרְצוֹן הַשֵּׁם. וְעוֹד, דְּאֵיךְ יִתְכֵּן שֶׁיְּהֵא נִכְשָׁל בַּמֶּה שֶׁנִּכְשַׁל זְקֵנוֹ דָּוִד וְנֶעֱנַשׁ עָלָיו? וְעוֹד, דַּאֲרָצוֹת אֵלּוּ דְּקֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי נִכְרְתָה עֲלֵיהֶם בְּרִית לְאַבְרָהָם דּוּמְיָא דְּשִׁבְעָה עֲמָמִים, כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר לְקַמָּן בְּדִרּוּשׁ שְׁבִיעִי, וְאִם כֵּן אַף אִם יִכְבּשׁ אוֹתָם מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ בַּתְּחִלָּה קֹדֶם שֶׁיִּכְבּשׁ שְׁאָר אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל — פְּשִׁיטָא דְּאֵין בָּזֶה עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא, דְּפָלָטִין שֶׁל מֶלֶךְ הוּא וְדִינוֹ כְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְכָל דָּבָר. וְאִם כֵּן לָמָּה לֹא יִתְחַיְּבוּ בִּתְרוּמוֹת וּמַעֲשֵׂרוֹת?

וְנִרְאֶה זֶה יוּבַן עִם מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּסוֹף הִלְכוֹת שְׁמִטָּה וְיוֹבֵל (פי"ג הי"א) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: יֵרָאֶה לִי, שֶׁאֵין הַדְּבָרִים אֲמוּרִים אֶלָּא בָּאָרֶץ שֶׁנִּכְרְתָה עָלֶיהָ בְּרִית לְאַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב וְירֻשּׁוּהָ בְּנֵיהֶם וְנִתְחַלְּקָה לָהֶם; אֲבָל שְׁאָר כָּל אֲרָצוֹת שֶׁכּוֹבֵשׁ מֶלֶךְ מִמַּלְכֵי יִשְׂרָאֵל — הֲרֵי הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם בְּאוֹתָם הָאֲרָצוֹת כְּכָל יִשְׂרָאֵל. עַד כָּאן. הֲרֵי דְּאַזְהָרָה הַלָּזוּ שֶׁלֹּא יִנְחֲלוּ הַכֹּהֲנִים בָּאָרֶץ אֵינָהּ אֶלָּא בָּאָרֶץ שֶׁנִּכְרְתָה עָלֶיהָ בְּרִית לְאַבְרָהָם, אַךְ בִּשְׁאָר הָאֲרָצוֹת שֶׁכּוֹבֵשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, אַף שֶׁכּוֹבֵשׁ אוֹתָם כַּדִּין, הֲרֵי הַכֹּהֲנִים נוֹטְלִין חֵלֶק בָּהּ. וְהָרַאֲבַ"ד הִשִּׂיג עָלָיו שָׁם וְאָמַר: אִם כֵּן לֹא יִטְּלוּ בָּהֶם תְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת, כִּי הֵם הָיוּ תַּחַת חֵלֶק הָאָרֶץ. עַד כָּאן. וְכָתַב שָׁם מָרָן בְּכֶסֶף מִשְׁנֶה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁאֵין זוֹ הַשָּׂגָה, דְּאֵימָא דְּאֵין הָכֵי נָמֵי, וְסוּרְיָא תּוֹכִיחַ שֶׁאֵין בָּהּ תְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת מִן הַתּוֹרָה. עַד כָּאן.

וְדִבְרֵי מָרָן הַלָּלוּ תְּמוּהִים הֵם בְּעֵינַי. דְּאַדְרַבָּה, הַשָּׁגַת הָרַאֲבָ"ד הִיא מִסּוּרָיָא. שֶׁהֲרֵי סוּרָיָא מַה שֶּׁלֹּא נִתְקַדְּשָׁה הוּא לְפִי שֶׁכְּבָשָׁהּ דָּוִד קֹדֶם שֶׁיִּכְבֹּשׁ כָּל אֶרֶץ כְּנַעַן, וְעַל זֶה הִשִּׁיגוּ הָרַאֲבָ"ד. דִּלְפִי סְבָרַת הָרַמְבַּ"ם, דִּבְכָל הָאֲרָצוֹת חוּץ מִן שִׁבְעָה עֲמָמִין שֶׁבָּט לֵוִי נוֹטֵל חֵלֶק בָּאָרֶץ, אִם כֵּן צָרִיךְ לוֹמַר דְּסוּרָיָא אֵין בָּהּ תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת לְפִי שֶׁהַלְוִיִּם נוֹטְלִים בָּהּ חֵלֶק. וּלְפִי טַעַם זֶה, אֲפִלּוּ שֶׁסּוּרָיָא הָיְתָה כּוֹבֶשׁ אוֹתָהּ דָּוִד לְאַחַר שֶׁהָיָה כּוֹבֵשׁ כָּל אֶרֶץ כְּנַעַן לֹא הָיוּ תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת נוֹהֲגִין בָּהּ, לְפִי שֶׁהַתְּרוּמוֹת וְהַמַּעַשְׂרוֹת הֵם תַּחַת חֵלֶק הָאָרֶץ; וּלְפִי הָאֱמֶת, אִלּוּ הָיָה דָּוִד כּוֹבֵשׁ כָּל אֶרֶץ כְּנַעַן וְאַחַר כָּךְ הָיָה כּוֹבֵשׁ סוּרָיָא, הָיוּ תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת נוֹהֲגִים בָּהּ כְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְגַמְרֵי. בְּאֹפֶן שֶׁעִקַּר קְשִׁיַּת הָרַאֲבָ"ד הִיא מִסּוּרָיָא.

עוֹד אֲנִי תְּמֵהַּ בְּדִבְרֵי מָרָן. שֶׁנִּרְאֶה מִדְּבָרָיו שֶׁהֵבִין בִּדְבְרֵי הָרַאֲבָ"ד שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁנּוֹטְלִים הַכֹּהֲנִים חֵלֶק בָּאָרֶץ אֵין בָּהּ חִיּוּב תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת כְּלָל, שֶׁאֵין מַפְרִישִׁין בָּהּ תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת, שֶׁהֲרֵי כָּתַב וְסוּרָיָא תּוֹכִיחַ, וְסוּרָיָא אֵין מַפְרִישִׁין בָּהּ תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת. וְחַס לֵיהּ לְאָדוֹנֵנוּ הָרַאֲבָ"ד מִזֶּה. שֶׁשְּׁתֵּי מִצְוֹת יֵשׁ בִּתְרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת: הָאַחַת הִיא הַהַפְרָשָׁה, שֶׁהֻזְהַרְנוּ שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל טֶבֶל בִּלְתִּי הַפְרָשָׁה, וְזֶה אֵינוֹ תָּלוּי בְּחֵלֶק הָאָרֶץ, שֶׁהֲרֵי אֲפִלּוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם הֻזְהֲרוּ מִלֶּאֱכֹל טֶבֶל קֹדֶם הַפְרָשָׁה וְכַמְבֹאָר. וּבְמִצְוָה זוֹ דְּהַפְרָשָׁה טַעַם אַחֵר יֵשׁ בַּדָּבָר, גָּלָה סוֹדוֹ אֶל עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים. וּמִצְוָה אַחֶרֶת יֵשׁ לְאַחַר הַפְרָשָׁה, וְהִיא הַנְּתִינָה לְכֹהֵן וּלְלֵוִי, וְזֶהוּ שֶׁתְּלָה הַכָּתוּב הַטַּעַם לְפִי שֶׁהֵם תַּחַת חֵלֶק הָאָרֶץ. וְזֶהוּ שֶׁכָּתַב הָרַאֲבָ"ד אִם כֵּן לֹא יִטְּלוּ בָּהֶם תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת, כִּי הֵם הָיוּ תַּחַת חֵלֶק הָאָרֶץ, וְלֹא אָמַר אִם כֵּן לֹא יַפְרִישׁוּ בָּהֶם תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת, דְּוַדַּאי הַהַפְרָשָׁה אֵינָהּ תַּחַת חֵלֶק הָאָרֶץ. וְאִם כֵּן, מַהוּ זֶה שֶׁכָּתַב מָרָן עַל הַשָּׁגַת הָרַאֲבָ"ד: אֵין הָכִי נָמֵי וְסוּרָיָא תּוֹכִיחַ? דְּעַל כָּרְחֵין סוּרָיָא טַעַם אַחֵר יֵשׁ בַּדָּבָר, שֶׁהֲרֵי אֵין מַפְרִישִׁין בָּהּ תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת כְּלָל. וְהַטַּעַם הוּא, לְפִי שֶׁכְּבָשָׁהּ דָּוִד קֹדֶם שֶׁיִּכְבֹּשׁ כָּל אֶרֶץ כְּנַעַן וְלֹא נִתְקַדְּשָׁה בִּקְדֻשַּׁת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. בְּאֹפֶן שֶׁדִּבְרֵי מָרָן מְרַפְּסָן אִגְּרֵי וּצְרִיכִין תַּלְמוּד.

וְהִנֵּה כְּפִי סְבָרַת מָרָן דְּאִית לֵיהּ בְּדַעַת הָרַאֲבָ"ד דְּחִיּוּב הַפְרָשַׁת תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת הוּא תַּחַת חֵלֶק הָאָרֶץ, וְאִם הָיוּ נוֹטְלִים חֵלֶק בָּאָרֶץ לֹא הָיוּ תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת נוֹהֲגִים בָּהֶם, יֵשׁ לְדַקְדֵּק מֵאוֹתָהּ שֶׁכָּתַב הַסְּמַ"ג עֲלֵיהּ דְּהָהּ אַזְהָרָה ד"לֹא יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים חֵלֶק וְנַחֲלָה" (דברים יח, א), דְּלֶעָתִיד לָבוֹא נוֹטְלִין הַכֹּהֲנִים חֵלֶק בָּאָרֶץ, וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק יֵשׁ נוֹחָלִין (ב"ב קכב ע"א). וְהַיְנוּ מִדְּאָמְרִינַן: תַּנְיָא, עָתִידָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁתִּתְחַלֵּק לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר שְׁבָטִים, שֶׁבַּתְּחִלָּה לֹא נִתְחַלְּקָה אֶלָּא לִשְׁנֵים עָשָׂר, דִּכְתִיב (יחזקאל מח, לא): "שַׁעַר לֵוִי אֶחָד". וְכֵן כָּתַב שָׁם הָרַשְׁבַּ"ם בְּפֵרוּשׁ, דְּלֶעָתִיד לָבוֹא שֵׁבֶט לֵוִי נוֹטֵל חֵלֶק בָּאָרֶץ. וּלְפִי סְבָרַת הָרַאֲבָ"ד שֶׁכָּתַבְנוּ, שֶׁחִיּוּב תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת הוּא תַּחַת חֵלֶק הָאָרֶץ, וְאִם נוֹטְלִין חֵלֶק אֵין

בָּהּ חִיּוּב תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת, אִם כֵּן לֶעָתִיד לָבוֹא אֵין נוֹהֲגִים תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת. וּבְפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין צ ע"ב) אָמְרִינַן: מְנַיִן לִתְחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יח, כח): "וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְיָ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן". וְכִי אַהֲרֹן לְעוֹלָם קַיָּם? אֶלָּא מִכָּאן לִתְחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה. עַד כָּאן. וְהִנֵּה עִקַּר קֶשְׁיַת הַגְּמָרָא, דְּקָאָמַר וְכִי אַהֲרֹן לְעוֹלָם קַיָּם, הוּא: דְּאָמְרִינַן סוֹף פֶּרֶק קַמָּא דְקִדּוּשִׁין (מ ע"ב): תַּנְיָא, רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: גָּדוֹל תַּלְמוּד, שֶׁקִּדֵּם לְחַלָּה אַרְבָּעִים שָׁנָה, לִתְרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת חֲמִשִּׁים וְאַרְבַּע. עַד כָּאן. הֲרֵי מְבֹאָר שֶׁלֹּא נִתְחַיְּבוּ בִּתְרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת אֶלָּא לְאַחַר אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה שֶׁכָּבְשׁוּ וְחִלְּקוּ, וְאַהֲרֹן לֹא נִכְנַס לָאָרֶץ, וְאֵיךְ אָמַר הַכָּתוּב "וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְיָ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן", וַהֲלוֹא בִּזְמַן אַהֲרֹן לֹא נָהֲגוּ תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת? אֶלָּא מִכָּאן לִתְחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה, וְאָמַר הַכָּתוּב דְּלֶעָתִיד לָבוֹא יִתְּנוּ תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן. וּלְפִי סְבָרַת הָרַאֲב"ד, לֶעָתִיד לָבוֹא דְּשֵׁבֶט לֵוִי נוֹטֵל חֵלֶק בָּאָרֶץ לָמָּה יִהְיוּ נוֹהֲגִין תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת?

וְנִרְאֶה זֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הֶעָרֵל (יבמות פב ע"ב): תַּנְיָא בְּסֵדֶר עוֹלָם: "אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ" (דברים ל, ה) — יְרֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה יֵשׁ לָהֶם, שְׁלִישִׁית אֵין לָהֶם. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: יְרֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ הָוְיָא יְרֻשָּׁה, וְכֵן שְׁנִיָּה דְּבִימֵי עֻזִּיָּא, דְּכִשְׁגָּלוּ גָּלוּת רִאשׁוֹן בָּטְלָה קְדֻשַּׁת הָאָרֶץ. שְׁלִישִׁית אֵין לָהֶם — כְּלוֹמַר, לָא בָּעֵי לְמֵהְדַּר וּלְמֵירְתַהּ, דִּירוּשָׁה וְעוֹמֶדֶת הִיא. וְאַשְׁמְעִינַן הַאי קְרָא דְּלֹא בָּטְלָה קְדֻשָּׁה בְּגָלוּת טִיטוֹס. עַד כָּאן. וּלְפִי זֶה, רַבָּנָן דִּפְלִיגִי עֲלֵהּ דְּרַבִּי יוֹסֵי סְבִירָא לְהוּ, דִּכְשֶׁם שֶׁבָּטְלָה קְדֻשַּׁת הָאָרֶץ בְּגָלוּת רִאשׁוֹן הָכֵי נָמֵי בָּטְלָה בְּגָלוּת טִיטוֹס, וְיֵשׁ לָנוּ יְרֻשָּׁה שְׁלִישִׁית. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת, שֶׁשָּׁאַל הָרַב רַבֵּנוּ שְׁמוּאֵל אֶת ר"י, דְּהָכָא קָאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן כְּרַבִּי יוֹסֵי דִּירֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה יֵשׁ לָהֶם, דִּקְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה לֹא קְדֻשָּׁה לֶעָתִיד לָבוֹא, וּבְפֶרֶק הַשּׁוֹחֵט (זבחים קז ע"ב) קָאָמַר תַּלְמוּדָא דִּלְרַבִּי יוֹחָנָן קְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה קְדֻשָּׁה לֶעָתִיד לָבוֹא, וּמִשּׁוּם הָכֵי חַיֵּב רַבִּי יוֹחָנָן אֶת הַמַּעֲלֶה בַּזְּמַן הַזֶּה. וְהֵשִׁיב ר"י, דִּלְמַעַשְׂרוֹת וַדַּאי לֹא קְדֻשָּׁה הָאָרֶץ לֶעָתִיד לָבוֹא, אֲבָל קְדֻשַּׁת יְרוּשָׁלַיִם וְהַבִּירָה קְדֻשָּׁה, שֶׁקְּדֻשַּׁת מְחִצּוֹת קַיְמָא כָּל שְׁעָה, מ"אֲשֶׁר לֹא חֹמָה" (ויקרא כה, ל), דְּדָרְשִׁינַן בְּמְגִלָּה (י ע"ב): אַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹ עַכְשָׁו וְהָיָה לוֹ קֹדֶם לָכֵן. אִי נָמֵי, קְדֻשַּׁת יְרוּשָׁלַיִם מִשּׁוּם דְּאִקְּרֵי נַחֲלָה אֵין לָהּ הֶפְסֵק. אִי נָמֵי, מִשּׁוּם דִּכְתִיב (תהלים קלב, יד): "זֹאת מְנוּחָתִי עָדֵי עַד". עַד כָּאן.

וְנִרְאֶה שֶׁיֵּשׁ נַפְקוּתָא בְּהֵי תְּרוּצִים אֵלּוּ. דִּלְהֵי תְּרוּצָא קַמָּא — כָּל קְדֻשַּׁת מְחִצּוֹת קְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה קְדֻשָּׁה לֶעָתִיד, וְנָפְקָא מִנַּהּ לִקְדֻשַּׁת בָּתֵּי עָרֵי חוֹמָה, וּלְפִי הַשֵּׁנִי תֵּרוּצִים הָאַחֲרוֹנִים — דַּוְקָא יְרוּשָׁלַיִם קְדֻשָּׁה לֶעָתִיד לָבוֹא, אֲבָל שְׁאָר כָּל הָעֲיָרוֹת מִשֶּׁגָּלוּ גָּלוּת רִאשׁוֹן בָּטְלָה קְדֻשַּׁת הָאָרֶץ, וַאֲפִלּוּ קְדֻשַּׁת בָּתֵּי עָרֵי חוֹמָה בָּטְלָה.

וְאִם תֹּאמַר: אַכַּתִּי קָשֶׁה, דִּלְמַאי אִצְטְרִיךְ רַבִּי יוֹחָנָן לְחַיֵּב אֶת הַמַּעֲלֶה בַּזְּמַן הַזֶּה מִשּׁוּם קָדֶשָׁה רִאשׁוֹנָה דְּקָדְשָׁה לֶעָתִיד, תִּפֵּק לֵהּ מִשּׁוּם קָדֶשֶׁת עֶזְרָא דְּלֹא בָּטְלָה? וְאַף עַל גַּב דִּלְמַעֲשְׂרוֹת בָּטְלָה קָדֶשָׁה רִאשׁוֹנָה, סְבִירָא לֵהּ לְרַבִּי יוֹחָנָן דְּקָדֶשָׁה שְׁנִיָּה לֹא בָּטְלָה; וְאִם כֵּן, גַּבֵּי קָדֶשֶׁת יְרוּשָׁלַיִם, אַף דְּנֵימָא דְּקָדֶשָׁה רִאשׁוֹנָה בָּטְלָה, מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לְחַיֵּב אֶת הַמַּעֲלֶה בַּזְּמַן הַזֶּה מִשּׁוּם קָדֶשָׁה שְׁנִיָּה דְּלֹא בָּטְלָה. וְיֵשׁ לוֹמַר, דְּרַבִּי יוֹחָנָן סְבִירָא לֵהּ כְּרַב הוּנָא, דְּאִית לֵהּ בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּשָׁבוּעוֹת (טז ע"א) דִּ'בְכָל אֵלּוּ' תְּנַן, וּמַאן דְּאִית לֵהּ הָכִי עַל כָּרְחִין אִית לֵהּ דְּקָדֶשָׁה רִאשׁוֹנָה קָדְשָׁה לֶעָתִיד, וְכִדְאִיתָא הָתָם; דְּאִי לָא תֵּימָא הָכִי, לֹא הָיָה קָדֶשֶׁת מְחִצּוֹת בִּזְמַן בַּיִת שֵׁנִי, וְזֶה הוּא מִן הַנִּמְנָע. וּמִשּׁוּם הָכֵי אִצְטְרִיךְ רַבִּי יוֹחָנָן לְחַיֵּב אֶת הַמַּעֲלֶה בַּזְּמַן הַזֶּה מִטַּעַם קָדֶשָׁה רִאשׁוֹנָה, דְּאִי לָאו הַאי טַעְמָא לֹא הָיְתָה קָדֶשָׁה אֲפִלּוּ בִּימֵי עֶזְרָא. וְרֵישׁ לָקִישׁ דְּפָטַר וְאִית לֵהּ דִּקְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה לֹא קָדְשָׁה לֶעָתִיד לָבוֹא, סְבִירָא לֵהּ כְּרַב נַחְמָן, דְּאָמַר 'בְּאֶחָד מִכָּל אֵלּוּ', וְעֶזְרָא הוּא שֶׁקִּדֵּשׁ קַדּוּשֵׁי מְחִצּוֹת, וּסְבִירָא לֵהּ דִּכְשֵׁם שֶׁנִּתְבַּטְּלָה קְדֻשַּׁת מְחִצּוֹת בְּגָלוּת רִאשׁוֹן הָכֵי נָמֵי נִתְבַּטֵּל בְּגָלוּת שֵׁנִי, וּמִשּׁוּם הָכֵי פָּטַר אֶת הַמַּעֲלֶה בַּחוּץ. וּסְבִירָא לֵהּ דְּמַעֲשְׂרוֹת וּקְדֻשַּׁת מְחִצּוֹת אֶחָד הֵם, וְכֻלָּם נִתְבַּטְּלוּ בְּגָלוּת רִאשׁוֹן וּבְגָלוּת שֵׁנִי, וּמִשּׁוּם הָכֵי פָּטַר אֶת הַמַּעֲלֶה בַּחוּץ בַּזְּמַן הַזֶּה, וְאִית לֵהּ נָמֵי דִּתְרוּמָה דְּרַבָּנָן. וְרַבִּי יוֹחָנָן פְּלִיג עָלֵהּ בְּתַרְתֵּי. חָדָא, דְּסְבִירָא לֵהּ דִּקְדֻשַּׁת הָאָרֶץ אַף שֶׁנִּתְבַּטְּלָה בְּגָלוּת רִאשׁוֹן לֹא נִתְבַּטְּלָה בְּגָלוּת שֵׁנִי; וְעוֹד, דִּקְדֻשַּׁת מְחִצּוֹת לֹא נִתְבַּטְּלָה בְּגָלוּת רִאשׁוֹן.

וְתַרוּץ זֶה נִתַּן לְהֵאָמֵר אִם רַבִּי יוֹחָנָן עַצְמוֹ דְּחִיֵּב אֶת הַמַּעֲלֶה בַּחוּץ נָתַן טַעַם לִדְבָרָיו מִשּׁוּם קָדֶשָׁה רִאשׁוֹנָה — נִיחָא; אֲבָל אִם הֵם דִּבְרֵי סְתָמָא דְּשַׁ"ס, שֶׁרָצוּ לָתֵת טַעַם לִסְבָרַת רַבִּי יוֹחָנָן, קַשְׁיָא לִי, דִּמְנָא לְהוּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן אִית לֵהּ דִּ'בְכָל אֵלּוּ' תְּנַן? אֵימָא דְּרַבִּי יוֹחָנָן וְרֵישׁ לָקִישׁ כֻּלְּהוּ סְבִירָא לְהוּ דִּקְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה לֹא קָדְשָׁה לֶעָתִיד, וּסְבִירָא לְהוּ כְּרַב נַחְמָן דְּאָמַר דְּ'בְאֶחָד מִכָּל אֵלּוּ' וְעֶזְרָא קַדּוּשֵׁי קַדֵּשׁ אַף עַל גַּב דְּלָא הֲווֹ אוּרִים וְתֻמִּים, אֶלָּא דְּאָזְלִי לְטַעְמַיְהוּ, דְּרַבִּי יוֹחָנָן אִית לֵהּ דִּקְדֻשָּׁה שְׁנִיָּה לֹא בָּטְלָה לְמַעֲשְׂרוֹת וְהוּא הַדִּין לִמְחִצּוֹת, וּמִשּׁוּם הָכֵי חִיֵּב אֶת הַמַּעֲלֶה, וְרֵישׁ לָקִישׁ סְבִירָא לֵהּ דִּקְדֻשָּׁה שְׁנִיָּה בָּטְלָה לְמַעֲשְׂרוֹת וְהוּא הַדִּין לִמְחִצּוֹת, וּמִשּׁוּם הָכֵי פָּטַר אֶת הַמַּעֲלֶה בְּזַמַּן הַזֶּה. וּמְנָא לְהוּ לְסְתָמָא דְּשַׁ"ס דְּרַבִּי יוֹחָנָן מְחַלֵּק בֵּין מַעֲשֵׂר לִקְדֻשַּׁת מְחִצּוֹת?

וְהַנִּרְאֶה אֲצְלִי הוּא, דִּקְדֻשָּׁה שְׁנִיָּה קָדְשָׁה לֶעָתִיד הוּא דַּוְקָא בִּקְדֻשַּׁת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּכְלָלָהּ שֶׁנִּתְקַדְּשָׁה עַל יְדֵי כִּבּוּשׁ, וּבְהָא קָא מִשְׁתַּעֵי קְרָא דַּ"אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבוֹתֶיךָ", וְאַשְׁמְעִינַן דִּשְׁתֵּי יְרֻשּׁוֹת יֵשׁ לָהֶם וּשְׁלִישִׁית אֵין לָהֶם; אֲבָל בִּקְדֻשַּׁת מְחִצּוֹת, שֶׁהוּא דָּבָר הַתָּלוּי בְּמַעֲשֶׂה — אוֹ בְּכָל אֵלּוּ אוֹ בְּאֶחָד מִכָּל אֵלּוּ, לְמַר כִּדְאִית לֵהּ וּלְמַר כִּדְאִית לֵהּ — אֵין לְחַלֵּק בֵּין קָדֶשָׁה

רִאשׁוֹנָה לִשְׁנִיָּה, וְאִם קְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה לֹא קְדֻשָּׁה אֶלָּא לִשְׁעָתָהּ — קְדֻשָּׁה שְׁנִיָּה נָמֵי לֹא קְדֻשָּׁה אֶלָּא לִשְׁעָתָהּ, דְּהָא לֵית לָן קְרָא לְקִדֻּשַּׁת מְחִצּוֹת לְחַלֵּק בֵּין קְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה לִשְׁנִיָּה. וּמִשּׁוּם הָכֵי, רַבִּי יוֹחָנָן שָׁרָצָה לְחַיֵּב אֶת הַמַּעֲלֶה בַּזְּמַן הַזֶּה וְהָוֵי מִטַּעַם קְדֻשַּׁת מְחִצּוֹת, הֲצְרְכוּ בַּגְּמָרָא לוֹמַר דְּטַעְמֵהּ הוּא מִשּׁוּם דִּסְבִירָא לֵהּ דִּקְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה קְדֻשָּׁה לֶעָתִיד, דְּאִי הֲוָה סְבִירָא לֵהּ דְּלֹא קְדֻשָּׁה כִּי אִם לִשְׁעָתָהּ — גַּם קְדֻשָּׁה שְׁנִיָּה לֹא נִתְקַדְּשָׁה אֶלָּא לִשְׁעָתָהּ.

עוֹד הִכְרִיחוּ הַתּוֹסְפוֹת חִלּוּק זֶה, דְּאַף מָאן דְּאִית לֵהּ דִּקְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה לֹא קְדֻשָּׁה לֶעָתִיד שֶׁהוּא דָּוְקָא לְמַעֲשְׂרוֹת אֲבָל לְמִחְצוֹת קְדֻשָּׁה לֶעָתִיד, דְּהָא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אִית לְהוּ בְּפֶרֶק קַמָּא דְּמִגִּלָּה (י ע"א) דִּקְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה קְדֻשָּׁה לֶעָתִיד לָבוֹא, וּבְרֵישׁ בֵּיצָה (ד ע"א) אִית לְהוּ דִּתְרוּמָה בַּזְּמַן הַזֶּה דְּרַבָּנָן. אֶלָּא וַדַּאי דְּיֵשׁ לְחַלֵּק בֵּין קְדֻשַּׁת הָאָרֶץ לִקְדֻשַּׁת מְחִצּוֹת, וְאַף מָאן דְּאִית לֵהּ דִּתְרוּמָה בַּזְּמַן הַזֶּה דְּרַבָּנָן מָצֵי סָבַר דִּקְדֻשַּׁת מְחִצּוֹת לֹא נִתְבַּטְּלָה בְּגָלוּת רִאשׁוֹן, וּקְדֻשַּׁת הָאָרֶץ אַף שֶׁנִּתְבַּטְּלָה בְּגָלוּת רִאשׁוֹן — בִּימֵי עֶזְרָא שֶׁחָזְרָה וְנִתְקַדְּשָׁה לֹא נִתְבַּטְּלָה עוֹד. וְרֵישׁ לָקִישׁ סְבִירָא לֵהּ, דְּבֵין קְדֻשַּׁת הָאָרֶץ וּבֵין קְדֻשַּׁת מְחִצּוֹת הַכֹּל נִתְבַּטֵּל בְּגָלוּת רִאשׁוֹן וּבְגָלוּת שֵׁנִי. וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אִית לְהוּ, דִּקְדֻשַּׁת מְחִצּוֹת לֹא נִתְבַּטְּלָה בְּגָלוּת רִאשׁוֹן, אֲבָל קְדֻשַּׁת הָאָרֶץ כְּשֵׁם שֶׁנִּתְבַּטְּלָה בְּגָלוּת רִאשׁוֹן כָּךְ נִתְבַּטְּלָה בְּגָלוּת שֵׁנִי.

וְאֵיךְ שֶׁיִּהְיֶה עָלָה בְּיָדֵנוּ מִסּוּגְיָא הַנִּזְכֶּרֶת, דְּלֶעָתִיד לָבוֹא אֵינוֹ מְקַדֵּשׁ מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא הָרֵי הֵן מְקֻדָּשׁוֹת וְעוֹמְדוֹת, אוֹ בְּקְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה, דְּהַיְינוּ מַה שֶּׁקִּדְּשָׁהּ יְהוֹשֻׁעַ, לְמָאן דְּאָמַר קְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה קְדֻשָּׁה לֶעָתִיד לָבוֹא, אוֹ עַל יְדֵי קְדֻשַּׁת עֶזְרָא, לְמָאן דְּאָמַר קְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה לֹא קְדֻשָּׁה אֶלָּא לִשְׁעָתָהּ. וְכָל זֶה הוּא דָּוְקָא בָּאֲרָצוֹת שֶׁנִּתְקַדְּשׁוּ מִקֹּדֶם, אַךְ אִם יִכְבֹּשׁ מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ אֲרָצוֹת מֻחְדָּשׁ שֶׁלֹּא נִתְקַדְּשׁוּ מִקֹּדֶם — פְּשִׁיטָא שֶׁמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ יְקַדֵּשׁ אוֹתָן. וְכָל זֶה נִתְבָּאֵר בְּדִבְרֵי הָרַאֲבַ"ד בְּהִלְכוֹת שְׁמִטָּה וְיוֹבֵל.

וְהִנֵּה כָּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נִתְקַדְּשׁוּ וְנִתְחַיְּבוּ בִּתְרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת — לְעוֹלָם בִּקְדֻשָּׁתָן הֵן עוֹמְדוֹת, וְאַף לֶעָתִיד לָבוֹא שֶׁכּוֹבֵשׁ אוֹתָן מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ וְנוֹתֵן מֵהֶן חֵלֶק לְשֵׁבֶט לֵוִי — לֹא בִּשְׁבִיל זֶה פָּקְעָה קְדֻשָּׁתָן, דִּקְדֻשָּׁה שֶׁבָּהֶן לְהֵיכָן הָלְכָה? וְהוּא אֵינוֹ מְקַדֵּשׁ אוֹתָן מֻחְדָּשׁ. וַהֲרֵי אֲפִלּוּ עַכְשָׁו שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא בְּיַד גּוֹיִם לֹא פָּקְעָה קְדֻשָּׁתָהּ וְחַיָּבֶת בִּתְרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת, וְכָל שֶׁכֵּן לֶעָתִיד לָבוֹא. אַךְ הָאֲרָצוֹת שֶׁכּוֹבֵשׁ מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ מֻחְדָּשׁ, שֶׁלֹּא כְּבָשָׁן לֹא יְהוֹשֻׁעַ וְלֹא עֶזְרָא, וּקְדֻשָּׁתָן בָּאָה עַל יְדֵי מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, וְהוּא נוֹתֵן מֵהֶן חֵלֶק לְשֵׁבֶט לֵוִי — אֵינָן חַיָּבוֹת בִּתְרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת, לְפִי שֶׁתְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת הֵם תַּחַת חֵלֶק הָאָרֶץ, וְהָאֲרָצוֹת הַלָּלוּ לֹא הָיוּ מְקֻדָּשׁוֹת מִקֹּדֶם. וּלְפִי זֶה, מַה שֶּׁאָמְרוּ שֶׁאַהֲרֹן לֶעָתִיד לָבוֹא יִזְכֶּה

בִּתְרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת, הַיְנוּ בְּאוֹתָן אֲרָצוֹת שֶׁכְּבָר נִתְקַדְּשׁוּ מִקֹּדֶם אוֹ עַל יְדֵי יְהוֹשֻׁעַ אוֹ עַל יְדֵי עֶזְרָא.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת שְׁמוּאֵל בְּאָמְרוֹ: כָּל מַה שֶּׁהֶרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה חַיָּב בְּמַעֲשֵׂר. דִּשְׁמוּאֵל סְבִירָא לֵיהּ כְּמָאן דְּאָמַר קְדֻשָּׁה רִאשׁוֹנָה קְדֻשָּׁה לְשָׁעָתָהּ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת. וְאָמַר: אַל יַעֲלֶה בְּדַעְתְּךָ דְּלֶעָתִיד לָבוֹא דְּשֵׁבֶט לֵוִי נוֹטֵל חֵלֶק בָּאָרֶץ דְּלֹא יִהְיוּ נוֹהֲגִים תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת, אֶלָּא כָּל מַה שֶּׁהֶרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, דְּהַיְנוּ מַה שֶּׁכָּבַשׁ יְהוֹשֻׁעַ וְקִדְּשׁוֹ, לְעוֹלָם חַיָּב בְּמַעֲשֵׂר; דְּמַאֲחַר שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ וְנִתְחַיֵּב בְּמַעֲשֵׂר לֹא פְּקָעָה קְדֻשָּׁתָהּ לְעוֹלָם, וַאֲפִלּוּ בִּזְמַן מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ דְּשֵׁבֶט לֵוִי נוֹטֵל חֵלֶק בָּאָרֶץ. לְאַפּוֹקֵי קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי, שֶׁאַף שֶׁהֵן מֵהָאֲרָצוֹת שֶׁנִּכְרֶת עֲלֵיהֶן בְּרִית לְאַבְרָהָם, מִכָּל מָקוֹם אֵינָן חַיָּבוֹת בְּמַעֲשֵׂר, מַאֲחַר שֶׁלֹּא נִכְבְּשׁוּ מֵעוֹלָם וְלֹא נִתְקַדְּשׁוּ לֹא עַל יְדֵי יְהוֹשֻׁעַ וְלֹא עַל יְדֵי עֶזְרָא, וּמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ עָתִיד לְקַדְּשָׁן וְנוֹתֵן מֵהֶן חֵלֶק לְשֵׁבֶט לֵוִי, וְאֵינָן מְקֻדָּשׁוֹת לִתְרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת לְפִי שֶׁהֵן תַּחַת חֵלֶק הָאָרֶץ וְלֶעָתִיד נוֹטְלִין הַלְוִיִּם חֵלֶק בָּאָרֶץ. וּלְפִי זֶה, בְּכָל הַחֲלֻקּוֹת — הֵן בְּחִיּוּב הַמַּעֲשֵׂר הֵן בִּפְטוּר הַמַּעֲשֵׂר — הִשְׁמִיעָנוּ שְׁמוּאֵל דְּבָרִים מְחֻדָּשִׁים.

וּבָזֶה נָבוֹא לְיַשֵּׁב מַאֲמַר הַקּוֹדֵם. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בּוֹ, דְּמַאֲחַר דְּסוֹפֵנוּ לְרַבּוֹת כָּל הָעוֹלָם, אִם כֵּן לָמָּה אָמַר בַּתְּחִלָּה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לָכֶם? הֲוָה לֵהּ לְמֵימַר בְּקִצּוּר: כָּל הָעוֹלָם הוּא לָכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה". וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר: וְלֹא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּלְבַד אֶלָּא אֲפִלּוּ כָּל הָאֲרָצוֹת, דְּלָמָּה זֶה שְׁנָה הַלָּשׁוֹן בְּכָאן? דִּבְכָל הַחֲלֻקּוֹת אָמַר: הַצְּדָקָה לָכֶם, הָרַחֲמִים לָכֶם, אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לָכֶם; הָכָא נָמֵי הֲוָה לֵהּ לְמֵימַר כָּל הָאֲרָצוֹת לָכֶם, וְלָמָּה זֶה שָׁנָה וְאָמַר: וְלֹא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּלְבַד אֶלָּא כָּל הָאֲרָצוֹת? וּבַמֶּה שֶׁכָּתַבְנוּ יִתְבָּאֵר. שֶׁהַדָּבָר יָדוּעַ דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְקֻדֶּשֶׁת מִכָּל הָאֲרָצוֹת קְדֻשַּׁת עוֹלָם בִּתְרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת, וּמֵאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁעָלְתָה בְּחֶלְקוֹ שֶׁל מָקוֹם נִתְקַדְּשָׁה קְדֻשַּׁת עוֹלָם, וְכִדְאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ. וְהִנֵּה מִתְּחִלָּה אָמְרוּ שֶׁנִּתַּן לָנוּ הַשֵּׁם הַצְּדָקָה וְהָרַחֲמִים, וְאַחַר כָּךְ אָמַר שֶׁנִּתַּן לָנוּ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיא אֶרֶץ קְדוֹשָׁה שֶׁנִּתְקַדְּשָׁה מֵאָז וּמִקֶּדֶם קְדֻשַּׁת עוֹלָם, וְחָזַר וְאָמַר שֶׁמִּלְבַד זֹאת הַמַּעֲלָה אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה הַלָּזוּ עוֹד נָתַן לָנוּ מַעֲלָה אַחֶרֶת, שֶׁנִּתַּן לָנוּ כֹּחַ שֶׁאַף שְׁאָר כָּל הָאֲרָצוֹת יִהְיֶה בָּנוּ כֹּחַ לְקַדְּשָׁן בִּקְדֻשַּׁת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְיִלָּף לַהּ מִדִּכְתִיב: "כָּל מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה", וְהַיְנוּ הַפְּסוּק עַצְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ בְּסִפְרִי לְלַמֵּד מִמֶּנּוּ שֶׁאַף חוּצָה לָאָרֶץ דִּינוֹ כְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְזֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ: וְלֹא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּלְבַד יֵשׁ בָּהּ זֹאת הַקְּדֻשָּׁה שֶׁל תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת, אֶלָּא אֲפִלּוּ כָּל הָאֲרָצוֹת נָתַן לָנוּ זֹאת הַמַּעֲלָה לְקַדְּשָׁן בִּקְדֻשַּׁת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לֶעָתִיד לָבוֹא, וּבָא אֲשֶׁר לוֹ הַבַּיִת וְנָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בּוֹ.

פרק ז

דְּרוּשׁ שְׁבִיעִי

סִפְרִי: (**דברים טו, ז**) "**כִּי יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ**". **מִנַּיִן שֶׁאַחֶיךָ מֵאָב קוֹדֵם לְאָחִיךָ מֵאֵם**? **תַּלְמוּד לוֹמַר**: "**מֵאַחַד אַחֶיךָ**". **וּמִנַּיִן שֶׁעָנְיֵי עִירְךָ קוֹדְמִין לַעֲנְיֵי עִיר אַחֶרֶת**? **תַּלְמוּד לוֹמַר**: "**בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ**". **וּמִנַּיִן שֶׁעָנְיֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל קוֹדְמִין לַעֲנְיֵי חוּצָה לָאָרֶץ**? **תַּלְמוּד לוֹמַר**: "**בְּאַרְצְךָ**". **וּמִנַּיִן שֶׁאַף חוּצָה לָאָרֶץ כֵּן**? **תַּלְמוּד לוֹמַר**: "**אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ**". **עַד כָּאן**.

טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר גְּמָלָנוּ בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן אֶרֶץ חֶמְדָּה צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת. וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (ב"ר פרשה טז סימן ז): "וְזֶהֶב הָאָרֶץ הַהִיא טוֹב" (בראשית ב, יב) — אֵין חָכְמָה כְּחָכְמַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאֵין תּוֹרָה כְּתוֹרַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְכִדְאָמְרִינַן (ב"ב קנח ע"ב): אֲוִירָא דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַחְכִּים. וּבְפֶרֶק שֵׁנִי דְּקִדּוּשִׁין (מט ע"ב) אָמְרִינַן: עֲשָׂרָה קַבִּין חָכְמָה יָרְדוּ לָעוֹלָם, תִּשְׁעָה נְטָלָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאֶחָד כָּל הָעוֹלָם.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר הַכְּתוּב (תהלים קכב, ג-ה): "יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה לָהּ יַחְדָּו. שֶׁשָּׁם עָלוּ שִׁבְטִים שִׁבְטֵי יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְיָ. כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד". וְהִנֵּה מִפִּי הָרַב מַהֲרַ"ם גְּלַנְטִי זללה"ה שָׁמַעְתִּי, שֶׁהָיָה אוֹמֵר בְּכַוָּנַת הַפְּסוּקִים הַלָּלוּ עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: יוֹדֵעַ הָיָה שְׁלֹמֹה חוּט זֶה הוֹלֵךְ לְכוּשׁ וְהָיָה זוֹרֵעַ בּוֹ פִּלְפְּלִין, חוּט זֶה הוֹלֵךְ לְהֹדוּ וְהָיָה זוֹרֵעַ בּוֹ זַנְגְּבִיל; שֶׁנֶּאֱמַר: "יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה לָהּ יַחְדָּו". וְאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא (פסחים ח ע"ב): מִפְּנֵי מָה לֹא הָיוּ פֵּרוֹת גְּנוֹסַר בִּירוּשָׁלַיִם? מִפְּנֵי עוֹלֵי רְגָלִים. שֶׁלֹּא יִהְיוּ אוֹמְרִים: אִלְמָלֵי לֹא עָלִינוּ אֶלָּא לֶאֱכֹל מִפֵּרוֹתֶיהָ — דַּי, וְנִמְצֵאת עֲלִיָּה שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַפְּסוּקִים: "יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה לָהּ יַחְדָּו" — לֹא תֶחְסַר כֹּל בָּהּ, וּסְגֻלּוֹת כָּל הָאֲרָצוֹת נִמְצָאִים בָּהּ. וְהַקְשָׁה לוֹ, דְּאִם כֵּן לָמָּה לֹא הָיוּ בָּהּ פֵּרוֹת גְּנוֹסַר? לָזֶה הַשִּׁיב: "שֶׁשָּׁם עָלוּ שִׁבְטִים שִׁבְטֵי יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְיָ", וְאִם הָיוּ שָׁם פֵּרוֹת גְּנוֹסַר לֹא הָיָה עֵדוּת שֶׁעוֹלִים לְשֵׁם יְיָ, לְפִי שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים: אִלְמָלֵי לֹא עָלִינוּ אֶלָּא לֶאֱכֹל מִפֵּרוֹתֶיהָ — דַּי, וְנִמְצָא עֲלִיָּה שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ. אֵלּוּ דְּבָרָיו זַ"ל.

וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ יֵאמַר נָא בְּאֹפֶן אַחֵר, עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁנֵי דַּיָּנֵי גְּזֵרוֹת (כתובות דף קי): מוֹצִיאִין מֵעִיר לְעִיר וּמִכְּרַךְ לִכְרַךְ, אֲבָל לֹא מֵעִיר לִכְרַךְ וְלֹא מִכְּרַךְ לְעִיר. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: כְּרַךְ גָּדוֹל מֵעִיר, וְהוּא מָקוֹם שְׁוָקִים, וּמִכָּל סְבִיבָיו בָּאִים שָׁם לִסְחוֹרָה, וְכָל דָּבָר מָצוּי בּוֹ. עַד כָּאן. וּבַגְּמָרָא הִקְשׁוּ: בִּשְׁלָמָא מִכְּרַךְ לְעִיר, דְּבִכְרַךְ שְׁכִיחִי כָּל מִלֵּי, בְּעִיר לָא שְׁכִיחִי כָּל מִלֵּי; אֶלָּא מֵעִיר לִכְרַךְ מַאי טַעְמָא לָא? מְסַיַּע לֵהּ לְרַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא, דְּאָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא: מִנַּיִן שֶׁיְּשִׁיבַת כְּרַכִּים קָשָׁה? שֶׁנֶּאֱמַר (נחמיה יא, ב): "וַיְבָרְכוּ הָעָם לְכֹל הָאֲנָשִׁים

הַמִּתְנַדְּבִים לָשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלַיִם". עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: יְשִׁיבַת כְּרַכִּין קָשָׁה, שֶׁהַכֹּל מִתְיַשְּׁבִין שָׁם וְדוֹחֲקִים וּמְקָרְבִים הַבָּתִּים זוֹ לָזוֹ וְאֵין שָׁם אֲוִיר, אֲבָל בְּעִיר יֵשׁ גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים סְמוּכִים לַבָּתִּים וַאֲוִירָן יָפֶה. עַד כָּאן. וְרָאִיתִי לְרַשִׁ"י בְּפֵרוּשׁוֹ לִנְחֶמְיָה עָלַהּ דְּהַאי קְרָא דְּ"וַיְבָרְכוּ הָעָם לְכֹל הָאֲנָשִׁים הַמִּתְנַדְּבִים לָשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלַיִם" שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: 'הַמִּתְנַדְּבִים' — אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחָם אוֹתָם לִהְיוֹת יוֹשְׁבִים בִּירוּשָׁלַיִם לִשְׁמֹר הָעִיר מִן הָאוֹיְבִים. עַד כָּאן. וַאֲנִי תָּמֵהַּ בָּזֶה, דְּאִם כֵּן אָזְדָא לַהּ רְאָיַת רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא דְּאָמַר דִּישִׁיבַת כְּרַכִּים קָשָׁה, דְּשָׁנֵי הָתָם דְּבָרְכוּ לַמִּתְנַדְּבִים לָשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלַיִם לְפִי שֶׁעָלוּ שָׁם לִשְׁמֹר הָעִיר מִן הָאוֹיְבִים, וְאֵין סָפֵק שֶׁדָּבָר זֶה קָשֶׁה עַד מְאֹד לָשֶׁבֶת בְּמָקוֹם שֶׁצָּרִיךְ לִשְׁמְרוֹ מִן הָאוֹיְבִים.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה מִסּוּגְיָא זוֹ דִּכְתֻבּוֹת, דְּבִכְרַךְ יֵשׁ דָּבָר אֶחָד לְשֶׁבַח, דְּהַיְנוּ שֶׁהַכֹּל מָצוּי בּוֹ, וְדָבָר אֶחָד לִגְנַאי, שֶׁאֵין אֲוִירוֹ יָפֶה מֵחֲמַת דּוֹחַק הַבָּתִּים; וּבְעִיר הוּא לְהֶפֶךְ, שֶׁאֲוִירָהּ יָפֶה אַךְ לֹא נִמְצָא הַכֹּל בָּהּ. וּמִסּוּגְיָא זוֹ אֲנִי תָּמֵהַּ עַל מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּקִדּוּשִׁין (מט ע"ב) עָלַהּ דְּתָנַן: עַל מְנָת שֶׁאֲנִי כֹּהֵן וְנִמְצָא לֵוִי, לֵוִי וְנִמְצָא כֹּהֵן, נָתִין וְנִמְצָא מַמְזֵר, מַמְזֵר וְנִמְצָא נָתִין, בֶּן עִיר וְנִמְצָא בֶּן כְּרַךְ וְכוּ' — אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: בֶּן עִיר וְנִמְצָא בֶּן כְּרַךְ — יְשִׁיבַת כְּרַכִּים קָשָׁה, שֶׁהַכְּרַךְ הוּא מְקוֹם שְׁוָקִין וְהֵיקֵּר מָצוּי בּוֹ וְדוֹחַק עוֹבְרִים וְשָׁבִים. בֶּן כְּרַךְ וְנִמְצָא בֶּן עִיר — אַף עַל פִּי שֶׁהִטְעָהּ לְשֶׁבַח טָעוּת הוּא. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וּתְמֵהַנִי לְמָה לֹא כָּתַב גַּבֵּי חֲלֻקַּת בֶּן כְּרַךְ וְנִמְצָא בֶּן עִיר דְּאֵיכָא הַקְפָּדָה דִּבְכְרַךְ שְׁכִיחִי כָּל מִלֵּי וּבְעִיר לָא שְׁכִיחִי כָּל מִלֵּי, וְכִדְאִיתָא בְּסוֹף כְּתֻבּוֹת דְּמִטַּעַם זֶה אֵין מוֹצִיאִין מִכְּרַךְ לְעִיר.

וְעוֹד אֲנִי תָּמֵהַּ, דְּזֶה שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י גַּבֵּי עַל מְנָת שֶׁאֲנִי בֶּן כְּרַךְ וְנִמְצָא בֶּן עִיר, דְּאַף עַל פִּי שֶׁהִטְעָהּ לְשֶׁבַח מִכָּל מָקוֹם טָעוּת הוּא, הוּא מַחֲלֹקֶת תַּנָּא קַמָּא וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בְּאוֹתוֹ פֶּרֶק (מח ע"ב), דְּתָנַן: עַל מְנָת שֶׁאֲנִי עָשִׁיר וְנִמְצָא עָנִי, עָנִי וְנִמְצָא עָשִׁיר — אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: אִם הִטְעָהּ לְשֶׁבַח — הֲרֵי זוֹ מְקֻדֶּשֶׁת. נִמְצָא דִּלְרַבִּי שִׁמְעוֹן כֹּל שֶׁהִטְעָהּ לְשֶׁבַח הֲרֵי זוֹ מְקֻדֶּשֶׁת, וְאִם כֵּן אֵיךְ סָתַם לָן תַּנָּא בְּבֶן כְּרַךְ וְנִמְצָא בֶּן עִיר דְּאֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת, הָא לְרַבִּי שִׁמְעוֹן כֹּל שֶׁהִטְעָהּ לְשֶׁבַח הֲרֵי זוֹ מְקֻדֶּשֶׁת? וְכִי תֵּימָא דִּסְבִירָא לֵהּ לְרַשִׁ"י דְּמַתְנִיתִין דְּבֶן כְּרַךְ וְנִמְצָא בֶּן עִיר, דְּסָתַם לָן דְּאֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת, הִיא כְּתַנָּא קַמָּא דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן, דִּסְבִירָא לֵהּ דַּאֲפִלּוּ אִם הִטְעָהּ לְשֶׁבַח דְּאֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת, וּלְעוֹלָם דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן פְּלִיג וּסְבִירָא לֵהּ דְּבֶן כְּרַךְ וְנִמְצָא בֶּן עִיר דְּהִיא מְקֻדֶּשֶׁת, מִשּׁוּם דְּהִטְעָהּ לְשֶׁבַח. זֶה אֵינוֹ, דְּהָא בַּגְּמָרָא (מט ע"א) עָלַהּ דְּהַהִיא פְּלֻגְתָּא דְּתַנָּא קַמָּא וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בְּאִם הִטְעָהּ לְשֶׁבַח אִם הִיא מְקֻדֶּשֶׁת אוֹ לֹא, אָמְרִינַן: אָמַר עֻלָּא: מַחֲלֹקֶת בְּשֶׁבַח מָמוֹן, אֲבָל בְּשֶׁבַח יִחֻסִין — דִּבְרֵי הַכֹּל אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת. מַאי טַעְמָא? מְסָנָא דְּרַב מִכַּרְעֵי לָא בָּעֵינָא. וְהֵבִיאוּ לְזֶה רְאָיָה מִבָּרַיְתָא דְּקָא תָנֵי:

מוֹדֶה רַבִּי שִׁמְעוֹן, אִם הִטְעָה לְשֶׁבַח יַחֲסִין — אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת. וְאָמַר רַב אָשֵׁי: מַתְנִיתִין נָמֵי דַּיְקָא, דְּקָתָנֵי: עַל מְנָת שֶׁאֲנִי כֹּהֵן וְנִמְצָא לֵוִי, לֵוִי וְנִמְצָא כֹּהֵן, נָתִין וְנִמְצָא מַמְזֵר, מַמְזֵר וְנִמְצָא נָתִין, וְלֹא פְּלִיג רַבִּי שִׁמְעוֹן. וְרָצָה רַב אָשֵׁי לְהוֹכִיחַ מִזֶּה דְּמוֹדֶה רַבִּי שִׁמְעוֹן בְּיַחֲסִין, דַּאֲפִלּוּ אִם הִטְעָה לְשֶׁבַח דְּאֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת. וְהִקְשָׁה אֲלֵיו מַר בַּר רַב אָשֵׁי: אֶלָּא הָא דְּקָתָנֵי: עַל מְנָת שֶׁיֵּשׁ לִי בַּת אוֹ שִׁפְחָה מְגֻדֶּלֶת וְאֵין לוֹ, עַל מְנָת שֶׁאֵין לוֹ וְיֵשׁ לוֹ, דְּשֶׁבַח מָמוֹן הוּא, הָכֵי נָמֵי דְּלָא פְּלִיג בְּרִישָׁא וְהוּא הַדִּין בְּסֵיפָא, הָכָא נָמֵי פְּלִיג בְּרִישָׁא וְהוּא הַדִּין בְּסֵיפָא. וְהַשְׁתָּא כְּפִי דִּבְרֵי רַשִׁ"י ז"ל, לְמָה לֹא הִקְשָׁה מַר בַּר רַב אָשֵׁי לְרַב אָשֵׁי מֵחֲלֹקֶת בֶּן עִיר וְנִמְצָא בֶּן כְּרַךְ, בֶּן כְּרַךְ וְנִמְצָא בֶּן עִיר, דְּשֶׁבַח מָמוֹן הוּא וְלָא פְּלִיג רַבִּי שִׁמְעוֹן, אֶלָּא דִּפְלִיג בְּרִישָׁא וְהוּא הַדִּין בְּסֵיפָא. וַחֲלֹקֶה זוֹ דְּבֶן כְּרַךְ וְנִמְצָא בֶּן עִיר נִשְׁנֵת בַּמִּשְׁנָה קֹדֶם חֲלֹקֶת דְּעַל מְנָת שֶׁאֵין לִי בַּת אוֹ שִׁפְחָה מְגֻדֶּלֶת, וְאִם כֵּן הָיָה לוֹ לְהַקְשׁוֹת מֵחֲלֹקֶה הָרִאשׁוֹנָה וְלֹא מֵהָאַחֲרוֹנָה.

זאת וָעוֹד, דְּמַה שֶּׁתֵּרֵץ רַב אָשֵׁי לְקֻשְׁיַת מַר בַּר רַב אָשֵׁי לֹא שַׁיָּךְ אֶלָּא לַקֻּשְׁיָא דְּבַת אוֹ שִׁפְחָה מְגֻדֶּלֶת. שֶׁהֲרֵי רַב אָשֵׁי תֵּרֵץ: הָכָא נָמֵי שֶׁבַח יַחֲסִין הוּא. מִי סָבְרַת מְגֻדֶּלֶת גְּדוֹלָה מַמָּשׁ? מַאי מְגֻדֶּלֶת — גַּדֶּלֶת. דְּאָמְרָה הִיא: לָא נִיחָא לִי דִּשְׁקְלָא מִלֵּי מִנַּאי וְאָזְלָא נָדְיָא קַמֵּי שִׁבְּבוּתַי. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: גַּדֶּלֶת — חֲשׁוּבָה, וְיֵשׁ לָהּ טַעֲנָה דְּלָא נִיחָא לִי שֶׁתְּהֵא שִׁפְחָה חֲשׁוּבָה לִי, דְּמִתּוֹךְ שֶׁהִיא חֲשׁוּבָה מְצוּיָה לְסַפֵּר עִם שְׁכֵנוֹתַיִךְ, וְתִשְׁמַע מִמֶּנִּי דְּבָרִים וּתְסַדֵּר אוֹתָם לִפְנֵי שְׁכֵנוֹתַי וְתִתֵּן אוֹתִי בְּפִיהֶם לְלַעַג וְקָלֶס. עַד כָּאן. וְאִם כְּפִי דִּבְרֵי רַשִׁ"י, מַה יַּעֲנֶה רַב אָשֵׁי בַּיּוֹם שֶׁיְּדַבֵּר בּוֹ חֲלֹקֶת בֶּן כְּרַךְ וְנִמְצָא בֶּן עִיר, דְּקָתָנֵי סְתָמָא דְּאֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת וְלָא פְּלִיג רַבִּי שִׁמְעוֹן, וַחֲלֹקֶה זוֹ לְכֻלֵּי עָלְמָא שֶׁבַח מָמוֹן הוּא וְלָא קָתָנֵי דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן פְּלִיג. וְאִם כֵּן עַל כָּרְחִין טַעְמָא הוּא מִשּׁוּם דְּפְלִיג בְּרִישָׁא וְהוּא הַדִּין בְּסֵיפָא, וְאִם כֵּן גַּם בַּחֲלֹקֶה דְּשֶׁבַח יַחֲסִין פְּלִיג רַבִּי שִׁמְעוֹן וּסְבִירָא לֵהּ דְּאִם הִטְעָה לְשֶׁבַח דְּמְקֻדֶּשֶׁת. אֶלָּא וַדַּאי דְּמֵחֲלֹקֶה זוֹ דְּבֶן כְּרַךְ וְנִמְצָא בֶּן עִיר לֵיכָּא תִּיוּבְתָּא לְרַב אָשֵׁי, מִשּׁוּם דְּבָהָא אַף רַבִּי שִׁמְעוֹן מוֹדֶה דְּאֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת, מִשּׁוּם דְּלָא הֲוָה טָעוּת לְשֶׁבַח אֶלָּא לְגְרִיעוּתָא, דְּבִכְרַךְ שְׁכִיחִי כָּל מִלֵּי וּבְעִיר לָא שְׁכִיחִי כָּל מִלֵּי, וְכִדְאָמְרִינַן בִּכְתֻבּוֹת.

וְהַיּוֹתֵר מַתְמִיהַ אָצִלִי, דְּמִסּוּגְיָא דִּכְתֻבּוֹת מוּכָח דִּסְתָמָא דְּתַלְמוּדָא הֲוָה פְּשִׁיטָא לֵהּ דִּכְרַךְ עַדִיף מֵעִיר. דְּהָכִי פְּרֵךְ: בִּשְׁלָמָא מִכְּרַךְ לְעִיר אֵין מוֹצִיאִין, דְּבִכְרַךְ שְׁכִיחִי כָּל מִלֵּי וּבְעִיר לָא שְׁכִיחִי, אֶלָּא מֵעִיר לִכְרַךְ מַאי טַעְמָא? דְּלָא הֲוָה יָדַע דְּאִיכָּא צַד עֲדִיפוּת בְּעִיר מִכְּרַךְ עַד שֶׁחִדֵּשׁ הַתַּלְמוּד סְבָרַת רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא שֶׁיְּשִׁשִּׁבַת כְּרַכִּים קָשָׁה. וְאִלּוּ רַשִׁ"י ז"ל בְּקִדּוּשִׁין פְּשִׁיטָא לֵהּ דְּעִיר עֲדִיפָא מִכְּרַךְ מִשּׁוּם דִּישִׁשִּׁבַת כְּרַכִּים קָשָׁה, וּמִשּׁוּם הָכֵי בֶּן עִיר וְנִמְצָא בֶּן כְּרַךְ אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת מִשּׁוּם דְּהִטְעָהּ לִגְרִיעוּתָא, וּבַחֲלֹקֶה דְּבֶן כְּרַךְ וְנִמְצָא בֶּן עִיר לֹא

מָצָא טַעַם לָמָּה אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת אֶלָּא מִשּׁוּם דְּאַף דְּהִטְעָהּ לְשֶׁבַח מִכָּל מָקוֹם טָעוּת הוּא. וְזֶהוּ הֶפֶךְ סוּגְיָא דִכְתֻבּוֹת. וְהַדָּבָר הוּא תְּמַהּ בְּעֵינַי וְצָרִיךְ אֲנִי לְרִבּוֹתַי לְהִתְלַמֵּד בָּזֶה. הַכְּלָל הָעוֹלֶה, דְּבִכְרָךְ אֵיכָא צַד אֶחָד לְמַעֲלְיוּתָא, דְּהַיְנוּ דִּשְׁכִיחִי כָּל מִלֵּי, וְאֵיכָא צַד לְגַרְיעוּתָא, דְּאֵין אֲוִירוֹ טוֹב; וּבְעִיר הוּא בְּהֶפֶךְ, דְּלָא שְׁכִיחִי כָּל מִלֵּי וַאֲוִירָהּ טוֹב.

עוֹד יֵשׁ צַד אַחֵר לְגַרְיעוּתָא בִּכְרַכִּין, דִּשְׁכִיחִי בְּהוּ גָּזֵל וַעֲרָיוֹת. וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּעֵרוּבִין (כא ע"ב): דְּרַשׁ רָבָא: מַאי דִּכְתִיב (שה"ש ז, יב): "לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה"? אָמְרָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַל תְּדִינֵנִי כְּיוֹשְׁבֵי כְּרַכִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם גָּזֵל וַעֲרָיוֹת. "נֵצֵא הַשָּׂדֶה" — בּוֹא וְאֵרָאֶךָּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה מִתּוֹךְ הַדְּחָק. וּפֵרַשׁ רַשִׁ"י: כְּרַכִּים — מְקוֹם שְׁוָקִים הֵם וְיִשּׁוּב גָּדוֹל וְרַגְלֵי רוֹכְלִין וְסוֹחֲרִים מָצוּי שָׁם, לְפִיכָךְ גָּזֵל וַעֲרָיוֹת נוֹהֵג בָּהֶם. הֲרֵי דִּבְכְרָכִים שְׁכִיחַ גָּזֵל וַעֲרָיוֹת יוֹתֵר מֵהָעֲיָרוֹת. הֵן אֱמֶת דְּקָשֶׁה לָזֶה מִמַּאי דְּאָמְרִינַן בְּמִדְרַשׁ רוּת בְּפָסוּק "וַיָּבֹאוּ שְׂדֵי מוֹאָב וַיִּהְיוּ שָׁם" (רות א, ב): מִתְּחִלָּה בָּאוּ לָהֶם בָּעֲיָרוֹת, מָצְאוּ אוֹתָם פְּרוּצִים בַּעֲבֵרוֹת. מַשְׁמַע דְּבַעֲיָרוֹת הֵם פְּרוּצִים בַּעֲבֵרוֹת יוֹתֵר מִכְּרַכִּים, שֶׁהֲרֵי הָלְכוּ לָהֶם מֵהָעֲיָרוֹת לִכְרַכִּים בִּשְׁבִיל שֶׁהָיוּ פְּרוּצִים בַּעֲבֵרוֹת. וּמַהַר"שׁ יָפֶה תֵּרֵץ לָזֶה, דִּבְיִשְׂרָאֵל בִּכְרַכִּים שְׁכִיחַ גָּזֵל וַעֲרָיוֹת יוֹתֵר מִבַּעֲיָרוֹת, וּבְאֻמּוֹת הָעוֹלָם הוּא בְּהֶפֶךְ דְּבַעֲיָרוֹת שְׁכִיחַ עֲרָיוֹת יוֹתֵר מִבִּכְרַכִּים. עוֹד תֵּרֵץ, דְּאִתְרְמִי מִלְּתָא בַּמּוֹאָבִים שֶׁבַּעֲלֵי הָעֲיָרוֹת יוֹתֵר פְּרוּצִים מִשֶּׁל כְּרַכִּים. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דִּלְכָל הַתֵּרוּצִים בְּיִשְׂרָאֵל הַכְּרַכִּים הֵם פְּרוּצִים בְּגָזֵל וַעֲרָיוֹת יוֹתֵר מֵהָעֲיָרוֹת.

עוֹד יֵשׁ אַחֶרֶת בִּכְרַכִּים לְגַרְיעוּתָא מִבַּעֲיָרוֹת. וְהוּא דִּתְנַן רֵישׁ פֶּרֶק הָרוֹאֶה (ברכות נד ע"א): הַנִּכְנָס לִכְרָךְ מִתְפַּלֵּל שְׁתַּיִם: אַחַת בִּכְנִיסָתוֹ וְאַחַת בִּיצִיאָתוֹ. וּפֵרַשׁ רַשִׁ"י: הַנִּכְנָס לִכְרָךְ — הַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְצָרִיךְ לַעֲבֹר דֶּרֶךְ כְּרַךְ, וְשָׁם מְצוּיִם אֲנָשִׁים רָעִים וּמְחַפְּשִׂים עֲלִילוֹת. עַד כָּאן. הֲרֵי דִּבְכְרַכִּים נִמְצָאִים אֲנָשִׁים רָעִים בַּעֲלִילוֹת בָּרֶשַׁע יוֹתֵר מִבַּעֲיָרוֹת. כְּלָלָא דְּמִלְּתָא, דִּבְכְרַכִּים אִיכָּא חֲדָא לְמַעֲלְיוּתָא יוֹתֵר מִבַּעֲיָרוֹת, דְּהַיְנוּ דִּשְׁכִיחִי בְּהוּ כָּל מִלֵּי וּבַעֲיָרוֹת לָא שְׁכִיחִי. אַף אִיכָּא בִּכְרַכִּים תְּלָת מִלֵּי לִגְרִיעוּתָא מַה שֶּׁאֵין כֵּן בַּעֲיָרוֹת: חֲדָא, דִּישִׁיבַת כְּרַכִּים קָשָׁה לְפִי שֶׁהַבָּתִּים קְרוֹבִים זֶה לָזֶה וְאֵין אֲוִירָם טוֹב; וְהַשֵּׁנִי, דִּבְכְרַכִּים הֵם פְּרוּצִים בְּגָזֵל וַעֲרָיוֹת; וְהַשְּׁלִישִׁי, דִּבְכְרַכִּים אִיכָּא אֲנָשִׁים רָעִים וּמְחַפְּשִׂים עֲלִילוֹת.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַפְּסוּקִים "יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה" וְגוֹמֵר. וְהַכַּוָּנָה, דִּירוּשָׁלַיִם יֵשׁ בָּהּ סְגֻלּוֹת הַרְבֵּה, וְהַשְּׁלִשָּׁה דְּבָרִים שֶׁהֵם בִּכְרַכִּים לִגְרִיעוּתָא אַדְרַבָּה בִּירוּשָׁלַיִם הֵם לְמַעֲלְיוּתָא. וְהִנֵּה אֵין סָפֵק דִּירוּשָׁלַיִם נִקְרֵאת כְּרַךְ, וּכְדַאֲמַרַן: מִנַּיִן שֶׁיִּשִׁיבַת כְּרַכִּים קָשָׁה? דִּכְתִיב: "וַיִּבְרְכוּ הָעָם לְכֹל הָאֲנָשִׁים הַמִּתְנַדְּבִים לָשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלִָם". וּסְתָם כְּרַךְ הוּא מָקֹף חוֹמָה, וַעֲיָרוֹת הֵם שֶׁאֵינָם מֻקָּפוֹת חוֹמָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַב בְּתוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב בְּפֶרֶק הָרוֹאֶה, יְעַיֵּן שָׁם.

וּמִטַּעַם זֶה יְשִׁיבַת הַכְּרַכִּים קָשָׁה, לְפִי שֶׁהַבָּתִּים הֵם קְרוֹבִים זֶה לָזֶה וְאֵין לָהֶם מָקוֹם פָּנוּי, וּמְשׁוּם הָכֵי אֵין אֲוִירָם טוֹב לְפִי שֶׁאֵין לָהֶם מָקוֹם לִבְנוֹת וּלְהַנִּיחַ מָקוֹם פָּנוּי, לְפִי שֶׁיֵּשׁ שָׁם חוֹמָה וְאֵינָם יְכוֹלִין לְהַרְחִיב דִּירָתָם. אֲבָל בַּעֲיָרוֹת שֶׁאֵין לָהֶם חוֹמָה אֵינָם מְקֻרָבִים הַבָּתִּים זֶה לָזֶה, לְפִי שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מָקוֹם פָּנוּי וְאֵין מִי שֶׁיְּעַכֵּב עֲלֵיהֶם. וְלָזֶה אָמַר: "יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה", אַף שֶׁהִיא כְּרַךְ, אֲוִירָהּ טוֹב "כְּעִיר שֻׁחֻבְּרָה לָהּ יַחְדָּו" — כְּאִלּוּ עִיר חֻבָּרָה לָהּ וְיכוֹלִים לִבְנוֹת הַבָּתִּים בְּהַרְחָבָה, וּכְדִתְנַן (אבות פ"ה מ"ה): וְלֹא אָמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ צַר לִי הַמָּקוֹם שֶׁאָלִין בִּירוּשָׁלַיִם.

וְהִנֵּה מוּדַעַת זֹאת שֶׁמִּזְמוֹר זֶה אָמְרוּ דָּוִד עַל בִּנְיַן הַבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי, כִּדְאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ, וְכֵן כְּתָבוּ הַמְפָרְשִׁים. וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַסְּפִינָה (ב"ב עה ע"ב): אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהוֹסִיף עַל יְרוּשָׁלַיִם אֶלֶף טָפָ"ח גִּנָּאוֹת, אֶלֶף קָפ"ל מִגְדָּלִים וְכוּ', וְכָל אַחַת וְאַחַת הָוְיָא כְּצִפּוֹרִי בְּשַׁלְוָתָהּ. וְאָמַר רַבִּי יוֹסֵי: אֲנִי רָאִיתִי צִפּוֹרִי בְּשַׁלְוָתָהּ וְהָיוּ בָהּ שְׁמוֹנִים אֶלֶף שְׁוָקִים שֶׁל מוֹכְרֵי צִיקֵי קְדֵרָה. וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: מַאי דִּכְתִיב (שה"ש ז, ה): "אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק"? מְלַמֵּד, שֶׁעֲתִידִין שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַיִם לְהִיוֹת מַגִּיעִין עַד דַּמֶּשֶׂק. וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (ספרי דברים א): "מַשָּׂא דְּבַר יְיָ בְּאֶרֶץ חַדְרָךְ וְדַמֶּשֶׂק מְנֻחָתוֹ" (זכריה ט, א). דָּרַשׁ רַבִּי יְהוּדָה: זֶה מָשִׁיחַ, שֶׁהוּא חַד לְעוֹבְדֵי גִלּוּלִים וְרַךְ לְיִשְׂרָאֵל. אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסֵי בֶּן דּוּרְמַסְקִית: יְהוּדָה, עַד מָתַי אַתָּה מְעַוֵּת עָלֵינוּ אֶת הַכְּתוּבִים? מְעִידַנִי עָלַי שָׁמַיִם וָאָרֶץ, שֶׁאֲנִי מִדַּמֶּשֶׂק וּבוֹ מָקוֹם שֶׁשְּׁמוֹ חַדְרָךְ. וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם "וַדַּמֶּשֶׂק מְנוּחָתוֹ"? עֲתִידָה יְרוּשָׁלַיִם לִהְיוֹת מַגַּעַת עַד דַּמֶּשֶׂק, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַדַּמֶּשֶׂק מְנוּחָתוֹ"; וְאֵין מְנוּחָתוֹ אֶלָּא יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קלב, יד): "זֹאת מְנוּחָתִי עֲדֵי עַד" וְכוּ'. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק". עַד כָּאן. תּוּ אִיתָא בַּמִּדְרָשׁ, שֶׁעֲתִידָה יְרוּשָׁלַיִם לִהְיוֹת מַגַּעַת עַד יָם אוֹקְיָנוּס. וּכְבָר הֵבִיא כָּל זֶה מַהֲרַ"י אַבְרַבַּנֵאל בְּפֵרוּשׁוֹ לִישַׁעְיָה (סימן מט). וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַסְּפִינָה (ב"ב עה ע"ב): אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַּר פַּפָּא: בְּקֵשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְתֵת אֶת יְרוּשָׁלַיִם בְּמִדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה ב, ו): "וְאֹמַר אָנָה אַתָּה הֹלֵךְ, וַיֹּאמֶר אֵלַי לָמֹד אֶת יְרוּשָׁלַיִם לִרְאוֹת כַּמָּה רָחְבָּהּ וְכַמָּה אָרְכָּהּ". אָמְרוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הָרִבָּה כְּרִכִּים בָּרֵאתָ בְּעוֹלָמְךָ וְלֹא נָתַתָּ מִדַּת אֶרְכָּן וּמִדַּת רָחְבָּן; יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁשְּׁמְךָ בְּתוֹכָהּ וּמִקְדָּשְׁךָ בְּתוֹכָהּ וְצַדִּיקִים בְּתוֹכָהּ, אַתָּה נוֹתֵן בָּהּ מִדָּה?! מִיָּד (שם שם, ח) "וַיֹּאמֶר אֵלָיו רֶץ דַּבֵּר אֶל הַנַּעַר הַלָּז לֵאמֹר, פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַיִם מֵרֹב אָדָם וּבְהֵמָה". עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: 'פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַיִם' — מַה פְּרָזוֹת הַלָּלוּ אֵין לָהֶם שְׁעוּר בְּבִנְיָן יְשׁוּבָן אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁרוֹצִין בּוֹנִים, אַף יְרוּשָׁלַיִם כֵּן. וְהִנֵּה דָּבָר יָדוּעַ הוּא שֶׁפְּרָזוֹת

הֵם עֲיָרוֹת שֶׁאֵין לָהֶם חוֹמָה, וְהִבְטִיחַ לָנוּ הַשֵּׁם שֶׁיְּרוּשָׁלַיִם לֶעָתִיד לָבוֹא תִּהְיֶה כְּמוֹ פְּרָזוֹת שֶׁאֵין לָהֶם שׁוּעוּר בְּבִנְיָן יְשׁוּבָן, וְהוּא בְּסִבַּת רֹב הַרְחָבָתָהּ.

וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה הִיא כְּעִיר, שֶׁאֵין לָהּ שׁוּעוּר בְּבִנְיָן יְשׁוּבָהּ, הָכִי נָמֵי יְרוּשָׁלַיִם מֵרֹב הַרְחָבָתָהּ תִּהְיֶה כֵּן, אִם כֵּן פְּשִׁיטָא שֶׁאֲוִירָהּ טוֹב כַּעֲיָרוֹת. וְכִי תֹּאמַר: הָא תִּינַח שֶׁלֹּא יִהְיוּ דוֹחֲקִים זֶה לָזֶה בְּבָתִּים, אֲבָל אַבָּתֵּי בִּכְרָכִים אֵינָם גְּדוּרִים בַּעֲרָיוֹת. לָזֶה אָמַר שֶׁלֹּא נֶאֱמַר כֵּן בִּירוּשָׁלַיִם, "שֻׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי יָהּ". וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (שהש"ר ד, יב): "לְרָאוּבֵן מִשְׁפַּחַת הָרְאוּבֵנִי" — ה"א בְּרֹאשׁ תֵּבָה, יו"ד בְּסוֹף תֵּבָה. שְׁמִי מֵעִיד עֲלֵיהֶם שֶׁהֵם גְּדוּרִים בַּעֲרָיוֹת. הַיְנוּ דִכְתִיב (שה"ש ד, יב): "גַּן נָעוּל מַעְיָן חָתוּם". 'גַּן נָעוּל' — אֵלּוּ הַזְּכָרִים, 'מַעְיָן חָתוּם' — אֵלּוּ הַנְּקֵבוֹת. הַיְנוּ דִכְתִיב: "שִׁבְטֵי יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל" — הַשֵּׁם מֵעִיד לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם גְּדוּרִים בַּעֲרָיוֹת. וְכִי תֵּימָא: הָא אִיכָּא אַחֶרֶת בִּכְרַכִּים, שֶׁהָאֲנָשִׁים הֵם רָעִים וּמְחַפְּשִׂים עֲלִילוֹת בֶּרֶשַׁע. לָזֶה אָמַר דָּהָא לֹא שַׁיָּךְ בִּירוּשָׁלַיִם, "כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד". וְדָבָר יָדוּעַ הוּא, שֶׁבֵּית דָּוִד לְעוֹלָם הֵם עַל הַדִּין וְעַל הָאֱמֶת וְעַוְלָה לֹא נִמְצָא בָּהֶם. וְשָׁנוּי בַּנְּבִיאִים (ירמיה כא, יב): "כֹּה אָמַר יְיָ לְבֵית דָּוִד דִּינוּ לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט". בְּאֹפֶן שֶׁכָּל הַדְּבָרִים שָׁיֵּשׁ בִּכְרַכִּים לְגָרִיעוּתָא, אַדְרַבָּה בִּירוּשָׁלַיִם הֵם לְמַעֲלְיוּתָא, וּכְדִכְתַבְנָא. לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְשַׁבֵּחַ לָאֲדוֹן הַכֹּל עַל אַרְצֵנוּ וְעַל נַחֲלַת אֲבוֹתֵינוּ.

וְלֹא זוֹ בִּלְבַד עָשָׂה לָנוּ שֶׁאַף קְצָת אַרְצוֹת שֶׁנִּמְנְעוּ מִמֶּנּוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה לְפִי שֶׁלֹּא זָכִינוּ לָהֶם, וְהֵם אֱדוֹם וְעַמּוֹן וּמוֹאָב, הִתְחַכֵּם הַשֵּׁם כְּדֵי לְהֵיטִיב עִמָּנוּ וְנָתַן לָנוּ קְצָת מֵהֶם. וְהָעִנְיָן כָּךְ הוּא: שֶׁבַּתְּחִלָּה כָּרַת הַשֵּׁם בְּרִית עִם אַבְרָהָם אָבִינוּ לָתֵת לוֹ אֶרֶץ עֲשָׂרָה עֲמָמִין, כִּדְכְתִיב (בראשית טו, יח): "בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְיָ אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר, לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" וְגוֹמֵר. וּמוֹנֶה שָׁם עֶשֶׂר אֻמּוֹת. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: וְלֹא נָתַן לָהֶם אֶלָּא אֶרֶץ שִׁבְעָה גּוֹיִם, וְהַשְּׁלִשָּׁה אֱדוֹם וּמוֹאָב וְעַמּוֹן, וְהֵם קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי, עֲתִידִים לִהְיוֹת יְרֻשָּׁה לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה יא, יד): "אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם". וְהָכִי אָמְרִינַן בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה מד סימן זך) וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי חֶלְבּוֹ בְּשֵׁם רַבִּי אַבָּא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן: כְּדֵּי עֲלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל מָקוֹם לְהַנְחִיל לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל אֶרֶץ עֲשָׂרָה עַמִּמִין: "אֶת הַקֵּינִי וְאֶת הַקְּנִזִּי וְאֶת הַקַּדְמֹנִי"; וְהוֹאִיל וְלֹא זָכוּ לָהֶם לֹא נָתַן לָהֶם אֶלָּא אֶרֶץ שִׁבְעָה עַמִּמִין: "אֶת הַחִתִּי וְאֶת הַפְּרִזִּי" וְגוֹמֵר. אֲבָל אֱדוֹם וּמוֹאָב וְעַמּוֹן לֹא נָתַן לָהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ יַחְזְרוּ וְיִהְיוּ לְיִשְׂרָאֵל כְּדֵי לְקַיֵּם מַאֲמָרוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. עַד כָּאן.

וּמִכָּאן אֲנִי תְּמֵהּ עַל הָרְאֵ"ם זַ"ל בְּפָסוּק "רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף הֵם" (דברים ב, יא), שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: אַתָּה סָבוּר שֶׁזּוֹ רְפָאִים שֶׁנָּתַתִּי לוֹ לְאַבְרָהָם, לְפִי שֶׁהָאֵימִים שֶׁהֵם רְפָאִים יָשְׁבוּ בָּהּ לְפָנִים; לֹא זוֹ הִיא, כִּי אֵלּוּ הָרְפָאִים הוֹרַשְׁתִּים מִפְּנֵי בְּנֵי לוֹט וְהוֹשַׁבְתִּים תַּחְתָּם.

וְהָרַמְבַּ"ן תָּמַהּ עַל דִּבְרֵי רַשִׁ"י וְכָתַב, דְּלָמָּה יְפָרֵשׁ לָנוּ הַכָּתוּב בְּאֶרֶץ עַמּוֹן וּמוֹאָב שֶׁאֵינָהּ אֶרֶץ רְפָאִים שֶׁנָּתַן הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם? וַהֲלוֹא הָרַב עַצְמוֹ כָּתַב (שם שם, ה): עֲשָׂרָה עֲמָמִין נָתַתִּי לוֹ לְאַבְרָהָם, שִׁבְעָה לָכֶם, וְקֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי הֵם עַמּוֹן וּמוֹאָב וְהַר שֵׂעִיר, אֶחָד מֵהֶם לְעֵשָׂו, וְהַשְּׁנַיִם לִבְנֵי לוֹט בְּשָׂכָר שֶׁהָלַךְ אִתּוֹ לְמִצְרַיִם וְשָׁתַק עַל מַה שֶּׁהָיָה אוֹמֵר עַל אִשְׁתּוֹ אֲחוֹתִי הִיא. עַד כָּאן. וְאִם כֵּן, הֲרֵי קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי מִנַּחֲלָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הוּא עַל כָּל פָּנִים, וְאִם כֵּן מַה בֵּין קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי לְאֶרֶץ רְפָאִים שֶׁהַצָּרִךְ הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁאֵין זוֹ רְפָאִים שֶׁנָּתַן הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם? וְהָרַאֵ"ם ז"ל טָעַן עָלָיו וְאָמַר, שֶׁהָעֲשָׂרָה עֲמָמִין שֶׁנָּתַן הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם אַעֶקְרָא דְמִלְתָא דִּשְׁלֹשָׁה שֶׁהֵם קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי נְתָנָם הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם שֶׁיִּתְּנֵם לִבְנֵי לוֹט וְלִבְנֵי עֵשָׂו, אֲבָל הַשְּׁאָר שֶׁהֵם שִׁבְעָה עֲמָמִין לֹא נְתָנָם לְאַבְרָהָם אֶלָּא לִתְּנָם לְיִשְׂרָאֵל, וּלְפִיכָךְ הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר בְּאֶרֶץ רְפָאִים שֶׁאֵינָהּ אֶרֶץ רְפָאִים שֶׁנָּתַן הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם. עַד כָּאן.

וַאֲנִי תָּמַהּ בְּדִבְרֵי הָרַאֵ"ם זַ"ל טוּבָא. חֲדָא, דְּקַיְמָא לָן דְּזֶרַע פָּסוּל לָא אִקְרֵי זֶרַע. וְזֶה נִלְמַד מִדְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְקִדּוּשִׁין (ד ע"א): "וְזֶרַע אֵין לָהּ" (ויקרא כב, יג). אֵין לִי אֶלָּא זֶרַע כָּשֵׁר, זֶרַע פָּסוּל מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר: "אֵין לָהּ" — עַיֵּן לָהּ. טַעְמָא דִכְתַב רַחֲמָנָא 'אֵין לָהּ', הָא לָאו הָכֵי הָוֶה אָמֵינָא דְּזֶרַע פָּסוּל לָא אִקְרֵי זֶרַע, וּבַת כֹּהֵן שֶׁנִּשְׂאת לְיִשְׂרָאֵל וְהָיָה לָהּ זֶרַע פָּסוּל מִיִּשְׂרָאֵל וּמֵת הַיִּשְׂרָאֵל — הָיְתָה חוֹזֶרֶת לְבֵית אָבִיהָ וְאוֹכֶלֶת בִּתְרוּמָה. וְכֵן כְּתִבוּ הָרִיטְבָ"א זַ"ל שָׁם בְּחִדּוּשָׁיו וְהַתּוֹסְפוֹת פֶּרֶק שֵׁנִי דְיִבָמוֹת (כב ע"ב ד"ה בן אין לו) דְּסָתָם זֶרַע הוּא זֶרַע כָּשֵׁר וְלֹא זֶרַע פָּסוּל. וּבְפֶרֶק שְׁבִיעִי דְסַנְהֶדְרִין (סד ע"ב) אָמְרִינַן: "כִּי מִזְּרָעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ" (ויקרא כ, ג). אֵין לִי אֶלָּא זֶרַע כָּשֵׁר, זֶרַע פָּסוּל מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר (שם שם, ד): "בְּתִתּוֹ מִזַּרְעוֹ".

וְדַע דְּכָתַב מהר"ר יְחִיאֵל בָּשָׁן זַ"ל, דְּאַף פָּסוּל בַּעֲבֵרָה, כְּגוֹן עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, נָמֵי חָשִׁיב זֶרַע פָּסוּל וְלָא מִקְרֵי זֶרַע. וְהִכְרִיחַ כֵּן מִדִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם (פ"א מהלכות יבום דין ג) שֶׁכָּתַב: אֲפִלּוּ הָיָה לוֹ זֶרַע מַמְזֵר אוֹ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה — הֲרֵי זֶה פּוֹטֵר וכו'. מַשְׁמַע דְּמַמְזֵר וְעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה חֲדָא מִלְּתָא נִינְהוּ. וְהֶקְשָׁה לוֹ זַ"ל מֵהֵיכָא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְנָדָרִים (לא ע"א): שֶׁאֵינִי נֶהֱנֶה לְזֶרַע אַבְרָהָם — אָסוּר בְּיִשְׂרָאֵל וּמֻתָּר בְּאֻמּוֹת הָעוֹלָם. וּפֵרֵךְ בַּגְּמָרָא: וְהָאֵיכָא יִשְׁמָעֵאל? וּמְשַׁנֵּי: "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זֶרַע" כְּתִיב (בראשית כא, יב). וְהָאֵיכָא עֵשָׂו? 'בְּיִצְחָק' — וְלֹא כָּל יִצְחָק. וְאִם אִיתָא דְּזֶרַע פָּסוּל לָא מִקְרֵי זֶרַע, אַמַּאי אִצְטְרִיךְ בַּגְּמָרָא לְאַהְדּוּרֵי אַקְרָאֵי לְאַפּוֹקֵי יִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו מִכְּלַל זֶרַע אַבְרָהָם, הָא אָמְרִינַן דְּזֶרַע פָּסוּל לָא מִקְרֵי זֶרַע. וַאֲפִלּוּ אִם תִּמְצֵא לוֹמַר עַל יִשְׁמָעֵאל שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה, מַה נֹּאמַר עַל עֵשָׂו שֶׁהָיָה מוּמָר, כְּדְאָמְרִינַן בְּקִדּוּשִׁין (יח ע"א): שָׁנֵי עֵשָׂו דְּיִשְׂרָאֵל מוּמָר הָיָה. כָּל שֶׁכֵּן

שֶׁהָאֻמּוֹת שֶׁיָּצְאוּ מֵהֶם, שֶׁעֲלֵיהֶם אָנוּ דָנִים אִם מָתְר בָּהֶם הַנּוֹדָר מִזֶּרַע אַבְרָהָם, הָא וַדַּאי אָהֳלֵי שֵׁעִיר וְיִשְׁמָעֵאל הִנֵּה אֱלֶה רְשָׁעִים וְלֹא מִקְרוּ זֶרַע אַבְרָהָם. וְתֵרֵץ הָרַב ז"ל, דְּהַאי דְּאָמְרִינַן דְּזֶרַע פָּסוּל לָא מִקְרֵי זֶרַע, לָאו מִמַּשְׁמָעוּת מִלַּת 'זֶרַע' שָׁמְעִינַן לַהּ, אֶלָּא מִדְּקָאָמַר לַהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" — וְלֹא יִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו, זֶה בִּנְיָן אָב לְכָל הַתּוֹרָה. וְהֶקְשָׁה לוֹ ז"ל, דְּאִם כֵּן לָמָּה לִי קְרָא לְמַעֵט עֵשָׂו? כֵּיוָן דְּאַפְקֵהּ לְיִשְׁמָעֵאל, נִגְמַר בִּנְיַן אָב מִיִּשְׁמָעֵאל דְּזֶרַע פָּסוּל לָא מִקְרֵי זֶרַע, וּמִנַּהּ נַפִּיק עֵשָׂו. וְתֵרֵץ, דְּאִי מִיִּשְׁמָעֵאל, הֲוָה אָמֵינָא שְׁנֵי יִשְׁמָעֵאל דַּהֲוָה בְּנוֹ מֵהַשִּׁפְחָה. אִי נָמֵי מִשּׁוּם כְּבוֹדָהּ דְּשָׂרָה שֶׁאָמְרָה (שם שם, י): "כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן הָאָמָה". אֲבָל לֹא שָׁמַעְנוּ שֶׁמִּפְּנֵי רִשְׁעָתוֹ יָצָא מִכְּלַל זֶרַע. אֲבָל הַשְׁתָּא, דְּאַפֵּק נָמֵי לְעֵשָׂו, שְׁמַע מִנַּהּ דְּמִפְּנֵי רִשְׁעָתוֹ לָא מִקְרֵי זֶרַע. וְהֶקְשָׁה לוֹ ז"ל, דְּאִם אִיתָא דְּפָסוּל בַּעֲבֵרָה כְּגוֹן עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה מִקְרֵי זֶרַע פָּסוּל, אַמַּאי לָא קָאָמַר דְּהַנּוֹדֵר מִזַּרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם מֻתָּר בְּיִשְׂרָאֵל מוּמָר? וְתֵרֵץ לָזֶה, דְּטַעְמָא דְּאֵינוֹ מֻתָּר בְּיִשְׂרָאֵל עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה הֵינוּ מִשּׁוּם שֶׁמָּא יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וְנִמְצָא לְמַפְרֵעַ שֶׁהָיָה זֶרַע אַבְרָהָם. וְהִכְרִיחַ הָרַב, דְּכֹל שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה — הֲרֵי הוּא כְּאִלּוּ הָיָה כָּשֵׁר מֵעִקָּרָא. אֵלּוּ הֵם תֹּרֶף דְּבָרָיו ז"ל.

וְאִם תֹּאמַר, הֲרֵי כָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק רְבִיעִי מֵהִלְכוֹת בְּכוֹרִים (דין ג) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַגֵּר מֵבִיא וְקוֹרֵא, שֶׁנֶּאֱמַר לְאַבְרָהָם (בראשית יז, ה): "כִּי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ" — הֲרֵי הוּא אָב לְכָל הָעוֹלָם וְכוּ'. וּלְאַבְרָהָם הָיְתָה הַשְׁבוּעָה תְּחִלָּה שֶׁיִּירְשׁוּ בָּנָיו אֶת הָאָרֶץ. עַד כָּאן. וְכָתַב שָׁם מָרָן, שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא: אַף עַל פִּי שֶׁאַבְרָהָם אָב לְכָל הָעוֹלָם, לֹא נִטְלוּ הַגֵּרִים חֵלֶק בָּאָרֶץ, מִפְּנֵי שֶׁבַּתְּחִלָּה קֹדֶם שֶׁאָמַר לוֹ "כִּי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ" הָיְתָה הַשְׁבוּעָה, נִמְצָא שֶׁלֹּא זָכוּ בָהּ אֶלָּא בָּנָיו מַמָּשׁ. עַד כָּאן. מִשְׁמַע מֵהָכָא, דְּאִלּוּ קֹדֶם הַבְּטָחַת הָאָרֶץ הָיָה נֶאֱמַר לְאַבְרָהָם שֶׁהוּא אָב לְכָל הָעוֹלָם, הָיוּ הַגֵּרִים נוֹטְלִים חֵלֶק, לְפִי שֶׁהָיוּ בִּכְלַל "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת", וְכָל הָאֻמּוֹת נִקְרָאִים זֶרַע אַבְרָהָם. הָא לָא קַשְׁיָא כְּלָל, לְפִי שֶׁכְּבָר בֵּאֵר הָרַמְבַּ"ם שֶׁלֹּא עָשָׂאוֹ הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם אָב לְכָל הָעוֹלָם אֶלָּא לְאוֹתָם שֶׁנִּכְנָסִין תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה, דְּהַיְנוּ שֶׁמִּתְגַּיְּרִים. וּמִשּׁוּם הָכֵי הַגֵּרִים טַעְמָא דְּאֵינָם נוֹטְלִים חֵלֶק בָּאָרֶץ הוּא מִשּׁוּם דְּלְאַבְרָהָם הָיְתָה הַשְׁבוּעָה תְּחִלָּה שֶׁיִּירְשׁוּ בָּנָיו אֶת הָאָרֶץ, הָא לָאו הָכֵי הָיוּ נוֹטְלִים; אֲבָל לְמִלְּתָא אַחֲרִיתִי — פְּשִׁיטָא דְּהַגֵּרִים נִקְרָאִים זֶרַע אַבְרָהָם.

וְזֶהוּ שֶׁכָּתַב הַטּוּר (יו"ד סימן ריז), דְּהַנּוֹדֵר מִזֶּרַע אַבְרָהָם — אָסוּר בְּיִשְׂרָאֵל וּבְגֵרִים. וְדִין זֶה דְּגַם בְּגֵרִים אָסוּר לֹא נִתְבָּאֵר בַּגְּמָרָא. וְנִרְאֶה דְּמִדִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם יֵשׁ לִלְמֹד דִּין זֶה. שֶׁהֲרֵי מוּכָח מִדְּבָרָיו, דְּאִי לָאו דְּלְאַבְרָהָם הָיְתָה הַשְׁבוּעָה תְּחִלָּה הָיוּ הַגֵּרִים נוֹטְלִים חֵלֶק בָּאָרֶץ, מִשּׁוּם דְּקָרְינַן בֵּהּ "לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי" וּמִקְרוּ זֶרַע אַבְרָהָם.

וְכִי תֵּימָא: הָא תִּינַח הָאֻמּוֹת שֶׁאֵינָם מִיּוֹצְאֵי חֲלָצָיו דְּאַבְרָהָם, דְּאָמְרִינַן דְּלָא מִקְּרוּ זֶרַע אַבְרָהָם אֶלָּא דַּוְקָא כְּשֶׁמִּתְגַּיְּרִין וְנִכְנָסִין תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה; אַךְ הַבָּאִים מִיִּשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו, הָא תִּינַח שֶׁאִם עוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה — פְּשִׁיטָא דְּלָא מִקְּרוּ זֶרַע אַבְרָהָם, דַּאֲפִלּוּ יִשְׂרְאֵלִים אִם עוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה לָא מִקְּרוּ זֶרַע אַבְרָהָם, אַךְ אִם אֵינָם עוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה — אַמַּאי לָא מִקְּרוּ זֶרַע אַבְרָהָם? דְּהָא גַּבֵּי יִשְׂרָאֵל לָא אָמְרִינַן דְּזֶרַע פָּסוּל לָא מִקְּרֵי זֶרַע אֶלָּא דַּוְקָא בְּעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, וְיִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו לָא מִקְּרוּ זֶרַע אַבְרָהָם הוּא מִשּׁוּם דְּהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה. וְאִם כֵּן הַנּוֹדָר מִזֶּרַע אַבְרָהָם יִהְיֶה אָסוּר בִּבְנֵי יִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו כֹּל שֶׁאֵינוֹ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. הָא לָא קַשְׁיָא כְּלָל, דְּכֵיוָן דְּאִשְׁתְּמִעִינַן קְרָא דְּיִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו לָא מִקְּרוּ זֶרַע אַבְרָהָם, אִם כֵּן הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם לָא מִקְּרוּ יוֹצְאֵי חֲלָצָיו דְּאַבְרָהָם; דְּכֵיוָן דְּכֻלְּהוּ אָתֵי מִכֹּחַ יִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו, וְהָנֵי לָא הָווּ זֶרַע אַבְרָהָם, הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם נָמֵי לָא מִקְּרוּ זֶרַע. וְאִי מִשּׁוּם דְּאַבְרָהָם הָוֵי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם, הֲרֵי כְּבָר כָּתַבְנוּ דְּאַבְרָהָם לֹא נִקְרָא אַב הָמוֹן אֶלָּא לַמִּתְגַּיְּרִים הַבָּאִים לַחֲסוֹת תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה. אֲבָל יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִזֶּרַע יַעֲקֹב, כֹּל שֶׁאֵינָם עוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה מִקְּרוּ זֶרַע אַבְרָהָם.

בְּאֹפֶן שֶׁאֵין חִלּוּק כְּלָל בֵּין בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו לִשְׁאָר בְּנֵי נֹחַ. דְּאִם מִתְגַּיְּרִים — אֲפִלּוּ שְׁאָר הָאֻמּוֹת מִקְּרוּ זֶרַע אַבְרָהָם; וְאִם אֵינָם מִתְגַּיְּרִים, אַף שֶׁאֵינָם עוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה — לָא מִקְּרוּ זֶרַע אַבְרָהָם אֲפִלּוּ בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו. וְאִם כֵּן קָשֶׁה טוּבָא עַל הָרַאֲ"ם זַ"ל, דְּאֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁבְּנֵי לוֹט יִקָּרְאוּ זֶרַע אַבְרָהָם? וְכֵן בְּנֵי עֵשָׂו, אַף שֶׁהֵם מִזַּרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, פְּשִׁיטָא שֶׁאֵינָם נִקְרָאִים זַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. וְהַמִּדְרָשׁ שֶׁכָּתַבְנוּ צוֹוֵחַ כְּנֶגְדּוֹ, דְּקָאָמַר: כָּךְ עָלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל מָקוֹם לְהַנְחִיל לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל אֶרֶץ עֲשָׂרָה עַמִּמִים. הֲרֵי הַדָּבָר מְבֹאָר, שְׁמַּאֲמַר הַשֵּׁם שֶׁאָמַר "לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ, הַקֵּנִי וְהַקִּנְזִי וְהַקַּדְמֹנִי", הוּא כְּדֵי שֶׁיִּנָּחֲלוּהָ יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא שֶׁלֹּא זָכִינוּ לָכֶךְ. וְעוֹד, סִיּוּם הַמַּאֲמָר הָוֵי נָמֵי תִּיּוּבְתָא. דְּקָאָמַר: אֲבָל לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ יַחְזִרוּ וְיִהְיוּ לְיִשְׂרָאֵל כְּדֵי לְקַיֵּם מַאֲמָרוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְאִם כְּדִבְרֵי הָרַב, דְּמַעִקָּרָא נָתַנָם לְאַבְרָהָם כְּדֵי שֶׁיִּתְּנֵם לִבְנֵי לוֹט וּלְבָנֵי עֵשָׂו, לְמַאי אִצְטְרִיךְ הַשֵּׁם לְהַחֲזִיר אוֹתָם לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ כְּדֵי לְקַיֵּם מַאֲמָרוֹ? וַהֲלוֹא כְּבָר קַיֵּם מַאֲמָרוֹ שֶׁנָּתְנָה לִבְנֵי לוֹט וְלִבְנֵי עֵשָׂו, וְאֵין כָּאן נָדָר וְאֵין כָּאן שְׁבוּעָה. וְהָרַב עַצְמוֹ בְּפָרָשַׁת לֶךְ לְךָ כָּתַב, שֶׁהַשֵּׁם נָדַר לָתֵת לְיִשְׂרָאֵל אֶרֶץ כָּל הָעֲשָׂרָה עַמִּמִים וְלֹא נָתַן לָהֶם אֶלָּא אֶרֶץ שִׁבְעָה עַמִּמִים, וְיֵחַיֵּב מִזֶּה בְּהֶכְרֵחַ שֶׁיִּתְּנֵם לָהֶם בִּזְמַן הַמָּשִׁיחַ לְקַיֵּם אֶת נִדְרוֹ. עַד כָּאן.

עוֹד אֲנִי תְּמֵהַּ, דְּמַה יַּעֲנֶה הָרַב בַּיּוֹם שֶׁיְּדַבֵּר בּוֹ מַה שֶּׁכָּתַב רַשִׁ"י בְּפָרָשַׁת שֹׁפְטִים (דברים יט, ח-ט) עֲלֵהּ דִּקְרָא דִ"וְאִם יַרְחִיב יְיָ אֱלֹהֶיךָ" וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "וְאִם יַרְחִיב", כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָתֵת לְךָ אֶרֶץ קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי, "וְיַסֵּפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים". עַד כָּאן. וְדִבְרֵי רַשִׁ"י הַלָּלוּ

הֵם לְקוּחִים מֵהַסִּפְרִי, עַיֵּן שָׁם. הֲרֵי מְבֹאָר שֶׁהַשֵּׁם נִשְׁבַּע לָתֵת לָנוּ קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי, וְלֹא מָצִינוּ שְׁבוּעַת הַשֵּׁם עַל זֶה אֶלָּא מַה שֶּׁכָּרַת בְּרִית עִם אַבְרָהָם לָתֵת לְזַרְעוֹ קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי. וְהָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק שְׁמִינִי מֵהִלְכוֹת רוֹצֵחַ (דין ד) כָּתַב, שֶׁקֵּינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי נִכְרַת לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּרִית עֲלֵיהֶם וַעֲדַיִן לֹא נִכְבְּשׁוּ, וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה: "וְאִם יַרְחִיב יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ". עַד כָּאן. הֲרֵי לְךָ מְבֹאָר מִכַּמָּה מְקוֹמוֹת, שֶׁבַּתְּחִלָּה כְּשֶׁכָּרַת הַשֵּׁם בְּרִית עִם אַבְרָהָם לָתֵת לוֹ אֶת הַקֵּינִי וְאֶת הַקְּנִזִּי וְאֶת הַקַּדְמוֹנִי, הָיָה כְּדֵי לְהַנְחִילָם לְיִשְׂרָאֵל תֵּכֶף וּמִיָּד, אֶלָּא שֶׁלֹּא זָכוּ לְכָךְ בְּאוֹתוֹ זְמַן, וְלֶעָתִיד לָבוֹא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ יַנְחִילֵם לְיִשְׂרָאֵל כְּדֵי לְקַיֵּם הַבְטָחָתוֹ.

וְכִי תֵּימָא: אִם הַדְּבָרִים כֵּן, שֶׁבַּתְּחִלָּה כָּרַת הַשֵּׁם בְּרִית עִם אַבְרָהָם לָתֵת לָנוּ אֶת הַקֵּנִי וְהַקְּנִזִּי וְהַקַּדְמוֹנִי אֶלָּא שֶׁלֹּא זָכִינוּ בָּהֶם, אִם כֵּן מַהוּ זֶה שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים, שֶׁקֵּינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי — שְׁנַיִם מֵהֶם נָתַן לְבָנֵי לוֹט בְּשָׂכָר שֶׁהָלַךְ עִמּוֹ לְמִצְרַיִם וְשָׁתַק עַל מַה שֶּׁהָיָה אוֹמֵר עַל אִשְׁתּוֹ אֲחוֹתִי הִיא. עַד כָּאן. דְּאִי אָמְרַת בִּשְׁלָמָא כְּפִי סְבָרַת הָרְאֵ"ם שֶׁבַּתְּחִלָּה כְּשֶׁנָּתַן הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם אֶת הַקֵּינִי וְהַקְּנִזִּי וְהַקַּדְמוֹנִי הָיָה כְּדֵי שֶׁיִּתֵּן אַבְרָהָם מֵהֶם שְׁנַיִם לִבְנֵי לוֹט — נִיחָא שֶׁהֶצְרַךְ רַשִׁ"י לָתֵת טַעַם לְמָה זֶּה נָתַן הַשֵּׁם לְלוֹט מִנַּחֲלַת אַבְרָהָם שְׁנֵי אֻמּוֹת, וְהֶצְרַךְ לוֹמַר שֶׁהוּא בִּשְׂכַר הַשְׁתִּיקָה; אַךְ לְפִי דַּרְכֵּנוּ שֶׁהַשֵּׁם כָּרַת עִם אַבְרָהָם שֶׁיִּנָּחֲלוּ יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרָה עַמְּמִים אֶלָּא שֶׁלֹּא זָכִינוּ לְכָךְ עַכְשָׁו, אִם כֵּן לָמָּה הֶצְרַךְ לוֹמַר שֶׁבִּשְׂבִיל שְׂכַר הַשְׁתִּיקָה זָכוּ בָּהֶם בְּנֵי לוֹט, דְּמַשְׁמַע דְּאִי לָאו שְׂכַר הַשְׁתִּיקָה הָיֵינוּ זוֹכִים בָּהֶם, וַהֲלֹא תִּפֹּק לֵהּ שֶׁאֲנוּ לֹא הִסְפִּיק זְכוּתֵנוּ לִזְכוֹת בָּהֶם. הָא לָא קַשְׁיָא כְּלָל, דְּלְעוֹלָם בַּתְּחִלָּה כָּרַת הַשֵּׁם בְּרִית עִם אַבְרָהָם לָתֵת לָנוּ אֶרֶץ עֶשְׂרָה עַמְּמִים, וּבְכֻלָּם הֵם קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי, וְכָךְ עָלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל מָקוֹם שֶׁיִּנָּחֲלוּ אוֹתָם יִשְׂרָאֵל תֵּכֶף וּמִיָּד בַּזְּמַן שֶׁכָּבְשׁוּ אֶרֶץ שִׁבְעָה עַמְּמִים, אֶלָּא שֶׁלֹּא הִסְפִּיק זְכוּתֵנוּ לִכְבֹּשׁ אֶלָּא אֶרֶץ שִׁבְעָה עַמְּמִין וְלֹא יוֹתֵר. אֶלָּא שֶׁעֲדַיִן יֵשׁ לִשְׁאֹל, דְּנִהְיֶה דְּלֹא הִסְפִּיק זְכוּתֵנוּ לִכְבֹּשׁ אֶלָּא אֶרֶץ שִׁבְעָה עַמְּמִים, מִכָּל מָקוֹם מַה נִּשְׁתַּנּוּ קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי מִשְּׁאָר אֻמּוֹת, וַעֲדַיִן הָיָה אֶפְשָׁר לִכְבֹּשׁ קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי וְיַנִּיחַ מִשְּׁאָר שֶׁלֹּשׁ אֻמּוֹת אֲחֵרוֹת. לָזֶה הֵשִׁיב רַשִׁ"י, דְּמֵאַחַר שֶׁלֹּא הִסְפִּיק זְכוּתֵנוּ לִכְבֹּשׁ אֶלָּא אֶרֶץ שִׁבְעָה עַמְּמִין, הִנִּיחַ אֶת הַקֵּינִי וְאֶת הַקְּנִזִּי וְקַדְמוֹנִי שְׁנַיִם לְלוֹט בִּשְׂכַר הַשְׁתִּיקָה וְאֶחָד לְעֵשָׂו. אֲבָל לְעוֹלָם דְּאִם הָיֵינוּ זוֹכִים הָיֵינוּ כּוֹבְשִׁים אֶת הַכֹּל, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁכָּרַת הַשֵּׁם בְּרִית עִם אַבְרָהָם לָתֵת לוֹ אֶת הַקֵּינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי כְּדֵי שֶׁיִּנָּחִילֶנָּה לְיִשְׂרָאֵל כְּבָר הָלַךְ לוֹט עִמּוֹ לְמִצְרַיִם וְשָׁתַק עַל מַה שֶּׁאָמַר אַבְרָהָם אֲחוֹתִי הִיא. הַכֹּל הָעוֹלֶה, שֶׁהַדָּבָר מְבֹאָר, שֶׁבַּתְּחִלָּה כְּשֶׁכָּרַת הַשֵּׁם בְּרִית עִם אַבְרָהָם לָתֵת לוֹ אֶרֶץ עֶשְׂרָה עַמְּמִים וְעָלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל

מָקוֹם שֶׁיִּכְבְּשׁוּ אֶת כֻּלָּם יִשְׂרָאֵל תֵּכֶף וּמִיָּד, אֶלָּא שֶׁלֹּא זָכִינוּ לְכָךְ, וְלֶעָתִיד לָבוֹא עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְקַיֵּם הַבְטָחָתוֹ.

וְכֵן מוֹכֵחַ מִדִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת בַּגְּמָרָא דְּבָתְרָא (נו ע"א), אַהָא דְּאָמְרִינַן הָתָם: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל: כֹּל שֶׁהֶרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה חַיָּב בְּמַעֲשֵׂר. לְאַפּוֹקֵי מַאי? לְאַפּוֹקֵי קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשְׁבַּ"ם ז"ל: כֹּל שֶׁהֶרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה בְּשָׁעַת מִיתָתוֹ, דְּהֵם שִׁבְעָה עַמְמִים הַכְּתוּבִים בְּכָל מָקוֹם, חַיָּב בְּמַעֲשֵׂר; אֲבָל קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי, שֶׁנִּתְּנוֹ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בֵּין הַבְּתָרִים, לֹא יִתְחַיְּבוּ בְּמַעֲשֵׂר לֶעָתִיד לָבוֹא כְּשֶׁיַּחֲזִירֵם לָנוּ לֶעָתִיד. עַד כָּאן. וְהַתּוֹסָפוֹת הִקְשׁוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: וְאִם תֹּאמַר: וְלֵימָא לְאַפּוֹקֵי חוּצָה לָאָרֶץ? וְיֵשׁ לוֹמַר, דְּאֵין זֶה חִדּוּשׁ, וּלְכָךְ אָמַר קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי, אַף עַל גַּב דְּמֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֵם. עַד כָּאן. וְאִם אִיתָא כְּדִבְרֵי הָרֹאֵ"ם, דְּמֵעִקָּרָא נְתָנָם הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם כְּדֵי שֶׁיִּתֵּן שְׁנַיִם מֵהֶם לִבְנֵי לוֹט וְאֶחָד לִבְנֵי עֵשָׂו, לֹא יָדַעְתִּי מַה בֵּין קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי לִשְׁאָר חוּצָה לָאָרֶץ גָּמוּר. אֶלָּא וַדַּאי דְּקֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי נִכְרַת עֲלֵיהֶם בְּרִית לָתֵת אוֹתָם לְיִשְׂרָאֵל, וּלְפִיכָךְ חֲשִׁיבִי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְאִשְׁמְעִינַן שְׁמוּאֵל חִדּוּשׁ גָּדוֹל דַּאֲפִלּוּ הָכֵי אֵינָם חַיָּבִים בְּמַעֲשֵׂר לֶעָתִיד לָבוֹא.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה מִמַּה שֶּׁכָּתַבְנוּ, שֶׁקֵּינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי, שֶׁהֵם אֱדוֹם וְעַמּוֹן וּמוֹאָב, נִכְרַת עֲלֵיהֶם בְּרִית לְהַנְחִילָם לְיִשְׂרָאֵל, אֶלָּא שֶׁלֹּא זָכִינוּ לָהֶם, וְאַדְרַבָּה הֵזֵהִירָנוּ שֶׁלֹּא לְהִתְגָּרוֹת בָּהֶם. וּמִכָּל מָקוֹם מֵאַהֲבַת הַשֵּׁם אוֹתָנוּ הִתְחַכֵּם לָתֵת לָנוּ קְצָת מֵאֲרָצוֹת אֵלּוּ. וְהוּא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק אֵלּוּ טְרֵפוֹת (חולין ס ע"ב): אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: הַרְבֵּה מִקְרָאוֹת שֶׁרָאוּיִין לִשָּׂרֵף וְהֵן הֵן גּוּפֵי תּוֹרָה. "וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד עַזָּה" (דברים ב, כג). מַאי נָפְקָא לָן מִנַּיהּ? מִדְּאַשְׁבְּעֵהּ אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם (בראשית כא, כג): "אִם תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי", אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֵיתוֹ כַּפְתּוֹרִים וְלִיפְקוּ מֵעַזִּים, דְּהַיְנוּ פְּלִשְׁתִּים, וְלֵיתוֹ יִשְׂרָאֵל וְלִיפְקוּ מִכַּפְתּוֹרִים. כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר (במדבר כא, כו): "כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִיא, וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב". מַאי נָפְקָא מִנַּיהּ? דַּאֲמַר לְהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל (דברים ב, ט): "אַל תְּצַר אֶת מוֹאָב". אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֵיתֵי סִיחוֹן וְלִיפֵּק מִמּוֹאָב, וְלֵיתוֹ יִשְׂרָאֵל וְלִיפְקוּ מִסִּיחוֹן. וְהַיְנוּ דְּאָמַר רַב פַּפָּא: עַמּוֹן וּמוֹאָב טָהֲרוּ בְּסִיחוֹן. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִים, דְּאַף שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נָתַן קְצָת אֲרָצוֹת לְעַמּוֹן וּמוֹאָב וְהִזְהִירָנוּ שֶׁלֹּא לְקַחַת מֵאַרְצָם, הַיְנוּ דְּוָקָא הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִיא בִּרְשׁוּתָם, אַךְ הָאָרֶץ אֲשֶׁר לְקָחוּהָ אֲחֵרִים מֵעַמּוֹן וּמוֹאָב הֻתַּר לָנוּ לְקַחְתָּהּ.

וּבָזֶה יוּבַן פָּסוּק אֶחָד בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים (ב, יב) וְזֶה תְּאָרוֹ: "וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם, כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר

נָתַן יְיָ לָהֶם". וְלֹא יָדַעְתִּי דִּמְיוֹן זֶה דְּכָתַב קְרָא "כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל" וְגוֹמֵר, מַה שַּׁיָּךְ עִם הַקּוֹדֶם דְּקָאָמַר דְּשֵׁעִיר הָיְתָה לַחֹרִים וּבָאוּ בְּנֵי עֵשָׂו וְלָקְחוּ אֶת שֵׂעִיר מִיַּד הַחֹרִים. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁסִּיֵּם הַכָּתוּב וְאָמַר: "כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַן יְיָ לָהֶם". וְכָתַב הָרַמְבַּ"ן זַ"ל, דְּהַכַּוָּנָה, שֶׁהַכָּתוּב אָמַר כִּי הַחֹרִים שֶׁהֵם לְאַבְרָהָם יָשְׁבוּ בְּשֵׂעִיר לְפָנִים, וּבְנֵי עֵשָׂו שֶׁהֵם זֶרַע אַבְרָהָם יָרְשׁוּ אוֹתָם וְיָשְׁבוּ תַּחְתָּם בְּמַעֲשֵׂה נֵס, שֶׁהַחֹרִים הָיוּ עַם רַב בְּאַרְצָם וְעֵשָׂו בָּא לָגוּר שָׁם וְנִתְחַזֵּק עֲלֵיהֶם, כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְיֶתֶר הַגּוֹיִם אֲשֶׁר נָתַן הַשֵּׁם לָהֶם בְּכֹחוֹ הַגָּדוֹל. עַד כָּאן. וְהִנֵּה לְפִי דִּבְרֵי הָרַב זַ"ל, עִקַּר הַכָּתוּב בָּא לוֹמַר, דְּכִי הֵיכִי דְּיִשְׂרָאֵל כְּבָשׁוּ שִׁבְעָה עַמְמִין בְּדֶרֶךְ נֵס, גַּם עֵשָׂו לָקַח אֶת שֵׂעִיר מִיַּד הַחֹרִים בְּדֶרֶךְ נֵס. וְלֹא יָדַעְתִּי לְאֵיזֶה תַּכְלִית הוֹרָה לָנוּ הַכָּתוּב דְּלִקְיחַת עֵשָׂו אֶת שֵׂעִיר מִיַּד הַחֹרִים הָיָה בְּדֶרֶךְ נֵס וְלֹא בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע.

וְנִרְאֶה לִי דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק אֵלּוּ טְרֵפוֹת (חולין ס ע"ב), דְּרַב אָמַר: עַוִּים מִתֵּימָן בָּאוּ. וְתַנְיָא נָמֵי הָכֵי: עַוִּים מִתֵּימָן בָּאוּ. וּפֵרֵשׁ רַשַׁ"י: מִתֵּימָן — מֵאֱלִיפַז בֶּן עֵשָׂו. וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ן: וְתֵימָן הוּא אֱדוֹם, כְּדִכְתִיב (ירמיה מט, ז): "כֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת הַאֵין עוֹד חָכְמָה בְּתֵימָן". וּפֵרֵשׁ רַשַׁ"י שָׁם בַּגְּמָרָא, דִּלְמָאן דְּאָמַר דְּעַוִּים מִתֵּימָן בָּאוּ, מַאי דְּאִצְטְרִיךְ קְרָא לוֹמַר: "וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֵם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם", הוּא מִשּׁוּם דְּאַזְהַרִינְהוּ לְיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לְהִתְגָּרוֹת בִּבְנֵי עֵשָׂו, אָמַר רַחֲמָנָא: לֵיתוֹ כַּפְתּוֹרִים וְלִיפְקוּ מֵעַוִּים, שֶׁהֵם זֶרַע אֱדוֹם, וְלֵיתוֹ יִשְׂרָאֵל וְלִיפְקוּ מִכַּפְתּוֹרִים. עַד כָּאן. וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ן בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה. נִמְצָא שֶׁקִּצַּת מֵאֶרֶץ אֱדוֹם נִטְהֲרָה עַל יְדֵי כַּפְתּוֹרִים, וְכֵן קִצַּת מֵאֶרֶץ מוֹאָב נִטְהֲרָה עַל יְדֵי סִיחוֹן, כְּדִכְתִיב: "כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִיא, וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב".

וְהִנֵּה בַּתְּחִלָּה צִוָּה הַכָּתוּב וְאָמַר (דברים ב, ד-ה): "אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי עֵשָׂו" וְגוֹמֵר, "אַל תִּתְגָּרוּ בָם כִּי יֵרֵשָׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת הַר שֵׂעִיר". וְחָזַר וְצִוָּה עַל מוֹאָב וְאָמַר (שם שם, ט): "אַל תְּצַר אֶת מוֹאָב כִּי לֹא אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה" וְגוֹמֵר. וּכְתִיב (שם שם, יא-יב): "רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף הֵם כַּעֲנָקִים, וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם". **וְהִנֵּה** הָרַמְבַּ"ן זַ"ל כָּתַב, שֶׁאֶרֶץ רְפָאִים מְמַתְּנַת הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם, שֶׁהֲרֵי בְּפָרָשַׁת לֶךְ לְךָ מָנָה אֶרֶץ רְפָאִים בִּכְלַל שִׁבְעָה עַמְמִין שֶׁכָּרַת הַשֵּׁם בְּרִית עִם אַבְרָהָם לְתִתָּם לְזַרְעוֹ, אֶלָּא שֶׁקִּצַּת מֵאֶרֶץ רְפָאִים לְקָחָהּ מוֹאָב מִיַּד רְפָאִים. וְכֵן מַה שֶּׁכָּתוּב "וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים", הַכַּוָּנָה הִיא דְּחֹרִים הוּא חִוִּי הַמָּזְכָּר בְּפָרָשַׁת לֶךְ לְךָ בִּכְלַל הַשִּׁבְעָה עַמְמִין שֶׁכָּרַת הַשֵּׁם בְּרִית עִם אַבְרָהָם. וְאַף שֶׁאֵלּוּ הָיוּ מִמַּתְּנַת הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם, וְאִלּוּ לֹא הָיָה מוֹאָב לוֹקֵחַ מִקִּצַּת מֵאֶרֶץ רְפָאִים וְהָיְתָה בְּיַד רְפָאִים, וְכֵן אִם לֹא הָיָה לוֹקֵחַ עֵשָׂו אֶת שֵׂעִיר מִיַּד הַחִוִּי — הָיוּ זוֹכִים

בְּכָל אֵלּוּ הָאֲרָצוֹת מִמַּתְּנַת הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם, מִכָּל מָקוֹם עַכְשָׁו שֶׁהֵם בְּיַד מוֹאָב וְעֵשָׂו צִוָּה הַשֵּׁם שֶׁלֹּא לָקַחַת אוֹתָם. וְאָמַר: אַל תִּתְמַהּ עַל זֶה וְתֹאמַר: נְהִי דְצִוָּנוּ הַשֵּׁם שֶׁלֹּא לָקַחַת מֵאֶרֶץ אֱדוֹם וּמֵאֶרֶץ מוֹאָב, הֵינוּ דַוְקָא מֵאַרְצָם; אֲבָל אֶרֶץ רְפָאִים וְשֵׂעִיר, שֶׁהָיוּ מִקֶּדֶם מֵהַכְּנַעֲנִי, וְאֶרֶץ כְּנַעַן הִיא לְיִשְׂרָאֵל, אַף שֶׁלָּקְחוּ קְצָת אֱדוֹם וּמוֹאָב הֵתֵר לָקַחַת אוֹתָם מִיָּדָם. לָזֶה אָמַר: אַל יַעֲלוּ דְּבָרִים אֵלּוּ עַל לִבָּבְךָ, שֶׁלֹּא נָתַתִּי לְךָ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן אֶלָּא מַה שֶּׁהִיא עַכְשָׁו אֶרֶץ כְּנַעַן. וּרְאֵיָה לָזֶה: "כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַן יְיָ לָהֶם". כְּלוֹמַר, כִּי הֵיכִי דְּיִשְׂרָאֵל זָכוּ בְּאֶרֶץ יְרֻשַּׁת אֱדוֹם וּמוֹאָב אֲשֶׁר נָתַן הַשֵּׁם לָהֶם עַל יְדֵי שֶׁבָּאוּ אֲחֵרִים וּלְקָחוּם מִיָּדָם, וְנִטְהֲרָה קְצָת אֶרֶץ אֱדוֹם עַל יְדֵי כַּפְתּוֹרִים וּקְצָת מִמּוֹאָב עַל יְדֵי סִיחוֹן, אַלְמָא לֹא נָתַתִּי לָהֶם אֶלָּא מַה שֶּׁהוּא עַכְשָׁו בְּיָדָם, אֲבָל מַה שֶּׁלָּקְחוּ אֲחֵרִים מִיָּדָם הֵתֵר לָהֶם; גַּם בְּאֶרֶץ שִׁבְעָה עַמְמִים אֵין אַתֶּם זוֹכִים אֶלָּא בַּמֶּה שֶׁהִיא עַכְשָׁו שֶׁל כְּנַעַן, אֲבָל בַּמֶּה שֶׁזָּכוּ בָּהּ אֱדוֹם וּמוֹאָב נֶאֱסָרָה לָכֶם, לְפִי שֶׁנִּטְהֲרָה בְּיָדָם, וּכְמוֹ שֶׁנִּטְהֲרוּ אֱדוֹם וּמוֹאָב עַל יְדֵי כַּפְתּוֹרִים וְסִיחוֹן.

וְכֵן גַּבֵּי בְּנֵי עַמּוֹן נָמֵי רָמַז הַכָּתוּב כָּל זֶה וְאָמַר (דברים ב, יט-כג): "וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי עַמּוֹן וְגוֹ', כִּי לֹא אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה. אֶרֶץ רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף הִיא וְגוֹ'. כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר, אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֵׁם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה. וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֵם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם". עַד כָּאן. וְכָתַב הָרַמְבַּ"ן, שֶׁגַּם עַמּוֹן לָקַח מֵאֶרֶץ רְפָאִים שֶׁנִּתְּנָה לְאַבְרָהָם, וְנֶאֱסָרָה לָנוּ לְקַחְתָּהּ מִיַּד עַמּוֹן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "אֶרֶץ רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף הִיא, רְפָאִים יָשְׁבוּ בָהּ לְפָנִים וְגוֹ', וַיַּשְׁמִידֵם יְיָ מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֵׁם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם", וְאַף עַל פִּי כֵן נֶאֱסָרָה לָכֶם כֵּיוָן שֶׁהִיא עַכְשָׁו בְּיַד עַמּוֹן. וְאָמַר: "כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם", וְאַף שֶׁהַחֹרִי הוּא מִמַּתְּנַת הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁלָּקְחוּהּ עֵשָׂו כְּבָר נֶאֱסָרָה לָכֶם; הֵכִי נָמֵי אֶרֶץ רְפָאִים נֶאֱסָרָה לָכֶם, כֵּיוָן שֶׁהִיא עַכְשָׁו בְּיַד עַמּוֹן, אַף שֶׁקֹּדֶם הָיְתָה שֶׁל כְּנַעַן. וְאָמַר: וְאַל תִּתְמַהּ עַל זֶה, לְפִי שֶׁכָּךְ הוּא הַדִּין, שֶׁהֲרֵי "וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֵם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם", וְאִם כֵּן, כִּי הֵיכִי שֶׁאַתָּה זוֹכֶה בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אַף שֶׁהָיְתָה שֶׁלָּהֶם מִקֶּדֶם, לְפִי שֶׁעַכְשָׁו אֵינָהּ בְּיָדָם, הֵכִי נָמֵי אַתָּה נֶאֱסָר בַּמֶּה שֶׁהוּא עַכְשָׁו בְּיַד עַמּוֹן וֶאֱדוֹם אַף שֶׁמִּתְּחִלָּה הָיְתָה שֶׁל כְּנַעַן.

וּבָזֶה יוּבְנוּ קְצָת פְּסוּקִים בִּתְהִלִּים (קלו, יז-כב) וְזֶה תֵּאָרֵם: "לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בִּפְסוּקִים אֵלּוּ טוּבָא. חֲדָא, דִּמְלָכִים

אֵלּוּ וְאַדִּירִים אֵלּוּ מָאן נִינְהוּ? אִם הֵם סִיחוֹן וְעוֹג שֶׁזִּכַּר אַחֲרֵי כֵן, לֹא יָדַעְתִּי לָמָּה כָּפַל הוֹדָאָה זוֹ, וּבַתְּחִלָּה הִזְכִּיר אוֹתָם בְּמַאֲמָר סָתוּם: 'מְלָכִים גְּדוֹלִים' וּ'מְלָכִים אַדִּירִים', וְאַחַר כָּךְ פָּרַט אוֹתָם: 'לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי' 'וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן'. וְרָאִיתִי לְרַשִׁ"י שֶׁנִּרְגַּשׁ מִזֶּה וְאָמַר: "מְלָכִים גְּדוֹלִים" — כָּאן רָמַז מִלְחֶמֶת שִׁלשִׁים וְאֶחָד מְלָכִים. וְגַם לְפִי פֵּרוּשׁוֹ יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּלָמָּה זֶה שִׁנָּה הַמְשׁוֹרֵר הַסֵּדֶר וְנָתַן בַּתְּחִלָּה הוֹדָאָה עַל מִלְחֶמֶת שִׁלשִׁים וְאֶחָד מְלָכִים וְאַחַר כָּךְ נָתַן הוֹדָאָה עַל מִלְחֶמֶת סִיחוֹן וְעוֹג, שֶׁלֹּא כְּסִדְרָן, שֶׁהֲרֵי בַּתְּחִלָּה הָיְתָה מִלְחֶמֶת סִיחוֹן וְעוֹג קֹדֶם שֶׁעָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן, וּמִלְחֶמֶת שִׁלשִׁים וְאֶחָד מְלָכִים הָיְתָה אַחַר שֶׁעָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁכָּפַל הַמְשׁוֹרֵר אֶת דְּבָרָיו וְאָמַר: "וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ, נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ". שֶׁהֲרֵי מַה שֶּׁנָּתַן בַּתְּחִלָּה הוֹדָאָה לְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְאָמַר "וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה", הַכַּוָּנָה שֶׁנָּתְנָהּ נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ, וְאִם כֵּן כֻּפַּל דְּבָרִים הַלָּלוּ לָמָּה?

אַךְ עִם מַה שֶּׁפָּתַבְנוּ יִתְבָּאֵר. שֶׁכְּבָר נִתְבָּאֵר שֶׁקְּצָת מֵאֶרֶץ אֱדוֹם וּמֵעַמּוֹן וּמוֹאָב נִטְהֲרָה עַל יְדֵי סִיחוֹן וְעוֹג. וּבַתְּחִלָּה אָמַר: "לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדוֹלִים וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ", וְהֵינוּ עַל אֱדוֹם וְעַמּוֹן וּמוֹאָב, עַל יְדֵי סִיחוֹן וְעוֹג שֶׁהִכּוּ אוֹתָם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ". כְּלוֹמַר, שֶׁהִכָּה מְלָכִים גְּדוֹלִים וְהָרַג מְלָכִים אַדִּירִים לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן, "וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה". וְקַאי עַל אֶרֶץ מְלָכִים גְּדוֹלִים וּמְלָכִים אַדִּירִים, שֶׁהֵם אֱדוֹם וְעַמּוֹן וּמוֹאָב, שֶׁנָּתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג. וְחָזַר וְאָמַר, שֶׁמַּה שֶּׁנָּתַן אֶרֶץ אֱדוֹם וְעַמּוֹן וּמוֹאָב לְסִיחוֹן וּלְעוֹג הוּא כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה "נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ", לְפִי שֶׁעַל יְדֵיהֶם נִטְהֲרוּ וְיָכְלוּ יִשְׂרָאֵל לָרֶשֶׁת אוֹתָם; שֶׁאִם לֹא כֵּן, לֹא הָיוּ יְכוֹלִין יִשְׂרָאֵל לָרֶשֶׁת אֶרֶץ אֱדוֹם וְעַמּוֹן וּמוֹאָב. וּבְפֶרֶק הַשּׁוֹלֵחַ (גיטין לח ע"א) אָמְרִינַן דְּנָכְרִי קוֹנֶה בַּמִּלְחָמָה, מִדְּאָמְרִינַן עַמּוֹן וּמוֹאָב טָהֲרוּ בְּסִיחוֹן.

וּבָזֶה יִתְבָּאֵר מַאֲמָר אֶחָד בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה א סימן ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי פְּתַח: "כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ" (תהלים קיא, ו). מַה טַּעַם גִּלָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַה שֶּׁנִּבְרָא בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן וּמַה שֶּׁנִּבְרָא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי? מִפְּנֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁלֹּא יִהְיוּ מוֹנִין אֶת יִשְׂרָאֵל וְאוֹמְרִים לָהֶם: הֲלוֹא אֻמָּה שֶׁל בָּזוֹזוֹת אַתֶּם. וְיִשְׂרָאֵל מְשִׁיבִים אוֹתָן וְאוֹמְרִים לָהֶם: הֲלוֹא אֻמָּה שֶׁל בָּזוֹזוֹת אַתֶּם, הֲלוֹא "הָעוֹפִים הַיּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד עִזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֵם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם". הָעוֹלָם וּמְלוֹאוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּשֶׁרָצָה נָתְנָהּ לָכֶם, וּכְשֶׁרָצָה נְטָלָהּ מִכֶּם וּנְתָנָהּ לָנוּ. הָדָא הוּא דִכְתִיב (שם): "לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם", הִגִּיד לָהֶם אֶת כָּל הַדְּוֹרוֹת. עַד כָּאן. וְהִנֵּה הָרְאֵ"ם כָּתַב שֶׁהֵם שְׁנֵי טְעָמִים: חֲדָא, שֶׁהֲרֵי גַּם הֵם בָּזוֹזוֹת, וְאִם כֵּן לֹא הָיָה לָהֶם לוֹמַר אֻמָּה שֶׁל בָּזוֹזוֹת אַתֶּם, דְּמוּם שֶׁבָּךְ

אַל תֹּאמַר לְחַבְרָךְ (ב"מ נט ע"ב). וּמִשּׁוּם דְּאִיכָּא לְמֵימַר: בָּתַר גַּנָּבָא גְּנֵב וְטַעְמָא טְעֵם (ברכות ה ע"ב), לָכֵן אָמַר טַעַם אַחֵר, שֶׁהָעוֹלָם וּמְלוֹאוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְכֵן כָּתַב שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה.

וְלֹא נִתְיַשֵּׁב אֶצְלִי כָּל זֶה. דְּאֵיךְ עָלָה בְּדַעְתָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְהִנָּצֵל מִן הָאֻמּוֹת שֶׁקּוֹרִין אוֹתָם אֻמָּה שֶׁל בָּזוֹזוֹת בַּמֶּה שֶׁגַּם הֵם בְּזוּזָה הִיא בְּיָדָם? דְּסוֹף סוֹף "שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עַוְלָה" (צפניה ג, יג), וְאִם הַגּוֹיִם הֵם גּוֹנְבִים וְחוֹמְסִים, הֲתַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל לִהְיוֹת כְּמוֹתָם?! וְעוֹד, דְּתִינַח אֶרֶץ כַּפְתּוֹרִים שֶׁלָּקַחְנוּ אוֹתָהּ, לְפִי שֶׁהָיְתָה בְּזוּזָה בְּיָדָם, שֶׁלָּקְחוּהָ מֵעַוִּים; שְׁאָר אַרְצוֹת מִי הִתִּיר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל? וְעוֹד קָשֶׁה לִי, דְּכַפְתּוֹרִים הֵם פְּלִשְׁתִּים, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים, וְהֵבִיא רְאָיָה מִדִּכְתִיב (ירמיה מז, ד): "כִּי שֹׁדֵד יְיָ אֶת פְּלִשְׁתִּים שְׁאֵרִית אִי כַפְתּוֹר". וְאֵין סָפֵק, שֶׁמַּה שֶּׁהָיוּ הָאֻמּוֹת מוֹנִים אֶת יִשְׂרָאֵל לִקְרוֹתָם אֻמָּה שֶׁל בָּזוֹזוֹת הוּא לְפִי שֶׁלָּקְחוּ אֶרֶץ כְּנַעַן, וְאִם כֵּן מַה טַּעֲנָה הִיא לוֹמַר שֶׁגַּם פְּלִשְׁתִּים הִיא אֻמָּה שֶׁל בָּזוֹזוֹת? אַטוּ כְּנַעַן עֲרָבִים שֶׁל פְּלִשְׁתִּים הֵם?!

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַה שֶּׁכָּתַב הָרַא"ם זַ"ל דְּיֵשׁ אַגָּדוֹת חֲלוּקוֹת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִם בְּחֶלְקוֹ שֶׁל חָם נָפְלָה אוֹ אִם נָפְלָה בְּחֶלְקוֹ שֶׁל שֵׁם. דְּמֵאוֹתָהּ אַגָּדָה שֶׁהֵבִיא רַשִׁ"י גַּבֵּי "וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה" (במדבר יג, כב) מוּכָח דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּחֶלְקוֹ שֶׁל חָם נָפְלָה, אַךְ מֵאוֹתָהּ אַגָּדָה שֶׁהֵבִיא רַשִׁ"י גַּבֵּי "וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ" (בראשית יב, ו) — שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ וְכוֹבֵשׁ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִזְּרִעוֹ שֶׁל שֵׁם, מוּכָח דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּחֶלְקוֹ שֶׁל שֵׁם נָפְלָה. וְכָתַב, דִּלְמָאן דְּאָמַר דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּחֶלְקוֹ שֶׁל חָם נָפְלָה, מַה שֶּׁאֻמּוֹת הָעוֹלָם מוֹנִים אֶת יִשְׂרָאֵל וְקוֹרְאִים אוֹתָם לִסְטִים שֶׁכְּבָשְׁתֶּם אֶרֶץ שִׁבְעָה עַמָּמִים — הַדְּבָרִים כִּפְשׁוּטָן, לְפִי שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיְתָה שֶׁלָּהֶם, שֶׁהֲרֵי בְּחֶלְקוֹ שֶׁל חָם נָפְלָה; אַךְ לְמָאן דְּאָמַר בְּחֶלְקוֹ שֶׁל שֵׁם נָפְלָה, מַה שֶּׁהָאֻמּוֹת מוֹנִים אֶת יִשְׂרָאֵל וְקוֹרִים אוֹתָם לִסְטִים, הֵינוּ לְפִי שֶׁלֹּא נָתְנוּ הַחֵלֶק הַמַּגִּיעַ לִשְׁאָר בְּנֵי שֵׁם. וְהָרַב זַ"ל הִקְשָׁה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאִם תֹּאמַר, בִּשְׁלָמָא לַפְּרוּשׁ לִסְטִים אַתֶּם שֶׁלֹּא נְתַתֶּם הַחֵלֶק הַמַּגִּיעַ לִשְׁאָר בְּנֵי שֵׁם, יֵשׁ לָהֶם דִּין לִקְרוֹתָם בְּשֵׁם לִסְטִים; אֶלָּא לַפֵּרוּשׁ לִסְטִים אַתֶּם שֶׁכְּבַשְׁתֶּם אֶרֶץ שִׁבְעָה עַמָּמִין שֶׁהִיא שֶׁלָּהֶם, לָמָּה יִקָּרְאוּ לִסְטִים? וַהֲלוֹא כְּנַעַן עַבְדּוֹ שֶׁל שֵׁם הָיָה, כְּדִכְתִיב (שם ט, כו): "וַיְהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ", וּמַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ. וְתֵרֶץ, דְּ"עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו" כְּתִיב (שם שם, כה), וְאִם כֵּן אֵין לָנוּ לִכְבּשׁ מֵהֶם אֶלָּא חֻצָיוֹ, שֶׁהַחֻצִי הָאַחֵר הוּא שֶׁל יֶפֶת. עַד כָּאן.

וְלֹא יָרַדְתִּי לְסוֹף דַּעַת הָרַב זַ"ל. דְּכִי הֵיכִי דִּלְמָאן דְּאָמַר דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּחֶלְקוֹ שֶׁל שֵׁם נָפְלָה יֵשׁ לָהֶם דִּין לִקְרוֹתָם בְּשֵׁם לִסְטִים מִשּׁוּם שֶׁלֹּא נָתְנוּ הַחֵלֶק הַמַּגִּיעַ לִשְׁאָר בְּנֵי שֵׁם, הָכֵי נָמֵי לְמָאן דְּאָמַר בְּחֶלְקוֹ שֶׁל חָם נָפְלָה יֵשׁ לָהֶם דִּין לִקְרוֹתָם בְּשֵׁם לִסְטִים, דְּאַף דִּכְנַעַן

עַבְדּוֹ שֶׁל שֵׁם הוּא וּמַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ, מִכָּל מָקוֹם הוּא עֶבֶד שֶׁל כָּל בְּנֵי שֵׁם, וְזָכוּ כָּל בְּנֵי שֵׁם בַּמֶּה שֶׁקָּנָה כְּנַעַן מִשּׁוּם דְּמַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ, וְאִם כֵּן יֵשׁ לָהֶם דִּין לְקָרוֹתָם בְּשֵׁם לִסְטִים לְפִי שֶׁלֹּא נָתְנוּ הַחֵלֶק הַמַּגִּיעַ לִשְׁאָר בְּנֵי שֵׁם שֶׁהָיָה כְּנַעַן עֶבֶד לָהֶם.

וְהִנֵּה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל הִקְשָׁה, דְּאִם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּחֶלְקוֹ שֶׁל שֵׁם נָפְלָה, לָמָּה קוֹרְאִים אוֹתָנוּ לִסְטִים לְפִי שֶׁלֹּא נָתְנוּ הַחֵלֶק הַמַּגִּיעַ לִשְׁאָר בְּנֵי שֵׁם? דְּכֵיוָן דְּנָפְלָה בְּחֶלְקוֹ שֶׁל שֵׁם לָא הָוֵי לִסְטוּת מַה שֶּׁלָּקְחוּ גַּם חֵלֶק שְׁאָר בְּנֵי שֵׁם, דְּכֵיוָן דִּכְנַעֲנִים לְקַחוּהָ מִיָּדָם — הַמַּצִּיל מִיָּדָם זָכָה לְעַצְמוֹ, כִּדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין צד ע"ב): עַמּוֹן וּמוֹאָב טָהֲרוּ בְּסִיחוֹן וּמֹמוֹן עֶשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים טָהֲרוּ בְּסַנְחֵרִיב. וְתֵרֶץ, דְּאַף דְּמִן הַדִּין כֵּיוָן דִּבְחֶלְקוֹ שֶׁל שֵׁם נָפְלָה לֵיכָּא גְּזֵלָה, מִכָּל מָקוֹם אֻמּוֹת הָעוֹלָם לֹא תִּתְקָרֵר דַּעְתָּם בִּתְשׁוּבָה זוֹ, שֶׁיֹּאמְרוּ דְּמִכָּל מָקוֹם גְּזוּלָה הִיא בְּיָדָם שֶׁלֹּא הֶחֱזִירוּ אֲבֵדָה לִבְעָלֶיהָ. עַד כָּאן. וְלֹא יָדַעְתִּי מַה לָּנוּ אִם תִּתְקָרֵר דַּעַת הָאֻמּוֹת בִּתְשׁוּבָה זוֹ אוֹ לֹא, כֵּיוָן שֶׁכְּפִי הַדִּין הַתְּשׁוּבָה הִיא אֲמִתִּית דְּהַמַּצִּיל מִיָּדָם זוֹכֶה מִן הַהֶפְקֵר וְזָכָה לְעַצְמוֹ, הָאֻמּוֹת הַמּוֹנְעִין אוֹתָנוּ יֹאכְלוּ בַּדֵּי עוֹרָם.

וְהִנֵּרְאֶה אֶצְלִי שֶׁקִּשְׁיַת מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל הִיא תֵּרוּצָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְהָכִי קָאָמַר: שֶׁאֻמּוֹת הָעוֹלָם מוֹנְעִים אֶת יִשְׂרָאֵל וְאוֹמְרִים: אֲמַה שֶׁל בָּזוֹזוֹת אַתֶּם שֶׁכְּבָשְׁתֶּם אֶרֶץ שִׁבְעָה עַמָּמִים, לְפִי שֶׁסּוֹבְרִים שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּחֶלְקוֹ שֶׁל חָם נָפְלָה וְהָאָרֶץ הִיא שֶׁלָּהֶם. וְיִשְׂרָאֵל מְשִׁיבִים אוֹתָם וְאוֹמְרִים: וַהֲלוֹא בְּזוּזָה הִיא בְּיֶדְכֶם, לְפִי שֶׁבְּחֶלְקוֹ שֶׁל שֵׁם נָפְלָה וְהַכְּנַעֲנִים לְקָחוּהָ שֶׁלֹּא כְּדִין מִזַּרְעוֹ שֶׁל שֵׁם. וְכִי תֵּימָא עֲדַיִן יְקֻשָּׁה, שֶׁיֹּאמְרוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם דְּלָמָּה לֹא נָתְנוּ חֵלֶק לִשְׁאָר בְּנֵי שֵׁם? לָזֶה מְשִׁיבִים יִשְׂרָאֵל, דְּהַמַּצִּיל מִיָּדָם זָכָה לְעַצְמוֹ, וְכִדְאָמְרִינַן: עַמּוֹן וּמוֹאָב טָהֲרוּ בְּסִיחוֹן. וּמְבִיאִים רְאָיָה לְדִין זֶה מִדִּכְתִיב: "וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֵם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם". שֶׁפֵּרוּשׁוֹ הוּא, שֶׁאֶרֶץ אֱדוֹם — שֶׁהִיא עַוִּים, שֶׁהֲרֵי עַוִּים מִתְּיָמָן בָּאוּ וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל — נִטְהֲרָה לְיִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי כַּפְתּוֹרִים. וְאִם כֵּן, כִּי הֵיכִי דְּאֶרֶץ אֱדוֹם שֶׁנֶּאֶסְרָה לָנוּ נִטְהֲרָה עַל יְדֵי כַּפְתּוֹרִים, הָכִי נָמֵי חֵלֶק שְׁאָר בְּנֵי שֵׁם נִטְהֲרָה עַל יְדֵי כְּנַעַן. וְאִם כֵּן, מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: הֲלוֹא הַ"כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֵם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם", אֵינוֹ לִרְאָיָה עַל מַה שֶּׁאָמְרוּ וְאַתֶּם הֲלוֹא בְּזוּזָה הִיא בְּיֶדְכֶם; דְּאִם כֵּן, הֲוֵה לְמֵימַר שֶׁנֶּאֱמַר "כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֵם" וְגוֹמֵר, כְּדַרְכָּם בְּכָל הָאַגָּדוֹת. אֶלָּא שֶׁמַּה שֶּׁאָמְרוּ הֲלוֹא בְּזוּזָה הִיא בְּיֶדְכֶם לֹא הֵבִיאוּ רְאָיָה לָזֶה, דְּפָשׁוּט הוּא אֶצְלָם דְּבְחֶלְקוֹ שֶׁל שֵׁם נָפְלָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אֶלָּא שֶׁרָצוּ לוֹמַר, דְּכֵיוָן דִּבְזוּזָה הִיא בְּיָדָם הַתַּר לָנוּ גַּם חֵלֶק שְׁאָר בְּנֵי שֵׁם, וְהֵבִיאוּ רְאָיָה מִדִּכְתִיב "כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֵם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם", וְהַתַּר לָנוּ אֶרֶץ אֱדוֹם, הָכִי נָמֵי הֻתַּר לָנוּ חֵלֶק שְׁאָר בְּנֵי שֵׁם.

מֵעַתָּה אֵלְכָה וְאֶשּׁוּבָה לַמַּאֲמָר הַקּוֹדֵם. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיְּמוּ: וּמִנַּיִן שֶׁאַף חוּצָה לָאָרֶץ כֵּן? תַּלְמוּד לוֹמַר: "אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ". דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁמִּצְוַת הַצְּדָקָה לֹא תִּהְיֶה נוֹהֶגֶת בְּחוּצָה לָאָרֶץ? אַטּוּ מִצְוָה הַתְּלוּיָה בָּאָרֶץ הִיא?! וַהֲלוֹא חוֹבַת הַגּוּף הִיא! וְתוּ, הֵיכִי יָלֵף לַהּ מִדִּכְתִיב "אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ"? וְאַדְּרַבָּה, פַּשְׁטֵהּ דִּקְרָא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֵירֵי. וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּסוֹף הִלְכוֹת שְׁמִטָּה וְיוֹבֵל (פי"ג הי"א), עַלַּהּ דְּאַזְהָרָה דְּשֵׁבֶט לֵוִי שֶׁלֹּא יִנְחֲלוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: יֵרָאֶה לִי, שֶׁאֵין הַדְּבָרִים אֲמוּרִים אֶלָּא בָּאָרֶץ שֶׁנִּכְרְתָה עָלֶיהָ בְּרִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וּירֻשּׁוּהָ בְּנֵיהֶם וְנִתְחַלְּקָה לָהֶם; אֲבָל שְׁאָר כָּל הָאֲרָצוֹת שֶׁכּוֹבֵשׁ מֶלֶךְ מִמַּלְכֵי יִשְׂרָאֵל — הֲרֵי הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם בְּאוֹתָם הָאֲרָצוֹת וּבְבִזָּתָן כְּכָל יִשְׂרָאֵל. עַד כָּאן. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בָּזֶה לְעֵיל בְּדִרוּשׁ שִׁשִּׁי. לְמַדְנוּ מִדְּבָרָיו, דְּאַף דִּלְעִנְיַן תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת אַף חוּצָה לָאָרֶץ גָּמוּר שֶׁלֹּא נִכְרְתָה עֲלֵיהֶן בְּרִית לַאֲבוֹת הָעוֹלָם, אִם כְּבָשָׁן מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כַּדִּין — דִּינָן כְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גָּמוּר, מִכָּל מָקוֹם אַזְהָרָה זוֹ דְּשֶׁלֹּא יִטְּלוּ הַכֹּהֲנִים חֵלֶק בָּאָרֶץ אֵינָהּ אֶלָּא בְּשִׁבְעָה עֲמָמִין שֶׁנִּכְרְתָה עֲלֵיהֶם בְּרִית, אֲבָל שְׁאָר הָאֲרָצוֹת, אַף שֶׁכְּבָשָׁם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כְּדִינָן — נוֹטְלִין הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם חֵלֶק בָּהֶן.

וְהִנֵּה בְּתְחִלַּת סֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ (א, ג) כְּתִיב: "כָּל מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו". וְדָרְשׁוּ בְּסִפְרִי: מַה תַּלְמוּד לוֹמַר? לְלַמֶּדְךָ, שֶׁאַף חוּצָה לָאָרֶץ, מִשֶּׁתִּכְבְּשׁוּ אֶת הָאָרֶץ, כָּל מַה שֶּׁתִּכְבְּשׁוּ חוּצָה לָאָרֶץ יִהְיֶה קֹדֶשׁ וְיִהְיֶה לָכֶם. עַד כָּאן. וּבְפָרָשַׁת עֵקֶב (דברים יא, כד) כְּתִיב: "לָכֶם יִהְיֶה", לְלַמֵּד בְּגְזֵרָה שָׁוָה דְּ'יִהְיֶה' 'יִהְיֶה' דִּתְרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת נוֹהֲגִין בְּחוּצָה לָאָרֶץ. וְכָאן כְּתִיב: "לָכֶם נְתַתִּיו", לוֹמַר שֶׁהִיא מַתָּנָה מֻהַשֶּׁם, לְפִי שֶׁאֵינָהּ מֵהָאָרֶץ אֲשֶׁר הִיא יֶרֶשָׁה לָנוּ מֵאֲבוֹתֵינוּ. וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַבְּרַיְתָא. וּבַתְּחִלָּה אָמַר: מִנַּיִן שֶׁעֲנְיֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל קוֹדְמִין לַעֲנְיֵי חוּצָה לָאָרֶץ? תַּלְמוּד לוֹמַר: "בְּאַרְצְךָ". דְּהַיְנוּ הָאָרֶץ הַמְיֻחֶדֶת לְךָ. וְחָזְרוּ וְאָמְרוּ: וּמִנַּיִן שֶׁאַף חוּצָה לָאָרֶץ כֵּן? כְּלוֹמַר, וּמִנַּיִן שֶׁאַף חוּצָה לָאָרֶץ גַּם כֵּן, שֶׁלֹּא נִכְרְתָה עָלֶיהָ בְּרִית לְאַבְרָהָם, שֶׁאִם כְּבָשָׁהּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כְּדִינָהּ שֶׁיִּהְיֶה הַדִּין כֵּן, שֶׁיְּהוּ יוֹשְׁבֶיהָ קוֹדְמִין לִשְׁאָר יוֹשְׁבֵי חוּצָה לָאָרֶץ דּוּמְיָא דְּתְרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת? תַּלְמוּד לוֹמַר: "אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ". כְּלוֹמַר, אֲפִלּוּ מַה שֶּׁאֲנִי נוֹתֵן לְךָ בְּמַתָּנָה גְּמוּרָה, דְּהַיְנוּ חוּצָה לָאָרֶץ, יוֹשְׁבֶיהָ קוֹדְמִין לִשְׁאָר עֲנְיֵי חוּצָה לָאָרֶץ, וְיֵשׁ לוֹ דִּין אַרְצְךָ, וּשְׁקוּלִים הֵם וְיָבוֹאוּ שְׁנֵיהֶם.

פרק ח

דְּרוּשׁ שְׁמִינִי

בַּמִּדְרָשׁ: מִפְּנֵי מָה לֹא נִכְנַס מֹשֶׁה לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל? כְּדֵי שֶׁיְּבִיא עִמּוֹ לָעָתִיד לָבוֹא דּוֹר הַמִּדְבָּר. שֶׁנֶּאֱמַר (**דברים לג, כא**): "**כִּי שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֶא רָאשֵׁי עָם**". מַה טַּעַם "**שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן**"? **מְשׁוּם** "**וַיֵּתֶא רָאשֵׁי עָם**". עַד כָּאן.

מוּדַעַת זֹאת לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל מַעֲלַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי רַבָּה הִיא. בֶּאֱמֶת אָמְרוּ: כָּל הַמַּרְבֶּה לְסַפֵּר בְּשִׁבְחָהּ — מִגְרָעוֹת נָתַן. וּכְבָר הֶאֱרִיךְ הָרַמְבַּ"ן זַ"ל בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה, אָמַר מַר, שֶׁהַשָּׂגַת הַשְּׁלֵמוּת הַנַּפְשִׁי, דְּהַיְנוּ לַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁם וּלְדָבְקָה בּוֹ, אֵינוֹ כִּי אִם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁאֵינָהּ תַּחַת שַׂר, אֶלָּא מֻשְׁגַּחַת מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ, עֵינֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בָּהּ, דּוֹרֵשׁ אוֹתָהּ תָּמִיד. וְאַשְׁכְּחַן לְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל דְּאָמְרוּ, דְּזָכוּתָא דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַגְּנָא וּמַצְּלָא לְבַטֵּל יֵצֶר הָרַע דַּעֲבוֹדָה זָרָה, כְּדָגָרְסִינַן בְּסוּגְיָא פָּרָק תְּשִׁיעִי דַּעֲרָכִין (לב ע"ב) וְזֶה פְּרִיהּ: וַיַּעֲשׂוּ כָּל הַקָּהָל הַשָּׁבִים מִן הַשְּׁבִי סֻכּוֹת וַיֵּשְׁבוּ בַּסֻּכּוֹת כִּי לֹא עָשׂוּ מִימֵי יֵשׁוּעַ בֶּן נוּן" וְגוֹמֵר (נחמיה ח, יז). אֶפְשָׁר בָּא דָּוִד וְלֹא עָשׂוּ סֻכּוֹת עַד שֶׁבָּא עֶזְרָא?! אֶלָּא דִּבְעוֹ רַחֲמֵי עַל יִצְרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה וּבַטְּלוּהוּ, וְאַגֵּן זְכוּתָא עֲלַיְיהוּ כִּי סֻכָּה. וְהַיְנוּ דְּקָא קָפֵד קְרָא עִלָּוֵהּ דִּיהוֹשֻׁעַ, דִּבְכָל דּוּכְתָא כְּתִיב 'יְהוֹשֻׁעַ' וְהָכָא כְּתִיב 'יֵשׁוּעַ'. בִּשְׁלָמָא מֹשֶׁה לָא בָּעָא רַחֲמֵי, דְּלָא הֲוָה לֵהּ זְכוּתָא דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל; אֶלָּא יְהוֹשֻׁעַ, דַּהֲוָה לֵהּ זְכוּתָא דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אַמַּאי לָא בָּעֵי רַחֲמֵי עַל יִצְרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה וּבַטְּלֵהּ? עַד כָּאן.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר הַכָּתוּב (דברים ד, כב-כג): "כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת, אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן" וְגוֹמֵר. "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן תִּשְׁכְּחוּ אֶת בְּרִית יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם, וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל" וְגוֹמֵר. דְּיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּאָמְרוֹ 'כִּי אָנֹכִי מֵת', דְּאֵיפוֹ הוּא נְתִינַת טַעַם לְמַה שֶּׁרוֹצֶה לְהַזְהִירֵם שֶׁלֹּא יַעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה? וַהֲלוֹא אַף אִלּוּ הָיָה חַי אֶלֶף שָׁנִים, בְּדִין הוּא שֶׁיַּזְהִירֵם עַל מִצְוֹת הַשֵּׁם. וּכְבָר הִרְגִּישׁוּ בָּזֶה הַמְפָרְשִׁים וְתֵרְצוּ, יְעַיֵּן שָׁם. אַךְ לְפִי דַּרְכֵּנוּ הַדְּבָרִים כִּפְשָׁטָן. שֶׁרָמַז לָהֶם מֹשֶׁה, שֶׁזֶּה שֶׁאֲנִי מַזְהִיר אֶתְכֶם שֶׁלֹּא תַּעֲשׂוּ לָכֶם תְּמוּנַת כָּל סֶמֶל (שם שם, טז), הֱיוֹת מֹשׁוּם 'כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת, אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן', וְאֵין אֲנִי יָכוֹל לְבַטֵּל יִצְרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, לְפִי שֶׁאֵין לִי זְכוּתָא דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. שֶׁאִם אֲנִי הָיִיתִי עוֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן — לֹא הָיִיתִי צָרִיךְ לוֹמַר לָכֶם שֶׁלֹּא תַּעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה, לְפִי שֶׁהָיִיתִי מְבַטֵּל יִצְרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשׂוּ בִּימֵי עֶזְרָא.

וְדֶרֶךְ אַגַּב הִנֵּה בָּאתִי לְעוֹרֵר מַאי דְּקַשְׁיָא לִי בְּנִזֶּרֶת הַשֵּׁם, הַהוּא אָמַר (במדבר כ, יב): "לֹא תְבִיאוּ אֶת הַקָּהָל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם", דְּאִם כֵּן הֵיאַךְ כְּבֵשׁ מֹשֶׁה אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג, שֶׁהֲרֵי בִּכְלַל שִׁבְעָה עַמְמִין הֵם. וְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל אָמְרוּ בְּפָסוּק "וְאָתְחַנַּן אֶל יְיָ בָּעֵת הַהִיא" (דברים ג, כג) — לְאַחַר שֶׁכָּבַשְׁתִּי אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג דִּמְיתִי שֶׁמָּא הֶחָתַר הַגֶּדֶר (ספרי ומובא ברש"י שם). וְהַדָּבָר בָּרוּר דְּכַוָּנַת מֹשֶׁה הָיְתָה, לְפִי שֶׁהָיָה סָבוּר שֶׁאֶרֶץ סִיחוֹן

וְעוֹג הֵם בְּכָלַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְעַל זֶה בָּא בְּטַעֲנָה לוֹמַר: נֶדֶר שֶׁהֶתֵּר מִקְצָתוֹ — הֶתֵּר כֻּלּוֹ (נדרים סו ע"א). וּלְפִי הָאֱמֶת יֵשׁ לִתְמֹהַּ: מַה נִּשְׁתַּנָּה אֶרֶץ סִיחוֹן וָעוֹג טְפֵי מִשְּׁאָר אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל? וּמַהֲרִ"י אַדְרַבִּי זַ"ל מִכֹּחַ קֻשְׁיָא זוֹ רָצָה לוֹמַר, שֶׁמִּשֶּׁה הָיָה סָבוּר שֶׁאֶרֶץ סִיחוֹן וָעוֹג הֵם בְּכָלַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֲבָל קֻשְׁטָא דְּמִלְּתָא שֶׁאֵינָם בִּכְלַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וַאֲנִי תָּמֵהַּ עָלָיו, דְּמִלְּתָא דְּפִשִׁיטָא הִיא שֶׁהֵם בִּכְלַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְהָעֵד עַל זֶה, דְּתַנָּא דְּמַתְנִיתִין (בכורים פ"א מ"י) מִעֵט אֶרֶץ סִיחוֹן וָעוֹג מִן הַבִּכּוּרִים מִפְּנֵי שֶׁאֵינָהּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ, וּלְעִנְיַן תְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת חִיּוּבָם מִן הַתּוֹרָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב מָרָן. וְהָרַמְבַּ"ן זַ"ל כָּתַב, שֶׁהַטַּעַם שֶׁלֹּא צִוָּה הַשֵּׁם פָּרָשַׁת גִּעוּלֵי מִדְיָן בְּמִלְחֶמֶת סִיחוֹן וָעוֹג הוּא, מִפְּנֵי שֶׁסִּיחוֹן וָעוֹג הוּא מִשִּׁבְעָה עַמְמִין, וּבִשִּׁבְעָה עַמְמִין כְּתִיב (דברים כ, יד): "וְאָכַלְתָּ אֶת שְׁלַל אֹיְבֶיךָ", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (חולין יז ע"א): אֲפִלּוּ קְדֵלֵי דַחֲזִירֵי, וְכָל שֶׁכֵּן גִּעוּלֵי נָכְרִים. הֵן אֱמֶת, דִּכְפִי מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת מְלָכִים (פרק ח, דין א), שֶׁלֹּא הֻתַּר לָהֶם דָּבָר שֶׁל אִסּוּר אֶלָּא כְּשֶׁאֵין לָהֶם מַה לֶּאֱכֹל, אֵין תֵּרוּצוֹ שֶׁל הָרַמְבַּ"ן עוֹלֶה כַּהֹגֶן, אַף דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם תְּמוּהִים בְּעֵינַי. דִּבְפֶרֶק קַמָּא דְּחֻלִּין (יז ע"א) אִבָּעְיָא לָן: אֵיבְרֵי בְּשַׂר נְחִירָה שֶׁנִּנְכְּסוּ עִם יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ מַהוּ? וּבְעֵי בַּגְמָרָא: אֵימָת? אִילֵימָא בְּשֶׁבַע שֶׁכְּבָשׁוּ וְשֶׁבַע שֶׁחָלְקוּ — הַשְׁתָּא קְדֵלֵי דַחֲזִירֵי אִשְׁתְּרִי, בְּשַׂר נְחִירָה מִבַּעְיָא?! וְאִם כְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ם אֵין כָּאן קֻשְׁיָא. כִּי עַל כֵּן נִרְאֶה לִי שֶׁהָרַמְבַּ"ן דָּחָה דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם. שׁוּב רָאִיתִי לְהָרַמְבַּ"ן שֶׁהֵבִיא דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם הַנִּזְכָּרִים וְתָמַהּ עֲלֵיהֶם. מִכָּל מָקוֹם לְמַדְנוּ שֶׁאֶרֶץ סִיחוֹן וָעוֹג הִיא מִכְּלַל שִׁבְעָה עַמְמִין. וְעוֹד רְאָיָה מִמַּה שֶּׁכָּתַב רַשִׁ"י בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה (דברים יח, ב), שֶׁאַזְהָרַת הַכָּתוּב בַּכֹּהֲנִים שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם חֵלֶק וְנַחֲלָה הִיא אַף בְּאֶרֶץ סִיחוֹן וָעוֹג. וְעַיֵּן בְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ם סוֹף הִלְכוֹת שְׁמִטָּה וְיוֹבֵל, וְצָרִיךְ עִיּוּן.

וְעַל פִּי הַקְּדָמָתֵנוּ נִתְּנָה רֹאשׁ לְיַשֵּׁב מַאֲמָר הַפּוֹנֶה קְדִים. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בּוֹ, דְּאֵיךְ תְּלָה מִיתַת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ בְּחוּץ לָאָרֶץ עִם מַה שֶּׁבָּאִים דּוֹר הַמִּדְבָּר לָעוֹלָם הַבָּא? שֶׁאִם הַכַּוָּנָה הִיא דְּאַגַּב שֶׁיָּקוּם מֹשֶׁה בִּזְמַן הַתְּחִיָּה יָקוּמוּ גַּם כֵּן דּוֹר הַמִּדְבָּר שֶׁהֵם קְבוּרִים אֶצְלוֹ — דָּבָר זֶה רָחוֹק בְּעֵינַי, שֶׁאִם רָשָׁע קָבוּר אֵצֶל צַדִּיק, שֶׁבְּסִבַּת תְּחִיַּת הַצַּדִּיק שֶׁיִּחְיֶה גַּם כֵּן הָרָשָׁע. וְעוֹד, שֶׁהֲרֵי שָׁנִינוּ בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קח ע"א), דְּמַרְגְּלִים אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן אִיכָּא מָאן דְּאָמַר הָתָם, דַּעֲדַת קֹרַח אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. הֲרֵי שֶׁאַף שֶׁהֵם קְבוּרִים אֵצֶל מֹשֶׁה, מִכָּל מָקוֹם אֵינָם בָּאִים לָעוֹלָם הַבָּא; וְאִם כֵּן, אִם דּוֹר הַמִּדְבָּר אֵינָם כְּדָאִים מִצַּד עַצְמָם, מַאי אַהֲנָיָא לְהוּ מַה שֶּׁקְּבוּרִים אֵצֶל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ? וְאִם הַכַּוָּנָה דִּבְזִמַּן הַתְּחִיָּה יִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם מֹשֶׁה — אַף שֶׁיִּכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְיִקָּבֵר שָׁם יָכוֹל לְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם שֶׁיִּחְיוּ בִּזְמַן הַתְּחִיָּה, דִּתְפִלַּת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ נִשְׁמַעַת מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ.

וַיֵּרָאֶה דְּזֶה יוֹבֵן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֲמִישִׁי דְּנָדָרִים (מו ע"א): הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ קוֹנָם לְבֵיתְךָ שֶׁאֲנִי נִכְנָס וְשָׁדְךָ שֶׁאֲנִי לוֹקֵחַ, מֵת אוֹ שֶׁמְּכָרוֹ לְאַחֵר — מֻתָּר. קוֹנָם לְבֵית זֶה שֶׁאֲנִי נִכְנָס, שָׂדֶה זוֹ שֶׁאֲנִי לוֹקֵחַ, מֵת אוֹ שֶׁמְּכָרוֹ לְאַחֵר — אָסוּר. וְכָתַב הָרַ"ן וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וֶהֱוֵי יוֹדֵעַ, דְּכִי הֵיכִי דְּבֵית זֶה חָמוּר מִבֵּיתְךָ לְעִנְיַן מְכָרוֹ לְאַחֵר, הָכִי נָמֵי בֵּיתְךָ חָמוּר מִבֵּית זֶה לְעִנְיַן נְפִילָה. דְּאִם אָמַר בֵּיתְךָ שֶׁאֲנִי נִכְנָס, וְנָפַל וּבְנָאוֹ — אָסוּר לִכָּנֵס בּוֹ, דְּכֹל שֶׁהוּא בֵּיתְךָ מַשְׁמַע; וְאִם אָמַר בַּיִת זֶה וְנָפַל, אַף עַל פִּי שֶׁחָזַר וּבְנָאוֹ — מֻתָּר בּוֹ, דְּכִיוָן דְּנָפַל אָזְדָא לֵהּ. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְרָאִיתִי לְהַרַשְׁבָּ"א בְּחִדּוּשָׁיו לְגִטִּין פֶּרֶק הַמֵּבִיא תִּנְיָן (כא ע"ב), אַהָא דְּאָמְרִינַן: עַל מְנָת שֶׁלֹּא תֵּלְכִי לְבֵית אָבִיךְ לְעוֹלָם — אֵין זֶה כְּרִיתוּת, שֶׁהִקְשָׁה דְּאַמַּאי לָא הָוֵי כְּרִיתוּת? וְהָא קַיְמָא לָן, דְּאִם מְכָרָן הָאָב אוֹ שֶׁמֵּת — מֻתָּר לִכָּנֵס בָּהֶם, וְכִדְאָמְרִינַן בִּנְדָרִים. וְתֵרֵץ, דְּלָאו דַּוְקָא נָקֵט לָשׁוֹן זֶה דְּעַל מְנָת שֶׁלֹּא תֵּלְכִי לְבֵית אָבִיךְ, אֶלָּא מַיְרֵי בְּאוֹמֵר לָהּ שֶׁלֹּא תֵּלְכִי לְבֵית זֶה, דַּאֲפִלּוּ מְכָרוֹ הָאָב אוֹ מֵת אֲסוּרָה לִכָּנֵס. וְהֶקְשָׁה לוֹ, דְּאַכַּתִּי אֶפְשָׁר דְּנָפַל הַבַּיִת בְּחַיֶּיהָ וְהָוֵי לַהּ כְּרִיתוּת. וְתֵרֵץ, דְּאַף עַל פִּי שֶׁנִּסְתַּר הַבַּיִת לָא אָמְרִינַן בְּכִי הָא נָפַל אָזְדָא לַהּ. דְּהָתָם גַּבֵּי שׁוֹכֵר אָמְרִינַן נָפַל אָזְדָא לַהּ, דִּלְדִירָה שְׂכָרוֹ וְלֹא לְרְאוֹת בּוֹ בְּחָרְבָּנוֹ; אֲבָל הָכָא גַּבֵּי אִסּוּר, אַף בְּקַרְקָעוֹ אָסוּר לִכָּנֵס, דַּאֲפִלּוּ דְּרִיסַת הָרֶגֶל אָסַר עָלֶיהָ הַבַּיִת, בֵּין שֶׁיִּהְיֶה הַבַּיִת כְּמוֹ שֶׁהָיָה בְּשָׁעַת תְּנָאוֹ אוֹ שֶׁנָּפַל לְאַחַר מִכָּאן — לְעוֹלָם אָסוּר בּוֹ, שֶׁכְּנִיסַת קַרְקַע אָסַר עָלֶיהָ וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עוֹמֶדֶת. עַד כָּאן. נִמְצָא דְּהָרַשְׁבָּ"א פְּלִיג עֲלֵהּ דְּהָרַ"ן, דִּלְהָרַ"ן בְּבַיִת זֶה כֵּיוָן שֶׁנָּפַל אָזְדָא לֵהּ וּמֻתָּר לִכָּנֵס בּוֹ, וּלְהָרַשְׁבָּ"א אַף בְּבַיִת זֶה אִם נָפַל אָסוּר לִכָּנֵס בּוֹ.

וְהָרִיטְבָ"א בְּחִדּוּשָׁיו דָּחָה דִּבְרֵי הָרַשְׁבָּ"א, וּסְבִירָא לֵהּ דְּאִם נָפַל מֻתָּר לִכָּנֵס בּוֹ. וְהֵבִיא רְאָיָה מִמַּאי דְּאָמְרִינַן בְּמִדְרַשׁ קֹהֶלֶת (ויק"ר לב, ב): "אִם יִבְאוּן אֶל מְנוּחָתִי" (תהלים צה, יא) — לִמְנוּחָה זוֹ אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים הֵם לִמְנוּחָה אַחֶרֶת. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּשֵׁם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁכָּעַס עַל בָּנוֹ וּדְחָפוֹ וְהוֹצִיאוֹ חוּץ לַפָּלָטִין שֶׁלּוֹ, וְנִשְׁבַּע שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בְּנוֹ לַפָּלָטִין. מֶה עָשָׂה? הָיְתָה בְּנוּיָה וּסְתָרָהּ וְחָזַר וּבְנָאָהּ וְהִכְנִיסוֹ. נִמְצָא מַכְנִיס בְּנוֹ וּמְקַיֵּם שְׁבוּעָתוֹ. עַד כָּאן. וְהִנֵּה כְּפִי סְבָרַת הָרִיטְבָ"א, אֲפִלּוּ בְּאוֹמֵר קוֹנָם לְבֵיתְךָ, אִם נָפַל וּבְנָאוֹ — מֻתָּר לִכָּנֵס בּוֹ; שֶׁהֲרֵי אֵין חִלּוּק בֵּין אוֹמֵר קוֹנָם לְבֵיתְךָ לְאוֹמֵר קוֹנָם לְבֵיתִי, דִּבְכֻלָּם מֵת אוֹ שֶׁמְּכָרוֹ מֻתָּר, וְאִם נָפַל — אַלְבָּא דְּהָרַ"ן אָסוּר לִכָּנֵס בּוֹ, דְּכִיוָן דְּקָאָמַר בֵּיתִי — כֹּל שֶׁהוּא בֵּיתוֹ אָסוּר. וְיֵשׁ בָּזֶה אֲרִיכוּת דְּבָרִים, לֹא עֵת הֵאָסֵף. הַכְּלָל הָעוֹלֶה: דִּלְהָרִיטְבָ"א, הָאוֹמֵר קוֹנָם לְבֵיתְךָ אוֹ לְבֵיתִי שֶׁאַתָּה נִכְנָס, אִם נָפַל — מֻתָּר לִכָּנֵס בּוֹ. וּמִטַּעַם זֶה בָּאִים דּוֹר הַמִּדְבָּר לֶעָתִיד לָבוֹא, מִשּׁוּם דְּנֶחֱרַב הַבַּיִת וְהַשֵּׁם נִשְׁבַּע 'אִם יִבְאוּן אֶל מְנוּחָתִי', וְהַכַּוָּנָה

הִיא לִמְנוּחָה זוֹ אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים לִמְנוּחָה אַחֶרֶת; אַךְ אִם לֹא הָיָה נֶחֱרָב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ — לֹא הָיוּ יְכוֹלִים לָבוֹא לָעֲתִיד לָבוֹא מִפְּנֵי הַשִּׁבּוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע הַשֵּׁם.

עוֹד נַקְדִּים, דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: אִלְמָלֵי הָיָה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ נִכְנָס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה נֶחֱרָב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלֹא הָיְתָה אֻמָּה וְלָשׁוֹן שׁוֹלֶטֶת בְּיִשְׂרָאֵל. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, מַה שַּׁיָּכוּת יֵשׁ בְּבִיאַת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עֲלֵיו הַשָּׁלוֹם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עִם חָרְבַּן הַבַּיִת? וּמִזֶּקְנִים אֶתְבּוֹנָן שֶׁאָמְרוּ: שֶׁלֹּא הָיָה שׁוֹלֵט אוֹיֵב בְּמַעֲשֶׂה יָדָיו. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּפֶרֶק קַמָּא דְּסוֹטָה (ט ע"א): דָּרַשׁ רַב חֲנִינָא בַּר פַּפָּא: מַאי דִּכְתִיב (תהלים לג, א): "רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיי, לְיִשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה"? אַל תִּקְרֵי 'נָאוָה תְהִלָּה', אֶלָּא 'נָוֶה תְהִלָּה'. זֶה דָּוִד וּמֹשֶׁה, שֶׁלֹּא שָׁלְטוּ שׁוֹנְאִים בְּמַעֲשֶׂה יְדֵיהֶם. דָּוִד, דִּכְתִיב (איכה ב, ט): "טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ". מֹשֶׁה, דְּאָמַר מַר: מִשֶּׁנִּבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ רֹאשׁוֹן נִגְנַז אֹהֶל מוֹעֵד, קַרְסָיו קְרָשָׁיו בְּרִיחָיו וְעַמּוּדָיו וַאֲדָנָיו. עַד כָּאן. וּמֵיהוּ עָדַיִן יֵשׁ לְדַקְדֵּק כְּפִי דֶּרֶךְ זֶה, דְּאֵיךְ יְחַיֵּב שֶׁאִם מֹשֶׁה הָיָה נִכְנָס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה בּוֹנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ תֵּכֶף וּמִיָּד? וַהֲלוֹא מִשָּׁעָה שֶׁנִּכְנְסוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁנִּבְנָה הַבַּיִת עָבְרוּ יוֹתֵר מֵאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה עַד אֲשֶׁר הֵנִיחַ הַשֵּׁם אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל מֵאוֹיְבֵיהֶם. וְאוּלַי יֹאמְרוּ, שֶׁאִם מֹשֶׁה הָיָה נִכְנָס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיָה מְזַדְּרֵז הַרְבֵּה וְהָיָה כּוֹבֵשׁ אֶת כָּל הָאֻמּוֹת תֵּכֶף וּמִיָּד. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, שֶׁלֹּא הָיְתָה אֻמָּה וְלָשׁוֹן שׁוֹלֶטֶת בְּיִשְׂרָאֵל מְנָא לְהוּ? דְּאַף דְּנֵימָא שֶׁלֹּא הָיְתָה שׁוֹלֶטֶת יַד הָאוֹיֵב בְּמַעֲשֶׂה יָדָיו, אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה נִטְבָּע בָּאָרֶץ. דּוּמְיָא דִּשְׁעָרִים דְּדָוִד, שֶׁלֹּא שָׁלְטָה יַד הָאוֹיֵב בְּמַעֲשֶׂה יָדָיו, וְשָׁנוּי בַּנְּבִיאִים 'טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ', וְשָׁלְטוּ הָאֻמּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל.

אֲמָנָם לְפִי דַּרְכֵּנוּ יָבוֹא עַל נָכוֹן. שֶׁכְּבָר נִתְבָּאֵר, שֶׁאִם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָיָה נִכְנָס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיָה מְבַטֵּל יְצִירָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה. וְהַדָּבָר יָדוּעַ, כִּי מַה שֶּׁגָּרַם חָרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְגָלוּת בָּא לָעוֹלָם שֶׁגָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ הָיָה בַּעֲוֹן עֲבוֹדָה זָרָה, וּכְדִכְתִיב (ישעיה כח, כ): "כִּי קָצַר הַמַּצָּע מֵהִשְׁתָּרֵעַ" (יומא ט ע"ב). וּבְפֶרֶק חֲמִישִׁי דְּשַׁבָּת (נו ע"ב) אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: אִלְמָלֵי לֹא קִבֵּל דָּוִד לָשׁוֹן הָרָע — לֹא נֶחְלְקָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, וְלֹא עָבְדוּ יִשְׂרָאֵל עֲבוֹדָה זָרָה, וְלֹא גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. כְּלוֹמַר, שֶׁבְּסִבַּת שֶׁנֶּחְלְקָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד עָבְדוּ יִשְׂרָאֵל עֲבוֹדָה זָרָה, דְּהַיְנוּ הָעֲגָלִים שֶׁהֶעֱמִיד יָרָבְעָם, וּבְסִבַּת הָעֲגָלִים גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. וְזֶהוּ כַּוָּנַת אָמְרָם: אִלְמָלֵי הָיָה מֹשֶׁה נִכְנָס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה נֶחֱרָב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלֹא הָיְתָה אֻמָּה וְלָשׁוֹן שׁוֹלֶטֶת בָּנוּ. כְּלוֹמַר, שֶׁאִם הָיָה מֹשֶׁה נִכְנָס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיָה מְבַטֵּל יְצִירָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, לְפִי שֶׁהָיָה לוֹ זְכוּתָא דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְכֵיוָן שֶׁהָיָה מְבַטֵּל יְצִירָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה לֹא הָיָה נֶחֱרָב הַבַּיִת וְלֹא גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַמִּדְרָשׁ שֶׁהִתְחַלְנוּ: מִפְּנֵי מָה לֹא נִכְנַס מֹשֶׁה לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל? כְּדֵי שֶׁיְּבִיא עִמּוֹ דּוֹר הַמִּדְבָּר. כְּלוֹמַר, שֶׁאֵין דּוֹר הַמִּדְבָּר בָּאִים לָעָתִיד לָבוֹא אֶלָּא בְּטַעֲנַת לְמִנּוּחָה זוֹ אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים לִמְנוּחָה אַחֶרֶת. כְּלוֹמַר, שֶׁיִּחֲרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְיִבָּנֶה עוֹד, וּבָזֶה מְקַיֵּם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁבוּעָתוֹ שֶׁנִּשְׁבַּע 'אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי'. וְאִלְמָלֵי הָיָה מֹשֶׁה נִכְנָס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיָה מְבַטֵּל יְצִרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְלֹא הָיָה נֶחֱרָב הַבַּיִת, וְאִם כֵּן לֹא הָיוּ דּוֹר הַמִּדְבָּר בָּאִים לָעָתִיד לָבוֹא מִפְּנֵי הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא 'אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי'; אֲבָל עַכְשָׁו שֶׁלֹּא נִכְנַס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְנִרְמוּ הָעֲוֹנוֹת שֶׁנֶּחֱרַב הַבַּיִת, לְפִי זֶה כְּשֶׁיִּבָּנֶה בַּיִת הַמִּקְדָּשׁ בָּאִים דּוֹר הַמִּדְבָּר בַּטַּעֲנָה דְּלִמְנוּחָה זוֹ אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים הֵם לִמְנוּחָה אַחֶרֶת.

וּבָזֶה יוּבַן מָה דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (ספרי וילך שה), שֶׁלְּאַחַר שֶׁמֵּת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם מָצְאוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִיהוֹשֻׁעַ שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב וּבוֹכֶה, אָמַר לוֹ: וְכִי לְךָ לְבַדְּךָ מֵת?! וַהֲלוֹא לִי מֵת! שֶׁמִּיּוֹם שֶׁמֵּת אֲבֵל לְפָנַי, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כב, יב): "וַיִּקְרָא אֲדֹנָי צְבָאוֹת לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַה שַּׁיָּכוּת יֵשׁ בְּמִיתַת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עִם קְרָא דְּ'וַיִּקְרָא אֲדֹנָי צְבָאוֹת לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד' דְּמַיְרֵי בְּחֻרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וְעִם מַה שֶּׁהִקְדִּימְנוּ הַדְּבָרִים כִּפְשָׁטָן, דְּעִקַּר מִיתַת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ הָיָה לְסִבָּה שֶׁיֵּחָרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וְזֶהוּ אָמְרוֹ: שֶׁמִּיּוֹם שֶׁמֵּת אֲבֵל לְפָנַי, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּקְרָא אֲדֹנָי צְבָאוֹת לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד". כְּלוֹמַר, מִיּוֹם שֶׁמֵּת כְּבָר יָדַעְתִּי שֶׁעָתִיד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לְהֵחָרֵב, שֶׁבִּשְׁבִיל זֹאת הַסִּבָּה נִגְזַר עָלָיו שֶׁיָּמוּת בַּמִּדְבָּר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בַּמֶּה שֶׁאָמְרוּ: "אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה" (דברים ג, כה). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: מֹשֶׁה, אִם יֵשׁ 'אֶעְבְּרָה נָּא' אֵין כָּאן 'סְלַח נָא' (במדבר יד, יט), וְאִם יֵשׁ 'סְלַח נָא' אֵין כָּאן 'אֶעְבְּרָה נָּא'. עַד כָּאן. וְהַדְּבָרִים תְּמוּהִים, דְּאֵיךְ תָּלוּי זֶה בָּזֶה? וּלְפִי מַה שֶׁכָּתַבְנוּ נִיחָא שֶׁאָמַר לוֹ הַשֵּׁם: אִם יֵשׁ 'אֶעְבְּרָה נָּא' אֵין כָּאן 'סְלַח נָא', לְפִי שֶׁאִם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עוֹבֵר הוּא מְבַטֵּל יְצִרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ זְכוּתָא דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְכֵיוָן שֶׁמְּבַטֵּל יְצִרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה אֵינוֹ נֶחֱרָב הַבַּיִת, וְאִם כֵּן אֵין כָּאן 'סְלַח נָא', לְפִי שֶׁאֵינָם בָּאִים לָעָתִיד לָבוֹא מִפְּנֵי הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע 'אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי'.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קד ע"ב): "בְּכֹה תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה" (איכה א, ב). אָמַר רַבָּה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: עַל עִסְקֵי לַיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יד, א): "וַתִּשָּׂא כָל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם, וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה הַהוּא". אוֹתוֹ הַיּוֹם עֶרֶב תִּשְׁעָה בְּאָב הָיָה. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: אַתֶּם בְּכִיתֶם בְּכִיָּה שֶׁל חִנָּם, וַאֲנִי אֶקְבַּע לָכֶם בְּכִיָּה שֶׁל דּוֹרוֹת. עַד כָּאן. וְהָרַמְבַּ"ן בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה תָּמַהּ עַל מַאֲמָר זֶה וְכָתַב: וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאֵיזֶה רֶמֶז שֶׁבַּפָּרָשָׁה הוֹצִיאוּ זֶה. אֲבָל מִקְרָא מָלֵא הוּא (תהלים קו, כד-כז): "וַיִּמְאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה, לֹא הֶאֱמִינוּ

לִדְבָרוֹ. וַיֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיהֶם, לֹא שָׁמְעוּ בְקוֹל יְיָ. וַיִּשָּׂא יָדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר. וּלְהַפִּיל זַרְעָם בַּגּוֹיִם, וּלְזָרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת". אוּלַי יִדָּרֵשׁ זֶה מִפָּסוּק (במדבר יד, לא) "וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה". יֹאמַר: וְטַפְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה בְּבוֹא עֵת פְּקֻדָּתְם, כִּי אֲנִי פּוֹקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים, וְהֵבֵאתִי אוֹתָם עַתָּה שֶׁיֵּדְעוּ אֶת הָאָרֶץ יְדִיעָה בִּלְבַד, אֲבָל לֹא שֶׁיִּירְשׁוּ אוֹתָהּ לְדוֹרוֹת. עַד כָּאן. וְהִנֵּךְ רוֹאֶה כַּמָּה יֵשׁ מֵהַדְּחַק בְּפֵרוּשׁ זֶה. שֶׁאִם נֹאמַר שֶׁבַּעֲוֹן דּוֹר הַמִּדְבָּר נֶחֱרַב הַבַּיִת, נִמְצָא שֶׁהַשֵּׁם פּוֹקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים אֲפִלּוּ אַחַר כַּמָּה דוֹרוֹת, וְזֶה לֹא מָצִינוּ אֶלָּא דַּוְקָא עַד דּוֹר רְבִיעִי, וּכְדִכְתִיב (שמות כ, ה): "פֹּקֵד עֲוֹן אָבֹת עַל בָּנִים עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים". אַךְ כְּפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ הַדְּבָרִים כְּפִשְׁטָן. שֶׁכֵּיוָן שֶׁבִּשְׁבִיל מַה שֶּׁבָּכוּ בְּאוֹתוֹ לַיְלָה נִגְזַר עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ לִמְנוּחַת הַשֵּׁם, וְהַתִּקּוּן הָיָה שֶׁיֵּחָרֵב הַבַּיִת, וּמִפְּנֵי זֶה מֵת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ בַּמִּדְבָּר כְּדֵי שֶׁיֵּחָרֵב הַבַּיִת, וּבָזֶה יֵשׁ הֶתֵּר לִשְׁבוּעַת הַשֵּׁם שֶׁנִּשְׁבַּע 'אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי', שֶׁאָמַר: לִמְנוּחָה זוֹ אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים הֵם לִמְנוּחָה אַחֶרֶת, שַׁפִּיר קָאָמַר הַשֵּׁם: הֵם בָּכוּ בְּכִיָּה שֶׁל חִנָּם וַאֲנִי אֶקְבַּע לָהֶם בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת. כְּלוֹמַר, שֶׁבִּשְׁבִילָם יֵחָרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ כְּדֵי שֶׁיָּבוֹאוּ לֶעָתִיד לָבוֹא.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּאָמְרָם (תנחומא ואתחנן ו): "אֶעְבְּרָה נָּא". אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: שְׁתֵּי שְׁבוּעוֹת נִשְׁבַּעְתִּי, נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל וְנִשְׁבַּעְתִּי שֶׁלֹּא תַּעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן. לְבַטֵּל שְׁתֵּיהֶן אִי אֶפְשָׁר. אִם תִּרְצֶה, מְאַבֵּד אֲנִי אֶת יִשְׂרָאֵל וְתַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן. כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה כֵּן אָמַר: מֵאָה כְּמֹשֶׁה יָמוּתוּ וְאַל תְּאַבֵּד נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּאֵיךְ תָּלוּי זֶה בָּזֶה, דְּקָאָמַר: לְבַטֵּל שְׁתֵּיהֶן אִי אֶפְשָׁר, וְאַחַת מֵהֶן אֶפְשָׁר לְהִתְבַּטֵּל, וּבָהַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ שֶׁתִּתְבַּטֵּל מַה שֶּׁנִּשְׁבַּע הַשֵּׁם לְאַבֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל, וּמַה שֶּׁנִּשְׁבַּע שֶׁלֹּא יַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן שֶׁתִּתְקַיֵּם. אַךְ לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ נִיחָא, דְּמַה שֶּׁנִּשְׁבַּע לְאַבֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל הַיְנוּ שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ לֶעָתִיד לָבוֹא, דִּלְשׁוֹן אֲבֵדָה צוֹדֵק עַל זֶה, וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קח ע"א): עֲדַת קֹרַח אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר טז, לג): "וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל". וּבְפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּמַכּוֹת (כד ע"א) אָמְרִינַן: אָמַר רַב: מִסְתַּפְּינָא מֵהַאי קְרָא (ויקרא כו, לח): "וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם" וְגוֹמֵר. הֲרֵי שֶׁלְּשׁוֹן אֲבֵדָה נֶאֱמַר עַל דָּבָר שֶׁאֵין לוֹ תִּקּוּן עוֹד. וְעַל זֶה אָמַר הַשֵּׁם לְמֹשֶׁה: אֲנִי נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל, דְּהַיְנוּ שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ לֶעָתִיד, וּכְדִכְתִיב: "אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי", וַאֲנִי נִשְׁבַּעְתִּי שֶׁלֹּא תַּעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן. לְבַטֵּל שְׁתֵּיהֶן אִי אֶפְשָׁר, לְפִי שֶׁאִם אַתָּה עוֹבֵר — אַתָּה מְבַטֵּל יְצִירָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה וְאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נֶחֱרָב, וְנִמְצָא שֶׁדּוֹר הַמִּדְבָּר אֵינָם בָּאִים לֶעָתִיד לָבוֹא, לְפִי שֶׁאֵין שׁוּם פֶּתַח לִשְׁבוּעַת הַשֵּׁם שֶׁנִּשְׁבַּע 'אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי' אִם אֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ חָרֵב וְחוֹזֵר וְנִבְנֶה. אִם תִּרְצֶה, יֹאבְדוּ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה עוֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן, שֶׁאִם אַתָּה עוֹבֵר מֻכְרָח הוּא שֶׁיֹּאבְדוּ יִשְׂרָאֵל. וּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ

בָּחַר, שֶׁמַּה שֶּׁנִּשְׁבַּע הַשֵּׁם שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לָאָרֶץ שֶׁתִּתְקַיֵּם שְׁבוּעָה זוֹ וְלֹא תֹּאבַד נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל. וּמִכַּיוָן שֶׁמִּשֶּׁה אֵינוֹ נִכְנָס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֵינוֹ מִתְבַּטֵּל יִצְרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ נֶחֱרָב, וְאָז לֹא תֹּאבַד נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל וְכֻלָּם בָּאִים לָעָתִיד לָבוֹא, לְפִי שֶׁיֵּשׁ פֶּתַח לִשְׁבוּעַת הַשֵּׁם לוֹמַר: לְמְנוּחָה זוֹ אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים הֵם לְמְנוּחָה אַחֶרֶת.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה מִמַּה שֶּׁכָּתַבְנוּ, שֶׁעִקַּר מִיתַת מֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר הָיָה כְּדֵי שֶׁיֵּחָרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְעַל יְדֵי זֶה בָּאִים דּוֹר הַמִּדְבָּר לָעָתִיד לָבוֹא, לְפִי שֶׁיֵּשׁ הֶתֵּר לִשְׁבוּעַת הַשֵּׁם שֶׁנִּשְׁבַּע 'אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי', וְאָמְרִינַן דִּלְמְנוּחָה זוֹ אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים הֵם לְמְנוּחָה אַחֶרֶת, וּכְהַרִיטְבָ"א דְּאִית לֵהּ דְּאַף בְּאוֹמֵר קוֹנֵם בֵּיתִךְ אוֹ בֵּיתִי, אִם נָפַל — הֶתֵּר לוֹ לְהִכָּנֵס בּוֹ, וְלֹא חָל הָאִסּוּר אֶלָּא בְּאוֹתוֹ בִּנְיָן דָּוְקָא.

וּבָזֶה יוּבְנוּ קְצָת פְּסוּקֵי הַשִּׁירָה (שמות טו, יג-טז): "נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ, נַהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ. שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן, חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת. אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם, אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד" וְגוֹמֵר. "תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ, מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְיָ, מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ" וְגוֹמֵר. וְרָאִיתִי לְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁאָמְרוּ (מכילתא שם): "תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ" — נִתְנַבֵּא מֹשֶׁה שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לָאָרֶץ, לָכֵךְ לֹא נֶאֱמַר 'תְּבִאֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ'. עַד כָּאן. וּכְבָר הֵבִיא רַשִׁ"י אַגָּדָה זוֹ בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה. וְלֹא יָדַעְתִּי לְאֵיזֶה תַּכְלִית נִתְנַבֵּא מֹשֶׁה רַבֵּנוּ נְבוּאָה זוֹ. שֶׁהֲרֵי גַּבֵּי "עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה" (שמות ו, א), שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (סנהדרין קיא ע"א): בְּמִלְחֶמֶת פַּרְעֹה אַתָּה רוֹאֶה וְאֵין אַתָּה רוֹאֶה בְּמִלְחֶמֶת שְׁלֹשִׁים וְאֶחָד מְלָכִים, כְּתִבוּ הַמְפָרְשִׁים, שֶׁאַף עַל גַּב שֶׁהַגְּזֵרָה הָיְתָה בִּשְׁבִיל מֵי מְרִיבָה, מִכָּל מָקוֹם בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁהִקְשָׁה לְדַבֵּר וְאָמַר (שמות ה, כב): "לָמָה הֲרֵעֹתָה", גִּלָּה לְמֹשֶׁה מַה שֶּׁיִּהְיֶה בָּעָתִיד כְּדֵי שֶׁיִּצְטַעֵר. וּכְדֶרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם (בראשית טו, יג): "יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם", וּלְחִזְקִיָּהוּ אָמַר לוֹ הַשֵּׁם (מ"ב כ, יז-יח): "הִנֵּה יָמִים בָּאִים" וְגוֹמֵר, "וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל"; שֶׁאַף שֶׁכָּל הַדְּבָרִים הַלָּלוּ הָיוּ בַּעֲוֹן הַבָּנִים, מִכָּל מָקוֹם לְאַבְרָהָם וְחִזְקִיָּה הָיָה לְעַנֵּשׁ לְצַעֲרָם בַּהוֹדָעָה הַלָּזוּ בִּשְׁבִיל חֶטְאָם, וּכְמוֹ שֶׁהָאֱרִיךְ בָּזֶה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, יְעַיֵּן שָׁם. וְאִם כֵּן יֵשׁ בַּדָּבָר תֵּמַהּ, דִּלְמָה חָזַר הַשֵּׁם וְהוֹדִיעוֹ דָּבָר זֶה, מֵאַחַר שֶׁכְּבָר יָדַע מֹשֶׁה רַבֵּנוּ כָּל זֶה. וְעוֹד, כִּי לֹא מָצִינוּ לְמֹשֶׁה כָּאן שׁוּם עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא כְּדֵי שֶׁיֵּעָנֵשׁ בְּהוֹדָעָה זוֹ. וְאִם הַכַּוָּנָה הִיא כְּדֵי שֶׁיִּדְּעוּ יִשְׂרָאֵל כָּל זֶה וְיִצְטַעֲרוּ, דְּאַף שֶׁהַשֵּׁם גִּלָּה לְמֹשֶׁה שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לָאָרֶץ בְּאָמְרוֹ 'עַתָּה תִרְאֶה', לֹא יָדְעוּ דָּבָר זֶה יִשְׂרָאֵל, וְרָצָה הַשֵּׁם שֶׁיִּדְּעוּ דָּבָר זֶה וְיִצְטַעֲרוּ בִּשְׁבִיל עֲוֹנָם, כְּדִכְתִיב (תהלים קו, ז): "וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף", מִכָּל מָקוֹם הַדָּבָר קָשֶׁה אֶצְלִי, כִּי לֹא הָיְתָה הַשָּׁעָה הֲגוּנָה לְכָךְ, כִּי בְּעִדַּן חֶדְוָה וּבְעִדַּן עַצְבוּתָא עַצְבוּתָא, וּבְשָׁעָה זוֹ שֶׁהָיוּ שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב וְנוֹתְנִים

הוֹדָאָה וְשֶׁבַח לְהַשֵּׁם עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּהֶם יְצַעֲרֵם הַשֵּׁם בְּהוֹדִיעַ לָהֶם שְׁמֹשָׁה אֵינוֹ נִכְנָס לָאָרֹן? וּמַה שֶּׁכָּתַב הָרְאֵ"ם, שֶׁמַּה שֶּׁאָמַר מֹשֶׁה 'תְּבאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ' הוּא עַל דֶּרֶךְ נִבָּא וְלֹא יָדַע מַה נִּבָּא, גַּם בָּזֶה לֹא נִתְקָרְרָה דַעְתִּי, דְּלְאֵיזֶה תַּכְלִית נִזְרְקָה נְבוּאָה זוֹ בְּפִיו. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בִּפְסוּקִים אֵלּוּ, דְּמֵאַחַר דִּכְתִיב "שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן", שֶׁכּוֹלֵל כָּל הָאֻמּוֹת, לָמָּה חָזַר וּפָרַט פְּלִשְׁתִּים וֶאֱדוֹם וּמוֹאָב, וּמַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מִכָּל אֻמָּה וְלָשׁוֹן? עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמִלַּת 'אָז' שֶׁאֵין לָהּ מוּבָן, דְּמַשְׁמַע דְּמִשּׁוּם דְּחִיל אְחַז יוֹשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת, אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם וְאֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רְעַד, וְאֵין לָהֶם שַׂיְכוּת זֶה עִם זֶה, וְהֵכִי הֲוָה לֵהּ לְמֵימַר: חִיל אְחַז יוֹשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת וְנִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם וְאֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רְעַד. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁסִּיֵּם וְאָמַר: "מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ", דְּתֹאַר זֶה דְּ'כוֹנְנוּ יָדֶיךָ' מַאי שְׁיָטֵהּ הָכָא? דְּמִי לֹא יָדַע שֶׁכָּל הָעוֹלָם וּמְלוֹאוֹ הֵם מַעֲשֵׂה יָדָיו, וְאִם כֵּן לָמָּה פָּרַט בְּכָאן שֶׁהַמִּקְדָּשׁ הוּא מַעֲשֵׂה יָדָיו? וְעוֹד יֵשׁ דִּקְדּוּקִים אֲחֵרִים, וּלְיִרְאַת הָאֲרִיכוּת אָמַרְתִּי לֹא אֶזְכְּרֵם, אַךְ מִתּוֹךְ דְּבָרֵינוּ יוּבְנוּ הַדִּקְדּוּקִים.

וַיֵּרָאֶה לְיַשֵּׁב בְּהָא דְּגָרְסִינַן בְּמְכִילְתָּא: "אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם, אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רְעַד" (שמות טו, טו). וַהֲלוֹא לֹא הָיָה לָהֶם לִירֹא כְּלוּם, שֶׁהֲרֵי לֹא עֲלֵיהֶם הוֹלְכִים, כְּדִכְתִיב (דברים ב, ד-ה): "אַתֶּם עֹבְרִים" וְגוֹמֵר, "אַל תִּתְגְּרוּ בָם"; וּכְתִיב נָמֵי (שם שם, ט): "אַל תְּצַר אֶת מוֹאָב" וְגוֹמֵר. אֶלָּא מִפְּנֵי אֲנִינוּת, שֶׁהָיוּ מִתְאוֹנְנִים וּמִצְטַעֲרִים עַל כְּבוֹדָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. עַד כָּאן. וְרָאִיתִי לְהָרְאֵ"ם שֶׁתָּמַהּ עַל זֶה וְאָמַר: וְאֵלּוּ הַדְּבָרִים תְּמוּהִים, שֶׁהֲרֵי לֹא נִצְטַוּוּ יִשְׂרָאֵל בָּאֲזָהָרוֹת הַלָּלוּ שֶׁל אֱדוֹם וְשֶׁל מוֹאָב אֶלָּא בְּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים, כְּשֶׁנִּצְטַוּוּ בְּמִצְוַת "צָרוֹר אֶת הַמִּדְיָנִים וְהַכִּיתֶם אוֹתָם" (במדבר כה, יז). כִּדְאִיתָא בְּפֶרֶק שׁוֹר שֶׁנָּגַח (ב"ק דף לח, ע"א): וְכִי מֶה עָלָה עַל דַּעְתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת? אֶלָּא נָשָׂא מֹשֶׁה קַל וָחֹמֶר בְּעַצְמוֹ: וּמַה מִּדְיָנִים, שֶׁלֹּא בָּאוּ אֶלָּא לַעְזֹר אֶת מוֹאָב, אָמְרָה תּוֹרָה: "צָרוֹר אֶת הַמִּדְיָנִים"; מוֹאָבִים עַצְמָם לֹא כָּל שֶׁכֵּן?! וְכוּ'. וְשָׁמְעוּ עַמִּים' הָיְתָה בְּשְׁנָה רִאשׁוֹנָה כְּשֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, מִיָּד שֶׁנַּעֲשׂוּ לָהֶם כָּל אוֹתָן הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים, שֶׁעֲדַיִן לֹא הֻזְהֲרוּ לֹא בְּאַזְהָרַת 'אַל תִּתְגְּרוּ בָם' וְלֹא בְּאַזְהָרַת 'אַל תְּצַר אֶת מוֹאָב וְאַל תִּתְגַּר בָּם'. וְתֵרֵץ עִם מַה שֶּׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּשֵׁם רַבֵּנוּ תָּם, דְּנָשָׂא קַל וָחֹמֶר דְּקָאָמַר לְאוּ דַּוְקָא, אֶלָּא כְּלוֹמַר: עָתִיד מֹשֶׁה דְּיִשָּׂא קַל וָחֹמֶר אִם לֹא שֶׁהַזְהִירוֹ הַכָּתוּב תְּחִלָּה. דְּקֹדֶם נֶאֱמַר 'אַל תְּצַר אֶת מוֹאָב' וְכוּ', יְעַיֵּן שָׁם.

וַאֲנִי תְּמֵהַּ בָּזֶה, דְּנִהְיֶה שֶׁאָנוּ מַכְרִחִים לוֹמַר דְּקֹדֶם נֶאֱמַר 'אַל תְּצַר אֶת מוֹאָב' מִמַּה שֶׁנֶּאֱמַר 'צָרוֹר אֶת הַמִּדְיָנִים', שֶׁהֲרֵי דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל: "עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל" (במדבר כב, ד) — מְלַמֵּד, שֶׁלֹּא הָיָה מִתְיָרֵא בָּלָק אֶלָּא מִלְּחִיכָה בְּעָלְמָא, שֶׁלֹּא הָיוּ מֻתָּרִים אֶלָּא בַּאֲנַגְרְיָא,

וּקְרָא דְּמִדְּיָן אַחַר מַעֲשֶׂה דְּבָלָק הָיָה, וְאִם כֵּן עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּמָה דְּאָמְרִינַן לְפִי שֶׁנִּשָּׂא מִשֶּׁה קַל וָחֹמֶר וכו' — לָאו דַּוְקָא, אֶלָּא לְפִי שֶׁעָתִיד מִשֶּׁה לַעֲשׂוֹת קַל וָחֹמֶר, לְפִיכָךְ הִקְדִּים הַשֵּׁם וְאָמַר לוֹ 'אַל תִּצַר אֶת מוֹאָב', וְנֶאֱמַר לוֹ קֹדֶם מַעֲשֶׂה דְּבָלָק. אֲבָל מְנָא לַהּ לְמִכְילְתָּא שֶׁתֵּכֶף וּמִיָּד נֶאֱמְרָה אַזְהָרָה זוֹ דֶּאֱדוֹם וּמוֹאָב? שֶׁהֲרֵי כְּפִי דִּבְרֵי הָרַב, 'שְׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן' הָיָה תֵּכֶף וּמִיָּד שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם, שֶׁנַּעֲשׂוּ לָהֶם כָּל אוֹתָן הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים, וְאִם כֵּן נִימָא שֶׁאַחַר שֶׁשָּׁמְעוּ עַמִּים וְנִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם וְאֵילֵי מוֹאָב נֶאֶמְרוּ אַזְהָרוֹת אֵלּוּ.

וְעַל כָּרְחִין אַזְהָרוֹת אֵלּוּ דֶּאֱדוֹם וּמוֹאָב לֹא הָיוּ אֶלָּא בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים. שֶׁהֲרֵי בְּאַזְהָרַת אֱדוֹם כְּתִיב (דברים ב, ז): "כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְגוֹ', זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר", הֲרֵי שֶׁהָיָה בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים. וְאַחַר כָּךְ כְּתִיב (שם שם, ח-ט): "וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב, וַיֹּאמֶר יְיָ אֵלַי אַל תְּצַר אֶת מוֹאָב וְאַל תִּתְגָּר בָּם מִלְחָמָה", הֲרֵי שֶׁשְּׁתֵּי אַזְהָרוֹת אֵלּוּ הָיוּ בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים. וּמִיהוּ נִרְאֶה שֶׁהָיָה קֹדֶם תִּשְׁעָה בְּאָב שֶׁל שְׁנַת הָאַרְבָּעִים. שֶׁהֲרֵי כְּתִיב (שם שם, טז-יח): "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר תַּמּוּ כָּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם, וַיְדַבֵּר יְיָ אֵלַי לֵאמֹר, אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת גְּבוּל מוֹאָב אֶת עָר". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: אֲבָל מִשֶּׁלּוּחַ מְרַגְּלִים עַד כָּאן לֹא נֶאֱמַר בַּפָּרָשָׁה 'וַיְדַבֵּר' אֶלָּא 'וַיֹּאמֶר'. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל שְׁמוֹנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נְזוּפִים לֹא נִתְיַחֵד אֵלָיו הַדִּבּוּר בְּלָשׁוֹן חִבָּה פָּנִים אֶל פָּנִים וכו', וְהֵכִי אִיתָא בְּפֶרֶק יֵשׁ נוֹחָלִין (ב"ב דף קכא-ב). וּבְאַזְהָרַת אֱדוֹם וּמוֹאָב כְּתִיב בְּהוּ 'וַיֹּאמֶר'. וְנִרְאֶה, שֶׁכָּל שָׁלֹשׁ אַזְהָרוֹת אֵלּוּ נֶאֶמְרוּ בְּשָׁנָה אַחַת, בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים, אֶלָּא שֶׁאַזְהָרַת אֱדוֹם וּמוֹאָב נֶאֶמְרָה קֹדֶם תִּשְׁעָה בְּאָב שֶׁל שְׁנַת הָאַרְבָּעִים, וּמִשּׁוּם הָכֵי כְּתִיב בְּהוּ לְשָׁנָא דְּ'וַיֹּאמֶר', אַךְ אַזְהָרַת עַמּוֹן נֶאֶמְרָה אַחַר תִּשְׁעָה בְּאָב שֶׁל שְׁנַת הָאַרְבָּעִים, שֶׁתַּמּוּ כָּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת, וּמִשּׁוּם הָכֵי כְּתִיב 'וַיְדַבֵּר יְיָ'. וְאִם כֵּן, כְּפִי מַה שֶׁהָרַב גּוֹזֵר דְּ'שְׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן' הָיָה בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה, מַה הֶקְשֵׁה לָהֶם וַהֲלוֹא לֹא עֲלֵיהֶם הוֹלְכִים, וַהֲלוֹא אַזְהָרוֹת אֵלּוּ בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים נֶאֶמְרוּ וּכְדִכְתַבְנָא. וְצָרִיךְ עִיּוּן.

עוֹד אֲנִי תְּמֵהַּ בְּדִבְרֵי הָרַב, דְּאַעִקָּרָא דְּמִלְתָא אַחֲרֵי בַּקָּשַׁת הַמַּחִילָה הָרִאשׁוֹנָה קָשְׁיָא לִיכָּא. שֶׁזֶּה שֶׁהָרַב גּוֹזֵר דְּ'שְׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן' הָיָה תֵּכֶף וּמִיָּד שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם וְנַעֲשׂוּ לָהֶם אוֹתָן הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים, פַּשִׁיטָה דְּקָרָא לָא מַשְׁמַע הָכֵי. דִּכְתִיב: "נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ, נַהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ. שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן, חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת" וְגוֹמֵר. הֲרֵי דְּמַשְׁמַע שֶׁמִּשֶּׁה רַבֵּנוּ הָיָה מִתְנַבֵּא וְאוֹמֵר: כְּשֶׁנָּחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ וְנֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ, דְּהַיְנוּ בְּשָׁעָה שֶׁהַשֵּׁם הָיָה רוֹצֶה לְהַכְנִיסָם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אָז שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן וְחִיל אָחַז יוֹשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת וְנִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם וְאֵילֵי מוֹאָב אֲחָזָם רָעַד. וְעַל זֶה הִקְשׁוּ בַּמְּכִילְתָּא:

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה לֹא הָיָה לָהֶם לִירֹא, שֶׁהֲרֵי כְּבָר נֶאֶמְרוּ שְׁתֵּי הָאַזְהָרוֹת: אַזְהֲרַת אֱדוֹם דְּ'אַל תִּתְגָּרוּ בָם' וְאַזְהֲרַת מוֹאָב דְּ'אַל תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה'. וְתֵרְצוּ מִפְּנֵי הָאֱנִינוּת וְכוּ'.

וּבְפָרָק אֵלּוּ טְרֵפוֹת (חולין ס ע"ב) אָמְרִינַן: אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: הַרְבֵּה מִקְרָאוֹת שֶׁרְאוּיִין לִשָּׂרֵף וְהֵן הֵן גּוּפֵי תּוֹרָה. "הָעֲוִים הַיִּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד עַזָּה" (דברים ב, כג). מַאי נָפְקָא לָן מִנַּהּ? מִדְּאַשְׁבְּעֵהּ אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם (בראשית כא, כג): "אִם תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי", אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֵיתוֹ כַּפְתּוֹרִים וְלִיפְקוּ מֵעַזִּים, דְּהַיְנוּ פְּלִשְׁתִּים, וְלֵיתוֹ יִשְׂרָאֵל וְלִיפְקוּ מִכַּפְתּוֹרִים. כֵּיוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר (במדבר כא, כו): "כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִיא, וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב". מַאי נָפְקָא מִנַּהּ? דַּאֲמַר לְהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: "אַל תְּצַר אֶת מוֹאָב". אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֵיתֵי סִיחוֹן וְלִיפֵּק מִמּוֹאָב, וְלֵיתוֹ יִשְׂרָאֵל וְלִיפְקוּ מִסִּיחוֹן. וְהַיְנוּ דְּאָמַר רַב פַּפָּא: עַמּוֹן וּמוֹאָב טָהֲרוּ בְּסִיחוֹן. עַד כָּאן. וְאֵין סָפֵק, שֶׁמַּה שֶּׁהֶתִּירוּ יִשְׂרָאֵל לִקַּח אֶרֶץ מוֹאָב מִיַּד סִיחוֹן הוּא מִשּׁוּם דְּכְשֶׁהִזְהִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל וְאָמַר "אַל תָּצַר אֶת מוֹאָב" הוּא מִשּׁוּם דִּכְתִיב (דברים ב, ט): "כִּי לֹא אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ", וְגַבֵּי אֱדוֹם נָמֵי כְּתִיב (שם שם, ה): "כִּי לֹא אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם"; וְקַיְמָא לָן, דְּהָאוֹמֵר קוֹנָם לְבֵיתְךָ שֶׁאֲנִי נִכְנָס, קוֹנָם לְבֵיתִי שֶׁאִי אַתָּה נִכְנָס, מֵת אוֹ שֶׁמְּכָרוֹ לַאֲחֵרִים — מֻתָּר לִכָּנֵס. דְּכֹל שֶׁאוֹמֵר בְּכִנּוּי, דְּהַיְנוּ בֵּיתְךָ אוֹ בֵּיתִי, הוּא דְּוָקָא כְּשֶׁהַבַּיִת בִּרְשׁוּתוֹ, אֲבָל כֹּל שֶׁאֵין הַבַּיִת בִּרְשׁוּתוֹ מֻתָּר לְהִכָּנֵס בּוֹ. וְכֵן הָכָא גַּבֵּי אֱדוֹם וּמוֹאָב, שֶׁמַּה שֶּׁנֶּאֱסַר אַרְצָם הוּא בְּכִנּוּי, דְּהַיְנוּ 'אַרְצָם' וְ'אַרְצוֹ', וְכֹל שֶׁבָּאוּ אֲחֵרִים וּלְקָחוּם מִיַּד אֱדוֹם וּמוֹאָב הֻתַּר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל לְקַחַת אוֹתָם. וְכֵן אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים הֻתַּר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל לִקַּח אוֹתָהּ מִיַּד כַּפְתּוֹרִים, שֶׁהֲרֵי שִׁבּוּעַת אַבְרָהָם אָבִינוּ הָיְתָה "אִם תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי", וְהַיְנוּ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה עִמּוֹ מִלְחָמָה; אֲבָל כֵּיוָן שֶׁבָּאוּ כַּפְתּוֹרִים וְלָקְחוּ מֵעַזִּים, הֻתַּר לְיִשְׂרָאֵל לִקַּח מִיַּד כַּפְתּוֹרִים מַה שֶּׁלָּקְחוּ מֵעַזִּים.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַכְּתוּבִים (שמות טו יג-יד): "נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ, נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ. שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן". כְּלוֹמַר, בְּשָׁעָה שֶׁ'נֵּהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ', דְּהַיְנוּ בְּשָׁעָה שֶׁאַתָּה הָיִיתָ רוֹצֶה לְהַכְנִיסָם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, 'שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן', דְּהַיְנוּ שֶׁכָּל הָאֻמּוֹת רָגְזוּ. וְחָזַר וְאָמַר, דְּלֹא מִבָּעֵי הָאֻמּוֹת שֶׁהֻבְטְחוּ עַל אַרְצָם, כְּגוֹן יוֹשְׁבֵי כְּנַעַן, דִּכְשִׁיטָא שֶׁרָגְזוּ וְחָלוּ מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי כְּבָר יָדְעוּ שֶׁכָּל מְגַמָּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל הָיְתָה לִכְבֹּשׁ אֶרֶץ שִׁבְעָה עַמָּמִים; אֶלָּא אֲפִלּוּ הָאֻמּוֹת שֶׁהֻזְהֲרוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לְהִתְגָּרוֹת בָּם, אֲפִלּוּ הָכֵי אֲחָזָם רַעַד. וְאָמַר: "חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְלֶשֶׁת", וְיוֹשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת לֹא הָיָה לָהֶם לִירֹא, מִפְּנֵי שִׁבּוּעָתוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ, דִּכְתִיב: "אִם תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי". וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְסוֹטָה (ט ע"ב - י ע"א): "וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים" (שופטים יג, ה). אָמַר רַבִּי

אַדָּא בַּר חֲנִינָא: הוּחַלָּה שְׁבוּעָתוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִם תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי". עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: הוּחַלָּה שְׁבוּעָתוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ — בֻּטְלָה. לְשׁוֹן "לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ" (במדבר ל, ג). לְפִי שֶׁהֵם עָבְרוּ עַל הַשְּׁבוּעָה תְּחִלָּה. עַד כָּאן. נִמְצָא, שֶׁקִּדֵּם לָכֵן לֹא הָיוּ יְכוֹלִים יִשְׂרָאֵל לְהִתְגָּרוֹת בַּפְּלִשְׁתִּים מִפְּנֵי שְׁבוּעָתוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ, וְאִם כֵּן מִפְּנֵי מָה אֲחָזָם חִיל לְיוֹשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת? אֶלָּא לְפִי שֶׁרָאוּ שֶׁכַּפְתּוֹרִים לָקְחוּ מֵעַוִּים אַרְצָם וְחָזְרוּ יִשְׂרָאֵל וְלָקְחוּ מִכַּפְתּוֹרִים, אָמְרוּ פְּלִשְׁתִּים: אִם כֵּן אֵין לָנוּ שׁוּם תּוֹעֶלֶת מִשְּׁבוּעָתוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ, שֶׁאִם הַשֵּׁם יִרְצֶה לְהוֹרִישׁ אֶת יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים — יַעֲשֶׂה כַּדָּבָר הַזֶּה, שֶׁיְּבוֹאוּ אֲחֵרִים וְיִקְחוּ אֶת אַרְצָנוּ, וַיַּחְזְרוּ יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֶת אַרְצָנוּ מִיָּדָם. וּמִשּׁוּם הָכֵי "חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת".

וְאָמַר: "אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם, אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד". כְּלוֹמַר, כְּשֶׁרָאוּ אֱדוֹם וּמוֹאָב שֶׁחִיל אָחַז לַפְּלִשְׁתִּים, אַף שֶׁהָיוּ בְּטוּחִים שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא הָיוּ יְכוֹלִים לְהִלָּחֵם בָּם מִפְּנֵי הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע אַבְרָהָם לַאֲבִימֶלֶךְ, אֲפִלּוּ הָכֵי אֲחָזָם חִיל, מִפְּנֵי שֶׁרָאוּ שֶׁהַשֵּׁם מְסַבֵּב סְבוֹת שֶׁיָּזִכּוּ יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצָם וְהֵבִיא אֶת הַכַּפְתּוֹרִים דְּלִיפְּקוּ מֵעַוִּים וְיִשְׂרָאֵל יִקְחוּ מֵעַוִּים, אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם וְאֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד, וְאָמְרוּ: גַּם עָלֵינוּ תַּעֲבָר כּוֹס כָּזֶה. שֶׁאַף שֶׁאָנוּ מֻבְטָחִים שֶׁאֵינָם בָּאִים עָלֵינוּ, לְפִי שֶׁהַשֵּׁם הִזְהִירָם וְאָמַר גַּבֵּי אֱדוֹם 'אַל תִּתְגְּרוּ בָם' וְעַל מוֹאָב אָמַר 'אַל תִּתְגַּר בָּם', מִכָּל מָקוֹם אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה הַשֵּׁם מְסַבֵּב סְבוֹת שֶׁיָּזִכּוּ יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצָנוּ, שֶׁיְּקִים אֲחֵרִים שֶׁיִּקְחוּ אֶת אַרְצָנוּ וְיָבוֹאוּ יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֶת אַרְצָנוּ מִיָּדָם, כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה בַּפְּלִשְׁתִּים. וּמִשּׁוּם הָכֵי אָמַר: "אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם, אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד". וְחָזַר וְאָמַר: "נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְּנָעַן", שֶׁהֵם הָאֱמוֹת שֶׁהָיוּ יוֹדְעִים שֶׁעִקַּר מְגַמָּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל הָיָה עֲלֵיהֶם לָרֶשֶׁת אֶת אַרְצָם. וְכַוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְהוֹדִיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל: רְאוּ חִבַּתְכֶם לְפָנַי, שֶׁאֲפִלּוּ הָאֱמוֹת שֶׁאֵינָכֶם רַשָּׁאִים לְהִתְגָּרוֹת בָּם אֲנִי מְסַבֵּב סְבוֹת שֶׁתִּזְכּוּ בְּאַרְצָם, דְּהַיְנוּ שֶׁאֲנִי מֵקִים אֲחֵרִים שֶׁיָּבוֹאוּ וְיִקְחוּ אֶת אַרְצָם מִיָּדָם וְאַחֲרֵי כֵן תּוּכְלוּ אַתֶּם לִירֹשׁ אֶת אַרְצָם, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וְחָזַר וְאָמַר: "תִּבְאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתֶךָ". כְּלוֹמַר, נְהִי שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ שֶׁאַף אֱדוֹם וּמוֹאָב שֶׁהֶזְהַרְנוּ שֶׁלֹּא לְהִתְגָּרוֹת בָּם מִכָּל מָקוֹם הַשֵּׁם מְסַבֵּב סְבוֹת שֶׁנִּירַשׁ אֶת אַרְצָם, דְּהַיְנוּ שֶׁבָּאִים אֲחֵרִים וְלוֹקְחִים אֶת אַרְצָם וְאַחַר כָּךְ בָּאִים יִשְׂרָאֵל וְזוֹכִים בְּאַרְצָם, וְהַטַּעַם הוּא לְפִי שֶׁכָּתוּב "כִּי לֹא אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם", וְכֵן כָּתוּב "כִּי לֹא אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ", וְכֵיוָן שֶׁנֶּאֱמְרָה הָאַזְהָרָה בְּכִנּוּי לֹא חָל הָאִסּוּר אֶלָּא בִּהְיוֹתָהּ תַּחַת יָדָם, וְכִדְאָמְרִינַן: קוֹנָם לְבֵיתְךָ שֶׁאֲנִי נִכְנָס, מֵת אוֹ שֶׁמְּכָרוֹ לַאֲחֵרִים — מֻתָּר לִכָּנֵס בּוֹ, מִכָּל מָקוֹם הֲוֵי אַלְיָה וְקוֹץ בָּהּ. שֶׁאִם אַתָּה אוֹמֵר דְּכֹל שֶׁהוּא בְּכִנּוּי לֹא חָל הָאִסּוּר אֶלָּא בִּהְיוֹת אוֹתוֹ דָּבָר בִּרְשׁוּת הַנֶּאֱסָר, אִם כֵּן דְּרִשִׁינַן נָמֵי הַכִּנּוּי לוֹמַר שֶׁהָאוֹמֵר קוֹנָם לְבֵיתְךָ אֲפִלּוּ אִם נָפַל אָסוּר לִכָּנֵס בּוֹ, וְכִסְבָרַת

הָרַ"ן דְּאִית לֵיהּ דִּכְשֵׁם דְּדָרְשִׁינַן לְהֶתֵּר לוֹמַר שֶׁאִם מֵת אוֹ שֶׁמְּכָרוֹ לַאֲחֵרִים שֶׁמֻּתָּר לְכָנֵס בְּאוֹתוֹ הַבַּיִת, הָכֵי נָמֵי דָּרְשִׁינַן לֵיהּ לְאִסּוּרָא לוֹמַר שֶׁאִם נָפַל וְחָזַר וּבְנָאוֹ דְּאָסוּר לְכָנֵס בּוֹ, דְּבֵיתְךָ קָאָמַר — כֹּל שֶׁהוּא בֵּיתוֹ אָסוּר לְכָנֵס לְבֵיתוֹ. וְאִם כֵּן, דּוֹר הַמִּדְבָּר אֵינָם בָּאִים לָעֲתִיד לָבוֹא, מִטַּעַם שֶׁנִּשְׁבַּע הַשֵּׁם וְאָמַר 'אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי'; וְאַף עַל פִּי שֶׁנֶּחֱרַב וְחָזַר וּבְנָאוֹ, מִכָּל מָקוֹם כֹּל שֶׁהוּא בְּכִנּוּי אֲפִלּוּ שֶׁנָּפַל וְחָזַר וּבְנָאוֹ אָסוּר לְכָנֵס בּוֹ. לְזֶה אָמַר דִּלְיתַנְהוּ לְהָנֵךְ מִלֵּי, אֶלָּא הִלְכְתָא כְּהָרִיטְבָ"א, דַּאֲפִלּוּ שֶׁאָמַר בְּכִנּוּי, אִם נָפַל וְחָזַר וּבְנָאוֹ — מֻתָּר לוֹ לְהִכָּנֵס בְּאוֹתוֹ בַּיִת, וּלְפִיכָךְ יְכוֹלִים דּוֹר הַמִּדְבָּר לָבוֹא אַף שֶׁנִּשְׁבַּע 'אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי', מִשּׁוּם דְּדָרְשִׁינַן: לְמְנוּחָה זוֹ אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים לִמְנוּחָה אַחֶרֶת. וְהִכְרִיחַ זֶה מִ'תְּבֹאֲמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ', וְלֹא אָמַר 'תְּבֹאֲנוּ וְתִטָּעֲנוּ', לוֹמַר שֶׁמִּשֶּׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אֵינוֹ נִכְנָס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְעַל כָּרְחִין הַטַּעַם הוּא כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נֶחֱרָב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁאִם הָיָה מֹשֶׁה נִכְנָס לֹא הָיָה הַבַּיִת נֶחֱרָב, לְפִי שֶׁהָיָה מְבַטֵּל יְצִרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ; אַךְ עַכְשָׁו שֶׁאֵינוֹ נִכְנָס — אֵינוֹ מִתְבַּטֵּל יְצִרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְהַבַּיִת נֶחֱרָב, וּלְפִי זֶה יְכוֹלִים דּוֹר הַמִּדְבָּר לָבוֹא לָעֲתִיד לָבוֹא, לְפִי שֶׁיֵּשׁ הֶתֵּר לִשְׁבוּעַת הַמָּקוֹם שֶׁנִּשְׁבַּע 'אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי', וְדָרְשִׁינַן: לִמְנוּחָה זוֹ אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים הֵם לִמְנוּחָה אַחֶרֶת.

וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: "מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ". מִקְדָּשׁ רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי, שֶׁנַּעֲשׂוּ עַל יְדֵי בְּנֵי אָדָם, שֶׁלְּטָה בָּהֶם יַד הָאֻמּוֹת; אֲבָל לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁעֲתִיד לְהִבָּנוֹת עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֵין אֻמָּה וְלָשׁוֹן שׁוֹלֵט בּוֹ. וּבְמָכִילְתָּא (שירתא פ"י) וֶהֱבִיאָהּ רַשִׁ"י זַ"ל בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה: "מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ. יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד". חָבִיב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁהָעוֹלָם נִבְרָא בְּיָד אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מח, יג): "אַף יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ", וּמִקְדָּשׁ בִּשְׁתֵּי יָדַיִם. וְאֵימָתַי יִבָּנֶה בִּשְׁתֵּי יָדַיִם? בִּזְמַן שֶׁ'יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד' — לֶעָתִיד לָבוֹא שֶׁכָּל הַמְּלוּכָה שֶׁלּוֹ. עַד כָּאן. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב: הַטַּעַם שֶׁ'תְּבֹאֲמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ' וְאֵינִי מַכְנִיסָם לָאָרֶץ הוּא, כְּדֵי שֶׁיָּבוֹאוּ דּוֹר הַמִּדְבָּר 'מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ', שֶׁהוּא לֶעָתִיד לָבוֹא. לְפִי שֶׁאִם אֲנִי נִכְנָס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֵינָם יְכוֹלִים לָבוֹא לֶעָתִיד לָבוֹא, אֲבָל עַכְשָׁו שֶׁאֵינִי מַכְנִיסָם יְכוֹלִים לָבוֹא לְ'מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ', לְפִי שֶׁנֶּחֱרַב הַבַּיִת וְיֵשׁ הֶתֵּר לִשְׁבוּעַת הַשֵּׁם בַּמֶּה שֶׁנִּשְׁבַּע 'אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי', דְּדָרְשִׁינַן: לִמְנוּחָה זוֹ אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים הֵם לִמְנוּחָה אַחֶרֶת.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה: שֶׁכַּוָּנַת הַכְּתוּבִים לוֹמַר, שֶׁאַף שֶׁהַשֵּׁם דּוֹרֵשׁ הַכִּנּוּי לְטוֹבָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְדוֹרֵשׁ 'מֵאַרְצָם' וּ'מֵאַרְצוֹ' דַּוְקָא כְּשֶׁהִיא תַּחַת רְשׁוּתָם, אֲבָל כְּשֶׁיְּצָאָה מֵרְשׁוּתָם הֲתֵרָה לְיִשְׂרָאֵל, וּכְדִינָא דְּמַתְנִיתִין דְּקוֹנָם בֵּיתְךָ שֶׁאֲנִי נִכְנָס דְּאִם מֵת אוֹ שֶׁמְּכָרוֹ לַאֲחֵרִים שֶׁמֻּתָּר לְהִכָּנֵס בָּהּ, מִכָּל מָקוֹם אֵינוֹ דּוֹרֵשׁ הַכִּנּוּי לְרָעָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל לוֹמַר שֶׁאִם נָפַל שֶׁיִּהְיֶה אָסוּר בּוֹ, דְּבֵיתְךָ קָאָמַר וּבֵיתוֹ הוּא, וְכִסְבָרַת הָרַ"ן, וְאִם כֵּן אֵינָם בָּאִים דּוֹר הַמִּדְבָּר לֶעָתִיד לָבוֹא

מִפְּנֵי הַשִּׁבּוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע 'אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי', אֶלָּא סְבִירָא לֵהּ כִּסְבָרַת הָרִיטְבָ"א, דְּאַף שֶׁאָמַר בְּכִנּוּי אִם נָפַל וְחָזַר וּבָנָאוֹ מֻתָּר לְהִכָּנֵס בּוֹ, וּבָזֶה דּוֹר הַמִּדְבָּר בָּאִים הֵם לָעָתִיד לָבוֹא, לְפִי שֶׁיֵּשׁ הֶתֵּר לִשְׁבוּעַת הַשֵּׁם שֶׁאָמַר 'אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי', וְדָרְשִׁינַן: לִמְנוּחָה זוֹ אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים הֵם לִמְנוּחָה אַחֶרֶת. וְהָיְתָה לַיְיָ הַמְּלוּכָה.

פרק ט

דְּרוּשׁ תְּשִׁיעִי

בַּמִּדְרָשׁ (**ב"ר פרשה נח סימן ז**): "**גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם**" (**בראשית כג, ד**). **אִם תִּרְצוּ הֱוֵי גֵּר, וְאִם לָאו הֱוֵי תּוֹשָׁב וְאֶטְלֶנָּה מִן הַדִּין, שֶׁכְּבָר אָמַר לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא** (**שם יב, ז**): "**לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ**" **וְגוֹמֵר. עַד כָּאן.**

בְּהַנָּחֵל עֶלְיוֹן אֶרֶץ זַבַת חָלָב וּדְבַשׁ, צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת, מֻחְזֶקֶת הִיא בְּיָדֵנוּ מִימֵי קֶדֶם, שֶׁמִּמֶּשָּׁעָה שֶׁאָמַר הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם (בראשית טו, יח): "לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ", זָכָה בָּהּ אַבְרָהָם. וְהֵכִי אָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַמּוֹכֵר פֵּרוֹת (ב"ב ק ע"א): תַּנְיָא. הָלַךְ בָּהּ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ — קָנָה מָקוֹם הִלּוּכוֹ. דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וַאֲמְרִינַן: מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר? דִּכְתִיב (בראשית יג, יז): "קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ, כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה". הֲרֵי שֶׁהִצְרִיךְ הַשֵּׁם לְהַקְנוֹת הָאָרֶץ לְאַבְרָהָם בְּקִנְיָנִים דִּנְהִיגִי בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְכֵיוָן שֶׁקָּנָאהּ בַּחֲזָקָה זוֹ זָכָה בָּהּ אַבְרָהָם וְנַעֲשֵׂת שֶׁלּוֹ.

גַּם בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה פָּרְשַׁת לֶךְ לְךָ (פרשה לט סימן כד) אָמְרִינַן: "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיְיָ" (בראשית יב, ז). אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: שִׁלְשָׁה מִזְבְּחוֹת בָּנָה וְכוּ', וְאֶחָד לְקִנְיָנָהּ. וּפֵרַשׁ מַהֲרַ"שׁ יָפֶה: וְאֶחָד לְקִנְיָנָהּ — פֵּרוּשׁ לִזְכוֹת שֶׁיִּהְיֶה לוֹ קִנְיָן בָּאָרֶץ. וְהוּא אוֹתוֹ שֶׁבָּנָה בְּאֵלוֹנֵי מַמְרֵא כְּשֶׁאָמַר לוֹ "קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ". וְאִתְיָא כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, דְּיָלֵף מִנַּהּ בְּפֶרֶק הַמּוֹכֵר פֵּרוֹת: הָלַךְ בָּהּ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ — קָנָה מָקוֹם הִלּוּכוֹ. וַאֲפִלּוּ לְרַבָּנָן אֵיכָּא לְאוֹקְמֵי דְּהָכָא בִּשְׁבִיל שֶׁל כָּרְמִים עָסְקִינַן, דִּבְכִי הַאי גַּוְנָא מוֹדוּ רַבָּנָן דְּקָנָה בְּהִלּוּךְ, כִּדְאִיתָא הָתָם. עַד כָּאן. הֲרֵי בְּהֶדְיָא דְּקָנָה אַבְרָהָם אֶרֶץ כְּנַעַן בְּקִנְיָנִים דִּנְהִיגִי בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ.

וְאַף עַל גַּב דְּלֹא זָכָה בָּהּ עַד דּוֹר רְבִיעִי, וּכְדִכְתִיב (שם טו, טז): "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה", כְּבָר כָּתַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר לֶךְ לְךָ (פרשה מא סימן יג) דְּאַבְרָהָם זָכָה בָּהּ מִיָּד מַעֲכְשָׁו לִזַּרְעוֹ. כְּאָמְרִם (כתובות פב ע"א): מְשׁוֹךְ וּקְנֵי מַעֲכְשָׁו וּלְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם דְּקִנָּה. וְעַל כָּרְחִין לוֹמַר כֵּן, שֶׁהֲרֵי מִסּוּגְיָא הַנִּזְכֶּרֶת מוּכָח, דְּמַאי דְּקָאָמַר לֵהּ רַחֲמָנָא 'קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ' מִטַּעַם חֲזָקָה נָגְעוּ בָּהּ, וְאִם אָמַרְתָּ דְּלֹא זָכָה בָּהּ אַבְרָהָם מֵאוֹתָהּ שָׁעָה — לָא מְהַנְיָא לֵהּ חֲזָקָה, דְּהָא קַיְמָא לָן: הָאוֹמֵר מְשׁוֹךְ וּקְנֵי אוֹ חֲזֹק וּקְנֵי לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם

— לֹא קָנָה, מִשּׁוּם דְּכִי מָטֵי יוֹם שִׁלְשִׁים כָּלְתָה לֵהּ מְשִׁיכָתוֹ וְחָזְקָתוֹ. וְדַוְקָא בְּכֶסֶף אוֹ בִּשְׁטָר מְהַנֵּי לְאַחַר שְׁלשִׁים יוֹם, מִשּׁוּם דְּהָנָךְ קְנָיִנִים קָיְמִי בְּעִדָּנָא דְחָל שְׁעַת הַקְּנְיָה, אֲבָל מְשִׁיכָה אוֹ חֲזָקָה לָא מְהַנֵּי לְאַחַר זְמָן, וְכַמְבֹאָר בְּדִבְרֵי הָרִאשׁוֹנִים ז"ל. וְאִם כֵּן, עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּאַבְרָהָם דְּקָנָה הָאָרֶץ בַּחֲזָקָה — מֵאוֹתָהּ שָׁעָה זָכָה בָּהּ.

וְהָכִי מוּכָח מִמַּאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק רְבִיעִי דַּעֲבוֹדָה זָרָה (נג ע"ב): אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: יִשְׂרָאֵל שֶׁזָּקַף לְבֵנָה לְהִשְׁתַּחֲווֹת לָהּ, וּבָא גּוֹי וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהּ — אֲסָרָהּ. מְנָלַן דַּאֲסָרָהּ? אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: מִתְּחִלָּתָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, דַּאֲמַר רַחֲמָנָא (דברים יב, ג): "וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ". מִכְּדֵי יֶרֶשָׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם, וְאֵין אָדָם אוֹסֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: 'וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן'. אַלְמָא אִילְנוֹת נַמֵּי אֲסִירִי. וּמִכְּדֵי הָאָרֶץ וְכָל הַמְחֻבָּר לָהּ יֶרֶשָׁה הִיא לְיִשְׂרָאֵל מֵאֲבוֹתֵיהֶם, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר לְאַבְרָהָם: "כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה", וְגוֹיִם שֶׁבָּאוּ אַחַר כָּךְ לֹא יָכְלוּ לְאָסְרָן בְּהִשְׁתַּחֲוָאָה. עַד כָּאן. הֲרֵי מוּכָח מֵהָכָא, דְּמִמְּשָׁעָה שֶׁנִּתְּנָהּ הַשֵּׁם לְאַבְרָהָם זָכָה בָּהּ הוּא וְזַרְעוֹ אַחֲרָיו, אַף קֹדֶם שֶׁנִּכְנְסוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל זָכוּ מִכֹּחַ יֶרֻשָּׁה, וּמִשּׁוּם הָכֵי מִן הַדִּין לֹא הָיוּ הָאֲשֵׁרוֹת אֲסוּרוֹת, מִשּׁוּם דְּאֵין אָדָם אוֹסֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ.

וְזֶה מִבֹּאָר נַמֵּי בַּמַּאֲמָר הַפּוֹנֶה קְדִים. וּכְבָר הֵבִיא רַשִׁ"י אַגָּדָה זוֹ בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה, וְהִקְשָׁה הָרְאֵ"ם זַ"ל, דְּרַשִׁ"י כָּתַב בְּפָרָשַׁת לֶךְ לְךָ גַּבֵּי "וַיְהִי רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה לוֹט" (בראשית יג, ז), שֶׁהָיוּ רוֹעָיו שֶׁל לוֹט רְשָׁעִים וּמַרְעִים בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים, וְרוֹעֵי אַבְרָם מוֹכִיחִים אוֹתָם עַל הַגָּזֵל, וְהֵם אוֹמְרִים: נִתְּנָה הָאָרֶץ לְאַבְרָהָם, וְלוֹ אֵין יוֹרֵשׁ, וְלוֹט יוֹרְשׁוֹ, וְאֵין זֶה גָּזֵל. וְהַכָּתוּב אוֹמֵר (שם): "וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז בָּאָרֶץ", וְלֹא זָכָה בָּהּ אַבְרָהָם עֲדַיִן. עַד כָּאן. מַשְׁמַע, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַכְּנַעֲנִי בָּאָרֶץ אֵינוֹ זוֹכֶה בָּהּ לְטֹל אוֹתָהּ מִן הַדִּין. וְתֵרֵץ, דְּשָׁנֵי הָתָם, שֶׁבְּאוֹתָהּ שָׁעָה לֹא הָיָה לוֹ זֶרַע, וְהַשֵּׁם אָמַר לוֹ 'לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן', וְכָל זְמַן שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ זֶרַע — הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי הַיּוֹשֵׁב בָּהּ מִתְּחִלָּתָהּ זוֹכֶה בָּהּ יוֹתֵר מֵאַבְרָהָם שֶׁרוֹצֶה לִזְכּוֹת בָּהּ עַתָּה מִכֹּחַ זַרְעוֹ. אֲבָל עַכְשָׁו שֶׁכְּבָר נוֹלַד לוֹ זֶרַע וּכְבָר זָכָה בָּהּ, אַף עַל פִּי שֶׁהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי קַיָּם יָכוֹל לִטֹּל אוֹתָהּ מֵהַדִּין. וּמִכָּל מָקוֹם לֹא נָחָה דַּעְתּוֹ שֶׁל הָרַב בְּתֵרוּץ זֶה, וְכָתַב דִּמְלִשּׁוֹן בְּרֵאשִׁית רַבָּה דְּגַבֵּי 'וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי' לֹא מַשְׁמַע כֵּן. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וְהַדִּין עִמּוֹ בַּמֶּה שֶׁלֹּא נָחָה דַּעְתּוֹ בְּתֵרוּצוֹ, מִשּׁוּם דִּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה מא סימן ו) אָמְרִינַן: אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כָּךְ אָמַרְתִּי לוֹ: "לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת". אֵימָתַי? לְכְשֶׁיִּתְעַקְּרוּ שִׁבְעָה עֲמָמִין מִתּוֹכָהּ. "וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ" — עַד עַכְשָׁו מִתְבַּקֵּשׁ לָהֶם זְכוּת בָּאָרֶץ. עַד כָּאן. מַשְׁמַע, דְּעִקַּר הַדָּבָר תָּלוּי בַּמֶּה שֶׁיֵּעָקְרוּ שִׁבְעָה עֲמָמִין מִתּוֹכָהּ. וְאִם כֵּן הָדָרָא קֻשְׁיָן לְדוּכְתִּין, דְּהֵיכִי קָאָמַר אַבְרָהָם: וְאִם לָאו הֲרֵינִי תּוֹשָׁב וְאֶטְלֶנָּה מֵהַדִּין, וַהֲלוֹא כָּל

זְמַן שֶׁלֹּא נֶעֱקְרוּ שִׁבְעָה עַמְמִין לֹא זָכָה עֲדַיִן בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְהָרְאֵ"ם לֹא תֵּרֵץ כְּלוּם לְקֻשְׁיָתוֹ, וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה נִדְחַק הַרְבֵּה בָּזֶה, יְעַיֵּן שָׁם.

וְלִי נִרְאֶה, דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (יג ע"א): בְּעוֹ מִנֵּיהּ חַבְרָיָא מֵרַב כָּהֲנָא: עֹמֶר שֶׁהִקְרִיבוּ יִשְׂרָאֵל בִּכְנִיסָתָם לָאָרֶץ מֵהֵיכָן הִקְרִיבוּהוּ? אִם תֹּאמַר דְּעַיֵּל שְׁלִישׁ בְּיַד נָכְרִי, 'קְצִירְכֶם' אֲמַר רַחֲמָנָא (ויקרא כג, י) וְלֹא קְצִיר נָכְרִי. אֶלָּא דְּלָא עַיֵּל שְׁלִישׁ בְּיַד נָכְרִי. עַד כָּאן. וְהַתּוֹסְפוֹת הִקְשׁוּ שָׁם: 'קְצִירְכֶם' אֲמַר רַחֲמָנָא וְלֹא קְצִיר נָכְרִי. וְאַף עַל גַּב דְּיֵרֵשָׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם, כִּדְאִיתָא בַּעֲבוֹדָה זָרָה, דַּאֲמַר רַחֲמָנָא: "וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׁרְפוּן בָּאֵשׁ", מִכְּדֵי יְרֵשָׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם וְאֵין אָדָם אוֹסֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ, מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לָהֶם בַּמֶּה שֶׁגָּזַרַע. וּמִכָּל מָקוֹם דָּיֵיק הָתָם שַׁפִּיר, מְשׁוּם אֲשֵׁרוֹת שֶׁמְּדוֹרוֹת רִאשׁוֹנִים. עַד כָּאן. וְהִנֵּה סִיּוּם דִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת הַלָּלוּ, שֶׁכָּתְבוּ: וּמִכָּל מָקוֹם דָּיֵיק הָתָם שַׁפִּיר מְשׁוּם אֲשֵׁרוֹת שֶׁמְּדוֹרוֹת רִאשׁוֹנִים, הֵם סְתוּמִים וַחֲתוּמִים. דְּמִלְּבַד שֶׁהַדְּבָרִים מִצַּד עַצְמָם אֵין לָהֶם מוּבָן, גַּם עִם מַה שֶּׁחִלְקוּ בֵּין קַרְקַע עַצְמוֹ לְמַה שֶּׁגָּזַרַע בּוֹ אֵין לַדְּבָרִים הַלָּלוּ קֶשֶׁר כְּלָל. דְּהָתָם בַּגְּמָרָא הָכִי אָמְרִינַן: יִשְׂרָאֵל שֶׁגָּזַק לְבָנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹוֹת לָהּ, וּבָא גּוֹי וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהּ — אָסְרָהּ. מִדַּאֲמַר רַחֲמָנָא: "וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׁרְפוּן בָּאֵשׁ". מִכְּדֵי יְרֵשָׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם, וְאֵין אָדָם אוֹסֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. וְאִי מִשּׁוּם הָנָךְ דְּמַעֲקְרָא. וּפְרֵשׁ רַשִׁ"י: וְאִי מִשּׁוּם אֲשֵׁרוֹת דְּמַעֲקְרָא הָיוּ, קֹדֶם שֶׁנִּתְּנוּ לְאַבְרָהָם. בְּבִטּוּלָא בְּעָלְמָא סַגִּי לְהוּ. וּפְרֵשׁ רַשִׁ"י: מִכְּדֵי עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁל נָכְרִי בְּבִטּוּל סַגִּי לֵהּ, וְקַיְמָא לָן: נָכְרִי מְבַטֵּל עֲבוֹדָה זָרָה עַל כָּרְחוֹ, לִיכְפְּינְהוּ לְנָכְרִים דְּלִיבַּטְּלִינְהוּ. אֶלָּא מִדְּפִלְּחוּ יִשְׂרָאֵל לְעֶגֶל גַּלּוּ אַדַּעְתַּיְהוּ דְּנִיחָא לְהוּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְכִי אָתֵי גּוֹי וּפְלַח לַהּ — שְׁלִיחוּתַיְהוּ עָבֵד, הִלְכָךְ הָוְיָא עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְאֵינָהּ בְּטֵלָה עוֹלָמִית. עַד כָּאן. וְאִם כֵּן, מַה הִיא כַּוָּנַת הַתּוֹסָפוֹת בַּמֶּה שֶׁכָּתְבוּ וּמִכָּל מָקוֹם דָּיֵיק הָתָם שַׁפִּיר וְכוּ'.

וְהַנִּרְאֶה אֶצְלִי הוּא, דְּעִקַּר הַגְּרָסָא הִיא: וּמִכָּל מָקוֹם דָּחֵי הָתָם שַׁפִּיר וְכוּ'. וְהַכַּוָּנָה: שֶׁהַקֻּשְׁיָה לָהֶם, דִּלְפִי מַה שֶּׁתִּרְצוּ דְּמִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לוֹ בַּמֶּה שֶׁגָּזַרַע, הֵיכִי יָלֵף הָתָם דִּיְשִׂרָאֵל שֶׁגָּזַק לְבָנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹוֹת לָהּ וּבָא גּוֹי וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהּ דַּאֲסָרָהּ מִדַּאֲמַר רַחֲמָנָא "וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׁרְפוּן בָּאֵשׁ", מִכְּדֵי יְרֵשָׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם? אֵימָא דְּמַאי דַּאֲסַר רַחֲמָנָא הוּא מְשׁוּם דְּיֵשׁ לְגוֹי בַּמֶּה שֶׁגָּזַרַע, וְאִם זֶה נָטַע אִילָן וַעֲבָדוֹ — אֲסָרוֹ לְפִי שֶׁהוּא שֶׁלּוֹ. דּוּמְיָא דְּעֹמֶר, דְּאִם הֵבִיא שְׁלִישׁ בְּיַד גּוֹי קָרֵינַן בֵּהּ קְצִיר גּוֹיִם. וְהִנֵּה לְפִי הָאֱמֶת לָא קַשְׁיָא כְּלָל, דְּבַמֶּה שֶׁתִּרְצוּ לַקֻּשְׁיָא הָאַחֶרֶת וְאִי מִשּׁוּם הָנָךְ דְּמַעֲקְרָא, שֶׁתִּרְצוּ בְּבִטּוּלָא בְּעָלְמָא סַגִּי לְהוּ, אִדְּחִיָא נָמֵי קַשְׁיָא זוֹ. דְּאִם הָיֵינוּ מַקְשִׁים לוֹ דְּהָא גּוֹי יֵשׁ לוֹ בַּמֶּה שֶׁגָּזַרַע, אַכַּתִּי הָוָה מְתָרֵץ בְּבִטּוּלָא בְּעָלְמָא סַגִּי לְהוּ. וְהַקֻּשְׁיָא אֵינָהּ אֶלָּא לְמַקְשֶׁה, שֶׁהִקְשָׁה וְאֵימָא מִשּׁוּם הָנָךְ דְּמַעֲקְרָא, אַמַּאי

לֹא הִקְשָׁה וְאֵימָא מִשּׁוּם דְּיֵשׁ לְגוֹי בַּמֶּה שֶׁזָּרַע? לָזֶה תֵּרְצוּ: וּמִכָּל מָקוֹם דְּחֵי הָתָם שַׁפִּיר מִשּׁוּם אֶשֵּׁרוֹת שֶׁמְּדוֹרוֹת רִאשׁוֹנִים. כְּלוֹמַר, מַה שֶּׁרָצָה הַפַּשְׁטָן לִלְמֹד הַדִּין מִשּׁוּם דְּאֵין אָדָם אוֹסֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ, כְּבָר דָּחָה רְאָיָה זוֹ שַׁפִּיר מִשּׁוּם אֶשֵּׁרוֹת שֶׁמְּדוֹרוֹת רִאשׁוֹנִים. וְאֵין הָכִי נָמֵי שֶׁהָיָה יָכוֹל לִדְחוֹת רְאָיָה זוֹ מִשּׁוּם דְּיֵשׁ לְגוֹי בַּמֶּה שֶׁזָּרַע, אֶלָּא דְּבַמֶּה שֶׁתֵּרֵץ בְּבִטּוּלָא בְּעַלְמָא סַגֵּי לְהוּ נִדְחֵה נָמֵי הַדְּחִיָּה הָאַחֶרֶת דְּיֵשׁ לְגוֹי בַּמֶּה שֶׁזָּרַע. וְזֶה נִרְאֶה לִי בְּכַוָּנַת דִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת.

נִמְצִינוּ לְמֵדִין מִדִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת, דְּגוּף הָאָרֶץ נִתְּנָה לְאַבְרָהָם מֵאוֹתָהּ שָׁעָה, וְזָכוּ בָּהּ יִשְׂרָאֵל אַף קֹדֶם שֶׁיֵּעָקְרוּ שִׁבְעָה עַמָּמִים, מִשּׁוּם דִּירֻשָּׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם, אַף אַף עַל פִּי כֵן יֵשׁ לְגוֹי בַּמֶּה שֶׁזָּרַע, שֶׁהִשְׁאִיר לָהֶם הַשֵּׁם זְכוּת שֶׁיִּזְרְעוּ עַד שֶׁיֵּעָקְרוּ מִמֶּנָּה שִׁבְעָה עַמָּמִים. וּבָזֶה אָתוּ כָּל דִּבְרֵי רַשִׁ"י כִּפְשָׁטָן. דִּבְפָרָשַׁת לֶךְ לְךָ, שֶׁהָיוּ רוֹעָיו שֶׁל לוֹט מַרְעִים בְּהֶמְתָּם בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים וְהָיוּ סְבוּרִים לוֹמַר דְּאֵין לְגוֹי בַּמֶּה שֶׁזָּרַע מִשָּׁעָה שֶׁנִּתְּנָה הָאָרֶץ לְאַבְרָהָם, מִשּׁוּם הָכֵי כְּנָה אוֹתָם הַכָּתוּב וְאָמַר: "וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז בָּאָרֶץ", כְּלוֹמַר, דְּכָל זְמַן שֶׁלֹּא נֶעֱקְרוּ הַשִּׁבְעָה עַמָּמִים יֵשׁ לְגוֹי בַּמֶּה שֶׁזָּרַע, וְאִם כֵּן מַה שֶּׁהָיוּ מַרְעִים רוֹעֵי לוֹט בְּהֶמְתָּם בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים גָּזַל הוּא בְּיָדָם. אַף גַּבֵּי אַבְרָהָם שֶׁרָצָה לְזַכּוֹת בְּקַרְקַע לַאֲחֻזַּת קֶבֶר, שַׁפִּיר קָאָמַר: הֲרֵינִי תּוֹשָׁב וְאֶטְלֶנָּה מִן הַדִּין, מִשּׁוּם דְּמִשָּׁעָה שֶׁנִּתְּנָה לוֹ זָכָה בָּהּ.

וּרְאֵיָה לָזֶה דְּמֵאוֹתָהּ שָׁעָה זָכָה בָּהּ אַבְרָהָם בְּעִקַּר הַקַּרְקַע, מִדְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַמּוֹכֵר פֵּרוֹת (ב"ב ק ע"א): תַּנְיָא. הָלַךְ בָּהּ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ — קָנָה מְקוֹם הִלּוּכוֹ. מַאי טַעְמָא? דִּכְתִיב (בראשית יז, יג): "קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ, כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה". עַד כָּאן. הֲרֵי דְּסָבִירָא לֵהּ, דְּמַאי דְּקָאָמַר לֵהּ רַחֲמָנָא לְאַבְרָהָם 'קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ' — מִטַּעַם חֲזָקָה נָגְעוּ בָּהּ, כְּדִכְתַבְנָא לְעֵיל. וְאִם כֵּן, אַבְרָהָם דְּקָנָה בַּחֲזָקָה, עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּמֵאוֹתָהּ שָׁעָה זָכָה בָּהּ.

וְהָכִי אָמְרִינַן בִּירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק שֵׁנִי דְּחַלָּה (הלכה א), עֲלַהּ דְּמַתְנִיתִין דְּפֵרוֹת חוּצָה לָאָרֶץ שֶׁנִּכְנְסוּ לָאָרֶץ רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר פּוֹטֵר וְרַבִּי עֲקִיבָא מְחַיֵּב, וְאָמְרִינַן: מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר? "מִלֶּחֶם הָאָרֶץ" (במדבר טו, יט) — וְלֹא לֶחֶם שֶׁל חוּצָה לָאָרֶץ. מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי עֲקִיבָא? "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה" (שם שם, יח) — שָׁמָּה אַתֶּם חַיָּבִין בֵּין בִּפְרוֹת הָאָרֶץ בֵּין בִּפְרוֹת חוּצָה לָאָרֶץ. וְאָמְרִינַן, דְּהֵשִׁיב רַבִּי עֲקִיבָא אֶת רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר: אִי אַתָּה מוֹדֶה לִי בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ וּמָצְאוּ בְּצִקּוֹת וּקְמָחִין שֶׁהֵן חַיָּבִין בְּחַלָּה? וְלָאו גְּדוֹלֵי פְּטוֹר נִינְהוּ?! וְאָמַר רַבִּי יוֹסֵי: תְּמַהֲנִי אֵיךְ רַבִּי עֲקִיבָא מוֹתִיב אֶת רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר. תָּמָן עַד שֶׁלֹּא נִכְנְסוּ לָהּ לְמַפְרֵעַ יָרְשׁוּ, דְּאָמַר רַב הוּנָא בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן: 'לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן' אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא 'לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי' — כְּבָר נָתַתִּי. וְאָמְרִינַן תּוּ הָתָם, דְּאַף רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר

מוֹדֶה לְרַבִּי עֲקִיבָא בִּבְצָקוֹת וּקְמָחִין שֶׁמְּצָאוּ יִשְׂרָאֵל בִּכְנִיסָתָם לָאָרֶץ, שֶׁהַכֹּל הוֹלֵךְ אַחַר הַקְּרִימָה. עַד כָּאן. הֲרֵי דְּסָבִירָא לֵהּ דְּיִשְׂרָאֵל זָכוּ בָּאָרֶץ מִשָּׁעָה שֶׁנִּתְּנָה הָאָרֶץ לְאַבְרָהָם.

וְכִי תֵּימָא: לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּשֵׁם הַתּוֹסָפוֹת, דְּאַף דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻחְזֶקֶת הִיא מֵאֲבוֹתֵיהֶם מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לְגוֹי בַּמֶּה שֶׁזָּרַע, אִם כֵּן מַה תְּמַהּ רַבִּי יוֹסֵי עַל רַבִּי עֲקִיבָא מִטַּעְמָא דְעַד שֶׁלֹּא נִכְנְסוּ יָרְשׁוּ, מִכָּל מָקוֹם אַכַּתְּחִי יֵשׁ לְגוֹי בַּמֶּה שֶׁזָּרַע. הָא לָא קַשְׁיָא כְּלָל, מִשּׁוּם דְּגַבֵּי חַלָּה לָא אִכְפַּת לָן אִם הִיא שֶׁל גּוֹי אוֹ לֹא, דְּהָא תְּנַן פֶּרֶק שְׁלִישִׁי דְּחַלָּה (משנה ה): גּוֹי שֶׁנָּתַן מַתָּנָה לְיִשְׂרָאֵל, עַד שֶׁלֹּא גְּלָגֵל חַיָּב, וּמִשֶּׁגְּלָגֵל פָּטוּר. הֲרֵי שֶׁאַף שֶׁהַקֶּמַח הִיא שֶׁל גּוֹי, מֵאַחַר שֶׁבָּא לְיִשְׂרָאֵל קֹדֶם גְּלְגּוּל — חַיֶּבֶת. וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר פּוֹטֵר פֵּרוֹת חוּצָה לָאָרֶץ שֶׁבָּאוּ לָאָרֶץ אַף שֶׁהָיָה הַגִּלְגּוּל בָּאָרֶץ, מֵאַחַר שֶׁהָיוּ גִּדּוּלֵי פְּטוּר, דְּהַיְנוּ שֶׁנִּזְרְעוּ בְּחוּצָה לָאָרֶץ. וְעַל זֶה הֵשִׁיב לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא מִקְּמָחִין שֶׁמְּצָאוּ יִשְׂרָאֵל בִּכְנִיסָתָם לָאָרֶץ שֶׁחַיָּבִין אַף דְּהָווּ גִּדּוּלֵי פְּטוּר, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁנִּזְרְעוּ עֲדַיִן לֹא זָכוּ יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ, וְאִם כֵּן חֲשִׁיבִי גִּדּוּלֵי פְּטוּר, וַאֲפִלּוּ הָכֵי חַיָּבִים בְּחַלָּה מֵאַחַר שֶׁהַגִּלְגּוּל אוֹ קֶרוּם פָּנִים — לְמַר כְּדְאִית לֵהּ וּלְמַר כְּדְאִית לֵהּ — הָיָה לְאַחַר שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ, וְאִם כֵּן הֲוֵי כְּמוֹ פֵּרוֹת חוּצָה לָאָרֶץ שֶׁבָּאוּ לָאָרֶץ. וְעַל זֶה תְּמַהּ רַבִּי יוֹסֵי וְאָמַר, דְּלָא דָּמֵי גַּלְגּוּל, מִשּׁוּם דְּהָתָם לָא חֲשִׁיבִי גִּדּוּלֵי פְּטוּר מִשּׁוּם דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻחְזֶקֶת הִיא בְּיַד יִשְׂרָאֵל, דִּירֻשָּׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם, וַהֲרֵי זֶה כְּגוֹי שֶׁנָּתַן מַתָּנָה קֶמַח לְיִשְׂרָאֵל וְגִלְגְּלָהּ יִשְׂרָאֵל דְּחַיֶּבֶת בְּחַלָּה.

וְהָא דְּכָתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק עֲשִׂירִי מֵהִלְכוֹת מַעֲשֵׂר שֵׁנִי (דין ט): מַה שֶּׁנָּטְעוּ כְּנַעֲנִים עַד שֶׁלֹּא בָּאוּ אֲבוֹתֵינוּ — פָּטוּר, עַל כָּרְחִין לְאוּ מִשּׁוּם דְּקֹדֶם שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ לֹא זָכוּ בָּהּ, דְּהָא טַעַם זֶה אֵינוֹ מַעֲלֶה וּמוֹרִיד כְּלָל, דְּהָא קַיְמָא לָן (קידושין לט ע"א) דְּעִרְלָה בְּחוּצָה לָאָרֶץ הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי, וְגַבֵּי עָרְלָה אֵין חִלּוּק בֵּין נְטָעָהּ גּוֹי לִנְטָעָהּ יִשְׂרָאֵל, וְכַמְבֹאָר. וְאִם כֵּן, אַף דְּנֵימָא דְּיִשְׂרָאֵל קֹדֶם כְּנִיסָתָם לָאָרֶץ לֹא זָכוּ בָּהּ וּכְחוּצָה לָאָרֶץ חֲשִׁיבָא, מִכָּל מָקוֹם מַה שֶּׁנָּטְעוּ כְּנַעֲנִים עַד שֶׁלֹּא בָּאוּ אֲבוֹתֵינוּ לָאָרֶץ אַמַּאי פָּטוּר? וְכִי גָּרַע מִמַּה שֶּׁנָּטַע גּוֹי בְּחוּצָה לָאָרֶץ דְּאָסוּר מֵהֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי?! אֶלָּא וַדַּאי דְּהָתָם טַעְמָא אַחֲרִינָא אִיכָּא, דִּכְתִיב (ויקרא יט, כג): "כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם", וּגְזֵרַת הַכָּתוּב הִיא שֶׁתְּהֵא הַנְּטִיעָה אַחַר הַבִּיאָה, וְכִדְאִיתָא בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים וּבִירוּשַׁלְמִי יְעַיֵּן שָׁם.

בְּאֹפֶן שֶׁלְּמַדְנוּ, שֶׁיִּשְׂרָאֵל קֹדֶם שֶׁנִּכְנְסוּ לָאָרֶץ זָכוּ בָּהּ מִשּׁוּם דִּירֻשָּׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם. וְהָכִי אָמְרִינַן בְּפֶרֶק יֵשׁ נוֹחָלִין (ב"ב דף קיט ע"א), דִּבְנוֹת צְלָפְחָד נָטְלוּ חֵלֶק אֲבִיהֶן שֶׁהָיָה בְּכוֹר וְהָיָה לוֹ שְׁנֵי חֲלָקִים בִּנְכָסֵי חֵפֶר. וְהִקְשׁוּ: וְאַמַּאי? רְאוּי הוּא, וְאֵין הַבְּכוֹר נוֹטֵל בְּרָאוּי כִּבְמֻחְזָק. וְתֵרְצוּ: אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻחְזֶקֶת הִיא. וְהִקְשׁוּ: מִדְּתַנְיָא: שִׁמְעוֹן הַשִּׁקְמוֹנִי אוֹמֵר: יוֹדֵעַ הָיָה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ שֶׁבְּנוֹת צְלָפְחָד יוֹרְשׁוֹת הֵן, אֶבָל לֹא הָיָה יוֹדֵעַ אִם נוֹטְלוֹת

חֵלֶק בְּכוֹרָה אִם לָאו. וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻחְזֶקֶת הִיא, מַאי קָא מְסַפְּקָא לֵהּ? הִיא גּוּפַהּ קָא מְסַפְּקָא לֵהּ, דִּכְתִיב (שמות ו, ח): "וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְיָ", יְרֻשָּׁה הִיא לָכֶם מֵאֲבוֹתֵיכֶם, אוֹ דִלְמָא שֶׁמּוֹרִישִׁים וְאֵינָם יוֹרְשִׁים. וּפְשַׁטוּ לֵהּ תַּרְוַיְהוּ: יְרֻשָּׁה הִיא לָכֶם מֵאֲבוֹתֵיכֶם, וּמוֹרִישִׁים וְאֵינָם יוֹרְשִׁים. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשְׁבַּ"ם, דְּמַאי דִּפְשִׁיטָא לְהוּ דִּירֻשָּׁה הִיא לָכֶם מֵאֲבוֹתֵיכֶם הַיְנוּ מִדְּקָאָמַר רַחֲמָנָא לְמשֶׁה (במדבר כז, ז): "וְהַעֲבַרְתָּ אֶת נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן", וְאָמְרִינַן: זוֹ חֵלֶק בְּכוֹרָה, שְׁמְעַת מִנַּהּ דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻחְזֶקֶת הִיא מִשּׁוּם דִּירֻשָּׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם. עַד כָּאן.

וּמַה שֶּׁקָּשָׁה לָזֶה מֵאוֹתָהּ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְקִדּוּשִׁין (סא ע"ב ד"ה אי לא כתב ארץ כנען), שֶׁהִקְשׁוּ: וְקָשָׁה, דְּהֵיכִי תִּסַּק אַדַּעְתִּין שֶׁלֹּא יִטְלוּ כְּלָל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, כֵּיוָן שֶׁסִּיְּעוּ בְּכִבּוּשׁ כְּמוֹ אֲחֵרִים. וְיֵשׁ לוֹמַר, דְּסָלְקָא דַּעְתָּךְ אֲמֵינָא, כֵּיוָן שֶׁהַקְצָה אֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁאָר שְׁבָטִים, שֶׁהֲרֵי מֵאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁשָּׁאֲלוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶרֶץ גִּלְעָד נַעֲשׂוּ כְּמִי שֶׁסִּלְּקוּ עַצְמָן מִלַּחֲלֹק בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וְכוּ'. עַד כָּאן. וְאִי אִיתָא דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻחְזֶקֶת הִיא, נְהִי דְּסִלְּקוּ עַצְמָן, הָא לָא מְהַנֵּי? וְכִדְתַנְיָא בְּרֵישׁ הַכּוֹתֵב (כתובות פג ע"א): הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ דִּין וּדְבָרִים אֵין לִי עַל שָׂדֶה זוֹ וְיָדִי מְסֻלֶּקֶת הֵימֶנָּה — לֹא אָמַר כְּלוּם. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י, דְּמַיְרֵי בְּשָׂדֶה שֶׁל שֻׁתָּפִין, דְּלָא מְהַנּוּ לְשׁוֹנוֹת הַלָּלוּ, דִּלְשׁוֹן סִלּוּק לְמַה שֶּׁכְּבָר זָכָה לָא מְהַנֵּי. כְּבָר עָמַד עַל חֲקִירָה הַלֵּזוּ מַהֲרִימַ"ט שָׁם בְּחִדּוּשָׁיו, וְעַיֵּן בִּדְרָשׁוֹתָיו פָּרָשַׁת מַטּוֹת דְּרוּשׁ שֵׁנִי, יְעַיֵּן שָׁם. הַכְּלָל הָעוֹלֶה, דִּלְכֻלֵּי עָלְמָא יָתֵד הִיא שֶׁלֹּא תִּמּוֹט דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻחְזֶקֶת הִיא בְּיַד יִשְׂרָאֵל, דִּירֻשָּׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּדֶרֶךְ הָעֲרָבָה (דרוש כב), וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ.

פרק י

דֶּרֶךְ דָּוִד

וּבוֹ דְּרוּשׁ אֶחָד

כִּשְׁמוֹ כֵּן הוּא, מְדַבֵּר בַּפְּסוּקִים דְּשָׁיְכִי לְדָוִד. / יְבָאֵר דִּבְמִחֲיֵבי מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם אִם הַדָּבָר בָּרוּר כַּשֶּׁמֶשׁ דְּלֵא נָפֵק מִנֵּהּ זְרָעָא מְעַלְיָא הָרְשׁוּת נְתוּנָה בְּיַד בֵּית דִּין לְהָרְגוֹ. / מְצַדֵּד לוֹמַר דְּלֹא אָמְרוּ אֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין אֶלָּא בְּיִשְׂרָאֵל, אֲבָל לְבֶן נֹחַ עוֹנְשִׁין.

דְּרוּשׁ עֲשִׂירִי

סַנְהֶדְרִין פֶּרֶק שֵׁנִי (כ ע"א): אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: מִפְּנֵי מָה נֶעֱנַשׁ אַבְנֵר? מִפְּנֵי שֶׁהָיָה לוֹ לְמַחוֹת בְּשָׁאוּל וְלֹא מִחָה. רַבִּי יִצְחָק אָמַר: מִחָה וְלֹא נַעֲנָה וְכוּ'. וּלְמָאן דְּאָמַר מִחָה, מַאי טַעְמָא אִעֲנַשׁ? אָמַר רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק: שֶׁשָּׁהָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד שְׁתֵּי שָׁנִים וּמֶחֱצָה.

בַּמָּקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שָׁם אַתָּה מוֹצֵא עַנְוְתָנוּתוֹ, כַּאֲשֶׁר עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה מֵישָׁרִים לֹא בְּמָקוֹם אֶחָד וְלֹא בִּשְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת. וְשָׁנוּי בַּנְּבִיאִים בּוֹ בַּפֶּרֶק שֶׁהִבְטִיחוֹ הַשֵּׁם עַל יְדֵי נָתָן הַנָּבִיא: "וְנֶאֱמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד עוֹלָם לְפָנֶיךָ, כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נָכוֹן עַד עוֹלָם", כַּדָּבָר הָאָמוּר בִּשְׁמוּאֵל (ש"ב ז, טז), וְשָׁם (פסוקים יח-יט) נֶאֱמַר: "וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי יְיָ, וַיֹּאמֶר מִי אָנֹכִי אֲדֹנָי אֱלֹהִים וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִאֹתַנִי עַד הֵלֹם. וַתִּקְטַן עוֹד זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי אֱלֹהִים וַתְּדַבֵּר גַּם אֶל בֵּית עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק, וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם אֲדֹנָי אֱלֹהִים". וְהִנֵּה מִלְּבַד הַדִּקְדּוּקִים שֶׁיֵּשׁ לְדַקְדֵּק בִּפְסוּקִים אֵלּוּ, זוֹ הִיא שֶׁקָּשָׁה בְּאָמְרוֹ "וַתְּדַבֵּר גַּם אֶל בֵּית עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק", שֶׁהֲבַת 'לְמֵרָחוֹק' אֵין לָהּ מוּבָן, וְהַמְפָרְשִׁים נִדְחָקוּ בָּזֶה, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: וּמַלֶּלְתָּ אַף עַל בֵּית עַבְדְּךָ לְעָלְמָא דְאָתֵי. וְרַלְבַּ"ג כָּתַב, שֶׁהִבְטִיחוֹ בְּמִלּוּכָה אַף שֶׁיֶּחֱטָא, וְזֶה אָמְרוֹ 'לְמֵרָחוֹק', רוֹצֶה לוֹמַר אַף שֶׁיִּתְרַחֵק מֵאֵת הַשֵּׁם. גַּם בְּאָמְרוֹ "וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם" נִדְחָקוּ הַמְפָרְשִׁים יוֹתֵר מִדַּי וְאָמְרוּ שֶׁהוּא בִּתְמִיהָה, כְּלוֹמַר, הֲיִתָּכֵן שֶׁהַבְטָחָה כָּזוֹ תַּבְטִיחַ לְבֶן אָדָם?!

אָמְנָם לְדִידִי חָזַי לִי לְיַשֵּׁב פְּסוּקִים אֵלּוּ, וְאֶתְהַלְּכָה בָּרְחָבָה. וְנַקְדִּים הָא דְאָמְרִינַן בִּיבָמוֹת פֶּרֶק הָעֶרֶל (עו ע"ב — עז ע"א) אַהָא דְתָנַן: עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי אֲסוּרִים, וְאִסּוּרָן אִסּוּר עוֹלָם, אֲבָל נְקֵבוֹתֵיהֶם מֻתָּרוֹת. וּבַגְּמָרָא: מְנָא הָנֵי מִלֵּי? אֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן: דְּאָמַר קְרָא (ש"א יז, נה): "וְכִרְאוֹת שָׁאוּל אֶת דָּוִד יֹצֵא לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי אָמַר אֶל אַבְנֵר שַׂר הַצָּבָא בֶּן מִי זֶה הַנַּעַר" — אִי מִפֶּרֶץ אָתֵי אִי מִגֶּרַח אָתֵי וְכוּ'. אָמַר לוֹ דוֹאֵג: עַד שֶׁאַתָּה שׁוֹאֵל עָלָיו אִם הָגוּן הוּא לַמַּלְכוּת אִם לָאו, שְׁאַל עָלָיו אִם רָאוּי לָבוֹא בַּקָּהָל אִם לָאו. מַאי טַעְמָא? דִּקְאָתֵי מֵרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה. אָמַר לוֹ אַבְנֵר: תְּנִינָא: עַמּוֹנִי וְכוּ'. אֶלָּא מֵעַתָּה, מִמְזֵר וְלֹא מַמְזֶרֶת? שָׁנֵי הָכָא דִּמְפָרֵשׁ קְרָא טַעְמָא (דברים כג, ה): "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ" וְכוּ'. הָיָה לָהֶם לְקַדֵּם אֲנָשִׁים לְקַרַאת אֲנָשִׁים, וְנָשִׁים וְכוּ'. וְאַסְקְנָא: הָכֵי תַּרְגְּמוּ: "כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה" (תהלים מה, יד).

וְרָאִיתִי לְהַסְמַ"ג (לאוין קיד) שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְשָׁנִינוּ בְּפֶרֶק הָעֶרֶל: עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי אֲסוּרִים וְכוּ', אֲבָל הַנְּקֵבוֹת מֻתָּרוֹת מִיָּד כִּשְׁאָר הָאֻמּוֹת וְכוּ'. וְהַר"י מקרטר"ש הָיָה אוֹמֵר, כִּי בְּעַמּוֹן הָיָה טַעַם זֶה, כִּי מִתּוֹךְ הַמִּקְרָא מַשְׁמַע כִּי מוֹאָבִים קִדְּמוּ כְּמוֹ בְּנֵי עֵשָׂו, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ב, כח-כט): "אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי" וְגוֹמֵר, "כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר"; אֲבָל בְּמוֹאָב מְפֹרָשׁ אַחַר כָּךְ טַעַם אַחֵר (שם כג, ה): "וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר" וְגוֹמֵר, וּכְשֵׁם שֶׁטַּעַם זֶה לְמוֹאָב לְבַדּוֹ, כָּךְ טַעַם הָרִאשׁוֹן לְעַמּוֹן לְבַדּוֹ. וְגַם מִשְּׁנֵי הַטְּעָמִים יֵשׁ לִלְמֹד שְׁנֵּשִׁים מֻתָּרוֹת, שֶׁאֵין דַּרְכָּן לְקַדֵּם וְלֹא לִשְׂכֹּר, וְכֵן יֵשׁ בִּירוּשַׁלְמִי דְּהֶעָרֶל. עַד כָּאן. וְנוֹרָאוֹת נִפְלְאוֹתֶיךָ, שֶׁזֶּה הֵפֶךְ תַּלְמוּדָא דִּידַן. דְּהָא בְּפֶרֶק

חֵלֶק (סנהדרין קג ע"ב) אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי בֶּן קִסְמָא: גְּדוֹלָה לְגֵימָה שֶׁהִרְחִיקָה שְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם". הֲרֵי מְבֹאָר דְּטַעְמָא דִּקְרָא בְּאָמְרוֹ "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם" קַאֵי נָמֵי לְמוֹאָב. וְצָרִיךְ עִיּוּן.

וְדֶרֶךְ אַגַּב רְאִיתִי לְיַשֵּׁב כַּוָּנַת הַפָּסוּק בְּאָמְרוֹ: "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמָּיִם, וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם לְקַלְלֶךָּ. וְלֹא אָבָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל בִּלְעָם וַיַּהֹפֶךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַקְּלָלָה לִבְרָכָה, כִּי אֲהֵבְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ". וְאֵיכָא לְמֵידַק בְּאָמְרוֹ 'וְלֹא אָבָה יְיָ' וְגוֹמֵר, דְּאֵין לוֹ שַׂיְכוּת הֵכָא גַּבֵּי אַזְהָרַת 'לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי'; דְּהָכָא דְּיֵהֵב טַעְמָא מִשּׁוּם שֶׁלֹּא קִדְּמוּ וּמִשּׁוּם אֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת בִּלְעָם, מָה עִנְיָן לוֹ 'וְלֹא אָבָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל בִּלְעָם'? וְיֵרָאֶה לְיַשֵּׁב בְּהַקְדִּים הָא דְּאָמְרִינַן בְּשִׁלְהֵי הוֹרָיוֹת (יג ע"ב — יד ע"א): מַתְנֵי לַהּ רַבִּי לְרַבִּי שִׁמְעוֹן בְּרֵהּ: אֲחֵרִים אוֹמְרִים: אִלּוּ הָיָה תְּמוּרָה לֹא הָיָה קָרֵב. אָמַר לוֹ: מִי הֵם הַלָּלוּ, שֶׁמֵּימֵיהֶם אָנוּ שׁוֹתִים וּשְׁמוֹתָם אֵין אָנוּ מַזְכִּירִים? אָמַר לוֹ: אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁבִּקְּשׁוּ לַעֲקֹר כְּבוֹדְךָ וּכְבוֹד בֵּית אָבִיךָ. אָמַר לוֹ: "גַּם אַהֲבָתָם גַּם שִׂנְאָתָם גַּם קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה" (קהלת ט, ו). אָמַר לוֹ: "הָאוֹיֵב תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח" (תהלים ט, ז). וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: אַף עַל פִּי שֶׁהָאוֹיֵב תַּמּוּ, כְּלוֹמַר שֶׁמַּתּוּ, מִכָּל מָקוֹם חֳרָבוֹת לָנֶצַח. אֲמַר לַהּ: הָנֵי מִלֵּי הֵיכָא דְּאַהֲנוֹ מַעֲשַׂיְהוּ, הָנֵי לָא אַהֲנוֹ מַעֲשַׂיְהוּ. הֲדַר אַתְנֵי לַהּ: מִשֶּׁם רַבִּי מֵאִיר אָמְרוּ וְכוּ'. עוֹד נַקְדִּים הָא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קה ע"ב): אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מִבִּרְכוֹתָיו שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע אַתָּה לָמֵד מָה הָיָה בְּלִבּוֹ. בִּקֵּשׁ שֶׁלֹּא יִהְיוּ לָהֶם בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת — "מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב" (במדבר כד, ה). לֹא תִּשְׁרֶה שְׁכִינָה עַל יִשְׂרָאֵל — "מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל" (שם). לֹא תְּהֵא מַלְכוּתָם נִמְשֶׁכֶת — "כִּנְחָלִים נִטָּיוּ" (שם שם, ו) וְכוּ'. אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כָּהֲנָא: כֻּלָּם חָזְרוּ לְקִלָּלָה חוּץ מִבָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיַּהֹפֶךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַקְּלָלָה לִבְרָכָה" — קְלָלָה וְלֹא קְלָלוֹת.

וְהַשְּׁתָּא הָכֵי פֵּרוּשׁוֹ דִּקְרָא: **לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְיָ, גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא יָבֹא.** יַעַן **אֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר**. וְכִי תֵּימָא: מַה כָּל הַמַּשְׁטֵמָה הַלָּזוּ לֶאֱסֹר לְמוֹאָב לְדוֹרֵי דוֹרוֹת בִּשְׁבִיל שֶׁשָּׂכַר אֶת בִּלְעָם לְקַלֵּל אֶת יִשְׂרָאֵל? וַהֲלוֹא לֹא אַהֲנוֹ מַעֲשָׂיו, וְכֹל דְּלֹא אַהֲנוֹ מַעֲשָׂיו "גַּם אַהֲבָתָם גַּם שִׂנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה". לָזֶה הֵשִׁיב: **וְלֹא אָבָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל בִּלְעָם**. כְּלוֹמַר, הֵן אֱמֶת שֶׁלֹּא אָבָה הַשֵּׁם לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ, מִכָּל מָקוֹם **וַיַּהֹפֶךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַקְּלָלָה לִבְרָכָה** — קְלָלָה וְלֹא קְלָלוֹת, וְכֻלָּם חָזְרוּ לְרָעָה, וְכֵיוָן דְּאַהֲנוֹ מַעֲשָׂיו, מִשּׁוּם הָכֵי **לֹא תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל יָמֶיךָ**, וּכְדִכְתִיב: "הָאוֹיֵב תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח".

הִנֵּה עָלָה בְיָדֵנוּ, דְּעַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי אֲסוּרִים וְהַנְּקֵבוֹת מֻתָּרוֹת. וְזֶהוּ כַּוָּנַת דָּוִד הַמֶּלֶךְ בְּאָמְרוֹ: "מִי אָנֹכִי אֲדֹנָי אֱלֹהִים וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִאֹתַנִי עַד הֵלֹם", וְאֵין 'הֵלֹם' אֶלָּא מַלְכוּת, כְּמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַמְפָרְשִׁים זַ"ל, וְכַוָּנָתוֹ רְצוּיָה לְתֵת הוֹדָאָה לְאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁזִּכָּהוּ לִהְיוֹת מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל. "וַתְּקָטֵן עוֹד זֹאת בְּעֵינֶיךָ", כְּלוֹמַר, הֲלוֹא זֶה הַדָּבָר מִלְּתָא זוּטַרְתָּא הִיא, דְּאִיכָּא אַחֲרִיתִי, כִּי הִפְלָה הַשֵּׁם חָסִיד לוֹ לְהַתִּיר אֶת הַנְּקֵבוֹת מִיָּד, שֶׁעַל פִּי טַעֲנָה זוֹ אֲנִי מֻתָּר לָבוֹא בַּקָּהָל. וְקָא מְפָרֵשׁ וְאָזֵל: "וַתְּדַבֵּר גַּם אֶל בֵּית עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם". כְּלוֹמַר, בְּשָׁעָה שֶׁהִרְחַקְתָּ בֵּית עַבְדְּךָ, דְּהַיְנוּ בְּאָמְרוֹ 'לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי', עַל דֶּרֶךְ אֲמָרָם: גְּדוֹלָה לְגִיָּמָה שֶׁרִחֲקָה שְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, שָׁם נֶאֱמַר 'וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם' דַּיְקָא, דְּהַיְנוּ הַזָּכָרִים, אֲבָל הַנְּקֵבוֹת לֹא הָיוּ בִּכְלַל אַזְהָרָה זוֹ, וְעַל זֶה מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ כְּעַל טוֹב אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמִּי שֶׁשָּׁמַתְּ חֶלְקִי מִיּוֹשְׁבֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ.

אוֹ כַּלֵּךְ לְדֶרֶךְ אַחֶרֶת, בְּהַקְדִּים מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בַּמִּדְרָשׁ (ילקוט שמות רמז קסז), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי" (שמות ב, יב). רָאָה שֶׁאֵין אִישׁ עָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ שֶׁיִּתְגַּיֵּר, וּלְפִיכָךְ 'וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי'. עַד כָּאן. וְהִנֵּה הָרְאֵ"ם וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל מַקְהִתָא בִּדְבָרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל אֵלּוּ, דְּמִשְׁמַע שֶׁאִם הָיָה אִישׁ עָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ שֶׁיִּתְגַּיֵּר לֹא הָיָה הוֹרְגוֹ, דְּהֵיכָן מָצִינוּ בְּמַחֲיְבֵי מִיתָה בִּידֵי אָדָם שֶׁלֹּא נַהֲרְגָם בְּשָׁבִיל הֶעָתִיד דִּלְמָא נָפֵק מִנַּיְהוּ זַרְעָא מְעַלְיָא? וְתֵרְצוּ, דְּוַדַּאי בְּמַחֲיְבֵי מִיתָה בִּידֵי אָדָם אֵין אָנוּ אַחֲרָאִים לְתוּר וְלִדְרֹשׁ זַרְעָם הַבָּא אַחֲרֵיהֶם אִם הוּא צַדִּיק אוֹ רָשָׁע; אֲבָל בְּמַחֲיְבֵי מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, אִם אֻמָּת נָכוֹן הַדָּבָר דִּיְדַעְינַן דְּנָפֵק מִנֵּהּ זַרְעָא מְעַלְיָא — אֵינוֹ נֶהֱרָג, וְאִם הַדָּבָר בָּרוּר כַּשֶּׁמֶשׁ דְּלָא נָפֵק מִנֵּהּ זֶרַע כָּשֵׁר — הֲרֵשׁוּת נְתוּנָה בְּיַד בֵּית דִּין וְהוֹרְגִין אוֹתוֹ. וְאוֹתוֹ הַמִּצְרִי לֹא הָיָה חַיָּב מִיתָה בִּידֵי אָדָם. דְּאַף עַל גַּב דְּאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא (סנהדרין נח ע"ב): גּוֹי שֶׁהִכָּה אֶת יִשְׂרָאֵל — חַיָּב מִיתָה, הַיְנוּ בִּידֵי שָׁמַיִם, לֹא בִּידֵי אָדָם. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת מְלָכִים (פרק י, דין ו) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְכוּתִי שֶׁהִכָּה יִשְׂרָאֵל, אֲפִלּוּ חָבַל בּוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא חַיָּב מִיתָה — אֵינוֹ נֶהֱרָג. וְרָאִיתִי לְמָרָן הַכֶּסֶף מִשְׁנֶה שֶׁכָּתַב שָׁם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אַף עַל פִּי שֶׁהוּא חַיָּב מִיתָה אֵינוֹ נֶהֱרָג, וּקְרָא דְּ'וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה' אַסְמַכְתָּא בְּעָלְמָא הוּא. עַד כָּאן. וּלְפִי הָאָמוּר אֵין צֹרֶךְ לְזֶה, דִּלְעוֹלָם לְפִי שׁוּרַת הַדִּין כָּךְ הִיא דְּרָכָהּ שֶׁל תּוֹרָה דְּחַיָּב מִיתָה, וּדְרָשָׁה גְּמוּרָה הִיא, וְאַף עַל פִּי כֵן אֵינוֹ נֶהֱרָג. וּמַה שֶּׁהָרַג מֹשֶׁה אֶת הַמִּצְרִי, הַיְנוּ מִשּׁוּם שֶׁצָּפָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ דְּלָא נָפֵק מִנֵּהּ זַרְעָא מְעַלְיָא.

הֵן אֻמָּת דְּאִיכָּא לְמֵידַק, דַּאֲפִלּוּ תֵּימָא דְּמָה שֶׁאָמַר רַבִּי חֲנִינָא: גּוֹי שֶׁהִכָּה אֶת יִשְׂרָאֵל חַיָּב מִיתָה, דְּהַיְנוּ לוֹמַר דְּחַיָּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם דַּוְקָא וְלֹא בִּידֵי אָדָם, מִכָּל מָקוֹם קָשֶׁה: לְחִשְׁבֵהּ גַּבֵּי שֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ? וְאֵין לוֹמַר דְּלָא חָשֵׁב אֶלָּא מִצְוֹת דְּבֶן נֹחַ נֶהֱרָג

עֲלֵיהֶם, שֶׁהֲרֵי בַּגְּמָרָא (סנהדרין נח ע"ב) פָּרֵךְ לֵרִישׁ לָקִישׁ דְּאָמַר: גּוֹי שֶׁשָּׁבַת חַיָּב מִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ח, כב): "וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ", וְלִחְשְׁבֵהּ גַּבֵּי שֶׁבַע מִצְוֹת? וּמְשַׁנֵּי: כִּי קָא חָשֵׁב שֵׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה, קוּם וַעֲשֵׂה לָא קָא חָשֵׁב. וְהִנֵּה הָרַמְבַּ"ם כְּשֶׁהֵבִיא דִּין זֶה דְּגוֹי שֶׁשָּׁבַת, כָּתַב דּוּמְיָא דְגוֹי שֶׁהִכָּה, דְּאֵינוֹ נֶהֱרָג אַף שֶׁהוּא חַיָּב מִיתָה. וְכֵן גַּבֵּי גוֹי שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה דְּחַיָּב מִיתָה פָּרֵךְ בַּגְּמָרָא (סנהדרין נט ע"א): וְלִחְשְׁבֵהּ גַּבֵּי שֶׁבַע מִצְוֹת? וּמְשַׁנֵּי: מָאן דְּאָמַר 'מוֹרְשָׁה' — מִגְּזֵל קָא אָתְיָא; מָאן דְּאָמַר 'מְאוֹרָסָה' — דִּינוֹ כְּנַעֲרָה הַמְאוֹרָסָה. וְגַם בָּזֶה כָּתַב הָרַמְבַּ"ם שֶׁאֵינוֹ נֶהֱרָג אַף שֶׁהוּא חַיָּב מִיתָה. וְכָתַב מָרָן, דְּמַה שֶׁהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא וְלִחְשְׁבֵהּ, הַיְנוּ לוֹמַר דְּלִחְשְׁבֵהּ לְעִנְיַן אִסּוּרָא וְלֹא לְעִנְיַן קְטָלָא. וְאִם כֵּן, גַּבֵּי גוֹי שֶׁהִכָּה אֶת יִשְׂרָאֵל אַמַּאי לֹא הִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא וְלִחְשְׁבֵהּ לְעִנְיַן אִסּוּרָא?

וְיֵשׁ לוֹמַר, דְּבִשְׁלָמָא גַּבֵּי גוֹי שֶׁשָּׁבַת וְגוֹי שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה אִיכָּא חִדּוּשָׁא בְּמַאי דְּאַשְׁמְעִינַן לְעִנְיַן אִסּוּרָא, דְּאִי לָאו דְּשָׁמְעִינַן לַהּ הֲוָה אָמֵינָא דְּלֵיכָּא שׁוּם אִסּוּר בַּדָּבָר כְּלָל, וּמַה גַּם בְּגוֹי שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, וּמִשּׁוּם הָכֵי בְּהֶנֵי תַּרְתֵּי הִקְשׁוּ וְלִחְשְׁבֵהּ, כְּלוֹמַר, לַשְׁמְעִינַן הַתַּנָּא דְּאִיכָּא אִסּוּרָא; אֲבָל בְּגוֹי הַמַּכֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא הֲצָרַךְ הַתַּנָּא לְאַשְׁמוֹעִינַן דְּאִיכָּא אִסּוּרָא, דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי דְּרַחֲמָנָא שַׂרְיֵהּ? וְכָל עַצְמוֹ שֶׁל רַבִּי חֲנִינָא לֹא אָתָא אֶלָּא לְאַשְׁמוֹעִינַן דְּמִשּׁוּם אִסּוּר זֶה חַיָּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם, מַדְּהָרְגוֹ מֹשֶׁה מִשּׁוּם דְּרָאָה שֶׁאֵין שׁוּם אָדָם עָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ שֶׁיִּתְגַּיֵּר, וְאִם לֹא הָיָה חַיָּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם — מִשּׁוּם אִסּוּרָא בְּעָלְמָא לֹא הָיָה מֹשֶׁה הוֹרְגוֹ. אֲבָל לְעִנְיַן דִּינָא לָא נָפְקָא לָן מִידֵּי, כֵּיוָן דִּפְשִׁיטָא דְּאִיכָּא אִסּוּרָא.

וְנִרְאֶה לִי, דְּמִכֹּחַ קֻשְׁיָא זוֹ יָצָא לוֹ לְהָרַמְבַּ"ם דִּין זֶה בְּגוֹי שֶׁהִכָּה אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁאַף שֶׁחַיָּב מִיתָה אֵינוֹ נֶהֱרָג. מִפְּנֵי שֶׁהַקֻּשְׁיָא לוֹ, דְּאַמַּאי לֹא הִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא לְרַבִּי חֲנִינָא וְלִחְשְׁבֵהּ בַּהֲדֵי שֶׁבַע מִצְוֹת? דִּבְשְׁלָמָא אִם אֵינוֹ נֶהֱרָג — נִיחָא דְלָא פָּרֵךְ וְלִחְשְׁבֵהּ, מִשּׁוּם דִּפְשִׁיטָא דְּאִיכָּא אִסּוּרָא, וְכֵיוָן דְּאֵינוֹ נֶהֱרָג לָא אִצְטְרִיךְ לְמִחְשְׁבֵהּ; אֲבָל אִם הָיָה נֶהֱרָג, הָיָה צָרִיךְ הַתַּנָּא לְמִחְשְׁבֵהּ לְאַשְׁמוֹעִינַן הַאי דִּינָא. אֶלָּא וַדַּאי דְּלֵיכָּא אֶלָּא חִיּוּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם, וּמִשּׁוּם הָכֵי לָא חָשֵׁב לַהּ בַּהֲדֵי שֶׁבַע מִצְוֹת, כֵּיוָן דְּלָא נָפְקָא מִידֵּי לְעִנְיַן דִּינָא, מֵאַחַר דִּפְשִׁיטָא לָן דְּאִיכָּא אִסּוּרָא. וְרַבִּי חֲנִינָא דְּאָמַר: גּוֹי הַמַּכֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל חַיָּב מִיתָה, לֹא בָּא אֶלָּא לְלַמְּדֵנוּ דְּבִשְׁבִיל אִסּוּר זֶה חַיָּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם. וּמִפְּסוּק זֶה דְּ'וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי' לָמְדְנוּ שְׁתֵּיהֶם, שֶׁחַיָּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם וְאֵינוֹ נֶהֱרָג. מַה שֶּׁחַיָּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם — מִדַּהֲרָגוֹ מֹשֶׁה; דְּאִם לֹא חַיָּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם, פְּשִׁיטָא דְּלֹא הָיָה מֹשֶׁה הוֹרְגוֹ אַף שֶׁרָאָה שֶׁאֵין שׁוּם אִישׁ עָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ שֶׁיִּתְגַּיֵּר. וְשֶׁאֵינוֹ נֶהֱרָג נִלְמָד מֵאָמְרוֹ 'וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ', דְּמַשְׁמַע שֶׁאִם הָיָה אִישׁ עָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ שֶׁיִּתְגַּיֵּר לֹא הָיָה הוֹרְגוֹ, וְהָא לָא שַׁיָּךְ בִּמְחַיְּבֵי מִיתַת בֵּית דִּין, שֶׁאֵין נִמְנָעִים מִלְּהָרְגָם בִּשְׁבִיל דִּלְמָא נָפֵק מִנַּיְהוּ זַרְעָא מְעַלְּיָא, וּכְדִכְתַבְנָא.

וְאָל זֶה סוֹבֵב הוֹלֵךְ כַּוָּנַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּסוֹטָה (מו ע"ב) בְּפָסוּק "וַיִּפֶּן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵם וַיְקַלְלֵם בְּשֵׁם יְיָ" (מ"ב ב, כד). מַאי 'וַיִּרְאֵם'? רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: רָאָה שֶׁלֹּא הָיְתָה בָּהֶם לַחְלוּחִית שֶׁל מִצְוָה. וּפֶרֶךְ בַּגְּמָרָא: וְדִלְמָא בְּזַרְעַיְהוּ נְהֲוָה הָוֵה? אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: לֹא בָּם וְלֹא בְּזַרְעָם עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת. דְּכֵיוָן דְּאוֹתָם הַיְלָדִים לֹא הָיוּ מְחֻיָּבֵי מִיתַת בֵּית דִּין כִּי אִם חַיָּבֵי מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, לֹא הֻתַּר לוֹ לֶאֱלִישָׁע לְקַלְלָם וְלַהֲמִיתָם אִם לֹא אַחַר שֶׁנִּסְתַּכֵּל שֶׁאֵין בָּהֶם וְלֹא בְּזַרְעָם לַחְלוּחִית שֶׁל מִצְוָה, דְּלָא נָפֵק מִנַּיְהוּ זַרְעָא מְעַלְיָא.

וְחִלּוּק זֶה שֶׁכָּתַבְנוּ כְּתִבּוּהוּ גַּם כֵּן חַכְמֵי אַשְׁכְּנַז זַ"ל, אַף הֶקְשֶׁה לָהֶם מֵהָא דְּאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא פֶּרֶק רְבִיעִי דְּבָבָא קַמָּא (דף לח) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה אַל תֹּצַר אֶת מוֹאָב וְאַל תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה" (דברים ב, ט). וְכִי מָה עָלָה עַל דַּעְתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה שֶׁלֹּא בְּרְשׁוּת? אֶלָּא נָשָׂא מֹשֶׁה קַל וָחֹמֶר בְּעַצְמוֹ, אָמַר: וּמַה מִּדְיָנִים, שֶׁלֹּא בָּאוּ אֶלָּא לַעְזֹר אֶת מוֹאָב, אָמְרָה תּוֹרָה (במדבר כה, יז): "צָרוֹר אֶת הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם"; מוֹאָבִים עַצְמָם לֹא כָּל שֶׁכֵּן?! אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא כְּשֶׁעָלְתָה עַל דַּעְתְּךָ עָלָה עַל דַּעְתִּי. שְׁתֵּי פְּרִידוֹת טוֹבוֹת יֵשׁ לִי לְהוֹצִיא מֵהֶם, רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה וְנַעֲמָה הָעַמּוֹנִית וְכוּ'. וַהֲרֵי הַמִּדְיָנִים הָיוּ חַיָּבִים מִיתָה בִּידֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (במדבר רבה פרשה כא סימן ה): מִנַּיִן לְהַבָּא לַהֲרָגְךָ — הַשְׁכֵּם לְהָרְגוֹ? שֶׁנֶּאֱמַר: "צָרוֹר אֶת הַמִּדְיָנִים". וְהַקַּל וָחֹמֶר שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה הוּא קַל וָחֹמֶר שֶׁאֵין עָלָיו תְּשׁוּבָה, וְאָדָם דָּן קַל וָחֹמֶר מֵעַצְמוֹ, וְאִם כֵּן מוֹאָבִים הָיוּ מְחֻיָּבִים מִיתָה בִּידֵי אָדָם מִקַּל וָחֹמֶר: וּמַה מִּדְיָנִים וְכוּ', אִם כֵּן אֲפוֹא מַהוּ זֶה שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁתֵּי פְּרִידוֹת טוֹבוֹת יֵשׁ לִי לְהוֹצִיא מֵהֶם, וַהֲלוֹא בִּמְחֻיָּבֵי מִיתָה בִּידֵי אָדָם אֵין אָנוּ אַחֲרָאִין לְדָרֹשׁ דִּלְמָא נָפֵק מִנַּיְהוּ זַרְעָא מְעַלְיָא? וְתֵרְצוּ, דְּחִדּוּשׁ הוּא שֶׁחִדְּשָׁה תּוֹרָה מִשּׁוּם מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהַמּוֹאָבִים הָיוּ מְחֻיָּבִים מִיתָה בִּידֵי אָדָם, נִסְתַּכֵּל בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם וְלֹא הָרָגָם.

אַף קָשֶׁה, דְּהֵן לוֹ יְהִי שֶׁהַמּוֹאָבִים הָיוּ חַיָּבִים מִיתָה בִּידֵי אָדָם מִכֹּחַ קַל וָחֹמֶר, מִכָּל מָקוֹם מֶה עָלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה מִכֹּחַ קַל וָחֹמֶר, וְהָא קַיְמָא לָן דְּאֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין? וְאוּלַי דְּזֹאת הָאַגָּדָה סְבִירָא לַהּ כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי, דְּאִית לֵהּ דְּעוֹנְשִׁין מִן הַדִּין, וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק בֶּן סוֹרֵר (סנהדרין עד ע"א). אִי נָמֵי אֶפְשָׁר דְּלֹא נָאֲמַר כְּלָל זֶה דְּאֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין אֶלָּא בְּיִשְׂרָאֵל, אֲבָל בִּבְנֵי נֹחַ עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין, שֶׁהֲרֵי מָצִינוּ כַּמָּה חִלּוּקִים בֵּין יִשְׂרָאֵל לִבְנֵי נֹחַ, וְדוּק.

וְדַע, דִּבְפֶרֶק הַנֶּחֱנָקִין (שם פט ע"א) אָמְרִינַן: הַמִּתְנַבֵּא מַה שֶּׁלֹּא נֶאֱמַר לוֹ — כְּגוֹן חֲנַנְיָה בֶּן עַזּוּר, דְּקָאֵי יִרְמְיָה בַּשּׁוּק הָעֶלְיוֹן וְקָאָמַר (ירמיה מט, לה): "הִנְנִי שֹׁבֵר אֶת קֶשֶׁת עֵילָם", נָשָׂא חֲנַנְיָה קַל וָחֹמֶר בְּעַצְמוֹ: וּמָה עֵילָם, שֶׁלֹּא בָּא אֶלָּא לַעְזֹר אֶת בָּבֶל, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ

הוּא: "הִנְנִי שֹׁבֵר אֶת קֶשֶׁת עֵילָם"; כַּשְׁדִּים עַצְמָם עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. אֶתָּא אִיהוּ בַּשׁוּק הַתַּחְתּוֹן אָמַר (שם כח, ב): "כֹּה אָמַר יְיָ שָׁבַרְתִּי אֶת עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל". אֲמַר לֵיהּ רַב פַּפָּא לְאַבָּיֵי: הַאי לַחֲבֵרוֹ נָמֵי לֹא נֶאֱמַר? אֲמַר לֵיהּ: כֵּיוָן דְּאִתְיְהֵב קַל וְחוֹמֶר לְמִדְרָשׁ כְּמָאן דְּאִתְמַר לֵיהּ דָּמֵי, הוּא נִיהוּ דְּלָא נֶאֱמַר לוֹ. עַד כָּאן. וְנִרְאֶה, דְּאֵין הַכַּוָּנָה לוֹמַר דִּלְפִי הָאֱמֶת נִתַּן קַל וְחוֹמֶר לְהִדָּרֵשׁ בִּנְבוּאַת הַנָּבִיא שֶׁמִּיַּעַד שֶׁהִשִּׂים יַעֲשֶׂה כָּךְ וְכָךְ, שֶׁהֲרֵי רָאִינוּ שֶׁלֹּא נִתְקַיְּמָה נְבוּאַת חֲנַנְיָה; אֶלָּא שֶׁכַּוָּנַת הַתַּלְמוּד לוֹמַר, דִּלְפִי סְבָרַת חֲנַנְיָה שֶׁנִּתַּן קַל וְחוֹמֶר לְהִדָּרֵשׁ בִּנְבוּאַת הַשֵּׁם, חֲשִׁיב נְבוּאַת חֲנַנְיָה הַמִּתְנַבֵּא מַה שֶּׁלֹּא נֶאֱמַר לוֹ וְנֶאֱמַר לַחֲבֵרוֹ. וְהַטַּעַם שֶׁלֹּא נִתַּן קַל וְחוֹמֶר זֶה לְהִדָּרֵשׁ הוּא מִשּׁוּם דְּמִשְׁפְּטֵי הַשֵּׁם עָמְקוּ, וְאֶפְשָׁר דִּגְזֵרַת מֶלֶךְ הִיא שֶׁהָעוֹזְרִים יֵעָנְשׁוּ וְלֹא הַמְּרִיבִים עַצְמָם. וּכְהַהִיא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּיוֹמָא (י ע"א): עָתִידָה פָּרַס שֶׁתִּפֹּל בְּיַד אֱדוֹם. אֲמַרוּ לֵיהּ רַב כָּהֲנָא וְרַב אַסִּי לְרַב: בָּנוֹיֵי בְּיַד סָתוֹרֵי?! אֲמַר לְהוּ: אֵין, גְּזֵרַת מֶלֶךְ הִיא. וְאִם כֵּן, בְּמִשְׁפְּטֵי הַשֵּׁם אֵין בְּדַעַת הָאָדָם לְהָבִין אוֹתָם כְּדֵי לְדוֹן בָּהֶם קַל וְחוֹמֶר. וְעוֹד, דְּהָא קַיְמָא לָן דְּאֵין עוֹנְשִׁין וְאֵין מַזְהִירִים מִן הַדִּין, כָּל שֶׁכֵּן בְּמִשְׁפְּטֵי הַשֵּׁם שֶׁהֵם עַל יָדוֹ דְּאֵין לָנוּ עֵסֶק בַּנִּסְתָּרוֹת. וְעוֹד, דְּאֶפְשָׁר דִּלְבָבֶל הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ מִשּׁוּם דְּאֶפְשָׁר שֶׁיֵּצְאוּ מֵהֶם צַדִּיקִים. וְכָךְ הִיא מִדָּתוֹ יִתְבָּרַךְ, דְּאַף בְּמָחֳיֵבי מִיתָה מַאֲרִיךְ אַפּוֹ בִּשְׁבִיל הַצַּדִּיקִים הָעֲתִידִים לְצֵאת מֵהֶם, כַּמְבֹאָר בְּסוּגְיָא דְּבָבָא קַמָּא הַנִּזְכָּר.

וּמָצִינוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה כח סימן ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כָּהֲנָא: נַעֲשָׂה בַּעֲשֶׂרֶת הַשָּׁבָטִים מַה שֶּׁלֹּא נַעֲשָׂה בְּדוֹר הַמַּבּוּל. בְּדוֹר הַמַּבּוּל כְּתִיב (בראשית ו, ה): "וְכָל יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם", וּבַעֲשֶׂרֶת הַשָּׁבָטִים כְּתִיב (מיכה ב, א): "הוֹי חֹשְׁבֵי אָוֶן וּפֹעֲלֵי רָע עַל מִשְׁכְּבוֹתָם". הֲרֵי זֶה בַּלַּיְלָה, וּמִנַּיִן אַף בַּיּוֹם? תַּלְמוּד לוֹמַר (שם): "לְאוֹר הַבֹּקֶר יַעֲשׂוּהָ". אוֹתָם לֹא נִשְׁתַּיֵּר מֵהֶם פְּלֵיטָה וְאֵלּוּ נִשְׁתַּיֵּר מֵהֶם? אֶלָּא בִּזְכוּת הַצַּדִּיקִים וְהַצַּדִּיקוֹת שֶׁהֵן עֲתִידִין לַעֲמֹד מֵהֶן. הָדָא הוּא דִכְתִיב (יחזקאל יד, כב): "וְהִנֵּה נוֹתָרָה בָּהּ פְּלֵטָה" וְגוֹמֵר. עַד כָּאן. וְאִם כֵּן אֶפְשָׁר, דְּאַף שֶׁבָּבֶל הָיוּ רְאוּיִין לְעֹנֶשׁ יוֹתֵר מֵעֵילָם, הַשֵּׁם מַאֲרִיךְ אַפּוֹ לְגַבֵּי כַּשְׁדִּים מִשּׁוּם מַה שֶּׁעֲתִיד לְצֵאת מֵהֶם. וְאַף עַל גַּב דְּאִמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין צו ע"ב): וְאַף מִבְּנֵי בָנָיו שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע בְּקֶשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַכְנִיסָן תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה. אָמְרוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מִי שֶׁהֶחֱרִיב אֶת בֵּיתְךָ וְשָׂרַף אֶת הֵיכָלְךָ תַּכְנִיס תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה?! הֵינוּ דִכְתִיב (ירמיה נא, ט): "רִפָּאנוּ אֶת בָּבֶל וְלֹא נִרְפָּתָה". עַד כָּאן. אֶפְשָׁר דְּהַיְנוּ דַּוְקָא מִנְּבוּכַדְנֶצַּר לֹא נָפַק מִנֵּהּ זַרְעָא מְעַלְיָא, אַךְ מֵהָאֱמָה שֶׁל כַּשְׁדִּים נָפַק מִנַּיְהוּ זַרְעָא מְעַלְיָא.

וּבְעַקַּר קַל וְחוֹמֶר זֶה דַּחֲנַנְיָה אֲנִי תָּמֵהַּ: דַּאֲפִלּוּ יְהֶבְנָא לֵיהּ טָעוּתֵיהּ שֶׁמִּשְׁפְּטֵי הַשֵּׁם נִתְּנוּ לְהִדָּרֵשׁ בְּקַל וְחוֹמֶר, מִכָּל מָקוֹם הֵיכִי קָאָמַר (ירמיה כח, ג): "בְּעוֹד שְׁנָתַיִם יָמִים" וְגוֹמֵר?

דְּהָא יִרְמְיָה לֹא קָבַע זְמַן לְמַפְלְתָּהּ שֶׁל עֵילָם, וְאִם כֵּן מְנָא לֵהּ לָדוּן בְּקַל וָחֹמֶר דְּכַשְׁדִּים יֵעָנְשׁוּ בְּעוֹד שְׁנָתַיִם יָמִים? וְעוֹד אֲנִי תָּמֵהַּ: דְּהָא תִּינַח מַה שֶּׁאָמַר "כֹּה אָמַר יְיָ שָׁבַרְתִּי אֶת עֹל בָּבֶל", דְּאָמַר זֶה מִכֹּחַ הַקַּל וָחֹמֶר; אֲבָל מַה שֶּׁסִּיֵּם לוֹמַר (שם שם ג-ד): "אֲנִי מֵשִׁיב אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת כָּל כְּלֵי בֵּית יְיָ" וְגוֹמֵר, "וְאֶת יְכָנְיָה בֶן יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶת כָּל גָּלוּת יְהוּדָה הַבָּאִים בָּבֶל אֲנִי מֵשִׁיב אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה" וְגוֹמֵר, זוֹ מִנַּיִן לוֹ? דְּאֶפְשָׁר דְּאַף שֶׁיִּשְׁבֹּר הַשֵּׁם אֶת עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל, מִכָּל מָקוֹם כְּלֵי בֵּית הַשֵּׁם וְכָל גָּלוּת יְהוּדָה עֲדַיִן יִהְיוּ בַּשְּׁבִי עַד הָתֵם פֻּשַׁע וְכִלֶּה חַטָּאת.

וְאֵיךְ שֶׁיִּהְיֶה, זֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה, דְּגַבֵּי מְחֻיְבֵי מִיתָה בִּידֵי אָדָם לֹא מַשְׁגִּחִינַן בְּזַרְעָם הַבָּא אַחֲרֵיהֶם. וּבְהֶכֵי נִיחָא מַאי דְּקַשְׁיָא לִי: אֵיךְ לֹא נִסְתַּכֵּל מֹשֶׁה בִּשְׁתֵּי פְּרִידוֹת הַלָּלוּ, וְהָלוֹא נִסְתַּכֵּל בַּמִּצְרִי עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת? אֶלָּא עִקָּרָן שֶׁל דְּבָרִים כָּךְ הוּא, שֶׁוַּדַּאי רָאֲתָה עֵינוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שְׁתֵּי הַפְּרִידוֹת דַּעֲתִידִין לָצֵאת מֵהֶם, אֶלָּא שֶׁרָאָה שֶׁמּוֹאָבִים חַיָּבִים מִיתָה בִּידֵי אָדָם מִכֹּחַ הַקַּל וָחֹמֶר שֶׁעָשָׂה בְּעַצְמוֹ, לֹא הִשְׁגִּיחַ בְּזַרְעָם הַבָּא אַחֲרֵיהֶם. וְהֵשִׁיב לוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, דְּאַף עַל גַּב דִּלְפִי הָאֱמֶת כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, דִּבְמְחֻיְבֵי מִיתָה בִּידֵי אָדָם לֹא מַשְׁגִּיחִין בְּזַרְעָא דְנָפֵק מִנַּיְהוּ, מִכָּל מָקוֹם שְׁנֵי הָכָא מִשּׁוּם מַלְכוּת בֵּית דָּוִד. וּלְמַעַן דָּוִד הַמֶּלֶךְ נִכְנַס הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין.

וְעַל פִּי זֶה נָבִין כַּוָּנַת הַפְּסוּקִים דִּשְׁמוּאֵל־ב (יט, כא-כג) בְּוכּוּחַ שִׁמְעִי עִם דָּוִד בְּהִתְחַנְּנוֹ לְפָנָיו, הַהוּא אָמַר: "כִּי יָדַע עַבְדְּךָ כִּי אֲנִי חָטָאתִי וְהִנֵּה בָאתִי הַיּוֹם רִאשׁוֹן לְכָל בֵּית יוֹסֵף" וְגוֹמֵר. "וַיַּעַן אֲבִישַׁי וַיֹּאמֶר הֲתַחַת זֹאת לֹא יוּמַת שִׁמְעִי" וְגוֹמֵר. "וַיֹּאמֶר דָּוִד מַה לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כִּי תִהְיוּ לִי הַיּוֹם לְשָׂטָן, הַיּוֹם יוּמַת אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל כִּי הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי הַיּוֹם אֲנִי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל". וְצָרִיךְ לְדַעַת, מָה הָיְתָה כַּוָּנַת דָּוִד בְּאָמְרוֹ "הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי הַיּוֹם אֲנִי מֶלֶךְ", דְּאֵיךְ תָּלוּי מַלְכוּת בֵּית דָּוִד עִם הֲרִיגַת שִׁמְעִי? וּלְפִי פְּשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים אֲנִי אֲפָרֵשׁ עִם מַה שֶּׁכָּתַב רַדָּ"ק בְּשֵׁם רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל עַל פָּסוּק "וְהִנֵּה בָאתִי הַיּוֹם רִאשׁוֹן לְכָל בֵּית יוֹסֵף", דְּאַמַּאי נָקֵט יוֹסֵף טְפֵי מִשְּׁאָר הַשְּׁבָטִים? וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ב"ר פרשה עא סימן ג), דְּכָל יִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ה, טו): "אוּלַי יֶחֱנַן יְיָ צְבָאוֹת שְׁאֵרִית יוֹסֵף". אָמַר לוֹ שִׁמְעִי לְדָוִד: יִשְׂרָאֵל גָּמְלוּ אוֹתְךָ רָעָה, וַאֲנִי יוֹתֵר מִכֻּלָּם, וְכָל יִשְׂרָאֵל יוֹשְׁבִים וּמְצַפִּים לִרְאוֹת מָה אַתָּה עוֹשֶׂה עִמִּי; אִם אַתָּה מְקַבֵּל אוֹתִי — כָּל יִשְׂרָאֵל בָּאִים אֵלֶיךָ כְּאֶחָד וּמַשְׁלִימִים לְךָ. וְאֵין סָפֵק, דְּכַוָּנַת שִׁמְעִי זֹאת הָיְתָה: לִרְמֹז לוֹ, שֶׁאִם לֹא יְקַבֵּל אוֹתוֹ דָּוִד — לֹא יָבוֹאוּ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁלִים עִמּוֹ, וּמִשּׁוּם כְּבוֹדוֹ שֶׁל דָּוִד אָמַר לוֹ: אִם אַתָּה מְקַבֵּל אוֹתִי — כָּל יִשְׂרָאֵל בָּאִים אֵלֶיךָ, וּמִכְּלָל הֵן אַתָּה שׁוֹמֵעַ לָאו. וְעַל זֶה אָמַר אֲבִישַׁי: "הֲתַחַת זֹאת לֹא יוּמַת שִׁמְעִי". כְּלוֹמַר, דַּל מֵהָכָא גְּדֶל עֲוֹנוֹ שֶׁל שִׁמְעִי, מִשּׁוּם הִתְנַצְּלוּת זֶה שֶׁאָמַר

לְעֵת כָּזֹאת רָאוּי הוּא שֶׁיּוּמַת שִׁמְעִי, שֶׁכַּוָּנָתוֹ לוֹמַר, שֶׁאִם לֹא יְקַבְּלֻנוּ דָּוִד — לֹא יָבוֹאוּ יִשְׂרָאֵל לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם מַלְכוּת דָּוִד. וְהִנֵּה דָּוִד נִכְנְסוּ בְּאָזְנָיו דִּבְרֵי שִׁמְעִי, מִשּׁוּם דִּשְׁכִיחִי אֶפִּיקוֹרֵי דְּמִצַּעֲרוּ רַבָּנָן. וְזֶהוּ אָמְרוֹ: הַיּוֹם יוּמַת אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל כִּי הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי הַיּוֹם אֲנִי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל". כְּלוֹמַר, עַל יְדֵי שֶׁאֲנִי מוֹחֵל לְשִׁמְעִי יָבוֹאוּ אֵלַי כָּל יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁלִים עִמִּי וִיקַבְּלוּ מַלְכוּתִי. וְזֶהוּ פְּשׁוּטוֹ.

אַף כְּפִי דַּרְכֵּנוּ יֹאמַר נָא בְּאֹפֶן אַחֵר. וְנַקְדִּים הָא דְּאָמְרִינַן בְּמָגִלָּה (יב ע"ב): "אִישׁ יְהוּדִי הָיָה וְגוֹ' אִישׁ יְמִינִי" (אסתר ב, ה). קָרֵי לֵהּ 'יְהוּדִי', אַלְמָא מִיהוּדָה קָא אָתֵי, וְקָרֵי לֵהּ 'יְמִינִי', אַלְמָא מִבִּנְיָמִין קָא אָתֵי. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: אָבִיו מִבִּנְיָמִין וְאִמּוֹ מִיהוּדָה. רַבָּנָן אָמְרִי: מִשְׁפָּחוֹת מִתְגָּרוֹת זוֹ בָּזוֹ. יְהוּדָה אָמַר: אֲנָא גַּרְמֵת דְּאִתְיְלִד מָרְדְּכַי, דְּאַלְמָלֵי קָטְלֵהּ דָּוִד לְשִׁמְעִי לָא הֲוָה נָפֵק מָרְדְּכַי. עוֹד נַקְדִּים מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ילקוט אסתר רמז תתרנג): "הַיּוֹם יוּמַת אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל" — זֶה מָרְדְּכַי, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִישׁ יְהוּדִי". וְהִנֵּה אֲבִישַׁי דָּן אֶת הַדִּין עַל פִּי הַתּוֹרָה, שֶׁמַּאַחַר שֶׁשִּׁמְעִי בַּר קְטָלָא הוּא בִּשְׁבִיל שֶׁמָּרַד בַּמַּלְכוּת וְהוּא חַיָּב מִיתָה בִּידֵי אָדָם — אֵין לָנוּ לְהַחֲיוֹתוֹ בִּשְׁבִיל שֶׁעָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ מָרְדְּכַי, וּמִשּׁוּם הָכֵי אָמַר: "הֲתַתַּח זֹאת לֹא יוּמַת שִׁמְעִי". וַאֲדוֹנֵינוּ דָּוִד צָפָה וְהִבִּיט שֶׁבִּשְׁבִיל כְּבוֹדוֹ רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲיוֹת אֶת הַמּוֹאָבִים, וְאַף עַל גַּב שֶׁהָיוּ חַיָּבִים מִיתָה בִּידֵי אָדָם מִכֹּחַ הַקַּל וָחֹמֶר שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה — הִגְדִּיל הַשֵּׁם לַעֲשׂוֹת עִמָּהֶם שֶׁלֹּא לְהָרְגָם, אַף הוּא רָאָה לַעֲשׂוֹת מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (דברים כח, ט): "וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו", וּמִשּׁוּם הָכֵי לֹא רָצָה לְהָרֹג אֶת שִׁמְעִי בִּשְׁבִיל שֶׁעָתִיד מָרְדְּכַי לָצֵאת מִמֶּנּוּ, אַף שֶׁמִּן הַדִּין הָרְשׁוּת נְתוּנָה בְּיָדוֹ לְהָרְגוֹ כֵּיוָן שֶׁהָיָה מְחֻיָּב מִיתָה בִּידֵי אָדָם בִּשְׁבִיל שֶׁהָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת. וְזֶהוּ כַּוָּנַת דָּוִד בְּאָמְרוֹ: "מַה לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כִּי תִהְיוּ לִי הַיּוֹם לְשָׂטָן". כְּלוֹמַר, שֶׁאִם אֲנִי אֶסְכִּים לְדִבְרֵיכֶם לַהֲרֹג אֶת שִׁמְעִי בִּשְׁבִיל שֶׁמָּרַד בַּמַּלְכוּתִי וְלֹא אַבִּיט שֶׁעָתִיד מָרְדְּכַי לָצֵאת מִמֶּנּוּ, הֲלוֹא זֶה הַדָּבָר לְשָׂטָן לִי, שֶׁהֲרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא רָצָה לַהֲרֹג אֶת הַמּוֹאָבִים בִּשְׁבִיל שֶׁאֲנִי עָתִיד לָצֵאת מֵהֶם. וְזֶהוּ אָמְרוֹ: "הַיּוֹם יוּמַת אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל" — זֶה מָרְדְּכַי. "כִּי הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי הַיּוֹם אֲנִי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל" — שֶׁעַל יְדֵי שֶׁאֲנִי נִמְנָע מִלַּהֲרֹג אֶת שִׁמְעִי בִּשְׁבִיל מָרְדְּכַי הַצַּדִּיק שֶׁעָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ אֲנִי מְשַׁלֵּם לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה וְתִנָּשֵׂא מַלְכוּתִי.

וּבָזֶה יוּבַן כַּוָּנַת הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בִּמְלָכִים־א (ב, מד-מה) כְּשֶׁהָרַג אֶת שִׁמְעִי, שָׁם נֶאֱמַר: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל שִׁמְעִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי, וְהֵשִׁיב יְיָ אֶת רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ. וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּרוּךְ, וְכִסֵּא דָּוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְיָ עַד עוֹלָם". וּצְרִיכִין אָנוּ לְמוֹדְעִי, מַה שַּׁיָּכוּת לַהֲרִיגַת שִׁמְעִי עִם כִּסֵּא דָּוִד שֶׁיִּהְיֶה נָכוֹן עַד עוֹלָם? אַךְ

עַל פִּי הָאָמוּר בָּעִנְיָן אֶתֵּי שַׁפִּיר. דְּשִׁמְעִי וּשְׁלֹמֹה הָיוּ חֲלוּקִים בִּסְבָרָתָם, דְּשִׁמְעִי הָיָה סָבוּר שֶׁלֹּא הָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת מֵאַחַר שֶׁבּוֹ בַּפֶּרֶק לֹא הָיָה לוֹ לְדָוִד דִּין מֶלֶךְ, וּכְמוֹ שֶׁרָאִינוּ שֶׁכָּל אוֹתָם הַיָּמִים הָיָה מִתְכַּפֵּר בִּשְׁעִירָה כְּהֶדְיוֹט, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ירושלמי ר"ה פ"א ה"א), וּכְמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ (דרוש יא), וְרָצָה לְהַכְרִיחַ סְבָרָתוֹ שֶׁלֹּא הָיָה חַיָּב מִיתָה מִמַּה שֶׁלֹּא הֲרָגוֹ דָּוִד. וְלָא נִיחָא לֵהּ לְמֵימַר שֶׁנִּמְנַע דָּוִד מִלְּהָרְגוֹ מִשּׁוּם שֶׁעָתִיד מָרְדְּכַי לְצֵאת מִמֶּנּוּ, שֶׁהֲרֵי בְּמַחֲיְבֵי מִיתָה בִּידֵי אָדָם לֹא נֶאֱמַר כְּלָל זֶה. וּשְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ הָווּ סְבִירָא לֵהּ דְּשִׁמְעִי חַיָּב מִיתָה, שֶׁהָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת. וְזֶה אָמְרוֹ: "יָדַעְתָּ אֵת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי, וְהֵשִׁיב יְיָ אֶת רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ". כְּלוֹמַר, כֵּיוָן שֶׁמִּן הַדִּין אַתָּה חַיָּב מִיתָה בִּשְׁבִיל שֶׁהָיִיתָ מוֹרֵד בְּדָוִד הַמֶּלֶךְ, גִּלְגֵּל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וֶהֱבִיאֲךָ עַד הֲלוֹם לִידֵי חִיּוּב מִיתָה. וְכִי תֵּימָא: אִם אִיתָא שֶׁאֲנִי חַיָּב מִיתָה, לָמָּה זֶה נִמְנַע דָּוִד מִלְּהָרְגוֹ אוֹתִי? לָזֶה הֵשִׁיב: "וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּרוּךְ, וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן". כְּלוֹמַר, אִם דָּוִד אָבִי לֹא הָיָה צוֹפֶה עֲתִידוֹת וְהָיָה הוֹרֵג אוֹתְךָ אַף שֶׁעָתִיד מָרְדְּכַי לָצֵאת מֵחֲלָצֶיךָ, הָיָה בְּיָדוֹ עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא, מֵאַחַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִפְלִיא חַסְדּוֹ לְהַחֲיוֹת אֶת הַמּוֹאָבִים בִּשְׁבִיל כְּבוֹדוֹ שֶׁל דָּוִד אַף שֶׁהָיוּ חַיָּבִים מִיתָה בִּידֵי אָדָם; אֲבָל עַכְשָׁו שֶׁנִּמְנַע מִלַּהֲרָגְךָ בִּשְׁבִיל שֶׁרָאָה שֶׁעָתִיד מָרְדְּכַי לָצֵאת מִמְּךָ, הִנֵּה כִּי כֵן כִּסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן עַד עוֹלָם.

הִנֵּה עָלָה בְּיָדֵנוּ, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמַעַן צַדְּקוֹ עָשָׂה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין שֶׁלֹּא לַהֲרֹג אֶת הַמּוֹאָבִים בִּשְׁבִיל כְּבוֹדוֹ שֶׁל דָּוִד. וְזֶה כַּוָּנַת הַכָּתוּב שֶׁהִתְחַלְנוּ: "וַיֹּאמֶר דָּוִד מִי אָנֹכִי אֲדֹנָי אֱלֹהִים וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבֵאוֹתָנִי עַד הֲלֹם", דְּהַיְנוּ הַמַּלְכוּת. "וַתְּקַטֵּן עוֹד זֹאת בְּעֵינֶיךָ". כְּלוֹמַר, הֲלוֹא זֶה הַדָּבָר שֶׁזִּכִּיתַנִי לִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל מִלְּתָא זוּטַרְתָּא הִיא, דְּאִיכָּא אֲחֲרִיתָא כִּי רַבָּה הִיא: "וַתְּדַבֵּר גַּם אֶל בֵּית עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק". כְּלוֹמַר, מִזְּמַן רָחוֹק זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ וְאָמַרְתָּ 'אַל תָּצַר אֶת מוֹאָב', וְאַף שֶׁמִּן הַדִּין הָיוּ חַיָּבִים מִיתָה הִצַּלְתָּ אוֹתָם בִּשְׁבִיל שְׁתֵּי פְּרִידוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל. "וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם". כְּלוֹמַר, אִם מוֹאָבִים הָיוּ חַיָּבִים מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם — אֵין כָּל חִדּוּשׁ מַה שֶּׁנִּמְנַעְתָּ מִלְּהָרְגָם, שֶׁכָּךְ הִיא הַמִּדָּה שֶׁהַבֶּן זוֹכֶה לְאָב. אֲמָנָם מֵאַחַר שֶׁהָיוּ חַיָּבִים מִיתָה בִּידֵי אָדָם, וְעִם כָּל זֶה "וַתְּדַבֵּר גַּם אֶל בֵּית עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק", שֶׁנִּמְנַעְתָּ מִלְּהָרְגָם בַּעֲבוּרִי, כְּגוֹן זֶה גָּדוֹל עַד הַשָּׁמַיִם חַסְדֶּךָ.

הִנֵּה מָקוֹם לְיַשֵּׁב מַאֲמַר הַפּוֹנֶה קְדִים, וְאִשְׁיְמֶה עֵינִי עָלָיו. שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: לְמֵחוֹת בְּשָׁאוּל — בַּהֲרִיגַת נֹב עִיר הַכֹּהֲנִים. וְקַשְׁיָא לִי, דְּאַמַּאי לֹא פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י דְּמַה שֶּׁלֹּא מִחָה הוּא בְּמַאי שֶׁהָיָה רוֹדֵף שָׁאוּל אֶת דָּוִד, וּכְדְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק נִגְמַר הַדִּין (סנהדרין מט ע"א): מַאי (ש"ב ג, כו) "בּוֹר הַסִּרָה"? אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כָּהֲנָא: בּוֹר וְסִירָה גָּרְמוּ לוֹ לְאַבְנֵר שֶׁיֵּהָרֵג, יְעַיֵּן שָׁם בְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י. תּוּ קַשְׁיָא לִי אַלְבָּא דְּרַשִׁ"י, דְּהָתָם הִקְשׁוּ: לְמָאן דְּאָמַר מִחָה, מַאי טַעְמָא

אֲנַנַשׁ? אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק: שֶׁשָּׁהָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד שְׁתֵּי שָׁנִים וּמֶחֱצָה. וְלֹא יָדַעְתִּי אַמַּאי לֹא תֵּרְצוּ דְּנֶעֱנַשׁ מִפְּנֵי בוֹר וְסִירָה, וְדוּק. וְעַיֵּן בִּיפֵה מַרְאֶה פֶּרֶק קַמָּא דְּפֵאָה (סימן ך) וְסֵפֶר יְפֵה תֹּאַר פָּרָשַׁת אֱמֹר (פרשה נו סימן ב) וּפָרָשַׁת חֻקַּת (סימן יט) וּפָרָשַׁת מַסְעֵי (פרשה נג).

וְהִנֵּה לְפִי פֵּרוּשׁ רַשִׁ"י כָּךְ הוּא: שֶׁכְּשֶׁמֵּת שָׁאוּל תֵּכֶף מָלַךְ דָּוִד בְּחֶבְרוֹן עַל יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וּמֶחֱצָה, וְאַחַר כָּךְ מָלַךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל. וְאֵלּוּ הַשֶּׁבַע שָׁנִים וּמֶחֱצָה מִשֶּׁמֵּת שָׁאוּל, הֶחְמִשׁ שָׁנִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּלֹא מֶלֶךְ, כִּי לֹא הִמְלִיכוּ יִשְׂרָאֵל אֶת אִישׁ־בֹּשֶׁת אֶלָּא לְאַחַר חֲמֵשׁ שָׁנִים מִמִּיתַת שָׁאוּל, וּשְׁתֵּי שָׁנִים מָלַךְ אִישׁ־בֹּשֶׁת, כְּדִכְתִיב (ש"ב ב, י): "וּשְׁתַּיִם שָׁנִים מָלָךְ", וְאַחַר שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שֶׁמֵּת אִישׁ־בֹּשֶׁת הִמְלִיכוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְדָוִד. נִמְצָא שֶׁאַבְנֵר שִׁהָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד שְׁתֵּי שָׁנִים וּמֶחֱצָה, דְּהַיְנוּ שְׁתֵּי שָׁנִים שֶׁמָּלַךְ אִישׁ־בֹּשֶׁת וַחֲצִי שָׁנָה לְאַחַר מִיתַת אִישׁ־בֹּשֶׁת עַד שֶׁהִמְלִיכוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְדָוִד. וְהַתּוֹסָפוֹת הִקְשׁוּ עַל פֵּרוּשׁ רַשִׁ"י שְׁתֵּי קֻשְׁיוֹת. חֲדָא, דְּלָמָּה נֶעֱנַשׁ אַבְנֵר בִּשְׁבִיל חֲצִי שָׁנָה דְּאַחַר מִיתַת אִישׁ־בֹּשֶׁת? וְהָלוֹא קֹדֶם מִיתַת אִישׁ־בֹּשֶׁת חָזַר אַבְנֵר וְנִתְאַמֵּץ לְהַמְלִיךְ אֶת דָּוִד, כְּדִכְתִיב (שם ג, יב): "וַיִּשְׁלַח אַבְנֵר מַלְאָכִים אֶל דָּוִד" וְגוֹמֵר. וְעוֹד, דְּכֵיוָן דְּמִשֶּׁמֵּת שָׁאוּל עַד חֲמֵשׁ שָׁנִים עָמְדוּ בְּלֹא מֶלֶךְ וְלֹא הִמְלִיכוּ אֶת דָּוִד, אִם כֵּן לָמָּה נֶעֱנַשׁ אַבְנֵר בַּמֶּה שֶׁנִּתְחַזֵּק אַחֲרֵי כֵן לְהַמְלִיךְ אֶת אִישׁ־בֹּשֶׁת? וּמִכֹּחַ קֻשְׁיוֹת אֵלּוּ כָּתְבוּ, דְּמִשֶּׁמֵּת שָׁאוּל עַד שֶׁמָּלַךְ אִישׁ־בֹּשֶׁת הָיְתָה חֲצִי שָׁנָה, וּבְאוֹתָם הַיָּמִים נִתְחַזֵּק אַבְנֵר וְדִבֵּר לְכָל יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ לְאִישׁ־בֹּשֶׁת, וּמִשֶּׁמֵּת אִישׁ־בֹּשֶׁת הָיְתָה מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל בְּטֵלָה חֲמֵשׁ שָׁנִים עַד שֶׁמָּלַךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל. וּלְפִי דִבְרֵיהֶם נִיחָא שֶׁנֶּעֱנַשׁ אַבְנֵר עַל שֶׁשִּׁהָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד שְׁתֵּי שָׁנִים וּמֶחֱצָה, דְּהַיְנוּ חֲצִי שָׁנָה אַחַר מִיתַת שָׁאוּל שֶׁהָיָה מִתְחַזֵּק אַבְנֵר לְהַמְלִיךְ אֶת אִישׁ־בֹּשֶׁת, וּשְׁתֵּי שָׁנִים שֶׁמָּלַךְ אִישׁ־בֹּשֶׁת. עוֹד כָּתְבוּ: נִמְצְאוּ שֶׁבַע שָׁנִים וּמֶחֱצָה שֶׁמָּלַךְ דָּוִד בְּחֶבְרוֹן, כְּדִכְתִיב בְּהֶדְיָא (שם ב, יא; ה, ה). וְאַף עַל גַּב דִּבְאִידָךְ קְרָא לֹא חָשֵׁב אֶלָּא שֶׁבַע שָׁנִים, וְהַיְנוּ בִּמְלָכִים־א (ב, יא), הַיְנוּ לְפִי שֶׁנִּצְטָרַע. עַד כָּאן.

וְלֹא יָדַעְתִּי כַּוָּנָתָם בַּמֶּה שֶׁאָמְרוּ: נִמְצְאוּ שֶׁבַע שָׁנִים וּמֶחֱצָה שֶׁמָּלַךְ דָּוִד בְּחֶבְרוֹן, כְּאֵלּוּ הוּא דָּבָר שֶׁנִּתְחַדֵּשׁ מִפֵּרוּשָׁם, וַהֲלוֹא לְכָל הַפֵּרוּשִׁים מָלַךְ דָּוִד בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וּמֶחֱצָה, אֶלָּא דִּלְרַשִׁ"י סִדְרָם כָּךְ הוּא: חֲמֵשׁ שָׁנִים דְּמִמִּיתַת שָׁאוּל עַד שֶׁמָּלַךְ אִישׁ־בֹּשֶׁת, וּשְׁתֵּי שָׁנִים שֶׁמָּלַךְ אִישׁ־בֹּשֶׁת, וַחֲצִי שָׁנָה מִמִּיתַת אִישׁ־בֹּשֶׁת עַד שֶׁהִמְלִיכוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְדָוִד לְמֶלֶךְ; וּלְפִי הַתּוֹסָפוֹת סִדְרָם כָּךְ הוּא: חֲצִי שָׁנָה מִמִּיתַת שָׁאוּל עַד שֶׁמָּלַךְ אִישׁ־בֹּשֶׁת, וּשְׁתֵּי שָׁנִים שֶׁמָּלַךְ אִישׁ־בֹּשֶׁת, וְחֲמֵשׁ שָׁנִים שֶׁהָיְתָה בְּטֵלָה מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל, דְּהַיְנוּ מִשֶּׁמֵּת אִישׁ־בֹּשֶׁת עַד שֶׁהִמְלִיכוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְדָוִד. נִמְצָא דִּלְכָל הַפֵּרוּשִׁים מָלַךְ דָּוִד בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע

שָׁנִים וּמֶחֱצָה, וּלְכָל הַפְּרוּשִׁים תֵּכֶף שֶׁמֵּת שָׁאוּל מָלַךְ דָּוִד בְּחֶבְרוֹן. גַּם מַה שֶּׁכָּתְבוּ: אַף עַל גַּב דְּבְאִידָךְ קְרָא לָא חָשֵׁב רַק שֶׁבַע שָׁנִים, הַיְנוּ לְפִי שֶׁנִּצְטָרַע. עַד כָּאן. גַּם בָּזֶה לֹא יָדַעְתִּי כַּוָּנָתָם, דְּקִשְׁיָא זוֹ לֹא שַׁיָּךְ בְּכָאן, אֶלָּא הִיא קַשְׁיָא בִּפְנֵי עַצְמָהּ דְּקָשׁוּ קָרְאֵי אַהֲדָדֵי, דִּבְשְׁמוּאֵל כְּתִיב דְּמָלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וּמֶחֱצָה וּבִמְלָכִים כְּתִיב דְּמָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים. עוֹד כָּתְבוּ: וְהָא דְּלָא חָשֵׁב חֲצִי שָׁנָה זוֹ בְּחֶשְׁבּוֹן בְּטוּל מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל, הַיְנוּ לְפִי שֶׁלֹּא הָיְתָה סְמוּכָה לְחֹמֶשׁ שָׁנִים וְלֹא הָיָה הַבְּטוּל יָחֵד. עַד כָּאן. וְגַם בָּזֶה קָשֶׁה לִי, דְּגַם לְרַשִׁ"י קָשֶׁה קַשְׁיָא זוֹ, דְּאַמַּאי לָא חָשֵׁב חֲצִי שָׁנָה זוֹ בְּחֶשְׁבּוֹן בְּטוּל מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל, דְּהַיְנוּ חֹמֶשׁ שָׁנִים רִאשׁוֹנוֹת מִשֶּׁמֵּת שָׁאוּל עַד שֶׁמָּלַךְ אִישׁ־בֹּשֶׁת, וַחֲצִי שָׁנָה מִשֶּׁמֵּת אִישׁ־בֹּשֶׁת עַד שֶׁמָּלַךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל. וּמַה שֶּׁתֵּרְצוּ הַתּוֹסָפוֹת לְדַרְכָּם יֵשׁ לְתָרֵץ גַּם כֵּן אֲלַבָּא דְרַשִׁ"י, דְּלָא חָשֵׁב אוֹתָהּ חֲצִי שָׁנָה לְפִי שֶׁלֹּא הָיְתָה סְמוּכָה לְחֹמֶשׁ שָׁנִים.

עוֹד אֲנִי תָּמֵהַּ בְּדִבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת, דְּמַשְׁמַע מִדִּבְרֵיהֶם דְּאוֹתָם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שֶׁנִּצְטָרַע דָּוִד הָיוּ בְּתוֹךְ אוֹתָן שֶׁבַע שָׁנִים וּמֶחֱצָה שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן, וּמַהַסּוּגְיָא דְּפֶרֶק שְׁנֵי דִיוֹמָא (כב ע"ב) מוּכָח בְּהֶדְיָא דְּאוֹתָם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שֶׁנִּצְטָרַע הָיוּ בִּשְׁבִיל מַעֲשֶׂה דְּבַת שֶׁבַע. דְּאָמְרִינַן הָתָם: אִפַּרְעוּ מִנֵּהּ. דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים נִצְטָרַע דָּוִד וְכוּ'. וּמַעֲשֶׂה דְּבַת שֶׁבַע הָיָה זְמַן רַב אַחַר שֶׁמָּלַךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל. נִמְצָא שֶׁקְּשִׁיַּת הַפְּסוּקִים, דִּבְשְׁמוּאֵל כְּתִיב שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וּמֶחֱצָה וּבִמְלָכִים כְּתִיב שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים, בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת. **הֵן** אֱמֶת שֶׁרָאִיתִי בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין דף קז): אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים נִצְטָרַע דָּוִד וְכוּ'. שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים מְנָא לָן? דִּכְתִיב (מ"א ב, יא): "וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה, בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים" וְגוֹמֵר, וּכְתִיב (ש"ב ה, ה): "בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ עַל יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים", וְהָנֵי שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים לָא קָא חָשֵׁב, שְׁמַע מִנֵּהּ נִצְטָרַע. עַד כָּאן. וּמִפַּשְׁטָא דְּסוּגְיָא מַשְׁמַע דְּהַקַּשְׁיָא הִיא, דִּבְמָלְכִים כְּתִיב שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וּבִשְׁמוּאֵל כְּתִיב שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, וְעַל זֶה אָמְרוּ: שְׁמַע מִנֵּהּ דְּנִצְטָרַע. מִכְּלָל דְּסְבִירָא לַהּ שֶׁהַשִּׁשָּׁה חֳדָשִׁים שֶׁנִּצְטָרַע הָיוּ בְּאוֹתָם הַיָּמִים שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן. דְּלֵיכָּא לְמֵימַר דְּקַשְׁיַת הַגְּמָרָא הִיא מִדִּכְתִיב "וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה", וְעַל זֶה הִקְשׁוּ, דְּכֵיוָן דִּכְתִיב בִּשְׁמוּאֵל שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים הֲוָה לֵהּ לְמֵימַר בִּמְלָכִים 'וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, שֶׁהֲרֵי בִּירוּשָׁלַיִם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה, וּכְשֶׁתֵּרְצוּ שְׁמַע מִנֵּהּ דְּנִצְטָרַע הַיְנוּ בְּאוֹתָם הַשִּׁלֹּשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה שֶׁמָּלַךְ בִּירוּשָׁלַיִם — זֶה לֹא יִתָּכֵן. חָדָא, דִּנְהִי שֶׁתֵּרְצוּ לְקַשְׁיַת דְּקָא חָשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא חָשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, אַכַּתִּי קָשֶׁה דִּבְשְׁמוּאֵל כְּתִיב דְּמָלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּבִמְלָכִים כְּתִיב דְּמָלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וְלֹא

קָא חָשֵׁב הַשִּׁשָּׁה חֲדָשִׁים. וְעוֹד קָשֶׁה, דְּאִם קָשְׁיַת הַגְּמָרָא הִיא מֵחֶשְׁבּוֹן הָאַרְבָּעִים, דְּאַמַּאי לָא קָאָמַר שֶׁמָּלַךְ אַרְבָּעִים שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֲדָשִׁים, לָמָּה הֵבִיאוּ קְרָא דִּמְלָכִים ד"וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד" וְגוֹמֵר? בְּקְרָא דִּשְׁמוּאֵל סַגֵּי לְהַקְשׁוֹת! דִּכְתִיב: "בֶּן שִׁלֹּשִׁים שָׁנָה דָּוִד בְּמָלְכוֹ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלָךְ. בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ עַל יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֲדָשִׁים, וּבִירוּשָׁלַיִם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה". וְכֵיוָן דִּבְפָרָטָן אַתָּה מוֹצֵא אַרְבָּעִים שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֲדָשִׁים, אַמַּאי לָא מָנֵי לְהוּ בְּכֻלָּלָן, וַהֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר 'וְאַרְבָּעִים שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֲדָשִׁים מָלָךְ'. וְלָזֶה יִתְרֵץ: שְׁמַע מִנַּיהּ דְּנִצְטָרַע. וּמִדְּהַצְרְכוּ לְהָבִיא קְרָא דִּמְלָכִים, שְׁמַע מִנַּיהּ דְּקַשְׁיַת הַגְּמָרָא דְּבִמְלָכִים כְּתִיב דְּמָלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וּבְשְׁמוּאֵל כְּתִיב דְּמָלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֲדָשִׁים. וְהֶכֵי דִּיקִי דִּבְרֵי רַשִׁ"י זַ"ל, שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: 'בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֲדָשִׁים'. מִדְּהָכָא חָשֵׁב לְהוּ וּבְאִידָךְ קְרָא לָא חָשֵׁב לְהוּ, שְׁמַע מִנַּיהּ לֹא הָיְתָה מַלְכוּתוֹ שְׁלֵמָה, שֶׁנִּצְטָרַע אוֹתָם שִׁשָּׁה חֲדָשִׁים. עַד כָּאן. וּפְשַׁט דְּבָרָיו הוּא, דְּהַקַּשְׁיָא הִיא מִשְּׁנוֹת חֶבְרוֹן, וְעַל זֶה תֵּרְצוּ שְׁמַע מִנַּיהּ דְּנִצְטָרַע. נִמְצָא דְּמַה שֶּׁנִּצְטָרַע דָּוִד הָיָה בְּמָלְכוֹ בְּחֶבְרוֹן, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּסַנְהֶדְרִין.

וּמִכָּל מָקוֹם קָשֶׁה לִי לְדִבְרֵךְ זֶה טוּבָא. חֲדָא, דְּהָתָם בְּפֶרֶק חֵלֶק סָמוּךְ לְמַאֲמָר זֶה דָּרַב יְהוּדָה אָמַר רַב אָמְרוּ: אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מְחֹל לִי עַל אוֹתוֹ עָוֹן וְכוּ'. אָמַר לוֹ: כָּל הָכִי נִיטְרַד הַהוּא גַּבְרָא?! אָמַר לוֹ: קַבֵּל עָלֶיךָ יִסּוּרִין. קִבֵּל עָלָיו. אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים נִצְטָרַע דָּוִד. מַשְׁמַע דְּהַצָּרַעַת הָיְתָה בִּשְׁבִיל שֶׁקִּבֵּל עָלָיו יִסּוּרִין, וּמַה שֶּׁקִּבֵּל עָלָיו יִסּוּרִין הָיָה עַל אוֹתוֹ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע, וְאִם כֵּן עַל כָּרְחִין דְּהַצָּרַעַת הָיְתָה בְּאוֹתָם שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה שֶׁמָּלַךְ בִּירוּשָׁלַיִם. וְעוֹד, הָאוֹמֵר בְּפֶרֶק חֵלֶק דִּשְׁשָּׁה חֳדָשִׁים נִצְטָרַע דָּוִד הוּא רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, וּבְפֶרֶק שֵׁנִי דְּיוֹמָא הִכְרִיעוּ דַּעַל עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע אִפְּרְעוּ מִגּוּפֵיהּ מֵהָא דְּרַב יְהוּדָה אָמַר רַב, הֲרֵי דִּסְבִירָא לְהוּ דְּהַצָּרַעַת הָיְתָה בְּשָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁמָּלַךְ בִּירוּשָׁלַיִם. בְּאֹפֶן שֶׁהַדְּבָרִים צְרִיכִים אֶצְלִי תַּלְמוּד.

וְהִנֵּה אִי אָמְרִינַן דְּמַה שֶּׁנִּצְטָרַע דָּוִד הָיָה בְּמָלְכוֹ בְּחֶבְרוֹן יִתְרְצוּ שִׁתֵּי הַקַּשְׁיוֹת. דְּהַיְנוּ, דִּבְמְלָכִים כְּתִיב שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וּבְשְׁמוּאֵל כְּתִיב שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים. וְאִידָךְ קַשְׁיָא, דְּאַמַּאי כְּתִיב בִּשְׁמוּאֵל שֶׁמָּלַךְ דָּוִד אַרְבָּעִים שָׁנָה, הַוָה לֵיהּ לְמֵימַר שֶׁמָּלַךְ אַרְבָּעִים שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, שְׁכָךְ הוּא בִּפְרָטָן. וּבְמַה שֶׁתֵּרְצוּ שֶׁשִּׁשָּׁה חֳדָשִׁים נִצְטָרַע בְּמָלְכוֹ בְּחֶבְרוֹן יִתְיַשֵּׁב הַכֹּל, דְּמַה שֶּׁכָּתוּב בִּמְלָכִים שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים — לָא חָשֵׁב אוֹתָם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שֶׁנִּצְטָרַע; וְכֵן מַאי דִּכְתִיב בִּשְׁמוּאֵל שֶׁאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ דָּוִד — לָא קָא חָשֵׁב אוֹתָם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שֶׁנִּצְטָרַע. אַךְ אִם נֹאמַר דְּמַה שֶּׁנִּצְטָרַע הָיָה בְּאוֹתָן הַשְּׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה שֶׁמָּלַךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, נִיחָא שֶׁיִּתְיַשֵּׁב קָשְׁיַת מַאי דִּכְתִיב

שֶׁאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ, אַף הַקַּשְׁיָא הָאַחֶרֶת מִסְּתִירַת הַפְּסוּקִים, דִּבְמָלְכִים כְּתִיב שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וּבִשְׁמוּאֵל כְּתִיב שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, בְּמָקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת.

וָרְאִיתִי בִּירוּשַׁלְמִי פִּרְקָא קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (הלכה א) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כְּתִיב: "וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה" וְגוֹמֵר, וּכְתִיב: "בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ עַל יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, וּבִירוּשָׁלַיִם מָלַךְ" וְגוֹמֵר. בַּכְּלָל חֲסֵרִים וּבַפָּרָט יְתֵרִים. עַד כָּאן. מוּכָח מֵהָכָא, דְּהַקַּשְׁיָא הִיא בְּאָמְרוֹ 'אַרְבָּעִים שָׁנָה', דַּהֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר 'אַרְבָּעִים שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים', וְהַיְינוּ דְּקָאָמַר בַּכְּלָל חֲסֵרִים וּבַפָּרָט יְתֵרִים. וְזֶהוּ הַלָּשׁוֹן עַצְמוֹ הַמְזָכָּר בַּתַּלְמוּד שֶׁלָּנוּ. וְהַתֵּרוּצִים שֶׁנֶּאֶמְרוּ בִּירוּשַׁלְמִי מוּכָח מִנַּיְהוּ שֶׁהַחִסָּרוֹן הוּא בְּאוֹתָם הַשְּׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ שָׁנָה שֶׁמָּלַךְ בִּירוּשָׁלַיִם. שֶׁהֲרֵי רַבִּי יִצְחָק בַּר קְצַצְתָּא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹנָה אָמַר: שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם וּמֶחֱצָה הָיוּ, אֶלָּא בִּשְׁבִיל לַחֲלֹק כָּבוֹד לִירוּשָׁלַיִם מָנָה אוֹתָן שְׁלֵמוֹת. הֲרֵי שֶׁהַחִסָּרוֹן הוּא בְּאוֹתָן הַשְּׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ שָׁנָה. וְכֵן הוּא דַּעַת רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן שָׁם, דְּאָמַר: "וְהָיָה כִּי יִמְלְאוּ יָמֶיךָ" (ש"ב ז, יב). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: דָּוִד, יָמִים מְלֵאִים אֲנִי מוֹנֶה לְךָ, אֵינִי מוֹנֶה לְךָ יָמִים חֲסֵרִים. וְכֵן הוּא דַּעַת רַב חוּנָא, דְּאָמַר הָתָם: כָּל אוֹתָם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שֶׁהָיָה דָּוִד בּוֹרֵחַ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ בְּשְׁעִירָה הָיָה מִתְכַּפֵּר כְּהֶדְיוֹט. וְכֵן הוּא דַּעַת רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי שַׁלּוּם, דְּאָמַר: כְּתִיב (מ"א יא, טז): "כִּי שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים יָשַׁב שָׁם יוֹאָב וְכָל יִשְׂרָאֵל". אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֲנִי אָמַרְתִּי לְךָ (דברים ב, ה): "אַל תִּתְגָּרוּ בָם", וּבִקַּשְׁתָּ לְהִתְגָּרוֹת בָּהֶם, חַיֶּיךָ שֶׁאֵינָם נִמְנִים לְךָ. עַד כָּאן. מִכָּל הָנֵי מוּכָח, שֶׁהַקַּשְׁיָא הִיא עַל מַאי דִּכְתִיב אַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ, דַּהֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר אַרְבָּעִים שָׁנָה וּמֶחֱצָה. וְהַתֵּרוּצִים שֶׁנֶּאֶמְרוּ בָּזֶה הוּא, שֶׁהַשְּׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ שָׁנָה שֶׁמָּלַךְ בִּירוּשָׁלַיִם לֹא הָיוּ שְׁלֵמוֹת אֶלָּא שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם וּמֶחֱצָה, אוֹ שֶׁאַף שֶׁהָיוּ שְׁלֵמוֹת לֹא נֶחְשְׁבוּ לוֹ כִּי אִם לִשְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם וּמֶחֱצָה, אוֹ מִשּׁוּם שֶׁהָיָה בּוֹרֵחַ אוֹ מִשּׁוּם שֶׁהִתְגָּרָה בֶּאֱדוֹם. וְאִם כֵּן, אַף אָנוּ נֹאמַר, דְּתַלְמוּדָא דִּידַן נָמֵי כְּשֶׁהִקְשָׁה: כְּתִיב: "וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד" וְגוֹמֵר, וּכְתִיב: "בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ" וְגוֹמֵר, הַקַּשְׁיָא הִיא עַל מַאי דִּכְתִיב אַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ, דַּהֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר אַרְבָּעִים שָׁנָה וּמֶחֱצָה מָלַךְ, שֶׁהֲרֵי זֶה הַלָּשׁוֹן עַצְמוֹ הוּא הַמְזָכָּר בִּירוּשַׁלְמִי, וְאָמְרוּ בַּכְּלָל חֲסֵרִים וּבִפְרָט יְתֵרִים. וְאִם כֵּן, כְּשֶׁתֵּרְצוּ בְּתַלְמוּדָא דִּידַן דְּשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים נִצְטָרֵעַ דָּוִד, הַיְינוּ בְּאוֹתָן שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה שֶׁמָּלַךְ בִּירוּשָׁלַיִם, וְהָיָה עַל מַעֲשֶׂה דְּבַת שֶׁבַע, וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּיוֹמָא, וּכְפַשְׁטָא דְּאַגָּדָה דְּפֶרֶק חֵלֶק. בְּאֹפֶן שֶׁדִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת דְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּסַנְהֶדְרִין וְדִבְרֵי רַשִׁ"י דְּפֶרֶק חֵלֶק צְרִיכִים תַּלְמוּד.

וָרְאִיתִי לְמַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל בִּיפֵּה מַרְאֵה שֶׁהִקְשָׁה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כְּתִיב: "וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ". קָשֶׁה, לָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר הַאי קְרָא שֶׁהוּא בְּמִלְכִים לְמִרְמֵי קְרָאֵי אַהֲדָדֵי? לֹא הָיָה צָרִיךְ

לְהָבִיא רַק קְרֵאי דִּשְׁמוּאֵל, דִּכְתִיב בֵּהּ: "אַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ, בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ עַל יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים", דְּקִשּׁוּ קְרֵאי אַהֲדָדֵי. וְיֵשׁ לוֹמַר, מִשּׁוּם דִּפְשִׁיטָא לֵהּ דְּמָצֵי לְתָרוֹצֵי דִּשְׁשָׁה חֳדָשִׁים שֶׁאֵינָם שָׁנָה לָא חָשֵׁב בַּכְּלָל, דְּלָא חָשֵׁב בַּכְּלָל רַק שָׁנִים שְׁלֵמוֹת. לְהָכִי מַיְתִי מִדִּכְתִיב 'וְהַיָּמִים', דְּכְיוָן דְּנָחֵת לְמֵימַר יָמִים הָוֶה לֵהּ לְמִנְקַט אֲפִלּוּ הֳחֳדָשִׁים שֶׁלֹּא בָּאוּ לִכְלַל שָׁנָה, דְּמִכָּל מָקוֹם יָמִים נִינְהוּ. עַד כָּאן. וְאַף עַל גַּב דְּבִמְלָכִים לָא כְּתִיב שֶׁמָּלַךְ בְּחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, כִּי אִם שֶׁבַע שָׁנִים, הָא לָא קַשְׁיָא לֵהּ, דְּכְיוָן דְּלָא כְּתִיב 'הַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחֶבְרוֹן' לְאֹ חָשֵׁב כִּי אִם שָׁנִים שְׁלֵמוֹת; אֲבָל בְּמִסְפַּר הָאַרְבָּעִים דִּכְתִיב 'יָמִים', הֻקְּשָׁה לְבַעַל הַמַּאֲמָר דְּאַמַּאי לְאֹ חָשֵׁב נָמֵי הֳחֳדָשִׁים.

עוֹד כָּתַב הָרַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: בִּשְׁבִיל לַחֲלֹק כָּבוֹד לִירוּשָׁלַיִם. וְאִם תֹּאמַר, וּבִמְלָכִים וְדִבְרֵי הַיָּמִים אַמַּאי לֹא כָּתַב לְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים דְּחֶבְרוֹן? מַה תֹּאמַר, דִּלְגַבֵּי שֶׁבַע שְׁלֵמִים לֹא חָשׁ לְהַזְכִּיר הַמְעַט, אִם כֵּן הָכָא נָמֵי נֵימָא הָכֵי גַּבֵּי אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְלֹא נִבְעֵי לוֹמַר שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם וּמֶחֱצָה. יֵשׁ לוֹמַר, דְּכְיוָן דְּהָכָא נָחֵת לְמִמְנֵי שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּהֲדֵי שֶׁבַע שָׁנִים שְׁלֵמוֹת, הָכֵי נָמֵי הָוֶה לֵהּ לְמִחְשְׁבִינְהוּ בַּהֲדֵי הָאַרְבָּעִים. עַד כָּאן.

וְלֹא יָדַעְתִּי כַּוָּנַת הָרַב בְּקַשְׁיָא זוֹ. דְּמִשִּׁשָּׁה חֳדָשִׁים דְּחֶבְרוֹן לָא קַשְׁיָא לֵהּ אַמַּאי לָא מָנֵי לְהוּ, מִשּׁוּם דְּלָא כְּתִיב 'וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחֶבְרוֹן', וּמִשּׁוּם הָכֵי בִּמְלָכִים וְדִבְרֵי הַיָּמִים לָא חָשֵׁב רַק שָׁנִים שְׁלֵמוֹת; אַדְּ גַּבֵּי כְּלָלָא דְּאַרְבָּעִים שָׁנָה דִּמְלָכִים, דִּכְתִיב 'וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ', הֻקְּשָׁה לָהֶם, דְּכְיוָן דְּנָחֵת לְמֵימַר 'יָמִים' הָוֶה לֵהּ לְמִנְקַט אֲפִלּוּ הֳחֳדָשִׁים שֶׁלֹּא בָּאוּ לִכְלַל שָׁנָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַב בְּתְחִלַּת דְּבָרָיו. גַּם מַה שֶּׁתֵּרֵץ אֵינוֹ נוֹחַ לִי. שֶׁאִם הַקֻּשְׁיָא הִיא דְּכְיוָן דְּנָחֵת לְמִמְנֵי שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּהֲדֵי שֶׁבַע שָׁנִים הָכֵי נָמֵי הָוֶה לֵהּ לְמִחְשְׁבִינְהוּ בַּהֲדֵי הָאַרְבָּעִים, אִם כֵּן אַמַּאי הֲצְרַךְ לְהָבִיא קְרָא דִּמְלָכִים, דְּהָתָם לֹא מָנָה שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים דְּחֶבְרוֹן, לָא הָוֶה לֵהּ לְהַקְשׁוֹת אֶלָּא קְרֵאי דִּשְׁמוּאֵל, דְּכְיוָן דְּנָחֵת לְמִמְנֵי שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּהֲדֵי שֶׁבַע שָׁנִים שְׁלֵמוֹת הָכֵי נָמֵי הָוֶה לֵהּ לְמִחְשְׁבִינְהוּ בַּהֲדֵי הָאַרְבָּעִים, וְדוּק.

פרק יא

דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ

וּבוֹ שְׁנֵי דְּרוּשִׁים

הַדְּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן (דרוש יא): יְבֹאַר דְּמֶלֶךְ שֶׁמַּחַל עַל כְּבוֹדוֹ אֵין כְּבוֹדוֹ מָחוּל, וְזֶה גּוֹרֵם לוֹ שֶׁיֵּעָשֶׂה דָּבָר שֶׁבְּסַכָּנָתוֹ תִּנָּטֵל הַמַּלְכוּת מִמֶּנּוּ. / מִי שֶׁהוּא נִלְחָם מִלְחֲמוֹת הַשֵּׁם אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ. / אִם דָּוִד הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ מִשָּׁעָה שֶׁנִּמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל אַף דְּשָׁאוּל עֲדַיִן קַיָּם אוֹ לֹא. / הָא דְּאָמְרִינַן כֹּל שֶׁחֲבֵרוֹ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ אֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בִּמְחִצָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ

בָּרוּךְ הוּא, הַיְנוּ דַּוְקָא כְּשֶׁחוֹטֵא בְּאוֹתוֹ דָּבָר שֶׁחָבְרוּ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ. / מֵהֶעְנֶשׁ אָנוּ לְמֵדִין אֹפֶן הַחֵטְא, לְפִי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִפְרָע מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

הַדְּרוּשׁ הַשֵּׁנִי (דרוש יב): יְבָאֵר מַעֲלַת הַמֶּלֶךְ דְּמוֹחֲלִין לוֹ עֲוֹנוֹתָיו. / אִם דָּוִד הָיָה דַּיְנוֹ כְּמֶלֶךְ כֵּיוָן דְּנִמְשַׁח כְּמָשׁוּחַ דְּכְהֻנָּה אוֹ דִלְמָא בְּמַלְכוּת תַּלְיָא מִלְּתָא. / בִּזְמַן שֶׁנָּטוּ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם אִם הָיָה לְדָוִד דִּין מֶלֶךְ. / אִם כְּלֵי הֶדְיוֹט מִשְׁעָה שֶׁנַּעֲשׂוּ לְהֶדְיוֹט בְּהַזְמָנָה לְחוֹד נֶאֶסְרוּ לְגָבוֹהַּ. / אִם כְּלֵי גָבוֹהַּ שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט נֶאֶסְרוּ. / אִם הַמֶּלֶךְ אָסוּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּכְלֵי הֶדְיוֹט שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט. / כֹּהֵן מָשִׁיחַ שֶׁעָבַר יֵשׁ לוֹ דִּין כֹּהֵן, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמֶלֶךְ.

דְּרוּשׁ אַחַד עָשָׂר

פֶּרֶק קָמָא דְּמַגִּלָּה (**יד ע"ב**): "**וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל**" (**ש"א כה, לא**). '**זֹאת**' **מִכָּלָל דְּאִיכָּא אַחֲרִיתִי. וּמַאי נִיהוּ? מַעֲשֶׂה דְּבַת שֶׁבַע.**

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל שֶׁחָלַק מִכְּבוֹדוֹ לְבָשָׂר וָדָם, וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ (דברים יז, טו): "שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ" — שֶׁתְּהֵא אֵימָתוֹ עָלֶיךָ (קידושין לב ע"ב), וְכָבוֹד גָּדוֹל יַעֲשׂוּ לוֹ, וּמֶלֶךְ שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ — אֵין מָחוּל (שם). וּבַגְּמָרָא פֶּרֶק שְׁנֵי דִּיוֹמָא (כב ע"ב) אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: מִפְּנֵי מָה נֶעֱנַשׁ שָׁאוּל? מִפְּנֵי שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"א י, כז): "וּבְנֵי בְלִיַּעַל אָמְרוּ מַה יֹּשִׁעֵנוּ זֶה, וַיִּבְזֻהוּ וְלֹא הֵבִיאוּ לוֹ מִנְחָה, וַיְהִי כְּמַחֲרִישׁ". עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: נֶעֱנַשׁ שָׁאוּל — לְבוֹא לִידֵי דָּבָר שֶׁעָלָיו נִטַּל מִמֶּנּוּ מַלְכוּת. מִפְּנֵי שֶׁמִּתְחִלַּת מַלְכוּתוֹ מָחַל עַל כְּבוֹדוֹ, גִּלָּה עַל עַצְמוֹ שֶׁאֵינוֹ כְּדַאי לִמְלֹךְ. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, שֶׁהַמֶּלֶךְ שֶׁהוּא מוֹחֵל עַל כְּבוֹדוֹ הוּא סִבָּה שֶׁיֵּעָשֶׂה דָּבָר שֶׁבְּסִבָּתוֹ תִּנָּטֵל הַמַּלְכוּת מִמֶּנּוּ.

וּבָזֶה נָבוֹא לְבָאֵר פְּסוּקֵי שְׁמוּאֵל־א (כה, כח-לא) בְּוִכּוּחַ אֲבִיגַיִל עִם דָּוִד הַמֶּלֶךְ. הֵם הַמְדַבְּרִים: "שָׂא נָא לְפֶשַׁע אֲמָתֶךָ, כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי בַּיִת נֶאֱמָן, כִּי מִלְחֲמוֹת יְיָ אֲדֹנִי נִלְחָם וְרָעָה לֹא תִמָּצֵא בְךָ מִיָּמֶיךָ. וַיָּקָם אָדָם לְרָדְפְךָ וּלְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשֶׁךָ, וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ, וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע. וְהָיָה כִּי יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶת הַטּוֹבָה עָלֶיךָ, וְצִוָּךְ לְנָגִיד עַל יִשְׂרָאֵל. וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב לַאדֹנִי וְלִשְׁפְּךָ דָּם חִנָּם" וְגוֹמֵר. וְהַדְּקְדּוּקִים רַבּוּ כְּמוֹ רַבּוּ. חֲדָא, בַּמֶּה שֶׁאָמְרָה "שָׂא נָא לְפֶשַׁע אֲמָתֶךָ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי בַּיִת נֶאֱמָן", וְתִרְגֵּם יוֹנָתָן: מַלְכוּ קַיָּמָא. דְּאִיךְ תִּלְתָּה זֶה בָּזֶה, סְלִיחַת הֶעָוֹן עִם מַה שֶּׁיִּקִּים הַשֵּׁם אֶת הַבְטָחָתוֹ וְיִתֵּן לוֹ הַמַּלְכוּת? עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמְרָה "כִּי מִלְחֲמוֹת יְיָ אֲדֹנִי נִלְחָם", וְלֹא יָדְעָתִי לְהֵיכָא קָאֵי נְתִינַת טַעַם דְּ"כִּי מִלְחֲמוֹת יְיָ אֲדֹנִי נִלְחָם". אִם עַל הַמַּלְכוּת, שֶׁאָמְרָה "כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי בַּיִת נֶאֱמָן", וְנִתְּנָה טַעַם מִשּׁוּם דְּ"מִלְחֲמוֹת יְיָ אֲדֹנִי נִלְחָם", מַה לָּהּ לְבַקֵּשׁ

טַעַם לְמַה שֶׁנָּתַן הַשֵּׁם הַמַּלְכוּת לְדָוִד? וְעוֹד, שֶׁדְּבָרִים הַלָּלוּ לָא שַׁיְכִי לְעִנְיָנָהּ, שֶׁהָיְתָה מְחַלָּה פְּנֵי דָוִד שֶׁיִּסְלַח עָוֹן נָבָל. וְאִי קָאֵי לִתְחִלַּת הַפָּסוּק: "שָׂא נָא לְפֶשַׁע אֲמָתֶךָ", מְשׁוּם דְּ"מִלְחֲמוֹת יְיָ אֶדנִי נִלְחָם" — גַּם זֶה לֹא יִתָּכֵן, דְּאֵין קֶשֶׁר לַדְּבָרִים הַלָּלוּ וְלָא שַׁיְכִי אַהֲדָדֵי. וְגַם בַּמֶּה שֶׁסִּיְּמָה דְּבָרֶיהָ וְאָמְרָה "וְרָעָה לֹא תִמָּצֵא בְךָ מִיָּמֶיךָ", הֵם דְּבָרִים תְּפֵלִים מִבְּלִי מֶלַח.

וְהִנֵּה לְיַשֵּׁב פָּסוּק זֶה מָקוֹם יֵשׁ בָּרֹאשׁ עַל פִּי הָאֱמוּר, דְּמֶלֶךְ שֶׁמּוֹחֵל עַל כְּבוֹדוֹ — הַשְׁרָרָה בּוֹרַחַת מִמֶּנּוּ, וְתִנַּשֵּׂא מַלְכוּתוֹ וְהִיא כְּפוֹרַחַת. עוֹד נַקְדִּים מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בַּמִּדְרָשׁ (ילקוט שמואל רמז קיח) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיִּפְּדוּ הָעָם אֶת יוֹנָתָן וְלֹא מֵת" (ש"א יד, מה). רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: מְלַמֵּד שֶׁנָּתְנוּ מִשְׁקָלוֹ זָהָב וּפְדָאוּהוּ. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: אָמְרוּ לוֹ לִשָּׁאוּל: וְכִי יוֹנָתָן אָכַל? וַהֲלוֹא לֹא אָכַל אֶלָּא טָעַם, וּתְנַן (ברכות יד ע"א): מַטְעֲמֶת אֵין בּוֹ מִשּׁוּם בְּרָכָה וְכוּ'. וְהִקְשׁוּ: בִּשְׁלָמָא לְמָאן דְּאָמַר שֶׁנָּתְנוּ מִשְׁקָלוֹ זָהָב וּפְדָאוּהוּ, הַיְנוּ דִּכְתִיב (שם): "הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל"; אֶלָּא לְמָאן דְּאָמַר לֹא אָכַל אֶלָּא טָעַם, מַאי "הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל"? וְתֵרְצוּ: הָכִי קָאָמַר: אֶפְשָׁר מִי שֶׁעָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַזֹּאת חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ?! וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ן בְּסוֹף פָּרָשַׁת בְּחֻקֹּתַי. גַּם בְּמִשְׁפְּטֵי הַחֵרֶם כָּתַב הָרַמְבַּ"ן וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: שְׁיְהוֹנָתָן שׁוֹגֵג הָיָה, וְאָבִיו לֹא הָיָה סָבוּר וְלֹא הָיָה מַאֲמִין שֶׁהָיָה שׁוֹגֵג וְהָיָה רוֹצֶה לְחַיְבוֹ מִיתָה, וְאָמְרוּ לוֹ הָעָם: כֵּיוָן שֶׁנַּעֲשָׂה נֵס עַל יָדוֹ הַדָּבָר יָדוּעַ שֶׁהָיָה בִּשְׁגָגָה, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה נֵס עַל יְדֵי רְשָׁעִים. וְזֶהוּ: "הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל". עַד כָּאן. לָמַדְנוּ, דְּמִי שֶׁהוּא נִלְחָם מִלְחֶמֶת הַשֵּׁם — אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ.

וְזוֹ הָיְתָה כַּוָּנַת אֲבִיגַיִל שֶׁאָמְרָה לְדָוִד: "שָׂא נָא לְפֶשַׁע אֲמָתֶךָ", כְּלוֹמַר, שֶׁיִּמְחַל עַל כְּבוֹדוֹ בַּמֶּה שֶׁבְּזָהוּ נָבָל, שֶׁאָמַר (ש"א כה, י): "מִי דָוִד וּמִי בֶן יִשַׁי". וְהִרְגִּישָׁה אֲבִיגַיִל, דְּשֶׁמָּא יֹאמַר לָהּ דָּוִד: אֵיךְ אֶמְחַל עַל כְּבוֹדִי, וַהֲלוֹא כָּל עַצְמוֹ שֶׁל שָׁאוּל שֶׁנִּטְּלָה מִמֶּנּוּ מַלְכוּתוֹ הָיָה בִּשְׁבִיל שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ. לָזֶה אָמְרָה: אַף שֶׁתִּמְחַל עַל כְּבוֹדְךָ, "עֲשֵׂה יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי בַּיִת נֶאֱמָן", דְּהַיְנוּ מַלְכוּ קַיָּמָא. וְהַטַּעַם, דְּעֹנֶשׁ הַמּוֹחֵל עַל כְּבוֹדוֹ הוּא שֶׁיָּבוֹא לִידֵי עָוֹן שֶׁעָלָיו תִּנָּטֵל מַלְכוּתוֹ, וְהָכָא גַּבֵּי דָוִד לֹא שַׁיָּךְ, מִשּׁוּם "כִּי מִלְחֲמוֹת יְיָ אֲדֹנִי נִלְחָם", וּלְפִיכָךְ "רָעָה לֹא תִמָּצֵא בְךָ", מִשּׁוּם דְּאֶפְשָׁר מִי שֶׁעוֹשֶׂה יְשׁוּעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וְנִלְחָם מִלְחֲמוֹת הַשֵּׁם חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ?! כְּלַל הַדְּבָרִים: שֶׁכַּוָּנַת אֲבִיגַיִל הָיָה לוֹמַר, שֶׁהַהֶזֵּק הַנִּמְשָׁךְ מִמְּחִילַת הַמֶּלֶךְ עַל כְּבוֹדוֹ הָכָא גַּבֵּי דָוִד לֹא שַׁיָּךְ, מִשּׁוּם דְּכֵיוָן שֶׁהוּא נִלְחָם מִלְחֲמוֹת הַשֵּׁם אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ.

אַךְ כְּדֵי לְהָבִין הֶמְשֵׁךְ הַפְּסוּקִים נֹאמַר בְּאֹפֶן אַחֵר. וּנְדַקְדֵּק עוֹד בַּמֶּה שֶׁאָמְרָה "וַיָּקָם אָדָם לְרָדָפְךָ וּלְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשֶׁךָ", דְּלָמָּה זֶה כָּפְלָה אֶת דְּבָרֶיהָ בְּאָמְרָהּ 'לְרָדָפְךָ וּלְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשֶׁךָ'? עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁבֵּרְכָה אֶת דָּוִד שֶׁיִּזְכֶּה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא בְּאָמְרָהּ "וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים", מִי בִּקֵּשׁ זֹאת מִיָּדָהּ שֶׁתְּבָרֵךְ אֶת דָּוִד בְּרָכָה זוֹ? וְכִי יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁדָּוִד לֹא יִזְכֶּה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא?! עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמְרָה "אֵת יְיָ אֱלֹהָיִךְ", הֵם שִׁפַּת יֶתֶר, דְּנוֹדָע דְּצְרוֹר הַחַיִּים הֵם אֵצֶל הַשֵּׁם. וְכֵן יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁקִּלְלָה אֶת אוֹיְבֵי דָּוִד קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּאָמְרָהּ שֶׁנַּפְשָׁם "יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקֶּלַע", מִי בִּקֵּשׁ זֹאת מִיָּדָהּ? עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּסִיּוּם דְּבָרֶיהָ, שֶׁאָמְרָה: "וְהָיָה כִּי יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר" וְגוֹמֵר, "וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה" וְגוֹמֵר. דִּכְפִי דְּבָרֶיהָ שֶׁהָיְתָה סְבוּרָה שֶׁהֲרִינַת נָבָל חָשִׁיב פּוּקָה וּמִכְשׁוֹל, אַף שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה הַשֵּׁם לְדָוִד כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר הָיָה מֵהָרָאוּי שֶׁתִּמְנַע אֶת דָּוִד מֵהֲרִינַת נָבָל, שֶׁלֹּא יִשְׁפֹּךְ דָּם נָקִי; וּמַשְׁמַע מִדְּבָרֶיהָ, שֶׁאִם לֹא הָיָה מוֹלֵךְ דָּוִד — לֹא הָיְתָה הֲרִינַת נָבָל פּוּקָה וּמִכְשׁוֹל, וְזֶה אֵין הַדַּעַת סוֹבַלְתּוֹ. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמַּאֲמָר הַפּוֹנֶה קְדִים, שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל: "וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה", 'זֹאת' מִכְּלָל דְּאִיכָּא אַחֲרִיתִי. וּמַאי נִיהוּ? מַעֲשֶׂה דְּבַת שֶׁבַע. וְהִנֵּה אָתָא לְנַחוֹמֵי, צַעוֹרֵי קָא מְצַעֲרָא לֵהּ; וְאַחַר כָּל הַכָּבוֹד שֶׁעָשְׂתָה לְדָוִד וְהַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרְכָה אוֹתוֹ, בִּרְכוֹת שָׁמַיִם מֵעַל, הִזְכִּירָה לוֹ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע לְצַעֵר אֶת דָּוִד.

וְנִרְאֶה דְּכָל זֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּמַגִּלָּה (דף יד, ע"ב): "וְהָיָה הִיא רֹכֶבֶת עַל הַחֲמוֹר וְיָרְדָה בְּסֵתֶר הָהָר" (ש"א כה, כ). 'מִן הָהָר' מִבָּעֵי לֵהּ? אָמַר רַבָּה בַּר שְׁמוּאֵל: מְלַמֵּד שֶׁנִּטְלָה דָּם בְּחֵיקָהּ וְהֶרְאָתָה לוֹ. אָמַר לָהּ: וְכִי רוֹאִין דָּם בַּלַּיְלָה?! אָמְרָה לוֹ: וְכִי דָּנִין דִּינֵי נְפָשׁוֹת בַּלַּיְלָה?! אָמַר לָהּ: מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת הוּא וְלָא צָרִיךְ לְמֵידַיְנֵהּ. אָמְרָה לוֹ: עָדַיִן שָׁאוּל קַיָּם וְלֹא יָצָא טִבְעֲךָ בָּעוֹלָם. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין שֶׁאֲבִיגַיִל וְדָוִד הָיוּ חֲלוּפִין בְּדִין. שֶׁדָּוִד הָיָה סָבוּר דִּמְשָׁעָה שֶׁנִּמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל יֵשׁ לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וְאַף שֶׁעֲדַיִן שָׁאוּל קַיָּם; וַאֲבִיגַיִל סוֹבֶרֶת שֶׁאֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ אַף שֶׁכְּבָר נִמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל, מֵאַחַר שֶׁעֲדַיִן שָׁאוּל קַיָּם.

וְהִנֵּה כְּשֶׁהִלְשִׁין דּוֹאֵג אֶת אֲחִימֶלֶךְ וְאָמַר (שם כב, ט-י): "רָאִיתִי אֶת בֶּן יִשַׁי בָּא נֹבָה אֶל אֲחִימֶלֶךְ בֶּן אֲחִטוּב וַיִּשְׁאַל לוֹ בַּיְיָ", אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל, שֶׁאָמַר לוֹ: עֲשִׂיתוֹ מֶלֶךְ, דְּתָנַן (יומא עא ע"ב): אֵין נִשְׁאָלִין בְּאוּרִים וְתֻמִּים אֶלָּא לְמֶלֶךְ בִּלְבַד. וּמִפְּנֵי זֶה הֲרָגוֹ לַאֲחִימֶלֶךְ, מִדִּין מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת. וּכְבָר הֵבִיא רַדַּ"ק דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל, יְעַיֵּן שָׁם. וְאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא בְּפֶרֶק שׁוֹאֵל (שבת קמט ע"ב): כֹּל שֶׁחֲבֵרוֹ נֶעֱנָשׁ עַל יָדוֹ — אֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בִּמְחִצָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. מַמַּאי? אִילֵימָא מִדִּכְתִיב (מ"א כב, כא-כב): "וַיֵּצֵא הָרוּחַ, וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי ה' וַיֹּאמֶר אֵצֵא", וְאָמְרִינַן: מַאי 'אֵצֵא'? אֵצֵא מִמְּחִצָּתִי. וְדִלְמָא שָׁנֵי הָתָם מִשּׁוּם דִּכְתִיב (תהלים קא, ז): "דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן

לְנֶגֶד עֵינָי" וְכוּ'. אֶלָּא מֵהָכָא (משלי יז, כו): "גַּם עָנוֹשׁ לַצַּדִּיק לֹא טוֹב", וּמִדְּלֹא טוֹב שְׁמַע מִנַּהּ דְּהָווֹי רָע, וּכְתִיב וְכוּ' שְׁלֹא יָגוּר בְּמָגוּרְךָ רָע. עַד כָּאן.

וְהִנֵּה כְּפִי סְבָרַת דָּוִד דְּנָבָל יֵשׁ לוֹ דִּין מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת מִשּׁוּם דִּסְבִירָא לֵהּ דְּמִשָּׁעָה שֶׁנִּמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל יֵשׁ לוֹ דִּין מֶלֶךְ אַף שֶׁעֲדַיִן שָׁאוּל קַיָּם, נִמְצָא שֶׁכַּדִּין עָשָׂה בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַל בְּאוּרִים וְתֻמִּים לַאֲחִימֶלֶךְ, וְדוֹאֵג שֶׁהִלְשִׁינוֹ לְדָוִד וּבְסַבָּתוֹ הָרַג שָׁאוּל לַאֲחִימֶלֶךְ — הוּא בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת. אַף כְּפִי סְבָרַת אֲבִיגַיִל שֶׁדָּוִד אַף שֶׁנִּמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל אֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ מֵאַחַר שֶׁשָּׁאוּל עֲדַיִן קַיָּם, נִמְצָא דְּשָׁלֹא כַּדִּין עָשָׂה דָּוִד בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַל בְּאוּרִים וְתֻמִּים לַאֲחִימֶלֶךְ מֵאַחַר שֶׁאֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וְכַדִּין עָשָׂה דוֹאֵג בַּמֶּה שֶׁהִלְשִׁין אֶת אֲחִימֶלֶךְ, שֶׁהָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַל בְּאוּרִים וְתֻמִּים לְדָוִד, וְכַדִּין נֶהֱרַג אֲחִימֶלֶךְ. וְנִמְצָא שֶׁבַּהֲרִיגַת אֲחִימֶלֶךְ הָיָה דָּוִד הַסִּבָּה, שֶׁהוּא עָשָׂאוֹ לַאֲחִימֶלֶךְ מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת, וְנִמְצָא שֶׁנֶּעֱנַשׁ עַל יָדוֹ, וּכְבָר לִמְּדוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל, שֶׁכֹּל שֶׁחֲבֵרוֹ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ — אֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמִחְצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְכָל זֶה הוּא דָּוְקָא כְּשֶׁחוֹטֵא בַּמֶּה שֶׁחֲבֵרוֹ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ, כְּמוֹ הָכָא שֶׁדָּוִד עָשָׂה שֶׁלֹּא כַּהֶגֶן בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַל בְּאוּרִים וְתֻמִּים עַל יְדֵי אֲחִימֶלֶךְ וְהוּא לֹא הָיָה עֲדַיִן מֶלֶךְ, וְנֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ אֲחִימֶלֶךְ שֶׁנַּעֲשָׂה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת וְנֶהֱרַג בְּסִבָּתוֹ. אֲבָל אִם כְּפִי הָאֱמֶת לֹא טָעָה דָּוִד בַּדִּין, לְפִי שֶׁכֵּיוָן שֶׁנִּמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל — מֵאוֹתָהּ שָׁעָה יֵשׁ לוֹ דִּין מֶלֶךְ, אֶלָּא דְּשָׁאוּל הוּא שֶׁטָּעָה בַּדִּין אוֹ שֶׁרָצָה לַהֲרֹג לַאֲחִימֶלֶךְ שֶׁלֹּא מִן הַדִּין, פְּשִׁיטָא דְּלֹא שַׁיְּךְ גַּבֵּי דָּוִד כֹּל שֶׁחֲבֵרוֹ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ דְּאֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמִחְצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דְּמַאי הֲוָה לֵהּ לְמֶעְבַּד? וַהֲלוֹא כַּדִּין עָשָׂה! וּרְאָיָה לָזֶה, שֶׁהֲרֵי בְּפֶרֶק שׁוֹאֵל, כְּשֶׁרָצוּ לִלְמֹד הַדְּ דְּכֹל שֶׁחֲבֵרוֹ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ דְּאֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמִחְצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, צִדְּדוּ לוֹמַר: אֶלָּא מֵהָכָא (חבקוק ב, טז): "שָׁבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד" — זֶה נְבוּכַדְנֶצַּר, "שְׁתֵה גַּם אַתָּה וְהֵעָרֵל" — זֶה צִדְקִיָּהוּ. וְדָחוּ: צִדְקִיָּהוּ צַדִּיק מַאי הֲוָה לֵהּ לְמֶעְבַּד? עַד כָּאן. הֲרֵי דְּכֹל שֶׁאֵינוֹ חוֹטֵא בַּדָּבָר — לָא אָמְרִינַן בֵּהּ הַאי מִלְתָא דְּכֹל שֶׁחֲבֵרוֹ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ דְּאֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמִחְצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

מַעֲתָּה נָבוֹא לְבָאֵר הֶמְשֵׁךְ הַפְּסוּקִים. וְהִנֵּה אֲבִיגַיִל אָמְרָה לְדָוִד: "שְׁא נָא לְפֶשַׁע אָמָתֶךָ, כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי בַּיִת נֶאֱמָן". כְּלוֹמַר, בְּעֶזְרַת הָאֵל עָשׂה יַעֲשֶׂה לְךָ מַלְכוּ קַיָּמָא, אַף עֲדַיִן לֹא עָשָׂה וְאֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ, וְנִמְצָא שֶׁנָּבָל אֵינוֹ חַיָּב מִיתָה מִשּׁוּם מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת. וְכִי תֵּימָא, יֹאמַר לֵהּ דָּוִד: כְּפִי דְּבָרַיִךְ שֶׁאֵין לִי דִּין מֶלֶךְ, נִמְצָא דְּמַה שֶׁשָּׁאַלְתִּי בְּאוּרִים וְתֻמִּים לַאֲחִימֶלֶךְ שֶׁלֹּא כַּדִּין עָשִׂיתִי, שֶׁהֲרֵי אֵין נִשְׁאָלִים בְּאוּרִים וְתֻמִּים כִּי אִם לְמֶלֶךְ, וְנִמְצָא שֶׁכַּדִּין הִלְשִׁין דּוֹאֵג אֶת אֲחִימֶלֶךְ שֶׁהָיָה חַיָּב מִיתָה מִשּׁוּם דַּחֲשִׁיב מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת בַּמֶּה

שֶׁשָּׁאַל לִי בְּאוּרִים וְתֻמִּים, לְפִי שֶׁעֲדַיִן אֵין לִי דִּין מֶלֶךְ, וְנִמְצָא דִּבְסִבָּתִי נֶעֱנַשׁ אֲחִימֶלֶךְ, וּמִי שֶׁחָבֵרוֹ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ נִקְרָא רָע, וּמִי שֶׁהוּא רָע אֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמַחֲצִתּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. לָזֶה בָּאָה אֲבִיגַיִל לוֹמַר: אַל תִּירָא מִכָּל זֶה, "כִּי מִלְחֲמוֹת יְיָ אָדֹנִי נִלְחָם". וְהַכַּוָּנָה, דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁבִיעִי דְּיוֹמָא (עא ע"ב): אֵין נִשְׁאָלִין בְּאוּרִים וְתֻמִּים לְהֶדְיוֹט, אֶלָּא לְמֶלֶךְ וּלְמִי שֶׁהַצִּבּוּר צָרִךְ בּוֹ. וְאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא (עג ע"ב): מְנָא הָנֵי מִלֵּי? אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: אָמַר קְרָא (במדבר כז, כא): "וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ" וְגוֹמֵר. 'הוּא' — זֶה מֶלֶךְ, 'וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ' — זֶה מְשׁוּחַ מִלְחָמָה. וּלְפִי זֶה אֵין סַפֵּק שֶׁדָּוִד יֵשׁ לוֹ דִּין מְשׁוּחַ מִלְחָמָה, שֶׁהֲרֵי אַף בִּהְיוֹתוֹ אֵצֶל שָׁאוּל הוּא הָיָה הַמּוֹצִיא וְהַמֵּבִיא וְנִלְחַם מִלְחֲמוֹת הַשֵּׁם. וּבְהֶדְיֵא אָמְרִינַן בְּאַגָּדַת שְׁמוּאֵל (ילקוט שמואל רמז קלא), הֲבֵיאוֹ הָרֵב כְּלִי יְקָר, וְזֶה לְשׁוֹנָם: לֹא נִטְרַד דּוֹאֵג מִן הָעוֹלָם עַד שֶׁהִמְרָה בַּסַּנְהֶדְרִין. בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר דּוֹאֵג: "וַיִּשְׁאַל לוֹ בַּיְיָ" — שֶׁעָשָׂאוֹ מֶלֶךְ לְפִי שֶׁאֵין נִשְׁאָלִין אֶלָּא לְמֶלֶךְ, אָמְרוּ לוֹ אַבְנֵר וַעֲמָשָׂא: תְּנַן: כְּשֵׁם שֶׁנִּשְׁאָלִין לְמֶלֶךְ, כָּךְ נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ וְכוּ'. וּכְמוֹ שֶׁנַּאֲרִיךְ בָּזֶה בְּדֶרֶךְ הָרַבִּים (דרוש יג), יְעַיֵּן שָׁם.

וּבָזֶה יוּבְנוּ קְצָת פְּסוּקִים בִּשְׁמוּאֵל־ב (טז, ז-ח): "וְכֹה אָמַר שִׁמְעִי בְּקַלְלוֹ, צֵא צֵא אִישׁ הַדָּמִים וְאִישׁ הַבְּלִיָּעַל. הֵשִׁיב עָלֶיךָ יְיָ כֹּל דְּמֵי בֵית שָׁאוּל אֲשֶׁר מָלַכְתָּ תַּחְתָּו וַיִּתֵּן יְיָ אֶת הַמְּלוּכָה בְּיַד אַבְשָׁלוֹם בְּנֶךָ, וְהִנְּךָ בְּרָעָתֶךָ כִּי אִישׁ דָּמִים אָתָּה". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בִּפְסוּקִים אֵלּוּ טוּבָא. חָדָא, בַּמֶּה שֶׁאָמַר "צֵא צֵא אִישׁ הַדָּמִים וְאִישׁ הַבְּלִיָּעַל", דְּאֵיזֶה דָמִים שָׁפַךְ דָּוִד? וְאִי מִשּׁוּם דִּכְתִיב (דהי"א כב, ח): "דָּמִים רַבִּים שָׁפַכְתָּ", הָתָם הוּא מֵהַגּוֹיִם וּמִלְחֲמוֹת הַשֵּׁם הָיָה נִלְחָם. וּמַה שֶּׁלֹּא רָצָה הַשֵּׁם שֶׁיִּבְנֶה הַבַּיִת מִשּׁוּם דְּדָמִים רַבִּים שָׁפַךְ מֵהַגּוֹיִם, לָאו מִשּׁוּם דְּשֶׁלֹּא כַּדִּין עָשָׂה אֶלָּא טַעַם אַחֵר יֵשׁ בַּדָּבָר, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ילקוט שמואל רמז קמה). וּמַה שֶּׁכָּתַב רַדָּ"ק שֶׁחָשְׁדוּ בְּדָמֵי אַבְנֵר וְאִישׁ־בֹּשֶׁת, הִנֵּה הַכָּתוּב צוֹוֵחַ בְּהֵפֶךְ (ש"ב ג, לז): "וַיֵּדְעוּ כָל הָעָם וְכָל יִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַהוּא כִּי לֹא הָיְתָה מֵהַמֶּלֶךְ לְהָמִית אֶת אַבְנֵר בֶּן נֵר". וְגַבֵּי אִישׁ־בֹּשֶׁת כְּתִיב (שם ד, יב): "וַיְצַו דָּוִד אֶת הַנְּעָרִים וַיַּהַרְגוּם וַיְקַצְּצוּ אֶת יְדֵיהֶם וְאֶת רַגְלֵיהֶם וַיִּתְלוּ עַל הַבְּרֵכָה בְּחֶבְרוֹן", וְזֶה מוֹכִיחַ שֶׁהָיְתָה הֲרִיגַת אִישׁ־בֹּשֶׁת שֶׁלֹּא בִּרְצוֹנוֹ. וְיוֹנָתָן נִדְחַק בָּזֶה וְתִרְגֵּם: פֹּק פֹּק גְּבַר חַיִּב קְטוֹל.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "הֵשִׁיב עָלֶיךָ יְיָ כֹּל דְּמֵי בֵית שָׁאוּל", דְּהֵיכָן מָצִינוּ שֶׁדָּוִד שָׁפַךְ דָּם מִבֵּית שָׁאוּל? וְנֶהֱפוֹךְ הוּא, שֶׁכָּל מְגַמָּתוֹ שֶׁל דָּוִד זֹאת הָיְתָה לְהֵיטִיב עִם בֵּית שָׁאוּל. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: אֲתִיב עָלָךְ יְיָ כֹּל חוֹבֵי בֵית שָׁאוּל. וְלֹא יָדַעְתִּי טַעַם לְדָבָרִים אֵלּוּ, דְּאֵיךְ יָשִׁיב הַשֵּׁם עֲוֹנוֹת בֵּית שָׁאוּל עַל רֹאשׁ דָּוִד? וַהֲלוֹא "אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָת" כְּתִיב (דברים כד, טז). גַּם יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "אֲשֶׁר מָלַכְתָּ תַּחְתָּו", דְּעַל אֵיזֶה זְמַן קָאָמַר? אִם בְּחַיֵּי שָׁאוּל

— זֶה אֵינוֹ, דִּבְחַיָּיו לֹא מָלַךְ אֶלָּא נִרְדָּף הָיָה כָּל יָמָיו מִפְּנֵי שָׁאוּל; וּמַה שֶּׁמָּלַךְ אַחֲרֵי מִיתַת שָׁאוּל — מֵהַשֵּׁם הָיְתָה לוֹ, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר אַבְנֵר (ש"ב ג, יח): "כִּי יְיָ אָמַר אֶל דָּוִד לֵאמֹר, בְּיַד דָּוִד עַבְדִּי הוֹשִׁיעַ אֶת עַמִּי יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים וּמִיַּד כָּל אֹיְבֵיהֶם", וְאִם כֵּן מַה פִּשְׁעוֹ וּמַה חַטָּאתוֹ שֶׁל דָּוִד בָּזֶה. וְתוּ קָשֶׁה בַּמֶּה שֶׁאָמַר "וַיִּתֵּן יְיָ אֶת הַמְּלוּכָה בְּיַד אַבְשָׁלוֹם בְּנֶךָ", דְּמַה שַּׁיָּכוּת יֵשׁ לָזֶה עִם מַה שֶּׁקִּדֵּם. גַּם אָמְרוֹ "וְהִנְּךָ בְּרַעֲתֶךָ" הֵם דְּבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם מוּבָן, דְּמֵאַחַר שֶׁאָמַר "וַיִּתֵּן יְיָ אֶת הַמְּלוּכָה בְּיַד אַבְשָׁלוֹם בְּנֶךָ", לָמָּה חָזַר וְאָמַר "וְהִנְּךָ בְּרַעֲתֶךָ"? גַּם יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "כִּי אִישׁ דָּמִים אָתָּה", אֵיךְ הוּא נִתְיַנֵּת טַעַם לָמָּה שֶׁאָמַר "וְהִנְּךָ בְּרַעֲתֶךָ"?

וְעַל פִּי הָאָמוּר יִתְיַשֵּׁב הַכֹּל. וְהוּא, דְּשִׁמְעִי הָיָה סָבוּר כִּסְבָרַת דּוֹאֵג דְּאֵין נִשְׁאָלִין אֶלָּא לְמֶלֶךְ בִּלְבַד, וְאִם כֵּן דָּוִד שֶׁשָּׁאַל בְּאוּרִים וְתֻמִּים נַעֲשָׂה מֶלֶךְ בְּחַיֵּי שָׁאוּל, וְאִם כֵּן כַּדִּין עָשָׂה שָׁאוּל שֶׁהָרַג אֶת אֲחִימֶלֶךְ מִשּׁוּם מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת, שֶׁנָּתַן לְדָוִד דִּין מֶלֶךְ, וְנִמְצָא שֶׁדָּוִד הָיָה סִבָּה לְמִיתַת אֲחִימֶלֶךְ וְכָל בֵּיתוֹ, שֶׁהָיוּ שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ, שֶׁכֻּלָּם נֶהֱרְגוּ מִשּׁוּם מוֹרְדִים בַּמַּלְכוּת, שֶׁכֻּלָּם הִסְכִּימוּ בִּשְׁאֵלַת דָּוִד בְּאוּרִים וְתֻמִּים. וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק תְּשִׁיעִי דְּנִדָּה (סא ע"א): כְּתִיב (ירמיה מא, ט): "וְהַבּוֹר אֲשֶׁר הִשְׁלִיךְ שָׁם יִשְׁמָעֵאל אֵת כָּל פִּגְרֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִכָּה בְּיַד גְּדַלְיָהוּ". וְכִי גְּדַלְיָהוּ הָרָגָן?! וַהֲלוֹא יִשְׁמָעֵאל הָרָגָן! אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁהָיָה לוֹ לְחוּשׁ לַעֲצַת יוֹחָנָן וְלֹא חָשׁ — מַעֲלָה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ הָרָגָן. הָרֵי דְּאַף עַל פִּי שֶׁגְּדַלְיָהוּ לֹא הָרָגָן, כֵּיוָן שֶׁהוּא הָיָה קָצַת סִבָּה בַּדָּבָר חֲשִׁיב כְּאִלּוּ הָרָגָן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר לוֹ שִׁמְעִי: "צֵא צֵא אִישׁ הַדָּמִים", דַּחֲשִׁיב כְּאִלּוּ אַתָּה הָרַגְתָּ אֶת אֲחִימֶלֶךְ וְכָל בֵּיתוֹ, מֵאַחַר דְּהָיִיתָ סִבָּה בַּדָּבָר, שֶׁנַּעֲשֵׂיתָ מֶלֶךְ שֶׁלֹּא כַּדִּין. "הֲשִׁיב עָלֶיךָ יְיָ כֹּל דְּמֵי בֵית שָׁאוּל". כְּלוֹמַר, עַד עַכְשָׁו הָיִינוּ סְבוּרִים שֶׁאוֹתָם הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הֵמִית שָׁאוּל, כָּל אוֹתָם הַדָּמִים אֲשֶׁר שָׁפַךְ הָיוּ עַל רֹאשׁ שָׁאוּל וְהַקּוֹלָר תָּלוּי בְּצַוָּארוֹ, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁהַדִּין הוּא שֶׁנִּשְׁאָלִין לְמִי שֶׁהַצִּבּוּר צָרֵךְ בּוֹ, וְאִם כֵּן אַתָּה לֹא נַעֲשֵׂיתָ מֶלֶךְ בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַלְתָּ בְּאוּרִים וְתֻמִּים, וְאִם כֵּן שֶׁלֹּא כַּדִּין הָרַג שָׁאוּל שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ; אַךְ מִמַּה שֶּׁרָאִינוּ שֶׁפָּרַע לְךָ הַשֵּׁם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, הֶרְאִינוּ לְדַעַת דְּ"הֲשִׁיב עָלֶיךָ יְיָ כֹּל דְּמֵי בֵית שָׁאוּל", דְּהֵינוּ אֲתִיב עָלָךְ יְיָ כֹּל חוֹבֵי בֵית שָׁאוּל, הֶסִירָם מֵעַל שָׁאוּל וֶהֱשִׁיבָם עַל דָּוִד. לְפִי שֶׁהַנִּרְאֶה הוּא כִּי "מָלַכְתָּ תַּחְתָּו", כִּי בִּשְׁאַלְתָּךְ בְּאוּרִים וְתֻמִּים הֶרְאֵיתָ לְדַעַת כִּי אַתָּה יֵשׁ לְךָ דִּין מֶלֶךְ וְאִם כֵּן מָלַכְתָּ תַּחְתָּיו. וּמִשּׁוּם הָכֵי פָּרַע לְךָ הַשֵּׁם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, "וַיִּתֵּן יְיָ אֶת הַמְּלוּכָה בְּיַד אַבְשָׁלוֹם בְּנֶךָ"; כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה לָקַחְתָּ הַמְּלוּכָה מִיַּד שָׁאוּל בְּחַיָּיו, כָּךְ פָּרַע לְךָ הַשֵּׁם שֶׁלָּקַח אֶת הַמְּלוּכָה מִמְּךָ בְּחַיֶּיךָ וּנְתָנָהּ בְּיַד אַבְשָׁלוֹם בְּנֶךָ.

וְדוֹמָה לָזֶה אָמְרִינַן בְּפֶרֶק שִׁשִּׁי דְּעֵרוּבִין (דף סג): "וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן" (במדבר יא, כח) וְכוּ'. "נוּן בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ" (דהי"א ז, כז) וְכוּ'. אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר פַּפָּא: לֹא נֶעֱנַשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶלָּא עַל שֶׁבִּטֵּל אֶת יִשְׂרָאֵל לַיְלָה אֶחָד מִפְּרִיָּה וּרְבִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע ה, יג): "וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ" וְגוֹמֵר. וּגְמִירִי, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָרוֹן וּשְׁכִינָה שְׁרוּיִין שֶׁלֹּא בְּמָקוֹמָם יִשְׂרָאֵל אֲסוּרִים בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה. וְהִקְשׁוּ הַתּוֹסָפוֹת וְהָרִיטְבָ"א זַ"ל: מִנָּא לֵהּ דְּעַל זֶה נֶעֱנַשׁ? דִּלְמָא נֶעֱנַשׁ עַל בִּטּוּל תַּלְמוּד תּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לוֹ הַמַּלְאָךְ (שם שם, יד): "עַתָּה בָאתִי"? וְתֵרְצוּ: דְּכֵיוָן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹדֵד מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, מֵהֶעְנֵשׁ שֶׁהָיָה לוֹ שֶׁמֵּת בְּלֹא בָנִים לְמַדְנוּ שֶׁהַחֵטְא הָיָה שֶׁבִּטֵּל פְּרִיָּה וּרְבִיָּה. עַד כָּאן. הֲרֵי דְּמֵהֶעְנֵשׁ אָנוּ לְמֵדִין אֶפֶן הַחֵטְא, לְפִי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִפְרָע מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. הָכָא נָמֵי, מֵהָעְנֵשׁ שֶׁנִּתַּן הַשֵּׁם הַמְּלוּכָה בְּיַד אַבְשָׁלוֹם בִּנְךָ אָנוּ לְמֵדִים שֶׁחֶטְאֲךָ הָיָה שֶׁמַּלַכְתָּ בְּחַיֵּי שָׁאוּל שֶׁלֹּא כַּדָּת; וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, שֶׁאַתָּה רָצִיתָ לָקַחַת הַמְּלוּכָה וְשֶׁלֹּא כַּדִּין עָשִׂיתָ שֶׁשָּׁאַלְתָּ בְּאוּרִים וְתֻמִּים, נִמְצָא שֶׁאֲחִימֶלֶךְ נֶעֱנַשׁ עַל יָדְךָ, "וְהִנְּךָ בְּרֶעָתֶךָ". כְּלוֹמַר, כֹּל שֶׁחָבֵרוֹ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ נִקְרָא רָע, דִּכְתִיב: "גַּם עָנוֹשׁ לַצַּדִּיק לֹא טוֹב", וּמִדְּלֹא טוֹב רָע מִקְּרֵי, וְאֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמַחֲצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְזֶהוּ שֶׁסִּיֵּם "כִּי אִישׁ דָּמִים אָתָּה". כְּלוֹמַר, תֵּדַע לָמָּה אֲנִי אוֹמֵר לְךָ "וְהִנְּךָ בְּרֶעָתֶךָ", לְפִי שֶׁ"אִישׁ דָּמִים אָתָּה", שֶׁהָיִיתָ סִבָּה שֶׁנֶּהֱרְגוּ אֲחִימֶלֶךְ וְכָל בֵּיתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וּבָזֶה יֵשׁ לְיַשֵּׁב קְצָת פְּסוּקִים בְּמִלְכֵי־א (ב, מד-מה): "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל שִׁמְעִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי, וְהֵשִׁיב יְיָ אֶת רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ. וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּרוּךְ, וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְיָ". וְעַיִן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בָּזֶה לְעֵיל בְּדֶרֶךְ דָּוִד (דרוש י), יָעַיִן שָׁם. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי", דְּמַאי קָאָמַר 'אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ', דְּמִשְׁמַע שֶׁדִּבָּרָיו שֶׁל שִׁמְעִי הָיוּ בְּהֶסְתֵּר, וַהֲלוֹא בְּקוֹלֵי קוֹלוֹת לְעֵינֵי כָּל הָעָם חֵרֵף אֶת דָּוִד. וְרָאִיתִי לְרַבִּ"ק שֶׁכָּתַב: "אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ". אַף עַל פִּי שֶׁרַאוּ רַבִּים וְשָׁמְעוּ מַה שֶּׁעָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי, אַתָּה בְּעַצְמְךָ תֵּדַע מַחֲשַׁבְתְּךָ הָרָעָה שֶׁהָיִיתָ חוֹשֵׁב עָלָיו יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ בְּפִיךָ. עַד כָּאן דִּבָּרָיו. וְלֹא יָדַעְתִּי מַהוּ הָרָעָה שֶׁהָיָה חוֹשֵׁב עָלָיו יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁאָמַר בְּקוֹל רָם "צֵא צֵא אִישׁ הַדָּמִים וְאִישׁ הַבְּלִיָּעַל". עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "וְהֵשִׁיב יְיָ אֶת רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ", וְתִרְגֵּם יוֹנָתָן: וְיִתֵּיב יְיָ יָת בִּישְׁתָּךְ בְּרֵישָׁךְ, וּסְבִירָא לֵהּ שֶׁהוּא עָבָר בְּמָקוֹם עָתִיד, וְהַכַּוָּנָה שֶׁקִּלְלוֹ שְׁלֹמֹה שֶׁיָּשִׁיב הַשֵּׁם אֶת רָעָתוֹ בְּרֹאשׁוֹ. וְלֹא יָדַעְתִּי טַעַם לַדְּבָרִים הַלָּלוּ, דְּמֵאַחַר שֶׁהִסְכִּימָה דַּעְתּוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה לְהָרֹג אֶת שִׁמְעִי, מַה לּוֹ לְקַלְלוֹ שֶׁיָּשִׁיב הַשֵּׁם אֶת רָעָתוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וּכְבָר הֵשִׁיב הַשֵּׁם אֶת רָעָתוֹ מֵאַחַר שֶׁנֶּהֱרַג עַל יָדוֹ. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְיָ", דְּהָא

'לִפְנֵי יְיָ' מְיֻתָּר, וּבְאָמְרוֹ 'וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן' דַּי, דִּפְשִׁיטָא שֶׁהוּא לִפְנֵי הַשֵּׁם, דִּמְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ.

וְנִרְאֶה דִּכְתִיב שְׁלֹמֹה הִיא, שֶׁאָמַר לוֹ לִשְׁמְעִי, דִּמִּלְבַד מַה שֶׁחֵרֵף לְדָוִד בְּפַרְהֶסְיָא וְאָמַר לוֹ: "צֵא צֵא אִישׁ הַדָּמִים וְאִישׁ הַבְּלִיָּעַל", עוֹד רָמַז לוֹ בַּסֵּתֶר דְּבָרִים רָעִים. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר לוֹ "וְהִנְךָ בְּרָעָתֶךָ", שֶׁרָצָה לוֹמַר לוֹ שֶׁנֶּעֱנַשׁ אֲחִימֶלֶךְ עַל יָדוֹ, וְכֹל שֶׁחֲבֵרוֹ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ נִקְרָא רָע וְאֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמְחִצָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְזֶה הוּא יוֹתֵר חֵרוּף וְגִדּוּף מִמַּה שֶׁאָמַר בַּפֶּה "אִישׁ הַדָּמִים וְאִישׁ הַבְּלִיָּעַל". וְלָזֶה אָמַר לוֹ: "אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי", שֶׁרָצָה לְהָסֵב עַל דָּוִד בְּרֶמֶז תֹּאַר זֶה דְּרָע. וְלָזֶה אָמַר לוֹ, שֶׁיְּשִׁיב לוֹ הַשֵּׁם גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ: "וְהֵשִׁיב יְיָ אֶת רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ", דְּמַה שֶּׁחָשַׁב שִׁמְעִי לְהָסֵב עַל דָּוִד תֹּאַר זֶה דְּרָע יָשִׁיב הַשֵּׁם עַל רֹאשׁ שִׁמְעִי. "וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְיָ". כְּלוֹמַר, דִּלְפִי מַה שֶּׁחָשַׁבְתָּ בְּלִבְּךָ לְהָסֵב עַל רֹאשׁ דָּוִד תֹּאַר זֶה דְּרָע וּמִמֵּילָא אֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמְחִצָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַדְרַבָּה "כִּסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְיָ" — לִפְנַי וְלִפְנִים בְּמַחֲנֵה שְׁכִינָה.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר נַעַר נָבָל שֶׁאָמַר לַאֲבִיגַיִל (ש"א כה, יד-יז): "הִנֵּה שָׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים מֵהַמִּדְבָּר לְבָרֵךְ אֶת אֲדֹנֵינוּ" וְגוֹמֵר. "וְהָאֲנָשִׁים טֹבִים לָנוּ מְאֹד". וְהִתְחִיל לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח אַנְשֵׁי דָוִד. וְאַחַר כְּךָ סִיֵּם דְּבָרָיו וְאָמַר: "וְעַתָּה דְּעִי וּרְאִי מַה תַּעֲשִׂי כִּי כְלָתָה הָרָעָה אֶל אֲדֹנֵינוּ וְעַל כָּל בֵּיתוֹ, וְהוּא בֶּן בְּלִיַּעַל מְדַבֵּר אֲלֵיו". עַד כָּאן. הִנֵּה בַּדְּבָרִים הַלָּלוּ שֶׁאָמַר "וְהוּא בֶּן בְּלִיַּעַל" בָּאוּ דְּבָרָיו סְתוּמִים לְהֵיכָא קָאֵי תֹּאַר זֶה דְּבֶן בְּלִיַּעַל. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ דְּקָאֵי עַל נָבָל, כְּלוֹמַר, וַאֲדוֹנֵינוּ בֶּן בְּלִיַּעַל מֵהֵיוֹתִי דּוֹבֵר אֵלָיו מַה שֶּׁאֲנִי אוֹמֵר אֲלֵיךְ, כִּי יִקְצֹף עָלֵינוּ. עַד כָּאן. וְלֹא יָדַעְתִּי לְאֵיזֶה תַּכְלִית קָרְאוּ לְרַבָּם הַמִּסְתּוֹפְפִים בְּצֵל קוֹרָתוֹ בֶּן בְּלִיַּעַל, הָיָה לוֹ לוֹמַר בְּקִצּוּר 'וַאֲדוֹנֵינוּ לֹא יִשְׁמַע אֲלַי מַה שֶּׁאֲנִי דּוֹבֵר לָךְ'. וְרָאִיתִי לְרַדַ"ק שֶׁכָּתַב: וְיִתָּכֵן לְפָרְשׁוֹ עַל דָּוִד. כְּלוֹמַר, דָּוִד בֶּן בְּלִיַּעַל מְדַבֵּר לַאֲדוֹנֵינוּ עַל הַדָּבָר הַזֶּה, אֶלָּא יָבוֹא וְיִכְלֶה הַכֹּל עִם חֵילוֹ. וְגַם בָּזֶה לֹא מָצָאתִי קֹרַת רוּחַ, דְּמִי הִתִּיר לָהֶם לִקְרֹא לַאֲדוֹנֵינוּ דָוִד בֶּן בְּלִיַּעַל חַס וְשָׁלוֹם, וְהוּא הִפְּךְ בִּזְכוּתוֹ וְאָמַר "חוֹמָה הָיוּ עָלֵינוּ" וְגוֹמֵר, וּלְאֵיזֶה תַּכְלִית בָּא עַכְשָׁו לְחָרְפוֹ וּלְקַרְוֹתוֹ בֶּן בְּלִיַּעַל.

וְנִרְאֶה שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא, שֶׁהַנַּעַר הַזֶּה הָיָה סָבוּר, שֶׁכָּל הַטַּעֲנָה שֶׁהָיָה לוֹ לְנָבָל לְהַצִּיל עַצְמוֹ מִדִּין מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת הוּא לוֹמַר שֶׁאַף שֶׁנִּמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁעֲדַיִן שָׁאוּל קַיָּם אֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ. אֶלָּא דִּלְפִי תֵּרוּץ זֶה נִמְצָא דְּדָוִד עָשָׂה שֶׁלֹּא כַּדִּין בַּמֶּה שֶׁנִּשְׁאַל עַל יְדֵי אֲחִימֶלֶךְ בְּאוּרִים וְתֻמִּים וְנֶעֱנַשׁ אֲחִימֶלֶךְ עַל יָדוֹ, וְאִם כֵּן נִקְרָא רָע וְאֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמְחִצָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְזֶהוּ כַּוָּנָתוֹ: "דְּעִי וּרְאִי מַה תַּעֲשִׂי כִּי כְלָתָה הָרָעָה אֶל

אֲדֹנֵינוּ וְעַל כָּל בֵּיתוֹ". כְּלוֹמַר, אֵין לָנוּ שׁוּם טַעֲנָה לְהַצִּילוֹ וְכָלְתָה הָרָעָה אֵלָיו. וְכִי תֹּאמַר: יֵשׁ לָנוּ תְּשׁוּבָה נִצַּחַת, שֶׁאֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ מֵאַחַר שֶׁשָּׁאוּל קַיָּם. לָזֶה אָמַר: תְּשׁוּבָה זוֹ לֹא נִתְּנָה לֶאֱמֹר, מִשּׁוּם דְּ"וְהוּא בֶּן בְּלִיַּעַל מִדַּבֵּר אֵלָיו". כְּלוֹמַר, אִם אָנוּ אוֹמְרִים תְּשׁוּבָה זוֹ דְּאֵין לָדָוִד דִּין מֶלֶךְ, אִם כֵּן נַעֲשֶׂה דָּוִד בֶּן בְּלִיַּעַל, דְּנִמְצָא דְּשֶׁלֹּא כַּדִּין שָׁאַל בָּאוּרִים וְתֻמִּים וְנֶעֱנַשׁ אֲחִימֶלֶךְ עַל יָדוֹ, וְנִקְרָא רָע וְאֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמִחְצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְזֶהוּ אָמְרוֹ "וְהוּא בֶּן בְּלִיַּעַל מִדַּבֵּר אֵלָיו", כְּשֶׁאָנוּ מְדַבְּרִים אֵלָיו תְּשׁוּבָה זוֹ הוּא בֶּן בְּלִיַּעַל, וְאִם כֵּן "דְּעִי וּרְאִי כִּי כָלְתָה הָרָעָה אֶל אֲדֹנֵינוּ".

וְלָזֶה בָּאָה אֲבִיגַיִל בְּנֹעַם אֲמָרֶיהָ וְאָמְרָה לְדָוִד: "שִׂא נָא לְפֶשַׁע אֲמָתֶךָ, כִּי עָשֹׂה יְיָ לַאדֹנִי בַּיִת נֶאֱמָן". כְּלוֹמַר, עֲדַיִן אֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ, לְפִי שֶׁעֲדַיִן שָׁאוּל קַיָּם, וּבָעֲתִיד "עָשֹׂה יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי בַּיִת נֶאֱמָן", דְּהַיְנוּ מַלְכוּ קַיָּמָא. וְכִי תֵּימָא, אִם כֵּן שֶׁלֹּא כַּדִּין עָשִׂיתִי בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַלְתִּי לַאֲחִימֶלֶךְ בְּאוּרִים וְתֻמִּים, מֵאַחַר שֶׁאֵין לִי דִּין מֶלֶךְ, וְנִמְצָא שֶׁנֶּעֱנַשׁ אֲחִימֶלֶךְ עַל יָדִי, וְכֹל שֶׁחֲבֵרוֹ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ אֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמִחְצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. לָזֶה אָמְרָה: לֹא תָּחוּשׁ לָזֶה שֶׁאֲנִי אוֹמֶרֶת שֶׁאֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ, דְּמִכָּל מָקוֹם כַּדִּין עָשִׂיתָ בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַלְתְּ בְּאוּרִים וְתֻמִּים אַף שֶׁאֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ, "כִּי מִלְחֲמוֹת יְיָ אֲדֹנִי נִלְחָם", וּכְשֶׁם שֶׁנִּשְׁאָלִים לְמֶלֶךְ כָּךְ נִשְׁאָלִים לְמִשּׁוּחַ מִלְחָמָה וּלְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ. וּמֵעַתָּה מַה שֶּׁהָיִיתָ מִתְיָרֵא שֶׁאִם אֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ נִמְצָא דְּשֶׁלֹּא כַּדִּין עָשִׂיתָ בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַלְתְּ בְּאוּרִים וְתֻמִּים וְנֶעֱנַשׁ אֲחִימֶלֶךְ עַל יָדְךָ וְנִקְרֵאתָ רָע חַס וְשָׁלוֹם, "וְרָעָה לֹא תִמָּצֵא בְךָ מִיָּמֶיךָ" — תֹּאַר זֶה דָּרָע לֹא יִמָּצֵא בָּךְ, לְפִי שֶׁאַתָּה כַּדִּין עָשִׂיתָ, מֵאַחַר שֶׁ"מִלְחֲמוֹת יְיָ אֲדֹנִי נִלְחָם".

עוֹד חָזְרָה וְאָמְרָה: "וַיָּקָם אָדָם לְרָדְפְךָ וּלְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשֶׁךָ". וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: וַיָּקָם אָדָם' — זֶה דּוֹאֵג. כַּוָּנָתָהּ הֵיא לוֹמַר, דְּאִם כֵּן כְּפִי סְבָרָתְךָ דִּנְשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, אֵיךְ הִלְשִׁין דּוֹאֵג — שֶׁהָיָה מִן הַסַּנְהֶדְרִין וְהַכָּתוּב (ש"א כא, ח) קָרָאוֹ "אַבִּיר הָרֹעִים" — אֶת אֲחִימֶלֶךְ שֶׁהָיָה מוֹרֶד בַּמַּלְכוּת? בִּשְׁלָמָא לְדִידִי נִיחָא, דְּהוּא סָבַר שֶׁאֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ מֵאַחַר דְּשָׁאוּל עֲדַיִן הוּא קַיָּם; אַךְ לְדִידְךָ דִּכְשֵׁם דִּנְשְׁאָלִין לְמֶלֶךְ כָּךְ נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, מָה עָלָה עַל דַּעְתּוֹ שֶׁל דּוֹאֵג לְהַלְשִׁין לַאֲחִימֶלֶךְ? לָזֶה אָמְרָה: לֹא תְּצִיתוּ לְהֶנֵי כְּלֵי דְּדוֹאֵג, וְאַף שֶׁקָּם אָדָם לְרָדְפְךָ וּלְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשֶׁךָ, דִּכְפִי סְבָרַת דּוֹאֵג שֶׁאַתָּה שֶׁלֹּא כַּדִּין עָשִׂיתָ בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַלְתְּ בְּאוּרִים וְתֻמִּים שְׁתֵּים רָעוֹת הָיָה סָבוּר לַעֲשׂוֹת עִמְּךָ: חֲדָא 'לִרְדָפְךָ', לְפִי שֶׁנִּמְצָא שֶׁאַתָּה הָיִיתָ מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת, שֶׁנַּעֲשֵׂיתָ מֶלֶךְ בְּעוֹד שָׁאוּל קַיָּם וּמִשּׁוּם הָכִי שַׁאֲלְתְּ בְּאוּרִים. וְזֹאת שֵׁנִית 'לְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשֶׁךָ', שֶׁכְּפִי סְבָרָתוֹ דְּשֶׁלֹּא כַּדִּין עָשִׂיתָ נִמְצָא שֶׁאֲחִימֶלֶךְ נֶעֱנַשׁ עַל יָדְךָ, וְאִם כֵּן אַתָּה נִקְרָא רָע וְאֵין מַכְנִיסִין אֶת נַפְשְׁךָ בִּמְחִצָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאֵין לְךָ מְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשְׁךָ גָּדוֹל מִזֶּה. לָזֶה אָמְרָה: לֹא תָּחוּשׁ כְּלָל

לְדִבְרֵיו, אֶלָּא "וְהָיְתָה נַפְשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ"; דְּמִלְּבַד שֶׁנַּפְשְׁךָ תִּכָּנֵס בְּמַחְצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דְּהַיְנוּ שֶׁתִּהְיֶה צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים, עוֹד תִּכָּנֵס לִפְנֵי וְלִפְנִים, "אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ" — אֶצְלוֹ מַמָּשׁ תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה. וּמַה שֶּׁרָצָה לְחַפֹּאת עָלֶיךָ לוֹמַר שֶׁאֵין מַכְנִיסִים אֶת נַפְשְׁךָ בְּמַחְיצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְחוּלוּ עַל רֹאשׁוֹ, "וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקֶּלַע". וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קו ע"א): שְׁלֹשָׁה מַלְאָכֵי חַבָּלָה נִזְדַּמְּנוּ לְדוֹאֵג: אֶחָד שֶׁשִּׁסַּח תַּלְמוּדוֹ, וְאֶחָד שֶׁשָּׂרַף נִשְׁמָתוֹ, וְאֶחָד שֶׁפִּזֵּר אֶפְרוֹ בְּבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת. נִמְצָא שֶׁלֹּא זָכָה לִכָּנֵס בִּמְחִצָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. מִשּׁוּם דִּלְפִי הָאֱמֶת דּוֹאֵג הוֹרָה שֶׁלֹּא כַּדִּין, וְנֶעֱנַשׁ אֲחִימֶלֶךְ עַל יָדוֹ, וְכֹל שֶׁחֲבֵרוֹ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ אֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בִּמְחִצָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְהִנֵּה עַד עַכְשָׁו כָּל טַעֲנוֹתֶיהָ שֶׁל אֲבִיגַיִל לֹא הָיוּ אֶלָּא לוֹמַר לְדָוִד, שֶׁאַל יַעֲלֶה בְּדַעְתְּךָ דִּכְפִי סְבָרָתִי שֶׁאֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ יִמְשֹׁךְ לְךָ רָעָה מֵחֲמַת מַה שֶּׁשָּׁאַלְתָּ בְּאוּרִים וְתֻמִּים לַאֲחִימֶלֶךְ, אֲבָל עֲדַיִן לֹא מָצְאָה מָקוֹם לְהַכְרִיחַ סְבָרָתָהּ, וְאֶפְשָׁר שֶׁיֵּשׁ לְדָוִד דִּין מֶלֶךְ מֵאַחַר שֶׁנִּמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל אַף שֶׁעֲדַיִן שָׁאוּל קַיָּם. לָזֶה בָּאָה וְאָמְרָה לוֹ, דְּמִלְּבַד דִּכְפִי סְבָרָתִי שֶׁאֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ לֹא יִמְשֹׁךְ לְךָ שׁוּם נֶזֶק, עוֹד אֲנִי אוֹמֶרֶת לְךָ, שֶׁאִם אַתָּה מַחֲזִיק בִּסְבָרָתְךָ שֶׁיֵּשׁ לְךָ דִּין מֶלֶךְ יִמְשֹׁךְ לְךָ מִזֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים פּוּרְקָה וּמְכֻשׁוֹל, כְּשֶׁ"יַּעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר וְצִוְּךָ עַל יִשְׂרָאֵל, וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב לַאדֹנִי וְלִשְׁפְּךָ דָּם חִנָּם" וְגוֹמֵר. וְהַכַּוָּנָה הִיא עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בִּירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (הלכה א) וּבְרוּת רַבָּתִי (פרשה ה סימן ו) עֲלֵהּ דִּקְרָא דְּ"וַיֹּאמֶר לָהּ בִּעֵז לְעֵת הָאֹכֶל גֹּשִׁי הֲלֹם" (רות ב, יד): אָמַר רַבִּי הוּנָא: כָּל אוֹתָם שִׁשָּׁה חֲדָשִׁים שֶׁהָיָה בּוֹרֵחַ דָּוִד מֵאַבְשָׁלוֹם לֹא עָלוּ לְדָוִד מִמְּנָיַן שְׁנֵי מַלְכוּתוֹ, שֶׁהָיָה מִתְכַּפֵּר בִּשְׁעִירָה כְּהֶדְיוֹט. עַד כָּאן. הֲרֵי דִּסְבִירָא לֵהּ לְדָוִד, דְּאַף שֶׁהוּא הָיָה מָשׁוּחַ מִפִּי הַשֵּׁם וּכְבָר הִתְחִיל בְּמַלְכוּתוֹ, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁנָּטוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם אֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ. וְכֵן כָּתַב רַבִּ"ק עֲלֵהּ דִּקְרָא דְּ"כִי יוֹאָב נָטָה אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּהוּ וְאַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם לֹא נָטָה" (מ"א ב, כח) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כִּי אִלּוּ נָטָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם וְלֹא נָטָה אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּהוּ לֹא הָיָה לוֹ לְפַחֵד, שֶׁכֵּיוָן שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל הָיוּ רוֹצִים לְהַמְלִיכוֹ לֹא הָיָה מוֹרֵד שֶׁיִּתְחַיֵּב מִיתָה, שֶׁאִם כֵּן הָיָה עֲמָשָׂא חַיָּב מִיתָה, וְהִנֵּה דָּוִד אָמַר לוֹ לְשׁוֹמוֹ שַׂר צָבָא וּבִקֵּשׁ עַתָּה אֶת דָּמוֹ מִיַּד יוֹאָב. עַד כָּאן. וְאֶפְשָׁר דְּמִטַּעַם זֶה לֹא רָצָה דָּוִד לְהָרֹג אֶת שִׁמְעִי כְּשֶׁבִּזָּהוּ, דְּהָא קַיְמָא לָן (כתובות יז ע"א) דְּמֶלֶךְ שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ אֵין כְּבוֹדוֹ מָחוּל; אֶלָּא דְּסָבַר דָּוִד, דְּמֵאַחַר שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל נָטוּ אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם אֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ, דּוּמְיָא דְּמַה שֶּׁהָיָה מִתְכַּפֵּר בִּשְׁעִירָה כְּהֶדְיוֹט.

וּבָזֶה יוּבְנוּ קְצָת פְּסוּקִים בִּשְׁמוּאֵל־ב (יט, כב-כג) וְזֶה תָּאֳרָם: "וַיַּעַן אֲבִישַׁי בֶּן צְרוּיָה וַיֹּאמֶר הֲתַחַת זֹאת לֹא יוּמַת שִׁמְעִי, כִּי קִלֵּל אֶת מְשִׁיחַ יְיָ. וַיֹּאמֶר דָּוִד מַה לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כִּי תִהְיוּ לִי הַיּוֹם לְשָׂטָן, הַיּוֹם יוּמַת אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל כִּי הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי הַיּוֹם אֲנִי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל". וּכְבָר כָּתַבְתִּי בְּכַוָּנַת פְּסוּקִים אֵלּוּ בְּדֶרֶךְ דָּוִד (דרוש י), יְעַיֵּן שָׁם. וְעַיֵּן עוֹד בַּדְּרוּשׁ שֶׁאַחַר זֶה. אַךְ כְּפִי דַרְכֵּנוּ נֹאמַר בְּאֹפֶן אַחֵר. דְּיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמַר אֲבִישַׁי בְּאָמְרוֹ "הֲתַחַת זֹאת לֹא יוּמַת שִׁמְעִי כִּי קִלֵּל אֶת מְשִׁיחַ יְיָ", דִּלְאֵיזֶה תַּכְלִית תֹּאַר אֶת דָּוִד בְּתֹאַר זֶה דִּמְשִׁיחַ יְיָ? דְּלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא 'כִּי קִלֵּל אֶת הַמֶּלֶךְ', שֶׁהִיא הַסִּבָּה הָעַצְמִית לְחַיֵּב מִיתָה לְשִׁמְעִי מִדִּין מוֹרֵד בְּמַלְכוּת. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּתִשׁוּבָתוֹ שֶׁל דָּוִד שֶׁאָמַר "מַה לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כִּי תִהְיוּ לִי הַיּוֹם לְשָׂטָן", מֶה הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ? וְאֵיךְ אֲבִישַׁי הוּא לְשָׂטָן לְדָוִד? וְאַדְרַבָּה, כַּוָּנַת אֲבִישַׁי הָיְתָה לִכְבוֹד דָּוִד. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁחָזַר דָּוִד וְאָמַר "כִּי הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי הַיּוֹם אֲנִי מֶלֶךְ", אֵיךְ הוּא נִתְינַת טַעַם לְמַה שֶּׁאָמַר "כִּי תִהְיוּ לִי הַיּוֹם לְשָׂטָן"?

אַךְ עִם מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ יְדֻקְדַּק הַכֹּל. כִּי אֲבִישַׁי הָיָה סָבוּר, דְּאַף שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל נָטוּ אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם, מִכָּל מָקוֹם עֲדַיִן יֵשׁ לוֹ לְדָוִד דִּין מֶלֶךְ, מֵאַחַר שֶׁדָּוִד נִמְשַׁח עַל פִּי הַשֵּׁם עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל. אַךְ דָּוִד הָיָה סָבוּר, דִּכְיוָן דְּנָטוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אַחַר אַבְשָׁלוֹם אֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וּמִשּׁוּם הָכֵי הָיָה מִתְכַּפֵּר בִּשְׁעִירָה כְּהֶדְיוֹט, וְאִם כֵּן אֵין לִשְׁמְעִי דִּין מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת. וְהִנֵּה כְּפִי סְבָרַת אֲבִישַׁי שֶׁיֵּשׁ לְדָוִד דִּין מֶלֶךְ אַף שֶׁנָּטוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם מֵאַחַר שֶׁכְּבָר נִמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל, אִם כֵּן הָיָה נָבָל חַיָּב מִיתָה מִדִּין מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת, וְאַף שֶׁשָּׁאוּל עֲדַיִן הָיָה קַיָּם, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁכְּבָר נִמְשַׁח יֵשׁ לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וּכְמוֹ שֶׁהָיָה סָבוּר דָּוִד בַּתְּחִלָּה. וּלְפִי זֶה נִמְצָא שֶׁדָּוִד מָחַל עַל כְּבוֹדוֹ בַּמָּה שֶׁלֹּא הָרַג אֶת נָבָל, וּכְבָר נִתְבָּאֵר לְמַעְלָה בִּתְחִלַּת דִּבְרֵינוּ מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל, דְּמִפְּנֵי מָה נֶעֱנַשׁ שָׁאוּל? מִפְּנֵי שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ, וּמִפְּנֵי זֶה נִטְּלָה מִמֶּנּוּ מַלְכוּתוֹ.

וְעַל פִּי זֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַכְּתוּבִים. שֶׁאָמַר אֲבִישַׁי: "הֲתַחַת זֹאת לֹא יוּמַת שִׁמְעִי כִּי קִלֵּל אֶת מְשִׁיחַ יְיָ". כְּלוֹמַר, דְּהֵן לוֹ יְהִי דְּכָל יִשְׂרָאֵל נָטוּ אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁאַתָּה מְשִׁיחַ הַשֵּׁם יֵשׁ לְךָ דִּין מֶלֶךְ, וְאִם כֵּן מִן הַדִּין הוּא שֶׁיּוּמַת שִׁמְעִי כְּדִין מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת, מֵאַחַר שֶׁקִּלֵּל אֶת מְשִׁיחַ הַשֵּׁם. וְהִשִּׁיב לָהֶם דָּוִד וְאָמַר: "מַה לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כִּי תִהְיוּ לִי הַיּוֹם לְשָׂטָן". כְּלוֹמַר, כְּפִי סְבָרַתְכֶם שֶׁאֲנִי הָיָה לִי דִּין מֶלֶךְ בִּבְרִחִי מִפְּנֵי בְּנֵי אַבְשָׁלוֹם, נִמְצָא שֶׁאַף בִּהְיוֹת שְׁאוּל קַיָּם הָיָה לִי דִּין מֶלֶךְ, וְאִם כֵּן מָחַלְתִּי עַל כְּבוֹדִי בְּאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה דְּנָבָל, וְאֵין לְךָ שָׂטָן גָּדוֹל מִזֶּה, שֶׁהֲרֵי עָנַשׁ הַמֶּלֶךְ שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ הוּא שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִמֶּנּוּ מַלְכוּתוֹ. אֲבָל הָאֱמֶת הוּא "כִּי הַיּוֹם אֲנִי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל", אֲבָל קֹדֶם לָכֵן לֹא הָיָה לִי דִּין מֶלֶךְ, וְכַדִּין עָשִׂיתִי בַּמָּה שֶׁלֹּא הָרַגְתִּי אֶת נָבָל.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה מִדְּבָרֵינוּ הוּא: שֶׁדָּוִד סָבוּר, שֶׁאַף שֶׁהָיָה מָשׁוּחַ עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל וּכְבָר מָלַךְ, כֵּיוָן שֶׁנִּטּוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם שׁוּב לֹא הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וּמִשּׁוּם הָכִי לֹא הֲרָגוּ לְשִׁמְעִי וְהָיָה מִתְכַּפֵּר בְּשִׁעְירָה כְּהֶדְיוֹט. וְאִם כֵּן כָּל שֶׁכֵּן וְקַל וָחֹמֶר בְּהֵיוֹת שָׁאוּל קַיָּם, שֶׁעֲדַיִן לֹא מָלַךְ, דְּאַף שֶׁכְּבָר נִמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל לֹא הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ. וְזֶהוּ פּוּגַת אֲבִיגַיִל בְּאָמְרָהּ "וְהָיָה כִּי יַעֲשֶׂה יְיָ" וְגוֹמֵר. כְּלוֹמַר, נְהִי דְּעַכְשָׁו אִם אַתָּה הוֹרֵג אֶת נָבָל אֵינוֹ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל, מִשּׁוּם שֶׁתֹּאמַר: אֲנִי סָבוּר שֶׁיֵּשׁ לִי דִּין מֶלֶךְ אַף שֶׁשָּׁאוּל קַיָּם, כֵּיוָן שֶׁכְּבָר נִמְשַׁחְתִּי עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל; אַף כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי וְכוּ', אָז לְמַפְרֵעַ תִּהְיֶה לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל וְלִשְׁפֹּךְ דָּם חִנָּם, לְפִי שֶׁיֹּאמְרוּ לְךָ: מֵאַחַר שֶׁאַתָּה סָבוּר דְּכֵיוָן דְּנָטוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אַחַר אַבְשָׁלוֹם אֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ, וּמִשּׁוּם הָכִי אַתָּה מִתְכַּפֵּר בְּשִׁעְירָה כְּהֶדְיוֹט, וּמִטַּעַם זֶה לֹא הָרַגְתָּ אֶת שִׁמְעִי, נִמְצָא דִּלְמַפְרֵעַ נַעֲשָׂה דָּמוֹ שֶׁל נָבָל לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לִשְׁפֹּךְ דָּם חִנָּם. **וְהִנֵּה** הַדָּבָר יָדוּעַ שֶׁאוֹתָהּ הַבְּרִיחָה שֶׁבָּרַח מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם הָיְתָה מִפְּנֵי עָוֹן דְּבַר שֶׁבַע, וּכְמַאֲמַר נָתָן הַנָּבִיא (ש"ב יב, יא): "הִנְנִי מֵקִים" וְגוֹמֵר. וְלָזֶה אָמְרָה: "וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה", 'זֹאת' מִכְּלָל דְּאִיכָּא אַחֲרִיתִי, וְהַיְנוּ דְּבַר שֶׁבַע. כְּלוֹמַר, דַּיְּךָ מַה שֶּׁעוֹמֵד לְנֶגְדְּךָ בְּאוֹתוֹ זְמַן, דְּהַיְנוּ עָוֹן דְּבַר שֶׁבַע, לֹא יַעֲמֹד כְּנֶגְדְּךָ נָמֵי עָוֹן דִּשְׁפִיכוּת דָּמִים. וְיָפֶה לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (מגילה יד ע"ב) מִפָּסוּק זֶה דַּאֲבִיגַיִל הָיְתָה נְבִיאָה, שֶׁהֲרֵי רָאָתָה אֶת הַנּוֹלָד. וְאִשָּׁה יִרְאַת יְיָ הִיא תִּתְהַלָּל.

פרק יב

דְּרוּשׁ שְׁנֵים עָשָׂר

פֶּרֶק חֵלֶק (סנהדרין קז ע"א): דָּרַשׁ רָבָא: מַאי דִּכְתִיב (תהלים לה, טו): "וּבְצַלְעִי שָׂמְחוּ וְנֶאֱסָפוּ" וְגוֹמֵר? אָמַר דָּוִד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ, שֶׁאִם הָיוּ קוֹרְעִין אֶת בְּשָׂרִי לֹא הָיָה דָּמִי שׁוֹתֵת, וְכוּ' עַד אֲבָל הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

מוּדַעַת זֹאת לִפְנֵי כָּל יוֹדְעֵי דָּת מַעֲלָתוֹ שֶׁל מֶלֶךְ. וְאָמְרִינַן בִּירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק שְׁלִישִׁי דְּבִכּוּרִים (הלכה ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: חָכָם חָתָן וְנָשִׂיא — מוֹחֲלִין לָהֶם כָּל עֲוֹנוֹתֵיהֶם וכו'. נָשִׂיא מִנַּיִן? דִּכְתִיב (ש"א יג, א): "בֶּן שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ". וְכִי בֶּן שָׁנָה הָיָה?! אֶלָּא שֶׁנִּמְחֲלוּ לוֹ כָּל עֲוֹנוֹתָיו כְּתִינוֹק בֶּן שָׁנָה. עַד כָּאן. וּבָזֶה נָבִין מַאֲמַר אֲבִיגַיִל לְדָוִד (שם כה, ל-לא): "וְהָיָה כִּי יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי" וְגוֹמֵר, "וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה". וּכְבָר הֶאֱרַכְנוּ לְעֵיל (דרוש יא) לְיַשֵּׁב הֶמְשֵׁךְ פְּסוּקִים אֵלּוּ שֶׁל וּכְוֹחַ אֲבִיגַיִל עִם דָּוִד כְּמוֹ שֶׁיֵּעָיֵן שָׁם. אַךְ עַל פִּי הַקְּדָמָתֵנוּ נֹאמַר כַּוָּנָה אַחֶרֶת בַּפָּסוּק הַנִּזְכָּר. וְהִנֵּה כְּבָר כָּתַבְנוּ לְעֵיל (שם), שֶׁדָּוִד הָיָה סָבוּר, דְּכֵיוָן דִּנְמְשַׁח

— מֵאוֹתָהּ שָׁעָה יֵשׁ לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וַהֲוָה סְבִירָא לֵהּ דְּמָשׁוּחַ דְּמִלּוּכָה הוּא כְּמָשׁוּחַ דְּכְהֲנָה שֶׁבְּמִשִּׁיחָה הַדָּבָר תָּלוּי, וּכְדְתָנַן (הוריות ט ע"ב): כֹּהֵן מָשִׁיחַ שֶׁעָבַר מִכְּהֻנָּתוֹ מֵבִיא פַּר הַבָּא עַל כָּל הַמִּצוֹת, מִשּׁוּם דְּמֶשֶׁלָּה לֹא יֵרֵד, וְאַף הוּא נִמְשַׁח עַל פִּי נָבִיא וְיֵשׁ לוֹ דִּין מֶלֶךְ מֵאוֹתָהּ שָׁעָה. אַךְ הַדִּין הוּא, דְּגַבֵּי מֶלֶךְ בָּעֵינַן שֶׁאֵין עַל גַּבָּיו אֶלָּא יְיָ אֱלֹהָיו, וּמִטַּעַם זֶה נָשִׂיא שֶׁעָבַר מִנְּשִׂיאוּתוֹ הֲרֵי הוּא כְּהֶדְיוֹט, דְּגַבֵּי מֶלֶךְ לָאו בְּמִשִּׁיחָה תַּלְיָא מִלְּתָא אֶלָּא בְּמַלְכוּת תַּלְיָא מִלְּתָא. וּכְבָר הֶאֱרִיךְ מַהֲרִימַ"ט בִּדְרָשׁוֹתָיו (פרשת חיי שרה) וְכָתַב, שְׁאָבִיגַיִל וְדָוִד הָיוּ חֲלוּקִים בָּזֶה: שְׁדָוִד הָיָה סָבוּר, שֶׁאַף שֶׁאֵינוֹ מֶלֶךְ דִּינוֹ כְּמֶלֶךְ, מִכְּיוָן שֶׁנִּמְשַׁח, כְּמָשׁוּחַ דְּכְהֻנָּה; וַאֲבִיגַיִל הָיְתָה סְבוּרָה, דְּגַבֵּי מֶלֶךְ אֵין הַדָּבָר תָּלוּי בְּמִשִּׁיחָה כִּי אִם בְּמַלְכוּת.

וְהִנֵּה מִמַּחֲלֹקֶת זֶה נִמְשַׁךְ עוֹד מַחֲלֹקֶת אַחֵר. וְהַיְנוּ בִּזְמַן שֶׁנָּטוּ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם, אִם יֵשׁ לְדָוִד דִּין מֶלֶךְ אוֹ לֹא. דְּלִסְבָרַת דָּוִד, שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בְּמִשִּׁיחָה דּוּמְיָא דְּכְהֻנָּה, אִם כֵּן אַף בִּזְמַן שֶׁהָיָה בּוֹרֵחַ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם יֵשׁ לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וּכְדְתָנַן: כֹּהֵן מָשִׁיחַ שֶׁעָבַר מֵבִיא פַּר הַבָּא עַל כָּל הַמִּצוֹת. אַךְ לִסְבָרַת אֲבִיגַיִל אֵין לְדָוִד דִּין מֶלֶךְ בְּאוֹתוֹ זְמַן, מִשּׁוּם דְּמֶלֶךְ כֵּיוָן שֶׁעָבַר מִנְּשִׂיאוּתוֹ הֲרֵי הוּא כְּהֶדְיוֹט. וְתוּ אִיכָּא בֵּינַיְהוּ: דְּלִסְבָרַת אֲבִיגַיִל, דְּאִית לֵהּ דְּמֶלֶךְ אֵינוֹ תָּלוּי בְּמִשִּׁיחָה אֶלָּא בְּמַלְכוּת, וְאִם כֵּן בִּזְמַן שֶׁהָיָה נִרְדָּף מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם נִסְתַּלֵּק מִמַּלְכוּתוֹ, וּכְשֶׁנֶּהֱרַג אַבְשָׁלוֹם וְחָזְרוּ כָּל יִשְׂרָאֵל וְהִמְלִיכוּ אוֹתוֹ נַעֲשָׂה מֶלֶךְ מֻחְדָּשׁ, וְאִם כֵּן נִמְחֲלוּ לוֹ כָּל עֲוֹנוֹתָיו, כְּדִין מִי שֶׁמּוֹחֲלִין לוֹ כָּל עֲוֹנוֹתָיו, וְאִם כֵּן נִמְחַל לְדָוִד עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע. אַךְ כְּפִי סְבָרַת דָּוִד שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בְּמִשִּׁיחָה, אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁאֵינוֹ מוֹלֵךְ דִּינוֹ כְּמֶלֶךְ, נִמְצָא שֶׁאַף בִּזְמַן שֶׁבָּרַח מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם לֹא נִסְתַּלֵּק מִמַּלְכוּתוֹ, וְאִם כֵּן אַף לְאַחַר שֶׁנֶּהֱרַג אַבְשָׁלוֹם אֵין כָּאן דָּבָר חָדָשׁ לוֹמַר שֶׁמּוֹחֲלִין לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו, שֶׁהֲרֵי מֵעִקָּרָא נָמֵי מֶלֶךְ הָוֶה.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוֶּנֶת הַפָּסוּק שֶׁכָּתַבְנוּ: "וְהָיָה כִּי יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶת הַטּוֹבָה עָלֶיךָ וְצִוָּךְ לְנָגִיד עַל יִשְׂרָאֵל, וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב לַאדֹנִי". וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (מגילה יד ע"ב): 'זֹאת' מִכָּלָּל דְּאִיכָּא אַחֲרִיתִי. וּמַאי נִיהוּ? דִּבַּת שֶׁבַע. וְהֵן הֵן הַדְּבָרִים שֶׁכָּתַבְנוּ, שֶׁבַּתְּחִלָּה אָמְרָה לְדָוִד שֶׁאֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ. וְאַל יַעֲלֶה בְּדַעְתְּךָ, דְּכְפִי זֶה שֶׁאֲנִי אוֹמֶרֶת לְךָ שֶׁאֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ יִמְשֹׁךְ אֵלֶיךָ רָעָה מִצַּד מָה שֶׁשְּׁאַלְתָּ בְּאוּרִים וְתֻמִּים, דְּכֵיוָן שֶׁאֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ נִמְצָא דְּשָׁלֵא כַּדִּין שְׁאַלְתָּ בָּאוּרִים, וְנַעֲנַשׁ אֲחִימֶלֶךְ עַל יָדָךְ, וְכֹל שֶׁחֲבֵרוֹ נֶעֱנַשׁ עַל יָדוֹ נִקְרָא רָע. לָזֶה אָמְרָה, דְּכֵיוָן דְּ'מִלְחֲמוֹת יְיָ אֲדֹנִי נִלְחָם', 'רָעָה לֹא תִמָּצֵא בְךָ מִיָּמֶיךָ'. לְפִי שֶׁהַדִּין הוּא, דְּכֹשֶׁם שֶׁנִּשְׁאָלִין לְמֶלֶךְ כָּךְ נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, וְאֵין לְךָ מִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ כַּאֲדוֹנֵינוּ דָּוִד, וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרַכְנוּ בָּזֶה לְעֵיל.

וְהִנֵּה כָּל טַעֲנוֹתֶיהָ שֶׁל אֲבִיגַיִל לֹא הָיוּ אֶלָּא לוֹמַר לְדָוִד שֶׁלֹּא יִמְשֹׁךְ לְדָוִד שׁוּם נֶזֶק מִסְּבָרָתָהּ הַלָּזוּ שֶׁאָמְרָה שֶׁאֵין לְדָוִד דִּין מֶלֶךְ, אֲבָל עֲדַיִן לֹא מָצְאָה מָקוֹם לְהַכְרִיחַ סְבָרָתָהּ, וְאֶפְשָׁר שֶׁיֹּאמַר דָּוִד שֶׁאֵין הַדִּין כַּאֲבִיגַיִל, אֶלָּא דְּאַף דְּשָׁאוּל קַיָּם מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לוֹ לְדָוִד דִּין מֶלֶךְ כֵּיוָן שֶׁנִּמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל, וּמָשׁוּחַ דְּמַלְכוּת דִּינוֹ כְּמָשׁוּחַ דְּכְהֻנָּה. וְלָזֶה בָּאָה וְאָמְרָה, דְּמִלְּבַד דְּכִפֵּי סְבָרָתִי לֹא יִמְשֹׁךְ לְךָ שׁוּם נֶזֶק, עוֹד אֲנִי אוֹמֶרֶת לְךָ, שֶׁאִם אַתָּה מַחֲזִיק בְּסְבָרָתְךָ שֶׁיֵּשׁ לְךָ דִּין מֶלֶךְ — יִמְשֹׁךְ לְךָ מִזֶּה פּוּקָה וּמַכְשׁוֹל כְּשֶׁ"יַּעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר וְצִוְּךָ עַל יִשְׂרָאֵל, וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה וּלְמַכְשׁוֹל" — 'זֹאת' מִכְּלָל דְּאִיכָּא אַחֲרִיתִי. וּמַאי נִיהוּ? דִּבַּת שֶׁבַע. דִּכְפֵי סְבָרָתְךָ שֶׁאַתָּה מַחֲזִיק עַצְמְךָ כְּמֶלֶךְ עַכְשָׁו אַף שֶׁעֲדַיִן שָׁאוּל קַיָּם, אִם כֵּן כָּל שֶׁכֵּן וְקַל וָחֹמֶר שֶׁבִּזְמַן הַבְּרִיחָה מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם יֵשׁ לְךָ דִּין מֶלֶךְ, שֶׁהֲרֵי כְּבָר מָלַכְתָּ, וּלְפִי זֶה נִמְצָא שֶׁמַּעוֹלָם לֹא נִסְתַּלֵּק דָּוִד מֵהַמַּלְכוּת, וְאִם כֵּן אַף כְּשֶׁ'יַּעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר וְצִוְּךָ לְנָגִיד' אֵין כָּאן דָּבָר חָדָשׁ מִמַּלְכוּת לוֹמַר שֶׁנִּמְחַל לְךָ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע כְּמוֹ מִי שֶׁמּוֹחֲלִין שְׁמוּחָלִין לוֹ כָּל עֲוֹנוֹתָיו, וְאִם כֵּן תִּהְיֶה לְךָ לְפוּקָה וּלְמַכְשׁוֹל אוֹתוֹ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע. אַף כְּפִי סְבָרָתִי, שֶׁאֲנִי אוֹמֶרֶת דְּמָשׁוּחַ דְּמַלְכוּת לֹא דָמֵי לְמָשׁוּחַ דְּכְהֻנָּה, וּלְפִי זֶה כֵּיוָן שֶׁשָּׁאוּל קַיָּם אֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ אַף שֶׁנִּמְשַׁחְתָּ עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל, אִם כֵּן בְּבָרְחֲךָ נָמֵי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ אֶלָּא כְּהֶדְיוֹט, וְאִם כֵּן כְּשֶׁתַּחֲזוֹר לְמַלְכוּתְךָ וְצִוְּךָ לְנָגִיד אַתָּה נַעֲשֵׂית מֶלֶךְ מֵחָדָשׁ וְנִמְחַל לְךָ אוֹתוֹ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע. נִמְצָא שֶׁהַצְּרָכָה אֲבִיגַיִל בְּוִכּוּחָהּ לִרְמֹז לְדָוִד אוֹתוֹ עִנְיָן דְּבַת שֶׁבַע וּכְדִכְתַבְנָא. וְשַׁפִּיר לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (מגילה יד ע"ב) מִכָּאן שֶׁהָיְתָה נְבִיאָה, שֶׁרָאֲתָה כָּל הָעֲתִיד לָבוֹא, דְּהַיְנוּ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע וּבְרִיחָתוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם וּמַה שֶּׁחָזַר לְמַלְכוּתוֹ, אֶת הַכֹּל רָאֲתָה בִּנְבוּאָה.

וּבָזֶה יוּבַן סִיּוּם הַפָּסוּק, שֶׁאָמְרָה: "וְזָכַרְתָּ אֶת אֲמָתֶךָ". וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּפֶרֶק קַמָּא דְּמְגִלָּה (שם): "וְזָכַרְתָּ אֶת אֲמָתֶךָ". אָמַר רַב נַחְמָן: הַיְנוּ דְּאָמְרִי אֲנָשֵׁי: אִתְּתָא בַּהֲדֵי שׁוּתָא פְּלְכָה. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִּׁ"י: בְּעוֹד שֶׁהָאִשָּׁה מְדַבֶּרֶת הִיא טוֹוָה. כְּלוֹמַר, עִם שֶׁהָיְתָה מְדַבֶּרֶת עִמּוֹ עַל בַּעְלָהּ הִזְכִּירָה לוֹ עַל עִסְקָהּ, שֶׁאִם יָמוּת נָבָל יִשָּׂאֶנָּה. עַד כָּאן. וְהַדָּבָר קָשֶׁה מְאֹד מֵאֲבִיגַיִל, שֶׁהָיְתָה אֵשֶׁת חַיִל וּנְבִיאָה, אֵיךְ הוֹצִיאָה דְּבָרִים כָּאֵלּוּ מִפִּיהָ כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת, שֶׁבְּעוֹד שֶׁהָיְתָה מִתְחַנָּנֶת לְדָוִד שֶׁלֹּא יַהֲרֹג אֶת בַּעְלָהּ שֶׁתֹּאמַר שֶׁאִם יָמוּת נָבָל שֶׁיִּשָּׂאֶנָּה דָּוִד. וְהַתֵּמַהּ מֵאֲדוֹנֵינוּ דָּוִד, אֵיךְ לֹא דְּחָפָהּ בְּאֵמַת הַבִּנְיָן בְּשָׁמְעוֹ דְּבָרִים הַלָּלוּ?

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מָה דְּאָמְרִינַן בִּירוּשַׁלְמִי דְּסַנְהֶדְרִין פֶּרֶק שֵׁנִי (הלכה ג): "וַתְּהִיֶּינָה צָרוֹת עַד יוֹם מָתָן אַלְמְנוּת חַיּוּת" (ש"ב כ, ג). רַבִּי יוּדָא בֶּן פַּזִּי בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: מְלַמֵּד, שֶׁהָיָה דָּוִד מְקַלְקֵעַ וּמְקַשְׁטָן וּמַכְנִיסָן לְפָנָיו בְּכָל יוֹם, וְאוֹמֵר לְיִצְרוֹ הָרָע: תְּאַבְתָּ דָּבָר הָאָסוּר לְךָ, חַיֶּיךָ שֶׁאֲנִי מְתַעֲבֶךָ דָּבָר הַמֻּתָּר לְךָ. רַבָּנִין דְּקֵסָרִי אָמְרִין: אֲסוּרוֹת מַמָּשׁ הָיוּ.

וּמַה כְּלֵי הֶדְיוֹט שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט אָסוּר לְמֶלֶךְ, כְּלֵי הַמֶּלֶךְ שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵא הַמֶּלֶךְ אָסוּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם?! עַד כָּאן.

וּמִכָּאן קָשֶׁה לִי עַל מַה שֶּׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת פֶּרֶק קַמָּא דְּגִטִּין (ו ע"ב ד"ה זבוב) עֲלַהּ דְּהַהִיא דְּאָמְרִינַן: "וַתִּזְנֶה עָלָיו פִּילַגְשׁוֹ" (שופטים יט, ב). חַד אָמַר: זְבוּב מָצָא, וְחַד אָמַר: נִימָא מָצָא. שֶׁהִקְשׁוּ, דִּמְנָא לָן שֶׁלֹּא הָיָה זְנוּת מַמָּשׁ? וְתֵרְצוּ בְּשֵׁם רַבֵּנוּ תָּם: מִדְּרָצָה לְהַחֲזִירָהּ, כִּדְמוֹכְחִי קְרָאֵי. שֶׁאֲפִלּוּ פִּילַגְשִׁים לֹא הָיָה דַּרְכָּם לְהַחֲזִירָן לְאַחַר זְנוּתָן, כְּדִכְתִיב (ש"ב טז, כא): "בּוֹא אֶל פִּלַגְשֵׁי אָבִיךָ", וּכְתִיב: "וַתִּהְיֶינָה צְרֻרוֹת עַד יוֹם מָתָן אַלְמְנוּת חַיּוּת". עַד כָּאן. וּתְמַהֲנִי, דְּאַף דְּנִימָא דְּהָיָה מִנְהָגָם שֶׁלֹּא לְהַחֲזִיר אֲפִלּוּ הַפִּילַגְשִׁים שֶׁזָּנוּ, אַכַּתִּי קָשֶׁה גַּבֵּי דָוִד: לָמָּה לֹא הֶחֱזִירָן? שֶׁהֲרֵי אֲנוּסוֹת הָיוּ מֵאַבְשָׁלוֹם, וַאֲפִלּוּ אֵשֶׁת אִישׁ שֶׁזְּנָתָה בְּאֹנֶס מֻתֶּרֶת לְבַעְלָהּ, וְאֵיךְ יִתְכֵּן שֶׁהֶחֱמִיר דָּוִד עַל עַצְמוֹ אֲפִלּוּ בְּפִילַגְשִׁים אֲנוּסוֹת? עוֹד אֲנִי תְּמֵהַּ מֵרַבּוֹתֵינוּ בַּעֲלֵי הַתּוֹסָפוֹת, דְּאֵיךְ אִשְׁתְּמִט מִנַּיְהוּ דִּבְרֵי הַיְרוּשַׁלְמִי הַלָּלוּ שֶׁכָּתַבְנוּ, דִּלְדַעַת רַבִּי יוֹחָנָן מַה שֶּׁלֹּא הֶחֱזִירָן דָּוִד הוּא כְּדֵי לָכֹף יְצָרוֹ, הָא לָאו הָכֵי מֻתָּרוֹת הָיוּ לְדָוִד. וּלְדַעַת רַבָּנָן דְּקֵיסָרִין אֲסוּרוֹת הָיוּ לְדָוִד מִן הַדִּין, מְשׁוּם דְּכֵלִים דְּנִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט אֲסוּרִין לְמֶלֶךְ. סוֹף דָּבָר, דִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת הַלָּלוּ צְרִיכִים אֶצְלִי תַּלְמוּד.

וְהִנֵּה בְּעִקַּר דִּבְרֵי הַיְרוּשַׁלְמִי שֶׁאָמְרוּ: וּמַה כְּלֵי הֶדְיוֹט שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט אָסוּר לְמֶלֶךְ, כְּלֵי הַמֶּלֶךְ שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵא הַמֶּלֶךְ אָסוּר בָּהֶם?! אֲנִי תְּמֵהַּ בְּקַל וָחֹמֶר זֶה. דְּאִם כֵּן, כְּלֵי הֶקְדֵּשׁ שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט יִהְיוּ אֲסוּרִים לְגַבּוֹהַּ, שֶׁהֲרֵי כְּלֵי הֶדְיוֹט שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט אֲסוּרִים לְגַבּוֹהַּ. וּגְדוֹלָה מִזֶּה נִרְאֶה מִדִּבְרֵי הָרַ"ם, דְּלָא מַבְעְיָא שֶׁאִם נִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט דַּאֲסוּרִים לְגַבּוֹהַּ, אֶלָּא אֲפִלּוּ מִשָּׁעָה שֶׁנַּעֲשׂוּ לְהֶדְיוֹט נֶאֶסְרוּ לְגַבּוֹהַּ. שֶׁהֲרֵי כָּתַב (פ"א מהלכות בית הבחירה ה"כ) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אֵין עוֹשִׂים כָּל הַכֵּלִים מִתְּחִלָּתָם אֶלָּא לְשֵׁם הַקֹּדֶשׁ, וְאִם נַעֲשׂוּ מִתְּחִלָּתָם לְהֶדְיוֹט — אֵין עוֹשִׂים אוֹתָם לְגַבּוֹהַּ. הֲרֵי דְּמוּכָח מִדְּבָרָיו, דְּמִשָּׁעָה שֶׁנַּעֲשׂוּ לְהֶדְיוֹט אֵין עוֹשִׂים אוֹתָם לְגַבּוֹהַּ. וְכֵן מוּכָח מִסּוֹף דְּבָרָיו שֶׁכָּתַב: אֲבָנִים וְקוֹרוֹת שֶׁחָצָבָם מִתְּחִלָּה לְבֵית הַכְּנֶסֶת — אֵין בּוֹנִים לְהַר הַבַּיִת. עַד כָּאן. מוּכָח מִדְּבָרָיו דִּבְהַזְמָנָה לְהֶדְיוֹט נֶאֶסְרוּ לְגַבּוֹהַּ.

הֵן אֱמֶת שֶׁמְּעוֹלָם תָּמַהְתִּי בְּדִבְרֵי הָרַ"מ הַלָּלוּ, דְּמֵאַחַר דְּקַיְמָא לָן (ברכות כג ע"ב) דְּהַזְמָנָה לָאו מִלְּתָא הִיא, לָמָּה יֵאָסֵר לְגַבּוֹהַּ בְּהַזְמָנָתוֹ לְהֶדְיוֹט? וְעוֹד קָשֶׁה מֵהַהִיא דְּתַנְיָא פֶּרֶק הַקֹּמֶץ רַבָּה (מנחות כב ע"א) וּמַיְתֵי לַהּ בְּפֶרֶק פָּרַת חַטָּאת (זבחים קטז ע"ב): "עַל הָעֲצִים אֲשֶׁר עַל הַמִּזְבֵּחַ" (ויקרא א, ח). רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ אוֹמֵר: מַה מִּזְבֵּחַ שֶׁלֹּא נִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ הֶדְיוֹט, אַף עֵצִים שֶׁלֹּא נִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט. וְהִקְשׁוּ לָזֶה: וְהָכְתִיב (ש"ב כד, כב): "וַיֹּאמֶר אַרַוְנָה אֶל דָּוִד יִקַּח וְיַעַל אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב בְּעֵינָיו, רְאֵה הַבָּקָר לָעֹלָה וְהַמֹּרְגִים וּכְלֵי הַבָּקָר

לָעֲצִים". וְתַרְצוּ: בְּחַדְתֵּי. עַד כָּאן. מַשְׁמַע מֵהָכָא, דְּאֵין נָאֲסָרִים לְגָבוֹהַּ אֶלָּא בְּשִׁמּוּשׁ הֶדְיוֹט, אֲבָל בְּהַזְמָנָה לְהֶדְיוֹט לֹא. דְּאִי לָא תֵּימָא הָכֵי, מַאי מְשַׁנֵּי בְּחַדְתֵּי? הָא אַרְוָנָה הִזְמִינָם לְהֶדְיוֹט וַעֲשָׂאָם מוֹרְגִּים וּכְלֵי הַבָּקָר. וְלֵיכָּא לְמֵימַר דְּשָׁנֵי עֲצִים דְּלָא מִתַּסְרֵי אֶלָּא בְּשִׁמּוּשׁ וְלֹא בְּהַזְמָנָה, דְּהָא מֵהֶקֵּשׁ דְּמִזְבֵּחַ נָפְקָא לָן אִסּוּר גַּבֵּי עֲצִים, וְאֵין לְחַלֵּק בֵּינֵיהֶם, דְּאֵין הֶקֵּשׁ לְמֶחֱצָה. וְעוֹד, מִדִּבְרֵי רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ, שֶׁאָמַר: מַה מִּזְבֵּחַ שֶׁלֹּא נִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ הֶדְיוֹט, מוּכָח דְּלָא מִתְסַר גַּבֵּי מִזְבֵּחַ כִּי אִם בְּשִׁמּוּשׁ לְהֶדְיוֹט דַּוְקָא וְלֹא בְּהַזְמָנָה. וְצָרִיךְ עִיּוּן.

הַכֹּל הָעוֹלֶה, דִּלְכֹלֵי עָלְמָא כֵּלִים שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט אֲסוּרִים לְגָבוֹהַּ, וּלְפִי הַקַּל וְחוֹמֶר שֶׁעוֹשֶׂה הַיְרוּשַׁלְמִי הָיָה לָנוּ לֶאֱסֹר גַּבֵּי גָּבוֹהַּ כְּלֵי הֶקְדֵּשׁ שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט וְלוֹמַר: וּמַה כְּלֵי הֶדְיוֹט שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט אֲסוּרִים לְגָבוֹהַּ, כְּלֵי גָבוֹהַּ שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט אֵינוֹ דִּין שֶׁיִּהְיוּ אֲסוּרִים לְגָבוֹהַּ?! וְדִין זֶה לֹא שָׁמַעְנוּ מֵעוֹלָם שֶׁכְּלֵי גָבוֹהַּ יִהְיוּ נָאֱסָרִים בִּשְׁבִיל שִׁמּוּשׁ הֶדְיוֹט. וּמִדִּבְרֵי הָרַ"ם שֶׁכָּתַב (בהלכות בית הבחירה שם): וּכְלֵי גָבוֹהַּ עַד שֶׁלֹּא נִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם לְגָבוֹהַּ רַשַּׁאי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט, וּמִשֶּׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם לְגָבוֹהַּ אֲסוּרִים לְהֶדְיוֹט, מַשְׁמַע דְּלֵיכָּא אִסּוּרָא לְאַחַר שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט לְגָבוֹהַּ. וְדַוְקָא גַּבֵּי עֲבוֹדָה זָרָה אָמְרִינַן דִּכְלֵי גָבוֹהַּ שֶׁנִּשְׁתַּמְּשׁוּ בָּהֶם לַעֲבוֹדָה זָרָה דַּאֲסוּרִים לְגָבוֹהַּ, וּכְדִכְתִיב (דהי"ב כט, יט): "וְאֵת כָּל הַכֵּלִים אֲשֶׁר הִזְנִיחַ הַמֶּלֶךְ אָחָז" וְגוֹמֵר, אֲבָל בְּשִׁמּוּשׁ הֶדְיוֹט לֹא מָצִינוּ דְּנָאֶסְרוּ כְּלֵי גָבוֹהַּ. וּלְפִי הַיְרוּשַׁלְמִי הָיָה מִן הַדִּין שֶׁיֵּאָסְרוּ כְּלֵי גָבוֹהַּ שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט מִקַּל וְחוֹמֶר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וְהַדָּבָר צָרִיךְ אֲצִלִי תַּלְמוּד.

וְדַע, דִּבְעִקַּר דִּבְרֵי הַיְרוּשַׁלְמִי הַלָּלוּ דְּנָחְלְקוּ רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבָּנָן דְּקֵיסָרִין, דִּלְרַבִּי יוֹחָנָן אוֹתָן הַפִּילֶגְשִׁים הָיוּ מֻתָּרוֹת לְדָוִד מִן הַדִּין, וּלְרַבָּנָן דְּקֵיסָרִין הָיוּ אֲסוּרוֹת לְדָוִד מִקַּל וְחוֹמֶר, אֲנִי מְסַתֵּפֵק בְּסְבָרַת רַבִּי יוֹחָנָן, אִי פְּלִיג נָמֵי בְּעִקַּר הַדִּין שֶׁאָמְרוּ רַבָּנָן דְּקֵיסָרִין דִּכְלֵי הֶדְיוֹט שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט אָסוּר לְמֶלֶךְ, אוֹ דִלְמָא בְּדִין זֶה מוֹדֶה רַבִּי יוֹחָנָן דִּכְלֵי הֶדְיוֹט שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט דְּאָסוּר לְמֶלֶךְ, אַךְ בַּמֶּה שֶׁהוֹלִידוּ רַבָּנָן דְּקֵיסָרִין מִקַּל וְחוֹמֶר דִּכְלֵי הַמֶּלֶךְ שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט דַּאֲסוּרִים לְמֶלֶךְ בָּזֶה חוֹלֵק עֲלֵיהֶם רַבִּי יוֹחָנָן, וּסְבִירָא לֵהּ דְּמַלְכוּתָא תַּתְאָה הָוֵי כְּמַלְכוּתָא עִלָּאָה, וְכִי הֵיכִי דִּלְגָבוֹהַּ כְּלֵי שָׂרֵת שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט לֹא נֶאֶסְרוּ לְגָבוֹהַּ, אַף שֶׁהַדִּין הוּא בִּכְלֵי הֶדְיוֹט שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט דַּאֲסוּרִים לְגָבוֹהַּ, הָכִי נָמֵי מַלְכוּתָא תַּתְאָה כְּלֵי הַמֶּלֶךְ שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט מֻתָּרִים לְמֶלֶךְ, אַף שֶׁכְּלֵי הֶדְיוֹט שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט אֲסוּרִים לְמֶלֶךְ. וּמִדִּבְרֵי רַבָּנָן דְּקֵיסָרִין, שֶׁאָמְרוּ: וּמַה כְּלֵי הֶדְיוֹט שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן הֶדְיוֹט אֲסוּרִים לְמֶלֶךְ, מַשְׁמַע שֶׁדִּין זֶה הוּא מֻסְכָּם מֵהַכֹּל וְאֵין עָלָיו חוֹלֵק, וְלֹא בָּאוּ לְחַדֵּשׁ אֶלָּא הַתּוֹלָדָה שֶׁהוֹלִידוּ, דְּהַיְנוּ דִּכְלֵי הַמֶּלֶךְ שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם

הֶדְיוֹט דַּאֲסוּרִים לְמֶלֶךְ. הֵן אֱמֶת שֶׁכָּעֵת לֹא מָצָאתִי דִּין זֶה בְּשׁוּם מָקוֹם שֶׁיִּהְיֶה הַמֶּלֶךְ אָסוּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּכְלֵי הֶדְיוֹט שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם הֶדְיוֹט. וְהַדָּבָר צָרִיךְ אֶצְלִי תַּלְמוּד.

וְרָאִיתִי לְמַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל שֶׁהִקְשָׁה, דְּאֵיךְ לָקַח דָּוִד לְרִצְפָּה בַּת אַיָּה אַלְבָּא דְּרַבִּי יְהוּדָה, וַהֲרֵי בָּא עָלֶיהָ אַבְנֵר אַחֲרֵי מוֹת שָׁאוּל, וְאֵיךְ הֻתְּרָה לְדָוִד, דְּהָא אָמְרִינַן דִּכְלֵי שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ הֶדְיוֹט אָסוּר לְמֶלֶךְ? וְתֵרֵץ, דְּלֹא יָדַע דָּוִד בַּדָּבָר. עַד כָּאן. וְהִנֵּה לְעִקַּר קֻשְׁיַת הָרַב מֹרְצִפָּה בַּת אַיָּה אֶפְשָׁר לוֹמַר, דְּאִישׁ־בֹּשֶׁת חָשַׁדוֹ לְאַבְנֵר, אֶבָל מֵעוֹלָם לֹא בָּא עָלֶיהָ אַבְנֵר. וְכֵן הוּא דַּעַת רַדַּ"ק. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר אַבְנֵר (ש"ב ג, ח): "וַתִּפְקֹד עָלַי עָוֹן הָאִשָּׁה הַיּוֹם". אַךְ מַה שֶּׁאֲנִי תָּמֵהַּ הוּא, דְּאֵיךְ לָקַח דָּוִד אֶת בַּת שֶׁבַע, שֶׁיָּדַע שֶׁהָיְתָה אֵשֶׁת אוּרִיָּה, וּנְשׁוּאָה הָיְתָה וּכְמוֹ שֶׁמּוֹרִים הַכְּתוּבִים. הֵן אֱמֶת שֶׁרָאִיתִי בַּמִּדְרָשׁ שֶׁאוּרִיָּה לֹא בָּא עַל בַּת שֶׁבַע, וּמַפְקִי לְהַךְ דְּרָשָׁה מִדִּכְתִיב (שם יב, ג): "וְאֵין לוֹ כִּבְשָׂה" — כִּבְשַׂת מַמָּשׁ, שֶׁלֹּא נָגַע בָּהּ. וּכְבָר הוּבְאָה אַגָּדָה זוֹ בְּסֵפֶר אֶבֶן סוֹפְרִים (פח ע"ב). וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, מֻתֶּרֶת הִיא לְדָוִד, שֶׁלֹּא נִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ הֶדְיוֹט. וְכִי תֵּימָא: אַכַּתִּי קָשֶׁה, דְּדָוִד מְנָא יָדַע לְהַאי מִלְּתָא שֶׁאוּרִיָּה לֹא נָגַע בָּהּ? יֵשׁ לוֹמַר: עַל פִּי נָבִיא נוֹדַע לוֹ שֶׁלֹּא נָגַע בָּהּ אוּרִיָּה. וּגְדוֹלָה מִזּוֹ כָּתַב הָרַשְׁבָּ"א בִּתְשׁוּבָה (סימן י). שֶׁהִקְשָׁה, דְּאֵיךְ נָשָׂא דָּוִד אֶת מִיכַל בַּת שָׁאוּל מֵאַחַר שֶׁנִּשֵּׂאת לְפַלְטִי בֶּן לַיִשׁ, וַהֲרֵי הִיא אֲסוּרָה לַבַּעַל וְלַבּוֹעֵל. וְתֵרֵץ, שֶׁיָּדַע עַל פִּי נָבִיא שֶׁלֹּא בָּא עָלֶיהָ פַּלְטִי בֶּן לַיִשׁ, יְעַיֵּן שָׁם. בְּאֹפֶן דְּמִבַּת שֶׁבַע נָמֵי לֵיכָּא קֻשְׁיָא לְדִבְרֵי הַיְרוּשַׁלְמִי.

אַךְ קֻשֶׁה מֵאֲבִיגַיִל, שֶׁהָיְתָה אֵשֶׁת נָבָל, אֵיךְ לְקָחָהּ דָּוִד? וְהִנֵּה אִי אָמְרִינַן דִּבְאוֹתָהּ שָׁעָה לֹא הָיָה לוֹ לְדָוִד דִּין מֶלֶךְ מִשּׁוּם דְּשָׁאוּל הָיָה קַיָּם — נִיחָא; וְאַף שֶׁאַחַר כָּךְ נַעֲשָׂה מֶלֶךְ וְקַיָּמָה, הָא לָא קַשְׁיָא כְּלָל, כֵּיוָן דִּבְשָׁעָה שֶׁנִּשָּׂאָהּ נִשָּׂאָהּ בְּהֶתֵּר, אַף שֶׁאַחַר כָּךְ נַעֲשָׂה מֶלֶךְ מֻתֶּרֶת הִיא לוֹ. וּגְדוֹלָה מִזּוֹ מָצִינוּ (יבמות סא ע"א) בְּכֹהֵן שֶׁנִּשָּׂא אַלְמָנָה וְאַחַר כָּךְ נַעֲשָׂה כֹּהֵן גָּדוֹל דְּמֻתָּר לְקַיְּמָהּ. בְּאֹפֶן דַּאֲבִיגַיִל לֹא הֻתְּרָה לְדָוִד אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ בְּאוֹתוֹ זְמַן דִּין מֶלֶךְ.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַכָּתוּב. שֶׁאָמְרָה אֲבִיגַיִל: "וְזָכַרְתָּ אֶת אֲמָתֶךָ", כְּלוֹמַר, כְּפִי סְבָרָתִי שֶׁאֲנִי אוֹמֶרֶת לְךָ "שָׂא נָא לְפֶשַׁע אֲמָתֶךָ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי בַּיִת נֶאֱמָן", אֲבָל עַכְשָׁו עָדַיִן לַחְלוּחִית שֶׁל שָׁאוּל קַיֶּמֶת, "וְזָכַרְתָּ אֶת אֲמָתֶךָ" — שֶׁאִם יָמוּת נָבָל אֲנִי מֻתֶּרֶת לְךָ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וְכִוָּנָה לוֹמַר, דְּלֹא מִבַּעְיָא דַּאֲנִי סְבוּרָה שֶׁאֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ לְהַחְמִיר שֶׁלֹּא יֵהָרֵג נָבָל, לְפִי שֶׁאֵין לוֹ דִּין מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת מֵאַחַר שֶׁשָּׁאוּל עָדַיִן הוּא קַיָּם, אֶלָּא אֲפִלּוּ לְהָקֵל אֲנִי סְבוּרָה שֶׁאֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ, וְהוּא, שֶׁאִם יָמוּת נָבָל אֲנִי מֻתֶּרֶת לְךָ. וְזֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל: "וְזָכַרְתָּ אֶת אֲמָתֶךָ" — הֵיכָנוּ דְּאָמְרִי אֱנָשֵׁי: אִתְּתָא בַּהֲדֵי שׁוּתָא פִּלְכַהּ. כְּלוֹמַר, בְּעוֹד

וכוחה עם דוד בדין זה אם היה לו לדוד באותה שעה דין מלך או לא הכריחה הדבר מפה שהיא מתרת לו לאחר שימות נבל, וכדכתבנא.

והנה אף שבתחלה חלקו דוד ואביגיל בזה אי משוחם מלחמה דומה למשוחם דכהנה או לא, מכל מקום ראינו שחזר דוד והודה לדבריה. שהרי כבר כתבנו לעיל, שכל אותם ששה חדשים שהיה בורח מאבשלום היה מתכפר בשעירה כהדיוט, לפי שהיה סבור שלא היה לו דין מלך, ונכון לבו בטוח בשם שייחזר למלכותו ובזה יהיה נמחל לו אותו עון דבת שבע. אף אם לא היה מתכפר בשעירה כהדיוט, אלא שהיה סבור שאף באותו זמן שהיה בורח מפני אבשלום היה לו דין מלך, אם כן אף שייחזר למלכותו איננו נמחל לו אותו עון דבת שבע.

ובזה יובנו אי־זה פסוקים. כשבא שמעי להתחנן לפני דוד שימחל לו על מה שבזהו, כתיב (ש"ב יט, כב-כג): "ויען אבישי בן צרויה ויאמר החתח זאת לא יומת שמעי, כי קלל את משיחי יי. ויאמר דוד מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן וגו', כי הלוא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל". וכבר כתבתי לעיל בדרוש הקודם לישב כל מה ששיש לדקדק בפסוקים אלו, יעין שם. אך עם האמור כאן יתישבו אלו הדקדוקים באפן אחר. והוא, דאבישי היה סבור דמשוחם דמלכות הינו כמשוחם דכהנה, ואף שנסתלק מן המלכות דינו כמלך, דומיא דמשוחם דכהנה דקיימא לן דמשיחי כהנה שעבר מכהנתו מביא פר הבא על כל המצות. וזהו שאמר: "החתח זאת לא יומת שמעי כי קלל את משיחי יי". כלומר, מאחר שאתה משיחי יי, אם כן אף בזמן שאין אתה מולך דינך כמלך, דומיא דמשיחי דכהנה, ואם כן שמעי חייב מיתה, אף שבאותה שעה שקילל שמעי את דוד היה נרדף מפני אבשלום, מכל מקום אכתי דין מלך יש לו. ולזה כעס עליו דוד המלך ואמר: "מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן". כלומר, כפי סברתך שעדין יש לי דין מלך ולא נסתלקתי מהמלכות, נמצא שלא נתחדש בי שום דבר לתלות בו שנתכפר לי עון דבת שבע, ואין לך שטן גדול מזה. אך האמת הוא: "כי הלוא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל", ולא מקודם, דמקודם היה דיני כהדיוט, ואם כן עכשו שמלכתי נמחלו לי כל עונותי.

ובזה יובן מאי דאמרינן ברות רבתי (פרשה ה סימן ו) בפסוק (רות ב, יד) "ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם", וזה לשונם: רבי יוחנן פתר קריא בדוד. "גשי הלם" — קרבי למלכות. "ותשב מצד הקצרים" — שנזדוה ממנו המלכות, דאמר רבי הונא: כל אותם ששה חדשים שהיה דוד בורח מאבשלום לא עלו לו מהמנין, שהיה מתכפר לו בשעירה כהדיוט. "ויצבט־לה קלי" — שחזרה לו מלכותו, שנאמר (תהלים כ, ז): "עתה ידעתי כי

הוֹשִׁיעַ יְיָ מְשִׁיחוֹ". עַד כָּאן. וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל תָּמַהּ בְּסִיּוּם הַמַּאֲמָר, דְּרָצָה לִלְמֹד דְּחָזְרָה לוֹ מַלְכוּתוֹ מִדִּכְתִיב "עַתָּה יָדַעְתִּי" וְגוֹמֵר, וַהֲלוֹא מִקְרָא מָלֵא הוּא בְּשִׁמּוּאֵל דִּלְאַחַר שֶׁנִּהֲרַג אַבְשָׁלוֹם מָלַךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וֶהֱכִינוֹ יְיָ לְמֶלֶךְ, וְאִם כֵּן לְמַאי אִצְטְרִיךְ לַאֲתוּיֵי קְרָא דְ"עַתָּה יָדַעְתִּי"? וְהִנִּיחוֹ בְּתָמַהּ. אַךְ לְפִי דַּרְכֵּנוּ אֶתֵּי שַׁפִּיר. דְּהֵקְשָׁה לוֹ לְרַבִּי יוֹחָנָן: מִנָּא לָן שֶׁנִּצּוֹדָה מִמֶּנּוּ מַלְכוּתוֹ וְאַחַר כָּךְ חָזְרָה לוֹ, אֵימָא דְּמֵעוֹלָם לֹא נִטְלָה מִמֶּנּוּ מַלְכוּתוֹ, דַּאֲפִלּוּ בְּאוֹתָם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שֶׁהָיָה בּוֹרֵחַ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וְאִם כֵּן אֵין כָּאן חָזְרָה, דְּמִי הוֹצִיאוֹ דְּיַחֲזֹר לוֹ מַלְכוּתוֹ? לָזֶה בָּא רַבִּי יוֹחָנָן וְיִלֵּף לַהּ מִדִּכְתִיב "עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ יְיָ מְשִׁיחוֹ", דְּהַיְנוּ כְּשֶׁמָּלַךְ אָמַר דָּוִד "עַתָּה יָדַעְתִּי", שֶׁיָּדַע שֶׁהוֹשִׁיעוֹ מֵאוֹתוֹ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע, וְהַיְנוּ מְשׁוּם דְּנִמְחֲלוּ לוֹ כָּל עֲוֹנוֹתָיו. וּמְנָא לֵהּ לְדָוִד שֶׁנִּמְחַל לוֹ אוֹתוֹ עָוֹן? עַל כָּרְחִין לוֹמַר שֶׁאוֹתָם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שֶׁהָיָה בּוֹרֵחַ מֵאַבְשָׁלוֹם נִצּוֹדָה מִמֶּנּוּ מַלְכוּתוֹ וְהָיָה מִתְכַּפֵּר בְּשָׁעִירָה כְּהֶדְיוֹט, וּמְשׁוּם הָכֵי כְּשֶׁחָזַר לְמַלְכוּתוֹ אָמַר "עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ יְיָ מְשִׁיחוֹ", כְּדִין מִי שֶׁמּוֹלֵךְ שֶׁנִּמְחָלִין לוֹ כָּל עֲוֹנוֹתָיו. הַכְלָל הָעוֹלֶה: שָׁדָוִד לֹא הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ לֹא בִּזְמַן שְׁאוּל וְלֹא בִּזְמַן שֶׁהָיָה בּוֹרֵחַ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם, דְּכֵיוָן שֶׁנִּטָּה לֵב כָּל יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם לֹא הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וּמְשׁוּם הָכֵי הָיָה מִתְכַּפֵּר בְּשָׁעִירָה כְּהֶדְיוֹט.

וּבָזֶה נָבִין כַּוָּנַת הַכָּתוּב (ש"ב טז, כג): "וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר יָעַץ בַּיָּמִים הָהֵם כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל אִישׁ בִּדְבַר הָאֱלֹהִים, גַּם לְדָוִד גַּם לְאַבְשָׁלֹם". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שָׁסְּיֵם לוֹמַר "גַּם לְדָוִד גַּם לְאַבְשָׁלֹם", שֶׁהֵם דְּבָרִים מְיֻתָּרִים, דְּמֵהֵיכִי תֵּיתֵי שֶׁיֵּשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין דָּוִד וְאַבְשָׁלוֹם לִשְׁאֹר הָעוֹלָם? וּבְמֶה שֶׁאָמַר "וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר יָעַץ כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל אִישׁ בִּדְבַר הָאֱלֹהִים" הֲרֵי כְּלָל בָּזֶה כָּל הָעוֹלָם. תּוּ יֵשׁ לְדַקְדֵּק מִלַּת 'גַּם' שֶׁהִיא מְיֻתֶּרֶת, וְהָיָה לוֹ לוֹמַר 'לְדָוִד וּלְאַבְשָׁלוֹם'. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּדֶרֶךְ הַחַיִּים (דרוש כ), יְעַיֵּן שָׁם. אַךְ כְּפִי דַּרְכֵּנוּ יֹאמַר נָא דְּהֵכִי פֵּרוּשׁוֹ: דְּכֵיוָן שֶׁדָּוִד לֹא הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ בִּזְמַן שֶׁהָיָה נִרְדָּף מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם, וְאִם כֵּן לֹא הָיָה נִשְׁאָל בְּאוּרִים וְתֻמִּים, דְּהָא אֵין נִשְׁאָלִין כִּי אִם לְמֶלֶךְ. וְאִם דָּוִד הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ, אִם כֵּן אַבְשָׁלוֹם לֹא הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ, דַּחֲשִׁיב כְּלִסְטִים בְּעַלְמָא, וְכִדְאִיתָא בִּירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק שְׁלִישִׁי דְּהוֹרָיוֹת, דְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חֲשִׁיב מֶלֶךְ לְעִנְיַן הַקֶּרְבָּן עַל שְׁגָגָתוֹ, וְאָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר בּוּן: וּבִלְחוֹד עַד דַּיְיהוּא בֶּן נְמְשִׁי, מִכָּאן וְאֵילֵךְ כְּלִסְטִים הֵיוּ נוֹטְלִין אוֹתָהּ. עַד כָּאן. כְּלוֹמַר, שֶׁחֲשׁוּבִים כְּלִסְטִים שֶׁאֵין לָהֶם הוֹד מַלְכוּת, מֵאַחַר שֶׁמַּלְכוּתָם לֹא הָיָה עַל פִּי הַשֵּׁם. בְּאֹפֶן דְּלָא מַשְׁכַּחַת לַהּ שֶׁיְּשִׁיבוּ אוּרִים וְתֻמִּים לְדָוִד וְאַבְשָׁלוֹם, שֶׁאִם דָּוִד הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ — אַבְשָׁלוֹם הָוֵי כְּלִסְטִים בְּעַלְמָא שֶׁאֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ; וְאִם דָּוִד לֹא הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ — אַבְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב: "וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר יָעַץ בַּיָּמִים הָהֵם כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל אִישׁ בִּדְבַר הָאֱלֹהִים", דְּהַיְנוּ אוּרִים וְתֻמִּים. וְהוֹסִיף הַכָּתוּב לוֹמַר, דְּמִדָּה אַחֶרֶת יִתְרָה

הָיְתָה בַּאֲחִיתֹפֶל מַה שֶּׁלֹּא הָיָה בְּאוּרִים וְתֻמִּים. וְהוּא, דַּעֲצַת אֲחִיתֹפֶל הָיְתָה גַּם לְדָוִד גַּם לְאַבְשָׁלוֹם, וְאִלּוּ בְּאוּרִים וְתֻמִּים לֹא הָיוּ מְשִׁיבִין לְאַבְשָׁלוֹם וּלְדָוִד, שֶׁאִם הָיוּ מְשִׁיבִין לְדָוִד מִשּׁוּם דְּהָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ — לֹא הָיוּ מְשִׁיבִין לְאַבְשָׁלוֹם, דַּחֲשִׁיב כִּלְסְטִים בְּעָלְמָא; וְאִם הָיוּ מְשִׁיבִין לְאַבְשָׁלוֹם מִשּׁוּם דְּנָטָה לֵב כָּל יִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו — לֹא הָיוּ מְשִׁיבִין לְדָוִד, שֶׁהֲרֵי אֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ, שֶׁהֲרֵי מִטַּעַם זֶה הָיָה מִתְכַּפֵּר בִּשְׂעִירָה כְּהֶדְיוֹט, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר הַכָּתוּב (תהלים ג, א-ג): "מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ. יְיָ מָה רַבּוּ צָרָי, רַבִּים קָמִים עָלָי. רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לוֹ בֵּאלֹהִים סֶלָה". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַאי קָאָמַר "מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ"? קִינָה מִבַּעְיָא לֵיהּ! וּכְבָר נִתְעוֹרְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בָּזֶה בְּפֶרֶק קַמָּא דִּבְרָכוֹת (ז ע"ב), יְעַיֵּן שָׁם. אַךְ לְפִי דַּרְכֵּנוּ יִתְיַשֵּׁב, לְפִי שֶׁדָּוִד כְּבָר יָדַע שֶׁמַּלְכוּתוֹ אֵינָהּ נִטֶּלֶת מִמֶּנּוּ וְעָתִיד הוּא לַחֲזֹר לְמַלְכוּתוֹ, לְפִי שֶׁנִּתַּן הַנָּבִיא לֹא אָמַר לוֹ אֶלָּא "כֹּה אָמַר יְיָ הִנְנִי מֵקִים עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתֶךָ וְלָקַחְתִּי אֶת נָשֶׁיךָ לְעֵינֶיךָ וְנָתַתִּי לְרֵעֶיךָ" וְגוֹמֵר (ש"ב יב, יא), אַךְ בְּעִנְיַן הַמַּלְכוּת לֹא הֶעֱנִישׁ אוֹתוֹ כְּלָל, וְהָיָה אֶפְשָׁר שֶׁבְּהִיוֹתוֹ בְּמַלְכוּתוֹ שֶׁתִּתְקַיֵּם גְּזֵרָה הַלָּזוּ דְּ'וְלָקַחְתִּי אֶת נָשֶׁיךָ לְעֵינֶיךָ' וְגוֹמֵר, וְלֹא הָיָה הֶכְרֵחַ לְקַיֵּם אוֹתָהּ גְּזֵרָה עַל יְדֵי שֶׁיִּבְרַח מֵאַבְשָׁלוֹם וְיִסְתַּלֵּק מִמֶּנּוּ מַלְכוּתוֹ אוֹתָם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים; אֶלָּא שֶׁאִם לֹא הָיָה בּוֹרֵחַ מֵאַבְשָׁלוֹם לֹא הָיָה מִסְתַּלֵּק מִמַּלְכוּתוֹ, וְאִם כֵּן לֹא הָיָה נִמְחָל לוֹ אוֹתוֹ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע. וְאָמְרִינַן בְּמִדְרַשׁ שׁוֹחֵר טוֹב: "רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לוֹ בֵּאלֹהִים סֶלָה". רַבִּי שְׁמוּאֵל פָּתַר קְרָא בְּדוֹאֵג וַאֲחִיתֹפֶל, שֶׁהָיוּ רַבִּים בַּתּוֹרָה. אָמְרוּ: אֶפְשָׁר אָדָם שֶׁשָּׁבָה הַכִּבְשָׂה וְהָרַג אֶת הָרוֹעֶה יֵשׁ לוֹ תְּשׁוּעָה?! "אֵין יְשׁוּעָתָה לוֹ בֵּאלֹהִים סֶלָה". עַד כָּאן. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב: "מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ". וְהֻקְשָׁה לוֹ לְדָוִד: שֶׁמָּא תֹּאמְרוּ אֵיךְ אֲנִי אוֹמֵר מִזְמוֹר, קִנָּה מִבַּעֲלֵי לִי, וּכְמוֹ שֶׁהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא. לָזֶה הֵשִׁיב: "רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לוֹ בֵּאלֹהִים סֶלָה", דְּהַיְנוּ שֶׁאוֹתוֹ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע אֵין לוֹ כַּפָּרָה, וְאִם לֹא הָיִיתִי בּוֹרֵחַ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם וְלֹא הָיְתָה מַלְכוּתִי מִסְתַּלֶּקֶת מִמֶּנִּי — לֹא הָיָה לִי מַעֲנֶה לְהָשִׁיב לָהֶם; אַךְ עַכְשָׁו שֶׁאֲנִי בּוֹרֵחַ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם וְאִם כֵּן מַלְכוּתִי נִסְתַּלְּקָה מִמֶּנִּי לְשָׁעָה, אֲנִי אוֹמֵר מִזְמוֹר, לְפִי שֶׁאֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁאֲנִי חוֹזֵר לְמַלְכוּתִי, וְיֵשׁ לִי מַעֲנֶה לוֹמַר לְדוֹאֵג וַאֲחִיתֹפֶל שֶׁיֵּשׁ לִי יְשׁוּעָתָה בֵּאלֹהִים, לְפִי שֶׁנִּמְחָלוּ לִי כָּל עֲוֹנוֹתַי, כְּמוֹ מִי שֶׁמּוֹלֵךְ מֻחְדָּשׁ שֶׁנִּמְחָלִין לוֹ כָּל עֲוֹנוֹתָיו, וּכְדִכְתִיב (ש"א יג, א): "בֶּן שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ".

וְעִם זֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ, הֶבִיאוֹ מַהֲרִימַ"ט בְּדָרְשׁוֹתָיו בְּפָרָשַׁת חַיֵּי שָׂרָה, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "לַמְנַצֵּחַ עַל מָחֲלַת" (תהלים נג, א). טוֹבָה הָיְתָה אֲבִיגַיִל לְדָוִד מִכָּל קְרֻבָנוֹת שֶׁבָּעוֹלָם. שֶׁאִלּוּ עָשָׂה דָּוִד אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁחָשַׁב לַעֲשׂוֹת לְנָבָל, אֲפִלּוּ הָיָה מֵבִיא כָּל אֵילֵי נְבָיוֹת שֶׁבָּעוֹלָם לֹא הָיָה מִתְכַּפֵּר לוֹ, וְהִיא בָּאָתָה וּמִלַּטְתּוּ. הֵוִי: "לַמְנַצֵּחַ עַל מָחֲלַת" —

שֶׁמָּחֲלָה לוֹ כְּשֵׁם שֶׁהַקָּרְבָּנוֹת מְכַפְּרִים. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַאי קָאָמַר: שֶׁאִלּוּ עָשָׂה דָּוִד אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁחִשֵּׁב לַעֲשׂוֹת לְנָבָל, אֲפִלּוּ הָיָה מַקְרִיב כָּל אֵילֵי נְבָיוֹת שֶׁבָּעוֹלָם לֹא הָיָה מִתְכַּפֵּר לוֹ, דְּהֵיכָן מָצִינוּ דְּעָוֹן דְּשִׁפְיכוּת דָּמִים אֵין לוֹ מְחִילָה? וְעוֹד, דְּדָוִד מִן הַדִּין הָיָה רוֹצֶה לַהֲרֹג לְנָבָל, לְפִי שֶׁהָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת. וְאַף דְּנִימָא דְּמִן הַדִּין לֹא הָיָה נָבָל מְחֻיָּב מִיתָה לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה עֲדַיִן לְדָוִד דִּין מֶלֶךְ מִשּׁוּם דַּעֲדַיִן הָיָה שָׁאוּל קַיָּם, מִכָּל מָקוֹם שׁוֹגֵג הָיָה, וְאִם כֵּן לָמָּה לֹא הָיְתָה לוֹ כַּפָּרָה?

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן (סנהדרין קז ע"א), דְּאָמַר דָּוִד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מְחַל לִי עַל אוֹתוֹ עָוֹן. אָמַר לוֹ: כְּבָר הִתְנַבֵּא שְׁלֹמֹה בִּנְךָ וְאָמַר (משלי ו, כט): "כֵּן הַבָּא אֶל אֵשֶׁת רֵעֵהוּ, לֹא יִנָּקֶה כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהּ". וּכְבָר כְּתַבְנוּ לְעֵיל, שֶׁדּוֹאֵג וַאֲחִיתֹפֶל הָיוּ אוֹמְרִים: אֶפְשָׁר אָדָם שֶׁשָּׁבָה אֶת הַכִּבְשָׂה וְהָרַג אֶת הָרוֹעֶה יֵשׁ לוֹ תְּשׁוּעָה?! "אֵין יְשׁוּעָתָה לוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה". נִתְבָּאֵר מִכָּל זֶה, שֶׁעָוֹן זֶה דְּבַת שֶׁבַע הָיָה חָמוּר עַד מְאֹד עַד שֶׁלֹּא נִתַּן לִמְחִילָה. וּכְבָר כָּתַבְנוּ לְעֵיל, שֶׁטַּעְמוֹ שֶׁל דָּוִד שֶׁהָיָה רוֹצֶה לַהֲרֹג לְנָבָל מִדִּין מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת הוּא מִשּׁוּם דַּהֲוָה סְבִירָא לֵהּ דְּכֵיוָן דְּנִמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל — מֵאוֹתָהּ שָׁעָה הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ, דְּהָיָה סָבוּר דְּמָשׁוּחַ דְּמַלְכוּת הָוֵי דִּינוֹ כְּדִין מָשׁוּחַ דְּכְהֻנָּה שֶׁבְּמִשְׁחָתוֹ הַדָּבָר תָּלוּי, וְאַף עַל פִּי שֶׁעֲדַיִן לֹא מָלַךְ מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב מַהֲרִימַ"ט זַ"ל. וַאֲבִיגַיִל הֵשִׁיבָה לוֹ דְּזֶה אֵינוֹ, דְּגַבֵּי מֶלֶךְ אֵין הַדָּבָר תָּלוּי בְּמִשִּׁיחָה כִּי אִם בְּמַלְכוּת; וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, כֵּיוָן שֶׁהָיָה שָׁאוּל קַיָּם אֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וְאִם כֵּן נָבָל אֵינוֹ חַיָּב מִיתָה מִדִּין מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת.

וְהִנֵּה כְּפִי סְבָרַת דָּוִד דְּמָשׁוּחַ דְּמַלְכוּת הוּא כְּמָשׁוּחַ דִּכְהֻנָּה, נִמְצָא דְּאַף בְּשָׁעָה שֶׁבָּרַח מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם וְאַף שֶׁנִּצְטָרַע אַכַּתִּי יֵשׁ לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וְלֹא הָיָה מִתְכַּפֵּר בִּשְׁעִירָה כְּהֶדְיוֹט כִּי אִם בְּשָׂעִיר כְּדִין מֶלֶךְ, וּכְדִתְנַן בְּהוֹרָיוֹת (ט ע"ב): כֹּהֵן מָשִׁיחַ שֶׁעָבַר מִמְּשִׁיחָתוֹ מֵבִיא פַּר כְּדִין כֹּהֵן מָשִׁיחַ, וַאֲפִלּוּ נִצְטָרַע נָמֵי יֵשׁ לוֹ דִּין כֹּהֵן מָשִׁיחַ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל, וְאִם כֵּן אַף כְּשֶׁחָזַר לְמַלְכוּתוֹ לֹא נִתְחַדֵּשׁ לוֹ שׁוּם דָּבָר לוֹמַר שֶׁנִּמְחֲלוּ לוֹ כָּל עֲוֹנוֹתָיו. אַךְ כְּפִי סְבָרַת אֲבִיגַיִל שֶׁאָמְרָה דְּלֹא דְּמֵי מָשׁוּחַ דְּמַלְכוּת לְמָשׁוּחַ דִּכְהֻנָּה, וְדָוִד לֹא הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ כֵּיוָן שֶׁהָיָה שָׁאוּל קַיָּם, נִמְצָא דִּכְשֶׁבָּרַח מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם לֹא הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ וְנִטְלָה מִמֶּנּוּ מַלְכוּתוֹ, וּמִשּׁוּם הָכִי הָיָה מִתְכַּפֵּר בִּשְׂעִירָה כְּהֶדְיוֹט, וְאִם כֵּן כְּשֶׁחָזַר לְמַלְכוּתוֹ נַעֲשָׂה מֶלֶךְ מֻחְדָּשׁ, וּמִי שֶׁנַּעֲשָׂה מֶלֶךְ מוֹחֲלִין לוֹ כָּל עֲוֹנוֹתָיו, וּכְדִילְפִינַן לַהּ מִדִּכְתִיב "בֶּן שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ".

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר: טוֹבָה הָיְתָה אֲבִיגַיִל לְדָוִד מִכָּל קָרְבָּנוֹת שֶׁבָּעוֹלָם. שֶׁאִלּוּ עָשָׂה דָּוִד אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁחִשֵּׁב לַעֲשׂוֹת לְנָבָל, שֶׁהָיָה רוֹצֶה לְהָרְגוֹ מִפְּנֵי מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת, שֶׁהָיָה סָבוּר שֶׁדִּין מָשׁוּחַ דְּמַלְכוּת הוּא כְּדִין מָשׁוּחַ דִּכְהֻנָּה, וְאִם כֵּן כָּל שֶׁכֵּן דִּבְזִמַּן בָּרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם

שֶׁהָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וְאִם כֵּן כְּשֶׁאֵרַע לוֹ אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה דְּבַת שֶׁבַע אֲפִלּוּ הָיָה מֵבִיא כָּל אֵילֵי נְבָיוֹת לֹא הָיָה מִתְכַּפֵּר לוֹ, שֶׁכָּךְ אָמַר שְׁלֹמֹה: "כֵּן הַבָּא אֶל אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא יִנָּקֶה", וְלֹא הָיָה לוֹ שׁוּם דָּבָר לְהִתָּלוֹת בּוֹ שֶׁיִּתְכַּפֵּר לוֹ אוֹתוֹ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע. אַךְ בַּמֶּה שֶׁהוֹרָתָה לוֹ אֲבִיגַיִל וְאָמְרָה שֶׁיֵּשׁ חִלּוּק בֵּין מָשׁוּחַ דְּמַלְכוּת לְמָשׁוּחַ דְּכְהֻנָּה, וּמִשּׁוּם הָכִי נָבָל אֵיבָנוּ חַיָּב מִיתָה, וְהוֹדָה דָּוִד לִדְבָרֶיהָ, וּכְשֶׁהָיָה בּוֹרֵחַ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם הָיָה מִתְכַּפֵּר בְּשִׁעְיָרָה כְּהֶדְיוֹט, אִם כֵּן כֻּחָזַר לְמַלְכוּתוֹ נִמְחַל לוֹ אוֹתוֹ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע, כְּדִין מִי שֶׁמּוֹלֵךְ שֶׁמּוֹחֲלִין לוֹ כָּל עֲוֹנוֹתָיו.

וְעַל פִּי הָאֲמוּר בָּעִנְיָן אֶשְׁא עֵינַי לְבָאֵר מַאֲמַר הַפּוֹנֶה קְדִים. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר דָּוִד: וְלֹא עוֹד, אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁהֵם עוֹסְקִים בִּנְגָעִים וְאׇהָלוֹת פּוֹסְקִים מִמִּשְׁנָתָם וְאוֹמְרִים לִי: דָּוִד, הַבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ מִיתָתוֹ בַּמֶּה? דְּמַאי חִדּוּשָׁא, וְכִי בִּשְׁבִיל שֶׁהָיוּ עוֹסְקִים בִּנְגָעִים לֹא יִהְיוּ מַלְעִיגִים עָלָיו?! וְאִם הַכַּוָּנָה לוֹמַר דַּאֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה פּוֹסְקִים מִמִּשְׁנָתָם וּמַלְעִיגִים, הָיָה לוֹ לוֹמַר וְלֹא עוֹד אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, וּמַאי אִירְיָא נְגָעִים דִּנְקָט?

אָמְנָם מִכְּלַל הָאֲמוּר לְעֵיל יֹאמַר נָא דְּהָכֵי פֵּרוּשׁוֹ: דְּאִלּוּ הַמַּלְעִיגִים הָיוּ סְבוּרִים שֶׁדָּוִד מֵעוֹלָם לֹא נִסְתַּלֵּק מִמַּלְכוּת, כֵּיוָן שֶׁהוּא מָשׁוּחַ בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְדִין מָשׁוּחַ דְּמַלְכוּת שָׁוֶה לְמָשׁוּחַ דִּכְהֻנָּה, וְאִם כֵּן לֹא נִתְכַּפֵּר לוֹ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע. אַךְ דָּוִד הָיָה סָבוּר שֶׁנִּסְתַּלֵּק מִמַּלְכוּתוֹ בְּשָׁעָה שֶׁבָּרַח מֵאַבְשָׁלוֹם, וּמִשּׁוּם הָכִי הָיָה מִתְכַּפֵּר בְּשִׁעְיָרָה כְּהֶדְיוֹט. וְכֵן נָמֵי מִשּׁוּם דְּנִצְטָרַע שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים עַל אוֹתוֹ עָוֹן, כִּדְאִיתָא בַּגְּמָרָא (סנהדרין קז ע"א), וְקַיְמָא לָן דְּנִשְׂיא שֶׁנִּצְטָרַע עָבַר מִנְּשִׂיאוּתוֹ וּמֵבִיא שְׂעִירָה כְּהֶדְיוֹט, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם סוֹף הִלְכוֹת שְׁגָגוֹת (פרק טו דין ט), יְעַיֵּן שָׁם. וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, כְּשֶׁחָזַר לְמַלְכוּתוֹ נִתְכַּפֵּר לוֹ עַל אוֹתוֹ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע, כְּדִין מִי שֶׁמּוֹלֵךְ שֶׁמִּתְכַּפְּרִין לוֹ כָּל עֲוֹנוֹתָיו.

וְהַנָּה חִלּוּק זֶה דְּאִיכָּא בֵּין כֹּהֵן מָשׁוּחַ לְמֶלֶךְ, דְּכֹהֵן מָשׁוּחַ אַף שֶׁעָבַר מִכְּהֻנָּתוֹ עֲדַיִן יֵשׁ לוֹ דִּין כֹּהֵן מָשׁוּחַ, וְאִלּוּ מֶלֶךְ כֵּיוָן שֶׁעָבַר מִגְּדֻלָּתוֹ אֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ כִּי אִם דִּין הֶדְיוֹט, יָלְפִינַן לַהּ מִדִּין נְגָעִים. הֲלוֹא זֶה הַדָּבָר דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּהוֹרָיוֹת (י ע"א): תָּנוּ רַבָּנָן: "אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא" (ויקרא ד, כב) — פָּרַט לְחוֹלֶה. וְהִקְשׁוּ: מִשּׁוּם דַּהֲוָה לֵהּ חוֹלֶה אִדְּחֵי לֵהּ מִנְּשִׂיאוּתֵהּ?! וְתֵרְצוּ: אָמַר רַב אַבְדִּימִי בַּר חָמָא: פָּרַט לְנָשִׂיא שֶׁנִּצְטָרַע, שֶׁנֶּאֱמַר (מ"ב טו, ה): "וַיְנַגַּע יְיָ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיְהִי מְצֹרָע עַד יוֹם מוֹתוֹ וַיֵּשֶׁב בְּבֵית הַחָפְשִׁית". וּפֵרַשׁ רַשִׁ"י: דְּנַעֲשָׂה חָפְשִׁי מִן הַמַּלְכוּת וּכְהֶדְיוֹט דָּמֵי. עַד כָּאן. וּבְדֶרֶךְ יב (ע"ב) אָמְרִינַן הָתָם: בָּעֵי מִנֵּהּ רָבָא מֵרַב נַחְמָן: כֹּהֵן מָשׁוּחַ שֶׁנִּצְטָרַע מַהוּ בְּאַלְמָנָה? אָמַר לֵהּ הוּנָא בְּרֵהּ דְּרַב נַחְמָן לְרַב פַּפָּא: תְּנִינָא: "וְהוּא אִשָּׁה בִּבְתוּלֶיהָ יִקָּח" (ויקרא כא, יג). אֵין לִי אֶלָּא שֶׁעָבַר מֵחֲמַת קְרִיו, עָבַר מֵחֲמַת מוּמוֹ מְנַיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְהוּא". וּפֵרַשׁ רַשִׁ"י: וְכִי נִצְטָרַע הָוֵי לֵהּ כְּמוּם וַאֲפִלּוּ

הָכִי אָסוּר בְּאַלְמָנָה. עַד כָּאן. לָמַדְנוּ מִכָּאן, דְּכֹהֵן מָשִׁיחַ שֶׁעָבַר יֵשׁ לוֹ דִּין כֹּהֵן, וְאִלּוּ מֶלֶךְ שֶׁעָבַר אֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת דָּוִד בְּאָמְרוֹ: וְלֹא עוֹד, אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁהֵם עוֹסְקִים בְּנָגָעִים וְרוֹאִים הַהֶפְרֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בֵּין כֹּהֵן מָשִׁיחַ לְמֶלֶךְ, דְּמֶלֶךְ כֵּיוָן שֶׁנִּצְטָרַע עָבַר מִמַּלְכוּתוֹ וְיֵשׁ לוֹ דִּין הֶדְיוֹט וּמֵבִיא שְׂעִירָה, אֲפִלּוּ הָכִי הֵם אוֹמְרִים לִי: דָּוִד, הַבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ מִיתָתוֹ בַּמֶּה? וְאֵין לָהֶם הֶבָנָה כְּלָל דְּכֵיוָן שֶׁאֲנִי נִסְתַּלַּקְתִּי מִמַּלְכוּתִי אִם כֵּן כְּשֶׁחָזַרְתִּי לְמֶלֶךְ כְּבָר נִתְכַּפְּרוּ לִי כָּל עֲוֹנוֹתַי. כְּאָמוּר: כִּי אֵל רַחוּם יְיָ, נֹשֵׂא עָוֹן וְפֹשֵׁעַ, וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו.

פרק יג

דֶּרֶךְ הָרַבִּים

וּבוֹ דְּרוּשׁ אֶחָד לְמַעֲלַת הַצִּבּוּר

יְבָאֵר אִם גְּזַר דִּין שֶׁל צִבּוּר וְשֶׁל יָחִיד נִקְרָע. / הָא דְּגָזַר דִּין נִקְרָע אִם הוּא דָּוְקָא מֵרָעָה לְטוֹבָה אוֹ אֲפִלּוּ מִטּוֹבָה לְרָעָה. / אַף לְמָאן דְּאָמַר דְּגָזַר דִּין דְּיָחִיד אֵינוֹ נִקְרָע הַיְנוּ דָּוְקָא לְשַׁנּוֹת הַגְּזֵרָה מִכֹּל וְכֹל, אֲבָל מוֹעִיל תְּפִלָּה לְיָחִיד לְשַׁנּוֹתָהּ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם. / מֶלֶךְ וְצִבּוּר נִדּוֹנִים בְּכָל יוֹם. / אִם נִשְׁאָלִין בְּאוּרִים וְתֻמִּים לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ. / תַּלְמִיד חָכָם שֶׁמּוֹרֶה הֲלָכָה וָבָא, אִם אַחַר מַעֲשֶׂה אֲמָרָהּ אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ, הַיְנוּ דָּוְקָא בְּמִלְּתָא דְּנוֹגֵעַ בַּדָּבָר; וְאִם אָמַר יֹאמַר מִלְּתָא אַחֲרִיתִי בַּהֲדָהּ, מִגּוֹ דְּמֵהֵימָן אַהָא מְהֵימָן אַכּוּלָּא. / אִם עָשִׂית לֶחֶם הַפָּנִים דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. / תַּנּוּר שֶׁל קֹדֶשׁ חֹל הָיָה וְלֹא הָיָה מְקֻדָּשׁ. / הַמּוֹרֶד בַּמַּלְכוּת אֵין רְשׁוּת לְאַחֵר לְהַרְגוֹ, מֵאַחַר דְּאִם רָצָה הַמֶּלֶךְ שֶׁלֹּא לְהָרְגוֹ רַשַּׁאי. / טַעַם הַחִלּוּק שֶׁיֵּשׁ בֵּין מְנָחוֹת לְלֶחֶם הַפָּנִים, דְּגַבֵּי מְנָחוֹת מִשֶּׁקֻּדְּשׁוּ בִּכְלֵי הֶכְשֵׁרוּ לִפָּסֵל בְּטִבּוּל יוֹם וּמְחַסַּר כִּפּוּרִים, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּלֶחֶם הַפָּנִים. / קֹדֶם קְרִימַת הַפָּנִים אֵינוֹ נִקְרָא לֶחֶם. / כִּי הֵיכִי דְּבַדִּינֵי אָדָם אֵין שְׁלִיחַ לְדָבָר עֲבֵרָה, הָכִי נָמֵי בְּדִינֵי שָׁמַיִם יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין הוֹרֵג אֶת עַצְמוֹ בְּיָדָיו לְאוֹמֵר לַאֲחֵרִים שֶׁיַּהַרְגוּהוּ.

דְּרוּשׁ שְׁלִשָּׁה עָשָׂר

בַּמִּדְרָשׁ: "**אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת גָּדְלְךָ וְאֶת יָדְךָ הַחֲזָקָה**" (**דברים ג, כד**). '**אֶת גָּדְלְךָ**' — **זֶה הַמָּן**.

חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל, חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לָהֶם, הֵן אֵל כַּבִּיר לֹא יִמְאָס. וּבְכַמָּה מְקוֹמוֹת זֹאת מָצָאנוּ שֶׁבַח צִבּוּר, גְּדוֹל כְּבוֹדוֹ בְּכֹל מִכֹּל כֹּל. וְגַרְסִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (יח ע"א): אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר אֲנִיָּא מִשְּׁמֵהּ דְּרַב: מִנַּיִן לְגָזַר דִּין שֶׁל צִבּוּר דְּאַף עַל גַּב שֶׁנִּתְחַתֵּם נִקְרָע? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד, ז): "כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו". וְהָכְתִיב (ישעיה נה, ו): "דִּרְשׁוּ יְיָ

בְּהִמָּצְאוֹ"? הָתָם בְּיָחִיד, הָכָא בְּצִבּוּר. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּאִם כֵּן, רַבִּי יִצְחָק דְּאָמַר (ר"ה שם): יָפָה צְעָקָה לָאָדָם בֵּין קֹדֶם גְּזַר דִּין בֵּין לְאַחַר גְּזַר דִּין, מַה יַּעֲנֶה בְּפָסוּק זֶה דִּכְתִיב "דִּרְשׁוּ יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ", דְּמוּכָח מִנֵּיהּ דְּיֵשׁ זְמַן שֶׁאֵינוֹ עוֹנֶה, וְהַיְנוּ דַּאי לְאַחַר גְּזַר דִּין.

וְרָאִיתִי לְהָרַמְבַּ"ם זַ"ל (פ"ב מהלכות תשובה דין ו) שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אַף עַל פִּי שֶׁהַתְּשׁוּבָה וְהַצְּעָקָה יָפָה לְעוֹלָם, בַּעֲשָׂרָה יָמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים הִיא יָפָה בְּיוֹתֵר וּמִתְקַבֶּלֶת הִיא מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר: "דִּרְשׁוּ יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ". בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּיָחִיד, אֲבָל בְּצִבּוּר כָּל זְמַן שֶׁעוֹשִׂים תְּשׁוּבָה וְצוֹעֲקִין בְּלֵב שָׁלֵם הֵם נַעֲנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי מִי אֱלֹהִינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו". עַד כָּאן. וְהִנֵּה תְּחִלַּת דִּבְרֵי הָרַ"ם שֶׁכָּתַב: אַף עַל פִּי שֶׁהַתְּשׁוּבָה וְכוּ', הֵם דִּבְרֵי רַבִּי יִצְחָק, דְּאִית לֵהּ דַּאֲפִלּוּ גְּזַר דִּין דְּיָחִיד נִקְרָע, וַאֲפִלּוּ הָכֵי כָּתַב שֶׁיֵּשׁ חִלּוּק בֵּין יָחִיד לְצִבּוּר. וּלְפִי פְּשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים לֹא מָצִינוּ חִלּוּק בֵּין יָחִיד לְצִבּוּר אֶלָּא לְמָאן דְּאָמַר דְּגְּזַר דִּין דְּיָחִיד אֵינוֹ נִקְרָע, אֲבָל לְמָאן דְּאָמַר דְּאַף גְּזַר דִּין דְּיָחִיד נִקְרָע לֹא מָצִינוּ חִלּוּק בֵּין יָחִיד לְצִבּוּר.

וְהַנִּרְאֶה אֶצְלִי בְּדַעַת הָרַ"ם הוּא, דִּסְבִירָא לֵהּ, דִּלְמָאן דְּאָמַר דְּגְּזַר דִּין דְּיָחִיד אֵינוֹ נִקְרָע — לְדִידֵהּ וַדַּאי אֵינוּ מוֹעִיל שׁוּם דָּבָר לְאַחַר גְּזַר דִּין, וְכִדְאָמְרִינַן (ר"ה טז ע"א): כְּמָאן מְצַלֵּינַן אַקְּצִירֵי וְאַמְרִיעֵי? כְּרַבִּי יוֹסֵי. וְאָמְרִינַן תּוּ הָתָם (יז ע"ב): הַשָּׁב בֵּינָתַיִם — מוֹחֲלִין לוֹ; לֹא שָׁב בֵּינָתַיִם, אֲפִלּוּ הֵבִיא כָּל אֵילֵי נְבָיוֹת שֶׁבָּעוֹלָם — אֵין מוֹחֲלִין לוֹ. אֹלְמָא דְּלֵיכָּא שׁוּם תַּקָּנְתָּא לְאַחַר גְּזַר דִּין. וּמִיהוּ בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה אֲפִלּוּ לְאַחַר גְּזַר דִּין נִקְרָע. וְהַיְנוּ דְּאָמְרִינַן (יח ע"א): וְיָחִיד אֵימָת? כְּלוֹמַר, דְּיֵשׁ זְמַן דְּיָחִיד יֵשׁ לוֹ דִּין צִבּוּר. וּמִדְּלֹא אָמְרוּ 'דִּרְשׁוּ יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ' מַיְרֵי קֹדֶם גְּזַר דִּין, מַשְׁמַע דִּסְבִירָא לְהוּ דְּפַשְׁטֵהּ דִּקְרָא מַיְרֵי דְּבִזְמַן שֶׁהוּא נִמְצָא לְעוֹלָם עוֹנֶה. וְלֵיכָּא לְמֵימַר דְּלֵיכָּא גְּזַר דִּין כִּי אִם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, שֶׁהֲרֵי כָּתַב הָרַמְבַּ"ם (פ"ג מהלכות תשובה דין ג) דְּאִיכָּא גְּזַר דִּין בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה לְרָשָׁעִים גְּמוּרִים. אֶלָּא וַדַּאי דְּבַיָּמִים הַלָּלוּ אַף דְּאִיכָּא גְּזַר דִּין נִקְרָע. וְהַיְנוּ דְּאָמְרִינַן: הַשָּׁב בֵּינָתַיִם — מוֹחֲלִין לוֹ, וְהִיא מִלְּתָא פְּסִיקְתָּא בֵּין דְּאִיכָּא גְּזַר דִּין בֵּין דְּלֵיכָּא. וּלְמָאן דְּאָמַר דְּאַף גְּזַר דִּין דְּיָחִיד נִקְרָע לְעוֹלָם, מִכָּל מָקוֹם מוֹדֶה שֶׁיֵּשׁ חִלּוּק בֵּין יָחִיד לְצִבּוּר, וְגַם כֵּן יֵשׁ חִלּוּק בֵּין עֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה לִשְׁאָר הַיָּמִים. וְהַיְנוּ, דְּבַעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה אַף דְּאִיכָּא גְּזַר דִּין וְהוּא יָחִיד — הַתְּשׁוּבָה הִיא יָפָה בְּיוֹתֵר וּמִתְקַבֶּלֶת מִיָּד, אֲבָל בִּשְׁאָר הַיָּמִים אֵינָהּ כָּל כָּךְ יָפָה, וְהַצִּבּוּר יֵשׁ לָהֶם כָּל הַיָּמִים דִּין יְמֵי תְּשׁוּבָה. וּמַה שֶּׁהִכְרִיחוֹ לוֹמַר זֶה הוּא מֵהֶכְרֵחַ הַפְּסוּקִים, הֵם הַמְדַבְּרִים: "דִּרְשׁוּ יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ", וּכְתִיב: "בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו".

וּפָרֵךְ בַּגְּמָרָא (ר"ה יז ע"ב) אַהָא דְּאָמְרִינַן דִּגְזַר דִּין דְּצִבּוּר מִקְרַע: תָּא שְׁמַע (תהלים קז, כג): "יוֹרְדֵי הַיָּם" וְגוֹמֵר, לוֹמַר לָךְ: צְעָקוּ קֹדֶם גְּזַר דִּין נַעֲנִין וְכוּ'. וּמְשַׁנֵּי: הָנֵי נָמֵי כִּיחִידִים

דְּמוּ. וְהַנִּרְאֶה דְּהַמַּקְשֶׁן עָלָה בְּדַעְתּוֹ, דְּכֵיוָן דְּכָל יוֹרְדֵי הַיָּם הֵן מִתְפַּלְּלִים חֲשִׁיבִי כְּצִבּוּר. וְדָחֵי לֵהּ: לֹא כִּי אֶלָּא כֵּיחִידִים דָּמוּ.

אַף קַשֶּׁה מִמַּה שֶּׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת (ר"ה טז ע"א ד"ה כמאן) וְזֶה לְשׁוֹנָם: וְהַהִיא דְּשַׁבָּת (יב ע"ב) דְּרַבִּי יְהוּדָה יֵשׁ לְיַשֵּׁב כְּהַאי גַּוְנָא דְּדָמֵי לְרַבִּים, דַּהֲוָה מְצַלֵּי בַּהֲדֵהּ עַל כָּל חוֹלִים. עַד כָּאן. וְאִם כֵּן, כָּל יוֹרְדֵי הַיָּם נָמֵי אַמַּאי לָא חֲשִׁיבִי כְּצִבּוּר. וְיֵשׁ לוֹמַר, דְּשָׁנֵי הַהִיא דְּאֶחָד הָיָה מִתְפַּלֵּל עַל כָּל הַחוֹלִים, מִשּׁוּם הָכֵי חֲשִׁיבִי כְּצִבּוּר, וְהוּא הַדִּין אִם אֶחָד מִתְפַּלֵּל עַל כָּל יוֹרְדֵי הַיָּם — חֲשִׁיבִי כְּצִבּוּר; אַף הַחוֹלִים אוֹ יוֹרְדֵי הַיָּם שֶׁכָּל אֶחָד מִתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ — כֵּיחִידִים דָּמוּ. וְדוּק.

וְרָאִיתִי בְּתוֹסְפוֹת פֶּרֶק קַמָּא דְּשַׁבָּת (יב ע"ב ד"ה רבי יהודה) אַהָא דְּאָמְרִינַן: רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: הַמָּקוֹם יְרַחֵם עָלֶיךָ וְעַל חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִקְשׁוּ בְּשֵׁם רַבֵּנוּ תָּם: מַה מּוֹעֶלֶת תְּפִלָּה לְרַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה וְכוּ'. וְכָתְבוּ בְּסוֹף דִּבְרֵיהֶם: וּלְפִי מַאי דְּמְשַׁנֵּי הָתָם: אִיבָּעֵית אֵימָא כִּדְרַבִּי יִצְחָק, דְּאָמַר רַבִּי יִצְחָק: יָפָה צְעָקָה לָאָדָם בֵּין קֹדֶם גְּזַר דִּין לְאַחַר גְּזַר דִּין, אֲתֵי הָכָא שַׁפִּיר. עַד כָּאן. וְלֹא יָדַעְתִּי כַּוָּנָתָם, דְּמִי לֹא יָדַע בָּכָל אֵלֶּה דִּלְפִי הָאִיבָּעֵית אֵימָא לֵיכָּא קֻשְׁיָא כְּלָל, וְהַקֻּשְׁיָא אֵינָהּ אֶלָּא לְרַב יוֹסֵף דְּאָמַר: כְּמָאן מְצַלֵּינַן הָאִדָּנָא אַקְצִירֵי וְאַמְרִיעֵי? כְּרַבִּי יוֹסֵי. דְּמַשְׁמַע דִּלְרַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה לָא מְהַנְיָא צְלוֹתָא, וְהָכָא מָצִינוּ דְּרַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה הָיוּ מִתְפַּלְּלִים עַל הַחוֹלִים. וְדִבְרֵיהֶם צְרִיכִים אֲצִלִי תַּלְמוּד. וְדוּק.

וְיֵשׁ לְהִסְתַּפֵּק בְּהָא דְּאָמְרִינַן דְּגָזַר דִּין דְּצִבּוּר נִקְרָע, וְכֵן לְמָאן דְּאָמַר אַף גְּזַר דִּין דְּיָחִיד נִקְרָע, אִם הוּא דָּוְקָא מֵרָעָה לְטוֹבָה, אֲבָל מִטּוֹבָה לְרָעָה לְעוֹלָם אֵינוֹ נִקְרָע; אוֹ דִלְמָא, דְּכִי הֵיכִי דְּנִקְרָע מֵרָעָה לְטוֹבָה, הָכִי נָמֵי מִטּוֹבָה לְרָעָה. וְרָאִיתִי בְּפֶרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (יז ע"ב) שֶׁהִקְשׁוּ: מְתִיבִי: "עֵינֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בָּהּ" (דברים יא, יב) — עִתִּים לְטוֹבָה עִתִּים לְרָעָה וְכוּ'. לְטוֹבָה מִיהָא לִקְרֵעהּ לְגָזַר דִּינַיְהוּ וְלוֹסִיף לְהוּ? וּמְשַׁנֵּי: שָׁנֵי הָתָם דְּאֶפְשָׁר בְּהָכֵי. וּמִדְּלָא פָּרֵךְ אֶלָּא 'לְטוֹבָה מִיהָא לִקְרֵעהּ', מַשְׁמַע דְּמֵהַהֵיא לְקָחָה הָאַחֶרֶת, דְּהַיְינוּ לְרָעָה, לָא קַשְׁיָא לֵהּ, מִשּׁוּם דִּלְעוֹלָם מִטּוֹבָה לְרָעָה אֵינוֹ נִקְרָע. וּמִיהוּ יֵשׁ לִדְחוֹת, דִּלְעוֹלָם הַמַּקְשֶׁה לָא הֲוָה מָצֵי לְהַקְשׁוֹת בְּכֹחַ כִּי אִם מֵהַהֵיא לְקָחָה לְטוֹבָה, דְּאִלּוּ מֵהַהֵיא לְקָחָה הָאַחֶרֶת הָיְינוּ יְכוֹלִים לִדְחוֹת דְּמִטּוֹבָה לְרָעָה לְעוֹלָם אֵינוֹ נִקְרָע; אֲבָל כְּפִי הַתֵּרוּץ שֶׁתֵּרְצוּ 'שָׁנֵי הָתָם דְּאֶפְשָׁר בְּהָכֵי' לֵיכָּא לְמִשְׁמַע מִידֵי, דִּלְעוֹלָם אַף מִטּוֹבָה לְרָעָה נִקְרָע, וּמַאי דְּקָאָמַר לִפְחוֹת מֵהֶם אִי אֶפְשָׁר שֶׁכְּבָר נִגְזְרָה גְּזֵרָה, הוּא מִשּׁוּם דְּאֶפְשָׁר בְּהָכֵי, שֶׁמּוֹרִידִין שֶׁלֹּא בִּזְמַנָּן עַל הָאָרֶץ שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה, אֲבָל לְעוֹלָם הֵיכָא דְּאִי אֶפְשָׁר בְּהָכֵי — אַף מִטּוֹבָה לְרָעָה נִקְרָע. וְאֶפְשָׁר נָמֵי דִּלְפִי הַמַּסְקָנָא מִטּוֹבָה אֶל רָעָה לְעוֹלָם אֵינוֹ נִקְרָע, וּמַה שֶּׁמּוֹרִידִין שֶׁלֹּא בִּזְמַנָּן הוּא מִשּׁוּם דְּאֵינוֹ מְשַׁנֶּה הַגְּזֵרָה מִכֹּל וָכֹל, שֶׁהֲרֵי גְּשָׁמִים מְרֻבִּים מוֹרִיד אֶלָּא שֶׁמּוֹרִידָן שֶׁלֹּא

בִּזְמַנָּן. דְּוַדַּאי מִלְּתָא דְּפִשִׁיטָא הִיא, דְּכִי הֵיכִי דִּלְצִבּוּר כָּל הֵיכָא דְּאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא לְשַׁנּוֹת הַגְּזֵרָה מִכֹּל וָכֹל אֵינָהּ מִשְׁתַּנֵּית, הָכֵי נָמֵי בְּיָחִיד, לְמָאן דְּאָמַר דְּאַף גְּזֵר דִּין דְּיָחִיד נִקְרָע, כָּל הֵיכָא דְּאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא לְשַׁנּוֹת הַגְּזֵרָה מִכֹּל וָכֹל הַגְּזֵרָה בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת. וְכָעֵת לֹא מָצָאתִי בֵּרוּר לָזֶה.

עוֹד נִרְאֶה שֶׁיֵּשׁ לְהַכְרִיחַ, דְּאַף לְמָאן דְּאָמַר דְּגְזַר דִּין דְּיָחִיד אֵינוֹ נִקְרָע הַיְנוּ דַּוְקָא לְשַׁנּוֹת הַגְּזֵרָה מִכֹּל וָכֹל, אֲבָל כָּל הֵיכָא דְּהַגְּזֵרָה בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת אֶלָּא שֶׁמִּשְׁתַּנֵּית מִמָּקוֹם לְמָקוֹם — מוֹעִיל תְּפִלָּה לְיָחִיד, אַף שֶׁהַדִּין הוּא שֶׁגְּזַר דִּין שֶׁלּוֹ אֵינוֹ נִקְרָע. מִמַּה שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת (ר"ה טז ע"א ד"ה כמאן), שֶׁהִקְשׁוּ: לָרַבָּנָן מִי לָא מְצַלְּינַן בִּרְכַּת הַשָּׁנִים?! וְתֵרְצוּ: וּמַה שֶּׁמִּתְפַּלְּלִין בִּרְכַּת הַשָּׁנִים הַיְנוּ כְּדִלְקַמָּן בְּפִרְקִין, שֶׁאִם פָּסְקוּ גְּשָׁמִים מוּעָטִים שֶׁיּוֹרִידֵם הַמָּקוֹם בְּזִמַּנָּם. עַד כָּאן. וְהַתּוֹסָפוֹת קַיְמִי לְמָאן דְּאָמַר גְּזַר דִּין אֵינוֹ נִקְרָע, וַאֲפִלּוּ הָכֵי כָּתְבוּ דִּתְפִלָּה מוֹעֶלֶת לְהוֹרִיד גְּשָׁמִים בְּזִמַּנָּם. וְזֶה פָּשׁוּט וְדוּק. וּלְפִי זֶה אֵין חִלּוּק בֵּין יָחִיד לְצִבּוּר אֶלָּא הֵיכָא דְּצָרִיךְ לְשַׁנּוֹת הַגְּזֵרָה מִכֹּל וָכֹל, דִּבְצִבּוּר נִקְרָע וּבְיָחִיד אֵינוֹ נִקְרָע; אֲבָל הֵיכָא דְּאֵינוֹ צָרִיךְ לְשַׁנּוֹת הַגְּזֵרָה — אֵין חִלּוּק בֵּין יָחִיד לְצִבּוּר.

וְדַע, דִּבְפֶרֶק אַרְבָּעָה עָשָׂר דְּשַׁבָּת (בעין יעקב והוא בע"ז ג, ע"ב) אִיתָא: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁעוֹת הֲוֵי הַיּוֹם וְכוּ'. שְׁנִיָּה יוֹשֵׁב וְדָן אֶת כָּל הָעוֹלָם. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דִּבְפֶרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה אָמְרִינַן: כְּמָאן מְצַלִּינַן הָאִדָּנָא אַקְצִירֵי וְאַמְרִיעֵי? כְּמָאן — כְּרַבִּי יוֹסֵי. עַד כָּאן. וְאִם כֵּן, סְבָרַת רַב הַלֵּזוּ דִּבְשַׁנִּיָּה יוֹשֵׁב וְדָן הִיא דַּוְקָא אַלְבָּא דְּרַבִּי יוֹסֵי. וְזֶה דּוֹחֵק. וְאוּלַי רַב סָבַר כְּרַבִּי יִצְחָק, דְּאָמַר: יָפָה צְעָקָה לְאָדָם בֵּין קֹדֶם גְּזַר דִּין בֵּין לְאַחַר גְּזַר דִּין, וּמַה שֶּׁיּוֹשֵׁב וְדָן הוּא בְּמִי שֶׁעוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה לִקְרַע גְּזַר דִּינוֹ. אִי נָמֵי, דְּאֶפְשָׁר שֶׁאֵינוֹ דָן בַּשָּׁנִיָּה אֶת הַיָּחִיד אֶלָּא לָרַבִּים, דִּגְזַר דִּין דְּרַבִּים אַלְבָּא דְּכֻלֵּי עָלְמָא נִקְרָע, כַּמְבֹאָר בְּסֶגְיָא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה הַנִּזְכָּר.

שׁוּב רָאִיתִי לְרַשְׁ"י פֶּרֶק קַמָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה (ג ע"ב) שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: שְׁנִיָּה יוֹשֵׁב וְדָן. כְּרַבִּי יוֹסֵי דְּאָמַר בְּמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה: אָדָם נִדּוֹן בְּכָל יוֹם, דִּכְתִיב (מ"א ח, נט): "דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ". עַד כָּאן. וְקָשֶׁה, דְּאַמַּאי לָא אוֹקְמַהּ כְּרַבִּי יִצְחָק וּכְכֻלֵּי עָלְמָא, כְּדִכְתַבְנָא? וְנִרְאֶה דְּהַדִּין עִמּוֹ, מִשּׁוּם דִּבְפֶרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה אָמְרִינַן: אָמַר רַב יוֹסֵף: כְּמָאן מְצַלִּינַן הָאִדָּנָא אַקְצִירֵי וְאַמְרִיעֵי? כְּמָאן — כְּרַבִּי יוֹסֵי. וְאִי בָּעֵית אֵימָא: לְעוֹלָם כְּרַבָּנָן וְכִדְרַבִּי יִצְחָק, דְּאָמַר רַבִּי יִצְחָק: יָפָה צְעָקָה וְכוּ'. הֲרֵי מְבֹאָר, דַּאֲפִלּוּ רַבָּנָן דְּאָמְרִי דְּאָדָם נִדּוֹן בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה מָצוּ סָבְרִי כְּרַבִּי יִצְחָק דְּאָמַר יָפָה צְעָקָה אֲפִלּוּ לְאַחַר גְּזַר דִּין, וַאֲפִלּוּ הָכֵי לָא קָאָמְרִי דְּאָדָם נִדּוֹן בְּכָל יוֹם, מִשּׁוּם דִּלְעוֹלָם הַדִּין הוּא בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה וּגְזַר דִּין הוּא בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, אֶלָּא שֶׁאִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה גְּמוּרָה מוֹעִיל לוֹ אֲפִלּוּ אַחַר גְּזַר דִּין. וְאִם כֵּן, הַהוּא דְּפֶרֶק קַמָּא

דַּעֲבוֹדָה זָרָה, דְּקָאָמַר דִּבְכָל יוֹם וְיוֹם דִּן בַּשְּׁנִיָּה, לָא מָצֵינַן לְאוֹקְמַהּ אֶלָּא כְּרַבִּי יוֹסֵי דְּאָמַר אָדָם נִדּוֹן בְּכָל יוֹם; דִּלְרַבָּנָן, אַף דְּנֵימָא דְּסָבְרִי דְּיָפָה צְעָקָה אֲפִלּוּ לְאַחַר גְּזַר דִּין, מִכָּל מָקוֹם לֹא שַׁיְּךְ לְמֵימַר אַלְבַּיְהוּ דְּאָדָם נִדּוֹן בְּכָל יוֹם.

וְנִרְאֶה דְּהָא דְּאִפְּלִגוּ בְּפֶרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (יח ע"א), דְּרַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר דִּגְזַר דִּין דְּיָחִיד אֵינוֹ נִקְרָע, וְרַבִּי יִצְחָק סְבִירָא לֵהּ דִּנְקְרָע, אֵינוֹ תָּלוּי בְּמַחֲלֹקֶת זֶה דְּרַבָּנָן וְרַבִּי יוֹסֵי, דְּרַבָּנָן אִית לְהוּ דְּאָדָם נִדּוֹן בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, וְרַבִּי יוֹסֵי אִית לֵהּ דְּאָדָם נִדּוֹן בְּכָל יוֹם. דְּרַבָּנָן מָצוּ סָבְרִי כְּרַבִּי אֶלְעָזָר, וְכִסְבָרַת רַב יוֹסֵף דְּאָמַר: כְּמַאן מְצַלֵּינַן אַקְצִירֵי וְאַמְרִיעֵי? כְּרַבִּי יוֹסֵי. דְּלָא אַשְׁכַּח לֵהּ פָּתְרֵי אֶלָּא כְּרַבִּי יוֹסֵי. וּמָצוּ סָבְרִי כְּרַבִּי יִצְחָק, וּכְתַרוּצָא דְּאִי בָּעֵית אֵימָא: לְעוֹלָם רַבָּנָן וּכְרַבִּי יִצְחָק. וְרַבִּי יוֹסֵי נָמֵי מָצֵי סָבַר כְּרַבִּי אֶלְעָזָר, שְׁאַם גָּזְרוּ עָלָיו בַּשְּׁנִיָּה שׁוּם דָּבָר — אֵינוֹ נִקְרָע; וּמָצֵי סָבַר כְּרַבִּי יִצְחָק, דַּאֲפִלּוּ גָּזְרוּ עָלָיו אֵיזֶה דָּבָר בַּשְּׁנִיָּה — נִקְרָע.

וָרְאִיתִי לְהָרַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה בְּפֶרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (סימן ו), אַהָא דְּאָמְרִינַן הָתָם: רַבִּי יִצְחָק רַבָּה בְּשֵׁם רַבִּי: מֶלֶךְ וְצִבּוּר נִדּוֹנִין בְּכָל יוֹם, שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מֶלֶךְ וְצִבּוּר. סְבִירָא לֵהּ דְּאָדָם אֵינוֹ נִדּוֹן אֶלָּא בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, וּמִכָּל מָקוֹם מֶלֶךְ וְצִבּוּר לַחֲשִׁיבוּתָם נִדּוֹנִים בְּכָל יוֹם. וְנָפְקָא מִנַּהּ, דְּאִי זָכוּ בְּכָל יוֹם תִּתְהַפֵּךְ גְּזֵרָתָם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּיחִידִים שֶׁנִּגְזַר דִּינָם בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְאַחַר שֶׁנֶּחְתַּם אֵין לְהָשִׁיב. וּמַאי דְּמָצֵינַן הַשְׁתָּא אַקְצִירֵי וְאַמְרִיעֵי, הָא אָמְרִינַן דְּהָוֵי דָּוְקָא כְּרַבִּי יוֹסֵי. וְאַף עַל גַּב דְּאָמְרִינַן: וְאִי בָּעֵית אֵימָא: לְעוֹלָם כְּרַבָּנָן וּכְרַבִּי יִצְחָק, אֶפְשָׁר דְּרַבִּי לָא סְבִירָא לֵהּ הָכִי. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. מַשְׁמַע דְּסְבִירָא לֵהּ דְּרַבִּי לָא מָצֵי סָבַר כְּרַבִּי יִצְחָק; דְּאִי סְבִירָא לֵהּ כְּרַבִּי יִצְחָק, מַאי אִירְיָא מֶלֶךְ וְצִבּוּר, אֲפִלּוּ יָחִיד נָמֵי? אֶלָּא וַדַּאי דְּלָא סְבִירָא לֵהּ כְּרַבִּי יִצְחָק. וְלֹא יָדַעְתִּי אֵיךְ יִתָּכֵן לוֹמַר דָּבָר זֶה דִּלְרַבִּי יִצְחָק אָדָם נִדּוֹן בְּכָל יוֹם, וְהָא בְּהֶדְיָא אָמְרִינַן: לְעוֹלָם כְּרַבָּנָן וּכְרַבִּי יִצְחָק, וֶהֱבִיאוֹ הָרַב זַ"ל, הֲרֵי דְּאַף רַבָּנָן דִּסְבִירָא לְהוּ דְּאָדָם נִדּוֹן בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה מָצֵי סָבְרִי כְּרַבִּי יִצְחָק דְּאִית לֵהּ יָפָה צְעָקָה. וְלָכֵן דִּבְרֵי הָרַב זַ"ל צְרִיכִין לִי תַּלְמוּד.

וְדַע, שֶׁלְּפִי מַאי דְּאָמְרִינַן בִּירוּשַׁלְמִי דְּמֶלֶךְ וְצִבּוּר נִדּוֹנִים בְּכָל יוֹם, וְהָכִי אִיתָא נָמֵי בַּגְּמָרָא דִּילַן פֶּרֶק שֵׁנִי דְּסַנְהֶדְרִין, דְּמִשְׁמַע דְּאַף דְּיָחִיד נִדּוֹן בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, מֶלֶךְ וְצִבּוּר שֶׁנִּשְׁתַּנּוּ לְעִלּוּיָא שֶׁנִּדּוֹנִים בְּכָל יוֹם. וּלְפִי זֶה קַשְׁיָא לִי עַל דִּבְרֵי רַשְׁ"י בְּפֶרֶק קַמָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה הַנִּזְכָּר, דְּאוֹקֵי דִּבְרֵי רַב, דְּאָמַר בַּשְּׁנִיָּה יוֹשֵׁב וְדָן, כְּרַבִּי יִצְחָק, וְאַמַּאי לָא אוֹקְמַהּ בְּמֶלֶךְ וְצִבּוּר דִּלְכֻלֵּי עָלְמָא נִדּוֹנִים בְּכָל יוֹם.

עוֹד מָצִינוּ מַעֲלַת הַצִּבּוּר כִּי רַבָּה הִיא הָעוֹלֶה לְמַעְלָה. וְהָעִנְיָן הוּא, דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁבִיעִי דְּיוֹמָא (עא ע"ב): אֵין נִשְׁאָלִין בְּאוּרִים וְתֻמִּים לְהֶדְיוֹט, אֶלָּא לְמֶלֶךְ וּלְבֵית דִּין וּלְמִי שֶׁצָּרָךְ

הַצְּבוּר בּוֹ. וְאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא (עג ע"ב): מְנָא הָנֵי מִלֵּי? אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: אָמַר קְרָא (במדבר כז, כא): "וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ" וְגוֹמֵר. 'הוּא' — זֶה מֶלֶךְ, 'וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ' — זֶה מְשׁוּחַ מִלְחָמָה. עַד כָּאן. וְלֵיכָּא לְמֵימַר, דְּדַוְקָא מְשׁוּחַ מִלְחָמָה הוּא דְּיִשְׁאַל בְּאוּרִים וְתֻמִּים, אֲבָל מִי שֶׁאֵינוֹ מְשׁוּחַ מִלְחָמָה, אַף שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ, אֵינוֹ נִשְׁאָל בְּאוּרִים וְתוּמִּים, דְּהָא בְּמַתְנִיתִין תְּנַן: לְמֶלֶךְ וּלְבֵית דִּין וּלְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ. וְאַף שֶׁבְּבָרַיְתָא לָא נָקֵט אֶלָּא מְשׁוּחַ מִלְחָמָה, מִכָּל מָקוֹם נִרְאֶה דְּלָאו דַּוְקָא, שֶׁהֲרֵי בְּמַתְנִיתִין נָקֵט בְּהֶדְיָא וּלְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ, דְּהוּא כּוֹלֵל כָּל מִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ. וְלֵיכָּא לְמֵימַר דְּבָרַיְתָא מְפָרְשָׁה לְמַתְנִיתִין דְּקָתָנֵי וּלְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ דְּהַיְנוּ מְשׁוּחַ מִלְחָמָה, וְלוֹמַר דְּדַוְקָא מְשׁוּחַ מִלְחָמָה, אֲבָל מִי שֶׁאֵינוֹ מְשׁוּחַ מִלְחָמָה אַף שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ אֵין נִשְׁאָלִין, שֶׁהֲרֵי כָּתַב הָרַמְבַּ"ם ז"ל סוֹף הִלְכוֹת כְּלֵי מִקְדָּשׁ (פ"י הי"ב) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ" — זֶה מְשׁוּחַ מִלְחָמָה אוֹ מִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ. עַד כָּאן. הֲרֵי דְּסָבְירָא לֵהּ דְּלָאו דַּוְקָא מְשׁוּחַ מִלְחָמָה, אֶלָּא כָּל מִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ נִשְׁאָלִין לוֹ, וּמִקְרָא דְּ'וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ' נָפְקִי כֻּלְּהוּ.

וּבְהֶדְיָא אָמְרִינַן בְּאַגָּדַת שְׁמוּאֵל (ילקוט שמואל רמז קלא), הֶבִיאוּ הָרַב כְּלִי יָקָר, וְזֶה לְשׁוֹנָם: לֹא נִטְרַד דּוֹאֵג מִן הָעוֹלָם עַד שֶׁהִמְרָה בַּסַּנְהֶדְרִין. בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר דּוֹאֵג (ש"א כב, י): "וַיִּשְׁאַל לוֹ בַּיְיָ" — שֶׁעָשָׂאוֹ מֶלֶךְ לְפִי שֶׁאֵין נִשְׁאָלִין אֶלָּא לְמֶלֶךְ, אָמְרוּ אַבְנֵר וַעֲמָשָׂא: תְּנוּ: כְּשֵׁם שֶׁנִּשְׁאָלִין לְמֶלֶךְ, כָּךְ נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ. אָמַר לָהֶם דּוֹאֵג: אֵין נִשְׁאָלִין אֶלָּא לְמֶלֶךְ. אָמַר לָהֶם שָׁאוּל: לְכוּ לַסַּנְהֶדְרִין. אָמְרוּ לָהֶם הַסַּנְהֶדְרִין: כְּשֵׁם שֶׁנִּשְׁאָלִין לְמֶלֶךְ, כָּךְ נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ. וְאָמְרוּ לוֹ לְשָׁאוּל: כָּךְ אָמְרוּ הַסַּנְהֶדְרִין. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הִמְרָה דּוֹאֵג בַּסַּנְהֶדְרִין וְאָמַר: אֵין נִשְׁאָלִין אֶלָּא לְמֶלֶךְ. מִיָּד אָמַר לוֹ שָׁאוּל: צֵא וּפְגַע בְּכֹהֲנֵי הַשֵּׁם. עַד כָּאן. וְאֶפְשָׁר דְּהָרַמְבַּ"ם הוֹצִיא דִּין זֶה מֵאַגָּדָה זוֹ. זֹאת אוֹמֶרֶת, דְּסַנְהֶדְרִין אָמְרוּ דְּכַדִּין עָשָׂה אֲחִימֶלֶךְ בַּמָּה שֶׁנִּשְׁאַל לְדָוִד בְּאוּרִים וְתֻמִּים, לְפִי שֶׁהָיָה צָרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ.

וְזֶה שֶׁהֵשִׁיב אֲחִימֶלֶךְ לְשָׁאוּל (שם שם, טו): "הַיּוֹם הַחִלּוֹתִי לִשְׁאָל לוֹ בֵאלֹהִים". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: בְּתָמִיהָא, זֶה יָמִים רַבִּים שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ, שֶׁמִּנּוּהוּ מוֹצִיא וּמֵבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל, וּמֵאָז אֲנִי שׁוֹאֵל לוֹ בֵאלֹהִים. וְלֹא יָדַעְתִּי מַה תְּשׁוּבָה הִיא זוֹ שֶׁל אֲחִימֶלֶךְ, שֶׁאִם שָׁאוּל הֶאֱשִׁימוֹ בְּשִׁבְיל שֶׁשָּׁמַע שֶׁפַּעַם אַחַת שָׁאַל לוֹ בְּאוּרִים וְתֻמִּים, מַה הֵשִׁיב לוֹ אֲחִימֶלֶךְ שֶׁזֶּה יָמִים רַבִּים שֶׁשּׁוֹאֵל לוֹ? אַךְ עִם הָאֱמוּר אֲתֵי שַׁפִּיר, שֶׁכַּוָּנַת אֲחִימֶלֶךְ הִיא לוֹמַר לְשָׁאוּל, שֶׁאֵין לוֹ דִּין מוֹרֶה בַּמַּלְכוּת בַּמָּה שֶׁשָּׁאַל לוֹ בְּאוּרִים וְתֻמִּים, לְפִי שֶׁהוּא לֹא שָׁאַל לוֹ מִדִּין מֶלֶךְ, אֶלָּא מַה שֶׁשָּׁאַלְתִּי לוֹ הוּא מִזְּמַן רַב, שֶׁרָאִיתִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ וּמִנּוּהוּ עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת מוֹצִיא וּמֵבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל, וְהַדִּין הוּא שֶׁמִּי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבוּר בּוֹ נִשְׁאָל בְּאוּרִים וְתֻמִּים.

וּבָזֶה נָבִין כַּוָּנַת אֲבִיגַיִל בְּאָמְרָהּ (שם כה, ל): "וְהָיָה כִּי יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר" וְגוֹמֵר. וּכְבָר כָּתַבְנוּ יִשּׁוּב לְהֶמְשֵׁךְ הַפְּסוּקִים שֶׁל וְכוּחַ אֲבִיגַיִל עִם דָּוִד לְעֵיל (דרוש יא ודרוש יב), יְעַיֵּן שָׁם. אַךְ עַל פִּי דַּרְכֵּנוּ נֹאמַר כַּוָּנָה אַחֶרֶת בְּפָסוּק זֶה. וְנַחֲקֹר חֲקִירָה אַחַת בְּאוֹתָהּ אַגָּדָה דִּלְעֵיל שֶׁנֶּחֱלַק הוֹאֵיל עִם הַסַּנְהֶדְרִין, לְמַעַן דַּעַת בְּמַאי פְּלִיגִי, שֶׁהֲרֵי דּוֹאֵג מִן הַסַּנְהֶדְרִין הָיָה וְ'אַבִּיר הָרֹעִים' קְרָאוֹ הַכָּתוּב (ש"א כא, ח).

וְנִרְאֶה דְּמַחֲלֹקֶת הוֹאֵג עִם הַסַּנְהֶדְרִין הָיָה בְּאוֹתָהּ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל, דְּאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא: מְנָא הָנֵי מִלֵּי? אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: דְּאָמַר קְרָא: "וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד" וְגוֹמֵר. 'הוּא' — זֶה מֶלֶךְ, 'וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ' — זֶה מְשׁוּחַ מִלְחָמָה, 'וְכָל הָעֵדָה' זוֹ סַנְהֶדְרִין. וְהִקְשׁוּ הַחֲדוּשִׁין, דִּלְמֶלֶךְ לְמָה לִי קְרָא? תִּפֵּק לֵיהּ דִּבְהֶדְיָא כְּתִיב (במדבר כז, יח-כא): "קַח אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן" וְגוֹמֵר, "וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי יְיָ", הֲרֵי בְּהֶדְיָא דִּנְשְׁאָלִין לְמֶלֶךְ, וְאִם כֵּן לְמָה לִי רַבּוּיָא דְּ'הוּא' לַאֲתוֹיֵי מֶלֶךְ? וְהַמַּגְדִּיל הַתֵּמַהּ הוּא רַשִׁ"י זַ"ל, שֶׁכָּתַב: 'הוּא' זֶה מֶלֶךְ, דְּהָא בִּיהוֹשֻׁעַ מִשְׁתַּעֵי קְרָא. וְהַדָּבָר קָשֶׁה, דְּכֵיוָן דְּלֹא לָמַדְנוּ דְּ'הוּא' זֶה מֶלֶךְ אֶלָּא מִשּׁוּם דְּמִשְׁתַּעֵי קְרָא בִּיהוֹשֻׁעַ, אִם כֵּן כֵּיוָן דִּבִיהוֹשֻׁעַ כְּתִיב בְּהֶדְיָא "וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ", תּוּ לְמָה לִי קְרָא דְּ'הוּא'? וְתֵרֶץ, דְּמִיהוֹשֻׁעַ לֵיכָּא לְמִגְמַר לְסָתָם מֶלֶךְ. דַּהֲוָה אָמֵינָא: שָׁנֵי הָתָם, דְּאִצְטְרִיךְ לִשְׁאֹל בְּאוּרִים וְתֻמִּים מִשּׁוּם חֻלַּקַּת הָאָרֶץ שֶׁהָיְתָה עַל פִּי אוּרִים וְתֻמִּים, וְכַמְבֹאָר בַּגְּמָרָא (ב"ב קכב ע"א), וְכֵן נָמֵי כִּבּוּשָׁהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיְתָה עַל יְדֵי אוּרִים וְתֻמִּים, וּמִשּׁוּם הָכֵי נִשְׁאַל יְהוֹשֻׁעַ בְּאוּרִים וְתֻמִּים, אֲבָל בִּשְׁאָר מֶלֶךְ אֵימָא דְּאֵינוֹ נִשְׁאָל, קָמַשְׁמַע לָן יִתּוּרָא דְּ'הוּא' לְרַבּוֹת סְתָם מֶלֶךְ שֶׁיְּהֵא נִשְׁאָל בָּאוּרִים. וּמַה שֶּׁכָּתַב רַשִׁ"י: 'הוּא' זֶה מֶלֶךְ, דְּהָא בִּיהוֹשֻׁעַ מִשְׁתַּעֵי קְרָא, הָכֵי קָאָמַר: דִּמְנָא לֵיהּ דְּ'הוּא' זֶה מֶלֶךְ? דִּבְשְׁלָמָא 'וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ' דְּאָמְרִינַן זֶה מְשׁוּחַ מִלְחָמָה, הַיְנוּ מִשּׁוּם דְּאָמְרִינַן דְּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב הוּא מִי שֶׁכָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ לָצֵאת לַמִּלְחָמָה אַחֲרָיו; וְכֵן 'וְכָל הָעֵדָה' זוֹ סַנְהֶדְרִין, הַיְנוּ כִּדְאָמְרִינַן (תו"כ ויקרא, דבורא דחובה, פרשתא ד, הלכה ב): "וְאִם כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ" (ויקרא ד, יג) — זוֹ סַנְהֶדְרִין; אֲבָל בְּמִלַּת 'הוּא' אֵין בָּהּ שׁוּם רֶמֶז לוֹמַר דִּבְמֶלֶךְ מִשְׁתַּעֵי קְרָא. לָזֶה בָּא רַשִׁ"י זַ"ל וְתִקֵּן הָעִנְיָן וְאָמַר: דְּהָא בִּיהוֹשֻׁעַ מִשְׁתַּעֵי קְרָא, וְעַל כָּרְחִין 'הוּא' קָאֵי לִיהוֹשֻׁעַ, וְאִם אֵינוֹ עִנְיָן לִיהוֹשֻׁעַ דְּהָא בְּפֵרוּשׁ כְּתִיב 'וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בָּאוּרִים', תְּנֵהוּ עִנְיָן לְסָתָם מֶלֶךְ דּוּמְיָא דִּיהוֹשֻׁעַ דְּבֵהּ מִשְׁתַּעֵי קְרָא.

וְהִנֵּה כָּל מַה שֶּׁלָּמַדְנוּ דְּנִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ הוּא מִשּׁוּם דְּדָרְשִׁינַן יִתּוּרָא דְּ'הוּא' לְרַבּוֹת סְתָם מֶלֶךְ, וְאַיְתַּר לָן תְּרֵי רִבּוּיֵי: חַד דְּ'וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ', וְחַד דְּ'וְכָל הָעֵדָה', וְשָׁדֵינַן חַד רִבּוּיָא לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, וְאִידָךְ לְבֵית דִּין. אֲבָל אִם לָא דָּרְשִׁינַן 'הוּא' וְאִית לָן תְּרֵי רִבּוּיֵי לְבַד — לָא מְרַבִּינַן מִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, וְדָרְשִׁינַן 'וְכָל יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ' לְרַבּוֹת

סְתָם מֶלֶךְ, דְּלָא גָּמְרִינַן לֵיהּ מִמַּאי דִּכְתִיב קְרָא גַּבֵּי יְהוֹשֻׁעַ 'וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ', מִשּׁוּם דְּאִיכָּא לְמֵימַר דְּשָׁנֵי יְהוֹשֻׁעַ דְּנִשְׁאָל מִשּׁוּם כְּבִישָׁתָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַחֲלֻקָּתָהּ, אֲבָל שְׁאָר מְלָכִים אֵימָא לָא, מִשּׁוּם הָכֵי אִצְטְרִיךְ קְרָא דְּ'וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ' לְרַבּוֹת סְתָם מֶלֶךְ, דְּהַיְינוּ כִּפְשׁוּטוֹ מִי שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ. 'וְכָל הָעֵדָה' דָּרְשִׁינַן לֵיהּ לְסַנְהֶדְרִין, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ 'וְאִם כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ' אֵלּוּ סַנְהֶדְרִין. אֲבָל מִי שֶׁצָּרִךְ הַצְבּוּר בּוֹ לֹא נִתְרַבָּה מִן הַכָּתוּב, וְאִם כֵּן מָנַלָן דְּנִשְׁאָלִים לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְבּוּר בּוֹ. וְהַנָּה אִיכָּא תַּנָּא דְּלָא דָּרֵשׁ בְּעָלְמָא יְתוּרָא דְּהוּא', וְדוֹאֵג הָכֵי הֲוָה סְבִירָא לֵיהּ דְּלָא דָּרְשִׁינַן יְתוּרָא דְּהוּא' לְרַבּוֹת, וְאִם כֵּן אַיְתֵר לָן תְּרֵי רִבּוּיֵי: 'וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ', 'וְכָל הָעֵדָה', וְשָׁדֵינַן חַד לְרַבּוֹת סְתָם מֶלֶךְ, וְאִידָךְ לְרַבּוֹת סַנְהֶדְרִין. אֲבָל אֲנַן קַיְמָא לָן אַלְבָּא דְּהַלְכְתָא דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא', כִּדְאִיתָא בְּכַמָּה דּוּכְתֵי, וְאִם כֵּן מֵרִבּוּיָא דְּ'הוּא' מְרַבִּינַן סְתָם מֶלֶךְ, וְאַיְתֵר לָן תְּרֵי רִבּוּיֵי, וְשָׁדֵינַן חַד לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְבּוּר בּוֹ, וְחַד שָׁדֵינַן לֵיהּ לְסַנְהֶדְרִין. הַכְּלָל הָעוֹלֶה, שֶׁדּוֹאֵג לָא הֲוָה דָּרֵשׁ יְתוּרָא דְּ'הוּא', וּמִשּׁוּם הָכֵי הֲוָה סְבִירָא לֵיהּ דְּאֵין נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְבּוּר בּוֹ, וְדָוִד וְהַסַּנְהֶדְרִין דָּרְשִׁי יְתוּרָא דְּ'הוּא', וּמִשּׁוּם הָכֵי סְבִירָא לְהוּ דְּנִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְבּוּר בּוֹ.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קו ע"ב): אָמַר רַבִּי יִצְחָק: מַאי דִּכְתִיב (תהלים נב, ג): "מַה תִּתְהַלֵּל בָּרָעָה הַגִּבּוֹר, חֶסֶד אֵל כָּל הַיּוֹם"? אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְדוֹאֵג: לֹא גִּבּוֹר בַּתּוֹרָה אַתָּה?! מַה תִּתְהַלֵּל בְּרָעָה? לֹא חֶסֶד אֵל נָטוּי עָלֶיךָ כָּל הַיּוֹם?! עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י ז"ל: וַהֲלוֹא גִּבּוֹר אַתָּה בַּתּוֹרָה, לָמָּה תִּתְהַלֵּל לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע עַל דָּוִד? לֹא חֶסֶד תּוֹרָה עָלֶיךָ — לֹא חָכָם בַּתּוֹרָה אַתָּה, דִּכְתִיב (משלי לא, כו): "וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דִּלְמַאי אִצְטְרִיךְ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְשַׁבּוֹחֵי לְדוֹאֵג שֶׁהָיָה גִּבּוֹר בַּתּוֹרָה וְשֶׁהָיָה חָכָם בַּתּוֹרָה לְמַה שֶׁרוֹצֶה לְהַאֲשִׁימוֹ בַּמָּה שֶׁסִּפֵּר לָשׁוֹן הָרַע עַל דָּוִד? אַף שֶׁדּוֹאֵג הָיָה עִם הָאָרֹן רָאוּי לְהַאֲשִׁימוֹ עַל עֲבֵרָה הַלָּזוּ דְּלָשׁוֹן הָרַע שֶׁהִיא מִן הַמְּצוֹת הַמֻּשְׁכָּלוֹת. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּאָמְרוֹ 'מַה תִּתְהַלֵּל בָּרָעָה', מֶה הָיָה זֶה הַהִלּוּל שֶׁל דּוֹאֵג? וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמִלַּת 'רָעָה' מַה הִיא הַכַּוָּנָה. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ שֶׁהוּא לָשׁוֹן רָעָה עַל דָּוִד. אַף עִם מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ נִרְאֶה דְּיוּבַן הַכֹּל.

וְהִנֵּה הַתַּחְלֹת הַפְּסוּק כָּךְ הִיא: "בְּבוֹא דּוֹאֵג הָאֲדֹמִי וַיַּגֶּד לְשָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ בָּא דָוִד אֶל בֵּית אֲחִימֶלֶךְ. מַה תִּתְהַלֵּל בְּרָעָה הַגִּבּוֹר" וְגוֹמֵר. וְדָבָר יָדוּעַ הוּא שֶׁדּוֹאֵג הָיָה שׁוֹנְאוֹ שֶׁל דָּוִד. וְהִנֵּה כְּבָר נִתְבָּאֵר שֶׁדּוֹאֵג כָּל מְגַמָּתוֹ שֶׁאָמַר לְשָׁאוּל 'בָּא דָוִד אֶל בֵּית אֲחִימֶלֶךְ' הוּא לוֹמַר שֶׁהוּא מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת, מִשּׁוּם דְּאֵית לֵיהּ דְּאֵין נִשְׁאָלִין אֶלָּא לְמֶלֶךְ וְלֹא לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְבּוּר בּוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ ז"ל. וְעִקַּר הַתַּכְלִית הָיָה שֶׁיִּהְיֶה אֲחִימֶלֶךְ נֶעֱנָשׁ עַל

יְדֵי דָּוִד, מִשּׁוּם דְּכָל מִי שֶׁחָבֵרוֹ נֶעֱנָשׁ עַל יָדוֹ אִקְרֵי רָע וְאֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בִּמְחִצָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר כָּל זֶה לְעֵיל בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ (דרוש יא) בְּאֹרֶךְ.

וְזֶהוּ הַכַּוָּנָה: "בְּבוֹא דּוֹאֵג וַיַּגֶּד לְשָׁאוּל בָּא דָוִד אֶל בֵּית אֲחִימֶלֶךְ. מַה תִּתְהַלֵּל בְּרָעָה". כְּלוֹמַר, שֶׁאַתָּה מִתְהַלֵּל שֶׁהִשַּׁגְתָּ כָּל מְבַקֵּשְׁךָ לְהָסֵב תֹּאַר זֶה דְּרָעָה עַל דָּוִד, לוֹמַר מֵאַחַר דְּאֵין נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרֶךְ הַצִּבּוּר בּוֹ נִמְצָא דַּאֲחִימֶלֶךְ נֶעֱנַשׁ עַל יְדֵי דָּוִד וְנִמְצָא דְּדָוִד נִקְרָא רָע. לֹא גִּבּוֹר בַּתּוֹרָה אַתָּה וְלֹא חָכָם בַּתּוֹרָה אַתָּה?! כְּלוֹמַר, אִם הָיִיתָ כְּאַחַד הָאָדָם, הָיִיתִי אוֹמַר דִּלְמָא סָבְרַת דִּילָא דָּרְשִׁינַן יְתוּרָא דְּ'הוּא', וְאִם כֵּן אַיְתַר לָן תְּרֵי רִבּוּיֵי, דְּהַיְנוּ 'וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ' 'וְכָל הָעֵדָה', וְשָׁדֵינַן חַד לְרַבּוֹת סְתָם מָלֵךְ וְאִידָךְ לְרַבּוֹת סַנְהֶדְרִין, אֲבָל מִי שֶׁצָּרֶךְ הַצִּבּוּר בּוֹ לֵית לָן קְרָא דְּנִשְׁאָלִין לוֹ. אֲבָל מֵאַחַר שֶׁגִּבּוֹר בַּתּוֹרָה אַתָּה וְיָדַעַתּ דְּדָרְשִׁינַן יְתוּרָא דְּ'הוּא', אִם כֵּן מִיתּוּרָא דְּ'הוּא' מְרַבִּינַן סְתָם מָלֵךְ, וְאֵיתַר לָן תְּרֵי רִבּוּיֵי, וְעַל כָּרְחִין שָׁדֵינַן חַד לְמִי שֶׁצָּרֶךְ הַצִּבּוּר בּוֹ וְאִידָךְ לְסַנְהֶדְרִין, וְאִם כֵּן 'מַה תִּתְהַלֵּל בְּרָעָה'? דְּאַדְרַבָּה, דָּוִד כַּדִּין עָשָׂה, שֶׁהֲרֵי נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרֶךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, וְאִם כֵּן לֹא נֶעֱנַשׁ אֲחִימֶלֶךְ עַל יְדֵי דָּוִד, לְפִי שֶׁדָּוִד כַּדִּין עָשָׂה בַּמֶּה שֶׁנִּשְׁאַל בָּאוּרִים. וְאַדְרַבָּה, דּוֹאֵג הוּא שֶׁנִּקְרָא רָע, שֶׁנֶּעֱנַשׁ אֲחִימֶלֶךְ עַל יָדוֹ בַּמֶּה שֶׁהוֹרָה שֶׁלֹּא כַּדִּין שֶׁאֵין נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרֶךְ הַצִּבּוּר בּוֹ.

וְהַיְנוּ דְּאָמְרִינַן הָתָם בְּפֶרֶק חֵלֶק: אָמַר רַבִּי אָמִי: אֵין תּוֹרָתוֹ שֶׁל דּוֹאֵג אֶלָּא מִשְׁפָּה וְלַחוּץ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נ, טז): "וְתִשָּׂא בְרִיתִי עָלָי פִּיךָ". עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: 'עָלַי פִּיךָ' — וְלֹא בַּלֵּב. שֶׁזֶּה שֶׁהָיָה דוֹרֵשׁ שֶׁאֵין נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרֶךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, לֹא הָיָה כִּי אִם מִשְׁפָּה וְלַחוּץ, אֲבָל בְּלִבּוֹ הָיָה יוֹדֵעַ הָאֱמֶת דְּנִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרֶךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, שֶׁהֲרֵי גִּבּוֹר בַּתּוֹרָה הָיָה וְיָדַע דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא' לְרַבּוֹת סְתָם מָלֵךְ, וְאִיתַר לָן תְּרֵי רִבּוּיֵי, חַד לְרַבּוֹת דְּנִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרֶךְ הַצִּבּוּר בּוֹ וְאִידָךְ דְּנִשְׁאָלִין לְסַנְהֶדְרִין. הַכֹּל הָעוֹלֶה, דְּדוֹאֵג הָיָה אוֹמֵר דְּלָא דָּרְשִׁינַן יְתוּרָא דְּ'הוּא', וְדָוִד וְהַסַּנְהֶדְרִין סְבִירָא לְהוּ דָּרְשִׁינַן יְתוּרָא דְּ'הוּא'.

וּבָזֶה יִתְיַשֵּׁב מַאי דְּאָמְרִינַן בְּמִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל (ילקוט שמואל רמז קל): דָּוִד אַשְׁכְּחֵהּ לַאֲחִימֶלֶךְ שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה לֶחֶם הַפָּנִים בְּשַׁבָּת. אָמַר לֵהּ דָּוִד: "בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יַעַרְכֶנּוּ" (ויקרא כד, ח) — עֲרִיכָתוֹ בְּשַׁבָּת וְאֵין מַעֲשֶׂהוּ בְּשַׁבָּת. אָמַר לוֹ אֲחִימֶלֶךְ: כָּךְ לִמְּדָנוּ דּוֹאֵג דְּמַעֲשֶׂהוּ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. אָמַר לוֹ דָּוִד: כָּךְ מְקַבְּלַנִי (עי' פסחים מז ע"א), עֲרִיכָתוֹ בְּשַׁבָּת וְאֵין מַעֲשֶׂהוּ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה טוּבָא. שֶׁהֲרֵי בְּאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁבָּא דָּוִד אֵצֶל אֲחִימֶלֶךְ מְסַכֵּן הָיָה, שֶׁאָחֲזוֹ בֻּלְמוּס, שֶׁהֲרֵי אָכַל מִלֶּחֶם הַפָּנִים שֶׁאָסוּר לְזָרִים, וּכְדִכְתִיב בִּקְרָא לְהֶדְיָא (ש"א כא, ז), וְהָכִי אִיתָא בְּפֶרֶק אַחַד עָשָׂר דִּמְנָחוֹת (צו ריש ע"א). וְאִם כֵּן, בְּשָׁעַת טֵרוּף הַדַּעַת כָּזֹאת שֶׁאָחֲזוֹ בֻּלְמוּס, מַה לוֹ לְדָוִד לְהוֹרוֹת אֶת הָעָם אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן?

וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אֶפְשָׁר הָיָה לוֹמַר, שֶׁדָּוִד עִקֵּר כַּוָּנָתוֹ הָיְתָה לִשְׁאֹל בְּאוּרִים וְתֻמִּים לֵידַע אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלֵךְ בָּהּ, וְחָשַׁשׁ מֵאֲחִימֶלֶךְ אוּלַי יִהְיֶה סָבוּר כְּסָבְרַת דּוֹאֵג שֶׁאֵין נִשְׁאָלִין אֶלָּא לְמֶלֶךְ וְלֹא לְמִי שֶׁצָּרֵךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, שֶׁהֲרֵי רָאִינוּ שֶׁאֲחִימֶלֶךְ מִתּוֹרָתוֹ שֶׁל דּוֹאֵג הָיָה יוֹנֵק, שֶׁכָּךְ אָמַר: כָּךְ לִמְּדָנוּ דּוֹאֵג דְּמַעֲשֵׂהוּ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת; וְאִם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה הָיָה אוֹמֵר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ שֶׁהַדִּין הוּא דְנִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרֵךְ הַצִּבּוּר בּוֹ — לֹא יִשְׁמַע אֵלָיו אֲחִימֶלֶךְ, דְּקָיְמָא לָן: תַּלְמִיד חָכָם שֶׁמּוֹרֶה הֲלָכָה וָבָא, אִם קֹדֶם מַעֲשֶׂה אָמְרָהּ — שׁוֹמְעִין לוֹ, וְאִם לָאו — אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ, וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק הֶעָרֵל (יבמות עז ע"א). וְכָל זֶה הוּא דָּוְקָא בְּמִלְתָא שֶׁנּוֹגֵעַ בַּדָּבָר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ שָׁם הַתּוֹסָפוֹת. וְאִם כֵּן דָּוִד לֹא הָיוּ שׁוֹמְעִים לוֹ בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה בַּמֶּה שֶׁאוֹמֵר דְּנִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרֵךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, לָכֵן רָצָה לוֹמַר אֵצֶל דִּין זֶה דְּנִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרֵךְ הַצִּבּוּר בּוֹ הוֹרָאָה אַחֶרֶת דַּעֲרֵיכָתוֹ בְּשַׁבָּת וְאֵין מַעֲשֵׂהוּ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, דְּבָזֶה לֹא הָיָה נוֹגֵעַ בַּדָּבָר, וְכֵיוָן דְּקָאָמַר מִלְתָא אַחֲרִיתִי בַּהֲדֵי הַהִוא מִלְתָא שֶׁהוּא נוֹגֵעַ בַּדָּבָר — מְהֵימָן בַּכֹּל. וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק נוֹשְׂאִין עַל הָאֲנוּסָה (שם צח ע"א) עַל גֵּר אֶחָד שֶׁנִּשָּׂא אֵשֶׁת אָחִיו מֵאִמּוֹ, וְאָמְרוּ לוֹ: מִי הִרְשָׁךְ? וְאָמַר: עַל סַפְסָל זֶה יָשַׁב רַבִּי עֲקִיבָא וְאָמַר שְׁנֵי דְבָרִים: גֵּר נוֹשֵׂא אֵשֶׁת אָחִיו מֵאִמּוֹ, וְאָמַר: "וַיְהִי דְבַר יְיָ אֶל יוֹנָה שֵׁנִית" (יונה ג, א) וְכוּ'. וְהִקְשׁוּ: וּמִי מְהֵימַן?! וְהָא אָמַר רַב: כָּל תַּלְמִיד חָכָם שֶׁמּוֹרֶה הֲלָכָה וָבָא, אִם קֹדֶם מַעֲשֶׂה אָמְרָהּ — שׁוֹמְעִין לוֹ, וְאִם לָאו — אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ. וְתֵרְצוּ: שְׁנֵי הָכָא, דְּקָאָמַר מַעֲשֶׂה אַחֲרִינָא בַּהֲדֵהּ. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: שְׁנֵי הָכָא, דְּקָאָמַר מִלְתָא דְיוֹנָה בֶּן אֲמִתַּי בַּהֲדֵהּ, וּמִגּוֹ דְמְהֵימָן אַהָא מְהֵימָן נָמֵי אַהָא, דְּנָפְרִים דִּבְרֵי אֱמֶת דִּבְיַחַד קִבְּלָן. עַד כָּאן. וְאַף לְפִי דַּרְכֵּנוּ נֹאמַר בְּאֹפֶן אַחֵר, וְנַחְקֹר עוֹד בְּמַהֲלֶכֶת זוֹ דָּוִד וְדוֹאֵג שֶׁנֶּחְלְקוּ בְּמַעֲשֶׂה דְּלֶחֶם הַפָּנִים, שֶׁדָּוִד סָבוּר שֶׁאֵין מַעֲשֶׂה לֶחֶם הַפָּנִים דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, וְדוֹאֵג סָבוּר שֶׁמַּעֲשֶׂה לֶחֶם הַפָּנִים דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, בַּמֶּה הָיְתָה עִקַּר מַחֲלֹקְתָם.

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּתָנַן בְּפֶרֶק שְׁתֵּי הַלֶּחֶם (מנחות צה ע"ב): אַחַת שְׁתֵּי הַלֶּחֶם וְאַחַת לֶחֶם הַפָּנִים לִישָׁתָן וַעֲרִיכָתָן בַּחוּץ וַאֲפִיָּתָן בִּפְנִים, וְאֵינָן דּוֹחוֹת אֶת הַשַּׁבָּת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: כָּל מַעֲשֵׂיהֶם בִּפְנִים. עַד כָּאן. וְהִנֵּה בְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ם בְּדִינִים אֵלּוּ יֵשׁ לָנוּ אֲרִיכוּת דְּבָרִים, וְהַדְּבָרִים עַתִּיקִים. אַךְ בְּרוּרָן שֶׁל דְּבָרִים כָּךְ הוּא, דְּאִי עֲשִׂיַּת לֶחֶם הַפָּנִים הָיְתָה בִּכְלִי שָׁרֵת וְנִתְקַדֵּשׁ הַלֶּחֶם — אַלְבָּא דְכֻלֵּי עָלְמָא דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, מִשּׁוּם דְּאִי עֲבֵד לְהוּ מֵעֶרֶב שַׁבָּת אִפְסֵל בְּלִינָה מֵאַחַר שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ בַּכְּלִי. וּכְמוֹ שֶׁהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא (שם), דְּאִי תַּנּוּר מְקַדֵּשׁ, עַל כָּרְחִין דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, דְּאִי לָא — אִפְסֵל בְּלִינָה. וְכָל זֶה הוּא פָּשׁוּט. וּכְבָר הִסְכִּימוּ הָאַחֲרוֹנִים זַ"ל, הָרַב בַּעַל לֶחֶם מִשְׁנֶה וְהָרַב בַּעַל בִּרְכַּת הַזֶּבַח זַ"ל, דְּהָרַמְבַּ"ם סְבִירָא לֵהּ דְּתַנּוּר שֶׁל קֹדֶשׁ חֹל הָיָה וְלֹא הָיָה מְקַדֵּשׁ. וּבְפֶרֶק תְּשִׁיעִי דִּזְבָחִים (פח ע"א)

תְּנַן, דִּכְלֵי שָׁרֵת אֵינָם מְקַדְּשִׁים אֶלָּא בַּקֹּדֶשׁ. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: בַּקֹּדֶשׁ — בָּעֲזָרָה. עַד כָּאן. וְהִנֵּה אַלְבָּא דְתַנָּא קַמָּא דְּאִית לֵהּ דְּלִישָׁתָן וַעֲרִיכָתָן בַּחוּץ, נִמְצָא דְּלֹא נִתְקַדְּשׁוּ בַּכְּלִי, כֵּיוָן שֶׁכָּל מַעֲשֵׂיהֶם בַּחוּץ, וּמִשּׁוּם הָכֵי אֵינָם דּוֹחִים אֶת הַשַּׁבָּת, מִשּׁוּם דְּאֵינָם נִפְסָלִים בְּלִינָה, דְּכֵיוָן דְּמַעֲשֵׂיהֶם בַּחוּץ לֹא נִתְקַדְּשׁוּ; וְאִי מִשּׁוּם הָאֲפִיָּה שֶׁהָיְתָה בְּפָנִים, הָא אָמְרִינַן דְּתַנּוּר שֶׁל קֹדֶשׁ חֹל הָיָה וְאֵינוֹ מְקַדֵּשׁ. וְרַבִּי יְהוּדָה אֵית לֵהּ דְּכָל מַעֲשֵׂיהֶם בְּפָנִים, וּמִשּׁוּם הָכֵי אֵית לֵהּ שֶׁדּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, דְּאַף דְּנַיְמָא דְּתַנּוּר אֵינוֹ מְקַדֵּשׁ, מִכָּל מָקוֹם כְּבָר נִתְקַדֵּשׁ בַּכְּלִי, מֵאַחַר שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם בְּפָנִים, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, אִי עָבֵד לֵהּ מֵאָתְמוֹל אִפְּסַל בְּלִינָה, וּמִשּׁוּם הָכֵי דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת.

וּבְתוֹרַת כֹּהֲנִים בְּפָרָשַׁת אֱמֹר גַּבֵּי לֶחֶם הַפָּנִים אָמְרִינַן: "וְהָיְתָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וַאֲכָלֻהוּ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ" (ויקרא כד, ט) — מְלַמֵּד שֶׁאֲכִילָתָהּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ. מִנַּיִן אֲפִיָּתָהּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְהָיְתָה". יָכוֹל אַף לִישָׁתָהּ וַעֲרִיכָתָהּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ? תַּלְמוּד לוֹמַר (שם): "הוּא". רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: כָּל מַעֲשֵׂיהֶם בְּפָנִים. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דְּתַנָּא קַמָּא דָּרֵשׁ 'הוּא' וּמִמֵּעֵט לִישָׁה וַעֲרִיכָה שֶׁאֵינָהּ בְּפָנִים אֶלָּא בַּחוּץ, וְכֵיוָן שֶׁהַלִּישָׁה וְהָעֲרִיכָה הָיְתָה בַּחוּץ עַל כָּרְחִין שֶׁמִּדִּידַת הָעִשָּׂרוֹן נָמֵי הָיְתָה בַּחוּץ; שֶׁאִם הַמִּדִּידָה הָיְתָה בְּפָנִים, הֲרֵי נִתְקַדֵּשׁ הַלֶּחֶם בְּעִשָּׂרוֹן, שֶׁהֲרֵי פָּסַק הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק רִאשׁוֹן מֵהִלְכוֹת כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ (דין יט) שֶׁכָּל מִדּוֹת הַיָּבֵשׁ נִתְקַדְּשׁוּ, וְאִם כֵּן אֵיךְ מוֹצִיאִים אוֹתָם לַחוּץ, דְּמִגַּנְיָא מִלְּתָא, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת (מנחות צה ע"ב ד"ה לישתו), אוֹ מִשּׁוּם פְּסוּל יוֹצֵא, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י (שם ד"ה נתקדשו). אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהַמִּדִּידָה הָיְתָה בַּחוּץ, וְאֵין הָעִשָּׂרוֹן מְקַדֵּשׁ, דְּאֵין כְּלֵי שָׁרֵת מְקַדְּשִׁים אֶלָּא בִּפְנִים תּוֹךְ הָעֲזָרָה. וְכֵן כָּל מַעֲשֵׂיהֶם הָיוּ בַּחוּץ, דְּהַיְנוּ לִישָׁה וַעֲרִיכָה, וּמִשּׁוּם הָכֵי אֵינָם דּוֹחִים אֶת הַשַּׁבָּת, שֶׁאֵינָם נִפְסָלִים בְּלִינָה. וְרַבִּי יְהוּדָה לֹא דָרֵשׁ 'הוּא', וְסָבִירָא לֵהּ דְּכָל מַעֲשֵׂיהֶם בִּפְנִים, וְאִם כֵּן גַּם הַמִּדִּידָה הָיְתָה בִּפְנִים, וְנִתְקַדֵּשׁ בַּכְּלִי, דְּהַיְנוּ הָעִשָּׂרוֹן. וְעוֹד, שֶׁגַּם הַכְּלִי שֶׁהָיוּ לָשִׁים בּוֹ הָיָה מִכְּלֵי שָׁרֵת וּמְקַדֵּשׁ, וּכְמוֹ שֶׁהִכְרִיחַ זֶה מָרָן בְּפֶרֶק שְׁלִשָּׁה עָשָׂר מֵהִלְכוֹת מַעֲשֵׂה הַקָּרְבָּנוֹת (דין ה), יְעַיֵּן שָׁם. וְכֵיוָן שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ בִּפְנִים פְּשִׁיטָא שֶׁדּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, דְּאִי לָא — אִפְּסַל בְּלִינָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. הַכְּלָל הָעוֹלֶה, דְּמָאן דְּאִית לֵהּ דְּאֵין מַעֲשֶׂה לֶחֶם הַפָּנִים דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת דָּרֵשׁ 'הוּא', וּמָאן דְּאִית לֵהּ דְּמַעֲשֶׂה דְּלֶחֶם הַפָּנִים דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת לָא דָרֵשׁ 'הוּא'.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר. דְּדָוִד הַמֶּלֶךְ כָּל מְגַמָּתוֹ לֹא הָיְתָה כִּי אִם לִשְׁאֹל בְּאוּרִים וְתֻמִּים לֵידַע אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלֵךְ בָּהּ, לְפִי שֶׁהָיָה נִרְדָּף מִפְּנֵי שָׁאוּל. וְדָוִד חָשַׁשׁ אוּלַי אֶחְיֶה מֶלֶךְ לֹא יִשָּׁאֵל לוֹ בָּאוּרִים, דְּאֶפְשָׁר דְּאָזֵל בְּשִׁיטַת דּוֹאֵג דְּלָא דָרֵשׁ 'הוּא', וְאִם כֵּן לֵית לָן קְרָא לְרַבּוֹת מִי שֶׁצָּרִךְ הַצְבּוּר בּוֹ שֶׁיִּהְיֶה נִשְׁאָל בָּאוּרִים; וְאַף אִם יֹאמַר דָּוִד בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה שֶׁכָּךְ

הוּא הַדִּין דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא' וְאִם כֵּן נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבּוּר בּוֹ, אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִשְׁמַע אֵלָיו אֲחִימֶלֶךְ וְיֹאמַר דְּלָא דָּרְשִׁינַן 'הוּא', שֶׁהֲרֵי דָּוִד הַמֶּלֶךְ נוֹגֵעַ בַּדָּבָר הָיָה בְּהַהּ מִלְּתָא לוֹמַר דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא' וּמְרַבִּינַן לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבּוּר בּוֹ לִשְׁאֵלַת אוּרִים וְתֻמִּים, וְקָיְמָא לָן דְּכָל תַּלְמִיד חָכָם שֶׁנּוֹגֵעַ בַּדָּבָר וְאָמַר הֲלָכָה, אִם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה אָמְרָהּ — אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל. וּלְפִיכָךְ, כְּשֶׁרָאָה דָוִד אֶת אֲחִימֶלֶךְ שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה לֶחֶם הַפָּנִים בְּשַׁבָּת, לְפִי שֶׁהָיָה סָבוּר דְּמַעֲשֶׂה לֶחֶם הַפָּנִים דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, וְעַל כָּרְחִין טַעְמוֹ הוּא דְּסָבִירָא לֵהּ דְּכָל מַעֲשֶׂה לֶחֶם הַפָּנִים אַף לִישָׁתוֹ וַעֲרִיכָתוֹ הָיָה בְּפָנִים, דְּלֹא דָּרַשׁ 'הוּא', וְכִסְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה, וּמְשׁוּם הָכִי הָוֶה סָבִירָא לֵהּ שֶׁדּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, דְּמֵאַחַר שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ בִּכְלֵי שָׁרֵת אִי עֲבַד לְהוּ מֵעֶרֶב שַׁבָּת אִפְּסַל בְּלִינָה. אָמַר לוֹ דָּוִד: עֲרִיכָתוֹ בְּשַׁבָּת וְאֵין מַעֲשֶׂהוּ בְּשַׁבָּת. וְהַטַּעַם, מִשּׁוּם דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא' וְאָמְרִינַן דְּלִישָׁתוֹ וַעֲרִיכָתוֹ הָיָה בַּחוּץ, וְלֹא נִתְקַדֵּשׁ בָּעִשָּׂרוֹן מִשּׁוּם שֶׁאֵין כְּלֵי שָׁרֵת מְקַדְּשִׁים אֶלָּא בָּעֲזָרָה, וּמִשּׁוּם הָכִי אֵינוֹ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. וּכְשֶׁאָמַר לוֹ אֲחִימֶלֶךְ: כָּךְ לְמִדָנוּ דּוֹאֵג דְּמַעֲשֶׂה דְּלֶחֶם הַפָּנִים דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, וְדוֹאֵג אָזַל לְשִׁיטָתֵהּ דְּלָא דָּרַשׁ 'הוּא' וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, וְכֵיוָן דְּלָא דָּרַשׁ 'הוּא' נִמְצָא דְּכָל מַעֲשֶׂה דְּלֶחֶם הַפָּנִים הָיָה בְּפָנִים, וּמִשּׁוּם הָכִי אִית לֵהּ שֶׁדּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, דְּאִי לָא — אִפְּסַל בְּלִינָה. אָז אָמַר לוֹ דָּוִד: כְּךָ מְקֻבָּלַנִי, שֶׁאֵין מַעֲשֶׂה דְּלֶחֶם הַפָּנִים דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. וְהַטַּעַם, מִשּׁוּם דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא', וְכָל מַעֲשֶׂה דְּלֶחֶם הַפָּנִים הָיָה בְּחוּץ. וְאִם כֵּן, כְּשֶׁבָּא אַחַר כָּךְ לִשְׁאֹל בָּאוּרִים, הֲכָרַח אֲחִימֶלֶךְ לִשְׁאֹל לוֹ, לְפִי שֶׁכְּבָר הוֹרָה דָּוִד הֲלָכָה לְמַעֲשֶׂה בְּמִלְּתָא שֶׁאֵינוֹ נוֹגֵעַ בַּדָּבָר דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא', וְאִם כֵּן, כֵּיוָן דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא', עַל כָּרְחִין מְרַבִּינַן דִּנְשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבּוּר בּוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. בְּאֹפֶן שֶׁכֹּל מְגַמָּתוֹ שֶׁל דָּוִד בְּוּכּוּחַ זֶה לֹא הָיָה כִּי אִם לְתַכְלִית זֶה לְהַשְׁאֵל בְּאוּרִים וְתֻמִּים.

וְעִם זֶה יוּבַן מַאֲמַר הַכָּתוּב (ש"א כב, יג): "וַיֹּאמֶר אֵלָיו שָׁאוּל לָמָּה קְשַׁרְתֶּם עָלַי אַתָּה וּבֶן יִשַׁי, בְּתִתְּךָ לוֹ לֶחֶם וְחֶרֶב וְשָׁאוֹל לוֹ בֵּאלֹהִים". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דִּבְשִׁלְמָא קְשִׁיַּת 'וְשָׁאוֹל לוֹ בֵּאלֹהִים' נִיחָא, דְּהַיְנוּ עָשִׂיתָ אוֹתוֹ מֶלֶךְ, דְּהוּא סָבִירָא לֵהּ דְּאֵין נִשְׁאָלִין כִּי אִם לְמֶלֶךְ. וְגַם קְשִׁיַּת נְתִינַת הַחֶרֶב נִיחָא, דְּאֶפְשָׁר שֶׁקְּשִׁיתוֹ הָיְתָה לְפִי שֶׁהָיְתָה חֶרֶב גִּלְיַת שֶׁהָיְתָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד, כְּדִכְתִיב (שם כא, י): "הִנֵּה הִיא לוּטָה בַשְּׂמְלָה אַחֲרֵי הָאֵפוֹד", וְכָתְבוּ הַמְפָרְשִׁים שֶׁהִנִּיחוּ אוֹתָהּ בָּאֹהֶל לְזִכָּרוֹן הַנֵּס, וְאֶפְשָׁר שֶׁהֶאֱשִׁימוֹ לָמָּה נָתַן אוֹתָהּ לְדָוִד, מֵאַחַר שֶׁהוּא הָיָה רוֹצֶה שֶׁתִּהְיֶה שָׁם לְעוֹלָם לְזִכָּרוֹן הַנֵּס. וְאֶפְשָׁר גַּם כֵּן שֶׁחָשַׁשׁ שָׁאוּל שֶׁדָּוִד רָצָה לְקַחַת זֹאת הַחֶרֶב לְהִתְפָּאֵר בָּהּ, כְּלוֹמַר, שֶׁעָשָׂה הַתְּשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁהָרַג אֶת גָּלְיַת, וּבִשְׁבִיל זֶה לוֹ תֹּאוֹת הַמְּלוּכָה. אַךְ בַּמֶּה שֶׁהֶאֱשִׁימוֹ בַּמֶּה שֶׁנָּתַן לוֹ לֶחֶם לֹא יָדַעְתִּי מַאי קַשְׁיָא לוֹ, וְכִי מִשּׁוּם דְּדָוִד הָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת וְהָיָה מְסַכֵּן, שֶׁאָחְזוּ

בֶּלְמוּס וְכִדְאִיתָא בַּגְּמָרָא, יְנִיחוּהוּ לָמוּת בְּרָעָב?! זוֹ לֹא שָׁמַעְנוּ. דְּאַף שֶׁרְשׁוּת לַמֶּלֶךְ לְהָרֹג לְמִי שֶׁמָּרַד בּוֹ, פְּשִׁיטָא שֶׁאֵין רְשׁוּת לְאַחֵר לְהָרְגוֹ, מֵאַחַר דְּקַיְמָא לָן שֶׁאִם רָצָה הַמֶּלֶךְ שֶׁלֹּא לְהָרְגוֹ — הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ, וְכִדְכָתַב הָרַמְבַּ"ם ז"ל בְּהִלְכוֹת מְלָכִים (פרק ג, דין ח).

וּמֵעוֹלָם תָּמַהְנוּ עַל מַאֲמָרָם ז"ל בְּסוֹף פֶּרֶק נִגְמַר הַדִּין (סנהדרין מט ע"א), דְּאִתְיְהִי לְיוֹאָב וְדַיְינֵהּ וְכוּ', אֲמַר לֵהּ: נֵיזִיל אַבְנֵר, אַמַּאי קְטַלְתֵּהּ לַעֲמָשָׂא? אֲמַר לֵהּ: עֲמָשָׂא מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת הָוָה, דִּכְתִיב (ש"ב כ, ד): "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַעֲמָשָׂא הַזְעֶק לִי אֶת אִישׁ יְהוּדָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים" וְגוֹמֵר, וּכְתִיב (שם שם, ה): "וַיֵּלֶךְ עֲמָשָׂא לְהַזְעִיק אֶת יְהוּדָה וַיּוֹחֶר מִן הַמּוֹעֵד" וְגוֹמֵר. דְּמַה טַּעֲנָה הִיא זוֹ? דְּהֵן לוּ יְהִי דַּעֲמָשָׂא הָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת, מִכָּל מָקוֹם מִי הִתִּיר לוֹ לְיוֹאָב לְהָרְגוֹ? שֶׁהֲרֵי שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת דָּוִד הָרָגוֹ, וּכְדִכְתִיב (מ"א ב, ה): "וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן יֶתֶר" וְגוֹמֵר. הֲרֵי שֶׁהֲרִיגַת עֲמָשָׂא הָיְתָה שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת דָּוִד, וְאִם כֵּן מַה הִתְנַצֵּל יוֹאָב בַּהֲרִיגַת עֲמָשָׂא בְּאָמְרוֹ שֶׁהָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת? וְלֹא דַי לָנוּ זֶה הַצַּעַר, אֶלָּא דְּבַגְּמָרָא אָמְרִינַן שֶׁהֵשִׁיבוּ לְיוֹאָב דַּעֲמָשָׂא לֹא הָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת, מְשׁוּם דְּאַכְּיִן וְרַקִּין דָּרַשׁ וְכוּ'. דְּמַה לָּהֶם בְּטַעֲנָה זוֹ? דְּהֵן לוּ יְהִי דַּעֲמָשָׂא טָעָה בַּדִּין וְהָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת, מִי הִתִּיר לוֹ לְיוֹאָב לְהִתְעַבֵּר עַל רִיב לֹא לוֹ וְלַהֲרֹג אֶת עֲמָשָׂא? וְיֵשׁ בָּזֶה אֲרִיכוּת דְּבָרִים, אַךְ הַדִּין דִּין אֱמֶת, שֶׁאַף מִי שֶׁהוּא מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת לֹא הֻתַּר לְשׁוּם אָדָם לְהָרְגוֹ. וְאִם כֵּן חָזַרְנוּ לְמַה שֶּׁדִּקְדַּקְנוּ, דְּמָה הָיָה זֶה הָאִשָּׁם שֶׁהֶאֱשִׁימוּ שָׁאוּל לַאֲחִימֶלֶךְ בַּמָּה שֶׁנָּתַן לֶחֶם לְדָוִד, מֵאַחַר שֶׁהָיָה דָּוִד מְסֻכָּן שֶׁאֲחָזוֹ בֶּלְמוּס.

אַךְ נִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דִּתְנַן בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּמְעִילָה (ט ע"א): לֶחֶם הַפָּנִים מוּעָלִין בּוֹ מִשֶּׁהֻקְדַּשׁ. קָרֵם בַּתַּנּוּר — הֻכְשַׁר לִפָּסֵל בְּטָבוּל יוֹם וּבְמֻחְסַר כִּפּוּרִים וּלְהַסְדִּירוֹ עַל גַּבֵּי הַשֻּׁלְחָן. וְגַבֵּי שְׁאָר מְנָחוֹת תְּנַן (שם): הַמְּנָחוֹת מוּעָלִין בָּהֶן מִשֶּׁהֻקְדְּשׁוּ. קָדְשׁוּ בַּכְּלִי — הֻכְשְׁרוּ לִפָּסֵל בְּטָבוּל יוֹם וּבְמֻחְסַר כִּפּוּרִים. עַד כָּאן. וְהַטַּעַם שֶׁיֵּשׁ חִלּוּק בֵּין מְנָחוֹת לְלֶחֶם הַפָּנִים, דְּגַבֵּי מְנָחוֹת מִשֶּׁקֻּדְּשׁוּ בַּכְּלִי הֻכְשְׁרוּ לִפָּסֵל בְּטָבוּל יוֹם וּבְמֻחְסַר כִּפּוּרִים, וְאִלּוּ לֶחֶם הַפָּנִים לֹא הֻכְשַׁר לִפָּסֵל בְּטָבוּל יוֹם וּבְמֻחְסַר כִּפּוּרִים אֶלָּא מִקְּרִימַת הַפָּנִים וְאֵילָךְ, הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ, דְּלֶחֶם הַפָּנִים דְּנַעֲשָׂה בַּחוּץ אֵינוֹ מִתְקַדֵּשׁ בַּכְּלִי, לְפִי שֶׁאֵין כְּלֵי שָׁרֵת מְקַדְּשִׁין כִּי אִם בָּעֲזָרָה; אֲבָל הַמְּנָחוֹת שֶׁכָּל מַעֲשֵׂיהֶן הֵם בִּפְנִים, וּכְמוֹ שֶׁפָּסַק הָרַמְבַּ"ם זַ"ל (פי"ב מהלכות מעשה הקרבנות דין כג), כֵּיוָן שֶׁקֻּדְּשׁוּ בַּכְּלִי נִתְקַדְּשׁוּ. וּכְבָר נִתְבָּאֵר לְמַעְלָה, שֶׁהַטַּעַם דְּמַעֲשֵׂה לֶחֶם הַפָּנִים בַּחוּץ הֵינוּ מִשּׁוּם דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא'.

עוֹד נַקְדִּים מַה שֶּׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּרֵישׁ פֶּרֶק שֵׁנִי דְּמְעִילָה (ח ע"א ד"ה לשחוט עליהן הזבח) עֲלֵהּ דְּמַתְנִיתִין דִּשְׁתֵּי הַלֶּחֶם כְּשֶׁקָּרְמוּ פְּנֵיהֶם בַּתַּנּוּר שֶׁשּׁוֹחֲטִין עֲלֵיהֶם הַכְּבָשִׂים,

דְּהַטַּעַם שֶׁאֵין שׁוֹחֲטִין הַזֶּבַח קֹדֶם קְרִימַת הַפָּנִים הוּא מִשּׁוּם דְּגַבֵּי שְׁחִיטַת הַזֶּבַח כְּתִיב 'לֶחֶם' (ויקרא כג, יח), וְאֵין קָרוּי לֶחֶם אֶלָּא אִם כֵּן קָרְמוּ פָּנָיו. לָמַדְנוּ מִדִּבְרֵיהֶם, דְּלֶחֶם אֵינוֹ נִקְרָא קֹדֶם קְרִימַת הַפָּנִים.

וְהִנֵּה דָּבָר יָדוּעַ, שֶׁזֶּה שֶׁנָּתַן אֲחִימֶלֶךְ לְדָוִד מִלֶּחֶם הַפָּנִים הוּא לְפִי שֶׁהָיָה מְסֻכָּן, שֶׁאָחֲזוֹ בֶּלְמוּס, וְכִדְאִיתָא בַּגְּמָרָא. וַהֲלָכָה רוֹוַחַת הִיא, דְּאַף מִי שֶׁהוּא מְסֻכָּן, דְּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ כָּל אִסּוּרִים שֶׁבַּתּוֹרָה, מִכָּל מָקוֹם מַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַקַּל הַקַּל תְּחִלָּה, וְכִדְאִיתָא בָּאַחֲרוֹן דְּיוֹמָא (פג ע"א). וּמִטַּעַם זֶה כָּתַב רַדַּ"ק, דְּמַה שֶּׁלֹּא נָתַן אֲחִימֶלֶךְ לְדָוִד תְּרוּמָה הוּא לְפִי שֶׁאִסּוּר תְּרוּמָה חָמִיר מֵאִסּוּר לֶחֶם הַפָּנִים, דִּתְרוּמָה הִיא בְּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, וְלֶחֶם הַפָּנִים הוּא בְּלָאו. וּכְבָר הֶאֱרַכְנוּ בָּזֶה בְּדֶרֶךְ הַחַיִּים (דרוש יט).

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוֶּנַת הַכְּתוּב. וְהִנֵּה כְּפִי אַגָּדַת שְׁמוּאֵל שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל מוּכָח דְּדָוִד אַשְׁכְּחֵהּ לַאֲחִימֶלֶךְ בִּשְׁעַת עֲשִׂיַּת לֶחֶם הַפָּנִים. וּכְבָר בַּגְּמָרָא צָדְדוּ זֶה, דְּאָמְרוּ (מנחות צה ע"ב), דִּלְרַבִּי יְהוּדָה בְּחֹל אַשְׁכְּחֵהּ בִּשְׁעַת אֲפִיָּה, וּלְרַבִּי שִׁמְעוֹן בְּשַׁבָּת אַשְׁכְּחֵהּ בִּשְׁעַת אֲפִיָּה. וְאַף שֶׁבַּגְּמָרָא דָּחוּ זֶה וְאָמְרוּ: וּמִי מָצֵית אָמְרַת דְּבִשְׁעַת אֲפִיָּה אַשְׁכְּחֵהּ, וְהָכְתִיב (ש"א כא, ז): "וַיִּתֶּן לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ, כִּי לֹא הָיָה שָׁם לֶחֶם כִּי אִם לֶחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְיָ", מִכָּל מָקוֹם אַגָּדַת שְׁמוּאֵל פְּלִיג אַתַּלְמוּדָא דִּידַן וּסְבִירָא לֵהּ דְּבִשַּׁבָּת אַשְׁכְּחֵהּ בִּשְׁעַת אֲפִיָּה. וּלְקַשְׁיַת הַגְּמָרָא יֵשׁ לוֹמַר, דִּלְעוֹלָם בִּשְׁעַת אֲפִיָּה אַשְׁכְּחֵהּ, וְהַמְתִּין מְעַט עַד שֶׁנֶּאֱפָה וְסִדְּרוּהוּ עַל הַשֻּׁלְחָן וְסִלְּקוּ הַלֶּחֶם שֶׁהָיָה שָׁם וְנָתַן לְדָוִד מִלֶּחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים. וְאֶפְשָׁר שֶׁעִקַּר קַשְׁיַת הַגְּמָרָא אֵינהּ אֶלָּא אַלִּבָּא דְּמַאן דְּאָמַר דְּבְחֹל אַשְׁכְּחֵהּ דָּוִד בִּשְׁעַת אֲפִיָּה, דְּלָזֶה הַקְּשׁוּ דְּאֵיךְ יִתֵּכֶן זֶה, וְהָכְתִיב "כִּי אִם לֶחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְיָ", וְזֶה לֹא יִתֵּכֶן בַּחֹל וְכַמְבֹאָר; אַךְ לְמָאן דְּאָמַר דִּבְשַׁבָּת אַשְׁכְּחֵהּ בִּשְׁעַת אֲפִיָּה יֵשׁ לְיַשֵּׁב כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וְהִנֵּה מִדִּתְנַן דִּמְשַׁקְּרְמוּ פָּנָיו בַּתַּנּוּר הַכְשֵׁר לְפָסֵל בְּטִבּוּל יוֹם וּבְמֻחְסַר כִּפּוּרִים מוּכָח, דְּיוֹתֵר קָדְשָׁה יֵשׁ מִשֶּׁקְּרְמוּ פָּנָיו מִקֹּדֶם שֶׁקְּרְמוּ פָּנָיו, שֶׁהֲרֵי קֹדֶם שֶׁקְּרְמוּ פָּנָיו אֵין לוֹ דִּין קָדְשֵׁי מִקְדָּשׁ שֶׁיִּהְיֶה הָרְבִיעִי פּוֹסֵל אוֹתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם (פי"א מהלכות אבות הטומאה דין יג), אַךְ קֹדֶם שֶׁקְּרְמוּ פָּנָיו אֵין לוֹ דִּין קָדְשֵׁי מִקְדָּשׁ כִּי אִם דִּין קָדְשֵׁי בֶדֶק הַבַּיִת וְכַמְבֹאָר. וּבָזֶה יוּבַן הַפָּסוּק "לָמָּה יִקֹּשֵׁרְתֶּם עָלַי בְּתִתְּךָ לוֹ לֶחֶם". וּכְבָר לִמְּדוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ בַּעֲלֵי הַתּוֹסָפוֹת, דְּסָתָם לֶחֶם הוּא שֶׁקְּרְמוּ פָּנָיו בַּתַּנּוּר. וְלָזֶה הִקְשָׁה שְׁאוּל לַאֲחִימֶלֶךְ, דְּנִהְיֶה דָּוִד הָיָה מְסֻכָּן, מִכָּל מָקוֹם הָא קָיְמָא לַן דִּלְמְסֻכָּן מַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַקַּל הַקַּל תְּחִלָּה, וְאִם כֵּן דִּבְשַׁעַת אֲפִיָּה אַשְׁכְּחֵהּ דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ, הָיָה לוֹ לַאֲחִימֶלֶךְ לִתֵּן לְדָוִד מֵהַלֶּחֶם שֶׁלֹּא קָרְמוּ פָּנָיו בַּתַּנּוּר, שֶׁאֵין בּוֹ כָּל כָּךְ קְדֻשָּׁה, שֶׁהֲרֵי אֵינוֹ נִפְסָל בְּטִבּוּל יוֹם וּבְמֻחְסַר כִּפּוּרִים.

וְהִנֵּה לָזֶה הָיָה אֶפְשָׁר לוֹ לַאֲחִימֶלֶךְ לְתָרֵץ, דִּלְדִידֵהּ אֵין חִלּוּק בֵּין קֹדֶם שֶׁקָּרְמוּ פָּנָיו בַּתַּנּוּר בֵּין לְאַחַר שֶׁקָּרְמוּ פָּנָיו בַּתַּנּוּר, מִשּׁוּם דְּאֵית לֵהּ דְּכָל מַעֲשֶׂה דְּלֶחֶם הַפָּנִים הָיָה בִּפְנִים, וְאִם כֵּן כְּבָר נִתְקַדֵּשׁ בִּכְלֵי שָׁרֵת, וְהָוֵי לֵהּ כִּשְׁאָר הַמְּנָחוֹת דְּקָמְיָא לָן דְּמִשֶּׁנִּתְקַדְּשׁוּ בַּכְּלֵי הֶכְשֵׁרוּ לִפָּסֵל בְּטָבוּל יוֹם וּבִמְחֻסַּר כִּפּוּרִים. וְאִם כֵּן, עַל כָּרְחִין סְבִירָא לֵהּ לַאֲחִימֶלֶךְ דְּלָא דָּרְשִׁינַן 'הוּא'; דְּאִי דָּרְשִׁינַן 'הוּא', אָמְרִינַן דְּדַוְקָא אֲפִיתּוֹ הוּא בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ אַךְ לִישְׁתּוֹ וַעֲרִיכָתוֹ הֲוָיָא בַּחוּץ, וּכְלֵי שָׁרֵת אֵינָם מְקַדְּשִׁים בַּחוּץ כִּי אִם בִּפְנִים בָּעֲזָרָה. וְכֵיוָן דְּלָא דָּרַשׁ 'הוּא', אִם כֵּן תִּקְשֵׁי אַמַּאי שְׁאַל לוֹ בֵּאלֹהִים? דְּעַל כָּרְחִין מַה שֶּׁשְּׁאַל לוֹ בֵּאלֹהִים הוּא מִשּׁוּם דְּאֵית לֵהּ דְּדָוִד חָשִׁיב מֶלֶךְ כֵּיוָן שֶׁכְּבָר נִמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל, אַף שֶׁשָּׁאוּל עֲדַיִן קַיָּם. דְּלֵיכָּא לְמֵימַר דִּלְעוֹלָם סְבִירָא לֵהּ דְּדָוִד אֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וּמַה שֶּׁשָּׁאַל לוֹ בֵּאלֹהִים הוּא מִשּׁוּם דְּסְבִירָא לֵהּ דִּנְשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבּוּר בּוֹ, דְּהָא מָנָא לֵהּ? דְּכֵיוָן דַּאֲחִימֶלֶךְ לָא דָּרַשׁ 'הוּא', אָמְרִינַן דִּ'וְכָל יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ' אֲתָא לְרַבּוֹת סְתָם מֶלֶךְ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל.

כְּלָלָן שֶׁל דְּבָרִים, דְּמִכֹּחַ לֹא יִמְנַע בָּא שָׁאוּל בְּטַעֲנָתוֹ עִם אֲחִימֶלֶךְ. וְעִקַּר טַעֲנָתוֹ הִיא בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַל לוֹ בֵּאלֹהִים, שֶׁעָשָׂאוֹ מֶלֶךְ, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל. אֶלָּא שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לַאֲחִימֶלֶךְ לְטָעֹן שֶׁהוּא לֹא עָשָׂאוֹ מֶלֶךְ, וּמַה שֶּׁשָּׁאַל לוֹ בֵּאלֹהִים הוּא מִשּׁוּם דְּסְבִירָא לֵהּ דִּנְשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבּוּר בּוֹ, לָזֶה הִקְדִּים לוֹ לוֹמַר: לָמָּה נָתַתָּ לוֹ לֶחֶם, דְּהַיְנוּ שֶׁקָּרְמוּ פָּנָיו בַּתַּנּוּר, עַל כָּרְחֵךְ הַצְּבּוּר בּוֹ, וְאֵין בֵּין קֹדֶם שֶׁקָּרְמוּ פָּנָיו בַּתַּנּוּר לְאַחַר שֶׁקָּרְמוּ פָּנָיו בַּתַּנּוּר; וְאִם כֵּן עַל כָּרְחֵךְ לוֹמַר דְּמַה שֶּׁשָּׁאַלְתָּ לוֹ בֵּאלֹהִים הוּא מִשּׁוּם דְּסְבִירָא לָךְ דְּיֵשׁ לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וְאִם כֵּן הוּא חַיָּב מִיתָה מִשּׁוּם מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה הוּא, דְּדוֹאֵג לָא הֲוָה דָּרַשׁ 'הוּא', וּמִשּׁוּם הָכֵי הֲוָה סְבִירָא לֵהּ דְּאֵין נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבּוּר בּוֹ, וְנִמְשַׁךְ לוֹ גַּם כֵּן מִזֶּה דְּמַעֲשֶׂה דְּלֶחֶם הַפָּנִים דְּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. אַךְ אַבָּנֵר וַעֲמָשָׂא וְהַסַּנְהֶדְרִין סְבִירִי לְהוּ דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא', וּמִשּׁוּם הָכֵי סְבִירִי לְהוּ דְּנִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצְּבּוּר בּוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וְהִנֵּה בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּקִדּוּשִׁין (מג ע"א) אָמְרִינַן, דִּבְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ אֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, מִשּׁוּם דְּגַלִּי קְרָא בְּמְעִילָה וּטְבִיחָה וּמְכִירָה דְּיֵשׁ שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, וְאִם כֵּן הָוֹו שְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאֶחָד, דְּקָמְיָא לָן דְּאֵין מְלַמְּדִים. וְהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא: לְמָאן דְּאָמַר שְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאֶחָד מְלַמְּדִים, נֵילַף מִמְּעִילָה וּטְבִיחָה וּמְכִירָה לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ דְּיֵשׁ שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה? וְתֵרְצוּ: גְּלִי רַחֲמָנָא בִּשְׁחוּטֵי חוּץ (ויקרא יז, ד): "דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפָךְ" — הוּא וְלֹא שׁוּלְחָיו. וְהִקְשׁוּ: אַשְׁכְּחַן גַּבֵּי שְׁחוּטֵי חוּץ דְּאֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ מְנָא לָן? וְכִי תֵּימָא דְּיֵלֵף מִשְּׁחוּטֵי חוּץ, אַדְּיֵלֵף מִשְּׁחוּטֵי חוּץ נֵילַף מִמְּעִילָה וּטְבִיחָה וּמְכִירָה? וְתֵרְצוּ: הֲדַר כְּתַב רַחֲמָנָא (שם): "וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא"; אִם אֵינוֹ עִנְיָן

לְגוּפוֹ, תְּנֵהוּ עִנְיָן לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ דְּהוּא וְלֹא שׁוֹלְחָיו, דְּאֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה. וְאָמְרִינַן תּוּ הָתָם: הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ צֵא וַהֲרֹג אֶת הַנֶּפֶשׁ — הוּא חַיָּב וְשׁוֹלְחוֹ פָּטוּר. שַׁמַּאי הַזָּקֵן אוֹמֵר מִשּׁוּם חַגַּי הַנָּבִיא: שׁוֹלְחוֹ חַיָּב, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"ב יב, ט): "וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן". עַד כָּאן. וְאָמְרִינַן, דְּטַעְמֵהּ דְּשַׁמַּאי הוּא מִשּׁוּם דִּלְא דָרֵשׁ 'הוּא', וְאִית לֵהּ דִּשְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאֶחָד מְלַמְּדִין, וְגָמְרִינַן מִמְּעִילָה וּטְבִיחָה וּמְכִירָה לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ דְּיֵשׁ שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה. נִמְצָא דְּמַאן דְּדָרֵשׁ 'הוּא' עַל כָּרְחִין אִית לֵהּ דִּבְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ אֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, דִּלְהָכִי הֲדַר כָּתַב רַחֲמָנָא "וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא" לְמַעֵט הַמְשַׁלֵּחַ, וְאִם אֵינוֹ עִנְיָן לְגוּפוֹ תְּנֵהוּ עִנְיָן לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ דְּאֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה. וְאִם כֵּן, הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ צֵא וַהֲרֹג אֶת הַנֶּפֶשׁ — הוּא חַיָּב וְשׁוֹלְחוֹ פָּטוּר.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּכָתִיב גַּבֵּי מִיתַת שָׁאוּל (ש"ב א, ט): "עָמַד־נָא עָלַי וּמִתֶּתֻנִי כִּי אֲחָזַנִי הַשָּׁבָץ", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (מדרש מובא ברש"י שם): 'אֲחָזַנִי הַשָּׁבָץ' — עֲוֹן נֹב עִיר הַכֹּהֲנִים הַלּוֹבְשִׁים כְּתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ. עַד כָּאן. וְהִנֵּה חוּץ מִדְּרָכֵינוּ יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל הַלָּלוּ, דְּאַמַּאי כִּנָּה שָׁאוּל לַעֲוֹן נֹב עִיר הַכֹּהֲנִים בַּכֶּתֹנֶת וְלֹא בִּשְׁאָר בִּגְדֵי כְּהֻנָּה? וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דַּעֲרָכִין (טז ע"א): אָמַר רַבִּי עֲנָנִי בַּר שָׁשׁוֹן: לָמָּה נִסְמְכָה פָּרָשַׁת בִּגְדֵי כְּהֻנָּה לְפָרָשַׁת קָרְבָּנוֹת? לוֹמַר לָךְ: מַה קָּרְבָּנוֹת מְכַפְּרִים, אַף בִּגְדֵי כְּהֻנָּה מְכַפְּרִים. כֻּתֹּנֶת מְכַפֶּרֶת עַל שְׁפִיכוּת דָּמִים, דִּכְתִיב (בראשית לז, לא): "וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם". עַד כָּאן. וְהָכִי אִיתָא בִּירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק שִׁשֵּׁי דְּיוֹמָא, יְעַיֵּן שָׁם. וּכְבָר נִתְבָּאֵר בַּגְּמָרָא שָׁם, דְּהָא דְּכָתֹנֶת מְכַפֶּרֶת עַל שְׁפִיכוּת דָּמִים הַיְנוּ מֵזִיד וְלֹא אַתְרוֹ בֵּהּ. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת (בד"ה הא דאהנו מעשיו), דִּבְגָדֵי כְהֻנָּה מְכַפְּרִים עַל הַמִּיתָה. וְכָתְבוּ הַמְפָרְשִׁים זַ"ל, דְּהַטַּעַם שֶׁהַהוֹרֵג כֹּהֵן גָּדוֹל אֵין לוֹ כַּפָּרָה לְעוֹלָם וְאֵינוֹ יוֹצֵא מֵעִיר מִקְלָט לְעוֹלָם (מכות יא ע"ב), הוּא מִשּׁוּם דְּחָטָא בַּמְכַפֵּר, וּמִשּׁוּם הָכִי אֵין לוֹ כַּפָּרָה בְּמִיתַת כֹּהֵן גָּדוֹל. דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁאָמְרוּ (ר"ה כו ע"א): אֵין קַטֵּגוֹר נַעֲשֶׂה סָנֵגוֹר. וְזֶהוּ כַּוָּנַת שָׁאוּל בְּאָמְרוֹ: "עָמַד־נָא עָלַי וּמִתֶּתֻנִי", לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדִי עָוֹן דִּשְׁפִיכוּת דָּמִים. וְכִי תֵּימָא: כֵּיוָן דְּלָא אַתְרוֹ בֵּהּ, אַף שֶׁהָיָה מֵזִיד, הַכָּתֹנֶת מְכַפֶּרֶת. לָזֶה אָמַר: "כִּי אֲחָזַנִי הַשָּׁבָץ". כְּלוֹמַר, אֲנִי חָטָאתִי בַּמְכַפֵּר, דְּהַיְנוּ בַּכֻּתֹּנֶת, שֶׁהַרַגְתִּי הַכֹּהֲנִים, וּמִשּׁוּם הָכִי אֵין לִי כַּפָּרָה בְּבִגְדֵי כְּהֻנָּה, דּוּמְיָא דְּהוֹרֵג כֹּהֵן גָּדוֹל דְּאֵין לוֹ כַּפָּרָה לְעוֹלָם, וּכְדִכְתַבְנָא.

אַף כְּפִי דַּרְכֵּנוּ נִרְאֶה לְיַשֵּׁב. וְהוּא: דְּיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַאי אִכְפַּת לֵהּ לְשָׁאוּל לוֹמַר לַנַּעַר הַטַּעַם שֶׁבִּשְׁבִילוֹ נִגְזַר עָלָיו שֶׁיָּמוּת? לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא 'עָמַד־נָא עָלַי וּמִתֶּתֻנִי'! וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת שָׁאוּל הָיְתָה לְרַמֵּז לַנַּעַר הַטַּעַם שֶׁרוֹצֶה לֵהָרֵג עַל יְדֵי אַחֵר, וְלֹא רָצָה הוּא לַהֲרֹג אֶת עַצְמוֹ. וְהוּא: שֶׁהַדָּבָר יָדוּעַ, שֶׁהַהוֹרֵג אֶת עַצְמוֹ חַיָּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם, וּכְדִכְתִיב (בראשית ט, ה):

"וְאַף אֶת דִּמְכֶם לִנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ב"ק צא ע"ב) שֶׁהוּא אַזְהָרָה לְהוֹרֵג אֶת עַצְמוֹ. וְהִנֵּה אֵין סָפֵק, דִּכְשֵׁם דִּבְדִינֵי אָדָם קָיְמָא לָן דְּאֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, הָכִי נָמֵי בְּדִינֵי שָׁמַיִם יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין הוֹרֵג אֶת עַצְמוֹ בְּיָדָיו לְאוֹמֵר לַאֲחֵרִים שֶׁיַּהַרְגוּהוּ. דְּאַף דִּבְדִינֵי שָׁמַיִם אָמְרִינַן בְּקִדּוּשִׁין (מג ע"א) שֶׁיֵּשׁ עֹנֶשׁ עַל הַמְשַׁלֵּחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, מִכָּל מָקוֹם הָא אָמְרִינַן הָתָם בְּקִדּוּשִׁין: דִּינָא רַבָּה וְדִינָא זוּטָא אִיכָּא בֵּינַיְהוּ. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: דִּלְרַבָּנָן, אַף דִּבְדִינֵי שָׁמַיִם מַעֲנִישִׁים אֶת הַמְשַׁלֵּחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, מִכָּל מָקוֹם אֵין מַעֲנִישִׁים אוֹתוֹ כְּלֵי הַאי כְּאִלּוּ עָשָׂה הוּא הָעֲבֵרָה בְּעַצְמוֹ. וְאִם כֵּן, גַּם הַהוֹרֵג אֶת עַצְמוֹ, אַף שֶׁמַּעֲנִישִׁים אוֹתוֹ מִן הַשָּׁמַיִם, מִכָּל מָקוֹם כְּשֶׁאוֹמֵר לַאֲחֵרִים שֶׁיַּהַרְגוּהוּ — אֵין מַעֲנִישִׁין אוֹתוֹ כְּלֵי הַאי.

וְהִנֵּה שָׁאוּל, אַף שֶׁהֶכְרַח לְהָרֹג אֶת עַצְמוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְעַלְּלוּ בּוֹ פְּלִשְׁתִּים, מִכָּל מָקוֹם כָּל הַבָּא בְּיָדוֹ לְהָקֵל מֵעָלָיו מֵהָעֹנֶשׁ עָשָׂה, וּמִשּׁוּם הָכִי לֹא נֶהֱרַג עַל יְדֵי עַצְמוֹ כִּי אִם עַל יְדֵי אֲחֵרִים. וְחִלּוּק זֶה שֶׁיֵּשׁ בֵּין עוֹשֶׂה הָעֲבֵרָה בְּעַצְמוֹ לְעוֹשֶׂה עַל יְדֵי שָׁלִיחַ הוּא מִשּׁוּם דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא' גַּבֵּי שְׁחוּטֵי חוּץ, וְדָרְשִׁינַן הוּא וְלֹא שׁוּלְחָיו, וּמִנַּיִן יָלְפִינַן לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ דְּאֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה בְּאִם אֵינוֹ עִנְיָן, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וּכְבָר כָּתַבְנוּ לְעֵיל, דְּדוֹאֵג לָא הָוָה דָּרֵשׁ 'הוּא', וּמִשּׁוּם הָכִי אָמַר לוֹ שֶׁאֲחִימֶלֶךְ הָיָה חַיָּב מִיתָה מִדִּין מוֹרֶד בַּמַּלְכוּת בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַל לְדָוִד בְּאוּרִים וְתֻמִּים, מִשּׁוּם דִּסְבִירָא לֵהּ דְּאֵין נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ. וּכְפִי סְבָרַת דּוֹאֵג דְּלֹא דָּרְשִׁינַן 'הוּא' יֵשׁ שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, דְּגָמְרִינַן מִמְּעִילָה וּטְבִיחָה וּמְכִירָה, וַחֲשִׁיב כְּאִלּוּ אוֹתָהּ הַפְּעֻלָּה נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי הַמְשַׁלֵּחַ. וּכְבָר יָדוּעַ מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ילקוט שמואל ריש ש"ב), הֵבִיא דִּבְרֵיהֶם רַדַּ"ק, שֶׁזֶּה הַנַּעַר שֶׁהָרַג אֶת שָׁאוּל הָיָה דּוֹאֵג.

וּבָזֶה יוּבַן כְּוָנַת הַכָּתוּב: "עָמְדֹ־נָא עָלַי וּמוֹתְתֵנִי". וְכִי תֵּימָא: לָמָּה אֵין אֲנִי נֶהֱרָג עַל יְדֵי עַצְמִי אֶלָּא אֲנִי רוֹצֶה שֶׁתֵּעָשֶׂה הַפְּעֻלָּה הַזֹּאת עַל יְדֵי שָׁלִיחַ? מִשּׁוּם דַּ"אֲחָזַנִי הַשָּׁבָץ", דְּהַיְנוּ עָוֹן דְּנֹב עִיר הַכֹּהֲנִים, שֶׁנִּמְצָא שֶׁטָּעִיתִי בַּדִּין בַּמֶּה שֶׁהָרַגְתִּי אוֹתָם, לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ חַיָּבִים מִיתָה, לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ מוֹרְדִים בַּמַּלְכוּת, לְפִי שֶׁהַדִּין הוּא דִּכְשֵׁם שֶׁנִּשְׁאָלִין לְמֶלֶךְ כָּךְ נִשְׁאָלִים לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, וְאִם כֵּן עַל כָּרְחִין דָּרְשִׁינַן 'הוּא' לְרַבּוֹת סְתָם מֶלֶךְ, וְאֵיתֵר לָן קְרָא דִּ'וְכָל יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ' לְרַבּוֹת מִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ; וְכֵיוָן דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא', אִם כֵּן שָׁמְעִינַן דְּאֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, מִשּׁוּם דְּדָרְשִׁינַן 'וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא' — הוּא וְלֹא שׁוּלְחָיו, וּמִשּׁוּם הָכִי 'עָמְדֹ־נָא עָלַי וּמוֹתְתֵנִי', שֶׁאֲנִי רוֹצֶה שֶׁתֵּעָשֶׂה הַפְּעֻלָּה הַלָּזוּ עַל יְדֵי שָׁלִיחַ וְלֹא עַל יְדֵי עַצְמִי, כְּדֵי לְהָקֵל מֵהָעֹנֶשׁ, וּכְדִכְתַבְנָא.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה, דִּמְדְּרָשָׁא דְּ'הוּא' גָּמְרִינַן דְּאֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, וְהָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ צֵא וַהֲרֹג אֶת הַנֶּפֶשׁ — שׁוּלְחוֹ פָּטוּר, מִשּׁוּם דְּאֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה. וּבְגָמָרָא הִקְשׁוּ לַסְּבָרָא הַלָּזוּ, דְּאִית לֵהּ דְּהָאוֹמֵר צֵא וַהֲרֹג אֶת הַנֶּפֶשׁ דְּשׁוּלְחוֹ פָּטוּר, מִקְּרָא דִּכְתִיב (ש"ב יב, ט): "וְאֹתוֹ

הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן", דְּמַשְׁמַע דַּחֲשִׁיב כְּאִלּוּ דָּוִד בְּעַצְמוֹ הֲרָגוֹ לְאוּרִיָּה; אַף שֶׁהֲרִיגַת אוּרִיָּה הָיְתָה עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, מִכָּל מָקוֹם חֲשִׁיב כְּאִלּוּ דָּוִד הֲרָגוֹ, וּמַשְׁמַע דְּיֵשׁ שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה. וּמֵהַכָּתוּב הַזֶּה הִכְרִיחַ שַׁמַּאי הַזָּקֵן מִשָּׁם חַגַּי, דְּהָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ צֵא וַהֲרֹג אֶת הַנֶּפֶשׁ דְּשׁוֹלְחוֹ חַיָּב. וְתַרְצוּ, דְּכַוָּנַת הַכָּתוּב הִיא: הֲרֵי הוּא לְךָ כְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן; מַה חֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן אִי אַתָּה נֶעֱנָשׁ עָלֶיהָ, אַף אוּרִיָּה הַחִתִּי אִי אַתָּה נֶעֱנָשׁ עָלָיו. מַאי טַעְמָא? מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת הוּא, דְּקָאָמַר לֵהּ (שם יא, יא): "וַאדֹנִי יוֹאָב וְעַבְדֵי אֲדֹנִי עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה חֹנִים". עַד כָּאן. וְהִנֵּה זֶה שֶׁאָנוּ דּוֹחֲקִים אֶת עַצְמֵנוּ לוֹמַר דְּכַוָּנַת הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן" שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא הֲרֵי הוּא לְךָ כְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן, שֶׁאֵין בּוֹ עֹנֶשׁ עַל מִיתַת אוּרִיָּה, אַף דְּפַשְׁטֵהּ דִּקְרָא אֵינוֹ מוֹרֶה כֵּן, דְּהַאי קְרָא גַּבֵּי תְּלָנַת נָתָן הַנָּבִיא בְּדָוִד כְּתִיב, דְּאֵיךְ עָשָׂה אוֹתוֹ הַמַּעֲשֶׂה, וּכְדִכְתִיב (שם יב, ט): "מַדּוּעַ בָּזִיתָ אֶת דְּבַר יְיָ" וְגוֹמֵר, הַיְנוּ מִשּׁוּם דְּדָרְשִׁינַן 'הוּא' דְּגַבֵּי שְׁחוּטֵי חוּץ שֶׁבָּא לְלַמֵּד דִּבְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ אֵין שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, וְקָשְׁיָא לָן קְרָא דְּ'וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ', דְּמַשְׁמַע דַּחֲשִׁיב כְּאִלּוּ הוּא הֲרָגוֹ, וְכִדְמֵימְתִי מִנֵּהּ רְאָיָה שַׁמַּאי הַזָּקֵן דְּיֵשׁ שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, מִשּׁוּם הָכֵי אָנוּ דּוֹחֲקִים אֶת עַצְמֵנוּ לוֹמַר דְּכַוָּנַת הַכָּתוּב הִיא הֲרֵי הוּא לְךָ כְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן, מִשּׁוּם דְּאוּרִיָּה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת הָוֵה, וְשַׁפִּיר אָמַר קְרָא 'וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ', דַּחֲשִׁיב כְּאִלּוּ הוּא הֲרָגוֹ, דְּכִיוָן דְּאֵין כָּאן אִסּוּר בַּהֲרִיגַת אוּרִיָּה מִשּׁוּם שֶׁהָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת יֵשׁ שָׁלִיחַ לִדְבָר זֶה, וּמִשּׁוּם הָכֵי אָמַר קְרָא 'וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ'. אַךְ אִי לָא הָוֵה דָּרְשִׁינַן 'הוּא' דְּגַבֵּי שְׁחוּטֵי חוּץ, וְאָנוּ לְמֵדִין מִמְּעִילָה וּטְבִיחָה וּמְכִירָה לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ דְּיֵשׁ שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה, אָז הַכָּתוּב הוּא כִּפְשׁוּטוֹ, וּבִגְנוּתוֹ דְּדָוִד מִשְׁתַּעֵי קְרָא, וְאָמַר: "וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן", דַּחֲשִׁיב כְּאִלּוּ דָּוִד הֲרָגוֹ, וְהַכָּתוּב מַאֲשִׁימוֹ עַל זֶה מִשּׁוּם דְּיֵשׁ שָׁלִיחַ לִדְבַר עֲבֵרָה.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַכָּתוּב: "וְהָיָה כִּי יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶת הַטּוֹבָה עָלֶיךָ, וְצִוְּךָ לְנָגִיד עַל יִשְׂרָאֵל. וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב לַאדֹנִי וְלִשְׁפֹּךְ דָּם חִנָּם". שֶׁכְּבָר כָּתַבְנוּ, שֶׁכָּל כַּוָּנַת אֲבִיגַיִל בְּמַאֲמָרָהּ הוּא לוֹמַר שֶׁדָּוִד אֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ, וּמִשּׁוּם הָכֵי לֹא נִתְחַיֵּב נָבָל מִיתָה מִשּׁוּם מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת. אֶלָּא דִּלְפִי זֶה הָיָה לִכְאוֹרָה נִמְשָׁךְ נֶזֶק גָּדוֹל לְדָוִד, דְּאִם כֵּן דְּאֵין לוֹ דִּין מֶלֶךְ, אִם כֵּן שֶׁלֹּא כַּדִּין הָיָה מַה שֶּׁשָּׁאַל בָּאוּרִים עַל יְדֵי אֶחָיְמֶלֶךְ וְנַעֲנַשׁ אֶחָיְמֶלֶךְ עַל יָדוֹ. וְלָזֶה הֵשִׁיבָה לוֹ: דְּאַף דְּאֵין לְךָ דִּין מֶלֶךְ, מִכָּל מָקוֹם כַּדִּין עָשִׂיתָ בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַלְתָּ בָּאוּרִים וְתֻמִּים, מִשּׁוּם דְּהַדִּין הוּא דְּנִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ. וְדִין זֶה נָפְקָא לָן מִיִּתּוּרָא דְּ'הוּא', דְּשָׁדֵינַן לֵהּ לִסְתָם מֶלֶךְ, וְאִיתַּר לָן 'וְכָל יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ' לְרַבּוֹת מִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְעֵיל. אַךְ אִי לָא דָּרְשִׁינַן 'הוּא', לֵית לָן קְרָא לְרַבּוֹת דְּנִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרִךְ הַצִּבּוּר בּוֹ. וְהִנֵּה אָמְרָה אֲבִיגַיִל לְדָוִד: פֶּן יַעֲלֶה עַל לְבָבְךָ לֵאמֹר: מִי הִכְנִיסַנִי

בְּתִגָּר זֶה לוֹמַר שֶׁאֵין לִי דִּין מֶלֶךְ וְלִסְמֹךְ עַל מַה שֶּׁשָּׁאַלְתִּי בְּאוּרִים וְתֻמִּים עַל דְּרִשַׁת 'הוּא'? דִּלְמָא לָא דָרְשִׁינַן 'הוּא', וְאִם כֵּן אֵין נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרָךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, וְאִם אֵין לִי דִּין מֶלֶךְ נִמְצָא דְשָׁלֹא כַּדִּין עָשִׂיתִי בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַלְתִּי בָּאוּרִים. אַל יַעֲלֶה בְּדַעְתְּךָ לוֹמַר כֵּן, דְּאִם אֵין אַתָּה דוֹרֵשׁ 'הוּא', "וְהָיָה כִּי יַעֲשֶׂה יְיָ לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶת הַטּוֹבָה עָלֶיךָ, וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה וְלִשְׁפֹּךְ דָּם חִנָּם". כְּלוֹמַר, דְּאִם אֵין אַתָּה דוֹרֵשׁ 'הוּא', נִמְצָא דְמַה שֶּׁאָמַר לְךָ הַנָּבִיא "וְאוֹתוֹ הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן" הוּא כִּפְשׁוּטוֹ, שֶׁשְּׁפַכְתָּ דָם חִנָּם בְּעַצְמְךָ, דְּהָא בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ יֵשׁ שִׁלּוּחַ לִדְבַר עֲבֵרָה. וְדִקְדְּקָה לוֹמַר "זֹאת לְךָ לְפוּקָה", לוֹמַר: 'זֹאת' מִכְּלָל דְּאִיכָּא אַחֲרִיתִי, וְהַיְינוּ דְּבַת שֶׁבַע (מגילה יד ע"ב). כְּלוֹמַר, דַּיְּךָ מַה שֶּׁעוֹמֵד לְעָנְדְּךָ בְּאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, דְּהַיְינוּ עָוֹן דְּבַת שֶׁבַע, לֹא תּוֹסִיף עָלֶיךָ עָוֹן דִּשְׁפִיכוּת דָּמִים. וּמִכָּאן לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (שם) שֶׁהָיְתָה נְבִיאָה, שֶׁנִּתְנַבְּאָה כָּל מַה שֶּׁיֵּאָרַע לְדָוִד בְּאַחֲרִית הַיָּמִים.

וּבָזֶה נָבוֹא לְיַשֵּׁב מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּיַלְקוּט תְּהִלִּים, וְזֶה לְשׁוֹנָם: "שֹׂחֵר טוֹב יְבַקֵּשׁ רָצוֹן, וְדֹרֵשׁ רָעָה תְּבוֹאֶנּוּ" (משלי יא, כז). 'שֹׂחֵר טוֹב' — זֶה דָּוִד, שֶׁהָיָה שׂוֹחֵר טוֹבָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְנִלְחַם מִלְחֲמוֹתֵיהֶם. 'יְבַקֵּשׁ רָצוֹן' — שֶׁבִּקֵּשׁ שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו שְׁכִינָה וְשָׁרְתָה עָלָיו וּבֵרַךְ אֶת יִשְׂרָאֵל. 'וְדֹרֵשׁ רָעָה תְּבוֹאֶנּוּ' — זֶה דוֹאֵג. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בּוֹ, דְּאֵיךְ תָּלֵי דְּבַשְׁבִיל שֶׁהָיָה שׂוֹחֵר טוֹבָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְנִלְחַם מִלְחֲמוֹתֵיהֶם שֶׁיְּבַקֵּשׁ שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו שְׁכִינָה? וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסֵּיֵם: 'וְדֹרֵשׁ רָעָה תְּבוֹאֶנּוּ' — זֶה דוֹאֵג, דְּמַה עִנְיָן דוֹאֵג לְכָאן?

אֲמְנָם עַל פִּי הָאֲמוּר בָּעִנְיָן יָבוֹא עַל נְכוֹן. דְּהִנֵּה מִתּוֹךְ דְּבָרֵינוּ לְעֵיל עָלָה בְּיָדֵנוּ, דְּאַף שֶׁנֹּאמַר שֶׁדָּוִד לֹא הָיָה לוֹ דִּין מֶלֶךְ כָּל זְמַן שֶׁהָיָה שָׁאוּל קַיָּם, אַף שֶׁנִּמְשַׁח עַל יְדֵי שְׁמוּאֵל, מִכָּל מָקוֹם כַּדִּין עָשָׂה בַּמֶּה שֶׁנִּשְׁאַל בְּאוּרִים וְתֻמִּים, מִשּׁוּם דְּקַיְמָא לָן כְּשֵׁם שֶׁנִּשְׁאָלִין לְמֶלֶךְ כָּךְ נִשְׁאָלִין לְמִי שֶׁצָּרָךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, וְאֵין לְךָ מִי שֶׁצָּרָךְ הַצִּבּוּר בּוֹ כַּאֲדוֹנֵינוּ דָּוִד, שֶׁכָּל יָמָיו הוּא הָיָה הַמּוֹצִיא וְהַמֵּבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל וְנִלְחַם מִלְחֲמוֹתֵיהֶם. וְאִם כֵּן, לֹא נֶעֱנַשׁ אֲחֵימֶלֶךְ עַל יָדוֹ, לְפִי שֶׁהוּא עָשָׂה כַּדִּין, וְלֹא שַׁיָּךְ בְּדָוִד כֹּל שֶׁחֲבֵרוֹ נֶעֱנָשׁ עַל יָדוֹ דִּנְקְרָא רָע וְאֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמִחְצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאַדְרַבָּה, דּוֹאֵג הוּא שֶׁנֶּעֱנַשׁ אֲחֵימֶלֶךְ עַל יָדוֹ, לְפִי שֶׁהִמְרָה בַּסַּנְהֶדְרִין וְאָמַר שֶׁאֵין נִשְׁאָלִין אֶלָּא לְמֶלֶךְ בִּלְבַד וְלֹא לְמִי שֶׁצָּרָךְ הַצִּבּוּר בּוֹ, וְנִמְצָא שֶׁנֶּעֱנַשׁ אֲחֵימֶלֶךְ עַל יְדֵי דוֹאֵג שֶׁלֹּא כַּדִּין, וְנִקְרָא רָע וְאֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמִחְצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְהִנֵּה דָּוִד, כְּדֵי לְקַיֵּם סְבָרָתוֹ דְּכַדִּין עָשָׂה וְלֹא נֶעֱנַשׁ אֲחֵימֶלֶךְ עַל יָדוֹ, מִשּׁוּם הָכִי בִּקֵּשׁ שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו שְׁכִינָה, דִּפְשִׁיטָא דְּמִי שֶׁאֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בְּמִחְצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִשּׁוּם דְּאִקְרֵי רָע וּכְתִיב (תהלים ה, ה) "לֹא יְגָרְךָ רָע" — אֵין שְׁכִינָה שׁוֹרָה עָלָיו. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר: 'שֹׂחֵר טוֹב' — זֶה דָּוִד, שֶׁהָיָה שׂוֹחֵר טוֹבָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְנִלְחַם מִלְחֲמוֹתֵיהֶם, וְאִם

כֵּן כַּדִּין עָשָׂה בַּמֶּה שֶׁשָּׁאַל בְּאוּרִים וְתֻמִּים, וּכְדֵי לְקַיֵּם סְבָרָתוֹ זֹאת 'יְבַקֵּשׁ רָצוֹן', כְּלוֹמַר שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָה עָלָיו, כְּדֵי לְבַטֵּל סְבָרַת דּוֹאֵג. וְכֵן הָיָה, שֶׁשָּׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה, וּבָזֶה בָּטְלָה סְבָרַת דּוֹאֵג.

וּבְפֶרֶק חֲמִישִׁי דְּשַׁבָּת (נו ע"א) אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: כָּל הָאוֹמֵר דָּוִד חָטָא — אֵינוֹ אֶלָּא טוֹעֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"א יח, יד): "וַיְהִי דָּוִד לְכָל דְּרָכָיו מַשְׂכִּיל וַיְיָ עִמּוֹ". אֶפְשָׁר חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ וּשְׁכִינָה עִמּוֹ?! וַאֲנִי תְּמֵהַּ, דְּהַאי קְרָא דְּ'וַיְיָ עִמּוֹ' הוּא מֵקְדֵּם הַרְבֵּה לְמַעֲשֶׂה דְּבַת שֶׁבַע, וְאִם כֵּן אֶפְשָׁר דְּבִתְחִלָּה הָיְתָה שְׁכִינָה עִמּוֹ, וּלְאַחַר שֶׁחָטָא נִסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה מִמֶּנּוּ. וְאוּלַי סְבִירָא לֵהּ, דְּמִי שֶׁזָּכָה שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו שְׁכִינָה — שׁוּב אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ; שֶׁאִם הָיָה בָּא לִידֵי חֵטְא, מֵעִקָּרָא לֹא הָיְתָה שְׁכִינָה שׁוֹרָה עָלָיו. וְעַיֵּן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּסוֹטָה (ג ע"ב) דְּאָמְרִינַן: אָמַר רַב חִסְדָּא: בַּתְּחִלָּה קֹדֶם שֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל הָיְתָה שְׁכִינָה שְׁרוּיָה עִם כָּל אֶחָד וְאֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כג, טו): "כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ"; וְכֵיוָן שֶׁחָטְאוּ הָיְתָה שְׁכִינָה מִסְתַּלֶּקֶת מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): "וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ". וְדוֹק הֵיטֵב.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּהָכָא מַשְׁמַע דְּפֵרוּשׁ 'וַיְיָ עִמּוֹ' הוּא דִּשְׁכִינָה עִמּוֹ, וּבְפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין צג ע"ב) עָלַהּ דְּקָרָא דְּ"וַיַּעַן אֶחָד מֵהַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר הִנֵּה רָאִיתִי בֶּן לִישַׁי" וְגוֹמֵר (ש"א טז, יח), 'וַיְיָ עִמּוֹ' — שֶׁהֲלָכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מָקוֹם; וְאַמַּאי בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת דָּרְשׁוּ קְרָא דְּ'וַיְיָ עִמּוֹ' עַל שֶׁהָיְתָה שְׁכִינָה עִמּוֹ, וּבְפֶרֶק חֵלֶק דָּרְשׁוּ אוֹתוֹ עַל שֶׁהֲלָכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מָקוֹם? וְאֶפְשָׁר לוֹמַר דְּכֹלָּא חָדָא מִלְּתָא הִיא. דְּוַדַּאי פַּשְׁטֵהּ דִּקְרָא דְּ'וַיְיָ עִמּוֹ' הוּא דְּהַשְׁכִינָה עִמּוֹ, אֶלָּא דְּמִי שֶׁזּוֹכֶה לָזֶה הֲלָכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מָקוֹם, דְּסָלְקָא לֵהּ שְׁמַעְתְּתָא אַלְּבָּא דְּהִלְכְתָא. וּמַה שֶּׁדָּרְשׁוּ קְרָא דְּדוֹאֵג שֶׁאָמַר 'וַיְיָ עִמּוֹ' עַל שֶׁהֲלָכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מָקוֹם, שֶׁהוּא הַדָּבָר הַנִּמְשָׁךְ מִמַּה שֶּׁהַשְׁכִינָה עִמּוֹ, הֵינוּ מִשּׁוּם שֶׁהֵם דָּרְשׁוּ כָּל הַפָּסוּק הַזֶּה שֶׁל דּוֹאֵג עַל לָשׁוֹן הָרָע, וְכָל עַצְמוֹ שֶׁל דּוֹאֵג הוּא עַל מַה שֶּׁהֲלָכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מָקוֹם, שֶׁהוּא תֹּאַר שֶׁל מֶלֶךְ; אֲבָל לְעוֹלָם דְּעִקַּר הַפֵּרוּשׁ שֶׁל 'וַיְיָ עִמּוֹ' הֵינוּ לוֹמַר שֶׁשְּׁכִינָה עִמּוֹ.

וְאֶפְשָׁר עוֹד, שֶׁגַּם בַּעַל הַמֵּימְרָא דְּפֶרֶק חֲמִישִׁי דְּשַׁבָּת, דְּדָרַשׁ 'וַיְיָ עִמּוֹ' עַל שֶׁהַשְׁכִינָה עִמּוֹ, הַכַּוָּנָה הִיא עַל מַאי דְּסָלְקָא לֵהּ שְׁמַעְתְּתָא אַלְּבָּא דְּהִלְכְתָא. וְהָעִנְיָן הוּא עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּסוֹטָה (כא ע"א): הִגִּיעַ לְפָרָשַׁת דְּרָכִים — נִצּוֹל מִכֻּלָּם. וְאָמְרִינַן: מַאי פָּרָשַׁת דְּרָכִים? מַר זוּטְרָא אָמַר: זֶה תַּלְמִיד חָכָם דְּסָלְקָא לֵהּ שְׁמַעְתְּתָא אַלְּבָּא דְּהִלְכְתָא. נִמְצָא דְּמִי שֶׁזָּכָה שֶׁהֲלָכָה כְּמוֹתוֹ שׁוּב אֵינוֹ חוֹטֵא. וְעַל זֶה אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: כָּל הָאוֹמֵר דָּוִד חָטָא — אֵינוֹ אֶלָּא טוֹעֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיְיָ עִמּוֹ". אֶפְשָׁר חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ וּשְׁכִינָה עִמּוֹ?! דְּהָא תַּרְוַיְיהוּ

לֹא יְכוֹנוּ, דְּכֵיוָן דִּשְׁכִינָה עִמּוֹ אִם כֵּן סָלְקָא לֵהּ שְׁמַעְתְּתָא אַלְבָּא דְּהִלְכְתָא, וְאִם כֵּן הֲרֵי הִגִּיעַ לְפָרָשַׁת דְּרָכִים דְּשׁוּב אֵינוֹ חוֹטֵא.

'וְדָרַשׁ רָעָה תְּבוֹאֶנּוּ' — זֶה דּוֹאֵג. כְּלוֹמַר, שֶׁהָיָה דּוֹרֵשׁ רָעָה לְדָוִד. שֶׁכְּפִי סְבָרָתוֹ שֶׁאֵין נִשְׁאָלִין אֶלָּא לְמֶלֶךְ, נִמְצָא שֶׁדָּוִד עָשָׂה שֶׁלֹּא כַּדִּין וְשָׁאוּל הֵמִית אֶת אֲחִימֶלֶךְ כַּדִּין, וְאִם כֵּן נֶעֱנַשׁ אֲחִימֶלֶךְ עַל יְדֵי דָּוִד, דְּעַל יְדֵי זֶה נִקְרָא דָּוִד רָע, נִמְצָא שֶׁהָיָה דּוֹרֵשׁ רָעָה לְדָוִד. וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קו ע"ב): שִׁלְשָׁה מַלְאָכִים נִזְדַּמְּנוּ לְדוֹאֵג: אֶחָד שֶׁשִּׁבַּח תַּלְמוּדוֹ, וְאֶחָד שֶׁשָּׂרַף נִשְׁמָתוֹ, וְאֶחָד שֶׁפִּזֵּר אֶפְרוֹ בְּבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת. נִמְצָא שֶׁלֹּא זָכָה לִכָּנֵס בִּמְחִצָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. כִּי כָּל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט, לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו. וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם, וְעֲלֵיהֶם תָּבוֹא בִּרְכַּת טוֹב.

עוֹד מָצִינוּ חִלּוּק בֵּין יָחִיד לְרַבִּים בְּפֶרֶק שְׁבִיעִי דְּסוֹטָה (לג ע"א) אַהָא דְּתָנַן: וּתְפִלָּה נֶאֱמֶרֶת בְּכָל לָשׁוֹן, וּפָרֵךְ בַּגְּמָרָא: וְהָאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כָּל הַשּׂוֹאֵל צְרָכָיו בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי — אֵין מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת נִזְקָקִין לוֹ, לְפִי שֶׁאֵין מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת מַכִּירִים בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי. וּמְשַׁנֵּי: לָא קַשְׁיָא, הָא בְּיָחִיד, הָא בְּצִבּוּר. וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: יָחִיד צָרִיךְ שֶׁיְּסַיְּעוּהוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, צִבּוּר לָא צָרִיכִי לְהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לו, ה): "הֶן אֵל כַּבִּיר לֹא יִמְאָס" — אֵינוֹ מוֹאֵס בִּתְפִלָּתָם שֶׁל רַבִּים. וְקַשְׁיָא לִי מִדְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּשַׁבָּת (יב ע"ב): אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה: כִּי הֲוָה אָזְלִינַן בְּתַרֵיהּ דְּרַבִּי אֶלְעָזָר לְשַׁיּוֹלֵי בִּתְפִיחָא, זְמִנִין אָמַר לֵהּ: הַמָּקוֹם יְפַקְּדְךָ לְשָׁלוֹם, וְזְמִנִין אָמַר לֵהּ: רַחֲמָנָא יְדַכְּרִנָּךְ לְשָׁלְם. וְהֵיכִי עָבֵד הָכֵי? וְהָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כָּל הַשּׂוֹאֵל צְרָכָיו בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי — אֵין מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת נִזְקָקִין לוֹ. שָׁנֵי חוֹלֶה, דִּשְׁכִינָה עִמּוֹ. דְּאָמַר רַב עָנָן אָמַר רַב: מִנַּיִן שֶׁשְּׁכִינָה סוֹעֶדֶת אֶת הַחוֹלֶה? שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מא, ד): "יְיָ יִסְעָדֶנּוּ עַל עֶרֶשׂ דָּוִי". וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י: שָׁנֵי חוֹלֶה דִּשְׁכִינָה עִמּוֹ, וְאֵין הַמִּתְפַּלֵּל צָרִיךְ שֶׁיְּזַדְּקְקוּ לוֹ לְהַכְנִיס תְּפִלָּתוֹ לִפְנִים מִן הַפַּרְגּוֹד. וּלְפִי זֶה, אַמַּאי הֶצְרֵךְ רַשְׁ"י בְּהַהִיא דְּסוֹטָה לַאֲתוֹיֵי קְרָא דְּ'הֶן אֵל כַּבִּיר לֹא יִמְאָס' לוֹמַר שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹאֵס תְּפִלָּתָן שֶׁל רַבִּים וּמִשּׁוּם הָכֵי הֲתַר לְהִתְפַּלֵּל בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי? תִּפֹּק לֵהּ מִטַּעְמָא דְּחוֹלֶה גּוּפֵהּ! דְּהָא בְּפֶרֶק קַמָּא דִּבְרָכוֹת (ו ע"א) אָמְרִינַן: מִנַּיִן לַעֲשָׂרָה שֶׁמִּתְפַּלְּלִין שֶׁשְּׁכִינָה עִמָּהֶם? שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פב, א): "אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל". וְאִם כֵּן, כְּשֵׁם דִּלְגַבֵּי חוֹלֶה הֲתַר לְהִתְפַּלֵּל בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי מִשּׁוּם דִּשְׁכִינָה עִמּוֹ, וְאֵין הַמִּתְפַּלֵּל צָרִיךְ שֶׁיְּזַדְּקְקוּ לוֹ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לְהַכְנִיס תְּפִלָּתוֹ לִפְנִים הַפַּרְגּוֹד, הָכֵי נָמֵי צִבּוּר הוֹאִיל וּשְׁכִינָה עִמָּהֶם הֲתַר לָהֶם לְהִתְפַּלֵּל בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי. וְדוּק. וְאֵיךְ שֶׁיִּהְיֶה, עָלָה בְּיָדֵנוּ כַּמָּה גְּדֹלָה מַעֲלַת הַצִּבּוּר.

וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דִּבְרָכוֹת (ח ע"א): מַאי דִּכְתִיב (תהלים סט, יד) "וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן"? אֵימָתַי עֵת רָצוֹן — בְּשָׁעָה שֶׁהַצִּבּוּר מִתְפַּלְּלִים. וּבְפֶרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (יז

ע"ב) אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁמְּקָרַעַת גְּזַר דִּינוֹ שֶׁל אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ו, י): "הַשְׁמֵן לֵב הָעָם הַזֶּה". וְהִקְשׁוּ מִדְּתַנְיָא: הַשָּׁב בֵּינְתַיִם — מוֹחֲלִין לוֹ; לֹא שָׁב בֵּינְתַיִם, אֲפִלּוּ הֵבִיא כָּל אֵילֵי נְבָיוֹת שֶׁבָּעוֹלָם — אֵין מוֹחֲלִין לוֹ. וְתֵרְצוּ: לָא קַשְׁיָא, הָא בְּיָחִיד, הָא בְּצִבּוּר. הֲרֵי דְּגַבֵּי צִבּוּר אֲפִלּוּ לְאַחַר גְּזַר דִּין מוֹעֶלֶת תְּפִלָּתָם.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמָר הַפּוֹסֵק קְדִים. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַה שַׁיָּכוּת יֵשׁ לַמָּן עִם תְּפִלָּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁהָיָה מִתְפַּלֵּל לִכְנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל? וּלְיַשֵּׁב הָעִנְיָן נַקְדִּים עוֹד מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִית (ט ע"א): אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מָטָר בִּשְׁבִיל יָחִיד, דִּכְתִיב (דברים כח, יב): "יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב"; פַּרְנָסָה בִּשְׁבִיל רַבִּים, דִּכְתִיב (שמות טז, ד): "הִנְנִי מַמְטִיר **לָכֶם** לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם". וְהִקְשׁוּ מִדְּתַנְיָא: שְׁלֹשָׁה פַּרְנָסִים טוֹבִים עָמְדוּ לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל: מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּמִרְיָם; וְשָׁלֹשׁ מַתָּנוֹת טוֹבוֹת נִתְּנוּ עַל יָדָם, וְאֵלּוּ הֵם: בְּאֵר וְעָנָן וְהַמָּן. בְּאֵר בִּזְכוּת מִרְיָם, עָנָן בִּזְכוּת אַהֲרֹן, מָן בִּזְכוּת מֹשֶׁה. אַלְמָא אַשְׁכְּחַן פַּרְנָסָה בִּשְׁבִיל יָחִיד. וְתֵרְצוּ: שָׁנֵי מֹשֶׁה, כֵּיוָן דִּנְפִישׁ זְכוּתֵהּ כְּרַבִּים דָּמֵי. עַד כָּאן. וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (דברים רבה יא, י): "וָאֶתְחַנַּן אֶל יְיָ" (דברים ג, כג) — כְּמִנְיַן 'וָאֶתְחַנַּן' הִרְבָּה מֹשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל לְפָנֵי הַשֵּׁם. וְעַל זֶה הָיָה תָּמֵהַּ מֹשֶׁה: מַה זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים שֶׁלֹּא קִבֵּל תְּפִלָּתוֹ? וְכִי תֵּימָא כָּךְ הִיא הַמִּדָּה, דְּבָיְחִיד לְאַחַר גְּזַר דִּין לָא מְהַנְיָא תְּפִלָּתוֹ וּגְזַר דִּינוֹ אֵינוֹ נִקְרָע, לָזֶה אָמַר: "אַתָּה הַחִלוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת גָּדְלְךָ" — זֶה הַמָּן. וְקָשָׁה, דְּפַרְנָסָה אֵינָהּ בָּאָה בִּשְׁבִיל יָחִיד, וְאִם כֵּן עַל כָּרְחֵיךָ לוֹמַר דְּמֹשֶׁה יֵשׁ לוֹ דִּין דְּרַבִּים כֵּיוָן דִּנְפִישׁ זְכוּתֵהּ, וְאִם כֵּן לְעִנְיַן גְּזַר דִּין נָמֵי יְהֵיָה לִי דִּין דְּרַבִּים, דַּאֲפִלּוּ לְאַחַר גְּזַר דִּין מוֹעֶלֶת הַתְּפִלָּה, וְיִנָּחֵם הַשֵּׁם עַל הָרָעָה כַּדָּבָר הָאָמוּר.

פרק יד

דֶּרֶךְ עֲנָוִים

וּבוֹ שְׁנֵי דְּרוּשִׁים לְמַעֲלַת הָעֲנָוָה

הַדְּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן (דרוש יד): יְבָאֵר דְּמִדַּת הָעֲנָוָה כְּלִי שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ קֹדֶשׁ וְכוּ', וְיָלְפִינַן לַהּ מִדִּכְתִיב 'נַעֲשֶׂה אָדָם', וְהַר סִינַי יוֹכִיחַ. / תָּבוֹר וְכַרְמֶל נִפְסְלוּ מִשּׁוּם לַתָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה. / מְחֻבָּר לָא מִתְסַר, וְיֵשׁ נֶעֱבָד בְּמְחֻבָּר לְגָבוֹהַּ. / אֵיךְ נִבְנָה בֵּית הַבְּחִירָה בְּהַר הַמּוֹרִיָּה שֶׁהוּא הַר גָּבוֹהַּ וְאֵית בֵּהּ לַתָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה?

הַדְּרוּשׁ הַשֵּׁנִי (דרוש טו): מַעֲלַת הַמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה. / יְבָאֵר עִנְיַן דָּוִד דַּהֲוָה מַתְנֵי לְרַבָּנָן עַל גַּבֵּי קַרְקַע. / דִּין אָסוּר לִקְרֹא לְרַבּוֹ בִּשְׁמוֹ, אֲבָל בְּאוֹמֵר אֲדוֹנִי אוֹ מוֹרִי פְּלוֹנִי שְׁרִי, וּמְצַדֵּד לוֹמַר דְּהַיְנוּ דַּוְקָא כְּשֶׁמַּזְכִּיר הַתֹּאַר קֹדֶם הַשֵּׁם.

דְּרוּשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר

חֲלִילִין פָּרֵק כְּסוּי הַדָּם (פט ע"א): אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם אֶלָּא בְּמִי שֶׁמַּשִּׁים עַצְמוֹ כְּמִי שֶׁאֵינוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (**דברים לג, כז**): "וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם".

מִן הַתּוֹרָה וּמִן הַנְּבִיאִים וּמִשֶּׁלֹּשׁ בַּכְּתוּבִים הֵן כָּל יְקָר רָאֻתָה עֵינֵנוּ גֹּדֶל מִדַּת הָעֲנָוָה, הֵיא הָעוֹלָה לְמַעְלָה רֹאשׁ, כְּלִי שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ קֹדֶשׁ, כַּאֲשֶׁר חֲכָמִים יַגִּידוּ: כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שָׁם אַתָּה מוֹצֵא עַנְוָתָנוּתוֹ. וּלְפִי פִּשְׁטָן שֶׁל דְּבָרִים נִרְאֶה דְּזוֹ הָיְתָה כַּוָּנַת יְשַׁעְיָה (סו, ב) בְּאָמְרוֹ: "וְאֶת כָּל אֵלֶּה יָדִי עָשְׂתָה וַיִּהְיוּ כָל אֵלֶּה נְאֻם יְיָ, וְאֶל זֶה אַבִּיט אֶל עָנִי וּנְכֵה רוּחַ", מַה שַּׁיְכוּת לַדְּבָרִים הַלָּלוּ עִם הַקּוֹדֶם?

אֲמָנָם יֵרָאֶה דְּהַדְּבָרִים מַגִּיעִים עִם הָא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק רְבִיעִי דְּמְגִלָּה (לא ע"א): אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא גְּבוּרָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שָׁם אַתָּה מוֹצֵא עַנְוָתָנוּתוֹ. דָּבָר זֶה כָּתוּב בַּתּוֹרָה, שָׁנוּי בַּנְּבִיאִים, וּמְשֻׁלָּשׁ בַּכְּתוּבִים. כָּתוּב בַּתּוֹרָה (דברים י, יז): "כִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים" וְגוֹמֵר, וּכְתִיב בָּתְרֵהּ (פסוק יח): "עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה". שָׁנוּי בַּנְּבִיאִים (ישעיה נז, טו): "כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא" וְגוֹמֵר, וּכְתִיב בָּתְרֵהּ (שם): "וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ". מְשֻׁלָּשׁ בַּכְּתוּבִים (תהלים סח, ה): "סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת" וְגוֹמֵר, וּכְתִיב בָּתְרֵהּ (פסוק ו): "אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת". עַד כָּאן. אַף אָנוּ נֹאמַר, דְּהָכָא נָמֵי, דְּהַזְכִּיר גְּבוּרָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דִּכְתִיב: "הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי" וְגוֹמֵר, "וְאֶת כָּל אֵלֶּה יָדִי עָשְׂתָה", הִזְכִּיר נָמֵי עַנְוָתָנוּתוֹ בְּאָמְרוֹ: "וְאֶל זֶה אַבִּיט אֶל עָנִי וּנְכֵה רוּחַ". זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ. וּלְפִי מִדְרָשׁוֹ יֹאמַר נָא בְּאֹפֶן אַחֵר. וּנְדַקְדֵּק עוֹד בְּכָפֶל הָעִנְיָן, דְּקָאָמַר "וְאֶת כָּל אֵלֶּה יָדִי עָשְׂתָה", וְחָזַר וְאָמַר "וַיִּהְיוּ כָל אֵלֶּה נְאֻם יְיָ". וְתוּ, דִּלְפִי הַנִּרְאֶה הָווּ תַּרְתֵּי דְּסָתְרָן אַהֲדֵדֵי, דְּאִם הַכֹּל נִבְרָא בְּמַאֲמַר הַשֵּׁם, כְּדִכְתִיב "וַיִּהְיוּ כָל אֵלֶּה נְאֻם יְיָ", אֵיךְ כְּתִיב בֵּהּ עָשִׂיָה בְּאָמְרוֹ "וְאֶת כָּל אֵלֶּה יָדִי עָשְׂתָה"?

וַיֵּרָאֶה לְיַשֵּׁב עִם הָא דְּאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה ד סימן ז) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ" (בראשית א, ז). זֶה אֶחָד מִן הַמִּקְרָאוֹת שֶׁהִרְעִישׁ בֶּן זוֹמָא אֶת הָעוֹלָם. 'וַיַּעַשׂ' — אֶתְמְהָא! וַהֲלוֹא בְּמַאֲמָר הֵן, כְּדִכְתִיב (תהלים לג, ו): "בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ". עַד כָּאן. וְכָתַב מַהֲר"ש יָפֶה זַ"ל בְּשֵׁם בַּעַל תְּהִלָּה לְדָוִד, דְּאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ, שֶׁהֵשִׁיבוּ חֲכָמִים לְבֶן זוֹמָא עַל קֻשְׁיָא זוֹ, שֶׁנִּסְתַּכֵּל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁעֲתִידִין אֻמּוֹת הָעוֹלָם לַעֲשׂוֹתָם אֱלָהוּת, וּמְשׁוּם הָכִי כָּתַב בֵּהּ 'וַיַּעַשׂ' לוֹמַר שֶׁהַשֵּׁם בְּרָאָם. נִמְצָא דְּשִׁנָּה הַכָּתוּב וְאָמַר 'וַיַּעַשׂ', אַף שֶׁלְּפִי הָאֱמֶת לֹא שַׁיָּךְ בֵּהּ עָשִׂיָה, כְּדֵי לְהַרְחִיק אֶת אֻמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁעוֹשִׂים אוֹתָם אֱלָהוּת.

עוֹד נַקְדִּים מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה ח סימן ז) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי בְּשֵׁם רַבִּי יוֹנָתָן: בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה מֹשֶׁה כּוֹתֵב אֶת הַתּוֹרָה, הָיָה כּוֹתֵב

מַעֲשֵׂה כָּל יוֹם וְיוֹם. כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ לְפָסוּק "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם" (בראשית א, כו), אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, מָה אַתָּה נוֹתֵן פֶּה לַמִּינִים? אֶתְמְהָא! אָמַר לוֹ: כְּתֹב, וְהָרוֹצֶה לִטְעוֹת יִטְעֶה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מֹשֶׁה, הָאָדָם הַזֶּה שֶׁבָּרָאתִי, לֹא גְדוֹלִים וּקְטַנִּים אֲנִי מַעֲמִיד מִמֶּנּוּ?! שֶׁאִם יָבוֹא הַגָּדוֹל לִטֹּל רְשׁוּת מִן הַקָּטָן מִמֶּנּוּ, הוּא אוֹמֵר: מָה אֲנִי צָרִיךְ לִטֹּל רְשׁוּת מִן הַקָּטָן? וְהֵן אוֹמְרִים לוֹ: לְמַד מִבְּרָאֲךָ, שֶׁהוּא בָּרָא אֶת הָעֶלְיוֹנִים וְאֶת הַתַּחְתּוֹנִים, וְכֵיוָן שֶׁבָּא לִבְרֹאת אֶת הָאָדָם נִמְלַךְ בְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, שֶׁנֶּאֱמַר: "נַעֲשֶׂה אָדָם". עַד כָּאן. וְכֵן כָּתַב רַשְׁ"י בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "נַעֲשֶׂה אָדָם". אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא סִיְּעוּהוּ בִּיצִירָתוֹ, לֹא נִמְנַע הַכָּתוּב מִלְּלַמֵּד דֶּרֶךְ אֶרֶץ וּמִדַּת הָעֲנָוָה, שֶׁיְּהֵא הַגָּדוֹל נִמְלָךְ וְנוֹטֵל רְשׁוּת מֵהַקָּטָן. עַד כָּאן.

וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּדִבְרֵי הַמַּאֲמָר, דִּלְמַאי אִצְטְרִיךְ לוֹמַר כְּתִיבַת מֹשֶׁה מַעֲשֵׂה כָּל יוֹם וְיוֹם? דְּלָא הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר אֶלָּא: כְּשֶׁבָּא לִכְתֹּב 'נַעֲשֶׂה אָדָם', אָמַר: מָה אַתָּה נוֹתֵן פֶּה לַמִּינִים? שֶׁהֲרֵי אֵין קֶשְׁיַת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם תְּלוּיָה בִּכְתִיבַת מַעֲשֵׂה כָּל יוֹם וְיוֹם. וּכְבָר נִתְעוֹרֵר בָּזֶה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, וְתֵרֵץ וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְיֵשׁ לוֹמַר, שֶׁמִּכְּתִיבַת מַעֲשֵׂה שְׁאָר הַיָּמִים נִתְעוֹרֵר אֶל הַסָּפֵק הַזֶּה. דְּאִלּוּ הֲוָה כְּתִיב בְּכֻלְּהוּ 'נַעֲשֶׂה', לָא הֲוָה קַשְׁיָא לֵיהּ, דְּיֵשׁ לוֹמַר דִּבְּרָה תּוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם, שֶׁלִּפְעָמִים הָאָדָם הַמְדַבֵּר עִם עַצְמוֹ יֹאמַר 'נַעֲשֶׂה' בִּלְשׁוֹן רַבִּים, שֶׁכֵּן מִנְהַג הַמְּלָכִים לְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן רַבִּים שֶׁהוּא לְשׁוֹן חֲשִׁיבוּת, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַב אִבֶּן עֶזְרָא בְּשֵׁם הַגָּאוֹן; אֲבָל הַשְׁתָּא, דִּבְכָל הַמַּעֲשִׂים לָא קָאָמַר הָכִי, אֶלָּא 'יְהִי רָקִיעַ', וְהָכָא כְּתִיב 'נַעֲשֶׂה', מַשְׁמַע שֶׁנִּשְׁתַּנְּתָה בְּרִיאָה זוֹ שֶׁהֶצְרִיךְ בָּהּ לְסִיּוּעַ אֲחֵרִים. עַד כָּאן. וְיֵשׁ קְצָת מֵהַדְּחַק בְּתֵרוּץ זֶה.

אַךְ עִם הָאֱמוּר יָבוֹא עַל נָכוֹן. וְהוּא, דְּבָן זוֹמָא הֵרְעִישׁ אֶת הָעוֹלָם בְּמַאֲמַר הַכָּתוּב 'וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים' שֶׁהֲרֵי בְּמַאֲמָר הֵן, וְהֵשִׁיבוּ לוֹ חֲכָמִים שֶׁנִּסְתַּכֵּל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁעֲתִידִין אֻמּוֹת הָעוֹלָם לַעֲשׂוֹתָם אֱלָהוּת וּמִשּׁוּם הָכִי כָּתַב בְּהוּ עֲשִׂיָּה לוֹמַר שֶׁהַשֵּׁם בָּרָאם, נִמְצָא דְּשִׁנָּה הַכָּתוּב וְאָמַר 'וַיַּעַשׂ' אַף שֶׁלְּפִי הָאֱמֶת לֹא שַׁיָּךְ בְּהוּ עֲשִׂיָּה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעוּ בְּנֵי הָעוֹלָם לַעֲשׂוֹתָם אֱלָהוּת. וְהִנֵּה הָרַמְבַּ"ן זַ"ל הִקְשָׁה, דְּאַמַּאי לָא קַשְׁיָא לֵיהּ לְבֶן זוֹמָא נָמֵי גַּבֵּי מְאוֹרוֹת דִּכְתִיב בְּהוּ (בראשית א, טז): "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת", וְגַבֵּי חַיַּת הָאָרֶץ נָמֵי דִּכְתִיב (שם שם, כה): "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאָרֶץ", וְגַבֵּי אָדָם נָמֵי כְּתִיב עֲשִׂיָּה: "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם". וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה כָּתַב, דְּהוּא הַדִּין דְּקַשְׁיָא לֵיהּ בְּכֻלְּהוּ, אֶלָּא דָּנָקַט זֶה דִּכְתִיב בְּרֵישָׁא. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: זֶה אֶחָד מִן הַמִּקְרָאוֹת, כְּלוֹמַר, זֶה אֶחָד מִן הַמִּקְרָאוֹת הַמְּזֻכִּירִים מַעֲשֶׂה שֶׁהֵרְעִישׁ בָּהֶם בֶּן זוֹמָא אֶת הָעוֹלָם. עַד כָּאן.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר. דְּאֵין סָפֵק דִּכְבָר יָדַע מֹשֶׁה רַבֵּנוּ דִּמְנַהֵג הַמְּלָכִים לְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן רַבִּים, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הַגָּאוֹן, אֶלָּא שֶׁבִּכְתְבוֹ מַעֲשֶׂה כָּל יוֹם וְיוֹם וְהָיָה רוֹאֶה שֶׁכָּתוּב בָּהֶם עֲשִׂיָּה, וְאֵין סָפֵק דְּהֶקְשֶׁה לוֹ קֻשְׁיַת בֶּן זוֹמָא דְּאֵיךְ כְּתִיב בְּהוּ עֲשִׂיָּה וַהֲלוֹא 'בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ', וַהֲוָה נִיחָא לֵהּ עִם מַה שֶּׁהֵשִׁיבוּ חֲכָמִים לְבֶן זוֹמָא, שֶׁנִּסְתַּכֵּל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁעֲתִידִין אֻמּוֹת הָעוֹלָם לַעֲשׂוֹתָם אֱלָהוּת וּמִשּׁוּם הָכִי כָּתַב בָּהֶם 'וַיַּעַשׂ' לוֹמַר שֶׁהֵשֵׁם בְּרָאָם. וְעַל זֶה תָּמַהּ מֹשֶׁה, דְּמֵאַחַר דְּהַשֵּׁם שִׁנָּה וְכָתַב 'וַיַּעַשׂ' אַף שֶׁלְּפִי הָאֱמֶת לֹא הָיְתָה בָּהֶם עֲשִׂיָּה כְּדֵי לְהַרְחִיק וְלַעֲקֹר הָעֲבוֹדָה זָרָה, אִם כֵּן אֵפוֹא אֵיךְ כָּתַב כָּאן 'נַעֲשֶׂה', שֶׁהוּא פִּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִים לוֹמַר שְׁתֵּי רָשֻׁיּוֹת יֵשׁ. וְהֵשִׁיב לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כְּתֹב, וְהָרוֹצֶה לִטְעוֹת יִטְעֶה, לְפִי שֶׁתַּכְלִית גְּדוֹל יֵשׁ לִי בַּמֶּה שֶׁאָמַרְתִּי 'נַעֲשֶׂה אָדָם', וְהוּא שֶׁיִּלְמְדוּ הָעוֹלָם מִמֶּנּוּ מִדַּת הָעֲנָוָה וְיִהְיֶה הַגָּדוֹל נִמְלָךְ בַּקָּטָן.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב: **וְאֶת כָּל אֱלֶה יָדַי עָשָׂתָה**, וְאַף שֶׁהָאֱמֶת הוּא **וַיִּהְיוּ כָּל אֱלֶה נְאֻם יְיָ**, שֶׁ'בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ', מִכָּל מָקוֹם אָמַרְתִּי לְשׁוֹן עֲשִׂיָּה כְּדֵי לְהַרְחִיק אֶת הָעֲבוֹדָה זָרָה. וְהֵקֶשֶׁה לוֹ, דְּאִם הַשֵּׁם שִׁנָּה וְאָמַר לְשׁוֹן עֲשִׂיָּה כְּדֵי לְהַרְחִיק עֲבוֹדָה זָרָה, אֵיךְ כָּתַב 'נַעֲשֶׂה אָדָם' שֶׁהוּא פִּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִים לוֹמַר שְׁתֵּי רָשֻׁיּוֹת יֵשׁ? לָזֶה הֵשִׁיב: **וְאֶל זֶה אַבִּיט אֶל עָנִי וְנִכֵּה רוּחַ**. כְּלוֹמַר, תַּכְלִית גְּדוֹל הָיָה לִי בַּמֶּה שֶׁאָמַרְתִּי 'נַעֲשֶׂה אָדָם', כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּ בְּנֵי אָדָם מִמֶּנִּי מִדַּת הָעֲנָוָה וְיִהְיֶה הַגָּדוֹל נִמְלָךְ בַּקָּטָן.

וּבָזֶה יוּבַן פְּסוּק אֶחָד הָאָמוּר בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ (שמות כ, יט-כ): "וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם. לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּאֵיךְ נִמְשָׁךְ מִמַּה שֶּׁרָאוּ כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבֵּר עִמָּהֶם שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב? וַהֲלוֹא אַזְהָרַת עֲבוֹדָה זָרָה הִיא אַזְהָרָה מְיֻחֶדֶת בִּפְנֵי עַצְמָהּ, וְאֵין צָרִיךְ לָתֵת טַעַם לְמִנְיָנָתָהּ. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמִלַּת 'אִתִּי', דְּאֵין לוֹ מוּבָן כְּלָל. וְרִבּוֹתֵינוּ ז"ל (מכילתא 'בחדש' פ"י) דָּרְשׁוּ: לֹא תַעֲשׂוּ כִּדְמוּת שַׁמָּשַׁי שֶׁמְּשַׁמְּשִׁים לְפָנַי בַּמָּרוֹם.

וְנִרְאֶה דְּהַכֹּל יָבוֹא לְכָלַל יִשּׁוּב בְּהַקְדִּים הָא דְּאָמְרִינַן בְּסִפְרִי וְזֶה לְשׁוֹנָם: שְׁנֵי כְּתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבוֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם כֵּיצַד? כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר (שמות יט, כ): "וַיֵּרֶד יְיָ עַל הַר סִינַי", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דברים ד, לו): "מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ"; בָּא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְהִכְרִיעַ: "אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם" — מְלַמֵּד, שֶׁהִרְכִּין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים עַל הַר סִינַי וְדִבֵּר עִמָּהֶם. וְכֵן דָּוִד הוּא אוֹמֵר (ש"ב כב, י): "וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרֶד". עַד כָּאן. זוֹ הִיא גִּרְסַת הָרַאֲבָ"ד וּבַעַל הַלְּכוֹת עוֹלָם. וְהֵקֶשֶׁה לָהֶם, אֵיךְ הִכְרִיעַ הַפָּסוּק הַשְּׁלִישִׁי 'כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם' לוֹמַר שֶׁהִרְכִּין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם עַל הַר סִינַי? שֶׁהֲרֵי גַּם פָּסוּק

זֶה סוֹתֵר לַפָּסוּק דְּ'וַיֵּרֶד יְיָ עַל הַר סִינַי', וּמַה הֶפְרֵשׁ יֵשׁ בֵּין פָּסוּק זֶה דְּ'מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּ' לַפָּסוּק הָאַחֵר דְּ'מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ'? וְתֵרְצוּ, שֶׁהַהַכְרָעָה הִיא בְּאָמְרוֹ 'אַתֶּם **רְאִיתֶם** כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם'. שֶׁאִם הַדִּבּוּר וְהַקּוֹל מִן הַשָּׁמַיִם, לֹא יִתְיַשֵּׁב אָמְרוֹ 'אַתֶּם רְאִיתֶם', וְלָא הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר אֶלָּא 'אַתֶּם שְׁמַעְתֶּם', אַחַר שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּרְאוּ כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבֵּר עִמָּהֶם, שֶׁהֲרֵי הַשָּׁמַיִם בִּמְקוֹמָם הֵם עוֹמְדִים בִּלְתִּי נִרְאִים, וּבְאָמְרוֹ 'אַתֶּם רְאִיתֶם' לֹא יוּכַל לִהְיוֹת זֶה אֶלָּא שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַשָּׁמַיִם לְמָקוֹם שֶׁמַּמָּנוּ יוּכְלוּ הֵם לִרְאוֹתוֹ שֶׁיָּצָא לָהֶם הַקּוֹל מִן הַשָּׁמַיִם, וְעַכְשָׁו יִתְיַשֵּׁב שֶׁיֵּרֵד לְהָר וְדִבֵּר מִן הַשָּׁמַיִם. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דְּמֵאָמְרוֹ 'אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם' לְמַדְנוּ שֶׁהִרְכִּין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַשָּׁמַיִם עַל הַר סִינַי וְיָרַד וְדִבֵּר עִמָּהֶם.

עוֹד נַקְדִּים, דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה גְּדוֹלִים נְמוּכֵי רוּחַ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא! שֶׁהֲרֵי הִרְכִּין שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם עַל הַר סִינַי וְיָרַד וְדִבֵּר עִמָּהֶם, וְלֹא הִגְבִּיהוּ. עַד כָּאן. וּכְבָר אָמְרוּ כַּיּוֹצֵא בָּזֶה בְּפֶרֶק קָמָא דְּסוֹטָה (ה ע"א): "וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ" (ישעיה נז, טו). רַב הוּנָא וְרַב חִסְדָּא. חַד אָמַר: אִתֵּי דַּכָּא. וְחַד אָמַר: אֲנִי אֶת דַּכָּא. וּמִסְתַּבְּרָא כְּמָאן דְּאָמַר אֲנִי אֶת דַּכָּא, שֶׁהֲרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל הַר סִינַי וְלֹא הִגְבִּיהוּ. עַד כָּאן.

וְהִנֵּה טַעַם הַמִּינִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם פִּתְחוֹן פֶּה בַּמֶּה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב 'נַעֲשֶׂה אָדָם', לְפִי שֶׁלֹּא יִצְדַּק בְּעֵינֵיהֶם לְתָאֵר לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִדַּת הָעֲנָוָה, לְפִי שֶׁאוֹמֵר (תהלים צג, א): "יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ", וְאֵיךְ יִתְּכֵן שֶׁמֶּלֶךְ רָם וְנִשָּׂא יִהְיֶה נִמְלָךְ בְּקַטָּן? וּמִשּׁוּם הָכֵי פּוֹנִים לוֹמַר שְׁתֵּי רָשֵׁיוֹת. לָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְאָמַר (שמות כ, יט): "אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם", וּמֵאָמְרִי 'אַתֶּם רְאִיתֶם' תֵּדְעוּ שֶׁהִרְכַּנְתִּי שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם עַל הַר סִינַי וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמָּכֶם, וּמִכָּאן תִּרְאוּ כַּמָּה חֲבִיבָה הִיא בְּעֵינַי מִדַּת הָעֲנָוָה, שֶׁהִרְכַּנְתִּי שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְיָרַדְתִּי עַל הַר סִינַי וְלֹא הִגְבַּהְתִּי לְהַר סִינַי לְמַעְלָה, וְעַל כָּרְחֵיִן הַטַּעַם הוּא לְפִי שֶׁמִּדַּת הָעֲנָוָה הִיא חֲבִיבָה בְּעֵינַי מְאֹד, כְּדֵי שֶׁמִּמֶּנִּי יִרְאוּ בְּנֵי אָדָם וְיִלְמְדוּ. וְאִם כֵּן, "לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף", שֶׁהֲרֵי אֵין לָכֶם שׁוּם פִּתְחוֹן פֶּה בַּמֶּה שֶׁאָמַרְתִּי 'נַעֲשֶׂה אָדָם' לוֹמַר שֶׁהֵם שְׁתֵּי רָשֵׁיוֹת, מֵאַחַר שֶׁאַתֶּם רוֹאִים שֶׁאֲנִי אוֹחֵז בְּמִדַּת הָעֲנָוָה כְּדֵי שֶׁמִּמֶּנִּי יִלְמְדוּ בְּנֵי אָדָם.

נִמְצִינוּ לְמֵדִין, שֶׁהַטַּעַם שֶׁיָּרַד הַשֵּׁם עַל הַר סִינַי וְלֹא הִגְבִּיהוּ לְהַר סִינַי הוּא לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם כַּמָּה חֲבִיבִין בְּעֵינָיו נְמוּכֵי הָרוּחַ. וְעִקָּרָא דְּמִלְּתָא מַה שֶּׁנִּתְּנָה הַתּוֹרָה עַל הַר סִינַי וְלֹא עַל שְׁאָר הָרִים הוּא מִטַּעַם זֶה, לְפִי שֶׁהַר סִינַי הוּא נָמוּךְ וְשָׁפֵל. וְכִדְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ פָּרָשַׁת נָשֹׂא (פרשה יג סימן ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ" (משלי כט, כג) — זֶה תָּבוֹר וְכַרְמֶל, שֶׁבָּאוּ מִסּוֹף הָעוֹלָם מִתְגָּאִים לוֹמַר שֶׁאָנוּ גְּבוֹהִים וְעָלֵינוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן אֶת הַתּוֹרָה; "וּשְׁפַל רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד" (שם) — זֶה סִינַי, שֶׁהִשְׁפִּיל אֶת עַצְמוֹ לוֹמַר שֶׁאֲנִי

נָמוּךְ, וְעַל יְדֵי כָּךְ תָּמַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּבוֹדוֹ עָלָיו וְנִתְּנָה עָלָיו הַתּוֹרָה וְזָכָה לְכָל הַכָּבוֹד הַזֶּה, כְּמָה דְתֵימָא: "וַיֵּרֶד יְיָ עַל הַר סִינַי". עַד כָּאן. וְאֵיכָא לְמֵידַק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם הַמַּאֲמָר: כְּמָה דְתֵימָא "וַיֵּרֶד יְיָ עַל הַר סִינַי", וְכִי רְאָיָה צָרִיךְ לָזֶה שֶׁהַתּוֹרָה נִתְּנָה בְּהַר סִינַי? וְהָלוֹא הַמְפֻרְסָמוֹת אֵין צְרִיכוֹת רְאָיָה. וּלְמָה שֶׁאָמַר שֶׁתְּבוֹר וְכַרְמֶל בָּאוּ מִסּוֹף הָעוֹלָם מִתְגָּאִים לֹא הֵבִיא רְאָיָה, וּנְתִינַת הַתּוֹרָה עַל הַר סִינַי הֻצְרַךְ לִרְאָיָה?!

וְנִרְאֶה דְּאֵין הַכַּוָּנָה לְהָבִיא רְאָיָה שֶׁהַתּוֹרָה נִתְּנָה בְּסִינַי, אֶלָּא כְּלַפֵּי שֶׁאָמַר: "וּשְׁפַל רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד" — זֶה סִינַי, שֶׁהִשְׁפִּיל עַצְמוֹ לוֹמַר שֶׁאֲנִי נָמוּךְ, וְעַל יְדֵי כָּךְ תָּמַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּבוֹדוֹ עָלָיו וְנִתְּנָה עָלָיו הַתּוֹרָה, דְּהַטַּעַם שֶׁנִּתְּנָה הַתּוֹרָה בְּסִינַי הוּא לִהְיוֹתוֹ נָמוּךְ וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְחַבֵּב אֶת הַנְּמוּכִים וְאֶת הַשְּׁפָלִים, לָזֶה אָמַר: כְּמָה דְתֵימָא "וַיֵּרֶד יְיָ עַל הַר סִינַי". כְּלוֹמַר, כִּי הֵיכִי דְּהָתָם מַה שֶּׁיָּרַד עַל הַר סִינַי וְלֹא הִגְבִּיהוֹ לְהַר סִינַי הוּא כְּדֵי לְהוֹדִיעַ כַּמָּה חֲבִיבִים בְּעֵינָיו נְמוּכֵי הָרוּחַ וּלְלַמֵּד דַּעַת אֶת הָעָם, הָכֵי נָמֵי מַה שֶּׁבָּחַר בְּהַר סִינַי הוּא מִן הַטַּעַם הַזֶּה בְּעַצְמוֹ, דְּהַיְנוּ מִשּׁוּם הֱיוֹתוֹ נָמוּךְ וְשָׁפָל, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְחַבֵּב אֶת הַנְּמוּכִים.

וְהָכִי אָמְרִינַן בְּפֶרֶק רְבִיעִי דְמַסֶּכֶת מְגִלָּה (כט ע"א): דָּרַשׁ בַּר קַפָּרָא: מַאי דִּכְתִיב (תהלים סח, יז): "לָמָּה תִּרְצָדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים"? יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה לָהֶם: לָמָּה תִּרְצוּ דִּין עִם סִינַי? כֻּלְּכֶם בַּעֲלֵי מוּמִין אַתֶּם אֵצֶל סִינַי. כְּתִיב הָכָא: "גַּבְנֻנִּים", וּכְתִיב הָתָם (ויקרא כא, כ): "אוֹ גִבֵּן אוֹ דַק". וְאָמַר רַב אָשֵׁי: שָׁמְעַת מִנַּהּ: הַאי מָאן דְּיהִיר — בַּעַל מוּם הוּא. וּבְפֶרֶק קַמָּא דְסוֹטָה (ה ע"א) אָמְרִינַן: אָמַר רַב יוֹסֵף: לְעוֹלָם יִלְמַד אָדָם מִדַּעַת קוֹנוֹ, שֶׁהֲרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִנִּיחַ כָּל הָרִים וּגְבָעוֹת וְהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל הַר סִינַי. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: יִלְמַד אָדָם מִדַּעַת קוֹנוֹ — לֶאֱהֹב אֶת הַנְּמִיכוּת. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין מִכָּל זֶה, שֶׁמַּה שֶּׁבָּחַר הַשֵּׁם בְּסִינַי הוּא לִהְיוֹתוֹ נָמוּךְ וְשָׁפָל, וְדָחָה תָּבוֹר וְכַרְמֶל לִהְיוֹתָם בַּעֲלֵי גַּאֲוָה.

וְקָשֶׁה לָזֶה מַאי דְּאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה פָּרָשַׁת וַיְחִי (פרשה צט סימן א): "לָמָּה תִּרְצָדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים". רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי פָּתַר קְרָא בָּהָרִים. בְּשָׁעָה שֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִתֵּן תּוֹרָה בְּסִינַי, הָיוּ הָהָרִים רָצִים וּמַדַּיְינִים אֵלּוּ עִם אֵלּוּ, זֶה אוֹמֵר עָלַי הַתּוֹרָה נִתֶּנֶת, וְזֶה אוֹמֵר עָלַי הַתּוֹרָה נִתֶּנֶת. תָּבוֹר בָּא מִבֵּית אֵלִים, וְכַרְמֶל מֵאַסְפַּמְיָא. הָדָא הוּא דִכְתִיב (ירמיה מו, יח): "חַי אֲנִי נְאֻם יְיָ, כִּי כְתָבוֹר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל בַּיָּם יָבוֹא". אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לָמָּה תִּרְצָדוּן הָרִים? כֻּלְּכֶם גַּבְנֻנִּים! הֵיךְ מָה דְאַתְּ אָמַר: "אוֹ גִבֵּן אוֹ דַק". כֻּלְּכֶם נַעֲשֵׂית עֲבוֹדָה זָרָה עַל רְאשֵׁיכֶם. אֲבָל סִינַי, שֶׁלֹּא נַעֲשֵׂית עֲבוֹדָה זָרָה עָלָיו, "הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ" (תהלים סח, יז) — "וַיֵּרֶד יְיָ עַל הַר סִינַי". אַף עַל פִּי כֵן, "אַף יְיָ יִשְׁכֹּן לָנֶצַח" (שם) — בְּבֵית עוֹלָמִים. עַד כָּאן. מוּכָח מֵהָכָא, דְּמַה שֶּׁנִּפְסְלוּ תָּבוֹר וְכַרְמֶל הוּא מִשּׁוּם לַתָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְנִבְחַר

סִינַי מִשּׁוּם דְּלֵית בֵּהּ לַתָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְזֶה הוּא הַפֶּךְ כָּל הַמַּאֲמָרִים שֶׁכָּתַבְנוּ. וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה כָּתַב שֶׁהֵם אַגָּדוֹת חֲלוּקוֹת. אַךְ לְדִידִי חָזַי לִי דְּאַף אוֹתָהּ אַגָּדָה דְּפָרָשַׁת וַיִּחִי, דִּסְבִירָא לַהּ דְּמַה שֶּׁנִּפְסְלוּ תָּבוֹר וְכַרְמֶל הוּא מִשּׁוּם לַתָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, וּמַה שֶּׁנִּבְחַר הַר סִינַי הוּא מִשּׁוּם דְּלֵית בֵּהּ לַתָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, סְבִירָא לַהּ גַּם כֵּן דְּהַדָּבָר תָּלוּי בְּגִבְהוּת הֶהָרִים, דְּשְׁאָר הֶהָרִים מִצַּד גִּבְהוּתָם נִפְסְלוּ מִשּׁוּם לַתָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְהַר סִינַי מִצַּד הֱיוֹתוֹ נָמוּךְ נִבְחַר מִשּׁוּם דְּלֵית בֵּהּ לַתָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, וּכְמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר.

וְקַדֵּם כָּל דָּבָר יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁסִּיֵּם בַּעַל הַמַּאֲמָר וְאָמַר: אַף עַל פִּי כֵן, "אַף יַיִן יִשְׁכֹּן לָנֶצַח" בְּבֵית עוֹלָמִים. וְלִכְאוֹרָה דְּבָרִים הַלָּלוּ אֵין לָהֶם מוּבָן, דְּאֵיךְ נִגְזֹר מִמַּה שֶׁקָּדַם שֶׁלֹּא יִשְׁכֹּן לָנֶצַח בְּבֵית עוֹלָמִים, שֶׁהֻצְרַךְ לְלַמְּדֵנוּ: אַף עַל פִּי כֵן, "יַיִן יִשְׁכֹּן לָנֶצַח" בְּבֵית עוֹלָמִים? וְרָאִיתִי לְמַהֲרַ"שׁ יָפֶה שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אַף עַל פִּי כֵן. כְּלוֹמַר, אַף עַל פִּי שֶׁהַר סִינַי חָמַד אֱלֹהִים לְשָׁבְתּוֹ, אֵין זֶה אֶלָּא לְשָׁעָה, אֲבָל עִקַּר שְׁכִינָתוֹ בְּבֵית עוֹלָמִים. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וְלֹא נִתְקָרְרָה דַּעְתִּי בִּדְבָרִים אֵלּוּ, דְּחִדּוּשׁ זֶה הָיָה לוֹ לְבַעַל אַגָּדָה זוֹ לְלַמְּדוֹ בְּעִקַּר קְרָא דְּוַיֵּרֶד יְיָ עַל הַר סִינַי', שָׁם יֹאמַר דְּאֵין זֶה אֶלָּא לְשָׁעָה אֲבָל עִקַּר שְׁכִינָתוֹ בְּבֵית עוֹלָמִים, אֲבָל הָכָא בְּמַחֲלֹקֶת זֶה דְּתָבוֹר וְכַרְמֶל עִם סִינַי לֹא שַׁיָּךְ זֶה כְּלָל. וְעוֹד, אַעִקָּרָא דְּמִלְּתָא מַה מְּלַמְּדֵנוּ דָּוִד שֶׁקִּדְּשַׁת סִינַי הָיְתָה לְשָׁעָה? מִקְרָא מָלֵא הוּא (שמות יט, יג): "בְּמָשְׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר". גַּם שֶׁעִקַּר שְׁכִינָתוֹ בְּבֵית עוֹלָמִים גַּם זֶה מִקְרָא הוּא (דברים יב, ה): "לְשָׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָּׁמָּה".

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן בְּמַאי דְּתָנַן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דַּעֲבוֹדָה זָרָה (מה ע"א): הַגּוֹיִם הָעוֹבְדִים אֶת הֶהָרִים וְאֶת הַגְּבָעוֹת — הֵן מֻתָּרִין, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יב, ב): "אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת כָּל הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם וְגוֹ' אֶת אֱלֹהֵיהֶם עַל הֶהָרִים" — אֱלֹהֵיהֶם עַל הֶהָרִים וְלֹא הֶהָרִים אֱלֹהֵיהֶם, אֱלֹהֵיהֶם עַל הַגְּבָעוֹת וְלֹא הַגְּבָעוֹת אֱלֹהֵיהֶם. עַד כָּאן. וְזוֹ הִיא הֲלָכָה פְּסוּקָה, דְּהָרִים עַצְמָן שֶׁנֶּעֶבְדוּ — מֻתָּרִים לַחְצֹב אֲבָנִים מֵהֶם וְלִזְרֹעַ, מִשּׁוּם דְּמֻחְבָּר לָא מִתְסַר. וּבַגְּמָרָא (דף מו) אָמְרִינַן: בָּעֵי רַמֵּי בַּר חָמָא: הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לְהַר — אֲבָנָיו מַהוּ לְמִזְבֵּחַ? יֵשׁ נֶעֱבָד בְּמֻחְבָּר אֵצֶל גָּבוֹהַּ אוֹ אֵין נֶעֱבָד בְּמֻחְבָּר אֵצֶל גָּבוֹהַּ? וּפְשִׁטוּהּ דִּיֵּשׁ נֶעֱבָד בְּמֻחְבָּר אֵצֶל גָּבוֹהַּ. וְכֵן פָּסַק הָרַמְבַּ"ם (בפ"ד מהלכות אסורי מזבח דין ז) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לְהַר, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מֻתָּר בַּהֲנָאָה — אֲבָנָיו אֲסוּרִין לַמִּזְבֵּחַ. עַד כָּאן.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דִּכְתִיב בְּפָרָשַׁת רְאֵה (דברים יב, ב-ד): "אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת כָּל הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם אֶת אֱלֹהֵיהֶם עַל הֶהָרִים הָרָמִים" וְגוֹמֵר, "לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם". עַד כָּאן. וְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ספרי שם) הֶקְשָׁה לָהֶם בְּפָסוּק זֶה דְּ'לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם' וְאָמְרוּ: וְכִי תַּעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ שֶׁיִּשְׂרָאֵל נוֹתְצִים אֶת הַמִּזְבְּחוֹת?! אֶלָּא שֶׁלֹּא תַּעֲשׂוּ כְּמַעֲשֵׂיהֶם וְיִגְרְמוּ

עֲוֹנוֹתֵיכֶם לְמִקְדַּשׁ אֲבוֹתֵיכֶם שֶׁיֵּחָרֵב, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י בְּפֵרוּשׁוֹ. אַךְ לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ אֶפְשָׁר לוֹמַר דְּקָאֵי לְתְחִלַּת הַכָּתוּב, שֶׁאָמַר: "אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת כָּל הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם אֶת אֱלֹהֵיהֶם עַל הֶהָרִים", דְּמִנַּהּ יָלְפִינַן וְלֹא הֶהָרִים אֱלֹהֵיהֶם, שֶׁהֶהָרִים עַצְמָם מֻתָּרִים בַּהֲנָאָה, לָזֶה סִיֵּם הַפָּסוּק: "לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַיי אֱלֹהֵיכֶם". כְּלוֹמַר, זֶה שֶׁהִתַּרְתִּי הֶהָרִים הוּא דַוְקָא לָכֶם לְצָרְכֵיכֶם, אֲבָל "לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַיי", מִשּׁוּם דְּיֵשׁ נֶעֱבָד בְּמְחֻבָּר אֵצֶל גָּבוֹהַּ, וְהַמִּשְׁתַּחֲוֶה לְהַר — אֲבָנָיו אֲסוּרִים לַמִּזְבֵּחַ, וּכְדִכְתַבְנָא.

מִכָּאן אֲנִי תְּמֵהַּ עַל מַה שֶּׁכָּתַב הָרַ"שׁ יָפֶה פְּרִשַׁת וַיְחִי עַלַּהּ דְּאוֹתָהּ אַגָּדָה שֶׁכָּתַבְנוּ שֶׁנִּפְסְלוּ תֵּבוֹר וְכַרְמֶל מִפְּנֵי שֶׁנַּעֲשׂוּ עֲבוֹדָה זָרָה. שֶׁהִקְשָׁה הָרַב זַ"ל וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאַף עַל גַּב דְּקַרְקַע עוֹלָם אֵינָהּ נֶאֱסֶרֶת, לְעִנְיַן שְׁכִינָה גְּנַאי הַדָּבָר שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָה בְּמָקוֹם שֶׁנַּעֲשָׂה עֲבוֹדָה זָרָה. אוֹ לְפִי שֶׁלֹּא יִטְעוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה לוֹמַר שֶׁמִּשָּׁפַע הָעֲבוֹדָה זָרָה שָׁרְתָה שָׁם שְׁכִינָה. עַד כָּאן. וְלֹא יָדַעְתִּי מַה הֶקְשֵׁה לוֹ לָרַב, שֶׁהֲרֵי כְּבָר כָּתַבְנוּ לְעֵיל דְּיֵשׁ נֶעֱבָד בְּמְחֻבָּר אֵצֶל גָּבוֹהַּ, וְאֵין לְךָ דָּבָר גָּבוֹהַּ כִּירִידַת הַשֵּׁם עַל הַר סִינַי.

עוֹד תְּנַן הָתָם בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דַּעֲבוֹדָה זָרָה (מה, ע"א): "עַל הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל הַגְּבָעוֹת הַנִּשָּׂאוֹת". אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא: אֲנִי אוֹבִין וְאָדוּן: כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא הַר גָּבוֹהַּ וְגִבְעָה נִשָּׂאָה, דַּע שֶׁיֵּשׁ שָׁם עֲבוֹדָה זָרָה. עַד כָּאן. לָמַדְנוּ מִכָּאן, שֶׁהֱיוֹתוֹ הַר גָּבוֹהַּ אוֹ גִבְעָה נִשָּׂאָה הוּא סִבָּה לִהְיוֹת שָׁם עֲבוֹדָה זָרָה. וּבִירוּשַׁלְמִי, עָלַהּ דְּהַהִוא מַתְנִיתִין דְּרַבִּי עֲקִיבָא דְּכָל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא הַר גָּבוֹהַּ בְּיָדוּעַ שֶׁיֵּשׁ שָׁם עֲבוֹדָה זָרָה, הִקְשׁוּ: וְלָא כֵן סַבְרִינַן מֵימַר: דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ רוּחַ חַיִּים, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ אָסוּר לְהֶדְיוֹט — אָסוּר לְגָבוֹהַּ, בֵּית הַבְּחִירָה הֵיאַךְ נִבְנָה? וְתֵרְצוּ: עַל פִּי נָבִיא, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"ב כד, יט): "וַיַּעַל דָּוִד כִּדְבַר גָּד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ". עַד כָּאן. וְהַכַּוָּנָה: דְּרָצוּ לִלְמֹד, דְּכִי הֵיכִי דְּנֶעֱבָד דְּבַעֲלֵי הַחַיִּים מֻתָּר לְהֶדְיוֹט, מִדַּאֲסַר רַחֲמָנָא נֶעֱבָד לְגָבוֹהַּ, מִדִּכְתִיב (ויקרא א, ב): "מִן הַבָּקָר" — לְהוֹצִיא אֶת הַנֶּעֱבָד; וְאִי אִיתָא דְּאָסוּר לְהֶדְיוֹט, לָמָּה לִי קְרָא לְאָסְרוֹ לְגָבוֹהַּ? תִּפֵּק לֵהּ מִ'מַּשְׁקֶה יִשְׂרָאֵל' (יחזקאל מה, טו). אֶלָּא וַדַּאי דִּשְׁרֵי לְהֶדְיוֹט, וְאַף עַל פִּי כֵן אָסוּר לְגָבוֹהַּ. וְאִם כֵּן, אֵיךְ נִבְנָה בֵּית הַבְּחִירָה בְּהַר הַמּוֹרִיָּה, שֶׁהוּא הַר גָּבוֹהַּ וְאֵיכָא לְתָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה? וְתֵרְצוּ, דְּעַל פִּי נָבִיא נִבְנָה שָׁם. וּכְבָר הֵבִיאוּ הַתּוֹסָפוֹת דִּבְרֵי הַיְרוּשַׁלְמִי בִּנְמָרִין.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר. דְּהִשִּׁם פָּסַל לְתֵבוֹר וְכַרְמֶל מִצַּד גַּבְהוּתָם, מִשּׁוּם דְּכֵיוָן דְּהֵם גְּבוֹהִים אֵיכָא לְתָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, וּכְדִבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא: כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא הַר גָּבוֹהַּ וְגִבְעָה נִשָּׂאָה, בְּיָדוּעַ שֶׁיֵּשׁ שָׁם עֲבוֹדָה זָרָה. וְאַף שֶׁהוּא מְחֻבָּר, יֵשׁ נֶעֱבָד בְּמְחֻבָּר אֵצֶל גָּבוֹהַּ. אַךְ הַר סִינַי חָמַד אֱלֹהִים לְשָׁבְתּוֹ, מִשּׁוּם הֱיוֹתוֹ נָמוּךְ וְשָׁפָל וְאֵין בּוֹ לְתָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה. לָזֶה סִיֵּם בַּעַל הַמַּאֲמָר וְקָאָמַר, דְּאִם כֵּן דְּאָמְרַת דְּתֵבוֹר וְכַרְמֶל מִצַּד גַּבְהוּתָם נִפְסְלוּ מִשּׁוּם לְתָא

דַּעֲבוֹדָה זָרָה, אִם כֵּן סְבִירָא לָךְ דְּיֵשׁ נֶעֱבָד בִּמְחֻבָּר אֲצֵל גָּבוֹהַּ, אִם כֵּן הַר הַמּוֹרִיָּה פָּסוּל לִבְנְיַן בֵּית הַבְּחִירָה, שֶׁהֲרֵי הוּא הַר גָּבוֹהַּ וְאֵיכָא בֵּהּ לַתָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְיֵשׁ נֶעֱבָד בִּמְחֻבָּר אֲצֵל גָּבוֹהַּ. לָזֶה אָמַר: אַף עַל פִּי כֵן, "אַף יְיָ יִשְׁכֹּן לָנֶצַח" בְּבֵית עוֹלָמִים — אַף שֶׁהוּא הַר גָּבוֹהַּ, מְשׁוּם דְּעַל פִּי נָבִיא נִבְנָה שָׁם, וְכִדְאִיתָא בִּירוּשַׁלְמִי.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה, דְּכָל הָאַגָּדוֹת סְבִירָא לְהוּ דְּמַה שֶּׁנִּפְסְלוּ תָּבוֹר וְכַרְמֶל הוּא מִפְּנֵי גַּבְהוּתָם, אֶלָּא דְּהָאַגָּדָה דְּפָרָשַׁת וַיְחִי סְבִירָא לַהּ דְּמַה שֶּׁנִּפְסְלוּ מִפְּנֵי גַּבְהוּתָם הוּא מִפְּנֵי שֶׁהַגַּבְהוּת הוּא אוֹת וּמוֹפֵת לִהְיוֹת שָׁם לַתָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה, וּשְׁאָר הָאַגָּדוֹת סוֹבְרִים דְּמַה שֶּׁנִּפְסְלוּ מִצַּד גַּבְהוּתָם הוּא כְּדֵי לְלַמֵּד דַּעַת אֶת הָאָדָם שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְחַבֵּב מִדַּת הָעֲנָוָה, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ: לְעוֹלָם יִלְמַד אָדָם מִדַּעַת קוֹנוֹ, שֶׁהֲרֵי הִנִּיחַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּל הָרִים וּגְבָעוֹת וְהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל הַר סִינַי.

וּבָזֶה יוּבְנוּ קְצָת פְּסוּקִים בִּישַׁעְיָה (ב, ב-ג): "וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית יְיָ בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת, וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם. וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר יְיָ אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיוֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו, כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּאֵיךְ תְּלָה הַטַּעַם דְּ'נָהֲרוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים' מְשׁוּם דְּ'נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית יְיָ בְּרֹאשׁ הֶהָרִים'? וַהֲלוֹא נָבוּאָה זוֹ לִימֵי הַמָּשִׁיחַ הִיא, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים, וְלֶעָתִיד לָבוֹא כָּל הָאֻמּוֹת הֵם גֵּרִים גְּרוּרִים, כִּדְכְתִיב (צפניה ג, ט): "כִּי אָז אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שָׂפָה בְרוּרָה וְגוֹ' לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד", וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק שֵׁנִי דַּעֲבוֹדָה זָרָה (כד ע"א), וְאִם כֵּן מֻכְרָחִים הֵם לָבוֹא כְּדֵי לִלְמֹד מַעֲשֶׂה הַמִּצְוֹת לְקַיְמָן. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּכָפֶל הַדְּבָרִים שֶׁאוֹמְרִים הָעַמִּים "וְיוֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו", דִּלְמַאי אִצְטְרִיכוּ שֶׁהַשֵּׁם יוֹרֶה אוֹתָם הַדֶּרֶךְ? לָא הֲוָה לְהוּ לְמֵימַר אֶלָּא 'וְנִלְמַד מֵאֹרְחֹתָיו'. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶּׁסֵּיֵם הַפָּסוּק "כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם", וּפֵרֵשׁ רַדָּ"ק: 'כִּי מִצִּיּוֹן' — זֶה דִּבְרֵי הַנָּבִיא, לֹא דִּבְרֵי הָעַמִּים. כְּלוֹמַר, לָמָּה יֹאמְרוּ הָעַמִּים 'וְכִי וְנֵלְכָה וְיוֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו'? כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּמִצָּוָה לְכָל הָעַמִּים. עַד כָּאן. וּלְמַאי אִצְטְרִיךְ הַנָּבִיא לְלַמֵּד זֶה? פְּשִׁיטָא שֶׁהָעֲלָיָה לְהַר הַשֵּׁם הוּא כְּדֵי לִלְמֹד מַעֲשֶׂה הַמִּצְוֹת וּלְקַיְּם אוֹתָם! וְכִי לֶאֱכֹל מִפִּרְיָהּ וְלִשְׂבֹּעַ מִטּוּבָהּ הָיוּ עוֹלִים?!

אַךְ עִם מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ יְדֻקְדַּק הַכֹּל. שֶׁאָנוּ לְמֵדִים מִדַּת הָעֲנָוָה מִמַּה שֶּׁהִנִּיחַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֶהָרִים הַגְּבוֹהִים וְהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל הַר סִינַי, וְרֹב הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים אָנוּ לְמֵדִים אוֹתָם מִדְּרָכָיו יִתְבָּרֵךְ. וְכִדְאָמְרִינַן סוֹף פֶּרֶק קַמָּא דְּסוֹטָה (יד ע"א): אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא: מַאי דִּכְתִיב (דברים יג, ה): "אַחֲרֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ"? וְכִי אֶפְשָׁר לוֹ לָאָדָם לְהַלֵּךְ אַחַר

הַשְׁכִּינָה?! וַהֲלוֹא כְּבָר נֶאֱמַר (שם ד, כד): "כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא". אֶלָּא הַלֵּךְ אַחַר מִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מַה הוּא מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים, אַף אַתָּה הַלְבֵּשׁ עֲרֻמִּים; הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּקֵּר חוֹלִים, אַף אַתָּה בַּקֵּר חוֹלִים; הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָבַר מֵתִים, אַף אַתָּה קְבֹר מֵתִים; הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִחֵם אֲבֵלִים, אַף אַתָּה נַחֵם אֲבֵלִים. עַד כָּאן. וּבַמִּדְרָשׁ אָמְרִינַן: מָה אֲנִי חַנּוּן, אַף אַתָּה הֱיֵה חַנּוּן; מָה אֲנִי רַחוּם, אַף אַתָּה הֱיֵה רַחוּם; מָה אֲנִי עוֹשֶׂה חֶסֶד וּמִשְׁפָּט, אַף אַתָּה עֲשֵׂה חֶסֶד וּמִשְׁפָּט. וּבְפֶרֶק רַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּמֵילָה (שבת קלג ע"ב) אָמְרִינַן: אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר: "וְאַנְוֵהוּ" (שמות טו, ב) — הֱוֵי דּוֹמֶה לוֹ: מַה הוּא חַנּוּן וְרַחוּם, אַף אַתָּה הֱיֵה חַנּוּן וְרַחוּם. עַד כָּאן. וּבִירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק קַמָּא דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (הלכה ג) אָמְרִינַן: בָּשָׂר וָדָם גּוֹזֵר גְּזֵרָה עַל אֲחֵרִים — רוֹצֶה הוּא מְקַיְּמָהּ, רוֹצֶה אֵינוֹ מְקַיְּמָהּ; אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵּן. מַה טַּעַם? "וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמַרְתִּי" (ויקרא כב, ט) — אֲנִי הוּא שֶׁשָּׁמַרְתִּי מִצְוֹתָיו שֶׁל תּוֹרָה תְּחִלָּה. וְעַיֵּן שָׁם שֶׁהֵבִיאוּ כַּמָּה דְּמְיוֹנוֹת לָזֶה, יְעַיֵּן שָׁם. וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר בְּרֵאשִׁית (פרשה ח סימן טו) אָמְרִינַן: אָמַר רַבִּי שִׁמְלַאי: מָצִינוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְבָרֵךְ חֲתָנִים וּמְקַשֵּׁט כַּלּוֹת וּמְבַקֵּר חוֹלִים וְקוֹבֵר מֵתִים. עַד כָּאן. כְּלָלָן שֶׁל דְּבָרִים, שֶׁרֹב כָּל הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים אָנוּ לְמֵדִין אוֹתָם מִדְּרָכָיו יִתְעַלֶּה.

וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ, הֱבִיאוֹ מַהֲרַ"שׁ יָפֶה בִּיפֶה תֹּאַר סֵדֶר וַיְחִי (פרשה צט, סימן א, ד"ה ועי"ל), וְזֶה לְשׁוֹנָם: "נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית יְיָ בְּרֹאשׁ הֶהָרִים". עִתִּיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהָבִיא הַר תָּבוֹר וְכַרְמֶל וְסִינַי וּבוֹנֶה עֲלֵיהֶם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית יְיָ בְּרֹאשׁ הֶהָרִים" — הֶהָרִים שֶׁהָיוּ כְּבָר. עַד כָּאן. וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּסוֹטָה (ה ע"א) עֲלֹה דְּמֵה שֶׁהִזְכִּיר עֹנֶשׁ בַּעֲלֵי גַסּוּת הָרוּחַ: אָמַר רַב חִיָּא בַּר אָשֵׁי: תַּלְמִיד חָכָם צָרִיךְ שֶׁיְּהֵיֶה בּוֹ אֶחָד מִשְּׁמוֹנָה בְּשִׁמְינִית. אָמַר רַב הוּנָא בְּרֵהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ: וּמַעֲטָרָא לֵהּ כְּסָאסָא לְשַׁבֶּלְתָּא. וְאָמַר רָבָא: בְּשַׁמְתָּא מָאן דְּאִית בֵּהּ, וּבְשַׁמְתָּא מָאן דְּלֵית בֵּהּ. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דְּהַתַּלְמִיד חָכָם צָרִיךְ שֶׁיְּהֵיֶה לוֹ קְצָת גַּאֲוָה.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַכְּתוּבִים. דְּהִנֵּה הָאֻמּוֹת הָיוּ לְמֵדִים לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת מִמַּה שֶׁהָיוּ לְמֵדִים מִדְּרָכָיו יִתְבָּרַךְ וְהָיוּ עוֹשִׂים אוֹתָם. וְלָזֶה אָמַר: "וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית יְיָ בְּרֹאשׁ הֶהָרִים", דְּהַיְנוּ שֶׁהַשֵּׁם בּוֹנֶה בֵּית הַבְּחִירָה עַל הַר תָּבוֹר וְכַרְמֶל וְסִינַי. וְהִנֵּה הָאֻמּוֹת אָבְדָה חָכְמָתָם בַּמֶּה שֶׁהָיוּ מְקַיְּמִים הַמִּצְוֹת עַל פִּי מִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ, לְפִי שֶׁרָאוּ דְּבָרִים הַפְּכִיִּים, דְּהַיְנוּ שֶׁהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל תָּבוֹר וְכַרְמֶל וְסִינַי, וְאָמְרוּ: מַה נִּלְמַד מִמֶּנּוּ? אִם נִלְמַד מִמֶּנּוּ מִדַּת הָעֲנָוָה — הֲרֵי הִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל תָּבוֹר וְכַרְמֶל, וְאִם נִלְמַד מִדַּת הַגַּאֲוָה — הֲרֵי הִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל הַר סִינַי. לָזֶה אָמְרוּ: "לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר יְיָ אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב", כְּלוֹמַר, אֶל הַר זֶה שֶׁהַבַּיִת נָכוֹן עָלָיו, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דְּבָרִים סוֹתְרִים זֶה לָזֶה. "וְיוֹרֵנוּ

מִדָּרְכָיו", כְּלוֹמַר, הוּא יוֹרֶה לָנוּ מִדְּרָכָיו, לְפִי שֶׁאֵין אָנוּ יְכוֹלִין לִלְמֹד מִמַּעֲשָׂיו, לְפִי שֶׁרְאִינוּ דְּבָרָיו סוֹתְרִים. וְלָזֶה הֵשִׁיב הַנָּבִיא, כִּי אֵין כָּאן דְּבָרִים סוֹתְרִים, "כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תּוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם", וְכֵיוָן שֶׁכָּאן הוּא מָקוֹם שֶׁהוּא מְקוֹר הַחָכְמָה, צָרִיךְ שֶׁהַשֵּׁם יְלַמְּדֵנוּ שֶׁנֹּאחַז מִזֶּה וּמִזֶּה, דְּהַיְנוּ תַּלְמִיד חָכָם צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ קְצָת גַּאֲוָה. וְזֶה נִלְמַד מִמַּה שֶּׁהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל תָּבוֹר וְכַרְמֶל וְסִינַי, כְּדֵי לְלַמְּדֵנוּ שֶׁבַּמָּקוֹם הַזֶּה, שֶׁהוּא מָקוֹם שֶׁל תַּלְמִיד חָכָם, צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ מִדַּת הָעֲנָוָה עִם קְצָת מִמִּדַּת הַגַּאֲוָה. וְכָל זֶה הוּא לְתַלְמִיד חָכָם, אֲבָל מִי שֶׁאֵינוֹ תַּלְמִיד חָכָם — צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ מִדַּת הָעֲנָוָה עַד תַּכְלִיתָהּ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ (אבות פ"ד מ"ד): "מְאֹד מְאֹד הֱוֵי שְׁפַל רוּחַ".

מַעֲתָּה אְקוּמָה נָא לְבָאֵר מַאֲמָר הַקּוֹדֶם. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בּוֹ, דְּמַה הִתְיַחֲסוּת יֵשׁ לְמִדַּת הָעֲנָוָה עִם קִיּוּם הָעוֹלָם? וְנִרְאֶה דְּיוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה יב סימן טו) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים" (בראשית ב, ד). לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ לוֹ כּוֹסוֹת רֵיקִים. אָמַר הַמֶּלֶךְ: אִם אֲנִי נוֹתֵן לְתוֹכָן חַמִּין — הֵם מִתְבַּקְּעִים, צוֹנֵן — הֵם מַקְרִיסִין. מֶה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ? עֵרֶב חַמִּין בְּצוֹנֵן וְנָתַן בָּהֶם וְעָמְדוּ. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם אֲנִי בּוֹרֵא אֶת הָעוֹלָם בְּמִדַּת רַחֲמִים — הָווּ חַטָּיָא סַגִּיאִין, בְּמִדַּת הַדִּין — הֵיאַךְ הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם? אֶלָּא הֲרֵינִי בּוֹרֵא אוֹתוֹ בְּמִדַּת הַדִּין וּבְמִדַּת הָרַחֲמִים וְהַלְוַאי יַעֲמֹד. עַד כָּאן. וְהִקְשָׁה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאִם תֹּאמַר: בְּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה גַּבֵּי 'בְּרֵאשִׁית בָּרָא' הָוֶה לֵהּ לְמִכְתַּב 'יְיָ אֱלֹהִים'? וְתֵרֶץ, דְּאִיתָא בְּמִדְרַשׁ אַבְכִּיר, דִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה הִיא "אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם" (שם), אֶלָּא שֶׁלֹּא כָּתַב בַּתְּחִלָּה כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְגָּאֶה כֹּהֵן הַקּוֹרֵא בַּתּוֹרָה לוֹמַר: אֲנִי קָרִיתִי רִאשׁוֹן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דְּמָאן דְּאִית לֵהּ דְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שִׁתֵּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת הָרַחֲמִים וּבָרָא אֶת הָעוֹלָם, אִית לֵהּ דְּטַעַם דְּלֹא פָּתַח בַּתְּחִלָּה בְּ'אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם' הוּא כְּדֵי לְהַרְחִיק אֶת הָאָדָם מִמִּדַּת הַגַּאֲוָה.

עוֹד הִקְשָׁה הָרַב זַ"ל שָׁם, דִּבְרֵישׁ פָּרָשָׁה יד אָמְרִינַן: "מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אָרֶץ" (משלי כט, ד) — שֶׁבָּרָא אֶת הָעוֹלָם בְּדִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים". הֲרֵי דְּמִשְׁמַע דִּבְרִיאַת הָעוֹלָם הָיָה בְּדִין. וְכָתַב דִּפְלִיגִי אַהֲדָדֵי. עוֹד הִקְשָׁה הָרַב זַ"ל, דִּלְמָאן דְּאָמַר שֶׁבָּרָא אֶת הָעוֹלָם בְּדִין תִּקְשֵׁי, דְּהָא כְּתִיב "בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים", דְּמַשְׁמַע דְּשִׁתֵּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת הָרַחֲמִים. וְתֵרֶץ, דְּאַגַּדָה דְּסָבִירָא לַהּ דִּבְרִיאַת עוֹלָם הָיָה בְּדִין אַתְיָא כְּהַהִיא דְּפָרָשָׁה יג (סימן ג): "כִּי לֹא הִמְטִיר יְיָ אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ" (בראשית ב, ה) — מַזְכִּיר שֵׁם מָלֵא עַל עוֹלָם מָלֵא. אָמַר רַבִּי חִלְפַּאי: כְּשֵׁם שֶׁהוּא מַזְכִּיר שֵׁם מָלֵא עַל עוֹלָם מָלֵא, כָּךְ הוּא מַזְכִּיר שֵׁם מָלֵא עַל יְרִידַת גְּשָׁמִים. הֲרֵי דְּאִית לֵהּ, דְּמַאי דִּכְתִיב 'יְיָ אֱלֹהִים' — לָאו מְשׁוּם שִׁתּוּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת הָרַחֲמִים, אֶלָּא לְהַזְכִּיר שֵׁם מָלֵא עַל עוֹלָם מָלֵא.

וְכָתַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל, דִּבְהַכִּי פְּלִיגִי: דְּמָאן דְּאָמַר דְּמַאי דְּכְתִיב 'יְיָ אֱלֹהִים' הוּא שֶׁשִּׁתֵּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת רַחֲמִים, סְבִירָא לֵהּ דִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה הִיא 'אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם', וּלְהָכִי אָתֵי שַׁפִּיר הַאי טַעְמָא דְּמַה שֶּׁמַּזְכִּיר 'יְיָ אֱלֹהִים' הוּא מִשּׁוּם שֶׁשִּׁתֵּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת רַחֲמִים, וְלֹא אִידָךְ טַעַם שֶׁהוּא לְהַזְכִּיר שֵׁם מָלֵא עַל עוֹלָם מָלֵא, דְּכֵיוָן דִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה הִיא 'אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם' לֵיכָּא עֲדַיִן עוֹלָם מָלֵא. וּמָאן דְּאָמַר דְּמַאי דְּכְתִיב 'יְיָ אֱלֹהִים' הוּא לְהַזְכִּיר שֵׁם מָלֵא עַל עוֹלָם מָלֵא, סְבִירָא לֵהּ דִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה הִיא 'בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים', וְאִם כֵּן נִמְצָא שֶׁבְּמִדַּת הַדִּין דַּוְקָא נִבְרָא הָעוֹלָם, וְאִם כֵּן עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּמַאי דְּכְתִיב 'יְיָ אֱלֹהִים' הוּא לְהַזְכִּיר שֵׁם מָלֵא עַל עוֹלָם מָלֵא.

עוֹד נַקְדִּים מַאי דְּאָמְרִינַן בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה לט סימן ו, ופרשה מט סימן ד) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי לֵוִי: "הֲשֹׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט" (בראשית יח, כה). אִם עוֹלָם אַתָּה מְבַקֵּשׁ — אֵין דִּין, וְאִם דִּין אַתָּה מְבַקֵּשׁ — אֵין עוֹלָם. מָה אַתְּ תְּפֵשׁ חַבְלָא בִּתְרֵין רֵאשִׁין, אַתְּ בָּעֵי עָלְמָא וּבָעֵי דִּינָא, סַב לָךְ חָדָא מִנַּיְהוּ; וְאִי לֵית אַתְּ מְוַתַּר צַבְחַר, לֵית עָלְמָא יָכֵל קָאֵם. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "אָהַבְתָּ צֶדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע" (תהלים מה, ח) — אָהַבְתָּ לְצַדֵּק בְּרִיּוֹתַי, וְשָׂנֵאתָ מִלְּחִיבָן. "עַל כֵּן מְשָׁחֲךָ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶךָ" (שם). עַד כָּאן. נִמְצָא שֶׁאֵין קִיּוּם הָעוֹלָם בְּמִדַּת הַדִּין.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוֵּנַת הַמַּאֲמָר: אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם אֶלָּא בְּמִי שֶׁמַּשִּׂים עַצְמוֹ כְּמִי שֶׁאֵינוֹ, דְּהַיְנוּ שֶׁאוֹחֵז בְּמִדַּת הָעֲנָוָה, מִשּׁוּם דִּלְדִידֵהּ תְּחִלַּת הַפָּרָשָׁה הִיא 'אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם', וְלֹא פָּתַח בָּהּ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְגָּאֶה הַכֹּהֵן, וְאִם כֵּן מַאי דִּכְתִיב 'בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים' הַיְנוּ לוֹמַר שֶׁשִּׁתֵּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת הָרַחֲמִים, וְאֵין לְךָ קִיּוּם הָעוֹלָם גָּדוֹל מִזֶּה.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דִּכְתִיב בִּישַׁעְיָה (ה, טו-טז): "וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל אִישׁ, וְעֵינֵי גְבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה. וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט, וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַה קֶּשֶׁר יֵשׁ לְפָסוּק זֶה דְּ"וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל אִישׁ" עִם הַפָּסוּק הַבָּא אַחֲרָיו "וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט"? עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאי דְּקָאָמַר "וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה", דִּלְכְאוֹרָה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה הֵם דְּבָרִים דְּסָתְרִי אַהֲדָדֵי, דְּמִשְׁפָּט הוּא הַדִּין הַגָּמוּר, וּצְדָקָה הוּא לְפָנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין. וּכְהַאי גַּוְנָא פָּרֵךְ תַּלְמוּדָא פֶּרֶק קַמָּא דְּסַנְהֶדְרִין (ו ע"ב) בְּפָסוּק (ש"ב ח, טו) "וַיְהִי דָוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה". אַדְּ בַּמֶּה שֶׁכְּתַבְנוּ נָבוֹא לְכָלֵל יִשּׁוּב. דְּמִי שֶׁאוֹחֵז בְּמִדַּת הָעֲנָוָה אִית לֵהּ דִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה הִיא 'אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם', וּמַה שֶּׁהִתְחִיל בִּבְרֵאשִׁית הוּא לְלַמֵּד מִדַּת הָעֲנָוָה. וְכֵיוָן דִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה הִיא 'אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם', עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּמַאי דִּכְתִיב 'בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים' הוּא שֶׁשִּׁתֵּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת הָרַחֲמִים בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: "וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל אִישׁ, וְעֵינֵי גְבֹהִים

תִּשְׁפַּלְנָה", דְּהַיְינוּ שֶׁאוֹחֲזִים בְּמִדַּת הָעֲנָוָה, אָז "וַיִּגְבַּהּ יֵינָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט, וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה" — שֶׁהוּא מְשַׁתֵּף מִשְׁפָּט עִם צְדָקָה, דְּהַיְינוּ מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת הָרַחֲמִים, וּמַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ קַיֵּם עוֹלָם מָלֵא.

פרק טו

דְּרוּשׁ חֲמִשָּׁה עָשָׂר

מוֹעֵד קָטָן (טז ע"ב): "אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד, יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי" (ש"ב כג, ח). מַאי קָאָמַר? אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: הָכִי קָאָמַר: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת גְּבוּרוֹתָיו שֶׁל דָּוִד. "יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת" — בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בַּיְשִׁיבָה, לֹא הָיָה יוֹשֵׁב עַל גַּבֵּי כָּרִים וּכְסָתוֹת אֶלָּא עַל גַּבֵּי קַרְקַע. דְּכָל כַּמָּה דַּהֲוָה עִירָא הַיְאִירִי קַיֵּם הֲוָה מַתְנֵי לְהוּ לְרַבָּנָן עַל גַּבֵּי כָּרִים וּכְסָתוֹת, כִּי נָח נַפְשֵׁהּ הֲוָה מַתְנֵי דָּוִד לְרַבָּנָן וַהֲוָה יָתֵב עַל גַּבֵּי קַרְקַע. אֲמַרוּ לֵהּ: לִיתֵב מַר עַל גַּבֵּי כָּרִים וּכְסָתוֹת. לָא קַבֵּל עֲלֵהּ. "תַּחְכְּמֹנִי" — אָמַר רַב: אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הוֹאִיל וְהִשְׁפַּלְתָּ עַצְמְךָ תְּהֵא כָּמוֹנִי, שֶׁאֲנִי גּוֹזֵר גְּזֵרָה וְאַתָּה מְבַטְּלָהּ. "רֹאשׁ הַשָּׁלִשִּׁים" — תְּהֵא רֹאשׁ לִשְׁלֹשֶׁת אָבוֹת. "הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנִי" — כְּשֶׁהָיָה יוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה הָיָה מְעֻדָּן עַצְמוֹ כְּתוֹלַעַת, וּכְשֶׁהָיָה יוֹצֵא לַמִּלְחָמָה הָיָה מַקְשֶׁה עַצְמוֹ כָּעֵץ.

מִשְּׁרְשֵׁי מִדַּת הָעֲנָוָה עוֹד זֹאת יִתֵּרָה לְהִשְׁתַּבֵּחַ בְּתִהְלָּתָהּ מִי שֶׁמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ בְּעֶסֶק הַתּוֹרָה, שֶׁאֵין לְךָ מִדָּה טוֹבָה הֵימֶנָּה, וּבָהּ נִשְׁתַּבַּח הַמֶּלֶךְ דָּוִד, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בַּמַּאֲמָר הַפּוֹתֵחַ קְדִים דַּהֲוָה מַתְנֵי לְהוּ לְרַבָּנָן עַל גַּבֵּי קַרְקַע. וְעַל פִּי זֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "מִכְתָּם לְדָוִד, שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי חָסִיתִי בָךְ" (תהלים טז, א). 'שָׁמְרֵנִי אֵל' — שֶׁלֹּא אֶכָּשֵׁל בְּדָבָר הֲלָכָה. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַה נִּתְיַנַּת טַעַם הוּא 'כִּי חָסִיתִי בָךְ' לְמַה שֶּׁהִתְפַּלֵּל שֶׁלֹּא יִכָּשֵׁל בִּדְבַר הֲלָכָה? וְעוֹד קָשֶׁה, הַאי תֵּאַר דְּמִכְתָּם לְדָוִד' מַאי שְׁיָיטֵהּ עִם 'שָׁמְרֵנִי אֵל' שֶׁפֵּרוּשׁוֹ שֶׁלֹּא אֶכָּשֵׁל בִּדְבַר הֲלָכָה?

וְנִרְאֶה לְיַשֵּׁב הָעִנְיָן בְּהָא דְּאָמְרִינַן פֶּרֶק שְׁלִישִׁי דְּמְגִילָּה (כא ע"א): אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: מִנַּיִן לָרַב שֶׁלֹּא יֵשֵׁב עַל גַּבֵּי מִטָּה וְיַשְׁנָה לְתַלְמִידָיו עַל גַּבֵּי קַרְקַע? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ה, כח): "וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: שֶׁלֹּא יֵשֵׁב עַל גַּבֵּי מִטָּה, אֶלָּא אוֹ שְׁנֵיהֶם עַל גַּבֵּי הַמִּטָּה אוֹ שְׁנֵיהֶם עַל גַּבֵּי קַרְקַע. עַד כָּאן. וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק רְבִיעִי מֵהִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה (דין ב). וְהַטַּעַם הוּא, דְּ'עִמָּדִי' מַשְׁמַע דְּתַלְמִיד יְהֵיהּ שָׁוֶה לְרַב בְּעוֹד שֶׁלּוֹמְדִין, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַ"ן. וְכָתַב עוֹד וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וּמַקְשׁוּ הָכָא, דִּבְפֶרֶק קַמָּא דְּסַנְהֶדְרִין (יז ע"ב) אָמְרִינַן: בִּיבָנָה הֲיוּ אַרְבָּעָה זְקֵנִים, וְשִׁמְעוֹן הַתֵּימָנִי הָיָה דָן לִפְנֵיהֶם בַּקַּרְקַע. וְאַף בִּימֵי דָּוִד אָמְרִינַן בְּמוֹעֵד קָטָן: עִירָא הַיְאִירִי הֲוָה מַתְנֵי לְהוּ לְרַבָּנָן עַל גַּבֵּי כָּרִים וּכְסָתוֹת, וְדָוִד לָא קַבֵּל עֲלֵהּ אֶלָּא

אַאַרְעָא. עַד כָּאן. וְהִנֵּה מַה שֶּׁכָּתַב 'וְדָוִד לָא קַבֵּל עֲלֵהּ' הוּא בִּכְלַל הַקֻּשְׁיָא, דְּמוּכָח הָתָם דְּמַאי דְּדָוִד לָא קַבֵּל עֲלֵהּ מִשּׁוּם חֲסִידוּת יְתֵרָה דַּהֲוָה בֵּהּ, וְכִדְאָמְרִינַן: הוֹאִיל וְהִשְׁפַּלְתָּ עַצְמְךָ וְכוּ'. וְתֵרֵץ: וְיֵשׁ לוֹמַר, דְּכִי הֵיכִי דְּמִתְרְצִינַן בַּגְּמָרָא רַכּוּת מֵעִמֶּד קָשׁוֹת מֵישֶׁב, הָכִי נָמֵי בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת הָיוּ יוֹשְׁבִים אַסַּפְסָלֵי; שֶׁאִם הָיוּ יוֹשְׁבִים בַּקַּרְקַע עִם תַּלְמִידֵיהֶם, לֹא הָיוּ יְכוֹלִים לְעַיֵּן בָּהֶם הֵיטֵב. עַד כָּאן. וְהִנֵּה חִלּוּק זֶה דְּרַכּוֹת וְקָשׁוֹת הוּא בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה שָׁם, שֶׁהִקְשׁוּ: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דברים ט, ט): "וְאֵשֵׁב בָּהָר", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (שם י, י): "וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר". וּמְשַׁנֵּי רָבָא: רַכּוֹת מֵעִמֶּד, קָשׁוֹת מֵישֶׁב. וּלְפִי דִּבְרֵי הָרַ"ן הַלָּלוּ, בְּרַכּוֹת אַף עִירָא הַיְאִירִי הָוָה מַתְנֵי לְרַבָּנָן עַל גַּבֵּי קַרְקַע, וּמַה שֶּׁהָיוּ חֲלוּקִין עִירָא הַיְאִירִי עִם דָּוִד הַיְנוּ בְּקָשׁוֹת, דְּעִירָא הַיְאִירִי הָוָה מַתְנֵי עַל גַּבֵּי כָּרִים מִשּׁוּם שֶׁהָיָה מְפַחֵד דְּאִי הָוָה מַתְנֵי עַל גַּבֵּי קַרְקַע לֹא הָיָה יָכוֹל לְעַיֵּן הֵיטֵב, וְדָוִד אַף בְּקָשׁוֹת הָוָה מַתְנֵי עַל גַּבֵּי קַרְקַע וְלֹא הָיָה מִתְפַּחֵד דִּלְמָא לֹא יוּכַל לְעַיֵּן בָּהֶם הֵיטֵב.

וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בִּדְבְרֵי הָרַ"ן הַלָּלוּ, דְּאִם כֵּן, מַאי הַאי דְּקָאָמַר לֵהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְדָוִד: הוֹאִיל וְהִשְׁפַּלְתָּ עַצְמְךָ וְכוּ'? דְּהָא דָּוִד לָאו מִשּׁוּם עֲנָוָה הוּא דְקָא עָבֵד הָכִי אֶלָּא מִדִּינָא, מִשּׁוּם דְּנָכוֹן לִבּוֹ דְּאַף בַּקַּרְקַע יוּכַל לְעַיֵּן הֵיטֵב. וְאַדְרַבָּה, יוֹתֵר הָיָה רָאוּי לְיַחֵס מִדַּת הֲעָנָוָה לְעִירָא הַיְאִירִי, שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹטֵחַ בְּעַצְמוֹ שֶׁיּוּכַל לְעַיֵּן הֵיטֵב בִּהְיוֹתוֹ לוֹמֵד עַל גַּבֵּי קַרְקַע, וְדָוִד נָכוֹן לִבּוֹ בְּטוּחַ בְּאֲפִלּוּ בִּהְיוֹתוֹ לוֹמֵד עַל גַּבֵּי קַרְקַע יוּכַל לְעַיֵּן הֵיטֵב. תּוּ קַשְׁיָא לִי בִּדְבְרֵי הָרַ"ן, דְּאִם טַעְמָם שֶׁל אוֹתָם אַרְבָּעָה זְקֵנִים דְּיַבְנֶה וְעִירָא הַיְאִירִי שֶׁהָיוּ לוֹמְדִים עַל גַּבֵּי כָּרִים הוּא בְּקָשׁוֹת, שֶׁחָשְׁשׁוּ שֶׁאִם הָיוּ לוֹמְדִים עַל גַּבֵּי קַרְקַע לֹא יוּכְלוּ לְעַיֵּן הֵיטֵב, אִם כֵּן יִהְיוּ הֵם וְתַלְמִידֵיהֶם עַל גַּבֵּי כָּרִים? שֶׁהֲרֵי הַקְּפָדַת הַכָּתוּב דְּ'וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי' אֵינוֹ אֶלָּא דְּהַתַּלְמִיד יִהְיֶה שָׁוֶה לָרַב, וְאִם הַתַּלְמִיד יוֹשֵׁב עִם הָרַב עַל גַּבֵּי כָּרִים — לֵית לָן בַּהּ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ רַשְׁ"י וְהָרַמְבַּ"ם, וְאִם כֵּן הָיוּ מְקַיְּמִים גְּזֵרַת הַכָּתוּב דְּ'וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי' שֶׁהָיוּ שָׁוִים הָרַב עִם הַתַּלְמִיד בְּעוֹד שֶׁלּוֹמְדִים, וְהָיוּ יְכוֹלִים לְעַיֵּן הֵיטֵב בִּהְיוֹתָם עַל גַּבֵּי כָּרִים. עוֹד יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת, דְּלְמָה זֶה אוֹתָם אַרְבָּעָה זְקֵנִים וְעִירָא הַיְאִירִי עָשׂוּ תַּקָּנָה לְעַצְמָם בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת כְּדֵי לְעַיֵּן בָּהֶם הֵיטֵב וְהָיוּ יוֹשְׁבִים עַל גַּבֵּי כָּרִים, וְלֹא עָשׂוּ תַּקָּנָה לְהַתַּלְמִידִים שֶׁיִּהְיוּ יוֹשְׁבִים עַל גַּבֵּי כָּרִים בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לְהָבִין בָּהֶם הֵיטֵב, וַהֲרֵי אוֹתָהּ הָרְאָיָה שֶׁהֵבִיאוּ מֵ'רַכּוֹת מֵעִמֶּד וְקָשׁוֹת מֵישֶׁב' הוּא תַּקָּנָה לַתַּלְמִיד, דְּמֹשֶׁה הָיָה לוֹמֵד מִפִּי הַגְּבוּרָה הַמְלַמֵּד לְאָדָם דַּעַת, וְאַף עַל פִּי כֵן בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת הָיָה מֹשֶׁה יוֹשֵׁב כְּדֵי לַהֲבִינָם הֵיטֵב, וְהֵם לָמְדוּ מִכָּאן לַעֲשׂוֹת תַּקָּנָה לְעַצְמָם לֵישֵׁב עַל גַּבֵּי כָּרִים בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת כְּדֵי לְעַיֵּן בָּהֶם הֵיטֵב, וְלֹא חָשְׁשׁוּ לְתַקָּנַת הַתַּלְמִידִים לְהוֹשִׁיבָם בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת עַל גַּבֵּי כָּרִים כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לַהֲבִינָם הֵיטֵב. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בִּדְבְרֵי הָרַ"ן בַּמֶּה שֶׁכָּתַב שֶׁאִם

הָיוּ יוֹשְׁבִים בַּקַּרְקַע עִם תַּלְמִידֵיהֶם לֹא הָיוּ יְכוֹלִין לְעַיֵּן הֵיטֵב, דְּמַאי הַאי דְּקָאָמַר עִם תַּלְמִידֵיהֶם? לָא הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר אֶלָּא שֶׁאִם הָיוּ יוֹשְׁבִים בַּקַּרְקַע לֹא הָיוּ יְכוֹלִין לְעַיֵּן הֵיטֵב, שֶׁהֲרֵי עִקַּר הַהַקְפָּדָה אֵינוֹ אֶלָּא דְּהַיְשִׁיבָה בַּקַּרְקַע מוֹנַעַת קְצָת הָעִיּוּן הֶעָמֹק.

אַךְ יֵרָאֶה לְפָרֵשׁ כַּוָּנָה אַחֶרֶת בְּדִבְרֵי הָרַ"ן. דְּאֵין הַכַּוָּנָה דִּישִׁיבַת הַקַּרְקַע מוֹנַעַת הָעִיּוּן, דְּוַדַּאי כָּךְ יוֹכַל הָאָדָם לְעַיֵּן בְּהָיוֹתוֹ יוֹשֵׁב בַּקַּרְקַע כְּמוֹ בְּהָיוֹתוֹ יוֹשֵׁב עַל גַּבֵּי כָּרִים. אֶלָּא הַכַּוָּנָה הִיא, דְּיִדּוּעַ דְּמַדְרֵגַת הַתַּלְמִיד עִם הָרַב הִיא כְּמַדְרֵגַת הָעֶבֶד עִם הָאָדוֹן, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ (כתובות צו ע"א): כָּל מְלָאכוֹת שֶׁעוֹשֶׂה הָעֶבֶד לָאָדוֹן — עוֹשֶׂה הַתַּלְמִיד לָרַב; זוּלַת דְּבִשְׁעַת הַלִּמּוּד גְּזֵרַת מָלֵךְ הִיא שֶׁיִּהְיֶה הַתַּלְמִיד שָׁוֶה לָרַב בְּעוֹד שֶׁלּוֹמְדִים, וְהוּא לְאָמְרוֹ יִתְבָּרַךְ 'וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי'. וּמִזֶּה תָּמְהוּ מִגְּדוֹלֵי אַחֲרוֹנֵי זְמַנֵּנוּ עַל מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם ז"ל בְּפֶרֶק רְבִיעִי מֵהִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה (דין ב): כֵּיצַד מְלַמְּדִים? הָרַב יוֹשֵׁב בְּרֹאשׁ וְכוּ'. וּבָרִאשׁוֹנָה הָיָה הָרַב יוֹשֵׁב וְהַתַּלְמִידִים עוֹמְדִים, וּמִקֶּדֶם חֶרְבַּן בַּיִת שֵׁנִי נָהֲגוּ הַכֹּל לְלַמֵּד לַתַּלְמִידִים וְהֵם יוֹשְׁבִין. עַד כָּאן. וְהִקְשׁוּ: דְּאֵיךְ יִתָּכֵן דְּבַתְּחִלָּה הָיָה הָרַב יוֹשֵׁב וְהַתַּלְמִידִים עוֹמְדִים, דְּמִדִּבְרֵי רַבִּי אַבָּהוּ מַשְׁמַע דְּצָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ הָרַב וְהַתַּלְמִיד שָׁוִים בְּשָׁעָה שֶׁלּוֹמְדִים, מִקְּרָא דְּ'וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי'. וּבַגְּמָרָא (מגילה כא ע"א) אָמְרִינַן: תָּנוּ רַבָּנָן: מִימוֹת מֹשֶׁה וְעַד רַבָּן גַּמְלִיאֵל לֹא הָיוּ לוֹמְדִין תּוֹרָה אֶלָּא מֵעֹמֶד, וּמִשֶּׁמֵּת רַבָּן גַּמְלִיאֵל יָרַד חֻלְשׁוֹ לָעוֹלָם וְהָיוּ לוֹמְדִין תּוֹרָה מְיֻשָּׁב. וּפְשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים דְּקָאָמַר 'לֹא הָיוּ לוֹמְדִין תּוֹרָה אֶלָּא מֵעֹמֶד' מַשְׁמַע דְּקָאֵי לָרַב וְלַתַּלְמִיד, שֶׁכֻּלָּם הָיוּ מֵעֹמֶד בְּשָׁעָה שֶׁהָיוּ לוֹמְדִים. וְהָרַמְבַּ"ם ז"ל שֶׁכָּתַב שֶׁהָרַב הָיָה יוֹשֵׁב וְהַתַּלְמִידִים הָיוּ עוֹמְדִים, יֵשׁ לְתָמֹהַּ דְּמִנָּא לֵיהּ. וְעוֹד, דְּמַשְׁמַע דְּהוּא הֵפֶךְ מֵימְרָא דְּרַבִּי אַבָּהוּ, דְּקָאָמַר דְּצָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ הָרַב וְתַלְמִידוֹ שָׁוִים בְּשָׁעָה שֶׁהֵם לוֹמְדִים, מִמַּאֲמַר הַכָּתוּב 'וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי'.

וְרָאִיתִי לְהָרַב בַּעַל פְּרִישָׁה וּדְרִישָׁה (יו"ד סימן רמו) שֶׁכָּתַב, דְּמַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם שֶׁבַּתְּחִלָּה הָיָה הָרַב יוֹשֵׁב וְהַתַּלְמִידִים עוֹמְדִים מַיְרֵי בְּתַלְמִידִים שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ לִכְלַל סְמִיכָה. וְלָמַד חִלּוּק זֶה מֵהָרַ"ן, שֶׁכָּתַב עַל אוֹתָהּ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה שֶׁהִקְשָׁה דְּהֵיכִי מַתְנוּ אַרְבָּעָה זְקֵנִים וְעִירָא הַיָּאִירִי עַל גַּבֵּי כָּרִים, וְהָא בָּעֵינַן דִּבְשָׁעָה שֶׁהֵם לוֹמְדִים יִהְיוּ הַתַּלְמִיד וְהָרַב שָׁוִים. וְתֵרֵץ: כָּאן קֹדֶם שֶׁהִגִּיעוּ לִכְלַל סְמִיכָה, כָּאן לְאַחַר שֶׁנִּסְמְכוּ, דְּהָתָם רָאוּי לָרַב לַחֲלֹק לָהֶם כָּבוֹד. עַד כָּאן. כְּלוֹמַר, דְּמַאי דְּאָמְרִינַן שֶׁיִּהְיוּ הָרַב וְהַתַּלְמִיד שָׁוִין בְּשָׁעָה שֶׁלּוֹמְדִין מַיְרֵי בְּתַלְמִידִים סְמוּכִים, דּוּמְיָא דְמשֶׁה, דְּהָתָם רָאוּי לָרַב לַחֲלֹק לָהֶם כָּבוֹד, וְהַהִיא דְּאַרְבָּעָה זְקֵנִים וְעִירָא הַיָּאִירִי שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים עַל גַּבֵּי כָּרִים וְהַתַּלְמִידִים עַל גַּבֵּי קַרְקַע מַיְרֵי בְּתַלְמִידִים שֶׁאֵינָם סְמוּכִים. וְכָתַב דְּהָרַ"ם סְבִירָא לֵיהּ חִלּוּק זֶה, וּמַה שֶּׁכָּתַב 'וּבָרִאשׁוֹנָה הָיָה הָרַב יוֹשֵׁב וְהַתַּלְמִידִים עוֹמְדִים' מַיְרֵי בְּתַלְמִידִים שֶׁאֵינָם סְמוּכִים.

וּדְבָרָיו תְּמוּהִים, שֶׁהֲרֵי דִּבְרֵי הָרַ"ם כָּךְ הֵם: וְלֹא יֵשֵׁב הָרַב עַל הַכִּסֵּא וְתַלְמִידָיו עַל הַקַּרְקַע, אֶלָּא אוֹ הַכֹּל עַל הָאָרֶץ אוֹ הַכֹּל עַל הַכִּסְאוֹת. וּבָרִאשׁוֹנָה הָיָה הָרַב יוֹשֵׁב וְהַתַּלְמִידִים עוֹמְדִים. עַד כָּאן. וּלְפִי דְּבָרָיו, מַה שֶּׁכָּתַב בַּתְּחִלָּה 'וְלֹא יֵשֵׁב הָרַב עַל הַכִּסֵּא' מַיְרֵי בְּתַלְמִידִים סְמוּכִים, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַ"ן, וּמַה שֶּׁכָּתַב סָמוּךְ לָזֶה 'וּבָרִאשׁוֹנָה הָיָה הָרַב יוֹשֵׁב' מַיְרֵי בְּתַלְמִידִים שֶׁאֵינָם סְמוּכִים. וְאֵלּוּ הֵם דְּבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם מוּבָן כְּלָל, שֶׁיֹּאמַר הָרַ"ם שְׁנֵי דִינִים סְמוּכִים זֶה לָזֶה סוֹתְרִים זֶה אֶת זֶה, וְנֹאמַר שֶׁהַדִּין הָאֶחָד מַיְרֵי בִּסְמוּכִים וְהַשֵּׁנִי מַיְרֵי בְּשֶׁאֵינָם סְמוּכִים. וּכְבָר דָּחָה הַלֶּחֶם מִשְׁנֶה דְּבָרִים הַלָּלוּ, יְעַיֵּן שָׁם. וְגַם דִּבְרֵי הָרַב בַּיִת חָדָשׁ בְּדִינִים אֵלּוּ נִפְלָאִים מְמֶּנִּי.

וְהַנָּכוֹן מַה שֶּׁכָּתַב בַּעַל לֶחֶם מִשְׁנֶה, דְּוַדַּאי מִקְרָא דְּ'וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי' לְמַדְנוּ שֶׁיִּהְיוּ הָרַב וְהַתַּלְמִיד שָׁוִים, וְהֵיכִי דָּקָא לְעִנְיַן שֶׁלֹּא יֵשֵׁב הָרַב עַל גַּבֵּי כִּסֵּא וְתַלְמִידָיו עַל הַקַּרְקַע, מִשּׁוּם דְּזֶה מוֹרֶה מַעֲלָה לָרַב וּפְחִיתוּת לַתַּלְמִידִים, וְעַל זֶה הִקְפִּיד הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ 'וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי' שֶׁיִּהְיוּ הָרַב וְהַתַּלְמִיד שָׁוִים בְּשָׁעָה שֶׁלּוֹמְדִים. וַאֲפִלּוּ הָכֵי, הַתַּלְמִידִים מֵעֹמֶד וְהָרַב מִישֵּׁב. דְּמַה שֶּׁהוּא יוֹשֵׁב אֵינוֹ לְמַעֲלָתוֹ, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁצָּרִיךְ לְהָבִין לָהֶם וְאֵין דַּעְתּוֹ מְיֻשֶּׁבֶת לַעֲרֹךְ הַדְּבָרִים וְלַהֲבִינָם אֶלָּא אִם כֵּן הוּא יוֹשֵׁב, וְאִם כֵּן אֵין זוֹ מַעֲלָה לוֹ. עַד כָּאן. וְהַקּשָׁה לוֹ, דְּמֵאַיִן הוֹצִיא הָרַ"ם חִלּוּק זֶה? דְּאֵימָא דְּהַקְפָּדַת הַכָּתוּב הוּא גַּם כֵּן שֶׁלֹּא יִהְיֶה הָרַב יוֹשֵׁב וְתַלְמִידִים עוֹמְדִים, אֶלָּא שְׁנֵיהֶם יִהְיוּ שָׁוִים בְּשָׁעָה שֶׁלּוֹמְדִים. וְתֵרֵץ, דְּנִפְקָ לֵהּ מִמַּאי דְּאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר: "וְאַשֶּׁם בָּהָר", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: "וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר". וְתֵרֵץ: אָמַר רַב: עוֹמֵד וְלוֹמֵד, יוֹשֵׁב וְשׁוֹנֶה. עַד כָּאן. וְכָתַב, שֶׁהָרַ"ם מְפָרֵשׁ כָּךְ: עוֹמֵד וְלוֹמֵד — כְּשֶׁהוּא לוֹמֵד מֵהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה בַּעֲמִידָה, אֲבָל כְּשֶׁהוּא שׁוֹנֶה לְתַלְמִידָיו הָיָה יוֹשֵׁב. אִם כֵּן לָמַדְנוּ, דִּכְשֶׁאָמְרוּ בַּבָּרַיְתָא בַּתְּחִלָּה הָיוּ לוֹמְדִין מֵעֹמֶד, רָצוּ לוֹמַר שֶׁתַּלְמִידִים הָיוּ מֵעֹמֶד וְהָרַב יוֹשֵׁב.

וַאֲנִי תְּמֵהַּ בְּפֵרוּשׁ זֶה, דְּאֵיךְ יִתָּכֵן לוֹמַר דְּמַה שֶּׁאָמַר רַב 'יוֹשֵׁב וְשׁוֹנֶה' מַיְרֵי כְּשֶׁהוּא שׁוֹנֶה לְתַלְמִידָיו, שֶׁהֲרֵי בַּגְּמָרָא בָּאוּ לְיַשֵּׁב הַכָּתוּב שֶׁאָמַר 'וַאֲשֶׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה', דְּאֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב? וְתֵרְצוּ: יוֹשֵׁב וְשׁוֹנֶה. וּבְאוֹתָם אַרְבָּעִים יוֹם לֹא הָיָה מֹשֶׁה שׁוֹנֶה לְתַלְמִידָיו אֶלָּא לוֹמֵד מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְלֹא יָרַד מִשָּׁם אֲפִלּוּ רֶגַע כְּמֵימְרָה. אֶלָּא וַדַּאי שֶׁפֵּרוּשׁ הַנָּכוֹן בְּמַה שֶּׁאָמְרוּ 'יוֹשֵׁב וְשׁוֹנֶה' הוּא מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, דִּכְשֶׁהָיָה לוֹמֵד הֲלָכָה מִפִּי הַגְּבוּרָה הָיָה מֵעֹמֶד, וּכְשֶׁהָיָה חוֹזֵר וְשׁוֹנֶה שֵׁנִית הֲלָכָה לְבַדּוֹ מַה שֶּׁלָּמַד הָיָה מִישֵּׁב. וְאִם כֵּן הֲדָרָא קַשְׁיָין לְדוּכְתַּהּ, דְּמֵהֵיכָן רָאָה הָרַ"ם דְּבִתְחִלָּה הָיָה הָרַב יוֹשֵׁב וְהַתַּלְמִידִים עוֹמְדִים? אֵימָא שֶׁכֻּלָּם הָרַב וְהַתַּלְמִידִים הָיוּ עוֹמְדִים, מִשּׁוּם דְּבָעֵינַן שֶׁיִּהְיוּ הָרַב וְהַתַּלְמִיד שָׁוִים בְּשָׁעָה שֶׁלּוֹמְדִים.

וְהַנִּרְאֶה אֶצְלִי דְּהַרְמְבַּ"ם זַ"ל הוֹצִיא דִּין זֶה מִדְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֲמִישִׁי דְּעֵרוּבִין (נד ע"ב): תָּנוּ רַבָּנָן: כֵּיצַד סֵדֶר מִשְׁנָה? מֹשֶׁה לָמַד מִפִּי הַגְּבוּרָה. נִכְנַס אַהֲרֹן וְשָׁנָה לוֹ מֹשֶׁה פִּרְקוֹ. נִסְתַּלֵּק אַהֲרֹן וְיָשַׁב מִשְׁמֹאל מֹשֶׁה. נִכְנְסוּ בָּנָיו וְשָׁנָה לָהֶם מֹשֶׁה פִּרְקָן. נִסְתַּלְּקוּ בָּנָיו, אֶלְעָזָר יָשַׁב לִימִין מֹשֶׁה וְאִיתָמָר לִשְׂמֹאל אַהֲרֹן. עַד כָּאן. וְהַשְׁתָּא, אִי אָמְרַת בִּשְׁלָמָא דְּבַתְּחִלָּה גַּם כֵּן שֶׁהָיוּ לוֹמְדִין מֵעִמָּד הָיָה הָרַב יוֹשֵׁב — נִיחָא, דְּוַדַּאי מֹשֶׁה הָיָה יוֹשֵׁב וְאַהֲרֹן כְּשֶׁשָּׁנָה לוֹ מֹשֶׁה פִּרְקוֹ הָיָה מֵעִמָּד, וּלְאַחַר שֶׁשָּׁנָה לוֹ מֹשֶׁה פִּרְקוֹ נִסְתַּלֵּק וְיָשַׁב לוֹ לִשְׂמֹאל מֹשֶׁה, מִשּׁוּם דִּכְבָר לָמַד הַהֲלָכָה מֵעִמָּד וְאַחַר כָּךְ יָשַׁב. וּבָנָיו גַּם כֵּן בַּתְּחִלָּה לָמְדוּ הַהֲלָכָה מִפִּי מֹשֶׁה בִּהְיוֹתָם מֵעִמָּד, וְאַחַר כָּךְ חָזְרוּ וְיָשְׁבוּ לָהֶם, זֶה יָשַׁב לִימִין מֹשֶׁה וְזֶה לִשְׂמֹאל אַהֲרֹן. אֶלָּא אִי אָמְרַת דְּבַתְּחִלָּה אַף הָרַב הָיָה לוֹמֵד לַתַּלְמִידִים מֵעִמָּד, נִמְצָא דְּמֹשֶׁה הָיָה מֵעִמָּד, וְאֵיךְ יִתָּכֵן דְּמֹשֶׁה יִהְיֶה מֵעִמָּד וְאַהֲרֹן וּבָנָיו — אַף שֶׁכְּבָר לָמְדוּ הַהֲלָכָה — יִהְיוּ יוֹשְׁבִים.

וְעוֹד נִרְאֶה לְהָבִיא רְאָיָה לִדְבָרֵי הָרַ"ם מִמַּאי דְּאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא (מגילה כא ע"א): הַקּוֹרֵא אֶת הַמְּגִלָּה — עוֹמֵד וְיוֹשֵׁב. וְאָמְרִינַן: תָּנָא, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בַּתּוֹרָה. מְנָא הָנֵי מִלֵּי? אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: דְּאָמַר קְרָא: "וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי". וְאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: אִלְמָלֵא מִקְרָא כָּתוּב אִי אֶפְשָׁר לְאָמְרוֹ, כְּבָיְכוֹל אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּעֲמִידָה. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמֵהֵיכָן לָמְדוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל דְּבִקְרִיאַת הַתּוֹרָה אֵין קוֹרִין בַּתּוֹרָה בְּצִבּוּר מִישֶׁב מִקְרָא דְּ'וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי'? דְּאַף דְּנֵימָא דִּבְאוֹתָם הַיָּמִים שֶׁהָיָה מֹשֶׁה לוֹמֵד מִפִּי הַגְּבוּרָה הָיָה לוֹ דִּין דִּקְרִיאַת הַתּוֹרָה בְּצִבּוּר, אִי מִמֹּשֶׁה — אֵימָא דִּשְׁנֵי מֹשֶׁה מִשּׁוּם דְּכָךְ הוּא הַדִּין שֶׁהַתַּלְמִיד עוֹמֵד בְּשָׁעָה שֶׁהוּא לוֹמֵד, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ: בַּתְּחִלָּה הָיוּ לוֹמְדִין מֵעִמָּד, אֲבָל קְרִיאַת הַתּוֹרָה בְּצִבּוּר מָנָא לָן שֶׁצָּרִיךְ מֵעִמָּד? וְאִי מִמַּה שֶּׁכָּתוּב 'עִמָּדִי', דְּמַשְׁמַע דְּאַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּעֲמִידָה — הָא נִיחָא אִי אָמְרִינַן דְּמַה שֶּׁאָמְרוּ 'בַּתְּחִלָּה הָיוּ לוֹמְדִין מֵעִמָּד' דְּלָא קָאֵי כִּי אִם לַתַּלְמִידִים אֲבָל הָרַב יוֹשֵׁב, אִם כֵּן עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּמַה שֶּׁהָיָה אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּעֲמִידָה אֵינוֹ מִדִּין הָרַב הַשּׁוֹנֶה לַתַּלְמִיד, אֶלָּא מִדִּין קְרִיאַת הַתּוֹרָה בְּצִבּוּר דְּצָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה מֵעִמָּד; אֶלָּא אִי אָמְרַת דְּבַתְּחִלָּה הָיוּ הַתַּלְמִיד וְהָרַב לוֹמְדִין מֵעִמָּד, מָנָא לָן דִּקְרִיאַת הַתּוֹרָה הִיא מֵעִמָּד מִקְרָא דְּ'וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי', דְּפֵרוּשׁוֹ דְּאַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּעֲמִידָה? אֵימָא דִּשְׁנֵי הָתָם מִשּׁוּם דְּבַתְּחִלָּה הָיוּ הָרַב וְהַתַּלְמִיד לוֹמְדִין מֵעִמָּד. אֶלָּא וַדַּאי עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּאַף בַּתְּחִלָּה הָיָה הָרַב יוֹשֵׁב וְהַתַּלְמִידִים עוֹמְדִים, וְלֹא הִקְפִּיד הַכָּתוּב אֶלָּא שֶׁלֹּא יִהְיֶה הָרַב עַל גַּבֵּי כָּרִים וְהַתַּלְמִידִים עַל גַּבֵּי קַרְקַע, לְפִי שֶׁזֶּה הוּא מַעֲלָה לָרַב, וְהַכָּתוּב הִקְפִּיד דִּבְשָׁעָה שֶׁהֵם לוֹמְדִים לֹא יִהְיֶה שׁוּם מַעֲלָה לָרַב עַל הַתַּלְמִיד, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בַּעַל לֶחֶם מִשְׁנֶה.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת דִּבְרֵי הָרַ"ן בַּמֶּה שֶׁכָּתַב דִּבְשְׁמוּעוֹת קְשׁוֹת אִם הָיוּ יוֹשְׁבִים בַּקַּרְקַע עִם תַּלְמִידֵיהֶם לֹא הָיוּ יְכוֹלִין לְעַיֵּן בָּהֶם הֵיטֵב. שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה דִּישִׁיבַת הַקַּרְקַע מוֹנַעַת הָעִיּוּן הֶעָמֹק, אֶלָּא דִּבְרָאוֹת הָרַב אֶת עַצְמוֹ שָׁוֶה בְּמַעֲלָה לַתַּלְמִיד בְּמַדְרֵגָה אַחַת, לִפְעָמִים חֲלִישׁ לִבֵּהּ. וּמִשּׁוּם הָכִי בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת, דְּבָעוּ דַּעְתָּא צְלוּתָא וְשֶׁיִּהְיוּ שְׁמֵחֵי לֵב, הֲתַר לָהֶם לֵישֵׁב עַל גַּבֵּי כָּרִים, שֶׁיִּרְאוּ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מַעֲלָה עַל הַתַּלְמִידִים. אֲבָל דָּוִד הַמֶּלֶךְ, שֶׁהָיְתָה בּוֹ מִדַּת הָעֲנָוָה וְהַשְׁפָּלוּת בַּטֶּבַע, שֶׁלֹּא הָיָה מַרְגִּישׁ אִם הָיָה לוֹ מַעֲלָה עַל הַתַּלְמִיד אוֹ לֹא, אַף בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת הָיָה לוֹמֵד עִם תַּלְמִידָיו עַל גַּבֵּי קַרְקַע וְלֹא הָוָה חָלִישׁ לִבֵּהּ. וּמִשּׁוּם הָכִי לֹא הָיָה עִירָא הַיָּאִירִי שׁוֹנֶה עִם תַּלְמִידָיו עַל גַּבֵּי כָּרִים, דְּאִי הָיוּ הָרַב וְהַתַּלְמִיד שְׁנֵיהֶם עַל גַּבֵּי כָּרִים אַכַּתִּי חָלִישׁ לִבֵּהּ, דְּאֵין לוֹ שׁוּם מַעֲלָה לָרַב עַל הַתַּלְמִיד. וְהַתַּלְמִידִים אַף בְּהֵיוֹתָם לוֹמְדִים עַל גַּבֵּי קַרְקַע הָיוּ יְכוֹלִים לְעַיֵּן, לְפִי דְּלֹא חָלִישׁ לִבֵּהּ דְּתַלְמִיד בְּרְאוֹתוֹ אֶת הָרַב שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַעֲלָה עָלָיו. הַכְּלָל הָעוֹלֶה, דְּמַה שֶּׁהָיוּ חֲלוּקִים עִירָא הַיָּאִירִי עִם דָּוִד הָיָה בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת, דְּעִירָא הָיָה מְלַמֵּד אוֹתָם עַל גַּבֵּי כָּרִים, שֶׁאִם הָיָה יוֹשֵׁב עַל גַּבֵּי קַרְקַע עִם תַּלְמִידָיו לֹא הָיָה יָכוֹל לְעַיֵּן הֵיטֵב, וְדָוִד אַף בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת הָיָה מְלַמֵּד אוֹתָם עַל גַּבֵּי קַרְקַע.

וְעַל פִּי זֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר, דְּאָמַר דָּוִד: שְׁמָרֵנִי שֶׁלֹּא אֶכְשַׁל בִּדְבַר הֲלָכָה. וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְסוֹטָה (י ע"ב): "לְדָוִד מִכְתָּם" (תהלים נו, א) — שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ דָּוִד, שֶׁהָיָה מָךְ וְתָם. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: מָךְ — עָנָו. וְכֵן כָּתַב רַשִׁ"י בְּפֵרוּשׁ 'מִכְתָּם לְדָוִד': רִבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ עַל דָּוִד, שֶׁהָיָה מַנְהִיג עַצְמוֹ כְּמָךְ וְתָם אַף בְּמַלְכוּתוֹ. וְהִנֵּה מַה שֶּׁהָיָה מַנְהִיג עַצְמוֹ כְּמָךְ אַף בְּמַלְכוּתוֹ לֹא מָצִינוּ, דְּמַאי דִּכְתִיב (ש"א יז, יד): "וְדָוִד הוּא הַקָּטָן", דְּהַיְנוּ שֶׁהָיָה מְקֻטָּן עַצְמוֹ, הַיְנוּ קֹדֶם מַלְכוּתוֹ. וְנִרְאֶה, דְּהַיְנוּ מַה שֶּׁהָיָה שׁוֹנֶה לְתַלְמִידָיו עַל גַּבֵּי קַרְקַע אַחַר מִיתַת עִירָא הַיָּאִירִי, וְהַיְנוּ בְּמַלְכוּתוֹ, דְּעִירָא בִּזְמַן מַלְכוּת דָּוִד מֵת, וְכַמְבֹאָר, נִמְצָא דְּאַף בְּמַלְכוּתוֹ הָיָה עָנָו, שֶׁהָיָה שׁוֹנֶה עִם תַּלְמִידָיו עַל גַּבֵּי קַרְקַע. וּכְבָר נִתְבָּאֵר, דְּמַה שֶּׁהָיָה שׁוֹנֶה עִירָא הַיָּאִירִי עַל גַּבֵּי כָּרִים הָיָה כְּדֵי לְעַיֵּן בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת הֵיטֵב, וְעַדַיִן הָיָה אֶפְשָׁר שֶׁדָּוִד שֶׁלֹּא הָיָה שׁוֹנֶה עַל גַּבֵּי כָּרִים לֹא הָיָה מְעַיֵּן בָּהֶם הֵיטֵב, לָזֶה אָמַר: "מִכְתָּם לְדָוִד" — אֲנִי מַנְהִיג עַצְמִי כְּמָךְ וַאֲנִי שׁוֹנֶה לְתַלְמִידַי עַל גַּבֵּי קַרְקַע; "שְׁמָרֵנִי" — שֶׁלֹּא אֶכְשַׁל בִּדְבַר הֲלָכָה; "כִּי חָסִיתִי בָךְ" — וְלֹא רָצִיתִי לְלַמֵּד עַל גַּבֵּי כָּרִים לְפִי שֶׁבָּטַחְתִּי שֶׁאֵין שׁוּם נֶזֶק נִמְשָׁךְ מִמִּדַּת הָעֲנָוָה.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב (תהלים ס, א-ב): "לַמְנַצֵּחַ עַל שׁוֹשַׁן עֵדוּת מִכְתָּם לְדָוִד לְלַמֵּד. בְּהַצּוֹתוֹ אֶת אֲרַם נַהֲרַיִם וְאֶת אֲרַם צוֹבָה וַיָּשָׁב יוֹאָב וַיַּךְ אֶת אֱדוֹם בְּגֵיא מֶלַח שְׁנֵים עָשָׂר אָלֶף". עַד כָּאן. וְהִנֵּה דְּבָרִים הַלָּלוּ דְּ"עֵדוּת מִכְתָּם לְדָוִד לְלַמֵּד" אֵין לָהֶם מוּבָן, דְּמַה הוּא הָעֵדוּת?

וְעוֹד, מַאי קָאָמַר 'לְלַמֵּד', דְּמַה בָּא לְלַמֵּד? עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "בְּהַצּוֹתוֹ אֶת אֲרַם נַהֲרַיִם" וְגוֹמֵר, מַה הִתְיַחֲסוּת לָזֶה עִם הַקּוֹדֶם? וּבְמֶה שֶׁאָמְרוּ יִתְבָּאַר. דִּכְבָר נִתְבָּאֵר, דְּמַה שֶּׁהָיָה עִירָא הַיָּאִירִי מְלַמֵּד עַל גַּבֵּי כָּרִים הוּא כְּדֵי לְעַיֵּן בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת הֵיטֵב, וְדָוִד הָיָה מַשְׁפִּיל עַצְמוֹ וְאַף בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת הָיָה מְלַמֵּד עַל גַּבֵּי קַרְקַע. וְהִנֵּה אַף שֶׁלְּמַדְנוּ שֶׁדָּוִד הָיָה עָנָו בְּמְאֹד מְאֹד, מִכָּל מָקוֹם אֶפְשָׁר שֶׁדָּוִד לֹא צָדַק בָּזֶה, וְעִירָא הַיָּאִירִי שֶׁהָיָה שׁוֹנֶה עַל גַּבֵּי כָּרִים כְּדֵי לְעַיֵּן בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת הָיָה יוֹדֵעַ לְכַוֵּן אֶת הַהֲלָכָה לַתַּלְמִיד וַאֲדוֹנֵינוּ דָּוִד לֹא יָדָע. וְהַמְּבֹחָן לָזֶה, שֶׁדָּוִד אַף שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב עִם תַּלְמִידָיו עַל גַּבֵּי קַרְקַע הָיָה מְעַיֵּן בָּהֶם הֵיטֵב, הוּא מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּמַכּוֹת (י ע"א): אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: מַאי דִּכְתִיב (תהלים קכב, ב): "עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלִָם"? מִי גָּרַם לְרַגְלֵינוּ שֶׁיִּהְיוּ עוֹמְדוֹת בַּמִּלְחָמָה — שְׁעָרִים הַמְצֻיָּנִים בַּהֲלָכָה, שֶׁהָיוּ עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה. עַד כָּאן. וְאֵין סָפֵק, שֶׁסִּגְלָה הַלָּזוּ שֶׁיֵּשׁ לָעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה שֶׁנּוֹצְחִים בַּמִּלְחָמָה הוּא דָּוְקָא הֵיכָא דְּסָלְקָא לְהוּ שְׁמַעְתְּתָא אַלְבָּא דְהִלְכְתָא; הָא לָאו הָכֵי, פְּשִׁיטָא שֶׁאֵין לָהֶם מַעֲלָה הַלָּזוּ. וּמַה גַּם אִם הוּא סִבָּה שֶׁאֵינוֹ מְעַיֵּן הֵיטֵב, כְּגוֹן הַךְ דְּדָוִד, דְּאִם הָיָה יוֹשֵׁב עַל גַּבֵּי כָּרִים כְּרַבּוֹ הָיָה מְעַיֵּן הֵיטֵב וּמְכַוֵּן אֶת הַהֲלָכָה לַתַּלְמִיד, וּבְסִבַּת מַה שֶּׁהָיָה מְלַמֵּד עַל גַּבֵּי קַרְקַע אֵינוֹ יָכוֹל לְעַיֵּן בִּשְׁמוּעוֹת קָשׁוֹת הֵיטֵב — פְּשִׁיטָא שֶׁאֵין לוֹ מַעֲלָה זוֹ שֶׁיִּהְיוּ עוֹמְדוֹת רַגְלָיו בַּמִּלְחָמָה. וּמַהֲרִימַ"ט בִּדְרָשׁוֹתָיו (פרשת שופטים דרוש שני) דִּקְדֵּק, דְּלָמָּה תְּלָה הַשֶּׁבַח הַזֶּה בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַיִם? וַהֲלוֹא בְּכָל מָקוֹם שֶׁעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה יֵשׁ מִדָּה זוֹ. וְכָתַב שֶׁבָּא לְרַמֵּז עַל בֵּית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם, כִּי אָז וַדַּאי אָנוּ בְּטוּחִים שֶׁיַּעַמְדוּ רַגְלֵינוּ בַּמִּלְחָמָה, בִּהְיוֹת לָנוּ מָקוֹם קָבוּעַ לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה. עַד כָּאן. וְאֶפְשָׁר דְּהַכַּוָּנָה הִיא, לְפִי שֶׁמִּשָּׁם תּוֹרָה יוֹצְאָה לְיִשְׂרָאֵל וְאֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ, וְכַמְבֹאָר.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב: "עֵדוּת מִכְתָּם לְדָוִד לְלַמֵּד". כְּלוֹמַר, מָה עֵדוּת יֵשׁ בַּמֶּה שֶׁהָיָה מָךְ לְלַמֵּד, כְּלוֹמַר, בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה מְלַמֵּד הָיָה עָנָו וְלוֹמֵד עַל גַּבֵּי קַרְקַע, דְּמָאן אָמַר לָן דְּצָדַק דָּוִד בָּזֶה? דְּדִלְמָא לֹא צָדַק וְלֹא הָיָה מְעַיֵּן בָּהֶם הֵיטֵב? לָזֶה אָמַר: הָעֵדוּת לָזֶה אֵיךְ צָדַק דָּוִד הוּא "בְּהַצּוֹתוֹ אֶת אֲרַם נַהֲרַיִם וְאֶת אֲרַם צוֹבָה וַיָּשָׁב יוֹאָב וַיַּךְ אֶת אֱדוֹם בְּגֵיא מֶלַח שְׁנֵים עָשָׂר אָלֶף". הִנֵּה מִנְצָחוֹן זֶה תֵּדַע וְתַשְׂכִּיל אֵיךְ הִלְכוֹתָיו שֶׁל דָּוִד הָיוּ בְּרוּרוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ, וּמִשּׁוּם הָכֵי הָיוּ רַגְלָיו עוֹמְדוֹת בַּמִּלְחָמָה.

וּבָזֶה יִתְבָּאֵר הַמַּאֲמָר שֶׁהִתְחַלְנוּ. דְּאַחַר שֶׁסִּפֵּר הַכָּתוּב גְּבוּרוֹתָיו שֶׁל דָּוִד שֶׁהָיָה 'יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת', וְדָרְשׁוּ עַל זֶה שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בַּיְשִׁיבָה עַל גַּבֵּי קַרְקַע, וְדָרְשׁוּ 'עֲדֵינוֹ' גַּם כֵּן עַל מַה שֶּׁהָיָה מְעַדֵּן עַצְמוֹ כְּתוֹלַעַת, וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: כּוֹפֵף עַצְמוֹ יָדָיו וְרַגְלָיו בְּיַחַד וְיוֹשֵׁב לָאָרֶץ, סְיָמוּ וְאָמְרוּ: 'הָעֲצֵנִי' — בְּשָׁעָה שֶׁיּוֹצֵא לַמִּלְחָמָה הָיָה מַקְשֶׁה עַצְמוֹ כְּעֵץ; 'עַל שְׁמֹנָה מֵאוֹת חָלָל

בְּפַעַם אֶחָת' — שֶׁהָיָה זוֹרֵק חֵץ וּמַפִּיל שְׁמוֹנָה מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָת. עַד כָּאן. וַאֲנִי תְּמֵהַּ בָּזֶה: אַטּוּ אֵצֶל הַחֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה הוּא שְׁלֵמוּת הֱיוֹתָם גִּבּוֹרִים?! וּמִגְּדוֹלֵי הַמְפָרְשִׁים אָמְרוּ, דְּמַאי דְּאָמְרִינַן (שבת צב ע"א): אֵין הַנְּבוּאָה שׁוֹרָה אֶלָּא עַל חָכָם וְגִבּוֹר, דְּהַיְנוּ גִּבּוֹר הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, אֲבָל סְתָם גִּבּוֹרָה אֵינָהּ נֶחְשֶׁבֶת אֵצֶל הַשְּׁלֵמִים. וְעוֹד, מַה יְּחוּס יֵשׁ בַּמֶּה שֶׁהִתְחִיל לְשַׁבֵּחַ לְדָוִד בְּפְעָלוֹת שִׂכְלִיּוֹת, דְּהַיְנוּ 'יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת', וְחָזַר בְּשֶׁבַח גּוּפָנִי, דְּהַיְנוּ שֶׁהָיָה גִּבּוֹר?

וְעִם מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ יִתְבָּאֵר דְּהַכֹּל הוּא דָּבָר אֶחָד. שֶׁכְּבָר נִתְבָּאֵר, דְּעִירָא הַיְאִירִי הָיָה שׁוֹנֶה עַל גַּבֵּי כָּרִים וּכְסָתוֹת כְּדֵי לְעַיֵּן הֵיטֵב, וְדָוִד הָיָה עָנָו וְהָיָה שׁוֹנֶה עַל גַּבֵּי קַרְקַע. וְלָזֶה אָמַר, דְּמָאן אָמַר לָן דְּצַדַּק דָּוִד? דִּדְלְמָא מִתּוֹךְ שֶׁהָיָה שׁוֹנֶה עַל גַּבֵּי קַרְקַע לֹא הָיָה מְעַיֵּן בַּהֲלָכוֹת הַקָּשׁוֹת הֵיטֵב? לָזֶה בָּא הַכָּתוּב לוֹמַר: אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ הִלְכוֹתָיו שֶׁל דָּוִד אֵיךְ הָיוּ מְכֻוָּנוֹת לַהֲלָכָה. וְהוּא אָמְרוֹ: 'הָעֶצְנִי' — שֶׁכְּשֶׁהָיָה יוֹצֵא לַמִּלְחָמָה הָיָה מַקְשֶׁה עַצְמוֹ כְּעֵץ, וְזוֹרֵק חֵץ וּמַפִּיל שְׁמוֹנָה מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָת. וְהִנֵּה מִגְּבוּרָה זוֹ תֵּדַע וְתַשְׂכִּיל אֵיךְ הִלְכוֹתָיו שֶׁל דָּוִד הָיוּ בְּתַכְלִית הָעִיּוּן, אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ, דְּמִי גָּרַם לְרַגְלֵינוּ שֶׁיִּהְיוּ עוֹמְדוֹת בַּמִּלְחָמָה — שְׁעָרִים הַמְצֻיָּנִים בַּהֲלָכָה. נִתְבָּאֵר מִכָּל זֶה, שֶׁהֱיוֹת הָאָדָם מַשְׂפִּיל עַצְמוֹ בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה הִיא מַעֲלָה גְּדוֹלָה שֶׁאֵין לְמַעְלָה הֵימֶנָּה, וְנִשְׁתַּבַּח בָּהּ דָּוִד.

וַכַּיּוֹצֵא בָּזֶה גַּם כֵּן מָצִינוּ לְדָוִד בְּפֶרֶק קַמָּא דִּבְרָכוֹת (ד ע"א): "לְדָוִד, שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי חָסִיד אָנִי" (תהלים פו, א-ב). כָּךְ אָמַר דָּוִד לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, לֹא חָסִיד אֲנִי, שֶׁכָּל מַלְכֵי מִזְרָח וּמַעֲרָב יוֹשְׁבִים אֲגֻדּוֹת אֲגֻדּוֹת בְּכִבּוּדָם, וַאֲנִי יְדֵי מְלָכְלוּכוֹת בְּדָם וּבְשֶׁפִיר וּבְשִׁלְיָא כְּדֵי לְטַהֵר אִשָּׁה לְבַעְלָהּ. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁכָּל מַה שֶּׁאֲנִי עוֹשֶׂה אֲנִי נִמְלָךְ בִּמְפִיבֹשֶׁת רַבִּי וְאוֹמֵר לוֹ: מְפִיבֹשֶׁת רַבִּי, יָפָה חִיַּבְתִּי? יָפָה דַּנְתִּי? יָפָה זִכִּיתִי? יָפָה טִהַרְתִּי? יָפָה טִמֵּאתִי? וְלֹא בִּשְׁתִּי. אָמַר רַב יְהוֹשֻׁעַ בֶּן דְּרֹר אִידֵי: מַאי קְרָא? "וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ" (שם קיט, מו). תָּנָא, לֹא מְפִיבֹשֶׁת שְׁמוֹ אֶלָּא אִישׁ בּוֹשֶׁת שְׁמוֹ, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ מְפִיבֹשֶׁת? שֶׁהָיָה מְבַיֵּשׁ פְּנֵי דָּוִד בַּהֲלָכָה. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמְרוּ: תָּנָא, לֹא מְפִיבֹשֶׁת שְׁמוֹ אֶלָּא אִישׁ בּוֹשֶׁת שְׁמוֹ וְכוּ', דְּמַאי אִירְיָא דְּדָרְשָׁה זוֹ הָכָא? דִּבְשְׁלָמָא אִם הָיוּ מְבִיאִים שׁוּם פְּסוּק דְּמְפִיבֹשֶׁת, הָיָה שַׁיָּךְ לוֹמַר: תָּנָא, לֹא מְפִיבֹשֶׁת שְׁמוֹ וְכוּ'; אֲבָל הָכָא לֹא הֲזְכַּר מְפִיבֹשֶׁת אֶלָּא אַגַּב גְּרָרָא דְּדָוִד הָיָה נִמְלָךְ בְּכָל מַה שֶּׁעוֹשֶׂה עִם רַבּוֹ וְאוֹמֵר מְפִיבֹשֶׁת רַבִּי וְכוּ', וְאֵין דֶּרֶךְ הַתַּלְמוּד בְּכַיּוֹצֵא בָּזֶה לְדָרֹשׁ שֵׁמוֹת.

וּמִפִּי רַבּוֹתַי שֶׁמַּעְתִּי עִם הַהִיא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין ק ע"א) דְּאָסוּר לְאָדָם לְקָרֹא לְרַבּוֹ בִּשְׁמוֹ, וּמִפְּנֵי זֶה נֶעֱנַשׁ גֵּיחֲזִי מִפְּנֵי שֶׁקָּרָא לְרַבּוֹ בִּשְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (מ"ב ח, ה): "זֹאת הָאִשָּׁה וְזֶה בְּנָהּ אֲשֶׁר הֶחֱיָה אֱלִישָׁע". וּלְפִי זֶה הֻקְשָׁה לִסְתָמָא דְּתַלְמוּדָא, דְּהֵיכִי קָרָא דָּוִד

לְרַבּוֹ בִּשְׁמוֹ, שֶׁהָיָה אוֹמֵר: מְפִיבֹשֶׁת רַבִּי, יָפָה דַּנְתִּי וְכוּ'. לָזֶה תֵּרְצוּ, דִּמְפִיבֹשֶׁת אֵינוֹ שֵׁם הָעֶצֶם כִּי אִם שֵׁם הַתֹּאַר, וּמְשׁוּם הָכֵי קְרָאוֹ דָּוִד בְּשֵׁם הַתֹּאַר. וּנְהִירְנָא שֶׁדַּנְתִּי לִפְנֵיהֶם, שֶׁרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ עָלָה דְּהַהִיא דְּאָמְרִינַן זֶה הַקּוֹרֵא לְרַבּוֹ בִּשְׁמוֹ, שֶׁאוֹמֵר פְּלוֹנִי וְאֵינוֹ אוֹמֵר מוֹרִי רַבִּי פְּלוֹנִי. עַד כָּאן. וּמָרָן זַ"ל בְּכֶסֶף מִשְׁנֶה (פ"ה מהלכות ת"ת) הֵבִיא דִּבְרֵי רַשִׁ"י הַלָּלוּ וְכָתַב: וּמִקְרָא מְסֹיָעוֹ, דִּקְאָמַר יְהוֹשֻׁעַ (במדבר יא, כח): "אֲדֹנִי מֹשֶׁה". עַד כָּאן. אַלְמָא דְּלֵיכָּא אִסּוּרָא אֶלָּא בְּמַזְכִּיר שְׁמוֹ דָּוְקָא בִּלְתִּי שׁוּם כִּנּוּי, אֲבָל בְּאוֹמֵר אֲדוֹנִי אוֹ מוֹרִי — שְׁרִי לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ. וְאִם כֵּן הָכָא, שֶׁדָּוִד הָיָה אוֹמֵר מְפִיבֹשֶׁת רַבִּי, לֵיכָּא אִסּוּרָא. וְאֶפְשָׁר לְיַשֵּׁב דִּבְרֵיהֶם, דְּדָוְקָא כְּשֶׁמַּזְכִּיר הַתֹּאַר מִקֹּדֶם, כְּגוֹן 'אֲדֹנִי מֹשֶׁה' אוֹ מוֹרִי פְּלוֹנִי — אֲבָל לוֹמַר פְּלוֹנִי מוֹרִי, שֶׁמַּזְכִּיר שֵׁם הָעֶצֶם קֹדֶם הַתֹּאַר — אָסוּר, וְלוֹמַר גַּם כֵּן 'מֹשֶׁה אֲדֹנִי' הָיָה אָסוּר. וְהָכָא גַּבֵּי דָּוִד, שֶׁהָיָה אוֹמֵר מְפִיבֹשֶׁת רַבִּי, שֶׁמַּזְכִּיר שֵׁם הָעֶצֶם קֹדֶם הַכִּנּוּי — אָסוּר, וּמְשׁוּם הָכֵי אָמְרוּ: לֹא מְפִיבֹשֶׁת שְׁמוֹ אֶלָּא אִישׁ בֹּשֶׁת וְכוּ'. וְתַבְלִין מָצָאתִי לְחִלּוּק זֶה.

וְלִי יֵרָאֶה לְיַשֵּׁב בְּאֹפֶן אַחֵר. וּנְדַקְדֵּק עוֹד בַּמֶּה שֶׁאָמַר דָּוִד: וּלְא עוֹד, אֶלָּא שֶׁכָּל מַה שֶּׁאֲנִי עוֹשֶׂה אֲנִי נִמְלָךְ בִּמְפִיבֹשֶׁת וְכוּ', דְּמַאי הַאי דְּקָאָמַר וְלֹא עוֹד אֶלָּא וְכוּ'? דְּאִם דָּוִד בָּא לְשַׁבֵּחַ אֶת עַצְמוֹ בְּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים וְאָמַר שֶׁהָיוּ יָדָיו מְלֻכְלָכוֹת בְּדָם וּבְשֶׁפִיר שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַמְּלָכִים, יֹאמַר וְעוֹד יֵשׁ לִי מִדָּה אַחֶרֶת שֶׁכָּל מַה שֶּׁאֲנִי עוֹשֶׂה אֲנִי נִמְלָךְ בִּמְפִיבֹשֶׁת, וּמַאי הַאי דְּקָאָמַר וְלֹא עוֹד אֶלָּא וְכוּ', כְּאִלּוּ הֵם דְּבָרִים סוֹתְרִים זֶה לָזֶה? וְנִרְאֶה דְּזֶהוּ מַה שֶּׁהַקְשָׁה לְסְתָמָא דְּתַלְמוּדָא, וְלָזֶה תֵּרְצוּ: לֹא מְפִיבֹשֶׁת שְׁמוֹ אֶלָּא אִישׁ בֹּשֶׁת שְׁמוֹ וְכוּ'. וְהַכַּוָּנָה: דְּהַדָּבָר יָדוּעַ, דְּעִירָא הַיְאִירִי הָיָה רַבּוֹ מֻבְהָק דְּדָוִד, וּמְפִיבֹשֶׁת לֹא הָיָה רַבּוֹ מֻבְהָק. וְכִדְאָמְרִינַן בְּשֵׁשֵׁי דְּעֵרוּבִין (סג ע"א): רַב הַמְנוּנָא רָמֵי: כְּתִיב (תהלים קיט, יא): "בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ", וּכְתִיב (שם מ, י): "בִּשַּׂרְתִּי צֶדֶק בְּקָהָל רָב". כָּאן בִּזְמַן דְּעִירָא הַיְאִירִי קַיָּם, כָּאן בִּזְמַן דְּעִירָא הַיְאִירִי לֹא הָיָה קַיָּם. וְאָמְרִינַן בַּאֲחָרוֹן דְּבְרָכוֹת (סג ע"ב): אָמְרִי דְּבֵי רַבִּי יַנַּאי: מַאי דִּכְתִיב (משלי ל, לג): "כִּי מִיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה, וּמִיץ אַף יוֹצִיא דָם"? בְּמִי אַתָּה מוֹצֵא חֶמְאָה שֶׁל תּוֹרָה — בְּמִי שֶׁמַּקִּיא חָלָב שֶׁיָּנַק מִשְּׁדֵי אִמּוֹ עָלֶיהָ. 'וּמִיץ אַף יוֹצִיא דָם' — כָּל תַּלְמִיד שֶׁכּוֹעֵס עָלָיו רַבּוֹ וְשׁוֹתֵק, זוֹכֶה לְהַבְחִין בֵּין דָּם טָמֵא לְדָם טָהוֹר. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, שֶׁמִּי שֶׁיִּרְצֶה לִהְיוֹת בָּקִי לְהַבְחִין בְּדָמִים בֵּין דָּם טָמֵא לְדָם טָהוֹר, הוֹלֵךְ אֵצֶל רַב שֶׁיִּכְעַס עָלָיו וְיִשְׁתֹּק, וְאָז זוֹכֶה לָזֶה, כְּדִכְתִיב: "וּמִיץ אַף יוֹצִיא דָם". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י זַ"ל עַל מְפִיבֹשֶׁת שֶׁהָיָה מְבַיֵּשׁ פָּנֵי דָּוִד בַּהֲלָכָה, שֶׁהָיָה אוֹמֵר לוֹ טָעִיתָ. עַד כָּאן.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר. שֶׁאִם דָּוִד לֹא הָיָה בָּקִי בְּדָמִים, הָיָה מֻכְרָח לֵילֵךְ אֵצֶל מְפִיבֹשֶׁת, כְּדֵי שֶׁיְּבַיֵּשׁ פָּנֵי דָּוִד וְיֹאמַר לוֹ טָעִיתָ, וְיִשְׁתֹּק דָּוִד, וְאָז הָיָה זוֹכֶה דָּוִד לְהַבְחִין בֵּין דָּם טָמֵא לְדָם טָהוֹר. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, רְאֵה חֲסִידוּתִי, שֶׁאֲנִי יָדַי מְלֻכְלָכוֹת בְּדָם

וּבְשָׂפִיר וּבְשׁוֹלְיָא, כְּלוֹמַר, שֶׁאֲנִי בָּקִי בְּהִלְכוֹת דָּמִים, וְלֹא הָיִיתִי צָרִיךְ לֵילֵךְ אֵצֶל מְפִיבֹשֶׁת שֶׁיִּכְעַס עָלַי וְאֶשְׁתֹּק. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא אַף שֶׁאֲנִי בָּקִי בְּדָמִים, כָּל מַה שֶּׁאֲנִי עוֹשֶׂה אֲנִי נִמְלָךְ בִּמְפִיבֹשֶׁת רַבִּי. וְהֶקְשָׁה לִסְתָמָא דְתַלְמוּדָא: מַה קָּשֶׁר יֵשׁ מַה שֶּׁהָיוּ יָדָיו מְלֻכְלָכוֹת בְּדָם וְשָׂפִיר וְשׁוֹלְיָא עִם מַה שֶּׁהָיָה נִמְלָךְ עִם מְפִיבֹשֶׁת רַבּוֹ? לָזֶה הֵשִׁיבוּ: תָּנָא, לֹא מְפִיבֹשֶׁת שְׁמוֹ אֶלָּא אִישׁ בֹּשֶׁת, וְלָמָּה נִקְרָא מְפִיבֹשֶׁת? שֶׁהָיָה מְבַיֵּשׁ פְּנֵי דָּוִד בַּהֲלָכָה וְהָיָה אוֹמֵר לוֹ טָעִית. וְאִם כֵּן שֶׁפִּיר קָאָמַר דָּוִד: וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁכָּל מַה שֶּׁאֲנִי עוֹשֶׂה אֲנִי נִמְלָךְ בִּמְפִיבֹשֶׁת רַבִּי וְכוּ'. כְּלוֹמַר, דְּכֵיוָן שֶׁאֲנִי יָדַי מְלֻכְלָכוֹת בְּדָם וְשָׂפִיר וְשׁוֹלְיָא, לֹא הָיִיתִי צָרִיךְ לֵילֵךְ אֵצֶל מְפִיבֹשֶׁת שֶׁיִּכְעַס עָלַי וְיֹאמַר טָעִיתָ, וְאַף עַל פִּי כֵן הָיִיתִי נִמְלָךְ עִם מְפִיבֹשֶׁת לְקַיֵּם "וַאֲדַבְּרָה בְעַדְתָּךְ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ".

וְהִנֵּה מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד: וְלֹא עוֹד אֶלָּא וְכוּ', הֵן הֵן הַדְּבָרִים שֶׁאָמַר (תהלים קיט, מג-מו): "וְאַל תַּצֵּל מִפִּי דְבַר אֱמֶת עַד מְאֹד" וְגוֹמֵר, "וְאֶתְהַלְּכָה בָרְחָבָה" וְגוֹמֵר, "וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ". וּמַאי דְּאָמְרִינַן דְּכֹל שֶׁהָיָה דָּוִד עוֹשֶׂה הָיָה נִמְלָךְ בִּמְפִיבֹשֶׁת, יָלְפִינַן לַהּ מֵהַאי קְרָא דְ"וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ", וְכִדְאִיתָא בַּגְּמָרָא. וְהִנֵּה כִּי הֵיכִי דְּמוֹעִיל לְתַלְמִיד מַה שֶּׁכּוֹעֵס עָלָיו רַבּוֹ וְשׁוֹתֵק לְהַבְחִין בֵּין דָּם טָמֵא לְדָם טָהוֹר, הָכִי נָמֵי מוֹעִיל לְשָׁאַר דִּינִים. וְכִדְאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא (ברכות סג ע"ב): "וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב" (משלי ל, לג) — כָּל תַּלְמִיד שֶׁכּוֹעֵס עָלָיו רַבּוֹ פַּעַם רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה וְשׁוֹתֵק, זוֹכֶה לְהַבְחִין בֵּין דִּינֵי מָמוֹנוֹת לְדִינֵי נְפָשׁוֹת. דִּתְנַן, רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: הָרוֹצֶה שֶׁיֶּחְכַּם — יַעֲסֹק בְּדִינֵי מָמוֹנוֹת; שֶׁאֵין לְךָ מְקוֹר וְתוֹרָה יוֹתֵר מֵהֶם, שֶׁהֵם כְּמַעְיָן נוֹבֵעַ. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ: "וְאַל תַּצֵּל מִפִּי דְבַר אֱמֶת" — אַל תַּבְדִּיל מִפִּי דְבַר אֱמֶת. וְלִשְׁנָא אַחֲרִינָא מָצָאתִי: "דְּבַר אֱמֶת עַד מְאֹד" — בְּכָל הוֹרָאוֹתַי וּבְכָל דִּינַי, שֶׁלֹּא אֶכָּשֵׁל בָּהֶם. וְעוֹד כָּתַב: "וְאֶתְהַלְּכָה בָרְחָבָה" — בַּהֲלָכָה הָרְווּחַת וּפוֹשֶׂטֶת בְּיִשְׂרָאֵל. עַד כָּאן.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַכָּתוּב. שֶׁדָּוִד הִתְפַּלֵּל: "וְאַל תַּצֵּל מִפִּי דְבַר אֱמֶת עַד מְאֹד", שֶׁכָּל הוֹרָאוֹתָיו וְכָל דִּינָיו יִהְיוּ כַּדִּין, שֶׁלֹּא יִכָּשֵׁל בָּהֶם. וְעוֹד הִתְפַּלֵּל: "וְאֶתְהַלְּכָה בָרְחָבָה" — בַּהֲלָכָה הָרְווּחַת וּפוֹשֶׂטֶת בְּיִשְׂרָאֵל, וְכֵיוָן שֶׁהוֹרָאוֹתָיו הֵם רְווּחוֹת וּפְשׁוּטוֹת בְּיִשְׂרָאֵל הוּא סִימָן שֶׁהֵן כַּדִּין. וְכִדְאָמְרִינַן בָּעַלְמָא (ירושלמי מע"ש פ"ה ה"ב): אִם הֲלָכָה רוֹפֶפֶת בְּיָדְךָ, פֵּק חֲזֵי מַאי עַמָּא דָּבַר. וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שִׁשִּׁי דִּפְסָחִים (סו ע"א), שֶׁאָמַר לָהֶם הִלֵּל: הֲלָכָה זוֹ שָׁמַעְתִּי וְשָׁכַחְתִּי, אֶלָּא הַנַּח לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, אִם אֵין נְבִיאִים הֵם — בְּנֵי נְבִיאִים הֵם. וְנִמְצָא שֶׁעָשׂוּ כַּדִּין, שֶׁאָמַר: כָּךְ מְקֻבָּלַנִי מִפִּי שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן. הֲרֵי שֶׁמַּה שֶּׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים הוּא הוֹרָאָה עַל אֲמִתַּת הָעִנְיָן. וְאָמַר: אַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ שֶׁכָּל הוֹרָאוֹתַי יִהְיוּ כַּדִּין, כַּהֲלָכָה הָרְווּחַת וּפוֹשֶׂטֶת בְּיִשְׂרָאֵל, לֹא בִּשְׁבִיל זֶה אֶמְנַע אֶת עַצְמִי מִלֵּילֵךְ אֵצֶל מְפִיבֹשֶׁת,

אַף שֶׁהוּא מְבַיֵּשׁ אוֹתִי וַאֲנִי שׁוֹתֵק, אֶלָּא "וַאֲדַבְּרָה בְעַדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ". וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיִיתִי צָרִיךְ לָזֶה, מֵאַחַר שֶׁכָּל הוֹרָאוֹתַי הֵם כַּדִּין, אַף עַל פִּי כֵן אֲנִי אוֹהֵב מִדַּת הָעֲנָוָה בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה. עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ, וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר.

פרק טז

דֶּרֶךְ כְּרַמִּי"ם

וּבוֹ דְּרוּשׁ אֶחָד בְּעִנְיַן גַּאֲוָה

(וְאַתָּה דּוֹרֵשׁ אֶת הַנְּקֻדָּה עַל גֵּאֶה וָרָם)

דְּרוּשׁ שִׁשָּׁה עָשָׂר

סוֹטָה (**ד ע"ב**): **אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשֵּׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי: כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ — כְּעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. כְּתִיב הָכָא** (**משלי טז, ה**): "**תּוֹעֲבַת יְיָ כָּל גְּבַהּ לֵב**", **וּכְתִיב הָתָם** (**דברים ז, כו**): "**וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ**".

אַחַר שֶׁבֵּאַרְנוּ לְעֵיל דֶּרֶךְ אֲרֻכָּה בְּשֶׁבַח מַעֲלַת הָעֲנָוָה, בּוֹא נָבוֹא לְהוֹדִיעֲךָ כַּמָּה מְאוּסָה הִיא מִדַּת הַגַּאֲוָה. בּוֹא וּרְאֵה דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדְּרְבוֹנוֹת. הֵם אָמְרוּ בְּפֶרֶק קַמָּא דְּסוֹטָה (ה ע"א): אָמַר רַב חִסְדָּא אָמַר מַר עֻקְבָּא: כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֵין אֲנִי וְהוּא יְכוֹלִין לָדוּר בָּעוֹלָם; שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קא, ה): "גְּבַהּ עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל". אַל תִּקְרֵי 'אֹתוֹ', אֶלָּא 'אִתּוֹ'.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בַּמִּדְרָשׁ (קהלת רבה פרשה ט סימן כא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט" וְגוֹמֵר (קהלת ט, יד). 'עִיר קְטַנָּה' — זֶה בֵּית הַכְּנֶסֶת; 'וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט' — זֶה צִבּוּר; 'וּבָא אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל' — זֶה מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁמַּשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ בְּבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת; 'וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדוֹלִים' וְכוּ', יְעַיֵּן שָׁם. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דִּבְשִׁלְמָא מַה שֶּׁאָמַר: 'עִיר קְטַנָּה' זֶה בֵּית הַכְּנֶסֶת — נִיחָא, דִּקְרָאהּ קְטַנָּה לְבֵית הַכְּנֶסֶת מִשּׁוּם דִּלְגַבֵּי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִקְרָא בֵּית הַכְּנֶסֶת קְטַנָּה, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (מגילה כט ע"א): "וָאֶהְיֶה לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעָט" (יחזקאל יא, טז) — אֵלּוּ בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת. אַךְ מַה שֶּׁאָמַר: 'וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט' זֶה צִבּוּר — לְאֵיזֶה תַּכְלִית יֹחֶס הַכָּתוּב לְצִבּוּר בְּתֹאַר זֶה דִּ'מְעָט'?

וְנִרְאֶה לְיַשֵּׁב עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שִׁשִּׁי דְּחֻלִּין (פט ע"א): אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשֵּׁם רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן: כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא דְּבָרָיו שֶׁל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי בְּאַגָּדָה, עֲשֵׂה אָזְנְךָ כַּאֲפַרְכֶּסֶת. "לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חָשַׁק יְיָ בָּכֶם, כִּי אַתֶּם הַמְעַט" (דברים ז, ז). אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: חוֹשְׁקַנִי בָּכֶם, שֶׁאֲפִלּוּ

בְּשָׁעָה שֶׁאֲנִי מַשְׁפִּיעַ לָכֶם גְּדֻלָּה אַתֶּם מַמְעִיטִים עַצְמְכֶם לְפָנַי. נָתַתִּי גְדֻלָּה לְאַבְרָהָם, אָמַר (בראשית יח, כז): "וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר". נָתַתִּי גְדֻלָּה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן, וְאָמְרוּ (שמות טז, ז): "וְנַחְנוּ מָה". נָתַתִּי גְדֻלָּה לְדָוִד, וְאָמַר (תהלים כב, ז): "וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ". הַיְנוּ דִכְתִיב: "כִּי אַתֶּם הַמְעַט". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י, שֶׁאַתֶּם מְמַעֲטִים עַצְמְכֶם בַּעֲנָוָה, לְפִיכָךְ חָשַׁק בָּכֶם. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר: 'עִיר קְטַנָּה' — זֶה בֵּית הַכְּנֶסֶת; 'וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעַט' — זֶה צִבּוּר, דְּהַיְנוּ שֶׁהֵם מְמַעֲטִים עַצְמָם; אָז 'וּבָא אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל' — זֶה מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁמַּשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ. דְּאִם הַצִּבּוּר אֵינָם מְעַט, כְּלוֹמַר, שֶׁאֵינָם מְמַעֲטִים אֶת עַצְמָם — לֹא בָּא אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל, מִשּׁוּם דְּכְבָיְכוֹל אֵין אֲנִי וְהוּא יְכוֹלִין לָדוּר בָּעוֹלָם, כְּדִכְתִיב: "גְּבַהּ עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל".

עוֹד הִפְלִיגוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּאֹפֶן אַחֵר בִּגְנַאי מִדַּת הַגַּאֲוָה. וְאָמְרִינַן תּוּ בְּפֶרֶק קַמָּא דְסוֹטָה (ד ע"ב — ה ע"א): מַאי דִכְתִיב (משלי טז, ה): "תּוֹעֲבַת יְיָ כָּל גְּבַהּ לֵב, יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה"? אָמַר רַב: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ, אֶפִלּוּ הַקָּנְהוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁמַיִם וָאָרֶץ כְּאַבְרָהָם אָבִינוּ, דִּכְתִיב בֵּהּ (בראשית יד, כב): "הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל יְיָ אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ", לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. דְּבֵי רַבִּי שִׁילָא אָמְרִי: אֶפִלּוּ קִבֵּל תּוֹרָה כְּמשֶׁה, דִּכְתִיב בֵּהּ (דברים לג, ב): "מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ", לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: אֶפִלּוּ עָשָׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר, דִּכְתִיב (משלי כא, יד): "מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה אָף, וְשֹׁחַד בַּחֵק חֵמָה עַזָּה", לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. עַד כָּאן.

וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה טוּבָא. חֲדָא, דְּאִם מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּת הַגַּאֲוָה בְּדִין הוּא שֶׁיֵּעָנֵשׁ וְסוֹפוֹ יוֹרֵשׁ גֵּיהִנֹּם, מֵהֵיכָא תֵּיתֵי דְּבִשְׁבִיל הֱיוֹתוֹ כְּאַבְרָהָם אוֹ כְּמשֶׁה אוֹ שֶׁעוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר שֶׁיִּנָּצֵל מֵהָעֹנֶשׁ הָרָאוּי לוֹ? וְאִם הַכַּוָּנָה, דַּאֲפִלּוּ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים לֹא יוֹעִילוּ לוֹ, אִם כֵּן לָמָּה תָּלוּ הַדָּבָר בִּהְיוֹתוֹ כְּאַבְרָהָם אוֹ כְּמשֶׁה אוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר? לָא הֲוָה לְהוּ לְמֵימַר אֶלָּא אֲפִלּוּ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים לֹא יוֹעִילוּ לוֹ לְהַצִּילוֹ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁתֵּאַר לְאַבְרָהָם בַּמֶּה שֶׁהִקְנָה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁמַיִם וָאָרֶץ, דְּמַאי שְׁיָטֵהּ דְּשֶׁבַח זֶה לְכָאן? וְלָא הֲוָה לֵהּ לְמֵימַר אֶלָּא אֲפִלּוּ עָמַד בַּעֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת כְּאַבְרָהָם, אוֹ וְשָׁמַר אֶת כָּל הַתּוֹרָה כְּאַבְרָהָם, אֲבָל מַה שֶׁהִקְנָה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֵין לוֹ שַׂיָּכוּת עִם הַרְחָקַת מִדַּת הַגַּאֲוָה. וּבִשְׁלָמָא דְּבֵי רַבִּי שִׁילָא, שֶׁתֵּאֲרוּ אֶת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ בַּמֶּה שֶׁקִּבֵּל הַתּוֹרָה, דִּכְתִיב 'מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת' — נִיחָא, שֶׁתֵּאֲרוּ אֶת מֹשֶׁה בְּדָבָר גָּדוֹל שֶׁלֹּא נִשְׁמַע כָּמוֹהוּ, דְּהַיְנוּ שֶׁקִּבֵּל הַתּוֹרָה מִיָּדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא; אַךְ מַה שֶׁהִקְנָהוּ אַבְרָהָם לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁמַיִם וָאָרֶץ מַאי שְׁיָטֵהּ הָכָא?

וְנִרְאֶה דְּיָבוֹא הַמַּאֲמָר לְכְלַל יִשּׁוּב עִם הָא דְּאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה יב סימן ח) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם (בראשית ב, ד). אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה: 'בְּהִבָּרְאָם' — בְּאַבְרָהָם, בִּזְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם נִבְרָא הָעוֹלָם. רַבִּי עֲזַרְיָה אָמַר עַל הָדָא דְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה: "אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ, אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (נחמיה ט, ו). כָּל הָאוּנְקוֹס (=הַמַּשָּׂא הַכָּבֵד) הַזֶּה בִּשְׁבִיל מָה? בִּשְׁבִיל "אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם" וְגוֹמֵר (שם שם, ז). עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דְּבֵין לְדַעַת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה בֵּין לְדַעַת רַבִּי עֲזַרְיָה, שָׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא נִבְרְאוּ אֶלָּא בִּזְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם.

עוֹד נַקְדִּים מַה שֶּׁכָּתַב הַטּוּר (חו"מ סימן א) בְּשֵׁם רַבֵּנוּ יוֹנָה ז"ל, דְּהָא דְּתָנַן (אבות פ"א משנה יח): רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם קַיָּם: עַל הַדִּין וְעַל הָאֱמֶת וְעַל הַשָּׁלוֹם, שֶׁאֵין פֵּרוּשׁוֹ שֶׁבִּשְׁבִיל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ נִבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁהֲרֵי בִּתְחִלַּת הַפֶּרֶק (משנה ב) תָּנַן: עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, וְאֵינָם אֵלּוּ שֶׁזּוֹכֵר כָּאן. אֶלָּא מִתְּחִלָּה אָמַר, שֶׁבִּשְׁבִיל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נִבְרָא הָעוֹלָם, וְהֵם הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה וּגְמִילוּת חֲסָדִים, וְאַחַר כָּךְ אָמַר 'הָעוֹלָם קַיָּם', פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם עַל יְדֵי אֵלּוּ, שֶׁהֵם עַל הַדִּין וְעַל הָאֱמֶת וְעַל הַשָּׁלוֹם. עַד כָּאן. וְהִקְשָׁה מָרָן הַבֵּית יוֹסֵף וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאִם תֹּאמַר, וְהָלוֹא בַּשְּׁלֹשָׁה שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם יַסְפִּיק לְקִיּוּמוֹ; שְׁמִי שֶׁהוּא סִבָּה לַהֲוָיַת הַדָּבָר, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיְּקַיְּמֶנּוּ. וְתֵרֵץ יְעַיֵּן שָׁם. לְמַדְנוּ מִדִּבְרֵי מָרָן ז"ל, דְּמִי שֶׁהוּא סִבָּה שֶׁבִּשְׁבִילוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁבִּשְׁבִילוֹ יִתְקַיֵּם הָעוֹלָם. אִם כֵּן אֲפוֹא, כֵּיוָן שֶׁלָּמַדְנוּ מִדִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה וְרַבִּי עֲזַרְיָה שֶׁבִּשְׁבִיל אַבְרָהָם נִבְרָא הָעוֹלָם, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁמִּתְקַיֵּם בִּשְׁבִילוֹ.

עוֹד נַקְדִּים מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּפֶרֶק כִּסּוּי הַדָּם (חולין פט, א) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם אֶלָּא בְּמִי שֶׁמְּשִׂיחִים עַצְמוֹ כְּמִי שֶׁאֵינוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, כז): "וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם". נִמְצָא שֶׁהָעֲנָוָה הִיא סִבָּה לְקִיּוּם הָעוֹלָם.

וְלָזֶה בָּא לוֹמַר: אַל יַעֲלֶה בְּדַעְתְּךָ, שֶׁכָּל מַה שֶּׁהִרְחִיק הַשֵּׁם מִדַּת הַגַּאֲוָה וְחִבֵּב מִדַּת הָעֲנָוָה הַיְנוּ מִשּׁוּם שֶׁמִּדַּת הָעֲנָוָה הִיא סִבָּה לְקִיּוּם הָעוֹלָם, וּמִבַּלְעֲדֶיהָ מוֹט הִתְמוֹטְטָה אֶרֶץ וְעַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ בְּקִיּוּם הָעוֹלָם, לֹא תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ, וּמִשּׁוּם הֶכֵי הִרְחִיק מִדַּת הַגַּאֲוָה. וְאִם כֵּן, אִם יִמְצָא בְּאֵיזֶה אָדָם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בִּשְׁבִילָהּ הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם, אֲפִלּוּ דְּלֹא אִישׁ אֲשֶׁר אֵלָה לוֹ הֻתְּרָה לוֹ מִדַּת הַגַּאֲוָה, מֵאַחַר שֶׁאֵין דָּבָר רַע נִמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ. לָזֶה אָמַר: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ נְשׁוּת הָרוּחַ, אֲפִלּוּ הִקְנָהוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁמַיִם וְאָרֶץ כְּאַבְרָהָם, וְכֵיוָן שֶׁהוּא סִבָּה לִבְרִיאַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ מִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁמִּתְקַיֵּם הָעוֹלָם בִּשְׁבִילוֹ, אֲפִלּוּ הָכֵי לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. לְפִי שֶׁמִּדַּת הַגַּאֲוָה פְּחוּתָה וְנִמְאֶסֶת מִצַּד עַצְמָהּ, לֹא יִנָּקֶה כָּל הַנּוֹגֵעַ בָּהּ, אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנָיהָ, וְסוֹפוֹ יוֹרֵשׁ גֵּיהִנֹּם.

וּמַאֲמַר דְּבֵי רַבִּי שִׁילָא, שֶׁאָמַר אֲפִלּוּ קִבֵּל תּוֹרָה כְּמשֶׁה וְכוּ', הוּא גַּם כֵּן עַל פִּי כַּוָּנָה זוֹ. וְהָעִנְיָן הוּא בְּהַקְדִּים הָא דְּאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה א סימן ו) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים" (בראשית א, א). אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה: הָעוֹלָם וּמְלוֹאוֹ לֹא נִבְרָא אֶלָּא בִּשְׁבִיל מֹשֶׁה; דִּכְתִיב: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים", וּכְתִיב הָתָם (דברים לג, כא): "וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ". עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁמשֶׁה רַבֵּנוּ הָיָה סִבָּה לִבְרִיאַת הָעוֹלָם, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁהוּא מִתְקַיֵּם עַל יָדוֹ, וּכְמוֹ שֶׁלָּמַדְנוּ מִדִּבְרֵי מָרָן זַ"ל. וְלָזֶה בָּא רַבִּי שִׁילָא וְאָמַר: שֶׁמִּי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ נְשׁוּת הָרוּחַ, אֲפִלּוּ קִבֵּל תּוֹרָה כְּמשֶׁה, שֶׁהֲרֵי נִבְרָא הָעוֹלָם בִּשְׁבִילוֹ וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁמִּתְקַיֵּם עַל יָדוֹ, עִם כָּל זֹאת לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.

גַּם רַבִּי יוֹחָנָן, שֶׁאָמַר אֲפִלּוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר וְכוּ', הוּא גַּם כֵּן עַל פִּי דֶּרֶךְ זֶה. וְהוּא בְּהַקְדִּים הָא דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם אֶלָּא בִּשְׁבִיל הַצְּדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה טז, ה): "וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא", וּכְתִיב (שם סו, א): "הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי". הֲרֵי שֶׁהַצְּדָקָה הִיא סִבָּה לְקִיּוּם הָעוֹלָם. וְלָזֶה בָּא רַבִּי יוֹחָנָן וְאָמַר: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ נְשׁוּת הָרוּחַ, אֲפִלּוּ עָשָׂה צְדָקָה שֶׁבִּשְׁבִילָהּ הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם, אֲפִלּוּ הָכִי לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.

בְּאֹפֶן שֶׁדִּבְרֵי שִׁלּשֶׁת הָרוֹעִים הָאֱנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים לְכַוָּנָה אַחַת נִתְכַּוְּנוּ, לוֹמַר: שֶׁלֹּא יַעֲלֶה בְּדַעְתֵּנוּ, שֶׁמַּה שֶׁהִרְחִיק הַשֵּׁם מִדַּת הַגַּאֲוָה וְחִבֵּב מִדַּת הָעֲנָוָה הוּא כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיֵּם הָעוֹלָם. לָזֶה בָּאוּ לוֹמַר, שֶׁמִּי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ נְשׁוּת הָרוּחַ, אֲפִלּוּ הוּא כְּאַבְרָהָם אוֹ כְּמשֶׁה אוֹ עוֹשֶׂה צְדָקָה, שֶׁבִּשְׁבִילוֹ הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם, וְאִם כֵּן לֹא נִמְשַׁךְ מִזֶּה שׁוּם נֶזֶק לְקִיּוּם הָעוֹלָם אִם יִהְיֶה בְּאִישׁ הַזֶּה נְשׁוּת הָרוּחַ, אֲפִלּוּ הָכִי לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, לְפִי שֶׁמִּדַּת הַגַּאֲוָה מְצַד עַצְמָהּ מְאוּסָה הִיא בְּעֵינָיו יִתְבָּרַךְ.

אוֹ נֹאמַר בְּדֶרֶךְ אַחֵר לְיַשֵּׁב דִּבְרֵי הַמַּאֲמָר, וְהוּא בְּהַקְדִּים הָא דְּאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה טל סימן ו, ופרשה מט סימן ך): אָמַר רַבִּי לֵוִי: "הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט" (בראשית יח, כה). אִם עוֹלָם אַתָּה מְבַקֵּשׁ — אֵין דִּין, וְאִם דִּין אַתָּה מְבַקֵּשׁ — אֵין עוֹלָם וְכוּ', כְּמוֹ שֶׁהוּבָא לְעֵיל (דרוש יד). הֲרֵי שֶׁאַבְרָהָם הָיָה אוֹמֵר, שֶׁמִּן הָרָאוּי הוּא שֶׁיִּתְנַהֵג הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם בְּרִיּוֹתָיו בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, וְהִסְכִּים מֵרֹב עַל יְדֵה. וְכָתַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה לג סימן ה), דְּמַאי דִּכְתִיב (בראשית יט, כט): "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם", דְּהַהִיא זְכִירָה בִּשְׁבִיל אַבְרָהָם, וּכְתִיב 'אֱלֹהִים' לוֹמַר שֶׁהָפַךְ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים. וְהִנֵּה כְּבָר נִתְבָּאֵר לְעֵיל בַּדְּרוּשׁ הַנִּזְכָּר, דְּמִי שֶׁאוֹחֵז בְּמִדַּת הָעֲנָוָה אֵית לֵהּ דְּתַחְלַת הַפָּרָשָׁה הִיא (שם ב, ד): "אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ", וּמַה שֶּׁהִתְחִיל בִּ'בְּרֵאשִׁית' הוּא לְלַמֵּד מִדַּת הָעֲנָוָה. וְכֵיוָן דְּתַחְלַת הַפָּרָשָׁה הִיא "אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם", עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּמַאי דִּכְתִיב (שם) "בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים" הוּא שֶׁשִּׁתֵּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת

הָרַחֲמִים בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם. וְלָזֶה אָמַר, שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ נְשׁוּת הָרוּחַ אֲפִלּוּ הוּא כְּאַבְרָהָם לֹא יִנָּקֶה. כְּלוֹמַר, שֶׁהָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת, שֶׁהַנֶּזֶק הַנִּמְשָׁךְ מִמִּדַּת הַנַּאֲוָה הוּא לְפִי שֶׁכֵּיוָן שֶׁאֵין בּוֹ מִדַּת הָעֲנָוָה אִם כֵּן עַל כָּרְחִין 'בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים' הוּא תְּחִלַּת הַפָּרָשָׁה, וְאִם כֵּן הָעוֹלָם נִבְרָא בְּדִין וְאֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם. וְאִם כֵּן, אִם הָיָה כְּאַבְרָהָם שֶׁבִּתְפִלָּתוֹ הָיָה עוֹשֶׂה שֶׁיִּתְנַהֵג הָעוֹלָם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, אִם כֵּן אֵין שׁוּם נֶזֶק נִמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ. לָזֶה אָמַר דְּהָא לֵיתָא, אֶלָּא אֲפִלּוּ הוּא כְּאַבְרָהָם לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.

וּמָאן דְּאָמַר אֲפִלּוּ קִבֵּל תּוֹרָה כְּמשֶׁה, הוּא גַּם כֵּן עַל פִּי כַּוָּנָה זוֹ. וְהוּא: דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (דברים רבה פרשה ב סימן ה): "אֲדֹנָי אֱלֹהִים אַתָּה הַחִלוֹתָ" (דברים ג, כד). אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִם מִתְבָּעֵי לִי בְּדִין — הַב לִי, וְאִי לָא מִתְבָּעֵי לִי בְּדִין — הַב לִי בְּרַחֲמִים. הֲרֵי שֶׁגָּדוֹל כֹּחוֹ שֶׁל משֶׁה, שֶׁהָיָה אוֹמֵר שֶׁאֲפִלּוּ אֵין לוֹ בְּדִין שֶׁיִּתֵּן לוֹ בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, מִשּׁוּם דְּאִית לֵהּ שֵׁמֶן הָרָאוּי הוּא שֶׁיִּתְנַהֵג עִם בְּרִיּוֹתָיו בְּמִדַּת הָרַחֲמִים. וְאָמְרִינַן בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה לג סימן ד, ופרשה עג סימן ב): אַשְׁרֵיהֶם הַצַּדִּיקִים שֶׁהֵן הוֹפְכִין מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים. בְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר 'אֱלֹהִים' הוּא מִדַּת הַדִּין: "אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל" (שמות כב, כז), "עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם" (שם שם, ח); וּכְתִיב: "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ" (שם ב, כד), "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל" (בראשית ל, כב), "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ" (שם ח, א). עַד כָּאן. וְאִם כֵּן הָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת, שֶׁמִּי שֶׁגָּדוֹל כְּמשֶׁה שֶׁמְּהַפֵּךְ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים וּמִן הָרָאוּי הוּא שֶׁיִּתְנַהֵג הַשֵּׁם עִם בְּרִיּוֹתָיו בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, שֶׁאֵין שׁוּם נֶזֶק נִמְשָׁךְ מִמִּדַּת הַנַּאֲוָה, לָזֶה אָמַר אֲפִלּוּ הוּא כְּמשֶׁה וְכוּ'.

וּמָאן דְּאָמַר אֲפִלּוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר, הוּא גַּם כֵּן עַל פִּי כַּוָּנָה זוֹ. דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחָהּ שֶׁל צְדָקָה, שֶׁמְּהַפֶּכֶת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים. וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: "וַיַּשְׁקִפוּ עַל פְּנֵי סְדֹם" (בראשית יח, טז). כָּל הַשִּׁקָּפָה שֶׁבַּמִּקְרָא לְרָעָה, חוּץ מֵ"הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם" (דברים כו, טו), שֶׁגָּדוֹל כֹּחַ מַתָּנוֹת עֲנִיִּים שֶׁהוֹפֵךְ מִדַּת הָרֹגֶז לְמִדַּת רַחֲמִים. עַד כָּאן. וּכְמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר עִנְיָן זֶה בַּאֲרֻכָּה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמְצָא, יְעַיֵּן שָׁם בְּדִרוּשׁ ח"י. וְאִם כֵּן הָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת, שֶׁמִּי שֶׁעוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר אֵין שׁוּם נֶזֶק נִמְשָׁךְ אִם יִהְיֶה בּוֹ מִדַּת הַנַּאֲוָה, לָזֶה אָמַר דַּאֲפִלּוּ הָכִי לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.

בְּאֹפֶן שֶׁדִּבְרֵי רַב וְדִבְרֵי רַבִּי שִׁילָא וְרַבִּי יוֹחָנָן כַּוָּנָה אַחַת לָהֶם, כֻּלָּם שָׁוִים לְטוֹבָה. וְכַוָּנָתָם לוֹמַר, שֶׁלֹּא יַעֲלֶה בְּדַעְתֵּנוּ, דְּמַה שֶּׁהִרְחִיק הַשֵּׁם מִדַּת הַנַּאֲוָה וְחִבֵּב מִדַּת הָעֲנָוָה הַיְנוּ מִשּׁוּם שֶׁעַל יְדֵי הָעֲנָוָה הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם, כִּי זֶה מוֹרֶה דְּנִבְרָא הָעוֹלָם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים וּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה הִיא 'אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם', וְאִם כֵּן מִי שֶׁיִּהְיֶה כְּאַבְרָהָם אוֹ כְּמשֶׁה אוֹ שֶׁעוֹשֶׂה צְדָקָה, דְּעַל יְדֵי אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה אֵלֶּה הָיָה מְהַפֵּךְ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים, וְסָלְקָא דַּעְתָּךְ

אָמֵינָא דְּאֵין נָזָק נִמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ אִם יֵּשׁ לוֹ נַאֲוָה, לָזֶה בָּאוּ לוֹמַר דְּהָא לֵיתָא, מִשּׁוּם דְּהַנַּאֲוָה הִיא מְאוּסָה מִצַּד עַצְמָהּ, לֹא יִנָּקֶה כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהּ.

אוֹ נֹאמַר בְּדֶרֶךְ אַחֵר, וּנְדַקְדֵּק עוֹד בַּמָּה שֶׁאָמַר אֶפְלוּ הִקְנָהוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁמַיִם וָאָרֶץ כְּאַבְרָהָם וְכוּ', דְּמַאי שְׁיָטֵהּ דְּשֶׁבַח זֶה כָּאן בַּמָּה שֶׁתֹּאַר לְאַבְרָהָם שֶׁהִקְנָה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁמַיִם וָאָרֶץ?

וְהָעִנְיָן הוּא עִם הָא דְּאָמְרִינַן בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה ח סימן ז): אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי בְּשֵׁם רַבִּי יוֹנָתָן: בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה מֹשֶׁה כּוֹתֵב אֶת הַתּוֹרָה, הָיָה כּוֹתֵב מַעֲשֵׂה כָּל יוֹם. כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ לְפָסוּק זֶה שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א, כו): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם", אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם וְכוּ', כְּמוֹ שֶׁהוּבָא לְעֵיל בְּדֶרֶךְ עֲנָוִים (דרוש יד), יְעַיֵּן שָׁם. נִמְצִינוּ לְמֵדִין מִמַּאֲמַר 'נַעֲשֶׂה אָדָם' מִדַּת הָעֲנָוָה שֶׁיִּהְיֶה הַגָּדוֹל נִמְלָךְ בַּקָּטָן, וּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ נָסוּת הָרוּחַ הוּא נוֹתֵן פֶּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִים שֶׁיֹּאמְרוּ שְׁתֵּי רָשֻׁיּוֹת הֵם, וְהַיְנוּ דִּכְתִיב 'נַעֲשֶׂה אָדָם'.

וְהִנֵּה דָּבָר יָדוּעַ הוּא שֶׁאַבְרָהָם אָבִינוּ הוֹדִיעַ לְכָל בָּאֵי עוֹלָם אֱלָהוּתוֹ יִתְבָּרַךְ וְאַחְדוּתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל וְזֶה לְשׁוֹנָם: "יְיָ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי" (בראשית כד, ז), וּלְמַעְלָה (פסוק ג) אָמַר: "וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיְיָ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ". אָמַר לוֹ: עַכְשָׁו הוּא אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ, שֶׁהִרְגַּלְתִּיו בְּפִי הַבְּרִיּוֹת, אֲבָל כְּשֶׁלְּקָחַנִי מִבֵּית אָבִי הָיָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אֱלֹהֵי הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא הָיוּ בָּאֵי עוֹלָם מַכִּירִים בּוֹ. עַד כָּאן. וְאִם כֵּן הָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת, שֶׁהַטַּעַם שֶׁהִרְחִיק הַשֵּׁם מִדַּת הַנַּאֲוָה הוּא כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא פֶּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִים בְּמַאֲמַר הַכָּתוּב 'נַעֲשֶׂה אָדָם' לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ שְׁתֵּי רָשֻׁיּוֹת. וְאִם כֵּן מִי שֶׁהוּא כְּאַבְרָהָם, שֶׁהוֹדִיעַ לְכָל בָּאֵי עוֹלָם אֱלָהוּתוֹ יִתְבָּרַךְ וְאַחְדוּתוֹ וְהִקְנָה לוֹ שָׁמַיִם שָׁמַיִם, דְּהַיְנוּ שֶׁנִּקְרָא אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ, שֶׁהוֹדִיעַ אַחְדוּתוֹ לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל, אִם כֵּן לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לוֹ לֹא יִמָּשֵׁךְ שׁוּם נָזָק אִם יִהְיֶה בּוֹ מִדַּת הַנַּאֲוָה, שֶׁהֲרֵי לֹא יִהְיֶה פֶּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִים לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ שְׁתֵּי רָשֻׁיּוֹת. לָזֶה אָמַר: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ נָסוּת הָרוּחַ, אֲפִלּוּ הִקְנָהוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁמַיִם וָאָרֶץ כְּאַבְרָהָם, וְאֵין שׁוּם פֶּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִים לוֹמַר שׁוּם דָּבָר, אֲפִלּוּ הָכִי לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, לְפִי שֶׁהַנַּאֲוָה מְאוּסָה הִיא מִצַּד עַצְמָהּ.

עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין בְּדִבְרֵי רַבִּי יוֹחָנָן שֶׁאָמַר: אֲפִלּוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר, דִּכְתִיב: "מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה אָף" וְגוֹמֵר. וּנְדַקְדֵּק עוֹד, דִּלְאֵיזֶה תַּכְלִית הֵבִיא רַבִּי יוֹחָנָן פָּסוּק זֶה? דְּבִשְׁלָמָא רַב דְּאָמַר: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ נָסוּת הָרוּחַ, אֲפִלּוּ הִקְנָהוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁמַיִם וָאָרֶץ כְּאַבְרָהָם, דִּכְתִיב: "הֲרִמֹתִי יָדִי" — הֲצִרַךְ לְהָבִיא הַאי קְרָא, מִשּׁוּם דְּלֵיכָּא שׁוּם רֶמֶז בִּקְרָא דְּ'יָד לְיָד' דְּמֵירֵי בְּאַבְרָהָם, אִם לֹא עִם קְרָא דַּ'הֲרִמֹתִי יָדִי', וְהַיְנוּ 'יָד לְיָד' — אֲפִלּוּ דּוֹמֶה לְאַבְרָהָם שֶׁאָמַר 'הֲרִמֹתִי יָדִי', וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י. וְכֵן דְּבֵי רַבִּי שִׁילָא דְּאָמַר: אֲפִלּוּ קִבֵּל תּוֹרָה כְּמשֶׁה,

דִּכְתִיב: "מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת" וְכוּ' — הֲצָרַךְ לַאֲתוּיֵי הַאי קְרָא, מִשּׁוּם דְּלֵיכָּא שׁוּם רֶמֶז בִּקְרָא דְּיָד לְיָד דְּמַיְירֵי בְּמשֶׁה, אִם לֹא עִם פָּסוּק דְּ'מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת', דְּמָצִינוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּיָדוֹ נָתַן הַתּוֹרָה, וְהַשְׁתָּא הֲוֵי פֵּרוּשׁ 'יָד לְיָד' — אֲפִלּוּ הוּא כְּמשֶׁה שֶׁקִּבֵּל הַתּוֹרָה מִיַּד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיָדוֹ לֹא יִנָּקֶה רָע, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י. אַךְ לְרַבִּי יוֹחָנָן דְּאָמַר: אֲפִלּוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר, דִּלְדִידֵהּ פַּשִׁיטָא דִּקְרָא הָכִי הָוֵי, אֲפִלּוּ נוֹתֵן צְדָקָה מִיָּדוֹ לְיַד הֶעָנִי לֹא יִנָּקֶה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י, אִם כֵּן לְאֵיזֶה תַּכְלִית הֵבִיא פָּסוּק 'מַתָּן בַּסֵּתֶר'?

וְרַשִׁ"י נִרְגַּשׁ מִזֶּה וְכָתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: דִּכְתִיב 'מַתָּן בַּסֵּתֶר'. לָאו דְּשַׁיְּךְ הַאי קְרָא בִּקְרָא דִּלְעֵיל, אֶלָּא רְבוּתָא הִיא, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁכּוֹפֶה אַף וְחֵמָה אֵינוֹ מְכַפֵּר עַל גַּסּוּת הָרוּחַ. עַד כָּאן. וְלֹא נִתְקָרְרָה דַּעְתִּי בָּזֶה. דְּאִם בָּא לוֹמַר מַעֲלַת הַצְּדָקָה, הֲוָה לֵהּ לְמֵימַר שֶׁמַּאֲרֶכֶת יָמָיו שֶׁל אָדָם וּמַצָּלֶת מִמִּיתָה מְשֻׁנָּה וּמְקָרֶבֶת הַגְּאֻלָּה וְכָאֵלֶּה רַבּוֹת מִתּוֹעֲלוֹתֶיהָ, וּמַאי שְׁנָא דִּנְקַט אַף וְחֵמָה?

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י דִּלְרַבִּי יוֹחָנָן הָעוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר כּוֹפֶה אַף וְחֵמָה, מִי הִכְנִיסוֹ בְּתוֹגָּר זֶה, מֵאַחַר שֶׁדָּבָר זֶה הוּא מַחֲלֹקֶת אִם הָעוֹשֶׂה צְדָקָה כּוֹפֶה אַף וְחֵמָה אוֹ אֵינוֹ כּוֹפֶה כִּי אִם אַף לְבַדּוֹ. וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק קַמָּא דְּבָתְרָא (ט ע"ב): אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: גָּדוֹל הָעוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר יוֹתֵר מִמשֶׁה רַבֵּנוּ. דְּאִלּוּ בְּמשֶׁה כְּתִיב (דברים ט, יט): "כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה", וְאִלּוּ בְּעוֹשֶׂה צְדָקָה כְּתִיב: "מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה אָף". וּפְלִיגָא דְּרַבִּי יִצְחָק, דְּאָמַר רַבִּי יִצְחָק: אַף כּוֹפֶה, חֵמָה אֵינוֹ כּוֹפֶה. וּפְרֵשׁ רַשִׁ"י: דְּרַבִּי אֶלְעָזָר סָבַר, דְּהַאי 'וְשֹׁחַד בַּחֵק' אֲרֵישָׁא קָאֵי, יִכְפֶּה חֵמָה עַזָּה. וְאִם כֵּן, מָנָא לֵהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן אִית לֵהּ כְּרַבִּי אֶלְעָזָר דְּאָמַר דְּהָעוֹשֶׂה צְדָקָה כּוֹפֶה אַף וְחֵמָה? אֵימָא דְּסָבִירָא לֵהּ כְּרַבִּי יִצְחָק דְּאָמַר אַף דָּוְקָא כּוֹפֶה, וְהָכִי קָאָמַר: אֲפִלּוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה דְּכוֹפֶה אַף, אֲפִלּוּ הָכִי לֹא יִנָּקֶה.

וְסָבוּר הָיִיתִי לוֹמַר, דְּטַעְמֵהּ דְּרַשִׁ"י הוּא, מִשּׁוּם דְּאִם רַבִּי יוֹחָנָן סָבִירָא לֵהּ כְּרַבִּי יִצְחָק, דְּהָעוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר אֵינוֹ כּוֹפֶה כִּי אִם אַף, וּבָא לְלַמְּדֵנוּ דְּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ אֲפִלּוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סְגֻלָּה שֶׁכּוֹפֶה אֶחָד מִמַּלְאֲכֵי חַבָּלָה לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, אִם כֵּן מַה חִדֵּשׁ רַבִּי יוֹחָנָן עַל מַה שֶׁאָמְרוּ דְּבֵי רַבִּי שִׁילָא: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ אֲפִלּוּ קִבֵּל תּוֹרָה כְּמשֶׁה לֹא יִנָּקֶה? שֶׁהֲרֵי משֶׁה מִשְּׁנֵיהֶם נִתְיָרֵא, וּכְדִכְתִיב: "כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה", אַף עִם אֶחָד מֵהֶם יָכֹל לוֹ, וְכִדְאָמְרִינַן בִּנְדָרִים (לב ע"א) דְּחֵמָה משֶׁה הָרְגוּ. וְאִם כֵּן, כֵּיוָן שֶׁלָּמְדֵנוּ דְּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ אֲפִלּוּ קִבֵּל תּוֹרָה כְּמשֶׁה לֹא יִנָּקֶה, מִנַּיִן לָמְדֵנוּ דְּאַף שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סְגֻלָּה שֶׁכּוֹפֶה אֶחָד מִמַּלְאֲכֵי חַבָּלָה לֹא יִנָּקֶה, שֶׁהֲרֵי משֶׁה רַבֵּנוּ כָּפָה אֶת אֶחָד מֵהֶם. וּמִשּׁוּם הָכִי פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י דִּלְרַבִּי יוֹחָנָן הָעוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר כּוֹפֶה אַף וְחֵמָה,

וְהַשְׁתָּא חִדּוּשָׁא אַשְׁמְעִינַן יוֹתֵר מֵרַבִּי שִׁילָא, דְּאַף שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סְגֻלָּה שֶׁכּוֹפֶה אֶת שְׁנֵיהֶם לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.

וּמִכָּל מָקוֹם אֵין זֶה נוֹחַ לִי. שֶׁהֲרֵי רַבִּי יוֹחָנָן מַאי דְּאוֹקֵי קְרָא דְּ'יָד לְיָד' בְּעוֹשֶׂה צְדָקָה הוּא מִשּׁוּם דְּקָשֶׁה לֵהּ, דְּאִי כְּרַבִּי שִׁילָא דְּקָרָא מַיְירֵי בְּמִשֶּׁה, 'יָד מִיָּד' מִבָּעֵי לֵהּ, דְּהָא קְרָא בִּמְקַבֵּל תּוֹרָה מוֹקְמַת לֵהּ וְלֹא בְּנוֹתֵן, וַהֲוָה לֵהּ לְמֵימַר 'יָד מִיָּד לֹא יִנָּקֶה', וְכִדְאִיתָא בַּגְּמָרָא, וּמִשּׁוּם הָכִי אוֹקְמֵהּ לִקְרָא בְּנוֹתֵן צְדָקָה, דְּאָתֵי שַׁפִּיר 'יָד לְיָד'. וְאִם כֵּן אֵין מִכָּאן הֶכְרֵחַ דְּרַבִּי יוֹחָנָן סְבִירָא לֵהּ דְּהָעוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר כּוֹפֶה אַף וְחֵמָה.

וְאַגַּב אֲמֵינָא מַאי דְּקָשֶׁה לִי מֵהָא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק בָּתְרָא דִּבְרָכוֹת (סא ע"א, גירסת עין יעקב): תָּנוּ רַבָּנָן: הַמַּרְצֶה מָעוֹת לְאִשָּׁה מִיָּדוֹ לְיָדָהּ אוֹ מִיָּדָהּ לְיָדוֹ, אֲפִלּוּ קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי כְּמשֶׁה רַבֵּנוּ, דִּכְתִיב בֵּהּ: "מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ", לֹא יִנָּצֵל מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם; שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יא, כא): "יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה רָע". עַד כָּאן. וְהַנִּרְאֶה מִפֵּרוּשׁ רַשִּׁ"י שָׁם הוּא, דִּסְבִירָא לֵהּ דְּ'יָד לְיָד' הוּא תֹּאַר לְמִשֶּׁה רַבֵּנוּ וּקְרָא מִשְׁתַּעְיָ בְּמִשֶּׁה. וְאִם כֵּן יֵשׁ לְדַקְדֵּק, אַמַּאי לָא קַשְׁיָא לֵהּ לְרַבִּי יוֹחָנָן: הַאי 'יָד לְיָד', 'יָד מִיָּד' מִבָּעֵי לֵהּ? כִּי הֵיכִי דְּקַשְׁיָא לֵהּ אַדְּרַבִּי שִׁילָא.

וְנִרְאֶה דְּרַשִּׁ"י ז"ל הֶקְשֶׁה לוֹ מַה שֶּׁהִקְשִׁינוּ, דְּמַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ רַבִּי יוֹחָנָן דְּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ אֲפִלּוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם? דְּמֵאַחַר דְּעָנֵשׁ מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ אֲפִלּוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, מֵהֵיכָא תֵּיתֵי דְּבִשְׁבִיל שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִצְוָה אַחֶרֶת שֶׁיִּפְטֹר מֵעָנֵשׁ מִדַּת הַגַּאֲוָה? דְּהָא כְּתִיב (דברים י, יז): "וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד", וְאָמְרִינַן דְּאֵינוֹ נוֹטֵל שֹׁחַד שֶׁל מִצְוֹת. לָזֶה בָּא רַשִּׁ"י לְיַשֵּׁב וְאָמַר דִּלְרַבִּי יוֹחָנָן הָעוֹשֶׂה צְדָקָה כּוֹפֶה אַף וְחֵמָה.

וְהָעִנְיָן הוּא עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: כָּל הַמִּתְיַהֵר מֵבִיא חֵמָה לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו, א): "מַעֲנֶה רַךְ יָשִׁיב חֵמָה", וּכְתִיב (שם שם, יח): "אִישׁ חֵמָה יְגָרֶה מָדוֹן, וְאֶרֶךְ אַפַּיִם יַשְׁקִיט רִיב". עַד כָּאן. וְלָזֶה בָּא רַבִּי יוֹחָנָן וְאָמַר: דְּשָׁמָא יַעֲלֶה בְּדַעְתְּךָ, דְּהַטַּעַם שֶׁהֶרְחִיק הַשֵּׁם מִדַּת הַגַּאֲוָה הוּא מִשּׁוּם דְּמֵבִיא חֵמָה לָעוֹלָם, וְהוּא אֶחָד מִמִּשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ בְּקִיּוּם הָעוֹלָם וּמִשּׁוּם הָכִי הִרְחִיק מִדַּת הַגַּאֲוָה. וּלְפִי זֶה סָלְקָא דַּעְתְּךָ אָמֵינָא, שֶׁאִם הִמְצִיא יִמְצָא בְּאִישׁ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ שֶׁעוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר, שֶׁכּוֹפֶה אַף וְחֵמָה, הָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת דְּיָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ וְאֵין כָּאן שׁוּם נֶזֶק מִמִּדַּת הַגַּאֲוָה. לָזֶה בָּא רַבִּי יוֹחָנָן וְאָמַר: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ, אֲפִלּוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר, דִּכְתִיב: "מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה אָף, וְשֹׁחַד בַּחֵק חֵמָה עַזָּה", דְּהַיְנוּ שֶׁכּוֹפֶה אַף וְחֵמָה, וְאִם כֵּן אֵינוֹ נִמְשָׁךְ שׁוּם נֶזֶק מִמִּדַּת הַגַּאֲוָה, אֲפִלּוּ הָכִי לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. וּמִשּׁוּם הָכִי הֲצָרְךָ רַשִּׁ"י לוֹמַר, דְּלְרַבִּי יוֹחָנָן הָעוֹשֶׂה צְדָקָה כּוֹפֶה אַף וְחֵמָה כִּסְבָרַת רַבִּי אֶלְעָזָר; דְּאִי הָוָה סְבִירָא לֵהּ כְּרַבִּי יִצְחָק דְּאַף כּוֹפֶה חֵמָה אֵינוֹ כּוֹפֶה, מַאי אֶתָא לְאַשְׁמוֹעִינַן רַבִּי יוֹחָנָן דְּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת

הָרוּחַ דַּאֲפִלּוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה לֹא יִנָּקֶה? פְּשִׁיטָא דְּיוֹרֵשׁ גֵּיהִנֹּם! דִּנְהִי דְּעוֹשֶׂה צְדָקָה וְכוֹפֶה אַף, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ מֵבִיא חֲמָה לָעוֹלָם. אֶלָּא וַדַּאי דִּלְרַבִּי יוֹחָנָן מִי שֶׁעוֹשֶׂה צְדָקָה כּוֹפֶה אַף וְחֵמָה, וְהַשְׁתָּא חִדּוּשָׁא אַשְׁמְעִינַן דַּאֲפִלּוּ הָכֵי לֹא יִנָּקֶה.

אוֹ נֹאמַר בְּאֹפֶן אַחֵר, וּנְיַשֵּׁב מַאֲמַר דְּבֵי רַבִּי שִׁילָא דְּאָמַר אֲפִלּוּ קִבֵּל תּוֹרָה כְּמשֶׁה. וּנְדַקְדֵּק עוֹד בַּמֶּה שֶׁתֵּאֵר לְמשֶׁה שֶׁקִּבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי, דְּאַף שֶׁוַּדַּאי דָּבָר גָּדוֹל הוּא, מִכָּל מָקוֹם צָרִיךְ לָדַעַת מַה הִתְיַחֲסוּת יֵשׁ לְקַבָּלַת הַתּוֹרָה, שֶׁהָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁתְּכַפֵּר עַל מִדַּת הַגַּאֲוָה וְיִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.

וְנַרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּמוֹעֵד קָטָן (טז ע"ב): "אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד, יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי" (ש"ב כג, ח). מַאי קָאָמַר? אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: הָכִי קָאָמַר: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת גִּבּוֹרוֹתָיו שֶׁל דָּוִד. "יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת" — בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בַּיְשִׁיבָה, לֹא הָיָה יוֹשֵׁב עַל גַּבֵּי כָּרִים וְלֹא עַל גַּבֵּי כְּסָתוֹת אֶלָּא עַל גַּבֵּי קַרְקַע וְכוּ'. "תַּחְכְּמֹנִי" — אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הוֹאִיל וְהִשְׁפַּלְתָּ עַצְמְךָ תִּהֵא כָּמוֹנִי, שֶׁאֲנִי גּוֹזֵר גְּזֵרָה וְאַתָּה מְבַטְּלָהּ. עַד כָּאן. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי לְעֵיל בַּדְּרוּשׁ הַקּוֹדֵם. לָמַדְנוּ מִכָּאן, דְּמִי שֶׁאוֹחֵז בְּמִדַּת הָעֲנָוָה יֵשׁ בּוֹ סְגֻלָּה זוֹ שֶׁאֲפִלּוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹזֵר גְּזֵרָה עוֹמֵד הוּא וּמְבַטְּלָהּ.

וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁבִיעִי דְּבָבָא מְצִיעָא (פה ע"א): אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, וְאָמְרִי לַהּ אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: כָּל הַמְלַמֵּד אֶת בֶּן חֲבֵרוֹ תּוֹרָה — זוֹכֶה וְיוֹשֵׁב בַּיְשִׁיבָה שֶׁל מַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה טו, יט): "אִם תָּשׁוּב וַאֲשִׁיבְךָ לְפָנַי תַּעֲמֹד". וְכָל הַמְלַמֵּד אֶת בֶּן עַם הָאָרֶץ תּוֹרָה, אֲפִלּוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹזֵר גְּזֵרָה — עוֹמֵד וּמְבַטְּלָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): "וְאִם תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל כְּפִי תִּהְיֶה". עַד כָּאן. וְאֵין סָפֵק, שֶׁאֵין בְּכָל הָעוֹלָם מִי שֶׁיְּצַדֵּק עָלָיו לוֹמַר שֶׁהוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל כְּמשֶׁה רַבֵּנוּ, שֶׁקִּבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי וְלִמְּדָהּ לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְהֵכִי אָמְרִינַן בְּסִפְרִי: "כִּי יִרְאָה כִּי אָזְלַת יָד" (דברים לב, לו) — אֵין מִי שֶׁיַּעֲמֹד בַּפֶּרֶץ כְּמשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קו, כג): "לוּלֵי משֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ". וְאָמְרִינַן נָמֵי (ילקוט ברכה רמז תתקנא): "אִישׁ הָאֱלֹהִים" (דברים לג, א). אִלְמָלֵא מִקְרָא כָּתוּב אִי אֶפְשָׁר לְאָמְרוֹ. כְּשֵׁם שֶׁהָאִישׁ גּוֹזֵר וְכוּ', כָּךְ הָיָה משֶׁה רַבֵּנוּ גּוֹזֵר וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַיֵּם: "קוּמָה יְיָ" (במדבר י, לה), "שׁוּבָה יְיָ" (שם שם, לו), "לָמָה יְיָ יֶחֱרֶה אַפֶּךָ בְּעַמֶּךָ" (שמות לב, יא). עַד כָּאן. וּמַה שֶּׁזָּכָה משֶׁה לְכָל זֶה, וַדַּאי דְּהַיְנוּ לְפִי שֶׁהוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל, שֶׁלִּמֵּד תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר. דְּבֵי רַבִּי שִׁילָא אָמַר: שְׁמָא יַעֲלֶה בְּדַעְתְּךָ, דְּמַה שֶּׁמָּאס הַשֵּׁם בְּמִדַּת הַגַּאֲוָה הוּא לְפִי שֶׁעַל יְדֵי הָעֲנָוָה אֲפִלּוּ שֶׁהַשֵּׁם יִגְזֹר גְּזֵרָה עוֹמֵד הוּא וּמְבַטְּלָהּ, וְהַשֵּׁם רוֹצֶה בְּקִיּוּם הָעוֹלָם. וּלְפִי זֶה, אִם יִהְיֶה כְּמשֶׁה שֶׁקִּבֵּל תּוֹרָה וְהוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל, אִם כֵּן

אֵין שׁוּם נֶזֶק נִמְשָׁךְ מִמִּדַּת הַגַּאֲוָה, שֶׁהֲרֵי בִּשְׁבִיל שֶׁהוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל אֲפִלּוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹזֵר גְּזֵרָה עוֹמֵד הוּא וּמְבַטְּלָהּ, לָזֶה אָמַר דַּאֲפִלּוּ הָכֵי לֹא יִנָּקֶה. וְרַבִּי יוֹחָנָן בָּא לְהוֹסִיף לוֹמַר, דַּאֲפִלּוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר, דְּאַעִקְּרָא דְּמִלְּתָא לֵיכָּא גְּזֵרָה, שֶׁעַל יְדֵי הַצְּדָקָה מְהַפֵּךְ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים, אֲפִלּוּ הָכֵי לֹא יִנָּקֶה.

הִנֵּה לְמַדְנוּ, שֶׁמִּי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ נַסּוּת הָרוּחַ לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. וְאַף בָּעוֹלָם הַזֶּה גְּמוּלוֹ יָשׁוּב בְּרֹאשׁוֹ, כִּי יִהְיֶה בְעוֹר בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ סַפַּחַת, וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג. וּכְמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (תו"כ מצורע, נגעים פרשתא ה, הלכה ז), שְׂאֵין הַנְּגָעִים בָּאִים אֶלָּא עַל גַּסּוּת הָרוּחַ.

וּבָזֶה יוּבַן הָא דְּתָנַן בְּפֶרֶק שְׁנֵי דְּנָגְעִים (משנה ג), וּמֵיתִי לַהּ בְּפֶרֶק קַמָּא דְּחֻלִּין (י ע"ב): בַּיִת הָאָפֵל אֵין פּוֹתְחִין בּוֹ חַלּוֹנוֹת לְרְאוֹת אֶת נִגְעוֹ. וּבְתוֹרַת כֹּהֲנִים אָמְרִינַן: "כְּנֶגַע נִרְאָה לִי" (ויקרא יד, לה) — לִי וְלֹא לְאוֹרִי. מִכָּאן אָמְרוּ: בַּיִת אָפֵל אֵין פּוֹתְחִין בּוֹ חַלּוֹנוֹת לְרְאוֹת אֶת נִגְעוֹ. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּכָל דִּינֵי נִגְעֵי בָּתִּים אָנוּ לְמֵדִין אוֹתָם מִדִּבְרֵי הַכֹּהֵן כְּשֶׁבָּא לְרְאוֹת אֶת הַנֶּגַע: יָרַקְרַק וַאֲדַמְדַּם וּפִשְׁיוֹן, וְשֶׁיִּהְיֶה מַרְאֵה הַנֶּגַע שָׁפָל מִן הַקִּיר; וְלָמָּה נִשְׁתַּנָּה דִּין זֶה שֶׁלִּמֵּד אוֹתוֹ הַכָּתוּב בְּדִבְרֵי בַּעַל הַנֶּגַע? וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דִּבְפֶרֶק שְׁנֵים עָשָׂר דְּנְגָעִים (משנה ה) תָּנַן: "כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבַּיִת". אֲפִלּוּ תַּלְמִיד חָכָם וְיוֹדֵעַ שֶׁהוּא נֶגַע — לֹא יִגְזֹר וְיֹאמַר 'נֶגַע נִרְאָה לִי בַּבַּיִת', אֶלָּא 'כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבַּיִת'. וְהָרְאֵ"ם זַ"ל כָּתַב: וְלֹא יָדַעְתִּי טַעַם בָּזֶה, דְּמַה הֶּפְרֵשׁ יֵשׁ בֵּין 'כְּנֶגַע נִרְאָה לִי' וּבֵין 'נֶגַע נִרְאָה לִי'? בְּשִׁלְמָא אִם הָיָה הַדָּבָר תָּלוּי בְּיָדוֹ לְטַמֵּא וּלְטַהֵר, הֲוָה אָמֵינָא שֶׁצָּרִיךְ לוֹמַר 'כְּנֶגַע' הַמּוֹרֶה עַל הַסָּפֵק, וְלֹא 'נֶגַע' הַמּוֹרֶה עַל הַוַּדַּאי, מִפְּנֵי שֶׁאִם יֹאמַר אוֹתוֹ בִּלְשׁוֹן וַדַּאי כְּבָר נִטְמָא כָּל אֲשֶׁר בַּבַּיִת טֶרֶם שֶׁפִּנּוּ אֶת הַבַּיִת; אֲבָל כֵּיוָן שֶׁאֵין טֻמְאַת הַנֶּגַע וְטָהֳרָתוֹ תְּלוּיָה אֶלָּא בְּכֹהֵן, מַאי נָפְקָא מִנַּהּ בֵּין שֶׁיֹּאמַר אוֹתוֹ בִּלְשׁוֹן וַדַּאי אוֹ בִּלְשׁוֹן סָפֵק? וְכָתַב הָרַב זַ"ל, שֶׁשָּׁמַע מֵרַבּוֹתָיו, שֶׁאֵין הַכָּתוּב מַקְפִּיד כָּאן בֵּין וַדַּאי וְסָפֵק מִפְּנֵי טֻמְאַת הַנֶּגַע וְטָהֳרָתוֹ, אֶלָּא מִפְּנֵי דֶּרֶךְ אֶרֶץ בִּלְבַד, שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם וַדַּאי אֲפִלּוּ עַל הַדָּבָר הַבָּרוּר לוֹ, אֶלָּא סָפֵק. וְזֶה שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים זַ"ל (ברכות ד ע"א): לַמֵּד לְשׁוֹנְךָ לוֹמַר אֵינִי יוֹדֵעַ. עַד כָּאן.

וְהָרַב בַּעַל קֶרְבַּן אַהֲרֹן כָּתַב, דְּהַקְפָּדָה נְמִי אִיכָּא. דְּכֵיוָן דְּהַשֵּׁם גָּזַר שֶׁהַטֻּמְאָה וְהַטָּהֳרָה הִיא תְּלוּיָה בְּמַאֲמַר הַכֹּהֵן, אִם יֹאמַר 'נֶגַע נִרְאָה לִי' חָשִׁיב מוֹרֶה הוֹרָאָה בְּפָנָיו, וְאֵינוֹ מֵהָרְאוּי שֶׁיּוֹרֶה הוֹרָאָה בְּפָנָיו מֵאַחַר שֶׁהַשֵּׁם תָּלָה הַכֹּל בְּמַאֲמַר הַכֹּהֵן. עַד כָּאן. וְהִשְׁתָּא לְפִי דִּבְרֵי הָרַב זַ"ל, מִי הִתִּיר לוֹ לְבַעַל הַנֶּגַע לוֹמַר 'נִרְאָה לִי וְלֹא לְאוֹרִי', לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לְפִתּוֹחַ חַלּוֹנוֹת, הָא חָשִׁיב מוֹרֶה הוֹרָאָה בְּפָנָיו.

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוֹבֵן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים: "וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר" (ויקרא יד, לה). מַה תַּלְמוּד לוֹמַר 'לֵאמֹר'? מְלַמֵּד, שֶׁאוֹמֵר לוֹ הַכֹּהֵן דִּבְרֵי כִבּוּשִׁין: בְּנִי, אֵין הַנְּגָעִים בָּאִים אֶלָּא עַל גַּסּוּת הָרוּחַ. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּעֻזִּיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּכְחֻזְקָתוֹ גָּבַהּ לִבּוֹ עַד לְהַשְׁחִית (דהי"ב כו, טז), "וַיִּזְעַף עֻזִּיָּהוּ וְגוֹ' וְהַצָּרַעַת זָרְחָה בְמִצְחוֹ" (שם שם, יט). עַד כָּאן. וְכָתַב הָרַב בַּעַל קָרְבַּן אַהֲרֹן, שֶׁהַתַּכְלִית הוּא לְהַרְאוֹת לוֹ סִבַּת בִּיאַת הַנֶּגַע, כְּדֵי שֶׁיְּפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו וְיִרְאֶה מַה שֶּׁהָיָה סִבָּה לְנִגְעוֹ וְיָשׁוּב מִמֶּנּוּ. וּבְתוֹסֶפְתָּא דְּנְגָעִים (פ"ו מ"ו), וּמַיְתֵי לַהּ הָרַ"שׁ (נגעים פי"ב מ"ה), אָמְרִינַן: "וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר". הַכֹּהֵן אוֹמֵר: בְּנִי, צֵא וּפַשְׁפֵּשׁ בְּעַצְמְךָ וַחֲזֹר בְּךָ; שֶׁאֵין הַנְּגָעִים בָּאִים אֶלָּא עַל גַּסּוּת הָרוּחַ וְכוּ'. וּבְפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין צב ע"א) אָמְרִינַן: אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: לְעוֹלָם הֱוֵי קָבֵל וְקַיָּם. אָמַר רַבִּי זֵירָא: אַף אֲנַן נָמֵי תְּנֵינָא: בַּיִת אָפֵל אֵין פּוֹתְחִין בּוֹ חַלּוֹנוֹת לְרְאוֹת אֶת נִגְעוֹ. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: הֱוֵי קָבֵל וְקַיָּם — הֱוֵי עָנָו וְתַחְיֶה. 'קָבֵל' לְשׁוֹן אָפֵל, עֲשֵׂה עַצְמְךָ אָפֵל וְשָׁפָל. בַּיִת אָפֵל אֵין פּוֹתְחִין בּוֹ חַלּוֹנוֹת לְרְאוֹת אֶת נִגְעוֹ, דִּכְתִיב: "כְּנֶגַע נִרְאָה לִי", וְלֹא לְאוֹרִי; שֶׁאֲפִלּוּתוֹ הִצִּילַתּוּ. עַד כָּאן.

וְנִרְאֶה שֶׁדִּבְרֵי רַבִּי אֶלְעָזָר וּתְשׁוּבַת רַבִּי זֵירָא הֵם עַצְמָם דִּבְרֵי הַכֹּהֵן וּבַעַל הַנֶּגַע. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: "וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר" — מְלַמֵּד, שֶׁהָיָה הַכֹּהֵן אוֹמֵר לוֹ דִּבְרֵי כִבּוּשִׁים: צֵא וּפַשְׁפֵּשׁ בְּעַצְמְךָ וַחֲזֹר בְּךָ, שֶׁאֵין הַנְּגָעִים בָּאִים אֶלָּא עַל גַּסּוּת הָרוּחַ. וּבַעַל הַנֶּגַע הָיָה מַצְדִּיק עָלָיו אֶת הַדִּין וְאוֹמֵר: הַדִּין עִמְּךָ, וְאַף אֲנַן נָמֵי תְּנֵינָן: "כְּנֶגַע נִרְאָה לִי" — וְלֹא לְאוֹרִי. מִכָּאן אָמְרוּ: בַּיִת אָפֵל אֵין פּוֹתְחִין בּוֹ חַלּוֹנוֹת לְרְאוֹת אֶת נִגְעוֹ. הֲרֵי שֶׁאֲפִלּוּתוֹ הִצִּילַתּוּ מִן הַנְּגָעִים. נִמְצָא שֶׁמְּזוּדִּוּי שֶׁל מְצֹרָע אָנוּ לְמֵדִין הַדִּין שֶׁבַּיִת אָפֵל אֵין פּוֹתְחִין בּוֹ חַלּוֹנוֹת לְרְאוֹת אֶת נִגְעוֹ. בְּאֹפֶן שֶׁלָּמְדָנוּ כַּמָּה מְאוֹסָה הִיא מִדַּת הַגַּאֲוָה לִפְנֵי הַשֵּׁם.

מֵעַתָּה נָבוֹא לְיַשֵּׁב מַאֲמַר הַפּוֹנֶה קְדִים. וְאֵיכָא לְמֵידַק, דְּמַה הִתְיַחֲסוּת יֵשׁ לְמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ דְּהָוֵי כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה? אֶמְנָם עַל פִּי הָאָמוּר לְעֵיל יָבוֹא עַל נָכוֹן. שֶׁמִּי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ, עַל כָּרְחִין דְּלָא סְבִירָא לֵהּ שֶׁיִּהְיֶה הַגָּדוֹל נִמְלָךְ בַּקָּטָן, שֶׁהֲרֵי הוּא מִתְגָּאֶה וְאוֹמֵר: מָה אֲנִי צָרִיךְ לִטֹּל רְשׁוּת מִן הַקָּטָן? וְאִם כֵּן לְפִי דַּעְתּוֹ, מַאי דִּכְתִיב 'נַעֲשֶׂה אָדָם' הוּא פִּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִים לוֹמַר שֶׁהֵם שְׁתֵּי רָשׁוּיוֹת, וְאִם כֵּן הֲרֵי הוּא כְּעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּסוֹטָה (ה ע"א): אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ — רָאוּי לְגַדְּעוֹ כַּאֲשֵׁרָה. כְּתִיב הָכָא (ישעיה י, לג): "וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֵעִים", וּכְתִיב הָתָם (דברים ז, ה): "וַאֲשֵׁירֵהֶם תְּגַדֵּעוּן". וְהֵנִּה מִלְּבַד מַה שֶּׁדִּקְדְּקוּ דְּמַה הִתְיַחֲסוּת יֵשׁ לְגַסֵּי הָרוּחַ עִם עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק דְּאַמַּאי דִּמָּה אוֹתוֹ לַאֲשֵׁרָה וְלֹא לִשְׁאָר עֲבוֹדָה זָרָה?

וַיַּרְא דְּהַדְּבָרִים מְמַשְׁמְשִׁים וּבָאִים עִם הָא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק רְבִיעִי דַּעֲבוֹדָה זָרָה (נג ע"ב): אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: יִשְׂרָאֵל שֶׁזִּקֵּק לְבֵנָה לְהִשְׁתַּחֲווֹת לָהּ, וּבָא גּוֹי וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהּ — אֲסָרָהּ. מְנָלַן דַּאֲסָרָהּ? אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: כַּתְּחִלָּה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, דַּאֲמַר רַחֲמָנָא (דברים יב, ג): "וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ". מִכְּדֵי יֵרֵאשָׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם, וְאֵין אָדָם אוֹסֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. וְאִי מִשּׁוּם הָנָךְ דְּמַעְקְרָא, בְּבִטּוּלָא בְּעָלְמָא סַגֵּי לְהוּ. אֶלָּא מִדְּפָלְחוּ יִשְׂרָאֵל לְעֶגֶל נַּלּוּ אַדַּעְתַּיְהוּ דְּנִיחָא לְהוּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְכִי אֲתוֹ גּוֹיִם — שְׁלִיחוּתָא דִּידְהוּ עָבוּד. הָכָא נָמֵי, יִשְׂרָאֵל שֶׁזִּקֵּק לְבֵנָה — גַּלֵּי אַדַּעְתֵּהּ דְּנִיחָא לֵהּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְכִי אָתָא גּוֹי וּפָלַח לַהּ — שְׁלִיחוּתָא דִּידֵהּ קָא עָבֵד. וְהִקְשׁוּ: וְדִלְמָא בָּעֶגֶל הוּא דְּנִיחָא לְהוּ, וּבְמִידֵּי אַחֲרִינָא לָא? וְתֵרְצוּ: אָמַר קְרָא (שמות לב, ד): "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל" — מְלַמֵּד שֶׁאָוּוּ לֶאֱלֹהוֹת הַרְבֵּה.

וּכְבָר כָּתַבְנוּ, דְּאַף דִּכְתִיב 'נַעֲשֶׂה אָדָם' אֵין מִכָּאן פִּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִים לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ שְׁתֵּי רָשֻׁיּוֹת, מִשּׁוּם דְּטַעְמָא דִּכְתַב קְרָא 'נַעֲשֶׂה אָדָם' הוּא כְּדֵי לְלַמֵּד לִבְנֵי אָדָם מִדַּת הָעֲנָוָה שֶׁיִּהְיֶה הַגָּדוֹל נִמְלָךְ בַּקָּטָן. וְאִם כֵּן, מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ וּסְבִירָא לֵהּ שֶׁאֵין רָאוּי לַגָּדוֹל לִמָּלֵךְ בַּקָּטָן, אִם כֵּן לְדִידֵהּ יֵשׁ פִּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִים לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ רָשֻׁיּוֹת הַרְבֵּה מִשּׁוּם דִּכְתִיב 'נַעֲשֶׂה אָדָם'. וְלָזֶה בָּא רַבִּי אֶלְעָזָר וְאָמַר: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ — רָאוּי לְגַנְּדְעוֹ כַּאֲשֶׁרָה. כְּלוֹמַר, שֶׁמֵּהַטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁצִּוָּה הַשֵּׁם לְגַנְּדַע הָאֲשֵׁרָה, שֶׁהוּא מִפְּנֵי שֶׁיִּשְׂרָאֵל אִוּוּ לֶאֱלֹהוֹת הַרְבֵּה, מֵאוֹתוֹ טַעַם עַצְמוֹ רָאוּי לְגַנְּדַע כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ, שֶׁהֲרֵי כְּפִי סִבָּרְתּוֹ יֵשׁ פִּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִים לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ אֱלֹהוֹת הַרְבֵּה.

וּבָזֶה יוּבְנוּ קְצָת פְּסוּקִים בִּישַׁעְיָה (ב, יב-יח): "כִּי יוֹם לַיְיָ צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּאֶה וְרָם, וְעַל כָּל נִשָּׂא וְשָׁפֵל, וְעַל כָּל אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים" וְגוֹמֵר. "וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים, וְנִשְׂגַּב יְיָ לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא. וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "כִּי יוֹם לַיְיָ צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּאֶה וָרָם וְעַל כָּל נִשָּׂא וְשָׁפֵל", שֶׁיַּשְׁפִּיל הַשֵּׁם כָּל בַּעֲלֵי גַאֲוָה, וְחָזַר וְאָמַר "וְשַׁח גַּבְהוּת אָדָם וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים", שֶׁכֻּלָּם יִהְיוּ נְמוּכֵי רוּחַ, "וְנִשְׂגַּב יְיָ לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא", דְּאֵיךְ תָּלֵי מַה שֶּׁיִּשְׂגַּב הַשֵּׁם בְּהַשְׁפָּלַת הַגֵּאִים וְהִיוֹתָם נְמוּכֵי רוּחַ? וַהֲלוֹא גְּדֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ אֵינָהּ תְּלוּיָה בְּשׁוּם דָּבָר. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּאָמְרוֹ "יְיָ לְבַדּוֹ", דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁיִּשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ שׁוּם דָּבָר. וְעוֹד, בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם "וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף", מַה קֶּשֶׁר יֵשׁ לוֹ לְבַטּוּל עֲבוֹדָה זָרָה עִם הַקּוֹדֶם?

אַךְ עִם מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ יוּבַן הָעִנְיָן. וְהוּא, שֶׁאִלּוּ הַגַּסּוּת הָרוּחַ לֵית לְהוּ שֶׁהַשֵּׁם מוֹאֵס מִדַּת הַגַּאֲוָה וּבוֹחֵר בְּמִדַּת הָעֲנָוָה, וְעַל כָּרְחֵיךְ סְבִירָא לְהוּ שֶׁפָּרוּשׁ 'נַעֲשֶׂה אָדָם' הוּא חֵס וְשָׁלוֹם כִּפְשׁוּטוֹ שֶׁיֵּשׁ שְׁתֵּי רָשֻׁיּוֹת, דְּלֵית לְהוּ שֶׁנִּמְלָךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת כְּדֵי לְלַמֵּד מִדַּת הָעֲנָוָה. לָזֶה אָמַר: "כִּי יוֹם לַיְיָ צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּאֶה וָרָם וְעַל כָּל נִשָּׂא וְשָׁפֵל",

שֶׁיַּשְׁפִּיל כָּל בַּעֲלֵי גַאֲוָה. וְכֵיוָן שֶׁיִּרְאוּ הָעוֹלָם הַנָּקְמָה שֶׁיַּעֲשֶׂה הַשֵּׁם בְּבַעֲלֵי גַאֲוָה וְיִרְאוּ כַּמָּה מְאוֹסָה הִיא בְּעֵינָיו, אָז יִהְיוּ הַכֹּל נְמוּכֵי רוּחַ, "וְשַׁח גַּבְהוּת אָדָם וְשָׁפַל רוּם אֲנָשִׁים". וְכֵיוָן שֶׁרוֹאִים הָעוֹלָם כַּמָּה הִיא חֲבִיבָה מִדַּת הָעֲנָוָה בְּעֵינֵי הַשֵּׁם, הִנֵּה כִּי כֵן "וְנִשְׂגָּב יְיָ לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא", שֶׁיֵּדְעוּ דְּהָא דִכְתִיב 'נַעֲשֶׂה אָדָם' — אֵינוֹ חַס וְשָׁלוֹם שֶׁהֶצְרֵךְ שֶׁיִּסַּיְעוּהוּ, אֶלָּא כְּדֵי לְלַמֵּד מִדַּת הָעֲנָוָה שֶׁיִּהְיֶה הַגָּדוֹל נִמְלָךְ בַּקָּטָן, וְלֹא יִהְיֶה פִּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִים לוֹמַר שְׁתֵּי רָשָׁיוֹת יֵשׁ. וְזֶהוּ שֶׁסִּיֵּם: "וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף". כְּלוֹמַר, כָּל עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהָיוּ סְבוּרִים סְבָרַת הַמִּינִים בַּכָּתוּב 'נַעֲשֶׂה אָדָם' שֶׁיֵּשׁ שְׁתֵּי רָשָׁיוֹת יִתְבַּעֲרוּ מִן הָעוֹלָם, שֶׁיֵּדְעוּ שֶׁכָּוְנַת הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ 'נַעֲשֶׂה אָדָם' הוּא לְלַמֵּד מִדַּת הָעֲנָוָה שֶׁיִּהֵא הַגָּדוֹל נִמְלָךְ בַּקָּטָן.

וְאָל זֶה סוֹבֵב הוֹלֵךְ מַאֲמַר יְשַׁעְיָה בְּאָמְרוֹ לְחִזְקִיָּה (מ"ב כ, יד): "מָה אָמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ, וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ מִבָּבֶל". וְהֵשִׁיב לוֹ יְשַׁעְיָה (שם שם, טז-יח): "שְׁמַע דְּבַר יְיָ. הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא כָּל אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ" וְגוֹמֵר. "וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּחוּ, וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל". וְהִנֵּה בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין צג ע"ב) אָמְרִינַן: 'וְהָיוּ סָרִיסִים'. רַב אָמַר: סָרִיסִים מַמָּשׁ. וְרִבִּי חֲנִינָא אָמַר: שֶׁנִּסְתָּרְסָה עֲבוֹדָה זָרָה בִּימֵיהֶם. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: שֶׁבִּימֵי חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה נוֹדַע לַכֹּל שֶׁאֵין מַמָּשׁ בַּעֲבוֹדָה זָרָה. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דִּבְשִׁלְמָא לְרַב דְּאָמַר סָרִיסִים מַמָּשׁ — נִיחָא, דִּבְכְלַל הָעֹנֶשׁ שֶׁהֶעֱנִישׁוֹ הַשֵּׁם לְחִזְקִיָּה עַל מַה שֶּׁאָמַר 'מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה', וְגַם כֵּן עַל מַה שֶּׁהֶרְאָה לָהֶם כָּל אוֹצְרוֹתָיו, אָמַר לוֹ: דְּמִלְּבַד שֶׁיִּקַּח מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה אוֹתָם סָרִיסִים, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י שֶׁכֵּן הָיָה דַּרְכָּם שֶׁל מְלָכִים. אַךְ לְרִבִּי חֲנִינָא דְּאָמַר שֶׁנִּסְתָּרְסָה עֲבוֹדָה זָרָה בִּימֵיהֶם, מַה שַּׁיָּכוּת יֵשׁ לָזֶה עִם מַה שֶּׁהֶעֱנִישׁוֹ הַשֵּׁם עַל דְּבָרָיו?

וְנִרְאֶה דְּכַוָּנַת הָעִנְיָן בְּהַקְדִּים מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ פָּרָשַׁת בָּלָק וְזֶה לְשׁוֹנָם: "מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ מִבָּבֶל". זֶה אֶחָד מִשִּׁלְשָׁה שֶׁבִּדְקָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְלֹא מְצָאָן שְׁלֵמִים. חִזְקִיָּה הָיָה לוֹ לְהָשִׁיב לִישַׁעְיָה: אַתָּה נְבִיאוֹ שֶׁל מָקוֹם וְאַתָּה שׁוֹאֵל אֵלַי?! הִתְחִיל מִתְנַאֶה וְאוֹמֵר: "מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ מִבָּבֶל". וּלְכָךְ נֶעֱנַשׁ. עַד כָּאן. וֶהֱבִיאוֹ רַשִׁ"י בְּפֵרוּשׁוֹ לְמִלָּכִים. וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים (ב לב, כה) כְּתִיב: "וְלֹא כִגְמֹל עָלָיו הֵשִׁיב יְחִזְקִיָּהוּ כִּי גָבַהּ לִבּוֹ". וְכֵן כְּתִבוּ כָּל הַמְפָרְשִׁים זַ"ל, דְּמַה שֶּׁנֶּעֱנַשׁ חִזְקִיָּה הוּא מִפְּנֵי שֶׁנָּטָה קְצָת לְמִדַּת הַגַּאֲוָה. וּכְבָר כְּתַבְנוּ, שְׁמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ הוּא נוֹתֵן פֶּתַח לַמִּינִים לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁאוֹמֵר שְׁתֵּי רָשָׁיוֹת הֵם, מִדִּכְתִיב 'נַעֲשֶׂה אָדָם', לָזֶה אָמַר לוֹ הַשֵּׁם לְחִזְקִיָּה: אַתָּה נִתְגָּאֵיתָ וְנָתַתָּ מָקוֹם לַמִּינִים לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁאוֹמְרִים שְׁתֵּי רָשָׁיוֹת יֵשׁ, עַל כֵּן "וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל" — שֶׁתִּתְעַקֵּר עֲבוֹדָה זָרָה בִּימֵיהֶם, כְּדֵי לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר הֶעֱוִיתָ, שֶׁנָּתַתָּ פִּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִים לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה.

וַכַּיּוֹצֵא בָּזֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּמִדְרַשׁ אֵיכָה בְּפָסוּק 'בָּכֹה תִבְכֶּה' וְזֶה לְשׁוֹנָם: אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁכָּל נְבוּאוֹת קָשׁוֹת שֶׁנִּתְנַבֵּא יִרְמְיָה עַל יִשְׂרָאֵל, הַקְּדִים יְשַׁעְיָה וְרִפְּאָן וְכוּ'. יִרְמְיָה אָמַר (איכה א, יג): "מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ", יְשַׁעְיָה אָמַר (ישעיה נז, טו): "מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת דַּכָּא". עַד כָּאן. וְהִנֵּה הַמַּאֲמָר הַזֶּה אוֹמֵר דְּרְשׁוּנִי וְחָיוּ. דְּמַה שַׁיָּכוּת יֵשׁ לְדִבְרֵי יְשַׁעְיָה עִם דִּבְרֵי יִרְמְיָה? אַטוּ הֶקֵּשָׁא דְ'מָרוֹם' 'מָרוֹם' דָּרַשׁ?! הָא וַדַּאי שֶׁהוּא דָּבָר קָשֶׁה לִשְׁמֹעַ.

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: לֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא בִּשְׁבִיל גַּסּוּת הָרוּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה יג, טו): "שִׁמְעוּ וְהַאֲזִינוּ אַל תִּגְבָּהוּ". וּבְפֶרֶק שִׁשִּׁי דְּשַׁבָּת (סב ע"ב) אָמְרִינַן: אַנְשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם אַנְשֵׁי שַׁחַץ הָיוּ. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: מְדַבְּרִים בִּלְשׁוֹן גַּאֲוָה. וּבִפְתִיחָתָא דְּאֵיכָה רַבָּתִי בְּפָסוּק 'מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן' (פתיחתא כד) אָמְרִינַן: "כִּי עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת" (ישעיה כב, א) — אָמַר רַבִּי לֵוִי: אֵלּוּ גַּסֵּי הָרוּחַ. וְהֵבִיאוֹ רַשִׁ"י בְּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב. וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּעֵרוּבִין (יג ע"ב): כָּל הַמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ — הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַגְבִּיהוֹ, וְכָל הַמַּגְבִּיהַּ עַצְמוֹ — הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁפִּילוֹ. וּבְפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין צד ע"ב) תַּנְיָא מִשְּׁמֵהּ דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה: פַּרְעֹה שֶׁחֵרֵף בְּעַצְמוֹ — נִפְרַע מִמֶּנּוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, סַנְחֵרִיב שֶׁחֵרֵף עַל יְדֵי שָׁלִיחַ — נִפְרַע מִמֶּנּוּ עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: פַּרְעֹה שֶׁחֵרֵף בְּעַצְמוֹ וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, לֹא הָיָה בִּזּוּי כָּל כָּךְ, וּלְכָךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּמוֹ כֵן נִפְרַע מִמֶּנּוּ בְּעַצְמוֹ, וְאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ כָּל כָּךְ, דְּאֵינוֹ דוֹמֶה מִתְבַּיֵּשׁ מִן הַגָּדוֹל לְמִתְבַּיֵּשׁ מִן הַקָּטָן. סַנְחֵרִיב שֶׁחֵרֵף עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, דְּהַיְנוּ בִּזּוּי יוֹתֵר, אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִפְרַע מִמֶּנּוּ עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, וְנִתְבַּיֵּשׁ יוֹתֵר. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, שֶׁכְּשֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִפְרָע עַל יְדֵי שָׁלִיחַ הוּא כְּדֵי לְהַשְׁפִּילוֹ וּלְבַיְּשׁוֹ יוֹתֵר.

וְהִנֵּה כָּל מָקוֹם שֶׁנִּזְכַּר שְׁלִיחוּת הוּא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִית (י ע"א): אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַשְׁקֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, וְכָל הָעוֹלָם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ; שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ה, י): "הַנֹּתֵן מָטָר עַל פְּנֵי אָרֶץ, וְשֹׁלֵחַ מַיִם עַל פְּנֵי חוּצוֹת". הֲרֵי שֶׁלָּמְדוּ דְּכָל הָעוֹלָם מַשְׁקֶה עַל יְדֵי שָׁלִיחַ מֵאֲמָרוֹ 'וְשֹׁלֵחַ'. וּבְפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קד ע"ב) אָמְרִינַן: "לֹא אֲלֵיכֶם כָּל עִבְרֵי דֶּרֶךְ" (איכה א, יב). אָמַר רַב עַמְרָם אָמַר רַב: עֲשָׂאוּנִי כְּעוֹבְרֵי עַל דָּת. דְּאִלּוּ בְּסִדֹּם כְּתִיב (בראשית יט, כד): "וַיְיָ הִמְטִיר עַל סְדֹם", וְאִלּוּ בִּירוּשָׁלַיִם כְּתִיב: "מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: בִּסְדֹם כְּתִיב 'וַיְיָ הִמְטִיר' — הוּא בְּעַצְמוֹ, וְהָכָא כְּתִיב 'שָׁלַח' — עַל יְדֵי שָׁלִיחַ.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר: שֶׁכָּל הַנְּבוּאוֹת קָשׁוֹת שֶׁנִּתְנַבֵּא יִרְמְיָה עַל יִשְׂרָאֵל, בָּא יְשַׁעְיָה וְרִפְּאָן. שֶׁיִּשְׂרָאֵל הָיוּ גַּסֵּי הָרוּחַ, וּבָא יִרְמְיָה וְהִתְנַבֵּא עֲלֵיהֶם נְבוּאוֹת קָשׁוֹת שֶׁהַשֵּׁם יַשְׁפִּילֵם בְּתַכְלִית הַשִּׁפְלוּת, שֶׁכָּךְ הִיא הַמִּדָּה שֶׁכָּל הַמַּגְבִּיהַּ עַצְמוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁפִּילוֹ,

וְהִתְנַבֵּא עַל יִשְׂרָאֵל וְאָמַר: "מִמְּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ", לוֹמַר שֶׁיִּפָּרַע מֵהֶם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ כְּדֵי לְהַשְׁפִּילָם וּלְבַיְּשָׁם יוֹתֵר, לְפִי שֶׁאֵינוֹ דוֹמֶה מִתְבַּיֵּשׁ מִן הַגָּדוֹל לְמִתְבַּיֵּשׁ מִן הַקָּטָן. וְלָזֶה בָּא יְשַׁעְיָה וְרִפְּאָן, וְאָמַר שֶׁהַחוֹזְרִים בִּתְשׁוּבָה — הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַגְבִּיהַּ אוֹתָם בְּתַכְלִית הָרוֹמְמוּת, שֶׁכָּךְ הִיא הַמִּדָּה שֶׁכָּל הַמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַגְבִּיהוֹ, וְהִתְנַבֵּא עֲלֵיהֶם וְאָמַר: "כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא וְגוֹ' מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ", שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא: אֲנִי אֶת דַּכָּא, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַרְכִּין שְׁכִינָתוֹ עָלָיו, וְהוּא תַּכְלִית הָרוֹמְמוּת. וְהָוֵי מְבֵירָא עֲמִיקְתָּא לְאַגָּרָא רָמָא, שֶׁבַּתְּחִלָּה לֹא רָצָה הַשֵּׁם לְפָרַע מֵהֶם בְּעַצְמוֹ, אֶלָּא נִפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ כְּדֵי לְהַשְׁפִּילָם וּלְבַיְּשָׁם בְּיוֹתֵר, וּכְדֵי בְּזָיוֹן; וְאַחֲרֵי כֵן, שֶׁהִשְׁפִּילוּ עַצְמָם, כְּתִיב בָּהֶם: "מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ", לוֹמַר, שֶׁאַף שֶׁשְּׁכִינָתוֹ הִיא בִּשְׁמֵי מְרוֹמִים, מִכָּל מָקוֹם אֲנִי אֶת דַּכָּא, שֶׁמַּרְכִּין שְׁכִינָתוֹ עָלָיו. וְזֶהוּ שֶׁסִּיֵּם: "לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים", שֶׁכֵּן הִיא הַמִּדָּה שֶׁכָּל הַמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַגְבִּיהוֹ. כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר יִשְׂרָאֵל. יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן.

פרק יז

דֶּרֶךְ צְדָקָה

וּבוֹ שְׁנֵי דְּרוּשִׁים לְמַעֲלַת הַצְּדָקָה

הַדְּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן (דרוש יז): לְהוֹדִיעַ כִּי אוֹת הִיא שֶׁנִּקְרְאוּ בָּנִים לַמָּקוֹם. / צִוָּה פַּרְעֹה לְהָמִית הַיְלָדִים קֹדֶם צֵאתָם לָאֲוִיר הָעוֹלָם. / אֲפִלּוּ בְּקִדְשֵׁי גְבוֹהַּ, הָאוֹמֵר שׁוֹר זֶה עוֹלָה לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם יָכוֹל לַחֲזֹר בּוֹ. / הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ אֲכֹל עִמִּי סְתָם, פָּטוּר מִדְּמֵי הָאֲכִילָה. / אֵיךְ הֻתַּר לְאַבְרָהָם לַעֲשׂוֹת צְדָקָה עִם גּוֹיִם?

הַדְּרוּשׁ הַשֵּׁנִי (דרוש חי): גְּדוֹל כֹּחַ הַצְּדָקָה שֶׁמְּהַפֶּכֶת מִדַּת הַדִּין לְרַחֲמִים.

דְּרוּשׁ שִׁבְעָה עָשָׂר

בְּרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר לֶךְ לְךָ (פרשה מד סימן ג) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: **רַבִּי אָבִין בְּשֵׁם רַבִּי חֲנִינָא פָּתַח (משלי יא, יח)**: "**רָשָׁע עֹשֶׂה פְּעֻלַּת שָׁקֶר, וְזֹרֵעַ צְדָקָה שֶׂכַר אֱמֶת**". 'רָשָׁע עֹשֶׂה פְּעֻלַּת שָׁקֶר' — זֶה נִמְרוֹד, שֶׁהָיוּ פְּעֻלּוֹתָיו שֶׁל שָׁקֶר; 'וְזֹרֵעַ צְדָקָה שֶׂכַר אֱמֶת' — זֶה אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר (**בראשית יח, יט**): "**וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְיָ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט**". עַד כָּאן.

גְּדֹל הַמִּצְוָה הַזֹּאת, מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה, גְּלוּיָה וּמְפֻרְסֶמֶת לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיא לְאוֹת אֱמֶת עַל הַשֵּׁם הַמְיֻחָד אֲשֶׁר פִּי יְיָ יְקֻבָּנוּ (דברים יד, א): "בָּנִים אַתֶּם לַייָ אֱלֹהֵיכֶם". וְאִמְרִינַן בְּסִפְרִי: "בָּנִים אַתֶּם לַייָ" — אַתֶּם קְרוּיִים בָּנִים. וְהֵכִי תְּנַן בְּמִשְׁנַת חֲסִידִים (אבות פ"ג מי"ד): חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בָּנִים לַמָּקוֹם. וְעֲבוֹדַת הַצְּדָקָה הִיא לְאוֹת עַל שֵׁם זֶה,

וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּבָבָא בָּתְרָא (י ע"א): שָׁאַל טוּרְנוּסְרוּפּוֹס הָרָשָׁע אֶת רַבִּי עֲקִיבָא: אִם אֱלֹהֵיכֶם אוֹהֵב עֲנִיִּים, מִפְּנֵי מָה אֵינוֹ מְפַרְנְסָן? אָמַר לוֹ: כְּדֵי לְהַנָּצֵל אָנוּ בָּהֶם מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. אָמַר לוֹ: אַדְרַבָּה, זוֹ מְחַיַּבְתְּכֶם לְגֵיהִנֹּם. אֶמְשֹׁל לְךָ מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁכָּעַס עַל עֲבָדָיו וַחֲבָשָׁן בְּבֵית הָאֲסוּרִים, וְנָזַר עָלָיו שֶׁלֹּא לְהַאֲכִילָן וְשֶׁלֹּא לְהַשְׁקוֹתָן, וְהָלַךְ אָדָם אֶחָד וְהֶאֱכִילָהוּ וְהִשְׁקָהוּ. לִכְשֶׁשָּׁמַע הַמֶּלֶךְ הֶלְוֹא כּוֹעֵס עָלָיו. וְאַתֶּם קְרוּיִים עֲבָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה, נה): "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים". אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא: אֶמְשֹׁל לְךָ מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁכָּעַס עַל בָּנָיו וַחֲבָשָׁן בְּבֵית הָאֲסוּרִים, וְצִוָּה עֲלֵיהֶן שֶׁלֹּא לְהַאֲכִילָן וְכוּ'. וְאָנוּ קְרוּיִין בָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "בָּנִים אַתֶּם לַיי אֱלֹהֵיכֶם". נִמְצִינוּ לְמֵדִין, שֶׁמִּצְוַת הַצְּדָקָה הִיא לְיִשְׂרָאֵל לְפִי שֶׁנִּקְרְאוּ בָּנִים לַמָּקוֹם.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר הַכָּתוּב (משלי יד, לד-לה): "צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי, וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת. רְצוֹן מֶלֶךְ לְעֶבֶד מַשְׂכִּיל" וְגוֹמֵר. וְרִבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּפֶרֶק הַשָּׁתְפִין (ב"ב י ע"ב) אָמְרוּ: 'צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי' — אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (דהי"א יז, כא): "וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ"; 'וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת' — כָּל צְדָקָה וָחֶסֶד שֶׁהַגּוֹיִם עוֹשִׂים חַטָּאת הוּא לָהֶם, שֶׁאֵין עוֹשִׂין אֶלָּא לְהִתְגַּדֵּל, שֶׁנֶּאֱמַר (עזרא ו, י): "דִּי לֶהֱוֹן מְקָרְבִין נִיחוֹחִין לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא וּמְצַלַּיִן לְחַיֵּי מַלְכָּא וּבְנוֹהִי". וְהִנֵּה כְּפִי פֵּרוּשָׁם, מַאי דִּכְתִיב 'וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת' מֵירֵי כְּנֶגֶד הַנּוֹתְנִים, דְּהַיְנוּ שֶׁהַצְּדָקָה שֶׁעוֹשִׂים הַגּוֹיִם עִם יִשְׂרָאֵל הוּא לְחַטָּאת לָהֶם, לְפִי שֶׁאֵינָם עוֹשִׂים אוֹתָהּ אֶלָּא לְהִתְגַּדֵּל. אַךְ כְּפִי דַּרְכֵּנוּ אֶפְשָׁר לוֹמַר דְּהַכָּתוּב מֵירֵי כְּנֶגֶד הַמְקַבְּלִים, וְיִתְיַשֵּׁב מַאי דִּסְמִיךְ לֵהּ 'רְצוֹן מֶלֶךְ לְעֶבֶד מַשְׂכִּיל'.

וְהַכַּוָּנָה: 'צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי' — אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל. כְּלוֹמַר, שֶׁדַּוְקָא בְּיִשְׂרָאֵל נֶחְשֶׁבֶת הַצְּדָקָה לְמִצְוָה, לְפִי שֶׁהֵם קְרוּיִים בָּנִים, וְאַף שֶׁכָּעַס הַמֶּלֶךְ עַל בָּנָיו, מִי שֶׁבָּא וְהֶאֱכִילָהוּ וְהִשְׁקָהוּ — הַמֶּלֶךְ מְשַׁגֵּר לוֹ דּוֹרוֹן. אֲבָל 'וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת', כְּלוֹמַר, הַחֶסֶד שֶׁנַּעֲשֶׂה עִם הַגּוֹיִם הוּא לְחַטָּאת, לְפִי שֶׁהֵם קְרוּיִים עֲבָדִים, וּ'רְצוֹן מֶלֶךְ לְעֶבֶד מַשְׂכִּיל' דַּוְקָא, וְזֶה שֶׁכָּעַס עָלָיו הַמֶּלֶךְ וְנָזַר עָלָיו שֶׁלֹּא לְהַאֲכִילוֹ וְשֶׁלֹּא לְהַשְׁקוֹתוֹ, וְהָלַךְ זֶה וְהֶאֱכִילָהוּ וְהִשְׁקָהוּ, כְּשֶׁשָּׁמַע הַמֶּלֶךְ הוּא כּוֹעֵס עָלָיו.

וּבָזֶה יִתְבָּאֵר מַאי דְּאָמְרִינַן בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה טו סימן כג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "יִהְיוּ לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ" (משלי ה, יז) — הַצְּדָקָה הִיא לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כד, יג): "וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה". עַד כָּאן. וּמַהַר"שׁ יָפֶה נִדְחַק בְּפֵרוּשׁ מַאֲמָר זֶה. וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ הַדְּבָרִים כְּפִשׁוּטָן, שֶׁהַצְּדָקָה הִיא לְיִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁנִּקְרְאוּ בָּנִים; אֲבָל לַגּוֹיִם הִיא לְחַטָּאת, לְפִי שֶׁהֵם עֲבָדִים, וּמִי שֶׁעוֹשֶׂה צְדָקָה עִמָּהֶם הַמֶּלֶךְ כּוֹעֵס עָלָיו.

וְעַל פִּי זֶה יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה א סימן חי) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרַיִם" (שמות א, יז). 'לָהֶן' לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא 'אֲלֵיהֶן'. מְלַמֵּד, שֶׁתָּבַע אוֹתָן לְהַזְדַּוֵּג לָהֶם וְלֹא קִבְּלוּ מִמֶּנּוּ. "וַתְּחַיֶּיןָ אֶת הַיְלָדִים" (שם). וְכִי מֵאַחַר שֶׁלֹּא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן, אֵין אָנוּ יוֹדְעִים שֶׁקִּימוּ אֶת הַיְלָדִים?! לָמָּה הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר "וַתְּחַיֶּיןָ אֶת הַיְלָדִים"? יֵשׁ קֶלֶס בְּתוֹךְ קֶלֶס — לֹא דַּיָּן שֶׁלֹּא קִיְּמוּ אֶת דְּבָרָיו, אֶלָּא עוֹד הוֹסִיפוּ לַעֲשׂוֹת לָהֶם טוֹבוֹת. יֵשׁ מֵהֶן שֶׁהִיּוּ עֲנִיּוֹת, וְהוֹלְכוֹת הַמְיַלְּדוֹת וּמַגְבּוֹת מַיִם וּמָזוֹן וְכוּ' וְהֵן מְחַיּוֹת אֶת בְּנֵיהֶן. הוּא שֶׁכָּתוּב: "וַתְּחַיֶּיןָ אֶת הַיְלָדִים". עַד כָּאן. וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה אִיתָא בְּפֶרֶק קַמָּא דְּסוֹטָה (יא ע"ב). וּמַה שֶּׁיֵּשׁ לַעֲמֹד בָּזֶה כְּבָר נִתְבָּאֵר בְּדֶרֶךְ הָאֲתָרִים (דרוש ב), יְעַיֵּן שָׁם. אָמְנָם אַכַּתִּי נִשְׁאַר לִי לְדַקְדֵּק, דִּלְפִי דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל צָרִיךְ לוֹמַר דְּגַם שְׁאֵלַת פַּרְעֹה שֶׁאָמַר (שמות א, יח): "מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת הַיְלָדִים", הַיְנוּ שֶׁנּוֹדַע לְפַרְעֹה מַה שֶּׁהָיוּ מְסַפְּקוֹת לָהֶם מַיִם וּמָזוֹן וְתָפַס עֲלֵיהֶן עַל כָּךְ. וְכֵן כָּתַב בְּפֵרוּשׁ מַהֲרַ"שׁ זַ"ל. וְהִנֵּה דְּבָרָיו הֵם מֻכְרָחִים לְדַעַת הַמִּדְרָשׁ שֶׁהַקָּשְׁיָא הִיא מִיִּתּוּרָא דִקְרָא, דְּהָכִי נָמֵי בִּשְׁאֵלַת פַּרְעֹה אִיכָּא יִתּוּרָא, דִּכְתִיב: "מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת הַיְלָדִים". וּבִפְרָט לְסָבָרַת רַשִׁ"י בַּגְּמָרָא, שֶׁכָּתַב שֶׁדִּרְשַׁת הַגְּמָרָא הִיא מִדְּלָא כְּתִיב 'וְלֹא הֵמִיתוּ', דְּוַדַּאי שֶׁקָּשְׁיָא זוֹ שֶׁיְּכָא נָמֵי גַּבֵּי שְׁאֵלַת פַּרְעֹה, דַּהֲוָה לֵהּ לְמֵימַר 'וְלֹא הֲמִתֶּן אֶת הַיְלָדִים', וְאָמַר 'וַתְּחַיֶּיןָ', מַשְׁמַע שֶׁנּוֹדַע לוֹ מַה שֶּׁהָיוּ מְסַפְּקוֹת לָהֶם מַיִם וּמָזוֹן. וּלְפִי זֶה יֵשׁ לְתָמֹהַּ בָּזֶה, דְּאִם כֵּן מַה תְּשׁוּבָה הֵשִׁיבוּ הַמְיַלְּדוֹת בָּאֱמֶרָם (שם שם, יט): "כִּי לֹא כַנָּשִׁים" וְגוֹמֵר. וּתְמַהֲנִי מִמַּהֲרַ"שׁ יָפֶה אֵיךְ לֹא נִרְגַּשׁ מִזֶּה.

וְנִרְאֶה דְּיָבוֹא לְכְלַל יִשּׁוּב עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּמַסֶּכֶת סוֹטָה (יא ע"ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "בְּיַלְּדָכֶן אֶת הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל הָאָבְנָיִם" (שמות א, טז). מַאי 'אָבְנָיִם'? אָמַר רַבִּי חָנִין: סִימָן גָּדוֹל מָסַר לָהֶן, אָמַר לָהֶן: בְּשָׁעָה שֶׁכּוֹרַעַת לֵילֵד יַרְכוֹתֶיהָ מִצְטַנְּנוֹת כַּאֲבָנִים. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: סִימָן גָּדוֹל — שֶׁלֹּא תִּטְעֶינָה הָאֵם וְתַחְבִּיאֶנּוּ וְתֹאמַר נֶפֶל הָיָה; זֶה לָכֶם הַסִּימָן שֶׁל לֵדָה, תִּטְלוּהוּ וְתַהַרְגוּהוּ. עַד כָּאן. וּמַהַרַ"שׁ יָפֶה בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה א סימן יז) הֵבִיא דִּבְרֵי רַשִׁ"י הַלָּלוּ, וְכָתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְלִבִּי מְהַסֵּס בְּפֵרוּשׁוֹ, כִּי הַמְיַלֶּדֶת עוֹמֶדֶת עַל הָאִשָּׁה עַד לִדָּתָהּ, וּמַה פַּחַד שֶׁתִּטְלֶנּוּ הָאֵם וְתַחְבִּיאֶנּוּ. וְלִי הָיָה נִרְאֶה שֶׁכְּבָר פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁמִּצְוַת פַּרְעֹה לַהֲמִיתָם קֹדֶם צֵאתָם לַחוּץ לְהַסְתִּיר הַדָּבָר כֹּל שֶׁאֶפְשָׁר, שֶׁתַּחְשֹׁב הָאֵם שֶׁמֵּת בְּבִטְנָהּ. וְלָכֵן אָמְרוּ (סוטה שם): "אִם בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ" (שמות שם) — אָמַר רַבִּי חָנִינָא: סִימָן גָּדוֹל מָסַר לָהֶן: בֵּן פָּנָיו לְמַטָּה, בַּת פָּנֶיהָ לְמַעְלָה. כִּי קֹדֶם יְצִיאָתָם לַחוּץ, שֶׁעֲדַיִן לֹא נִרְאֶה זַכְרוּתָם, הָיָה מְצוֶּה לְהָרְגָם. וְזֶה כְּשֶׁהַוָּלָד עוֹמֵד לָצֵאת חוּץ, כְּשֶׁנִּפְתַּח הַקֶּבֶר, שֶׁהַמְיַלֶּדֶת מְסַיַּעַת בְּהוֹצָאָתוֹ, תַּכְנִיס יָדָהּ וְתַחְנְקֵהוּ. עַד כָּאן.

וְהִנֵּה מַה שֶּׁכָּתַב הָרַב שֶׁמִּצְוַת פַּרְעֹה הָיְתָה לַהֲמִיתָם קֹדֶם צֵאתָם לָאֲוִיר הָעוֹלָם, הֵם דְּבָרִים רְאוּיִים אֲלֵיו. אַךְ בְּטַעֲמָא דְמִלְתָא נִרְאֶה לִי, דְּהַיְנוּ מִשּׁוּם דְּיִשְׂרָאֵל אֵינָם מֻזְהָרִים עַל הָעֻבָּרִים, וְאֵינָם חַיָּבִים אֶלָּא אַחַר שֶׁיָּצָא לָאֲוִיר הָעוֹלָם וְיִדְעִינַן שֶׁכָּלוּ לוֹ חֲדָשָׁיו. וְהִנֵּה פָּחַד פַּרְעֹה אוּלַי לֹא יִשְׁמְעוּ אֲלֵיו בִּשְׁפִיכַת דָּמִים, וּלְפִיכָךְ נָתַן לָהֶם עֵצָה לַהֲמִיתָם קֹדֶם צֵאתָם לָאֲוִיר הָעוֹלָם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵחָשֵׁב לִשְׁפִיכַת דָּמִים בָּזֶה יַקִּימוּ דְּבָרָיו, וְנָתַן לָהֶם סִימָן עַל זֶה. וְאַף שֶׁבְּנֵי נֹחַ מֻזְהָרִין עַל הָעֻבָּרִים, וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק אַרְבַּע מִיתוֹת (סנהדרין נז ע"ב): מִשֶּׁם רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אָמְרוּ: אַף עַל הָעֻבָּרִים, דִּכְתִיב (בראשית ט, ו): "שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם" וְגוֹמֵר. אֵיזֶהוּ אָדָם שֶׁהוּא בְּאָדָם? הֱוֵי אוֹמֵר: זֶה עֻבָּר שֶׁבִּמְעֵי אִמּוֹ. וְכֵן פָּסַק הָרַ"ם (פ"ט מהלכות מלכים דין ד). מִכָּל מָקוֹם הַדָּבָר יָדוּעַ, שֶׁנֶּחְלְקוּ אֲבוֹת הָעוֹלָם אִם יִשְׂרָאֵל קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי. דְּהַרַמְבַּ"ן סְבִירָא לֵהּ דְּמִימֵי אַבְרָהָם יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא (קידושין יח ע"א) גַּבֵּי עֲשָׂו: וְדִלְמָא יִשְׂרָאֵל מוּמָר שָׁנֵי? וְכֵן הוּא דַּעַת מַהֲרַ"שׁ יָפֶה. אַךְ רַבֵּנוּ צָרְפַת וְהָרַא"ם סְבִירָא לְהוּ דְּעַד מַתַּן תּוֹרָה לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמַה שֶּׁהָיוּ מְקַיְּמִים כָּל הַתּוֹרָה הַיְנוּ דָּוְקָא לְהַחְמִיר וְלֹא לְהָקֵל, כְּמוֹ שֶׁכָּבָר נִתְבָּאֵר כָּל זֶה בַּאֲרִיכוּת לְעֵיל בְּדֶרֶךְ הָאֲתָרִים (דרוש א), יְעַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה פַּרְעֹה הָיָה סָבוּר דְּקֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ וְיֵשׁ לָהֶם דִּין יִשְׂרָאֵל מַמָּשׁ וַאֲפִלּוּ לְהָקֵל, וּמִשּׁוּם הָכִי צָוָה לַהֲרֹג אֶת הַיְלָדִים קֹדֶם צֵאתָם לָאֲוִיר הָעוֹלָם, דְּבָזֶה לֹא הָיוּ מֻזְהָרוֹת הַמְיַלְּדוֹת.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר. שֶׁפַּרְעֹה שָׁאַל לָהֶן: מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה שֶׁלֹּא הֲמַתֶּן אֶת הַיְלָדִים קֹדֶם צֵאתָם לָאֲוִיר הָעוֹלָם, מֵאַחַר שֶׁאֵינְכֶן מֻזְהָרוֹת עַל הָעֻבָּרִים, שֶׁכְּבָר יְצָאתֶן מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי. וְכִי תֹּאמְרוּ שֶׁאַתֶּן סְבוּרוֹת כִּסְבָרַת הַחוֹלְקִים, דִּסְבִירָא לְהוּ דְּקֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ כִּי אִם לְהַחְמִיר וְלֹא לְהָקֵל, וְכֵיוָן שֶׁבְּנֵי נֹחַ מֻזְהָרִים עַל הָעֻבָּרִים גַּם אַתֶּן מֻזְהָרוֹת עַל הָעֻבָּרִים, אִם כֵּן אֲפוֹא לָמָּה הָיִיתֶן מְסַיְּעוֹת לְהַחֲיוֹתָם בַּמֶּה שֶׁהָיִיתֶן מְסַפְּקוֹת לָהֶם מַיִם וּמָזוֹן? וְהַלּוֹא כְּפִי דִּבְרֵיכֶן שֶׁלֹּא יְצָאתֶן מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אֵין אַתֶּם נִקְרָאִים בָּנִים כִּי אִם עֲבָדִים, וְהַצְּדָקָה לֹא נִתְּנָה אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרָאִים בָּנִים; אַךְ אִם נִקְרָאִים עֲבָדִים — אִסּוּרָא נָמֵי אִיכָּא, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר טוֹרְנוֹסְרוֹפוֹס: זוֹ הִיא שֶׁמְּחַיַּבְתֶּם. נִמְצָא שֶׁקְּשָׁשִׁית פַּרְעֹה הִיא קְשִׁיָּא עֲצוּמָה מִלֹּא יִמָּנַע: דְּאִי סְבִירָא לְהוּ לַמְיַלְּדוֹת דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי — לָמָּה לֹא הֵמִיתוּ אֶת הַיְלָדִים קֹדֶם צֵאתָם לָאֲוִיר הָעוֹלָם, מֵאַחַר דְּיִשְׂרָאֵל אֵינָם מֻזְהָרִים עַל הָעֻבָּרִים; וְאִי סְבִירָא לְהוּ דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמִשּׁוּם הָכִי לֹא הֵמִיתוּ אֶת הַיְלָדִים אֲפִלּוּ קֹדֶם צֵאתָם לָאֲוִיר הָעוֹלָם מִשּׁוּם דִּבְנֵי נֹחַ מֻזְהָרִים עַל הָעֻבָּרִים — אִם כֵּן לָמָּה הֱיִיתֶן מְסַפְּקוֹת לָהֶם מַיִם וּמָזוֹן, שֶׁהֲרֵי בְּנֵי נֹחַ אֵינָן נִקְרָאִין בָּנִים אֶלָּא עֲבָדִים.

לָזֶה הֵשִׁיבוּ הַמְיַלְּדוֹת: "כִּי לֹא כַנָּשִׁים" וְגוֹמֵר. כְּלוֹמַר, מַה שֶּׁלֹּא הֵמִיתוּ אֶת הַיְלָדִים קֹדֶם צֵאתָם לָאֲוִיר הָעוֹלָם — אֵין הַטַּעַם מִשּׁוּם דְּאִית לְהוּ דִּלֹּא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אֶלָּא הַיְנוּ מִשּׁוּם "כִּי לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת" וְגוֹמֵר. וְאִם כֵּן לֵיכָּא קַשְׁיָא כְּלָל, דִּלְעוֹלָם סְבִירָא לְהוּ לַמְיַלְּדוֹת דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, וּמִשּׁוּם הָכֵי הָיוּ מְסַפְּקוֹת לָהֶם מַיִם וּמָזוֹן מִשּׁוּם דְּנִקְרְאוּ בָּנִים וְאֵיכָא בְּהוּ מִצְוָה בַּעֲשִׂית הַצְּדָקָה; וּמַה שֶּׁלֹּא הֵמִיתוּ אֶת הַיְלָדִים קֹדֶם צֵאתָם לָעוֹלָם הוּא מִטַּעְמָא אַחֲרִינָא: "כִּי לֹא כַנָּשִׁים" וְגוֹמֵר. בְּאֹפֶן שֶׁבִּתְשׁוּבָה זוֹ הֵשִׁיבוּ לִשְׁתֵּי הַשְּׁאֵלוֹת.

וּבָזֶה יִתְבָּאֲרוּ קְצָת פְּסוּקִים בְּפָרָשַׁת וַיֵּרָא (בראשית יח, יז-יט), הֵם הַמְדַבְּרִים: "וַיְיָ אָמַר, הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה. וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם, וְנִבְרְכוּ בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ. כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְיָ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" וְגוֹמֵר. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּהוּ טוּבָא. חֲדָא, בְּמַאי דְּקָאָמַר "הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם", וְקָאָמַר דְּזֶה לֹא יִתָּכֵן מִשּׁוּם דְּ"אַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה", דְּאֵיךְ תָּלוּי זֶה בָּזֶה? וְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ב"ר פרשה מט סימן א) נִתְעוֹרְרוּ בָּזֶה וְאָמְרוּ, שֶׁאֵינוֹ נִתְינַת טַעַם לְ"הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם", אֶלָּא מִשּׁוּם דִּכְתִיב (משלי י, ז): "זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה", אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הַזְכַּרְתִּי אֶת הַצַּדִּיק וְאֵינִי מְבָרְכוֹ?! "וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל". וְהֵבִיא רַשִׁ"י אַגָּדָה זוֹ בְּפֵרוּשׁוֹ. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם "וְנִבְרְכוּ בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ", דְּמַה עִנְיַן זֶה לְכָאן? דִּבְשִׁלְמָא "וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל" הִיא בְּרָכָה לְאַבְרָהָם בְּעַצְמוֹ, אֲבָל מַה שֶּׁיִּתְבָּרְכוּ בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ מַאי שְׁיָיטַהּ הָכָא? וְתוּ, בְּמַאי דְּקָאָמַר "כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה וְגוֹ' וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְיָ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה", דְּנִרְאֶה שֶׁהוּא נִתְינַת טַעַם לְמַה שֶּׁאָמַר "וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל", כְּלוֹמַר, לָמָּה אֲנִי מְבָרְכוֹ שֶׁיִּהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל — לְפִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַעֲלָה זוֹ שֶׁעוֹשֶׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, דִּלְמַאי אִצְטְרִיךְ לֵיזֶה? דִּפְשִׁיטָא שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן שָׂכָר טוֹב לַהוֹלְכִים בְּדַרְכָיו וּלְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו. וְתוּ, וְכִי זוֹ בִּלְבַד עָשָׂה אַבְרָהָם?! וַהֲלוֹא נִתְנַסָּה בְּכַמָּה נִסְיוֹנוֹת וְלֹא הִרְהֵר אַחֲרָיו! וְאִם כֵּן, לָמָּה נָקַט מַעֲלָה זוֹ שֶׁל צְדָקָה טְפֵי מִכַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת שֶׁהָיוּ בְּאַבְרָהָם?

וְהִנֵּה בְּטַעַם הַהֶתְמֵהַּ שֶׁתָּמַהּ הַשֵּׁם וְאָמַר: "הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם", אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֲנִי נָתַתִּי לוֹ אֶת הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יז, ח): "וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל אֶרֶץ כְּנַעַן" וְגוֹמֵר; כְּרוּכִים הַלְּלוּ שֶׁלּוֹ הֵם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם י, יט): "גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה", וְלֹא אוֹדִיעַ לוֹ מַה שֶּׁאֲנִי עוֹשֶׂה בִּסְדֹם?! עַד כָּאן. וְהִנֵּה כָּל זֶה הוּא אִי אָמְרִינַן דְּאַבְרָהָם זָכָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֵאוֹתָהּ שָׁעָה, וּכְדִכְתִיב (שם יג, טו): "כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם", וְכֵיוָן שֶׁזָּכָה

בָּהּ אַבְרָהָם הֻצְרַךְ הַשֵּׁם לְהַגִּיד לוֹ מַה שֶּׁהָיָה רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת בְּסִדֹם, לְפִי שֶׁאֵינוֹ מֻהָרָאוּי שֶׁיִּטָּלֶנָּה מִמֶּנּוּ בִּלְתִּי יְדִיעָתוֹ. אַךְ אִי אָמְרִינַן שֶׁלֹּא זָכָה בָּהּ אַבְרָהָם מֵעַכְשָׁו כִּי אִם לְאַחַר דּוֹר רְבִיעִי, וּכְדִכְתִיב (שם טו, טז): "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה", וְאִם כֵּן לֹא נִתְּנָה לוֹ הָאָרֶץ בְּמַתָּנָה כִּי אִם לְאַחַר זְמַן, וְאִם כֵּן לֹא הָיָה צָרִיךְ הַשֵּׁם לְהוֹדִיעַ לְאַבְרָהָם מַה שֶּׁהָיָה רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת בְּסִדֹם, לְפִי שֶׁלֹּא נָתַן לוֹ אֶלָּא מַה שֶּׁיִּמְצֵא מֵאֶרֶץ כְּנַעַן בְּאוֹתוֹ זְמַן שֶׁל דּוֹר רְבִיעִי. וְעוֹד, דְּהָא קַיְמָא לָן (רמב"ם הלכות מכירה פ"ה ה"ט), דְּהַמּוֹכֵר אוֹ הַנּוֹתֵן לַחֲבֵרוֹ קַרְקַע לְאַחַר זְמַן, כֹּל שֶׁלֹּא זָכָה בָּהּ מֵעַכְשָׁו — שְׁנֵיהֶם יְכוֹלִים לַחֲזֹר בָּהֶם. וּגְדוֹלָה מִזּוֹ כָּתַב הָרַ"ן בְּשֵׁם הָרַשְׁבָּ"א בִּנְדָרִים (ל ע"א), דַּאֲפִלּוּ בְּקִדֻּשֵׁי גָבוֹהַּ, הָאוֹמֵר שׁוֹר זֶה עוֹלָה לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם — יָכוֹל לַחֲזֹר בּוֹ; דְּאַף עַל גַּב דַּאֲמִירָה לַגָּבוֹהַּ כִּמְסִירָה לְהֶדְיוֹט, מִכָּל מָקוֹם גַּבֵּי הֶדְיוֹט נָמֵי, כֹּל שֶׁאָמַר קֹנֵי לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם, אַף שֶׁמְּסָרָהּ לוֹ — יָכוֹל לַחֲזֹר בּוֹ. וְהִנֵּה אֲמִתּוּתָן שֶׁל דְּבָרִים הוּא שֶׁאַבְרָהָם זָכָה בָּאָרֶץ מֵאוֹתָהּ שָׁעָה, כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר לְךָ בְּלֶכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ (דרוש ט), שֶׁהִכְרַחְתִּי מִכַּמָּה מְקוֹמוֹת שֶׁזָּכָה אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִיָּד שֶׁנִּתְּנָה לוֹ, כְּמוֹ שֶׁיִּעָיֵן שָׁם.

וּבְפֶרֶק חֶזְקַת הַבָּתִּים (ב"ב לה ע"ב) אָמְרִינַן: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: יִשְׂרָאֵל הַבָּא מֵחֲמַת גּוֹי — הֲרֵי הוּא כְּגוֹי: מַה גּוֹי אֵין לוֹ חֶזְקָה, אַף יִשְׂרָאֵל הַבָּא מֵחֲמַת גּוֹי אֵין לוֹ חֶזְקָה. וְהָרַמְבַּ"ם מְפָרֵשׁ הַאי מַיְמָרָא לְעִנְיַן קִנְיַן דִּלְאַלְתַּר, וּמִשּׁוּם הָכִי פָּסַק בְּפֶרֶק רִאשׁוֹן מֵהִלְכוֹת מְכִירָה (דין יז) שֶׁהַגּוֹי אֵינוֹ קוֹנֶה בַּחֲזָקָה, וְכֵן כָּתַב בְּפֶרֶק רִאשׁוֹן מֵהִלְכוֹת זְכִיָּה (דין יד), יְעַיֵּן שָׁם. וּלְפִי זֶה, אִי אָמְרִינַן דְּאַבְרָהָם לֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אִם כֵּן לֹא זָכָה בָּאָרֶץ, שֶׁהֲרֵי בְּנֵי נֹחַ אֵינָם קוֹנִים בַּחֲזָקָה, וְכֵיוָן שֶׁלֹּא זָכָה בָּהּ לֹא הָיָה צָרִיךְ הַשֵּׁם לְהוֹדִיעוֹ שֶׁהָיָה רוֹצֶה לַהֲפֹךְ אֶת סְדֹם. אַךְ אִם נֹאמַר דְּיָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ — אָז קָנָה בַּחֲזָקָה, כְּדִין יִשְׂרָאֵל שֶׁקּוֹנֶה בַּחֲזָקָה, וְאִם כֵּן הֻצְרַךְ הַשֵּׁם לְהוֹדִיעַ לְאַבְרָהָם מַה שֶּׁהָיָה רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת בְּסִדֹם, דְּהַיְנוּ לְהָפְכָהּ, מֵאַחַר שֶׁכְּבָר זָכָה בָּהּ אַבְרָהָם.

עוֹד נַקְדִּים מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּדֶרֶךְ הָאֲתָרִים (דרוש ב), דְּמַה שֶּׁהָיָה אַבְרָהָם מִתְיָרֵא מֵהַמַּזָּל וְאָמַר: נִסְתַּכַּלְתִּי בְּאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלִּי וְאֵינִי רָאוּי לְהוֹלִיד בֵּן, וְהֵשִׁיב לוֹ הַשֵּׁם: צֵא מֵאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ, הוּא לְפִי שֶׁיִּשְׂרָאֵל אֵינָם תַּחַת הַמַּזָּל, אַךְ בְּנֵי נֹחַ הֵם תַּחַת הַמַּזָּל, וְאַבְרָהָם הָיָה סָבוּר שֶׁלֹּא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְאִם כֵּן הוּא תַּחַת הַמַּזָּל, וְהֵשִׁיב לוֹ: צֵא מֵהַמַּזָּל, לְפִי שֶׁאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל, וְאַתָּה יָצָאתָ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ.

עוֹד נִתְבָּאֵר בַּדְּרוּשׁ הַנִּזְכָּר, דְּמִדְּקָאָמַר לֵהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "וְנִבְרְכוּ בְךָ" (בראשית יב, ג), מֻכְרָחִים אָנוּ לוֹמַר שֶׁנִּמְחֲלוּ לוֹ לְאַבְרָהָם כָּל עֲוֹנוֹתָיו שֶׁחָטָא קֹדֶם שֶׁנִּתְגַּיֵּר, וַאֲפִלּוּ מִדִּינֵי אָדָם פָּטוּר. וְאִם כֵּן, עַל כָּרְחִין לוֹמַר שֶׁיָּצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, וּמִשּׁוּם הָכִי פָּטוּר מִדִּינֵי

אָדָם, שֶׁהֲרֵי נִשְׁתַּנָּה דִינוֹ. דְּאִי לֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, הֲרֵי הוּא חַיָּב בְּדִינֵי אָדָם, שֶׁהֲרֵי לֹא נִשְׁתַּנָּה דִינוֹ; וְכָל מִי שֶׁחַיָּב בְּדִינֵי אָדָם, אַף שֶׁפָּטוּר בְּדִינֵי שָׁמַיִם — אֵין מֵיטִיבִין לַאֲחֵרִים בִּשְׁבִילוֹ, כְּמוֹ שֶׁיִּעָיֵן שָׁם בְּאָרְךָ.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַפְּסוּקִים. שֶׁהַשֵּׁם אָמַר: "הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה", וְהָלוֹא כְּבָר זָכָה אַבְרָהָם בְּכָל הָאָרְצוֹת הָאֵל בַּחֲזָקָה שֶׁהֶחֱזִיק, שֶׁהָלַךְ בָּהּ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ, וְאִם כֵּן צָרִיךְ אֲנִי לִמְלֹךְ עִמּוֹ בָּזֶה שֶׁאֲנִי רוֹצֶה לַהֲפֹךְ אֶת הֶעָרִים הַלָּלוּ. וְכִי תֵּימָא: מְנַלַּן שֶׁזָּכָה בֶּעָרִים הַלָּלוּ? אִימָא דְּאַבְרָהָם לֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּבְנֵי נֹחַ אֵינָם קוֹנִים בַּחֲזָקָה, וְכֵיוָן שֶׁלֹּא זָכָה בָּהּ אַבְרָהָם אֵין צָרִךְ לְהוֹדִיעַ לְאַבְרָהָם הֲפִיכַת הֶעָרִים הַלָּלוּ. לָזֶה אָמַר דָּזֶה אֵינוֹ. חֲדָא, דְּ"אַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל", וְאִם אִיתָא דְּלֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ — אֵיךְ יִתְּכֵן שֶׁאַבְרָהָם יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל? וַהֲלוֹא בְּנֵי נֹחַ הֵם תַּחַת הַמַּזָּל, וְאֵין הַשֵּׁם מְשַׁדֵּד הַמַּזָּל בִּשְׁבִיל בְּנֵי נֹחַ. אֶלָּא עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּאַבְרָהָם יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ. וְזֹאת שֵׁנִית, שֶׁאָמַרְתִּי לוֹ: "וְנִבְרְכוּ בְךָ" וְגוֹמֵר — שֶׁאֲנִי מֵיטִיב לָאֲחֵרִים בִּשְׁבִילוֹ, וְגַם זֶה הוּא הוֹכָחָה שֶׁיָּצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי. דְּאִי אִיתָא דְּלֹא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אִם כֵּן הֲרֵי הָיָה חַיָּב אַבְרָהָם בְּדִינֵי אָדָם מִמַּה שֶּׁחָטָא קֹדֶם שֶׁנִּתְגַּיֵּר, שֶׁהֲרֵי לֹא נִשְׁתַּנָּה לֹא דִינוֹ וְלֹא מִיתָתוֹ; וְכֹל שֶׁחַיָּב בְּדִינֵי אָדָם, אַף שֶׁפָּטוּר בְּדִינֵי שָׁמַיִם, אֵין הַשֵּׁם מֵיטִיב לָאֲחֵרִים בִּשְׁבִילוֹ. וְאִם כֵּן, כֵּיוָן דְּ"וְנִבְרְכוּ בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ", עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּיָצָא אַבְרָהָם מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְאִם כֵּן מַכְרָח אֲנִי לְהוֹדִיעַ לְאַבְרָהָם הֲפִיכַת סְדֹם, שֶׁהֲרֵי כְּבָר זָכָה אַבְרָהָם בָּאָרְצוֹת הַלָּלוּ בַּחֲזָקָה שֶׁהֶחֱזִיק בָּהֶם.

וְכִי תֹּאמַר: אַעִקָּרָא דְּדִינָא פִּרְכָא, דְּלָמָּה קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה הוֹצֵאתָ אֶת אַבְרָהָם מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ עַד שֶׁשִּׁנִּיתָ אֶת הַמַּזָּל בַּעֲבוּרוֹ, וְגַם שֶׁאַתָּה מֵיטִיב לָאֲחֵרִים בִּשְׁבִילוֹ, שֶׁהֵם הוֹרָאוֹת שֶׁיָּצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ? הָיָה לְךָ לְהַנִּיחוֹ בְּדִין בְּנֵי נֹחַ, וְיִקַּיֵּם הַתּוֹרָה לְחֻמְרָא בְּעָלְמָא, וְלֹא יֵצֵא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ. לָזֶה הַשִּׁיב הַשֵּׁם, כִּי תַּבְלִין מָצָאתִי בְּאַבְרָהָם לְהוֹצִיאוֹ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְשִׁלַּמְתִּי לוֹ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, וְהוּא: "כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה וְגוֹ' וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְיָ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה", וְאִם כֵּן מֻכְרָחִים אָנוּ לוֹמַר דְּאַבְרָהָם בִּצְדָקָה זוֹ שֶׁהָיָה זָהִיר בָּהּ הַרְבֵּה וּמְצַוֶּה לְבָנָיו אַחֲרָיו לַעֲשׂוֹתָהּ, גִּלָּה בְּדַעְתּוֹ שֶׁכָּל מִי שֶׁמִּתְגַּיֵּר אַף קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וְנִקְרָאִים בָּנִים, וּמִשּׁוּם הָכִי עוֹשֶׂה צְדָקָה עִמָּהֶם. דְּאִי לָא תֵּימָא הָכִי, אֶלָּא דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אִם כֵּן אֵין נִקְרָאִים בָּנִים אֶלָּא עֲבָדִים, וְאִם כֵּן זוֹ הִיא שִׁמְחַיְבְתָּם לְגֵיהִנֹּם, וְכִסְבָרַת טוֹרְנוֹסְרוֹפוֹס. וְכֵיוָן שֶׁהוּא סָבוּר דְּכָל מִי שֶׁמִּתְגַּיֵּר יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, גַּם אֲנִי שִׁלַּמְתִּי לוֹ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה וְהוֹצֵאתִי אוֹתוֹ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְשִׁדַּדְתִּי מַעֲרֻכוֹת הַשָּׁמַיִם בִּשְׁבִילוֹ: "וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל", וְכֵן "וְנִבְרְכוּ בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ", שֶׁהֵם שְׁתֵּי הוֹרָאוֹת שֶׁיָּצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי. וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, כְּבָר זָכָה בָּאָרְצוֹת הַלָּלוּ בַּחֲזָקָה שֶׁהֶחֱזִיק בָּהֶן בַּהֲלִיכָה לְאָרְכָּהּ

וּלְרַחְבָּה, וְאִם כֵּן מַכְרַח אֲנִי לְהוֹדִיעַ לְאַבְרָהָם הֲפִיכַת הֶעָרִים הַלָּלוּ, מֵאַחַר שֶׁכְּבָר זָכָה בָּהֶם, וּכְדִכְתַבְנָא.

וְעַל פִּי זֶה יֵשׁ לְיַשֵּׁב סֵדֶר הַפְּסוּקִים פָּרָשַׁת לֶךְ לְךָ (בראשית יג, יד-יז): "וַיְיָ אָמַר אֶל אַבְרָם וְגוֹ' שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם, צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה. כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וְגוֹ'. וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וְגוֹ'. קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ, כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּבַתְּחִלָּה הִבְטִיחוֹ בִּבְשׂוֹרַת הָאָרֶץ, כִּדְכְתִיב: "כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה", וְחָזַר וּבִשְּׂרוֹ בִּבְשׂוֹרַת הַזֶּרַע, כִּדְכְתִיב: "וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ" וְגוֹמֵר, וְחָזַר לוֹמַר: "קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ" וְגוֹמֵר; וּמִן הָרָאוּי שֶׁאַחַר שֶׁאָמַר לוֹ "כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה", הָיָה לוֹ לוֹמַר "קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ", שֶׁהַכֹּל הוּא בְּעִנְיַן בִּשׂוֹרַת הָאָרֶץ, וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר לוֹ "וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ" וְגוֹמֵר.

אַךְ לְפִי דַּרְכֵּנוּ נִיחָא. דְּמַה שֶּׁאָמַר לוֹ "קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ" הוּא הֶכְרֵחַ גַּם כֵּן לְהַבְטָחַת בִּשׂוֹרַת הַזֶּרַע. וְהִנֵּה כְּבָר נִתְבָּאֵר, שֶׁאַבְרָהָם הָיָה מִתְיָרֵא מֵהַמַּזָּל, לְפִי שֶׁרָאָה בְּאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלּוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ בֵּן, וְהָיָה סָבוּר שֶׁלֹּא יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן לֹא הָיָה רָאוּי שֶׁיִּהְיוּ לוֹ בָּנִים, שֶׁהֲרֵי בִּבְנֵי נֹחַ אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁנֶּה הַמַּזָּל. וְהֵשִׁיב לוֹ הַשֵּׁם: צֵא מֵאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ, שֶׁאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל, וְאַתָּה כְּבָר יָצָאתָ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ. וְהִנֵּה הַשֵּׁם הִבְטִיחוֹ בַּתְּחִלָּה בִּבְשׂוֹרַת הָאָרֶץ, וְאַחַר כָּךְ הִבְטִיחוֹ בִּבְשׂוֹרַת הַזֶּרַע וְאָמַר לוֹ: "וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ", וְאַחַר כָּךְ חָזַר וְאָמַר לוֹ רְאֵיָה לִשְׁתֵּי הַבְטָחוֹת אֵלּוּ שֶׁיִּתְקַיְּמוּ: "קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ", דְּהַיְנוּ שֶׁתִּתְקַנֶּה אוֹתָהּ בַּחֲזָקָה, וְאִם כֵּן כְּבָר נִתְקַיֵּם בִּשׂוֹרַת הָאָרֶץ וְגַם בִּשׂוֹרַת הַזֶּרַע. דְּמֵאַחַר שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ שֶׁתִּתְקַנֶּה הָאָרֶץ בַּחֲזָקָה, יִתְבָּרֵר לְךָ בֵּרוּר גָּמוּר שֶׁאֵין לְךָ דִּין בְּנֵי נֹחַ כְּלָל, שֶׁהֲרֵי בֶּן נֹחַ אֵינוֹ קוֹנֶה בַּחֲזָקָה; וְכֵיוָן שֶׁהוֹדַעְתִּי לְךָ שֶׁיֵּצֵאתָ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, גַּם בִּשׂוֹרַת הַזֶּרַע יִתְקַיֵּם לְךָ, שֶׁכְּבָר יָדַעְתָּ שֶׁאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל, וּכְדִכְתַבְנָא.

מֵעַתָּה אֶשָּׂא עֵינַי לְיַשֵּׁב דִּבְרֵי הַמַּאֲמָר הַקּוֹדֵם. וְאֵיכָא לְמֵידַק, דְּמַאי קָא מַשְׁמַע לָן קְרָא דְּנִמְרוֹד הָרָשָׁע הָיוּ פְּעֻלּוֹתָיו שֶׁל שֶׁקֶר וַאֲבָרָהָם אָבִינוּ הָיָה זוֹרֵעַ לִצְדָקָה, כִּי מִי לֹא יֵדַע בְּכָל אֱלֹהּ? וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה נִדְחַק הָרַבֵּה בְּפֵרוּשׁ מַאֲמָר זֶה. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּאֵינוֹ מַקְבִּיל מַה שֶּׁאַבְרָהָם הָיָה עוֹשֶׂה צְדָקָה לְנִמְרוֹד שֶׁהָיוּ פְּעֻלּוֹתָיו שֶׁל שֶׁקֶר, וְהַמַּקְבִּיל שֶׁל מַעֲשֶׂה נִמְרוֹד הוּא מַה שֶּׁאַבְרָהָם הִכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ וְהוֹדִיעוֹ לְכָל בָּאֵי עוֹלָם.

אֲמָנָם עַל פִּי הַקְּדָמָתֵנוּ יִתְבָּאֵר הֵיטֵב. שֶׁכְּבָר כְּתַבְנוּ לְעֵיל, שֶׁלֹּא הֻתְּרָה הַצְּדָקָה לַעֲנִיִּים אֶלָּא מִשּׁוּם דְּאָנוּ קְרוּיִים בָּנִים. וְאִמְרִינַן בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר לֶךְ לְךָ (פרשה מג סימן ח), שֶׁאַבְרָהָם הָיָה מְקַבֵּל עוֹבְרִים וְשָׁבִים וּמַאֲכִילָם וּמַשְׁקֵם. וּבְסֵדֶר וַיֵּרָא (פרשה מט סימן ז) אָמְרִינַן: "לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" — בַּתְּחִלָּה צְדָקָה וּלְבַסּוֹף מִשְׁפָּט. הָא כֵּיצַד? אַבְרָהָם

הָיָה מְקַבֵּל אֶת הָעוֹבְרִים וְשָׁבִים. מְשָׁהֵיו אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים אָמַר לָהֶם: בָּרְכוּ וְאִמְרוּ 'בָּרוּךְ אֵל עוֹלָם שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ'. אִם מְקַבֵּל עָלָיו וּבָרֵךְ — הֲוָה אָכַל וְשָׁתֵי וְאָזֵל; וְאִי לָא מְקַבֵּל עָלֵיהּ וּבָרֵךְ — הֲוָה אָמַר לֵיהּ: הַב מָה דַּעֲלָךְ וְכוּ'. מִן דַּהֲוָה חָמֵי דְּהֵיא עָקְתָא דַּהֲוָה עָקֵי לֵיהּ, הֲוָה אָמַר 'בָּרוּךְ אֵל עוֹלָם שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ'. וֵוי: לְכַתְּחִלָּה צְדָקָה וּלְבַסּוֹף מִשְׁפָּט. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּאִי עַל מְנָת שֶׁיִּתְגַּיְּרוּ הֲוָה יָהֵב לְהוּ — תְּחִלָּה צְדָקָה, זוֹ מִנַּיִן? וְכֹל שֶׁלֹּא נַעֲשֹׂת מַחֲשַׁבְתּוֹ — מִתְּחִלָּה נָמֵי מִשְׁפָּט הָוֵי, וְלֹא תִּפֹּל עָלָיו מִלַּת צְדָקָה בְּשׁוּם זְמַן אֶלָּא בַּסּוֹף כַּד הֲווֹ מְקַבְּלִי לְהִתְגַּיֵּר. וְתוּ קָשֶׁה, מַאי דַּעְתֵּיהּ דְּאַבְרָהָם לְהַאֲכִילָם בְּסָתָם וְאַחַר כָּךְ לְתָבְעָ מֵהֶם דְּמֵי הָאֲכִילָה? דְּאִם בְּסָתָם כַּוָּנָתוֹ בְּתוֹרַת מַתָּנָה, אַף לְבַסּוֹף לָא מָצֵי תָּבַע מֵהֶם.

וַיִּרָאֶה דְּרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל קָבְעוּ דְּרָשָׁתָם בְּפָסוּק "וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע, וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם יְיָ אֵל עוֹלָם" (בראשית כא, לג). וְאָמְרוּ זַ"ל (ב"ר פרשה נד סימן ח): רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה. חַד אָמַר: פַּרְדֵּס, וְחַד אָמַר: פֻּנְדָּק. עַל דַּעְתֵּיהּ דְּרַבִּי נְחֶמְיָה הָיָה מְקַבֵּל אֶת הָעוֹבְרִים וְאֶת הַשָּׁבִים וּמַאֲכִילָם וּמַשְׁקָם, וַהֲוָה אָמַר לְהוּ 'בָּרְכוּ אֵל עוֹלָם שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ' וְכוּ'. וְנִרְאֶה, דִּלְעוֹלָם אַבְרָהָם הָיָה מַאֲכִילָם תְּחִלָּה חִנָּם אֵין כֶּסֶף. דְּכָל הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ אֱכֹל עִמִּי סְתָם — פָּטוּר מִדְּמֵי הָאֲכִילָה, דְּמִסְתָּמָא בְּחִנָּם קָאָמַר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָר"ן בְּפֶרֶק שְׁנֵי דַיָּנֵי גְּזֵרוֹת בְּשֵׁם הָרַשְׁבָּ"א אַהֵהִיא דְּמֵי שֶׁהָלַךְ לִמְדִינַת הַיָּם וְעָמַד אֶחָד וּפָרַנֵּס אֶת אִשְׁתּוֹ (כתובות קז ע"ב), וּלְכָךְ קָרֵי לֵיהּ צְדָקָה תְּחִלָּה, כֵּיוָן דְּלֹא הָיָה יָכוֹל לְתָבְעָ מֵהֶם דְּמֵי הָאֲכִילָה. מִיהוּ אַחַר שֶׁאָכְלוּ וְלָא בָּעוֹ בָּרוֹכֵי, הֲוָה אָתֵי עֲלֵיהוּ בְּתוֹרַת מִשְׁפָּט. וְהַעְנָיִן הוּא, דְּאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא (ברכות דף לה): רַבִּי לֵוִי רָמֵי: כְּתִיב (תהלים קטו, טז): "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ, וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם", וּכְתִיב (שם כד, א): "לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ". לָא קַשְׁיָא, כָּאן קוֹדֶם בְּרָכָה, כָּאן לְאַחַר בְּרָכָה. נִמְצָא, דְּאִם לֹא בֵּרְכוּ — אַף אַבְרָהָם אָבִינוּ לֹא הָיָה זוֹכֶה בָּהּ וְאֵינָהּ מִשֶּׁלּוֹ, דְּ'לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ' כְּתִיב; וּמַה בֶּצַע אִם הָיָה מְפָרְנֵס אוֹתָם בְּסָתָם בְּתוֹרַת מַתָּנָה, אִם הַדְּבָרִים הַנֶּאֱכָלִין אֵינָן שֶׁלּוֹ, וְנִמְצָא יָהֵב לְהוּ מַה שֶּׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ דְּלֹא זָכָה הַמְקַבֵּל. וְזֶהוּ "וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם יְיָ אֵל עוֹלָם", דְּמֵאַחַר דְּקוֹדֶם בְּרָכָה 'לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ', וְהוּא אֵל עוֹלָם, לָא מָצֵי יָהֵב לְהוּ. וְהַשְׁתָּא אָתֵי שַׁפִּיר דְּבַתְּחִלָּה צְדָקָה וּלְבַסּוֹף מִשְׁפָּט.

וְכָתַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאֵין לְהַקְשׁוֹת, שֶׁיִּרְאֶה כְּלַעַג שֶׁמַּאֲכִילָם לְשֶׁיְּקַבְּלוּ אֱמוּנָתוֹ, וּכְשֶׁאֵינָם מְקַבְּלִים בָּא עֲלֵיהֶם בַּעֲלִילָה, כִּי אָסוּר לוֹ לְחוֹנֵן רֵיקִים וּפוֹחֲזִים, עַל דֶּרֶךְ (ב"ב ח ע"א): אוֹי לִי שֶׁנָּתַתִּי פָּתִי לְעַם הָאָרֶץ. עַד כָּאן.

וַיֵּשׁ לְדַקְדֵּק, דְּאַכַּתִּי אֵיךְ הַתֵּר לוֹ לְאַבְרָהָם לַעֲשׂוֹת צְדָקָה עִם גּוֹיִם? וַהֲלוֹא לֹא הֻתְּרָה הַצְּדָקָה אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בָּנִים, אֲבָל בְּגוֹיִם אִסּוּרָא נָמֵי אִיכָּא. אֶלָּא עַל כָּרְחִין לוֹמַר שֶׁאַבְרָהָם אָבִינוּ הָיָה מְגַיֵּרָן לְגַמְרֵי, וְכִדְאָמְרִינַן בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה טל סימן כא):

"וְאֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְחָרָן" (בראשית יב, ה). אָמַר רַב הוּנָא: אַבְרָהָם הָיָה מְגַיֵּר אֶת הָאֲנָשִׁים, וְשָׂרָה מְגַיֶּרֶת אֶת הַנָּשִׁים. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא מְקָרֵב אֶת הַנָּכְרִי וּמְגַיְּרוֹ — כְּאִלּוּ בְּרָאוֹ. וְכָתַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, דְּטַעְמָא מִשּׁוּם דְּגֵר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּקָטָן שֶׁנּוֹלַד דָּמֵי (יבמות כב ע"א). וְטַעַם זֶה אֵינוֹ צוֹדֵק אֶלָּא בְּגֵר גָּמוּר שֶׁבָּא לִכְלַל יִשְׂרָאֵל. וְאִם כֵּן, עַל כָּרְחִין סְבִירָא לֵהּ לְאַבְרָהָם דִּבְאוֹתוֹ הַגִּיּוּר הָיוּ יוֹצְאִין מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וְהָיוּ נִקְרָאִים בָּנִים, כְּדִין כָּל הַגֵּרִים שֶׁנִּקְרָאִים בָּנִים; שֶׁאִם לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי כִּי אִם לְהַחְמִיר, וְאֵינָם נִקְרָאִים בָּנִים כִּי אִם עֲבָדִים — הָא אִיכָּא אִסּוּרָא, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר טוֹרְנוֹסְרוֹפּוֹס: זוֹ הִיא שֶׁמְּחַיַּבְתָּם לְגִיהֻנֹּם. **וּבְהָא** נִיחָא מַאי דְּקַשְׁיָא לִי בְּדִבְרֵי הָרִאַ"ם פָּרָשַׁת וַיֵּשֶׁב (ד"ה כי כסתה פניה) (בראשית לח, טו), שֶׁכָּתַב: וְאִם תֹּאמַר, אֵיךְ הֵתַר לוֹ לִבְעוֹל עַל הַזּוֹנָה וְכוּ'. וּבְסוֹף דְּבָרָיו כָּתַב: וְשֶׁמָּא יֵשׁ לוֹמַר, דְּאוֹתוֹ גְּדִי שֶׁנָּתַן לָהּ וְחוֹתָמוֹ וּפְתִילוֹ וּמַטֶּהוּ לְעֵרָבוֹן לֹא הָיָה אֶלָּא לְפִיּוּס בְּעָלְמָא, אֲבָל מִכָּל מָקוֹם קִדְּשָׁהּ אַחַר כָּךְ בְּכֶסֶף אוֹ בְּשְׁטָר וְאַחַר כָּךְ בָּא עָלֶיהָ. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לִתְמֹהַּ, דְּהֵיכִי מַשְׁכַּחַת לַהּ קִדּוּשִׁין? וַהֲלוֹא קַיְמָא לָן (קידושין סה ע"ב): הַמְקַדֵּשׁ בְּלֹא עֵדִים, אֲפִלּוּ שְׁנֵיהֶם מוֹדִים — אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת, דְּאֵין דָּבָר שֶׁבְּעֶרְוָה פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם. וְכָל זַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב קְרוֹבִים הָיוּ לִיהוּדָה, וְאִם כֵּן הֲוָה לֵהּ מְקֻדֶּשׁ בְּלֹא עֵדִים דְּלָא הָוְיָא מְקֻדֶּשֶׁת, וְאִם כֵּן מַה הוֹעִיל מַה שֶּׁקִּדְּשָׁהּ בְּכֶסֶף אוֹ בְּשְׁטָר? וְנִרְאֶה שֶׁקִּדְּשָׁהּ בִּפְנֵי גֵּרִים שֶׁגִּיְּרָם אַבְרָהָם. וְאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר וַיֵּשֶׁב (פרשה פד סימן ב) שֶׁגַּם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הָיוּ מְגַיְּרִים גִּיּוֹרִים. וְעַל כָּרְחִין לוֹמַר שֶׁהָיוּ מְגַיְּרִים אוֹתָם לְגַמְרֵי כְּדִין יִשְׂרָאֵל; דְּאִם לֹא הָיוּ אֶלָּא גֵּר תּוֹשָׁב שֶׁקִּבְּלוּ שֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ, אַכַּתִּי פְּסוּלֵי עֵדוּת הֵם לְקִדּוּשִׁין וְחָשׁוּב מְקֻדֶּשׁ בְּלֹא עֵדִים.

וּבִבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר לֶךְ לְךָ (פרשה מג סימן ב) אָמְרִינַן: "וַיֵּרֶק אֶת חֲנִיכָיו" (בראשית יד, יד) — בַּעֲלֵי חֲנִיכָתוֹ, שְׁמָם אַבְרָם כִּשְׁמוֹ. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, שֶׁהַגֵּרִים הָיוּ נִקְרָאִים כִּשְׁמוֹ, כְּדִרְכֵּנוּ הַיּוֹם לִקְרֹא הַגֵּרִים אַבְרָהָם, כִּי הוּא הָיָה תְּחִלָּה לַגֵּרִים. עַד כָּאן. אַלְמָא שֶׁהָיוּ גֵּרִים גְּמוּרִים, וְיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר. דְּרַבִּי אָבִין סְבִירָא לֵהּ, דְּהַטַּעַם שֶׁהִפִּיל נִמְרוֹד אֶת אַבְרָהָם אָבִינוּ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, וְכִי לֹא יָדַע שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַצִּיל לְאוֹהֲבָיו וּלְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו?! אֶלָּא הַיְנוּ מִשּׁוּם דַּהֲוָה סְבִירָא לֵהּ שֶׁקֹּדֶם מַתַּן תּוֹרָה לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי. וְהִנֵּה מוּדַעַת זֹאת, דְּבֶן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה עַל קִדּוּשֵׁת הַשֵּׁם, וְאִם נֶהֱרַג וְלֹא עָבַר — הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּדֶרֶךְ הָאֲתָרִים (דרוש ב), וְלָזֶה רָצָה לְאָנְסוֹ לְאַבְרָהָם שֶׁיִּעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, וְאָמַר לֹא יִמָּנַע: אִם יַעֲבֹד — הֲרֵי נַעֲשָׂה רְצוֹנוֹ, וְאִם יִמְסֹר עַצְמוֹ לְמִיתָה — פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה הַשֵּׁם לוֹ נֵס, דְּמֵאַחַר דְּאֵינוֹ מְצֻוֶּה אִסּוּרָא קָא עָבֵד לְמִסַּר עַצְמוֹ. וְלָזֶה אָמַר: 'רִשְׁעַ עֹשֶׂה פְּעֻלַּת שָׁקֶר' — זֶה נִמְרוֹד, שֶׁהָיוּ פְּעֻלּוֹתָיו שֶׁל שֶׁקֶר. מִשּׁוּם דִּלְפִי הָאֱמֶת,

אַבְרָהָם יָצָא מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, וְהָיָה מְצֻוֶּה לִמְסֹר עַצְמוֹ עַל קִדֻּשַּׁת הַשֵּׁם, וּמִשּׁוּם הָכֵי הִצִּילוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְכִי תֵּימָא: מִנַּיִן לָנוּ שֶׁנִּמְרוֹד לֹא צַדָּק בְּמַחְשְׁבוֹתָיו, שֶׁאֹתָהּ אוֹמֵר עָלָיו שֶׁפִּעֲלוֹתָיו שֶׁקֶר? אֵימָא דִּלְעוֹלָם צַדָּק, מִשּׁוּם דְּלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וּמַה שֶּׁנִּצּוֹל אַבְרָהָם הוּא בִּשְׁבִיל יַעֲקֹב, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה כט, כב): "כֹּה אָמַר יְיָ אֶל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם".

לָזֶה אָמַר: 'וְזֹרֵעַ צְדָקָה שֶׁכָּר אֱמֶת' — זֶה אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְיָ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט". וּמִדְּחָזֵינַן דְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קוֹבֵעַ שָׂכָר לְאַבְרָהָם עַל מָה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה צְדָקָה עִם בָּאֵי עוֹלָם, עַל כָּרְחִין הַטַּעַם לְפִי שֶׁמִּשֶּׁנִּתְגַּיְּרוּ יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וְנִקְרְאוּ בָּנִים לַמָּקוֹם; דְּאִי לֹא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, אִם כֵּן לָא מִקְּרוּ בָּנִים כִּי אִם עֲבָדִים, וְאֵיךְ שִׁבְּחוֹ הַכָּתוּב בַּמֶּה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה צְדָקָה? וַהֲלוֹא אִסּוּרָא נָמֵי אִיכָּא! אֶלָּא וַדַּאי דְּקִשְׁטָא דְּמִלְּתָא דְּיָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְאִם כֵּן קְרָא דְּ'רָשָׁע עֹשֶׂה פְּעֻלַּת שָׁקֶר' מִתּוֹקֶם שַׁפִּיר בְּנִמְרוֹד הָרָשָׁע שֶׁהָיוּ פְּעֻלּוֹתָיו שֶׁל שֶׁקֶר, שֶׁטָּעָה בַּמֶּה שֶׁהָיָה סָבוּר שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ, וְהִנֵּה אֱמֶת שֶׁיָּצְאוּ מִכְּלַל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וּבְדִין הוּא שֶׁיִּטֹּל שְׂכָרוֹ. וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם.

פרק יח

דְּרוּשׁ שְׁמוֹנָה עָשָׂר

בַּמִּדְרָשׁ: דָּרַשׁ רַבִּי לֵוִי: מַאי דִּכְתִיב (ישעיה סג, א): "מִי זֶה בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה, זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ, אֲנִי מְדַבֵּר בְּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ"? לֶעָתִיד לָבוֹא, כְּשֶׁיָּבוֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכַלּוֹת אֶת הָאֻמּוֹת מִן הָעוֹלָם, בָּאִים כָּל הַשָּׂרִים שֶׁל מַעְלָה וְאוֹמְרִים לְפָנָיו הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כְּלוּם יֵשׁ לְפָנֶיךָ מַשּׂוֹא פָּנִים?! מַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ? הַלָּלוּ שׁוֹפְכֵי דָמִים וְהַלָּלוּ שׁוֹפְכֵי דָמִים, הַלָּלוּ מְגַלֵּי עֲרָיוֹת וְהַלָּלוּ מְגַלֵּי עֲרָיוֹת, הַלָּלוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְהַלָּלוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמִיכָאֵל סָנֵגוֹרָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל: הַחֵזֵר לָהֶם תְּשׁוּבָה. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה מִיכָאֵל סָנֵגוֹרָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּתֵּק, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל יב, א): "בָּעֵת הַהִיא יַעֲמֹד מִיכָאֵל שַׂרְכֶם"; וְאֵין עֲמִידָה אֶלָּא שְׁתִיקָה, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לב, טז): "עָמְדוּ לֹא עָנוּ עוֹד". אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמִיכָאֵל: נִשְׁתַּתֵּקְתָּ, אֲנִי מְדַבֵּר. שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲנִי מְדַבֵּר בְּצְדָקָה". בְּאֵיזֶה זְכוּת אֲנִי גּוֹאֲלָם? בִּשְׁבִיל הַצְּדָקָה שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין אֵלּוּ עִם אֵלּוּ, שֶׁאִלְמָלֵא הַצְּדָקָה לֹא נִתְקַיְּמוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ. הֲוֵי: "אֲנִי מְדַבֵּר בְּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ". עַד כָּאן.

הֲלוֹא מֵרֹאשׁ מוֹדַעַת זֹאת גֹּדֶל מַעֲלַת הַצְּדָקָה כִּי רַבָּה הִיא. וְאִמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ" (דברים כו, טו). בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחָהּ שֶׁל צְדָקָה, שֶׁמְּהַפֶּכֶת

מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים. שֶׁהֲרֵי כָּל הַשְּׁקָפָה שֶׁבַּתּוֹרָה הִיא לְרָעָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יח, טז): "וַיַּשְׁקִפוּ עַל פְּנֵי סְדֹם", וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שופטים ה, כח): "נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא", חוּץ מִזּוֹ שֶׁהִיא לְטוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ". לְלַמֶּדְךָ, שֶׁגָּדוֹל כֹּחַ שֶׁל מַתְּנוֹת עֲנִיִּים, שֶׁמְּהַפֶּכֶת מִדַּת הָרֹגֶז לְמִדַּת רַחֲמִים. עַד כָּאן. וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁמִינִי דְּעֵרוּבִין (פו ע"א): דְּרַשׁ רָבָא בַּר מָרִי: "יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים, חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יְנַצְּרֵהוּ" (תהלים סא, ח). אֵימָתַי 'יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים'? בִּזְמַן שֶׁ'חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יְנַצְּרֵהוּ'. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַה חִדֵּשׁ רָבָא בְּפִשְׁטֵהּ דִּקְרָא, דַּהֲרֵי מִקְרָא מָלֵא כְּתִיב: "יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים, חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יְנַצְּרֵהוּ". וְיֵרָאֶה לְיַשֵּׁב עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה וְזֶה לְשׁוֹנָם: "בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם" (בראשית ב, ד). בַּתְּחִלָּה עָלָה בְּמַחֲשָׁבָה לִבְרֹא אֶת הָעוֹלָם בְּדִין, כֵּיוָן שֶׁרָאָה שֶׁאֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם בְּדִין שִׁתַּף עִמּוֹ מִדַּת הָרַחֲמִים. הֲוֵי: "בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם". וּלְפִי זֶה הֶקְשָׁה לוֹ לְרָבָא: הֵיכִי קָאָמַר קְרָא 'יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים'? דְּהֵיכִי מַשְׁכַּחַת לַהּ שֶׁיִּתְקַיֵּם וְיִתְיַשֵּׁב הָעוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים, שֶׁהוּא מִדַּת הַדִּין, וְהָא אָמְרִינַן שֶׁרָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם בְּדִין. לָזֶה אָמַר רָבָא: אֵימָתַי 'יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים'? בִּזְמַן שֶׁ'חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יְנַצְּרֵהוּ', שֶׁהִיא הַצְּדָקָה שֶׁמְּהַפֶּכֶת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים, וְאִם כֵּן אֲפִלּוּ בְּלֹא שִׁתּוּף בְּמִדַּת הָרַחֲמִים יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים, לְפִי שֶׁעַל יְדֵי הַצְּדָקָה אֵין כָּאן דִּין.

וּבָזֶה יִתְבָּאֵר מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" (שמות ג, יד) — כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה הוֹוֶה עִמִּי, כָּךְ אֲנִי הוֹוֶה עִמָּךְ: אִם פּוֹתְחִין אֶת יְדֵיהֶם וְעוֹשִׂים צְדָקָה, אַף אֲנִי אֶפְתַּח אֶת יָדַי, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כח, יב): "יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב"; וְאִם אֵינָן פּוֹתְחִים אֶת יְדֵיהֶם לַעֲשׂוֹת צְדָקָה, מַה כְּתִיב שָׁם (איוב יב, טו): "הֵן יַעְצֹר בַּמַּיִם וְיִבָּשׁוּ" וְגוֹמֵר. וּכְבָר הֵבִיא הָרַמְבַּ"ן אַגָּדָה זוֹ בְּפֵרוּשׁוֹ עַל הַתּוֹרָה פָּרָשַׁת שְׁמוֹת, יְעַיֵּן שָׁם. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּלָמָּה פָּרַט מִצְוַת הַצְּדָקָה יוֹתֵר מִשְּׁאָר מִצְוֹת? וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַה הִתְיַחֲסוּת יֵשׁ לִתְשׁוּבָה זוֹ לְמַה שֶׁשְּׁאַל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ וְאָמַר (שמות ג, יג): "וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם", וְהֵשִׁיב לוֹ הַשֵּׁם: "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה", שֶׁפֵּרוּשׁוֹ: אִם פּוֹתְחִין אֶת יְדֵיהֶם וְעוֹשִׂים צְדָקָה, אַף אֲנִי פּוֹתֵחַ אֶת יָדַי וְכוּ'. וְלִכְאוֹרָה אֵין קֶשֶׁר לַדְּבָרִים הַלָּלוּ אֲלוּ עִם אֲלוּ.

אַךְ בַּמֶּה שֶׁכָּתַבְנוּ יִתְיַשֵּׁב. וְהִנֵּה הָרַב מוֹהַר"שׁ יָפֶה בִּשְׁמוֹת רַבָּה (פרשה ג סימן ז ד"ה אבל במרובים וכו') כָּתַב, כִּי שְׁאֵלַת 'מַה שְּׁמוֹ' הֵינוּ אִם הַגְּאֻלָּה בְּמִדַּת הַדִּין אוֹ בְּמִדַּת רַחֲמִים? כְּלוֹמַר, שֶׁאִם הִיא בְּמִדַּת הַדִּין דַּוְקָא — הֵם חוֹשְׁשִׁים אוּלַי יֶחֱטְאוּ וְנִתְחַם הַשֵּׁם; אֲבָל אִם בְּמִדַּת רַחֲמִים — יוֹדְעִים בְּוַדַּאי שֶׁגּוֹאֲלָם, מֵאַחַר שֶׁאֵינָם רְאוּיִם לְגְאֻלָּה וְהוּא אוֹמֵר שֶׁעֲתִיד לְגָאֳלָם, לְפִי שֶׁדָּן אוֹתָם בְּמִדַּת רַחֲמִים, וְרַחֲמֵי הַשֵּׁם הֵם לְעוֹלָם וָעֶד, כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמָיו.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר. שֶׁמִּשֶּׁה רַבֵּנוּ שָׁאַל: "מַה שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם", כְּלוֹמַר, אִם הַגְּאֻלָּה הִיא בְּמִדַּת הַדִּין אוֹ בְּמִדַּת רַחֲמִים, וּכְדִכְתַבְנָא. לָזֶה הֵשִׁיב לוֹ הַשֵּׁם, דְּמָה אִכְפַּת לְהוּ בָּזֶה אִם אֲנִי דָן אוֹתָם בְּמִדַּת הַדִּין, מִכָּל מָקוֹם אֲנִי "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה", כְּלוֹמַר: כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה הוֹוֶה עִמִּי, כָּךְ אֲנִי הוֹוֶה עִמָּךְ; אִם פּוֹתְחִין אֶת יְדֵיהֶם וְעוֹשִׂים צְדָקָה, אַף אֲנִי אֶפְתַּח אֶת יָדִי. כְּלוֹמַר, שֶׁבְּיָדָם הוּא לַהֲפֹךְ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים עַל יְדֵי הַצְדָקָה שֶׁעוֹשִׂים, וְאִם כֵּן לְעוֹלָם אֲנִי מִתְנַהֵג עִמָּהֶם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, וּכְדִכְתַבְנָא.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה ח סימן ג): אָמַר רַבִּי סִימוֹן: בְּשָׁעָה שֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִבְרֹא אֶת אָדָם הָרִאשׁוֹן נֶעֱשׂוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת כִּתִּין כִּתִּין וַחֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת, מֵהֶם אוֹמְרִים אַל יִבָּרֵא, וּמֵהֶם אוֹמְרִים יִבָּרֵא. הָדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים פה, יא): "חֶסֶד וֶאֱמֶת נִפְגָּשׁוּ, צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ". אֱמֶת אוֹמֵר: אַל יִבָּרֵא, שֶׁכֻּלּוֹ שְׁקָרִים. חֶסֶד אוֹמֵר: יִבָּרֵא, שֶׁהוּא גּוֹמֵל חֲסָדִים. שָׁלוֹם אוֹמֵר: אַל יִבָּרֵא, דְּכֻלֵּהּ קְטָטָה. צֶדֶק אוֹמֵר: יִבָּרֵא, שֶׁהוּא עוֹשֶׂה צְדָקוֹת. מָה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא? נָטַל אֱמֶת וְהִשְׁלִיכוֹ לָאָרֶץ. הָדָא הוּא דִכְתִיב (דניאל ח, יב): "וְתַשְׁלֵךְ אֱמֶת אַרְצָה". אָמְרוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מָה אַתָּה מְבַזֶּה תַּכְסִיס שֶׁלְּךָ? תַּעֲלֶה אֱמֶת מִן הָאָרֶץ. הָדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים פה, יב): "אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח, וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף". עַד כָּאן.

וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה, וְכִי לֹא יָדַע כָּל אֶחָד בְּטַעֲנַת חֲבֵרוֹ, וֶאֱמֶת לֹא יָדַע שֶׁהוּא גּוֹמֵל חֲסָדִים וְעוֹשֶׂה צְדָקוֹת? וְעוֹד, אַמַּאי לָא קָאָמַר חֶסֶד כִּי אִם מִצְוָה זוֹ דִּגְמִילוּת חֲסָדִים, וְכִי אֵינָם מְקַיְּמִין יִשְׂרָאֵל כִּי אִם מִצְוָה זוֹ דִּצְדָקָה? וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּסוֹף הַמַּאֲמָר, דְּקָאָמַר דְּנִתְרַצָּה הַשֵּׁם לְטַעֲנַת מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת וְאָמַר "אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח", מַהוּ זֶה שֶׁסִּיֵּם הַכָּתוּב וְאָמַר "וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף"? דְּהָא צֶדֶק בִּמְקוֹמוֹ הָיָה עוֹמֵד, שֶׁהִסְכִּימָה דַּעְתּוֹ לְדַעַת עֶלְיוֹן וְאָמַר: יִבָּרֵא, שֶׁהוּא עוֹשֶׂה צְדָקוֹת; וְאִם כֵּן, לְאֵיזֶה תַּכְלִית נִשְׁקַף מִשָּׁמַיִם בְּשָׁעָה שֶׁעָלָה אֱמֶת מִן הָאָרֶץ? וְעוֹד, אַמַּאי קָאָמַר לְשׁוֹן הַשְׁקָפָה, הֲוָה לֵהּ לְמֵימַר 'וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִרְאָה'?

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּעֲבוֹדָה זָרָה (ד ע"ב): אָמַר רַב יוֹסֵף: לָא לִיצַלֵּי אֱנָשׁ צְלוֹתָא דְּמוּסְפֵּי בִּתְלָת שָׁעֵי קַמַּיְתָא בְּיוֹמָא קַמָּא דְּרֵישׁ שַׁתָּא בְּיָחִיד, דִּלְמָא כַּיְוָן דְּמַפְקֵד דִּינֵהּ מְעַיְּנִין בְּעוֹבָדֵהּ וְדָחוּ לֵהּ מִדְּחֵי. וְהִקְשׁוּ: וְהָא אָמְרַת: שְׁלֹשׁ רְאשׁוֹנוֹת יוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה? וְתֵרְצוּ: תּוֹרָה, דִּכְתִיב בַּהּ אֱמֶת, דִּכְתִיב (משלי כג, כג): "אֱמֶת קְנֵה וְאַל תִּמְכֹּר" — אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה בָּהּ לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין; דִּין, דִּלְא כְּתִיב בַּהּ אֱמֶת — הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין. עַד כָּאן. לְמַדְנוּ מִכָּאן, דֶּאֱמֶת אֵין בָּהּ לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, אֶלָּא הִיא דִּין גָּמוּר. וּבְפֶרֶק שְׁנֵים עָשָׂר דְּשַׁבָּת (קד ע"א) אָמְרִינַן:

מַאי טַעְמָא שִׁקְרָא אַחֲדָא כַּרְעָא, וְאֱמֶת מְלַבַּן לַבּוֹנָא? קַשְׁטָא קַאֵי, שִׁקְרָא לָא קַאֵי. כְּלוֹמַר, שֶׁאֵין לַשֶּׁקֶר קִיּוּם.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוֵּנַת הַמַּאֲמָר. דִּכְשֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִבְרֹא אֶת הָאָדָם, אָמַר אֱמֶת שֶׁאַל יִבָּרֵא, לְפִי שֶׁאֱמֶת אֵין בָּהּ לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, וְכֵיוָן דְּלֵיכָא לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם. וְכִדְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ, שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם בּוֹרֵא אֲנִי אֶת הָעוֹלָם בְּמִדַּת הַדִּין, אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר אֱמֶת: אַל יִבָּרֵא, שֶׁכֻּלּוֹ שֶׁקָּרִים. כְּלוֹמַר, שֶׁפְּעֻלּוֹתָיו דּוֹמִים לוֹ, דִּכְשֵׁם דְּאֵין לַשֶּׁקֶר קִיּוּם, כָּךְ אֵין לָאָדָם קִיּוּם, כֵּיוָן שֶׁאֵין עוֹשִׂים לוֹ לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין. וְלָזֶה הֵשִׁיב חֶסֶד שֶׁיִּבָּרֵא, לְפִי שֶׁהוּא גּוֹמֵל חֲסָדִים, וּבִגְמִילוּת חֲסָדִים מְהַפֵּךְ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים, וְעוֹשִׂים עִמּוֹ לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, וְאִם כֵּן יָכוֹל לְהִתְקַיֵּם הָעוֹלָם. וְהִנֵּה נָטַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֶאֱמֶת וְהִשְׁלִיכוֹ לָאָרֶץ עַל שֶׁאָמַר אַל יִבָּרֵא. וְאַחַר כָּךְ, כְּשֶׁאָמְרוּ לְפָנָיו מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לָמָּה אַתָּה מְבַזֶּה תַּכְסִיס שֶׁלְּךָ, וְאָמַר תַּעֲלֶה אֱמֶת מִן הָאָרֶץ, וְעָלָה אֱמֶת, וּכְדִכְתִיב: "אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח", אָז "וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף". כְּלוֹמַר, שֶׁאָמַר לוֹ: אַל יַעֲלֶה בְּדַעְתְּךָ דְּבִשְׁבִיל שֶׁעָלִיתָ תִּתְהַדַּר לִפְנֵי מֶלֶךְ לָדוּן דִּין גָּמוּר בְּלֹא לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, לְפִי שֶׁאֲנִי בִּמְקוֹמִי אֲנִי עוֹמֵד, וּפְעֻלָּתִי הִיא אַף בְּהַשְׁקָפָה שֶׁהִיא לְרָעָה, לְפִי שֶׁאֲנִי מְהַפֵּךְ מִדַּת הָרֶגֶז לְמִדַּת רַחֲמִים. וְזֶה שֶׁאָמַר: "וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף".

וּבָזֶה יוּבְנוּ דִּבְרֵי רַשְׁ"י זַ"ל בְּפֶרֶק קַמָּא דְּבָתְרָא (יא ע"א), עֲלֵהּ דְּהַהִיא דְּאָמְרִינַן: תְּנוּ רַבָּנָן: מַעֲשֶׂה בְּמוֹנֵבַז הַמֶּלֶךְ שֶׁבִּזְּבוּ אוֹצְרוֹתָיו וְאוֹצָרוֹת אֲבוֹתָיו בִּשְׁנֵי בַּצֹּרֶת. וְחָבְרוּ עָלָיו אֶחָיו וּבֵית אָבִיו, אָמְרוּ לוֹ: אֲבוֹתֶיךָ גָּנְזוּ אוֹצָרוֹת וְהוֹסִיפוּ עַל שֶׁל אֲבוֹתָם, וְאַתָּה בִּזְבַזְתָּ אוֹצְרוֹתֶיךָ וְאוֹצָרוֹת אֲבוֹתֶיךָ. אָמַר לָהֶם: אֲבוֹתַי גָּנְזוּ אוֹצָרוֹת לְמַטָּה, וַאֲנִי גָּנַזְתִּי אוֹצָרוֹת לְמַעְלָה; שֶׁנֶּאֱמַר: "אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח, וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף". עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כְּשֶׁאֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח, אַף מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף הַצֶּדֶק לְשַׁלֵּם גְּמוּל. 'נִשְׁקָף' — מַבִּיט, כְּמוֹ: "נִשְׁקְפָה וַתַּבֵּט". כְּלוֹמַר, זְכוּת הַצְּדָקָה מַבִּיט וּמִסְתַּכֵּל לְמַטָּה. עַד כָּאן. וְהִנֵּה מוֹהֲרַ"שׁ יָפֶה בְּסֵפֶר יְפֵה מַרְאֶה פֶּרֶק קַמָּא דְּפֵאָה (מאמר ג) תְּמַהּ בְּדִבְרֵי רַשְׁ"י הַלָּלוּ וְכָתַב: וְאֵינוֹ נוֹחַ לִי, דְּוַדַּאי כָּל גְּמוּל שָׂכָר הוּא מֵאֵת הַשֵּׁם מִן הַשָּׁמַיִם, וּמַה נִּשְׁתַּנָּה מַעֲשֶׂה הַצְּדָקָה מִכָּל הַמִּצְוֹת? וּמִלְבַד זֶה יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּדִבְרֵי רַשְׁ"י שֶׁכָּתַב: כְּשֶׁאֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח, אַף מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף הַצֶּדֶק לְשַׁלֵּם גְּמוּל, אֵיךְ הוּא מַקְבִּיל לְצִמְיחַת אֱמֶת מִן הָאָרֶץ מַה שֶּׁצֶּדֶק נִשְׁקָף מִן שָׁמַיִם? וְעוֹד, בַּמֶּה שֶׁהֵבִיא רְאָיָה לְמִלַּת 'נִשְׁקָף' מִקְרָא דְּ'נִשְׁקְפָה וַתַּבֵּט אֵם סִיסְרָא'.

וּבַמָּה שֶׁכָּתַבְנוּ הַדְּבָרִים כִּפְשׁוּטָן. שֶׁמּוֹנֵבַז הַמֶּלֶךְ רָצָה לוֹמַר שֶׁהַצְּדָקָה עוֹשָׂה פְּעֻלּוֹת גְּדוֹלוֹת בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל, דְּהֵינוּ שֶׁמְּהַפֶּכֶת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּשְׁאָר מִצְוֹת. וְהֵבִיא רְאָיָה לָזֶה מִקְרָא דִּכְתִיב: "אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח, וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף". וּפֵרֵשׁ

רַשִׁ"י: כְּשֶׁאֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח, כְּלוֹמַר, דְּמִפְקַד דִּינָא בְּאַרְעָא, דְּזֶה מוֹרֶה מִלַּת אֱמֶת, וְלֵיכָא לְפָנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, אַף מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף צֶדֶק לְשַׁלֵּם גְּמוּל. וְזֶהוּ שֶׁכָּתַב: 'נִשְׁקָף' — כְּמוֹ "נִשְׁקְפָה וַתַּיְבֵּב". דְּהַיְנוּ דְּמִלַּת הַשְׁקָפָה הִיא לְרָעָה, וְאַף עַל פִּי כֵן נִשְׁקָף לְשַׁלֵּם גְּמוּל, לְפִי שֶׁהַצְּדָקָה מְהַפֶּכֶת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים.

וּבָזֶה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל הַמַּאֲמָר הַפּוֹנֶה קָדִים. וְיֵשׁ לְהַקְשׁוֹת, דְּאֵיךְ עָלָה בְּדַעְתָּם שֶׁל הָאֻמּוֹת לוֹמַר מַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ, וְהָלוֹא בִּשְׁבִיל שְׁמֹר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו הוֹרָנוּ כָּל הַיּוֹם, נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה, וְכַמָּה מִסִּים וְאַרְנוֹנִיּוֹת וְחֻרּוּפִין וְגִדּוּפִין סָבַלְנוּ לְאַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְכָל הַגּוֹיִם הֵם שְׁקֵטִים וְשַׁאֲנַנִּים. וְעוֹד יֵשׁ לְתְמֹהַּ עַל מִיכָאֵל סָנֵגוֹרָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, דְּמַה זּוֹ שְׁתִיקָה? וְכִי לֹא יָדַע הַהֶפְרֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁהוּא כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ?! וְתוּ, דְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלִּמֵּד סָנֵגוֹרְיָא עַל יִשְׂרָאֵל לֹא מָצָא שׁוּם הֶפְרֵשׁ בֵּינֵינוּ לְבֵין הָאֻמּוֹת כִּי אִם מִצְוֹת הַצְּדָקָה. וְעוֹד צָרִיךְ לָדַעַת, מָה הַמִּצְוָה הַזֹּאת וּמַה טַּעַם יֵשׁ בָּהּ סְגֻלָּה פְּרָטִית שֶׁבַּעֲבוּרָהּ לִמֵּד סָנֵגוֹרְיָא עַל יִשְׂרָאֵל.

וַכַּיּוֹצֵא בָּזֶה מָצִינוּ בַּמִּדְרָשׁ סֵדֶר אֱמֹר (פרשה כו סימן ח) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "וַיֹּאמֶר בֹּא אֶל בֵּינַת לַגַּלְגַּל אֶל תַּחַת לַכְּרוּב וּמַלֵּא חָפְנֶיךָ גַּחֲלֵי אֵשׁ וּזְרֹק עַל הָעִיר" (יחזקאל י, ב). אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין: שֵׁשׁ שָׁנִים הָיוּ אוֹתָם גָּחָלִים עוֹמְמוֹת בְּיָדוֹ שֶׁל גַּבְרִיאֵל, סָבוּר שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים תְּשׁוּבָה. כֵּיוָן שֶׁרָאָה שֶׁלֹּא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה, בִּקֵּשׁ לְזָרְקָן בְּחֵמָה וּלְקַעְקֵעַ בֵּיצָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: גַּבְרִיאֵל גַּבְרִיאֵל, לְהוֹנָךְ לְהוֹנָךְ. כְּלוֹמַר, אַל תְּזָרְקֵם בְּחֵמָה אֶלָּא בְּנַחַת. לְפִי שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם בְּנֵי אָדָם שֶׁעוֹשִׂים צְדָקָה אֵלּוּ עִם אֵלּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, ח): "וַיֵּרָא לַכְּרֻבִים תַּבְנִית יַד אָדָם"; וְאֵין יָד אֶלָּא צְדָקָה, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר (דברים טו, יא): "פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ". אָמַר רַבִּי אַבָּא בְּשֵׁם רַבִּי בֶּרֶכְיָה: מִי מַעֲמִיד הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים? הַצְּדָקָה שֶׁעוֹשִׂים בַּיָּד. הָדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים עא, יט): "וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד מָרוֹם". עַד כָּאן.

וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה טוּבָא. דְּוַדַּאי גַּבְרִיאֵל כְּבָר יָדַע שֶׁעוֹשִׂים צְדָקָה אֵלּוּ עִם אֵלּוּ. דְּאִם תִּמְצֵא לוֹמַר דְּנֶעְלַם זֶה מִגַּבְרִיאֵל — זֶה לֹא יִתָּכֵן, דְּמִי שֶׁיָּדַע שֶׁלֹּא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה אֵיךְ לֹא יָדַע שֶׁעוֹשִׂים צְדָקָה? אֶלָּא עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּיָדַע, וְעִם כָּל זֹאת בִּשְׁבִיל עֲוֹנוֹתֵיהֶם הִסְכִּימָה דַּעְתּוֹ לְהַנְקֵם בְּחֵמָה וּלְקַעְקֵעַ בֵּיצָתָם. וְאִם כֵּן, מַה הֵשִׁיב לוֹ הַשֵּׁם: יֵשׁ בָּהֶם בְּנֵי אָדָם שֶׁעוֹשִׂים צְדָקָה וְכוּ'? וְכֵן יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם הַמַּאֲמָר: מִי מַעֲמִיד הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים — הַצְּדָקָה שֶׁעוֹשִׂים בַּיָּד, דְּמַה סְּגֻלָּה יֵשׁ בְּמִצְוַת הַצְּדָקָה שֶׁמַּעֲמֶדֶת הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים יוֹתֵר מִשְּׁאָר תַּרְי"ג מִצְוֹת?

עוֹד מָצָאנוּ בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קד ע"ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "לֹא אֲלֵיכֶם כָּל עִבְרֵי דָרֶךְ" (איכה א, יב). אָמַר רַב עַמְרָם אָמַר רַב: עֲשָׂאוּנִי כְּעוֹבְרֵי עַל דָּת. דְּאִלּוּ בִּסְדוֹם כְּתִיב (בראשית יט, כד): "וַיהוָה הִמְטִיר עַל סְדֹם", וְאִלּוּ בִּירוּשָׁלַיִם כְּתִיב (איכה א, יג): "מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי"; וּכְתִיב (שם ד, ו): "וַיִּגְדַּל עֲוֹן בַּת עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם", וְכִי מַשּׁוֹא פָּנִים יֵשׁ בַּדָּבָר?! אָמַר רָבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מִדָּה יְתֵרָה הָיְתָה בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁלֹּא הָיְתָה בִּסְדֹם, דְּאִלּוּ בִּסְדֹם כְּתִיב (יחזקאל טז, מט): "הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ גָּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם וְגוֹ' וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה", וְאִלּוּ בִּירוּשָׁלַיִם כְּתִיב (איכה ד, י): "יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת" וְגוֹמֵר. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: וְכִי מַשּׁוֹא פָּנִים יֵשׁ בַּדָּבָר — הוֹאִיל וְיִשְׂרָאֵל רָעִים יוֹתֵר מִסְּדֹם, כְּדִכְתִיב: "וַיִּגְדַּל עֲוֹן בַּת עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם", לָמָּה מַשּׁוֹא פָּנִים יֵשׁ בַּדָּבָר, דְּהָתָם כְּתִיב 'וַיְיַ הִמְטִיר' — הוּא עַצְמוֹ, וְהָכָא 'מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ' — עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, מַה זּוֹ הָרַעַשׁ שֶׁהִרְעִישׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ, שֶׁאָמַר עֲשָׂאוּנִי כְּעוֹבְרֵי עַל דָּת, בִּשְׁבִיל דְּבִסְדֹם נִפְרַע מֵהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, וְאִלּוּ בִּירוּשָׁלַיִם נִפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. וְכֵן בַּמֶּה שֶׁהִקְשׁוּ וְכִי מַשּׁוֹא פָּנִים יֵשׁ בַּדָּבָר, דְּמַה מַּשּׁוֹא פָּנִים שַׁיָּךְ? מֵאַחַר שֶׁכְּבָר נִפְרַע מֵהֶם, מַה לִּי עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַה לִּי עַל יְדֵי שָׁלִיחַ?

תּוּ יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת בַּמֶּה שֶׁתֵּרְצוּ: מִדָּה יְתֵרָה הָיְתָה בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁלֹּא הָיְתָה בִּסְדֹם, דְּאִלּוּ בִּסְדֹם כְּתִיב: "יַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה", וְאִלּוּ בִּירוּשָׁלַיִם כְּתִיב: "יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: מִדָּה יְתֵרָה לְטוֹבָה, דִּבִירוּשָׁלַיִם כְּתִיב: "יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ" — שֶׁהָיְתָה מַזְמֶנֶת חֲבֶרְתָּהּ וְאוֹכֶלֶת בְּנָהּ, אַלְמָא רַחֲמָנִיּוֹת הָיוּ, וְאִלּוּ בִּסְדֹם כְּתִיב: "יַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה". עַד כָּאן. וַאֲנִי תְּמֵהַּ בָּזֶה טוּבָא, שֶׁהֲרֵי אֵין רִבּוּי הָעֲוֹנוֹת וּמִעוּטָם מוֹרֶה עַל שֶׁזֶּה רָשָׁע מִזֶּה, שֶׁהֲרֵי לִפְעָמִים מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עֲוֹנוֹת מְרֻבִּים הוּא צַדִּיק גָּמוּר, לְפִי שֶׁבִּשְׁקוֹל אֶל דֵּעוֹת זְכֻיּוֹתָיו מְרֻבִּים מֵעֲוֹנוֹתָיו, וְאוֹתוֹ שֶׁעֲוֹנוֹתָיו מוּעָטִים הוּא רָשָׁע גָּמוּר, לְפִי שֶׁבִּשְׁקוֹל אֶל דֵּעוֹת עֲוֹנוֹתָיו מְרֻבִּים מִזְכֻיּוֹתָיו וְהוּא רָשָׁע גָּמוּר. וְאֵין הֶפְרֵשׁ בָּזֶה בֵּין אָדָם פְּרָטִי לְמִדִינָה כּוֹלֶלֶת אוֹ לְכָל הָעוֹלָם, שֶׁהַכֹּל תָּלוּי אִם הָעֲוֹנוֹת יְתֵרוֹת עַל הַזְּכֻיּוֹת — הֲרֵי אוֹתוֹ הָאִישׁ אוֹ אוֹתָהּ הַמְּדִינָה חַיֶּבֶת, וְאִם הַזְּכֻיּוֹת יְתֵרוֹת עַל הָעֲוֹנוֹת — הֲרֵי אוֹתוֹ הָאִישׁ אוֹ אוֹתָהּ הַמְּדִינָה צַדֶּקֶת, וּכְמוֹ שֶׁבֵּאַר כָּל זֶה הָרַמְבַּ"ם בְּרֵישׁ פֶּרֶק שְׁלִישִׁי מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה, יְעַיֵּן שָׁם.

וְהַשְּׁתָּא אִיכָּא לְעַיּוֹנֵי, כְּשֶׁאָמַר הַכָּתוּב: "וַיִּגְדַּל עֲוֹן בַּת עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם", מַה הִיא הַכַּוָּנָה? אִם לוֹמַר שֶׁעֲוֹנוֹת יְרוּשָׁלַיִם הָיוּ מְרֻבִּים מֵחַטַּאת סְדֹם — זֶה לֹא יִתָּכֵן כְּלָל. לְפִי שֶׁעָדַיִן אֶפְשָׁר, שֶׁאַף שֶׁאַנְשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם עֲוֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּים הֵם צַדִּיקִים גְּמוּרִים, לְפִי שֶׁזְּכֻיּוֹתֵיהֶם מְרֻבִּים בִּשְׁקוֹל אֶל דֵּעוֹת, וְאַנְשֵׁי סְדֹם אַף שֶׁאֵין לָהֶם כָּל כָּךְ עֲוֹנוֹת הֵם רְשָׁעִים

גְּמוּרִים, וְאִם כֵּן מַהוּ זֶה שֶׁתְּמַהּ הַכָּתוּב "וַיִּגְדַּל עָוֹן בַּת עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם"? אֶלָּא עַל כָּרְחִין לוֹמַר שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "וַיִּגְדַּל עָוֹן בַּת עַמִּי" הוּא, שֶׁשָּׁקַל הַשֵּׁם עֲוֹנוֹת יְרוּשָׁלַיִם עִם זְכֻיּוֹתֶיהָ וַעֲוֹנוֹת סְדֹם עִם זְכֻיּוֹתֶיהָ, וְגָדְלָה הַכַּרְעַת עֲוֹנוֹת יְרוּשָׁלַיִם נֶגֶד זְכֻיּוֹתֶיהָ יוֹתֵר מֵהַכַּרְעַת עֲוֹנוֹת סְדֹם נֶגֶד זְכֻיּוֹתֶיהָ, וְעַל זֶה תָּמַהּ הַכָּתוּב וְאָמַר: "וַיִּגְדַּל עָוֹן בַּת עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם". וְאִם כֵּן עַל כָּרְחִין לוֹמַר, כְּשֶׁשָּׁקְלוּ עֲוֹנוֹת סְדֹם הָיָה בַּכְּלָל מַה שֶּׁלֹּא הֶחֱזִיקָה יַד עָנִי וְאֶבְיוֹן, וּכְשֶׁשָּׁקְלוּ זְכֻיּוֹת יְרוּשָׁלַיִם הָיָה בַּכְּלָל מִצְוַת הַצְּדָקָה, וְאִם כֵּן מַה תְּשׁוּבָה הֵשִׁיב רַבִּי יוֹחָנָן: מִדָּה יְתֵרָה הָיְתָה בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁלֹּא הָיְתָה בִּסְדֹם, דִּאְלוּ בִּסְדֹם כְּתִיב: "יַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה", וְאִלּוּ בִּירוּשָׁלַיִם כְּתִיב: "יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת"? וַהֲלוֹא כָּל זֶה הָיָה בְּכַף מֹאזְנַיִם בְּשִׁקּוּל אֵל דֵּעוֹת, וְעִם כָּל זֶה צָוַח קְרָא וְאָמַר: "וַיִּגְדַּל עָוֹן בַּת עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם".

אָמְנָם עַל פִּי הַקַּבָּלָה שָׁנִינוּ יֹאמַר נָא, דִּשְׁלֹשָׁה הַמַּאֲמָרִים הַלָּלוּ כַּוָּנָה אַחַת לָהֶם. שֶׁכְּבָר נִתְבָּאֵר גֹּדֶל מַעֲלַת הַצְּדָקָה שֶׁמְּהַפֶּכֶת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים. וּכְבָר הָרְאֵיתָ לָדַעַת, שֶׁכֹּל שֶׁהָעֹנֶשׁ הוּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ הוּא בְּתַכְלִית מַה שֶּׁאֶפְשָׁר, לְפִי שֶׁבָּא בְּמִשְׁפָּט חָזָק. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּסִפְרִי: "לִי נָקָם וְשִׁלֵּם" (דברים לב, לה). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַל תִּהְיוּ סְבוּרִים שֶׁאֶפְרַע מִכֶּם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, כְּשֵׁם שֶׁנִּפְרַעְתִּי מִפַּרְעֹה עַל יְדֵי מֹשֶׁה וּמִסַּנְחֵרִיב עַל יְדֵי מַלְאָךְ; אֲבָל לֶעָתִיד — אֲנִי נִפְרָע מִכֶּם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לִי נָקָם וְשִׁלֵּם". עַד כָּאן. וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱרִיךְ בִּפְרָט זֶה בְּדֶרֶךְ עִקֵּב (דרוש כג), יְעַיֵּן שָׁם.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר: "לֹא אֲלֵיכֶם כָּל עֹבְרֵי דָּרֶךְ" — עֲשָׂאוּנִי בָּנַי כְּעוֹבְרֵי עַל דָּת, דִּכְתִיב: "וַיִּגְדַּל עָוֹן בַּת עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם", דְּאִלּוּ בִּסְדֹם כְּתִיב: "וַיְיָ הִמְטִיר עַל סְדֹם" — הוּא בְּעַצְמוֹ, אֲלָמָּא בָּא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק, וְאִלּוּ בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁהָיוּ חַטָּאִים יוֹתֵר מִסְּדֹם נִפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, כְּדִכְתִיב: "מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ", אֲלָמָּא שֶׁלֹּא בָּא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק. וְעַל זֶה הִקְשׁוּ: וְכִי מַשּׁוֹא פָּנִים יֵשׁ בַּדָּבָר, שֶׁיְּרוּשָׁלַיִם שֶׁהָיוּ חַטָּאִים בְּיוֹתֵר לֹא בָּא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק, וּסְדֹם בָּא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק. וְלָזֶה הֵשִׁיב רַבִּי יוֹחָנָן: מִדָּה יְתֵרָה הָיְתָה בִּירוּשָׁלַיִם וְכוּ'. כְּלוֹמַר, דִּסְדֹם לֹא הָיוּ עוֹשִׂים צְדָקָה, וּבִירוּשָׁלַיִם הָיוּ עוֹשִׂים צְדָקָה. כְּלוֹמַר: דִּסְדֹם, אַף שֶׁלֹּא הָיוּ חַטָּאִים כְּאַנְשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁהָיוּ רָעִים וְחַטָּאִים כְּפִי הַדִּין הַגָּמוּר — בָּא עֲלֵיהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק וְנִפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי עַצְמוֹ, לְפִי שֶׁכְּבָר חִיְּבָה מִדַּת הַדִּין; אֲבָל אַנְשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם, אַף שֶׁהָיוּ חַטָּאִים יוֹתֵר מִסְּדֹם, וּכְפִי מִדַּת הַדִּין הָיָה רָאוּי לִפָּרַע מֵהֶם עַל יְדֵי עַצְמוֹ וְלִבְוֹא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק, מִכָּל מָקוֹם לֹא בָּא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק וְנִפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, לְפִי שֶׁהָיָה בָּהֶם מִצְוַת הַצְּדָקָה שֶׁמְּהַפֶּכֶת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים. **וְהָכִי** אָמְרִינַן בְּמִדְרַשׁ אֵיכָה (פרשה ד סימן יג) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן". רַבִּי הוּנָא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי אָמַר: אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא הִנִּיחוּ אוֹתִי לִפְשׁט

יָדִי בְּעוֹלְמִי. כֵּיצַד? הָיְתָה לְאִשָּׁה אַחַת מֵהֶם כִּכָּר אֶחָד, וְהָיָה בּוֹ כְּדֵי שֶׁיֹּאכְלוּהוּ הִיא וּבַעְלָהּ יוֹם אֶחָד, וְכֵיוָן שֶׁמֵּת בְּנָהּ שֶׁל שְׁכֶנְתָּהּ הָיְתָה נוֹטֶלֶת אוֹתוֹ הַכִּכָּר וּמְנַחֶמֶת אוֹתָהּ בּוֹ, וְהֶעֱלָה עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב כְּאִלּוּ בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן לְמִצְוֹת. הָדָא הוּא דִכְתִיב: "יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן", וְכָל כָּךְ לָמָּה? בִּשְׁבִיל שֶׁ"הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ". עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ מַהֲרַ"שׁ יָפֶה: לֹא הִנִּיחוּ אוֹתִי לִפְשֹׁט יָדִי בְּעוֹלְמִי, דְּרַאוּיִים הָיוּ לְבַלְּתִי הַשְׁאִיר מֵהֶם פְּלֵיטָה, וְעַל יְדֵי כֵן נִמְצָא פּוֹשֵׁט יָדוֹ בְּעוֹלְמוֹ, שֶׁבְּאִבּוּדָן הָיָה הָעוֹלָם אָבֵד, שֶׁהֵם הַמְקַיְּמִים אוֹתוֹ, אֶלָּא עַל יְדֵי הַצְּדָקָה שֶׁעָשׂוּ לֹא הִנִּיחוּ מָקוֹם לְמִדַּת הַדִּין לַעֲשׂוֹת כָּךְ. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וְהֵן הֵם הַדְּבָרִים שֶׁכָּתַבְנוּ, שֶׁעַל יְדֵי מִצְוֹת הַצְּדָקָה הָפְכוּ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים, וְלֹא הִתְנַהֵג הַשֵּׁם עִמָּהֶם בְּמִדַּת הַדִּין כִּי אִם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּרֵבָּה פָּרָשַׁת אֱמֹר (פרשה כט סימן ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךְ שָׁמָּה" (ירמיה מו, כח). אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁהֵם מְכַלִּים שְׁדוֹתֵיהֶם — אֶעֱשֶׂה כָלָה; אֲבָל יִשְׂרָאֵל, שֶׁאֵין מְכַלִּין שְׁדוֹתֵיהֶם, כְּמָה דְאַתְּ אָמַר (ויקרא יט, ט): "לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ" — לֹא אֶעֱשֶׂה כָלָה וְכוּ'. אֵימָתַי? "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי" (שם כג, כד). עַד כָּאן. וְהִקְשָׁה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, דְּמַה טַּעַם לְכַלְיוֹן הָאֻמּוֹת עִם מַה שֶּׁהֵם מְכַלִּים שְׁדוֹתֵיהֶם? וּלְפִי דְּרָכֵנוּ הַדְּבָרִים כִּפְשׁוּטָן. דְּמִצְוַת פֵּאָה, שֶׁהִיא מַתְּנַת עֲנִיִּים, גּוֹרֶמֶת שֶׁאֵינוֹ בָּא עִם יִשְׂרָאֵל בְּמִדַּת הַדִּין אֶלָּא בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, וּלְפִיכָךְ אֵינוֹ עוֹשֶׂה עִמָּהֶם כְּלָה; אֲבָל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁאֵין בָּהֶם צְדָקָה וּמְכַלִּים שְׁדוֹתֵיהֶם, בָּא עִמָּהֶם בְּמִדַּת הַדִּין וְעוֹשֶׂה אוֹתָם כָּלָה. וּמַה שֶּׁסֵּיֵם הַמִּדְרָשׁ: אֵימָתַי? "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי" — הַכַּוָּנָה הִיא כְּמוֹ שֶׁכָּתַב שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, שֶׁמַּה שֶּׁקִּבֵּל הַשֵּׁם יוֹם הַדִּין בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הוּא לְטוֹבָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁקֹּדֶם לָזֶה הוּא זְמַן אֲסִיפַת הַפֵּרוֹת וְנוֹתְנִים לָעֲנִיִּים לֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה, וּכְשֶׁיּוֹשֵׁב לָדוּן אֶת כָּל הָעוֹלָם אֵינוֹ דָן אֶת יִשְׂרָאֵל בְּמִדַּת הַדִּין אֶלָּא בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, לְפִי שֶׁגָּדוֹל כֹּחַ שֶׁל מַתְּנַת עֲנִיִּים שֶׁמְּהַפֶּכֶת מִדַּת הָרֹגֶז לְמִדַּת רַחֲמִים, וּכְדִכְתַבְנָא.

וְרָאִיתִי בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה כח סימן ה): אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה: נַעֲשָׂה בְּשֵׁבֶט יְהוּדָה וּבְנְיָמִין מַה שֶּׁלֹּא נַעֲשָׂה בְּסִדֹּם. בְּסִדֹּם כְּתִיב (בראשית יח, כ): "וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד", וּבְשֵׁבֶט יְהוּדָה וּבְנְיָמִין כְּתִיב (יחזקאל ט, ט): "עָוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה גָּדוֹל בִּמְאֹד מְאֹד". אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא: אֵית לָן קְרָא חֲרִי (איכה ד, ו): "וַיִּגְדַּל עֲוֹן בַּת עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם". וְאוֹתָם לֹא נִשְׁתַּיֵּר מֵהֶם פְּלֵיטָה, וְאֵלּוּ נִשְׁתַּיֵּר מֵהֶם פְּלֵיטָה. אֶלָּא אוֹתָהּ "הַהֲפוּכָה כְּמוֹ רֶגַע" (שם) לֹא פָּשְׁטוּ יְדֵיהֶם בְּמִצְוֹת — "וְלֹא חָלוּ בָהּ יָדִים" (שם). אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא: לָא חָלַת יָד לְיָד. אֵלּוּ פָּשְׁטוּ יְדֵיהֶם בְּמִצְוֹת — "יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן", כָּל כָּךְ לָמָּה? "הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ". עַד כָּאן. וְהִנֵּה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה הֵבִין בְּאָמְרָם לֹא פָּשְׁטוּ יְדֵיהֶם בְּמִצְוֹת —

סְתָם מִצְוֹת. וְכֵן מַה שֶּׁאָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא לְא חָלַת יָד לְיָד, דְּהַיְינוּ שֶׁלֹּא חָלְתָה בְּמִצְוֹת. וְעַל זֶה הִקְשָׁה מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ בְּסוֹטָה (כא ע"א), דַּעֲבֵרָה מְכַבָּה מִצְוָה. וְאָמְרִינַן נָמֵי: "וְלֹא יַקַּח שֹׁחַד" (דברים י, יז) — שֶׁאֵינוֹ נוֹטֵל שֹׁחַד שֶׁל מִצְוֹת. וְהֶאֱרִיךְ בָּזֶה, יַעַיִן שָׁם. וְלֹא יָדַעְתִּי אֵיךְ נִרְמַז בְּאָמְרוֹ "וְלֹא חָלוּ בָהּ יָדַיִם" שֶׁלֹּא פָּשְׁטוּ יְדֵיהֶם בְּמִצְוֹת. וְעוֹד, מַה חִדֵּשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא בְּאָמְרוֹ לָא חָלַת יָד לְיָד.

אֲשֶׁר עַל כֵּן נִרְאֶה, דְּאַגָּדָה זוֹ וְאַגָּדָה דְּפֶרֶק חֵלֶק הֵם שְׁפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים בְּעִקַּר הַקַּשְׁיָא וּבְתֵרוּצָהּ. דְּמַה שֶּׁאָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה דְּבִסְדֹם לֹא נִשְׁתַּיֵּר מֵהֶם פְּלֵיטָה, הַיְנוּ מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק דְּבִסְדֹם נִפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי עַצְמוֹ, וְכֵיוָן דְּנִפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי עַצְמוֹ בָּא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק וְלֹא נִשְׁתַּיֵּר מֵהֶם פְּלֵיטָה; וְאִלּוּ בִּירוּשָׁלַיִם נִפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, וּמִשּׁוּם הָכֵי לֹא בָּא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק וְנִשְׁתַּיֵּר מֵהֶם פְּלֵיטָה. וְעַל זֶה תָּמְהוּ דְּאַמַּאי, מֵאַחַר דִּכְתִיב "וַיַּגְדֵּל עָוֹן בַּת עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם". וְתֵרְצוּ: "וְלֹא חָלוּ בָהּ יָדַיִם" — לֹא פָּשְׁטוּ יְדֵיהֶם בְּמִצְוֹת. וְאָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא: לָא חָלַת יָד לְיָד. כְּלוֹמַר, דְּבִסְדֹם לֹא הָיוּ עוֹשִׂים צְדָקָה. וּפֵרֵשׁ 'יָדַיִם' הַיְנוּ יָד לְיָד, שֶׁהִיא הַצְּדָקָה שֶׁנִּקְרֵאת יָד לְיָד, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּדֶרֶךְ כְּרָמִים (דרוש טז) בְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ, אֲפִלּוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר — לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם; שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז, ה): "יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה", יְעַיֵּן שָׁם. וּלְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ עוֹשִׂים צְדָקָה בָּא עִמָּהֶם בְּדִין גָּמוּר. אֲבָל יְרוּשָׁלַיִם פָּשְׁטוּ יְדֵיהֶם בְּמִצְוֹת, דְּהַיְנוּ שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים צְדָקָה וְהָפְכוּ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים, וּמִשּׁוּם הָכֵי לֹא בָּא עֲלֵיהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק. וְהוּא הַתֵּרוּץ עַצְמוֹ שֶׁאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בָּאַגָּדָה דְּפֶרֶק חֵלֶק.

בְּאַף שֶׁכָּל הָאַגָּדוֹת הָאֵלּוּ הֵם דְּבָרִים אֲחָדִים, אֵין בָּהֶם הֶפְרֵשׁ כִּי אִם בְּפֵרוּשׁ "וְלֹא חָלוּ בָהּ יָדַיִם". דִּלְפִי אַגָּדָה דְּפֶרֶק חֵלֶק, מַאי דִּכְתִיב "וְלֹא חָלוּ בָהּ יָדַיִם" הוּא מֵעִקַּר הַקַּשְׁיָא דְּ"וַיַּגְדֵּל עָוֹן בַּת עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם", וְעִם כָּל זֶה בִּסְדֹם לֹא חָלוּ בָהּ יָדַיִם, כְּלוֹמַר, שֶׁלֹּא נִפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ; וְאִלּוּ בִּירוּשָׁלַיִם חָלוּ בָהּ יָדַיִם, כְּלוֹמַר, שֶׁנִּפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, וּמִשּׁוּם הָכֵי לֹא בָּא עֲלֵיהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק. וּבָא הַתֵּרוּץ לָזֶה: "יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת", כְּלוֹמַר, דִּבִירוּשָׁלַיִם הָיוּ עוֹשִׂים צְדָקָה. אַף כְּפִי הָאַגָּדָה דִּבְרֵאשִׁית רַבָּה, מַאי דִּכְתִיב "וְלֹא חָלוּ בָהּ יָדַיִם" הוּא תֵּרוּץ הַקַּשְׁיָא שֶׁהִקְשָׁה הַכָּתוּב: "וַיַּגְדֵּל עָוֹן בַּת עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם", וְאֵלּוּ לֹא נִשְׁתַּיֵּר מֵהֶם פְּלֵיטָה, וְאֵלּוּ נִשְׁתַּיֵּר מֵהֶם פְּלֵיטָה. לָזֶה תֵּרֵץ הַכָּתוּב דִּבְסְדֹם לֹא חָלוּ בָהּ יָדַיִם, כְּלוֹמַר, שֶׁלֹּא עָשׂוּ צְדָקָה, וְאִם כֵּן נִשְׁאֲרָה מִדַּת הַדִּין בְּמְקוֹמָהּ, וְחִיְּבָה מִדַּת הַדִּין שֶׁלֹּא יִשְׁתַּיֵּר מֵהֶם פְּלֵיטָה; אֲבָל יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁהָיָה בָּהֶם מִצְוֹת הַצְּדָקָה, הָפְכוּ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים וְנִשְׁתַּיֵּר מֵהֶם פְּלֵיטָה. הַכֹּל הָעוֹלֶה: דִּלְכָל הָאַגָּדוֹת, בִּירוּשָׁלַיִם לֹא הִתְנַהֵג בָּהֶם בְּמִדַּת הַדִּין כִּי אִם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים.

שׁוּב רָאִיתִי הַדָּבָר מְפֹרָשׁ בְּמִדְרָשׁ חָזִיתָ בְּפָסוּק (שיה"ש א, ד) 'מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָרוּצָה' (פרשה א סימן כו) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: אָמְרָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, עַל שֶׁנִּתַּגֶּרֶת עִם שְׁכֵנוֹתַי בְּמִדַּת הַדִּין וְעִמְּי בְּמִדַּת רַחֲמִים, אַחֲרֶיךָ נָרוּצָה. וְהֵבִיאוּ עַל זֶה אֶת הָאַגָּדָה דִּבְרֵאשִׁית רַבָּה שֶׁכָּתַבְנוּ.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת רַבִּי לֵוִי, דְּאָמַר: שֵׁשׁ שָׁנִים הָיוּ הַגָּחָלִים עוֹמְמוֹת בְּיָדוֹ שֶׁל גַּבְרִיאֵל, שֶׁמָּא יַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה. כֵּיוָן שֶׁלֹּא עָשׂוּ, בִּקֵּשׁ לְזָרְקָן בְּחֵמָה וּלְקַעֲקֵעַ בֵּיצָתָם, לְפִי שֶׁרְאָה שֶׁכְּפִי מִדַּת הַדִּין רָאוּי חַס וְשָׁלוֹם לְקַעֲקֵעַ בֵּיצָתָם. וְאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: גַּבְרִיאֵל גַּבְרִיאֵל, לְהוֹנָךְ לְהוֹנָךְ. כְּלוֹמַר, אַל תְּזָרְקֵם בְּחֵמָה אֶלָּא בְּנַחַת, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם בְּנֵי אָדָם שֶׁעוֹשִׂים צְדָקָה, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן הֵם מְהַפְּכִים מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים, וְאֵינִי יָכוֹל לָבוֹא עִמָּהֶם בְּמִדַּת הַדִּין כִּי אִם בְּמִדַּת רַחֲמִים.

וְזֶהוּ נְמִי כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר שֶׁכָּתַבְנוּ בִּתְחִלַּת הַדְּרוּשׁ. דְּלֶעָתִיד לָבוֹא, כְּשֶׁיָּבוֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכַלּוֹת אֶת הָאֻמּוֹת מִן הָעוֹלָם, עוֹמְדִים כָּל הַשָּׂרִים שֶׁל מַעְלָה וְאוֹמְרִים: כְּלוּם יֵשׁ לְפָנֶיךָ מַשּׂוֹא פָנִים? מַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ? שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא עִם מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשְׁ"י בְּפָסוּק 'מִי זֶה בָּא מֵאֱדוֹם', דְּלֶעָתִיד לָבוֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּכִבּוּדוֹ וּבְעַצְמוֹ נִפְרָע מִשָּׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו, וְאַחַר כָּךְ מֵעֶשָׂו; שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לד, ה): "כִּי רְוְתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי", וְאַחַר כָּךְ "עַל אֱדוֹם תֵּרֵד". וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְעֵיל, דְּאִיתָא בְּסִפְרִי, דְּלֶעָתִיד לָבוֹא נִפְרָע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִן הָאֻמּוֹת בְּעַצְמוֹ וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לִי נָקָם וְשִׁלֵּם". וְעַל זֶה עוֹמְדִים כָּל הַשָּׂרִים שֶׁל מַעְלָה וְאוֹמְרִים: כְּלוּם יֵשׁ לְפָנֶיךָ מַשּׂוֹא פָנִים? מַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ? וְהִיא הַקֻּשְׁיָא בְּעַצְמָהּ שֶׁהִקְשָׁה בְּפֵרֶק חֵלֶק. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב, שֶׁעוֹמְדִים כָּל הַשָּׂרִים וְאוֹמְרִים: "מִי זֶה בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה, זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ", שֶׁרוֹאִין שֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ לִפְרֹעַ מִן הָאֻמּוֹת, וְאִם כֵּן בָּא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק, 'צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ', כְּדֵי לְכַלּוֹתָם לְגַמְרֵי. וְעַל זֶה שׁוֹאֲלִים: וְכִי מַשּׂוֹא פָנִים יֵשׁ לְפָנֶיךָ? וַהֲלוֹא בִּירוּשָׁלַיִם, שֶׁהָיוּ חַטָּאִים בְּיוֹתֵר, נִפְרַעְתָּ מֵהֶם עַל יְדֵי שְׁלִיחַ כְּדֵי שֶׁלֹּא לָבוֹא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק, וּמַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ? וְהִיא הַקֻּשְׁיָא עַצְמָהּ שֶׁהִקְשָׁה בְּפֵרֶק חֵלֶק.

וְאוֹמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמִיכָאֵל: הַחֲזֵר לָהֶם תְּשׁוּבָה. וּמִיכָאֵל מְשִׁתַּתֵּק, לְפִי שֶׁלֹּא מָצָא תְּשׁוּבָה לְקֻשְׁיַת הַשָּׂרִים, לְפִי שֶׁיָּדַע שֶׁיִּשְׂרָאֵל כְּפִי מִדַּת הַדִּין הָיָה רָאוּי לָבוֹא עֲלֵיהֶם בְּמִשְׁפָּט חָזָק, וְעִם כָּל זֶה הִתְנַהֵג עִמָּהֶם בְּמִדַּת רַחֲמִים. לָזֶה הֵשִׁיב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה". וְהִיא הַתְּשׁוּבָה בְּעַצְמָהּ שֶׁהֵשִׁיב רַבִּי יוֹחָנָן בְּפֵרֶק חֵלֶק: דְּיִשְׂרָאֵל, עַל יְדֵי שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים צְדָקָה אֵלּוּ עִם אֵלּוּ, הִתְנַהֵג עִמָּהֶם בְּמִדַּת רַחֲמִים, לְפִי שֶׁהַצְּדָקָה מְהַפֶּכֶת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים; אֲבָל הָאֻמּוֹת, שֶׁאֵין עוֹשִׂים צְדָקָה, מִתְנַהֵג אֲנִי עִמָּהֶם בְּמִדַּת הַדִּין,

וּמְשׁוּם הָכִי אֲנִי בְּעַצְמִי 'רְוּתָה בַּשָּׁמַיִם חַרְבִּי', וְאַחַר כָּךְ 'עַל אֱדוֹם תֵּרֵד'. בְּאֹפֶן שֶׁלָּמַדְנוּ כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחָהּ שֶׁל צְדָקָה.

וְאָל זֶה סוֹבֵב הוֹלֵךְ מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל פֶּרֶק קַמָּא דְּבָבָא בָּתְרָא (י ע"א): תַּנְיָא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: גְּדוֹלָה צְדָקָה שֶׁמְּקָרֶבֶת אֶת הַגְּאֻלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נו, א): "כֹּה אָמַר יְיָ שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה, כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת". וּכְתִיב (שם א, כז): "צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה, וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה".

פרק יט

דֶּרֶךְ הַחַיִּים

וּבוֹ שְׁנֵי דְּרוּשִׁים עוֹלִים בְּקֹנֶה אֶחָד

הַדְּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן (דרוש יט): שֶׁאֵין לְךָ דָּבָר שֶׁעוֹמֵד בִּפְנֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ. / מִי שֶׁאָחֲזוֹ בֶּלְמוּס מַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַקַּל הַקַּל תְּחִלָּה. / הַטְּמָאָה נִתְּנָה לִדְחוֹת מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה, דְּלֹא כְּרַלְבַּ"ג. / אִם אָסוּר לְהַצִּיל עַצְמוֹ בְּמָמוֹן חֲבֵרוֹ. / שְׂרִי לְטַלְטֵל הַנֵּר בְּשַׁבָּת מִפְּנֵי גּוֹיִם כְּדֶרֶךְ דְּמֻתָּר לְכַבּוֹתוֹ, דְּלֹא כְּרַלְבַּ"ג. / לֶחֶם הַפָּנִים אַף שֶׁהוּסַר מֵעַל גַּבֵּי הַשֻּׁלְחָן אַחַר הַקְטָרַת הַבָּזִיכִין אָסוּר לְזָרִים, דְּלֹא כְּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה. / בְּאָדָם טָהוֹר קֹדֶשׁ קִיל מִתְּרוּמָה, וּבְאָדָם טָמֵא הָוֵי אִפְּכָא. / טָמֵא שֶׁאָכַל קֹדֶשׁ שֶׁהוּא בְּכָרֵת הַיְנוּ לְאַחַר שֶׁקָּרְבוּ מֵתִירָיו. / כָּל הָאִסּוּרִין נִדְחִין מִפְּנֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ, זוּלַת דִּבְטֶבֶל וּתְרוּמָה נֶחְלְקוּ אִם יֹאכַל הַטֶּבֶל כְּמוֹת שֶׁהוּא אוֹ יְתַקֵּן אוֹתוֹ וְיֹאכַל הַחֵלִּין לְבַד וְהַתְּרוּמָה לְבַד. / לְדַעַת רַשׁ"י מוּטָב שֶׁיַּעֲבֹר הַחוֹלֶה עַל אִסּוּר חָמוּר כֵּיוָן שֶׁהוּא לְצָרְכּוֹ, מִמַּה שֶׁנַּעֲבֹר עַל אִסּוּר קַל הֵיכָא דְּאֵין צָרֵךְ לַחוֹלֶה, דְּלֹא הֻתַּר לְבַטֵּל הָאִסּוּר בֵּיָדִים כֵּיוָן דְּאֵין בְּמַעֲשֶׂה זֶה תּוֹעֶלֶת לַחוֹלֶה.

הַדְּרוּשׁ הַשֵּׁנִי (דרוש כ): דַּאֲפִלּוּ שַׁבָּת דְּחוּיָה הִיא מִפְּנֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ.

דְּרוּשׁ תִּשְׁעָה עָשָׂר

בַּמִּדְרָשׁ: "**אַךְ עֲשֵׂי לִי מִשָּׁם עֻגָה קְטַנָּה**" (**מ"א יז, יג**). **אֵלִיָּהוּ כֹּהֵן הָיָה, וְאָמַר לָהּ שֶׁתַּפְרִישׁ חַלָּה מִן הָעִסָּה. עַד כָּאן.**

בְּאַהֲבַת הַשֵּׁם אוֹתָנוּ קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם" אֲמַר רַחֲמָנָא (ויקרא יח, ה), שֶׁאֵין לְךָ דָּבָר שֶׁעוֹמֵד בִּפְנֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ. וּבָזֶה נָבוֹא לְבָאֵר וְכוּחַ הַצָּרְפִית עִם אֵלִיָּהוּ וְהֶמְשֵׁךְ הַפְּסוּקִים הֲלוֹא הֵם כְּתוּבִים בְּסֵפֶר מְלָכִים־א (יז, יא-יד), זֶה תָּאֳרָם: "וַתֵּלֶךְ לְקַחַת, וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמֶר לְקְחִי נָא לִי פַּת לֶחֶם בְּיָדֶךָ. וַתֹּאמֶר חַי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אִם יֵשׁ לִי מָעוֹג כִּי אִם מְלֹא כַף קֶמַח בַּכַּד וּמְעַט שֶׁמֶן בַּצַּפַּחַת, וְהִנְנִי מְקַשֶּׁשֶׁת שְׁנַיִם עֵצִים וּבָאתִי וַעֲשִׂיתִיהוּ לִי וְלִבְנִי וַאֲכַלְנֵהוּ וָמָתְנוּ. וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵלִיָּהוּ אַל תִּירְאִי, בֹּאִי עֲשִׂי כִדְבָרֵךְ,

אַךְ עֲשֵׂי לִי מִשָּׁם עֻגָה קְטַנָּה בָרִאשׁוֹנָה וְהוֹצֵאת לִי, וְלָךְ וְלִבְנֵךְ תַּעֲשֵׂי בָּאַחֲרוֹנָה. כִּי כֹּה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּד הַקֶּמַח לֹא תִכְלֶה" וְגוֹמֵר. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בִּפְסוּקִים אֵלּוּ טוּבָא. חֲדָא, בַּמֶּה שֶׁאָמְרָה הִיא "וַאֲכַלְנֵהוּ וָמָתְנוּ", דִּלְאֵיזֶה תַּכְלִית הִזְכִּירָה יוֹם הַמִּיתָה? לֹא הָיָה לָהּ לוֹמַר אֶלָּא שֶׁאֵין לָהּ כִּי אִם מְלֹא כַף קֶמַח בַּכַּד וּמְעַט שֶׁמֶן בַּצַּפַּחַת, וְהֵם נִצְרָכִים לְזֶה לֶאֱכֹל, וְאִם לֹא יֹאכְלוּ יָמוּתוּ; אֲבָל הַמִּיתָה שֶׁל אַחַר הָאֲכִילָה אֵינוֹ צוֹדֵק לְטַעֲנָתָהּ. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמַר אֵלְיָהוּ "אַל תִּירְאִי, בֹּאִי עֲשִׂי כִדְבָרֵךְ, אַךְ עֲשִׂי לִי מִשָּׁם עֻגָה קְטַנָּה" וְגוֹמֵר, דְּהֵיכִי קָאָמַר 'עֲשִׂי כִדְבָרֵךְ', וַהֲלוֹא זֶה אֵינוֹ אֶלָּא כִּדְבָרָיו, דִּלְדִידָהּ לֹא הָיְתָה נוֹתֶנֶת לְאֵלְיָהוּ וְלֹא כְּלוּם. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁכָּפַל אֵלְיָהוּ דְּבָרָיו וְאָמַר "עֲשִׂי לִי עֻגָה קְטַנָּה בָרִאשׁוֹנָה וְהוֹצֵאת לִי", דִּלְמַאי אִצְטְרִיךְ לוֹמַר 'וְהוֹצֵאת לִי', בְּאָמְרוֹ 'עֲשִׂי לִי' סַגִּי. וְתוּ, בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם דְּבָרָיו וְאָמַר "כִּי כֹּה אָמַר יְיָ" וְגוֹמֵר, דְּמַאי נָתְינַת טַעַם הוּא לְמַאי דְּקָאָמַר אִיהוּ, וַהֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר 'וְכֹה אָמַר יְיָ'.

וְקַדָּם כָּל דָּבָר נַקְדִּים הָא דְּגָרְסִינַן בְּפֶרֶק בָּתְרָא דְּיוֹמָא (פג ע"א): תָּנוּ רַבָּנָן: מִי שֶׁאָחַז בֶּלְמוּס — מַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַקֵּל הַקֵּל. טֶבֶל וּנְבֵלָה — מַאֲכִילִין אוֹתוֹ נְבֵלָה, טֶבֶל וּשְׁבִיעִית — שְׁבִיעִית, טֶבֶל וּתְרוּמָה — תַּנָּאֵי הִיא. דְּתַנְיָא: מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל וְאֵין מַאֲכִילִין אוֹתוֹ תְּרוּמָה. בֶּן תֵּימָא אוֹמֵר: תְּרוּמָה וְלֹא טֶבֶל. אָמַר רַבָּה: הֵיכָא דְּאֶפְשָׁר בְּחֻלִּין, כְּלֵי עַלְמָא לָא פְּלִיגִי דְּמִתַּקְנִינַן לֵיהּ וּמַסְפִּינַן לֵיהּ; כִּי פְּלִיגִי, בְּדְלָא אֶפְשָׁר בְּחֻלִּין. מַר סָבַר טֶבֶל חָמוּר, וּמַר סָבַר תְּרוּמָה חֲמוּרָה. מַר סָבַר טֶבֶל חָמוּר, אֲבָל תְּרוּמָה חַזְיָא לְכֹהֵן; וּמַר סָבַר תְּרוּמָה חֲמוּרָה, אֲבָל טֶבֶל אֶפְשָׁר לְתַקּוֹנֵהּ. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: בְּדְאֶפְשָׁר בְּחֻלִּין, שֶׁיֵּשׁ דַּי בַּחֻלִּין שֶׁל טֶבֶל זֶה לְהַאֲכִילוֹ לְאַחַר שֶׁתִּנָּטֵל תְּרוּמָתוֹ, דְּכֻלֵּי עָלְמָא לָא פְּלִיגִי דְּמִתַּקְנִינַן לֵיהּ וּמַסְפִּינַן לֵיהּ חֻלִּין, וְאֵין מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל וְלֹא תְּרוּמָה. כִּי פְּלִיגִי, בִּדְלָא אֶפְשָׁר בְּחֻלִּין אֶלָּא אִם כֵּן אוֹכֵל אֶת כֻּלּוֹ. וְקָאָמַר: מַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַטֶּבֶל כְּמוֹת שֶׁהוּא, וְלֹא יַפְרִישׁוּ מִמֶּנּוּ תְּרוּמָתוֹ לְהַאֲכִילוֹ תְּרוּמָה לְעַצְמָהּ וְחֻלִּין לְעַצְמָן. וּבֶן תֵּימָא אוֹמֵר: מוּטָב שֶׁיַּפְרִישׁוּ תְּרוּמָתוֹ וְיַאֲכִילוּהוּ כָּל אֶחָד לְעַצְמוֹ, וְלֹא יַאֲכִילוּהוּ טֶבֶל כְּמוֹת שֶׁהוּא. מַר סָבַר טֶבֶל חָמוּר, שֶׁאֲפִלּוּ לְכֹהֲנִים אֵינוֹ רָאוּי. וּמַר סָבַר תְּרוּמָה חֲמוּרָה, שֶׁאֵין לָהּ הֶתֵּר, אֲבָל טֶבֶל אֶפְשָׁר דְּמִתַּקֵּן לְהוּ וְחֻלִּין יְהִיוּ רְאוּיִין לְכָל אָדָם. עַד כָּאן.

וְהִנֵּה רָגַע אֲדַבֵּר בְּמַאי דְּהֵקְשָׁה לִי בְּסַגְיָא זוֹ, מֵהָא דְּכָתַב הָרַ"ן בְּשֵׁם הָרַאֲבַ"ד (יומא ד ע"ב מדפי הרי"ף) בְּחוֹלֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה דְּשׁוֹחֲטִין לוֹ, דִּלְמָה לֹא נַאֲכִילֵהוּ נְבֵלָה שֶׁהוּא אִסּוּר לָאו, וְעָדִיף מִלִּשְׁחֹט שֶׁהוּא אִסּוּר סְקִילָה. וְתֵרֵץ, דִּנְהִי דְּאִסּוּר נְבֵלָה הוּא אִסּוּר לָאו וְשַׁבָּת אִסּוּר סְקִילָה, מִכָּל מָקוֹם אֵיכָא חֲמָרָא אַחֲרֶת בִּנְבֵלָה שֶׁהָאוֹכְלָהּ עוֹבֵר עַל כָּל זַיִת וְזַיִת שֶׁבָּהּ, אֲבָל לְעִנְיַן שַׁבָּת לֹא עָבַר אֶלָּא בִּשְׁעַת שְׁחִיטָה, וְחַד אִסּוּר הוּא דְּאִיכָּא, וּמִשּׁוּם הָכֵי

לְאוּיִן הַרְבֵּה דְּנְבֵלָה לָא מִקְּרוּ אִסּוּר קַל לְגַבֵּי חַד לָאו דְּשַׁבָּת, אַף עַל גַּב דְּהָוֵי אִסּוּר סְקִילָה. עַד כָּאן.

וְנוֹרָאוֹת נִפְלְאתִי, מַה יַּעֲנֶה הָרַ"ן בַּיּוֹם שֶׁיְּדַבֵּר בּוֹ סַגְיָא הַלָּזוּ, דְּנָחְלְקוּ רַבָּנָן וּבֶן תֵּימָא אִם מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל אוֹ תְּרוּמָה, וּלְפִי דְּבָרָיו פְּשִׁיטָא דְּמִתַּקְנִינַן לְטֶבֶל וּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַתְּרוּמָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, דְּלֵיכָּא אִסּוּרָא כִּי אִם בְּאוֹתוֹ זַיִת דִּתְרוּמָה, אֲבָל בְּטֶבֶל חַיָּב עַל כָּל זַיִת וְזַיִת שֶׁבָּהּ. וְאַף עַל גַּב שֶׁאֵין בְּאוֹתוֹ זַיִת שֶׁל טֶבֶל שִׁעוּר תְּרוּמָה לְהִתְחַיֵּב עָלָיו, מִכָּל מָקוֹם אִסּוּר הַטֶּבֶל אֵינוֹ בִּשְׁבִיל הַתְּרוּמָה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ, אֶלָּא גְּזֵרַת מֶלֶךְ הִיא שֶׁהָאוֹכֵל טֶבֶל חַיָּב מִיתָה. וְהֵרֵי כֹּהֲנִים שֶׁאוֹכְלִים תְּרוּמָה וְחַיָּבִים מִיתָה עַל הַטֶּבֶל, וְכַמְבאָר. וְהַשְׁתָּא הַדְּבָרִים קַל וָחֹמֶר: וּמָה הָתָם בְּשַׁבָּת, דְּאִסּוּר סְקִילָה, אָמְרִינַן דְּמוּטָב שֶׁיַּעֲבֹר אִסּוּר דְּסְקִילָה מִמַּה שֶׁיַּעֲבֹר תְּרֵי אִסּוּרֵי דְּטֶבֶל; הָכָא, דְּתַרְוַיְהוּ אִסּוּר מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, לֹא כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיַּעֲבֹר תְּרֵי אִסּוּרָא דְּלָאו דִּנְבֵלָה; הָכָא, דְּתַרְוַיְהוּ אִסּוּר מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, לֹא כָּל שֶׁכֵּן שֶׁנֹּאמַר דְּמוּטָב שֶׁיַּעֲבֹר חַד אִסּוּר דִּתְרוּמָה מִמַּה שֶׁיַּעֲבֹר תְּרֵי אִסּוּרֵי דְּטֶבֶל?! וְאַף עַל גַּב דְּאִסּוּר תְּרוּמָה חָמִיר מֵאִסּוּר טֶבֶל מִשּׁוּם דְּטֶבֶל אֶפְשָׁר לְתַקָּנוֹנֵי, מִכָּל מָקוֹם פְּשִׁיטָא דְּטְפֵי חָמִיר אִסּוּר סְקִילָה מֵאִסּוּר לָאו מִמַּאי דַּחֲמִיר אִסּוּר תְּרוּמָה מֵאִסּוּר טֶבֶל.

וְכִי תֵּימָא, דְּהָרַ"ן לָא אַמְרַהּ לְמִלְּתֵהּ אַלְּבָּא דְּתַנָּא קַמָּא כִּי אִם אַלְּבָּא דְּבֶן תֵּימָא דְּסָבַר דְּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ תְּרוּמָה, זֶה אֵינוֹ. חֲדָא, דַּאֲנַן קַיְמָא לַן דְּהִלְכְתָא כְּתַנָּא קַמָּא, וּכְמוֹ שֶׁפָּסַק הָרַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת מַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת (פרק יד, דין יז) דְּטֶבֶל וּתְרוּמָה — מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל. וְעוֹד, דְּאַף דְּנִימָא דְּהִלְכְתָא כְּבֶן תֵּימָא, עֲדַיִן הַקֻּשְׁיָא בְּמִקּוֹמָהּ עוֹמֶדֶת. שֶׁהֲרֵי בַּגְּמָרָא, כְּשֶׁגָּבּוּ לְתֵת טַעַם לְבֶן תֵּימָא דְּאַמַּאי מַאֲכִילִין אוֹתוֹ תְּרוּמָה, אָמְרוּ דְּטַעְמֵהּ הוּא מִשּׁוּם דְּסָבַר דְּטֶבֶל חָמוּר מִשּׁוּם דְּלָא חָזֵי לְכֹהֵן, אֲבָל תְּרוּמָה חָזְיָא לְכֹהֵן. וּלְפִי דִּבְרֵי הָרַ"ן לָא אִצְטְרִיךְ לְהַאי טַעְמָא, דְּאַף דְּנִימָא דִּתְרוּמָה חָמִירָא מֵאִסּוּר טֶבֶל — מַאֲכִילִין אוֹתוֹ תְּרוּמָה, מִשּׁוּם דְּבִתְרוּמָה לָא עָבֵד כִּי אִם חַד אִסּוּרָא וּבְטֶבֶל עָבֵד תְּרֵי אִסּוּרֵי. בְּאֹפֶן שֶׁדִּבְרֵי הָרַ"ן הַלָּלוּ לְכְאוֹרָה הֵם מַתְמִיהִים.

וְהַנִּרְאֶה אֶצְלִי, דְּהָרַ"ן זַ"ל רוּחַ אַחֶרֶת אִתּוֹ בְּפֵרוּשׁ הַסַּגְיָא. דְּמַאי דְּאָמְרִינַן: הֵיכָא דְּאֶפְשָׁר בְּחֵלִּין דְּכֻלֵּי עָלְמָא לָא פְּלִיגִי דִּמְתַקְּנִינַן לֵהּ וּמַסְפִּינַן לֵהּ — אֵין הַכַּוָּנָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשְׁ"י דְּהַיְנוּ שֶׁיֵּשׁ דַּי בַּחֵלִּין שֶׁבּוֹ; וּמַאי דְּאָמְרִינַן: כִּי פְּלִיגִי בִּדְלָא אֶפְשָׁר בְּחֵלִּין, הַיְנוּ שֶׁאֵין דַּי בַּחֵלִּין. וּלְדִידֵהּ אֵין כָּאן כִּי אִם קַב אֶחָד שֶׁל טֶבֶל, וְנָחְלְקוּ אִם מְתַקְּנִים אוֹתוֹ אִם לָאו. וּלְפִי פֵּרוּשׁ זֶה לָא הָוֵי דּוּמְיָא דְּרֵישָׁא, דְּקָתָנֵי: טֶבֶל וּנְבֵלָה — מַאֲכִילִין אוֹתוֹ נְבֵלָה, טֶבֶל וּשְׁבִיעִית — מַאֲכִילִין אוֹתוֹ שְׁבִיעִית, שֶׁהֵם שְׁנֵי אִסּוּרִים מְדֻבָּרִים נִפְרָדִים. אַדְּ לְהָרַ"ן הַדְּ דְּטֶבֶל וּתְרוּמָה הָוֵי דּוּמְיָא דְּרֵישָׁא דְּטֶבֶל וּנְבֵלָה וְטֶבֶל וּשְׁבִיעִית, וּמַיְרֵי דְּיֵשׁ כָּאן שְׁנֵי קַבִּים, אֶחָד שֶׁל טֶבֶל וְאֶחָד שֶׁל תְּרוּמָה. וְקָאָמַר רַבָּה: הֵיכָא דְּאֶפְשָׁר בְּחֵלִּין, דְּהַיְנוּ דִּבְיָדְנוּ לְתַקֵּן

הַטָּבָל, כֵּלֵי עָלְמָא לָא פְּלִיגִי דְּמִתַּקְּנִינַן לֵהּ וּמַסְפִּינַן לֵהּ. וּמַיְירֵי בֵּין שֶׁיֵּשׁ דַּי בַּחֻלִּין שֶׁל טֶבֶל זֶה לְהַאֲכִילוֹ לְאַחַר שֶׁתִּנָּטֵל תְּרוּמָתוֹ וּבֵין שֶׁאֵין דַּי בַּחֻלִּין שֶׁל טֶבֶל זֶה לְהַאֲכִילוֹ לְאַחַר שֶׁתִּנָּטֵל תְּרוּמָתוֹ, דְּבֵין הָכֵי וּבֵין הָכֵי מִתַּקְּנִינַן לֵהּ וּמַסְפִּינַן לֵהּ. דַּאֲפִלּוּ אִם אֵין דַּי בַּחֻלִּין שֶׁבּוֹ לְאַחַר שֶׁתִּנָּטֵל תְּרוּמָתוֹ — מִתַּקְּנִינַן לֵהּ וּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַחֻלִּין וְהַתְּרוּמָה, כִּי הֵיכִי דְּלָא לֶיעֱבֵד אִסּוּרִים הַרְבֵּה. דְּהַיְינוּ, שֶׁאִם יֹאכַל הַטֶּבֶל כְּמוֹת שֶׁהוּא — יַעֲבֹר עַל כָּל זַיִת וָזַיִת, אַף לְאַחַר שֶׁיִּתַּקְּנוּ אוֹתוֹ — אֵינוֹ עוֹבֵר אֶלָּא עַל כְּזַיִת תְּרוּמָה. כִּי פְּלִיגִי, בִּדְלָא אֶפְשָׁר בְּחֻלִּין. כְּלוֹמַר, שֶׁאֵין אָנוּ יְכוֹלִין לְתַקֵּן הַטֶּבֶל, וּכְגוֹן שֶׁאֵין הַבְּעָלִים כָּאן. דּוֹמֶה לְאוֹתָהּ שֶׁהִקְשׁוּ הָרִאשׁוֹנִים ז"ל עָלֶיהָ דְּהַהִיא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק בָּתְרָא דְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה דְּטֶבֶל אוֹסֵר בְּמַשֶּׁהוּ מִשּׁוּם דִּכְהֶתֵּרוֹ כָּךְ אִסּוּרוֹ, דִּלְמָה לִי הַךְ טַעְמָא? תִּפֵּק לֵהּ דְּטֶבֶל הָוֵי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַתִּירִין! וְתֵרְצוּ, דְּמַיְירֵי בְּשֶׁאֵין הַבְּעָלִים כָּאן וְאֵין מִי שֶׁיָּכוֹל לְהַפְרִישׁ הַתְּרוּמוֹת. הָכָא נָמֵי מַחֲלֹקֶת זֶה דְּתַנָּא קַמָּא וּבֶן תֵּימָא מַיְירֵי בִּדְלָא אֶפְשָׁר בְּחֻלִּין, כְּלוֹמַר, שֶׁאֵין הַבְּעָלִים כָּאן כְּדֵי שֶׁיְּתַקֵּן אֶת הַטֶּבֶל. וְהַשְׁתָּא אִיכָּא שְׁנֵי אִסּוּרִים נִפְרָדִים, אֶחָד שֶׁל טֶבֶל וְאֶחָד שֶׁל תְּרוּמָה, וְנֶחְלְקוּ תַּנָּא קַמָּא וּבֶן תֵּימָא אֵיזֶה מֵהֶם אִסּוּרוֹ חָמוּר, דְּעַל כֻּלָּם חַיָּב עַל כָּל זַיִת וָזַיִת.

וְסִימָנִין מְצָאתִי לְפֵרוּשׁ זֶה בְּהָרַמְבַּ"ם, שֶׁכָּתַב בְּפֶרֶק אַרְבָּעָה עָשָׂר מֵהִלְכוֹת מַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת (דין יז): טֶבֶל וּתְרוּמָה, אִם אִי אֶפְשָׁר לְתַקֵּן אֶת הַטֶּבֶל — מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל. וְהִנֵּה כָּל הַיָּשָׁר הוֹלֵךְ יִרְאֶה שֶׁפִּשְׁט דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם מוֹרִים כַּאֲשֶׁר כָּתַבְנוּ לְדַעַת הָרַ"ן, דְּהַיְינוּ שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְתַקֵּן הַטֶּבֶל עַצְמוֹ, וּמַיְירֵי שֶׁיֵּשׁ כָּאן שְׁנֵי קִבִּים, אֶחָד שֶׁל טֶבֶל וְאֶחָד שֶׁל תְּרוּמָה.

וּלְפִי פֵּרוּשׁ זֶה שֶׁכָּתַבְנוּ לְדַעַת הָרַ"ן נִיחָא לִי קְשָׁיָא אַחֶרֶת שֶׁנִּתְקַשֵּׁיתִי בְּסָגְיָא זוֹ, דְּבַמֶּה נֶחְלְקוּ אֲבוֹת הָעוֹלָם אִם מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל אוֹ תְּרוּמָה, דְּמַר סָבַר טֶבֶל חָמוּר וּמַר סָבַר תְּרוּמָה חֲמוּרָה, וְלָמָּה לֹא נַעֲשֶׂה תִּקּוּן אַחַר וְיִנָּצֵל מֵאִסּוּר טֶבֶל וּמֵאִסּוּר תְּרוּמָה? וְהוּא, שֶׁיְּתַקֵּן הַטֶּבֶל וְיִפְרִישׁ הַתְּרוּמָה, וְיַחֲזֹר וְיַעֲרֵב אוֹתָהּ עִם הַחֻלִּין, דְּהַשְׁתָּא לֵיכָּא אִסּוּר תּוֹרָה כְּלָל, דְּהָא מִן הַתּוֹרָה חַד בְּתְרֵי בָּטֵל, כְּדִכְתִיב (שמות כג, ב): "אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת", וּמַה גַּם בְּמִין בְּמִינוֹ, וְכַמְבאָר. וְכִי תֵּימָא, מִשּׁוּם דְּאֵין מְבַטְּלִין אִסּוּר לְכַתְּחִלָּה — זֶה אֵינוֹ מַעֲלֶה אָרוּכָה כְּלָל. וְלָא מַבָּעְיָא לִסְבָרַת לַהֲקַת הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים דְּאִית לְהוּ דְּאִסּוּר זֶה דְּאֵין מְבַטְּלִין אִסּוּר לְכַתְּחִלָּה הוּא מִדְּרַבָּנָן דְּוָקָא, דִּפְשִׁיטָא דְּמוּטָב שֶׁיֵּעָבֵר אִסּוּר דְּרַבָּנָן וְלֹא יֵעָבֵר עַל אִסּוּר תּוֹרָה; אֶלָּא אַף לְמָאן דְּאָמַר דְּהָא דְּאֵין מְבַטְּלִין אִסּוּר לְכַתְּחִלָּה הוּא מִדְּאוֹרַיְתָא, וְיָלֵף לַהּ מִזְּרוֹעַ בְּשַׁלָּה, מִכָּל מָקוֹם פְּשִׁיטָא דְּאֵינוֹ אֶלָּא אִסּוּרָא בְּעָלְמָא וַאֲפִלּוּ לָאו לֵיכָּא, וְכַמְבאָר. וְאִם כֵּן, מוּטָב שֶׁנַּעֲבֹר אִסּוּר זֶה דְּאֵין מְבַטְּלִין אִסּוּר, שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא אִסּוּרָא בְּעָלְמָא, מִמַּה שֶׁיַּעֲבֹר הַחוֹלֶה אִסּוּר שֶׁהוּא בְּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם. וְכִי תֵּימָא דְּאִסּוּר

הַטָּבָל אוֹ הַתְּרוּמָה עוֹבֵר עָלֶיהָ הַחוֹלֶה, אַף אִסּוּר דְּאֵין מְבַטְּלִין אִסּוּר אָנוּ עוֹשִׂין אוֹתוֹ, וְלֹא נִתְּנוּ הָאִסּוּרִים לְדָחוֹת אֶצְלֵנוּ — זֶה לֹא נִתַּן לְהֵאָמֵר כְּלָל, שֶׁהֲרֵי אָנוּ שׁוֹחֲטִין לְחוֹלֶה בְּשַׁבָּת כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאכַל הַחוֹלֶה נְבֵלָה. הֲרֵי שֶׁאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין אִם נַעֲשָׂה הָאִסּוּר עַל יְדֵי הַחוֹלֶה אוֹ עַל יְדֵי אֲחֵרִים, כֹּל שֶׁהוּא לְצָרְכּוֹ הַחוֹלֶה חָשִׁיב כְּגוּף אֶחָד.

וְהִנֵּה בִּשְׁלָמָא לְהָרַ"ן, דְּאִית לֵיהּ דְּהָכָא מַיְרֵי בְּשֶׁאֵין הַבְּעָלִים כָּאן, לָא קַשְׁיָא כְּלָל; אַף לְרַשְׁ"י, דְּאִית לֵיהּ דְּהָכָא מַיְרֵי שֶׁאָנוּ יְכוֹלִין לְתַקֵּן הַטָּבֶל אֶלָּא שֶׁאֵין דַּי בַּחֲלִין לְבַדָּם לְאַחַר שֶׁנִּטְלָה תְּרוּמָתָן, אַמַּאי לֹא תִּקְנוּ שֶׁיְּתַקֵּן וְיַחֲזֹר וְיַעֲרֹב, וְנִמְצָא דְּאֵין כָּאן לַמַּרְבֶּה כִּי אִם אִסּוּר בְּעָלְמָא.

וְיֵרָאֶה דְּסְבִירָא לֵיהּ לְרַשְׁ"י, דְּכָל אִסּוּר שֶׁנַּעֲשָׂה שֶׁהוּא לְצָרְכּוֹ הַחוֹלֶה, וּכְגוֹן טֶבֶל וּתְרוּמָה, דַּאֲכִילַת הַטֶּבֶל אוֹ הַתְּרוּמָה הוּא צָרְכּוֹ הַחוֹלֶה, וְכֵן לִשְׁחֹט לַחוֹלֶה אוֹ לְהַאֲכִילוֹ נְבֵלָה, דְּעַל כָּרְחֵין לְצָרְכּוֹ הַחוֹלֶה צְרִיכִין אָנוּ לְהַתִּיר אִסּוּר דִּנְטִילַת נְשָׁמָה אוֹ אִסּוּר דַּאֲכִילַת נְבֵלָה — בָּזֶה הוּא שֶׁאָנוּ מְשַׁעֲרִים הָאִסּוּרִים אֵיזֶהוּ קַל וְאֵיזֶהוּ חָמוּר, וּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַקַּל קַל תְּחִלָּה. אֲבָל הָכָא, בְּאִסּוּר זֶה שֶׁאָנוּ מְבַטְּלִין אִסּוּר, אֵין בּוֹ צָרְכּוֹ לַחוֹלֶה כְּלָל, דְּמַאי אִכְפַּת לֵיהּ אִם אָנוּ מְבַטְּלִין הָאִסּוּר אִם לָאו? וְאַף שֶׁאָנוּ מַצִּילִים אוֹתוֹ מֵאִסּוּר חָמוּר, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן שֶׁאֵין בּוֹ צָרְכּוֹ לַחוֹלֶה לֹא נִתַּן אִסּוּר זֶה לִדָּחוֹת, אַף שֶׁהוּא אִסּוּר קַל; וּמוּטָב שֶׁיַּעֲבֹר הַחוֹלֶה עַל אִסּוּר חָמוּר, כֵּיוָן שֶׁהוּא צָרְכּוֹ הַחוֹלֶה, מִמַּה שֶׁנַּעֲבֹר עַל אִסּוּר קַל, כֵּיוָן שֶׁאִסּוּר זֶה אֵין בּוֹ צָרְכּוֹ לַחוֹלֶה.

וְסִימָנִין מָצָאתִי לְחִלּוּק זֶה בְּרַלְבַּ"ג בְּפֵרוּשׁוֹ, עַל מַה שֶּׁאָמַר אֲחִימֶלֶךְ לְדָוִד (ש"א כא, ה): "אֵין לֶחֶם חֹל אֶל תַּחַת יָדִי, כִּי אִם לֶחֶם קֹדֶשׁ יֵשׁ, אִם נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה", וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְהִתִּיר הַכָּתוּב אֲכִילָתָהּ לְזָרִים וְלֹא אֲכִילָתָהּ בְּטֻמְאָה, כִּי הַזְּרוּת יִתָּכֵן שֶׁיִּתַּר מִפְּנֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ, כִּי הָאֲכִילָה הִיא בְּעַצְמוּתָהּ מִסִּירָה הַסַּכָּנָה שֶׁתִּהְיֶה מֵהָרָעָב, וְאוּלָם הַטֻּמְאָה אֵין רָאוּי שֶׁתִּדָּחֶה מִפְּנֵי זֶה, אַחַר שֶׁאֵינָהּ בְּעַצְמוּתָהּ סִבָּה לְהָסִיר הַסַּכָּנָה. עַד כָּאן. וְהִנֵּה הִפְרִישׁ עַל הַמִּדָּה בַּמָּה שֶׁכָּתַב שֶׁהַטֻּמְאָה אֵין רָאוּי שֶׁתִּדָּחֶה מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה, וְדָבָר זֶה יִשְׁתַּקַּע וְלֹא יֵאָמֵר, שֶׁלֹּא מָצִינוּ שׁוּם אִסּוּר שֶׁאֵינוֹ נִדָּחֶה מִפְּנֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ, כִּי אִם עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, אֲבָל שְׁאָר כָּל הָאִסּוּרִים בִּכְלָלָם נִדְחִים מִפְּנֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ. וְאֵלּוּ הֵם דְּבָרִים פְּשׁוּטִים.

וְדַע, דִּבְפֶרֶק הַכּוֹנֵס (ב"ק ס ע"ב) אָמְרִינַן: "וַיִּתְאַוֶּה דָּוִד וַיֹּאמַר מִי יַשְׁקֵנִי מַיִם מִבּוֹר בֵּית לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשָּׁעַר. וַיִּבְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאֲבוּ מַיִם מִבּוֹר בֵּית לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשָּׁעַר" (ש"ב כג, טו-טז). מַאי קָא מְבַעְיָא לֵיהּ? אָמַר רָבָא אָמַר רַב נַחְמָן: טָמוּן בְּאֵשׁ קָא מְבַעְיָא לֵיהּ, אִי כְּרַבִּי יְהוּדָה אִי כְּרַבָּנָן. וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י: טָמוּן בְּאֵשׁ קָא מְבַעְיָא לֵיהּ

— מַעֲשֶׂה בָּא לְפָנָיו בַּמַּחֲנֶה, שֶׁשָּׁרְפוּ אֲנָשָׁיו גְּדִישׁ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְנִצְרַךְ לִשְׁאֹל הֲלָכָה, אִם חַיָּבִים לְשַׁלֵּם כֵּלִים הַטְּמוּנִים בְּתוֹכָהּ כְּרַבִּי יְהוּדָה, אוֹ פְּטוּרִים כְּרַבָּנָן. רַב הוּנָא אָמַר: גְּדִישִׁים דִּשְׁעוֹרִים דְּיִשְׂרָאֵל הָווֹ, דַּהֲווֹ מְטַמְּרִי פְּלִשְׁתִּים בְּהוּ, וְקָא מְבַעְיָא לֵיהּ: מַהוּ לְהַצִּיל עַצְמוֹ בְּמָמוֹן חֲבֵרוֹ? שְׁלַחוּ לֵיהּ: אָסוּר לְהַצִּיל עַצְמוֹ בְּמָמוֹן חֲבֵרוֹ וְכוּ'. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת: מַהוּ לְהַצִּיל עַצְמוֹ בְּמָמוֹן חֲבֵרוֹ — אֲבַעְיָא לֵיהּ, אִם חַיָּב לְשַׁלֵּם כְּשֶׁהִצִּיל עַצְמוֹ מִפְּנֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ. עַד כָּאן. כַּוָּנַת דִּבְרֵיהֶם, דְּוַדַּאי לֹא נִסְתַּפֵּק דָּוִד אִם מֻתָּר לְהַצִּיל עַצְמוֹ בְּמָמוֹן חֲבֵרוֹ בְּמָקוֹם סַכָּנָה, דְּאֵין לְךָ דָּבָר שֶׁעוֹמֵד בִּפְנֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ, וְאֵיךְ יִתְּכֵן שֶׁיְּשִׁיבוּ לוֹ הַסַּנְהֶדְרִין דְּאָסוּר לְהַצִּיל עַצְמוֹ בְּמָמוֹן חֲבֵרוֹ? אֶלָּא דְּמַה שֶּׁנִּסְתַּפֵּק דָּוִד הוּא: דְּנְהִי דְּמֻתָּר לְהַצִּיל עַצְמוֹ, מִכָּל מָקוֹם חַיָּב לְשַׁלֵּם; אוֹ דִלְמָא פָּטוּר, כֵּיוָן דְּבִרְשׁוּת קָא עָבֵד? וְהֵשִׁיבוּ לוֹ דְּחַיָּב לְשַׁלֵּם. וְכֵן כָּתַב הָרֹא"שׁ, יֵעָיֵן שָׁם. וּלְפִי זֶה, מַאי דְּאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא: בִּשְׁלָמָא לְמָאן דְּאָמַר לְמִקָּלֵי, הַיְנוּ דִכְתִיב (שם שם, יב): "וַיִּתְיַצֵּב בְּתוֹךְ הַחֶלְקָה וַיַּצִּילֶהָ" וְכוּ', הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁחִיֵּב אוֹתָם לְשַׁלֵּם דְּמֵי הָעֲדָשִׁים וְהַשְּׂעוֹרִים. אַךְ רַשְׁ"י ז"ל כָּתַב: 'וַיַּצִּילֶהָ' — שֶׁלֹּא יִשְׂרְפוּהָ, הוֹאִיל וְאָסוּר לְהַצִּיל עַצְמוֹ בְּמָמוֹן חֲבֵרוֹ. עַד כָּאן. מַשְׁמַע דִּסְבִירָא לֵיהּ, דְּמַה שֶּׁנִּסְתַּפֵּק דָּוִד הוּא אִם מֻתָּר לְהַצִּיל עַצְמוֹ בְּמָמוֹן חֲבֵרוֹ. וְהַדָּבָר הוּא תָּמֵהַּ בְּעֵינַי, דְּאֵיךְ יִתְּכֵן דְּבִמְקוֹם פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ אָסוּר לְהַצִּיל עַצְמוֹ בְּמָמוֹן חֲבֵרוֹ?

גַּם מַה שֶּׁכָּתַב הָרַלְבַּ"ג בְּסוֹף דְּבָרָיו: וּלְזֹאת הַסִּבָּה בְּעַצְמָהּ יֶתֶר לִכְבוֹת אֶת הַגֶּר וְלֹא יֶתֶר לְטַלְטֵל אֶת הַגֶּר, כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ בִּמְקוֹמוֹ. עַד כָּאן. דָּבָר זֶה לֹא נִתְבָּאֵר וְלֹא יִתְבָּאֵר. וְאִם כַּוָּן עַל אוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּשַׁבָּת (כט ע"ב): הַמַּכֶּבֶּה אֶת הַגֶּר מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִתְיָרֵא מִפְּנֵי גּוֹיִם, מִפְּנֵי לִסְטִים, מִפְּנֵי רוּחַ רָעָה, מִפְּנֵי הַחוֹלֶה שֶׁיִּישַׁן — פָּטוּר. אוֹקְמוּהָ בַּגְּמָרָא (ל ע"א) בְּחוֹלֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה, וּבְדִין הוּא דְּלִתְנֵי מֻתָּר, אֶלָּא מִשּׁוּם דְּבָעֵי לְמִתְנֵי סֵיפָא חַיָּב, תְּנָא רֵישָׁא פָּטוּר. וְעַל זֶה הֻקְשָׁה לוֹ, דְּאַמַּאי הִתִּירוּ לְכַבּוֹת? יְטַלְטֵל הַגֶּר וְיוֹצִיאֶנָּה מֵהַחֶדֶר! וּמִכֹּחַ קֻשְׁיָא זוֹ חִלֵּק בֵּין טִלְטוּל לְכִבּוּי. הָא לָא קַשְׁיָא כְּלָל, דְּלָא אֲתָא מַתְנִיתִין לְהוֹרוֹת כִּי אִם שֶׁהַתְּרָה מְלָאכָה גְּמוּרָה דְּמַכֶּבֶּה מִפְּנֵי גּוֹיִם וּמִפְּנֵי הַחוֹלֶה הֵיכָא דְּאִי אֶפְשָׁר בְּעִנְיַן אַחֵר כִּי אִם בְּמַכֶּבֶּה, וּכְגוֹן שֶׁיֵּשׁ לְחוּשׁ שֶׁעַד שֶׁיּוֹצִיאֶנָּה חוּץ לַחֶדֶר יָבוֹאוּ גּוֹיִם אוֹ יִכְבֶּד חָלְיוֹ וְיִסְתַּכֵּן; אֲבָל פְּשִׁיטָא, דְּאִם אֲנוּ יְכוֹלִים לְהַסִּיר הַסַּכָּנָה עַל יְדֵי טִלְטוּל הַגֶּר — פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא נַעֲשֶׂה מְלָאכָה גְּמוּרָה. וְאַטּוּ אִם יָכוֹל לְכַפּוֹת הַגֶּר בְּאֵיזֶה דָּבָר שֶׁלֹּא יֵרָאֶה הָאוֹר הַחוּצָה, לֹא יַעֲשֶׂה?! אֶלָּא וַדַּאי דְּהָתָם בְּמַתְנִיתִין לָא אַיְירֵי אֶלָּא הֵיכָא דְּלֵיכָא שׁוּם תִּקּוּן לְהַסִּיר הַסַּכָּנָה אֶלָּא עַל יְדֵי שֶׁיְּכַבֶּה הַגֶּר, וְאַשְׁמְעִינַן דְּמֻתָּר.

הֵן אֱמֶת, דְּקֻשְׁיַת הָרַב בְּדִבְרֵי אֲחִימֶלֶךְ שֶׁאָמַר לְדָוִד "אִם נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה" הִיא קֻשְׁיָא עֲצוּמָה. דְּלֹא יִמָּנַע: אִם יָדַע אֲחִימֶלֶךְ בְּסַכָּנַת דָּוִד שֶׁאָחְזוֹ בֶּלְמוּס, כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ

זַ"ל, אִם כֵּן אֶפְלוּ לִטְמֵאִים הָיָה מֻהָרְאוּי שֶׁיְּאַכִּיל; וְאִם לֹא יָדַע שֶׁאֲחָזוֹ בֶּלְמוּס, אִם כֵּן מִי הִתִּיר לוֹ לָתֵת לוֹ לֶחֶם קֹדֶשׁ שֶׁהוּא אָסוּר לְזָר? וְרָאִיתִי לְהָרַב בַּעַל יְפֵה מַרְאֶה בְּפֶרֶק שְׁבִיעִי דְּיוֹמָא (מאמר ב) עֲלַהּ דְּהַהִיא דְּאָמְרִינַן: רַב הוּנָא אָמַר: עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה עֶשְׂרוֹנוֹת שֶׁאָכַל דָּוִד — בִּרְעָבוֹן אֲכָלָם, וְכָתַב שָׁם הָרַב שֶׁאֲכָלָם כֻּלָּם דָּוִד מֵחֲמַת רְעָבוֹן, שֶׁאֲחָזוֹ בֶּלְמוּס וְהֻצְרַךְ לֶאֱכֹל כֻּלָּם. אַף עַל גַּב דְּבָלְאוּ הָכֵי הָיוּ מֻתָּרִים לְזָרִים, מִכְּיוָן דְּהוּסְרוּ מֵעַל הַשֻּׁלְחָן לְאַחַר הַקְטָרַת הַבָּזִיכִין. וְהֵבִיא הָרַב אוֹתָהּ סְגֻלְיָא דְּפֶרֶק שְׁתֵּי הַלֶּחֶם (מנחות צה ע"ב), דְּקָאָמַר: "וְהוּא דֶּרֶךְ חֹל וְאַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי" (ש"א כא, ו), דְּהָכִי קָאָמַר לְהוּ דָּוִד: לָא מַבַּעְיָא הַאי, דְּכֵיוָן דִּנְפַק לֵהּ מִמְּעִילָה דֶּרֶךְ חֹל הוּא, אֶלָּא אֲפִלּוּ הַאיְךְ נָמֵי דְּ'הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי' הַבּוּ לֵהּ דְּלֵיכָל, דִּמְסָכָן הוּא. וּמִכָּאן הִכְרִיחַ הָרַב, דְּלֶחֶם הַפָּנִים שֶׁהוּסַר מֵהַשֻּׁלְחָן אַחַר הַקְטָרַת הַבָּזִיכִין שֶׁהֵם מֻתָּרִים לְזָרִים. וְכֵן שָׁנָה עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה, וְהִקְשָׁה: מְנָא לֵהּ שֶׁאָכַל דָּוִד הָעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה עֶשְׂרוֹנִים מֵחֲמַת רְעָבוֹן? דִּלְמָא רֻבּוֹ נִתַּן לוֹ לְצֵידָה לַדֶּרֶךְ, כֵּיוָן דְּמֻתָּר הָיָה אֲפִלּוּ בְּלֹא סַכָּנָה וְכוּ'. עַד כָּאן.

וְאַחֲרֵי בַּקָּשַׁת הַמְּחִילָה, דָּבָר זֶה יִשְׁתַּקַּע וְלֹא יֵאָמֵר. דְּמִלְּתָא דְּפְשִׁיטָא הִיא, דְּלֶחֶם הַפָּנִים אַף שֶׁהוּסַר מֵעַל הַשֻּׁלְחָן אַחַר הַקְטָרַת הַבָּזִיכִין — אֲפִלּוּ הָכֵי אָסוּר לְזָרִים, לְפִי שֶׁהוּא קֹדֶשֵׁי קָדָשִׁים וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לְיוֹם וְלַיְלָה. וְלָא אַהֲנֵי הַקְטָרַת הַבָּזִיכִין אֶלָּא לְהוֹצִיאוֹ מִמְּעִילָה, דְּקָיְמָא לַן (רמב"ם הל' מעילה פ"א ה"ב) דְּכָל דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הֶתֵּר לַכֹּהֲנִים אֵין בּוֹ מְשׁוּם מְעִילָה, אֲבָל לְעוֹלָם דְּאָסוּר לְזָרִים כְּדִין כָּל קָדְשֵׁי קָדָשִׁים. וְזֶה פָּשׁוּט. וְאִם כֵּן הַדְרָא קַשְׁיָא לְדוּכְתָּא, דְּמָה הָיְתָה כַּוָּנַת אֲחִימֶלֶךְ בְּאָמְרוֹ "אִם נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה"? וְרָאִיתִי לְרַשִּׁ"י שֶׁכָּתַב: 'אִם נִשְׁמְרוּ אַךְ מֵאִשָּׁה' — בְּקִשֵּׁי אֲנִי מַאֲכִילָן לְזָרִים, אַךְ זֶה אִי אֶפְשָׁר שֶׁאַאֲכִילֵהוּ בְּטֻמְאָה. וְכֵן כָּתַב רַבֵּנוּ יְשַׁעְיָה. וְלֹא יָרַדְתִּי לְסוֹף דַּעְתָּם, דְּלָמָה יֵקַל בְּעֵינֵי אֲחִימֶלֶךְ אֲכִילַת הַזָּר קָדְשֵׁי קָדָשִׁים וְיִכְבַּד בְּעֵינָיו אֲכִילָתָם לִטְמֵאִים, וַהֲלוֹא אֵין לְךָ דָּבָר שֶׁעוֹמֵד בִּפְנֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ.

וּכְדֵי לְיַשֵּׁב כָּל זֶה נָבִיא הֶמְשֵׁךְ הַפְּסוּקִים (ש"א כא, ד-ז). שֶׁאָמַר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ: "וְעַתָּה מַה יֶּשׁ תַּחַת יָדְךָ חֲמִשָּׁה לֶחֶם תְּנָה בְיָדִי, אוֹ הַנִּמְצָא. וַיַּעַן הַכֹּהֵן אֶת דָּוִד וַיֹּאמֶר אֵין לֶחֶם חֹל אֶל תַּחַת יָדִי, כִּי אִם לֶחֶם קֹדֶשׁ יֵשׁ אִם נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה. וַיַּעַן דָּוִד אֶת הַכֹּהֵן וַיֹּאמֶר לוֹ כִּי אִם אִשָּׁה עֻצְּרָה לָנוּ כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם וְגוֹ', וְהוּא דֶּרֶךְ חֹל וְאַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי. וַיִּתֶּן לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ, כִּי לֹא הָיָה שָׁם לֶחֶם כִּי אִם לֶחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְיָ לְשׂוּם לֶחֶם חֹם בְּיוֹם הִלָּקְחוֹ". עַד כָּאן. וְהִנֵּה הַדִּקְדּוּקִים בְּאֵלּוּ הַפְּסוּקִים רַבּוּ כְּמוֹ רַבּוּ. חֲדָא, בַּמָּה שֶׁאָמַר דָּוִד "מַה יֶּשׁ תַּחַת יָדְךָ" הִיא מִלָּה מְיֻתֶּרֶת, דִּפְשִׁיטָא דְּמִמַּה שֶׁיֵּשׁ תַּחַת יָדוֹ יִתֵּן לוֹ וְלֹא מִמַּה שֶׁאֵינוֹ תַּחַת יָדוֹ. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁאָמַר "חֲמִשָּׁה לֶחֶם", מָה

הָיְתָה כַּוָּנַת דָּוִד בְּמִסְפָּר זֶה? וְאֵינוֹ מֻדָּרָךְ הַמּוּסָר לְמִי שֶׁשּׁוֹאֵל אֵיזֶה דָּבָר מֵחֲבֵרוֹ שֶׁיִּשְׁאַל מִמֶּנּוּ בַּמִּדָּה בַּמְּנָיָן וּבַמְּשׁוּרָה, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא שֶׁיִּתֵּן לוֹ לֶחֶם כְּדֵי שֶׁלֹּא יָמוּת בָּרָעָב. וְכֵן יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם דָּוִד דְּבָרָיו וְאָמַר "אוֹ הִנִּמְצָא", הֵם דְּבָרִים מְיֻתָּרִים. דְּאִם כַּוָּנָתוֹ הִיא, שֶׁאִם לֹא הָיָה בְּיַד אֲחִימֶלֶךְ לֶחֶם שֶׁיִּתֵּן לוֹ מַה שֶּׁנִּמְצָא בְּיָדוֹ — הָא מִלְּתָא דְּפְשִׁיטָא הִיא! וְאִם כַּוָּנָתוֹ הִיא, שֶׁאִם לֹא יֵשׁ לוֹ חֲמִשָּׁה לֶחֶם שֶׁיִּתֵּן לוֹ מַה שֶּׁנִּמְצָא, דְּהַיְנוּ שְׁלֹשָׁה אוֹ אַרְבָּעָה לֶחֶם — גַּם זֶה לֹא יִתָּכֵן! דְּאֵיךְ יִתָּכֵן, שֶׁאִם לֹא הָיָה נִמְצָא בְּיַד אֲחִימֶלֶךְ מַה שֶּׁשָּׁאַל דָּוִד, שֶׁלֹּא יִתֵּן לוֹ מַה שֶּׁנִּמְצָא בְּיָדוֹ? וְכֵן יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר אֲחִימֶלֶךְ "אִם נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה", יִקְשֶׁה מַה שֶּׁהִקְשִׁינוּ, דְּאַמַּאי לֹא הִתִּיר אֲכִילָתָם בְּטֻמְאָה מֵאַחַר שֶׁהָיוּ מְסֻכָּנִים? וְכֵן יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאי דְּקָאָמַר דָּוִד "וְהוּא דֶּרֶךְ חֹל וְאַף כִּי הַיּוֹם יְקֻדַּשׁ בַּכֶּלִי", כְּמַעַט דְּבָרִים הַלָּלוּ אֵין לָהֶם מוּבָן לְפִי פְּשָׁטָן.

וּבְפָרָ֣ךְ שְׁתֵּי הַלֶּחֶם (מנחות צה ע"ב) אָמְרִינַן: מַאי 'דֶּרֶךְ חֹל' דְּקָאָמַר לְהוּ? הָכִי קָאָמְרוּ לֵיהּ: לֵיכָּא לֶחֶם כִּי אִם לֶחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְיָ. אָמַר לְהוּ: לָא מִבַּעְיָא הַאי, דְּכֵיוָן דִּנְפַק לֵהּ מִמַּעְיְלָה דֶּרֶךְ חֹל הוּא, אֶלָּא אֶפְלוּ הַאִידָּךְ נָמֵי דְּ'הַיּוֹם יְקֻדַּשׁ בַּכֶּלִי' הַבוּ לֵהּ דְּלֵיכָל, דְּמִסָּכָּן הוּא, דַּאֲחָזוֹ בֶּלְמוּס. וּפְרֵשׁ רַשִׁ"י: דִּנְפַק מִמַּעְיְלָה — דְּכֵיוָן דְּסִלְּקוֹ מֻתָּר לַכֹּהֲנִים, וְכֹל שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁעַת הֶתֵּר לַכֹּהֲנִים אֵין בּוֹ מְעִילָה. וְלָא מִבַּעְיָא הַךְ שֶׁכְּבָר נִסְתַּלֵּק, אֶלָּא אַף אִם הֵם מְסֻדָּרִים עַל הַשֻּׁלְחָן הַבוּ לֵהּ, דְּמִסָּכָּן הוּא. עַד כָּאן. וּכְבָר הֵבִיא רַשִׁ"י סַנְיָא זוֹ בְּפֵרוּשׁוֹ.

וְיֵ֣שׁ לְתִמְהַּ טוּבָא. דְּמַאי קָאָמַר: לָא מִבַּעְיָא הַךְ, דְּכֵיוָן דִּנְפַק מִמַּעְיְלָה הֶתֵּר לְזָרִים? וַהֲלוֹא קָדְשֵׁי קָדָשִׁים הֵם! וְכִי תֵּימָא מִשּׁוּם דְּהָיָה מְסֻכָּן, אִם כֵּן מַה חִדֵּשׁ לוֹ דָּוִד: אֲפִלּוּ הָנֵי דְּ'הַיּוֹם יְקֻדַּשׁ בַּכֶּלִי' הַבוּ לִי? פְּשִׁיטָא! דְּכֵיוָן דְּהֶתֵּר לוֹ לֶאֱכֹל קָדְשֵׁי קָדָשִׁים אַף שֶׁהָיָה זָר, מִשּׁוּם דְּהָיָה מְסֻכָּן, פְּשִׁיטָא דְּהֶתִּירוּ לוֹ כָּל הָאִסּוּרִים. וְעוֹד, מְנָא לֵהּ לְדָוִד שֶׁאֲחִימֶלֶךְ הָיָה טוֹעֶה בְּדִין זֶה לְחַלֵּק גַּבֵּי מְסֻכָּן בֵּין דָּבָר דִּנְפַק מִידֵי מְעִילָה לְדָבָר דְּלָא נְפַק מִידֵי מְעִילָה, עַד שֶׁהֶצְרַךְ דָּוִד לוֹמַר לוֹ דַּאֲפִלּוּ דָּבָר שֶׁלֹּא יָצָא מִידֵי מְעִילָה הֶתֵּר לוֹ. וְעוֹד קָשֶׁה לִי, דְּכֵיוָן דְּהַמְּצִיאוּת הָיָה שֶׁהָיָה שָׁם לֶחֶם הַפָּנִים דִּנְפַק מִידֵי מְעִילָה, טֹרַח זֶה שֶׁל דָּוִד, שֶׁבָּא לְלַמֵּד לַאֲחִימֶלֶךְ שֶׁאֲפִלּוּ קֹדֶשׁ דְּלָא נְפַק מִידֵי מְעִילָה דְּהֶתֵּר לְמְסֻכָּן, לְמָה? מֵאַחַר שֶׁלֹּא נִזְכַּר בְּדִבְרֵי אֲחִימֶלֶךְ הַפְגָּה מִזֶּה, שֶׁהֲרֵי אֲחִימֶלֶךְ לֹא אָמַר אֶלָּא שֶׁהוּא נוֹתֵן לוֹ לֶחֶם קֹדֶשׁ בִּתְנַאי "אִם נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה", וְלֹא חִלֵּק בֵּין לֶחֶם דִּנְפַק מִידֵי מְעִילָה לְלֶחֶם דְּלָא נְפַק מִידֵי מְעִילָה. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּבִשְׁעַת הַנְּתִינָה, דִּכְתִיב "וַיִּתֶּן לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ", בְּאֵר הַכָּתוּב דְּנָתַן לוֹ מִלֶּחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְיָ, וְלָמָּה זֶה בִּתְחִלַּת הַדְּבָרִים, שֶׁאָמַר שֶׁהָיָה לוֹ לֶחֶם קֹדֶשׁ, לָמָּה לֹא בֵּאֵר שֶׁזֶּה הַלֶּחֶם הָיָה מִלֶּחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְיָ?

וּכְדֵי לְיַשֵּׁב כָּל זֶה נַקְדִּים הַקְדָּמָה אַחַת, וְנַחְקֹר בְּאֵיזֶה זְמַן הָיָה וּכְוֹחַ זֶה שֶׁל אֲחִימֶלֶךְ עִם דָּוִד. וּבְאַגָּדַת שְׁמוּאֵל (ילקוט שמואל רמז קל) אָמְרִינַן: דָּוִד אַשְׁכְּחֵהּ לַאֲחִימֶלֶךְ שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה לֶחֶם הַפָּנִים בְּשַׁבָּת. אָמַר לֵהּ: "בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יַעַרְכֶנּוּ" כְּתִיב (ויקרא כד, ח) — עָרִיכְתּוֹ בְּשַׁבָּת וְאֵין מַעֲשֵׂהוּ בְּשַׁבָּת. אָמַר לוֹ: כָּךְ לְמָדָנוּ דּוֹאֵג דְּמַעֲשֵׂהוּ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. אָמַר לוֹ דָּוִד: כָּךְ מְקֻבָּלַנִי, עֲרִיכָתוֹ בְּשַׁבָּת וְאֵין מַעֲשֵׂהוּ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. עַד כָּאן. וּכְבָר בַּגְּמָרָא בְּפֶרֶק שְׁתֵּי הַלֶּחֶם (מנחות צה ע"ב) צְדָדוּ צַד זֶה. וְנֶחְלְקוּ רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בַּאֲפִיַּת לֶחֶם הַפָּנִים, דְּרַבִּי יְהוּדָה סָבַר דְּדוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, וְרַבִּי שִׁמְעוֹן סָבַר דְּאֵינוֹ דוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. וְאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא: אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ בַּר כָּהֲנָא: וּשְׁנֵיהֶם מִקְרָא אֶחָד דָּרְשׁוּ: "וְהוּא דָּרֹךְ חֹל וְאַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי". רַבִּי יְהוּדָה, דְּאִית לֵהּ דְּדוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, סָבַר דִּבְחֹל אַשְׁכְּחִינְהוּ דְּקָא אָפוּ לֵהּ. קָא תָּמַהּ וְאָמַר: דָּרֹךְ חֹל קָא אָפִיתוּ לֵהּ?! 'אַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי' וְאִפְסֵל לֵהּ בְּלִינָה. וְרַבִּי שִׁמְעוֹן, דְּאִית לֵהּ דְּאֵינוֹ דוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, סָבַר דִּבְשַׁבָּת אַשְׁכְּחִינְהוּ דְּקָא אָפוּ לֵהּ, וְאָמַר לָהֶם: דָּרֹךְ חֹל בָּעִיתוּ לְמֶעְבַּדֵּהּ. מִידֵּי תַּנּוּר מְקַדַּשׁ?! שֻׁלְחָן הוּא דְּמְקַדֵּשׁ! עַד כָּאן. וְאַף עַל גַּב דְּבַגְּמָרָא דָּחוּ צַד זֶה וְאָמְרוּ: וּמִי מָצִית אָמְרַת דְּבִשְׁעַת אֲפִיָּה אַשְׁכְּחִינְהוּ, וְהָכְתִיב: "וַיִּתֵּן לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ, כִּי לֹא הָיָה שָׁם לֶחֶם כִּי אִם לֶחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְיָ", וְהִשְׁיאוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב שֶׁאָמַר "וְהוּא דָּרֹךְ חֹל" לְכַוָּנָה אַחֶרֶת, מִכָּל מָקוֹם אַגָּדַת שְׁמוּאֵל חוֹלֶקֶת אַשַּׁ"ס דִּילַן וּסְבִירָא לַהּ דְּבִשְׁעַת אֲפִיָּה אַשְׁכְּחֵהּ. וּלְקֻשְׁיַת הַגְּמָרָא יֵשׁ לוֹמַר, דִּלְעוֹלָם בִּשְׁעַת אֲפִיָּה אַשְׁכְּחֵהּ, וְהָמְתִּין דָּוִד מְעַט עַד שֶׁנֶּאֱפָה וְסִדְּרוּ אוֹתוֹ עַל הַשֻּׁלְחָן וְסִלְּקוּ הַלֶּחֶם שֶׁהָיָה שָׁם מֵעַל הַשֻּׁלְחָן, וְנָתַן לְדָוִד מִלֶּחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְיָ.

וְאֶפְשָׁר שֶׁעִקַּר קֻשְׁיַת הַגְּמָרָא אֵינהּ אֶלָּא אַלִּבָּא דְּמָאן דְּאָמַר דִּבְחֹל אַשְׁכְּחֵהּ דָּוִד בִּשְׁעַת אֲפִיָּה, וְלָזֶה הַקֻּשׁוּ דְּזֶה לֹא יִתָּכֵן. דְּאִי אָמְרַת דִּבְחֹל אַשְׁכְּחֵהּ, עַל כָּרְחֲךָ הָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי שֶׁהוּא שְׁעַת אֲפִיָּה, וְאֵיךְ כְּתִיב שֶׁנָּתְנוּ לוֹ מִלֶּחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְיָ, וּבְיוֹם שִׁשִּׁי מַאי שְׁיָטֵהּ דְּלֶחֶם זֶה? הֲרֵי לֹא הָיָה נֶאֱכָל אֶלָּא לְיוֹם וָלַיְלָה. אַף לְמָאן דְּאָמַר דִּבְשַׁבָּת אַשְׁכְּחֵהּ דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ, אֶפְשָׁר דִּבְשְׁעַת אֲפִיָּה אַשְׁכְּחֵהּ וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דִּבְאוֹתָהּ שָׁעָה שָׁבָא דָּוִד אֶל אֲחִימֶלֶךְ הָיוּ שָׁם שְׁנֵי מִינֵי לֶחֶם: הָאֶחָד הוּא מַה שֶּׁהָיָה מְסֻדָּר עַל הַשֻּׁלְחָן, וְהָאַחֵר הוּא מַה שֶּׁסִּלְּקוּ מֵעַל גַּבֵּי הַשֻּׁלְחָן לְחַלֵּק אוֹתוֹ לַכֹּהֲנִים. **וְהִנֵּה** רַבָּ"ק זַ"ל הִקְשָׁה, דְּאַף דִּבְבֵית אֲחִימֶלֶךְ לֹא הָיָה לֶחֶם חֹל, וְכִי לֹא הָיָה בְּכָל הָעִיר לֶחֶם חֹל, שֶׁיִּשְׁאַל דָּוִד מֵאֶחָד מִבְּנֵי הָעִיר, עַד שֶׁהֻצְרַךְ אֲחִימֶלֶךְ לְתֵת לוֹ לֶחֶם קֹדֶשׁ? וְאִם תֹּאמַר: לֹא רָצָה דָּוִד לְגַלּוֹת עַצְמוֹ בָּעִיר, וּבַסֵּתֶר בָּא אֶל אֲחִימֶלֶךְ: הָיָה לוֹ לַאֲחִימֶלֶךְ לְבַקֵּשׁ לֶחֶם חֹל מֵאֶחָד מִבְּנֵי הָעִיר לְהַאֲכִיל לְיִשְׂרָאֵל! וְכִי הָיוּ חוֹקְרִים לַאֲחִימֶלֶךְ בַּעֲבוּר מִי מְבַקֵּשׁ

אוֹתוֹ?! וְהַתְּשׁוּבָה, כִּי נֹב עִיר הַכֹּהֲנִים הָיְתָה כֻּלָּהּ כֹּהֲנִים, שֶׁלְּפִיכָךְ נִקְרֵאת עִיר הַכֹּהֲנִים, וְכֵיוָן שֶׁהָיְתָה כֻּלָּהּ כֹּהֲנִים וְלֹא הָיָה יִשְׂרָאֵל שׁוֹכֵן בֵּינֵיהֶם הָיוּ כָּל הָעִיר אוֹכְלֵי תְּרוּמָה, וְהַתְּרוּמָה הִיא לְזָרִים בַּעֲוֹן מִיתָה, וְהַמְסֻכָּן מֻחֲמַת רָעָב מַאֲכִילִין אוֹתוֹ דָּבָר הָאָסוּר אִם אֵין לָנוּ הֶתֵּר, וּמִשְּׁנֵי דְּבָרִים הָאֲסוּרִים מַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַקַּל, וּלְפִיכָךְ נָתַן אֲחִימֶלֶךְ לֶחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְיָ, שֶׁאֵין בָּהֶם מְעִילָה אַחַר הַקְטָרַת בָּזִיכֵי לְבוֹנָה. עַד כָּאן.

וְהִנֵּה מַה שֶּׁכָּתַב דְּאָסוּר הַתְּרוּמָה חֲמִיר מֵאָסוּר קֹדֶשׁ — דְּבָרָיו נֶאֱמָנוּ מְאֹד, אַךְ בְּתַנַּאי שֶׁיִּהְיֶה הָאוֹכֵל טָהוֹר; אַךְ אִם הָיָה טָמֵא — הַדָּבָר הוּא בְּהֵפֶךְ, שֶׁאָסוּר הַקֹּדֶשׁ חֲמִיר מֵאָסוּר תְּרוּמָה, לְפִי שֶׁטָּמֵא הָאוֹכֵל אֶת הַקֹּדֶשׁ הוּא בְּכָרֵת, וּכְדִכְתִיב (ויקרא ז, כ): "וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיְיָ וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מֵעַמֶּיהָ". וַאֲפִלּוּ זָר שֶׁאוֹכֵל קָדְשֵׁי קָדָשִׁים כְּשֶׁהוּא טָמֵא — חַיָּב כָּרֵת; וְאַף עַל גַּב דִּבְלֹא טֻמְאָה נָמֵי הָיָה אָסוּר בְּקָדְשֵׁי קָדָשִׁים, מִכָּל מָקוֹם אִסּוּר דְּטֻמְאָה חָיֵל עָלֵהּ וְחַיָּב כָּרֵת. וְאַף עַל גַּב דְּזָר טָמֵא שֶׁעָבַד עֲבוֹדָה אֵינוֹ חַיָּב מִשּׁוּם טֻמְאָה כִּי אִם מִשּׁוּם זָרוּת, וּכְדְמוֹכַח הַסֹּגְיָא דְּפֶרֶק אַרְבָּעָה אַחִין (יבמות לב ע"ב), כְּבָר כָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם (ד"ה בעל מום) דְּטַעְמָא הוּא מִשּׁוּם דְּאַטֻּמְאָה דַּעֲבוֹדַת מִקְדָּשׁ לֹא הֻזְהָרוּ זָרִים כִּי אִם כֹּהֲנִים, דִּכְתִיב (ויקרא כב, ב): "דַּבֵּר אֶל אַהֲרֹן וְאֶל בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי" וְגוֹמֵר; אֲבָל בְּטֻמְאָה דַּאֲכִילַת קָדְשִׁים כְּתִיב סְתָמָא "וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל בָּשָׂר", שֶׁכּוֹלֵל כֹּהֲנִים וְזָרִים. וְזֶהוּ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק שְׁמוֹנָה עָשָׂר מֵהִלְכוֹת פְּסוּלֵי הַמֻּקְדָּשִׁין (דין יג): כָּל אָדָם שֶׁנִּטְמָא וְכוּ' וְאָכַל כְּזַיִת מִן הַקָּדָשִׁים וְכוּ' — חַיָּב כָּרֵת. וְטַעְמָא דְּחַיֵּל אִסּוּר טֻמְאָה עַל אִסּוּר זָרוּת בַּאֲכִילַת קָדְשֵׁי קָדָשִׁים הוּא מִטַּעַם אִסּוּר כּוֹלֵל, דְּהַיְנוּ: מֵעִקָּרָא הָיָה הַזָּר מֻתָּר בְּקָדָשִׁים קַלִּים וְאִסּוּר בְּקָדְשֵׁי קָדָשִׁים, נִטְמָא — מִגּוֹ דְּנֶאֱסַר בְּקָדָשִׁים קַלִּים, נֶאֱסַר גַּם כֵּן בְּקָדְשֵׁי קָדָשִׁים. וְכָל זֶה הוּא מְבֹאָר בְּאוֹתָהּ סֹגְיָא דְּפֶרֶק אַרְבָּעָה אַחִין. אַךְ גַּבֵּי תְּרוּמָה לֵיכָּא כִּי אִם מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם — לְזָרִים מִשּׁוּם זָרוּת, וּלְכֹהֲנִים מִשּׁוּם טֻמְאָה. וְזָר טָמֵא שֶׁאָכַל תְּרוּמָה — אֵינוֹ חַיָּב כִּי אִם מִשּׁוּם זָרוּת; דְּכִי אַזְהַר רַחֲמָנָא אַטֻּמְאָה, לֹא אַזְהַר אֶלָּא לְכֹהֲנִים, כְּדִכְתִיב (ויקרא כב, ד): "אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ", וּפְסוּק זֶה הוּא אַזְהָרָה לְכֹהֵן טָמֵא שֶׁאָכַל תְּרוּמָה. וְזֶהוּ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק שִׁשִּׁי מֵהִלְכוֹת תְּרוּמוֹת (דין ו): זָר שֶׁאָכַל תְּרוּמָה בְּזָדוֹן, בֵּין שֶׁהָיָה טָמֵא בֵּין שֶׁהָיָה טָהוֹר — חַיָּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם. הֲרֵי מְבֹאָר, דְּזָר שֶׁאָכַל תְּרוּמָה בְּזָדוֹן — אֵין חִלּוּק בּוֹ בֵּין טָמֵא לְטָהוֹר. נִמְצָא לְפִי זֶה, דְּאַף דִּבְאָדָם טָהוֹר קֹדֶשׁ קִיל מִתְּרוּמָה, מִכָּל מָקוֹם בְּאָדָם טָמֵא חֲמִיר מִתְּרוּמָה, לְפִי שֶׁקֹּדֶשׁ הוּא בְּכָרֵת, וּתְרוּמָה בְּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, וְיָדוּעַ דְּכָרֵת חֲמִיר מִמִּיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם.

וְיֵשׁ לָנוּ עוֹד לְדַעַת, דְּטָמֵא שֶׁאָכַל קֹדֶשׁ שֶׁהוּא בְּכָרֵת, הוּא דַּוְקָא לְאַחַר שֶׁקֻּרְבוּ מֵתִירָיו, וּכְדִתְנַן בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּמְעִילָה (י ע"א): זֶה הַכְּלָל: כֹּל שֶׁיֵּשׁ לוֹ מֵתִירִין — אֵין חַיָּבִין עָלָיו מִשּׁוּם פִּגּוּל נוֹתָר וְטָמֵא עַד שֶׁיִּקְרְבוּ מֵתִירָיו. וְהֵנָּה הַמֵּתִירִים הֵם: בִּמְנָחוֹת — הַקְּטֹרֶת הַקֹּמֶץ וְהַלְּבוֹנָה, וּבִשְׁתֵּי הַלֶּחֶם — הַקְּרֵבַת שְׁנֵי כִּבְשֵׁי עֲצֶרֶת, וּבְלֶחֶם הַפָּנִים — הַקְּטֹרֶת הַבָּזִיכִין. וְכָל הַדְּבָרִים הַלָּלוּ הֵם הֲלָכוֹת פְּסוּקוֹת. וְנִמְצָא לְפִי זֶה, דְּהֵיכָא דְּיֵשׁ לְפָנֵינוּ שְׁלֹשָׁה אִסּוּרִים, דְּהַיְנוּ לֶחֶם הַפָּנִים אַחַר הַקְּטֹרֶת הַבָּזִיכִין, וְלֶחֶם הַפָּנִים קֹדֶם הַקְּטֹרֶת הַבָּזִיכִין, וּתְרוּמָה — הַקֹּל שֶׁבְּכֻלָּם הוּא לֶחֶם הַפָּנִים אַחַר הַקְּטֹרֶת הַבָּזִיכִין, שֶׁאֵין בּוֹ כִּי אִם לָאו דְּזָרוּת; וְחָמוּר מִמֶּנּוּ הוּא לֶחֶם הַפָּנִים קֹדֶם הַקְּטֹרֶת הַבָּזִיכִין, דְּאִיכָּא לָאו דִּמְעִילָה; וְחָמוּר שֶׁבְּכֻלָּם הוּא תְּרוּמָה, שֶׁהִיא בְּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם. וְכָל זֶה בְּאָדָם טָהוֹר, אַךְ בְּאָדָם טָמֵא — הַקֹּל שֶׁבְּכֻלָּם הוּא לֶחֶם הַפָּנִים קֹדֶם הַקְּטֹרֶת בָּזִיכִין, דְּלֵיכָּא מִיתָה מִשּׁוּם דִּלֹּא קָרְבוּ מֵתִירָיו; וְחָמוּר מִמֶּנּוּ תְּרוּמָה, שֶׁהִיא בְּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם; וְחָמוּר שֶׁבְּכֻלָּם הוּא לֶחֶם הַפָּנִים אַחַר הַקְּטֹרֶת הַבָּזִיכִין, שֶׁהוּא בְּכָרֵת.

וּכְבָר כָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, דִּבְשַׁבָּת אַשְׁכְּחֵהּ דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ. וְעוֹד כָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, דְּרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל פָּרְשׁוּ הַכָּתוּב, דְּ'וְהוּא דֶּרֶךְ חֹל' הוּא לֶחֶם הַפָּנִים אַחַר הַקְּטֹרֶת הַבָּזִיכִין, שֶׁהוּא קָרוֹב לִהְיוֹת חֹל מֵאַחַר שֶׁאֵין בּוֹ מְעִילָה, וּפֵרוּשׁ 'אַף כִּי הַיּוֹם יְקֻדַּשׁ בַּכֶּלִי' הוּא לֶחֶם הַפָּנִים קֹדֶם הַקְּטֹרֶת הַבָּזִיכִין, שֶׁמִּתְקַדֵּשׁ בַּשֻּׁלְחָן, שֶׁקְּדֻשָּׁתוֹ חֲמוּרָה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מְעִילָה.

וְגַרְסִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּיוֹמָא (יז ע"ב): כֵּיצַד כֹּהֵן גָּדוֹל נוֹטֵל חֵלֶק בְּרֹאשׁ? נוֹטֵל חֲלָה מִשְּׁתֵּי חַלּוֹת, אַרְבַּע אוֹ חָמֵשׁ מִמַּעֲשֶׂה לֶחֶם הַפָּנִים. רַבִּי אוֹמֵר: לְעוֹלָם חָמֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כד, ט): "וְהָיְתָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו" — מֻחֱצָה לְאַהֲרֹן וּמֻחֱצָה לְבָנָיו. וּכְבָר נִתְבָּאֵר שָׁם בַּגְּמָרָא לָמָּה הָיָה נוֹטֵל חָמֵשׁ וְלֹא שֵׁשׁ, יְעַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה דָּבָר יָדוּעַ הוּא שֶׁאֲחִימֶלֶךְ הָיָה כֹּהֵן גָּדוֹל, וּכְדִכְתִיב (ש"א כב, יג): "וְשָׁאוֹל לוֹ בֵּאלֹהִים".

וּבָזֶה נָבוֹא לְבֵאוּר הַכְּתוּבִים בְּוִכּוּחַ זֶה דַּאֲחִימֶלֶךְ עִם דָּוִד. וְהִנֵּה אֲדוֹנֵינוּ דָּוִד, אַף בְּחָלְיוֹ שֶׁאָחֲזוֹ בֶּלְמוּס, זָקֵן וְיוֹשֵׁב בִּישִׁיבָה הָיָה וְכִלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט. וּכְבָר יָדַע דִּבְנֹכַ הָיוּ כֻּלָּם אוֹכְלֵי תְּרוּמָה וְלֹא הָיָה שָׁם חֻלִּין כְּלָל, וְלָזֶה אָמַר לוֹ: "מַה יֵּשׁ תַּחַת יָדְךָ חֲמִשָּׁה לֶחֶם תְּנָה בְיָדִי". כְּלוֹמַר, חֻלְקְךָ שֶׁהוּא חֲמִשָּׁה לֶחֶם, כְּדִין כָּל כֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁנּוֹטֵל חֲמִשָּׁה לֶחֶם, תְּנָה בְיָדִי. אוֹ אִם אֵין לְךָ, לְפִי שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁכְּבָר נֶאֱכְלוּ — "אוֹ הִנִּמְצָא" תְּנָה בְיָדִי. כְּלוֹמַר, מֵהַלֶּחֶם שֶׁהוּא מָצוּי תָּמִיד, דְּהַיְנוּ הַלֶּחֶם שֶׁבַּשֻּׁלְחָן, שֶׁהוּא מָצוּי תָּמִיד, כְּדִכְתִיב (שמות כה, ל): "לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד". וַאֲפִלּוּ כְּשֶׁהָיוּ מְסַלְּקִים הַלֶּחֶם — לֹא הָיוּ מְסַלְּקִים עַד שֶׁהָיוּ מְשִׂימִים אַחֵר, לְמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ "לְפָנַי תָּמִיד". וְהִקְדִּים חֲמִשָּׁה לֶחֶם לַלֶּחֶם הַנִּמְצָא עַל פִּי שׁוּרַת הַדִּין שֶׁמִּי שֶׁאָחֲזוֹ בֶּלְמוּס מַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַקֹּל הַקַּל, וְהַחֲמִשָּׁה לֶחֶם שֶׁהֵם

תַּחַת יָדוֹ קִיל אִסּוּרָם לְפִי שֶׁאֵין בָּהֶם מְעִילָה, אַךְ הַלֶּחֶם הַנִּמְצָא חָמִיר אִסּוּרוֹ לְפִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דִּין מְעִילָה.

וְהִנֵּה אֲחִימֶלֶךְ הֵבִין דִּבְרֵי דָוִד, שֶׁלֹּא רָצָה תְּרוּמָה מִשּׁוּם דַּחֲמִיר אִסּוּרָהּ, שֶׁהִיא בְּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם. וְהֵשִׁיב לוֹ: הָאֱמֶת כִּדְבָרֶיךָ, שֶׁאֵין לִי לֶחֶם חֹל כִּי אִם קֹדֶשׁ יֵשׁ, אַךְ אֵינִי נוֹתֵן לְךָ קֹדֶשׁ אֶלָּא אִם נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה, לְפִי שֶׁכְּשֶׁהֵם טְהוֹרִים הַתְּרוּמָה חֲמִיר אִסּוּרָהּ מֵהַקֹּדֶשׁ, אַךְ אִם לֹא נִשְׁמְרוּ מֵאִשָּׁה, שֶׁהֵם טְמֵאִים — אַדְרַבָּה, אִסּוּר אָכִילַת קָדָשִׁים בְּטָמְאָה חֲמִיר אִסּוּרָהּ מֵאִסּוּר אָכִילַת תְּרוּמָה בְּטָמְאָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וְאִם כֵּן אֵין אֲנִי נוֹתֵן לְךָ לֶחֶם קֹדֶשׁ כִּי אִם תְּרוּמָה.

וְהִנֵּה אֲחִימֶלֶךְ צָדַק בִּדְבָרָיו, אַךְ לֹא חִלֵּק בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ, אֶלָּא סָתַם הַדְּבָרִים וְאָמַר שֶׁלֹּא הָיָה נוֹתֵן לוֹ שׁוּם לֶחֶם קֹדֶשׁ, בֵּין הַחֲמִשָּׁה לֶחֶם בֵּין לֶחֶם הַנִּמְצָא, אֶלָּא אִם נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה. וְעַל זֶה הֵשִׁיב לוֹ דָּוִד, שֶׁזֶּה אֵינוֹ. וְאָמַר: "וַיַּעַן דָּוִד אֶת הַכֹּהֵן וַיֹּאמֶר לוֹ", הָאֱמֶת הוּא "כִּי אִם אִשָּׁה עָצֻרָה לָנוּ כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם" וְגוֹמֵר. כְּלוֹמַר, דְּכָלָנוּ טְהוֹרִים. וְזֶה שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ שֶׁכָּלָנוּ טְהוֹרִים הוּא "וְהוּא דֶּרֶךְ חֹל", דְּהַיְנוּ לַלֶּחֶם שֶׁהוּא דֶּרֶךְ חֹל, דְּהַיְנוּ שֶׁקָּרְבוּ הַבָּזִיכִין, שֶׁיֵּשׁ בַּאֲכִילָתוֹ בְּטָמְאָה כָּרֵת, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁיֵּשׁ לֶחֶם קֹדֶשׁ שֶׁ"הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי", שֶׁלֹּא קָרְבוּ הַבָּזִיכִין, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן אַף אִם הָיִינוּ טְמֵאִים הָיִית צָרִיךְ לָתֵת לָנוּ לֶחֶם קֹדֶשׁ מִמַּה שֶּׁיִּקְדַּשׁ בַּכֶּלִי. דְּכֵיוָן שֶׁלֹּא קָרְבוּ הַמַּתִּירִין אֵין בּוֹ מִשּׁוּם טָמְאָה, וְאִם כֵּן קִיל מִתְּרוּמָה, דִּתְרוּמָה יֵשׁ בָּהּ מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּאוֹכֵל בְּטָמְאָה מֵהַלֶּחֶם שֶׁלֹּא קָרְבוּ מַתִּירָיו. נִמְצָא שֶׁלֹּא צָדַק אֲחִימֶלֶךְ בַּמֶּה שֶׁסָּגַר אֶת הַדֶּלֶת, שֶׁלֹּא הָיָה נוֹתֵן לָהֶם לֶחֶם קֹדֶשׁ אֶלָּא אִם הָיוּ טְהוֹרִים, אֲבָל אִם הָיוּ טְמֵאִים לֹא הָיָה נוֹתֵן לָהֶם לֶחֶם קֹדֶשׁ כִּי אִם תְּרוּמָה, שֶׁזֶּה אֵינוֹ, לְפִי שֶׁיֵּשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ.

וּלְפִי שִׁיטַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל, שֶׁאָמְרוּ דְּהָכִי קָאָמַר לְהוּ דָּוִד: לָא מִבַּעְיָא הַךְ, כֵּיוָן דִּנְפַק לֵהּ מִמְּעִילָה דֶּרֶךְ חֹל הוּא, אֶלָּא הַאיְךְ נָמֵי דְּ'הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי' הַבוּ לִי. וְתָמַהְנוּ בִּתְחִלַּת דְּבָרֵינוּ, דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי לְחַלֵּק גַּבֵּי מְסֻכָּן בֵּין קֹדֶם הַקְטָרַת הַבָּזִיכִין בֵּין לְאַחַר הַקְטָרַת הַבָּזִיכִין? יֵשׁ לְיַשֵּׁב גַּם כֵּן לְפִי דַּרְכֵּנוּ, דְּדָוִד בָּחַר בְּלֶחֶם הַפָּנִים מֵהַתְּרוּמָה מִשּׁוּם דְּאִסּוּר תְּרוּמָה חָמוּר מֵאִסּוּר לֶחֶם הַפָּנִים, מִכָּל מָקוֹם הָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת דְּהַיְנוּ דַּוְקָא לְגַבֵּי לֶחֶם שֶׁקָּרְבוּ בָּזִיכִין, דְּלֵית בֵּהּ אִסּוּר מְעִילָה כִּי אִם אִסּוּר לָאו דְּזָרוּת וּפְשִׁיטָא דְּקִיל מִתְּרוּמָה שֶׁהִיא בְּמִיתָה, אֲבָל קֹדֶם הַקְטָרַת הַבָּזִיכִין אֵיכָא תַּרְתֵּי: אִסּוּר אָכִילַת קָדָשִׁים קֹדֶם הַקְטָרַת הַמַּתִּיר, וְאֵיכָא אִסּוּרָא דִּמְעִילָה, וְהָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת דְּמוּטָב שֶׁיֹּאכַל תְּרוּמָה, אַף שֶׁאִסּוּרוֹ חָמוּר שֶׁהוּא בְּמִיתָה, כֵּיוָן שֶׁאֵין בּוֹ אֶלָּא אִסּוּר אֶחָד, וְלֹא יֹאכַל קֹדֶשׁ קֹדֶם הַקְטָרַת הַמַּתִּיר לְפִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁנֵי אִסּוּרִין. וְתַבְלִין יֵשׁ לָזֶה מִדִּבְרֵי הָרַ"ן זַ"ל שֶׁכָּתַבְנוּ

בִּתְחִלַּת דְּבָרֵינוּ, דְּמוּטָב שֶׁיְּחַלֵּל שַׁבָּת אַף שֶׁהוּא אִסּוּר חָמוּר, מִמַּה שֶּׁיֹּאכַל נְבֵלָה אַף שֶׁהוּא אִסּוּר קַל, לְפִי שֶׁעוֹשֶׂה אִסּוּר בְּכָל זַיִת וָזַיִת. לָזֶה בָּא דָּוִד וְאָמַר, דְּלֵיתַנְהוּ לְהָנָךְ מִלֵּי. דְּלָא מִבַּעְיָא הַאי, כֵּיוָן דִּנְפַק מִמַּעְיָלָה דֶּרֶךְ חֹל הוּא, וּפְשִׁיטָא שֶׁאַף שֶׁיֵּשׁ בּוֹ אִסּוּר לְזָרִים מִכָּל מָקוֹם קִיל מִתְּרוּמָה שֶׁאִסּוּרָהּ בְּמִיתָה, אֶלָּא אֲפִלּוּ הַאיְךְ נָמֵי דְּ'הַיּוֹם יְקֻדַּשׁ בַּכֶּלִי', דְּאִיכָּא שְׁנֵי אִסּוּרִים, מִכָּל מָקוֹם קִיל מִתְּרוּמָה שֶׁאִסּוּרָהּ בְּמִיתָה, אַף שֶׁאֵין בָּהּ כִּי אִם אִסּוּר אֶחָד. וְהַחִלּוּק שֶׁיֵּשׁ בֵּין הַךְ לְהַהִיא דְּהַר"ן הוּא מְבֹאָר, וְדוּק.

וְחָזַר הַכָּתוּב וְאָמַר: "וַיִּתֵּן לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ, כִּי לֹא הָיָה שָׁם לֶחֶם כִּי אִם לֶחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְיָ", שֶׁזֶּה הַלֶּחֶם הוּא קָרוֹב לִהְיוֹת חֹל, מֵאַחַר שֶׁקֻּרְבוּ בָּזִיכִין וְאֵין בּוֹ מְעִילָה, וְכֵיוָן שֶׁהָיוּ טְהוֹרִים נָתַן לוֹ מִזֶּה הַלֶּחֶם הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְיָ, שֶׁהוּא דֶּרֶךְ חֹל, וְלֹא נָתַן לוֹ מֵהַלֶּחֶם הָאַחֵר, לְפִי שֶׁהוּא קָדוֹשׁ יוֹתֵר וַחֲמִיר אִסּוּרֵהּ.

הָעוֹלֶה מִכָּל זֶה, דִּלְעוֹלָם אַף אָכִילַת קָדָשִׁים קַלִּים בְּטֻמְאָה הֻתַּר לְמִסָּכָן, וּמַה שֶּׁאָמַר אֶחָיו הַמֶּלֶךְ "אִם נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה" — רוּחַ אַחֶרֶת אִתּוֹ בַּדְּבָרִים הַלָּלוּ, וּבְהִלְכָתָא רַבְּוָתָא הָיָה עָסוּק עִם דָּוִד לְרָאוֹת אֵיזֶה אִסּוּר קִיל מֻחְבָּרוֹ. בְּאֹפֶן דְּלֵיתַנְהוּ לְדִבְרֵי הָרַלְבַּ"ג, שֶׁכָּתַב דַּאֲכִילַת קָדָשִׁים בְּטֻמְאָה לֹא הֻתַּר לְמִסָּכָן. וּמִכָּל מָקוֹם, אַף שֶׁסְּתָרְנוּ סְבָרַת רַלְבַּ"ג, מִכָּל מָקוֹם עִקַּר הַחִלּוּק שֶׁכָּתַבְנוּ לְדַעַת רַשְׁ"י, דְּלֹא הֻתַּר לְבַטֵּל הָאִסּוּר בְּיָדַיִם כֵּיוָן שֶׁאֵין בְּמַעֲשֶׂה זֶה תּוֹעֶלֶת לַחוֹלֶה, נִתַּן לְהֵאָמֵר וּבְמָקוֹמוֹ עוֹמֵד.

אַךְ מַה שֶּׁקָּשָׁה בְּעֵינֵי לְחַלּוּק זֶה הוּא, דְּאִיתָא הָתָם בַּגְּמָרָא עַל מַאי דְּקָאָמַר רַבָּה: הֵיכָא דְּאָפְשַׁר בְּחֵלִּין דְּכֵלֵי עַלְמָא לָא פְּלִיגִי דִּמְתַקְּנִינַן לֵהּ וּמַסְפִּינַן לֵהּ, וְהִקְשׁוּ: פְּשִׁיטָא! וְתֵרְצוּ: לָא צְרִיכָא בְּשַׁבָּת. וְחָזְרוּ וְהִקְשׁוּ: בְּשַׁבָּת נָמֵי פְּשִׁיטָא, טִלְטוּל מִדְּרַבָּנָן הוּא וְכוּ'. וּלְפִי מַה שֶּׁחִלַּקְנוּ, נְהִי דְּהַפְרָשַׁת תְּרוּמָה בְּשַׁבָּת אֵין בּוֹ כִּי אִם אִסּוּר דְּטִלְטוּל בְּעַלְמָא, מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן דְּאֵין בּוֹ צָרֵךְ לַחוֹלֶה לֹא נִתַּן אִסּוּר זֶה לִדָּחוֹת; דּוּמְיָא דְּאִסּוּר דְּאֵין מְבַטְּלִין אִסּוּר, דְּאַף עַל גַּב דְּאִסּוּרוֹ קִיל, כֵּיוָן שֶׁאֵין בּוֹ צָרֵךְ לַחוֹלֶה לֹא נִתַּן לִדָּחוֹת, אַף שֶׁבְּאִסּוּר זֶה הַקַּל נִצּוֹל הַחוֹלֶה מֵאִסּוּר חָמוּר. וְכָל זֶה הוּא לְשִׁיטַת רַשְׁ"י, אַךְ לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ דְּהָרַמְבַּ"ם וְהָר"ן מְפָרְשִׁים פֵּרוּשׁ אַחֵר בְּסוּגְיָא זוֹ, דְּהַיְנוּ שֶׁיֵּשׁ כָּאן שְׁנֵי שִׁעוּרִים אֶחָד שֶׁל טֶבֶל וְאֶחָד שֶׁל תְּרוּמָה, וְאִי אֶפְשָׁר לְתַקֵּן הַטֶּבֶל לְפִי שֶׁאֵין הַבַּעֲלִים כָּאן, לֹא קַשְׁיָא כְּלָל מַה שֶּׁהִקְשִׁינוּ שֶׁיַּפְרִישׁ וְיַחֲזֹר וְיַעֲרֹב, וְכַמְבֹאָר. אַךְ כְּפִי פֵּרוּשׁ רַשְׁ"י קַשְׁיָא טוּבָא, וְצָרִיךְ עִיּוּן.

וְיֵשׁ לִי בָּזֶה עוֹד אֲרִיכוּת דְּבָרִים, וּבִפְרָט בְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ם שֶׁכָּתַב: טֶבֶל וּתְרוּמָה, אִם אִי אֶפְשָׁר לְתַקֵּן אֶת הַטֶּבֶל — מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל, שֶׁאֵינוֹ קָדוֹשׁ כִּתְרוּמָה. וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה הִשְׁמִיט הַחֲלָקָה הָאַחֶרֶת, דְּאִם אֶפְשָׁר לְתַקֵּן הַטֶּבֶל, אַף שֶׁהוּא שַׁבָּת וְאַף שֶׁטֶּבֶל זֶה הוּא מֵעֲצִיץ שֶׁאֵינוֹ נָקוּב שֶׁאֵין אִסּוּרוֹ כִּי אִם מִדְּרַבָּנָן, מִכָּל מָקוֹם מוּטָב שֶׁיְּדַחֶה אִסּוּר טִלְטוּל

וְיַעֲשֶׂה וְלֹא יֹאכַל טֶבֶל דְּרַבָּנָן, מְשׁוּם דִּלְמָא אָתֵי לְמִשְׁרֵי טֶבֶל דְּאוֹרַיְתָא. וְכָל זֶה הוּא דַּוְקָא בְּדָבָר שֶׁמִּצַּד עַצְמוֹ הוּא מִן הַתּוֹרָה, כְּגוֹן דָּגָן וְכַיּוֹצֵא בּוֹ — אֲז הוּא דַּאֲפִלּוּ שֶׁהוּא בְּעָצִיץ שֶׁאֵינוֹ נָקוּב, שֶׁאֵין חִיּוּבוֹ כִּי אִם מִדְּרַבָּנָן, מִכָּל מָקוֹם חָיְשִׁינַן דִּלְמָא אָתֵי לְמִשְׁרֵי בְּטֶבֶל דְּאוֹרַיְתָא; אֲבָל הֵיכָא דִּלְעוֹלָם אֵין חִיּוּבוֹ כִּי אִם מִדְּרַבָּנָן — לָא חָיְשִׁינַן דִּלְמָא אָתֵי לְמִשְׁרֵי טֶבֶל דְּאוֹרַיְתָא, וּמְשׁוּם הָכֵי לֹא יַעֲשֶׂה בְּשַׁבָּת אֶלָּא יֹאכַל הַטֶּבֶל כְּמוֹ שֶׁהוּא. וְכָל זֶה הוּא מְבֹאָר בְּאוֹתָהּ סֻגְיָא, וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה הִשְׁמִיט הָרַמְבַּ"ם כָּל זֶה. הַכְּלָל הָעוֹלֶה, דְּכָל אִסּוּרִים שֶׁבָּעוֹלָם הֻתְּרוּ לְחוֹלֶה, אֶלָּא דְּבָטֶבֶל וּתְרוּמָה נֶחְלְקוּ אִם יֹאכַל הַטֶּבֶל כְּמוֹ שֶׁהוּא אוֹ יְתַקֵּן אוֹתוֹ וְיֹאכַל הַחֻלִּין לְבַד וְהַתְּרוּמָה לְבַד.

וְעַל פִּי הָאָמוּר בָּעִנְיָן, הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי לְבָאֵר מַאֲמָר הַנִּצָּב בְּפֶתַח הַשַּׁעַר, וְאַגַּבֵּן הֶמְשֵׁךְ הַפְּסוּקִים שֶׁל וְכוּחַ אֱלִיָּהוּ עִם הַצָּרְפִית, לְיַשֵּׁב כָּל הַדְּקְדּוּקִים שֶׁעָמַדְנוּ עֲלֵיהֶם לְעֵיל. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה טוּבָא. חֲדָא, דִּלְמַאי אִצְטְרִיךְ אֵלִיָּהוּ לְצַוּוֹתָהּ עַל זֶה שֶׁתַּפְרִישׁ חַלָּה? וְכִי נֶחְשְׁדָה הַצָּרְפִית שֶׁתֹּאכַל מֵהָעִסָּה קֹדֶם הַפְרָשַׁת חַלָּה, שֶׁהוּא בְּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם?! וַהֲלוֹא אִשָּׁה חֲשׁוּבָה הָיְתָה, וְאָמְרוּ זַ"ל (ילקוט מלכים רמז רט) שֶׁהָיְתָה אִמּוֹ שֶׁל יוֹנָה. וְעוֹד, מִדְּקָאָמַר לֵהּ הַשֵּׁם (מ"א יז, ט): "הִנֵּה צִוִּיתִי שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה לְכַלְכְּלֶךָּ", מִסְתָּמָא צַדֶּקֶת הָיְתָה, דְּרָחוֹק הוּא דְּעַל יְדֵי רְשָׁעִים יִתְפַּרְנֵס אֵלִיָּהוּ. וְעוֹד, דִּלְא עָבֵד נִסָּא לְשַׁקְרֵי. וְעוֹד קָשֶׁה, דְּאִם אִשָּׁה זוֹ הָיְתָה חֲשׁוּדָה בְּעֵינֵי אֵלִיָּהוּ שֶׁתֹּאכַל טֶבֶל, אֵיךְ אָכַל אֵלִיָּהוּ הַחַלָּה, וְדִלְמָא נִטְמֵאת הָעִסָּה? דְּבִגְדֵי עַמֵּי הָאָרֶץ מִדְּרַס לַפְּרוּשִׁים (חגיגה יח ע"ב), וְכֹהֵן טָהוֹר שֶׁאוֹכֵל תְּרוּמָה טְמֵאָה — עוֹבֵר בְּלֹאו הַבָּא מִכְּלַל עֲשֵׂה (רמב"ם הל' תרומות פ"ז ה"ג). וְכִי תֵּימָא דְּהַצָּרְפִית הָיְתָה אֵשֶׁת חָבֵר, וְקַיְמָא לָן (ע"ז לט ע"א) דְּאֵשֶׁת חָבֵר אַף עַל פִּי שֶׁמֵּת הֶחָבֵר וְנִשֵּׂאת לְעַם הָאָרֶץ הֲרֵי הִיא בְּחֶזְקָתָהּ, וְכָל שֶׁכֵּן זוֹ שֶׁלֹּא נִשֵּׂאת לְעַם הָאָרֶץ וַהֲרֵי הִיא בֶּאֱמוּנָתָהּ — הָא לֵיתָא, דְּכֵיוָן שֶׁהִיא חֲשׁוּדָה לֶאֱכֹל טֶבֶל שֶׁהוּא בְּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, אִם כֵּן אִבְּדָה הָאֱמוּנָה וַהֲרֵי הִיא חֲשׁוּדָה לְהַאֲכִיל תְּרוּמָה טְמֵאָה שֶׁהִיא בְּאִסּוּר לָאו הַבָּא מִכְּלַל עֲשֵׂה, דְּהֶחְשֵׁד לַדָּבָר הֶחָמוּר — חָשׁוּד לַדָּבָר הַקַּל.

וְהִנֵּרְאֶה בָּזֶה הוּא, כִּי הִנֵּה מוּדַעַת זֹאת שֶׁהָיְתָה שְׁנַת רָעָבוֹן, וּלְהַחֲיוֹת נַפְשָׁהּ וְנֶפֶשׁ בְּנָהּ הָיְתָה צְרִיכָה לֶאֱכֹל אוֹתוֹ כַּד הַקֶּמַח, וּכְדִכְתִיב: "וַאֲכַלְנֵהוּ וְנָמֻתָנוּ", וּפֵרֵשׁ רַדְ"ק: לְאַחַר שֶׁנֹּאכְלֵהוּ נָמוּת, כִּי אֵין לָנוּ מַה נֹּאכַל עוֹד. וְאִם הָיָה בְּאֶפְשָׁרוּת שֶׁבְּפָחוֹת מִכַּד הַקֶּמַח הָיְתָה יְכוֹלָה לְהַחֲיוֹת אֶת נַפְשָׁהּ וְנֶפֶשׁ בְּנָהּ, אֵיךְ הָיְתָה רוֹצָה לֶאֱכֹל כָּל כַּד הַקֶּמַח וְלָמוּת אַחַר הָאֲכִילָה הַזֹּאת? הָיָה לָהּ לְשַׁיֵּר מְעַט מֵאוֹתוֹ כַּד הַקֶּמַח וּלְאָכְלוֹ אַחַר אוֹתָהּ הָאֲכִילָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא תָּמוּת. אֶלָּא וַדַּאי שֶׁשַּׁעֲרָה בְּעַצְמָהּ שֶׁכְּדֵי לְהַחֲיוֹת נַפְשָׁהּ וְנֶפֶשׁ בְּנָהּ הָיְתָה צְרִיכָה

לֶאֱכֹל כָּל מַה שֶּׁבַּכַּד, וּלְפִיכָךְ הָיְתָה מֻתֶּרֶת לֶאֱכֹל הָעִסָּה בִּלְתִּי הַפְרָשַׁת חַלָּה, לְפִי שֶׁאֵין לְךָ דָּבָר שֶׁעוֹמֵד בִּפְנֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ.

וּבָזֶה נָבוֹא לְבָאֵר הַפְּסוּקִים. דְּהַצָּרְפִית עִם אֵלְיָהוּ הָיוּ חֲלוּקִים בְּמַחֲלֹקֶת תַּנָּא קַמָּא וּבֶן תֵּימָא, דְּהַצָּרְפִית הָיְתָה סְבוּרָה כְּתַנָּא קַמָּא, וְאֵלְיָהוּ כְּבֶן תֵּימָא. וְהִנֵּה דָּבָר יָדוּעַ הוּא שֶׁבְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מַתָּנוֹת שֶׁזָּכָה הַשֵּׁם לְזַרְעוֹ שֶׁל אַהֲרֹן יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בְּמִנְיָנָם אֵצֶל מוֹנֵי הַמִּצְוֹת. שֶׁהַמַּתָּנוֹת שֶׁאֵינָן טוֹבְלִים, כְּגוֹן רֵאשִׁית הַגֵּז וּזְרוֹעַ וּלְחָיַיִם וְדִכְוָתָם, אֵינָן נִמְנִים אֶלָּא מִצְוָה אַחַת, כְּלוֹמַר, שֶׁנִּצְטַוִּינוּ לִתֵּן רֵאשִׁית הַגֵּז לְכֹהֵן וְכֵן נִצְטַוִּינוּ לִתֵּן זְרוֹעַ וּלְחָיַיִם לְכֹהֵן; אַף בַּדְּבָרִים הַטּוֹבְלִים, כְּגוֹן תְּרוּמָה וּמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן וּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְעָנִי, נִמְנָה הַהַפְרָשָׁה מִצְוָה אַחַת, לְפִי שֶׁנֶּאֱסַר עָלֵינוּ הָאֲכִילָה עַד שֶׁנַּפְרִישׁ תְּרוּמָה, וְאַחַר כָּךְ נִמְנָה הַנְּתִינָה לְכֹהֵן מִצְוָה אַחֶרֶת. וְזוֹ הִיא אַחַת מֵהַהַשָּׁגוֹת שֶׁהִשִּׂיגוּ הָרַמְבַּ"ן לְהָרַמְבַּ"ם זַ"ל, שֶׁמָּנָה מִצְוַת חַלָּה הַהַפְרָשָׁה וְהַנְּתִינָה לְכֹהֵן מִצְוָה אַחַת, וְהָרַמְבַּ"ן הִשִּׂיגוֹ וְכָתַב שֶׁהֵן שְׁתֵּי מִצְוֹת: הָאַחַת הִיא הַהַפְרָשָׁה, לְפִי שֶׁכָּל הָעִסָּה אֲסוּרָה לָנוּ עַד שֶׁנַּפְרִישׁ הַחַלָּה, וְזֹאת שֵׁנִית בִּנְתִינָה לְכֹהֵן.

וְהִנֵּה אֵלְיָהוּ שָׁאַל מִמֶּנָּה וְאָמַר לָהּ: "לְקְחִי נָא לִי פַּת לֶחֶם בְּיָדֵךְ", וְעַל זֶה הֵשִׁיבָה לוֹ שֶׁאֵין לוֹ שׁוּם תּוֹחֶלֶת מִמֶּנָּה: "וַתֹּאמֶר חַי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אִם יֵשׁ לִי מָעוֹג כִּי אִם מְלֹא כַף קֶמַח" וְגוֹמֵר, וַאֲפִלּוּ חַלָּה אֵינִי מַפְרֶשֶׁת, מִשּׁוּם דַּאֲנִי עוֹשָׂה אוֹתוֹ "לִי וְלִבְנִי וַאֲכַלְנָהוּ וָמָתְנוּ", שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ כִּי אִם שִׁעוּר לְהַחֲיוֹת נַפְשָׁהּ וְנֶפֶשׁ בְּנָהּ, וּמִשּׁוּם הָכִי הָיְתָה אוֹכֶלֶת אוֹתוֹ כְּמוֹ שֶׁהוּא בְּטִבְלוֹ וְאֵינֶנָּה מַפְרֶשֶׁת חַלָּה. וְעַל זֶה הֵשִׁיב לָהּ אֵלְיָהוּ, שֶׁאֵין הַדִּין כֵּן, אֶלָּא כְּבֶן תֵּימָא. וְאָמַר לָהּ: "בֹּאִי עֲשִׂי כִדְבָרֵךְ", שֶׁתֹּאכְלִי הַכֹּל, לְפִי שֶׁאַתְּ מְסֻכֶּנֶת וּצְרִיכָה אַתְּ לֶאֱכֹל הַכֹּל לְהַחֲיוֹת נַפְשֵׁךְ וְנֶפֶשׁ בְּנֵךְ; "אַךְ עֲשִׂי לִי עֻגָה קְטַנָּה", דְּהַיְינוּ שֶׁתַּפְרִישׁ חַלָּה וְאַחַר כָּךְ תֹּאכַל הַכֹּל, הָעִסָּה הַמִּתְקֻנֶּת וְהַחַלָּה, לְפִי שֶׁאִסּוּר הַטֶּבֶל הוּא אִסּוּר חָמוּר, וְכִסְבָרַת בֶּן תֵּימָא. וְחָזַר וְאָמַר לָהּ: "וְהוֹצֵאת לִי", כְּלוֹמַר, כָּל מַה שֶּׁאָמַרְתִּי לָךְ הוּא לְהִתְלַמֵּד בְּמָקוֹם אַחֵר, אַךְ עַכְשָׁו אֲנִי אוֹמֵר לָךְ "וְהוֹצֵאת לִי", כְּלוֹמַר, שֶׁתְּקַיְּמִי גַּם כֵּן מִצְוַת הַנְּתִינָה, מִשּׁוּם דְּאַעִקָּרָא דְּמִלְּתָא אֵין כָּאן סַכָּנָה כְּלָל, "כִּי כֹה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּד הַקֶּמַח לֹא תִכְלֶה" וְגוֹמֵר.

אוֹ נֹאמַר בְּאֹפֶן אַחֵר עַל פִּי הַהַקְדָּמָה הַלָּזוּ. מִשּׁוּם דִּלְדֶרֶךְ זֶה קָשֶׁה לִי, דַּאֲנַן קַיְמָא לָן דְּהִלְכְתָא כְּרַבָּנָן דְּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל, וְאֵיךְ נִיחָא לְאֵלְיָהוּ סְבָרַת בֶּן תֵּימָא, דְּנִמְצָא דַּעְתָּן שֶׁל נָשִׁים קַלָּה סָלְקָא לְהוּ שְׁמַעְתְּתָא אַלְבָּא דְּהִלְכְתָא, וְאוֹדוֹנִי אֵלְיָהוּ לֹא עָמְדוּ רַגְלָיו בְּמֵישׁוֹר. הֵן אֱמֶת דִּלְפִי סְבָרַת הָרַ"ן שֶׁכָּתַבְנוּ, דְּאִית לֵהּ דְּכֹל שֶׁאָנוּ מְמַעֲטִים בְּאִסּוּר, כְּגוֹן שַׁבָּת וּנְבֵלָה, דְּאִם נַאֲכִיל אוֹתוֹ נְבֵלָה עוֹבֵר עַל כָּל זַיִת וָזַיִת, אֲבָל אִם נְחַלֵּל שַׁבָּת אֵין אָנוּ עוֹשִׂים כִּי אִם אִסּוּר אֶחָד, דְּמוּטָב שֶׁנַּעֲבֹר עַל אִסּוּר שַׁבָּת אַף שֶׁאִסּוּרוֹ חָמוּר מִמַּה

שֶׁנַּאֲכִיל אוֹתוֹ נְבֵלָה כֵּיוָן שֶׁעוֹבֵר עַל כָּל זַיִת וָזַיִת, נִמְצְאוּ דִבְרֵי אֱלִיָּהוּ אַלְבָּא דְהִלְכָתָא בַּמֶּה שֶׁאָמַר לָהּ שֶׁתַּפְרִישׁ חַלָּה וְתֹאכַל גַּם כֵּן הַחַלָּה, לְפִי שֶׁאִם הָיְתָה אוֹכֶלֶת הָעִסָּה בְּטָבְלָהּ הָיְתָה עוֹבֶרֶת עַל כָּל זַיִת וָזַיִת, וּכְמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ. אַף אַלְבָּא דְרַשִׁ"י דְּפֵרֵשׁ דְּאַלְבָּא דְתַנָּא קַמָּא מַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַטֶּבֶל כְּמוֹת שֶׁהוּא וְאֵין מַפְרִישִׁין מִמֶּנּוּ תְּרוּמָה — קָשֶׁה, דִּנְמְצְאוּ דִבְרֵי אֱלִיָּהוּ דְּלָא כְּהִלְכָתָא.

עוֹד נְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר אֱלִיָּהוּ "אַךְ עֲשֵׂה לִי עֻגָה קְטַנָּה", דִּלְמַאי אִצְטְרִיךְ לוֹמַר קְטַנָּה, דְּלֹא יִמְנַע מֵהַחֲלָקָה: אִם הַצָּרְפִית מַאֲמֶנֶת לְדִבְרֵי אֱלִיָּהוּ בַּמֶּה שֶׁאָמַר "כַּד הַקֶּמַח לֹא תִכְלֶה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא תֶחְסָר" — אֲפִלּוּ שֶׁהָיָה אוֹמֵר שֶׁתִּתֵּן לוֹ עֻגָה גְּדוֹלָה הָיְתָה נוֹתֶנֶת לוֹ; וְאִם אֵינָהּ מַאֲמֶנֶת בְּדִבְרֵי אֱלִיָּהוּ — לֹא הָיְתָה נוֹתֶנֶת לוֹ לָא דַנְקָא וְלָא פַּלְגָּא דַּדְנָקָא, לְפִי שֶׁהָיְתָה צְרִיכָה לְאוֹתוֹ כַּד הַקֶּמַח לְהַחֲיוֹת אֶת נַפְשָׁהּ וְנֶפֶשׁ בְּנָהּ.

אָמְנָם יֵרָאֶה דְּזֶה יוּבַן בְּמַהֲלֶכֶת זֶה דְּבָן תֵּימָא וְתַנָּא קַמָּא. אַף נַחְקֹר חֲקִירָה אַחַת, דְּבַמֶּה נֶחְלְקוּ אֲבוֹת הָעוֹלָם אִם מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל אוֹ תְּרוּמָה? וַהֲלוֹא הֲלָכָה רוֹוַחַת הִיא דְּחֻטָּה אַחַת פּוֹטֶרֶת כָּל הַכְּרִי, וּמַה שֶּׁאָמְרוּ עַיִן טוֹבָה אֶחָד מֵאַרְבָּעִים וְעַיִן בֵּינוֹנִית אֶחָד מֵחֲמִשִּׁים — הוּא דַּוְקָא מִדְּרַבָּנָן, אֲבָל מִן הַתּוֹרָה אֵין שִׁעוּר לִתְרוּמָה, וַאֲפִלּוּ חִטָּה אַחַת פּוֹטֶרֶת כָּל הַכְּרִי, וְזוֹ הִיא הֲלָכָה פְּסוּקָה (רמב"ם הל' תרומות פרק ג), וְאִם כֵּן נַפְרִישׁ מֵהַטֶּבֶל חִטָּה אַחַת לְשֵׁם תְּרוּמָה? וְאַף שֶׁנֹּאמַר שֶׁיֵּשׁ צָרֵךְ לַחוֹלֶה בְּאוֹתָהּ חִטָּה, מִכָּל מָקוֹם נַאֲכִיל אוֹתוֹ אוֹתָהּ חִטָּה שֶׁאֵין בָּהּ שִׁעוּר? וְלָא מִבָּעֵי לְמָאן דְּאָמַר דַּחֲצִי שִׁעוּר לֹא אָסוּר כִּי אִם מִדְּרַבָּנָן, דְּהָרוֹחֲנוּ דְּלֵיכָּא אִסּוּר תּוֹרָה; אֶלָּא אַף לְמָאן דְּאָמַר דַּחֲצִי שִׁעוּר אָסוּר מִן הַתּוֹרָה, מִכָּל מָקוֹם הַדָּבָר בָּרוּר דְּאִסּוּרוֹ קִיל טוּבָא וְאֵין בּוֹ לָאו כְּלָל. וְיֵשׁ מִגְּדוֹלֵי הַמּוֹרִים שֶׁכָּתְבוּ, דְּשִׁבּוּעָה חָלָה עַל חֲצִי שִׁעוּר, לְפִי שֶׁלֹּא הֻשְׁבַּעְנוּ בְּסִינַי עַל חֲצִי שִׁעוּר. הֲרֵי מְבֹאָר דְּקִיל טוּבָא אִסּוּרוֹ. וְאִם כֵּן, הֵיכִי סָלְקָא דַּעְתֵּהּ דְּתַנָּא קַמָּא דְּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל?

אַף הַחֲקִירָה הַלָּזוּ יֵקַל תֵּרוּצָהּ, מִשּׁוּם דְּנֹאמַר דְּטֶבֶל זֶה דְּנֶחְלְקוּ בּוֹ תַּנָּא קַמָּא וּבֶן תֵּימָא מַיְרֵי בְּטֶבֶל הַטָּבוּל לִתְרוּמַת מַעֲשֵׂר, דְּשִׁעוּרוֹ קָצוּב מִן הַתּוֹרָה, אֲבָל בְּדָבָר שֶׁאֵין לוֹ שִׁעוּר מִן הַתּוֹרָה — לְכֻלֵּי עָלְמָא אֵין מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל. וּלְפִי זֶה, אִם הָיָה טֶבֶל זֶה מֵעִסָּה שֶׁלֹּא הוּרְמָה חַלָּתָהּ — לְכֻלֵּי עָלְמָא אֵין מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל, לְפִי שֶׁהַדָּבָר יָדוּעַ שֶׁחַלָּה אֵין לָהּ שִׁעוּר מִן הַתּוֹרָה (רמב"ם הל' בכורים פרק ה), וּמַה שֶּׁנָּתְנוּ שִׁעוּר לְנַחְתּוֹם וּלְבַעַל הַבַּיִת הוּא מִדְּרַבָּנָן דַּוְקָא, וְכַמְבֹאָר.

וְהִנֵּה הַצָּרְפִית וְאֵלִיָּהוּ הָווּ סְבִירָא לְהוּ דַּהֲלָכָה כְּתַנָּא קַמָּא דְּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל, אֶלָּא שֶׁהַצָּרְפִית לָקְחָה הַדְּבָרִים כִּפְשׁוּטָן וְלֹא חִלְּקָה בֵּין דָּבָר שֶׁיֵּשׁ לוֹ שִׁעוּר קָצוּב מִן הַתּוֹרָה לְדָבָר שֶׁאֵין לוֹ שִׁעוּר קָצוּב מִן הַתּוֹרָה, וּלְפִי זֶה אָמְרָה שֶׁהָיְתָה רוֹצָה לֶאֱכֹל הָעִסָּה כְּמוֹת

שֶׁהִיא בְּטֵבְלָהּ לְפִי שֶׁהָיְתָה מְסֻכֶּנֶת, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרָה "וַאֲכַלְנֶהוּ וָמָתְנוּ". וְלָזֶה הֵשִׁיב לָהּ אֱלִיָּהוּ: דְּנָהֵי דִּבְעָלְמָא קָיְמָא לָן דְּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל, הַיְנוּ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ לוֹ שִׁעוּר מִן הַתּוֹרָה; אֲבָל הָכָא גַּבֵּי חַלָּה, שֶׁאֵין לָהּ שִׁעוּר קָצוּב מִן הַתּוֹרָה, לְכֻלֵּי עָלְמָא אֵין מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טֶבֶל. וְזֶהוּ אָמְרוֹ: "בֹּאִי עֲשִׂי כִדְבָרֵךְ", שֶׁאַתְּ רוֹצָה לֶאֱכֹל הַכֹּל לְהַחֲיוֹת נַפְשֵׁךְ וְנַפְשׁ בְּנֵךְ, מִכָּל מָקוֹם "עֲשִׂי לִי עֻגָה קְטַנָּה", כְּלוֹמַר, מֵאַחַר שֶׁאֵין שִׁעוּר לְחַלָּה תּוּכְלִי לַעֲשׂוֹת עֻגָה קְטַנָּה, כְּלוֹמַר פָּחוֹת מִכַּשִּׁעוּר, וּבָזֶה נִמְצָא דְּלֵיכָא שִׁעוּר לְהִתְחַיֵּב. נִמְצָא דִּלְפִי זֶה בָּאוּ דִּבְרֵי אֱלִיָּהוּ עַל נָכוֹן, וְכִוֵּן אֶת הֲהֶלְכָה לְתַלְמִיהָ.

וְסִיּוּם הַפָּסוּק הוּא כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, שֶׁחָזַר וְאָמַר לָהּ: כָּל זֶה שֶׁאָמַרְתִּי לָךְ הוּא לַהֲלָכָה לְהִתְלַמֵּד בְּמָקוֹם אַחֵר, אֲבָל הָכָא — "וְהוֹצֵאת לִי", וּתְקַיְּמִי גַּם כֵּן מִצְוַת הַנְּתִינָה, לְפִי שֶׁאֵין כָּאן סַכָּנַת נְפָשׁוֹת, "כִּי כֹה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּד הַקֶּמַח לֹא תִכְלֶה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא תֶחְסָר, עַד יוֹם תֵּת יְיָ גֶּשֶׁם עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה". וּכְתִיב (מ"א יז, טז): "כַּד הַקֶּמַח לֹא כָלְתָה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא חָסֵר, כִּדְבַר יְיָ אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד אֵלִיָּהוּ".

פרק כ

דְּרוּשׁ עֶשְׂרִים

עֲרוּבִין פֶּרֶק רְבִיעִי (מה ע"א): גּוֹיִם שֶׁצָּרוּ עַל עִירוֹת יִשְׂרָאֵל — אֵין יוֹצְאִין עֲלֵיהֶם בִּכְלֵי זַיִן, וְאֵין מְחַלְּלִין עֲלֵיהֶם אֶת הַשַּׁבָּת. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? כְּשֶׁבָּאוּ עַל עִסְקֵי מָמוֹן; אֲבָל בָּאוּ עַל עִסְקֵי נְפָשׁוֹת — יוֹצְאִים עֲלֵיהֶם בִּכְלֵי זַיִן, וּמְחַלְּלִין עֲלֵיהֶם אֶת הַשַּׁבָּת. וּבְעִיר הַסְּמוּכָה לַסָּפָר, אֲפִלּוּ לֹא בָּאוּ עַל עִסְקֵי נְפָשׁוֹת אֶלָּא עַל עִסְקֵי תֶּבֶן וְקַשׁ — יוֹצְאִין עֲלֵיהֶם בִּכְלֵי זַיִן, וּמְחַלְּלִין עֲלֵיהֶם אֶת הַשַּׁבָּת. דָּרַשׁ רַבִּי דוֹסְתַּאי דְּמָן בֵּירֵי: מַאי דִּכְתִיב (ש"א כג, א): "וַיַּגִּדוּ לְדָוִד לֵאמֹר, הִנֵּה פְּלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּקְעִילָה וְהֵמָּה שֹׁסִים אֶת הַגָּרְנוֹת"? תָּנָא: קְעִילָה עִיר הַסְּמוּכָה לַסָּפָר הָיְתָה, וְהֵם לֹא בָּאוּ אֶלָּא עַל עִסְקֵי תֶּבֶן וְקַשׁ, דִּכְתִיב: "וְהֵמָּה שֹׁסִים אֶת הַגָּרְנוֹת". וּכְתִיב (שם שם, ב): "וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיְיָ לֵאמֹר הַאֵלֵךְ וְהִכִּיתִי בַּפְּלִשְׁתִּים הָאֵלֶּה, וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל דָּוִד לֵךְ וְהִכִּיתָ בַּפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה". מַאי קָא מַבְעְיָא לֵהּ? אִילֵימָא אִי שְׁרִי אִי אֲסִיר, הֲרֵי בֵּית דִּין שֶׁל שְׁמוּאֵל הָרָמְתִי קָיְמִי? אֶלָּא אִי מַצְלַח אִי לָא מַצְלַח. דִּיקָא נָמֵי, דִּכְתִיב: "לֵךְ וְהִכִּיתָ בַּפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה". שְׁמַע מִנַּהּ.

הֲלוֹא מֵרֹאשׁ בַּדְּרוּשׁ הַקּוֹדֵם הוֹדַעְנוּ חַסְדֵי יְיָ כִּי לֹא תָמְנוּ, שֶׁאֵין לְךָ דָּבָר עוֹמֵד בִּפְנֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ. וַאֲפִלּוּ שַׁבָּת שֶׁשְּׁקוּלָה כְּכָל הַתּוֹרָה נִתְּנָה לִדְחוֹת, כַּדָּבָר הָאָמוּר בַּמַּאֲמָר הַפּוֹתֵחַ קְדִים, שֶׁאִם בָּאוּ עַל עִסְקֵי נְפָשׁוֹת — מְחַלְּלִין אֶת הַשַּׁבָּת. וְקוֹדֶם שֶׁנָּבוֹא לְיַשֵּׁב הַמַּאֲמָר

הַנִּזְכָּר, אַצִּיגָה נָא עִמְּךָ סָגְיָא אַחֲרִיתָא בְּסוֹף פֶּרֶק שְׁבִיעִי דְּיוֹמָא (דף עג), וְזֶה פִּרְיָהּ: דְּגָרְסִינַן הָתָם לְעִנְיַן אוּרִים וְתֻמִּים: אֵין שׁוֹאֲלִין שְׁנֵי דְבָרִים כְּאֶחָד, וְאִם שָׁאַל — אֵין מַחֲזִירִין אֶלָּא רִאשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"א כג, יא): הֲיַסְגִּרֻנִי בַעֲלֵי קְעִילָה בְיָדוֹ, הֲיֵרֵד שָׁאוּל וְגוֹ', וַיֹּאמֶר יְיָ יֵרֵד". וּפָרֵךְ: וְהָא אָמְרַת אֵין מַחֲזִירִין אֶלָּא רִאשׁוֹן? וּמְשַׁנֵּי: דָּוִד שָׁאַל שֶׁלֹּא כַּסֵּדֶר, וְהֶחֱזִירוּ לוֹ כַּסֵּדֶר; וְכֵיוָן שֶׁיָּדַע שֶׁשָּׁאַל שֶׁלֹּא כַּסֵּדֶר חָזַר וְשָׁאַל כַּסֵּדֶר, שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, יב): "הֲיַסְגִּרוּ בַעֲלֵי קְעִילָה אֹתִי וְאֶת אֲנָשַׁי בְּיַד שָׁאוּל, וַיֹּאמֶר יְיָ יַסְגִּירוּ". וְאִם הֲצָרַךְ הַדָּבָר לִשְׁנַיִם — מַחֲזִירִין לוֹ שְׁנֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ל, ח): "וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּייָ לֵאמֹר אֶרְדֹּף אַחֲרֵי הַגְּדוּד הַזֶּה הַאַשִּׂגֶנּוּ, וַיֹּאמֶר לוֹ רְדֹף כִּי הַשֵּׂג תַּשִּׂיג וְהַצֵּל תַּצִּיל". עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשׁ"י זַ"ל: וְאִם הֲצָרַךְ לִשְׁנֵיהֶם, כְּגוֹן שֶׁהָיָה הַדָּבָר נָחוּץ וְאֵין שְׁהוּת לְהַמְתִּין, כְּגוֹן אֶרְדֹּף הַאַשִּׂיג דְּצַקְלָג. עַד כָּאן. וּבְמַאי דְּאָמְרִינַן אֵין שׁוֹאֲלִין שְׁנֵי דְבָרִים כְּאֶחָד, פֵּרֵשׁ רַשׁ"י: אֵין שׁוֹאֲלִין שְׁנֵי דְבָרִים כְּאֶחָד, אֶלָּא לְאַחַר שֶׁהֵשִׁיבוּ לוֹ עַל הָרִאשׁוֹן שׁוֹאֵל לוֹ עַל הַשֵּׁנִי. מַשְׁמַע מִדִּבְרֵי רַשׁ"י, דְּתֵכֶף וּמִיָּד כְּשֶׁהֵשִׁיבוּ לוֹ חוֹזֵר וְשׁוֹאֵל עַל הַשֵּׁנִי. וְעַל זֶה הִקְשָׁה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל בְּסֵפֶר יְפֵה מַרְאֶה סוֹף פֶּרֶק בָּא לוֹ כֹּהֵן גָּדוֹל, דְּלֹא יִתָּכֵן פֵּרוּשׁ זֶה, מִדְּאָמְרִינַן: וְאִם הֲצָרַךְ לִשְׁנַיִם — מַחֲזִירִין לוֹ שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד; וְאִם כְּדִבְרֵי רַשׁ"י, שֶׁאַחַר שֶׁהֵשִׁיבוּ לוֹ עַל הָאֶחָד יָכוֹל לִשְׁאֹל עַל הַשֵּׁנִי, מַה שְׁהוּת יֵשׁ כְּשֶׁהָיָה שׁוֹאֵל עַל הַשֵּׁנִי מִיָּד אַחַר שֶׁיְּשִׁיבוּ לוֹ עַל הָרִאשׁוֹן יוֹתֵר מִכְּשֶׁיִּשְׁאַל עַל שְׁנֵיהֶם יַחַד? וּמִכֹּחַ קֻשְׁיָא זוֹ דָּחָה פֵּרוּשׁ רַשׁ"י וְכָתַב, דִּבְאוֹתוֹ פַּעַם שֶׁהַכֹּהֵן נִזְקָק לוֹ לְלָבֵשׁ אֶת הַבְּגָדִים וּלְכַוֵּן בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ לֹא הָיָה יָכוֹל לִשְׁאֹל שְׁאֵלָה שְׁנִיָּה כְּלָל. עַד כָּאן.

וּלְדִידִי לָא קַשְׁיָא כְּלָל לְפֵרוּשׁ רַשׁ"י. וְאַחֲרֵי בַּקָּשַׁת הַמְּחִילָה לֹא דְּקִדֵּק יָפֶה בְּדִבְרֵי הַגְּמָרָא, דְּקָאָמַר: וְאִם הֲצָרַךְ הַדָּבָר לִשְׁנַיִם — מַחֲזִירִין לוֹ שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד. שֶׁאִם הָיָה אוֹמֵר, דְּאִם הֲצָרַךְ הַדָּבָר לִשְׁנַיִם — שׁוֹאֲלִין שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד, אָז הָיְתָה קֻשְׁיַת הָרַב חָזָקָה, דְּמַה הֶפְרֵשׁ יֵשׁ בֵּין כְּשֶׁיִּשְׁאַל שְׁנֵי דְבָרִים כְּאֶחָד וְיָשִׁיבוּ לוֹ עַל שְׁנֵיהֶם מִכְּשֶׁיִּשְׁאַל עַל אֶחָד וְיָשִׁיבוּ לוֹ וְיַחֲזֹר וְיִשְׁאַל עַל הַשֵּׁנִי וְיָשִׁיבוּ לוֹ, הָא וַדַּאי דְּאֵין שְׁהוּת בֵּין זֶה לָזֶה כְּלָל. אַךְ בַּגְּמָרָא לֹא אָמְרוּ אֶלָּא: וְאִם הֲצָרַךְ הַדָּבָר לִשְׁנַיִם — מַחֲזִירִין לוֹ שְׁנֵיהֶם, וּלְעוֹלָם דִּלְעִנְיַן הַשְׁאֵלָה לֵיכָּא נַפְקוּתָא כְּלָל, דְּאַף אִם הָיָה הַדָּבָר נָחוּץ יָכוֹל לִשְׁאֹל עַל הָאֶחָד וְיָשִׁיבוּ לוֹ וְאַחַר כָּךְ חוֹזֵר וְשׁוֹאֵל עַל הַשֵּׁנִי; אֶלָּא דִּלְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ: אֵין שׁוֹאֲלִין שְׁנֵי דְבָרִים כְּאֶחָד, וְאִם שָׁאַל — אֵין מַחֲזִירִין לוֹ אֶלָּא אֶחָד, חָזְרוּ וְאָמְרוּ: וְאִם הֲצָרַךְ הַדָּבָר — מַחֲזִירִין לוֹ שְׁנַיִם כְּאֶחָד. כְּלוֹמַר, דְּדַוְקָא כְּשֶׁאֵין הַדָּבָר נָחוּץ אֵין מַחֲזִירִין לוֹ אֶלָּא אֶחָד, אֲבָל כְּשֶׁהַדָּבָר נָחוּץ מַחֲזִירִין לוֹ שְׁנֵיהֶם; דְּאִי לֹא הָיוּ מַחֲזִירִין לוֹ שְׁנֵיהֶם, הָיָה שְׁהוּת בַּדָּבָר וְהָיוּ מִתְעַכְּבִים. אֲבָל לְעוֹלָם דִּלְעִנְיַן הַשְׁאֵלָה אֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין אִם הַדָּבָר נָחוּץ אוֹ לֹא, דְּיָכוֹל לִשְׁאֹל עַל הָאֶחָד וְיָשִׁיבוּ לוֹ וְחוֹזֵר וְשׁוֹאֵל עַל הַשֵּׁנִי. וּלְפִי דִּבְרֵי הָרַב שֶׁכָּתַב דִּבְאוֹתוֹ פַּעַם שֶׁהַכֹּהֵן נִזְקָק לְלָבֵשׁ

אֶת הַבְּגָדִים וּלְכֵן בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ לֹא הָיָה יָכוֹל לִשְׁאֹל פַּעַם שְׁנִיָּה, הַדָּבָר קָשֶׁה, דְּאַמַּאי לֹא אָמְרוּ: וְאִם הֶצְרֵךְ הַדָּבָר לִשְׁנַיִם — שׁוֹאֲלִין שְׁנַיִם כְּאֶחָד, דְּהָא אִיכָּא נַפְקוּתָא טוּבָא בֵּין כְּשֶׁשּׁוֹאֵל שְׁנַיִם כְּאֶחָד לְשׁוֹאֵל עַל אֶחָד וְיָשִׁיבוּ לוֹ וְחוֹזֵר וְשׁוֹאֵל עַל הַשֵּׁנִי, דְּמִתְעַכֵּב הַרְבֵּה. וְאִם יֹאמַר הָרַב זַ"ל, דְּמַאַחַר דְּאָמְרִינַן דְּמַחֲזִירִין לוֹ שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד מִמֵּילָא מַשְׁמַע דְּשׁוֹאֲלִין שְׁנַיִם כְּאֶחָד, אַדְּרַבָּה, הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר דְּשׁוֹאֲלִין שְׁנַיִם כְּאֶחָד וּמִמֵּילָא מַשְׁמַע דְּמַחֲזִירִין לוֹ שְׁנַיִם כְּאֶחָד. וְהָרַב זַ"ל טָרַח לְבַקֵּשׁ מֵהֵיכָן הַזָּקַק רַשִׁ"י לְפָרֵשׁ כֵּן, וְכָתַב דְּמִשּׁוּם דְּבָתַר דִּכְתִיב "וַיֹּאמֶר יְיָ יֵרֵד" כְּתִיב "וַיֹּאמֶר דָּוִד הַיַּסְגִּרוּ בַּעֲלֵי קְעִילָה". וְדָחָה הָרַב רְאָיָה זוֹ, מִשּׁוּם דְּאֶפְשָׁר דְּלֹא הָיָה זֶה מִיָּד אֶלָּא בְּפַעַם אַחֶרֶת. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ, מַה שֶּׁהִזְקִיקוֹ לְרַשִׁ"י לְפָרֵשׁ כֵּן הוּא לִשְׁנָא דְּגְמָרָא, דְּקָאָמַר: וְאִם הֶצְרֵךְ הַדָּבָר לִשְׁנַיִם — מַחֲזִירִין לוֹ שְׁנֵיהֶם, מַשְׁמַע דְּלִעְנְיַן שְׁאֵלָה לֵיכָּא נַפְקוּתָא כְּלָל בֵּין כְּשֶׁשּׁוֹאֵל שְׁנַיִם כְּאֶחָד לִכְשֶׁשּׁוֹאֵל כָּל אֶחָד בְּפְנֵי עַצְמוֹ. וּלְפִי סְבָרַת הָרַב אִיכָּא נַפְקוּתָא לְעִנְיַן הַשְׁאֵלָה, אִם שׁוֹאֲלִין שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד אוֹ בָּזֶה אַחַר זֶה.

וְנִרְאֶה דְּהָרַמְבַּ"ם קָאֵי בְּשִׁיטַת רַשִׁ"י, שֶׁכָּתַב בְּסוֹף הִלְכוֹת כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאֵין שׁוֹאֲלִין עַל שְׁנֵי דְּבָרִים כְּאֶחָד. וַחֲלֻקָּה דְּאִם הֶצְרֵךְ הַדָּבָר לֹא הֵבִיאוּהּ, וְאַמַּאי הִשְׁמִיטוּהּ? וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ נִיחָא, מִשּׁוּם דְּלְעוֹלָם אֵין שׁוֹאֲלִין שְׁנַיִם כְּאֶחָד, אַף אִם הָיָה הַדָּבָר נָחוּץ, מִשּׁוּם דְּלֵיכָּא שְׁהוּת בֵּין זֶה לָזֶה כְּלָל. וְלִעְנְיַן דְּהֵיכָא דְּיֵשׁ צֹרֶךְ דְּמַחֲזִירִין לוֹ עַל שְׁנֵיהֶם — לֹא הֶצְרֵךְ הָרַמְבַּ"ם לְלַמֵּד דִּין זֶה, דְּלֹא נָפְקָא מִנַּהּ לְעִנְיַן דִּינָא כְּלָל, דְּאִם מִן הַשָּׁמַיִם רוֹצִים לַעֲנוֹת אוֹתוֹ עַל כָּל דְּבָרָיו — לֹא נָפְקָא מִנַּהּ לְעִנְיַן דִּינָא כְּלָל, מֵאַחַר דְּלִעְנְיַן הַשְׁאֵלָה לְעוֹלָם אֵינוֹ שׁוֹאֵל שְׁנַיִם כְּאֶחָד, אֲפִלּוּ אִם הָיָה הַדָּבָר נָחוּץ, מִשּׁוּם דְּלֵיכָּא שְׁהוּת כְּלָל. אַךְ כְּפִי דִּבְרֵי מַהֲרַ"שׁ יָפֶה, הֲוָה לֵיהּ לְהָרַמְבַּ"ם לְלַמְּדֵנוּ דִּין זֶה דְּאִם הָיָה הַדָּבָר נָחוּץ, דְּנָפְקָא מִנַּהּ לְעִנְיַן דִּינָא דְּשׁוֹאֲלִין עַל שְׁנֵי דְּבָרִים כְּאֶחָד כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְעַכֵּב בֵּין שְׁאֵלָה אַחַת לִשְׁאֵלָה שְׁנִיָּה. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דְּלְעוֹלָם אֵין שׁוֹאֲלִין עַל שְׁנֵי דְּבָרִים כְּאֶחָד, וְאִם שָׁאַל — אֵין מַחֲזִירִין לוֹ אֶלָּא אֶחָד, אֶלָּא דְּאִם הֶצְרֵךְ הַדָּבָר לִשְׁנַיִם — מַחֲזִירִין לוֹ עַל שְׁנֵיהֶם.

וּבָזֶה נָבִין מַאֲמַר הַקּוֹדֶם. וְהִנֵּה סָגְיָא זוֹ לְפִי פְּשׁוּטָהּ הִיא תְּמוּהָה. דִּלְפִי הַמַּסְקָנָא, דְּמַה שֶּׁשָּׁאַל דָּוִד הוּא אִי מַצְלַח אִי לָא מַצְלַח, מִנָּלַן דִּבְעִיר הַסְּמוּכָה לִסְפָר מְחֻלְּלִין הַשַּׁבָּת אֲפִלּוּ לֹא בָּאוּ כִּי אִם עַל עִסְקֵי תֶּבֶן וְקַשׁ? אֵימָא דְּעוֹבְדָא דְּדָוִד בְּחֹל הָיָה, וּמִשּׁוּם הָכֵי אָמְרוּ לוֹ "לֵךְ וְהַכִּיתָ"? וּכְבָר נִתְעוֹרְרוּ בָּזֶה הַתּוֹסָפוֹת וְנִדְחֲקוּ הַרְבֵּה בְּתֵרוּץ קָשְׁיָא זוֹ. וְרָאִיתִי לְהָרַב שֶׁכָּתַב, דְּגַם לְפִי הַמַּסְקָנָא, דְּקָאָמַר אִי מַצְלַח אִי לָא, עוֹבְדָא דְּדָוִד בְּשַׁבָּת הָיָה. וְלֹא יָדַעְתִּי מְנָא לָן דִּבְשַׁבָּת הָיָה, וּמִדִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת מוּכָח דִּסְבִירָא לְהוּ דִּלְפִי הַמַּסְקָנָא אֶפְשָׁר דְּעוֹבְדָא דְּדָוִד בְּחֹל הָיָה. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּסָגְיָא זוֹ, דְּמֵעִקָּרָא דְּצִדְדוּ: מַאי קָא מַבָּעְיָא לֵיהּ?

אֵילֵימָא אִי שְׁרִי אִי אֱסִיר, וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: אִי שְׁרִי אִי אֱסִיר — וְשַׁבָּת הָיְתָה, דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי לְצַדֵּד פֵּרוּשׁ זֶה בְּדִבְרֵי דָוִד, וְלֹא יִהְיֶה כִּפְשַׁט הַכָּתוּב, דְּהַיְנוּ אִי מַצְלַח אִי לָא, דּוּמְיָא דְ"אֶרְדֹּף אַחֲרֵי הַגְּדוּד הַזֶּה הַאַשִּׂגֵנּוּ". וְכֵן מָצִינוּ גַּבֵּי שָׁאוּל, שֶׁשָּׁאַל (ש"א יד, לז): "הַאֵרֵד אַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים, הֲתִתְּנֵם בְּיַד יִשְׂרָאֵל". דְּהַיְנוּ שֶׁשָּׁאֲלוּ אִם יַצְלִיחוּ בְּמִלְחָמָה זוֹ אִם לָאו. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּהַמָּרְגֵּל בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל הוּא, כְּשֶׁבָּאִים לִפְשֹׁט אֵיזֶה דָּבָר מִמָּקוֹם אַחֵר וּמְצַדְּדִים וְאוֹמְרִים 'אֵילֵימָא שֶׁתִּדְחֶה וְתֹאמַר דָּבָר אַחֵר, זֶה אֵינוֹ' — כְּפִי הַסָּלְקָא דַּעְתָּךְ שֶׁהָיָה רוֹצֶה לִדְחוֹת לֹא הָיְתָה נִפְשֶׁטֶת אוֹתָהּ בַּעֲיָא; אֲבָל הָכָא כְּשֶׁבָּאוּ לְצַדֵּד וְלוֹמַר 'מֵאי קָא מְבַעְיָא לֵהּ? אֵילֵימָא אִי שְׁרִי אִי אֱסִיר' — כְּבָר נִפְשְׁטָה הַבַּעְיָא דְּמֵחֲלִילִין הַשַּׁבָּת, שֶׁהֲרֵי הֱשִׁיבוּהוּ "לֵךְ וְהַכִּיתָ בַּפְּלִשְׁתִּים". וּמִפְּשַׁט הַסֶּגְיָא מוּכָח, דְּדַוְקָא לְפִי הַמַּסְקָנָא, דִּשְׁאֲלַת דָּוִד הָיְתָה אִי מַצְלַח אִי לָא, נִפְשַׁט הַדִּין אִם מְחַלְּלִין שַׁבָּת אִי לָא. וְזֶה הוּא דְּבַר תֵּמַהּ בְּעֵינַי, דְּאַדְרַבָּה לְפִי הַסָּלְקָא דַּעְתָּךְ נִפְשַׁט הַדִּין בִּפְשִׁיטוּת דְּמְחַלְּלִין אֶת הַשַּׁבָּת, מִדְּהֱשִׁיבוּהוּ "לֵךְ וְהַכִּיתָ בַּפְּלִשְׁתִּים". עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיְּמוּ בַּסֶּגְיָא: דִּיקָא נָמֵי, דִּכְתִיב: "לֵךְ וְהַכִּיתָ בַּפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: אַלְמָא מְבַשְּׂרִי לֵהּ דְּנָצַח. עַד כָּאן. וְלֹא יָדַעְתִּי מַה הֶּכְרֵחַ הוּא זֶה מִדִּכְתִיב "וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה"? דְּאֵימָא דִּשְׁאֲלַת דָּוִד הָיְתָה אִי שְׁרִי אִי אֱסִיר, וֱהֱשִׁיבוּהוּ דִּשְׁרִי, וְעוֹד הוֹסִיפוּ לוֹמַר לְדָוִד "וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה" וּבְשׂרוּהוּ עַל הַהַצְלָחָה. וְאִם הַכַּוָּנָה הִיא, דְּמֵאַחַר שֶׁאָמְרוּ "לֵךְ וְהַכִּיתָ", לְמָה הֻצְרְכוּ לוֹמַר "וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה"? אִם כֵּן, גַּם לְפִי הַמַּסְקָנָא דִּשְׁאֲלַת דָּוִד הָיְתָה אִי מַצְלַח אִי לָא מַצְלַח תִּקְשֵׁי, דְּמֵאַחַר שֶׁהֱשִׁיבוּהוּ "לֵךְ וְהַכִּיתָ בַּפְּלִשְׁתִּים", לָמָּה הֻצְרְכוּ לוֹמַר עוֹד "וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה"? **אָמְנָם** לְדִידִי רוּחַ אַחֶרֶת אִתִּי בִּפְשַׁט הַסֶּגְיָא הַלָּזוּ. אַךְ אַקְדִּים דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ן שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר הַמִּצְוֹת, דְּאֵין לִלְמֹד מִדִּבְרֵי נָבִיא שֶׁחִדֵּשׁ אֵיזֶה דָּבָר, מִשּׁוּם דְּלִפְעָמִים אוֹתוֹ דָּבָר הוּא הוֹרָאַת שָׁעָה, כְּאֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל. וְכֵן מָצִינוּ לֶאֱלִישָׁע שֶׁאָמַר (מ"ב ג, יט): "וְהִכִּיתֶם כָּל עִיר מִבְצָר וְכָל עִיר מִבְחוֹר וְכָל עֵץ טוֹב תַּפִּילוּ", וְחִדּוּשׁ הוּא שֶׁחִדֵּשׁ הַשֵּׁם בְּאוֹתָהּ הַמִּלְחָמָה שֶׁל מוֹאָב. וְהִנֵּה רַבִּי דוֹסְתַּאי רָצָה לִלְמֹד, דִּבְעִיר הַסָּמוּכָה לַסֵּפֶר אֲפִלּוּ לֹא בָּאוּ אֶלָּא עַל עִסְקֵי תֶּבֶן וְקַשׁ דְּמְחַלְּלִין אֶת הַשַּׁבָּת, וְיָלַף לַהּ מִדִּכְתִיב: "וַיִּגְּדוּ לְדָוִד לֵאמֹר הִנֵּה פְּלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּקְעִילָה וְהֵמָּה שֹׁסִים אֶת הַגָּרְנוֹת", וְתָנָא: קְעִילָה עִיר הַסְּמוּכָה לַסֵּפֶר הָיְתָה, שֶׁכָּךְ הָיְתָה קַבָּלָה בְּיָדָם, וְהֵם לֹא בָּאוּ אֶלָּא עַל עִסְקֵי תֶּבֶן וְקַשׁ, מִדִּכְתִיב "וְהֵמָּה שֹׁסִים אֶת הַגָּרְנוֹת". וּכְתִיב: "וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיְיָ לֵאמֹר הַאֵלֵךְ וְהִכֵּיתִי בַּפְּלִשְׁתִּים הָאֵלֶּה, וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל דָּוִד לֵךְ וְהִכִּיתָ בַּפְּלִשְׁתִּים". וְהֶקְשָׁה לוֹ לְרַבִּי דוֹסְתַּאי, דְּאֵיךְ שָׁאַל דָּוִד שְׁנֵי דְבָרִים, דְּהַיְנוּ 'הַאֵלֵךְ וְהִכֵּיתִי', וֱהֱשִׁיבוּהוּ עַל שְׁנֵיהֶם? הָא קָיְמָא לָן דְּאֵין שׁוֹאֲלִין עַל שְׁנֵי דְבָרִים, וְאִם שָׁאַל — אֵין מַחֲזִירִין לוֹ אֶלָּא עַל אֶחָד. וְאַף עַל גַּב דְּהָרִיטְבָ"א פֵּרֵשׁ, דְּמַאי דְּאָמְרִינַן וְאִם

הֲצָרַךְ הַדָּבָר לִשְׁנַיִם, דְּהַכָּוְנָה הִיא שֶׁהֵם שְׁנַיִם דִּצְרִיכִים זֶה לָזֶה, כְּגוֹן הָא דִּרְדִיפָה וְהַשָּׂגָה, וּלְפִי זֶה הָכִי נָמֵי הֲלִיכָה וְהַכָּאָה הֵם צְרִיכִין זֶה לָזֶה, דְּלָא מַשְׁכַּחַת הַכָּאָה בְּלְתִּי הֲלִיכָה; מִכָּל מָקוֹם רַשִׁ"י חוֹלֵק עָלָיו, שֶׁהֲרֵי הוּא פֵּרֵשׁ, דְּמַאי דְּאָמְרִינַן וְאִם הֲצָרַךְ הַדָּבָר לִשְׁנַיִם, דְּהַכָּוְנָה הִיא שֶׁהָיָה הַדָּבָר נָחוּץ וְאֵין שְׁהוּת לְהַמְתִּין, כְּגוֹן 'אֶרְדּוֹף הַאַשְׁגֶּנּוּ' דְּצַקְלַג, מַשְׁמַע דְּאִי לָא שֶׁהָיָה הַדָּבָר נָחוּץ, אַף שֶׁהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים דְּשָׁיְכִי אַהֲדֵי, לֹא הָיָה שׁוֹאֵל שְׁנַיִם כְּאֶחָד, וְלֹא הָיוּ מְשִׁיבִים לוֹ כִּי אִם עַל אֶחָד, וְאִם כֵּן הָכִי נָמֵי גַּבֵּי 'הַאַלַּף וְהַכֵּיתִי' חֲשִׁיבִי שְׁנֵי דְּבָרִים אַף עַל גַּב דְּשָׁיְכִי זֶה לָזֶה, דְּלָא מַשְׁכַּחַת הַכָּאָה בְּלְתִּי הֲלִיכָה. וְעַל זֶה הֶקְשָׁה לְרַבִּי דוֹסְתַּאי, דְּאֵיךְ שָׁאַל דָּוִד שְׁנֵי דְּבָרִים וֶהֱשִׁיבוּהוּ עַל שְׁנֵיהֶם? וְעַל זֶה צִדֵּד רַבִּי דוֹסְתַּאי וְאָמַר: מַאי קָא מְבַעְיָא לֵהּ? אִילֵימָא אִי שְׁרִי אִי אֱסִיר, וּבָזֶה נִיחָא דְּלָא חֲשִׁיבִי שְׁנֵי דְּבָרִים, דְּהַכֹּל הוּא דָּבָר אֶחָד, שֶׁשָּׁאַל דָּוִד אִם מֻתָּר לְחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת. וְכִדְאָמְרִינַן, דְּאִם בָּאוּ עַל עִסְקֵי נְפָשׁוֹת — יוֹצְאִין עֲלֵיהֶם בְּכָלֵי זַיִן וּמְחַלְּלִין אֶת הַשַּׁבָּת, דְּהַכָּוְנָה הִיא דְּיוֹצְאִין בְּכָלֵי זַיִן וְעוֹשִׂין מִלְאכָה דְּהוֹצָאָה וּמְחַלְּלִין אֶת הַשַּׁבָּת לְהָרְגָם, וְהַכֹּל הוּא דָּבָר אֶחָד, דְּהַיְנוּ חִלּוּל שַׁבָּת. וְזֶהוּ שֶׁשָּׁאַל דָּוִד "הַאַלַּף וְהַכֵּיתִי בַּפְּלִשְׁתִּים", דְּהַיְנוּ אִם אֲחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת בְּהוֹלָכַת כְּלֵי זַיִן וּבַהֲרִינַת פְּלִשְׁתִּים? וֶהֱשִׁיבוּהוּ דְּמֻתָּר לְחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת. וּבָזֶה נִיחָא דְּלָא חֲשִׁיבִי שְׁנֵי דְּבָרִים, דְּהַכֹּל הוּא דָּבָר אֶחָד, דְּהַיְנוּ חִלּוּל שַׁבָּת אִי שְׁרִי אִי לָא.

וּרְאָיָה לָזֶה, דְּכֵיוָן דְּהַכֹּל הִיא פְּעֻלָּה אַחַת, דְּהַיְנוּ חִלּוּל שַׁבָּת, חֲשִׁיב דָּבָר אֶחָד, מִדְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁבִיעִי דִּבְרָכוֹת (מט ע"א) דְּרַבָּה בַּר רַב הוּנָא אִקְּלַע לְבֵי רֵישׁ גָּלוּתָא וְסִיֵּם בְּרָכָה שְׁלִישִׁית דִּבְרָכַת הַמָּזוֹן בְּתַרְתֵּי, דְּהַיְנוּ 'בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם וּמוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל'. וְהִקְשׁוּ עָלָיו: וְהָתַנְיָא, רַבִּי אוֹמֵר: אֵין חוֹתְמִין בְּשִׁתַּיִם. וְהִקְשׁוּ לְרַבִּי מִדְּחָתְמִינַן 'מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים', וְתֵרְצוּ: יִשְׂרָאֵל דְּקַדְּשִׁינְהוּ לַזְּמַנִּים. וְהִקְשׁוּ מִדְּחָתְמִינַן 'מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים'. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: וְהָכָא לֵיכָּא לְמֵימַר יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשִׁי לְשַׁבָּת וּזְמַנִּים, דְּאִלּוּ זְמַנִּים תְּלוּיִים בְּבֵית דִּין לְקַדֵּשׁ חֳדָשִׁים עַל פִּי הָרְאִיָּה, אֲבָל שַׁבָּת קְדִישָׁא וְקַיְמָא. וְתֵרְצוּ: חוּץ מִזּוֹ. וּמַאי שְׁנָא? הָכָא חָדָא הִיא, הָתָם תְּרֵתֵי, כָּל חָדָא בְּאַפֵּי נַפְשֵׁהּ. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: הָכָא חָדָא הִיא — אֵין כָּאן אֶלָּא בִּרְכַּת מְקַדֵּשׁ, שֶׁמְּבָרֵךְ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁמְּקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְהַזְּמַנִּים; וְאַף עַל פִּי שֶׁמַּזְכִּיר קְדֻשַּׁת הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וּקְדֻשַּׁת הַזְּמַנִּים, מִכָּל מָקוֹם אֵין זֶה כִּשְׁתַּיִם, שֶׁהַכֹּל קְדֻשָּׁה אַחַת. אֲבָל מוֹשִׁיעַ יִשְׂרָאֵל וּבוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם תְּרֵתֵי מִלֵּי נִינְהוּ. עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁכְּשֶׁהַפְּעֻלָּה הִיא אַחַת, אַף שֶׁהִיא בְּעִנְיָנִים מִתְחַלְּפִים, לָא חֲשִׁיב כִּשְׁתַּיִם, דּוּמְיָא דִּקְדֻשַּׁת שַׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים דַּחֲשִׁיב דָּבָר אֶחָד, שֶׁהַשֵּׁם מְקַדֵּשׁ אֶת כֻּלָּם. אֲבָל בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם וּמוֹשִׁיעַ יִשְׂרָאֵל, אַף עַל גַּב דְּשָׁיְכִי זֶה לָזֶה, וּמִטַּעַם זֶה קָיְמָא לָן, דְּאַף עַל גַּב דְּצָרִיךְ לְסַיֵּם מֵעֵין הַפְּתִיחָה, מִכָּל מָקוֹם רַב נַחְמָן אָמַר: אֲפִלּוּ פָּתַח בְּ'רַחֵם עַל יִשְׂרָאֵל' חוֹתֵם בְּ'בוֹנֵה

יְרוּשָׁלַיִם', מִשּׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמז, ב): "בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ, נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס". אֵימָתַי 'בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ'? בִּזְמַן שֶׁ'נִּדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס'. מִכָּל מָקוֹם חֲשִׁיב כִּשְׁתַּיִם לְעִנְיַן הָא דְקָיְמָא לָן דְּאֵין חוֹתְמִין בִּשְׁתַּיִם, מִשּׁוּם דְּהָווּ פְּעָלוֹת מִתְחַלְּפוֹת. וְהָכָא נָמֵי, כֵּיוָן שֶׁהַשְּׁאֵלָה הִיא עַל חִלּוּל שַׁבָּת, אַף שֶׁהִיא בְּעִנְיָנִים מִתְחַלְּפִים, דְּהַיְנוּ בְּהוֹלָכַת כְּלֵי זַיִן וּלְהָרְגָם, חֲשִׁיב דָּבָר אֶחָד. אַף 'הַאֵלֶּה וְהִכֵּיתִי בַּפְּלִשְׁתִּים' חֲשִׁיב כִּשְׁתַּיִם אַף דְּשָׁיְכִי אַהֲדָדֵי, דּוּמְיָא דְ'בוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם וּמוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל', וּמִשּׁוּם הָכֵי רָצוּ לְצַדֵּד דִּשְׁאֵלַת דָּוִד הָיְתָה אִי שְׁרִי אִי אָסִיר. **אֶלָּא** דִּכְפִי צַד זֶה לִיכָּא לְמֵילַף מֵהָכָא דִּבְעָלְמָא מְחַלְּלִין אֶת הַשַּׁבָּת בְּעִיר הַסְּמוּכָה לַסָּפָר, דְּאֶפְשָׁר הוֹרָאַת שָׁעָה הָיְתָה, דּוּמְיָא דְמוֹאָב שֶׁצִּוָּה הַשֵּׁם 'וְכָל עֵץ טוֹב תַּפִּילוּ', הָכִי נָמֵי גָּזַר הַשֵּׁם בִּפְלִשְׁתִּים שֶׁיְּחַלְּלוּ אֶת הַשַּׁבָּת, אֲבָל בְּעָלְמָא לְעוֹלָם דְּאֵין מְחַלְּלִין אֶת הַשַּׁבָּת כֹּל שֶׁלֹּא בָּאוּ עַל עִסְקֵי נְפָשׁוֹת. וְלָזֶה דָּחָה רַבִּי דּוֹסְתַּאי וְאָמַר דְּזֶה לֹא יִתָּכֵן, דַּהֲרֵי שְׁמוּאֵל וּבֵית דִּינוֹ קַיָּם. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י, דְּמִידֵי דְּאִסּוּר וְהֶתֵּר לָא מְשַׁיֵּל בְּאוּרִים וְתֻמִּים. עַד כָּאן. וְאִם כֵּן עַל כָּרְחִין דִּשְׁאֵלַת דָּוִד הָיְתָה אִי מַצְלַח אִי לָא מַצְלַח, וְאִם כֵּן הָדְרָא קַשְׁיָן לְדוּכְתַהּ, דְּאֵיךְ שָׁאַל שְׁנֵי דְבָרִים וֶהֱשִׁיבוּהוּ עַל שְׁנֵיהֶם? אֶלָּא עַל כָּרְחִין לוֹמַר, דְּכֵיוָן דְּהָיְתָה עִיר הַסְּמוּכָה לַסָּפָר חֲשִׁיב כִּשְׁעָה נְחוּצָה, דּוּמְיָא דְעוֹבָדָא דְצִקְלָג שֶׁהֱשִׁיבוּהוּ עַל שְׁנֵיהֶם לְפִי שֶׁהָיְתָה הַשָּׁעָה נְחוּצָה, שֶׁשָּׁבוּ עֲמָלֵקִים הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהָיוּ בְּסַכָּנָה, וּמִשּׁוּם הָכִי הֱשִׁיבוּהוּ עַל שְׁנֵיהֶם, הָכִי נָמֵי גַּבֵּי קְעִילָה, כֵּיוָן שֶׁהָיְתָה עִיר הַסְּמוּכָה לַסָּפָר, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא בָּאוּ כִּי אִם עַל עִסְקֵי תֶּבֶן וְקַשׁ, חֲשִׁיב כְּאִלּוּ בָּאוּ עַל עִסְקֵי נְפָשׁוֹת, וַהֲרֵי הַשָּׁעָה צְרִיכָה לְכָךְ, וּמִשּׁוּם הָכִי הֱשִׁיבוּהוּ עַל שְׁנֵיהֶם.

וְזֶהוּ שֶׁסִּיֵּם בַּגְּמָרָא: דִּיקָא נָמֵי, דִּכְתִיב: "לֵךְ וְהִכִּיתָ בַּפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה". שְׁמַע מִנַּהּ. כְּלוֹמַר, אִי אָמְרַת בִּשְׁלָמָא דְּמַה שֶׁהֱשִׁיבוּהוּ עַל שְׁנֵי דְבָרִים הוּא מִפְּנֵי שֶׁהַשָּׁעָה צְרִיכָה לְכָךְ דּוּמְיָא דְצִקְלָג, נִיחָא דְּאָמְרוּ לוֹ "וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה". מִפְּנֵי שֶׁכְּשֶׁהַשָּׁעָה צְרִיכָה לְכָךְ, מִלְּבַד שֶׁמְּשִׁיבִין עַל שְׁנֵי דְבָרִים, עוֹד מְשִׁיבִין לוֹ אֲפִלּוּ עַל מַה שֶּׁלֹּא שָׁאַל, וְאָמְרוּ לוֹ "וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה". דּוּמְיָא דְצִקְלָג, דְּשָׁאַל דָּוִד: "אֶרְדֹּף אַחֲרֵי הַגְּדוּד הַזֶּה הַאַשִּׂגֶנּוּ", וְהֵשִׁיבוּ לוֹ: "רְדֹף כִּי הַשֵּׂג תַּשִּׂיג וְהַצֵּל תַּצִּיל". הֲרֵי דְּמִלְּבַד שֶׁהֱשִׁיבוּהוּ עַל שְׁנֵי דְבָרִים, עוֹד הֱשִׁיבוּהוּ אֲפִלּוּ עַל מַה שֶּׁלֹּא שָׁאַל, שֶׁאָמְרוּ לוֹ "וְהַצֵּל תַּצִּיל". אֶלָּא אִי אָמְרַת דְּמַה שֶׁשָּׁאַל שְׁנֵי דְבָרִים חָשׁוּב דָּבָר אֶחָד מִשּׁוּם דְּהַכֹּל הִיא שְׁאֵלָה אַחַת, דְּהַיְנוּ אִם יְחַלֵּל שַׁבָּת, וּמִשּׁוּם הָכִי הֱשִׁיבוּהוּ "לֵךְ וְהִכִּיתָ", לְמָה אָמְרוּ לוֹ "וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה", הֲרֵי דָּבָר זֶה אֵין לוֹ שׁוּם שַׁיָּכוּת; וַאֲפִלּוּ שֶׁדָּוִד הָיָה שׁוֹאֵל גַּם עַל זֶה — לֹא הָיוּ מְשִׁיבִין לוֹ, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁדָּוִד לֹא שָׁאַל עַל זֶה. אֶלָּא וַדַּאי שֶׁמַּה שֶּׁהֱשִׁיבוּהוּ עַל שְׁנֵי דְבָרִים הוּא מִשּׁוּם דַּחֲשִׁיב

הַשָּׁעָה צְרִיכָה לְכָךְ, מִשּׁוּם הָכִי אָמְרוּ לוֹ גַּם כֵּן "וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה"; וְכֵיוָן דַּחֲשִׁיב הַשָּׁעָה צְרִיכָה לְכָךְ, מִנַּהּ יָלְפִינַן דִּמְחַלְּלִין אֶת הַשַּׁבָּת, דַּחֲשִׁיב פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַכָּתוּב (ש"ב טז, כג): "וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר יָעַץ בַּיָּמִים הָהֵם כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל אִישׁ בִּדְבַר הָאֱלֹהִים, גַּם לְדָוִד גַּם לְאַבְשָׁלֹם". וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ (דרוש יב), אַךְ כְּפִי דַּרְכֵּנוּ יֵאמַר נָא בְּאֹפֶן אַחֵר. שֶׁיְּדוּעַ הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים זַ"ל, כְּשֶׁאָמַר אַבְשָׁלוֹם לַאֲחִיתֹפֶל (ש"ב טז, כ): "הָבוּ לָכֶם עֵצָה מַה נַּעֲשֶׂה", שֶׁאַבְשָׁלוֹם לֹא הָיָה לִבּוֹ בְּטוּחַ בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁיֵּלְכוּ אַחֲרָיו. לְפִי שֶׁאִפְשָׁר שֶׁיַּעֲלֶה בְּלִבָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, דִּלְעוֹלָם אַבְשָׁלוֹם לִבּוֹ שָׁלֵם עִם דָּוִד, וְעָשָׂה זֹאת הַתַּחְבּוּלָה לִבְחֹן אִם לֵב יִשְׂרָאֵל יָשָׁר עִם דָּוִד, וְלָזֶה יִירְאוּ מִלִּמְרֹד בְּדָוִד. וְעוֹד שָׁאַל שְׁאֵלָה אַחֶרֶת: מַה יַּעֲשֶׂה לַהֲרֹג אֶת דָּוִד? וְעַל שְׁנֵיהֶם הֵשִׁיב אֲחִיתֹפֶל. עַל הָרִאשׁוֹנָה אָמַר לוֹ (שם שם, כא): "בּוֹא אֶל פִּלַגְשֵׁי אָבִיךָ", וּכְשֶׁיִּרְאוּ יִשְׂרָאֵל הַפֹּעַל הַמְגֻנֶּה מֵאַבְשָׁלוֹם כְּנֶגֶד אָבִיו, אָז יִתְבָּאֵר לָהֶם כִּי נִבְאַשׁ אֶת דָּוִד, וְיִתְחַזֵּק יְדֵי כָּל יִשְׂרָאֵל עִם אַבְשָׁלוֹם. וְעַל הַשֵּׁנִית הֵשִׁיבוֹ (שם יז, א-ב): "אֶבְחֲרָה נָּא שְׁנֵים עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ וְאָקוּמָה וְאֶרְדְּפָה אַחֲרֵי דָּוִד הַלָּיְלָה וגו' וְהִכֵּיתִי אֶת הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ". בְּאֹפֶן שֶׁשְּׁתֵּי הָעֲצוֹת הַלָּלוּ, הָאַחַת הָיְתָה כְּנֶגֶד דָּוִד, דְּהַיְנוּ לַהֲרֹג אֶת דָּוִד, וְהַשֵּׁנִית כְּנֶגֶד אַבְשָׁלוֹם שֶׁיִּתְחַזֵּק בְּמַלְכוּתוֹ וְיִהְיוּ יְדֵי כָּל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ.

וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: "וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר יָעַץ בַּיָּמִים הָהֵם כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל אִישׁ בִּדְבַר הָאֱלֹהִים", וּמִדָּה יְתֵרָה הָיְתָה בַּאֲחִיתֹפֶל מַה שֶּׁלֹּא הָיָה בְּאוּרִים וְתֻמִּים, דְּאִלּוּ בְּאוּרִים וְתֻמִּים לֹא הָיוּ מְשִׁיבִים עַל שְׁנֵי דְבָרִים כְּאֶחָד, וְאִלּוּ עֲצַת אֲחִיתֹפֶל הָיְתָה "גַּם לְדָוִד גַּם לְאַבְשָׁלֹם", דְּהַיְנוּ שְׁנֵי דְבָרִים: לְדָוִד — לַהֲרֹג אֶת דָּוִד, וּלְאַבְשָׁלוֹם — שֶׁיִּהְיֶה לֵב כָּל יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם, וְעַל שְׁנֵי הַדְּבָרִים הָיְתָה עֲצָתוֹ כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל אִישׁ בִּדְבַר הָאֱלֹהִים.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בִּירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק חֵלֶק (סנהדרין פ"י ה"ב): "וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל". כַּד הֲוָה בַּר נָשׁ אָזֵל מִפְּלִיךְ בֵּהּ, הֲוָה אָמַר לֵהּ: זִיל עֲבֵד כֵּן וְכֵן; אִי לֵית אַתְּ מְהֵימָן לִי, אֱזַל וּשְׁאֵל בְּאוּרִים וְתֻמִּים. וַהֲוָה אָזֵל וְשָׁאֵל וּמַשְׁכַּח לֵהּ כֵּן. הָדָא הוּא דִכְתִיב: "וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר יָעַץ בַּיָּמִים הָהֵם כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל אִישׁ בִּדְבַר הָאֱלֹהִים". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה שֶׁאָמְרוּ שֶׁהָיָה אוֹמֵר אֲחִיתֹפֶל זִיל עֲבֵד כֵּן וְכֵן, דְּכָפֶל זֶה דְּכֵן וְכֵן לְאֵיזֶה תַּכְלִית הוּא? אַךְ הֵן הֵן הַדְּבָרִים שֶׁאָמַרְנוּ, שֶׁכַּוָּנַת בַּעַל הַמַּאֲמָר הוּא, שֶׁהַכָּתוּב בָּא לְהַגִּיד גְּדֻלַּת אֲחִיתֹפֶל בַּעֲצוֹתָיו, שֶׁנִּמְצָא בּוֹ מַעֲלָה יְתֵרָה מַה שֶּׁלֹּא נִמְצָא בְּאוּרִים וְתֻמִּים, דְּהַיְנוּ שֶׁהָיָה אוֹמֵר עֲבֵד כֵּן וְכֵן, דְּהַיְנוּ שְׁנֵי דְבָרִים כְּאֶחָד, וְאִלּוּ בְּאוּרִים וְתֻמִּים לֹא הָיוּ מְשִׁיבִים עַל שְׁנֵי דְבָרִים כְּאֶחָד, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

פרק כא

דֶּרֶךְ הַשֵּׁם

וּבוֹ דְּרוּשׁ אֶחָד לְעִנְיַן הַנֶּשֶׁם בִּלְבַד

כָּל טוֹב שֶׁיָּבוֹא עַל יְדֵי הַקְּדוּשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ אֵין לְמַעְלָה הֵימֶנּוּ. / אִם הַנְּשָׁמִים מַעֲשֵׂה נִסִּים אוֹ דֶּרֶךְ טֶבַע. / מִלַּת 'אַתָּה' הִיא לְמַעֵט אֲחֵרִים. / עַל שֶׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲיוֹת בּוֹ מֵתִים אֵינוֹ מְעִנְיַן עַל הַנּוֹהֵג בָּעוֹלָם. / לָא אָמְרִינַן נָדֵר שֶׁהַתֵּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ אֶלָּא בִּבְטוּל נָדֵר עַל יְדֵי פֶּתַח וַחֲרָטָה. / בַּהֲפָרַת הַבַּעַל לֹא שַׁיָּךְ לוֹמַר נָדֵר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ. / יֵשׁ שְׁנֵי אוֹצָרִים שֶׁל גְּשָׁמִים, אוֹצָר טוֹב וְאוֹצָר שֶׁאֵינוֹ טוֹב, וּמְצַדֵּד לוֹמַר דְּמַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים דִּלֹּא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ הֵינוּ מַפְתֵּחַ אוֹצָר הַטּוֹב. / כְּשֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם אֵין הַגְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב. / הַמְבָחָן לֵידַע אִם הַגְּשָׁמִים הֵם מֵאוֹצָר טוֹב אוֹ לֹא הוּא, דְּאִם הֵם מְרֻבִּים בְּשֶׁפַע גָּדוֹל וַדַּאי דְּהֵם מֵאוֹצָר טוֹב שֶׁהוּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ. / אִם מֵרַח הַגּוֹי פֵּרוֹתָיו שֶׁל יִשְׂרָאֵל פּוֹטְרָן מִן הַמַּעֲשֵׂר.

דְּרוּשׁ אֶחָד וְעֶשְׂרִים

פֶּרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִיּוֹת (ז ע"ב): **אָמַר רַבִּי הוֹשַׁעְיָא: גָּדוֹל יוֹם הַגְּשָׁמִים, שֶׁאֲפִלּוּ יְשׁוּעָה פָּרָה וְרָבָה בּוֹ; שֶׁנֶּאֱמַר** (**ישעיה מה, ח**): "**תִּפְתַּח אֶרֶץ וְיִפְרוּ יֶשַׁע**".

הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ מַעֲשֵׂה יְיָ כִּי נוֹרָא הוּא, הַנּוֹתֵן מָטָר עַל פְּנֵי אֶרֶץ — הוּא בְּעַצְמוֹ, לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. וְכָל שִׁבְחָא דְּאָתֵי עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֵין סָפֵק שֶׁהוּא בְּתַכְלִית הַטּוֹב, כִּי אֵל רַחוּם יְיָ. וְדָבָר זֶה מִתּוֹרָתוֹ שֶׁל הָרַאֲב"ד לָמַדְנוּ, שֶׁכָּתַב דְּכֹל שֶׁהַמִּשְׁפָּט הוּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ הוּא מִשְׁפָּט חָזָק, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱרִיךְ בָּזֶה בְּדֶרֶךְ עֹצֶב (דרוש כג), יְעַיֵּן שָׁם. אֲמֹר מֵעַתָּה לְעִנְיַן הַטּוֹבָה שֶׁבָּאָה עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ — אֵין לְמַעְלָה הֵימֶנָּה. וְקַל וָחֹמֶר הַדְּבָרִים, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ (סוטה יא ע"א): מְרֻבָּה מִדָּה טוֹבָה מִמִּדַּת פֻּרְעָנוּת.

וְלָזֶה נִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בְּאָמְרוֹ (תהלים סח, י-יא): "גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים, נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ. חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ בָהּ, תָּכִין בְּטוּבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, מַה הִיא כַּוָּנָתוֹ בַּמָּה שֶׁתֹּאַר לַגֶּשֶׁם בִּלְשׁוֹן נְדָבוֹת? וְתוּ, בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם וְאָמַר: "נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ", וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: כְּשֶׁהָיְתָה נַחֲלַת אַרְצְךָ נִלְאָה וּצְמֵאָה לְמָטָר אַתָּה כוֹנַנְתָּ אוֹתָהּ, דִּנְרָאֶה שֶׁהֵן דְּבָרִים כְּפוּלִים, שֶׁהֲרֵי כְּבָר אָמַר "גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים". וְתוּ, דְּמִלַּת 'אַתָּה' מְיֻתֶּרֶת, וְדַי שֶׁיֹּאמַר 'נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה כוֹנַנְתָּהּ'. וְעוֹד, דְּהַאי קְרָא דְּ"חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ בָהּ תָּכִין בְּטוּבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים", כִּמְעַט שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם מוּבָן, וְהַמְפָרְשִׁים נִדְחָקוּ בְּפֵרוּשָׁא דְּהַאי קְרָא, יְעַיֵּן שָׁם.

וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ עַל פִּי הַקְּדָמָתֵנוּ בְּהַקְדִּים עוֹד מַה שֶּׁכָּתַב הָרַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה בְּסֵדֶר בְּרֵאשִׁית (פרשה יג סימן ד ד"ה קשה היא גבורת גשמים), שֶׁיֵּשׁ חוֹשְׁבִים שֶׁהַגְּשָׁמִים הֵם בַּטֶּבַע, וְהוּא זַ"ל סָתַר דִּבְרֵיהֶם וְאָמַר שֶׁהַגְּשָׁמִים הֵם מַעֲשֶׂה נִסִּים. וְהִכְרִיחַ זֶה מִמַּה שֶּׁאֵינוֹ מַתְמִיד עַל אֹפֶן אֶחָד בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה בִּזְמַן אֶחָד כְּעִנְיַן הַדְּבָרִים הַטִּבְעִיִּים, אֲבָל בָּא בִּזְמַנִּים מְתְחַלְּפִים וּבְפָנִים שׁוֹנִים וּבְדֶרֶךְ פֶּלֶא, שֶׁאֵינוֹ נוֹהֵג תָּמִיד מִנְהָג אֶחָד וְלֹא בְּדֶרֶךְ טִבְעִי, שֶׁאַחַר שֶׁנִּפְסַק זְמַן רַב וְגָבַר הַיֹּבֶשׁ לֹא הָיָה רָאוּי שֶׁיַּחֲזֹר הָאֲוִיר לְהִתְלַחְלֵחַ פַּעַם אַחֶרֶת וּלְהַעֲלוֹת אֲדִים, הִנֵּה זֶה מִמַּה שֶּׁיּוֹרֶה שֶׁאֵין הֲוָיַת הַמָּטָר בִּזְמַנִּים מִתְחַלְּפִים אֶלָּא בִּרְצוֹן רוֹצֶה. עַד כָּאן דְּבָרָיו.

וּבְפָרָק קַמָּא דְּתַעֲנִיּוֹת (י ע"א) אָמְרִינַן: אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַשְׁקֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, וְכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ עַל יְדֵי שָׁלִיחַ; שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ה, י): "הַנֹּתֵן מָטָר עַל פְּנֵי אָרֶץ, וְשֹׁלֵחַ מַיִם עַל פְּנֵי חוּצוֹת". וּכְבָר כָּתַבְנוּ לְעֵיל, דְּמִתּוֹרָתוֹ שֶׁל הָרַאֲבָ"ד לָמַדְנוּ, שֶׁכֹּל שֶׁהַפֶּרְעָנוּת הוּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ הוּא בְּמִשְׁפָּט חָזָק, כִּי כָּלָה וְנֶחֱרָצָה הוּא עוֹשֶׂה. הִנֵּה כִּי כֵן לְעִנְיַן הַטּוֹבָה, כֹּל שֶׁהוּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא — אֵין סָפֵק שֶׁהוּא בְּתַכְלִית הַטּוֹב, דִּגְדוֹלָה מִדָּה טוֹבָה מִמִּדַּת פֻּרְעָנוּת. וְזֶהוּ שֶׁהִשִּׁם הִבְטִיחָנוּ (דברים יא, יד): "וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם". וְאָמְרִינַן בְּסִפְרִי: 'וְנָתַתִּי' — אֲנִי בְּעַצְמִי, וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. אֵימָתַי? 'אַרְצְכֶם' — וְלֹא בִּשְׁאָר אֲרָצוֹת. כְּלוֹמַר, שֶׁיֵּשׁ חִלּוּק גָּדוֹל בֵּין כְּשֶׁהַטּוֹב בָּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ וּבֵין שֶׁבָּא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ.

וּבְפָרָק שְׁבִיעִי דְּמְצִיעָא (פו ע"ב) אָמְרִינַן: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: כָּל מַה שֶּׁעָשָׂה אַבְרָהָם לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת בְּעַצְמוֹ — עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבָנָיו בְּעַצְמוֹ; וְכָל מַה שֶּׁעָשָׂה אַבְרָהָם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ — עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבָנָיו עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. "וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם" (בראשית יח, ז) — "וְרוּחַ נָסַע מֵאֵת יְיָ וַיָּגָז שַׂלְוִים" (במדבר יא, לא). "וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב" (בראשית יח, ח) — "הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם" (שמות טז, ד). "וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ" (בראשית שם) — "הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחֹרֵב" (שמות יז, ו). "וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם" (בראשית יח, טז) — "וַיְיָ הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם" (שמות יג, כא). "יֻקַּח נָא מְעַט מַיִם" (בראשית יח, ד) — "וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם" (שמות יז, ו). עַד כָּאן.

וְהִנֵּה הוֹאִיל וַאֲתָא לִידֵן אָמַרְתִּי לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה. דְּמוּכָח מִנֵּיהּ, שֶׁהַטַּעַם שֶׁהַמָּן בָּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ הוּא לְפִי שֶׁאַבְרָהָם לָקַח חֶמְאָה וְחָלָב בְּעַצְמוֹ, וּפָרַע לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וְהָכִי אִיתָא בִּשְׁמוּת רַבָּה סֵדֶר בְּשַׁלַּח (פרשה כה סימן ה): הוּא אָמַר (בראשית יח, ה): "וְאֶקְחָה פַת לֶחֶם", וְהַשֵּׁם אָמַר: "הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם".

עַד כָּאן. וְאַף דְּבַגְּמָרָא נָקְטוּ 'וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב', וּבִמְדָרֵשׁ נָקַט 'וְאֶקְחָה פַּת לֶחֶם', כְּבָר נִתְעוֹרֵר בָּזֶה מַהֲרַ"שׁ יָפֶה בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר וַיֵּרָא (פרשה מח סימן י ד"ה ואקחה פת לחם), יַעֲיֵן שָׁם. הַכְּלָל הָעוֹלֶה: דְּמַשְׁמַע, שֶׁאִם הָיָה אַבְרָהָם נוֹתֵן לַמַּלְאָכִים חֶמְאָה וְחָלָב עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, הָיָה הַשֵּׁם פּוֹרֵעַ לוֹ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה וְהָיָה נוֹתֵן הַמָּן עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. דּוּמְיָא דְּבִשְׁבִיל שֶׁאָמַר "יֻקַּח נָא מְעַט מַיִם" עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבָנָיו עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, כְּדִכְתִיב: "וְהִכִּית בַּצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם" וְגוֹמֵר.

וְיֵשׁ לְתָמֹהַּ בָּזֶה מִמַּאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִיּוֹת (דף ב): אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא נִמְסְרוּ בְּיַד שָׁלִיחַ וְכוּ'. בְּמַעֲרָבָא אָמְרִי: אַף מַפְתֵּחַ שֶׁל פַּרְנָסָה, דִּכְתִיב (תהלים קמה, טז): "פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ" וְגוֹמֵר. וְהִקְשׁוּ: וְרַבִּי יוֹחָנָן מַאי טַעְמָא לָא קָאָמַר לַהּ לְהָא? אָמַר לָךְ רַבִּי יוֹחָנָן: גְּשָׁמִים נָמֵי הַיְנוּ פַּרְנָסָה. עַד כָּאן. מַשְׁמַע דְּמַפְתְּחַ שֶׁל פַּרְנָסָה לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ, אֶלָּא הוּא בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דַּוְקָא. וְהַמָּן פְּשִׁיטָא דְּהָוֵי פַּרְנָסָה, וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִיּוֹת (ט ע"א): אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מָטָר בִּשְׁבִיל יָחִיד, דִּכְתִיב (דברים כח, יב): "יִפְתַּח יְיָ **לְךָ** אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב" וְגוֹמֵר; פַּרְנָסָה בִּשְׁבִיל רַבִּים, דִּכְתִיב: "הִנְנִי מַמְטִיר **לָכֶם** לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם". עַד כָּאן. הֲרֵי דְּהַמָּן הָוֵי פַּרְנָסָה. וְאִם כֵּן, הֵיכִי אָמְרִינַן דְּבִשְׁבִיל אַבְרָהָם נָתַן הַשֵּׁם הַמָּן בְּעַצְמוֹ וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, תִּפֹּק לֵהּ דְּמַפְתְּחַ שֶׁל פַּרְנָסָה הוּא בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְלֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ. תּוּ קַשְׁיָא לִי, דִּבְפֶרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִיּוֹת אָמְרִינַן, דְּרַבִּי יוֹחָנָן סְבִירָא לֵהּ דִּגְשָׁמִים נָמֵי הַיְנוּ פַּרְנָסָה, וְאִלּוּ בּוֹ בַּפֶּרֶק אָמְרִינַן: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מָטָר בִּשְׁבִיל יָחִיד וְכוּ', פַּרְנָסָה בִּשְׁבִיל רַבִּים וְכוּ'. הֲרֵי דְּיֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין מָטָר לְפַרְנָסָה, וְאִם כֵּן קַשְׁיָא דְּרַבִּי יוֹחָנָן אַדְּרַבִּי יוֹחָנָן. וְכָעֵת הַדָּבָר צָרִיךְ אֶצְלִי תַּלְמוּד. הַכְּלָל הָעוֹלֶה: דְּנִמְצִינוּ לְמֵדִין, דְּגַם בְּמִדַּת הַטּוֹבָה יֵשׁ הֶבְדֵּל רַב בֵּין כְּשֶׁבָּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ וּבֵין כְּשֶׁבָּא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ.

וְכָתַב מָרָן מוֹהֲרַ"י קָארוֹ בְּטוּר חֹשֶׁן מִשְׁפָּט (סימן רז מחודשין יז) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כָּתַב הָרִיטְבָ"א בְּתִשׁוּבָה בְּשֵׁם הָרַמָ"ה, גַּבֵּי הָא דְּאָמְרִינַן לִי לִי וְלֹא לְיוֹרְשַׁי, שְׁמַע מִנַּהּ דְּהָא דְּתָנֵן: הִלְוָהוּ עַל שָׂדֵהוּ וְאָמַר לוֹ: אִם אֵין אַתָּה מֵבִיא לִי מִכָּאן עַד שָׁלֹשׁ שָׁנִים — הֲרֵי הוּא שֶׁלִּי, שֶׁלֹּא נִתְקַיְּמוּ הַתְּנַאי אֶלָּא אִם כֵּן מֵבִיא הַמּוֹכֵר בְּעַצְמוֹ וְנוֹתֵן לַלּוֹקֵחַ, מִדְּקָאָמַר 'אַתָּה'. דְּלִי וְלֹא לְיוֹרְשַׁי, וְאַתָּה וְלֹא יוֹרְשֶׁיךָ. עַד כָּאן. וְכֵן כָּתַב רַבֵּנוּ יְרֹחָם בְּשֵׁם הָרַשְׁבָּ"א, הֶבִיאוֹ מָרָן זַ"ל שָׁם (מחודשין כז). לָמַדְנוּ מִזֶּה, דְּמִלַּת 'אַתָּה' הִיא לְמַעֵט אֲחֵרִים.

וּבְפֶרֶק חֲמִישִׁי דְּעֵרוּבִין (נד ע"א) אָמְרִינַן: אָמַר רַב הוּנָא: מַאי דִּכְתִיב: (תהילים סח, יא) "חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ בָהּ, תָּכִין בְּטוּבְתְּךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים"? אִם מֵשִׁים אָדָם עַצְמוֹ כְּחַיָּה זוֹ שֶׁדּוֹרֶסֶת וְאוֹכֶלֶת, וְאָמְרִי לַהּ שֶׁמַּסְרַחַת וְאוֹכֶלֶת — תַּלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ; וְאִם לָאו — אֵין תַּלְמוּדוֹ

מִתְקַיֵּים בְּיָדוֹ. וְאִם עוֹשֶׂה אָדָם כֵּן, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה לוֹ סְעָדָה בְּעַצְמוֹ; שֶׁנֶּאֱמַר: "תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים". עַד כָּאן. וְהִנֵּה הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק שְׁמִינִי מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה (דין ד) כָּתַב, שֶׁהַטּוֹבָה הַמְזֻמֶּנֶת לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבוֹא קְרָאוּ לָהּ חֲכָמִים סְעָדָה. וְאֵין סָפֵק, שֶׁתַּלְמִיד חָכָם זֶה שֶׁמֵּשִׂים עַצְמוֹ כְּחַיָּה, שֶׁבָּא גְמוּלוֹ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קוֹבֵעַ לוֹ שְׂכָרוֹ לֶעָתִיד לָבוֹא בְּעַצְמוֹ, שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁכֵּיוָן שֶׁשְּׂכָרוֹ הוּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ הִנֵּה שְׂכָרוֹ לְמַעְלָה לְמַעְלָה מַה שֶּׁאֵין הַפֶּה יָכוֹל לְדַבֵּר.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַכְּתוּבִים: "גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים". כְּלוֹמַר, הָאֱמֶת הוּא שֶׁכָּל גֶּשֶׁם שֶׁאַתָּה מֵנִיף הוּא נְדָבוֹת מִמְּךָ, וְאֵינוֹ כְּדַעַת הַחוֹשְׁבִים שֶׁהַגֶּשֶׁם הוּא דָּבָר טִבְעִי. וְדָבָר זֶה הוּא כּוֹלֵל לְכָל הָעוֹלָם. עוֹד יֵשׁ לִי לְהַחֲזִיק לְךָ טוֹבָה אַחֶרֶת, וְהוּא, שֶׁנַּחֲלָתְךָ כְּשֶׁהִיא נִלְאָה וּצְמֵאָה לְמָטָר אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ בְּעַצְמְךָ וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ. וְזֶהוּ דָּוְקָא בְּנַחֲלָתְךָ, דְּהַיְנוּ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, דְּאִלּוּ שְׁאָר הָעוֹלָם אַתָּה מַשְׁקֶה אוֹתָם עַל יְדֵי שְׁלִיחַ. וְכִי תֵּימָא, אַחַר דְּאִיכָּא מָטָר בְּכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, מַאי שְׁבָחָהּ דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ מַשְׁקֶה אוֹתָהּ וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ? לָזֶה בָּא וְאָמַר: צֵא וּלְמַד מֵ'חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ בָהּ', דְּהַיְנוּ מִי שֶׁמֵּשִׂים עַצְמוֹ כְּחַיָּה, מַה שְׂכָרוֹ לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן לוֹ שְׂכָרוֹ עַל יְדֵי עַצְמוֹ וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, וְאִם כֵּן עַל כָּרְחִין לוֹמַר שֶׁהֶפְרֵשׁ גָּדוֹל יֵשׁ בֵּין הַטּוֹבָה הַבָּאָה מִיַּד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ לְטוֹבָה הַבָּאָה עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, וְאִם כֵּן דָּבָר גָּדוֹל הוּא מַה שֶּׁהִבְטִיחָנוּ הַשֵּׁם שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַשְׁקֶה אוֹתָהּ בְּעַצְמוֹ וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, שֶׁכָּל דָּבָר שֶׁהוּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יֵשׁ בּוֹ מִדָּה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכֻפֶּלֶת.

וּבָזֶה נָבוֹא לְבָאֵר כַּוָּנַת עִנְיַן אֵלִיָּהוּ עִם אַחְאָב בְּאָמְרוֹ (מ"א יז, א): "חַי יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְבָרִי", וּלְאַחַר שָׁלֹשׁ שָׁנִים אָמַר לוֹ הַשֵּׁם (שם יח, א): "לֵךְ הֵרָאֵה אֶל אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה". וְהִנֵּה בַּמֶּה שֶׁנִּשְׁבַּע אֵלִיָּהוּ עַל שְׁנֵי דְבָרִים, דְּהַיְנוּ טַל וּמָטָר, וְהַשֵּׁם לֹא הִזְכִּיר לוֹ כִּי אִם מָטָר, כְּדִכְתִיב 'וְאֶתְּנָה מָטָר', כְּבָר נִתְעוֹרְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בָּזֶה בְּפֶרֶק קַמָּא דְתַעֲנִיּוֹת (דף ג), וּבָעוֹ לְמֵילַף מֵהָכָא דְּטַל לָא מְעַצֵּר. וְהִקְשׁוּ: וְכִי מֵאַחַר דְּלָא מְעַצֵּר, אֵלִיָּהוּ אִשְׁתַּבּוּעֵי לְמָה לֵיהּ? הָכִי קָאָמַר לֵיהּ: אֲפִלּוּ טַל דְּבָרְכָה נָמֵי לָא אֶתֵּי. וְלֵהְדְּרֵיהּ לְטַל דְּבָרְכָה? מְשׁוּם דְּלָא מַנְכְּרָא מִלְּתָא. וְכָתוּב בְּחִדּוּשִׁין: פֵּרֵשׁ הָרַאֲבַ"ד, כְּשֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאֵלִיָּהוּ: לֵךְ הֵרָאֵה אֶל אַחְאָב וּבַשְּׂרֵהוּ שֶׁנִּשְׁלְמָה שְׁבוּעָתְךָ וְיִהְיֶה מָטָר, אִם יֹאמַר לוֹ 'וְאֶתְּנָה טַל וּמָטָר', יַחְשֹׁב אַחְאָב שֶׁאֵלִיָּהוּ נִשְׁבַּע עַל טַל וּמָטָר וְנִתְבַּטְּלָה שְׁבוּעָתוֹ, כִּי הַטַּל לֹא פָּסַק וְלָא מִנְכַּר לֵיהּ דְּשֵׁל בָּרְכָה פָּסַק. עַד כָּאן. וְלֹא הֲבִינוֹתִי דִּבְרֵי הָרַב. דְּמֵהֵהִיא דְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קיג ע"א) מַשְׁמַע, דִּכְשֶׁאָמַר אֵלִיָּהוּ 'חַי יְיָ אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר' הָיָה

בְּפָנֵי אַחְאָב. וְעוֹד, שֶׁאִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יֹאמַר לְאֵלִיָּהוּ 'וְאֶתְּנָה טַל וּמָטָר', מִנַּיִן הָיָה יוֹדֵעַ כָּל זֶה אַחְאָב? וְהַדָּבָר צָרִיךְ תַּלְמוּד, וְדוּק.

וְרָאִיתִי בִּירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק אֵין עוֹמְדִין (ברכות פ"ה ה"ב) שֶׁהִקְשׁוּ: הֵיכָן הֻתַּר נִדְרוֹ שֶׁל טַל? אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא: סָבְרִין מֵימַר: נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ. וְאִית דְּבָעֵי מֵימַר: בִּבְנָהּ שֶׁל צָרְפִית, שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאֵלִיָּהוּ: לֵךְ וְהַתֵּר נִדְרוֹ שֶׁל טַל, שֶׁאֵין הַמֵּתִים חַיִּים אֶלָּא בִּטְלָלִים; שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כו, יט): "יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן", וּסְמִיךְ לֵהּ (שם): "כִּי טַל אוֹרוֹת טַלֶּךָ". עַד כָּאן.

וְהִנֵּה הָרֹא"שׁ בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּנָדָרִים, אַמַּתְנִיתִין (כה ע"ב) דְּרָאָה אוֹתָם אוֹכְלִים תְּאֵנִים וְאָמַר הֲרֵי כֻּלְּכֶם קָרְבָּן, וְנִמְצְאוּ אָבִיו וְאָחִיו וְהָיוּ עִמָּהֶם אֲחֵרִים — בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים: הֵם מֻתָּרִים וּמַה שֶּׁעִמָּהֶם אֲסוּרִים, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים: אֵלּוּ וָאֵלּוּ מֻתָּרִים. וְטַעְמַיְהוּ דְּבֵית הִלֵּל, מִשּׁוּם דִּסְבִירָא לְהוּ נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ. וּבַגְּמָרָא אָמַר רַבָּה: דְּכֻלֵּי עָלְמָא, כָּל הֵיכָא דְּאָמַר אִלּוּ הָיִיתִי יוֹדֵעַ שֶׁאַבָּא בֵּינֵיכֶם הָיִיתִי אוֹמֵר כֻּלְּכֶם אֲסוּרִים חוּץ מֵאַבָּא — דְּכֻלְּהוּ אֲסוּרִים חוּץ מֵאָבִיו; לֹא נֶחְלְקוּ אֶלָּא בְּאוֹמֵר אִלּוּ הָיִיתִי יוֹדֵעַ שֶׁאַבָּא בֵּינֵיכֶם הָיִיתִי אוֹמֵר פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי אֲסוּרִים וְאַבָּא מֻתָּר. וְטַעְמָא דְּרַבָּה: מִשּׁוּם דִּסְבִירָא לֵהּ, דְּלָא אָמְרִינַן נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ אֶלָּא בְּמַחֲלִיף דְּבָרָיו, אֲבָל בְּמַעֲמִיד דְּבָרָיו — לֹא. וְעַל זֶה כָּתַב הָרֹא"שׁ בִּפְסָקָיו וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְצָרִיךְ עִיּוּן: לְרַבָּה, אָדָם שֶׁנָּדַר מִשְּׁנֵי דְּבָרִים, בָּשָׂר וְיַיִן, וְהִזְכִּיר שְׁנֵיהֶם, וּמָצָא חֲרָטָה עַל אֶחָד מֵהֶם, מִי אָמְרִינַן הָכָא מוֹדֶה דְּהֻתַּר כֻּלּוֹ כֵּיוָן דְּלֹא שַׁיְּךְ כָּאן הַחְלָפָה, דְּדַוְקָא בְּמִידֵי דְּשַׁיְּךְ כֻּלְּכֶם וְגַם זֶה וְזֶה — בְּהָא קָאָמַר רַבָּה דְּבָעֵי הַחְלָפָה; אוֹ דִלְמָא לָא אָמְרִינַן נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ אֶלָּא הֵיכָא דְּמַחֲלִיף. עַד כָּאן. וְלִכְאוֹרָה יֵשׁ לִתְמֹהַּ עַל הָרֹא"שׁ, דְּהָא אֵלִיָּהוּ נָדַר מִשְּׁנֵי דְּבָרִים, דְּהַיְנוּ טַל וּמָטָר, דְּלֹא שַׁיְּךְ הַחְלָפָה, וַאֲפִלּוּ הָכֵי אָמְרִינַן נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ, אַלְמָא הֵיכָא דְּלֹא שַׁיְּךְ הַחְלָפָה אָמְרִינַן נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ אַף שֶׁאֵינוֹ מַחֲלִיף.

וּמֵיהוּ לָזֶה יֵשׁ לְיַשֵּׁב בְּאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים. דְּאֶפְשָׁר דִּסְבִירָא לֵהּ לְהָרֹא"שׁ, דְּהָנֵי תְּרֵי טַעְמֵי דִּיהַבוּ בִּירוּשַׁלְמִי דְּהֵיכָן הֻתַּר נִדְרוֹ שֶׁל טַל, דְּחַד אָמַר מִטַּעַם שֶׁנֶּדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ, וְחַד אָמַר שֶׁהֻתַּר בִּבְנָהּ שֶׁל צָרְפִית בְּטַל דִּתְחִיָּה, דִּבְהַךְ סְפֵקָא דְּהָרֹא"שׁ פְּלִיגִי. דְּמָאן דְּאָמַר מִטַּעַם נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ סְבִירָא לֵהּ, דְּלָא בָּעֵינַן הַחְלָפָה אֶלָּא הֵיכָא דְּשַׁיְּךְ הַחְלָפָה; אֲבָל בִּנְוֹדַר מִשְּׁנֵי דְּבָרִים, דְּלָא שַׁיְּכָא הַחְלָפָה — אָמְרִינַן נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ אַף שֶׁאֵינוֹ מַחֲלִיף. וְאִידֵךְ סְבִירָא לֵהּ, דְּאַף בִּנְוֹדַר מִשְּׁנֵי דְּבָרִים לָא אָמְרִינַן נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ, כֵּיוָן דְּלֹא שַׁיְּךְ הַחְלָפָה. אֶלָּא דְּמַה שֶּׁהֻתַּר נֶדֶר הַטַּל הוּא בִּבְנָהּ שֶׁל צָרְפִית, דְּהֲצָרְךְ לְטַל דִּתְחִיָּה, אִם כֵּן הֲרֵי שַׁיְּךְ הַחְלָפָה, דְּכָל דָּבָר שֶׁכּוֹלֵל שְׁנֵי דְּבָרִים, דְּהַיְנוּ טַל שֶׁמָּרְוֶה

אֶת הָאָרֶץ וְטַל דִּתְחִיָּה, שֶׁיְּהֵא הַחֻלְפָּה. דְּמַאי דְּאָמְרִינַן בִּנְדָרִים (כו ע"ב): קוֹנָם בָּצָל שֶׁאֲנִי טוֹעֵם, שֶׁהַבָּצָל רַע לַלֵּב. אָמְרוּ לוֹ: הֲלוֹא הַכֻּפְרִי יָפֶה לַלֵּב! שֶׁמַּתָּר בְּכָל הַבְּצָלִים. וְאָמְרִינַן, דְּמַיְירֵי בְּאוֹמֵר אִלּוּ הָיִיתִי יוֹדֵעַ שֶׁהַכֻּפְרִי יָפֶה לַלֵּב הָיִיתִי אוֹמֵר בָּצָל פִּלּוֹנִי וּפִלּוֹנִי אֲסוּרִין וְכֻפְרִי מֻתָּר. וְהָכָא נָמֵי, אִלּוּ הָיָה יוֹדֵעַ אֱלִיָּהוּ שֶׁהָיָה צָרִיךְ לְטַל דִּתְחִיָּה, הָיָה אוֹמֵר טַל שֶׁמְּרֻוֶּה אֶת הָאָרֶץ לֹא יִהְיֶה וְטַל דִּתְחִיָּה יִהְיֶה. וּמִשּׁוּם הָכֵי הִנִּיחַ הָרֹא"שׁ הַדָּבָר בְּצָרִיךְ עִיּוּן, מִשּׁוּם דִּמְסַפְּקָא לֵהּ הִלְכְתָא כְּמָאן.

וּבָזֶה נִיחָא קֻשְׁיָא אַחֶרֶת דְּאִיכָּא בְּדִבְרֵי הַיְרוּשַׁלְמִי. דְּהָא וַדַּאי טַל שֶׁיִּחְיוּ בּוֹ הַמֵּתִים דַּק רוּחָנִי, שֶׁלֹּא מֵעִנְיַן טַל הַמְּרֻוֶּה אֶת הָאָרֶץ; וְאַף שֶׁכָּל מִינֵי טַל נִכְלְלוּ בִּשְׁבוּעַת אֱלִיָּהוּ, מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לְדַקְדֵּק אֵיךְ בְּהֶתֵּר טַל דִּתְחִיָּה הֻתַּר סְתָם טַל. וְכִי תֵּימָא מִטַּעַם נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ, אִם כֵּן תִּפֵּק לֵהּ דְּהֻתַּר נִדְרוֹ שֶׁל טַל מִטַּעַם שֶׁהֻתַּר נֶדֶר הַמָּטָר? וְאַף שֶׁמַּהֲרַ"שׁ יָפֶה כָּתַב, דְּאוּלַי הַטַּל הַנּוֹהֵג בָּעוֹלָם הוּא עַצְמוֹ שֶׁיִּחְיוּ בּוֹ הַמֵּתִים, שֶׁהַשֵּׁם מְדַקְּקוֹ וְנוֹתֵן בּוֹ שֶׁפַע וְכֹחַ לְהַחֲיוֹת הַמֵּתִים, מִכָּל מָקוֹם הָרַב בְּדָרְךְ אֶפְשָׁר כָּתַב כֵּן, אַךְ בַּתְּחִלָּה כָּתַב דְּוַדַּאי טַל שֶׁיִּחְיוּ בּוֹ הַמֵּתִים אֵינוֹ מֵעִנְיַן טַל הַנּוֹהֵג בָּעוֹלָם. וְהָכִי מַשְׁמַע בְּפֶרֶק שֵׁנִי דַּחֲגִיגָה (יב ע"ב), דְּאָמְרִינַן: עֲרֻבוֹת — שֶׁבּוֹ צָרִיךְ וּמִשְׁפָּט וְכוּ' וְטַל שֶׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲיוֹת בּוֹ אֶת הַמֵּתִים. עַד כָּאן. מַשְׁמַע שֶׁטַּל שֶׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲיוֹת בּוֹ אֶת הַמֵּתִים הוּא עִנְיָן בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְאִם כֵּן עַל כָּרְחִין מִטַּעַם נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ אָתֵינַן, וְאִם כֵּן תִּפֵּק לֵהּ מִטַּעַם הֻתַּר הַמָּטָר? אַף בְּמָה דְּכָתַבְנָא נִיחָא, וְכִמְבֹאָר.

אִי נָמֵי אָפְשָׁר לוֹמַר, דְּטַעְמֵהּ דְּהָרֹא"שׁ דְּלֹא הֵבִיא הַיְרוּשַׁלְמִי הַלָּז לִפְשֹׁט הַסָּפֵק, מִשּׁוּם דְּהָא דְּבָעֵינַן הַחֻלְפָּה הוּא דַּוְקָא אַלְבָּא דְּרַבָּה, אַךְ רָבָא פְּלִיג הָתָם וּסְבִירָא לֵהּ דְּלָא בָּעֵינַן הַחֻלְפָּה, אֶלָּא אֲפִלּוּ אִם אָמַר אִלּוּ הָיִיתִי יוֹדֵעַ שֶׁאַבָּא בֵּינֵיכֶם הָיִיתִי אוֹמֵר כֻּלְּכֶם אֲסוּרִים חוּץ מֵאַבָּא, אָמְרִינַן נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ. וּמַה שֶּׁנִּסְתַּפֵּק הָרֹא"שׁ זַ"ל הוּא דַּוְקָא אַלְבָּא דְּרַבָּה דְּבָעֵי הַחֻלְפָּה; אֲבָל אַלְבָּא דְּרָבָא, דְּסָבִירָא לֵהּ דַּאֲפִלּוּ בְּמַעֲמִיד דְּבָרָיו אָמְרִינַן נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ, לֵיכָּא סְפֵקָא כְּלָל, דִּפְשִׁיטָא דִּבְנוֹדֵר מִשְּׁנֵי דְּבָרִים אָמְרִינַן נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ. וְאֶפְשָׁר דְּרַבִּי תַּנְחוּמָא סְבִירָא לֵהּ כְּרָבָא, וּמִשּׁוּם הָכֵי קָאָמַר דְּהֻתַּר נִדְרוֹ שֶׁל טַל בְּהַתֶּרֶת נִדְרוֹ שֶׁל מָטָר. בְּאֹפֶן דְּלֵיכָּא תַּבְרָא לְדִבְרֵי הָרֹא"שׁ הַלָּלוּ מִדִּבְרֵי הַיְרוּשַׁלְמִי.

אַךְ עִקַּר דִּבְרֵי הַיְרוּשַׁלְמִי לֹא יָכְלְתִּי לְהָלְמָם, מִשּׁוּם דְּלֹא שַׁיְּךְ כְּלָל בִּשְׁבוּעָתוֹ שֶׁל אֵלִיָּהוּ דִּין זֶה דְּנֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ. מִשּׁוּם דְּלֹא נֶאֱמַר דִּין זֶה אֶלָּא בְּבִטּוּל הַנֶּדֶר עַל יְדֵי פֶּתַח אוֹ עַל יְדֵי חֲרָטָה, אֲבָל דְּמָאן דְּאָמַר דְּנֶעֱקַר הַנֶּדֶר מֵעִקָּרוֹ, וְאָמְרִינַן נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ. אֲבָל הָכָא גַּבֵּי אֵלִיָּהוּ לֹא נֶעֱקַר הַנֶּדֶר אֶלָּא נִתְקַיֵּם תְּנָאוֹ, שֶׁהוּא נִשְׁבַּע שֶׁלֹּא יִהְיֶה

טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְּבָרוֹ, וּכְשֶׁנִּתַּן רְשׁוּת עַל הַמָּטָר לֹא עָקַר שְׁבוּעָתוֹ כִּי אִם קַיֵּם תְּנָאוֹ, וְאֵיךְ נִתְבַּטְּלָה שְׁבוּעַת הַטַּל? דְּאַטּוּ מִי שֶׁנִּשְׁבַּע שֶׁלֹּא יֹאכַל בָּשָׂר וְיִשְׁתֶּה יַיִן כִּי אִם בִּרְשׁוּת פְּלוֹנִי, וְנָתַן לוֹ רְשׁוּת עַל אֶחָד מֵהֶם — הֱיִתְּכֵן שֶׁנֹּאמַר שֶׁהֻתַּר בִּשְׁנֵיהֶם מִטַּעַם נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ?! זֶה לֹא יִתָּכֵן כְּלָל. וּגְדוֹלָה מִזּוֹ כָּתְבוּ גְּדוֹלֵי הַמּוֹרִים, דְּבַהֻפָּרַת הַבַּעַל לֹא אָמְרִינַן נֶדֶר שֶׁהֻתַּר מִקְצָתוֹ הֻתַּר כֻּלּוֹ, מִשּׁוּם דְּאֵין הַבַּעַל עוֹקֵר הַנֶּדֶר אֶלָּא מֵינָן גָּיֵז, וְכָל שֶׁכֵּן גַּבֵּי אֱלִיָּהוּ שֶׁהוּא קַיֵּם הַתְּנַאי. בְּאֹפֶן שֶׁדִּבְרֵי הַיְרוּשַׁלְמִי הַלָּלוּ שָׁגְבוּ מְנִי, וְהַדָּבָר צָרִיךְ אֶצְלִי תַּלְמוּד.

וְהִנֵּה בְּעִקַּר הִתְפַּעֲלוּת הַלָּזוּ שֶׁל אֵלִיָּהוּ בָּאוּ הַכְּתוּבִים סְתוּמִים, שֶׁלֹּא יָדַעְנוּ בַּמֶּה הָיָה חֲרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה שֶׁנִּשְׁבַּע שֶׁלֹּא יִהְיֶה טַל וּמָטָר. וְרַבּוֹתֵינוּ בְּסוֹף פֶּרֶק חֵלֶק (סנהדרין קיג ע"א) נִתְעוֹרְרוּ בָּזֶה וְאָמְרוּ דְּפָסוּק זֶה הוּא מְקֻשָּׁר עִם מַה שֶּׁלְּפָנָיו, דִּכְתִיב (מ"א טז, לד): "בְּיָמָיו בָּנָה חִיאֵל בֵּית הָאֱלִי אֶת יְרִיחוֹ, בַּאֲבִירָם בְּכֹרוֹ יְסָדָהּ וּבִשְׁגוּב צְעִירוֹ הִצִּיב דְּלָתֶיהָ". וְאָמְרוּ דְּאַחְאָב שׁוֹשְׁבִינֵהּ הָוָה. אֲתָא אֵיהוּ וְאֵלִיָּהוּ לְמִשְׁאַל בֵּי טַמְיָא. יָתֵב וְקָאָמַר: דִּלְמָא כִּי לָט יְהוֹשֻׁעַ הָכֵי לָט: לֹא יְרִיחוֹ עַל שֵׁם עִיר אַחֶרֶת וְלֹא עִיר אַחֶרֶת עַל שֵׁם יְרִיחוֹ? אֲמַר לֵהּ אֵלִיָּהוּ: אִין. אֲמַר לֵהּ אַחְאָב: הַשְׁתָּא לְטוּתָא דְּמשֶׁה לָא מְקַיְּמָא, דִּכְתִיב (דברים יא, טז): "וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים", וּכְתִיב (שם שם, יז): "וְחָרָה אַף יְיָ בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר", וְהַהוּא גַּבְרָא אוֹקִים עֲבוֹדָה זָרָה עַל כָּל תֵּלֶם וְתֵלֶם וְלֹא שָׁבַק לֵהּ מְטָרָא לְמֵיזַל מִסְגָּד לֵהּ; לְטוּתָא דְּיהוֹשֻׁעַ תַּלְמִידֵהּ מְקַיְּמָא?! מֵיד "וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי מִתּשָׁבֵי גִּלְעָד, חַי יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר". בָּעֵי רַחֲמֵי וִיהַבוּ לֵהּ אַקְלִידָא דְּמָטְרָא. עַד כָּאן.

וְהִנֵּה הַמְפָרְשִׁים כֻּלָּם תָּמְהוּ בְּמַאֲמָר זֶה, דְּמַה הוֹעִיל אֵלִיָּהוּ לְקֻשְׁיַת אַחְאָב בַּמֶּה שֶׁנִּשְׁבַּע? וְאַדְרַבָּה, עַכְשָׁו תִּתְחַזֵּק הַקֻּשְׁיָא בְּיוֹתֵר, שֶׁיֹּאמַר אַחְאָב: הַשְׁתָּא לְוָטָא דְּמשֶׁה לָא מְקַיְּמָא, לְוָטָא דְּאֵלִיָּהוּ תַּלְמִיד תַּלְמִידוֹ מְקַיְּמָא?! וְנִדְחֲקוּ הָרַבֵּה בְּתֵרוּץ קֻשְׁיָא זוֹ. עוֹד יֵשׁ לִי לְדַקְדֵּק בְּדִבְרֵי אַחְאָב שֶׁאָמַר: וְלָא שָׁבַק לֵהּ מְטָרָא לְמֵיזַל מִסְגָּד לֵהּ, וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: מֵרֹב גְּשָׁמִים הַבָּאִים לְעוֹלָם אֵין מַנִּיחִים אוֹתוֹ לֵילֵךְ לְהִשְׁתַּחֲוֹוֹת לַצְּלָמִים, מִתּוֹךְ שֶׁהַדְּרָכִים מְלֵכְלוֹכוֹת בַּטִּיט. עַד כָּאן. דְּלָמָה לוֹ לְאַחְאָב בַּאֲרִיכוּת דְּבָרִים אֵלּוּ וְלוֹמַר שֶׁהַגְּשָׁמִים הֵם מְרֻבִּים הַרְבֵּה? וַהֲלוֹא אַף אִם לֹא הָיוּ הַגְּשָׁמִים מְרֻבִּים, קֻשְׁיָתוֹ בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, דִּלְטוּתָא דְּמשֶׁה לָא מְקַיְּמָא. דְּאֵיהוּ קָאָמַר, דְּאִם יַעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה — "וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר", וְהַהוּא גַּבְרָא אוֹקִים עֲבוֹדָה זָרָה עַל כָּל תֵּלֶם וְתֵלֶם וְהָא קָא חָזֵינָא דְּאִיכָּא מְטָרָא. הֵן אֱמֶת דִּפְשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים נִרְאֶה שֶׁכַּוָּנָתוֹ הָיְתָה לְהַגְדִּיל הַמַּדּוּרָה וְלוֹמַר, דְּמִלְבַד שֶׁלֹּא נֶעְצְרוּ הַשָּׁמַיִם מִלְּהוֹרִיד מָטָר, זוֹ גַּם זוֹ שֶׁיֵּשׁ שֶׁפַּע גָּדוֹל מֵרִבּוּי גְּשָׁמִים.

אַךְ נֹאמַר, שֶׁזֶּה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִיּוֹת (דף ב): אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא נִמְסְרוּ לְשָׁלִיחַ, וְאֵלּוּ הֵם: שֶׁל חַיָּה, וְשֶׁל גְּשָׁמִים, וְשֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים. שֶׁל חַיָּה, דִּכְתִיב (בראשית ל, כב): "וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ". שֶׁל גְּשָׁמִים, דִּכְתִיב (דברים כח, יב): "יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב". שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים, דִּכְתִיב (יחזקאל לז, יג): "וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ בְּפִתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם". וְכָתְבוּ הַחִדּוּשִׁין, שֶׁהַקְּשָׁה הָרַאֲבַ"ד: וַהֲלוֹא מָצִינוּ שֶׁנִּמְסַר מַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים לְאֵלִיָּהוּ, דִּכְתִיב: "חַי יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר". וְכָתַב דְּיֵשׁ מְחַלְּקִים, דְּמַפְתֵּחַ אֶחָד נִמְסַר לְשָׁלִיחַ וְלֹא שְׁנַיִם. וּלְכָךְ כְּשֶׁבִּקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָתֵת מָטָר הֵמִית בְּנָהּ שֶׁל צָרְפִית, וּכְשֶׁבִּקֵּשׁ אֵלִיָּהוּ מֵהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיְּחַיֶּהוּ אָמַר לוֹ: מִשְּׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת שֶׁיֵּשׁ בְּיָדִי יֹאמְרוּ שְׁנַיִם בְּיַד תַּלְמִיד וְאֶחָד בְּיַד הָרַב. וְהָרַאֲבַ"ד דָּחָה תֵּרוּץ זֶה וְאָמַר דְּלִשָּׁנָא דְּגְמָרָא מוֹכַח דְּשׁוּם אֶחָד מֵהֶם לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ. וְהָאֱמֶת דְּלִשָּׁנָא דְּגְמָרָא מוֹכַח הָכִי, שֶׁהֲרֵי כָּל חַד וְחַד יָלֵף לֵהּ מִקְּרָא בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְהָרַאֲבַ"ד תֵּרֵץ דְּלֹא קַשְׁיָא מִידִי, שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁנִּמְסַר לְאֵלִיָּהוּ מַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים, אֶלָּא בְּקַנְאוֹתוֹ לְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם. וּקְרָא מוֹכַח הָכִי, דִּכְשֶׁרָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָתֵת מָטָר אָמַר לוֹ לְאֵלִיָּהוּ: "לֵךְ הֵרָאֵה אֶל אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר". אֲלִמָּא מַפְתֵּחַ שֶׁל נְתִינַת מָטָר בְּיַד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֶלָּא שֶׁאֵלִיָּהוּ עָצַר אֶת הַמָּטָר. עַד כָּאן.

וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּדִבְרֵי הָרַאֲבַ"ד הַלָּלוּ, דְּמַחֲלֵק בֵּין עֲצִירַת גְּשָׁמִים לִנְתִינַת מָטָר, וַהֲלוֹא מָצִינוּ בִּשְׁמוּאֵל דְּקָאָמַר (ש"א יב, יז): "הֲלוֹא קְצִיר חִטִּים הַיּוֹם, אֶקְרָא אֶל יְיָ וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר". וְכֵן בְּפִרְקָא דַּחֲסִידֵי כַּמָּה מַעֲשִׂיּוֹת שֶׁהָיוּ מִתְפַּלְּלִים וּמְבִיאִין גְּשָׁמִים. וְהַנּוֹרָאָה, דְּוַדַּאי פְּשִׁיטָא לֵהּ לְהָרַאֲבַ"ד דְּכָל הֵיכָא דְּהַצַּדִּיקִים מִתְפַּלְּלִים וּמְחַיִּים מֵתִים וּמְבִיאִים גְּשָׁמִים — אֵינוֹ נִקְרָא שֶׁנִּמְסְרוּ אֵלּוּ הַמַּפְתְּחוֹת בְּיַד שָׁלִיחַ, שֶׁהֲרֵי אֵינָם פּוֹעֲלִים דָּבָר, אֶלָּא שֶׁמְּבַקְּשִׁים פְּנֵי הַשֵּׁם וּרְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה, וּלְעוֹלָם שֶׁהַפְּעֻלָּה נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי הַמָּקוֹם בְּעַצְמוֹ. וְכֵן תֵּרֵץ הָרַב גַּבֵּי תְּחִיַּת הַמֵּתִים שֶׁהָיָה עַל יְדֵי אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע, שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁעַל יְדֵי תְּפִלָּתָם הֶחֱיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַמֵּת. אַךְ מֵאֵלִיָּהוּ, דְּקָאָמַר "חַי יְיָ אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְּבָרִי", הֶקְשָׁה לוֹ, דְּמִשְׁמַע דְּנִמְסַר בְּיָדוֹ מַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים, שֶׁהֲרֵי לֹא מָצִינוּ שֶׁהִתְפַּלֵּל עַל זֶה. וְזֶהוּ שֶׁסִּיְּמוּ בַּגְּמָרָא: יְהַבוּ לֵהּ אַקְלִידָא דְּמִטְרָא. לָזֶה תֵּרֵץ, דְּהַעֲצַרַת הַגְּשָׁמִים נַעֲשֶׂה עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, אֲבָל נְתִינַת הַגְּשָׁמִים אֵינוֹ נַעֲשֶׂה עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, וְעוֹבָדָא דְּאֵלִיָּהוּ הָיָה הַעֲצַרַת הַגְּשָׁמִים. אֲבָל לְעוֹלָם דְּהַצַּדִּיקִים עַל יְדֵי תְּפִלָּתָם מְחַיִּים מֵתִים וּמוֹרִידִים גְּשָׁמִים, דְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתָם וְעוֹשֶׂה רְצוֹנָם עַל יְדֵי עַצְמוֹ.

וּמַהֲרַ"שׁ יָפֶה בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה הִקְשָׁה עַל דִּבְרֵי הָרַאֲבָ"ד הַלָּלוּ וְכָתַב דְּהַעֲצֶרֶת הַגְּשָׁמִים נָמֵי נִקְרָא מְסִירַת הַמַּפְתֵּחַ, יְעַיֵּן שָׁם.

וְהִנֵּה בְּעִקַּר קֻשְׁיַת הָרַאֲבָ"ד אֶפְשָׁר לְתָרֵץ עִם הַהִיא דְּאָמְרִינַן פֶּרֶק שֵׁנִי דְּבָתְרָא (כה ע"ב): אָמַר רַב חִסְדָּא: מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֵין הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִין מֵאוֹצָר טוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כח, יב): "יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב"; בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם וְיִשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין עַל אַדְמָתָם — גְּשָׁמִים יוֹרְדִים מֵאוֹצָר טוֹב, בִּזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין עַל אַדְמָתָם — אֵין גְּשָׁמִים יוֹרְדִים מֵאוֹצָר טוֹב. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דִּלְיִרְדַת גְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב בָּעֵינַן שְׁנֵי תְּנָאִים: חֲדָא, שֶׁיִּהְיוּ עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם; וְזֹאת שֵׁנִית, שֶׁיִּהְיוּ שְׁרוּיִים עַל אַדְמָתָם. וְאַף עַל גַּב דְּלָא מַיְתֵי רְאָיָה אֶלָּא לִתְנָאָה דְּבָעֵינַן שֶׁיִּהְיוּ שְׁרוּיִים עַל אַדְמָתָם, דְּהַיְנוּ מִדְּכְתִיב (שם) "מְטַר אַרְצְךָ", וְלֹא לְאִידָךְ תְּנָאָה, הַיְנוּ מִשּׁוּם דְּהַהְ מִלְּתָא דְּפִשִׁיטָא הִיא, דְּהָא הַהְ קְרָא קָאֵי עַל מַאי דִּכְתִיב (שם שם, א): "וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ", אִם עָשׂיתָ כָּל זֶה "יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב". הֲרֵי מִבֹּאָר, דְּהַבָּטָחָה זוֹ דִּירִידַת גְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב הוּא דַּוְקָא כְּשֶׁעוֹשִׂין רְצוֹנוֹ. אֶלָּא דְּאִידָךְ תְּנָאָה דְּבָעֵינַן שֶׁיִּהְיוּ שְׁרוּיִין עַל אַדְמָתָן אֵינוֹ מְבֹאָר בַּכָּתוּב, הֲצַרְךָ רַב חִסְדָּא לְלַמְּדֵנוּ תְּנַאי זֶה מִדִּכְתִיב "לָתֵת מְטַר אַרְצְךָ".

הַכְּלָל הָעוֹלֶה, דְּאִיכָּא שְׁנֵי אוֹצָרוֹת דְּגְשָׁמִים: אוֹצָר טוֹב וְאוֹצָר שֶׁאֵינוֹ טוֹב. וְאִם כֵּן אֶפְשָׁר לוֹמַר, דְּהָא דְּאָמְרִינַן דְּמַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ — הַיְנוּ דַּוְקָא מַפְתֵּחַ דְּאוֹצָר טוֹב, אֲבָל אִידָךְ מַפְתֵּחַ דְּגְשָׁמִים שֶׁאֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב נִמְסַר לְשָׁלִיחַ. דְּהָא קְרָא דְּמִנַּהּ יָלְפִינַן דְּמַפְתֵּחַ דְּגְשָׁמִים לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ לָא מִיֵּרֵי אֶלָּא בִּגְשָׁמִים דְּאוֹצָר טוֹב, כְּדִכְתִיב: "יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב לָתֵת מְטַר אַרְצְךָ".

וּמִלְּבַד שֶׁדְּבָרִים הַלָּלוּ מִצַּד עַצְמָם נִתְּנוּ לְהֵאָמֵר, עוֹד יֵשׁ לְהַכְרִיחַ חִלּוּק זֶה מֵהַהִיא דְּאָמְרִינַן פֶּרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִיּוֹת (י ע"א): תְּנוּ רַבָּנָן: אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נִבְרֵאת תְּחִלָּה, וְכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לְבַסּוֹף וְכוּ'. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַשְׁקֶה אוֹתָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, וְכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ עַל יְדֵי שְׁלִיחַ; שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ה, י): "הַנֹּתֵן מָטָר עַל פְּנֵי אָרֶץ, וְשֹׁלֵחַ מַיִם עַל פְּנֵי חוּצוֹת". הֲרֵי הַדָּבָר מְבֹאָר, שֶׁמַּפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים שֶׁל כָּל הָעוֹלָם נִמְסַר לְשָׁלִיחַ. וְטַעְמָא דְּמִלְּתָא, מִשּׁוּם דְּוַדַּאי הָא דְּאָמְרִינַן דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַשְׁקֶה אוֹתָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, הוּא דַּוְקָא בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין עַל אַדְמָתָם, לֹא בִּזְמַן שֶׁגָּזְרִים אוֹכְלִים נַחֲלוֹתֶיהָ, דְּלֹא יִתְכֵּן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ יַשְׁקֶה לַגּוֹיִם הַמְרַקְּדִים בְּהֵיכָלוֹ. וְכֵיוָן דְּיִשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין עַל אַדְמָתָם וְעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם הַגְּשָׁמִים הֵם מֵאוֹצָר טוֹב, וּמִשּׁוּם הָכִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁקֶה בְּעַצְמוֹ, מִשּׁוּם דְּמַפְתֵּחַ זֶה דְּאוֹצָר טוֹב לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ. אֲבָל כְּשֶׁהוּא מַשְׁקֶה לְכָל הָעוֹלָם, דְּאֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, כְּדִכְתִיב 'אַרְצְךָ'

דְּהַיְנוּ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, מַשְׁקֶה עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, מִשּׁוּם דִּגְשָׁמִים הַלָּלוּ שֶׁאֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב מַפְתֵּחַ שֶׁלָּהֶם נִמְסַר לְשָׁלִיחַ.

וּבְסוֹף פֶּרֶק שְׁלִישִׁי דְּתַעֲנִיּוֹת (כה ע"ב) אָמְרִינַן: אָמַר רַבָּה: לְדִידִי חֲזִי לִי הַאי רְדָיָא וְכוּ'. וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י: הַאי רְדָיָא — מַלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל הַגְּשָׁמִים כָּךְ שְׁמוֹ. הֲרֵי מְבֹאָר שֶׁיֵּשׁ מַלְאָךְ מְמֻנֶּה עַל הַגְּשָׁמִים. וְכֵן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּיוֹמָא (כא ע"א) אָמְרִינַן: וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף רְדָיָא. וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י: מַלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל הַשְׁקָאַת הָאָרֶץ וְכוּ', יְעַיֵּן שָׁם.

וְרָאִיתִי לַתּוֹסָפוֹת בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּנִדָּה (טז ע"ב ד"ה מלאך) שֶׁהֵבִיאוּ אַגָּדָה זוֹ דִּשְׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת לֹא נִמְסְרוּ לְשָׁלִיחַ, וְכָתְבוּ בְּסוֹף דִּבְרֵיהֶם: וְאַף בְּרִי שֶׁהוּא שַׂר מִטְרָא אֵינוֹ עוֹשֶׂה אֶלָּא בִּרְשׁוּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְדִבְרֵיהֶם תְּמוּהִים הֵם בְּעֵינַי, דְּאַטּוּ יַרְקוֹמֵי שַׂר שֶׁל בָּרָד וְגַבְרִיאֵל שַׂר שֶׁל אֵשׁ הֵם עוֹשִׂים דָּבָר שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת?! חָלִילָה שֶׁיֵּעָשֶׂה דָּבָר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת בִּלְתִּי רְשׁוּת אֲדוֹן הַכֹּל! וְאִם כֵּן, מַה הֶּפְרֵשׁ יֵשׁ בֵּין בְּרִי שַׂר הַמָּטָר לִשְׁאָר הַשָּׂרִים? אַף לְפִי מַה שֶּׁאָמַרְנוּ נִיחָא. דְּמַאי דְּאָמְרִינַן דְּמַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ — הוּא מַפְתֵּחַ דְּאוֹצָר טוֹב, אֲבָל גְּשָׁמִים דִּשְׁאָר אוֹצָרוֹת נִמְסְרוּ לְשָׁלִיחַ. וְאֶפְשָׁר דְּאוֹתוֹ הַשָּׁלִיחַ בְּרִי שְׁמוֹ אוֹ רְדָיָא. וּמַאי דְּאָמְרִינַן דְּלָכָל הָעוֹלָם חוּץ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַשְׁקֶה עַל יְדֵי שָׁלִיחַ — הוּא עַל יְדֵי אֵלּוּ, דְּהַיְנוּ בְּרִי אוֹ רְדָיָא.

וּבַגְּמָרָא פֶּרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִיּוֹת (ט ע"ב) תַּנְיָא: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מִמֵּי אוֹקְיָנוֹס שׁוֹתֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ב, ו): "וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ". אָמַר לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ: וַהֲלוֹא מֵימֵי אוֹקְיָנוֹס מְלוּחִים הֵם? אָמַר לוֹ: מִתְמַתְּקִים הֵם בָּעֲבִים. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מִמַּיִם הָעֶלְיוֹנִים הוּא שׁוֹתֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יא, יא): "לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מָיִם". עַד כָּאן. וּלְפִי מַה שֶּׁאָמַרְנוּ, אֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים. שֶׁהַגְּשָׁמִים שֶׁהֵם מֵאוֹצָר טוֹב, שֶׁהֵם עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא — הֵם מִמַּיִם הָעֶלְיוֹנִים, שֶׁאֵינָם צְרִיכִים תִּקּוּן, שֶׁהֵם מְתוּקִים מֵעַצְמָם; וְהַגְּשָׁמִים שֶׁאֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב, שֶׁהֵם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ — הֵם מִמֵּימֵי אוֹקְיָנוֹס, וְהֵם מְלוּחִים וּמִתְמַתְּקִים בָּעֲבִים. וְרָאִיתִי בְּיַלְקוּט פָּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית עֲלֵהּ דִּקְרָא דְּ'וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ', דִּבְזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם — הֵם שׁוֹתִים מִמַּיִם הָעֶלְיוֹנִים; אַף בִּזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם — הֵם שׁוֹתִים מִמֵּי אוֹקְיָנוֹס. וְהֵן הֵן הַדְּבָרִים שֶׁאָמַרְנוּ.

וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁאָמַרְנוּ שֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי מִינֵי גְּשָׁמִים, הָאֶחָד הוּא מֵאוֹצָר טוֹב וּמַפְתֵּחַ זֶה לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ אֶלָּא הוּא בְּיַד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְהַשֵּׁנִי מֵאוֹצָר שֶׁאֵינוֹ טוֹב וּמַפְתֵּחַ זֶה נִמְסַר לְשָׁלִיחַ, מַה שֶּׁהִקְשָׁה אַחְאָב: הַשְׁתָּא לְוָטָא דְּמֹשֶׁה לָא מְקַיְּמָא וְכוּ' — קָשְׁיָא מַעִקָּרָא לֵיתָא. דְּמַה שֶּׁאָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, דִּבְהִיוֹתָם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה 'וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם', הַיְנוּ שֶׁלֹּא יֵרְדוּ

גְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב. דְּהָכִי קָאָמַר: 'וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם', דּוּמְיָא דְּמַה שֶּׁהִבְטִיחַ דִּבְהִיוֹתֵנוּ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם 'יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם', לָזֶה בָּא וְאָמַר דְּבִהְיוֹתָם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה 'וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם'. אֲבָל לְעוֹלָם דְּאֶפְשָׁר שֶׁיֵּרְדוּ גְּשָׁמִים, אַף יִהְיוּ מֵאוֹצָר אַחֵר שֶׁאֵינוֹ אוֹצָר טוֹב. וְהַגְּשָׁמִים שֶׁהָיוּ בִּזְמַנּוֹ לֹא הָיוּ מֵאוֹצָר טוֹב כִּי אִם מֵאוֹצָר אַחֵר. וּבָזֶה נִיחָא מַה שֶּׁאָמַר אֵלִיָּהוּ 'חַי יְיָ אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר', מִשּׁוּם דְּאֵלִיָּהוּ הִכְרִיחַ דְּעַל כָּרְחִין גְּשָׁמִים הַלָּלוּ אֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב, שֶׁהֲרֵי עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ, וּכְתִיב 'וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם', אֶלָּא וַדַּאי דְּאֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב, וּמִשּׁוּם הָכִי אָמַר 'חַי יְיָ אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר', מִשּׁוּם דְּגְּשָׁמִים הַלָּלוּ שֶׁאֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב נִמְסְרוּ לְשָׁלִיחַ, וּמִשּׁוּם הָכִי לָקַח מַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים הַלָּלוּ בְּיָדוֹ. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבָה קֻשְׁיַת הָרַאֲבָ"ד, וְכַמְבֹאָר.

וְהִנֵּה בִּזְמַן שֶׁהַגְּשָׁמִים יוֹרְדִין וְאֵין אָנוּ יוֹדְעִין אִם הֵם מֵאוֹצָר טוֹב אוֹ לֹא, צָרִיךְ לֵידַע מַה הוּא הַמִּבְחָן. וְהִנֵּה בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, אָז מִלְּתָא דְּפְשִׁיטָא הִיא דְּהַגְּשָׁמִים הֵם מֵאוֹצָר טוֹב, וְכֵן לְהֵפֶךְ. אַךְ בִּזְמַן שֶׁאֵין אָנוּ יוֹדְעִין אִם עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ אוֹ לֹא, וְאָנוּ רוֹאִין גְּשָׁמִים יוֹרְדִין — הַמִּבְחָן לֵידַע אִם גְּשָׁמִים הַלָּלוּ הֵם מֵאוֹצָר טוֹב אוֹ לֹא, דָּבָר זֶה מְתוּרָתוֹ שֶׁל הָרַאֲבָ"ד לָמַדְנוּ אוֹתוֹ. שֶׁהִקְשָׁה עָלָיו דְּמֵימְרָא דְּרַבִּי יוֹחָנָן דִּשְׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת לֹא נִמְסְרוּ לְשָׁלִיחַ, אַמַּאי לָא חָשִׁיב פַּרְעָנוּתָן שֶׁל רְשָׁעִים, דִּכְתִיב (ירמיה נ, כה): "פָּתַח יְיָ אֶת אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעְמוֹ". וְתֵרֵץ, דְּהָא דְּלָא חָשִׁיב פַּרְעָנוּתָם שֶׁל רְשָׁעִים, מִשּׁוּם דְּאַשְׁכְּחַן פַּרְעָנוּתָם שֶׁל רְשָׁעִים עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, כְּדִכְתִיב (מ"ב יט, לה): "וַיֵּצֵא מַלְאַךְ יְיָ וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר" וְגוֹמֵר. וְהָא דִכְתִיב "פָּתַח יְיָ אֶת אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעְמוֹ" — לְכַלּוֹתָם קָאָמַר, וְאֶפְשָׁר שֶׁאֵין כַּלּוֹתָם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ כִּי אִם בְּיַד הַבּוֹרֵא, כִּי אָז יִהְיֶה הַמִּשְׁפָּט חָזָק. וְנִרְאֶה לִי, לְפִי שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא לְיוֹם הַדִּין וְאֵינוֹ תָּמִיד, מִשּׁוּם הָכִי לָא חָשִׁיב לֵהּ. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בָּזֶה בְּדֶרֶךְ עֹצֶב (דרוש כג).

בְּאֹפֶן שֶׁלָּמַדְנוּ, שֶׁכָּל דָּבָר שֶׁהוּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, הוּא בְּתַכְלִית מַה שֶּׁאֶפְשָׁר. הִנֵּה כִּי כֵן לְעִנְיַן הַגֶּשֶׁם, שֶׁאָמַרְנוּ לֵידַע הַמִּבְחָן אִם הַגְּשָׁמִים הֵם מֵאוֹצָר טוֹב אוֹ מֵאוֹצָר אַחֵר, הוּא גַּם כֵּן בָּזֶה הָאֹפֶן. דְּאִם הַגְּשָׁמִים הֵם מְרֻבִּים וְיֵשׁ שֶׁפַע גָּדוֹל — אָז וַדַּאי שֶׁהֵם מֵאוֹצָר טוֹב, וְכֵיוָן דְּהֵם מֵאוֹצָר טוֹב הוּא בְּתַכְלִית מַה שֶּׁאֶפְשָׁר; אֲבָל כְּשֶׁהַגְּשָׁמִים אֵינָם מְרֻבִּים, אָז הֵם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. וּכְבָר בֵּאַרְנוּ, שֶׁמַּפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים שֶׁאֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב נִמְסַר לְשָׁלִיחַ.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר. וְהִנֵּה דָּבָר יָדוּעַ הוּא שֶׁאַחְאָב הָיָה חָכָם גָּדוֹל, וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קג ע"ב) שֶׁהָיָה שׁוֹנֶה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה פָּנִים בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים. וְהִנֵּה אִם הָיָה מַכְרִיעַ אַחְאָב דִּלְטוּתָא דְּמשֶׁה לֹא נִתְקַיְּמָה מִשּׁוּם דְּאָנוּ רוֹאִים דְּאִיכָּא גְּשָׁמִים בָּעוֹלָם

וּמשֶׁה אָמַר דְּבִזְמַן דְּעוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה 'וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם', כְּבָר יָדַע אַחְאָב שֶׁאֵלִיָּהוּ הָיָה דוֹחֶה קֻשְׁיָא זוֹ בְּנָקֵל, מִשּׁוּם דִּכְבָר יָדַע שֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי מִינֵי גְּשָׁמִים, הָאֶחָד מֵאוֹצָר טוֹב וְהַשֵּׁנִי מֵאוֹצָר שֶׁאֵינוֹ טוֹב, וּמַה שֶּׁאָמַר משֶׁה רַבֵּנוּ 'וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם' הַיְנוּ שֶׁלֹּא יֵרְדוּ גְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב, וְהַגְּשָׁמִים שֶׁהָיוּ בִּזְמַן אַחְאָב לֹא הָיוּ מֵאוֹצָר טוֹב. וְלָזֶה בָּא אַחְאָב וְהִבְלִיעַ תֵּרוּץ זֶה בְּתוֹךְ קֻשְׁיָתוֹ וְאָמַר: לְטוּתָא דְמשֶׁה לֹא נִתְקַיְּמָה, דְּאִלּוּ משֶׁה אָמַר "וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר", וְהַהוּא גַּבְרָא אוֹקִים עֲבוֹדָה זָרָה עַל כָּל תֻּלָּם וְתָלָם וְלֹא שָׁבַק לֵהּ מִטְרָא לְמֵיזַל מִסְגַּד לֵהּ. כְּלוֹמַר, מֵרִבּוּי הַגְּשָׁמִים שֶׁהָיוּ בְּתַכְלִית הָרִבּוּי, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י. וְרִבּוּי גְּשָׁמִים כָּאֵלּוּ עַל כָּרְחִין הֵם עַל יָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דְּכָל דָּבָר שֶׁהוּא עַל יָדוֹ הוּא בְּשֶׁפַע גָּדוֹל, וְכֵיוָן שֶׁהוּא עַל יָדוֹ הֵם מֵאוֹצָר טוֹב, וּמִשּׁוּם הֶכֵּי מַשְׁקֶה עַל יָדוֹ לְפִי שֶׁמַּפְתֵּחַ זֶה דְאוֹצָר טוֹב לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ, וְאִם כֵּן נִמְצָא דְּקִלְלַת משֶׁה לֹא נִתְקַיְּמָה, שֶׁהֲרֵי אָנוּ רוֹאִים שֶׁאֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁעוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה יוֹרְדִין הַגְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב.

וְאֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב הֵבִין כַּוָּנָתוֹ שֶׁל אַחְאָב וְאָמַר לוֹ: "חַי יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְבָרִי". וְאִם כֵּן, עַל כָּרְחֲךָ שֶׁלֹּא בְּטוֹבָתְךָ צָרִיךְ אַתָּה לְהוֹדוֹת שֶׁגְּשָׁמִים הַלָּלוּ אֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב, שֶׁהַגְּשָׁמִים שֶׁל אוֹצָר טוֹב כְּבָר נֶעֱצְרוּ מִפְּנֵי קִלְלָתוֹ שֶׁל משֶׁה. דְּאִי אָמְרַת בְּשֶׁלָּמָא דִּגְשָׁמִים הַלָּלוּ אֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב — נִיחָא שֶׁאֵנִי עוֹצֵר אוֹתָם וְלוֹקֵחַ הַמַּפְתֵּחַ בְּיָדִי, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ: יְהַבוּ לֵהּ אַקְלִידָא דְמִטְרָא, לְפִי שֶׁגְּשָׁמִים שֶׁאֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב מַפְתֵּחַ שֶׁלָּהֶם נִמְסַר לְשָׁלִיחַ; אֲבָל כְּפִי דְבָרֶיךָ, שֶׁאַתָּה רוֹצֶה לְהַכְרִיחַ מִצַּד רִבּוּי הַגְּשָׁמִים שֶׁגְּשָׁמִים הַלָּלוּ הֵם מֵאוֹצָר טוֹב, אֵיךְ אֲנִי עוֹצֵר אוֹתָם וְלוֹקֵחַ הַמַּפְתֵּחַ בְּיָדִי? וַהֲלוֹא מַפְתֵּחַ דִּגְשָׁמִים דְּאוֹצָר טוֹב לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ, כְּדִכְתִיב: "יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב". בְּאֹפֶן שֶׁקֻּשְׁיַת הָרַאֲבַ"ד וְדִבְרֵי אֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב הֵם שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים.

וְעַל פִּי הַקְּדָמָה זוֹ יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּסוֹף פֶּרֶק חֵלֶק (סנהדרין קיג ע"א): דָּרַשׁ הַהוּא גְּלִילָאָה קַמֵּהּ דְּרַב חִסְדָּא: מָשָׁל דְּאֵלִיָּהוּ לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְגַבְרָא דְּטָרְקֵהּ לְגַלֵּהּ וְאַבְּדֵהּ לְמַפְתְּחֵהּ. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: דְּטָרְקֵהּ לְגַלֵּהּ — שֶׁסָּגַר שַׁעַר שֶׁלּוֹ וְאַבְּדֵהּ לְמַפְתְּחֵהּ. כָּךְ עָשָׂה אֵלִיָּהוּ: נָטַל מַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים, שֶׁהָיָה הַשַּׁעַר, וּלְבַסּוֹף אִבֵּד מַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים, שֶׁלֹּא נִפְתַּח הַשַּׁעַר עַל יָדוֹ, דִּכְתִיב: "לְךָ הֶרְאָה אֶל אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר", וְלֹא כְּתִיב 'וְתֵן מָטָר'. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַה הֶפְרֵשׁ יֵשׁ בֵּין אָמְרוֹ 'וְאֶתְּנָה מָטָר' לְאָמְרוֹ 'וְתֵן מָטָר'? וַהֲלוֹא אֲפִלּוּ אִם הָיָה אוֹמֵר 'וְתֵן מָטָר' — הַנּוֹתֵן מָטָר עַל פְּנֵי אָרֶץ הוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דְּאֵלִיָּהוּ אֵין לוֹ אוֹצְרוֹת מָטָר. וְעוֹד, דְּעַל כָּרְחִין הֶצְרֵךְ הַמָּקוֹם לְאֵלִיָּהוּ שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר בִּרְצוֹנוֹ, כְּדֵי שֶׁתִּתְקַיֵּם שְׁבוּעָתוֹ שֶׁאָמַר "חַי יְיָ אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְבָרִי"; וְאִם

לֹא הָיָה הַדָּבָר בְּרָצוֹן אֱלֹיָהוּ, נִמְצָא שֻׁחַס וְשָׁלוֹם הָיָה בָּא לִידֵי שְׁבוּעַת שָׁקֶר. וְאִם כֵּן נִמְצָא שֶׁהַשַּׁעַר נִפְתַּח עַל יָדוֹ דְּאֱלֹיָהוּ, וְאִם כֵּן הָוָה לֵהּ לְמֵימַר 'לֵךְ הֵרָאֵה אֶל אַחְאָב וְתֵן מָטָר'? **אַךְ** עִם מַה שֶּׁאָמְרוּ נִיחָא. דְּמַה שֶּׁעָצַר אֱלֹיָהוּ הַיְנוּ מַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים שֶׁאֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב, לְפִי שֶׁהַגְּשָׁמִים שֶׁהָיוּ מֵאוֹצָר טוֹב אֵין בְּיָדוֹ דְּאֱלֹיָהוּ לְעָצְרָם, לְפִי שֶׁאוֹתוֹ מַפְתֵּחַ לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ. וּכְשֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאֱלֹיָהוּ: "לֵךְ הֵרָאֵה אֶל אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר", כַּוָּנָתוֹ הָיְתָה שֶׁאֵין לִי צָרֶךְ בַּמַּפְתֵּחַ שֶׁהוּא בְּיָדְךָ לְהוֹרִיד גְּשָׁמִים, לְפִי שֶׁהָיָה רוֹצֶה לְהוֹרִיד גְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב, שֶׁהוּא בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר 'וְאֶתְּנָה מָטָר', דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁאָמְרוּ שֶׁאָרַץ יִשְׂרָאֵל מַשְׁקֶה אוֹתָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ מִדְּכְתִיב 'הַנֹּתֵן מָטָר עַל פְּנֵי אָרֶץ', הֲכִי נָמֵי מִדְּקָאָמַר 'וְאֶתְּנָה מָטָר' — הוּא בְּעַצְמוֹ, וְהַיְנוּ מֵאוֹצָר טוֹב. וְטַעְמָא דְּמִלְּתָא: לְפִי שֶׁצָּפָה הַמָּקוֹם שֶׁבְּאוֹתָהּ פְּעָלָה שֶׁיְּעָשֶׂה אֵלִיָּהוּ בַּהֲרִיגַת כֹּהֲנֵי הַבַּעַל יַחְזְרוּ יִשְׂרָאֵל בִּתְשׁוּבָה וְיֵעָנוּ כֻּלָּם פֶּה אֶחָד וְיֹאמְרוּ: "יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים, יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים" (מ"א יח, לט), וְכֵיוָן שֶׁהֵם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִין מֵאוֹצָר טוֹב. וְאִם כֵּן נִמְצָא שֶׁלֹּא הֶצְרַךְ הַמָּקוֹם לְמַפְתֵּחַ שֶׁלָּקַח אֵלִיָּהוּ בִּשְׁבוּעָתוֹ. וְהַיְנוּ דְּקָאָמַר, שֶׁדּוֹמֶה אֵלִיָּהוּ לְגַבְרָא דְּטַרְקָהּ לְגַלֵּהּ וְאַבְּדֵהּ לְמַפְתְּחֵהּ, הֲכִי נָמֵי חָשִׁיב כְּאִלּוּ נֶאֱבַד מַפְתְּחֵהּ דְּאֱלֹיָהוּ, שֶׁהֲרֵי לֹא הֶצְרַךְ הַמָּקוֹם לְמַפְתְּחֵהּ דְּאֱלֹיָהוּ.

וְהִנֵּה לְכְאוֹרָה יְקַשֶּׁה, לְמַה שֶּׁאָמְרוּ לְדַעַת רַשִׁ"י דְּאָמְרוּ 'וְאֶתְּנָה מָטָר' רוֹצֶה לוֹמַר מֵאוֹצָר טוֹב, שֶׁהוּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁלֹּא נִמְסַר מַפְתֵּחַ שֶׁלּוֹ לְשָׁלִיחַ, וְחִזְּקָנוּ זְרוֹעוֹתָיו מִמַּאי דְּאָמְרִינַן דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מַשְׁקֶה אוֹתָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ וְיִלְפִּינַן לַהּ מִדְּכְתִיב "הַנֹּתֵן מָטָר עַל פְּנֵי אָרֶץ", דְּהָא כְּתִיב (דברים יא, יד): "וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ", וְאָמְרִינַן בְּסִפְרִי: 'וְנָתַתִּי' — אֲנִי בְּעַצְמִי, וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. אֵימָתַי? 'אַרְצְכֶם' — וְלֹא בִּשְׁאָר אֲרָצוֹת. וּקְרָא מַיְרֵי בִּזְמַן שְׁיִשְׂרָאֵל אֵינָם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, וּכְדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שִׁשִּׁי דְּבָרָכוֹת (לה ע"ב): אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי: בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם — מְלַאכְתָּן נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי אֲחֵרִים, וּבִזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם — מְלַאכְתָּן נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי עַצְמָן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים שם): "וְאָסַפְתָּ דְּגָנֶךָ". עַד כָּאן. הֲרֵי דְּמוֹקְמִינַן לִקְרָא דְּ'וְאָסַפְתָּ דְּגָנֶךָ' בִּזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם. וְאִם כֵּן, הֵיכִי קָאָמַר 'וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם', וַהֲלוֹא כְּבָר בֵּרַרְנוּ דִּבְזִמַּן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם אֵין הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִים מֵאוֹצָר טוֹב.

וְקַדֵּם כָּל דָּבָר יֵשׁ לִתְמֹהַּ בְּסָגְיָא זוֹ דִּבְרָכוֹת, דְּהֵיכִי מוֹקְמִינַן לִקְרָא בִּזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, וַהֲרֵי בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה (פסוק יג) כְּתִיב: "וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם, לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם

וּבְכָל נַפְשְׁכֶם", וְאִם כֵּן אֵין לְךָ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם גָּדוֹל מִזֶּה. וּכְבָר תִּמְהוּ הַמְפָרְשִׁים בַּקֶּשְׁיָא הַלָּזוּ. וְעוֹד אֲנִי מְדַקְדֵּק, דִּבְפָרָשַׁת שְׁמַע כְּתִיב (דברים ו, ה): "בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ", וְאִלּוּ בְּפָרָשַׁת וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ כְּתִיב: "בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם", וְאִלּוּ 'בְּכָל מְאֹדְכֶם' לָא כְּתִיב. וְהִנֵּה לְפִי פְּשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים אֶפְשָׁר לוֹמַר עִם הַהִיא דְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שֵׁנִי דְּסָחִים (כה ע"א): תַּנְיָא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אִם נֶאֱמַר 'בְּכָל נַפְשְׁךָ', לָמָּה נֶאֱמַר 'בְּכָל מְאֹדֶךָ'? אִם יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁמְּמוֹנוֹ חָבִיב עָלָיו מִגּוּפוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר 'בְּכָל מְאֹדֶךָ'. וּלְפִי זֶה, בְּפָרָשַׁת שְׁמַע שֶׁהִיא אַזְהָרָה לְיָחִיד אַצְטְרִיךְ לוֹמַר 'בְּכָל מְאֹדֶךָ', לְפִי שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁיִּמְצֵא אֵיזֶה יָחִיד אֲשֶׁר לִבּוֹ בַּל עִמּוֹ וְחָבִיב עָלָיו מָמוֹנוֹ יוֹתֵר מִגּוּפוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר 'בְּכָל מְאֹדֶךָ'; אֲבָל בְּפָרָשַׁת וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ שֶׁהִיא אַזְהָרָה לָרַבִּים, לֹא יִתָּכֵן שֶׁרַבִּים יִכָּשְׁלוּ בִּסְבָרָא זֹאת הַנִּפְסֶדֶת שֶׁיִּהְיֶה מָמוֹנָם חָבִיב עֲלֵיהֶם יוֹתֵר מִגּוּפָם, וּמִשּׁוּם הָכֵי לָא אִצְטְרִיךְ לוֹמַר 'בְּכָל מְאֹדְכֶם', דְּכֵיוָן דִּכְתִיב 'בְּכָל נַפְשְׁכֶם' מִכָּל שֶׁכֵּן 'בְּכָל מְאֹדְכֶם'. אַךְ לְפִי דַּרְכֵּנוּ יוּבַן בְּאֹפֶן אַחֵר.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם הַפָּסוּק "וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ", וְאָמְרִינַן בְּסִפְרִי: 'עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ' — שֶׁלֹּא תִּטְרַח לְהָבִיא עֵשֶׂב מִן הַמִּדְבָּר. וּכְבָר הֵבִיא רַשִׁ"י דְּרָשָׁה זוֹ בְּפֵרוּשׁוֹ. וְהַכְרָחוּ לָזֶה, מִפְּנֵי שֶׁאַדְרַבָּה יוֹתֵר טוֹב הָיָה שֶׁבַּשָּׂדֶה שֶׁלּוֹ שֶׁהוּא זוֹרֵעַ בּוֹ זְרָעִים וְאִילָנוֹת שֶׁלֹּא יוֹצִיא עֵשֶׂב לַבְּהֵמָה, אֶלָּא שֶׁעֵשֶׂב הַבְּהֵמָה יָבִיאוּ אוֹתוֹ מִמָּקוֹם שֶׁאֵינוֹ בַּר זְרִיעָה. לָזֶה הֻצְרְכוּ לוֹמַר שֶׁגַּם זֶה בִּכְלַל בְּרָכָה, שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם טֹרַח לֵילֵךְ לַמִּדְבָּר לְהָבִיא עֵשֶׂב לַבְּהֵמָה. וּתְמַהֲנִי, דְּאִם כֵּן אֵין סֵדֶר לְפָסוּק זֶה. דִּמְתְחִלָּה כְּתִיב 'וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ', שֶׁהוּא בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל צַדִּיקִים וְכַמְבֹאָר; וְאַחַר כָּךְ כְּתִיב 'וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ', דְּמַיְרֵי בִּזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם; וְאַחַר כָּךְ חָזַר הַכָּתוּב וְאָמַר 'וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ', שֶׁכְּפִי דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל מַיְרֵי בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, שֶׁהִבְטִיחָם הַכָּתוּב שֶׁלֹּא יִטְרְחוּ לֵילֵךְ לַמִּדְבָּר לְהָבִיא עֵשֶׂב לַבְּהֵמָה. וְאִם כֵּן הַכָּתוּב מַיְרֵי בְּמֶלֶךְ וְהֶדְיוֹט וְמֶלֶךְ.

וְנִרְאֶה דְּיוּבַן עִם מַאי דְּכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם (ד"ה כאן בזמן), דְּהַאי דְּאָמְרִינַן דִּקְרָא דְּ'וְאָסַפְתָּ' מַיְרֵי בְּאֵינָם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, לְעוֹלָם דְּמַיְרֵי בְּעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ, אֶלָּא שֶׁאֵינָם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ כָּל כָּךְ וְאֵינָם צַדִּיקִים גְּמוּרִים. וְהִכְרִיחוּ זֶה מִמַּאי דְּאָמְרִינַן (ברכות לה ע"ב): כְּתִיב (הושע ב, יא): "וְלָקַחְתִּי דְגָנִי", וּכְתִיב: "וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ". וְתֵרְצוּ: כָּאן בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, כָּאן בִּזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ. הֲרֵי הַדָּבָר מֻכְרָח מִדִּכְתִיב 'דְּגָנֶךָ' דְּמַיְרֵי בְּצַדִּיקִים, אֶלָּא שֶׁבִּשְׁבִיל שֶׁאֵינָם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ כָּל כָּךְ כְּתִיב 'וְאָסַפְתָּ'.

וְהִנֵּה סָמוּךְ לְמַאֲמָר זֶה אָמְרִינַן: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשֵּׁם רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אִלְעַאי: בּוֹא וּרְאֵה מַה בֵּין דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים לְדוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים! דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ מַכְנִיסִין פֵּרוֹתֵיהֶן

דֶּרֶךְ טַרְקְסְמוֹן כְּדֵי לְחַיְּבָם בְּמַעֲשֵׂר, דּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים מַכְנִיסִין פֵּרוֹתֵיהֶן דֶּרֶךְ גַּגּוֹת וַחֲצֵרוֹת כְּדֵי לְפָטְרָן מִן הַמַּעֲשֵׂר. דְּאָמַר רַבִּי יַנַּאי: אֵין הַטָּבֶל מִתְחַיֵּב בְּמַעֲשֵׂר עַד שֶׁיִּרְאֶה פְּנֵי הַבַּיִת, דִּכְתִיב (דברים כו, יג): "בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת". עַד כָּאן. וּלְפִי זֶה, מַאי דְּאָמְרִינַן דְּהַהוּא אֵינָם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ דְּמֵירֵי בְּצַדִּיקִים, הַכַּוָּנָה הִיא דִּמְבַקְּשִׁים טַצְדְּקֵי כְּדֵי לְפָטֵר מִן הַמִּצוֹת, כְּגוֹן זוֹ דְּמַכְנִיסִין פֵּרוֹתֵיהֶם דֶּרֶךְ גַּגּוֹת כְּדֵי לְפָטְרָם מִן הַמַּעֲשֵׂר. דְּאַף שֶׁהַדִּין כָּךְ הוּא, כְּדִכְתִיב: "בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת", מִכָּל מָקוֹם אֵין סָפֵק שֶׁאֵין זֶה רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, דְּוַדַּאי רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם הוּא שֶׁיִּתְחַיְּבוּ בְּמַעֲשֵׂר, כְּדֵי שֶׁיִּטְּלוּ חֶלְקָם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּים שֶׁהֵם מְשָׁרְתֵי הַשֵּׁם. וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַתְּכֵלֶת (מנחות מא ע"א), דְּמַלְאָכָא אַשְׁכְּחֵהּ לְרַב קַטִּינָא דְּמַכֵּסֵי סְדִינָא. אֲמַר לֵהּ: קַטִּינָא קַטִּינָא, סְדִינָא בְּקַיְטָא וְסַרְבָּלָא בְּסִתְוָא, צִיצִית מַה תְּהֵא עָלֶיהָ? וְאָמְרִינַן, דְּהָכֵי קָאָמַר לֵהּ: טַצְדְּקֵי לְמִפְטַר נַפְשָׁךְ מִצִּיצִית. הֲרֵי שֶׁאַף שֶׁהַדִּין כֵּן הוּא, דִּסְדִינָא בְּקַיְטָא וְסַרְבָּלָא בְּסִתְוָא פְּטוּרִים מִן הַצִּיצִית, מִכָּל מָקוֹם אֵינוֹ מִן הָרָאוּי לְבַקֵּשׁ טַצְדְּקֵי כְּדֵי לְפָטֵר מִמִּצוֹת הַשֵּׁם, שֶׁהֲרֵי מִדִּכְתַב רַחֲמָנָא מִצוֹת צִיצִית שְׁמַע מִנֵּהּ דִּרְצוֹנוֹ הוּא שֶׁנְּקַיֵּם מִצוֹת צִיצִית. וְהַמְבַקֵּשׁ טַצְדְּקֵי לְפָטֵר מֵהַמִּצוֹת נִקְרָא אֵינוֹ עוֹשֶׂה רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, וְהַמְבַקֵּשׁ טַצְדְּקֵי לְקַיֵּם מִצוֹת הַשֵּׁם נִקְרָא עוֹשֶׂה רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם. וּכְבָר הֶאֱרִיךְ בָּזֶה הָרַב בַּעַל הָעֲקֵדָה וְכָתַב כְּכֹל אֲשֶׁר אָמַרְנוּ, יְעַיֵּן שָׁם.

וּבְפָרָ֣ךְ שִׁשִּׁי דְּמָנְחוֹת (דף סז, ע"א) אָמְרִינַן, דִּדְבַר תּוֹרָה מֵרוּחַ הַגּוֹי פּוֹטֵר מִן הַמַּעֲשֵׂר, אֶלָּא דַּחֲכָמִים גָּזְרוּ דְּמֵרוּחַ הַגּוֹי לֹא יִפְטֹר, גְּזֵרָה מִשּׁוּם בַּעֲלֵי כִּיסִין. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: בַּעֲלֵי כִּיסִין — שֶׁיֵּשׁ לָהֶם קַרְקָעוֹת הַרְבֵּה וְחַסִּים עַל רֹב הַמַּעֲשְׂרוֹת וְיִתְּנוּהוּ לְגוֹיִם וִימָרְחוּהוּ וּמִפְקַע מִמַּעֲשֵׂר. וְהִקְשׁוּ לָזֶה: אִי הָכִי, גַּבֵּי חַלָּה נָמֵי לִיגְזֵר דְּגִלְגּוּל גּוֹי לָא לִיפְטַר מִשּׁוּם בַּעֲלֵי כִּיסִין? וְתֵרֵץ: חַלָּה אֶפְשָׁר דְּאָפֵי לַהּ פָּחוֹת מֵחֲמִשָּׁה רְבָעִים. וְהִקְשׁוּ: תְּרוּמָה נָמֵי אֶפְשָׁר דְּעָבֵד כְּרַבִּי אוֹשַׁעְיָא, דְּאָמַר: מַעֲרִים אָדָם עַל תְּבוּאָתוֹ וּמַכְנִיסָהּ בַּמֹּץ שֶׁלָּהּ. וְתֵרֵץ: הָתָם בְּפַרְהֶסְיָא זִילָא בֵּהּ מִלְתָא, הָכָא בְּצִנְעָא לָא זִילָא בֵּהּ מִלְתָא.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק עַרְבֵי פְּסָחִים (קיג ע"א): אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁלֹשָׁה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַכְרִיז עֲלֵיהֶם בְּכָל יוֹם: עַל רַוָּק הַדַּר בִּכְרַךְ וְאֵינוֹ חוֹטֵא, וְעַל עָנִי הַמַּחֲזִיר אֲבֵדָה לִבְעָלֶיהָ, וְעַל עֹשֶׂיר הַמַּעֲשֵׂר פֵּרוֹתָיו בְּצִנְעָא. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: מַכְרִיז עֲלֵיהֶם — לְשֶׁבַח. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְתְמֹהַּ, דְּלָמָּה אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַכְרִיז עַל הֶעָנִי הַמְעַשֵּׂר פֵּרוֹתָיו? וְעוֹד, דְּמַה שֶּׁבַח הוּא זֶה שֶׁמְּעַשֵּׂר פֵּרוֹתָיו בְּצִנְעָא וְאֵינוֹ אוֹכֵל טְבָלִין שֶׁהֵם בְּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם? וְאִם כֵּן, מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ עָרְלָה וְכִלְאֵי הַכֶּרֶם וְאֵינוֹ נֶהֱנֶה מֵהֶם, יַכְרִיזוּ עָלָיו! וְאִם כֵּן, כָּל הַיּוֹם כֻּלּוֹ כָּרוֹזָא קָרֵי בְחֵיל. אַךְ לְפִי אוֹתָהּ סְגָיָא דְּמָנְחוֹת נִיחָא. דִּפְשִׁיטָא דְּמִי שֶׁאֵינוֹ אוֹכֵל פֵּרוֹתָיו טְבָלִין אֵינוֹ מַכְרִיז עָלָיו לְשֶׁבַח, אֲבָל הָכָא מַיְרֵי בְּמִי שֶׁהָיָה יָכוֹל לִמְצֹא טַצְדְּקֵי

כְּדֵי לִפְטֹר מִן הַמַּעֲשֵׂר וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה. וּכְבָר נִתְבָּאֵר בַּמֶּה שֶׁאָמְרוּ גְּזֵרָה מִשּׁוּם בַּעֲלֵי כִּיסִין, שֶׁהֶעֱשִׁיר שֶׁיֵּשׁ לוֹ קַרְקָעוֹת הַרְבֵּה חָס עַל מָמוֹנוֹ וּמְבַקֵּשׁ טַצְדֵּקֵי לִפְטֹר מִן הַמַּעֲשֵׂר. וּכְבָר נִתְבָּאֵר גַּם כֵּן, שֶׁכָּל דָּבָר שֶׁהוּא פַּרְהֶסְיָא זֵילָא בֵּהּ מִלְּתָא לֶעָשִׁיר לְבַקֵּשׁ טַצְדֵּקֵי כְּדֵי לִפְטֹר מִן הַמַּעֲשֵׂר, אֲבָל דָּבָר שֶׁהוּא בְּצִנְעָא נָחֶשָׁד הֶעָשִׁיר דִּמְבַקֵּשׁ טַצְדֵּקֵי לִפְטֹר מִן הַמַּעֲשֵׂר. וְעַל זֶה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, דְּעָשִׁיר דִּדְרְכוֹ לְחוּס עַל רֹב מַעְשְׂרוֹתָיו וּמְעַשֵּׂר פֵּרוֹתָיו בְּצִנְעָא, דְּלָא זֵילָא בֵּהּ מִלְּתָא וְהָיָה יָכוֹל לְבַקֵּשׁ טַצְדֵּקֵי לִפְטֹר פֵּרוֹתָיו, עַל זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַכְרִיז עָלָיו לְשֶׁבַח וְאוֹמֵר: רְאוּ בְּרִיָּה שֶׁיֵּשׁ לִי בְּעוֹלָמִי! דְּאַף שֶׁהוּא עָשִׁיר וְהוּא בְּצִנְעָא דְּלָא זֵילָא בֵּהּ מִלְּתָא, אֲפִלּוּ הָכִי אֵינוֹ מְבַקֵּשׁ טַצְדֵּקֵי לִפְטֹר פֵּרוֹתָיו, אֶלָּא אַדְּרַבָּה מְחַיֵּב אוֹתָם בְּמַעֲשֵׂר וּמְעַשֵּׂר פֵּרוֹתָיו, וּכְדִכְתַבְנָא.

וְהִנֵּה בְּדִין זֶה דְּמֵרוּחַ הַגּוֹי דְּפוֹטֵר מִן הַתּוֹרָה, נֶחְלְקוּ בָּזֶה אֲבוֹת הָעוֹלָם. דְּסָבְרַת הַטּוּר (יו"ד סימן שלא) הִיא, שֶׁזֶּה לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁמָּכַר פֵּרוֹתָיו לְגוֹי, אַף לְאַחַר שֶׁהֶבִיאוּ שְׁלִישׁ, וּמֵרֵחָם גּוֹי — נִפְטְרוּ מִן הַמַּעֲשֵׂר; אֲבָל גּוֹי הַמְמָרֵחַ פֵּרוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא מְכָרָם לְגוֹי — לֹא נִפְטְרוּ. אַף הָרַמְבַּ"ם ז"ל חוֹלֵק בָּזֶה וּסְבִירָא לֵהּ, דְּאַף גּוֹי הַמְמָרֵחַ פֵּרוֹתָיו שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא מְכָרָן לְגוֹי — נִפְטְרוּ מִן הַמַּעֲשֵׂר, וְכִמְבֹאָר בְּדִבְרָיו בְּפֶרֶק רִאשׁוֹן מֵהִלְכוֹת תְּרוּמוֹת, יְעַיֵּן שָׁם. וְרָאִיתִי לְהָרַב בַּעַל בַּיִת חָדָשׁ, שֶׁרָצָה לְהַכְרִיחַ סְבָרַת הַטּוּר מֵהָא דְּאָמְרִינַן דְּבִזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם מְלַאכְתָּן נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי אֲחֵרִים, אֶלְמָא מִשְׁמַע דְּכָל מְלַאכְתָּן נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי גּוֹיִם, וְאֵין בָּזֶה שׁוּם צַד לְפָטְרָן מִתְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת. וּלְדִידִי לָא קַשְׁיָא כְּלָל לְהָרַ"ם מִסָּגְיָא זוֹ. חָדָא, דְּעַד כָּאן לָא קָאָמַר הָרַ"ם דְּאַף בְּפֵרוֹת יִשְׂרָאֵל מֵרוּחַ הַגּוֹי פּוֹטֵר אֶלָּא בְּגוֹי הַמְמָרֵחַ בִּרְשׁוּת יִשְׂרָאֵל; אֲבָל בְּגוֹי הַמְמָרֵחַ שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת יִשְׂרָאֵל, אַף הָרַ"ם מוֹדֶה דְּאֵינוֹ פּוֹטֵר. וְיֵשׁ בָּזֶה אֲרִיכוּת דְּבָרִים, אֵין כָּאן מְקוֹמָם. וּכְבָר פֵּרֵשׁ רַדָּ"ק בְּקָרָא דְּ"וְעָמְדוּ זָרִים" (ישעיה סא, ה), דְּהַיְנוּ מֵעַצְמָם, וְאִם כֵּן לֹא נִפְטְרוּ פֵּרוֹתֵיהֶם מֵהַמַּעֲשֵׂר. וְעוֹד, דְּמַאי דְּפוֹטֵר אֵינוֹ אֶלָּא מֵרוּחַ, שֶׁהִיא אַחַת מֵהַמְּלָאכוֹת; אֲבָל שְׁאָר הַמְּלָאכוֹת, דְּהַיְנוּ חָרַשׁ וְזָרַע וְקָצַר וְעִמֵּר וְדָשׁ וּבֵרַר וְטָחַן וְהִרְקִיד — כָּל אֵלּוּ אֵינָן פּוֹטְרוֹת מֵהַמַּעֲשֵׂר, וְאִם כֵּן הָא אִצְטְרִיכוּ הַגּוֹיִם שֶׁיַּעֲשׂוּ לָנוּ מְלָאכוֹת אֵלּוּ.

וּמַעֲתָּה נָבוֹא לְכַוֵּנַת הַכְּתוּב עַל פִּי סְבָרַת הָרַמְבַּ"ם ז"ל: "וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי וְגוֹ', לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם" — שֶׁאַתֶּם צַדִּיקִים. אֲבָל 'בְּכָל מְאֹדְכֶם' לֹא קָאָמַר, לְפִי שֶׁבְּמָמוֹנָם אֵין לָהֶם אַהֲבָה. וְלֹא שֶׁחַס וְשָׁלוֹם יֵשׁ בָּהֶם עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא, אֶלָּא שֶׁמְּבַקְּשִׁים טַצְדֵּקֵי לִפְטֹר מִן הַמִּצְוֹת בִּשְׁבִיל מָמוֹנָם, וּכְהַהִיא דְּאָמְרִינַן הָתָם דְּמַכְנִיסִים פֵּרוֹתֵיהֶם דֶּרֶךְ גַּגּוֹת וְקַרְפִּיפִין כְּדֵי לְפָטְרָם מֵהַמַּעֲשֵׂר בִּשְׁבִיל שֶׁחָסִים עַל מָמוֹנָם. לָזֶה אָמַר: "וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ". כְּלוֹמַר, אַל יַעֲלֶה בְּדַעְתְּכֶם שֶׁיֵּעָצְרוּ

הַשָּׁמַיִם מִלְּהוֹרִיד מָטָר. וּכְהֵהִיא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִיּוֹת (ז ע"ב): אָמַר רַב חִסְדָּא: אֵין הַגְּשָׁמִים נֶעֱצָרִים אֶלָּא בִּשְׁבִיל תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת; שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כד, יט): "צִיָּה גַּם חֹם יִגְזְלוּ מֵימֵי שֶׁלֶג", וְתָנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: בִּשְׁבִיל דְּבָרִים שֶׁצִּוִּיתִי אֶתְכֶם בִּימוֹת הַחַמָּה וְלֹא עֲשִׂיתֶם יִגְזְלוּ מִכֶּם מֵימֵי שֶׁלֶג. עַד כָּאן. וְלָזֶה בָּא הַכָּתוּב לוֹמַר, דְּהָא לֵיתָא. דְּהָתָם מַיְרֵי בְּמִי שֶׁחַיָּב בְּמַעֲשֵׂר וְאֵינוֹ מַפְרִישָׁם, אֲבָל מִי שֶׁעוֹשֶׂה טַצְדְּקֵי כְּדֵי לְהַפְטֵר מִן הַמַּעֲשֵׂר אֵינוֹ בְּכְלַל סוּג זֶה, וְאֵין הַשָּׁמַיִם נֶעֱצָרִים מִלְּהוֹרִיד מָטָר בִּשְׁבִיל זֶה. וְלָזֶה אָמַר: "וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם" — דְּמִלְּבַד דְּאֵין הַשָּׁמַיִם נֶעֱצָרִים, זֹאת וָעוֹד, אֲנִי נוֹתֵן הַמָּטָר שֶׁהוּא מֵאוֹצָר טוֹב שֶׁאֵינוֹ נִמְסָר לִשְׁלִיחַ. אַךְ תֵּדַע מָה אֶעֱשֶׂה לְךָ, "וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ" — שֶׁלֹּא אֶתֵּן לְךָ אוֹתָהּ בְּרָכָה דְּ'וְעָמְדוּ זָרִים'. שֶׁאֵיךְ אֶתֵּן לְךָ זָרִים שֶׁיִּהְיוּ עוֹבְדִים אוֹתְךָ, לְהַמְצִיא לְךָ תַּחְבּוּלָה אַחֶרֶת כְּדֵי לְהִפָּטֵר מִן הַמַּעֲשְׂרוֹת, דְּהַיְנוּ שֶׁתִּשְׁלַח אוֹתָם שֶׁיַּעֲשׂוּ הַמְּרוּחַ כְּדֵי שֶׁיִּפָּטֵר. דְּבִשְׁלָמָא הָעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, שֶׁאֵינָם מְבַקְּשִׁים טַצְדְּקֵי לְהִפָּטֵר מֵהַמַּעֲשֵׂר, אֲנִי נוֹתֵן לָהֶם זָרִים שֶׁיַּעַבְדוּ אוֹתָם, לְפִי שֶׁעַל יְדֵי הַזָּרִים יַעֲשׂוּ מְלָאכוֹת אֲחֵרוֹת, אֲבָל הַמְּרוּחַ יַעֲשׂוּ בְּעַצְמָם, וּכְדִכְתַבְנָא. וְעוֹד אֶעֱשֶׂה לְךָ: "וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ", וְגַם זֶה עֹנֶשׁ כֵּיוָן שֶׁאַתָּה מְבַקֵּשׁ טַצְדְּקֵי לְהִפָּטֵר מִן הַמַּעֲשֵׂר. שֶׁאִם הָיָה הָעֵשֶׂב בַּמִּדְבָּר וְלֹא בְּשָׂדְךָ — הָיָה לְךָ תַּחְבּוּלָה אַחֶרֶת לְהִפָּטֵר מֵהַמַּעֲשֵׂר, דְּהַיְנוּ מַעֲרִים אָדָם עַל תְּבוּאָתוֹ וּמַכְנִיסָהּ בַּמֹּץ שֶׁלָּהּ, וְלֹא הָוֶה כְּסֵיפָא לָךְ מִלְּתָא, לְפִי שֶׁהָיָה לְךָ טַעֲנָה: כֵּיוָן שֶׁאֵין לִי עֵשֶׂב בְּשָׂדִי, מִי יוּכַל לִטְרֹחַ בַּמִּדְבָּר לְבַקֵּשׁ עֵשֶׂב? לָכֵךְ אָמַר: "וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ", דְּהַשְׁתָּא כְּסֵיפָא לָךְ מִלְּתָא טוּבָא, מֵאַחַר שֶׁיֵּשׁ לְךָ עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לָמָּה אַתָּה מַכְנִיס תְּבוּאָתְךָ בַּמֹּץ שֶׁלָּהּ? בְּאֹפֶן דְּכָל הַכָּתוּב הַזֶּה מַיְרֵי בְּחַד גַּוְנָא, דְּהַיְנוּ שֶׁהֵם צַדִּיקִים אֶלָּא שֶׁעוֹשִׂים טַצְדְּקֵי לְהִפָּטֵר מִן הַמַּעֲשֵׂר, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵפֵר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִים לְבִלְתִּי תַּעֲשֶׂינָה יְדֵיהֶם תּוּשִׁיָּה, אֲבָל לְעוֹלָם הֵם עוֹבְדִים אֶת הַשֵּׁם בְּכָל לְבָבָם וּבְכָל נַפְשָׁם, וּמִשּׁוּם הָכֵי אָמַר: "וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם", דְּהַיְנוּ מֵאוֹצָר טוֹב שֶׁלֹּא נִמְסַר מַפְתֵּחַ שֶׁלּוֹ לְשָׁלִיחַ.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּתַעֲנִיּוֹת (כג ע"א), כְּשֶׁאָמְרוּ לְחוֹנִי הַמְּעַגֵּל שֶׁיִּתְפַּלֵּל שֶׁיֵּרְדוּ גְּשָׁמִים, וְעָג עוּגָה וְעָמַד בְּתוֹכָהּ וְאָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בָּנֶיךָ שָׂמוּ פָּנֵיהֶם עָלַי, שֶׁאֲנִי כְּבֶן בַּיִת לְפָנֶיךָ. נִשְׁבַּע אֲנִי בִּשְׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁאֵינִי זָז מִכָּאן עַד שֶׁתְּרַחֵם עַל בָּנֶיךָ וְכוּ'. וְיָרְדוּ לְבַסּוֹף גְּשָׁמֵי רָצוֹן בְּרָכָה וּנְדָבָה וְכוּ'. וְשָׁלַח לוֹ שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח: אִלְמָלֵא חוֹנִי אַתָּה גּוֹזְרֵנִי עָלֶיךָ נִדּוּי; שֶׁאִלּוּ הָיוּ שָׁנִים כִּשְׁנֵי אֵלִיָּהוּ, שֶׁמַּפְתְּחוֹת שֶׁל גְּשָׁמִים בְּיָדוֹ, לֹא נִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל עַל יָדֶךָ?! עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: שֶׁאִם אֵלִיָּהוּ הָיָה נִשְׁבָּע שֶׁלֹּא יִהְיֶה מָטָר, וְאַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ שֶׁאֵין אַתָּה זָז עַד שֶׁיֵּרְדוּ גְּשָׁמִים, נִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל, דְּזֶה אוֹ זֶה בָּאִים לִידֵי שְׁבוּעַת שָׁוְא. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּזֶה אֵינוֹ נִקְרָא חִלּוּל שֵׁם שָׁמַיִם,

וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא נִמְצָא שֶׁאֶחָד מִכֶּם בָּא לִידֵי שְׁבוּעַת שָׁוְא. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בִּדְבָרֵי שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח דְּאָמַר אִלּוּ הָיוּ שְׁנַיִם כִּשְׁנֵי אֵלְיָהוּ, דְּמָה עִנְיַן הַשְּׁנַיִם לְכָאן? לָא הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר אֶלָּא: אִלּוּ אָדָם כְּאֵלְיָהוּ הָיָה נִשְׁבָּע, לֹא נִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל?!

אַךְ כְּפִי דַּרְכֵּנוּ אָתֵי שַׁפִּיר. דְּאֵלְיָהוּ הַמַּפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים שֶׁלָּקַח לֹא הָיָה מֵאוֹצָר טוֹב, לְפִי שֶׁמַּפְתֵּחַ שֶׁל אוֹצָר טוֹב לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ, וְאִם כֵּן אֶפְשָׁר הָיָה לַמָּקוֹם לְקַיֵּם שִׁבּוּעַת שְׁנֵיהֶם, וְיִשְׁלַח בִּשְׁבִיל חוֹנִי גְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב, שֶׁעַל אוֹתוֹ אוֹצָר לֹא הָיָה יָכוֹל אֵלְיָהוּ לְשָׁבַע, לְפִי שֶׁאוֹתוֹ מַפְתֵּחַ לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ. אַךְ טַעֲנַת שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח הִיא: אִלּוּ הָיוּ שְׁנַיִם כִּשְׁנֵי אֵלְיָהוּ, שֶׁהָיָה וִכּוּחַ בֵּין אַחְאָב וְאֵלְיָהוּ, דְּאַחְאָב הָיָה רוֹצֶה לְהַכְרִיחַ דִּלְטוּתָא דְּמשֶׁה לֹא נִתְקַיְּמָה מִסַּעֲנַת רִבּוּי הַגְּשָׁמִים, וְהָיָה רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁהַגְּשָׁמִים שֶׁבִּזְמַנּוֹ הָיוּ מֵאוֹצָר טוֹב, וּכְמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, וְאֵלְיָהוּ סָכֵל מַחֲשַׁבְתּוֹ וְאָמַר שֶׁנִּתְקַיְּמָה קְלָלַת משֶׁה וְהַגְּשָׁמִים שֶׁבִּזְמַנּוֹ לֹא הָיוּ מֵאוֹצָר טוֹב, וְהִכְרִיחַ הַדָּבָר מִמַּה שֶּׁלָּקַח מַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים; וְאִם כֵּן, אִם הָיָה מוֹרִיד גְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב בִּשְׁבִיל שְׁבוּעָתוֹ שֶׁל חוֹנִי, נִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל, שֶׁיַּחֲזִיק אַחְאָב בִּסְבָרָתוֹ, שֶׁיֹּאמַר דְּקִלְקָלָתוֹ שֶׁל משֶׁה רַבֵּנוּ לֹא נִתְקַיְּמָה וְאוֹתָם הַגְּשָׁמִים שֶׁבִּזְמַנּוֹ הֵם מֵאוֹצָר טוֹב. וּרְאָיָה לַדָּבָר, שֶׁלֹּא הוֹעִילָה שְׁבוּעַת אֵלְיָהוּ, לְפִי שֶׁהָיוּ מֵאוֹצָר טוֹב וְאוֹתוֹ הַמַּפְתֵּחַ לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ. וְאֵין לְךָ חִלּוּל הַשֵּׁם גָּדוֹל מִזֶּה.

אוֹ נֹאמַר בְּאֹפֶן אַחֵר, עַל פִּי דַּרְכּוֹ שֶׁל רַשִׁ"י שֶׁפֵּרֵשׁ דִּנְמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל הוּא שֶׁאֶחָד מֵהֶם הָיָה בָּא לִידֵי שְׁבוּעַת שָׁוְא. וּנְדַקְדֵּק עוֹד בַּמֶּה שֶׁאָמַר שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח: אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה שֶׁאַתָּה כְּבֵן הַמִּתְחַטֵּא לִפְנֵי אָבִיו וְעוֹשֶׂה לוֹ רְצוֹנוֹ. דְּאִם חוֹנִי הַמְּעֻגָּל הָיָה חַיָּב נְדוּי, לָמָּה בִּשְׁבִיל תְּאֵרִים הַלָּלוּ נִמְנַע מִלְּנַדּוֹתוֹ? וְאִם כַּוָּנָתוֹ הִיא, דִּלְפִי שֶׁהָיָה אָדָם גָּדוֹל לֹא רָצָה לְנַדּוֹתוֹ, וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק אֵלּוּ מְגַלְּחִין (מו"ק יז ע"א): אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ: תַּלְמִיד חָכָם שֶׁסָּרַח — אֵין מְנַדִּין אוֹתוֹ בְּפַרְהֶסְיָא, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ד, ה): "וְכָשַׁלְתָּ" וְכוּ', לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה שֶׁאַתָּה אָדָם גָּדוֹל בַּתּוֹרָה. וְכִדְאָמְרִינַן (תענית כג ע"א): נְהִירִי לָן הָנֵי שְׁמַעְתָּתָא כְּבִשְׁנֵי חוֹנִי הַמְּעֻגָּל. וְעוֹד, דִּבְצִנְעָא אוֹמְרִים לוֹ 'הִכְבֵּד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ', וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים זַ"ל (רמב"ם פ"ז מהלכות ת"ת דין א).

אֲבָל נִרְאֶה שֶׁכַּוָּנָתוֹ שֶׁל שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח הִיא, לְפִי שֶׁמָּצִינוּ שֶׁכְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל אֵינָם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם אֵין הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִים מֵאוֹצָר טוֹב, וְלָזֶה אָמַר: אִלּוּ הָיוּ שְׁנַיִם כִּשְׁנֵי אֵלְיָהוּ, שֶׁנִּמְנְעוּ הַגְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב וּמַפְתֵּחַ שֶׁל אוֹצָר אַחֵר הוּא בְּיַד אֵלְיָהוּ, לֹא נִמְצָא שֶׁאֶחָד מִכֶּם בָּא לִידֵי שְׁבוּעַת שָׁוְא?! דְּאִי אָמְרַת בִּשְׁלָמָא שֶׁלֹּא הָיוּ הַשְּׁנַיִם כִּשְׁנֵי אֵלְיָהוּ שֶׁנִּמְנְעוּ הַגְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב, הָיוּ יְכוֹלִים לְהִתְקַיֵּם שְׁתֵּי הַשְּׁבוּעוֹת, דְּבִשְׁבִיל חוֹנִי הָיָה מוֹרִיד גְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב; אֲבָל אִלּוּ הָיוּ שְׁנַיִם כִּשְׁנֵי אֵלְיָהוּ — אֶחָד מִכֶּם בָּא לִידֵי שְׁבוּעַת שָׁוְא.

אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה שֶׁאַתָּה מִתְחַטֵּא לִפְנֵי הַמָּקוֹם וְעוֹשֶׂה לְךָ רְצוֹנְךָ כְּבֵן הַמִּתְחַטֵּא לִפְנֵי אָבִיו וְעוֹשֶׂה לוֹ רְצוֹנוֹ, שֶׁכָּל מַה שֶּׁשּׁוֹאֵל מֵאָבִיו נוֹתֵן לוֹ: הוֹלִיכֵנִי לְרִחְץ בְּחַמִּין — וְעוֹשֶׂה לוֹ; שְׂטָפֵנִי בְּצוֹנֵן — וְעוֹשֶׂה לוֹ; תֵּן לִי אֱגוֹזִים — וְנוֹתֵן לוֹ. וְגַם אַתָּה לִפְנֵי הַמָּקוֹם כָּל מַה שֶּׁאַתָּה רוֹצֶה נוֹתֵן לְךָ, שֶׁאֲפִלּוּ הָיוּ שְׁנַיִם כִּשְׁנֵי אֵלִיָּהוּ וְהָיִיתָ רוֹצֶה שֶׁיֵּרְדוּ גְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב — הָיִיתָ מוֹרִידָם. וְכֵיוָן שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ בְּעַצְמְךָ שֶׁיֵּשׁ לְךָ מַעֲלָה כָּזוֹ שֶׁכָּל מַה שֶּׁאַתָּה רוֹצֶה הַמָּקוֹם מְקַיֵּם דְּבָרֶיךָ, נִמְצָא שֶׁאַתָּה בָּטוּחַ כְּשֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ שֶׁאֲפִלּוּ שְׁנַיִם כִּשְׁנֵי אֵלִיָּהוּ לֹא הָיָה שׁוּם אֶחָד מִכֻּם בָּא לִידֵי שְׁבוּעַת שָׁוְא.

וְשִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח יָדַע כָּל זֶה מֵהַמַּעֲשֶׂה שֶׁאֵרַע, שֶׁבַּתְּחִלָּה נַעֲנָה חוֹנִי וְהִתְחִילוּ הַגְּשָׁמִים מְנַטְּפִין, וְאָמַר: לֹא כָךְ שָׁאַלְתִּי אֶלָּא גְּשָׁמֵי בּוֹרוֹת שִׂיחִין וּמְעָרוֹת, וְהִתְחִילוּ לֵירֵד בְּזַעַף. וְחָזַר וְאָמַר: לֹא כָךְ שָׁאַלְתִּי אֶלָּא גְּשָׁמֵי רָצוֹן בְּרָכָה וּנְדָבָה, שֶׁהֵם גְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב. הֲרֵי שֶׁאַף שֶׁבַּתְּחִלָּה לֹא יָרְדוּ גְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב, מִכָּל מָקוֹם הָיָה חוֹנִי כְּבֵן הַמִּתְחַטֵּא לִפְנֵי אָבִיו, שֶׁכָּל מַה שֶּׁרוֹצֶה נוֹתֵן לוֹ, אַף חוֹנִי לֹא רָצָה בִּגְשָׁמִים שֶׁאֵינָם מֵאוֹצָר טוֹב אֶלָּא בִּגְשָׁמִים שֶׁהֵם מֵאוֹצָר טוֹב, שֶׁהֵם גְּשָׁמֵי רָצוֹן בְּרָכָה וּנְדָבָה, וְעָשָׂה הַמָּקוֹם רְצוֹנוֹ. נִמְצָא שֶׁחוֹנִי הוּא בָּטוּחַ שֶׁאֲפִלּוּ שְׁנַיִם כִּשְׁנֵי אֵלִיָּהוּ אֵין אֶחָד מֵהֶם בָּא לִידֵי שְׁבוּעַת שָׁוְא.

וְזֶהוּ שֶׁשָּׁלְחוּ לוֹ בְּנֵי לִשְׁכַּת הַגָּזִית: עָלֶיךָ נֶאֱמַר (איוב כב, כח): "וְתִגְזַר אֹמֶר וְיָקָם לָךְ, וְעַל דְּרָכֶיךָ נֻגַּהּ אוֹר". עַד כָּאן. וּמְצִינוּ שֶׁהַגְּשָׁמִים נִקְרְאוּ אוֹר, כִּדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִיּוֹת (ז ע"ב): אָמַר רַבִּי אַמִּי: אֵין הַגְּשָׁמִים נֶעֱצָרִים אֶלָּא בִּשְׁבִיל גָּזֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לו, לב): "עַל כַּפַּיִם כִּסָּה אוֹר"; וְאֵין אוֹר אֶלָּא גְּשָׁמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שם לז, יא): "יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ". וְכַוָּנָתָם: דִּמְלַבֵּד דְּ'תִגְזַר אֹמֶר וְיָקָם לָךְ', יֻתַּר עַל כֵּן 'עַל דְּרָכֶיךָ נֻגַּהּ אוֹר'. כְּלוֹמַר, שֶׁהַגְּשָׁמִים בָּאוּ כְּפִי דְּרָכֶיךָ, שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, כְּלוֹמַר, שֶׁבָּאוּ הַגְּשָׁמִים מֵאוֹצָר טוֹב, וְלֹא כְּפִי דַּרְכֵי הַדּוֹר, אֶלָּא 'עַל דְּרָכֶיךָ נֻגַּהּ אוֹר', דְּהַיְנוּ גְּשָׁמֵי רָצוֹן בְּרָכָה וּנְדָבָה.

הַלּוֹא מֵעַתָּה עֵת הֵאָסֵף, וְאָשִׁימָה עֵינִי לַמַּאֲמָר הַקּוֹדֵם, הַהוּא אָמַר: גָּדוֹל יוֹם הַגְּשָׁמִים, שֶׁאֲפִלּוּ יְשׁוּעָה פְּרָה וְרָבָה בּוֹ. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: מְלִיצֵי זְכוּת נִכְנָסִין לְפָנָיו בְּיוֹם הַגְּשָׁמִים, שֶׁנִּזְכָּר לִישׁוּעָה מִתּוֹךְ שֶׁעֵת רָצוֹן הוּא. הֲרֵי בְּהֶדְיָא שֶׁיּוֹם הַגְּשָׁמִים הוּא עֵת רָצוֹן. וְאֵיכָא לְמֵידַק מֵהָא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק אֵין עוֹמְדִין (ברכות לב ע"ב): רָבָא לָא גָּזַר תַּעֲנִיתָא בְּיוֹמָא דְּעִיבָא, מִשּׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ג, מד): "סַכּוֹתָה בָּעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה". וּכְבָר עָמַד עַל זֶה הָרַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה סֵדֶר בְּרֵאשִׁית (פרשה יג סימן ד ד"ה שהיא). וְתֵרֵץ דְּיֵשׁ לְחַלֵּק, דְּהָתָם בְּעָנָן לְחוֹד בְּלֹא גְּשָׁמִים. וְאֶפְשָׁר שֶׁזֶּהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב בְּאִיּוֹב (לח, לד): "הֲתָרִים לָעָב קוֹלֶךָ, וְשִׁפְעַת מַיִם תְּכַסֶּךָּ". וְדוּק.

פרק כב

דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה

וּבוֹ דְּרוּשׁ אֶחָד

בְּעִנְיַן טַעֲנַת הַמּוֹדָעָא לְאוֹרִיתָא, מַה תּוֹסִיף תֵּת כֹּחָהּ כֵּיוָן דַּהֲדוּר קַבְּלוּהָ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב. / מִי שֶׁאָנַס אֶת חֲבֵרוֹ עַל אֵיזֶה דָּבָר וְהִתִּירוֹ מֵאוֹתוֹ אֹנֶס, כָּל זְמַן שֶׁהָאֹנֶס הָרִאשׁוֹן קַיָּם אִי חֵישִׁיב שֶׁעָשָׂה בְּאֹנֶס אוֹ לֹא. / לְדַעַת מַהַר"י קוּלוֹן חֵשִׁיבִי יִשְׂרָאֵל אֲנוּסִים בַּמֶּה שֶׁקִּבְּלוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב, מִשּׁוּם דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻחְזֶקֶת הִיא, וּמַתְּנַת הָאָרֶץ לֹא הָיְתָה בִּתְנַאי אֶלָּא מַתְּנָה חֲלוּטָה, וַחֲשִׁיב אֹנֶס מַה שֶּׁלֹּא הָיָה מַכְנִיסָם; וּלְדַעַת הָרַשְׁבָּ"א קֹדֶם שֶׁגָּלוּ לֹא הָיָה לָהֶם טַעֲנַת אֹנֶס, דְּלֹא נִתְּנָה לָהֶם הָאָרֶץ אֶלָּא בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו. / בְּשֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ לְכֻלֵּי עָלְמָא לֹא נָתַן לָהֶם הָאָרֶץ אֶלָּא בִּתְנַאי, וְלֹא שַׁיָּךְ בָּהוּ טַעֲנַס אֹנֶס, דְּתִפֵּק לֵהּ מִשּׁוּם דִּינָא דְּמַלְכוּתָא. / אֲמוֹת הָעוֹלָם הֵם תַּחַת שָׂרִים, אֲבָל יִשְׂרָאֵל בָּחַר לוֹ יְהֹוָה.

דְּרוּשׁ שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים

מְכִילְתָא פָּרָשַׁת יִתְרוֹ, וְזֶה לְשׁוֹנָהּ: "**וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים**" (**שמות יט, ו**), **כְּבָיְכוֹל אֲנִי מַעֲמִיד וְאֵינִי מַשְׁלִיט עֲלֵיכֶם אֶלָּא אֲנִי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר** (**תהלים קכא, ד**): "**הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל**".

מַאֲהֲבַת הַשֵּׁם לְיִשְׂרָאֵל סְגֻלָּתוֹ, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה. דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבֹתֶיהָ שָׁלוֹם. בְּיָכוֹל הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְהֵיכָא דִּשְׁכִיחַ אֹנֶס רַחֲמָנָא פַּטְרֵהּ, לֹא יַחְשֹׁב יֵיָ לוֹ עָוֹן. וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם הָרוֹאוֹת שֶׁיִּשְׂרָאֵל בָּאִים בְּטַעֲנָה חֲזָקָה בְּאָמְרָם אֲנוּסִים הָיִינוּ, וְכִדְאָמְרִינַן בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (פח ע"א) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר" (שמות יט, יז). אָמַר רַבִּי אַבְדִּימִי בַּר חָמָא: מְלַמֵּד שֶׁכָּפָה עֲלֵיהֶם אֶת הָהָר כְּגִיגִית וְאָמַר לָהֶם: אִם מְקַבְּלִים אַתֶּם אֶת הַתּוֹרָה — מוּטָב, וְאִם לָאו — שָׁם תְּהֵא קְבוּרַתְכֶם. אָמַר רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב: מִכָּאן מוֹדָעָא רַבָּה לְאוֹרִיתָא. וּפֵרֵשׁ רַשַׁ"י: מִכָּאן מוֹדָעָא רַבָּה — שֶׁאִם יְזַמְּנִים לְדִין לָמָּה לֹא קִיְּמוּהָ מַה שֶּׁקִּבְּלוּהָ עֲלֵיכֶם, יֵשׁ לָהֶם תְּשׁוּבָה שֶׁקִּבְּלוּהָ בְּאֹנֶס. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת: וְהָא דְּאָמְרִינַן בְּנִדָּרִים (כה ע"א) שֶׁכָּרַת מֹשֶׁה בְּרִית עִם יִשְׂרָאֵל עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַמִּצְוֹת וְהִשְׁבִּיעָם עַל כָּךְ, אוֹמֵר רַבֵּנוּ תָּם דְּעַל פִּי הַדִּבּוּר הָיָה וְהָוֵי כִּבְעַל כָּרְחָם. עַד כָּאן. וְדִבְרֵיהֶם בָּאוּ סְתוּמִים. דְּנָהֲי דְּעַל פִּי הַדִּבּוּר הָיָה, מִכָּל מָקוֹם לֹא אָנַס אוֹתָם בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בְּשׁוּם אֹנֶס כְּלָל. וְלֵיכָא לְמֵימַר דִּגְזֵרַת הַשֵּׁם חֲשִׁיב אֹנֶס, מֵאַחַר שֶׁאִם אֵינָם מְקַיְּמִים גְּזֵרָתוֹ לֹא יִפָּלֵא מֵהַשֵּׁם דָּבָר לְהַחֲזִיר הָעוֹלָם לְתֹהוּ וָבֹהוּ; שֶׁהֲרֵי מֵהַסַּגְיָא מוּכָח, דְּעַד כָּאן לָא קָאָמַר רַב אַחָא מִכָּאן מוֹדָעָא רַבָּה לְאוֹרִיתָא אֶלָּא מִשּׁוּם דְּשִׁמְעֵהּ לְרַבִּי אַבְדִּימִי שֶׁאָמַר שֶׁכָּפָה עֲלֵיהֶם הָהָר כְּגִיגִית, הָא לָאו

הֲכִי אֵין כָּאן אֹנֶס. וְאִם כֵּן בְּעַרְבוֹת מוֹאָב, שֶׁלֹּא כָּפָה עֲלֵיהֶם הָהָר, לֵיכָּא אֹנֶס כְּלָל אַף שֶׁהָיָה עַל פִּי הַדִּבּוּר.

וְהִנֵּה יֵשׁ מִגְּדוֹלֵי הָאַחֲרוֹנִים זַ"ל שֶׁרָצוּ לִלְמֹד מִדִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת הַלָּלוּ, שֶׁמִּי שֶׁאָנַס אֶת חֲבֵרוֹ עַל אֵיזֶה דָּבָר וְשׁוּב הִתִּירוֹ מֵאוֹתוֹ אֹנֶס — כָּל זְמַן שֶׁבְּיָדוֹ הָאֹנֶס לַחֲזֹר וּלְאָנְסוֹ עֲדַיִן אֹנֶס הָרִאשׁוֹן קַיָּם, וְכָל הַנַּעֲשֶׂה מֵהֶמְשֵׁךְ זֶה מִקְרֵי נַעֲשֶׂה בְּאֹנֶס. וּמַה גַּם גַּבֵּי אֹנֶס הַבָּא מֵאֵת הַשֵּׁם, שֶׁמִּתְחִלָּה כָּפָה עֲלֵיהֶם הָהָר כְּגִיגִית, וּכְכֹחוֹ אָז כֹּחוֹ עַתָּה, וּבְיָדוֹ הָיָה גַּם כֵּן בְּעַרְבוֹת מוֹאָב לַחֲזֹר וְלִכְפּוֹת עֲלֵיהֶם כַּמָּה הָרִים וּגְבָעוֹת — חֲשִׁיב שֶׁעֲדַיִן לֹא יָצְאוּ מֵאָנְסָם הָרִאשׁוֹן, וּמַה שֶּׁקִּבְּלוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב חֲשִׁיבִי אֲנוּסִים. אַף מַהֲרַ"י קוֹלוֹן (בשרש סג) חָלַק עֲלֵיהֶם וְאָמַר שֶׁאֵין מִדִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת הַלָּלוּ רְאָיָה לְדִבְרֵיהֶם. דְּשָׁנֵי מַעֲשֶׂה בְּנֵי אָדָם, דְּאֶפְשָׁר לוֹמַר, דְּאַף עַל גַּב שֶׁמִּתְחִלָּה בָּא עָלָיו מִצַּד הָאֹנֶס, עַתָּה יִמָּלֵךְ וְלֹא יַעֲשֶׂה עוֹד בְּאֹנֶס, שֶׁעוֹשִׂין וְנִמְלָכִין. וְאִם כֵּן, אַף עַל פִּי שֶׁהָאֹנֶס הָרִאשׁוֹן קַיָּם, כֵּיוָן שֶׁעַכְשָׁו לֹא אָנְסוֹ לָא חֲשִׁיב שֶׁעָשָׂה בְּאֹנֶס. אֲבָל גַּבֵּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי לֹא בֶן אָדָם הוּא וְיִתְנֶחָם כְּדֵי שֶׁנֹּאמַר בַּתְּחִלָּה הָיָה עוֹמֵד בְּדַעַת אַחַת וְעַתָּה עוֹמֵד בְּדַעַת אַחֶרֶת, כְּעוֹבְדֵי בְּנֵי נָשָׁא דְּעָבְדִין וּמִתְמַלְכִין, כֹּל שֶׁמִּתְחִלָּה כָּפָה עֲלֵיהֶם הַר כְּגִיגִית, וּכְכֹחוֹ אָז כֹּחוֹ עַתָּה — כָּל הַנַּעֲשֶׂה אַחַר הָאֹנֶס הָרִאשׁוֹן חֲשִׁיב אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה בְּאֹנֶס. אֵלּוּ דְּבָרָיו זַ"ל.

וּבָזֶה נָבִין שְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאֶחָד (במדבר כג, יט-כא): "לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן אָדָם וְיִתְנָחֵם, הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה" וְגוֹמֵר. "לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל, יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ" וְגוֹמֵר. וְהִנֵּה אֲנַקְלוֹס תִּרְגֵּם: דְּלָאו כְּעוֹבְדֵי בְּנֵי בִשְׂרָא דְּאִנּוּן גָּזְרִין לְמֶעְבַּד וְתָיְבִין וּמִתְמַלְכִין. כְּלוֹמַר, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ חוֹזֵר בּוֹ מִמַּה שֶׁאוֹמֵר לַעֲשׂוֹת. וּבְסֵיפֵהּ דִּקְרָא, דִּכְתִיב 'הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה', תִּרְגֵּם: דְּהוּא אָמַר וְעָבֵד וְכָל מֵימְרֵהּ מִתְקַיָּם. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, מִי בִּקֵּשׁ זֹאת מִבִּלְעָם לְשַׁבֵּחַ וּלְהַלֵּל לַשֵּׁם שֶׁאֵינוֹ חוֹזֵר בּוֹ מִמַּה שֶׁאָמַר לַעֲשׂוֹת, וְגַם דְּכָל מֵימְרֵהּ מִתְקַיָּם? דְּכָל מַה שֶּׁהוּא רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת עוֹשֶׂה, וּמִי לֹא יֵדַע בְּכָל אֱלֶה? עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב", וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י זַ"ל: לֹא הִבִּיט הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָוֶן שֶׁבְּיַעֲקֹב; כְּשֶׁהֵם עוֹבְרִים עַל דְּבָרָיו, אֵינוֹ מְדַקְדֵּק אַחֲרֵיהֶם לְהִתְבּוֹנֵן בְּאוֹנָיוֹת שֶׁלָּהֶם. 'יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ' — אֲפִלּוּ מַכְעִיסִין וּמַמְרִין לְפָנָיו, אֵינוֹ זָז מִתּוֹכָם. עַד כָּאן. דְּלָמָּה הַשֵּׁם נוֹשֵׂא פָּנִים לְיִשְׂרָאֵל וְאֵינוֹ מְדַקְדֵּק אַחֲרֵיהֶם כְּשֶׁהֵם עוֹבְרִים עַל דְּבָרָיו?

וְהִנֵּה בְּתְחִלַּת נְבוּאָה זוֹ (פסוק יד) כְּתִיב: "וַיִּקְחֵהוּ שְׂדֵה צֹפִים אֶל רֹאשׁ הַפִּסְגָּה". וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל: קוֹסֵם גָּדוֹל הָיָה בָּלָק, רָאָה פִּרְצָה גְּדוֹלָה שֶׁעֲתִידָה לְהִפָּרֵץ שָׁם. וְהֵינוּ שֶׁמֵּת שָׁם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ. וְהוּא לֹא יָדַע זֶה, אֶלָּא רָאָה הַפִּרְצָה וְסָבוּר שֶׁעֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לַחֲטֹא שָׁם,

וְרָצָה שֶׁיְּקַלְלֵם שָׁם בִּלְעָם כְּדֵי שֶׁתָּחוּל עֲלֵיהֶם הַקְּלָלָה. וְלָזֶה בָּא בִּלְעָם וְאָמַר לוֹ, שֶׁאֵין לוֹ שׁוּם תּוֹעֶלֶת מִמַּה שֶּׁעֲתִידִים לַחֲטֹא, לְפִי שֶׁיִּשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ כְּשֶׁעוֹבְרִים עַל דְּבָרָיו אֵינוֹ מְדַקְדֵּק אַחֲרֵיהֶם. וְהַטַּעַם הוּא, לְפִי שֶׁיֵּשׁ לָהֶם טַעֲנַת אֹנֶס, וּכְמַאֲמַר רַב אַחָא: מִכָּאן מוֹדָעָא רַבָּה לְאוֹרַיְתָא. וְכִי תֵּימָא: הֲדוּר קַבְּלוּהָ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב, וְשָׁם לֹא אֲנָסָם וְלֹא אָמַר לָהֶם שׁוּם דָּבָר; וְאַף שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ לְאָנְסָם כְּבַתְּחִלָּה, מִכָּל מָקוֹם הָא קָיְמָא לָן דְּכֹל שֶׁלֹּא חָזַר וַאֲנָסוֹ לָא חֲשִׁיב אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה בְּאֹנֶס. לָזֶה אָמַר דְּאֵין הַנִּדּוֹן דּוֹמֶה לְרֹאְיָה, לְפִי שֶׁ"לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן אָדָם וְיִתְנֶחָם". כְּלוֹמַר, דְּלֹאו כְּעוֹבְדֵי בְּנֵי בִשְׂרָא דְּאִנּוּן גְּזִרִין לְמֶעְבַּד וְתָיְבִין וּמִתְמַלְכִין. "הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה", דְּכָל מֵימְרֵהּ מִתְקַיְּם, וּכְכֹחוֹ אָז כֹּחוֹ עַתָּה. וְאִם כֵּן, אֲפִלּוּ מַה שֶּׁקִּבְּלוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב חֲשִׁיבִי אֲנוּסִים, שֶׁאִם לֹא הָיוּ מְקַבְּלִים הָיָה כּוֹפֶה עֲלֵיהֶם כָּל הָרִים וּגְבָעוֹת שֶׁבָּעוֹלָם, וְאִם כֵּן לֹא יָצְאוּ מֵאָנְסָם הָרִאשׁוֹן וַחֲשִׁיבִי אֲנוּסִים. וְאִם כֵּן, "הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי, וּבֵרַךְ וְלֹא אָשִׁיבֶנָּה". כְּלוֹמַר, לֹא אֶמְנַע עַצְמִי מִלְּבָרֵכֶם בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁאַתָּה רוֹאֶה שֶׁעֲתִידִין לַחֲטֹא בְּרֹאשׁ הַפִּסְגָּה, לְפִי שֶׁ"לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל" — אֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁהֵם עוֹבְרִים עַל דְּבָרָיו אֵינוֹ מְדַקְדֵּק אַחֲרֵיהֶם, לְפִי שֶׁהֵם אֲנוּסִים. וּכְמוֹ שֶׁחִלֵּק הָרַב מַהֲר"י קוֹלוֹן.

וְהִנֵּה כָּל זֶה כְּפִי דִּבְרֵי רַבֵּנוּ תָּם שֶׁהֵבִיאוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם. אַךְ הַמְּרַדְּכִי בְּמַסֶּכֶת שְׁבוּעוֹת כָּתַב, שֶׁר"י הִקְשָׁה קַשְׁיָא זוֹ אַהָא דְּאָמְרִינַן (במסכת שבת שם) הֲדוּר קַבְּלוּהָ בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, דְּאַמַּאי לָא קָאָמַר הֲדוּר קַבְּלוּהָ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב? וְתֵרֵץ, דְּהָתָם נָמֵי הָיוּ יְרֵאִים מֵהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא יַכְנִיסֵם לָאָרֶץ, שֶׁהָיָה לָהֶם לְהִכָּנֵס לְאַלְתַּר. עַד כָּאן. וְנִרְאֶה, שֶׁכַּוָּנַת ר"י בְּאָמְרוֹ שֶׁהָיָה לָהֶם לְכָנֵס לְאַלְתַּר הוּא, מִפְּנֵי שֶׁהַקֻּשְׁיָא לוֹ דַּעֲדַיִן לֹא הוֹעַלְנוּ כְּלוּם בְּתֵרוּץ זֶה, שֶׁהֲרֵי לֹא אָמַר לָהֶם הַשֵּׁם בְּעַרְבוֹת מוֹאָב שֶׁאִם לֹא יְקַבְּלוּ הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא יַכְנִיסֵם לָאָרֶץ, אֶלָּא סְתָם אָמַר לָהֶם שֶׁיְּקַבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְאִם כֵּן אֵין כָּאן אֹנֶס. לָזֶה בָּא ר"י וְאָמַר שֶׁהָיָה לָהֶם לְהִכָּנֵס לְאַלְתַּר, כְּלוֹמַר, כֵּיוָן שֶׁדָּבָר זֶה הָיָה בְּסוֹף הַגְּבוּל, שֶׁהָיָה לָהֶם לְהִכָּנֵס לְאַלְתַּר, וְאָז בָּא מֹשֶׁה וְאָמַר לָהֶם מִפִּי הַשֵּׁם שֶׁיְּקַבְּלוּ הַתּוֹרָה, הֲוֵי לֵהּ כְּאִלּוּ אָמַר לָהֶם בְּפֵרוּשׁ שֶׁאִם אֵינָם מְקַבְּלִים שֶׁאֵינוֹ מַכְנִיסָם לָאָרֶץ.

וְהִנֵּה מַהֲר"י קוֹלוֹן (בשורש קסז) הִקְשָׁה עַל דִּבְרֵי ר"י הַלְּלוּ, דְּמַה שֶּׁלֹּא הָיָה מַכְנִיסָם לָאָרֶץ לָא חֲשִׁיב אֹנֶס, דְּמִנַּיְעַת הַטּוֹבָה לָא חֲשִׁיבָא אֹנֶס, וְלָא חֲשִׁיב אֹנֶס אֶלָּא אִם עוֹשֶׂה עִמּוֹ רָעָה. וְהֵבִיא רְאָיָה לִדְבָרָיו מִמַּה שֶּׁנֶּעֱנַשׁ צִדְקִיָּהוּ בַּמָּה שֶׁנִּשְׁאַל עַל הַשִּׁבּוּעָה שֶׁהִשְׁבִּיעוֹ נְבוּכַדְנֶצַּר, וְהַכָּתוּב מְגַנֶּהוּ בְּאָמְרוֹ (יחזקאל יז, יח): "וּבָזָה אָלָה לְהָפֵר בְּרִית". וְהָא אָמְרִינַן, שֶׁבִּשְׁבִיל שֶׁנִּשְׁבַּע לוֹ צִדְקִיָּהוּ לִנְבוּכַדְנֶצַּר הוֹצִיאוֹ מִמַּאֲסָר, שֶׁהָיָה חָבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִים; וְאִם אִיתָא דְּמִנַּיְעַת הַטּוֹבָה חֲשִׁיב אֹנֶס, אִם כֵּן הָיְתָה שְׁבוּעַת צִדְקִיָּהוּ בְּאֹנֶס, שֶׁהָיָה יָרֵא

שֶׁאִם לֹא הָיָה נִשְׁבָּע לוֹ לֹא הָיָה מוֹצִיא אוֹתוֹ מִמַּאֲסָר. אֶלָּא וַדַּאי דִּבְכִי הַאי גַּוְונָא לָא חָשִׁיב אֹנֶס, כֵּיוָן שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה עִמּוֹ רָעָה כִּי אִם נִמְנָע מִלְּהֵיטִיב לוֹ. וְאִם כֵּן, אֵיךְ חָשִׁיב אֹנֶס מַה שֶּׁלֹּא הָיָה מַכְנִיסָם לָאָרֶץ?

וְתֵרֵץ, שֶׁרָאָה לְמַהֲרַ"ם זַ"ל שֶׁהֵבִיא דִּבְרֵי ר"י הַלָּלוּ בְּזֶה הָאֹפֶן: שֶׁאֲנוּסִים הָיוּ עַל פִּי הַדִּבּוּר מִפַּחַד שֶׁלֹּא יְבִיאֵם לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל וְשֶׁלֹּא יְנִיעֵם בַּמִּדְבָּר. וְהִקְשָׁה, דְּלָמָּה הוֹסִיף מַהֲרַ"ם עַל דִּבְרֵי ר"י מִפַּחַד שֶׁלֹּא יְנִיעֵם בַּמִּדְבָּר, וַהֲלוֹא חַיָּב אָדָם לוֹמַר כִּלְשׁוֹן רַבּוֹ? אֶלָּא וַדַּאי מִשּׁוּם כָּךְ הוֹסִיף מַהֲרַ"ם הַפַּחַד דְּשָׁמָּא יְנִיעֵם בַּמִּדְבָּר, מִשּׁוּם דְּאִם לֹא הָיוּ יְרֵאִים אֶלָּא שֶׁמָּא לֹא יַכְנִיסֵם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל — לָא חָשִׁיב אֹנֶס, כֵּיוָן שֶׁלֹּא הָיָה כִּי אִם מְנִיעַת הַטּוֹבָה. כְּלוֹמַר, שֶׁהָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִמְנָע מִלְּהֵיטִיב לָהֶם אִם לֹא הָיוּ מְמַלְּאִים אַחֲרָיו לִשְׁבַּע עַל קַבָּלַת הַתּוֹרָה. וּמִשּׁוּם כָּךְ כָּתַב חֲשָׁשָׁא דְּשָׁמָּא יְנִיעֵם בַּמִּדְבָּר, שֶׁהָיָה אֹנֶס מִפַּחַד הָעֹנֶשׁ, שֶׁהָיָה מֵטִיל עֲלֵיהֶם טֹרַח הַדֶּרֶךְ וְלַהַג הָרַבֵּה וִיגִיעַת בָּשָׂר.

וְכָתַב עוֹד מַהֲרַ"י קוּלוֹן, דְּאַף לְפִי גִּרְסָתֵנוּ בִּדְבְרֵי ר"י, דְּלָא קָאָמַר אֶלָּא שֶׁהָיוּ יְרֵאִים שֶׁלֹּא יַכְנִיסֵם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, יֵשׁ לוֹמַר דְּשָׁנֵי הָתָם שֶׁכְּבָר נִתְּנָה לָהֶם מוֹרָשָׁה, וִירֻשָּׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם, וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (במדבר יד, לא): "וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וְהֵבֵאתִי אֹתָם" וְגוֹמֵר; וְאִם לֹא הָיָה מַכְנִיסָם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַוָה חָשִׁיב אֹנֶס, דִּפְשִׁיטָא דְּמִי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה דָּבָר מִפְּנֵי יִרְאָתוֹ שֶׁלֹּא יִטְּלוּ אֶת שֶׁלּוֹ דַּחֲשִׁיב אֹנֶס, וְהָכָא נָמֵי הָוֵי כְּאִלּוּ הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹטֵל מֵהֶם מַה שֶּׁזָּכוּ בּוֹ כְּבָר. וְהַיְנוּ דְּקָאָמַר ר"י שֶׁהָיָה לָהֶם לִכְנַס לְאַלְתַּר, כְּלוֹמַר, וְהָוֵי כְּאִלּוּ זָכוּ בּוֹ כְּבָר, וּמִשּׁוּם הָכִי חָשִׁיב אֹנֶס. עַד כָּאן דְּבָרָיו.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה בְּיָדֵנוּ מִתּוֹרָתוֹ שֶׁל מַהֲרַ"י קוּלוֹן זַ"ל, דְּמַאי דַּחֲשִׁיבִי יִשְׂרָאֵל אֲנוּסִים בַּמֶּה שֶׁקִּבְּלוּ הַתּוֹרָה בְּעַרְבוֹת מוֹאָב בְּאָלָה וּבִשְׁבוּעָה, הַיְנוּ מִשּׁוּם שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מֻחְזָקִים בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְאִם כֵּן חָשִׁיב אֹנֶס מַה שֶּׁלֹּא הָיָה מַכְנִיסָם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְהִנֵּה סְבָרָא זוֹ שֶׁכָּתַב מַהֲרַ"י קוּלוֹן שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻחְזֶקֶת הִיא בְּיָדָם, לֹא נִפְלֵאת הִיא וְלֹא רְחוֹקָה הִיא, וּכְבָר הֶאֱרַכְנוּ בָּזֶה לְעֵיל בְּדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ (דרוש ט) לְהוֹכִיחַ בִּרְאָיוֹת מִכַּמָּה דּוּכְתֵי שֶׁאַבְרָהָם זָכָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִשָּׁעָה שֶׁנִּתְּנָה לוֹ וְאָמַר לוֹ הַשֵּׁם (בראשית טו, יח): "לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי" וְגוֹמֵר, יְעַיֵּן שָׁם.

וּמִכָּל מָקוֹם נִרְאֶה לִי דְּהָרַשְׁבָּ"א וּמַהֲרַ"י קוּלוֹן פְּלִיגִי אַהֲדָדֵי. שֶׁהֲרֵי כָּתַב הָרַשְׁבָּ"א אַהָא דְּאָמְרִינַן: מִכָּאן מוֹדָעָה רַבָּה לְאוֹרִיתָא, וְאָמַר רָבָא: אַף עַל פִּי כֵן הָדוּר קַבְּלוּהָ בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, וְהִקְשׁוּ: וְכִי מַה קִּבָּלָה זוֹ עוֹשָׂה מִסּוֹפוֹ שֶׁל עוֹלָם לְתַחְלָתוֹ? אִם קֹדֶם אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לֹא הָיוּ מְצַוִּין, לָמָּה נֶעֱנָשׁוּ? וְאִם נֹאמַר מִפְּנֵי שֶׁעָבְרוּ עַל גְּזֵרַת מַלְכָּם, אִם כֵּן בָּטְלָה מוֹדָעָה זוֹ. וְתֵרֵץ, שֶׁמִּתְּחִלָּה, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה לָהֶם מוֹדָעָה, מִכָּל מָקוֹם לֹא נָתַן לָהֶם אֶת הָאָרֶץ אֶלָּא

כְּדֵי שֶׁיְּקַיְּמוּ הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה בְּכַמָּה פָּרָשִׁיּוֹת, וּכְתִיב (תהלים קה, מד-מה): "וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם, בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו". וְהֵם עַצְמָם בַּתְּחִלָּה לֹא עִכְּבוּ בַּדָּבָר כְּלָל וְלֹא אָמְרוּ בְּמוֹדָעָה כְּלוּם, אֶלָּא בִּרְצוֹן נַפְשָׁם מֵעַצְמָם אָמְרוּ (שמות כד, ז): "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". וּלְפִיכָךְ, כְּשֶׁעָבְרוּ עַל הַתּוֹרָה עָמַד וְהִגְלָם מֵאַרְצוֹ, וּמִשֶּׁגָּלוּ יֵשׁ מוֹדָעָה עַל הַדָּבָר, דִּכְתִיב (יחזקאל כ, לב): "וְהָעֹלָה עַל רוּחֲכֶם הָיוֹ לֹא תִהְיֶה, אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נִהְיֶה כַגּוֹיִם", וּלְפִיכָךְ חָזְרוּ וְקִבְּלוּהָ בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ. עַד כָּאן דִּבְרֵיהֶם. לְמַדְנוּ מִתּוֹרָתוֹ שֶׁל הָרַשְׁבָּ"א, שֶׁקֹּדֶם שֶׁגָּלוּ לֹא הָיָה לָהֶם טַעֲנַת אֹנֶס וּמוֹדָעָא אַף שֶׁהָיוּ אֲנוּסִים, מִשּׁוּם דְּאַעִקָּרָא דְּמִלְּתָא לֹא נִתְּנָה לָהֶם הָאָרֶץ אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיְּקַיְּמוּ אֶת הַתּוֹרָה.

וְעַל פִּי זֶה יִתְבָּאֵר מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל פֶּרֶק קַמָּא דַּחֲגִיגָה (ה ע"ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וְדִמְעָה תִּדְמַע וְתֵרֶד עֵינִי דִּמְעָה כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר יְיָ" (ירמיה יג, יז). אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: שְׁלֹשׁ דְּמָעוֹת הַלָּלוּ לָמָּה? אַחַת עַל מִקְדָּשׁ רִאשׁוֹן, וְאַחַת עַל מִקְדָּשׁ שֵׁנִי, וְאַחַת עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁגָּלוּ מִמְּקוֹמָם. וְאִיכָּא דְּאָמְרִי: אַחַת עַל בִּטּוּל תּוֹרָה. וְהִקְשׁוּ: בִּשְׁלָמָא לְמָאן דְּאָמַר עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁגָּלוּ, הַיְנוּ דִכְתִיב 'כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר יְיָ'; אֶלָּא לְמָאן דְּאָמַר עַל בִּטּוּל תּוֹרָה, מַאי 'כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר יְיָ'? כֵּיוָן שֶׁגָּלוּ יִשְׂרָאֵל מִמְּקוֹמָם אֵין לְךָ בִּטּוּל תּוֹרָה גָּדוֹל מִזֶּה. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דִּנְהִי דִּבְסַבַּת הַגָּלוּת הֵם מִתְבַּטְּלִים מִתַּלְמוּד תּוֹרָה, מִכָּל מָקוֹם אַמַּאי לָא קָאָמַר קְרָא בְּהֶדְיָא עַל בִּטּוּל תּוֹרָה? אַךְ עַל פִּי דִּבְרֵי הָרַשְׁבָּ"א אִתְיָא שַׁפִּיר, דְּכֵיוָן שֶׁגָּלוּ יִשְׂרָאֵל אֵין לְךָ בִּטּוּל תּוֹרָה גָּדוֹל מִזֶּה, דְּעַכְשָׁו יֵשׁ לָהֶם טַעֲנַת מוֹדָעָה לְבַטֵּל הַתּוֹרָה.

וְזֶה עַצְמוֹ כָּוַנַת הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ (איכה ב, ט): "טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ וגו'", מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה". שֶׁתֵּבוֹת 'אֵין תּוֹרָה' אֵין לָהֶם מוּבָן. אַךְ בַּמֶּה שֶׁכָּתַבְנוּ הַדְּבָרִים כִּפְשָׁטָן, שֶׁדִּבְרֵי הַמְקוֹנֵן הֵם דִּבְרֵי הָאוֹמֵר דְּאָמְרִי, דְּכֵיוָן שֶׁגָּלוּ יִשְׂרָאֵל אֵין לְךָ בִּטּוּל תּוֹרָה גָּדוֹל מִזֶּה.

וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם", אִם כֵּן "אֵין תּוֹרָה", שֶׁהֲרֵי חָזְרָה טַעֲנַת הַמּוֹדָעָא.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּסִפְרִי וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וְאַבַדְתֶּם מְהֵרָה, וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה" (דברים יא, יז-יח). אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי מַגְלֶה אֶתְכֶם, הֱיוּ מְצֻיָּנִים בַּמִּצְוֹת, שֶׁכְּשֶׁתַּחְזְרוּ לֹא יִהְיוּ עֲלֵיכֶם חֲדָשִׁים. מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁכָּעַס עַל אִשְׁתּוֹ וְשִׁלְּחָהּ לְבֵית אָבִיהָ. אָמַר לָהּ: הֱוֵי מִתְקַשֶּׁטֶת בְּתַכְשִׁיטִין, שֶׁכְּשֶׁתַּחְזְרִי לֹא יִהְיוּ עָלַיִךְ חֲדָשִׁים. וְכֵן אָמַר יִרְמְיָה (ירמיה לא, כ): "הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים" — אֵלּוּ הַמִּצְוֹת שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְצֻיָּנִים בָּהֶם. עַד כָּאן. וְהִקְשָׁה הָרַמְבַּ"ן בְּסוֹף פָּרָשַׁת עֵקֶב, שֶׁהַכָּתוּב שָׁאָמַר "וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה" אֵינוֹ מְחַיֵּב בַּגָּלוּת אֶלָּא בַּמִּצְוֹת שֶׁהֵם חוֹבַת הַגּוּף, כְּגוֹן תְּפִלִּין וְדִבְרֵי תּוֹרָה וּמְזוּזָה; וְאִם כֵּן, לָמָּה לִי טַעֲמָא דִכְדֵי שֶׁלֹּא יִהְיוּ חֲדָשִׁים, תִּפֵּק לֵהּ דְּכָל מִצְוָה שֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בָּאָרֶץ נוֹהֶגֶת בֵּין בָּאָרֶץ בֵּין בְּחוּץ לָאָרֶץ? וְהִנֵּה הָרַמְבַּ"ן אָזַל לְשִׁיטָתֵהּ, דִּסְבִירָא לֵהּ דְּכָל

הַמִּצְוֹת הֵם מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ, יְעַיֵּן שָׁם. אַךְ לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ מִדִּבְרֵי הָרַשְׁבָּ"א הַדְּבָרִים כִּפְשָׁטָן. דִּנְהִי דְּכָל חוֹבַת הַגּוּף נוֹהֶגֶת בָּאָרֶץ וּבְחוּץ לָאָרֶץ, הַיְנוּ בִּהְיוֹת יִשְׂרָאֵל עַל אַדְמָתָם, דְּאֵין כָּאן טַעֲנַת מוּדָעָא, אֲבָל מִשֶּׁגָּלוּ יֵשׁ כָּאן טַעֲנַת מוּדָעָא. וּמִשּׁוּם הָכִי הֲצָרַךְ לוֹמַר, דְּאַף לְאַחַר שֶׁגָּלוּ וְיֵשׁ לָהֶם טַעֲנַת מוּדָעָא, מִכָּל מָקוֹם הֵיוּ מְצֻיָּנִין בַּמִּצְוֹת, שֶׁכְּשֶׁתַּחְזְרוּ לֹא יִהְיוּ עֲלֵיכֶם חֲדָשִׁים.

וְזֶה אֶצְלִי כַּוָּנַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּאֵיכָה רַבָּתִי, וֶהֱבִיאוֹ רַשִׁ"י בְּפֵרוּשׁוֹ, וְזֶה לְשׁוֹנָם: "שָׂחֲקוּ עַל מִשְׁבַּתֶּיהָ" (איכה א, ז). שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל שׁוֹבְתִין בַּגּוֹלָה בְּשַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים וְשׁוֹמְטִים בַּשְּׁבִיעִית, וְהָיוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם מְשַׂחֲקִים עֲלֵיהֶם וְאוֹמְרִים: שׁוֹטִים! בְּאַרְצָכֶם לֹא שְׁמַטְתֶּם, וְעַכְשָׁו בַּגּוֹלָה תִּשְׁמְטוּ?! בְּאַרְצָכֶם לֹא שְׁמַרְתֶּם שַׁבָּת, וְעַכְשָׁו בַּגּוֹלָה תִּשְׁמְרוּ?! עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּלָמָּה שָׂחֲקוּ הָאֻמּוֹת עַל יִשְׂרָאֵל וְקָרְאוּ אוֹתָם שׁוֹטִים בִּשְׁבִיל שֶׁשּׁוֹמְרִים הַמִּצְוֹת בַּגּוֹלָה? אֵימָא דְּבִשְׁבִיל שֶׁרָאוּ שֶׁנֶּעֱנְשׁוּ עַל מַה שֶּׁלֹּא קִיְּמוּ הַמִּצְוֹת בִּהְיוֹתָם בְּאַרְצָם, מִשּׁוּם הָכִי רוֹצִים לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת בִּהְיוֹתָם בַּגָּלוּת. אַךְ כְּפִי דִּבְרֵי הָרַשְׁבָּ"א שֶׁכָּתַבְנוּ נִיחָא. דְּקָשְׁיַת הָאֻמּוֹת הוּא, דְּבִהְיוֹתָם בְּאַרְצָם, דְּלֹא הָיָה לָהֶם שׁוּם טַעֲנָה שֶׁלֹּא לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת, שֶׁהֲרֵי אַף שֶׁהָיוּ אֲנוּסִים מִכָּל מָקוֹם לֹא נִתְּנָה לָהֶם הָאָרֶץ אֶלָּא בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו, וַאֲפִלּוּ הָכִי לֹא קִיְּמוּם; עַכְשָׁו, שֶׁיֵּשׁ לָהֶם טַעֲנַת אֹנֶס וְאֵיכָא מוּדָעָא בַּדָּבָר, הֵם מְקַיְּמִים אוֹתָם. נִמְצָא דְּכֹל בָּתַר אִפְּכָא קָא אָזְלִי. וּמִשּׁוּם הָכִי קָרְאוּם שׁוֹטִים, דְּבִמְקוֹם חִיּוּבָם לֹא קִיְּמוּ, וּבִמְקוֹם פְּטוּרָם קִיְּמוּ.

וּבָזֶה נָבִין מַאי דִּכְתִיב בְּסוֹף דִּבְרֵי הַיָּמִים (דהי"ב לו, יב-יג): "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְיָ אֱלֹהָיו, לֹא נִכְנַע מִלִּפְנֵי יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא מִפִּי יְיָ. וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶצַּר מָרַד, אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: 'וַיַּעַשׂ הָרַע' — מַהוּ הָרַע? שֶׁלֹּא נִכְנַע מִלִּפְנֵי יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא, כְּדִמְפֹרָשׁ בְּיִרְמְיָה (לח, יז): "וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל צִדְקִיָּהוּ כֹּה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹמֵר. וְחוּץ מֵחֶטְא זֶה לֹא חָטָא, אֶלָּא בָּזֶה שֶׁלֹּא שָׁמַע לְדִבְרֵי הַנָּבִיא מִפִּי הַשֵּׁם וְשֶׁעָבַר עַל שְׁבוּעַת נְבוּכַדְנֶצַּר, אֲבָל בְּתוֹעֲבוֹתָיו וְהַנִּמְצָא עָלָיו יְהוֹיָקִים לֹא הֵרַע לַעֲשׂוֹת. עַד כָּאן. וְדִבְרֵי רַשִׁ"י הֵם גְּמָרָא עֲרוּכָה פֶּרֶק שְׁלִישִׁי דְּמוֹעֵד קָטָן (טז ע"ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיִּשְׁמַע עֶבֶד מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי" (ירמיה לח, ז). וְכִי כּוּשִׁי שְׁמוֹ? וַהֲלוֹא צִדְקִיָּהוּ שְׁמוֹ! אֶלָּא מַה כּוּשִׁי זֶה מְשֻׁנֶּה בְּעוֹרוֹ, אַף צִדְקִיָּהוּ מְשֻׁנֶּה בְּמַעֲשָׂיו. עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: צַדִּיק גָּמוּר. וּבְפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּהוֹרָיוֹת (יא ע"א) אָמְרִינַן: תָּנוּ רַבָּנָן: הוּא שַׁלּוּם הוּא צִדְקִיָּהוּ, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ שַׁלּוּם? שֶׁהָיָה מְשֻׁלָּם בְּמַעֲשָׂיו. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: צַדִּיק גָּמוּר הָיָה, בַּעַל מַעֲשִׂים טוֹבִים. וּבְשִׁלְהֵי פֶּרֶק שְׁלִישִׁי דַּעֲרָכִין (יז ע"א) אָמְרִינַן: בִּקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲזִיר אֶת הָעוֹלָם לְתֹהוּ וָבֹהוּ מִפְּנֵי דּוֹרוֹ שֶׁל צִדְקִיָּהוּ, כֵּיוָן שֶׁנִּסְתַּכֵּל בְּצִדְקִיָּהוּ נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ. וּבְפֶרֶק שְׁלשָׁה וְעֶשְׂרִים

דְּשַׁבָּת (קמט ע"ב) אָמְרִינַן: וְעוֹד, צִדְקִיָּהוּ צַדִּיקָא מַאי הֲוָה לֵיהּ לְמֶעְבַּד? וְאָמְרִינַן תּוּ הָתָם: בְּשָׁעָה שֶׁבִּקֵּשׁ אוֹתוֹ רָשָׁע לַעֲשׂוֹת לְאוֹתוֹ צַדִּיק וְכוּ'. מִכָּל הָנֵי מוּכָח דְּצִדְקִיָּהוּ צַדִּיק גָּמוּר הָיָה.

וְיֵשׁ לְתָמֹהַּ, דִּבְמֶלְכִים (ב כד, יט) כְּתִיב עָלֵיהּ דְּצִדְקִיָּהוּ: "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְיָ כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָקִים". וְהָא דְּאָמְרִינַן בְּשִׁלְהֵי מוֹעֵד קָטָן (כח ע"ב): וּמַה צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶלָּא מִצְוָה אַחַת שֶׁהֶעֱלָה אֶת יִרְמְיָהוּ מִן הַטִּיט וְכוּ', כְּבָר כָּתְבוּ שָׁם הַתּוֹסָפוֹת: צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה צַדִּיק גָּמוּר הָיָה, אֲבָל בַּמִּקְרָא לֹא מָצִינוּ יוֹתֵר כִּי אִם שֶׁצִּוָּה לְהַעֲלוֹת יִרְמְיָהוּ מִן הַטִּיט. עַד כָּאן. הֵן אֱמֶת דִּבְפֶרֶק שְׁלִישִׁי דִּבְרָכוֹת (יח ע"ב) אָמְרִינַן: "וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה" (קהלת ט, ה) — אֵלּוּ רְשָׁעִים שֶׁבְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִים מֵתִים, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כא, ל): "וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: 'חָלָל רָשָׁע' — עַל צִדְקִיָּהוּ הוּא אוֹמֵר, וַעֲדַיִן בִּימֵי יְחֶזְקֵאל חַי הוּא וְקוֹרֵהוּ חָלָל. עַד כָּאן. וְהוּא דְּבַר תִּמַהּ שֶׁהַכָּתוּב יְכַנֶּה לְצִדְקִיָּהוּ בְּשֵׁם רָשָׁע, מֵאַחַר שֶׁהָיָה צַדִּיק גָּמוּר. וְעוֹד, שֶׁיֹּאמְרוּ בַּגְּמָרָא דִּילָכָךְ נִקְרָא חָלָל מְשׁוּם דִּרְשָׁעִים בְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִים מֵתִים. וְאַגָּדָה זוֹ סוֹתֶרֶת כָּל אוֹתָן הָאַגָּדוֹת שֶׁכָּתַבְנוּ.

שׁוּב רָאִיתִי בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קג ע"א) שֶׁהֵבִיאוּ אוֹתָהּ אַגָּדָה דְּבַקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲזִיר אֶת הָעוֹלָם לְתֹהוּ בִּשְׁבִיל דּוֹרוֹ שֶׁל צִדְקִיָּהוּ, נִסְתַּכֵּל בְּצִדְקִיָּהוּ וְנִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ. וְהִקְשׁוּ: בְּצִדְקִיָּהוּ נָמֵי כְּתִיב "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְיָ"? וְתֵרְצוּ: שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ לְמַחּוֹת וְלֹא מִחָה. עַד כָּאן. וּלְפִי זֶה, מַאי דִּכְתִיב בִּמְלָכִים "כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָקִים", הַכַּוָּנָה הִיא דִּבְנֵי דּוֹרוֹ הָיוּ רְשָׁעִים גְּמוּרִים כִּיהוֹיָקִים, וְכֵיוָן שֶׁלֹּא מִחָה בָּהֶם כָּתַב עָלָיו "כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָקִים". וּמְשׁוּם הָכֵי קָרְאוֹ הַכָּתוּב רָשָׁע וְנִקְרָא חָלָל מְשׁוּם דִּרְשָׁעִים בְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִים מֵתִים, מְשׁוּם דְּלֹא מִחָה בִּבְנֵי דּוֹרוֹ, אֲבָל לְעוֹלָם דְּהוּא לֹא חָטָא כִּי אִם בְּאוֹתָם שְׁנֵי דְּבָרִים, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י.

אַךְ עִם מַה שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּשֵׁם הָרַשְׁבָּ"א דִּבְעוֹדָם בָּאָרֶץ אֵין לָהֶם טַעֲנַת אֹנֶס, אֶפְשָׁר לְיַשֵּׁב בְּאֹפֶן אַחֵר, שֶׁחָטָא זֶה שֶׁלֹּא שָׁמַע לְיִרְמְיָהוּ הָיָה סִבָּה לְכָל מַה שֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל. וְהוּא, שֶׁיִּרְמְיָה אָמַר לוֹ (ירמיה לח, יז-יח): "כֹּה אָמַר יְיָ וְגוֹ' אִם יָצֹא תֵּצֵא אֶל שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל וְחָיְתָה נַפְשֶׁךָ וְהָעִיר הַזֹּאת לֹא תִשָּׂרֵף בָּאֵשׁ, וְחָיִתָה אַתָּה וּבֵיתֶךָ. וְאִם לֹא תֵצֵא אֶל שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל וְנִתְּנָה הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד הַכַּשְׂדִּים וּשְׂרָפוּהָ בָאֵשׁ" וְגוֹמֵר. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּאִם נִגְזַר עַל יִשְׂרָאֵל בִּשְׁבִיל חַטָּאתָם "אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת וַאֲשֶׁר לַשֶּׁבִי לַשֶּׁבִי" (שם טו, ב), אֵיךְ יִתָּקֵן כָּל זֶה בִּשְׁבִיל צֵאתָם מֵהָעִיר? וְנִרְאֶה, דְּיִרְמְיָהוּ וְצִדְקִיָּהוּ הָיוּ חֲלוּקִים בְּהַהִיא דְּהַרְשָׁבָּ"א. דְּצִדְקִיָּהוּ הָיָה סוֹבֵר, דְּאַף בִּהְיוֹתָם בְּאַרְצָם אֵינָם נֶעֱנָשִׁים עַל עָוֹנָם, מֵאַחַר שֶׁהָיוּ אֲנוּסִים וְיֵשׁ לָהֶם טַעֲנַת מוֹדָעָא. וְיִרְמְיָהוּ אָמַר לוֹ, שֶׁאִם יֵצֵא אֶל שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל, שֶׁלֹּא יִהְיוּ בְּאַרְצָם,

אָז יוֹעִיל לָהֶם טַעֲנַת מוֹדָעָא. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַשְׁבָּ"א, דְּמִשֶּׁגָּלוּ חָזְרָה הַמּוֹדָעָא לְמָקוֹמָהּ, וְהֲצָרְכוּ לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ. וְאִם לֹא יֵצֵא, אָז אֵין לָהֶם טַעֲנַת מוֹדָעָא וְיִהְיוּ נֶעֱנָשִׁים עַל עֲוֹנָם. וְצִדְקִיָּהוּ לֹא שָׁמַע אֶל יִרְמְיָהוּ, לְפִי שֶׁהָיָה סָבוּר שֶׁאֲפִלּוּ בְּעוֹדָם בָּאָרֶץ אֵינָם נֶעֱנָשִׁים, לְפִי שֶׁהָיוּ אֲנוּסִים בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה וְיֵשׁ לָהֶם טַעֲנַת מוֹדָעָא. וְכֵיוָן שֶׁצִּדְקִיָּהוּ הוֹרָה הוֹרָאָה זוֹ, הָיָה סָבָה שֶׁכָּל בְּנֵי דוֹרוֹ הָיוּ מַכְעִיסִים אֶת הַשֵּׁם, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים: אֵין אָנוּ נֶעֱנָשִׁים עַל כָּל מַה שֶּׁאָנוּ מַכְעִיסִים אֶת הַשֵּׁם מֵאַחַר שֶׁאָנוּ אֲנוּסִים. נִמְצָא שֶׁצִּדְקִיָּהוּ הָיָה סָבָה לְחֵטְא הָרַבִּים, וּתְנַן בְּפֶרֶק חֲמִישִׁי דְּאָבוֹת (משנה יח): כָּל הַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים — חֵטְא הָרַבִּים תָּלוּי בּוֹ. אֲבָל לְעוֹלָם שֶׁהוּא לֹא חָטָא כִּי אִם בְּאוֹתָם שְׁנֵי דְּבָרִים, אֶלָּא דְּמִמַּה שֶׁלֹּא שָׁמַע אֶל יִרְמְיָהוּ נִמְשַׁךְ שֶׁחָטְאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל, וְהוּא הָיָה הַסִּבָּה, נֶאֱמַר עָלָיו "כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָקִים", לְפִי שֶׁבְּנֵי דוֹרוֹ הִרְשִׁיעוּ לַעֲשׂוֹת כֵּיהוֹיָקִים, לְפִי שֶׁחָשְׁבוּ כִּסְבָרַת צִדְקִיָּהוּ שֶׁהָיוּ אֲנוּסִים, וְאִם כֵּן חֵטְא הָרַבִּים תָּלוּי בּוֹ.

וְאָפְשָׁר לְיַשֵּׁב עִם זֶה סִיּוּם הַפְּסוּק: "וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶצַּר מָרַד, אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים" וְגוֹמֵר. דְּיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמִלַּת 'וְגַם', דְּלָא הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר אֶלָּא 'וּבַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶצַּר מָרַד'. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּלְאֵיזֶה צָרֵךְ בֵּאֵר לָנוּ הַכָּתוּב עִם מִי עָבַר עַל הַשְּׁבוּעָה, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא 'וְגַם עָבַר עַל שְׁבוּעַת אֱלֹהִים'. וְנִרְאֶה לוֹמַר, דְּהַכָּתוּב בָּא לְהוֹדִיעֵנוּ, דְּמִי הֵבִיאוֹ לְצִדְקִיָּהוּ לַעֲבֹר עַל שְׁבוּעַת הַשֵּׁם, שֶׁהִיא מֵהָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת, מֵאַחַר שֶׁהָיָה צַדִּיק גָּמוּר. וְנִרְאֶה דְּטָעוּת צִדְקִיָּהוּ הָיָה, מִשּׁוּם דִּכְבָר כָּתַבְנוּ לְעֵיל, שֶׁכְּשֶׁנִּשְׁבַּע צִדְקִיָּהוּ הָיָה חָבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִים, וּבְשָׁבִיל שֶׁנִּשְׁבַּע לוֹ צִדְקִיָּהוּ הוֹצִיאוֹ מֵהַמַּאֲסָר. וְאִם כֵּן, הָיָה סָבוּר צִדְקִיָּהוּ דְּאֵין כָּאן שְׁבוּעָה כְּלָל לְפִי שֶׁהָיָה אָנוּס, שֶׁאִם לֹא הָיָה נִשְׁבָּע לוֹ לֹא הָיָה מוֹצִיאוֹ מֵהַמַּאֲסָר. וְזֶה טָעוּת גָּמוּר, מִשּׁוּם דִּמְנִיעַת הַטּוֹבָה לָא חָשִׁיב אֹנֶס, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּשֵׁם הָרַב מַהֲר"י קוֹלוֹן. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב, דִּשְׁתֵּי טָעֲיוֹת טָעָה צִדְקִיָּהוּ בְּדִינֵי אֲנָסִים: חָדָא, בַּמֶּה שֶׁלֹּא שָׁמַע אֶל יִרְמְיָהוּ שֶׁצִּוָּה לוֹ שֶׁיֵּצֵא אֶל שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל, וְהוּא הָיָה סָבוּר שֶׁאַף בְּהְיוֹתָם בָּאָרֶץ הָיָה לָהֶם טַעֲנַת אֹנֶס. וְגַם עוֹד טָעָה טָעוּת אַחֵר בְּדִין אֹנֶס, בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶצַּר אֲשֶׁר מָרַד בּוֹ אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים, וְהוּא הָיָה סָבוּר שֶׁלֹּא חָלָה הַשְׁבוּעָה לְפִי שֶׁהָיָה אָנוּס בְּסִבָּה שֶׁאִם לֹא הָיָה נִשְׁבָּע לֹא הָיָה מוֹצִיאוֹ מִבֵּית הָאֲסוּרִים. וּבִשְׁנֵי דִינֵי אֲנָסִים הַלָּלוּ לֹא צָדַק צִדְקִיָּהוּ.

אֲמַר מֵעַתָּה: כְּפִי דִּבְרֵי הָרַשְׁבָּ"א זַ"ל, שֶׁמִּתְּחִלָּה לֹא נָתַן לָהֶם אֶת הָאָרֶץ אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיְּקַיְּמוּ אֶת הַתּוֹרָה, וּכְדִכְתִיב: "וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו", אִם כֵּן מַה טַּעֲנַת אֹנֶס יֵשׁ כָּאן שֶׁאִם לֹא הָיוּ מְקַבְּלִים הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא הָיָה מַכְנִיסָם לָאָרֶץ? וַהֲלוֹא מִן הַדִּין כָּךְ הוּא! אֶלָּא וַדַּאי דִּסְבִירָא לֵיהּ לְמַהֲר"י קוֹלוֹן זַ"ל, דְּמַתְּנַת הָאָרֶץ לֹא הָיְתָה בִּתְנַאי אֶלָּא מַתָּנָה

הֶחְלֵטִית, וּמִשּׁוּם הָכֵי חָשִׁיב אֹנָס מַה שֶּׁלֹּא הָיָה מַכְנִיסָם לָאָרֶץ אִם לֹא הָיוּ מְקַבְּלִים אֶת הַתּוֹרָה. אֶלָּא שֶׁכְּפִי זֶה חָזְרָה קַשְׁיַת הָרַשְׁבָּ"א לִמְקוֹמָהּ, דְּקוֹדֶם אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לָמָּה נֶעֱנְשׁוּ וְגָלוּ יִשְׂרָאֵל מֵאַדְמָתָם, וַהֲרֵי אֱנוּסִים הָיוּ שֶׁלֹּא הָיָה מַכְנִיסָם לָאָרֶץ?

וְנִרְאֶה דְּאַף לְסִבָּרַת מַהֲרַ"י קוּלּוֹן שֶׁמַּתְנַת הָאָרֶץ הָיְתָה הֶחְלֵטִית בִּלְתִּי שׁוּם תְּנַאי, הֵינוּ דַּוְקָא בַּמֶּה שֶׁחִדֵּשׁ הַשֵּׁם לְיִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִשֶּׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ; אֲבָל בְּשֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ — פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא נָתַן לָהֶם הָאָרֶץ אֶלָּא בִּתְנַאי שֶׁיִּשְׁמְרוּ אוֹתָם. שֶׁהֲרֵי מַה שֶּׁגֵּרֵשׁ שִׁבְעָה עַמְמִין מֵאָרֶץ יִשְׂרָאֵל הוּא מִשּׁוּם דְּלֹא קִיְּמוּ שֶׁבַע מִצְוֹת, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּפָרָשַׁת עֲרָיוֹת דִּכְתִיב (ויקרא יח, כד-כה): "כִּי בְכָל אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם, וַאֶפְקֹד עֲוֹנָהּ עָלֶיהָ וַתָּקִא הָאָרֶץ אֶת יֹשְׁבֶיהָ". וְגַבֵּי עֲבוֹדָה זָרָה וְאַבִּיזַרְיְהוּ כְּתִיב בְּפָרָשַׁת שֹׁפְטִים (דברים יח, יב): "וּבְגָלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְיָ אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ". וְאִם כֵּן, מֵאַחַר שֶׁהַשֵּׁם גֵּרֵשׁ שִׁבְעָה עַמְמִין בִּשְׁבִיל אֵלּוּ הַתּוֹעֵבוֹת, מֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁיִּשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אוֹתָם וְיֵשְׁבוּ עַל הָאָרֶץ?

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת עֵקֶב (שם ח, יט-כ): "וְהָיָה אִם שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם, הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן. כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְיָ מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּלָמָּה אִצְטְרִיךְ לוֹמַר שֶׁיֹּאבְדוּ כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְיָ מַאֲבִיד מִפְּנֵיהֶם? וְנִרְאֶה שֶׁהַכָּתוּב בָּא לִשְׁלֹל, שֶׁלֹּא יַעֲלוּ דְּבָרִים אֵלּוּ עַל לִבָּם לוֹמַר שֶׁהֵם אֱנוּסִים וּלְפִיכָךְ לֹא תָּבוֹא עֲלֵיהֶם רָעָה, לָזֶה בָּא הַכָּתוּב לִשְׁלֹל סְבָרָא זוֹ הַנִּפְסֶדֶת, מִשּׁוּם דְּבִשְׁבַע מִצְוֹת לֹא שַׁיְּךְ טַעַם זֶה. וּמִשּׁוּם הָכִי אָמַר: "הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן, כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְיָ מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם" בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁעָשׂוּ, וְאַף שֶׁהֵם לֹא קִבְּלוּ שׁוּם דָּבָר בְּעַרְבוּת מוֹאָב. וְהַטַּעַם, שֶׁשֶּׁבַע מִצְוֹת הֵם מְחֻיָּבִים בָּהֶם מִזְּמַן רִאשׁוֹן, שֶׁקִּבְּלוּ אוֹתָם עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם.

וְאִם כֵּן, לְדַעַת מַהֲרַ"י קוּלּוֹן, מַה שֶּׁנֶּעֱנְשׁוּ יִשְׂרָאֵל קֹדֶם אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא לְפִי שֶׁעָבְרוּ עַל שֶׁבַע מִצְוֹת. וּמְבֹאָר הוּא בַּפָּתוּב בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת, וּבְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁאָמְרוּ (יומא ט ע"ב) שֶׁמְּקֻדָּשׁ רִאשׁוֹן נֶחֱרַב בִּשְׁבִיל עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים שֶׁהָיָה בָּהֶם, וְאֵלּוּ הֵם מִמִּצְוֹת בְּנֵי נֹחַ. וּלְעוֹלָם דְּעַל שְׁאָר הַמִּצְוֹת יֵשׁ לָהֶם טַעֲנַת אֹנֶס, שֶׁהָיוּ יְרֵאִים שֶׁלֹּא יַכְנִיסֵם לָאָרֶץ.

וּבָזֶה יוּבְנוּ קְצָת פְּסוּקִים בִּיחֶזְקֵאל (לג, כד-כה): "בֶּן אָדָם יֹשְׁבֵי הֶחֳרָבוֹת הָאֵלֶּה עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים לֵאמֹר אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת הָאָרֶץ, וַאֲנַחְנוּ רַבִּים לָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה. לָכֵן אֱמֹר אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים עַל הַדָּם תֹּאכֵלוּ וְעֵינֵיכֶם תִּשְּׂאוּ אֶל גִּלּוּלֵיכֶם וְדָם תִּשְׁפֹּכוּ, וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמָה עָלְתָה בְּדַעְתָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל דְּבִשְׁבִיל שֶׁאַבְרָהָם יָרַשׁ אֶת הָאָרֶץ נִתְּנָה לָהֶם הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה אַף בִּהְיוֹתָם רְשָׁעִים?

וַהֲלוֹא הַמַּחֲזִיק בְּדַרְכֵי אַבְרָהָם — יוֹרֵשׁ אֶת הָאָרֶץ שֶׁנִּתְּנָה לְאַבְרָהָם, וּמִי שֶׁאֵינוֹ מַחֲזִיק בְּדַרְכָיו — פְּשִׁיטָא שֶׁאֵינוֹ יוֹרֵשׁ אֶת הָאָרֶץ. וְאִם נֹאמַר שֶׁיִּשְׂרָאֵל טָעוּ בָּזֶה וְהָיוּ סְבוּרִים שֶׁאַף שֶׁהֵם רְשָׁעִים הֵם יוֹרְשִׁים אֶת הָאָרֶץ שֶׁזָּכָה אַבְרָהָם אֲבִיהֶם, אִם כֵּן מַה הֵשִׁיב לָהֶם הַשֵּׁם "עַל הַדָּם תֹּאכֵלוּ וְעֵינֵכֶם תִּשְׂאוּ אֶל גִּלּוּלֵיכֶם וְגוֹ' וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ"? וַהֲלוֹא לֹא נֶעְלַם מִיִּשְׂרָאֵל אֵלּוּ הָעֲבֵרוֹת שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים, וְאַף עַל פִּי כֵן הָיוּ סְבוּרִים שֶׁעִם כָּל זֶה לָהֶם נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה מִכֹּחַ אַבְרָהָם אֲבִיהֶם. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁהֵשִׁיב לָהֶם הַנָּבִיא: "עַל הַדָּם תֹּאכֵלוּ" וְגוֹמֵר, וְאָמְרִינַן בַּיְלְקוּט (יחזקאל רמז שעג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "כֹּה אָמַר יְיָ עַל הַדָּם תֹּאכֵלוּ" — זֶה אֵיבָר מִן הַחַי; "וְעֵינֵכֶם תִּשְׂאוּ אֶל גִּלּוּלֵיכֶם" — זוֹ עֲבוֹדָה זָרָה; "וְדָם תִּשְׁפֹּכוּ" — כְּמַשְׁמָעוֹ. "עֲמַדְתֶּם עַל חַרְבְּכֶם" — זֶה הַדִּין וְהַגָּזֵל; "עֲשִׂיתֶן תּוֹעֵבָה" — זֶה מִשְׁכַּב זְכוּר; "וְאִישׁ אֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּאתֶם" — זֶה גִּלּוּי עֲרָיוֹת. וּמַה מְּצוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ לֹא עָשׂוּ, וְאַתֶּם אוֹמְרִים נִירַשׁ אֶת הָאָרֶץ. עַד כָּאן. וְסִיּוּם דִּבְרֵי הַמַּאֲמָר הַזֶּה לְכְאוֹרָה אֵין לוֹ מוּבָן, דְּלְמַאי אִצְטְרִיךְ לְנָבִיא לְהוֹכִיחַ לְיִשְׂרָאֵל עַל שֶׁעָבְרוּ עַל הַמִּצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, תִּפֹּק לֵהּ מִשּׁוּם דְּנִצְטַוּוּ עֲלֵיהֶם בְּסִינַי? וְעוֹד, דְּלְמָה הֶעֱנִישׁ אוֹתָם דַּוְקָא עַל שֶׁבַע מִצְוֹת וְלֹא עַל שְׁאָר הַמִּצְוֹת? וּמִדִּבְרֵי אַגָּדָה הַלָּזוּ נִרְאֶה דְּדַוְקָא עַל שֶׁבַע מִצְוֹת הֶעֱנִישָׁם. וְכֵן הוּא דַּעַת הַמְתַרְגֵּם שֶׁתִּרְגֵּם 'עַל הַדָּם תֹּאכֵלוּ': עַל דַּם זַבְּאֵי אַתּוּן אָכְלִין. וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מַאֲכָלִים תַּפְנוּקִים אַתֶּם אוֹכְלִים עַל יְדֵי רְצִיחָה, שֶׁהוֹרַגְתֶּם אֶת בַּעֲלֵי מָמוֹן וְנוֹטְלִין אֶת מָמוֹנָם. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּלְמָה לֹא פֵּרְשׁוּ הַפָּסוּק כְּפִשׁוּטוֹ: 'עַל הַדָּם תֹּאכֵלוּ' — שֶׁהָיוּ עוֹבְרִים עַל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (ויקרא יט, כו) "לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם", וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַדָּ"ק. דְּנִרְאֶה דִּסְבִירָא לְהוּ דְּהַנָּבִיא אֵינוֹ מַעֲנִישָׁם אֶלָּא דַּוְקָא עַל שֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, וּמִשּׁוּם הָכֵי הוֹצִיאוּ הַכָּתוּב מִפְּשׁוּטוֹ, לְפִי שֶׁבְּנֵי נֹחַ לֹא הֻזְהֲרוּ עַל 'לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם'. וְאִם כֵּן יֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּלְמָה וּתֵר לָהֶם הַנָּבִיא עַל שְׁאָר הָעֲבֵרוֹת שֶׁלֹּא הֻזְהֲרוּ בְּנֵי נֹחַ?

וְהִנֵּה חוּץ מִדִּרְכֵּנוּ אֶפְשָׁר לְיַשֵּׁב. וְקֹדֶם כָּל דָּבָר נְדַקְדֵּק בְּמַאי דְּאָמְרִינַן מִכָּאן מוֹדָעָא רַבָּה לְאוֹרָיְתָא, דְּהָא לָא שַׁיְכָא מוֹדָעָא אֶלָּא בְּמִי שֶׁאָנַס אֶת חֲבֵרוֹ לַעֲשׂוֹת אֵיזֶה דָּבָר שֶׁלֹּא כִּרְצוֹנוֹ, אֲבָל מֶלֶךְ שֶׁמְּצַוֶּה לַעֲבָדָיו שֶׁיַּעֲשׂוּ כָּךְ וְכָךְ — הֲרֵי הֵם מְחֻיָּבִים לַעֲשׂוֹתוֹ, וְאֵין כָּאן טַעֲנַת אֹנֶס, דְּהָא קָיְמָא לָן (נדרים כח ע"א) דְּדִינָא דְּמַלְכוּתָא דִּינָא, וְכָל שֶׁכֵּן דִּינָא דְּמֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְאִם כֵּן, אִם הַשֵּׁם אָנַס אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁיְּקַבְּלוּ לִשְׁמֹר וּלְקַיֵּם תַּרְיַ"ג מִצְוֹת, מַה מּוֹדָעָא יֵשׁ כָּאן? שֶׁהֲרֵי מְחֻיָּבִים הֵם לִשְׁמֹר מִצְוֹת מַלְכָּם. וְהַרַשְׁבָּ"א, כְּתַבְנוּ דְּבָרָיו לְעֵיל, הִרְגִּישׁ בָּזֶה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאִם נֹאמַר שֶׁנֶּעֱנְשׁוּ מִפְּנֵי שֶׁעָבְרוּ עַל מִצְוֹת מַלְכָּם, אִם כֵּן בָּטְלָה מוֹדָעָה זוֹ. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה לֹא יִקְשֶׁה לְפִי הָאֱמֶת דְּבָטְלָה מוֹדָעָא זוֹ מִשּׁוּם דְּהֵם נֶעֱנָשִׁים עַל מַה שֶּׁעָבְרוּ עַל גְּזֵרַת מַלְכָּם, וְקַיְמָא לָן דִּינָא דְּמַלְכוּתָא דִּינָא.

וְנִרְאָה דְּזֶה יוּבַן עִם מַה שֶּׁכָּתַב הָרַ"ן בְּפֶרֶק אַרְבָּעָה נְדָרִים (שם) עֲלֵהּ דְּהַהִיא דִּשְׁמוּאֵל דְּאָמַר דִּינָא דְמַלְכוּתָא דִּינָא, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת, דְּדַוְקָא בְּמַלְכֵי הָאֱמוֹת אָמְרִינַן דִּינָא דְמַלְכוּתָא דִּינָא, מִפְּנֵי שֶׁהָאָרֶץ שֶׁלּוֹ וְיָכוֹל לוֹמַר לָהֶם: אִם לֹא תַּעֲשׂוּ מִצְוָתִי אֶגְרֹשׁ אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ; אֲבָל בְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל — לֹא, לְפִי שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁתְּפִים בָּהּ. עַד כָּאן. וְהִנֵּה אִם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לֹא הָיְתָה מֻחְזֶקֶת בְּיֵדֵנוּ מִכֹּחַ מַתְּנַת אַבְרָהָם אֶלָּא שֶׁעַכְשָׁו הָיָה הַשֵּׁם נוֹתְנָהּ לָנוּ — פְּשִׁיטָא דְּלֹא הָיָה מוֹעִיל לָנוּ טַעֲנַת אֹנֶס, דְּתִפֹּק לֵהּ שֶׁאָנוּ מְחֻיָּבִים לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת כָּל מַה שֶּׁצִּוָּנוּ מִשּׁוּם דְּדִינָא דְמַלְכוּתָא דִּינָא; אַךְ אִם מַה שֶּׁאָנוּ זוֹכִים בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הוּא מִכֹּחַ שֶׁזָּכָה בָּהּ אַבְרָהָם וַאֲנַחְנוּ בָּאִים מִכֹּחַ יְרֻשָּׁה, אִם כֵּן לֹא שַׁיָּךְ דִּינָא דְמַלְכוּתָא דִּינָא, דּוּמְיָא דְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי לֹא נָתַן הַשֵּׁם עַכְשָׁו שׁוּם דָּבָר מֻחְדָּשׁ, וְלֹא נִשְׁאַר לָנוּ חִיּוּב לְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה אֶלָּא מִצַּד קַבָּלָתֵנוּ, וְלָזֶה יֵשׁ טַעֲנַת אֹנֶס.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכְּתוּבִים: "בֶּן אָדָם יֹשְׁבֵי הֶחָרְבוֹת הָאֵלֶּה עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים לֵאמֹר אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת הָאָרֶץ, וְלָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה". כְּלוֹמַר, שֶׁיִּשְׂרָאֵל כְּבָר הָיוּ יוֹדְעִים שֶׁהֵם הָיוּ אֲנוּסִים בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה וְאֵינָן נֶעֱנָשִׁים מִצַּד שֶׁלֹּא קִיְּמוּ מַה שֶּׁכְּבָר קִבְּלוּ, שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מוֹדָעָא, אֶלָּא שֶׁהָיוּ יְרֵאִים פֶּן יָבוֹא עֲלֵיהֶם מִטַּעַם דִּינָא דְמַלְכוּתָא דִּינָא וְיֵעָנְשׁוּ. לָזֶה אָמְרוּ: "אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת הָאָרֶץ". כְּלוֹמַר, שֶׁלְּאַבְרָהָם נִתְּנָה בְּמַתָּנָה וְלָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה מִכֹּחַ אַבְרָהָם אָבִינוּ, וְאִם כֵּן לֹא נָתַן לָנוּ שׁוּם דָּבָר מֻחְדָּשׁ, וְאִם כֵּן הֲוֵי לֵהּ כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל דְּלָא אָמְרִינַן בְּהוּ דִּינָא דְמַלְכוּתָא דִּינָא. מַה תֹּאמַר בִּשְׁבִיל הַקַּבָּלָה, אֲנוּסִים הָיִינוּ. לָזֶה הֵשִׁיב הַנָּבִיא, דְּהִתִּינַח עַל מַה שֶּׁקִּבְּלוּ מֻחְדָּשׁ בְּסִינַי, אַךְ בַּמֶּה שֶׁלֹּא קִיְּמוּ מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ — אֵיךְ יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת דְּמֵאַחַר שֶׁאֵינָם מְקַיְּמִים אוֹתָם שֶׁיִּירְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ, מֵאַחַר דְּבִשְׁבִיל אֵלּוּ הַשֶּׁבַע מִצְוֹת קָאָה אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיהֶם וְגֵרֵשׁ אוֹתָם מֵהָאָרֶץ. וְזֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסִפְרִי: שֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַווּ בְּנֵי נֹחַ לֹא עָשׂיתֶם, וְאַתֶּם אוֹמְרִים נִירַשׁ אֶת הָאָרֶץ.

וּלְפִי דִּבְרֵי מַהֲרַ"י קוֹלוֹן זַ"ל נֹאמַר בְּאֹפֶן אַחֵר, אַךְ נַקְדִּים עוֹד טַעַם אַחֵר לָמָּה נִבֵּי שֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ לֹא שַׁיָּךְ טַעְמָא דְאֹנֶס. וְהוּא, עִם מַה שֶּׁכָּתַב הָרֹא"שׁ בִּפְסָקָיו עֲלֵהּ דְּהַהִיא דְאָמַר שְׁמוּאֵל דִּינָא דְמַלְכוּתָא דִּינָא, שֶׁכָּתַב בְּשֵׁם רַבֵּנוּ תָּם זַ"ל דְּהַיְנוּ כְּשֶׁהַמֶּלֶךְ מַשְׁוֶה גֶּזֵרוֹתָיו עַל כָּל בְּנֵי מַלְכוּתוֹ, וְהֵבִיא רְאָיָה מֵהָא דִּתְנַן בְּגִטִּין: לֹא הָיוּ סִיקָרִיקוֹן בִּיהוּדָה וְכוּ'. וְאַף שֶׁהָרֹא"שׁ שָׁם דָּחָה רְאָיָה זוֹ, מִכָּל מָקוֹם לְעִנְיָן דִּינָא סְבִירָא לֵהּ כְּרַבֵּנוּ תָּם, דְּאָמְרִינַן דִּינָא דְמַלְכוּתָא דִּינָא בְּדָבָר הַכּוֹלֵל לְכָל בְּנֵי מַלְכוּתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁנִּרְאֶה מִדִּבְרֵי הַטּוּר (חו"מ סימן שסט), יְעַיֵּן שָׁם. אִם כֵּן אֵפוֹא, גַּבֵּי שֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ, שֶׁהִיא גְּזֵרָה כּוֹלֶלֶת לְכָל הָעוֹלָם, פְּשִׁיטָא דְּלָא מְהַנֵּי טַעְמָא דַּאֲנוּסִים הָיִינוּ, דְּתִפֹּק לֵהּ מִשּׁוּם דִּינָא דְמַלְכוּתָא, וְאִם

לֹא הָיוּ מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם הָיוּ מְחַיְּבִים לִשְׁמֹר וּלְקַיֵּם שֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ מִשּׁוּם גְּזֵרַת מֶלֶךְ; אֲבָל לֹא גַּבֵּי שְׁאָר מִצְוֹת שֶׁאֵינָם אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל, וְאִם כֵּן אֵין לָנוּ חִיּוּב אֶלָּא מִצַּד הַקַּבָּלָה שֶׁקִּבְּלוּנוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב, וְהָתָם הָיוּ אֲנוּסִים שֶׁלֹּא הָיָה מַכְנִיסָם לָאָרֶץ, וְלָא חָשִׁיב אִנָּשׁ זֶה מִנְיַעַת הַטּוֹבָה לְפִי שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מֻחְזֶקֶת הִיא, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב מַהֲרַ"י קוֹלוֹן.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכְּתוּבִים: "יִשְׁבֵי הֶחָרְבוֹת וְגוֹ' אֹמְרִים לֵאמֹר אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת הָאָרֶץ, וַאֲנַחְנוּ רַבִּים לָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה". כְּלוֹמַר, שֶׁיִּשְׂרָאֵל הָיוּ רוֹצִים לִפְרֹק עֹל וְלוֹמַר אֲנוּסִים הָיִינוּ בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה, לְפִי שֶׁהָיִינוּ יְרֵאִים שֶׁמָּא לֹא יַכְנִיסֵנוּ לָאָרֶץ. אֶלָּא שֶׁעֲדַיִן אֵין זֶה מַסְפִּיק לוֹמַר דַּחֲשִׁיב אִנָּשׁ, מִשּׁוּם דְּהָוֵי מְנִיעַת הַטּוֹבָה, דְּהַיְנוּ שֶׁלֹּא הָיָה מַכְנִיסָם לָאָרֶץ, וּמְנִיעַת הַטּוֹבָה לָא חָשִׁיבָא אִנָּשׁ. לָזֶה הֵם רוֹצִים לוֹמַר דְּאֵין זוֹ מְנִיעַת הַטּוֹבָה, מִשּׁוּם דְּ"אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת הָאָרֶץ' וְזָכָה בָּהּ, וְ'לָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה', כְּלוֹמַר, שֶׁיָּרַשְׁנוּ אוֹתָהּ מֵאַבְרָהָם וִירֻשָּׁה הִיא לָנוּ מֵאֲבוֹתֵינוּ וּמֻחְזֶקֶת הִיא בְּיָדֵנוּ מֵאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁנִּתְּנָה לְאַבְרָהָם, וְאִם כֵּן חָשִׁיב אִנָּשׁ, שֶׁמִּי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה דָּבָר מִפְּנֵי יִרְאָתוֹ שֶׁלֹּא יִטְלוּ אֶת שֶׁלּוֹ — חָשִׁיב אִנָּשׁ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב מַהֲרַ"י קוֹלוֹן. וְלָזֶה הֵשִׁיב לָהֶם הַנָּבִיא: "כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים עַל הַדָּם תֹּאכֵלוּ וְעֵינֵכֶם תִּשְׂאוּ אֶל גִּלּוּלֵיכֶם וְדָם תִּשְׁפֹּכוּ" וְגוֹמֵר. "עֲשִׂיתֶן תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּאתֶם, וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ". כְּלוֹמַר, מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ לֹא קִיַּמְתֶּם, וְאַתֶּם אוֹמְרִים הָאָרֶץ נִירַשׁ. כְּלוֹמַר, דְּבִשְׁלָמָא גַּבֵּי שְׁאָר מִצְוֹת שֶׁאֵינָן גְּזֵרָה כּוֹלֶלֶת לְכָל הָעוֹלָם וְלֹא שַׁיְּךְ דִּינָא דְּמַלְכוּתָא דִּינָא, נִיחָא מַה שֶּׁאַתֶּם רוֹצִים לִפְרֹק עֹל וְלוֹמַר שֶׁמַּה שֶּׁקִּבַּלְתֶּם הָיָה בְּאֹנֶס; אֲבָל גַּבֵּי שֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ, שֶׁהִיא גְּזֵרָה כּוֹלֶלֶת לְכָל הָעוֹלָם, מַה טַּעֲנָה יֵשׁ לָכֶם? דַּל מֵהָכָא הַקַּבָּלָה, וַהֲלוֹא אַתֶּם מְחַיְּבִים לִשְׁמֹר וּלְקַיֵּם גְּזֵרַת מֶלֶךְ, דְּדִינָא דְּמַלְכוּתָא דִּינָא.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים פָּרָשַׁת בְּחֻקֹּתַי וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם" (ויקרא כו, מא) — אֲנִי בְּעַצְמִי אֲבִיאֵם. זוֹ מִדָּה טוֹבָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא יִהְיוּ אוֹמְרִים: הוֹאִיל וְגָלִינוּ לְבֵין הָאֻמּוֹת נַעֲשָׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם. אֲנִי אֵינִי מַנִּיחָם, אֶלָּא מַעֲמִיד אֲנִי אֶת נְבִיאַי וּמַחֲזִירָם לְתַחַת כְּנָפַי. שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כ, לב-לג): "וְהָעֹלָה עַל רוּחֲכֶם הָיוֹ לֹא תִהְיֶה, אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נִהְיֶה כַגּוֹיִם וּכְמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת". אֶלָּא "חַי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים אִם לֹא בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם" — עַל כָּרְחֲכֶם שֶׁלֹּא בְּטוֹבָתְכֶם מַמְלִיךְ אֲנִי מַלְכוּתִי עֲלֵיכֶם. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאֲמָר זֶה טוּבָא. חֲדָא, דְּאֵיךְ הַדָּבָר תָּלוּי בַּמֶּה שֶׁיְּבִיאֵם בְּעַצְמוֹ? וַהֲלוֹא אֲפִלּוּ שֶׁיְּבִיאֵם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ יָכוֹל לוֹמַר שֶׁבְּיָד חֲזָקָה יִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם. וְעוֹד, בַּמֶּה שֶׁאָמַר שֶׁלֹּא יִהְיוּ אוֹמְרִים הוֹאִיל וְגָלִינוּ וְכוּ', דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי דִּבְשְׁבִיל שֶׁגָּלוּ וְלָקוּ עַל חַטֹּאתָם שֶׁיֹּאמְרוּ שֶׁעַכְשָׁו שֶׁגָּלוּ יַעֲשׂוּ כְּמַעֲשֵׂה

הָאֻמּוֹת? וַהֲלוֹא עַכְשָׁו שֶׁגָּלוּ רָאוּי הוּא שֶׁיִּתְוַדּוּ אֶת עֲוֹנָם וְאֶת עֲוֹן אֲבוֹתָם. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם: עַל כָּרְחֲכֶם שֶׁלֹּא בְּטוֹבַתְכֶם מַמְלִיךְ אֲנִי מַלְכוּתִי עֲלֵיכֶם, דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא יִרְצוּ לְקַבֵּל מַלְכוּתוֹ יִתְבָּרַךְ? וְאִם הַכַּוָּנָה עַל קִיּוּם הַמִּצְוֹת, הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר עַל כָּרְחֲכֶם תְּקַיְּמוּ הַמִּצְוֹת.

אַךְ עַל פִּי הָאֱמוּר יָבוֹא לִכְלַל יִשּׁוּב. וְנַקְדִּים עוֹד, דְּאִיתָא בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, הֻבִיאוּ מַהֲרַ"שׁ יָפֶה בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר וַיֵּרָא (פרשה מט סימן ב), וְזֶה לְשׁוֹנָם: בְּשָׁעָה שֶׁהִפְיִיץ הַשֵּׁם אֶת הָעַמִּים בְּדוֹר הַפַּלָּגָה, הֵבִיא שִׁבְעִים שָׂרִים שֶׁל מַעְלָה וְנָתַן לְכָל שַׂר וְשַׂר אָמָה אַחַת שֶׁתִּהְיֶה תַּחַת הַשַּׂר, וְיִשְׂרָאֵל נָפְלוּ בְּחֶלְקוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב, ח-ט): "בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם" וְגוֹמֵר, "כִּי חֵלֶק יְיָ עַמּוֹ". עַד כָּאן. וּכְבָר בֵּאֵר כָּל זֶה הָרַמְבַּ"ן בְּקִצָּת מְקוֹמוֹת, שֶׁכָּל הָאֻמּוֹת הֵם תַּחַת שָׂרִים, אַךְ יִשְׂרָאֵל אֵינָם תַּחַת שׁוּם שַׂר, אֶלָּא הַשֵּׁם אֱלֹהֵיהֶם הוּא מַלְכָּם וְשָׂרָם. וְהִנֵּה כְּבָר כָּתַבְנוּ בְּשֵׁם הָרַשְׁבָּ"א, דְּכָל זְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ לֹא הָיָה לָהֶם שׁוּם טַעֲנַת מוֹדָעָא כְּלָל, אֶלָּא כֵּיוָן שֶׁגָּלוּ חָזְרָה הַמּוֹדָעָא לִמְקוֹמָהּ, וּמְשׁוּם הָכֵי הֲדוּר קַבְּלוּהָ בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ. וְהִנֵּה כָּל טַעֲנַת יִשְׂרָאֵל לוֹמַר דְּלֹא שַׁיָּךְ טַעֲנַת דִּינָא דְּמַלְכוּתָא דִּינָא הוּא מְשׁוּם הַהִיא דְּרַבָּנוּ תָּם, דְּכֹל שֶׁאֵינוֹ מַשְׁוֶה גְּזֵרוֹתָיו עַל כָּל מַלְכוּתוֹ לֹא שַׁיָּךְ דִּינָא דְּמַלְכוּתָא. וְטַעַם זֶה הָיָה צוֹדֵק אִם הָיוּ יִשְׂרָאֵל גַּם כֵּן תַּחַת שַׂר כְּכָל הָאֻמּוֹת וְלֹא הָיָה הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם כְּלָל, אֲז הָיוּ צוֹדְקִים בְּטַעֲנָתָם דְּמָה רָאָה הַשֵּׁם לִגְזֹר דַּוְקָא עַל יִשְׂרָאֵל וְלֹא עַל שְׁאָר הָאֻמּוֹת; אֲבָל מֵאַחַר שֶׁכָּל הָאֻמּוֹת מְסֻרָם הַשֵּׁם תַּחַת הַשָּׂרִים, וְיִשְׂרָאֵל דַּוְקָא הֵם תַּחַת מַלְכוּתוֹ יִתְבָּרַךְ — אֵינָם צוֹדְקִים בְּטַעֲנָה זוֹ כְּלָל, שֶׁהֲרֵי לְכָל בְּנֵי מַלְכוּתוֹ הוּא גּוֹזֵר גְּזֵרָה כּוֹלֶלֶת, וְהָאֻמּוֹת אֵינָם נִקְרָאִים בְּנֵי מַלְכוּתוֹ מֵאַחַר שֶׁכְּבָר מְסֻרָם לַשָּׂרִים.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַבָּרַיְתָא: "וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם", רוֹצֶה לוֹמַר אֲנִי בְּעַצְמִי. אַל תְּהִיוּ סְבוּרִים שֶׁאֲנִי מוֹסֵר אֶתְכֶם לְשָׂלִיחַ, כְּמוֹ שֶׁאֲנִי עוֹשֶׂה לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁמְּסַרְתִּים לְשָׂרִים. וְאָמְרָה הַבָּרַיְתָא: זוֹ מִדָּה טוֹבָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא יְהוּ אוֹמְרִים הוֹאִיל וְגָלִינוּ לְבֵין הָאֻמּוֹת נַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם. כְּלוֹמַר, דְּבִשְׁלָמָא כְּשֶׁהָיִינוּ בְּאַרְצֵנוּ לֹא הָיָה לָנוּ שׁוּם טַעֲנַת אֹנֶס, מִשּׁוּם דְּלֹא נָתַן לָנוּ הָאָרֶץ אֶלָּא בַּעֲבוּר נִשְׁמֹר חֻקָּיו, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַשְׁבָּ"א, אֲבָל עַכְשָׁו שֶׁגָּלִינוּ חָזְרָה הַמּוֹדָעָא לִמְקוֹמָהּ. מַה תֹּאמַר, תִּפֹּק לֵיהּ דְּדִינָא דְּמַלְכוּתָא דִּינָא, לָזֶה אָמְרוּ: נַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם דַּוְקָא, אֲבָל לֹא שֶׁיִּגְזֹר עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת חֲדָשׁוֹת לֹא עָשָׂה כֵּן לְכָל גּוֹי. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְהָעֹלָה עַל רוּחֲכֶם הָיוֹ לֹא תִהְיֶה, אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נִהְיֶה כַּגּוֹיִם" וְגוֹמֵר — עַל כָּרְחֲכֶם שֶׁלֹּא בְּטוֹבַתְכֶם אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם. כְּלוֹמַר, דַּוְקָא עֲלֵיכֶם אֶמְלֹךְ, שֶׁלֹּא אֶמְסֹר אֶתְכֶם תַּחַת שַׂר, אֲבָל שְׁאָר הַבְּנֵי נֹחַ הֵם תַּחַת הַשָּׂרִים, וְאִם כֵּן אֵין אַתֶּם יְכוֹלִין לוֹמַר 'נִהְיֶה כַּגּוֹיִם', מִשּׁוּם דְּמֻכְרָחִים אַתֶּם לְקַבֵּל גְּזֵרוֹתַי, דְּדִינָא דְּמַלְכוּתָא דִּינָא.

וְהִנֵּה אַף שֶׁבֵּאַרְנוּ דְּמַה שֶּׁלֹּא הָיָה מַכְנִיסָם לָאָרֹן חֲשִׁיב אֹנֶס לְפִי שֶׁהָיְתָה מֻחְזֶקֶת בְּיָדָם, אַכַּתִּי הִקְשָׁה מַהֲרָדָ"ף (בית יז, חדר יג) מֵהַהִיא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק אַרְבָּעָה נְדָרִים (נדרים כז ע"ב): נוֹדְרִין לְהָרָגִין וּלְחָרְמִין וּלְמוֹכְסִין שֶׁהִיא תְּרוּמָה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָהּ תְּרוּמָה; שֶׁהִיא שֶׁל בֵּית הַמֶּלֶךְ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָהּ שֶׁל בֵּית הַמֶּלֶךְ. וּמְפָרֵשׁ בַּגְּמָרָא (כח ע"א), דְּאָמַר יֵאָסְרוּ כָּל פֵּרוֹת שֶׁבָּעוֹלָם עָלַי אִם אֵינָהּ שֶׁל בֵּית הַמֶּלֶךְ. וּפָרֵךְ: כֵּיוָן דְּאָמַר יֵאָסְרוּ כָּל פֵּרוֹת, לִיאָסְרוּ כָּל פֵּרוֹת שֶׁבָּעוֹלָם עָלַי אִם אֵינָהּ שֶׁל בֵּית הַמֶּלֶךְ. וּפָרֵךְ: כֵּיוָן דְּאָמַר יֵאָסְרוּ כָּל פֵּרוֹת, לִיאָסְרוּ כָּל פֵּרוֹת עָלָיו? וּמְשַׁנֵּי: בְּאוֹמַר בְּלִבּוֹ 'הַיּוֹם' וּמוֹצִיא בִּשְׂפָתָיו סְתָם. וְאַף עַל גַּב דִּדְבָרִים שֶׁבַּלֵּב אֵינָן דְּבָרִים, לְגַבֵּי אָנְסָא שָׁנֵי. הֲרֵי בְּהֶדְיָא, שְׁמֵי שֶׁנֶּאֱנַס עַל יְדֵי אֲחֵרִים בָּעֵי לְמֵימַר בְּלִבּוֹ 'הַיּוֹם', וְאִם לֹא אָמַר בְּלִבּוֹ 'הַיּוֹם' — הַנֶּדֶר אוֹ הַשִּׁבּוּעָה קַיָּמִים; וְהָכָא, שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא הִרְהֲרוּ שׁוּם תְּנַאי בְּלִבָּם, אַף שֶׁהָיוּ אֲנוּסִים — שְׁבוּעָתָם קַיֶּמֶת. וְהָרַב זַ"ל עָלָה עַל דַּעְתּוֹ לְחַלֵּק, דְּשָׁנֵי הַהִיא, שֶׁהָאֲנָס אֵינוֹ מְאַנְסוֹ עַל הַשְּׁבוּעָה אֶלָּא הוּא נִשְׁבָּע כְּדֵי לְהַצִּיל מָמוֹנוֹ, אֲבָל הַהִיא דְּנֶאֱנְסוּ בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה לָא דָּמֵי לְהָא. וְהֶקְשָׁה לוֹ לְחִלּוּק זֶה מֵהַהִיא דְּכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּפֶרֶק הַגּוֹזֵל בָּתְרָא (ב"ק קיג ע"א ד"ה נודרין להרגין), וְאִם כֵּן הָדְרָא קֻשְׁיַן לְדוּכְתָא, דְּמֵאַחַר דְּלֹא הִרְהֲרוּ יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם שׁוּם דָּבָר, הֵיכִי נִפְטְרוּ מִשְּׁבוּעָתָם עַל קַבָּלַת הַתּוֹרָה?

וְתֵרֵץ הָרַב זַ"ל, דְּשָׁנֵי הַהִיא דְּנוֹדְרִין לְהָרָגִין, דְּהָאֲנָס אֵינוֹ אוֹנְסוֹ אֶלָּא בַּמָּה שֶׁמּוֹצִיא בִּשְׂפָתָיו, אַף אִי אֶפְשָׁר לוֹ לְדַעַת מַה שֶּׁבְּלִבּוֹ; אֲבָל בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה, שֶׁהָאֲנָס עַל פִּי הַדִּבּוּר, דְּיוֹדֵעַ מַה בְּלֵב הָאָדָם, כִּי הוּא בּוֹחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב וְיוֹדֵעַ מַחְשָׁבוֹת הָאָדָם — פְּשִׁיטָא דְּלֹא הָיוּ יְכוֹלִים לְבַטֵּל הַשְּׁבוּעָה בְּלִבָּם, דְּהָא כָּךְ גְּלוּיוֹת לְפָנָיו מַחְשָׁבוֹת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם כְּמוֹ מַה שֶּׁמּוֹצִיא מִפִּיו, וְאִם כֵּן אֲנוּסִים הָיוּ לְקַבֵּל הַשְּׁבוּעָה הֵן בַּפֶּה הֵן בַּלֵּב. עַד כָּאן דְּבָרָיו. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דְּטַעְמָא דְּמַהֲנֵי לְיִשְׂרָאֵל טַעֲנַת אֹנֶס אַף שֶׁלֹּא הִרְהֲרוּ שׁוּם תְּנַאי בְּעֵת הַשְּׁבוּעָה הוּא מִשּׁוּם דְּהַשֵּׁם גְּלוּיוֹת לְפָנָיו מַחְשָׁבוֹת בְּנֵי אָדָם, וְאִם כֵּן הֲרֵי הָיוּ אֲנוּסִים עַל מַה שֶּׁנִּשְׁבְּעוּ בַּפֶּה וְעַל מַה שֶּׁלֹּא הִרְהֲרוּ שׁוּם תְּנַאי בְּעֵת קַבָּלַת הַשְּׁבוּעָה.

וּבָזֶה יוּבְנוּ קְצָת פְּסוּקִים בְּמִיכָה (ג, ט-יב): "שִׁמְעוּ נָא זֹאת רָאשֵׁי בֵּית יַעֲקֹב" וְגוֹמֵר. "רָאשֶׁיהָ בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ וְכֹהֲנֶיהָ בִּמְחִיר יוֹרוּ וּנְבִיאֶיהָ בְּכֶסֶף יְקֹסֵמוּ, וְעַל יְיָ יִשָּׁעֲנוּ לֵאמֹר הֲלוֹא יְיָ בְּקִרְבֵּנוּ לֹא תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה. לָכֵן בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ וִירוּשָׁלַיִם עִיִּין תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בִּפְסוּקִים אֵלּוּ טוּבָא. חֲדָא, בַּמָּה שֶׁהִזְכִּיר הַנָּבִיא עֲוֹנוֹת אֵלּוּ, דְּהַיְנוּ 'רָאשֶׁיהָ בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ וְכֹהֲנֶיהָ בִּמְחִיר יוֹרוּ', דְּלָמָּה לֹא הוֹכִיחַ אוֹתָם עַל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהָיְתָה בָּם, שֶׁהִיא הָעֲבֵרָה הַיּוֹתֵר חֲמוּרָה? וְלָזֶה הָיָה אֶפְשָׁר לוֹמַר כְּהַהִיא דְּאָמְרִינַן בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים פָּרָשַׁת קְדֹשִׁים עֲלֵיהּ דִּקְרָא דְּ"לֹא תַעֲשׂוּ עָוֶל" (ויקרא יט, טו), שֶׁכָּל דַּיָּן הַמַּטֶּה אֶת הַדִּין גּוֹרֵם לַשְּׁכִינָה שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִיִּשְׂרָאֵל. וְלָזֶה בָּא הַנָּבִיא וְנָנָה

אוֹתָם וְאָמַר: רְאוּ כַּמָּה טִפְּשָׁאֵי הָנֵי אֱנָשֵׁי, שְׁרָאשֵׁיהָ בְּשׁוֹחַד יִשְׁפְּטוּ וְכֹהֲנֶיהָ בְּמְחִיר יוֹרוּ' וְאוֹמְרִים 'הֲלוֹא יְיָ בְּקִרְבֵּנוּ', וַהֲלוֹא הֵם תַּרְתֵּי דְסָתְרֵי אַהֲדָדֵי, שֶׁאֵלּוּ הַפְּעֻלּוֹת שֶׁעוֹשִׂים הֵם גּוֹרְמִים שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַשֵּׁם בְּקִרְבָּם אֶלָּא שֶׁתִּסְתַּלֵּק הַשְּׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל.

אַךְ כְּפִי דַּרְכֵּנוּ נֹאמַר בְּעִנְיָן אַחֵר. וּנְדַקְדֵּק עוֹד בְּסֶבֶרַת יִשְׂרָאֵל שֶׁאוֹמְרִים "הֲלוֹא יְיָ בְּקִרְבֵּנוּ לֹא תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה", וְכָתְבוּ הַמְפָרְשִׁים שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא: מֵאַחַר שֶׁשְּׁכִינַת הַשֵּׁם בְּקִרְבֵּנוּ לֹא תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה, וְכִי עָלָה עַל דַּעְתָּם דְּבִזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָה בְּתוֹכָם?! וְהָא אָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְסוֹטָה (ג ע"ב): קֹדֶם שֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל הָיְתָה שְׁכִינָה שְׁרוּיָה עִם כָּל אֶחָד וְאֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כג, טו): "כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ"; וְכֵיוָן שֶׁחָטְאוּ הָיְתָה שְׁכִינָה מִסְתַּלֶּקֶת מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): "וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ". עַד כָּאן. וְהָא דְאָמְרִינַן (יומא נד ע"ב) דִּבְשָׁעָה שֶׁנִּכְנְסוּ הַגּוֹיִם לַהֵיכָל הָיוּ הַכְּרוּבִים מְעֹרְרִין זֶה בָּזֶה, וְהוּא סִימָן לְהַשְׁרָאַת שְׁכִינָה בֵּינֵינוּ, וַהֲרֵי אֵין לְךָ שָׁעָה שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם כְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וַאֲפִלּוּ הָכֵי מַשְׁמַע שֶׁהָיְתָה שְׁכִינָתוֹ בֵּינֵינוּ, כְּבָר נֶאֶמְרוּ בָּזֶה טְעָמִים רַבִּים, וּכְמוֹ שֶׁנַּאֲרִיךְ בְּדֶרֶךְ עֹצֶב (דרוש כג), יְעַיֵּן שָׁם. וּכְלָלָן שֶׁל דְּבָרִים, דִּבְזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם הוּא מְסַלֵּק שְׁכִינָתוֹ מִתּוֹכָם. וְאִם כֵּן, אֵיךְ אָמְרוּ שֶׁלֹּא תָבוֹא עֲלֵיהֶם רָעָה בַּעֲבוּר שֶׁשְּׁכִינַת הַשֵּׁם בְּקִרְבָּם? וַהֲלוֹא מֵאַחַר שֶׁחָטְאוּ נִסְתַּלְּקָה מִבֵּינֵיהֶם. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁסִּיֵּם הַפָּסוּק "לְכֵן בִּגְלָלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ", דְּאֵיךְ הוּא מְקֻשָּׁר עִם הַקּוֹדֶם, וְלָמָּה לֹא קִלְלָם בְּגוּפָם בְּחָרֵב וּבְרָעָב?

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בִּשְׁמוֹת רַבָּה סֵדֶר בְּשַׁלַּח (פרשה כו סימן ב): "הֲיֵשׁ יְיָ בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן" (שמות יז, ז). רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ: אִם מְהַרְהֲרִים אָנוּ בִּלְבָבֵנוּ וְהוּא יוֹדֵעַ מַה שֶּׁאָנוּ מְהַרְהֲרִים — נַעֲבָדֵנוּ, וְאִם לָאו — נִמְרֹד בּוֹ. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם בַּקָּשָׁתֶם לִבְדֹּק אוֹתִי, בֹּאוּ הָרָשָׁע וְיִבְדֹּק אֶתְכֶם. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁאָמַר: אִם בַּקָּשָׁתֶם לִבְדֹּק אוֹתִי, בֹּאוּ הָרָשָׁע וְיִבְדֹּק אֶתְכֶם, דְּמָה עִנְיַן בְּדִיקַת יִשְׂרָאֵל לְהַשֵּׁם לִבְדִיקַת הָרָשָׁע לְיִשְׂרָאֵל? וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּתָנַן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (כט ע"א): "וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל" וְגוֹמֵר (שמות יז, יא). וְכִי יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה עוֹשׂוֹת מִלְחָמָה אוֹ שׁוֹבְרוֹת מִלְחָמָה?! אֶלָּא לוֹמַר לְךָ: כָּל זְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִסְתַּכְּלִים כְּלַפֵּי מַעְלָה וּמְשַׁעְבְּדִים אֶת לִבָּם לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם — הָיוּ מִתְגַּבְּרִים, וְאִם לָאו — הָיוּ נוֹפְלִים. וְכָתַב שָׁם רַבֵּנוּ עוֹבַדְיָה זַ"ל, שֶׁהַטַּעַם שֶׁנִּשְׁנֵית מִשְׁנָה הַלָּזוּ שָׁם הוּא מִשּׁוּם דִּלְעֵיל מִזֶּה (כז ע"ב) תְּנַן: מִי שֶׁהָיָה עוֹבֵר אֲחוֹרֵי בֵּית הַכְּנֶסֶת אוֹ שֶׁהָיָה בֵּיתוֹ סָמוּךְ לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְשָׁמַע קוֹל שׁוֹפָר אוֹ קוֹל מְגִלָּה, אִם כִּוֵּן לִבּוֹ — יָצָא, וְאִם לָאו — לֹא יָצָא. אַף עַל פִּי שֶׁזֶּה שָׁמַע וְזֶה שָׁמַע, זֶה כִּוֵּן לִבּוֹ וְזֶה לֹא כִּוֵּן לִבּוֹ. עַד כָּאן. וּבָא הַתָּנָא לוֹמַר, דְּאַל תִּתְמַהּ עַל זֶה, שֶׁזֶּה שָׁמַע

וְזֶה שָׁמַע וְזֶה בִּשְׁבִיל שֶׁכְּוִין לִבּוֹ יָצָא וְזֶה בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא כִּוֵּן לִבּוֹ לֹא יָצָא, לְפִי שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בְּכַוָּנַת הַלֵּב, וּמָצִינוּ גַּם כֵּן בְּמִלְחֶמֶת עֲמָלֵק דּוֹמֶה לָזֶה דְּהַכֹּל הָיָה תָּלוּי בְּכַוָּנַת הַלֵּב, דְּהַיְנוּ: בִּזְמַן שֶׁהָיוּ מְכַוְּנִים אֶת לִבָּם לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם — הָיוּ מִתְגַּבְּרִים, וְאִם לֹא הָיוּ מְכַוְּנִים אֶת לִבָּם — הָיוּ נוֹפְלִים. וּבְפֶרֶק קַמָּא דְּתַעֲנִיּוֹת (ח ע"א) אָמְרִינַן: אָמַר רַבִּי אָמִי: אֵין תְּפִלָּתוֹ שֶׁל אָדָם נִשְׁמַעַת אֶלָּא אִם כֵּן מֵשִׁים נַפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ג, מא): "נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל כַּפָּיִם". עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: אֶלָּא אִם כֵּן מֵשִׁים נַפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ — כְּלוֹמַר, שֶׁנַּפְשׁוֹ מְכַוֶּנֶת בְּכַפּוֹ מִבַּחוּץ. כְּלוֹמַר, שֶׁיִּהְיֶה תּוֹכוֹ כְּבָרוֹ. הֲרֵי שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בְּכַוָּנַת הַלֵּב.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר: אִם בְּקַשְׁתֶּם לִבְדֹּק אוֹתִי, כְּלוֹמַר, אִם אֲנִי יוֹדֵעַ מַה שֶּׁאַתֶּם מְהַרְהֲרִים בְּלִבְּכֶם, יָבוֹא הָרָשָׁע וְיִבְדֹּק אֶתְכֶם מִי הוּא שֶׁמְּכַוְּן אֶת לִבּוֹ לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּמִי הוּא שֶׁאֵינוֹ מְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם, וּבָזֶה יִוָּדַע לָכֶם מַה שֶּׁאַתֶּם רוֹצִים לִבְדֹּק אוֹתִי אִם אֲנִי יוֹדֵעַ מַה שֶּׁאַתֶּם מְהַרְהֲרִים בְּלִבְבְכֶם. שֶׁכְּשֶׁאַתֶּם רוֹאִים שֶׁבִּזְמַן שֶׁאַתֶּם מְשַׁעְבְּדִים אֶת לִבְּכֶם לַאֲבִיכֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם אַתֶּם מִתְגַּבְּרִים, וּבִזְמַן שֶׁאֵין אַתֶּם מְשַׁעְבְּדִים אֶת לִבְּכֶם לַאֲבִיכֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם אַתֶּם נוֹפְלִים, מִזֶּה יִוָּדַע לָכֶם שֶׁכָּל מַה שֶּׁאַתֶּם מְהַרְהֲרִים בְּלִבְּכֶם אֲנִי יוֹדֵעַ אוֹתוֹ, וּמְשׁוּם הָכִי פְּעָמִים אַתֶּם נוֹפְלִים וּפְעָמִים אַתֶּם מִתְגַּבְּרִים, לְפִי שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בְּכַוָּנַת הַלֵּב. נִמְצִינוּ לְמֵדִין מִדִּבְרֵי הַמַּאֲמָר, דְּפֵרוּשׁ 'הֲיֵשׁ יְיָ בְּקִרְבֵּנוּ' הוּא אִם יוֹדֵעַ מַה שֶּׁאָנוּ מְהַרְהֲרִים. **וּבָזֶה** יוּבַן פָּסוּק אֶחָד בְּפָרָשַׁת וָאֶתְחַנַּן (דברים ו, יד-טו): "לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים" וְגוֹמֵר, "כִּי אֵל קַנָּא יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ". וּמִלַּת 'בְּקִרְבֶּךָ' הַלָּזוּ כְּמְעַט אֵין לָהּ מוּבָן, דְּמַאי אֲתָא לְמֵימַר שֶׁהַשֵּׁם הוּא בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל? וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם: שְׁכִינְתֵּהּ בֵּינָךְ. אַךְ עִם מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ יִתְיַשֵּׁב. וְהִנֵּה כְּבָר יָדוּעַ מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּמוֹרֶה הַנְּבוּכִים, שֶׁלֹּא תִּמְצָא בְּכָל הַתּוֹרָה וּבְכָל סִפְרֵי הַנְּבִיאִים לְשׁוֹן קִנְאָה אֶלָּא בְּעִנְיַן עֲבוֹדָה זָרָה. וּכְבָר הֵבִיא כָּל זֶה הָרַמְבַּ"ן בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ, וְהֵבִיא מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמָכִילְתָּא: בְּקִנְאָה אֲנִי נִפְרָע מֵעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, אֲבָל אֲנִי חָנוּן וְרַחוּם בִּדְבָרִים אֲחֵרִים. וּכְבָר הֶאֱרִיךְ הָרַמְבַּ"ן בְּטַעַם הַדָּבָר, יְעַיֵּן שָׁם. וְאָמְרִינַן בְּסוֹף פֶּרֶק קַמָּא דְּקִדּוּשִׁין (לט ע"ב ומ ע"א), שֶׁבְּכָל הָעֲבֵרוֹת מַחֲשָׁבָה רָעָה אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה, חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה דְּמְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה, דִּכְתִיב (יחזקאל יד, ה): "לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם". עַד כָּאן. וְלָזֶה בָּא הַכָּתוּב לְהַרְחִיקֵם מֵעֲבוֹדָה זָרָה, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שְׁנֵי דְּבָרִים דְּלֵיתָנְהוּ בִּשְׁאָר הָעֲבֵרוֹת. וְלָזֶה אָמַר: "לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים, כִּי אֵל קַנָּא יְיָ אֱלֹהֶיךָ", וּכְבָר יָדַעְתָּ דְּדָוְקָא בַּעֲבוֹדָה זָרָה אֲנִי נִפְרָע בְּקִנְאָה. וְעוֹד, שֶׁאֲנִי נִפְרָע "בְּקִרְבֶּךָ" — כְּלוֹמַר, עַל מַה שֶּׁאַתָּה מְהַרְהֵר בְּלִבְּךָ אֲנִי מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּשְׁאָר הָעֲבֵרוֹת דְּמַחֲשָׁבָה רָעָה אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וּכְבָר כָּתַבְנוּ לְעֵיל, דְּטַעְמָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ אֲנוּסִים כְּשֶׁנִּשְׁבְּעוּ עַל קַבָּלַת הַתּוֹרָה אַף שֶׁלֹּא הִרְהֲרוּ שׁוּם תְּנַאי, הוּא מִשּׁוּם דְּלָפָנָיו יִתְבָּרַךְ גְּלוּיוֹת כָּל הַמַּחֲשָׁבוֹת, וְהֲרֵי הֵם אֲנוּסִים עַל מַה שֶּׁהוֹצִיאוּ בַּפֶּה וְעַל הַמַּחֲשָׁבָה. וְהַתּוֹסָפוֹת כָּתְבוּ עֲלֵהּ דְּהַהִיא דְּאָמְרִינַן מִכָּאן מוֹדָעָא רַבָּה לְאוֹרָיְתָא: וּמַה שֶּׁכָּרַת עִמָּהֶם יְהוֹשֻׁעַ בְּרִית לַעֲבֹד אֶת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הָתָם לֹא קִבְּלוּ אֶלָּא שֶׁלֹּא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, כְּדִכְתִיב (יהושע כד, טז): "חָלִילָה לָּנוּ מֵעָזֹב אֶת הַשֵּׁם", וְכֵן מַשְׁמַע כֹּלָּא עִנְיָנָא. נִמְצִינוּ לְמֵדִין מִדִּבְרֵיהֶם, דְּבַעֲבוֹדָה זָרָה לֵיכָּא טַעֲנַת אֹנֶס כְּלָל.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַפְּסוּקִים שֶׁל מִיכָה. שֶׁיִּשְׂרָאֵל הָיוּ רוֹצִין לִפְטֹר עַצְמָם מִקְּצָת עֲבֵרוֹת שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים מִטַּעַם שֶׁהָיוּ אֲנוּסִים, וּמִשּׁוּם הָכִי לֹא הִזְכִּירוּ בְּדִבְרֵיהֶם עֲבוֹדָה זָרָה, לְפִי שֶׁכְּבָר יָדְעוּ שֶׁבַּעֲבוֹדָה זָרָה לֵיכָּא טַעֲנַת אֹנֶס, שֶׁכְּבָר כָּרַת עִמָּהֶם בְּרִית יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַנָּבִיא: "שִׁמְעוּ נָא זֹאת רָאשֵׁי בֵּית יַעֲקֹב" וְגוֹמֵר, שֶׁאַתֶּם עוֹבְרִים עַל קְצָת מִצְוֹת, דְּהַיְנוּ "רָאשֶׁיהָ בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ וְכֹהֲנֶיהָ בִּמְחִיר יוֹרוּ וּנְבִיאֶיהָ בְּכֶסֶף יְקַסֵּמוּ", וְאַתֶּם סְבוּרִים שֶׁאֵינְכֶם נֶעֱנָשִׁים עַל אֵלּוּ הָעֲבֵרוֹת לְפִי שֶׁאַתֶּם הֱיִיתֶם אֲנוּסִים בְּשָׁעַת קַבָּלַת הַתּוֹרָה, וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִרְהַרְתֶּם שׁוּם תְּנַאי בְּשָׁעַת קַבָּלַת הַתּוֹרָה, לְפִי שֶׁאַתֶּם אוֹמְרִים: "הֲלוֹא יְיָ בְּקִרְבֵּנוּ", כְּלוֹמַר, שֶׁהוּא יוֹדֵעַ מַה שֶּׁאָנוּ מְהַרְהֲרִים, וְאִם כֵּן הֲרֵי אָנוּ אֲנוּסִים בַּמֶּה שֶּׁאָנוּ מוֹצִיאִים בַּפֶּה וּבַמֶּה שֶּׁאָנוּ מְהַרְהֲרִים, וּלְפִיכָךְ "לֹא תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה". וְהֵשִׁיב אוֹתָם הַנָּבִיא: "לָכֵן בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ וִירוּשָׁלַיִם עִיִּין תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר". דְּהַיְנוּ מַה שֶּׁהֵשִׁיב הָרַשְׁבָּ"א, דְּלָמָּה נֶעֶנְשׁוּ קֹדֶם אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, שֶׁלֹּא נָתַן לָהֶם הָאָרֶץ אֶלָּא בִּשְׁבִיל שֶׁיִּשְׁמְרוּ מִצְוֹתָיו, וּכְדִכְתִיב: "וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו", וּמִשּׁוּם הָכִי כֵּיוָן שֶׁחָטְאוּ גָּלוּ, וּמִשּׁוּם הָכִי אָמַר לָהֶם הַנָּבִיא: "לָכֵן בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ" וְגוֹמֵר.

וּבָזֶה יוּבְנוּ קְצָת פְּסוּקִים בְּפָרָשַׁת וַיֵּלֶךְ (דברים לא, יז-יח): "וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה. וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה, כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים". עַד כָּאן. וְהִנֵּה הַמְפָרְשִׁים כֻּלָּם נִתְקַשׁוּ בִּפְסוּקִים אֵלּוּ, דְּהָא מֵאַחַר שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה וְאָמַר "הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה", שְׁמוֹדֶה וְאוֹמֵר שֶׁבִּסְבָּבָה שֶׁסִּלֵּק הַשֵּׁם הִשְׁגָּחָתוֹ מִמֶּנּוּ מְצָאוּהוּ הָרָעוֹת, אֵיךְ אָמַר אַחַר זֶה "וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר"? הַאי דִּישְׁנָא לְהַאי פִּרְדְּשְׁנָא?! וּבְשֵׁם הָרַאֲנ"ח אָמְרוּ, שֶׁהָיָה מְפָרֵשׁ "עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי" עַל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהֶם, וְעַל זֶה אָמַר: "וְאָנֹכִי הַסְתֵּר וְגוֹ', כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים" וְאֶל הַשֵּׁם לֹא דָרַשׁ. וּמַהֲרִימַ"ט בְּדָרְשׁוֹתָיו תָּמַהּ עַל זֶה וְאָמַר: חָלִילָה לַעֲשׂוֹת קֹדֶשׁ חֹל. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "אֵין

אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי", דְּמִלַּת 'בְּקִרְבִּי' אֵין לָהּ מוּבָן, וְלָא הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר אֶלָּא 'עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי עִמִּי אוֹ עִמָּדִי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה'.

אַךְ בַּמֶּה שֶׁכָּתַבְנוּ יוּבַן הַכֹּל. שֶׁמַּה שֶּׁרוֹאֶה שֶׁמְּצָאוּהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, "וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה". כְּלוֹמַר, שֶׁיִּקְשֶׁה לוֹ, דְּלָמָּה מְצָאוּהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת עַל שֶׁלֹּא קִיֵּם הַמִּצוֹת שֶׁקִּבֵּל עָלָיו בִּשְׁבוּעָה, וַהֲלוֹא אָנוּס הָיָה, וְכִדְאָמְרִינַן: מִכָּאן מוֹדָעָא רַבָּה לְאוֹרָיְתָא. "וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי". כְּלוֹמַר, דְּחֵס וְשָׁלוֹם אֵינוֹ יוֹדֵעַ מַה שֶּׁאֵנִי מְהַרְהֵר בְּלִבִּי, וּמִשּׁוּם הָכִי מְצָאוּנִי הַצָּרוֹת הָאֵלֶּה. דְּכֵיוָן שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ מַה שֶּׁבְּלִבִּי, חָלָה הַשְׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי עַל קַבָּלַת הַתּוֹרָה אַף עַל פִּי שֶׁהָיִיתִי אָנוּס, מֵאַחַר שֶׁלֹּא הִרְהַרְתִּי בְּלִבִּי שׁוּם תְּנַאי בְּעֵת קַבָּלַת הַתּוֹרָה, דּוּמְיָא דְּהַהִיא דְּנוֹדְרִין לְהָרָגִין דְּבָעֵינַן שֶׁיְּהַרְהֵר בְּלִבּוֹ 'הַיּוֹם'. דְּאִם אֵיתָא דֶּאֱלֹהַי בְּקִרְבִּי, שֶׁיּוֹדֵעַ מַה שֶּׁאֵנִי מְהַרְהֵר בְּלִבִּי, לָמָּה מַעֲנִישׁ אוֹתִי עַל קַבָּלַת הַמִּצוֹת, מֵאַחַר שֶׁהָיִיתִי אָנוּס בֵּין עַל מַה שֶּׁהוֹצִאתִי בְּפֶה בֵּין עַל הִרְהוּר הַלֵּב. וְלָזֶה סִיֵּם הַפָּסוּק וְאָמַר: "וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי, כִּי פָּנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים". כְּלוֹמַר, דְּהֵן לוּ יְהִי כִּדְבָרֶיךָ דְּיֵשׁ לְךָ טַעֲנַת אֹנֶס, הַיְנוּ בִּשְׁאָר מִצוֹת; אַךְ בְּמָה שֶׁפָּנִיתָ אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֵין לְךָ טַעֲנַת אֹנֶס, שֶׁהֲרֵי מִדַּעְתְּךָ וּרְצוֹנְךָ הַטּוֹב קִבַּלְתָּ שֶׁלֹּא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּשֵׁם הַתּוֹסָפוֹת.

וְאָל זֶה סוֹבֵב הוֹלֵךְ כְּוַנַּת הַמְקוֹנֵן בְּאָמְרוֹ (איכה א, טו): "סֵלָּה כָל אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי, קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשַׁבֵּר בַּחוּרָי, גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת יְהוּדָה". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמֵאַחַר שֶׁאָמַר "סֵלָּה כָל אַבִּירַי", דְּהַיְנוּ הַחֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה, מַהוּ זֶה שֶׁחָזַר וְאָמַר "קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשַׁבֵּר בַּחוּרָי"? וְתוּ קָשֶׁה אָמְרוֹ "סֵלָּה כָל אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי", דְּהָיָה לוֹ לוֹמַר 'מִקִּרְבִּי'. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּדֶרֶךְ עֹצֶב (דרוש כג). אָמְנָם עַל פִּי הַקְּדָמָתֵנוּ יֹאמַר נָא דְּהָכִי פֵּרוּשׁוֹ. דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ בְּאֵיכָה רַבָּתִי (פרשה א סימן מז): "קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשַׁבֵּר בַּחוּרָי". מָצִינוּ שֶׁסִּלּוּקָן שֶׁל בַּחוּרִים קָשֶׁה כְּחָרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ; דִּכְתִיב: "גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת יְהוּדָה", כָּךְ "קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשַׁבֵּר בַּחוּרָי". וְכָתַב מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל, שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא: לְפִי שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ מִתְמַשְּׁכֵן בַּעֲוֹנֵינוּ, כִּדְאִיתָא בְּכַמָּה דּוּכְתֵי, וְכֵן הַבַּחוּרִים נִתְפָּסִין עַל עָוֹן הַדּוֹר, כִּדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דִּכְתֻבוֹת (ח ע"ב) גַּבֵּי "עַל בַּחוּרָיו לֹא יִשְׂמַח אֲדֹנָי" (ישעיה ט, טז): חֲשִׁיב אַתְּ לְאִתְפּוֹסֵי אַדָּרָא. לְכָךְ שְׁנַיִם אֵלּוּ קָשִׁים לִפְנֵי הַשֵּׁם, שֶׁיֵּזֶק הַנָּקִי מִפְּנֵי הַחוֹטֵא. עַד כָּאן דְּבָרָיו.

וְהִנֵּה הַמְקוֹנֵן הֶקְשׁוּ לוֹ שְׁתֵּי קֻשְׁיוֹת. חֲדָא: "סֵלָּה כָל אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי", דְּוַדַּאי מַה דְּסֵלָּה כָל אַבִּירַי הַיְנוּ כַּפָּרָה עַל הַדּוֹר, שֶׁהַצַּדִּיקִים נִתְפָּסִין בַּעֲוֹן הַדּוֹר, אֶלָּא שֶׁהֶקְשָׁה לוֹ: מֵאַחַר שֶׁאֲדֹנָי בְּקִרְבִּי', שֶׁהוּא יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת לֵב, אִם כֵּן הֲרֵי אָנוּ אֲנוּסִים עַל קַבָּלַת הַתּוֹרָה,

אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִרְהַרְנוּ שׁוּם דָּבָר בְּעֵת קַבָּלַת הַתּוֹרָה, וְאִם כֵּן לָמָּה 'סִלָּה כָּל אַבִּירַי', מֵאַחַר שֶׁהָיִינוּ אֲנוּסִין, וְכִדְאָמְרִינַן: מִכָּאן מוֹדָעָא רַבָּה לְאוֹרָיְתָא. עוֹד תָּמַהּ וְאָמַר: "קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשָׁבֵר בַּחוּרָי, גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת יְהוּדָה". דְּמִלְּבַד מַה שֶּׁתָּמַהּ אֵיךְ 'סִלָּה כָּל אַבִּירַי' מֵאַחַר שֶׁ'אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי', עוֹד יֵשׁ תִּמַהּ: מֵאַחַר שֶׁכָּל הַכַּפָּרוֹת כֻּלָּם בָּאוּ בְּבַת אַחַת וְנִתְקַיְּמוּ בִּי, דְּהַיְנוּ 'קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשָׁבֵר בַּחוּרָי', שֶׁהֵם מְכַפְּרִים עַל הַדּוֹר, וְכֵן 'גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת יְהוּדָה', שֶׁהוּא חָרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְהַלּוֹא לֹא כָּךְ נֶאֱמַר לְמֹשֶׁה, אֶלָּא נֶאֱמַר לוֹ שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ יִהְיֶה מִתְמַשְּׁכִּין בַּעֲוֹנָם וּלְאַחַר חָרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ יִהְיוּ הַצַּדִּיקִים מִתְמַשְּׁכְנִים בַּעֲוֹן הַדּוֹר, וַאֲנִי רוֹאֶה שֶׁכָּל הַמַּשְׁכּוֹנוֹת בָּאוּ בְּבַת אַחַת, דְּהַיְנוּ 'סִלָּה כָּל אַבִּירַי', וְגַם 'קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשָׁבֵר בַּחוּרָי', וְאַחַר כָּל זֶה 'גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת יְהוּדָה', שֶׁהוּא חָרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. זוֹ לֹא שָׁמַעְנוּ.

וּבְכֵן אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה לַמַּאֲמָר הַפּוֹתֵחַ קְדִים. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַה קֶּשֶׁר יֵשׁ לָזֶה הַפָּסוּק עִם הַפָּסוּק הַקּוֹדֵם, דְּקָאָמַר: "וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי, וְהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ. וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי" וְגוֹמֵר. וְנִרְאֶה דְּהַכַּוָּנָה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לְיִשְׂרָאֵל: "וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי וְגוֹ' וְהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה", וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (ילקוט שמות רמז רעו): מַה סְּגֻלָּתוֹ שֶׁל אָדָם חֲבִיבָה עָלָיו, כָּךְ תִּהְיוּ חֲבִיבִין עָלַי. וְהַטַּעַם הוּא, לְפִי שֶׁיִּשְׂרָאֵל הַמְקַיְּמִים אֶת הַתּוֹרָה הֵם מְצֻיָּים וְעוֹשִׂים, אֲבָל אֻמּוֹת הָעוֹלָם אַף אִם יְקַיְּמוּ אֶת הַתּוֹרָה אֵינָן מְצֻיָּין וְעוֹשִׂין, וְגָדוֹל הַמְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. וְכִי תֵּימָא: יִשְׂרָאֵל גַּם כֵּן הֵם אֲנוּסִים וּפְטוּרִים הֵם מִלְּקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה, וְאִם כֵּן אַף אִם יְקַיְּמוּ אוֹתָהּ חֲשִׁיבִי כְּאֵינָם מְצֻוִּים. לָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְנָתַן שְׁתֵּי טְעָנוֹת לוֹמַר דְּיִשְׂרָאֵל לָא חֲשִׁיבִי אֲנוּסִים. חָדָא: "כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ", וְכֵיוָן שֶׁכֵּן אָזְדָא לַהּ טַעֲנַת אֹנֶס, וְכִסְבָרַת הָרַשְׁבָּ"א, וּכְדִכְתִיב: "וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ, בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו". וְכִי תֵּימָא: הָא תִּינַח בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין עַל אַדְמָתָם, אֲבָל לְאַחַר שֶׁגָּלוּ חָזְרָה הַמּוֹדָעָא לְמָקוֹמָהּ, וּכְדִכְתַב הָרַשְׁבָּ"א. לָזֶה אָמַר טַעַם אַחֵר, וְהוּא: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי" — שֶׁאֲנִי מַשְׁלִיט עֲלֵיכֶם אֶלָּא אֲנִי, וְאִם כֵּן דִּינָא דְּמַלְכוּתָא דִּינָא, וְלֹא שַׁיָּךְ בָּזֶה מַה שֶּׁאָמַר רַבֵּנוּ תָּם, לְפִי שֶׁשְּׁאַר הַבְּנֵי נֹחַ הֵם תַּחַת שַׂר, אֲבָל אַתֶּם אֵינְכֶם תַּחַת שַׂר אֶלָּא תַּחַת רְשׁוּתִי, וְאִם כֵּן הֲרֵי אֲנִי מַשְׁוֶה גְּזֵרוֹתַי עַל כָּל מַלְכוּתִי. וְזֶה אָמְרוֹ: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ".

פרק כג

דֶּרֶךְ עֹצֶב

וּבוֹ דְּרוּשׁ אֶחָד זֶכֶר לַחֻרְבָּן

כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבוֹא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוּא מִשְׁפָּט חָזָק, 'כִּי בָאֵשׁ יְיָ נִשְׁפָּט'. / לֶעָתִיד לָבוֹא נִפְרָע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵהָאֻמּוֹת בְּעַצְמוֹ. / לְאַחַר תְּפִלַּת דָּוִד אֵין דָּבָר רַע יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם. / טַעַם שֶׁצִּוָּה הַשֵּׁם לְהָבִיא אֵשׁ מִן הַהֶדְיוֹט. / עֲשָׂרָה נִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ אִם הָיוּ בְּהַתְמָדָה אַף בִּזְמַן שֶׁאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם אוֹ לֹא. / בְּשַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים לֹא יָזֶה שְׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל.

דְּרוּשׁ שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים

בַּמִּדְרָשׁ (**ילקוט איכה רמז תתרט**): "**כָּל רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ**" (**איכה א, ב**), **אֵלּוּ מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל. מְלַמֵּד, שֶׁקָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל וְאָמַר לָהֶם: נִשְׁבָּע אֲנִי בִּשְׁמִי הַגָּדוֹל שֶׁאַתֶּם תֵּלְכוּ וְתַצִּיתוּ אֵשׁ בְּצִיּוֹן. מֵיָד לָקַח כָּל אֶחָד וְאֶחָד לַפִּיד שֶׁל אֵשׁ וְהִצִּיתוּ אֵשׁ בְּצִיּוֹן. הָדָא הוּא דִכְתִיב: "כָּל רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ". עַד כָּאן.**

הַיֵּרָא אֶת דְּבַר הַשֵּׁם יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם וַאֲדָמָה עַל רֹאשׁוֹ וְעֵינוֹהִי מְטַיְפִין, הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן עַל הָרַע כַּפִּים לְבָנִים שֶׁגָּלוּ מֵעַל שֻׁלְחַן אֲבִיהֶם, מִמְּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ. וְכָךְ הִיא הַמִּדָּה, שֶׁכָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבוֹא בָאֵשׁ עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ — בּוֹא יָבוֹא בְּמִשְׁפָּט חָזָק וּזְרוֹעַ נְטוּיָה. וְדָבָר זֶה מִתּוֹרָתוֹ שֶׁל הָרַאֲב"ד זַ"ל עָלָה בְּיָדֵנוּ, אֲהָא דְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְתַעֲנִיּוֹת (ב ע"א): אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא נִמְסְרוּ לְשָׁלִיחַ, וְאֵלּוּ הֵם: שֶׁל חַיָּה, וְשֶׁל גְּשָׁמִים, וְשֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים וְכוּ'. וְכָתְבוּ הַחִדּוּשִׁין, דְּהִקְשָׁה הָרַאֲב"ד: אַמַּאי לָא חֲשִׁיב נָמֵי פֶּרְעָנוּתָם שֶׁל רְשָׁעִים, דִּכְתִיב (ירמיה נ, כה): "פָּתַח יְיָ אֶת אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעְמוֹ". וְעַיֵּן בַּתּוֹסָפוֹת (ד"ה וישמע).

וְרָאִיתִי לְמוֹהַר"ש יָפֶה זַ"ל בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְלִי נִרְאֶה לְהָשִׁיב, דְּאֵין מַפְתֵּחַ זֶה עַתָּה בְּיַד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁכְּבָר מְסָרוֹ לְשָׁלִיחַ. כִּדְמַשְׁמַע בְּפֶרֶק שֵׁנִי דַּחֲגִיגָה (יב ע"ב), דְּבַתְּחִלָּה הָיוּ כְּלֵי זַעְמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּרָקִיעַ עַד שֶׁבָּא דָּוִד וּבִקֵּשׁ רַחֲמִים וְהוֹרִידָן לָאָרֶץ וְכוּ'. וְכֵיוָן דְּבָא דָּוִד וְהוֹרִידָן לָאָרֶץ, מַשְׁמַע דְּלֵיכָּא אוֹצָרוֹת וְלֵיכָּא פְּתִיחָה. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וּתְמַהֲנִי, שֶׁזֶּה שֶׁהָרַב גּוֹזֵר דִּלְאַחַר שֶׁהוֹרִידָן דָּוִד לֵיכָּא לֹא אוֹצָרוֹת וְלֹא פְּתִיחָה, לֹא יָדַעְתִּי מְנָא לֵהּ. דְּאֵימָא, דְּכִי הֵיכִי דְּבַשָּׁמַיִם מִמַּעַל אִיכָּא אוֹצָרוֹת וְאִיכָּא פְּתִיחָה וְאֵינָם נִפְתָּחִים אֶלָּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, הָכֵי נָמֵי בָּאָרֶץ מִתַּחַת אִיכָּא אוֹצָרוֹת וְאִיכָּא פְּתִיחָה וְאֵינָן נִפְתָּחִים אֶלָּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּמִלְּבַד זֶה דְּבָרָיו תְּמוּהִים הֵם בְּעֵינַי, דְּהָא פָּסוּק זֶה דְּ'פָּתַח יְיָ אֶת אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעְמוֹ' הוּא בִּירְמְיָה, שֶׁהִתְנַבֵּא עַל מַפַּלְתָּהּ שֶׁל בָּבֶל, שֶׁהוּא זְמַן רַב אַחַר תְּפִלָּתוֹ שֶׁל דָּוִד שֶׁהוֹרִיד כָּל הַזַּעַם לָאָרֶץ, וְאִם כֵּן הֵיכִי קָאָמַר 'פָּתַח יְיָ אֶת אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעְמוֹ'? וַהֲלוֹא כְּפִי דִּבְרֵי הָרַב זַ"ל, בִּזְמַנּוֹ דִּירְמְיָה, שֶׁכְּבָר הוֹרִיד דָּוִד כְּלֵי הַזַּעַם לָאָרֶץ, לֹא אוֹצָרוֹת אִיכָּא וְלֹא פְּתִיחָה אִיכָּא. וְאִם

פָּסוּק זֶה דְּ'פָתַח יְיָ אֶת אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעְמוֹ' לָאו דַּוְקָא, אִם כֵּן הֵיכִי מוֹכַח (תענית ב ע"א) דִּלְמָטָר אִיכָּא מַפְתֵּחַ וְלֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ מִדִּכְתִיב (דברים כח, יב) "יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב", וַהֲרֵי זֶה דּוֹמֶה לִקְרָא דְּ'פָתַח יְיָ אֶת אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעְמוֹ', וְאִידִי וְאִידִי חַד שִׁעוּרָא. אֶלָּא וַדַּאי עַל כָּרְחִין לוֹמַר דְּאַף לְאַחַר תְּפִלָּתוֹ שֶׁל דָּוִד שֶׁהוֹרִידָן לָאָרֶץ אִיכָּא אוֹצָרוֹת וְאִיכָּא פְּתִיחָה וְאֵינָם נִפְתָּחִים אֶלָּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ. בְּאֹפֶן שֶׁקַּשְׁיַת הָרַאֲבָ"ד בְּמָקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, וְדִבְרֵי הָרַב הַנִּזְכָּר אֵינָן מַעֲלִים אֲרוּכָה.

וְהָרַאֲבָ"ד ז"ל תֵּרֵץ: מִשּׁוּם דְּאַשְׁכְּחַן פֶּרְעָנוּתָן שֶׁל רְשָׁעִים עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, דִּכְתִיב (מ"ב יט, לה): "וַיֵּצֵא מַלְאַךְ יְיָ וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר" וְגוֹמֵר. וְהָא דִכְתִיב "פָּתַח יְיָ אֶת אוֹצָרוֹ" — לְכַלּוֹתָם קָאָמַר, וְאֶפְשָׁר שֶׁאֵין כַּלּוֹתָם אֶלָּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי אָז יִהְיֶה הַמִּשְׁפָּט חָזָק. וְנִרְאֶה לִי, לְפִי שֶׁאֵינָם אֶלָּא לְיוֹם הַדִּין וְאֵינוֹ תָּמִיד לָא חָשִׁיב לֵהּ. עַד כָּאן דְּבָרָיו. וְהִנֵּה מַה שֶּׁכָּתַב הָרַאֲבָ"ד ז"ל דְּלֶעָתִיד נִפְרָע מֵהָאֻמּוֹת עַל יְדֵי עַצְמוֹ, אַף שֶׁבְּדֶרֶךְ אֶפְשָׁר אֲמָרוּהּ, דְּבַר הַשֵּׁם בְּפִיהוּ אֱמֶת. דְּאָמְרִינַן בְּסִפְרִי וְזֶה לְשׁוֹנָם: "לִי נָקָם וְשִׁלֵּם" (דברים לב, לה). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַל תִּהְיוּ סְבוּרִים שֶׁאֶפָּרַע מִכֶּם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, כְּשֵׁם שֶׁנִּפְרַעְתִּי מִפַּרְעֹה עַל יְדֵי מֹשֶׁה וּמִסְנְחֵרִיב עַל יְדֵי מַלְאָךְ; אֲבָל לֶעָתִיד — אֲנִי נִפְרָע מִכֶּם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לִי נָקָם וְשִׁלֵּם". עַד כָּאן.

וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (ילקוט מיכה רמז תקנט): "כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת" (מיכה ז, טו) — אַרְאֶה לַבָּנִים מַה שֶּׁלֹּא הֶרְאֵיתִי לָאָבוֹת. בְּמִצְרַיִם כְּתִיב (שמות טו, יא): "נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא", וְכָאן כְּתִיב: "אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת" וְכוּ'. וְהִקְשָׁה מַהֲרִימַ"ט בְּדְרָשׁוֹתָיו (פרשת בא דרוש ב), דְּהֵיכִי קָאָמַר דִּבְמִצְרַיִם כְּתִיב 'עֹשֵׂה פֶלֶא' לְשׁוֹן יָחִיד, וַהֲלוֹא כַּמָּה פְּלָאֵי פְּלָאִים הָיוּ בְּמִצְרַיִם. וְתֵרֵץ, דְּלָא חָשִׁיב פֶּלֶא אֶלָּא מַה שֶּׁנַּעֲשָׂה עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, וּבְמִצְרַיִם לֹא נַעֲשָׂה עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלָּא מֵכַּת בְּכוֹרוֹת, וּמִשּׁוּם הָכֵי קָאָמַר 'עֹשֵׂה פֶלֶא'; אֲבָל לֶעָתִיד לָבוֹא כָּל הַפְּעֻלּוֹת שֶׁיֵּעָשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִהְיוּ עַל יְדֵי עַצְמוֹ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר 'אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת'. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמִדִּין, דִּכְשֶׁהַמִּשְׁפָּט הוּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אָז הוּא כֻּלָּה וְנֶחֱרָצָה, לְפִי שֶׁהוּא בָּא בְּמִשְׁפָּט חָזָק.

וְלָזֶה כִּוְּנוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה לט סימן ח׳) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר" (בראשית יב, ג). אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה: הֶחְמִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ שֶׁל צַדִּיק יוֹתֵר מִכְּבוֹדוֹ. בִּכְבוֹדוֹ כְּתִיב (ש"א ב, ל): "כִּי מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ" — עַל יְדֵי אֲחֵרִים; וּבִכְבוֹדוֹ שֶׁל צַדִּיק כְּתִיב: "וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר" — אֲנָא. עַד כָּאן. וּלְפִי דִּבְרֵי הָרַאֲבָ"ד ז"ל הַדְּבָרִים כִּפְשָׁטָן, שֶׁהֶחְמִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ שֶׁל צַדִּיק, שֶׁהַמְזַלְזֵל בִּכְבוֹד הַצַּדִּיק

— נִפְרָע מִמֶּנּוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, שֶׁהוּא עֹנֶשׁ חָמוּר; אֲבָל הַמְזַלְזֵל כְּנֶגֶד הַמָּקוֹם — נִפְרָע מִמֶּנּוּ עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, שֶׁהָעֹנֶשׁ הַהוּא אֵינוֹ כָּל כָּךְ חָזָק.

וְאָל זֶה סוֹבֵב הוֹלֵךְ כַּוָּנַת הַפָּסוּק (ויקרא כה, יז): "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ, כִּי אֲנִי יְיָ". וְהִנֵּה רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל נִתְעוֹרְרוּ בְּאָמְרוֹ 'וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ' שֶׁאֵין זוֹ אַזְהָרָה עַל יִרְאַת הַשֵּׁם, שֶׁהֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר (דברים ו, יג): "אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא", וְאָמְרוּ (ב"מ נח ע"ב) דִּקְרָא מְיָרֵי בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים, וְכָל דָּבָר הַמְּסוּר לַלֵּב נֶאֱמַר בּוֹ 'וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ'. וְתוּ קַשָּׁה בְּסֵיפָא דִּקְרָא, דִּכְתִיב "כִּי אֲנִי יְיָ", אֵיךְ הוּא נִתְיַנֵּת טַעַם לְמָה שֶׁקְּדַם? וְתוּ, דְּלֹא הָיָה צָרִיךְ הַדָּבָר לְאָמְרוֹ, וַהֲלוֹא הַכֹּל יוֹדְעִים כִּי הָאֱלֹקִים בַּשָּׁמַיִם, "אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ" כְּתִיב (שם ד, לה).

אַךְ לְפִי דַּרְכֵּנוּ יָבוֹא עַל נָכוֹן. וְנַקְדִּים עוֹד מַה שֶּׁכָּתַב רַשִׁ"י בְּפָרָשַׁת וָאֵרָא (שמות ו, ב), שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר 'אֲנִי יְיָ', כְּשֶׁהוּא אָמוּר אֵצֶל עֹנֶשׁ, הוּא נֶאֱמָן לִפְרַע. וְהִנֵּה מַפְתֵּחַ שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים שֶׁלֹּא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ יָלְפִינַן לַהּ (תענית ב ע"ב) מִדִּכְתִיב (יחזקאל לז, יג): "וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ בְּפִתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: 'אֲנִי יְיָ' — אֲנִי וְלֹא שָׁלִיחַ. וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ גַּבֵּי מַכַּת בְּכוֹרוֹת, דִּכְתִיב בָּהּ (שמות יב, יב): "אֲנִי יְיָ" — אֲנִי וְלֹא שָׁלִיחַ.

וּבְפָרֶךְ הַזֶּהָב (ב"מ נט ע"א) אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: הַכֹּל נִפְרָע עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, חוּץ מֵאוֹנָאָה, דִּכְתִיב (עמוס ז, ז): "הִנֵּה אֲדֹנָי נִצָּב עַל חוֹמַת אֲנָךְ וּבְיָדוֹ אֲנָךְ". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י, שֶׁכָּל הָעֲבֵרוֹת נִפְרָעִין עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, חוּץ מֵאוֹנָאַת דְּבָרִים, דִּכְתִיב 'וּבְיָדוֹ אֲנָךְ' — לֹא מְסָרָהּ לְשָׁלִיחַ. וְאֵין סָפֵק, שֶׁכָּל זֶה הוּא לְגֹדֶל עָנְשָׁהּ שֶׁל אוֹנָאַת דְּבָרִים. שֶׁהֲרֵי סָמוּךְ לָזֶה אָמְרוּ: כָּל הַשְּׁעָרִים נִנְעָלִים, חוּץ מִשַּׁעֲרֵי אוֹנָאָה. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: הַצּוֹעֵק עַל אוֹנָאַת דְּבָרִים, אֵין הַשַּׁעַר נִנְעָל בְּפָנָיו. וְאָמְרִינַן תּוּ הָתָם, דְּעַל אוֹנָאַת דְּבָרִים אֵין הַפְרָגוֹד נִנְעָל בְּפָנָיו. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: פַּרְגּוֹד — מְחִצָּה שֶׁבֵּין שְׁכִינָה לִצְבָא מָרוֹם, שֶׁתָּמִיד רוֹאֶה זֹאת הָעֲבֵרָה דְּאוֹנָאַת דְּבָרִים עַד שֶׁיִּפָּרַע מִמֶּנּוּ. אִם כֵּן אֵפוֹא, גַּם מַה שֶּׁאָמְרוּ דְּבָאוֹנָאַת דְּבָרִים נִפְרָע מִמֶּנּוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, לְגֹדֶל הָעֲבֵרָה הוּא. כְּלוֹמַר, שֶׁבָּא עִמּוֹ בְּמִשְׁפָּט חָזָק, וּכְמוֹ שֶׁלָּמְדָנוּ מִתּוֹרָתוֹ שֶׁל הָרַאֲבָ"ד.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב: "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ", וְאֵין 'אֱלֹהִים' בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא דִּין. כְּלוֹמַר, הַרְבֵּה יוֹתֵר מִדֵּי תִּירָא מֵעֹנֶשׁ אַזְהָרָה זוֹ דְּאוֹנָאַת דְּבָרִים. "כִּי אֲנִי יְיָ", כְּלוֹמַר, עַל עֲבֵרָה זוֹ אֲנִי נִפְרָע בְּעַצְמִי וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, וְכֹל שֶׁהַפֵּרָעוֹן הוּא עַל יְדֵי הוּא בְּמִשְׁפָּט חָזָק, כָּאָמוּר.

וּבָזֶה נָבִין כַּוָּנַת הַמְקוֹנֵן בְּאָמְרוֹ (איכה א, יב-טו): "לֹא אֲלֵיכֶם כָּל עֹבְרֵי דָּרֶךְ, הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלַל לִי, אֲשֶׁר הוֹגָה יְיָ בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ. מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ

בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדָּנָה, פָּרַשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר, נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל הַיּוֹם דָּוֶה. נִשְׁקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ, יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי, נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא אוּכַל קוּם. סִלָּה כָּל אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי, קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשָׁבֵר בַּחוּרָי, גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת יְהוּדָה". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בִּפְסוּקִים אֵלּוּ טוּבָא. חֲדָא, דְּלָמָּה בָּרָעוֹת הַלָּלוּ הִפְלִיא לְקוֹנֵן וְלוֹמַר: "לֹא אֲלֵיכֶם כָּל עֹבְרֵי דָּרֶךְ, הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי"? בְּתִחִלַּת הַקִּנָּה, שֶׁהִתְחִיל לְסַפֵּר כָּל הָרָעוֹת שֶׁבָּאוּ עָלָיו, הָיָה לוֹ לוֹמַר "לֹא אֲלֵיכֶם כָּל עֹבְרֵי דָּרֶךְ" וְגוֹמֵר, וּמַה נִּשְׁתַּנּוּ צָרוֹת אֵלּוּ שֶׁאָמַר "לֹא אֲלֵיכֶם כָּל עֹבְרֵי דָּרֶךְ" טִפֵּי מִצָּרוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת?

וְלָזֶה הָיָה אֶפְשָׁר לוֹמַר עִם הַהִיא דְּפֶרֶק שֵׁנִי דַּחֲגִיגָה (יב ע"ב), כְּשֶׁמָּנוּ שִׁבְעָה רְקִיעִים וּפְעָלוֹת כָּל אֶחָד וְאֶחָד, אָמְרוּ: מָכוֹן — שֶׁבּוֹ אוֹצְרוֹת שֶׁלֶג וְאוֹצְרוֹת בָּרָד, וַעֲלִיַּת טְלָלִים רָעִים וַעֲלִיַּת אֲגָלִים, וְחַדְרָהּ שֶׁל סוּפָה וּסְעָרָה, וּמְעָרָה שֶׁל קִיטּוֹר. וְכֻלָּן דַּלְתוֹתֵיהֶן שֶׁל אֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "פָּתַח יְיָ אֶת אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעְמוֹ". וְהֵיכָן? בְּרָקִיעַ אִיתַּנְהוּ? הָנֵי בְּאַרְעָא אִיתַּנְהוּ! דִּכְתִיב (תהלים קמח, ז-ח): "הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ, תַּנִּינִים וְכָל תְּהוֹמוֹת. אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר, רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ". וְתֵרְצוּ: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: עַד שֶׁלֹּא בָּא דָּוִד הָיוּ בָּרָקִיעַ, וּכְשֶׁבָּא דָּוִד בִּקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים וְהוֹרִידָן לָאָרֶץ. אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, "לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע אָתָּה, לֹא יְגָרְךָ רָע" (שם ה, ה) — צַדִּיק אַתָּה הַשֵּׁם, לֹא יָגוּר בְּמִגּוֹרְךָ רָע. עַד כָּאן. וְהִנֵּה מִלְּשֶׁנָּא דִּגְמָרָא, דְּקָאָמַר דָּוִד בִּקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים וְהוֹרִידָן לָאָרֶץ, מַשְׁמַע דְּבַהוֹרָדָה הַלָּזוּ יֵשׁ תּוֹעֶלֶת לָעוֹלָם; דְּאִם לֹא הָיָה כִּי אִם כְּבוֹד כְּלַפֵּי מַעְלָה שֶׁלֹּא יָגוּר בְּמִגּוֹר הַשֵּׁם דָּבָר רָע — לֹא שַׁיָּךְ בָּזֶה בַּקָּשַׁת רַחֲמִים, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר כִּי אִם שֶׁאָמַר דָּוִד: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵין כְּבוֹדְךָ שֶׁיָּגוּר בִּמְגוֹרְךָ רָע; אֶלָּא וַדַּאי דְּאִיכָּא תּוֹעֶלֶת לָעוֹלָם בְּהוֹרָדָה זוֹ שֶׁהוֹרִיד כְּלֵי הַזַּעַם מֵהָרָקִיעַ לָאָרֶץ, וּמְשׁוּם הָכֵי בִּקֵּשׁ רַחֲמִים עַל הַדָּבָר. **וְתוֹעֶלֶת** זֶה יוּבַן עִם הַהִיא דְּאָמְרִינַן בִּירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק שֵׁנִי דְּתַעֲנִיוֹת (הלכה א): אָמַר רַבִּי לֵוִי: מַהוּ (שמות לד, ו) "אֶרֶךְ אַפַּיִם"? מְרַחֵק רִגְזוֹ. לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי לְגִיוֹנוֹת קָשִׁים. אָמַר הַמֶּלֶךְ: אִם דְּרִים הֵם עִמִּי בַּמְּדִינָה, עַכְשָׁו בְּנֵי הַמְּדִינָה מַכְעִיסִים אוֹתִי וְהֵן עוֹמְדִין וּמְכַלִּין אוֹתָם; אֶלָּא הֲרֵינִי מְשַׁלְּחָן לְדֶרֶךְ רְחוֹקָה, שֶׁאִם הִכְעִיסוּ אוֹתִי בְּנֵי הַמְּדִינָה — עַד שֶׁאֲנִי מְשַׁלֵּחַ אַחֲרֵיהֶם, בְּנֵי הַמְּדִינָה מְפַיְּסִים אוֹתִי וַאֲנִי מְקַבֵּל פִּיּוּסָן. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַף וְחֵמָה מַלְאֲכֵי חַבָּלָה הֵם, הֲרֵי אֲנִי מְשַׁלְּחָן לְדֶרֶךְ רְחוֹקָה; שֶׁאִם מַכְעִיסִין אוֹתִי יִשְׂרָאֵל — עַד שֶׁאֲנִי מְשַׁלֵּחַ אֶצְלָם וּמְבִיאִם, יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה וַאֲנִי מְקַבֵּל תְּשׁוּבָתָם. הָדָא הוּא דִכְתִיב (ישעיה יג, ה): "בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם" וְגוֹמֵר. אָמַר רַבִּי יִצְחָק: וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁנָּעַל בִּפְנֵיהֶן. הָדָא הוּא דִכְתִיב: "פָּתַח יְיָ אֶת אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעְמוֹ", עַד דִּי פָּתַח עַד דִּי טָרַק רַחֲמוֹי קְרִיבִין. עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁהַרְחָקַת מַלְאֲכֵי חַבָּלָה מֵאֶצְלוֹ יִתְעַלֶּה

הוּא תּוֹעֶלֶת לָעוֹלָם. וְהִנֵּה מֵהַטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁרָאָה דָּוִד שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שִׁלַּח לְאַף וְחֵמָה בְּאֶרֶץ רְחוֹקָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיוּ נִמְצָאִים כְּשֶׁבְּנֵי הַמְּדִינָה מַכְעִיסִים לְפָנָיו, מֵאוֹתוֹ טַעַם עַצְמוֹ בִּקֵּשׁ רַחֲמִים עַל כָּל כְּלֵי זַעְמוֹ שֶׁלֹּא יִהְיוּ עִמּוֹ בַּמָּרוֹם וְהוֹרִידָם לָאָרֶץ. וּמַה שֶּׁכָּתוּב בִּישַׁעְיָה (שם שם, ד-ה): "יְיָ צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה, בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק", הַיְנוּ אַחַר תְּפִלַּת דָּוִד שֶׁהוֹרִידָן לָאָרֶץ.

בְּאַף שֶׁלְּמַדְנוּ, דִּלְאַחַר תְּפִלַּת דָּוִד אֵין דָּבָר רַע יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם. וְעַל זֶה אָמַר הַמְקוֹנֵן: "לֹא אֲלֵיכֶם כָּל עֹבְרֵי דָּרֶךְ, הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי" וְגוֹמֵר, וְהוּא כִּי "מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה". וְאֵיךְ יִתְּכֵן דָּבָר זֶה? וַהֲלוֹא לְאַחַר שֶׁבָּא דָּוִד אֵין דָּבָר רַע יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם, לְפִי שֶׁהוּא הוֹרִיד כָּל כְּלֵי הַזַּעַם לָאָרֶץ אוּלַי בֵּינֵי וּבֵינִי יֵעָשׂוּ תְּשׁוּבָה, וְכָאן מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ. בְּאַף שֶׁמַּכְאוֹב כָּזֶה שֶׁבָּא עָלַי לֹא בָּא לְשׁוּם אֻמָּה וְלָשׁוֹן. שֶׁאַף שֶׁעַל בָּבֶל בָּא חֳרָבָן וְגָלוּת, מִכָּל מָקוֹם לֹא הָיָה הָרָע בָּא אֲלֵיהֶם מִן הַשָּׁמַיִם. שֶׁהֲרֵי גַּבֵּי מַפֶּלֶת בָּבֶל כְּתִיב: "יְיָ צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה, בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק"; אֲבָל הָכָא דִּכְתִיב: "מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי", דָּבָר זֶה לֹא אֵרַע לְשׁוּם אֻמָּה וְלָשׁוֹן.

אַף לְיַשֵּׁב הֶמְשֵׁךְ הַפְּסוּקִים נֹאמַר בְּאַף אֶחָד. וּנְדַקְדֵּק עוֹד בַּמֶּה שֶׁאָמַר הַמְקוֹנֵן "הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר", דִּלְפִי הַפְּשָׁט אֵין לִדְבָרִים אֵלּוּ מוּבָן. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ", דְּמִלַּת 'בְּיָדוֹ' הִיא מְיֻתֶּרֶת, כִּי מִי לֹא יֵדַע בְּכָל אֵלֶּה כִּי יַד יְיָ עָשְׂתָה זֹאת? עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "סִלָּה כָל אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי", דְּהָוָה לֵהּ לְמֵימַר 'סִלָּה כָל אַבִּירַי אֲדֹנָי מִקִּרְבִּי', אֲבָל 'בְּקִרְבִּי' אֵין לוֹ מוּבָן. וּכְבָר נִדְחֲקוּ הַמְפָרְשִׁים בָּזֶה, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּדֶרֶךְ הָעֲרָבָה (דרוש כב). עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁאָמַר "קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי", וְלֹא יָדַעְתִּי מוֹעֵד זֶה מַה הוּא כַּוָּנָתוֹ. וְרָאִיתִי בְּמָרְדְּכִי בְּמוֹעֵד קָטָן, דְּאֵין אוֹמְרִים תַּחֲנוּנִים בְּתִשְׁעָה בְּאָב, מִשּׁוּם דִּכְתִיב "קָרָא עָלַי מוֹעֵד". וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה נָהֲפַךְ יוֹם זֶה מֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב וּמְיֻגּוֹן לְשִׂמְחָה. וְאִם כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל שֵׁם הֶעָתִיד, כִּי בְּעֶזְרַ הַשֵּׁם לִכְשֶׁיָּבוֹא מְשִׁיחַ צִדְקֵנוּ יִהְיֶה יוֹם זֶה לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה, וְכִדְאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ — אַכַּתִּי קָשֶׁה, דְּהָיָה לוֹ לִכְתֹּב פָּסוּק זֶה גַּבֵּי נֶחָמָתָא, לֹא גַּבֵּי פֻּרְעָנוּתָא. וְעוֹד יֵשׁ דִּקְדּוּקִים אֲחֵרִים בִּפְסוּקִים אֵלּוּ, וּלְבִלְתִּי אַאֲרִיךְ אֶמְרִתִּי לֹא אֶזְכֶּרֶם, אַךְ מִתּוֹךְ דְּבָרֵינוּ יוּבְנוּ מֵאֲלֵיהֶם.

וְנִרְאֶה דְּכָל זֶה יוּבַן בְּהַקְדִּים מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין צד ע"ב): תַּנְיָא מִשְׁמֵהּ דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה: פֻּרְעָה שֶׁחֵרַף בְּעַצְמוֹ — נִפְרַע מִמֶּנּוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, סַנְחֵרִיב שֶׁחֵרַף עַל יְדֵי שְׁלִיחַ — נִפְרַע מִמֶּנּוּ עַל יְדֵי שְׁלִיחַ. וּפֻרְשׁ רַשִׁ"י: פַּרְעֹה שֶׁחֵרַף בְּעַצְמוֹ, לֹא הָיָה בְּזוּי כָּל כָּךְ, וּלְכָךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּמוֹ כֵן נִפְרַע מִמֶּנּוּ בְּעַצְמוֹ, וְאֵינוֹ

מִתְבַּיֵּשׁ כָּל כָּךְ, דְּאֵינוֹ דוֹמֶה מִתְבַּיֵּשׁ מִן הַגָּדוֹל לְמִתְבַּיֵּשׁ מִן הַקָּטָן. סַנְחֵירִיב שֶׁחֵרֵף עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, דְּהַיְנוּ בִּזּוּי יוֹתֵר, אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִפְרַע מִמֶּנּוּ עַל יְדֵי שָׁלִיחַ.

וְעַל פִּי זֶה יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בִּפְתִיחָתָא דְאֵיכָה רַבָּתִי (פתיחתא יא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי יִצְחָק פָּתַח (דברים כח, מז-מח): "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ" וְגוֹמֵר, "וְעָבַדְתָּ אֶת אוֹיְבֶיךָ". אִלּוּ זְכִיתֶם, הֱיִיתֶם קוֹרְאִים בַּתּוֹרָה (ויקרא ו, ו): "אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ"; וְעַכְשָׁו שֶׁלֹּא זְכִיתֶם, הֲרֵי אַתֶּם קוֹרְאִים: "מִמְּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ בְּעַצְמוֹתַי". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמָה עִנְיַן זֶה לָזֶה? וְהָלוֹא 'אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ' הִיא מִצְוָה מְיֻחֶדֶת לְהַדְלִיק אֵשׁ עַל הַמַּעֲרָכָה בְּכָל יוֹם, וְאֵין לָזֶה שׁוּם הִתְיַחֲסוּת עִם קְרָא דְּ'מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ'. וְעַל פִּי הָאָמוּר יוּבַן. וְנַקְדִּים עוֹד מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַדָּר (עירובין סג ע"ב) וּבְפֶרֶק קַמָּא דְּיוֹמָא (כא ע"ב): "וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ" (ויקרא א, ז) — אַף עַל פִּי שֶׁהָאֵשׁ יוֹרֶדֶת מִן הַשָּׁמַיִם, מִצְוָה לְהָבִיא מִן הַהֶדְיוֹט. וּמַהַר"שׁ יָפֶה פֶּרֶק שִׁשִּׁי דִּשְׁבִיעִית (סימן ג) וּבְוַיִּקְרָא רַבָּה (פרשה ך סימן ו) הִקְשָׁה: מִכֵּיוָן דְּאֵיכָא אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם, מַה צָּרַךְ לְשֶׁל הֶדְיוֹט? וְתֵרֵץ, דְּהַיְנוּ לְהוֹרוֹת שֶׁהַשֵּׁם חָפֵץ בְּשֶׁל יִשְׂרָאֵל טְפֵי. וְכִדְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ פָּרָשַׁת בְּהַעֲלֹתְךָ (תנחומא ו): מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ אוֹהֵב. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ: תֵּדַע שֶׁאֶצְלְךָ אֲנִי סוֹעֵד, לֵךְ הַתְקֵן לִי. הָלַךְ אוֹהֲבוֹ וְהִתְקִין מִטָּה שֶׁל הֶדְיוֹט, מְנוֹרָה שֶׁל הֶדְיוֹט. כֵּיוָן שֶׁבָּא הַמֶּלֶךְ בָּאוּ עִמּוֹ שִׁמָּשִׁין, סִבְּבוּ מִכָּאן וּמִכָּאן מְנוֹרוֹת שֶׁל זָהָב לְפָנָיו. וְכֵיוָן שֶׁרָאָה אוֹהֲבוֹ אֶת כָּל הַכָּבוֹד הִתְבַּיֵּשׁ וְהִטְמִין כָּל מַה שֶּׁהִתְקִין לוֹ. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ: לֹא אָמַרְתִּי לְךָ שֶׁאֶצְלְךָ אֲנִי סוֹעֵד וְכוּ'. אָמַר לוֹ אוֹהֲבוֹ: רָאִיתִי אֶת כָּל הַכָּבוֹד הַזֶּה וְכוּ'. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ: חַיֶּיךָ, שֶׁאֲנִי פּוֹסֵל אֶת כָּל כֵּלַי שֶׁהֵבֵאתִי, וּבִשְׁבִיל אַהֲבָתְךָ אֵינִי מִשְׁתַּמֵּשׁ אֶלָּא בְּשֶׁלְּךָ. עַד כָּאן. נִמְצָא שֶׁזֶּה שֶׁצִּוָּה הַשֵּׁם לְהָבִיא אֵשׁ מִן הַהֶדְיוֹט הוּא לְהוֹרוֹת כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁפָּסַל אֵשׁ שֶׁל מַעְלָה בִּשְׁבִילָם. וְהַשְׁתָּא הָכִי קָאָמַר: אִלּוּ זְכִיתֶם, הֱיִיתֶם קוֹרְאִים "אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד". וְיִקְשֶׁה לָכֶם: כֵּיוָן דְּאֵיכָא אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם, מַה צָּרַךְ לְשֶׁל הֶדְיוֹט? וְהַתֵּרוּץ הוּא: לְהַרְאוֹת חִבָּתְכֶם לִפְנֵי הַמָּקוֹם. וְעַכְשָׁו שֶׁלֹּא זְכִיתֶם, אַתֶּם קוֹרְאִים "מִמְּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ", דְּהַיְנוּ עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, לְהַרְאוֹת שֶׁהֵם בְּתַכְלִית הַשִּׁפְלוּת, לְפִי שֶׁאֵינוֹ דוֹמֶה הַמִּתְבַּיֵּשׁ מֵהַגָּדוֹל לַמִּתְבַּיֵּשׁ מִן הַקָּטָן.

נִמְצִינוּ לְמֵדִין מִבָּרַיְתָא דְּפֶרֶק חֵלֶק הַנִּזְכָּר וּמְדִבְרֵי הָרַאֲבָ"ד, דִּכְשֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִפְרָע עַל יְדֵי עַצְמוֹ אֵיכָא חָדָא לְטִיבוּתָא וַחֲדָא לְרֵעוּתָא. חָדָא לְטִיבוּתָא — שֶׁאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ כָּל כָּךְ, דְּאֵינוֹ דוֹמֶה מִתְבַּיֵּשׁ מֵהַגָּדוֹל לְמִתְבַּיֵּשׁ מִן הַקָּטָן, וּכְדִבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה. וַחֲדָא לְרֵעוּתָא — שֶׁהַמִּשְׁפָּט הוּא חָזָק, וּכְדִבְרֵי הָרַאֲבָ"ד. וְכֵן כְּשֶׁנִּפְרָע עַל יְדֵי שָׁלִיחַ אֵיכָא חָדָא לְטִיבוּתָא וַחֲדָא לְרֵעוּתָא. חָדָא לְטִיבוּתָא — שֶׁהָעֹנֶשׁ אֵינוֹ כָּל כָּךְ חָזָק. וַחֲדָא לְרֵעוּתָא —

שֶׁמִּתְבַּיֵּשׁ בְּיוֹתֵר. עוֹד נַקְדִּים, דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: מַאי דִּכְתִיב "הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר"? אָמַר רַבִּי יִצְחָק: כְּדָבָר הַנִּמְאָס, שֶׁאָדָם מַשְׁלִיכוֹ מִלְּפָנָיו לַאֲחוֹרָיו.

וּבָזֶה נָבוֹא לְבֵאוּר הַפְּסוּקִים. שֶׁיִּשְׂרָאֵל הָיוּ מְקוֹנָנִים דְּתַרְתֵּי לְרַעוּתָא הֲווֹ בְּהוּ: שֶׁנִּפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי שֶׁלִּיחַ וְנִתְבַּיְּשׁוּ בְּיוֹתֵר, וְהָיָה בָּהֶם מִשְׁפָּט חָזָק כְּאִלּוּ נִפְרַע מֵהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ. וְזֶה שֶׁאָמַר: "לֹא אֲלֵיכֶם כָּל עֹבְרֵי דָּרֶךְ, הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי". כְּלוֹמַר, מֵעוֹלָם לֹא הָיְתָה כְּזֹאת בְּשׁוּם אֻמָּה וְלָשׁוֹן. וְהוּא כִּי "מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ בְּעַצְמוֹתַי". וּכְבָר יָדַעְתָּ דְּמַהַאי קְרָא לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קד ע"ב) שֶׁנִּפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, מִדִּכְתִיב "שָׁלַח אֵשׁ". וְאַף שֶׁנִּתְבַּיְּשְׁתִּי בְּיוֹתֵר, שֶׁאֵינוֹ דוֹמֶה מִתְבַּיֵּשׁ מִן הַגָּדוֹל לְמִתְבַּיֵּשׁ מִן הַקָּטָן, וְנִמְצָא שֶׁ"הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר" כְּדָבָר הַנִּמְאָס שֶׁאָדָם מַשְׁלִיכוֹ מִלְּפָנָיו לַאֲחוֹרָיו, וּלְפִיכָךְ לֹא רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַכּוֹת אוֹתִי בְּעַצְמוֹ, כָּל זֶה הָיִיתִי סוֹבֵל אוֹתוֹ, לְפִי שֶׁהָיִיתִי אוֹמֵר: דִּנְהִי דְּכֹשֶׁמַּעֲנִישׁ אוֹתִי עַל יְדֵי שָׁלִיחַ אֲנִי מִתְבַּיֵּשׁ בְּיוֹתֵר, מִכָּל מָקוֹם הָא אִיכָּא חֲדָא לְטִיבוּתָא, שֶׁהָעֹנֶשׁ אֵינוֹ מִשְׁפָּט חָזָק; אַךְ כְּשֶׁרָאִיתִי הָעֹנֶשׁ, רָאֹה רָאִיתִי דְּהָיָה כְּאִלּוּ נַעֲשָׂה עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ. וְזֶה שֶׁאָמַר: "נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ", וּכְהַהִיא דְּאָמְרוּ, דְּאוֹנָאַת דְּבָרִים נִפְרַע עַל יְדֵי עַצְמוֹ מִדִּכְתִיב "וּבְיָדוֹ אֶנָךְ". וְזֶה שֶׁאָמַר: נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי כְּאִלּוּ הָיָה בְּיָדוֹ, דְּהַיְנוּ מִשְׁפָּט חָזָק, שֶׁהָרֵי "יִשְׂתָּרְגוּ עָלוֹ עַל צַוְּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי". נִמְצָא שֶׁמַּכְאוֹב כָּזֶה לֹא הָיָה בְּשׁוּם אֻמָּה וְלָשׁוֹן, שֶׁתִּהְיֶה עַל יְדֵי שָׁלִיחַ וּבְמִשְׁפָּט חָזָק. וְזֶה שֶׁאָמַר: "נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא אוּכַל קוּם".

עוֹד חָזַר הַמָּקוֹנֵן וְאָמַר, שֶׁדּוֹמֶה לָזֶה אֵרַע לְיִשְׂרָאֵל דָּבָר אַחֵר. וְהוּא בְּאָמְרוֹ "סְלָה כָּל אַבִּירַי" וְגוֹמֵר. וְנִרְאֶה דְּיוּבַן בְּהַקְדִּים הָא דְּנָרְסִינַן בְּפֶרֶק הַמּוֹכֵר פֵּרוֹת (ב"ב צט ע"א) עַל עִנְיַן הַכְּרוּבִים: כֵּיצַד הֵם עוֹמְדִים? רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי אֶלְעָזָר. חַד אָמַר: פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו. וְחַד אָמַר: פְּנֵיהֶם לַבַּיִת. וְהִקְשׁוּ: לְמָאן דְּאָמַר פְּנֵיהֶם לַבַּיִת, וְהָא כְּתִיב (שמות כה, כ): "וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו"? וְתֵרְצוּ: דְּמַצְדְּדִי אַצְדּוֹדֵי. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת: דְּמַצְדְּדִי אַצְדּוֹדֵי. לָא הֲוָה מָצֵי לְמֵימַר: כָּאן בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, דְּמִסְתָּמָא הֶעֱמִידוּם תְּחִלָּה לְפִי מַה שֶּׁהָיוּ עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם. עַד כָּאן. וְדִבְרֵיהֶם בָּאוּ סְתוּמִים. שֶׁאִם קַשְׁיָתָם הֵיא, דְּגַם מָאן דְּאָמַר פְּנֵיהֶם לַבַּיִת סְבִירָא לֵהּ דִּבְזַמַּן שֶׁעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם הָיוּ פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו, וְאֵיהוּ מֵירֵי בִּזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ וּמְשׁוּם הָכִי קָאָמַר שֶׁהָיוּ פְּנֵיהֶם לַבַּיִת — הִנֵּה מִלְּבַד שֶׁאִם כַּוָּנָתָם הֵיא זֹאת לֹא תֵּרְצוּ כְּלָל כַּמְבֹאָר, עוֹד קָשֶׁה, דְּאֵיךְ יִתָּכֵן לוֹמַר זֶה? דְּאִם כֵּן, בְּמַאי פְּלִיגִי רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי אֶלְעָזָר? וְאִם כַּוָּנָתָם לְהַקְשׁוֹת, דְּמָאן דְּאָמַר פְּנֵיהֶם לַבַּיִת סְבִירָא לֵהּ דִּבְזַמַּן שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם הָיוּ פְּנֵיהֶם לַבַּיִת, וּבִזְמַן שֶׁלֹּא הָיוּ עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ הָיוּ פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו — גַּם זֶה לֹא יִתָּכֵן, דְּמַה סְּבָרָא יֵשׁ דִּכְשֶׁפְּנֵיהֶם

אִישׁ אֶל אָחִיו שֶׁיִּהְיֶה זֶה סִימָן לְאוֹת לִבְנֵי מֶרִי שֶׁאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם? אַדְרַבָּא! זֶהוּ סִימָן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, וְכִדְאָמְרִינַן (יומא נד ע"א), שֶׁהָיוּ מַגְבִּיהִים אֶת הַפָּרֹכֶת וְאוֹמְרִים: רְאוּ חִבָּתְכֶם לִפְנֵי הַמָּקוֹם, כְּחִבַּת זָכָר עִם נְקֵבָה.

וְהִנֵּרְאָה אֶצְלִי בְּכַוָּנַת קֻשְׁיַת הַתּוֹסָפוֹת הוּא, דְּאִימָא דְּגַם מָאן דְּאָמַר פְּנֵיהֶם לַבַּיִת סְבִירָא לֵהּ דְּבִזְמַן שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם הָיוּ פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו, וּבְהָא פְּלִיגִי, דְּמָאן דְּאָמַר פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו סְבִירָא לֵהּ דִּתְחִלַּת הַעֲמָדָה הָיוּ פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו, וּבִזְמַן שֶׁלֹּא הָיוּ עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם הָיָה נַעֲשֶׂה נֵס וְהוֹפְכִין פְּנֵיהֶם לַבַּיִת, נִמְצָא שֶׁהַנֵּס הָיָה בִּזְמַן שֶׁלֹּא הָיוּ עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם. וּמָאן דְּאָמַר פְּנֵיהֶם לַבַּיִת סְבִירָא לֵהּ דִּתְחִלַּת הַעֲמָדָה הָיוּ פְּנֵיהֶם לַבַּיִת, וּכְשֶׁהָיוּ עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ הָיָה נַעֲשֶׂה נֵס וְהוֹפְכִין פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו, נִמְצָא שֶׁהַנֵּס הָיָה בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ. וְתַרְצוּ, דְּזֶה לֹא יִתָּכֵן, דְּמִסְתָּמָא הֶעֱמִידוּם תְּחִלָּה לְפִי מַה שֶּׁהָיוּ עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, דְּהַיְנוּ פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו.

וְתוּ הִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא: לְמָאן דְּאָמַר פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו, הָא כְּתִיב (דהי"ב ג, יג): "וּפְנֵיהֶם לַבָּיִת"? וְתַרְצוּ: לָא קַשְׁיָא, כָּאן בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, כָּאן בִּזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם. וּפֵרֵשׁ רַשְׁבַּ"ם: בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם הוֹפְכִין פְּנֵיהֶם זֶה לָזֶה, דֶּגְמָא לְחִבַּת זָכָר עִם נְקֵבָה הָאוֹהֲבִים זֶה אֶת זֶה, סִימָן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹהֵב אֶת יִשְׂרָאֵל. וּמִתְּחִלָּה כָּךְ נַעֲשׂוּ פָּנִים אֶל פָּנִים, כְּדֵי שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָה עַל יִשְׂרָאֵל וְיַעֲשׂוּ יִשְׂרָאֵל רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם. וּכְשֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם הוֹפְכִין פְּנֵיהֶם לַבַּיִת עַל יְדֵי נֵס. נִמְצָא, דִּכְשֶׁהַכְּרוּבִים פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו הוּא סִימָן לְהַשְׁרָאַת שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ בְּתוֹכֵנוּ.

עוֹד נַקְדִּים מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֲמִישֵׁי דְּיוֹמָא (נד ע"ב): אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ: בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנְסוּ גּוֹיִם לַהֵיכָל מָצְאוּ כְּרוּבִים מְעֹרִין זֶה בָּזֶה. הוֹצִיאוּ אוֹתָם לַשּׁוּק, אָמְרוּ: יִשְׂרָאֵל הַלָּלוּ, שֶׁבִּרְכָתָם בְּרָכָה וְקִלְלָתָם קְלָלָה, עוֹסְקִים בַּדְּבָרִים הַלָּלוּ. מִיָּד הִזִּילוּם. שֶׁנֶּאֱמַר (איכה א, ח): "כָּל מְכַבְּדֶיהָ הִזִּילוּהָ כִּי רָאוּ עֶרְוָתָהּ". עַד כָּאן. וְהַדְּבָרִים תְּמוּהִים, דְּאֵין לְךָ שָׁעָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל אֵינָם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם וְשֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְסַלֵּק שְׁכִינָתוֹ מִבֵּינֵיהֶם כְּאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁנִּכְנְסוּ גּוֹיִם לַהֵיכָל, וְאִם כֵּן אֵיךְ מָצְאוּ אֶת הַכְּרוּבִים פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו? וּכְבָר עָמְדוּ עַל מְבוּכָה זוֹ אֲבוֹת הָעוֹלָם נוּחֵי נֶפֶשׁ. וְכָתַב הָרִיטְבָ"א בְּשֵׁם הָרַאֲ"ם, שֶׁנַּעֲשָׂה לָהֶם נֵס לְרָעָה כְּדֵי לְגַלּוֹת אֶת עֶרְוָתָם.

וְיֵשׁ לְהִסְתַּפֵּק אַהָא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּיוֹמָא (כא ע"א): עֲשָׂרָה נִסִּים נַעֲשׂוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, אִם נִסִּים הַלָּלוּ הָיוּ בְּהַתְמָדָה אַף בִּזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, אוֹ דִלְמָא דְּלֹא נַעֲשׂוּ נִסִּים הַלָּלוּ אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם. וְהָיָה נִרְאֶה דְּנִסִּים

הַלָּלוּ הָיוּ בְּהַתְמָדָה. שֶׁהֲרֵי בַּגְּמָרָא הִקְשׁוּ: וְתוּ לֵיכָא? וְהָא אָמַר רַבִּי לֵוִי וְכוּ' מָקוֹם אָרוֹן אֵינוֹ מִן הַמִּדָּה. וְאָמַר רָבִינָא: כְּרוּבִים בְּנֵס הָיוּ עוֹמְדִין וְכוּ'. וְאַמַּאי לֹא הִקְשׁוּ דִּכְרוּבִים הָיוּ הוֹפְכִין אֶת פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו שֶׁהָיָה בְּנֵס? וְהָא חֲשִׁיב נְסֵי דְּבָרַאי, וְכִדְאָמְרִינַן פֶּרֶק חֲמִישִׁי דְּיוֹמָא (נד ע"א): אָמַר רַב קַטִּינָא: בְּשָׁעָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹלִין לָרֶגֶל, הָיוּ מְגַלִּין לָהֶם הַפָּרֹכֶת וּמַרְאִין לָהֶם הַכְּרוּבִים שֶׁהָיוּ מְעֹרִין זֶה בָּזֶה וְכוּ'. וְזֶה הָיָה בְּנֵס, דִּתְחִלַּת עֲמִידָתָם הָיָה פְּנֵיהֶם אֶל הַבַּיִת, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרִיטְבָ"א. אַךְ אִי אָמְרִינַן דַּעֲשָׂרָה נְסִים דְּחִשֵּׁב הָיוּ בְּהַתְמָדָה — נִיחָא, דְּהַךְ דִּכְרוּבִים לֹא הָיָה בְּהַתְמָדָה, כִּי אִם בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם. הֵן אֱמֶת שֶׁרָאִיתִי לְרַשְׁ"י (יומא כא ע"ב לפי הגירסא ברש"י שבעין יעקב) שֶׁכָּתַב, שֶׁמַּגְבִּיהִין אוֹתוֹ וּמוֹצִיאִין אוֹתוֹ לַחוּץ, וּלְפִי זֶה לָא דָּמֵי לָהֶם הַפָּנִים לִכְרוּבִים. שׁוּב רָאִיתִי לְהָרִיטְבָ"א פֶּרֶק שְׁלִישִׁי דְּיוֹמָא, אַהָא דְּאָמְרִינַן הָתָם (לח ע"א): הַלָּלוּ פִּתָּן מִתְעַפֶּשֶׁת, שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: יֵשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ, דְּהָא בִּזְמַן שֶׁלֹּא הָיוּ עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, וְלֹא הָיָה נֵס בְּלֶחֶם הַפָּנִים לִהְיוֹת 'חֹם בְּיוֹם הִלָּקְחוֹ' (ש"א כא, ז). עַד כָּאן. וְדוּק. וְנַחֲזֹר לְעִנְיָנֵנוּ. **עוֹד** נַקְדִּים מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ (זוהר קרח קעט ע"ב): מֵעוֹלָם לֹא זָזָה שְׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל בְּשַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים, וַאֲפִלּוּ בְּשַׁבָּת שֶׁל חֹל. וְהִנֵּה בְּפֵרוּשׁ מַאי דְּקָאָמַר וַאֲפִלּוּ בְּשַׁבָּת שֶׁל חֹל, דְּלִכְאוֹרָה אֵין לוֹ מוּבָן, נָהִירְנָא דַּאדוֹנִי אָבִי זלה"ה סָח לִי, דְּבִהְיוֹתוֹ לוֹמֵד אֵצֶל הָרַב מוהר"ר רַבִּי זְרַחְיָה גוֹטָא זַ"ל בָּא חָכָם אֶחָד מִן הַמַּעֲרָב וְשָׁאַל לוֹ פֵּרוּשׁ מַאֲמָר זֶה, וְהָרַב לְחַדּוֹדֵי לְתַלְמִידָיו אָמַר לָהֶם שֶׁיְּעַיְּנוּ בּוֹ. וַאדוֹנִי אָבִי זַ"ל אָמַר, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא (שבת סט ע"ב): הַהוֹלֵךְ בַּמִּדְבָּר וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ מָתַי הוּא יוֹם שַׁבָּת — מוֹנֶה שִׁשָּׁה יָמִים וְאַחַר כָּךְ שׁוֹבֵת. וְהַשְׁתָּא הָכֵי קָאָמַר: דַּאֲפִלּוּ בְּיוֹם זֶה שֶׁשּׁוֹבֶתֶת זֶה הָאִישׁ, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁהוּא חֹל גָּמוּר, אֲפִלּוּ הָכֵי לֹא זָזָה שְׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל, כֵּיוָן שֶׁמִּן הַדִּין חַיָּב לִשְׁבּוֹת בּוֹ וְלַעֲשׂוֹתוֹ כְּשַׁבָּת גָּמוּר. וְהָרַב זַ"ל הֵשִׁיב לוֹ: רְאֵה דְּבָרֶיךָ טוֹבִים וּנְכוֹחִים, וְחָדֵי קָדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּפִלְפּוּלָא. אַךְ אֲמִתַּת הַדְּבָרִים הוּא, שֶׁיֵּשׁ חֲקִירָה בֵּין הָרִאשׁוֹנִים זַ"ל, שֶׁהַדָּבָר יָדוּעַ אֵצֶל בַּעֲלֵי הַמֶּחְקָר, דְּמַשְׁכַּחַת לַהּ דִּבְמָקוֹם אֶחָד יִהְיֶה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי עֲדַיִן יוֹם וְהוּא חֹל גָּמוּר, וּבְמָקוֹם אַחֵר כְּבָר נָטָה הַיּוֹם וְהוּא לַיְלָה וְהוּא שַׁבָּת. וְכֵן לְהֵפֶךְ, בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מַשְׁכַּחַת לַהּ שֶׁבְּמָקוֹם אֶחָד עֲדַיִן יוֹם הוּא וְהוּא שַׁבָּת גָּמוּר, וּבְמָקוֹם אַחֵר הוּא לַיְלָה וְהוּא חֹל. וּטְבָרְיָה וְצִפּוֹרִי יוֹכִיחוּ. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ נַאֲמִין אֱמוּנָה שְׁלֵמָה, דִּכְשֵׁם שֶׁאֲנַחְנוּ מַבְדִּילִין בֵּין יוֹם הַשִּׁשִּׁי לְיוֹם הַשְּׁבִיעִי, כָּךְ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל יֵשׁ הֶבְדֵּלִים וְהֶפְרֵשִׁים רַבִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לִשְׁאָר הַיָּמִים. וּמִלְּבַד מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל מֵעִנְיַן גֵּיהִנֹּם שֶׁשּׁוֹבְתִין הָרְשָׁעִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי (זוהר בראשית מח ע"א), וּנְהַר סַבַּטְיוֹן (סנהדרין סה ע"ב), עוֹד יֵשׁ הֶבְדֵּלִים רַבִּים וּדְבָרִים מֻפְלָאִים בִּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם בֵּין יְמֵי הַחֹל לְיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ, כַּאֲשֶׁר

נוֹדָע לְיוֹדְעֵי חֵן. וְהִנֵּה יֵשׁ לַחְקֹר, עַל אֵיזֶה מָקוֹם סוֹמְכִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל? וְהֶעֱלוּ, שֶׁהַמָּקוֹם הָאֲמִתִּי לָזֶה הוּא יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁהִיא אֶמְצָעִית הָעוֹלָם (זוהר תרומה קנז ע"א), שֶׁנִּקְרָא טַבּוּר הָאָרֶץ. וְעַל זֶה אָמְרוּ וַאֲפִלּוּ בְּשַׁבָּת שֶׁל חֹל, כְּלוֹמַר, שֶׁבְּמָקוֹם אַחֵר הוּא שַׁבָּת וּבִירוּשָׁלַיִם הוּא חֹל, אֲפִלּוּ הָכֵי לֹא זָזָה שְׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל, אַף שֶׁהוּא חֹל לְגַבֵּי יְרוּשָׁלַיִם שֶׁהוּא הָעִקָּר. אֵלּוּ דִּבְרֵיהֶם ז"ל. וְאֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה, דִּבְשַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים לֹא זָזָה שְׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל. וּפְשִׁיטָא דְּכָל זֶה הוּא אַף בִּזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, דְּאִלּוּ בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ — מֵעוֹלָם לֹא זָזָה שְׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל אַף בִּימֵי הַחֹל, וְכִדְאָמְרִינַן בְּסוֹטָה (ג ע"ב): אָמַר רַב חִסְדָּא: קֹדֶם שֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל הָיְתָה שְׁכִינָה שְׁרוּיָה עִם כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כג, טו): "כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ".

עוֹד נַקְדִּים, דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּמְגִלָּה (י ע"ב לפי גירסת עין יעקב): אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: מַאי דִּכְתִיב (שמות יד, כ): "וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלָּיְלָה"? בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בִּקְּשׁוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לוֹמַר שִׁירָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אָמַר לָהֶם: מַעֲשֶׂה יָדַי טוֹבְעִים בַּיָּם וְאַתֶּם אוֹמְרִים שִׁירָה לְפָנַי?! לוֹמַר לָךְ, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׂמֵחַ בְּמַפַּלְתָּן שֶׁל רְשָׁעִים.

וּמֵעַתָּה נָבוֹא לְכַוֵּנַת הַמְקוֹנֵן בְּאָמְרוֹ: "סְלָה כָל אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי". כְּלוֹמַר, אֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁ'סְלָה כָל אַבִּירַי', דְּהַיְנוּ בְּשָׁעָה שֶׁהָרַג כָּל הַצַּדִּיקִים שֶׁנִּקְרָאִים בְּשֵׁם אַבִּירִים, 'אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי', כְּלוֹמַר, שֶׁהָיְתָה שְׁכִינָתוֹ שְׁרוּיָה בֵּינֵינוּ, שֶׁהֲרֵי אַף בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנְסוּ גוֹיִם לַהֵיכָל הָיוּ הַכְּרוּבִים פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו, וְזֶה הוֹרָאָה עַל הַשְׁרָאַת שְׁכִינָתוֹ בֵּינֵינוּ. וְעַל זֶה תָּמַהּ וְאָמַר: שֶׁהֲרֵי אֵין לְךָ שָׁעָה שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם כְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְאִם כֵּן מַאי שְׁיָטֵהּ דְּמַר הָכָא? אֵין לְךָ לוֹמַר אֶלָּא דְּ"קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשָׁבֵר בַּחוּרָי", כְּלוֹמַר, שֶׁחָשַׁב יוֹם שֶׁבָּר בַּחוּרַי כְּיוֹם טוֹב, וּמִשּׁוּם הָכֵי הָיָה הַשֵּׁם בְּקִרְבִּי, דְּלֹא זָזָה שְׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל בְּשַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים וַאֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם. וְעַל זֶה אָמַר: הֵיאַךְ מַכְאוֹב כְּמַכְאוֹבִי?! דְּאִלּוּ בְּמַפַּלְתָּן שֶׁל רְשָׁעִים אֵינוֹ שָׂמֵחַ, וְאִלּוּ בְּמַפַּלְתִּי עָשָׂה אוֹתוֹ כְּיוֹם מוֹעֵד.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּמִדְרַשׁ אֵיכָה, וְזֶה לְשׁוֹנָם: "קָרָא עָלַי מוֹעֵד". אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: כְּפוּיֵי טוֹבָה בָּנַי כְּפוּיֵי טוֹבָה! אֲנִי אָמַרְתִּי (ישעיה מג, יד): "לְמַעַנְכֶם שִׁלַּחְתִּי בָבְלָה", וְאַתֶּם אוֹמְרִים: "קָרָא עָלַי מוֹעֵד". עַד כָּאן. וּמַאֲמָר זֶה אוֹמֵר דְּרְשׁוּנִי, דְּמָה עִנְיַן זֶה לָזֶה? גַּם יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּתֹאַר זֶה שֶׁקְּרָאָם כְּפוּיֵי טוֹבָה, דְּמָה עִנְיָנוֹ לְכָאן? אָמְנָם עַל פִּי הָאָמוּר יָבוֹא לְכָלֵל יִשּׁוּב.

וְנַקְדִּים, דְּהִנֵּה הַמְפָרְשִׁים זַ"ל תֵּרְצוּ לְקֻשְׁיַת הָרִיטְבָ"א הַנִּזְכָּר, דְּאֵיךְ יִתְּכֵן דִּבְשָׁעָה שֶׁנִּכְנְסוּ גּוֹיִם לַהֵיכָל יִמְצְאוּ הַכְּרוּבִים פְּנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו? וְאָמְרוּ שֶׁנַּעֲשָׂה לָהֶם נֵס לְטוֹבָה. וְהוּא עַל פִּי מַה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (תדא"ר יח), שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִצְטַעֵר בְּצָרָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (ישעיה סג, ט): "בְּכָל צָרָתָם לוֹ צָר". וּמִטַּעַם זֶה, כָּל מָקוֹם שֶׁגָּלוּ — שְׁכִינָה עִמָּהֶם (מגילה כט ע"א), לוֹמַר שֶׁגַּם הוּא מִצְטַעֵר בְּצַעֲרָם. וְהִנֵּה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁנִּכְנְסוּ גּוֹיִם לַהֵיכָל, שֶׁהָיְתָה שִׁעַת חֵרוּם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַעֲלֶה עַל דַּעְתֵּנוּ כִּי מֵאוֹס מָאַס אֶת יִשְׂרָאֵל וּבְצִיּוֹן נֶעֱלָה נַפְשׁוֹ, וּכְהַהִיא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קה ע"א), שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל: עֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ וְאִשָּׁה שֶׁנִּתְגָּרְשָׁה מִבַּעְלָהּ — כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם?! וּכְדֵי לְבַטֵּל סְבָרָא זוֹ הַנִּפְסֶדֶת, רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהוֹרוֹת לָנוּ דְּאַהֲבָתִי חֲבִיבוּתֵהּ גַּבַּן, וְהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ בֵּינֵינוּ לְהוֹרוֹת שֶׁהוּא מִצְטַעֵר בְּצָרוֹתֵינוּ. וְעַיֵּן בִּשְׁמוֹת רַבָּה סֵדֶר פְּקוּדֵי (פרשה נא סימן ג) וְתִרְאֶה דְּהַשְׁרָאַת שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ הוּא הוֹרָאָה לַגּוֹיִם שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָחַל לְיִשְׂרָאֵל עָוֹנָם. וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: "תַּם עֲוֹנֵךְ בַּת צִיּוֹן" (איכה ד, כב) — אוֹתוֹ הַיּוֹם נָטְלוּ יִשְׂרָאֵל אֵיפוֹכֵי גְּדוֹלָה עַל עֲוֹנוֹתֵיהֶם. וְאֶפְשָׁר שֶׁכְּדֵי שֶׁיֵּדְעוּ הַגּוֹיִם שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִתְרַצָּה לָהֶם, הֻצְרַךְ לְהַרְאוֹת לַגּוֹיִם שֶׁהִשְׁכִּינָה עִמָּנוּ. וְדוּק. וְאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא (מגילה כט ע"א): כָּל מָקוֹם שֶׁגָּלוּ יִשְׂרָאֵל — שְׁכִינָה עִמָּהֶם. גָּלוּ לְמִצְרַיִם — שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מו, ד): "אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ". גָּלוּ לְבָבֶל — שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לְמַעַנְכֶם שֻׁלַּחְתִּי בָבֶלָה". **וְעַל** זֶה הִתְרַעֵם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יִשְׂרָאֵל וּקְרָאָם כְּפוּיֵי טוֹבָה, לְפִי שֶׁאֲנִי בַּמֶּה שֶׁרָצִיתִי לְהַרְאוֹת לַגּוֹיִם שֶׁאַף בְּאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁנִּכְנְסוּ לַהֵיכָל הָיְתָה שְׁכִינָתִי בֵּינֵיכֶם, לוֹמַר שֶׁאֲנִי מִצְטַעֵר בְּצָרַתְכֶם וְאֵינִי זָז מִלְּחַבֵּב אֶתְכֶם, וְאַתֶּם אוֹמְרִים "קָרֵא עָלַי מוֹעֵד", כְּאִלּוּ אֲנִי שִׂמֵּחַ בְּצָרַתְכֶם. וְחַס וְשָׁלוֹם אֵין הַדָּבָר כֵּן, אֶלָּא לְהַרְאוֹת לִבְנֵי הָאָדָם שֶׁאֲנִי מִשְׁתַּתֵּף בְּכָל צָרַתְכֶם, 'וְאַף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אוֹיְבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים' (ויקרא כו, מד).

הֵן עַתָּה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה לַמַּאֲמָר הַנִּצָּב פֶּתַח הַשַּׁעַר. וְיֵשׁ לִתְמֹהַּ, דְּמַה פִּשְׁעָם שֶׁל רֵעִים הַלָּלוּ שֶׁקְּרָאָם בּוֹגְדִים? וַהֲלוֹא מֻכְרָחִים הָיוּ לְקַיֵּם גְּזֵרַת מֶלֶךְ, וּמַה גַּם שֶׁהָיָה בִּשְׁבוּעָה חֲמוּרָה, וְאִם לֹא הָיוּ מְקַיְּמִים גְּזֵרָתוֹ הָוָה מָחֵי לְהוּ שִׁתִּין פַּלְסֵי דְנוּרָא. אָמְנָם עַל פִּי הַקְּדָמָתֵנוּ בְּדֶרוּשׁ זֶה אֲתֵי שַׁפִּיר, שֶׁתַּרְעֹמֶת יִשְׂרָאֵל עַל הָרֵעִים הוּא עִם סִיּוּם הַפָּסוּק, דִּכְתִיב: "הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים". וְהִנֵּה מָצִינוּ לְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (איכ"ר פרשה א סימן ג) שֶׁדָּרְשׁוּ: "הָיְתָה כְּאַלְמָנָה" (איכה א, א) — וְלֹא אַלְמָנָה מַמָּשׁ. וְכֵן דָּרְשׁוּ: "הָיָה אֲדֹנָי כְּאוֹיֵב" (שם ב, ה) — וְלֹא אוֹיֵב מַמָּשׁ. נִמְצָא, דִּכְשֶׁהַכָּתוּב מְכַנֶּה וְאוֹמֵר 'כְּאוֹיֵב', הַיְנוּ לוֹמַר דְּאֵין הַנְקָמָה כָּל כָּךְ בְּחֹזֶק וּכְדֵי בִּזָּיוֹן וְקָצֶף. אֲבָל הָכָא הָיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְרַעֲמִים וְאָמְרוּ שֶׁהָרֵעִים הַלָּלוּ בָּגְדוּ בָהּ, דְּמֵאַחַר שֶׁרָאוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא רָצָה הוּא בְּעַצְמוֹ לְהַצִּית

אֵשׁ בְּצִיּוֹן, וְשָׁלַח לְמִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל שֶׁיְּצִיתוּ אֵשׁ בְּצִיּוֹן, וְרָצָה שֶׁתִּהְיֶה הַנְּקָמָה עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, אִם כֵּן הָיָה מִן הַדִּין שֶׁלֹּא יִהְיֶה הָעֹנֶשׁ בְּמִשְׁפָּט חָזָק, וְהֵם לֹא עָשׂוּ כֵּן, אֶלָּא הָיוּ לָהּ לְאוֹיְבִים מַמָּשׁ, וְלֹא כְּאוֹיְבִים, וְעָשׂוּ בָּהֶם מִשְׁפָּט חָזָק, וְזֶהוּ בְּגִידַת הָרֹעִים. שֶׁהֲרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא, לֹא רָצָה לְהִנָּקֵם מֵהֶם בְּעַצְמוֹ, כִּי אֵל רַחוּם יְיָ, וּכְדִכְתַבְנָא דְּמִטַּעַם זֶה בְּכָל מָקוֹם שֶׁגָּלוּ שְׁכִינָה עִמָּהֶם, וּכְמַאֲמָרָם זַ"ל (מגילה כט ע"א): "וְשָׁב יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ" (דברים ל, ג) — 'וְהֵשִׁיב' לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא 'וְשָׁב', מְלַמֵּד דְּהוּא עַצְמוֹ שָׁב, דְּכָל מָקוֹם שֶׁגָּלוּ שְׁכִינָה עִמָּהֶם. וְשָׁנוּי בַּנְּבִיאִים (זכריה ט, ט): "צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא".

פרק כד

דֶּרֶךְ צַדִּיקִים

וּבוֹ דְּרוּשׁ אֶחָד בְּהֶסְפֵּדָן שֶׁל צַדִּיקִים

גַּבְרָא רַבָּה דְּמוֹרֶה הוֹרָאָה עָדִיף מִסֵּפֶר תּוֹרָה. / כָּל זְמַן שֶׁהָיְתָה הַשְּׁכִינָה לֹא נֶחֱרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְאֵין יַד הָאֻמּוֹת שׁוֹלֶטֶת בְּיִשְׂרָאֵל. / לֹא זָזָה שְׁכִינָה מֵאֵצֶל תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן. / בִּירוּשָׁלַיִם אֲפִלּוּ צַדִּיק אֶחָד הָיָה מֵגֵן עָלֶיהָ. / הַמְהַנֶּה תַּלְמִיד חָכָם מִנְּכָסָיו חֲשִׁיב כְּאִלּוּ אִיהוּ גּוּפֵהּ צָרְבָא מֵרַבָּנָן.

דְּרוּשׁ אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים

כְּתֻבּוֹת פֶּרֶק בְּתָרָא (קיא ע"ב): **אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: עַמֵּי הָאָרֶץ אֵינָן חַיִּים לֶעָתִיד לָבוֹא. אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹחָנָן: לֹא נֵיחָא לְמָרֵיהּ דְּאָמְרַת לְהוּ הָכֵי. אָמַר לוֹ: מִקְרָא אֲנִי דּוֹרֵשׁ (ישעיה כו, יט): "כִּי טַל אוֹרוֹת טַלֶּךָ"; כָּל הַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בְּאוֹר תּוֹרָה — אוֹר תּוֹרָה מְחַיֵּהוּ, וְכֹל שֶׁאֵינוֹ מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּאוֹר תּוֹרָה — אֵין אוֹר תּוֹרָה מְחַיֵּהוּ. כֵּיוָן דְּחַזְיֵהּ דְּקָא מִצְטַעַר, אֲמַר לֵהּ: רַבִּי, מָצָאתִי לָהֶם רְפוּאָה מִן הַתּוֹרָה (דברים ד, ד): "וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיְיָ אֱלֹהֵיכֶם". וְכִי אֶפְשָׁר לְדַבֵּק בַּשְּׁכִינָה? וַהֲלוֹא כְּתִיב (שם שם, כד): "כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא". אֶלָּא כָּל הָעוֹשֶׂה פְּרַקְמַטְיָא לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים וְהַמְהַנֶּה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מִנְּכָסָיו — כְּאִלּוּ מְדַבֵּק בַּשְּׁכִינָה. וּכְתִיב: "חַיִּים כֻּלְּכֶם", אַלְמָא עַל יְדֵי דִּבּוּקָן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים יְזַכּוּ לְחַיּוֹת. עַד כָּאן.**

לֹא בְּמָקוֹם אֶחָד וְלֹא בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת מָצִינוּ, שֶׁהִפְלִיגוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּעֹנֶשׁ הַמִּתְעַצֵּל בְּהֶסְפֵּדָן שֶׁל צַדִּיקִים, לְפִי שֶׁקָּשֶׁה סִלּוּקָן כַּיּוֹם שֶׁנִּשְׁתַּבְּרוּ בּוֹ הַלּוּחוֹת (רש"י דברים י, ז). וְהִנֵּה הַמְקוֹנֵן, בְּהֵיוֹתוֹ מֵצַר בְּצָרָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, עִקַּר הַבְּכִי וְהָאֲנָחָה עָשָׂה בָּהּ מַאֲמָר עַל סִלּוּקָן שֶׁל צַדִּיקִים, וּכְמַאֲמַר הַכָּתוּב (איכה ב, ט-י): "טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ, מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה, גַּם נְבִיאֶיהָ לֹא מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְיָ. יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת

צִיּוֹן הֶעֱלוּ עָפָר עַל רֹאשָׁם" וְגוֹמֵר. וְרִבּוֹתֵינוּ זַ"ל בַּמִּדְרָשׁ הֵם אָמְרוּ, דְּ'מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ' הַיְנוּ הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים, וּכְדִכְתִיב (משלי ח, טו-טז): "בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ, בִּי שָׂרִים יָשׂרוּ". וְכֵן קְרָא דְּ'יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְמוּ וְזִקְנֵי בַת צִיּוֹן' דָּרְשׁוּ אוֹתוֹ עַל הַסַּנְהֶדְרִין, שֶׁהִגָּלָה נְבוּכַדְנֶצַּר עַל אֲשֶׁר הִתִּירוּ שְׁבוּעָתוֹ שֶׁל צִדְקִיָּהוּ, כִּדְאִיתָא בְּפֶרֶק תְּשִׁיעִי דְנִדָּרִים (סה ע"א). הֲרֵי שֶׁעִקַּר מַה שֶּׁהָיָה מִצְטַעֵר מֵחֻרְבַּן הַבַּיִת וְהַגָּלוּת הָיָה עַל הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁהִלְכוּ בַּגּוֹלָה.

וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁהִקְדִּים הַמְקוֹנֵן לוֹמַר "טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ", דְּמָה עִנְיָן לָזֶה עִם "מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם", דְּהַיְנוּ הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁגָּלוּ. וְתוּ קָשֶׁה, לְמָה זֶה בָּכָה עַל הַשְּׁעָרִים וְלֹא עַל כָּל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁהֲרֵי עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוֹד. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּאָמְרוֹ "אֵין תּוֹרָה", דְּאִם הַכַּוָּנָה לוֹמַר דְּמֵאַחַר שֶׁהַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים הָלְכוּ בַּגּוֹלָה לֹא נִשְׁאֲרָה תּוֹרָה — מִלְּתָא דְּפְשִׁיטָא הִיא, וּדְבָרִים הַלָּלוּ לֹא נִתְנוּ לִכָּתֵב. וְרַשִׁ"י זַ"ל פֵּרֵשׁ: 'אֵין תּוֹרָה' — אֵין בָּהֶם מוֹרֶה הוֹרָאָה. עוֹד קָשֶׁה בְּסֵיפֵהּ דִּקְרָא "גַּם נְבִיאֶיהָ לֹא מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְיָ", מַה קֶּשֶׁר לוֹ עִם הַקּוֹדֶם? עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁחָזַר וְאָמַר "יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְמוּ וְזִקְנֵי בַת צִיּוֹן", דְּהַיְנוּ הַסַּנְהֶדְרִין, דְּמֵאַחַר שֶׁאָמַר "מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם", שֶׁהֵם הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים, לְמַאי אִצְטְרִיךְ לְבָכּוֹת עַל הַסַּנְהֶדְרִין בִּפְנֵי עַצְמָם? וַהֲרֵי הַכֹּל הָיוּ בִּכְלַל 'מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ'.

וְנִרְאֶה דְּיָבוֹא הַכֹּל לְכְלַל יִשּׁוּב עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּאֵיכָה רַבָּתִי (פרשה ב סימן יז): "טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ". אָמַר רַב הוּנָא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי: שְׁעָרִים חָלְקוּ כָּבוֹד לְאָרוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כד, ז): "שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם", לְפִיכָךְ לֹא שָׁלַט בָּהֶם אוֹיֵב, אֶלָּא "טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ". עַד כָּאן.

עוֹד נִקְדִּים מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּמַכּוֹת (כב ע"ב): כְּמָה טַפְשָׁאֵי שְׂאָר אֻמָּנֵי, דְּקָיְמִי מִקַּמֵּי סֵפֶר תּוֹרָה וְלָא קָיְמִי מִקַּמֵּי גַּבְרָא רַבָּה. דְּאִלּוּ בְּסֵפֶר תּוֹרָה כְּתִיב (דברים כה, ג): "אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ", וַאֲתוֹ רַבָּנָן וּבַצְרוּ חָדָא. נִלְמַד מִזֶּה, דְּיוֹתֵר רָאוּי לְחַלֵּק כָּבוֹד לְתַלְמִיד חָכָם יוֹתֵר מִלְּסֵפֶר תּוֹרָה. וְהִקְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים, דְּמִסֻּגְיָא דְּקִדּוּשִׁין (לג ע"ב) מַשְׁמַע דְּסֵפֶר תּוֹרָה עָדִיף מִתַּלְמִיד חָכָם. וְזֶה מִדְּאִבַּעְיָא לָן הָתָם: מַהוּ לַעֲמֹד מִפְּנֵי סֵפֶר תּוֹרָה? וְאָמְרוּ: קַל וָחֹמֶר! מִפְּנֵי לוֹמְדֶיהָ עוֹמְדִין, מִפָּנֶיהָ לֹא כָּל שֶׁכֵּן?! וּמַהֲרִימַ"ט זַ"ל בְּחִדּוּשָׁיו לְקִדּוּשִׁין כָּתַב בְּשֵׁם רַבִּי יִשַׁעְיָה זַ"ל, דִּלְעוֹלָם סֵפֶר תּוֹרָה עָדִיף מִתַּלְמִיד חָכָם, וְהַהִיא דְּמַכּוֹת דְּאָמְרִינַן: כְּמָה טַפְשָׁאֵי שְׂאָר אֻמָּנֵי דְּקָיְמִי מִקַּמֵּי סֵפֶר תּוֹרָה וְלָא קָיְמִי מִקַּמֵּי גַּבְרָא רַבָּה, הָכֵי פֵּרוּשׁוֹ: כְּלוּם לָמְדוּ קִימָה לְסֵפֶר תּוֹרָה אֶלָּא מִקַּל וָחֹמֶר דְּגַבְרָא רַבָּה, וְאֵיךְ יִתְּכֵן דְּקָיְמִי מִקַּמֵּי סֵפֶר תּוֹרָה וְלָא קָיְמִי מִקַּמֵּי גַּבְרָא רַבָּה? דְּאִם בַּמְלַמֵּד לָא קָיְמִי, הֵיכִי נִלְמַד סֵפֶר תּוֹרָה? וְהָרַב זַ"ל דָּחָה פֵּרוּשׁ זֶה, דְּהָתָם בְּמַכּוֹת יְהֵב טַעְמָא: דְּאִלּוּ בְּסֵפֶר תּוֹרָה כְּתִיב "אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ", וַאֲתוֹ רַבָּנָן וּבַצְרוּ חָדָא; אַלְמָא מִשּׁוּם עֲדִיפוּת שֶׁיֵּשׁ לְתַלְמִיד חָכָם עַל סֵפֶר תּוֹרָה הוּא

דְּקָרֵי לְהוּ טַפְשָׁאֵי. וְהוּא זַ"ל יֵשֵׁב הַשְׁמוּעוֹת הַלָּלוּ בְּאֹפֶן זֶה: דְּהַהִיא דְּקִדּוּשִׁין, דְּאָמְרִינַן מִפְּנֵי לוֹמְדֶיהָ עוֹמְדִין מִפָּנֶיהָ לֹא כָּל שֶׁכֵּן, מֵירֵי בְּלוֹמְדֶיהָ דִּלְאו גַּבְרָא רַבָּה, אֶלָּא שֶׁהוּא בַּעַל שְׁמוּעוֹת וְתַלְמוּדוֹ בְּיָדוֹ, וְזֶהוּ זָקֵן שֶׁקָּנָה חָכְמָה, וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (ויקרא יט, לב): "וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן", וּמְשׁוּם הָכִי אָמְרִינַן תּוֹרָה עַצְמָהּ לֹא כָּל שֶׁכֵּן, שֶׁהֲרֵי אֵין אָנוּ חוֹלְקִין לוֹ כָּבוֹד אֶלָּא מִפְּנֵי תּוֹרָתוֹ. וְהַהִיא דְּמַכּוֹת, דְּעָבֵד קַל וָחֹמֶר מִסֵּפֶר תּוֹרָה, מֵירֵי בְּגַבְרָא רַבָּה, דְּהַיְנוּ מוֹרֶה הוֹרָאוֹת, דְּעָדִיף מִסֵּפֶר תּוֹרָה, שֶׁהוּא יוֹדֵעַ לְפָרֵשׁ הַתּוֹרָה, וְכִדְקָאָמַר: וַאֲתוֹ רַבָּנָן וּבָצְרוּ חָדָא. וְכֵיוֹצֵא בָּזֶה כָּתַב הָרַב עַצְמוֹ בִּדְרָשׁוֹתָיו פָּרָשַׁת בַּמִּדְבָּר (דרוש א), יְעַיֵּן שָׁם. נִמְצִינוּ לְמֵדִין מִדִּבְרֵי הָרַב זַ"ל, דְּסָתַם תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאֵינוֹ מוֹרֶה הוֹרָאָה — סֵפֶר תּוֹרָה עָדִיף מִנֵּיהּ, אֲבָל גַּבְרָא רַבָּה שֶׁהוּא מוֹרֶה הוֹרָאָה — עָדִיף מִסֵּפֶר תּוֹרָה.

וְעַל זֶה תָּמַהּ הַמְקוֹנֵן וְאָמַר: "טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ" — שֶׁחָלַק לָהֶם הַשֵּׁם כָּבוֹד שֶׁלֹּא יִשְׁלְטוּ בָּהֶם הָאוֹיְבִים בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁחָלְקוּ כָּבוֹד לָאָרוֹן; וּ"מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ", שֶׁהֵם הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים, "בַּגּוֹיִם" — אֶתְמְהָא! וַהֲלוֹא הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים רְאוּיִים לְכָבוֹד יוֹתֵר מִסֵּפֶר תּוֹרָה. וְזֶהוּ שֶׁסִּיֵּם "אֵין תּוֹרָה", כְּלוֹמַר, אֵין שׁוּם מוֹרֶה הוֹרָאָה שֶׁיְּשִׁיבֵנוּ עַל זֶה. "גַּם נְבִיאֶיהָ לֹא מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְיָ" לְיַשֵּׁב קֻשְׁיָא זוֹ. עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (נדרים פא ע"א): דָּבָר זֶה נִשְׁאַל לַחֲכָמִים וְלַנְּבִיאִים וְלֹא פֵּרְשׁוּהוּ, הָכָא נָמֵי לֹא מָצָא הַמְקוֹנֵן מַעֲנֶה לְתִמְיהָתוֹ לֹא מֵהַחֲכָמִים וְלֹא מֵהַנְּבִיאִים, וְכֹל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִתְמַי"ה, דְּאֵיךְ יִתְּכֵן שֶׁחָלַק הַשֵּׁם כָּבוֹד לִשְׁעָרִים שֶׁלֹּא יִשְׁלְטוּ בָּהֶם הָאוֹיְבִים בִּשְׁבִיל שֶׁחָלְקוּ כָּבוֹד לָאָרוֹן, וּמַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ, שֶׁהֵם הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים, בַּגּוֹיִם? וַהֲלוֹא כָּבוֹד הַתַּלְמִיד חָכָם יוֹתֵר גָּדוֹל מִסֵּפֶר תּוֹרָה. וְכִי תֹּאמַר: מָה חָרַדְתָּ עָלֵינוּ אֶת כָּל הַחֲרָדָה הַזֹּאת, וַהֲלוֹא מִסְּגִיָּא דְּקִדּוּשִׁין מוּכָח דְּסֵפֶר תּוֹרָה עָדִיף מִתַּלְמִיד חָכָם, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ: מִפְּנֵי לוֹמְדֶיהָ עוֹמְדִין, מִפָּנֶיהָ לֹא כָּל שֶׁכֵּן?! וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, אֵין זֶה מִן הַתְּמַהּ אִם חָלַק הַשֵּׁם כָּבוֹד לַשְּׁעָרִים וְלֹא חָלַק כָּבוֹד לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים. לָזֶה אָמַר: "יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְמוּ זִקְנֵי בַת צִיּוֹן". כְּלוֹמַר, עַל כָּרְחִין אִית לָן לְמֵימַר כְּדֵי לְיַשֵּׁב שְׁמוּעָה זוֹ נָאָה עִם אוֹתָהּ סְגִיָּא דְּמַכּוֹת, דְּיֵשׁ חִלּוּק בֵּין תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאֵינוֹ מוֹרֶה הוֹרָאָה לְתַלְמִיד חָכָם שֶׁמּוֹרֶה הוֹרָאָה וְבָא, דְּאוֹתוֹ שֶׁמּוֹרֶה הוֹרָאָה עָדִיף מִסֵּפֶר תּוֹרָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב מַהֲרִימַ"ט. וְאִם כֵּן אֵפוֹא אָתְמְהָא: לָמָּה זֶה יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְמוּ זִקְנֵי בַת צִיּוֹן, שֶׁהֵם הַסַּנְהֶדְרִין אֲשֶׁר עַל פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל רִיב וְכָל נֶגַע, וְאֵיךְ וְלָמָּה חָלַק הַשֵּׁם כָּבוֹד לַשְּׁעָרִים בִּשְׁבִיל שֶׁחָלְקוּ כָּבוֹד לָאָרוֹן, וְלַסַּנְהֶדְרִין דַּעֲדִיפִי מִסֵּפֶר תּוֹרָה לֹא חָלַק לָהֶם כָּבוֹד? זוֹ רָעָה חוֹלָה קָשָׁה כִּקְרִיעַת יַם סוּף.

עוֹד רָאִינוּ לְהַמְקוֹנֵן שֶׁנִּצְטַעֵר עַל סִלּוּקָן שֶׁל צַדִּיקִים, אָמַר מַר (איכה א, טו): "סָלָה כָל אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי, קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשַׁבֵּר בַּחוּרָי". וְהִנֵּה 'אַבִּירַי' הַכָּתוּב כָּאן הֲלוֹא הֵמָּה הַחֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה, וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שֵׁנִי דִּבְרָכוֹת (יז ע"ב): "שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי

לֵב" (ישעיה מו, יב). מָאן אַבִּירֵי לֵב וְכוּ', שֶׁכָּל הָעוֹלָם נִזּוֹנִין בִּצְדָקָה וְהֵם נִזּוֹנִין בְּזִרוֹעַ. וְכָל הַמְפָרְשִׁים זַ"ל נִתְעוֹרְרוּ בְּפָסוּק זֶה, דַּהֲוָה לֵהּ לְמֵימַר 'סְלָה כָּל אַבִּירַי אֲדֹנָי מִקֶּרְבִּי', דְּ'בְקִרְבִּי' אֵין לוֹ מוּבָן, וּכְבָר הֶאֱרַכְתִּי בָּזֶה בְּדֶרֶךְ הָעֲרָבָה וּבְדֶרֶךְ עֹצֶב (דרוש כב ודרוש כג), יְעַיֵּן שָׁם.

עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין עִם אוֹתָהּ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בַּמִּדְרָשׁ (תנחומא ויקהל ט) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת" (שמות לח, כא). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: מִשְׁכָּן זֶה אֲנִי עָתִיד לְמַשְׁכְּנוֹ שְׁתֵּי פְּעָמִים בְּשִׁבְיל עֲוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. הַיְנוּ דִכְתִיב: "הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכָּן". אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: תִּינַח בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, בִּזְמַן שֶׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם מָה אַתָּה עוֹשֶׂה? אָמַר לוֹ: אֲנִי לוֹקֵחַ צַדִּיק אֶחָד מִבֵּינֵיהֶם וּמְכַפֵּר עַל הַדּוֹר. עַד כָּאן.

עוֹד נַקְדִּים מַאי דְּאָמְרִינַן בִּפְתִיחָתָא דְּאֵיכָה רַבָּתִי (פתיחתא לב) עַל פָּסוּק (ירמיה ח, יח) "מַבְלִיגִיתִי עָלַי יָגוֹן עָלַי לִבִּי דַוִי". "הַיְיָ אֵין בְּצִיּוֹן אִם מַלְכָּהּ אֵין בָּהּ" (שם שם, יט) — אִלּוּ הָיָה שָׁם לֹא הָיוּ גוֹלִים. וְהָכִי אִיתָא בִּפְתִיחְתָּא דְּ'מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן' (פתיחתא כד) וְזֶה לְשׁוֹנָם: בְּשָׁעָה שֶׁבִּקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲרִיב אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, אָמַר: כָּל זְמַן שֶׁאֲנִי בְּתוֹכוֹ אֵין אֻמּוֹת הָעוֹלָם נוֹגְעִים בּוֹ, אֲסַלֵּק שְׁכִינָתִי מִמֶּנּוּ וְאֶעֱלֶה לִמְכוֹנִי הָרִאשׁוֹן. הָדָא הוּא דִכְתִיב (הושע ה, טו): "אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל מְקוֹמִי עַד אֲשֶׁר יֶאְשְׁמוּ וּבקשו פָּנָי". עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיְתָה הַשְׁכִינָה שָׁם לֹא הָיָה נֶחֱרָב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

וְעַל פִּי הַקְּדָמָה זוֹ יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּפֶרֶק כָּל כִּתְבֵי (שבת קיט ע"ב לפי גירסת עין יעקב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַב כָּהֲנָא: לֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא בִּשְׁבִיל שֶׁבִּטְּלוּ בָּהּ תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן. וְיֵרָאֶה לְיַשֵּׁב בְּהַקְדִּים עוֹד מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּאֵיכָה רַבָּתִי (פרשה א סימן לג) בְּפָסוּק (איכה א, ה) "כִּי יְיָ הוֹגָהּ עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ", וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה חֲבִיבִין תִּינוֹקוֹת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא! גָּלְתָה סַנְהֶדְרִין וְלֹא גָּלְתָה שְׁכִינָה עִמָּהֶם, גָּלוּ מִשְׁמָרוֹת וְלֹא גָּלְתָה שְׁכִינָה עִמָּהֶם, וְכֵיוָן שֶׁגָּלוּ תִּינוֹקוֹת גָּלְתָה שְׁכִינָה עִמָּהֶם. הָדָא הוּא דִכְתִיב (שם): "עוֹלְלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר", מִיָּד (שם שם, ו) "וַיֵּצֵא מִבַּת צִיּוֹן כָּל הֲדָרָהּ". עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁהַשְׁכִינָה אֵינָהּ זָזָה לְעוֹלָם מֵאֵצֶל תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן. וּכְבָר אָמַרְנוּ, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיְתָה הַשְׁכִינָה שׁוֹרָה בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ אֵין כָּל אֻמָּה וְלָשׁוֹן יְכוֹלִין לִשְׁלֹחַ יָד בּוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר רַב כָּהֲנָא: לֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא בִּשְׁבִיל שֶׁבִּטְּלוּ בָּהּ תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן. כְּלוֹמַר, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיוּ בִּירוּשָׁלַיִם תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן הָיְתָה הַשְׁכִינָה עִמָּהֶם וְלֹא יָכֹל הָאוֹיֵב לִכָּנֵס שָׁם, וְכֵיוָן שֶׁבִּטְּלוּ תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן נִסְתַּלְּקָה הַשְׁכִינָה וְנִתַּן כֹּחַ לָאוֹיְבִים לְהַחֲרִיב אֶת יְרוּשָׁלַיִם.

וְאָל זֶה סוֹבֵב הוֹלֵךְ כַּוָּנַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בַּמִּדְרָשׁ סֵדֶר תּוֹלְדֹת (פרשה סה סימן יו) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו" (בראשית כז, כב). אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כָּהֲנָא: לֹא עָמְדוּ פִּילוֹסוֹפִין בָּעוֹלָם כְּבִלְעָם בֶּן בְּעוֹר וּכְאַבְנִימוּס הַגַּרְדִּי. נִתְכַּנְסוּ כָּל הָאֻמּוֹת אֶצְלוֹ, אָמְרוּ לוֹ: תֹּאמַר שֶׁאָנוּ יְכוֹלִין לְהִזְדַּוֵּג לְאֻמָּה זוֹ? אָמַר לָהֶם: לְכוּ וְחִזְרוּ עַל בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וְעַל בָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת שֶׁלְּהֶן, וְאִם מְצָאתֶם שָׁם תִּינוֹקוֹת מְצַפְצְפִים בְּקוֹלָם — אֵין אַתֶּם יְכוֹלִים לְהִזְדַּוֵּג לָהֶם. שֶׁכְּבָר הִבְטִיחָם אֲבִיהֶם הַזָּקֵן וְאָמַר לָהֶם: "הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב" וְגוֹמֵר; בִּזְמַן שֶׁקּוֹלוֹ שֶׁל יַעֲקֹב מָצוּי בְּבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת — אֵין הַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו, וְאִם לָאו — הַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו וְאַתֶּם יְכוֹלִים לָהֶם. עַד כָּאן. וְהֵינוּ טַעְמָא כְּדִכְתַבְנָא, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַתִּינוֹקוֹת מְצַפְצְפִים בְּקוֹלָם הַשְׁכִּינָה הִיא עִמָּהֶם וְאֵינָהּ זָזָה מֵאֶצְלָם, וְכָל עוֹד שֶׁהַשְׁכִּינָה עִמָּנוּ אֵין שׁוּם אֻמָּה יָכוֹל לְהִזְדַּוֵּג, וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בַּמִּדְרָשׁ, הֶבְיאוּהוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּפֶרֶק קַמָּא דְקִדּוּשִׁין (לג ע"ב ד"ה ואימא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: "זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק, וְאַתָּה עֲיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים" (דברים כה, יז-יח), הֵינוּ בִּשְׁבִיל הַמִּשְׁקָלוֹת, וְעַל עָוֹן זֶה בָּא עֲמָלֵק, דְּבָתַר פָּרָשַׁת מִשְׁקָלוֹת כְּתִיב "זָכוֹר אֵת עֲשֵׂה לְךָ עֲמָלֵק" בְּפָרָשַׁת כִּי תֵצֵא. וְהֵינוּ דִכְתִיב בְּמִשְׁלֵי (יא, א): "מֹאזְנֵי מִרְמָה תּוֹעֲבַת יְיָ, וְאֶבֶן שְׁלֵמָה רְצוֹנוֹ", וּסְמִיךְ לֵהּ (פסוק ב): "בָּא זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן". כְּלוֹמַר, שֶׁעַל עָוֹן זֶה בָּא זָדוֹן וְקָלוֹן שֶׁל עֲמָלֵק. עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמָה עִנְיַן עָוֹן זֶה דְּמִשְׁקָלוֹת לְבִיאַת עֲמָלֵק? אֲמְנָם עַל פִּי הָאֲמוּר נִיחָא. דְּאָמְרִינַן בְּסִפְרֵי פָּרָשַׁת קְדֹשִׁים וְזֶה לְשׁוֹנָם: "לֹא תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל" (ויקרא יט, לה). אִם לְדִין, כְּבָר נֶאֱמַר (שם שם, טו): "לֹא תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט", וּמַהוּ מִשְׁפָּט הַשָּׁנוּי כָּאן? הֵיא הַמִּדָּה וְהַמִּשְׁקָל וְהַמִּשׁוּרָה. מְלַמֵּד, שֶׁהַמּוֹכֵר נִקְרָא דַּיָּן, שֶׁאִם שִׁקֵּר בַּמִּדָּה — הֲרֵי הוּא כִּמְקַלְקֵל אֶת הַדִּין וְכוּ', וְגוֹרֵם לַחֲמִשָּׁה דְבָרִים הָאֲמוּרִים בְּדַיָּן וְכוּ', וּמְסַלֵּק אֶת הַשְׁכִינָה. עַד כָּאן. וּכְבָר נִתְבָּאֵר, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַשְׁכִינָה עִמָּנוּ אֵין הָאוֹיְבִים יְכוֹלִים לִשְׁלֹט בָּנוּ. וְלָזֶה אָמְרוּ שֶׁעַל עָוֹן הַמִּשְׁקָלוֹת בָּא עֲמָלֵק, דְּכֵיוָן שֶׁחָטְאוּ בַּמִּשְׁקָלוֹת נִסְתַּלְּקָה הַשְׁכִינָה וְנִתַּן רְשׁוּת לַעֲמָלֵק לָבוֹא לְהִלָּחֵם בְּיִשְׂרָאֵל.

וְהִנֵּה מָצִינוּ, שֶׁקֹּדֶם שֶׁנֶּחֱרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נֶהֶרְגוּ כַּמָּה חֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה, וְהֶחָרֵשׁ וְהַמַּסְגֵּר גָּלוּ שְׁתֵּי שָׁנִים קֹדֶם הַחֻרְבָּן. וְעַל זֶה הָיָה תְּמֵהַּ הַמְקוֹנֵן בְּאָמְרוֹ: "סְלָה כָל אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי". כְּלוֹמַר, בְּעוֹד שֶׁהַשֵּׁם בְּקִרְבִּי, דְּהַיְנוּ בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם. וְזֶה תֵּמַהּ. דִּבְשְׁלָמָא אִם כְּבָר הָיָה חָרֵב — כָּךְ הוּא הַמִּדָּה, שֶׁבִּזְמַן שֶׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹטֵל צַדִּיק אֶחָד בִּשְׁבִיל עֲוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל; אֲבָל בְּעוֹד שֶׁהַשֵּׁם בְּקִרְבִּי, דְּהַיְנוּ בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, וְכִדְאָמְרִינַן דְּכָל זְמַן שֶׁהַשְׁכִינָה הָיְתָה שׁוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל לֹא נֶחֱרַב

בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, אִם כֵּן אֲפוֹא לָמָּה זֶה סִלָּה כָּל אַבִּירַי, שֶׁהֵם הַצַּדִּיקִים, אֶתְמְהָא! דְּכֵיוָן דְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, אֵינוֹ בְּדִין לְהֲרֹג צַדִּיקִים שֶׁבְּתוֹכָהּ לְכַפֵּר עַל הַדּוֹר, כַּדָּבָר הָאָמוּר לְעֵיל.

גַּם הַנָּבִיא יְשַׁעְיָה כָּל יָמָיו שָׁל אוֹתוֹ צַדִּיק הָיָה מִצְטַעֵר עַל הַצַּדִּיקִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה. הַהוּא אָמַר (ישעיה לג, יח-כ): "לִבְּךָ יֶהְגֶּה אֵימָה, אַיֵּה סוֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל אַיֵּה סֹפֵר אֶת הַמִּגְדָּלִים. אֶת עַם נוֹעָז לֹא תִרְאֶה, עַם עִמְקֵי שָׂפָה מִשְּׁמוֹעַ, נִלְעַג לָשׁוֹן אֵין בִּינָה. חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ, עֵינֶיךָ תִרְאֶינָה יְרוּשָׁלַיִם נָוֶה שַׁאֲנָן" וְגוֹמֵר. וְיֵרָאֶה לְפָרֵשׁ כַּוָּנַת פְּסוּקִים אֵלּוּ עִם מַאי דְּאָמְרִינַן פֶּרֶק שְׁנֵי דַּחֲגִיגָה (טו ע"ב): 'אַיֵּה סוֹפֵר' — שֶׁהָיוּ סוֹפְרִים לְכָל אוֹתִיּוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה; 'אַיֵּה שׁוֹקֵל' — שֶׁהָיוּ שׁוֹקְלִים כָּל קַלִּין וַחֲמוּרִים שֶׁבַּתּוֹרָה; 'אַיֵּה סוֹפֵר אֶת הַמִּגְדָּלִים' — שֶׁהָיוּ שׁוֹנִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת הֲלָכוֹת בְּמִגְדָּל הַפּוֹרַחַ בָּאֲוִיר. עַד כָּאן.

עוֹד נַקְדִּים, דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ סֵדֶר וַיֵּרָא (פרשה מט סימן כה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיֹּאמֶר אַל נָא יִחַר לַאדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה" (בראשית יח, לב). וְלָמָּה עֲשָׂרָה? כְּדֵי כְּנִיסָה לְכֻלָּם וְכוּ'. רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן וְרַבִּי חָנִין בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן: כָּאן עֲשָׂרָה, וּבִירוּשָׁלַיִם אַפְלוּ אֶחָד הָיָה מֵגֵן עָלֶיהָ, כְּדִכְתִיב (ירמיה ה, א): "שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַיִם וּרְאוּ אִם יֵשׁ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט מְבַקֵּשׁ אֱמוּנָה וְאֶסְלַח לָהּ". עַד כָּאן. וְכָתַב שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל, דְּהַטַּעַם הוּא: דִּשְׁנֵי יְרוּשָׁלַיִם דַּהֲוָה בַּהּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וּמִשּׁוּם הָכֵי בְּחַד סַגִּי לְהַצִּיל אֶת כֻּלָּהּ; אֲבָל בִּשְׁאָר הָעוֹלָם בָּעֵינַן כְּדֵי כְּנִיסָה, דְּהֵינוּ עֲשָׂרָה.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַפְּסוּקִים: "לִבְּךָ יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל" וְגוֹמֵר, שֶׁהֵם תְּאָרִים לַאֲנָשִׁים גְּדוֹלִים, כְּלוֹמַר, לֹא נִמְצָא אֶחָד מֵאֵלּוּ. שֶׁאִם הָיָה נִמְצָא, פִּשִׁיטָא דְּ"אֶת עַם נוֹעָז", דְּהֵינוּ עַזֵּי פָּנִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַדְּ"ק, "לֹא תִרְאֶה", דְּהֵינוּ שֶׁלֹּא הָיִיתָ מַשְׂגִּיחַ בָּרְשָׁעִים. וְכֵן בְּ"עַם עִמְקֵי שָׂפָה מִשְּׁמוֹעַ" וְ"נִלְעַג לָשׁוֹן אֵין בִּינָה" לֹא הָיָה מַשְׂגִּיחַ בָּהֶם אִם הָיָה נִמְצָא צַדִּיק אֶחָד כַּהֹגֶן. וְכִי תֵּימָא: הָא בָּעֵינַן כְּדֵי כְּנִיסָה? הָא לֵיתָא, מִשּׁוּם דְּהָיִיתִי אוֹמֵר "חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ", וּבִירוּשָׁלַיִם שֶׁיֵּשׁ בָּהּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֲפִלּוּ בְּאֶחָד סַגִּי, וּכְדִכְתִיב: "שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַיִם" וְגוֹמֵר, כַּדָּבָר הָאָמוּר.

הַלּוֹא מֵעַתָּה הִנְנִי בָּא לְבָאֵר מַאֲמָר הַנִּצָּב פֶּתַח הַשַּׁעַר וְאִשְׁיְמָה עֵינִי עָלָיו. וְאֵיכָא לְמֵידַק, דְּכֵיוָן דְּמִעִקָּרָא הוֹכִיחַ מִקְרָא דְּ'כִי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ' דְּעַמֵּי הָאָרֶץ אֵינָם חַיִּים, הֵיכִי קָאָמַר בְּתַר הָכֵי מָצָאתִי לָהֶם רְפוּאָה וְכוּ', דְּאִם כֵּן קָשׁוּ קְרָאֵי אַהֲדָדֵי. וְיֵרָאֶה לְיַשֵּׁב בְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (פסחים נג ע"ב): כָּל הַמְהַנֶּה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים וּמֵטִיל מְלַאי לְכִיסָן — זוֹכֶה וְיוֹשֵׁב בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ז, יב): "כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכֶּסֶף". וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י זַ"ל: בְּמִחְצַת הֶחָכָם יִכָּנֵס בַּעַל הַכֶּסֶף שֶׁהוּא מְהַנֶּה אוֹתוֹ מִנְּכָסָיו. וְטַעְמָא דְּמִלְּתָא, דְּהַמְהַנֶּה תַּלְמִיד חָכָם מִנְּכָסָיו שֶׁזּוֹכֶה לְכָל הַכָּבוֹד הַזֶּה שֶׁיּוֹשֵׁב בַּמִּחְצָה שֶׁתַּלְמִידֵי חֲכָמִים

יוֹשְׁבִים בָּהּ, שֶׁהוּא מָקוֹם אֵים וְנוֹרָא, שֶׁעָלָיו אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ברכות לד ע"ב) שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (ישעיה סד, ג): "עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה לוֹ", הַיְנוּ מְשׁוּם דְּכֵיוָן שֶׁהוּא מְהֻנֶּה אוֹתוֹ נִמְצָא דְּבִסְבָּתוֹ עוֹסֵק הַתַּלְמִיד חָכָם בְּתַלְמוּד תּוֹרָה, וְכֵיוָן שֶׁהוּא סִבָּה לְלִמּוּד הַתּוֹרָה חֲשִׁיב כְּאִלּוּ אִיהוּ גּוּפֵהּ צָרְבָא מֵרַבָּנָן.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן פֶּרֶק רְבִיעִי דְּפָסְחִים (נג ע"א): אָמַר רַבִּי יוֹסֵי: תּוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי הִנְהִיג אֶת בְּנֵי רוֹמִי לֶאֱכֹל גְּדָיִים מְקֻלָּסִים בְּלֵילֵי פְּסָחִים. שָׁלְחוּ לוֹ: אִלְמָלֵא תּוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי אַתָּה, גּוֹזְרִנוּ עָלֶיךָ נִדּוּי. וּבְגְּמָרָא (שם ע"ב) נִסְתַּפְּקוּ: תּוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי גַּבְרָא רַבָּה הֲוָה אוֹ בַּעַל אֲגַרוֹפִין הֲוָה? תָּא שְׁמַע. עוֹד זוֹ דָּרַשׁ תּוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי: מָה רָאוּ חֲנַנְיָה וְכוּ'. שְׁמַע מִנַּהּ גַּבְרָא רַבָּה הֲוָה. רַבִּי יוֹסֵי בַּר אֲבִין אָמַר: מֵטִיל מְלַאי לְכִיס תַּלְמִידֵי חֲכָמִים — זוֹכֶה וְיוֹשֵׁב בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעְלָה. עַד כָּאן. וְהַדָּבָר פָּשׁוּט, דְּמַה שֶּׁצִּדְּדוּ בַּגְּמָרָא אִם תּוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי גַּבְרָא רַבָּה הֲוָה, הַיְנוּ אִם הָיָה תַּלְמִיד חָכָם, וּמִשּׁוּם כְּבוֹד הַתּוֹרָה אֵין מְנַדִּין אוֹתוֹ, וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק וְאֵלּוּ מְגַלְּחִין (מו"ק יז ע"א): אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ: תַּלְמִיד חָכָם שֶׁפָּרַח — אֵין מְנַדִּין אוֹתוֹ; אַף מִטַּעַם הֶיּוֹתוֹ בַּעַל מַעֲשֶׂה אֵין נִמְנָעִים מִלְּנַדּוֹתוֹ. וְאִם כֵּן קָשֶׁה בִּדְבָרֵי רַבִּי יוֹסֵי, דְּמַאי מְהַנֵּי מַה שֶּׁהָיָה מֵטִיל מְלַאי לְכִיס תַּלְמִידֵי חֲכָמִים לְמַה שֶּׁנִּמְנְעוּ מִלְּנַדּוֹתוֹ? וְתוּ, הֲיַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁלֹּא נִמְצְאוּ בְּתוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי מְצוֹת אֲחֵרוֹת חוּץ מִזּוֹ שֶׁהָיָה מֵטִיל וְכוּ'?! וְלֹא הֲוָה לֵהּ לְמֵימַר אֶלָּא בַּעַל מַעֲשִׂים הֲוָה. וְתוּ, דְּמַאי רְאָיָה מַיְתֵי מִדְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן כָּל הַמֵּטִיל מְלַאי לְכִיס תַּלְמִידֵי חֲכָמִים — זוֹכֶה וְיוֹשֵׁב בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעְלָה? דִּנְהִי דְּזוֹכֶה לְכָל הַכָּבוֹד הַזֶּה, אַף אַכַּתִּי מְנָלַן שֶׁיְּהוּ נִמְנָעִים מִלְּנַדּוֹתוֹ בִּשְׁבִיל מִצְוָה זוֹ?

אֶלָּא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ, וְהָכִי פֵּרוּשׁוֹ: דְּמִתְּחִלָּה הֲבִיאוּ רְאָיָה דְּתוֹדוֹס גַּבְרָא רַבָּה הֲוָה מִמַּה שֶּׁדָּרַשׁ דְּמָה רָאוּ חֲנַנְיָה וְכוּ', וּבָא רַבִּי יוֹסֵי וְאָמַר דְּאֵין צֹרֶךְ לָזֶה, דְּכֵיוָן שֶׁהָיָה מֵטִיל מְלַאי וְכוּ' הֲרֵי הוּא כַּתַּלְמִיד חָכָם עַצְמוֹ, שֶׁכָּל מַה שֶּׁלּוֹמֵד הַתַּלְמִיד חָכָם חָשׁוּב כְּאִלּוּ הוּא בְּעַצְמוֹ חִדֵּשׁ אוֹתָן הֲהֲלָכוֹת. וְהֵבִיא רְאָיָה מִדִּבְרֵי רַבִּי יוֹחָנָן דְּאָמַר: כָּל הַמֵּטִיל וְכוּ' זוֹכֶה וְיוֹשֵׁב בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעְלָה, דְּהַיְנוּ בְּמִחְצַת תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, וְהַיְנוּ וַדַּאי מְשׁוּם דְּחָשׁוּב כְּאִלּוּ אִיהוּ גּוּפֵהּ צָרְבָא מֵרַבָּנָן, וְאִם כֵּן פְּשִׁיטָא שֶׁנִּמְנָעִים מִלְּנַדּוֹתוֹ, כֵּיוָן דְּחָשׁוּב כַּתַּלְמִיד חָכָם עַצְמוֹ.

וְעִם זֶה יִתְיַשֵּׁב מַאֲמַר הַקּוֹדֶם. דְּלְעוֹלָם דַּוְקָא מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ אוֹר תּוֹרָה חַי לֶעָתִיד לָבוֹא, וּכְדִכְתִיב: "כִּי טַל אוֹרוֹת טַלֶּךָ"; אֶלָּא דְּהַמְהַנֶּה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מִנְכָסָיו, כֵּיוָן שֶׁהוּא סִבָּה שֶׁאֲחֵרִים יַעַסְקוּ בַּתּוֹרָה, קָרֵינַן בֵּהּ 'כִּי טַל אוֹרוֹת טַלֶּךָ', וְחַי לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב.

פרק כה

דָּרֶךְ אַרְצְךָ"ה

וּבוֹ דְּרוּשׁ אֶחָד לְמַעֲלַת הַתְּשׁוּבָה

(וְאַתָּה דּוֹרֵשׁ אֶת הַנְּקֻדָּה: זֶה מַעֲלָה אֲרוּכָה)

טַעַם לַמָּתִים שֶׁהֶחֱיָה יְחֶזְקֵאל לְמָה זֶה לֹא הֶחֱיָה אֲנָשִׁים צַדִּיקִים וְטוֹבִים. / אַף כִּי לֵית בְּהוּ הֵימְנוּתָא וּפֻלְחִי לַעֲבוֹדָה זָרָה נִקְרָאִים בָּנִים. / כַּוָּנַת דָּנִיֵּאל בַּמֶּה שֶׁנִּתַּן עֵצָה לִנְבוּכַדְנֶצַּר לַעֲשׂוֹת צְדָקָה. / תַּלְמִיד חָכָם שֶׁסָּרַח יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה.

דְּרוּשׁ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים

פֶּרֶק שֵׁנִי דַּחֲגִיגָה (טו ע"א): שָׁאַל אַחֵר אֶת רַבִּי מֵאִיר לְאַחַר שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה: מַאי דִּכְתִיב (איוב כח, יז): "לֹא יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוּכִית וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי פָּז"? אָמַר לוֹ: אֵלּוּ דִּבְרֵי תוֹרָה, שֶׁקָּשִׁים לִקְנוֹתָם כִּכְלֵי זָהָב וּכְלֵי פָּז, וְנוֹחִין לְאַבְּדָם כִּכְלֵי זְכוּכִית. אָמַר לוֹ: אֲבָל רַבִּי עֲקִיבָא רַבְּךָ לֹא כָּךְ אָמַר, אֶלָּא מַה כְּלֵי זָהָב וּכְלֵי זְכוּכִית הַלָּלוּ אַף עַל פִּי שֶׁנִּשְׁתַּבְּרוּ יֵשׁ לָהֶם תַּקָּנָה, כָּךְ תַּלְמִיד חָכָם שֶׁסָּרַח יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה. אָמַר לוֹ: אַף אַתָּה חֲזוֹר בָּךְ. אָמַר לוֹ: כְּבָר שָׁמַעְתִּי מֵאֲחוֹרֵי הַפָּרָגוֹד: שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים חוּץ מֵאַחֵר.

הֵן כָּל יְקָר רָאָתָה עֵינֵינוּ גֹּדֶל מַעֲלַת הַתְּשׁוּבָה כִּי רַבָּה הִיא בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם. וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "יְבַשּׂוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ" (יחזקאל לז, יא). בָּא נָבִיא וְאָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל: חִזְרוּ בִּתְשׁוּבָה. אָמְרוּ לוֹ: עֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ, כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם?! הֵינוּ דִּכְתִיב: "יְבַשּׂוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ". וְאוֹמֵר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: וְכִי גְּרוּשִׁים אַתֶּם?! "אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם" וְגוֹמֵר (ישעיה נ, א). וּכְבָר הוּבָא בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קה ע"א) וְכוֹחַ זֶה, שֶׁבָּא הַשֵּׁם עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַנָּבִיא וְאָמַר לָהֶם: חִזְרוּ בִּתְשׁוּבָה. אָמְרוּ לוֹ: עֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ וְאִשָּׁה שֶׁגֵּרְשָׁהּ בַּעְלָהּ, כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם?! הֵינוּ דִּכְתִיב (יחזקאל כ, לב-לג): "וְהָעֹלָה עַל רוּחֲכֶם הָיוֹ לֹא תִהְיֶה, אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נִהְיֶה כַגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשָׁרֵת עֵץ וָאָבֶן. חַי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים אִם לֹא בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם". עַד כָּאן.

וְרָאִיתִי לְמַהֲרִימַ"ט סוֹף פְּרָשַׁת דְּבָרִים שֶׁכָּתַב, דְּמַאי דִּכְתִיב "אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ", הַכַּוָּנָה הִיא: כְּלוּם אַתֶּם יְצֻאתֶם מִמֶּנִּי עַל יְדֵי גֵּט?! לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמִי שֶׁקִּדֵּשׁ אִשָּׁה עַל מְנָת שֶׁלֹּא תִּזְנֶה, שֶׁאִם זָנְתָה הֲפָקְעוּ הַקִּדּוּשִׁין לְמַפְרֵעַ וְנֶעֱקְרוּ לְגַמְרֵי, וּמֵעַתָּה וַדַּאי לֹא נֶאְסְרָה עַל בַּעְלָהּ אֲפִלּוּ זָנְתָה וְכוּ'. אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּשֶׁלְּקָחָם לוֹ לְעַם הָיָה עַל מְנָת שֶׁיְּקַבְּלוּ אֱלָהוּתוֹ וְלֹא יִזְנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים, עַתָּה שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה נִתְבַּטֵּל הַתְּנַאי וּבָטְלוּ הַקִּדּוּשִׁין. וְלָזֶה אָמַר: "אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ",

כְּלוֹמַר, שֶׁפִּטְרְתִּיהָ עַל יְדֵי גֵּט. אֵין הַדָּבָר כֵּן, כִּי "בִּפְשִׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם" — מֵאֵלֶיהָ, שֶׁנִּתְבַּטְּלוּ הַקִּדּוּשִׁין הָרִאשׁוֹנִים. עַד כָּאן.

וְאַכַּתִּי קָשֶׁה מֵאוֹתָהּ דְּאָמְרָה דִּלְעֵיל, וֶהֱבִיאָהּ הָרַב שָׁם, זֹאת אוֹמֶרֶת דְּיִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: אִשָּׁה שֶׁגֵּרְשָׁהּ בַּעְלָהּ, כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם?! וְאוֹמֵר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: וְכִי גְּרוּשִׁים אַתֶּם?! "אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם" וְגוֹמֵר. וּלְפִי דִּבְרֵי הָרַב, מַה הֵשִׁיב לָהֶם הַשֵּׁם 'אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת'? נְהִי דְּאֵין כָּאן גֵּט, מִכָּל מָקוֹם כְּבָר נִתְבַּטְּלוּ הַקִּדּוּשִׁין מֵחֲמַת שֶׁנִּתְבַּטֵּל הַתְּנַאי. וּמַה שֶּׁטָּעָנוּ יִשְׂרָאֵל כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם — טַעֲנָה חֲזָקָה הִיא, דְּמַה לִּי שֶׁיִּהְיֶה מֵחֲמַת הַגֵּט אוֹ מֵחֲמַת בְּטוּל הַקִּדּוּשִׁין? וְאוּלַי יֹאמַר הָרַב, דְּהָכָא נִתְקַדְּשׁוּ יִשְׂרָאֵל בִּשְׁתֵּי פְּרוּטוֹת, אַחַת לְקֻדֶּם שֶׁיִּזְנוּ וְאַחַת לְאַחַר שֶׁיִּזְנוּ, שֶׁנִּתְבַּטְּלוּ הַקִּדּוּשִׁין הָרִאשׁוֹנִים וְחָלוּ הַקִּדּוּשִׁין הַשֵּׁנִיִּים. וַהֲרֵי זֶה דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם (פ"ז מהלכות אישות דין יד), דְּהַנּוֹתֵן שְׁתֵּי פְּרוּטוֹת לְאִשָּׁה וְאוֹמֵר לָהּ: בְּאַחַת הִתְקַדְּשִׁי לִי הַיּוֹם וּבְאַחַת לְאַחַר שֶׁתִּתְגָּרְשִׁי, דְּלְאַחַר שֶׁתִּתְגָּרֵשׁ חָיְלִי קִדּוּשִׁין שֵׁנִיִּים. וְאַף לְמָאן דְּפָלִיג עֲלֵהּ דְּהָרַמְבַּ"ם בְּהַהִיא, הָכָא מוֹדֶה. מִשּׁוּם דְּשֵׁנִי הָתָם, דְּאַף שֶׁאַחַר כָּךְ נִתְגָּרְשָׁה, מִכָּל מָקוֹם בִּשְׁעַת קַבָּלַת הַקִּדּוּשִׁין הָיְתָה אֵשֶׁת אִישׁ וְאֵין קִדּוּשִׁין תּוֹפְסִין, דְּהָאוֹמֵר לְאִשְׁתּוֹ הֲרֵי אַתְּ מְקֻדֶּשֶׁת לִי לְאַחַר שֶׁתִּתְגָּרְשִׁי — לֹא אָמַר כְּלוּם. אֲבָל הָכָא, כֵּיוָן שֶׁנִּתְבַּטֵּל הַתְּנַאי אֲגַלַּאי מִלְּתָא לְמַפְרֵעַ שֶׁהָיְתָה פְּנוּיָה, וְהָוֵי לַהּ כְּאוֹמֵר לְאִשָּׁה הֲרֵי אַתְּ מְקֻדֶּשֶׁת לְאַחַר זְמַן, דְּמַהֲנֵי. וְאַל תְּשִׁיבֵנִי מֵאוֹתָהּ שֶׁכָּתַב הָרֹא"שׁ בְּתְשׁוּבָה, בְּמְגֻרָּשׁ עַל מְנָת שֶׁתְּנַשֵּׂא לְשִׁמְעוֹן דְּאֵין תַּקָּנָה לַדָּבָר, וַאֲפִלּוּ אִם יְקַדְּשֶׁנָּה וְיַחֲזֹר וְיִגָּרְשֶׁנָּה גֵּרוּשִׁין גְּמוּרִים — לֹא מְהַנֵּי, מִשּׁוּם דְּלָא תָּפְסִי בַּהּ קִדּוּשִׁין, לְפִי שֶׁבִּשְׁעַת קַבָּלַת הַקִּדּוּשִׁין הִיא אֵשֶׁת אִישׁ. וְעַיֵּן בְּתְשׁוּבַת מַהֲרִימַ"ט (חלק א) בְּוִכּוּחוֹ עִם מַהַר"ם קַאשְׁטִילְיָא שֶׁתָּמַהּ בִּדְבָרֵי הָרֹא"שׁ הַלָּלוּ.

וְעַיֵּן בְּפֶרֶק הוֹצִיאוּ לוֹ (יומא נד ע"א) דְּאָמְרִינַן: נִתְגָּרְשָׁה קָא אָמְרַת וְכוּ', דְּמַשְׁמַע דְּהָיוּ גֵּרוּשִׁין בְּיִשְׂרָאֵל. וּלְדַעַת הָרַב זַ"ל צָרִיךְ לוֹמַר דִּלְאו דַּוְקָא, אֶלָּא שֶׁנִּתְבַּטְּלוּ הַקִּדּוּשִׁין, וְכֵיוָן שֶׁנִּתְבַּטְּלוּ הַקִּדּוּשִׁין לֹא חָזְרָה כִּי אִם לְחִבָּתָהּ הָרִאשׁוֹנָה, דְּהַיְנוּ כְּכֻלָּה בְּבֵית אָבִיהָ, וְדוּק. בְּאֹפֶן שֶׁיִּשְׂרָאֵל בִּרְאוֹתָם הַחֻרְבָּן וְתֻקֵּף הַגָּלוּת שֶׁהָיָה הָעוֹלָם שָׁמֵם, הָיוּ סְבוּרִים סָבָרָא נִפְסֶדֶת, שֶׁכְּבָר אָבְדָה תִּקְוָתָם וַיַּשְׁלִיכֵם הַשֵּׁם מֵעַל פָּנָיו, וּבָזֶה הָיוּ סְבוּרִים לִפְרֹק מֵעֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם.

וּבָזֶה נָבוֹא לְבָאֵר מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין צב ע"ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תְּנוּ רַבָּנָן: בְּשָׁעָה שֶׁהִפִּיל נְבוּכַדְנֶצַּר לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִיחֶזְקֵאל: לֵךְ וְהַחֲיֵה מֵתִים בְּבִקְעַת דּוּרָא. בָּאוּ עֲצָמוֹת וְטָפְחוּ לוֹ לְאוֹתוֹ רָשָׁע עַל פָּנָיו. אָמַר: מַה טִּיבָן שֶׁל אֵלּוּ? אָמְרוּ לוֹ: חַבְרֵיהֶם שֶׁל אֵלּוּ מְחַיֶּה מֵתִים בְּבִקְעַת דּוּרָא. פָּתַח

וְאָמַר (דניאל ג, לג): "אָתוֹהִי כְּמָה רַבְרְבִין וְתִמְהוֹהִי כְּמָה תַקִּיפִין, מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם וְשָׁלְטָנֵהּ עִם דָּר וְדָר". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמָה רָאָה הַשֵּׁם לַעֲשׂוֹת הַנֵּס הַגָּדוֹל הַזֶּה בְּשָׁעָה שֶׁהִפִּיל נְבוּכַדְנֶצַּר הָרָשָׁע לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְלֹא בִּזְמַן אַחֵר? עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּדִבְרֵי רַשִׁ"י שֶׁכָּתַב: חַבְרֵיהֶם שֶׁל אֵלּוּ מְחַיֶּה מֵתִים — עַל יְחֶזְקֵאל הָיוּ אוֹמְרִים, שֶׁהָיָה חָבֵר שֶׁל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, וּנְבוּכַדְנֶצַּר הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה מְחַיֶּה אוֹתָם. עַד כָּאן. וְהִנֵּה דִּבְרֵי רַשִׁ"י, שֶׁכָּתַב: וּנְבוּכַדְנֶצַּר הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה מְחַיֶּה אוֹתָם, אֵין לָהֶם מוּבָן לְפִי פְּשָׁטָן; שֶׁאִם הָיָה יוֹדֵעַ, לְמָה שָׁאַל מַה טִּיבָן שֶׁל אֵלּוּ? וַהֲלוֹא כְּבָר יָדַע שֶׁהָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְחַיֶּה אוֹתָם. וְתוּ קָשֶׁה בַּמֶּה שֶׁשִּׁבַּח נְבוּכַדְנֶצַּר וְאָמַר "אָתוֹהִי כְּמָה רַבְרְבִין" וְגוֹמֵר. דְּבִשְׁלָמָא מַה שֶׁאָמַר "אָתוֹהִי כְּמָה רַבְרְבִין" הוּא צוֹדֵק בְּאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁרָאָה הַנֵּס הַגָּדוֹל הַהוּא שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים, אֲבָל מַה שֶּׁסִּיֵּם וְאָמַר "מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם וְשָׁלְטָנֵהּ עִם דָּר וְדָר" אֵין לָזֶה הִתְיַחֲסוּת עִם הַנֵּס שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים.

וְנִרְאֶה לְיַשֵּׁב עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין שם) וְזֶה לְשׁוֹנָם: מָאן נִינְהוּ מֵתִים שֶׁהֶחֱיָה יְחֶזְקֵאל? אָמַר שְׁמוּאֵל: אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁכָּפְרוּ בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לז, יא): "וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה, הִנֵּה אֹמְרִים יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ". רַבִּי יִרְמְיָה בַּר אַבָּא אָמַר: אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁאֵין בָּהֶם לַחְלוּחִית שֶׁל מִצְוָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, ד): "הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת שִׁמְעוּ דְּבַר יְיָ". רַבִּי יִצְחָק נַפָּחָא אָמַר: אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁחִפּוּ אֶת הַהֵיכָל כֻּלּוֹ שְׁקָצִים וּרְמָשִׂים, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ח, י): "וָאָבוֹא וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה כָל תַּבְנִית רֶמֶשׂ וּבְהֵמָה שֶׁקֶץ וְכָל גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל מְחֻקֶּה עַל הַקִּיר סָבִיב סָבִיב". כְּתִיב הָכָא 'סָבִיב', וּכְתִיב הָתָם 'סָבִיב', דִּכְתִיב (שם לז, ב): "וְהֶעֱבִירַנִי עֲלֵיהֶם סָבִיב סָבִיב". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְתַמֵּהַּ בְּמַאֲמָר זֶה. דְּמֵאַחַר שֶׁרָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲיוֹת מֵתִים בְּאוֹתוֹ זְמַן לְסִבָּה יְדוּעָה אֶצְלוֹ, לָמָּה זֶה בָּחַר בָּאֲנָשִׁים הַלָּלוּ הַצּוֹלָעָה וְהַנִּדָּחָה, הֲלוֹא הֵמָּה אֲנָשִׁים שֶׁכָּפְרוּ בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים וְשֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם לַחְלוּחִית שֶׁל מִצְוָה וְשֶׁחִפּוּ כָּל הַהֵיכָל שְׁקָצִים וּרְמָשִׂים, לֹא הָיָה לוֹ לְהַחֲיוֹת אֶלָּא אֲנָשִׁים צַדִּיקִים לְיִרְאֵי הַשֵּׁם וּלְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ.

אֲמָנָם נִרְאִים הַדְּבָרִים שֶׁיָּבוֹאוּ לְכְלַל יִשּׁוּב עִם מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ, שֶׁיִּשְׂרָאֵל עָלָה עַל דַּעְתָּם שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם עוֹד תַּקָּנָה וּבְקֻשׁוּ לִפְרֹק עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ: עֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ, כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם?! וְהִנֵּה כְּדֵי לְבַטֵּל סְבָרָא זוֹ הַנִּפְסֶדֶת רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲיוֹת מֵתִים בִּבְקִעַת דּוּרָא, וּבְרֹאוֹתָם תְּחִיַּת הַמֵּתִים יֵדְעוּ שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִתַּחַת מֶמְשַׁלְתּוֹ וַעֲדַיִן חֲבִיבוּתֵהּ גַּבַּן. וְהוּא, שֶׁהַטַּעַם שֶׁעָלָה בְּדַעְתָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם דִּין עֲבָדִים לַמָּקוֹם, וּמִשּׁוּם הָכִי

אָמְרוּ: עֶבֶד שֶׁמָּכְרוֹ רַבּוֹ, כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם?! אַף אִם יִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ בָּנִים לַמָּקוֹם נִתְבַּטְּלָה סְבָרָא זוֹ לְגַמְרֵי, דְּמִי שֶׁהוּא בֵּן לֹא יְצַיֵּר שֶׁלֹּא יִהְיֶה בֵּן; דְּבִשְׁלָמָא עֶבֶד עַל יְדֵי שֶׁיִּמְכְּרֶנּוּ לְאַחֵר יֵצֵא מִתַּחַת שִׁעְבּוּד הָרִאשׁוֹן, אַף הַבֵּן לֹא יְצַיֵּר בְּשׁוּם אֹפֶן שֶׁלֹּא יִהְיֶה בֵּן. וּבְתוֹחֵ֫ית הַמֻּתִּים אָנוּ מֻכְרָחִים לוֹמַר שֶׁאָנוּ יֵשׁ לָנוּ דִּין בָּנִים לַמָּקוֹם, וְהוּא בְּמַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק רְבִיעִי דְּסַנְהֶדְרִין (לט ע"א): אָמַר לֵהּ הַהוּא מִינָא לְרַבִּי אַבָּהוּ: אֱלֹהֵיכֶם כֹּהֵן הוּא, דִּכְתִיב (שמות כה, ב): "וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה"; כִּי קַבָּרֵהּ לְמשֶׁה בְּמַאי טְבֵל? וְכִי תֵּימָא בְּמַיָּא, וְהָכְתִיב (ישעיה מ, יב): "מִי מָדַד בְּשָׁעָלוֹ מַיִם". אָמַר לֵהּ: בְּנוּרָא טְבֵל, דִּכְתִיב (שם סו, טו): "כִּי הִנֵּה יְיָ בָּאֵשׁ יָבוֹא". עַד כָּאן. וְהִנֵּה חֶלְקָה זוֹ שֶׁל הַמִּין, שֶׁאָמַר אֱלֹהֵיכֶם כֹּהֵן הוּא, לֹא נִפְלָאת הִיא וְלֹא רְחוֹקָה, וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק טְבוּל יוֹם (זבחים קב ע"א): כָּבוֹד גָּדוֹל חָלַק לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמַרְיָם בְּאוֹתָהּ שָׁעָה. אָמַר: אֲנִי כֹּהֵן, אֲנִי מַסְגִּירָהּ, אֲנִי חוֹלְטָהּ וַאֲנִי פּוֹטְרָהּ. עַד כָּאן. הֲרֵי דְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יֵשׁ לוֹ דִּין כֹּהֵן. וְהַתּוֹסָפוֹת זַ"ל, עָלַהּ דְּהַהִוא דְּאָמְרִינַן כִּי קַבְּרֵהּ לְמשֶׁה בְּמַאי טְבֵל, כָּתְבוּ: הָא דְּלָא קַשְׁיָא לֵהּ הֵיאַךְ נִטְמָא, דְּיִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ בָּנִים לַמָּקוֹם. עַד כָּאן. לְמַדְנוּ מִזֶּה, דְּמַה שֶּׁנִּתְעַסֵּק הַשֵּׁם בְּקִבּוּרָתוֹ שֶׁל משֶׁה הוּא מִטַּעַם הֱיוֹת יִשְׂרָאֵל בָּנִים לַמָּקוֹם וְהַכֹּהֵן מִטַּמֵּא לִבְנוֹ.

וּבְרֹאשׁוֹן דְּתַעֲנִיּוֹת (דף ב) אָמְרִינַן: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שְׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא נִמְסְרוּ לְשָׁלִיחַ, וְאֵלּוּ הֵם: שֶׁל חַיָּה, וְשֶׁל גְּשָׁמִים, וְשֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים. שֶׁל חַיָּה, דִּכְתִיב (בראשית ל, כב): "וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ". שֶׁל גְּשָׁמִים, דִּכְתִיב (דברים כח, יב): "יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב". וְשֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים, דִּכְתִיב (יחזקאל לז, יג): "וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ בְּפָתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם". וּפֵרַשׁ רַשִׁ"י: 'אֲנִי יְיָ' — אֲנִי וְלֹא שָׁלִיחַ. עַד כָּאן.

וְאָמְרִינַן בְּשָׁמוֹת רַבָּה סֵדֶר בֹּא (פרשה טו סימן ו): "וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות יב, יב). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן: גְּדוֹלָה חִבָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמָקוֹם עֲבוֹדָה זָרָה וּבְמָקוֹם טִנּוֹפֶת וּבְמָקוֹם טֻמְאָה בִּשְׁבִיל לְגָאֳלָם. מָשָׁל לְכֹהֵן שֶׁנָּפְלָה תְּרוּמָתוֹ לְבֵית הַקְּבָרוֹת. אָמַר: מָה אֶעֱשֶׂה? לְטַמֵּא אֶת עַצְמִי אִי אֶפְשָׁר, וּלְהַנִּיחַ תְּרוּמָתִי אִי אֶפְשָׁר. מוּטָב לִי לְטַמֵּא אֶת עַצְמִי פַּעַם אַחַת וְחוֹזֵר וּמִטַּהֵר וְלֹא לְאַבֵּד אֶת תְּרוּמָתִי. כָּךְ יִשְׂרָאֵל הֵם תְּרוּמָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ב, ג): "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַייָ" וְגוֹמֵר, וְהָיוּ בְּבֵית הַקְּבָרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יב, ל): "כִּי אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת", וְאוֹמֵר (במדבר לג, ד): "וּמְצָרַיִם מְקַבְּרִים". אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֵיךְ אֲנִי גּוֹאֲלָם? לְהַנִּיחָם אִי אֶפְשָׁר, מוּטָב לֵירֵד וּלְהַצִּילָם. שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ג, ח): "וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם". כְּשֶׁהוֹצִיאָם קָרָא לְאַהֲרֹן וְטִהֲרוֹ אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִפֶּר אֶת מִקְדַּשׁ הַקֹּדֶשׁ" (ויקרא טז, לג), "וְכִפֶּר עַל הַקֹּדֶשׁ" (שם

שם, טז). עַד כָּאן. וְכָתַב שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל: צָרִיךְ עִיּוּן, כִּי אֵין הַמָּשָׁל דּוֹמֶה לַנִּמְשָׁל. כִּי הַכֹּהֵן לֹא יָכוֹל לְהָבִיא מִבֵּית הַקְּבָרוֹת מִבִּלְתִּי שֶׁיִּטַּמֵּא עַצְמוֹ בְּבֵית הַקְּבָרוֹת, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָמָּה לֹא הָיָה יָכוֹל לְהוֹצִיא יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בְּמַסּוֹת בְּאוֹתוֹת וּמוֹפְתִים מִבְּלִי שֶׁיִּכָּנֵס הוּא בְּמִצְרַיִם? וְתֵרֵץ, שֶׁהֲצָרַךְ הַשֵּׁם בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ לָבוֹא בְּמִצְרַיִם לְמַכַּת בְּכוֹרוֹת, כְּדִכְתִיב: "וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי וְיָ" — אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ, אֲנִי וְלֹא שָׂלִיחַ. עַד כָּאן.

לָמַדְנוּ מִזֶּה, דְּבִשְׁבִיל דְּפְעָלָה זוֹ דְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת כְּתִיב בָּהּ 'אֲנִי יְיָ', דְּהַיְנוּ אֲנִי וְלֹא שָׂלִיחַ, דְּמוּ לְגָאלַת יִשְׂרָאֵל לְכֹהֵן שֶׁנִּפְלָה תְּרוּמָתוֹ בְּבֵית הַקְּבָרוֹת וְהֻכְרַח לְטַמֵּא עַצְמוֹ לְהַצִּיל תְּרוּמָתוֹ, וְנוֹדְעָה חִבָּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּגְלָה בְּמָקוֹם הַטֻּמְאָה לִגְאֹל אֶת יִשְׂרָאֵל. וּלְפִי זֶה, בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים דִּכְתִיב בָּהּ 'אֲנִי יְיָ', דְּהַיְנוּ שֶׁאֲנִי עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, חָזְרָה קְשִׁיַּת הַתּוֹסְפוֹת לְמְקוֹמָהּ, דְּמֵאַחַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוּא כֹּהֵן הַיּאַךְ מְחַיֶּה מֵתִים? וְאֵין לָנוּ אֶלָּא מַה שֶׁתֵּרְצוּ הַתּוֹסָפוֹת, שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ בָּנִים לַמָּקוֹם וְכֹהֵן מִטַּמֵּא לִבְנוֹ. וְאִם כֵּן, מֵאַחַר שֶׁעַל יְדֵי תְּחִיַּת הַמֵּתִים אָנוּ מֻכְרָחִים לוֹמַר שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ בָּנִים לַמָּקוֹם, אִם כֵּן בָּטְלָה טַעֲנַת יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים עֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם, שֶׁהֲרֵי יִשְׂרָאֵל אֵין לָהֶם דִּין עֲבָדִים, אֶלָּא דִּין בָּנִים יֵשׁ לָהֶם, וּמִי שֶׁהוּא בֵּן לֹא יִצֵּיר שֶׁלֹּא יִהְיֶה בֵּן. וּמִשּׁוּם הָכִי הֻכְרַח הַשֵּׁם לְהַחֲיוֹת מֵתִים, לְבַטֵּל טַעֲנָה זוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל דְּעֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם.

וּמִפְּנֵי שֶׁעֲדַיִן הָיָה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל טַעֲנָה לִטְעֹן, הֻכְרַח הַשֵּׁם לְהַחֲיוֹת הַיּוֹתֵר רִשְׁעִים שֶׁבָּעוֹלָם. וְהוּא, דְּאָמְרִינַן בָּרֵאשׁוֹן דְּקִדּוּשִׁין (לו ע"א): תַּנְיָא. "בָּנִים אַתֶּם לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם" (דברים יד, א). בִּזְמַן שֶׁאַתֶּם נוֹהֲגִין מִנְהַג בָּנִים — אַתֶּם קְרוּיִים בָּנִים, אֵין אַתֶּם נוֹהֲגִים מִנְהַג בָּנִים — אֵין אַתֶּם קְרוּיִים בָּנִים. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ אַתֶּם קְרוּיִים בָּנִים. שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ד, כב): "בָּנִים סְכָלִים הֵמָּה". וְכִי תֵּימָא: סְכָלִים הוּא דְּמִקְרוּ בָּנִים, כִּי לֵית בְּהוּ הֵימָנוּתָא לָא מִקְרוּ בָּנִים. וְאוֹמֵר (דברים לב, כ): "בָּנִים לֹא אֱמֶן בָּם". וְכִי תֵּימָא: כִּי לֵית בְּהוּ הֵימָנוּתָא הוּא דְּמִקְרוּ בָּנִים, כִּי פָּלְחִי לַעֲבוֹדָה זָרָה לָא מִקְרוּ בָּנִים. וְאוֹמֵר (ישעיה א, ד): "זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים". וְכִי תֵּימָא: בָּנִים מַשְׁחִיתִים הוּא דְּמִקְרוּ, בָּנֵי מְעַלְיָא לָא מִקְרוּ. וְאוֹמֵר (הושע ב, א): "וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יֵאָמֵר לָהֶם לֹא עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל חָי". עַד כָּאן. הֲרֵי דִּלְרַבִּי מֵאִיר, אַף כִּי לֵית בְּהוּ הֵימָנוּתָא וּפָלְחִי לַעֲבוֹדָה זָרָה נִקְרָאִים בָּנִים. וְאִם כֵּן, אִם הַמֵּתִים שֶׁהֶחֱיָה הַשֵּׁם לֹא הָיוּ רִשְׁעִים גְּמוּרִים — לֹא הָיְתָה מִתְבַּטֶּלֶת סְבָרַת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם דִּין עֲבָדִים וְעֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם, לְפִי שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים כִּסְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה, דִּבְזִמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם נִקְרָאִים בָּנִים, וּבְזִמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ

אֵינָם נִקְרָאִים בָּנִים. וְהֵיוּ אוֹמְרִים, שֶׁאִלּוּ שֶׁהֶחֱיָה הַשֵּׁם, לְפִיכָךְ הֶחֱיָה אוֹתָם לְפִי שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם וְנִקְרְאוּ בָּנִים וְהַכֹּהֵן מִטַּמֵּא לִבְנוֹ; אֲבָל אוֹתוֹ הַדּוֹר שֶׁנֶּחֱרַב הַבַּיִת בִּימֵיהֶם, שֶׁלֹּא הָיוּ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, יֹאמְרוּ שֶׁאֵינָם נִקְרָאִים בָּנִים אֶלָּא עֲבָדִים, וְהָיוּ פּוֹרְקִין עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם מֵעֲלֵיהֶם בְּאֶמְרָם: עֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ כְּלוּם יֵשׁ לְזֶה עַל זֶה כְּלוּם. לְזֶה מֶה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא? בָּחַר מִכָּל יִשְׂרָאֵל הַיּוֹתֵר רְשָׁעִים שֶׁבָּעוֹלָם, וְהֵם הָאֲנָשִׁים שֶׁכָּפְרוּ בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים וְשֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם לַחְלוּחִית שֶׁל מִצְוָה וְשֶׁחִפּוּ אֶת הַהֵיכָל כֻּלּוֹ שְׁקָצִים וּרְמָשִׂים, וְהֶחֱיָה אוֹתָם. וְאִם כֵּן, עַל כָּרְחִין לוֹמַר כִּסְבָרַת רַבִּי מֵאִיר, דַּאֲפִלּוּ כִּי לֵית בְּהוּ הֵימָנוּתָא וּפָלְחִי לַעֲבוֹדָה זָרָה נִקְרָאִים בָּנִים לַמָּקוֹם, וּמִשּׁוּם הָכֵי הֶחֱיָה אוֹתָם כְּדִין הַכֹּהֵן שֶׁמִּטַּמֵּא לִבְנוֹ. וְאִם כֵּן, נִתְבַּטְּלָה מִכֹּל וָכֹל סְבָרַת יִשְׂרָאֵל דְּעֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם, שֶׁהֲרֵי מִכֹּחַ אוֹתָם שֶׁהֶחֱיָה הַדָּבָר מֻכְרָח שֶׁאֲפִלּוּ רְשָׁעִים גְּמוּרִים נִקְרָאִים בָּנִים, וּמִי שֶׁהוּא בֵּן לֹא יְצַיֵּר שֶׁלֹּא יִהְיֶה בֵּן.

וּבָזֶה יוּבְנוּ קְצָת פְּסוּקִים בִּיחֶזְקֵאל (לז, יא-יג), וְזֶה תָּאֳרָם: "וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה, הִנֵּה אֹמְרִים יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ. לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים הִנֵּה אֲנִי פֹּתֵחַ אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם וְהַעֲלֵיתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עַמִּי" וְגוֹמֵר. "וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ בְּפִתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם". עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בִּפְסוּקִים אֵלּוּ טוּבָא. חֲדָא, בְּאָמְרוֹ "הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה", דְּאֵין לוֹ מוּבָן, דְּאֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיוּ הָעֲצָמוֹת הַלָּלוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל? וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּאָמְרוֹ "הִנֵּה אֹמְרִים יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ", לְהֵיכָא קָאֵי? אִם הוּא מַאֲמַר הַמֵּתִים — זֶה לֹא יִתָּכֵן, דְּאִטּוּ לֹא יָדְעוּ דִּזְמַן הַתְּחִיָּה הוּא בִּלְתִּי נִגְלֶה לְשׁוּם אָדָם, וְלִבָּא לְפֻמָּא לָא גַּלְיָ, וְהָאֱלֹהִים יָדַע מְקוֹמָהּ וּשְׁעָתָהּ, וְאֶפֶס בִּלְעָדוֹ לֹא יֵדַע דָּבָר זֶה, וְאִם כֵּן לָמָּה אִבְּדוּ הַתִּקְוָה וְאָמְרוּ "יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ"? וְאִם הוּא מַאֲמַר יִשְׂרָאֵל בַּחַיִּים חַיָּתָם — קָשֶׁה, דְּאֵיךְ יֹאמְרוּ דְּאָבְדָה תִקְוָתָם חַס וְשָׁלוֹם? וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם הַכָּתוּב וְאָמַר: "לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הִנֵּה אֲנִי פֹּתֵחַ אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם", דְּאֵיךְ תְּלָה זֶה בָּזֶה? וְאֶפְשָׁר דְּאוֹתָם שֶׁהֵם בַּחַיִּים חַיָּתָם אָבְדָה תִקְוָתָם חַס וְשָׁלוֹם וּכְמַאֲמָרָם, וְהַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם הַפָּסוּק וְאָמַר: "וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ בְּפִתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם", כִּי מִי לֹא יָדַע בְּכָל אֱלֹהַּ כִּי יַד הַשֵּׁם עָשְׂתָה זֹאת וְהוּא הַמְחַיֶּה מֵתִים? וְעוֹד, מַה זֶּה לְשׁוֹן יְדִיעָה, כְּאִלּוּ הוּא דָּבָר נִסְתָּר? לָא הֲוָה לֵהּ לְמֵימַר אֶלָּא 'וּרְאִיתֶם כִּי אֲנִי יְיָ בְּפִתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם', שֶׁהֲרֵי לְעֵינֵי הַכֹּל הֶחֱיָה הַשֵּׁם אוֹתָם.

וּבָמֶּה שֶׁאָמַרְנוּ יִתְיַשְּׁבוּ אִלּוּ הַדִּקְדּוּקִים. שֶׁכְּבָר נִתְבָּאֵר, שֶׁיִּשְׂרָאֵל שֶׁבְּאוֹתוֹ הַדּוֹר הָיוּ רוֹצִים לִפְרֹק עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם מֵעֲלֵיהֶם בְּאֶמְרָם שֶׁהֵם נִקְרָאִים עֲבָדִים, וְעֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ כְּלוּם

יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם, וְהֶכְרַח הַשֵּׁם לִתְחִיַּת מֵתִים לְבַטֵּל מֵהֶם סְבָרָא זֹאת הַנִּפְסֶדֶת וּלְהַכְרִיחַ שֶׁהֵם קְרוּיִים בָּנִים, וּמִי שֶׁהוּא בֵּן לֹא יְצַיֵּר שֶׁלֹּא יִהְיֶה בֵּן. וְהִנֵּה רַשִׁ"י זַ"ל פֵּרֵשׁ: "הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה" — רֶמֶז וְדִגְמָא לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּגָלוּתָם, שֶׁהֵם אוֹמְרִים: "יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ", וּמַה נּוֹחִיל לְתִשׁוּעָה עוֹד. וּכְבָר אָמַרְנוּ בִּתְחִלַּת דְּבָרֵינוּ, שֶׁגַּם בְּסִפְרֵי אָמְרוּ שֶׁמַּאֲמַר זֶה דְּ"יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ" הוּא מַאֲמַר בְּנֵי הַגּוֹלָה. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכְּתוּבִים: בֶּן אָדָם, הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה הֵם רֶמֶז וְדִגְמָא לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הֵם סְבוּרִים לִפְרֹק מֵעֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם וְאוֹמְרִים 'יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ', בְּאָמְרָם שֶׁהֵם עֲבָדִים, וְעֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם. לָכֵן בּוֹא וּבַטֵּל סְבָרָתָם הַלֵּזוּ הַנִּפְסֶדֶת, "וְאֶמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הִנֵּה אֲנִי פֹּתֵחַ אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם", וּמִכֹּחַ תְּחִיַּת הַמֵּתִים תֵּדְעוּ שֶׁאַתֶּם קְרוּיִים בָּנִים. וְכִי תֵּימָא: אֵיךְ יְחַיֵּב מִתְּחִיַּת הַמֵּתִים שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִקְרָאִים בָּנִים? לָזֶה סִיֵּם הַכָּתוּב וְאָמַר: "וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ בְּפִתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם". כְּלוֹמַר, תֵּדְעוּ שֶׁהַפְּעֻלָּה הַלֵּזוּ שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים אֵינָהּ נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, אֶלָּא "אֲנִי יְיָ בְּפִתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם" — אֲנִי וְלֹא שָׁלִיחַ, דְּמֵהָכָא לָמְדוּ בַּגְּמָרָא דְּמַפְתֵּחַ שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים לֹא נִמְסַר לְשָׁלִיחַ. וְאִם כֵּן, כְּפִי סְבָרַתְכֶם שֶׁאַתֶּם עֲבָדִים, אֵיךְ אֲנִי מְחַיֶּה אוֹתָם בְּעַצְמִי וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁאַתֶּם נִקְרָאִים בָּנִים, וּמִשּׁוּם הָכִי אֲנִי מְחַיֶּה אוֹתָם בְּעַצְמִי אַף שֶׁאֲנִי כֹּהֵן, לְפִי שֶׁהַכֹּהֵן מְטַמֵּא לְבָנוֹ, וְאִם כֵּן נִתְבַּטְּלָה סְבָרַתְכֶם שֶׁאַתֶּם אוֹמְרִים עֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם, לְפִי שֶׁאַתֶּם בָּנַי, וּמִי שֶׁהוּא בֵּן לֹא יְצַיֵּר שֶׁלֹּא יִהְיֶה בֵּן.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר שֶׁהִתְחַלְנוּ: בְּשָׁעָה שֶׁהִפִּיל נְבוּכַדְנֶצַּר לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִיחֶזְקֵאל: לֵךְ וְהַחֲיֵה מֵתִים בְּבִקְעַת דּוּרָא. וְהַכַּוָּנָה הִיא: דְּיֵשׁ לְהִתְיַשֵּׁב, דְּאֵיךְ עָלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר לְהַכְרִיחַ לְיִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה? וְכִי לֹא יָדַע שֶׁהֵם עַבְדֵי הַשֵּׁם וְנִצְטַוּוּ שֶׁלֹּא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה?! וְכִי זֶה הָרָשָׁע בָּא לַחֲלֹק כְּלַפֵּי מַעְלָה?! זֶה דָּבָר קָשֶׁה, דִּנְבוּכַדְנֶצַּר רָשָׁע הָיָה וְלֹא טִפֵּשׁ. וְהִנֵּה נְבוּזַרְאֲדָן אָמַר לוֹ לְיִרְמְיָה הַנָּבִיא (ירמיה מ, ב-ג): "יְיָ אֱלֹהֶיךָ דִּבֶּר אֶת הָרָעָה הַזֹּאת אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה" וְגוֹמֵר, "כִּי חֲטָאתֶם לַיְיָ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ". וְאִם כֵּן, אֵיךְ עָלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר לְהַכְרִיחַ לְיִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה? וְנִרְאֶה דִּנְבוּכַדְנֶצַּר נָמֵי הָיָה סָבוּר כִּסְבָרַת יִשְׂרָאֵל, דְּמֵאַחַר שֶׁהֶחֱרִיב הַשֵּׁם אֶת הַבַּיִת וְהִגְלָה אוֹתָם בְּיָדוֹ כְּבָר יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל מֵרְשׁוּת הַשֵּׁם, דְּעֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ כְּלוּם יֵשׁ לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם, וְהָרֵי הֵם בִּרְשׁוּת עַצְמָם לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, וּכְמַאֲמַר יִשְׂרָאֵל: "נִהְיֶה כַגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשָׁרֵת עֵץ וָאָבֶן", וּמִשּׁוּם הָכִי הִכְרִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה.

וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: בְּשָׁעָה שֶׁהִפִּיל נְבוּכַדְנֶצַּר לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לְךָ וְהַחֲיֵה מֵתִים בְּבִקְעַת דּוּרָא. כְּלוֹמַר, לְבַטֵּל סְבָרָתוֹ הַנִּפְסֶדֶת דְּסָבוּר דְּיִשְׂרָאֵל אֵינָם בָּנִים. וְכֵיוָן שֶׁהֶחֱיָה אוֹתָם בָּאוּ עֲצָמוֹת וְטָפְחוּ לוֹ עַל פָּנָיו. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (רש"י סנהדרין שם), שֶׁמַּאוֹתָם הָעֲצָמוֹת שֶׁהָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְחַיֶּה הָיוּ לוֹ כֵּלִים, וּכְשֶׁהִגִּיעַ הַשָּׁעָה שֶׁיִּחְיוּ טָפְחוּ לוֹ עַל פָּנָיו כְּשֶׁהָיָה רוֹצֶה לִשְׁתּוֹת בָּהֶם. וְהִנֵּה בְּשָׁעָה שֶׁרָאָה הָעֲצָמוֹת שֶׁטָּפְחוּ לוֹ עַל פָּנָיו תָּמַהּ וְאָמַר: מַה טִּיבָן שֶׁל אֵלּוּ? שֶׁזֶּה מוֹרֶה שֶׁיֵּשׁ תְּחִיַּת הַמֵּתִים, וְעַל זֶה תָּמַהּ וְאָמַר דְּאֵיךְ יִתְכֵּן זֶה? וַהֲלוֹא הֵם עֲבָדִים, וְהַכֹּהֵן אֵינוֹ מִטַּמֵּא לְעַבְדּוֹ, וְאֵיךְ הַשֵּׁם מְחַיֶּה אוֹתָם? וְאָמְרוּ לוֹ: אַל תִּשְׁתּוֹמֵם עַל הַדָּבָר הַזֶּה, דְּחַבְרֵיהֶם שֶׁל אֵלּוּ הוּא מְחַיֶּה מֵתִים בְּבִקְעַת דּוּרָא. כְּלוֹמַר, דִּפְעָלָה זוֹ שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים אֵינָהּ עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ אֶלָּא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, וְחַבְרֵיהֶם שֶׁל אֵלּוּ הוּא שֶׁמְּחַיֶּה מֵתִים בְּבִקְעַת דּוּרָא. וְאִם כֵּן, עֲדַיִן סְבָרָתְךָ בְּמִקּוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, דִּלְעוֹלָם יִשְׂרָאֵל הֵם עֲבָדִים, וְעֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ אֵין לָזֶה עַל זֶה כְּלוּם, וַעֲשֵׂה בָּהֶם כִּרְצוֹנְךָ. אֲבָל לֹא נִכְנְסוּ דִּבְרֵיהֶם בְּאָזְנָיו, לְפִי שֶׁנִּבּוּכַדְנֶצַּר הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה מְחַיֶּה אוֹתָם, כְּלוֹמַר, שֶׁאֵין פְּעֻלָּה זֹאת שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי שָׁלִיחַ אֶלָּא עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ. וּמִשּׁוּם הָכִי תָּמַהּ וְאָמַר, דְּאֵיךְ יִתְכֵּן דְּבָר זֶה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְחַיֶּה אוֹתָם מֵאַחַר שֶׁהֵם עֲבָדִים? לָזֶה פָּתַח וְאָמַר: "אֲתוֹהִי כְּמָה רַבְרְבִין וְתִמְהוֹהִי כְּמָה תַקְּיפִין, מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם" וְגוֹמֵר. כְּלוֹמַר, שֶׁחָזַר וְהוֹדָה שֶׁטָּעָה בְּסָבָרָתוֹ שֶׁהָיָה סָבוּר שֶׁיִּשְׂרָאֵל הֵם עֲבָדִים, וְעֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ אֵין לוֹ עָלָיו כְּלוּם, וְאִם כֵּן אֵינָם תַּחַת מֶמְשַׁלְתּוֹ לְפִי שֶׁכְּבָר מְכָרָם. אַךְ מֵאוֹת זֶה הַגְּדוֹל שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים מוּכָח דְּ'מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם' וּלְעוֹלָם הֵם תַּחַת מֶמְשַׁלְתּוֹ, לְפִי שֶׁיִּשְׂרָאֵל הֵם בָּנִים, וְהַבֵּן לֹא יֵצֵיר שֶׁלֹּא יִהְיֶה בֵּן, וְאִם כֵּן הֲרֵי הֵם לְעוֹלָם תַּחְתָּיו וּ'מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם', וּכְמַאֲמַר הַכָּתוּב: "חַי אֲנִי אִם לֹא בְּחֵמָה שְׁפוּכָה אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם", לְפִי שֶׁלֹּא יְצָאתֶם מֵרְשׁוּתִי. וְזֶהוּ שֶׁשִּׁבְּחוֹ רַבִּי יִצְחָק וְאָמַר: יוּצַק זָהָב רוֹתֵחַ לְתוֹךְ פִּיו שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע! שֶׁאִלְמָלֵי לֹא בָּא מַלְאָךְ וּסְטָרוֹ עַל פִּיו, בִּקֵּשׁ לְגַנּוֹת כָּל שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת שֶׁאָמַר דָּוִד. לְפִי שֶׁכֵּוָן אֶל הָאֱמֶת וְדִבֵּר דְּבָרִים מְצֻדָּקִים, שֶׁמַּלְכוּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ הִיא מַלְכוּת עָלַם, וְלֹא נִפְסְקָה וְלֹא תִּפָּסֵק לְעוֹלָם.

וְזוֹ הָיְתָה כַּוָּנַת דָּנִיֵּאל בַּמָּה שֶׁנָּתַן עֵצָה לִנְבוּכַדְנֶצַּר שֶׁיַּעֲשֶׂה צְדָקָה עִם יִשְׂרָאֵל, וּכְדִכְתִיב (דניאל ד, כד): "לָהֵן מַלְכָּא מִלְכִּי יִשְׁפַּר עֲלָךְ וַחֲטָאָךְ בְּצִדְקָה פְרָק וַעֲוָיָתָךְ בְּמִחַן עֲנָיִן". וְרַבּוֹתֵינוּ ז"ל אָמְרוּ, שֶׁרָאָה דָּנִיֵּאל לִבְנֵי הַגּוֹלָה שֶׁהָיוּ מְחַזְּרִים עַל הַפְּתָחִים, לְפִיכָךְ נָתַן לוֹ עֵצָה שֶׁיַּעֲשֶׂה עִמָּהֶם צְדָקָה, וְאָמַר לוֹ: עֲנִיִּים אֵלּוּ שֶׁהִגְלִיתָ רְעֵבִים הֵם, פַּרְנְסֵם. וְרַבּוֹתֵינוּ

זַ"ל הֶאֱשִׁימוּ לְדָנִיֵּאל עַל זֶה וְאָמְרוּ בְּפֶרֶק קַמָּא דְּבָתְרָא (ד ע"א): מִפְּנֵי מָה נֶעֱנַשׁ דָּנִיֵּאל? מִפְּנֵי שֶׁהִשִּׁיא עֵצָה לִנְבוּכַדְנֶצַּר. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, מָה רָאָה דָּנִיֵּאל לְהַשִּׁיא עֵצָה לִנְבוּכַדְנֶצַּר? **אֲמָנָם** עַל פִּי הָאֱמוּר בָּעִנְיָן יִתְבָּאֵר שֶׁדָּנִיֵּאל מִדַּעַת קוֹנוֹ הָיָה בּוֹ. דִּבְרֵי אוֹתוֹ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רָצָה לְבַטֵּל סָבָרַת נְבוּכַדְנֶצַּר הַנִּפְסֶדֶת, שֶׁהָיָה סָבוּר דְּיִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם דִּין עֲבָדִים וְאֵינָן נִקְרָאִים בָּנִים, וּמִשּׁוּם הָכִי הָיָה סָבוּר דְּעֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ אֵין לוֹ עָלָיו כְּלוּם, וּמִשּׁוּם הָכִי הֶחֱיָה מֵתִים בִּבְקָעַת דּוּרָא לְהַכְרִיחַ הַדָּבָר שֶׁיִּשְׂרָאֵל הֵם בָּנִים, הִנֵּה כִּי כֵן אָחַז צַדִּיק דִּרְכּוֹ וְנָתַן עֵצָה לִנְבוּכַדְנֶצַּר שֶׁיַּעֲשֶׂה צְדָקָה עִם יִשְׂרָאֵל. וְאָמַר לוֹ, שֶׁכָּל מַה שֶּׁנִּגְזַר עָלָיו הָיָה בִּשְׁבִיל אוֹתָהּ הַסְּבָרָא הַנִּפְסֶדֶת שֶׁהָיָה סָבוּר שֶׁהֵיוּ נִקְרָאִים עֲבָדִים וְלֹא בָּנִים, וּלְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ צָרִיךְ שֶׁיַּעֲשֶׂה פְּעֻלָּה שֶׁיּוֹרֶה בָּהּ אֵיךְ חָזַר בּוֹ מֵאוֹתָהּ הַסְּבָרָא וְאָזַל וּמוֹדֶה אֵיךְ יִשְׂרָאֵל הֵם בָּנִים לַמָּקוֹם. וְזֶהוּ בַּמֶּה שֶׁיַּעֲשֶׂה צְדָקָה עִם יִשְׂרָאֵל, שֶׁזֶּה מוֹרֶה שֶׁהֵם בָּנִים לַמָּקוֹם וְלֹא עֲבָדִים, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר הַקְּדָמָה זוֹ בְּדֶרֶךְ צְדָקָה (דרוש יז), יְעַיֵּן שָׁם.

וּבָזֶה יִתְבָּאֵר מַאי דְּאָמְרִינַן פֶּרֶק קַמָּא דְּבָבָא בָּתְרָא (י ע"א) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תַּנְיָא, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר: כָּל הַמַּעְלִים עֵינָיו מִן הַצְּדָקָה — כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. כְּתִיב הָכָא (דברים טו, ט): "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְלִיַּעַל", וּכְתִיב הָתָם (שם יג, יד): "יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל"; מַה לְּהַלָּן עֲבוֹדָה זָרָה, אַף כָּאן עֲבוֹדָה זָרָה. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְהַקְשׁוֹת, דִּנְהִי דְּהַמַּעְלִים עֵינָיו מִן הַצְּדָקָה הוּא עָוֹן פְּלִילִי, מִכָּל מָקוֹם צָרִיךְ לְדַעַת מַה הִתְיַחֲסוּת יֵשׁ לוֹ עִם הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. אַךְ בַּמֶּה שֶׁכָּתַבְנוּ יָבוֹא עַל נָכוֹן. דְּהַמַּעְלִים עֵינָיו מִן הַצְּדָקָה עַל כָּרְחִין אִית לֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל נִקְרָאִים עֲבָדִים, וְכִסְבָרַת טוֹרְנוֹסְרוֹפּוֹס הָרַשָּׁע, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּדֶרֶךְ צְדָקָה (דרוש יז); וְכֵיוָן שֶׁהֵם עֲבָדִים בָּאִים לִטְעֹן עֶבֶד שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ כְּלוּם יֵשׁ לוֹ עָלָיו כְּלוּם, וּבָאִים לִפְרֹק עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם מֵעֲלֵיהֶם, וּכְמַאֲמַר הַכָּתוּב: "נִהְיֶה כַגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשָׁרֵת עֵץ וָאָבֶן", וְאִם כֵּן הֲוֵי לֵיהּ כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה.

הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה לְמַאֲמַר הַנִּצָּב פֶּתַח הַשַּׁעַר. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בּוֹ בֵּין לְשִׁיטַת רַבִּי מֵאִיר בֵּין לְשִׁיטַת רַבִּי עֲקִיבָא. דִּכְפִי רַבִּי מֵאִיר, שֶׁהִמְשִׁיל אֶת הַתּוֹרָה לִכְלֵי זָהָב וּזְכוּכִית לוֹמַר שֶׁקָּשֶׁה לְקִנּוֹתָהּ כִּכְלֵי זָהָב וְנוֹחַ לְאַבְּדָהּ כִּכְלֵי זְכוּכִית, קָשֶׁה דְּמַה הוּא זֶה שֶׁסִּיֵּם הַכָּתוּב וְאָמַר "וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי פָז"? דְּמֵאַחַר שֶׁהִמְשִׁיל הַתּוֹרָה לִכְלֵי זְכוּכִית לְעִנְיַן שֶׁנּוֹחִין לְאַבְּדָן כִּכְלֵי זְכוּכִית, לָמָּה חָזַר וְהִמְשִׁילָהּ לִכְלִי פָז? וְעוֹד, דְּמַאי שְׁנָא בַּתְּחִלָּה הִמְשִׁיל הַתּוֹרָה לְזָהָב סְתָם, וּכְשֶׁחָזַר וְהִמְשִׁילָהּ לִזְכוּכִית חָזַר וְהִמְשִׁילָהּ לִכְלִי פָז שֶׁהוּא יָקָר מִזָּהָב סְתָם? וַהֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר 'לֹא יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּכְלִי פָז' וְאַחֲרֵי כֵן יַמְשִׁילֶנָּה לִזְכוּכִית, וּכְדִבְרֵי רַבִּי מֵאִיר שֶׁאָמַר: אֵלּוּ דִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁקָּשִׁים לִקְנוֹתָם כִּכְלֵי זָהָב וּכְלֵי פָז, וְלָמָּה הִפְסִיק

בְּזְכוּכִית בֵּין זָהָב לִכְלֵי פָּז? וְעוֹד, דִּלְאֵיזֶה תַּכְלִית אִצְטְרִיךְ לְהַמְשִׁיל הַתּוֹרָה לִכְלֵי זָהָב וּכְלֵי פָּז, בַּחֲדָא מִנַּיְהוּ סַגֵּי?

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּיוֹמָא (כט ע"א): אָמַר רַפְרָם: מִגְמַר בְּעַתִּיקָא קַשֵּׁי מֵחַדְתָּא, וְסִימָנָךְ: טִינָא בַּר טִינָא. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: מִגְמַר בְּעַתִּיקָא — מִי שֶׁלָּמַד וְהִסְתַּיֵּם דַּעְתּוֹ וְשָׂכַח, קָשֶׁה לַחֲזוֹר וְלִלְמֹד מַה שֶּׁשָּׁכַח יוֹתֵר מִשֶּׁאִם לֹא לָמַד. נִמְצָא שֶׁהַדָּבָר שֶׁכְּבָר לָמַד אוֹתוֹ וְשָׂכַח אוֹתוֹ, אִם רוֹצֶה לַחֲזֹר וּלְלָמְדוֹ, הוּא קָשֶׁה בְּיוֹתֵר מֵאִלּוּ הָיָה דָּבָר חָדָשׁ שֶׁלֹּא לָמַד אוֹתוֹ. וְהֵנָּה רַשִׁ"י ז"ל פֵּרֵשׁ בְּמַאי דְּאָמְרִינַן וְנוֹחִין לְאַבְּדָם כִּכְלֵי זְכוּכִית, דְּהַיְינוּ עַל יְדֵי שִׁכְחָה. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב אֲלַבְּא דְּרַבִּי מֵאִיר: "לֹא יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוּכִית וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי פָּז". דְּבַתְּחִלָּה הִמְשִׁיל הַתּוֹרָה לִכְלֵי זָהָב, שֶׁקָּשֶׁה לִקְנוֹתָהּ כִּכְלֵי זָהָב; וְחָזַר וְהִמְשִׁילָהּ לִזְכוּכִית, לוֹמַר שֶׁנּוֹחִין לְאַבְּדָם עַל יְדֵי שִׁכְחָה כִּכְלֵי זְכוּכִית; וְחָזַר וְהִמְשִׁילָהּ לִכְלִי פָּז, לוֹמַר שֶׁאִם הָיוּ כִּכְלֵי זְכוּכִית, דְּהַיְינוּ שֶׁיִּשְׁכָּחֵם, נַעֲשׂוּ כִּלְי פָּז שֶׁהוּא יָקָר בְּיוֹתֵר, וְקָשֶׁה לִקְנוֹתָם כִּכְלֵי פָּז, מִשּׁוּם דִּלְמִגְמַר בְּעַתִּיקָא קַשֵּׁי מֵחַדְתָּא. וְרַבִּי מֵאִיר דְּאָמַר: אֵלּוּ דִּבְרֵי תּוֹרָה שֶׁקָּשִׁים לִקְנוֹתָם כִּכְלֵי זָהָב וּכְלֵי פָּז, נָקַט דֶּרֶךְ קְצָרָה. כְּלוֹמַר, דִּפְעָמִים נִמְשָׁלָה תּוֹרָה לִכְלֵי זָהָב, וְהַיְינוּ בְּתַחְלַת הַלִּמּוּד, וּפְעָמִים נִמְשָׁלוּ לְפָז, וְהַיְינוּ כְּשֶׁלָּמַד אוֹתָם וּשְׁכֵחָם, אֲז קָשֶׁה לַחֲזֹר וְלִקְנוֹתָם כִּכְלֵי פָּז.

וּלְפִי פֵּרוּשׁ רַבִּי עֲקִיבָא יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת, דִּלְאֵיזֶה תַּכְלִית דִּמָּה הַתּוֹרָה לִזְכוּכִית? וּבְשִׁלְמָא לְרַבִּי מֵאִיר נִיחָא, דְּהַיְינוּ שֶׁהִמְשִׁילָהּ לִכְלֵי זָהָב לוֹמַר שֶׁקָּשֶׁה לִקְנוֹתָהּ כִּכְלֵי זָהָב, וְהִמְשִׁילָהּ לִזְכוּכִית לוֹמַר שֶׁנּוֹחִין לְאַבְּדָן כִּכְלֵי זְכוּכִית; אַף לְרַבִּי עֲקִיבָא דְּאָמַר שֶׁהַדִּמְיוֹן הוּא לְלַמֵּד: מַה כְּלֵי זָהָב וּזְכוּכִית אַף עַל פִּי שֶׁנִּשְׁבְּרוּ יֵשׁ לָהֶם תַּקָּנָה, כָּךְ תַּלְמִיד חָכָם שֶׁפָּרַח יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה — מֵאַחַר שֶׁדִּמָּה הַכָּתוּב לְתַלְמִיד חָכָם לִכְלֵי זָהָב שֶׁהוּא דָּבָר חָשׁוּב, לְאֵיזֶה תַּכְלִית חָזַר וְדִמָּהוּ לִכְלֵי זְכוּכִית שֶׁהוּא דָּבָר פָּחוּת? וְעוֹד, דִּנְרְאֶה דְּעִקַּר הַקֻּשְׁיָא שֶׁהֲקָשָׁה לוֹ לְאַחַר בְּפָסוּק זֶה אֵינוֹ אֶלָּא בַּמֶּה שֶׁדִּמָּה הַכָּתוּב לַתּוֹרָה בִּשְׁנֵי דְּבָרִים הַלָּלוּ, דְּהַיְינוּ זָהָב וּזְכוּכִית; דְּאִלּוּ לְמָה שֶׁדִּמָּה הַתּוֹרָה לִזָּהָב הָא לָא קַשְׁיָא כְּלָל, דְּמִי לֹא יֵדַע שֶׁהַתּוֹרָה נִמְשָׁלָה לִזָּהָב, וּכְדִכְתִיב (תהלים יט, יא): "הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז". וּלְעִיל מֵהַאי קְרָא דְּלֹא יַעַרְכֶנָּה' כְּתִיב (איוב כח, טז): "לֹא תְסֻלָּה בִּכְתֶם אוֹפִיר, בְּשֹׁהַם יָקָר וְסַפִּיר", וְלֹא הֻקְשָׁה לוֹ לְאַחַר בָּזֶה כְּלָל. מַשְׁמַע דְּבַמֶּה שֶׁנִּמְשָׁלָה הַתּוֹרָה לְכֶתֶם אוֹפִיר וְדִכְוָתֵהּ לָא הֲוָה קַשְׁיָא לֵהּ כְּלָל, וְלֹא הֻקְשָׁה לוֹ אֶלָּא בַּמֶּה שֶׁנִּמְשָׁלָה הַתּוֹרָה לִזְכוּכִית. וְאִם כֵּן, מַה יֹּשֶׁב לָזֶה רַבִּי עֲקִיבָא בַּמֶּה שֶׁתֵּרֵץ וְאָמַר: מַה כְּלֵי זָהָב וּזְכוּכִית אַף עַל פִּי שֶׁנִּשְׁבְּרוּ יֵשׁ לָהֶם תַּקָּנָה, כָּךְ תַּלְמִיד חָכָם שֶׁפָּרַח יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה?

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוֹבֵן בְּמַאי דְּקַיְמָא לָן, דִּכְלֵי עֵץ וּכְלֵי עוֹר וּכְלֵי עֶצֶם שֶׁנִּטְמְאוּ וְנִשְׁבְּרוּ — טְהֲרוּ מִטֻּמְאָתָם, וַאֲפִלּוּ שֶׁחָזַר וְעָשָׂה מֵהַשְּׁבָרִים כֵּלִים — הֲרֵי הֵם טְהוֹרִים וְאֵינָם חוֹזְרִים לְטֻמְאָתָם הָרִאשׁוֹנָה; אַךְ כְּלֵי מַתָּכוֹת שֶׁנִּשְׁבְּרוּ וְשׁוּב עָשָׂה כֵּלִים מֵהַשְּׁבָרִים — חוֹזְרִים לְטֻמְאָתָם הָרִאשׁוֹנָה. וְכָל זֶה הוּא בְּכָל מִין מַתֶּכֶת חוּץ מִכְּלֵי זְכוּכִית, דְּקַיְמָא לָן שֶׁאִם נִשְׁבְּרוּ וְחָזַר וְעָשָׂה כֵּלִים מֵהַשְּׁבָרִים — אֵינָם חוֹזְרִים לְטֻמְאָתָם הָרִאשׁוֹנָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַ"ם בְּפֶרֶק שְׁנֵים עָשָׂר מֵהִלְכוֹת כֵּלִים. וְהִנֵּה דְּמִיּוֹן זֶה שֶׁדִּמָּה הַכָּתוּב לְתַלְמִיד חָכָם שֶׁסָּרַח לְכְלֵי זָהָב, הוּא לוֹמַר: שֶׁלֹּא יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁתַּלְמִיד חָכָם כְּיָוֹן שֶׁסָּרַח שׁוּב אֵין לוֹ תַּקָּנָה, וְאִם כֵּן לֹא יַחֲזֹר בִּתְשׁוּבָה; לָזֶה דִּמָּהוּ לִכְלֵי זָהָב לוֹמַר: דְּמַה כְּלֵי זָהָב אַף עַל פִּי שֶׁנִּשְׁבְּרוּ יֵשׁ לָהֶם תַּקָּנָה, כָּךְ תַּלְמִיד חָכָם אַף עַל פִּי שֶׁסָּרַח יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה, דְּהַיְנוּ בִּתְשׁוּבָה. וְזֶה שֶׁאָמַר לוֹ רַבִּי מֵאִיר לְאַחַר כְּשֶׁאָמַר דְּרָשָׁה הַלָּזוּ דְּרַבִּי עֲקִיבָא: אַף אַתָּה חֲזֹר בְּךָ וְכוּ'.

וְהִנֵּה נְהִי שֶׁהַכָּתוּב דִּמָּה לְתַלְמִיד חָכָם לִכְלֵי זָהָב לוֹמַר שֶׁתַּלְמִיד חָכָם שֶׁסָּרַח יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה דּוּמְיָא דִּכְלֵי זָהָב, אַךְ עֲדַיִן הָיִיתִי סָבוּר שֶׁעֲוֹנוֹתָיו הָרִאשׁוֹנִים בְּמִקּוֹמָם הֵם עוֹמְדִים וְלֹא תּוֹעִיל הַתְּשׁוּבָה לְכַפֵּר עַל הָרִאשׁוֹנוֹת. וְהַכָּתוּב רוֹצֶה לְלַמְּדֵנוּ, שֶׁתַּלְמִיד חָכָם שֶׁסָּרַח, אִם חָזַר וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה — כָּל עֲוֹנוֹתָיו הָרִאשׁוֹנִים לֹא תִּזָּכְרֶנָּה עוֹד. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (יומא פו ע"ב), שֶׁאִם חָזַר מֵאַהֲבָה — עֲוֹנוֹתָיו נֶחְשָׁבִים כִּזְכֻיּוֹת, וְאִם שָׁב מִיִּרְאָה — עֲוֹנוֹתָיו נֶחְשָׁבִים כִּשְׁגָגוֹת; בֵּין הָכִי וּבֵין הָכִי, הַתְּשׁוּבָה מוֹעֶלֶת לְטַהֲרוֹ מִמַּה שֶׁחָטָא. לָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְדִמָּהוּ לִכְלֵי זְכוּכִית, לוֹמַר: דְּמַה כְּלֵי זְכוּכִית, אִם חָזַר וַעֲשָׂאָם כֵּלִים — טָהֲרוּ מִטֻּמְאָתָם וְאֵינָם חוֹזְרִים לְטֻמְאָתָם הָרִאשׁוֹנָה; כָּךְ תַּלְמִיד חָכָם שֶׁסָּרַח, אִם חָזַר וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה — נִטְהַר מִכָּל טֻמְאוֹתָיו, וְכָל עֲוֹנוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא תִּזָּכְרֶנָּה עוֹד. וּלְפִי זֶה, דִּמָּה לְתַלְמִיד חָכָם לִכְלֵי זָהָב לוֹמַר שֶׁתַּלְמִיד חָכָם שֶׁסָּרַח יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה, דּוּמְיָא דִּכְלֵי זָהָב שֶׁאַף שֶׁנִּשְׁבְּרוּ חוֹזֵר וְעוֹשֶׂה מֵהֶם כֵּלִים; וְחָזַר וְאָמַר שֶׁיֵּשׁ עוֹד סְגֻלָּה בְּתַלְמִיד חָכָם שֶׁסָּרַח וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, דְּכָל מַה שֶׁחָטָא לֹא תִּזָּכְרֶנָּה עוֹד, דּוּמְיָא דִּכְלֵי זְכוּכִית דְּאֵינָם חוֹזְרִים לְטֻמְאָתָם הָרִאשׁוֹנָה. הַכְּלָל הָעוֹלֶה, שֶׁדִּמְיוֹן הַתַּלְמִיד חָכָם לִכְלֵי זָהָב הוּא לְלַמֵּד: דְּמַה כְּלֵי זָהָב יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה, כָּךְ תַּלְמִיד חָכָם שֶׁסָּרַח יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה.

וְזֶה אֶצְלִי כַּוָּנַת הַכָּתוּב (איכה ד, ב): "בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז, אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי חֶרֶשׂ מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּתֹאַר זֶה דִּ'מְסֻלָּאִים בַּפָּז' מַהוּ? וְרִבּוֹתֵנוּ זַ"ל אָמְרוּ, שֶׁהוּא עַל הַיִּפְי שֶׁהָיָה בָּהֶם. וְקָשֶׁה, דְּאַטוּ לֹא מָצָא הַנָּבִיא בְּיִשְׂרָאֵל כִּי אִם שְׁלֹמוּת זֶה שֶׁל הַיִּפְי?! עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמָּה שֶׁסִּיֵּם הַפָּסוּק "מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר", דְּמִלְּתָא דְּפִשִׁיטָא הִיא דְּכָל נִבְלֵי כְּלֵי חֶרֶשׂ הֵם מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר. אָמְנָם עַל פִּי הָאָמוּר לְעֵיל יִתְבָּאֵר הֵיטֵב.

וְנַקְדִּים עוֹד מַאי דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ סֵדֶר בְּרֵאשִׁית (פרשה יד סימן ח): מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד בְּצִפּוֹרִי שֶׁמֵּת בְּנוֹ, וּמִין אֶחָד הָיָה יָתֵב גַּבֵּהּ. סְלֵק רַבִּי יוֹסֵי בֶּן חֲלַפְתָּא לְמֶחֱמֵי לֵהּ אַפִּין. יָתֵב וְשָׂחֵק. אֲמַר לֵהּ: לְמָה אַתְּ שָׂחֵק? אֲמַר לֵהּ: אֲנָא רְחִיצְנָא בְּמָרֵי שְׁמַיָּא, דְּאִתְחֲמֵי לְאַפּוֹי בְּעָלְמָא דְּאָתֵי. אֲמַר לֵהּ: אִית חַסְפִּין מִתְדַּבְּקִין? לָא כָּךְ כְּתִיב (תהלים ב, ט): "כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם"?! אֲמַר לֵהּ: כְּלִי חֶרֶס בְּרִיָּתוֹ מֵהַמַּיִם וְהֶכְשֵׁרוֹ בָּאוּר, כְּלִי זְכוּכִית בְּרִיָּתוֹ בָּאוּר וְהֶכְשֵׁרוֹ בָּאוּר; זֶה נִשְׁבָּר וְיֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה, וְזֶה נִשְׁבָּר וְאֵין לוֹ תַּקָּנָה. אֶתְמְהָא! אֲמַר לֵהּ: עַל יְדֵי שֶׁהוּא עָשׂוּי בִּנְפִיחָה. אֲמַר לֵהּ: יִשְׁמְעוּ אָזְנֶיךָ מַה שְּׁפָתֶיךָ אוֹמְרוֹת! וּמָה אִם כְּלִי זְכוּכִית, עַל יְדֵי שֶׁעָשׂוּי בִּנְפִיחָתוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם, יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה; הָאָדָם, שֶׁעָשׂוּי בִּנְפִיחָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁיֵּשׁ לוֹ תַּקָּנָה. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, שֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי דְבָרִים שֶׁאֶפְלוּ אִם נִשְׁבְּרוּ יֵשׁ לָהֶם תַּקָּנָה: הָאֶחָד הוּא כְּלִי זָהָב וּכְלִי פָּז, וְזֹאת שֵׁנִית מַה שֶּׁעָשׂוּי עַל יְדֵי נְפִיחָה שֶׁל בָּשָׂר וָדָם, וְכָל שֶׁכֵּן מַה שֶּׁעָשׂוּי עַל יְדֵי נְפִיחָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. **וְלָזֶה** בָּא הַנָּבִיא לְהַאֲשִׁים לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁחָשְׁבוּ שֶׁכְּבָר אָבְדָה תִּקְוָתָם וְאֵין לָהֶם עוֹד תַּקָּנָה, וְאָמַר: "בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז", וּכְלֵי זָהָב אַף עַל פִּי שֶׁנִּשְׁבְּרוּ יֵשׁ לָהֶם תַּקָּנָה, "אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי חֶרֶשׂ" — שֶׁחָשְׁבוּ בְּעַצְמָם שֶׁהֵם כִּכְלֵי חֶרֶשׂ, שֶׁאִם נִשְׁבְּרוּ אֵין לָהֶם תַּקָּנָה. זֹאת וָעוֹד, שֶׁהֵם "מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר" — הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּדִכְתִיב (בראשית ב, ז): "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים", וּפְשִׁיטָא דְּיֵשׁ לָהֶם תַּקָּנָה, מִכָּל שֶׁכֵּן דִּכְלֵי זְכוּכִית שֶׁעַל יְדֵי שֶׁעֲשׂוּיִין בִּנְפִיחָה יֵשׁ לָהֶם תַּקָּנָה, כָּל שֶׁכֵּן בְּנֵי אָדָם שֶׁעֲשׂוּיִין בִּנְפִיחָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיֵּשׁ לָהֶם תַּקָּנָה, וּכְדִבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי בֶּן חֲלַפְתָּא.

וְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: בְּשָׁעָה שֶׁעָלָה מֹשֶׁה לַמָּרוֹם מְצָאוֹ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהָיָה כּוֹתֵב 'אֶרֶךְ אַפַּיִם'. אָמַר לוֹ: מַהוּ 'אֶרֶךְ אַפַּיִם'? אָמַר לוֹ: אֶרֶךְ אַפַּיִם לָרְשָׁעִים וְלַצַּדִּיקִים. אָמַר לוֹ: רְשָׁעִים יֹאבֵדוּ. אָמַר לוֹ: מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם, שֶׁהַיּוֹם כָּאן וּלְמָחָר בַּקֶּבֶר, נִפְרָע מֵאוֹיְבוֹ מִיָּד; אֲבָל אֲנִי, שֶׁאֲנִי חַי וְקַיָּם לְעוֹלָם, אֲנִי מַאֲרִיךְ לָרְשָׁעִים, שֶׁמָּא יַחְזְרוּ בִּתְשׁוּבָה. עַד כָּאן. וּבָזֶה יוּבַן כַּוָּנַת אִיּוֹב (איוב י, ה-ו): "הֲכִימֵי אֱנוֹשׁ יָמֶיךָ, אִם שְׁנוֹתֶיךָ כִּימֵי גָבֶר, כִּי תְבַקֵּשׁ לַעֲוֹנִי וּלְחַטָּאתִי תִדְרוֹשׁ". וְהַכַּוָּנָה, דְּרָאָה אִיּוֹב שֶׁבָּאוּ עָלָיו צָרוֹת תְּכוּפוֹת זוֹ לְזוֹ, וּכְדִכְתִיב (שם א, יד-יט): "הַבָּקָר הָיוּ חֹרְשׁוֹת" וְגוֹמֵר. "וַתִּפֹּל שְׁבָא וַתִּקָּחֵם" וְגוֹמֵר. "עוֹד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר אֵשׁ אֱלֹהִים" וְגוֹמֵר. "עוֹד זֶה מְדַבֵּר" וְגוֹמֵר. "עַד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא" וְגוֹמֵר. "וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה" וְגוֹמֵר. וְאַחַר כָּךְ בָּאָה עָלָיו מַכַּת הַשְּׁחִין. וְעַל זֶה תָּמַהּ וְאָמַר: "הֲכִימֵי אֱנוֹשׁ יָמֶיךָ, אִם שְׁנוֹתֶיךָ כִּימֵי גָבֶר, כִּי תְבַקֵּשׁ לַעֲוֹנִי וּלְחַטָּאתִי תִדְרוֹשׁ" תֵּכֶף וּמִיָּד? וַהֲלוֹא לֹא כְּמִדַּת בָּשָׂר וָדָם מִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּמְשׁוּם דְּאֵין יָמֶיךָ כִּימֵי אֱנוֹשׁ וְאֵין שְׁנוֹתֶיךָ כִּימֵי

גֶּבֶר אַתָּה מַאֲרִיךְ אַפְּךָ לָרְשָׁעִים שֶׁמָּא יַחְזְרוּ בִּתְשׁוּבָה. כִּי אֵל רַחוּם יְיָ, יָדוֹ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים, כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא.

פרק כו

דֶּרֶךְ מִצְפָּה

וּבוֹ דְּרוּשׁ אֶחָד עַל הַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה

דָּבָר שֶׁהוּא קֹדֶשׁ וְנִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם גָּבוֹהַּ אַף שֶׁבָּא לְיַד גּוֹי לָא נָפֵק מִקְּדֻשָּׁתֵהּ. / אוֹתָהּ מִנְחָה שֶׁנָּתַן יַעֲקֹב לְעֵשָׂו הֵם וּוַלְדוֹתֵיהֶן עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת עֲתִידִין אֻמּוֹת הָעוֹלָם לְשַׁלֵּם בְּמֵיטְבָא. / גַּבֵּי הֶקְדֵּשׁ אָדָם לוֹקֶה וּמְשַׁלֵּם. / גַּבֵּי גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר לֹא שַׁיָּךְ בֵּהּ לוֹמַר 'מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם'. / לֹא שַׁיָּךְ לְשַׁנָּא דִּישַׁלֵּם אֶלָּא בַּמֶּה שֶׁהוּא חַיָּב מִן הַדִּין. / מַה שֶּׁהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל אִם הוּא כִּדְמוּת אַרְוִסִין אוֹ נִשּׂוּאִין.

דְּרוּשׁ שִׁשָּׁה וְעֶשְׂרִים

בַּמִּדְרָשׁ (איכה רבתי סוף פתיחתא כד): בְּשָׁעָה שֶׁהִגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן אֶת יִשְׂרָאֵל עָבְרוּ דֶּרֶךְ קְבוּרָתָהּ שֶׁל רָחֵל, וְעָמְדָה עַל קִבְרָהּ וְאָמְרָה: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם! וּמָה אֲנִי, שֶׁאֲנִי בָּשָׂר וָדָם עָפָר וָאֵפֶר, לֹא קִנֵּאתִי לַצָּרָה שֶׁלִּי וְלֹא הוֹצֵאתִיהָ לְבוּשָׁה וּלְחֶרְפָּה, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמְּסַרְתִּי לָהּ הַסִּימָנִין שֶׁמָּסַר לִי יַעֲקֹב כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּתְבַּיֵּשׁ; וְאַתָּה מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם וְרַחֲמָן, מִפְּנֵי מָה קִנֵּאתָ בַּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁאֵין בָּהּ מַמָּשׁ, וְהִגְלֵיתָ אֶת בָּנַי, וְנֶהֱרְגוּ בַּחֶרֶב, וְעָשׂוּ בָּהֶם אוֹיְבִים כִּרְצוֹנָם? מִיָּד נִתְגַּלְגְּלוּ רַחֲמָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר: בִּשְׁבִילֵךְ רָחֵל אֲנִי מַחֲזִיר אֶת יִשְׂרָאֵל לִמְקוֹמָן. הֲדָא הוּא דִכְתִיב (ירמיה לא, יד): "כֹּה אָמַר יְיָ קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ, מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ". וּכְתִיב (שם שם, טו): "כֹּה אָמַר יְיָ מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדְּמָעָה, כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ" וְגוֹמֵר. וּכְתִיב (שם שם, טז): "וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם יְיָ, וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם". עַד כָּאן.

הָאֲנָשִׁים הַנִּגָּשִׁים אֶל יְיָ עוֹמְדִים צְפוּפִי"ם, ל"ו הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי אֶרֶץ, אִם יִתְמַהְמַהּ חַכֵּה לוֹ, יָקִים יְיָ אֶת דְּבָרוֹ וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ לְהוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מְבַקְשֵׁי רָעָתָם, וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי מֶלֶךְ, וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם. וְכָל הַמֵּצֵר לְיִשְׂרָאֵל נַעֲשֶׂה רֹא"שׁ, כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא, כַּאֲשֶׁר חָכָמִים יַגִּידוּ: לֶעָתִיד לָבוֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב בְּדִין עַל מַלְכוּת הָרְשָׁעָה וְאוֹמֵר לָהּ: לָמָּה הָיִית מְשַׁעְבֶּדֶת בְּנָנִי? וְהֵיא אוֹמֶרֶת: לֹא אַתָּה מְסַרְתָּם בְּיָדֵנוּ?! וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לָהּ: בִּשְׁבִיל שֶׁמְּסַרְתִּי אוֹתָם לָךְ לֹא שַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם רַחֲמִים? וְלִכְאוֹרָה הִנֵּה מָקוֹם לְבַעַל דִּין לַחֲלֹק וְלוֹמַר, דְּאִינְהוּ סָבְרִי דִּמְסָרָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַשְׁמִיד לְהָרֹג וּלְאַבֵּד, חַס וְשָׁלוֹם, וְאִם כֵּן מַה מָּקוֹם לְקִשְׁיַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָמָּה הָיִית מְשַׁעְבֶּדֶת

בְּבָנַי? אַךְ הַדָּבָר בָּרוּר כִּי יִסְכֹּר פִּי דּוֹבְרֵי שָׁקֶר, דְּמֵאַחַר שֶׁרָאִינוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְמָרוֹם שָׁלַח אֵשׁ וְשָׂפַךְ חֲמָתוֹ עַל הָעֵצִים וְעַל הָאֲבָנִים, עַל כָּרְחִין לוֹמַר דִּכְשֶׁהִגְלָה אוֹתָם וּמְסָרָם בְּיַד אוֹיְבֵיהֶם לֹא הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ אֶלָּא שֶׁיִּשְׁתַּעְבְּדוּ בָּהֶם שִׁעְבּוּד בָּעֲלְמָא בְּפֶה רַךְ.

וְזֶה אֶצְלִי כַּוָּנַת הַכָּתוּב בִּישַׁעְיָה (מז, ו): "קָצַפְתִּי עַל עַמִּי חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי וָאֶתְּנֵם בְּיָדֵךְ, לֹא שַׂמְתְּ לָהֶם רַחֲמִים, עַל זָקֵן הִכְבַּדְתְּ עֻלֵּךְ מְאֹד". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַאי 'חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי' דְּקַאָמַר? דְּכֵיוָן דְּעִנְיַן הַכָּתוּב הוּא לוֹמַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב בְּדִין עַל הָאֻמּוֹת לוֹמַר מַדּוּעַ נִשְׁתַּעְבְּדוּ בְּיִשְׂרָאֵל, אִם כֵּן אֵפוֹא מַאי שְׁיָטֵהּ דְּחָרְבַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָכָא? אֶלָּא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ, שֶׁזֶּה הוּא לְהַכְרִיחַ דְּבָרָיו שֶׁמֵּעוֹלָם לֹא גָּזַר הַשֵּׁם אֶלָּא שֶׁיִּשְׁתַּעְבְּדוּ בָּהֶם וְיִהְיוּ גּוֹלִים וּמְטֻלְטָלִים כְּעֵינֵי עֲבָדִים אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם, וּכְמַאֲמַר הַכָּתוּב (זכריה א, טו): "אֲנִי קָצַפְתִּי מְעָט וְהֵמָּה עָזְרוּ לְרָעָה". וְזֶה אָמְרוֹ: "קָצַפְתִּי עַל עַמִּי חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי". כְּלוֹמַר, הֵן אֱמֶת שֶׁאֲנִי **קָצַפְתִּי עַל עַמִּי** וְנָזַרְתִּי עֲלֵיהֶם לִזְרוֹתָם בַּגּוֹיִם זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם, אָמְנָם לֹא הָיְתָה כַּוָּנָתִי אֶלָּא לְטוֹבָתָם, שֶׁעַל יְדֵי הַגָּלוּת יִתְכַּפֵּר לָהֶם מַה שֶּׁחָטְאוּ לְפָנַי, כִּי בְּאֵלֶּה חָפַצְתִּי וְלֹא שֶׁחַס וְשָׁלוֹם הָיָה אֲדֹנָי כְּאוֹיֵב. וְהָעֵד עַל זֶה, שֶׁהֲרֵי **חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי** — שֶׁהֶחֱרַבְתִּי אֶת בֵּיתִי. וּכְדְאָמְרִינַן בְּעָלְמָא (זבחים קיט ע"א): "כִּי לֹא בָאתֶם עַד עָתָּה אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחֲלָה" (דברים יב, ט). 'מְנוּחָה' — זוֹ שִׁילֹה, 'נַחֲלָה' — זוֹ בֵּית עוֹלָמִים. וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, מַדּוּעַ **לֹא שַׂמְתְּ לָהֶם רַחֲמִים**? וְעַל זֶה יוֹשֵׁב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְדָן אוֹתָם לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב, וּכְמַאֲמַר הַנָּבִיא (ירמיה ב, ג): "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה, כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם יְיָ".

וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּאִם כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לוֹמַר שֶׁכָּל הַמֵּצֵר לְיִשְׂרָאֵל שׁוּב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִפְרָע מִמֶּנּוּ, מַה צָּרַךְ לְהַמְשִׁיל אֶת יִשְׂרָאֵל לְקֹדֶשׁ וּתְרוּמָה? דְּהֵן לוּ יְהִי שֶׁאֵין לָהֶם דִּין קֹדֶשׁ כִּי אִם דֶּרֶךְ חֹל, מִכָּל מָקוֹם מִלְּתָא דְּפִשְׁיטָא הוּא שֶׁלֹּא יִהְיֶה חוֹטֵא נִשְׁכָּר וּגְמוּלוֹ יָשׁוּב בְּרֹאשׁוֹ. וְתוּ קָשֶׁה, דִּלְאֵיזֶה תַּכְלִית אִצְטְרִיךְ קְרָא לְדַמּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל לִשְׁנֵי דְּבָרִים, דְּהַיְנוּ קֹדֶשׁ וּתְרוּמָה, כְּדִכְתִיב: "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה". וְאַף שֶׁהַמִּתְרַגֵּם סְבִירָא לֵהּ דִּפְרוּשׁ 'רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה' הַיְנוּ חָדָשׁ קֹדֶם לְהַקְרָבַת הָעֹמֶר, מִכָּל מָקוֹם מֵהַסָּגְיָא דְּפֶרֶק הָאִישׁ מְקֻדָּשׁ (קידושין נג ע"א) מוּכָח דִּסְבִירָא לֵהּ לְתַלְמוּדָא דִּידַן דִּפְרוּשׁ 'רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה' הַיְנוּ תְּרוּמָה. שֶׁהִקְשׁוּ: וַהֲרֵי תְּרוּמָה, דְּאִקְּרֵי קֹדֶשׁ, כְּדִכְתִיב: "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ רֵאשִׁית תְּבוּאָתוֹ", וּתְנַן: הַמְקַדֵּשׁ בִּתְרוּמָה — מְקֻדֶּשֶׁת וְכוּ'. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם הַפָּסוּק "כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם יְיָ", כֻּלָּא דְּבָרִים הַלָּלוּ מַה הִיא כַּוָּנָתָם? **וְנִרְאֶה** שֶׁפָּסוּק זֶה הוּא מְקֻשָּׁר עִם הַפָּסוּק שֶׁלְּמַעְלָה הֵימֶנּוּ. דִּכְתִיב: "הָלוֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַיִם לֵאמֹר, זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ, לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא

זְרוּעָה. קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ" וְגוֹמֵר. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּתֹאַר זֶה דְּ"לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר" מַה הִיא הַכַּוָּנָה? וְעוֹד, מַה קֶּשֶׁר יֵשׁ לְתֹאַר זֶה עִם מַה שֶּׁאָמַר "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ"? דְּאַטוּ אִם לֹא הָיוּ הוֹלְכִים אַחֲרָיו, לֹא הָיוּ קֹדֶשׁ?! עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּמַאי דְּכְתִיב "כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ", דְּהַאי מִלַּת 'כָּל' הִיא מְיֻתֶּרֶת, וַהֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר 'אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ', דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי דְּהָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת דְּמִקְצָת הָאוֹכְלִים יֶאְשְׁמוּ וּמִקְצָתָם לֹא יֶאְשְׁמוּ, דְּאִצְטְרִיךְ קְרָא לוֹמַר 'כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ'?

וְנִרְאָה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק רְבִיעִי דַּעֲבוֹדָה זָרָה (נב ע"ב): מִזְרָחִית צְפוֹנִית — בָּהּ גָּנְזוּ בֵּית חַשְׁמוֹנַאי אַבְנֵי הַמִּזְבֵּחַ שֶׁשִּׁקְּצוּ אַנְשֵׁי יָוָן. וְהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא: וְלִשְׁקְלִינְהוּ לְנַפְשַׁיְיהוּ? מִי לָא אָמַר רַב הוֹשַׁעְיָא: בִּקְשׁוּ לִגְנֹז כָּל כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁבָּעוֹלָם מִשּׁוּם כַּסְפָּא וְדַהֲבָא שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם, עַד שֶׁמָּצְאוּ לָהּ מִקְרָא מִן הַתּוֹרָה שֶׁהוּא מֻתָּר (יחזקאל ז, כב): "וּבָאוּ בָהּ פָּרִיצִים וְחִלְּלוּהָ". דְּהַיְינוּ, דְּכֵיוָן שֶׁנִּכְנְסוּ גּוֹיִם יָצְאוּ כָּל דָּבָר שֶׁבִּקְדֻשָּׁה לְחֻלִּין. וְתֵרְצוּ: הָתָם לָא אִשְׁתַּמּוֹשׁוּ בְּהוּ לְגַבּוֹהַּ, הָכָא כֵּיוָן דְּאִשְׁתַּמַּשׁ בְּהוּ לְגַבּוֹהַּ לָאו אוֹרַח אַרְעָא לְאִשְׁתַּמּוֹשֵׁי בְּהוּ הֶדְיוֹט. עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין מִסֻּגְיָא זוֹ, דְּאַף דְּכָל דָּבָר שֶׁבִּקְדֻשָּׁה כֹּל שֶׁבָּא לִיַּד גּוֹי נֶפֶק מִקְדֻשָּׁתוֹ וְהוּא חֻלִּין לְגַמְרֵי, דּוּמְיָא דְּכַסְפָּא וְדַהֲבָא שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם, זֶהוּ דָּוְקָא בְּדָבָר שֶׁהוּא קֹדֶשׁ אַךְ לֹא נִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ גָּבוֹהַּ, דּוּמְיָא דְּכַסְפָּא וְדַהֲבָא דִּירוּשָׁלַיִם; אַךְ בְּדָבָר שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ גָּבוֹהַּ, אַף שֶׁבָּא לִיַּד גּוֹי — לָא נָפֵק מִקְדֻשָּׁתֵהּ וְאָסוּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ, דּוּמְיָא דְּאַבְנֵי מִזְבֵּחַ.

וְהִנֵּה הָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת, דִּנְהִי דְּיִשְׂרָאֵל אִקְּרוּ קֹדֶשׁ, וְהַמְשַׁעְבֵּד וְנֶהֱנֶה מֵהֶם הֲרֵי זֶה מוֹעֵל בַּקֹּדֶשׁ, מִכָּל מָקוֹם הַיְינוּ הַמּוֹעֵל הָרִאשׁוֹן, אֲבָל מֵאַחַר שֶׁכְּבָר פַּעַם אַחַת נִשְׁתַּעְבְּדוּ וְנֶהֱנוּ מֵהֶם — כְּבָר יָצְאוּ לְחֻלִּין, וְהַנֶּהֱנֶה מֵהֶם אַחַר זֶה לָא מִקְּרֵי מוֹעֵל בַּקֹּדֶשׁ. לָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְאָמַר: "זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר" וְגוֹמֵר, נִמְצָא שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם גָּבוֹהַּ, מֵאַחַר שֶׁהָלְכוּ אַחֲרָיו לְכְבוֹד הַשֵּׁם הֲרֵי נִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם גָּבוֹהַּ, וְאִם כֵּן "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ", וּלְעוֹלָם בְּקִדֻּשָּׁתָן הֵם עוֹמְדִים, וְאִם כֵּן "כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ", אֶפִלּוּ בְּזוֹזֵי בָתַר בְּזוֹזֵי, מִשּׁוּם דִּלְעוֹלָם בְּקִדֻּשָּׁתָם הֵם עוֹמְדִים, וּמִשּׁוּם הָכִי "רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם" וְגוֹמֵר.

אַף כְּפִי דַּרְכֵּנוּ נֹאמַר בְּאֹפֶן אַחֵר. וְהוּא, דְּאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ: "כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי" (שה"ש ח, יב). לֶעָתִיד לָבוֹא מֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הָאֻמּוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְאוֹמֵר לָהֶם: כַּרְמִי אַף עַל פִּי שֶׁמְּסַרְתִּיו בְּיֶדְכֶם שֶׁלִּי הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ה, ז): "כִּי כֶרֶם יְיָ צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל", וּלְפָנַי בָּא כָּל מַה שֶּׁחָטַפְתֶּם מֵהֶם, וְלֹא נִכְחַד מִמֶּנִּי מַה שֶּׁגְּנַבְתֶּם מֵהֶם. וְהֵם מְשִׁיבִים וְאוֹמְרִים (שה"ש שם): "הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת פִּרְיוֹ". כְּמוֹ הַנֶּהֱנֶה מִן הַהֶקְדֵּשׁ שֶׁמְּשַׁלֵּם קֶרֶן וְחֹמֶשׁ, אַף אָנוּ נְשַׁלֵּם עַל 'קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ רֵאשִׁית תְּבוּאָתוֹ' קֶרֶן

וְחֹמֶשׁ; שֶׁנֶּאֱמַר: "הָאֵלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת פִּרְיוֹ" — אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כג, יח): "כִּי לַיֹּשְׁבִים לִפְנֵי יְיָ יִהְיֶה סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ". וּמָאתַיִם הֵם חֻמְשׁוֹ שֶׁל קָרָן. עַד כָּאן. וּכְבָר הֵבִיא רַשִׁ"י אַגָּדָה הַלָּזוּ בְּפֵרוּשׁוֹ. אֶלָּא שֶׁאֲנִי תָּמֵהַּ עַל רַשִׁ"י: לָמָּה שָׁנָה מִשְׁנָתוֹ דִּלָּא כְּהִלְכְתָא? דְּהָא אֲנַן קַיְמָא לָן (רמב"ם פ"ז מהל' גזילה ואבידה ה"ו) דְּחֻמְשָׁא מִלְּבַר, דְּהַיְנוּ רְבִיעַ מֵהַקֶּרֶן, וְאִם כֵּן בָּאֶלֶף שֶׁלְּקָחוּ הַגּוֹיִם הָיָה לָהֶם לִתֵּן מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים, וּמַאֲנָה הִנִּחַם נַפְשִׁי בַּעֲבוּר הַחֲמִשִּׁים.

וּבָאַגָּדָה הַלָּזוּ אֶפְשָׁר לְיַשֵּׁב הַפְּסוּק הַסָּמוּךְ לָזֶה (שה"ש ח, יג), דְּקַאֲמַר: "הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים" וְגוֹמֵר. וְהִנֵּה חֲבֵרִים הַמְּזֻכָּרִים כָּאן הֵם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, וְכִדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּשַׁבָּת (סג ע"א): אָמַר רַבִּי אַבָּא אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: שְׁנֵי תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הַמַּקְשִׁיבִים זֶה לָזֶה בַּהֲלָכָה — הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹמֵעַ לְקוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעֵנִי". עַד כָּאן. וּבְפֶרֶק חֲמִישִׁי דְּבָתְרָא (עה ע"א) אָמְרִינַן: וְאֵין חֲבֵרִים אֶלָּא תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים" וְגוֹמֵר. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק, דְּמַאי שְׁיָטַיְהוּ דְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים בְּגַנּוֹת וּפַרְדֵּסִים דְּקָאָמַר "הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים"?

וְנִרְאֶה דְּזֶה יוּבַן עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה עח סימן יו): חַד עַם דְּאַרְעָא אָמַר לֵיהּ לְרַבִּי הוֹשַׁעְיָא: כָּל אוֹתָם דּוֹרוֹנוֹת שֶׁנָּתַן אָבִינוּ יַעֲקֹב לְעֵשָׂו עָתִידִין אֻמּוֹת הָעוֹלָם לְהַחֲזִירָן לְמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ לֶעָתִיד לָבוֹא. מַה טַּעַם? "מַלְכֵי תַרְשִׁישׁ וְאִיִּים מִנְחָה יָשִׁיבוּ" (תהלים עב, י). 'יָבִיאוּ' אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא 'יָשִׁיבוּ'. וְהִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְּשֵׁם הָרַב מַהֲרַ"שׁ פְּרִימוֹ זלה"ה, שֶׁהָיָה מַקְשֶׁה, דְּמַה זּוֹ הַבְטָחָה שֶׁהִבְטִיחָנוּ הַכָּתוּב שֶׁיָּבִיאוּ לְמֶלֶךְ אִים וְנוֹרָא מְשִׁיחַ צִדְקֵנוּ עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים? עוֹד הָיָה מַקְשֶׁה הָרַב הַנִּזְכָּר בְּמַאי דְּאָמְרִינַן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה עו סימן ו): "עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים" (בראשית לב, יד). אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: מִכָּאן לָעוֹנָה הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה וְכוּ'. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י בְּפֵרוּשׁ הַחֻמָּשׁ, שֶׁמָּסַר לְכָל תַּיִשׁ עֶשֶׂר עִזִּים, לְפִי שֶׁהֵם פְּנוּיִים מִמְּלָאכָה דַּרְכָּן לְהַרְבּוֹת תַּשְׁמִישׁ וּלְעַבֵּר עֶשֶׂר נְקֵבוֹת. וּפֵרֵשׁ, שֶׁעֲסוּקִים בִּמְלָאכָה, לֹא מָסַר לְזָכָר אֶלָּא אַרְבַּע נְקֵבוֹת. וְלַחֲמוֹר, שֶׁהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה, שְׁתֵּי נְקֵבוֹת לְזָכָר. וְלִגְמַלִּים, שֶׁהוֹלְכִים דֶּרֶךְ יוֹתֵר רְחוֹקָה, נְקֵבָה אַחַת לְזָכָר. עַד כָּאן דִּבְרָיו. שֶׁאֵין דֶּרֶךְ לְשׁוֹלְחֵי מִנְחָה לְדַקְדֵּק בְּאֵלּוּ הַדְּבָרִים, וְשִׁעוּרִים אֵלּוּ אָדָם עוֹשֶׂה אוֹתָם בְּשֶׁלּוֹ. וְתֵרֵץ הָרַב זַ"ל, דְּהַכֹּל הוּא דָּבָר אֶחָד, וּבָא זֶה וְלִמֵּד עַל זֶה. דְּאֵין הַכַּוָּנָה שֶׁיָּבִיאוּ לְמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים, אֶלָּא כְּהַהִיא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דְּתַעֲנִיּוֹת (כה ע"א): מַעֲשֶׂה וְעָבַר אָדָם אֶחָד עַל פֶּתַח בֵּיתוֹ שֶׁל רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא וְהִנִּיחַ שָׁם תַּרְנְגוֹלִין וְכוּ', וְהִרְבּוּ בֵּיצִים וְתַרְנְגוֹלִים וְכוּ', וּמְכָרָן וְקָנָה בִּדְמֵיהֶם עִזִּים וְכוּ', וּבָא אוֹתוֹ אָדָם וְנָתַן לוֹ רַבִּי חֲנִינָא אֶת הָעִזִּים, וְהֵן הֵן עִזֵּי דְאִיתוֹ דֵּבֵי בְּקָרְנַיְהוּ. עַד

כָּאן. הָכָא נָמֵי אוֹתָהּ מִנְחָה שֶׁהֵבִיא יַעֲקֹב אָבִינוּ לְעֵשָׂו, הֵם וּוַלְדוֹתֵיהֶן וּוַלְדוֹת וַלְדוֹתֵיהֶן עַד סוֹף כָּל הָעוֹלָם עֲתִידִין אֻמּוֹת הָעוֹלָם לְהָבִיא לְמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. וּלְפִיכָךְ יַעֲקֹב אָבִינוּ, כְּשֶׁשָּׁלַח הַמִּנְחָה לְעֵשָׂו, שְׁלָחָהּ בְּאוֹתוֹ סֵדֶר כְּאָדָם הָעוֹשֶׂה בְּשָׁלוֹ, לְפִי שֶׁכְּבָר יָדַע שֶׁכָּל אוֹתָהּ הַמִּנְחָה הֵם וּוַלְדוֹתֵיהֶן וּוַלְדוֹת וַלְדוֹתֵיהֶן עַד סוֹף כָּל הָעוֹלָם עֲתִידִין לְהַחֲזִירָן לְמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. אֵלּוּ דְּבָרָיו זַ"ל.

וְהִנֵּה אֵין סָפֵק גַּם כֵּן, דְּזֶה שֶׁהִבְטִיחָנוּ הַכָּתוּב דְּכָל מַה שֶׁגָּזְלוּ וְחָמְסוּ הַגּוֹיִם מִמֶּנּוּ שֶׁעֲתִידִין לְשַׁלֵּם — אֵין הַכַּוָּנָה שֶׁיְּשַׁלְּמוּ דַּוְקָא מַה שֶּׁגָּזְלוּ וְחָמְסוּ, דְּזֶה מִלְּתָא דְּפַשִׁיטָא הִיא, דְּמֵהֵיכָא תֵּיתֵי שֶׁלֹּא יְשַׁלְּמוּ מַה שֶּׁלָּקְחוּ מִמֶּנּוּ בְּגָזֵל וּבְחָמָס? אֶלָּא הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁיְּשַׁלְּמוּ מַה שֶּׁלָּקְחוּ מִמֶּנּוּ הֵם וּפְרוֹתֵיהֶם וּפֵרוֹת פֵּרוֹתֵיהֶם עַד סוֹף הָעוֹלָם. וְדָבָר זֶה הִיא הַבְטָחָה גְּדוֹלָה, דַּאֲפִלּוּ אַבְנֵט אֵינוֹ שֶׁלָּהֶם. אֶלָּא שֶׁהָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת, דְּאֵין לְשַׁלֵּם אֶלָּא אִם הֵרְוִיחוּ וְעָשׂוּ פֵּרוֹת בַּמֶּה שֶׁלָּקְחוּ מִמֶּנּוּ, אַף אִם לֹא עָשׂוּ פֵּרוֹת אֵינָם מְשַׁלְּמִים אֶלָּא קֶרֶן בִּלְבַד. אַף תְּנַן בְּמְצִיעָא (קד ע"א): הַמַּקַּבֵּל שָׂדֶה מֵחֲבֵרוֹ וְהוֹבִירָהּ — שָׁמִין אוֹתָהּ כַּמָּה הִיא רְאוּיָה לַעֲשׂוֹת וְנוֹתֵן לוֹ, שֶׁכָּךְ כּוֹתֵב לוֹ: אִם אוֹבִיר וְלֹא אַעֲבֵד, אֲשַׁלֵּם בְּמֵיטְבָא. עַד כָּאן. וְכָתְבוּ גְּדוֹלֵי הַמּוֹרִים: וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא כָּתַב לוֹ מַמָּשׁ לָשׁוֹן זֶה, הָוֵי דִּינוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַב, דְּכִתְנַאי בֵּית דִּין דָּמֵי. עַד כָּאן.

וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב. דְּבַתְּחִלָּה אָמַר: "הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה", דְּהַכַּוָּנָה הִיא קֶרֶן וּפֵרוֹת וּפֵרֵי פֵּרוֹת, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וְאַף אִם לֹא נַעֲשׂוּ פֵּרוֹת, מִכָּל מָקוֹם הֵם מְשַׁלְּמִין, דְּשָׁמִין לָהֶם כַּמָּה פֵּרוֹת הָיוּ רְאוּיִים לַעֲשׂוֹת וְנוֹתְנִים. וְזֶה שֶׁאָמַר: "הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים" — נִשְׁאַל לַחֲבֵרִים, שֶׁהֵם הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים, "מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעֵנִי", מָה הַדִּין בְּיוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים וְהוֹבִירָהּ. וְכִי הֵיכִי דְּהָתָם שָׁמִין אוֹתָהּ כַּמָּה רְאוּיָה לַעֲשׂוֹת וְנוֹתֵן, הָכִי נָמֵי הָכָא בַּמֶּה שֶׁלָּקְחוּ הַגּוֹיִם, אַף בַּמֶּה שֶׁלֹּא עָשׂוּ פֵּרוֹת שָׁמִין לָהֶם כַּמָּה פֵּרוֹת הָיוּ רְאוּיִין לַעֲשׂוֹת וְנוֹתְנִים.

אוֹ נֹאמַר דְּקָאֵי עַל חֵלֶק תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בַּמִּדְרָשׁ שֶׁכָּתַבְנוּ: "וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת פִּרְיוֹ", דְּהַיְנוּ שֶׁמְּשַׁלְּמִין חֹמֶשׁ לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים. וְהָיָה עוֹלֶה עַל הַדַּעַת, דְּדַוְקָא בַּמֶּה שֶׁגָּזְלוּ וְחָמְסוּ מִמֶּנּוּ הֵם מְשַׁלְּמִים פֵּרוֹת וּפֵרֵי פֵּרוֹת, שֶׁלָּקְחוּ דָּבָר הַמְסֻיָּם; אֲבָל הַחֹמֶשׁ, שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא זָכוּ בּוֹ וּקְנָס הוּא דְּקָנְסוּ אוֹתָם שֶׁיְּשַׁלְּמוּ חֹמֶשׁ, דַּיָּם שֶׁיְּפָרְעוּ דַּוְקָא חֹמֶשׁ וְלֹא פֵּרוֹת וּפֵרֵי פֵּרוֹת דְּחֹמֶשׁ. לָזֶה אָמַר: "הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים". כְּלוֹמַר, דְּכִי הֵיכִי דְּהַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים מִדִּינָא אֲפִלּוּ הִתְנָה לֹא הָיָה חַיָּב לְשַׁלֵּם מַה שֶּׁהוֹבִירָהּ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַשְׁבָּ"א (בחלק ב, סימן רסח), וַאֲפִלּוּ הָכִי שָׁמִין לוֹ כַּמָּה הִיא רְאוּיָה לַעֲשׂוֹת וְנוֹתֵן; הָכִי נָמֵי בְּחֵלֶק הַחֲבֵרִים, אַף שֶׁמִּן הַדִּין אֵינָם חַיָּבִים לִתֵּן פֵּרוֹת, מִכָּל מָקוֹם שָׁמִין כַּמָּה פֵּרוֹת הָיוּ רְאוּיִין לַעֲשׂוֹת מֵהַחֹמֶשׁ וּמְשַׁלְּמִין, דּוּמְיָא דְּהַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוָּנַת הַכָּתוּב דְּ"קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ". וְהִנֵּה הַתּוֹסָפוֹת בְּפֶרֶק כָּל שָׁעָה (פסחים כט ע"א ד"ה מאן) וּבְפֶרֶק אֵלּוּ נְעָרוֹת (כתובות ל ע"ב ד"ה זר) הִכְרִיחוּ, דְּכִי הֵיכִי דִּלְדִידַן, דְּקָיְמָא לָן דְּבִמְחֻיְבֵי מִיתַת בֵּית דִּין אֵין אָדָם מֵת וּמְשַׁלֵּם, אֵין חִלּוּק בֵּין מַזִּיד לְשׁוֹגֵג, דִּבְשׁוֹגֵג נָמֵי אֵין אָדָם מֵת וּמְשַׁלֵּם, מֵהֶקֵּשָׁא דְּתַנְיָא דְּבֵי חִזְקִיָּה: הִקִּישׁ הַכָּתוּב (ויקרא כד, כא) מַכֵּה אָדָם לְמַכֵּה בְהֵמָה: מַה מַכֵּה בְהֵמָה לֹא בֵּין בְּשׁוֹגֵג בֵּין בְּמֵזִיד, אַף מַכֵּה אָדָם לֹא תַּחֲלֹק בּוֹ בֵּין בְּשׁוֹגֵג בֵּין בְּמֵזִיד; הָכִי נָמֵי לְרַבִּי נְחוּנְיָא, שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה אֶת יוֹם הַכִּפּוּרִים כְּשַׁבָּת, אֵין לְחַלֵּק בֵּין שׁוֹגֵג לְמֵזִיד, דְּגַם שׁוֹגֵג בְּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם אֵין אָדָם מֵת וּמְשַׁלֵּם. וּמִכֹּחַ זֶה הֶקְשָׁה לָהֶם אַלְבָּא דְרַבִּי, דְּאָמַר: הֵזִיד בְּמִעְילָה — בְּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, אֵיךְ חִיֵּב הַכָּתוּב תַּשְׁלוּמִין בְּמִעְילָה בְּנֶהֱנֶה מִן הַהֶקְדֵּשׁ? וַהֲלוֹא כֵּיוָן שֶׁחַיָּב מִיתָה, אֵין אָדָם מֵת וּמְשַׁלֵּם. וְתֵרְצוּ, דִּגְזֵרַת הַכָּתוּב הִיא בְּהֶקְדֵּשׁ דְּלָא אָמְרִינַן קָם לֵהּ בְּדָרַבָּה מִנֵּהּ; דְּאִם לֹא כֵּן, אֵין לְךָ אָדָם שֶׁמּוֹעֵל בְּהֶקְדֵּשׁ. וְהָרַב בְּצַלְאֵל בְּחִדּוּשָׁיו הִרְחִיב הַדִּבּוּר בָּזֶה, וְכָתַב דְּאַף לְדִידַן דְּלָא קָיְמָא לָן כְּרַבִּי נְחוּנְיָא, מִכָּל מָקוֹם צְרִיכִין אָנוּ לְתֵרוּץ הַתּוֹסָפוֹת. דְּהָא אֲנַן קָיְמָא לָן דְּהֵיכָא דְּאֵיפָא מַלְקוּת אֵין אָדָם לוֹקֶה וּמְשַׁלֵּם, וְאִלּוּ הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק רִאשׁוֹן מֵהִלְכוֹת מְעִילָה כָּתַב: כָּל הַמּוֹעֵל בְּזָדוֹן — לוֹקֶה, וּמְשַׁלֵּם מַה שֶּׁפָּגַם מִן הַקֹּדֶשׁ בְּרִאשׁוֹ. הֲרֵי דְּגַבֵּי הֶקְדֵּשׁ סְבִירָא לֵהּ לְהָרַמְבַּ"ם דְּאָדָם לוֹקֶה וּמְשַׁלֵּם.

עוֹד הִקְשׁוּ הַתּוֹסָפוֹת אַלְבָּא דְרַבִּי נְחוּנְיָא מֵאוֹכֵל תְּרוּמָה, דְּחַיָּב הַכָּתוּב קֶרֶן וְחֹמֶשׁ, כְּדִכְתִיב (ויקרא כב, יד): "וְאִישׁ כִּי יֹאכַל קֹדֶשׁ וְיָסַף חֲמִשִׁיתוֹ עָלָיו". וְתֵרְצוּ, דִּגְזֵרַת הַכָּתוּב הִיא גַּבֵּי תְּרוּמָה דְּלָא אָמְרִינַן קָם לֵהּ בְּדָרַבָּה מִנֵּהּ. נִמְצִינוּ לְמֵדִין, דְּאַף לְרַבִּי נְחוּנְיָא דְּהָיָה עוֹשֶׂה אֶת יוֹם הַכִּפּוּרִים כְּשַׁבָּת, קֹדֶשׁ וּתְרוּמָה נִשְׁתַּנָּה דִּינָם מִכָּל הַתּוֹרָה, דִּבְכָל הַתּוֹרָה קָיְמָא לָן אֵין אָדָם מֵת וּמְשַׁלֵּם, וּבְהָנֵי גְּזֵרַת הַכָּתוּב הוּא דְּאָדָם מֵת וּמְשַׁלֵּם.

וְהִנֵּה מָצִינוּ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת שֶׁפֵּרוּשׁ 'אָשָׁם' הוּא הַקֶּרֶן, וּכְדִכְתִיב (במדבר ה, ז): "וְהִשִׁיב אֶת אַשָּׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ". וְכֵן "הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב" (שם שם, ח) אָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַגּוֹזֵל עֵצִים (ב"ק קי ע"א) שֶׁהוּא הַקֶּרֶן. וְכֵן "וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ" (במדבר ה, ז) פֵּרוּשׁוֹ לְמִי שֶׁהוּא חַיָּב. וּכְבָר נִתְבָּאֵר לְעֵיל, שֶׁהַשֵּׁם הִבְטִיחָם לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּל מַה שֶּׁלָּקְחוּ הַגּוֹיִם מִמֶּנּוּ עֲתִידִין לְשַׁלֵּם קֶרֶן וְחֹמֶשׁ, מִלְבַד מַה שֶּׁיַּעֲנִישׁ אוֹתָם הַשֵּׁם עַל מַה שֶּׁצָּעֲרוּ אוֹתָנוּ. וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה עוֹלֶה בְּדַעְתָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, דְּהָא תִּינַח אִם הָלְכָה כְּרַבָּנָן דְּבִמִּיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם לָא אָמְרִינַן קָם לֵהּ בְּדָרַבָּה מִנֵּהּ; אַךְ אִם הָלְכָה כְּרַבִּי נְחוּנְיָא שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה אֶת יוֹם הַכִּפּוּרִים כְּשַׁבָּת, אֵיךְ יִתְּכֵן שֶׁיִּשַׁלְּמוּ הַגּוֹיִם מַה שֶּׁלָּקְחוּ מִמֶּנּוּ וְגַם שֶׁיַּעֲנְשׁוּ בִּידֵי שָׁמַיִם?

לָזֶה בָּא הַכָּתוּב לָצֵאת יְדֵי חוֹבָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֶפִלּוּ אַלְבָּא דְרַבִּי נְחוּנְיָא, וְאָמַר: "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ רֵאשִׁית תְּבוּאָתוֹ", וְאֵין אַתֶּם מוֹדִים דַּאֲפִלּוּ לְרַבִּי נְחוּנְיָא בְּהָנֵי תַּרְתֵּי דְּהֵם קֹדֶשׁ

וּתְרוּמָה אָדָם מֵת וּמְשַׁלֵּם?! וְאִם כֵּן, כֵּיוָן שֶׁאַתֶּם נִקְרָאִים קְדֵשׁ וּתְרוּמָה, אַלְבָּא דְּכֻלֵּי עָלְמָא "כָּל אׇכְלָיו יֶאְשָׁמוּ" — דְּהַיְינוּ שֶׁיִּשַּׁלְמוּ מַה שֶּׁאָכְלוּ, וְ"רָעָה תָּבוֹא אֲלֵיהֶם" — שֶׁיֵּעָנְשׁוּ בִּידֵי שָׁמַיִם, וְלָא אָמְרִינַן קָם לֵיהּ בְּדַרְבָּה מִנֵּיהּ. כִּי עַם יְיָ אֱלָה בָּחַר לוֹ יְהֹ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ, וַיְנָחֵם עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ. כַּדְּבָר הָאָמוּר בַּמַּאֲמָר הַפּוֹנֶה קְדִים: מִיָּד נִתְגַּלְגְּלוּ רַחֲמָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר: בִּשְׁבִילְךָ רָחֵל אֲנִי מַחֲזִיר אֶת יִשְׂרָאֵל לִמְקוֹמָם.

וּבָזֶה יוּבַן מַאי דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק יֵשׁ נוֹחָלִין (ב"ב קכג ע"א): בְּעָא מִנֵּיהּ רַבִּי חֶלְבּוֹ מֵרַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי: מָה רָאָה יַעֲקֹב שֶׁנָּטַל בְּכוֹרָה מֵרָאוּבֵן וּנְתָנָהּ לְיוֹסֵף? וְהִקְשׁוּ: מָה רָאָה?! "וּבְחַלְּלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו" כְּתִיב (דהי"א ה, א). אֶלָּא מָה רָאָה שֶׁנְּתָנָהּ לְיוֹסֵף? אָמַר לוֹ: אֲמִשֹּׁל לְךָ מָשָׁל. לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְבַעַל הַבַּיִת שֶׁגִּדֵּל יְתוֹם בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. לְיָמִים הֶעֱשִׁיר אוֹתוֹ הַיָּתוֹם וְאָמַר: אַהֲנֵהוּ לְבַעַל הַבַּיִת מִנְּכָסַי. וּפֵרֵשׁ רַשְׁבַּ"ם זַ"ל: בַּעַל הַבַּיִת זֶה יוֹסֵף, יָתוֹם זֶה יַעֲקֹב, דִּכְתִיב (בראשית מז, יב): "וַיְכַלְכֵּל אֶת אָבִיו". לַסּוֹף הֶעֱשִׁיר יַעֲקֹב, שֶׁבָּאת לְיָדוֹ בְּכוֹרַת רְאוּבֵן עַל יְדֵי שֶׁבִּלְבֵּל יְצוּעֵי אָבִיו, וְהָיָה יָכוֹל לִתְּנָהּ לְכָל מִי שֶׁיִּרְצֶה, נָתְנָהּ לְיוֹסֵף. וְהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא: וְאִי לָאו דַּחֲטָא רְאוּבֵן, לָא הֲוָה מַהֲנֵי לֵהּ לְיוֹסֵף?! כְּלוֹמַר, מַה נָּתַן יַעֲקֹב לְיוֹסֵף? שֶׁהֲרֵי מֵחֵלֶק שְׁאָר אֶחָיו נָתַן לוֹ, אֲבָל מִשֶּׁלּוֹ לֹא נָתַן לוֹ כְּלוּם, דְּמִשֶּׁלּוֹ הָיָה לוֹ לְהַהֲנוֹתוֹ וְלֹא מִשֶּׁל אֲחֵרִים. וְתֵרְצוּ, דְּרַבִּי יוֹנָתָן אָמַר: רְאוּיָה הָיְתָה בְּכוֹרָה לָצֵאת מֵרָחֵל, דִּכְתִיב (שם לז, ב): "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף", אֶלָּא שֶׁקִּדְּמַתְהּ לֵאָה בְּרַחֲמִים, דִּכְתִיב (שם כט, לא): "וַיַּרְא יְיָ כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ", וּמִתּוֹךְ צְנִיעוּת שֶׁהָיְתָה בְּרָחֵל הֶחֱזִירָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהּ. מַאי צְנִיעוּתָא דְּרָחֵל? שֶׁמָּסְרָה הַסִּימָנִים שֶׁמָּסַר לָהּ יַעֲקֹב לְרָחֵל מְסָרָתָם רָחֵל לְלֵאָה כִּי הֵיכִי דְּלָא לִיכַּסּוּפֵי לֵאָה. עַד כָּאן.

וְדַקְדְּקוּ הַמְפָרְשִׁים זַ"ל בְּמַאֲמָר זֶה: דְּכִי הֵיכִי דְּמֵעִקָּרָא, כְּשֶׁהָיוּ סְבוּרִים שֶׁמַּה שֶׁנָּתַן יַעֲקֹב הַבְּכוֹרָה לְיוֹסֵף הָיָה בִּשְׁבִיל שֶׁכִּלְכֵּל אֶת אָבִיו, הִקְשׁוּ דְּהָיָה לוֹ לְיַעֲקֹב לִתֵּן מִשֶּׁלּוֹ וְלֹא מִשֶּׁל אֲחֵרִים, דְּהָא מִשֶּׁחָטָא רְאוּבֵן זָכוּ כָּל שְׁאָר אֶחָיו בְּחֵלֶק הַבְּכוֹרָה; גַּם לְפִי הַמַּסְקָנָא, דְּמַה שֶּׁזָּכָה יוֹסֵף הָיָה בִּשְׁבִיל צְנִיעוּת רָחֵל שֶׁמָּסְרָה הַסִּימָנִים לְלֵאָה, תִּקְשֵׁי נָמֵי דְּאַמַּאי נִתַּן לְרָחֵל מַתָּן שְׂכָרָהּ שֶׁל צְנִיעוּת מִנְּכָסֵי הַשָּׁבָטִים, שֶׁזָּכוּ בַּבְּכוֹרָה מֵאָז מִשֶּׁחִלֵּל רְאוּבֵן יְצוּעֵי אָבִיו, הָיָה מִן הָרָאוּי שֶׁיִּנָּתֵן לָהּ מַתָּן שְׂכָרָהּ מִמָּקוֹם אַחֵר וְלֹא מִנְּכָסֵי הַשָּׁבָטִים שֶׁלֹּא חָטְאוּ. וְתֵרוּצִים הָרְבֵּה נֶאֱמְרוּ בָּזֶה.

וְהַנִּרְאֶה אֶצְלִי לְיַשֵּׁב עִם הַדָּבָר הָאָמוּר בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בַּמַּאֲמָר הַקּוֹדֵם, שֶׁרָחֵל הָיְתָה סִבָּה שֶׁנִּתְגַּלְגְּלוּ רַחֲמָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר לָהּ: בִּשְׁבִילֵךְ רָחֵל אֲנִי מַחֲזִיר אֶת יִשְׂרָאֵל לִמְקוֹמָם. וּלְפִי זֶה, בִּשְׁלָמָא לְפִי הַסָּלְקָא דַּעְתָּךְ, דְּמַה שֶּׁזָּכָה יוֹסֵף בַּבְּכוֹרָה הָיָה בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁכִּלְכֵּל אֶת יַעֲקֹב, הִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא דְּלֹא הָיָה לוֹ לְיַעֲקֹב לָתֵת מִשֶּׁל אֲחֵרִים בִּשְׁבִיל

מַה שֶּׁזָּן אוֹתוֹ, אֶלָּא מִשֶּׁלּוֹ הָיָה לוֹ לִתֵּן. אֲבָל לְפִי הַמַּסְקָנָא, דְּמַה שֶּׁזָּכָה יוֹסֵף הוּא בִּשְׁבִיל צְנִיעוּת רָחֵל, וּבִשְׁבִיל צְנִיעוּת זֶה נִמְשַׁךְ תּוֹעֶלֶת לְכָל הַשְּׁבָטִים, תּוּ לֵיכָּא קֻשְׁיָא דְּאַמַּאי נִתַּן לָהּ מַתָּן שְׂכָרָהּ מִנִּכְסֵי הַשְּׁבָטִים, דְּאִדְּרַבָּה, כֵּיוָן דְּמִצְּנִיעוּת זֶה נִמְשַׁךְ תּוֹעֶלֶת לְכָל הַשְּׁבָטִים דִּין הוּא שֶׁכָּל הַשְּׁבָטִים יִתְּנוּ מֵחֶלְקָם לְרָחֵל בִּשְׁבִיל הַצְּנִיעוּת.

וּבָזֶה נָבִין קְצָת פְּסוּקִים בְּפָרָשַׁת וַיְחִי (מח, ג-ז), הֵם הַמְדַבְּרִים: "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי. וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים" וְגוֹמֵר. "וְאָנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל" וְגוֹמֵר. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמֶּה שֶׁסִּיֵּם יַעֲקֹב דְּבָרָיו וְאָמַר: "וְאָנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל", דְּמַה קֶּשֶׁר יֵשׁ לְדְבָרִים הַלָּלוּ עִם מַה שֶּׁקָּדַם, שֶׁסִּפֵּר לוֹ שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו הַשֵּׁם וְהִבְטִיחוֹ "הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ" וְגוֹמֵר. וְרָאִיתִי לְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁנִּתְעוֹרְרוּ בָּזֶה וְאָמְרוּ: "וְאָנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן". וְאַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי מַטְרִיחַ עָלֶיךָ לְהוֹלִיכֵנִי לִקְבֹר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וְלֹא כֵן עָשִׂיתִי לְאִמְּךָ, וְיָדַעְתִּי שֶׁיֵּשׁ בְּלִבְּךָ עָלַי, אֲבָל דַּע לְךָ שֶׁעַל פִּי הַדִּבּוּר קְבַרְתִּיהָ שָׁם, שֶׁתִּהֵא עֶזְרָה לְבָנֶיהָ כְּשֶׁיִּגָּלֶה אוֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן. וַאֲנִי תָּמֵהַּ בָּזֶה, דִּכְפִי שִׁיטַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל הָיָה לוֹ לְיַעֲקֹב לוֹמַר כָּל זֶה בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת (מז, ל), כְּשֶׁצִּוָּה אוֹתוֹ "וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בְּקִבְרָתָם", אֵז הָיָה לוֹ לְסַיֵּם דְּבָרָיו "וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל"; אֲבָל הָכָא, שֶׁאֵינוֹ מַזְהִיר אוֹתוֹ עַל הַקְּבוּרָה, לְאֵיזֶה תַּכְלִית מְסַפֵּר לוֹ מִיתַת רָחֵל?

וּלְיַשֵּׁב שִׁיטַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל הַלָּזוּ אֶפְשָׁר לוֹמַר עִם הַהִיא דְּאָמְרִינַן בְּמִדְרַשׁ בְּרֵאשִׁית רַבָּה סֵדֶר וַיֵּצֵא (פרשה עב סימן ב): "לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה" (בראשית ל, טו). תְּנֵי רַבִּי שִׁמְעוֹן: לְפִי שֶׁזִּלְזְלָה בַּצַּדִּיק, לְפִיכָךְ אֵינָהּ נִכְנֶסֶת עִמּוֹ בַּקְּבוּרָה. הֲדָא הוּא דִכְתִיב: "לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה". אָמְרָה לָהּ: עִמָּךְ הוּא דָמֵךְ, עִמִּי לֵית הוּא דָמֵךְ. עַד כָּאן. נִמְצָא לְפִי אַגָּדָה זוֹ, שֶׁנֶּעֱנְשָׁה רָחֵל בִּשְׁבִיל חֲלִיפִין אֵלּוּ שֶׁל הַדּוּדָאִים. תּוּ אָמְרִינַן הָתָם בַּמִּדְרָשׁ: אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: לֵאָה הִפְסִידָה דּוּדָאִים וּבְכוֹרָה, וְרָחֵל נִשְׂתַּכְּרָה דּוּדָאִים וּבְכוֹרָה. עַד כָּאן. וְכָתַב שָׁם מַהֲרַ"שׁ יָפֶה זַ"ל דְּהָכֵי פֵּרוּשׁוֹ, דִּנְטִלָה בְּכוֹרָה מֵרְאוּבֵן וְנִתְּנָה לְיוֹסֵף. וְאַף עַל פִּי שֶׁנִּטְּלָתָהּ מֵרְאוּבֵן הָיָה בְּחַלְּלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו, מִכָּל מָקוֹם צָרִיךְ לְתֵת טַעַם לָמָּה נִתְּנָה לְיוֹסֵף וְלֹא לְשִׁמְעוֹן הַקָּרוֹב אֵלָיו אוֹ לִיהוּדָה שֶׁהוּא מֶלֶךְ. וּבְפֶרֶק יֵשׁ נוֹחָלִין בְּקֻשְׁיָא טַעַם לָמָּה נִתְּנָה הַבְּכוֹרָה לְיוֹסֵף. וְרַבִּי אֶלְעָזָר סְבִירָא לֵהּ, דְּזָכְתָה רָחֵל לָזֶה בִּשְׁבִיל שֶׁבִּקְּשָׁה הַדּוּדָאִים לְפַתּוֹת אֶת בַּעְלָהּ בָּהֶם. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן, שֶׁהַדּוּדָאִים הָיוּ מְבֻקָּשִׁים לְרָחֵל לְבַשֵּׁם יְצוּעֵי יַעֲקֹב, כְּעִנְיַן "נָפַתִּי מִשְׁכָּבִי" (משלי ז, יז), וְזֶה לְאַהֲבָתָהּ מִשְׁכָּבוֹ שֶׁל צַדִּיק לְהַעֲמִיד מִמֶּנּוּ זֶרַע. וְכָתַב עוֹד, דְּלִסְבָרָא זוֹ דְּרַבִּי אֶלְעָזָר, מַה שֶּׁלֹּא זָכְתָה רָחֵל לִקָּבֵר עִמּוֹ

הָיָה מִטְעָמִים אֲחֵרִים, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ שְׁתֵּי אֲחָיוֹת וְאֵינוֹ רָאוּי שֶׁיִּהְיוּ שְׁתֵּי אֲחָיוֹת קְבוּרוֹת עִמּוֹ, וְזָכְתָה לֵאָה כִּי הִיא הַגְּדוֹלָה וְהַנְּשׂוּאָה בָּרִאשׁוֹנָה.

הַכְּלָל הָעוֹלֶה: דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן וְרַבִּי אֶלְעָזָר בַּמַּעֲשֶׂה הַלָּזוּ דְּרָחֵל שֶׁהֶחֱלִיפָה מִשְׁכַּב הַצַּדִּיק בְּדוּדָאִים, יֵשׁ דּוֹרְשִׁים אוֹתוֹ לְשֶׁבַח וְיֵשׁ דּוֹרְשִׁים אוֹתוֹ לִגְנַאי. דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן סְבִירָא לֵהּ לִגְנַאי, דְּזִלְזְלָה בִּכְבוֹד הַצַּדִּיק, וּמִשּׁוּם הָכֵי לֹא נִכְנְסָה עִמּוֹ לִקְבוּרָה; וְרַבִּי אֶלְעָזָר דָּרֵשׁ אוֹתוֹ לְשֶׁבַח, שֶׁכַּוָּנָתָהּ הָיְתָה לְחַבֵּב מִשְׁכָּבוֹ שֶׁל צַדִּיק בְּקִחְתָּהּ הַדּוּדָאִים, וּמִשּׁוּם הָכֵי זָכְתָה לִבְכוֹרָה. וְיָדוּעַ הוּא, שֶׁהַבְּכוֹרָה הִיא מַה שֶּׁאָמַר יַעֲקֹב (בראשית מח, ה): "אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי", וְכַמְבֹאָר.

וְהִנֵּה בְּמַחֲלֹקֶת זֶה דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן וְרַבִּי אֶלְעָזָר הָיוּ מִתְוַכְּחִים יַעֲקֹב עִם יוֹסֵף. וּבַתְּחִלָּה כְּשֶׁאָמַר יַעֲקֹב "וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם", שֶׁהִטְרִיחַ לְיוֹסֵף לְהוֹלִיכוֹ מִמִּצְרַיִם לְחֶבְרוֹן, לֹא הָיָה בְּלִבּוֹ שֶׁל יוֹסֵף כְּלוּם עַל מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן לְאִמּוֹ, שֶׁהָיָה מִן הָרָאוּי שֶׁיִּטָּרַח גַּם הוּא בְּקִבּוּרָתָהּ וְיוֹלִיכָנָּה מִבֵּית לֶחֶם לְחֶבְרוֹן כְּדֵי שֶׁתִּתְהֵא נִקְבֶּרֶת עִמּוֹ, שֶׁהֲרֵי מַהֲלַךְ חֲצִי יוֹם הוּא מִבֵּית לֶחֶם לְחֶבְרוֹן, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן, לְפִי שֶׁהָיָה סָבוּר יוֹסֵף שֶׁאִמּוֹ נַעֲנְשָׂה בַּמֶּה שֶׁזִּלְזְלָה בְּמִשְׁכַּב הַצַּדִּיק בַּמֶּה שֶׁהֶחֱלִיפָה מִשְׁכַּב הַצַּדִּיק בִּשְׁבִיל דּוּדָאִים, וְכִסְבָרַת רַבִּי שִׁמְעוֹן, וְלֹא רָצָה לִהְיוֹת עִם אָבִיו בְּטָעֲנוֹת, שֶׁלֹּא לְפָרְסֵם הַדָּבָר בִּשְׁבִיל כְּבוֹד אִמּוֹ, וְאַדְרַבָּה 'כְּבֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דָּבָר' (משלי כה, ב). אֲבָל עַכְשָׁו, שֶׁרָאָה שֶׁאָמַר לוֹ יַעֲקֹב "אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי", שֶׁנָּתַן הַבְּכוֹרָה לְיוֹסֵף, וְהֶקְשָׁה לוֹ דִּלְמָה נִתְּנָה הַבְּכוֹרָה לְיוֹסֵף? דְּנָהִי דְּנִטְלָהּ מֵרְאוּבֵן מִשּׁוּם חֲלִילוֹ יְצוּעֵי אָבִיו, מִכָּל מָקוֹם הָיָה לוֹ לִתְּנָהּ לְשִׁמְעוֹן הַקָּרוֹב אֵלָיו אוֹ לִיהוּדָה שֶׁהוּא מֶלֶךְ. אֶלָּא וַדַּאי עַל כָּרְחִין לוֹמַר כִּסְבָרַת רַבִּי אֶלְעָזָר שֶׁאָמַר שֶׁזָּכְתָה רָחֵל בָּזֶה בִּשְׁבִיל הַדּוּדָאִים, שֶׁבּוֹחֵן לִבּוֹת יָדַע שֶׁכַּוָּנָתָהּ הָיְתָה לְחַבֵּב מִשְׁכָּבוֹ שֶׁל צַדִּיק, וְאִם כֵּן חָזְרָה הַקֻּשְׁיָא עַל יַעֲקֹב: לָמָּה לֹא טָרַח עִם רָחֵל לְהוֹלִיכָהּ לְחֶבְרוֹן?

וְעַל זֶה הֵשִׁיב יַעֲקֹב וְאָמַר: "וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בַּדֶּרֶךְ וָאֶקְבְּרֶהָ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת". כְּלוֹמַר, מִלִּבִּי קִשְׁיָתְךָ שֶׁלֹּא טָרַחְתִּי עִמָּהּ לְהוֹלִיכָהּ לְחֶבְרוֹן כְּדֵי שֶׁתִּתְהֵא נִקְבֶּרֶת עִמִּי, עוֹד יִקְשֶׁה שֶׁמֵּתָה בַּדֶּרֶךְ וּקְבַרְתִּיהָ בַּדֶּרֶךְ וְלֹא הוֹלַכְתִּיהָ לְעִיר; דְּלֹא מִבַּעְיָא שֶׁלֹּא הוֹלַכְתִּיהָ לְחֶבְרוֹן, אֶלָּא אֲפִלּוּ לְעִיר שֶׁלֹּא הָיָה טֹרַח כָּל כָּךְ לֹא הוֹלַכְתִּיהָ. וְעַל כָּרְחִין יֵשׁ לָךְ לְהוֹדוֹת שֶׁעַל פִּי הַדִּבּוּר עָשִׂיתִי כָּל זֶה, כְּדֵי שֶׁתִּתְהֵא עֲזָרָה לְבָנֶיהָ כְּשֶׁיִּגָּלֶה אוֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן, וּבְטַעַם זֶה יִתְרֵץ הַכֹּל — מַה שֶּׁלֹּא נִקְבְּרָה עִמִּי וְגַם שֶׁקִּבַּרְתִּיהָ בַּדֶּרֶךְ. בְּאֹפֶן שֶׁאֶפְשָׁר לְיַשֵּׁב קֻשְׁיָא הַפְּסוּקִים לְפִי שִׁיטַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל.

אַךְ כְּפִי דַּרְכֵּנוּ נְיַשֵּׁב קֻשְׁיָא הַפְּסוּקִים בְּאֹפֶן אַחֵר. דְּיַעֲקֹב נָתַן הַבְּכוֹרָה לְיוֹסֵף, כְּדִכְתִיב: "אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי", הַיְנוּ הַבְּכוֹרָה שֶׁהָיְתָה לִרְאוּבֵן, וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק

יֵשׁ נוֹחֲלִין (ב"ב קכג ע"א). אֶלָּא שֶׁהַקְּשָׁה לְיוֹסֵף מַה שֶּׁהִקְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים זַ"ל שֶׁכָּתַבְנוּ, דְּאַמַּאי נִתַּן מַתָּן שְׂכָרָהּ שֶׁל רָחֵל מֵהַצְּנִיעוּת שֶׁהָיָה בָּהּ מִנִּכְסֵי הַשְּׁבָטִים? הָיָה לָהּ לְקַבֵּל שְׂכָרָהּ מִמָּקוֹם אַחֵר! לָזֶה הֵשִׁיב לוֹ יַעֲקֹב, דְּהָא לָא קַשְׁיָא וְלָא מִידִי, לְפִי שֶׁ"אֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וָאֶקְבְּרֶהָ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת", וְלֹא הוֹלַכְתִּיהָ אֶפִלּוּ לְבֵית לֶחֶם לְהַכְנִיסָהּ לָאָרֶץ, וְעַל פִּי הַדִּבּוּר קְבַרְתִּיהָ שָׁם, שֶׁתְּהֵא עֶזְרָה לְבָנֶיהָ כְּשֶׁיִּגָּלֶה אוֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן וְיִהְיוּ עוֹבְרִים דֶּרֶךְ שָׁם וְרָחֵל עוֹמֶדֶת עַל קִבְרָהּ וּבוֹכָה וּמְבַקֶּשֶׁת רַחֲמִים עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ", וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשִׁיבָהּ: "יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם". וּבְאֵיזוֹ טַעֲנָה בָּאָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא? בַּטַּעֲנָה שֶׁמָּסְרָה הַסִּימָנִים לְלֵאָה וְלֹא נִתְקַנְּאָה בָּהּ. נִמְצָא דְּבִצְנִיעוּת זֶה שֶׁהָיָה בְּרָחֵל נִמְשַׁךְ תּוֹעֶלֶת לְכָל הַשְּׁבָטִים, וְאִם כֵּן מִן הַדִּין שֶׁתִּטֹּל שְׂכָרָהּ שֶׁל צְנִיעוּת זֶה מִנִּכְסֵי הַשְּׁבָטִים. וְיַעֲקֹב אַגַּב שֶׁרָצָה לָתֵת טַעַם לָמָּה נִתַּן מַתַּן שְׂכָרָהּ שֶׁל רָחֵל מִנִּכְסֵי הַשְּׁבָטִים, הִתְנַצֵּל גַּם כֵּן שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּלִבּוֹ שֶׁל יוֹסֵף תְּלוּנָה עַל יַעֲקֹב אָבִיו שֶׁהוּא מַטְרִיחַ אוֹתוֹ לְקָבְרוֹ בְּחֶבְרוֹן וְלֹא כֵן עָשָׂה לְאִמּוֹ, לְפִי שֶׁעַל פִּי הַדִּבּוּר קְבָרָהּ שָׁם וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִּׁ"י זַ"ל.

וְהִנֵּה כִּי הֵיכִי דְּעַל יְדֵי רָחֵל אִמֵּנוּ נִמְשַׁךְ לָנוּ תּוֹעֶלֶת לָעָתִיד לָבוֹא, כִּי רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹמֵעַ בְּקוֹלָהּ, הָכִי נָמֵי עַל יְדֵי יוֹסֵף בְּנָהּ, כִּי הוּא יְסוֹד הַבִּנְיָן אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עָלָיו וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם. וְכִדְאָמְרִינַן בְּתַנְחוּמָא, הֲבִיאוֹ מַהֲרַ"שׁ יָפֶה בְּסִדֶּר וַיֵּצֵא (פרשה עג סימן ה), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי: מָסֹרֶת הוּא בְּיָדֵינוּ שֶׁאֵין עֲשָׂו נוֹפֵל אֶלָּא בְּיַד בָּנֶיהָ שֶׁל רָחֵל. לָמָּה? שֶׁאִם בָּאִים הַשְּׁבָטִים לְדִין עִם עֲשָׂו לוֹמַר לוֹ: לָמָּה רַדַּפְתָּ אֶת אָחִיךָ? הוּא אוֹמֵר לָהֶם: לָמָּה רַדַּפְתֶּם אֶת יוֹסֵף אֲחִיכֶם? וְאֵינְכֶם מְעֲלִים מִמֶּנִּי. וְכֵיוָן שֶׁהוּא בָּא אֵצֶל יוֹסֵף, אוֹמֵר לוֹ: לָמָּה רַדַּפְתָּ אֶת אָחִיךָ? וְאֵינוֹ יָכוֹל לַהֲשִׁיבוֹ. אִם תֹּאמַר שֶׁעָשָׂה לְךָ רָעָה, אַף אַחֵי שִׁלְּמוּ לִי רָעָה וַאֲנִי שִׁלַּמְתִּי לָהֶם טוֹבָה. מִיָּד הוּא שׁוֹתֵק. וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (ישעיה מז, יד): "הִנֵּה הָיוּ כְקַשׁ אֵשׁ שְׂרָפָתַם, לֹא יַצִּילוּ אֶת נַפְשָׁם מִיַּד לֶהָבָה". 'הִנֵּה הָיוּ כְקַשׁ' — זֶה עֵשָׂו, שֶׁנֶּאֱמַר (עובדיה א, יח): "וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ"; 'אֵשׁ שְׂרָפָתָם' — זֶה יַעֲקֹב, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): "וְהָיָה בֵית יַעֲקֹב אֵשׁ"; 'לֹא יַצִּילוּ אֶת נַפְשָׁם מִיַּד לֶהָבָה' — זֶה יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): "וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה". זֶה כָּתוּב בּוֹ נַעַר, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לז, ב): "וְהוּא נַעַר", וְזֶה כָּתוּב בּוֹ קָטֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (עובדיה א, ב): "הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ"; יָבוֹא זֶה וְיִפֹּל בְּיַד זֶה. עַד כָּאן.

וּבָזֶה יוּבַן מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בַּמִּדְרָשׁ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "לוֹ יִשְׁטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ" (בראשית נ, טו). 'וְהָשֵׁב' — זֶה יוֹסֵף, 'יָשִׁיב' — זֶה עֵשָׂו. עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְהַקְשׁוֹת: מָאן דְּכַר שְׁמֵהּ דְּעֵשָׂו הָכָא? אֶמְנָם עַל פִּי דִבְרֵי הַתַּנְחוּמָא הַנִּזְכָּר הַדְּבָרִים כִּפְשָׁטָן. לְפִי שֶׁכָּל

טַעֲנוֹתֵינוּ עִם עֵשָׂו בַּמֶּה שֶׁהֵרַע לְיַעֲקֹב הוּא, שֶׁאַף בְּמַנָּח שֶׁיַּעֲקֹב עָשָׂה לוֹ רָעָה — הֲרֵי יוֹסֵף, שֶׁאַף שֶׁאֶחָיו שִׁלְמוּ לוֹ רָעָה וְהוּא גָּמַל אוֹתָם טוֹבָה. וְזֶה שֶׁאָמְרוּ: 'הָשֵׁב' — זֶה יוֹסֵף, 'יָשִׁיב' — זֶה עֵשָׂו. שֶׁאִם יוֹסֵף יָשִׁיב לָנוּ רָעָה, אֵין לָנוּ טַעֲנָה בַּמֶּה שֶׁרָדַף עֵשָׂו אֶת אָחִיו, כֵּיוָן שֶׁאָחִיו עָשָׂה עִמּוֹ רָעָה, דּוּמְיָא דְּיוֹסֵף שֶׁגָּמַל לְאֶחָיו רָעָה בִּשְׁבִיל שֶׁעָשׂוּ עִמּוֹ רָעָה. מִשּׁוּם הָכֵי הָיוּ חוֹשְׁשִׁים 'לוֹ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף'.

סָמוּךְ לַחֲתִימָה לְסַיֵּם בְּכִי טוֹב אָפְרֵשׁ מַאֲמַר הַנָּבִיא יְשַׁעְיָה (כד, כג), הַהוּא אָמַר: "וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה, כִּי מָלַךְ יְיָ צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד". וְיֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּסֵיפֵהּ דִּקְרָא דְּ"וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד", מַה שַּׁיְכוּת לוֹ עִם הַקּוֹדֶם? וְנִרְאֶה שֶׁהַדְּבָרִים נִמְשָׁכִים עִם מַאי דְּאָמְרִינַן בִּפְסָחִים (סח ע"א): רַב חִסְדָּא רָמֵי: כְּתִיב: "וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה", וּכְתִיב (ישעיה ל, כו): "וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה, וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם" וְגוֹמֵר. לָא קַשְׁיָא, כָּאן בְּמַחֲנֵה שְׁכִינָה, כָּאן בְּמַחֲנֵה צְדִיקִים. וּפְרֵשׁ רַשְׁ"י: בְּמַחֲנֵה שְׁכִינָה — וְחָפְרָה מִזִּיו הַשְׁכִינָה. וְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק קַמָּא דְּבָתְרָא (י ע"ב): אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: שָׁאֲלוּ אֶת שְׁלֹמֹה: אֵיזֶהוּ בֶּן הָעוֹלָם הַבָּא? כֹּל שֶׁכְּ'נֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד'. וְזֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב: "וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה, כִּי מָלַךְ יְיָ צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם". כְּלוֹמַר, מֵחֲמַת זִיו הַשְׁכִינָה שֶׁהָיָה בְּהַר צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה. אַךְ "נֶגֶד זְקֵנָיו", דְּהַיְנוּ בְּמַחֲנֵה צַדִּיקִים, אָז "כָּבוֹד" — לַחַמָּה וְלַלְּבָנָה, וּכְמַאֲמַר הַכָּתוּב: "וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה, וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם".

גַּם אֶת זֹאת עָשָׂה הָאֱלֹהִים, נֶאֱמָן לְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לְאוֹהֲבָיו וּלְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו. וְאָמְרִינַן בְּמִדְרַשׁ רוּת (פרשה ה סימן ד) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "יְשַׁלֵּם יְיָ פָּעֳלֵךְ וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ שְׁלֵמָה מֵעִם יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (רות ב, יב). אָמַר רַבִּי חָמָא: "אֶשֶׁר בָּאת לַחֲסוֹת תַּחַת כְּנָפָיו" (שם). עַד כָּאן. וְכָל כַּת הַדְּרָשָׁנִים הָיוּ תְּמֵהִים: מַה חִדֵּשׁ רַבִּי חָמָא בִּדְבָרָיו? וְנִרְאֶה דְּיוּבַן עִם מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בַּמִּדְרָשׁ סֵדֶר אֱמֹר (פרשה כז סימן ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה: עֲתִידָה בַּת קוֹל לְהֵיוֹת מְפוֹצֶצֶת בְּרֹאשֵׁי הֶהָרִים וְאוֹמֶרֶת: כָּל מִי שֶׁפָּעַל עִם אֵל יָבוֹא וְיִטֹּל שְׂכָרוֹ. הָדָא הוּא דִכְתִיב (במדבר כג, כג): "כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל אֵל". וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹמֶרֶת: "מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם" (איוב מא, ג). מִי מָל עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ בֵּן? מִי עָשָׂה לִי מַעֲקֶה עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ גָּג? מִי עָשָׂה לִי מְזוּזָה עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ בַּיִת? וְכוּ'. הֱוֵי: "מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם". עַד כָּאן. נִמְצָא דְּאֵין הַשֵּׁם חַיָּב לְשַׁלֵּם בְּרִיָּה בִּשְׁבִיל קִיּוּם הַמִּצְוֹת, שֶׁהֲרֵי קֹדֶם שֶׁיַּעֲשֶׂה הַמִּצְוָה כְּבָר קִבֵּל שְׂכָרוֹ.

אַךְ אִיכָּא גַּוְנָא שֶׁהוּא בְּדִין שֶׁיִּטֹּל שָׂכָר, כִּדְאָמְרִינַן בַּמִּדְרָשׁ פָּרָשַׁת נָשֹׂא (פרשה יד) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם". אָמַר רַבִּי תַּנְחוּם בַּר אַבָּא: מִי שֶׁאֵין לוֹ נְכָסִים וְעוֹשֶׂה צְדָקָה

וּגְמִילוּת חֲסָדִים, מִי שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים וְנוֹתֵן שְׂכַר סוֹפְרִים וְכוּ', אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: זֶה הִקְדִּים וְקַיֵּם מִצְוֹתַי עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ בַּמֶּה לְקַיְּמָן, צָרִיךְ אֲנִי לִתֵּן לוֹ מָמוֹן וּבָנִים שֶׁיִּהְיוּ קוֹרְאִין בַּסְּפָרִים. הֲוֵי: מִי הִקְדִּימַנִי לַעֲשׂוֹת מִצְוָה וַאֲשַׁלֵּם לוֹ שְׂכָרוֹ. עַד כָּאן. וְאֵין סָפֵק, דְּכָל שֶׁכֵּן גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר דְּשַׂיָּךְ בֵּהּ לוֹמַר שֶׁזֶּה הִקְדִּים לְקַיֵּם מִצְוֹתָיו. דְּבַשְׁלָמָא בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁאוֹמֵר לָהֶם הַשֵּׁם: לְכְשֶׁאֶתֵּן לְךָ בֵּן מוּל אוֹתוֹ, וְכֵן טַלִּית הָטֵל בּוֹ צִיצִית, וְדִכְוָתֵהּ — שַׂיָּךְ לוֹמַר 'מִי הִקְדִּימַנִי'; אַךְ בְּגֵר, שֶׁהָיָה לוֹ טַלִּית וּבֵן וְלֹא הָיָה חַיָּב בְּשׁוּם דָּבָר, וְהוּא בְּעַצְמוֹ מִתְגַּיֵּר וּמְקַבֵּל עָלָיו עֹל מִצְוֹת — לֹא שַׂיָּךְ לוֹמַר 'מִי הִקְדִּימַנִי', שֶׁכָּל מַה שֶּׁנָּתַן לוֹ הַשֵּׁם לֹא הָיָה חַיָּב בְּשׁוּם דָּבָר, וְהוּא מֵעַצְמוֹ מִדַּעְתּוֹ הַטּוֹב וּרְצוֹנוֹ הַגָּמוּר מִתְחַיֵּב. וְדוֹמֶה לָזֶה אָמְרִינַן הָתָם בַּמִּדְרָשׁ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם" — מְדַבֵּר בְּאַבְרָהָם, שֶׁמֵּעַצְמוֹ הִכִּיר לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. עַד כָּאן. וְאִם כֵּן, כָּל מִי שֶׁמִּתְגַּיֵּר הֲוֵי דְּכְוָתֵהּ, שֶׁהוּא מַקְדִּים לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת.

עוֹד נַקְדִּים הָא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַזְּרוֹעַ (חולין קל ע"ב): אָמַר רַב חִסְדָּא: הַמַּזִּיק מַתְּנוֹת כְּהֻנָּה אוֹ שֶׁאָכָלָן — פָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם, מִשּׁוּם דְּהֲוֵי לְהוּ מָמוֹן שֶׁאֵין לוֹ תּוֹבְעִין. וּפָרֵךְ מִדְּתָנְיָא: בַּעַל הַבַּיִת שֶׁהָיָה עוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם וְצָרִיךְ לִטֹּל לֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה וּמַעְשַׂר עָנִי — נוֹטֵל, וְלִכְשֶׁיַּחֲזֹר יְשַׁלֵּם. דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וּמְשַׁנֵּי, אָמַר רַב חִסְדָּא: מִדַּת חֲסִידוּת שָׁנוּ כָּאן. וּפָרֵךְ רָבָא: תַּנָּא תָּנֵי יְשַׁלֵּם, וְאַתְּ אָמַרְתְּ מִדַּת חֲסִידוּת שָׁנוּ כָּאן?! עַד כָּאן. נִמְצִינוּ לְמֵדִין מִסֻּגְיָא זוֹ, דְּלֹא שַׂיָּךְ לֵאמֹר לִשָּׁנָא דִּישַׁלֵּם אֶלָּא בַּמֶּה שֶׁהוּא חַיָּב מִן הַדִּין, לֹא בַּמֶּה שֶׁנּוֹתֵן בְּמִדַּת הַחֶסֶד.

וּבָזֶה נָבוֹא לְכַוֶּנֶת הַמַּאֲמָר. שֶׁהַקְשָׁה לְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל: הֵיכִי קָאָמַר בֹּעַז "יְשַׁלֵּם יְיָ פָּעֳלֵךְ"? כֵּיוָן דְּאֵין הַשֵּׁם חַיָּב לְשׁוּם בְּרִיָּה, וְכָל מַה שֶּׁנּוֹתֵן הוּא עַל צַד הַחֶסֶד, וּכְדִכְתִיב: "מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם", אִם כֵּן אֵפוֹא הֵיכִי קָאָמַר בֹּעַז "יְשַׁלֵּם יְיָ פָּעֳלֵךְ"? וּכְמוֹ שֶׁהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא, דִּבְמִדַּת חֲסִידוּת לֹא שַׂיָּךְ לְשַׁנָּא דִּישַׁלֵּם. לָזֶה בָּא רַבִּי חָמָא וְאָמַר: "אֲשֶׁר בָּאת לַחֲסוֹת תַּחַת כְּנָפָיו". כְּלוֹמַר, דְּבָגֵר הַמִּתְגַּיֵּר שַׂיָּךְ לוֹמַר יְשַׁלֵּם, וּבְדִין הוּא שֶׁיִּטֹּל שְׂכָרוֹ, כַּדָּבָר הָאָמוּר.

כָּתַב מַהֲרִימַ"ט בְּדָרְשׁוֹתָיו (פרשת שמיני דרוש ב) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כָּל מַה שֶּׁהִשְׁרָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁכִינָתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל הָיָה כִּדְמוּת אֲרוּסִין, אֲבָל לֶעָתִיד לָבוֹא כִּדְמוּת נְשׂוּאִין, כְּעֵין מַה שֶּׁכָּתַב הָרַב בַּעַל הָעֵקֵדָה (בשער ן). וְהֵבִיא הָרַב זַ"ל רְאָיָה לִדְבָרָיו מִדְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַמַּדִּיר (כתובות עא ע"ב): "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְיָ תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא תִקְרְאִי לִי עוֹד בַּעְלִי" (הושע ב, יח). אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כְּכַלָּה בְּבֵית חֲמִיהָ, וְלֹא כְּכַלָּה בְּבֵית אָבִיהָ. מִכְּלָל שֶׁעַד עַכְשָׁו כְּכַלָּה בְּבֵית אָבִיהָ. עַד כָּאן. וְאִיכָּא לְמֵימַר מֵהָא דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הוֹצִיאוּ לוֹ (יומא נד ע"א): מָתִיב רַב חִסְדָּא: "וְלֹא יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע" (במדבר ד, כ). אָמַר רַב נַחֲמָן: מָשָׁל לְכַלָּה, כָּל זְמַן שֶׁהִיא בְּבֵית אָבִיהָ צְנוּעָה הִיא מִבַּעְלָהּ, כֵּיוָן שֶׁבָּאת לְבֵית

חָמִיהָ אֵינָהּ צְנוּעָה מִבַּעְלָהּ. אַלְמָא בְּמִקְדָּשׁ (שְׁלִישִׁי) [רִאשׁוֹן] חֲשִׁיבָא כְּכַלָּה בְּבֵית חָמִיהָ. וְאוֹתָהּ דְּפָרֵק הַמַּדִּיר לָא קַשְׁיָא, מִשּׁוּם דְּהָתָם בְּפָרֵק הוֹצִיאוּ לוֹ הִקְשׁוּ מֵהַהִיא עוֹבָדָא דְּכֹהֵן אֶחָד שֶׁהָיָה מִתְעַסֵּק וְכוּ'. וְתֵרְצוּ: נִתְגָּרְשָׁה קָא אָמְרַת? נִתְגָּרְשָׁה חָזְרָה לְחִבָּתָהּ הָרִאשׁוֹנָה. כְּלוֹמַר, כְּכַלָּה בְּבֵית אָבִיהָ. וְאִם כֵּן, סָלְקָא דַּעְתָּךְ אָמֵינָא, דְּכָל שֶׁכֵּן בַּבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי דִּנְתְגָּרְשָׁה שְׁתֵּי פְּעָמִים דְּלֹא חָזְרָה אֶלָּא לְחִבָּתָהּ הָרִאשׁוֹנָה, דְּהַיְינוּ כְּכַלָּה בְּבֵית אָבִיהָ. לְהָכֵי אֲתָא קְרָא לוֹמַר דְּהָא לֵיתָא, כִּי אִם בְּזֹאת כִּי יָבוֹא שִׁילֹה בַּבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי תִּהְיֶה כְּכַלָּה בְּבֵית חָמִיהָ, וְגָדוֹל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבַּיִת הָאַחֲרוֹן, וְהָיְתָה לַיֵּי הַמְּלוּכָה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בָּאָמְנָה.